

ISSN 1728-5496

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh National Pedagogical University after Abai

ХАБАРШЫ

«Педагогика ғылымдары» сериясы
Серия «Педагогические науки»
Series «Pedagogical sciences»
№4(64), 2019 ж.

Алматы, 2019

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ХАБАРШЫ

«Педагогика ғылымдары» сериясы,
№4(64), 2019 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2001 ж. бастап шығады

Бас редактор:
п.ғ.д., проф. Қ.Қ. Жампеисова

Бас редактордың орынбасары:
п.ғ.к., профессор Ш.Ж. Колумбаева

Жауапты хатшы:
п.ғ.к., доцент Б.А. Қиясова

Редакция алқасы:
п.ғ.д., профессор А.А. Романов
(Ресей, Рязань),
п.ғ.д., доцент Ю.Б. Дроботенко
(Ресей, Омск),
психол.ғ.к., доцент

Н.Б. Михайлова (Германия),
п.ғ.д., профессор **В.П. Тарантей**
(Беларусь, Гродно),
доктор **Ибрахим Иылдырым**
(Түркия),
п.ғ.д., профессор **Н.Н. Хан**,
п.ғ.д., профессор **С.А. Ұзақбаева**,
п.ғ.д., профессор

А.Н. Көшербаева,
п.ғ.д., профессор **С.Т. Иманбаева**,
п.ғ.д., қауымд. профессор
Г.С. Саудабаева,
п.ғ.к., доцент **А.Е. Берікханова**,
ф.ғ.к., доцент **Б.Е. Букабаева**

© Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2019

Қазақстан Республикасының мәдениет және ақпарат министрлігінде 2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген №10104-Ж

Басуға 20.12.2019 қол қойылды.
Таралымы 300 дана.
Көлемі 58,25 е.б.т.
Пішімі 60x84 1/8. Тапсырыс 151.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Ұлағат» баспасының баспаханасында басылды

М А З М Ұ Н Ы С О Д Е Р Ж А Н И Е C O N T E N T

ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ МЕН ПЕДАГОГИКАНЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИКИ И ОБРАЗОВАНИЯ

Джусубалиева Д.М. Современное образование: проблемы и пути их решения.....	7
Айтпаева А.К., Бекбаева М.Т. Инновационные подходы к обучению в условиях модернизации системы образования РК.....	12
Алимбаева С.К., Мажибаев А.К. Повышение эффективности реализации образовательных программ педагогического университета.....	16
Тұрғынбаева Б.А. ЖОО оқытушыларының біліктілігін арттыру – ғылыми-әдістемелік мәдениетті дамыту құралы ретінде.....	21
Мукашева Д.М., Жексембиев Р.Қ., Кіршібаев Е.А. «Зерттеу құзыреттілігі» ұғымының теориялық мазмұны.....	25
Масимова Х.Т. Жаңартылған мазмұндағы білім берудегі педагогтың бағалау әрекеті.....	33
Капанова А.Т., Жумағалиев Б.З. Учебный научно-производственный комплекс как катализатор достижения современного качества образования.....	39
Байтасов А.А. Адами капиталдың жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру жолындағы Қазақстаннан Қытайға білім алушылардың артуы.....	44
Есназар А.Ж. «Пәнаралық байланыс» ұғымын анықтаудың дидактикалық тәсілдері.....	49
Mazhenova R.B., Smagulova T.G., Tursynbet G.T. Social intelligence as factor of success of future teachers' professional activity....	53
Акрамова А.С., Бәйнеш Ш.Б., Асанова А.Е. Историко-культурологический подход в профессиональной подготовке учителей.....	59
Шалабаева Л.И., Айтенова Э.А., Ешенкулова Д.Б. Преемственность уровней образования в Республике Казахстан.....	66

ЖОҒАРЫ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНАН КЕЙІНГІ БІЛІМ: МӘСЕЛЕЛЕР, ЖАҢАШЫЛДЫҚ, ДАМУ БОЛАШАҒЫ ВУЗОВСКОЕ И ПОСЛЕВУЗОВСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ПРОБЛЕМЫ, ИННОВАЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Сейтенова С.С. Некоторые методические аспекты повышения квалификации учителей в условиях обновленного содержания образования.....	71
Боранбаева А.Р. ЖОО студенттерінің өздігінен білім алуға қызығушылығын дамыту жолдары.....	78
Абсатова М.А., Айтуарова А. Студенттердің оқырмандық мәдениетін дамытудың жетекші қағидалары.....	87
Бакетова М.А. Студенттердің корпоративті мәдениетін қалыптастыру.....	92
Baitukayeva A.Sh., Baitukayeva D.U. Actualization of competence approach in teaching students.....	95
Ташкеева Г.К., Турманова Қ.Н., Зулбухарова Э.М. Жоғарғы оқу орнында тәжірибеге бағытталған оқытуды ұйымдастыру.....	101
Myrzagereikyzy G., Abykanova B., Sadirbekova D. Application of innovative technologie in the system of professional education.....	106
Бахтиярова С.Ж., Айтенова Э.А., Абдрахманов И.С. Олимпиадалық білім берудің рөлі мен маңыздылығы.....	110

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Педагогические науки», №4(64), 2019 г.

Периодичность – 4 номера в год. Выходит с 2001 года.

Главный редактор: д.п.н., проф. Жампеисова К.К.

Зам. главного редактора: к.п.н., профессор Колумбаева Ш.Ж.

Ответственный секретарь: к.п.н, ассоциированный профессор Киясова Б.А.

Редакционная коллегия:
д.п.н., профессор Романов А.А. (Россия, Рязань),
д.п.н., доцент Дроботенко Ю.Б. (Россия, Омск),
к.психол.н., доцент Михайлова Н.Б. (Германия),
д.п.н., профессор Тарантей В.П. (Беларусь, Гродно),
доктор Ибрагим Иылдырым (Турция),
д.п.н., профессор Хан Н.Н.,
д.п.н., профессор Узакбаева С.А.
д.п.н., профессор Кошербаева А.Н.,
д.п.н., профессор Иманбаева С.Т.,
д.п.н., ассоц. профессор Саудабаева Г.С.,
к.п.н., доцент Берикханова А.Е.,
к.ф.н., доцент Букабаева Б.Е.

© Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2019

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 8 мая 2009 г. №10104-Ж

Подписано в печать 20.12.2019.
Формат 60x84 1/8.
Объем 58,25 уч.-издл.
Тираж 300 экз. Заказ 151.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального педагогического университета им. Абая

Ташкеева Г.К., Турманова Қ.Н., Далелханқызы А. Дипломдық жұмыс – студенттің шығармашылық ізденістерінің нәтижесі	115
Утемисова А.Ж., Шоқыбаев Ж.Ә. ЖОО-да химияны гуманизациялай оқытудың негізгі аспектілері.....	121
Рахметова А.К., Мейірова Г.И. Желілік білім беруде виртуалды эксперименттерді ұйымдастыруды зерттеу.....	127
Бектенов Н.А., Садықов Қ.А., Ергожин Е.Е. ЖОО студенттерінің ғылыми-зерттеушілік құзіреттілігін дамыту.....	132
Жумаш Ж.Е. «Сауат ашуды оқыту» курсында студенттердің креативті құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді әдістері.....	136
Алашабаева Ұ.Н. Киім дизайнын жобалауда студенттердің сыни ойлауын дамыту.....	143
Куратова О.А., Жампеисова Х.Б. Формирование Я-концепции студентов в процессе обучения иностранному языку в ВУЗе.....	149
Семенихина С.Ф., Семенихин В.В., Кукенов Ж.Ж. Современные тенденции межкультурной коммуникации студентов в процессе формирования культуры устойчивого развития.....	153
Сабирова Р.Ш., Умуркулова М.М. Специфические особенности академического стресса студентов и их учет в учебном процессе.....	158
Сарсенбаева Л.О. Проблема адаптации иностранных студентов к обучению в ВУЗе.....	164
Зарединова Э.Р. Диагностический инструментарий исследования социокультурных ценностей студентов в учреждениях высшего образования.....	168
Абдыров А.М., Зейнуллина Ж.Р. Теоретическая модель формирования политической культуры студентов технического профиля.....	174
Нұралиева А.Ж., Төлебаев Б.Т. ЖОО-дағы студенттерде салауатты өмір салтын қалыптастыру элеуметтік-педагогикалық мәселе ретінде.....	180
Абыкенова Д.Б., Асаинова А.Ж., Сыздыкова А.А. Магистранттардың АКТ-құзыреттілігін бағалау.....	188
Шугаева Г.К., Әли А.С. Оқытушы мен студенттің тұлғааралық қатынасының мазмұнын жетілдірудің ерекшеліктері.....	193
Искакова Л.М., Косшыгулова А.С. Педагогикалық ЖОО-ның білім беру үдерісінде студенттердің зияткерлігін дамыту.....	198
Горбунова Н.А. Модульный подход в подготовке бакалавров в области информационно-коммуникационных технологий по образовательной программе «6В06103-Информационные системы».....	203
Шумейко Т.С. Инновационные подходы в формировании готовности будущих педагогов к оцениванию учебной деятельности по информатике.....	209
Damekova S.K., Nabi L., Atayev V.K. Creating the Kazakhstan children’s universities network.....	214
Жарықбаева Д.Р. Болашақ мұғалімдерді мектеп оқушыларына құқықтық тәрбие беруге даярлау.....	218
Берикханова А.Е. Болашақ мұғалімдердің көшбасшылық қабілеттерін қалыптастырудың өзекті мәселелері.....	222
Танкиш Н.П., Камалов Ю.Н., Займоғлы О. Содержание и траектория реализации социально-личностных функций будущего педагога профессионального обучения.....	226
Шолпанқұлова Г.К., Қайрат А. Болашақ педагогтардың психологиялық құзыреттілігін қалыптастыру.....	231
Жолдасбекова С.А., Иманкулова Л.Б., Тастанбек Д.М. Болашақ мамандардың ғылыми зерттеушілік функциясы арқылы жобалаушылық даярлығын жетілдіру.....	236
Ибрагимқызы Ш., Хайржанова А.Х., Мустағалиева Г.С. STEM – білім беру жағдайында болашақ педагог-психологтарды педагогикалық шығармашылыққа дайындаудың ерекшеліктері....	242

**Abai Kazakh National
Pedagogical University**

BULLETIN

of Pedagogical sciences
№4(64), 2019.

Periodicity: Four issues per year
Since 2001.

Editor-in-chief:

*Doctor of pedagogical sciences,
professor: Zhampeisova K.K.*

Deputy editor-in-chief:

*Candidate of pedagogical sciences,
professor Kolumbayeva Sh.Zh.*

Executive Secretary:

*Candidate of pedagogical sciences
Kiyassova B.A.*

Editorial board:

*Doctor of pedagogical sciences,
professor Romanov A.A. (Russia),
Academician, Doctor of pedagogical
sciences, professor*

Drobotenko Yu.B. (Russia),
psychology, of pedagogical sciences

Mihailova N.B. (Germany),
*Doctor of pedagogical sciences,
professor Tarantey V.P. (Belarus),
Doctor Ibrahim Idirim (Turkey),*

*Doctor of pedagogical sciences,
professor Han N.N.*

*Doctor of pedagogical sciences,
professor: Uzakbayeva S.A.*

*Doctor of pedagogical sciences,
professor Kosherbaeva A.N.*

*Doctor of pedagogical sciences,
professor Imanbayeva S.T.*

*Doctor of pedagogical sciences,
Associate Professor Saudabayeva G.S.*

*Candidate of pedagogical sciences,
docent Berikhanova A.E.*

*Candidate of philological sciences,
docent Bukabayeva B.E.*

© **Kazakh national pedagogical
university after Abai, 2019**

The journal is registered by the
Ministry of Culture and Information RK
8 May 2009. N10104 – Ж

Signed to print 20.12.2019. Format
60x84 1/8. Volume 58,25 publ.liter.
Edition 300 num. Order 151.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
KazNPU after Abai

Publishing house «Ulagat»
Kazakh National Pedagogical
University after Abai

Абдуллаева Г.О. Исследование готовности к профессиональной деятельности будущих педагогов-психологов.....	248
Жақупова А.Ж., Манкеш А.Е. Мектепке дейінгі ұйым мамандарының экологиялық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық және психологиялық негізі.....	256
Тугелбаева Ж.Н., Жұмабаева Ә.Е. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің педагогикалық диагностика жүргізу біліктілігін қалыптастырудың ерекшеліктері.....	263
Сугуралиева А.М. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігінің мәні.....	268
Дошыбеков А.Б., Ерданова Г.С. Болашақ дене мәдениеті педагогының имидждік құзыреттілігін қалыптастырудың компоненттері мен көрсеткіштері.....	273
Мингасова А.С. Болашақ медицина мамандарын даярлауда «Медициналық биофизика» пәнін оқытуды ұйымдастыру.....	277
Жұмаш Ж.Е. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің креативті құзыреттілігін қалыптастыру.....	282
Барсай Б.Т. Болашақ мұғалімдерді оқушылардың шығармашылық жобаларына жетекшілік жасауға дайындау технологиясы.....	288
Дюсембинова Р.К., Кенесбекова С.А. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін өздік білім алуға даярлаудың теориялық аспектісі.....	295
Абдикаримова М.Н., Имангулова Т.В., Омаров Қ.М., Закирьянов Б.К. Педагогическая система формирования образовательной программы по подготовке кадров в области туризма	303
Сманов И.С., Бейсенова Б.Р., Усипбекова А.С. Практика применения активных форм профориентационной работы ВУЗа..	310

**ОРТА ЖӘНЕ ОРТАДАН КЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ
ЖӘНЕ ТӘРБИЕЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
СРЕДНЕЕ И ПОСЛЕСРЕДНЕЕ ОБРАЗОВАНИЯ:
ВОПРОСЫ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ**

Билялова Ж.Т., Барсай Б.Т., Абыканова Б.Т. Сущность системного подхода в развитии логического мышления учащихся.....	315
Акрамова А.С., Асанова Б.Е., Бәйнеш Ш.Б. Формирование и развитие ценностной ориентации обучающихся.....	321
Карабалаева Г.С., Шармуханбет С.Р. Мектепте ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы сабақтың тиімділігін арттыру.....	326
Ахметов Ж.У., Сейтова С.М. Проблемы преподавания теории вероятностей и математической статистики в школе.....	329
Карбаева Ш.Ш., Қуандықова Э.Қ. Мектепте географияны оқытуда жаңартылған білім берудің практикалық бағыты ұстанымын жүзеге асыру.....	334
Усенов Н.Е., Каймулдинова К.Д., Абдимананов Б.Ш. Мектеп географиясындағы жаңартылған білім беру мазмұны аясында экономикалық-географиялық заңдылықтарды оқытудың аспектілері.....	339
Зыкрина С.Ж., Қожабаев Қ.Ғ. Математика сабағында интернет-технологияларын қолданудағы тиімді кері байланыстың ролі	343
Оразбаева А.С. Ағылшын тілі сабағында мифтік материалдар қолдану арқылы оқушылардың танымдық дағдысын қалыптастыру.....	350
Ospanbekova M.N., Zhandildina R.E., Zhunusova R.K. Use of information and communication technologies in inclusive education within the framework of updated educational program.....	355
Корогод Н.П., Тулиндинова Г.К., Сапарбекова Б.С., Курманбаев Р.Х., Байкенжеева А.Т. Оқушылар олимпиадасын әдістемелік қамтамасыз етудің педагогикалық негіздері (биология пәні мысалында).....	359

Абилдабеков С.А., Тлеуқабулов М.К. Ұлттық ойындарды оқу-тәрбие үрдісінде пайдалану.....	368
Саудабева Г.С., Айтбаева М.А., Абдримова Ф.А. Колледж оқушыларының танымдық құндылықтары табысты білім беру үдерісінің шарты ретінде.....	373
Жолдасбекова С.А., Аширова Ж.У. Ролевая игра в методике воспитания правовой культуры студентов колледжа.....	378
Айдарханова Б.К. Инклюзивті білім беру – әлеуметік оңалту жұмысының жаңа технологиясы.....	383

**МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖӘНЕ БАСТАУЫШ
БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ ДОШКОЛЬНОГО И
НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Жубандыкова А.М., Шарапиева Р.З. Мектепке дейінгі ұйымды басқарудың ғылыми-педагогикалық негіздері.....	388
Колумбаева Ш.Ж., Ланцева Т.В. Возможности интегрированного образования в формировании навыков младших школьников.....	393
Айтпаева А.К., Аскарбек А. Воспитание лидерских качеств у детей старшего дошкольного возраста как социально-педагогическая проблема.....	399
Суровицкая Ю.Ю., Садыкова А.К. Педагогические условия формирования коммуникативных способностей младших школьников как основы их социальной адаптации.....	403
Чункенова С.С., Ыбыраимжанов Қ.Т. Бастауыш сынып мұғалімін кәсіби іс-әрекетке дайындауда тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру ерекшеліктері.....	408
Тусупова А.Е. Мектепке дейінгі ұйым жағдайында инклюзивті білім беруді іске асыру.....	412
Жубандыкова А.М., Каркулова А.А., Шарапиева Р. Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудың ерекшеліктері.....	416
Еркебаева С.Ж. Мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың коммуникативтік дағдыларын дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттары.....	424
Ибраева М.К., Адасханова Ж.К. Ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін қазақ халық шығармашылығы құралдарымен дамытудың компоненттері.....	428
Омирбекова Қ.Қ., Жаканбаева Б.Б. Бірінші сынып оқушыларының кеңістікті бағдарлауы.....	435
Айтпаева А.К., Кабдулова А. Особенности развития творческих способностей детей старшего дошкольного возраста в игровой деятельности.....	440
Айтпаева А.К., Сахиева Д.С. Игра – форма развития экономической культуры в у детей старшего дошкольного возраста.....	446
Майлыбаева Г.С., Нұрғожа Б.Б. Бастауыш сынып оқушыларына шетел тілін оқытуда ойын технологиясын қолдану.....	451
Абильдина С.А., Махметова Б.Т., Бейсенбаева А.М. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру мәселелері.....	456
Абдықадыров А.О. Жаңартылған білім беру жағдайында бастауыш сыныптағы «Көркем еңбек» пәнін оқыту ерекшеліктері.....	462

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (приказ №433-3ж от 26 июня 2003 г.) Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по педагогическим наукам.

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алқасының (2003 жылғы 26 маусым №433-3ж бұйрығы) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршы журналының «Педагогика ғылымдары» сериясын педагогика ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ МЕН ПЕДАГОГИКАНЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИКИ И ОБРАЗОВАНИЯ

МРНТИ 14.35.10

Джусубалиева Д.М.¹

¹д.п.н., профессор КазУМОиМЯ им. Абылай хана

СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Аннотация

В статье рассмотрены современные вопросы образования, связанные с процессами цифровизации общества и новым поколением молодежи, которые называют поколением Z. Показана, что в связи с изменениями в личностных характеристиках обучаемых (поколение Z) возникает необходимость в изменении методики и методов обучения, на смену классическому обучению все чаще приходит обучение с использованием цифровых технологий. Показаны пути поиска новых моделей образования, соответствующих цифровому обществу.

Ключевые слова: информатизация, цифровые технологии, информационная культура, информационная компетентность, массовые образовательные онлайн-курсы.

Д.М. Джусубалиева¹

¹п.э.д., Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ профессоры

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ШЕШІМДЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада қоғамның цифрландыру үдерісіне және Z ұрпағы деп аталатын жастардың жаңа ұрпағына қатысты білім берудегі өзекті мәселелер қарастырылады. Студенттердің (Z ұрпағы) жеке қасиеттерінің өзгеруіне байланысты оқыту әдістерін өзгерту қажеттілігі туындайды. Соған орай классикалық білім берудің орнын цифрлық технологияларды қолданатын оқыту басады. Сондай-ақ, сандық қоғамға сәйкес келетін білім берудің жаңа модельдерін іздеу жолдары көрсетілген.

Түйін сөздер: ақпараттандыру, цифрлық технологиялар, ақпараттық мәдениет, ақпараттық құзыреттілік, жаппай білім беру онлайн-курстары.

D.M. Dzhusubaliyeva¹

¹d.p.s., professor Kazakh Ablai Khan UIR and WL

MODERN EDUCATION: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Abstract

The article examines the current issues of education, related to the processes of digitalization of society and the new generation of young people, who called the generation Z. Due to changes in the personal characteristics of students (Generation Z), there is a need to change methods of teaching. Classical education more often replace training using digital technologies. In addition, the article shows ways of searching for new models of education that are correspond to the digital society.

Keywords: informatization, digital technologies, information culture, information competence, mass educational online courses.

Живя в эпоху «Информационного общества», в котором интернет и ИКТ занимают свою неоспоримую нишу, особенно в области образования, мы создаем материальную и методологическую основу для возникновения и развития новых форм его получения. Информатизация образования и внедрение цифровых технологий в образование становится одним из условий успешного развития

социально-экономической сферы страны. С переходом на рыночную экономику одной из задач, стоящих перед казахстанской системой образования, является предоставление широким слоям населения качественного и доступного образования.

Исследование рынка труда в Казахстане и других странах мира показывает, что из года в год контингент лиц, остро нуждающихся в образовательных услугах, которые традиционная система образования предоставить не может, растет. В связи с этим стали появляться новые формы получения образования, такие как электронное, дистанционное, открытое дающие возможность получать необходимую информацию и обучаться с использованием Интернета и современных цифровых технологий. В информационном обществе одной из важнейших качеств личности, адекватной Цифровой экономике, является цифровая образованность личности, т.е. свободное владение цифровыми технологиями, умение использовать их в повседневной и профессиональной деятельности.

Поэтому в решении задачи обеспечения экономики кадрами, владеющими цифровыми технологиями, особая роль принадлежит системе образования, а также педагогам, проводящим процесс обучения. Для этого в первую очередь необходимо формировать информационную компетентность самого педагога, изменить формы, методы и технологии обучения, внедрить новые подходы к процессу преподавания, начиная со школьной скамьи.

Как показывает практика, формирование определенных компетенций происходит на различных уровнях образования в соответствии с целями и возрастными особенностями обучающихся. Что касается навыков и компетенций 21-го века, цифровых, то они должны формироваться на протяжении всей образовательной деятельности, начиная с начальной школы.

Что мы имеем на сегодняшний день в этом направлении? И что предстоит еще сделать? Рассмотрим некоторые аспекты реализации цифровизации образования.

Организуя современный образовательный процесс, нельзя забывать о тех изменениях, которые произошли и происходят в личностных характеристиках обучаемых. В последнее время все чаще слышим утверждение о том, что «молодежь сейчас совсем другая» - это можно услышать практически от каждого педагога. Так почему эта молодежь другая? Что и как влияет на них? Извечный вопрос «Что делать?».

По мнению сторонников «теории поколений», *поколение* – это группа людей, рожденных в определенный возрастной период, испытавших влияние одних и тех же событий и особенностей воспитания, с похожими ценностями. Мы этих ценностей не замечаем, они действуют незаметно, но во многом определяют наше поведение: как мы общаемся, как решаем конфликты и строим команды, как развиваемся, что и как покупаем, что нас мотивирует, как ставим цели и управляем людьми.

Сейчас в Казахстане живут и работают представители разных поколений:

- Поколение GI (1900-1923 г.р.);
- Молчаливое поколение (1923-1943 г.р.);
- Поколение Беби-Бумеров (1943-1963 г.р.);
- Поколение X (1963-1984 г.р.);
- Поколение Миллениум или Y (1984-2000 г.р.);
- Поколение Z (с 2000 г.р.), которое и будет обучаться в ближайшие 10-20 лет.

Нельзя отрицать тот факт, что в вузах уже обучается поколение «Z», что в свою очередь требует изменить методы преподавания и содержания образования. Современному преподавателю университета необходимо выйти на новый уровень взаимодействия со студентами, решая тем самым проблему формирования содержания образования, его постоянного обновления и вовлечения в этот процесс самих студентов, посредством включения в процесс обучения цифровых технологий.

Меняются и формы преподнесения информации, способы отбора содержания образования, а также меняется роль преподавателя в процессе обучения. Он становится скорее менеджером процесса обучения.

Что из себя представляет поколение «Z»? О поколении современных детей говорят, что они дети интернет общества. Поколение (Z) – это своеобразное *переходное поколение* из XX века в век XXI, на которое ещё оказывает влияние поколение Миллениум (Y), но в то же время у него формируются собственные черты.

По данным MarketingMediaReview, эти дети намного быстрее и успешнее своих родителей осваивают технические новинки, свободно владеют компьютерами и современными гаджетами. Они легко общаются в социальных сетях и привыкли к тому, что все должно быть ярким, зрелищным и сенсорным. Поколение Z – люди, которые родились в конце 1990-х и в 2000-х годах. Считается, что

на их социальное и философское мировоззрение повлиял мировой экономический кризис, развитие мобильных технологий, Веб 2.0, смартфоны, продукты массового потребления.

То, что предыдущие поколения называли «новыми технологиями» или «технологиями будущего», для поколения Z уже настоящее. Это первое по-настоящему цифровое поколение. Представители поколения Z активно используют планшеты, iPad, VR- и 3D-реальность. Зачастую термин «поколение Z» рассматривается в качестве синонима термина «цифровой человек» [1]. В некоторых источниках их еще называют «аборигенами цифровой среды» (digitalnatives) за счет тесной связи с ней, в отличие от предыдущих поколений - бэби-бумеров, X и Y [2, 3].

Развитие цифровых технологий сделало их поколением, выросшим в цифровой среде – почти всю информацию они получают из Сети. Неограниченный доступ к информации придает им уверенности в своих взглядах, правильность которых часто вызывает сомнение. Они могут сутками сидеть в сети: играть в онлайн-игры, общаться друг с другом по ICQ или в Skype, рассказывать о своей жизни в блогах, смотреть передачи и фильмы. Они больше предпочитают общаться в виртуальной среде, чем при личной встрече.

Поколение «Z» мыслит совершенно иными категориями. Для них гораздо привычнее не читать книги на бумажных носителях, а получать нужную информацию из интернета занимаясь самообразованием.

Выделяя педагогический аспект этой проблемы, мы можем говорить об условиях эффективного взаимодействия преподавателя и студентов, находящихся в информационно-образовательном пространстве университета. Одним из таких условий для преподавателя становится знание о характерных чертах молодого поколения и учет их при построении процесса обучения.

Учитывая сказанное выше, нам педагогам, необходимо изменить методы и методики обучения, учитывающие работу с современной молодежью. Социологические исследования показывают, что в последние годы в увеличивающемся потоке значимо выделяется объем оцифрованной визуальной и аудио информации. По мнению некоторых исследователей визуальные, мультимедийные компоненты учебного материала или образовательного веб-сайта позволяют значимо повысить показатель их освоения, и усиливает мотивацию обучающихся [4]. Цифровые технологии дают возможность освоить учебные задания не только в стенах учебного заведения, но и на дому самостоятельно.

Цифровые технологии, как отмечают многие ученые, это уже не только инструмент, но и новая среда существования человека. Цифровая образовательная среда дает принципиально новые возможности:

- перейти от обучения в классной комнате или аудитории к обучению в любом месте и в любое время;
- проектировать индивидуальный образовательный маршрут, этим самым удовлетворять образовательные потребности личности обучающегося;
- превратить обучающихся не только в активных потребителей электронных ресурсов, но и создателей новых ресурсов и др.

Одним из основных трендов современного образования являются сетевые активности, использование социальных сетей в качестве образовательных ресурсов и проведение удаленных мастер-классов, тренингов. Характерными особенностями цифрового образования с использованием сетевых технологий являются гибкость, мобильность, технологичность, диалогичность и интерактивность, ориентация на восприятие медиапотоков. Все это способствует формированию компетенций цифровой экономики. Однако в связи с этим возникает и проблема сетевой или информационной культуры.

Формирование информационной культуры, является важным аспектом обучения. Под информационной культурой подразумевается не только владение компьютером, но умение добывать информацию, ее структурировать, обрабатывать и, сохранять, отправлять и использовать в своей профессиональной деятельности. Цифровая грамотность понимается как «набор знаний и умений, которые необходимы для безопасного и эффективного использования цифровых технологий и ресурсов интернета». Включает в себя цифровое потребление, цифровые компетенции и цифровую безопасность [5]. Все это приводит к необходимости в обучении цифровой грамотности и компетенции нового поколения обучающихся и педагогов.

Цифровая компетентность, по определению Солдатовой Г., Зотовой Е. и др. (2013), – это сложный феномен, определяющий жизнедеятельность в информационном обществе. В его структуру включены четыре компонента – компетенции [5]:

1. Информационная и медиакомпетентность. Это знания, умения, мотивация и ответственность, связанные с поиском, пониманием, организацией, архивированием цифровой информации и ее критическим осмыслением, а также с созданием информационных объектов с использованием *цифровых ресурсов* (текстовых, изобразительных, аудио и видео).

2. Коммуникативная компетентность. Это знания, умения, мотивация и ответственность, необходимые для различных форм коммуникации (электронная почта, чаты, блоги, форумы, социальные сети и др.), совершаемых с различными целями.

3. Техническая компетентность. Это знания, умения, мотивация и ответственность, позволяющие эффективно и безопасно использовать технические и программные средства для решения различных задач, в том числе использования компьютерных сетей, облачных сервисов и т.п.

4. Потребительская компетентность. Это знания, умения, мотивация и ответственность, позволяющие решать с помощью цифровых устройств и Интернета различные повседневные задачи, связанные с конкретными жизненными ситуациями, предполагающими удовлетворение различных потребностей.

К сожалению, не только в школах, но и в системе образования в целом можно отметить еще низкий уровень знаний преподавателей относительно использования цифровых технологий как инструмента обучения.

В Европейском союзе проводились исследования по определению владения цифровой грамотностью педагогов. Выявлено, что «только 20-25% школьников обучаются у учителей с высоким уровнем цифровой компетентности или у педагогов, поддерживающих активное использование цифровых технологий в учебном процессе». Кроме того, «школьное расписание не особенно содержит дисциплины цифрового обучения – включая те же навыки программирования» [6].

Как будет развиваться образование в Казахстане? Эта тема регулярно обсуждается на конференциях, круглых столах и форсайт-флотах. Важно понять глобальные тенденции в этой сфере, а потом уже строить национальные модели.

Можно выделить три разные системы образования [7]:

Первая – типична для стран, находящихся на стадии раннего индустриального развития (это Африка, Латинская Америка, Средняя Азия). В этих странах есть «базовая школа, технические училища, высшее образование для элиты, подготовка навыков».

Вторая система – с массовой школой, спецшколами, массовым высшим образованием, большими университетами и квалификационным подходом к обучению – свойственна быстроразвивающимся странам (Китай, Индия, арабский мир, Юго-Восточная Азия).

Третья, постиндустриальная, система образования охватывает примерно 15% населения планеты (страны ОЭСР) и характеризуется новыми методиками обучения, новыми компетенциями, «проектным деятельностным образованием».

Казахстанское образование, можно отнести к промежуточной системе, находящейся между второй и третьей системами образования, однако, в сфере ИКТ мы проигрываем конкуренцию не только развитым странам, но отдельным странам СНГ.

Современные вызовы информационного общества требуют от образования поиска новых моделей образования. К ним можно отнести:

– интернет и цифровые технологии (дают возможность появления новых моделей создания, сохранения и трансляции знаний);

– технологические стартапы в образовании (венчурные фонды уже признали, что будущее за онлайн-образованием);

– гиперконкуренция за таланты и быстрое развитие отраслей (новые требования к форматам подготовки кадров: «максимальная гибкость и развитие надпрофессиональных компетенций, сверхбыстрая подготовка и точечная компетенция»);

– образование как актив (инвестирование в университеты, расчёт отдачи средств, затраченных на подготовку каждого конкретного человека).

Зарождается и новая модель глобального, открытого образования, к которым относятся – массовые открытые онлайн курсы (MOOC-Massive Open Online Course). MOOC предоставляет возможность свободного доступа к новейшим курсам, что позволяет снизить стоимость получения высшего образования и, даже изменить существующие модели высшего образования. В основе MOOC лежит понятный для образования процесс трансляции знаний от учителя к ученику.

Формат МООС позволяет уйти от модели образования «одной для всех» и дать студентам возможность индивидуализированного обучения [8, 9, с. 209]. В основе МООС лежит понятный для образования процесс трансляции знаний от учителя к ученику. Определяющим фактором успешности курса является его дизайн: курс должен быть спроектирован так, чтобы студент смог освоить материал без участия преподавателя. Студенты могут осваивать такой материал разными способами, в зависимости от своих знаний, навыков или интересов. Курсы можно обогащать дополнительным подготовительным материалом (видео – лекцией, обучающих видеороликов, покрывающих широкий диапазон по тем или иным темам). В идеале, формат МООС позволяет уйти от модели образования «одной для всех» к модели «одной для одного» и дать студентам возможность индивидуализированного обучения [8, с. 209].

Массовость курсов приводит к тому, что студенты объединяются в сообщества, как в он-лайн среде, так и в группы, для того чтобы помочь друг другу в обучении. В силу большого размера таких интернет-сообществ, студенты могут взаимодействовать друг с другом больше и глубже, чем они могли бы в обычной группе. Такие сообщества начинают непосредственно влиять на сам курс: студенты разыскивают дополнительные материалы и делятся ими, обсуждают на форумах возникшие сложности и предлагают пути их решения.

Таким образом, в заключении хотелось бы отметить, что, как и всякий глобальный проект, "цифровизация" несет в себе, как позитивные моменты, так и серьезные риски. К позитивным моментам можно отнести возможность получения высшего образования в самых благоприятных для обучающегося условиях (по месту жительства и пр.). С другой стороны, по абсолютным показателям качество образования во всем мире неуклонно снижается. Ставка на элитарное образование едва ли спасет ситуацию. Очень важно решать проблему через модернизацию содержания, методики преподавания в новых условиях и подготовки преподавательских кадров новой формации. Это должно стать необходимым компонентом всего процесса цифровизации.

Список использованной литературы:

- 1 Schmidt, Lucinda, Hawkins, Peter. *Children of the tech revolution*, Sydney Morning Herald (15 июля 2008 года).
- 2 Junco R., Mastrodicasa J. *Connecting to the Net Generation: What Higher Education Professionals need to Know about Today's Students*. – National Association of Student Personnel Administrators (NASPA), 2007. – 164 p.
- 3 Сапа А.В. Поколение Z – поколение эпохи ФГОС. – http://www.e-osnova.ru/PDF/osnova_14_43_12055.pdf
- 4 Нургалиева Г.К., Артыкбаева Е.В. *Методология и технология электронного обучения*. – Алматы, 2010. – 200 с.
- 5 Солдатова Г., Зотова Е., Лебешева М., Шляпников В. *Цифровая грамотность и безопасность в Интернете. Методическое пособие для специалистов основного общего образования*. – М.: Google, 2013. – 311 с.
- 6 *Цифровая грамотность* // <http://xn--80aaefw2ahcfbneslds6a8jyb.xn--p1ai/library/28/>
- 7 *Что такое форсайт образования*. – http://strf.ru/material.aspx?CatalogId=221&d_no=72965#.VS3yT5VZpMs
- 8 *МООС (massive open online course): революция в мире образования*. – <http://www.newsdozor.ru/index.php?topic=104510.0>
- 9 Джусубалиева Д.М. *МООС – открытое онлайн образование для вузов* // *Материалы международной научно-методической конференции «Развитие методологии научно-исследовательской и образовательной деятельности в условия духовно-нравственного возрождения казахстанского общества», 13-14 октября 2017 г., КазНУ им. аль-Фараби, 2017. – С.209-213.*

УДК 371.1
МРНТИ 14.07.07

Айтпаева А.К.¹, Бекбаева М.Т.²

¹к.п.н., доцент
КазНПУ имени Абая

²магистр педагогических наук, ст. преподаватель
КазНПУ имени Абая

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ РК

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы, связанные с современными подходами Казахстанского образования, требования к переподготовке педагогов по новым подходам в обучении, особенности организации различных видов занятий в дошкольных организациях на основе обновленных образовательных технологий, использование различных средств обучения. С наступлением эпохи глобализации системы образования большинства развитых стран мира находятся в состоянии непрерывной модернизации и реформирования. По темпу внедрения инноваций в области образования Казахстан находится в числе передовых. Этот процесс идет непрерывно и ускоряется с каждым годом – в стране поставлены амбициозные цели по улучшению качества образования. Главной целью образовательных реформ в Казахстане является адаптация системы образования к новой социально-экономической среде. Президентом Казахстана была также поставлена задача о вхождении республики в число пятидесяти наиболее конкурентоспособных стран мира.

Ключевые слова: обновленное содержание образования, информационные технологии, педагогическая инноватика.

А.К. Айтпаева¹, М.Т. Бекбаева²

¹п.ғ.к., доцент
Абай атындағы ҚазҰПУ

²педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
Абай атындағы ҚазҰПУ

ҚР БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЖАҢҒЫРТУ ЖАҒДАЙЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа

Мақалада қазақстандық білім берудің қазіргі заманғы тәсілдеріне байланысты мәселелер, оқытудағы жаңа тәсілдемелер бойынша педагогтарды қайта даярлауға қойылатын талаптар, жаңартылған білім беру технологиялары негізінде мектепке дейінгі ұйымдарда әртүрлі сабақ түрлерін ұйымдастырудың ерекшеліктері, оқытудың әр түрлі құралдарын пайдалану қарастырылады. Жаһандану дәуірінің басталуымен әлемнің көптеген дамыған елдерінің білім беру жүйесін үздіксіз жаңғырту және реформалау жағдайында тұр. Білім беру саласында инновацияларды енгізу қарқыны бойынша Қазақстан алдыңғы қатарда. Бұл процесс үздіксіз жүріп жатыр және жыл сайын жылдам өтуде – елімізде білім беру сапасын жақсарту бойынша өршіл мақсаттар қойылған. Қазақстандағы білім беру реформаларының басты мақсаты білім беру жүйесін жаңа әлеуметтік-экономикалық ортаға бейімдеу болып табылады. Қазақстан Президенті сондай-ақ республиканың әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті елу елдің қатарына кіруі туралы міндет қойды.

Түйін сөздер: білім берудің жаңартылған мазмұны, ақпараттық технологиялар, педагогикалық инноватика.

А.К. Айтпайева¹, М.Т. Бекбаева²

¹*candidate of pedagogical Sciences, associate Professor
KazNPU named after Abay*

²*master of pedagogical Sciences, senior lecturer
KazNPU named after Abay*

INNOVATIVE APPROACHES TO TRAINING IN THE CONDITIONS OF MODERNIZATION OF THE EDUCATION SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article deals with the issues related to modern approaches of Kazakhstan education, the requirements for retraining of teachers on new approaches in training, the features of the organization of different types of classes in preschool organizations on the basis of updated educational technologies, the use of various means of training. With the advent of globalization, the education systems of most developed countries of the world are in a state of continuous modernization and reform. According to the pace of innovation in the field of education, Kazakhstan is among the leading. This process is ongoing and is accelerating every year-the country has set ambitious goals to improve the quality of education. The main goal of educational reforms in Kazakhstan is to adapt the education system to the new socio-economic environment. The President of Kazakhstan also set the task of joining the Republic among the fifty most competitive countries in the world.

Keywords: updated content of education, information technologies, pedagogical innovation.

Совершенствование системы образования играет важную роль в достижении этой цели. Система образования в Казахстане с 2016 года претерпевает изменения. Это неизбежный процесс, обусловленный динамикой развития науки и техники, информационного пространства. Человек должен быть мобильным и результативным, иметь возможность быстро менять профориентацию, быть готовым к освоению меняющихся технологий. Все это существенно изменило требования к дошкольному и школьному обучению и профессиональной подготовке в вузах. Эффективность индивидуума определяет не количество полученных им знаний, а разнообразие умений и навыков, которыми он овладел, и возможностями их применения

Обновленное содержание образования РК – это программа образования, которая в будущем будет удовлетворять запросам будущих поколений. Обновленное образование – гарант будущего. Обновленное образование важно по многим критериям: ребенок в центре образования стоит как личность, которая умеет думать, исследовать, проводить опыты, умеет использовать функциональную грамотность, творчество в работе, работает индивидуально и в группе. По всему Казахстану проводится переподготовка педагогов к деятельности в рамках компетентностного подхода к образованию, обеспечение педагогов здоровые сберегающими технологиями, формирование готовности работать в условиях возросшей индивидуализации образовательного процесса. Согласно послания Президента РК, перед национальным образованием стоит высокая задача, нынешнее образование должно быть высококачественным, конкурентоспособным, таким, чтобы выпускники школ Казахстана смогли продолжить образование за рубежом.

Переход на новое содержание дошкольного и среднего образования требует от педагога не только знания учебной программы и умения владеть интерактивными методиками преподавания, но, прежде всего, изменения общественного мнения о самом преподавании. На сегодняшний день образование Республики перестраивается кардинально, внедряются активные методы обучения, они будут способствовать тому, чтобы дети могли самостоятельно исследовать, познавать и добывать информацию, это делается для того, чтобы школьники Казахстана отвечали новому велению времени. Благодаря социальному и личностному развитию школьники научатся определять, пересматривать, анализировать и оценивать ценности современного общества и личностно-ориентированные ценности, поймут, что они влияют на мышление и действия учащихся. Акцент в Казахстанском образовании будет ставиться не на освоение определённого содержания учебного плана, а на способность осмысливать и использовать его для достижения личных целей и для эффективного участия в жизни общества.

Переподготовка педагогов по новым подходам в обучении доказала что, современный мир развивается стремительными «шагами» и требует компетентности, гибкости от учителя, способности воспринимать и принимать инновации, готовности к переменам и само обучаемости. Обновленная программа мотивирует и в дальнейшем позволит, нам, учителям начальных классов быстро адаптироваться и реализоваться в новых условиях. В 21 веке педагогам нового поколения необходимо создать благоприятные условия для гармоничного становления и развития личности учащегося, обладающей основами навыков: «функциональное и творческое применение учебных знаний, критическое мышление, использование информационно-коммуникационных технологий, применение различных способов коммуникации, в том числе языковых навыков, умение работать в группе, паре и индивидуально».

Сегодня педагог перестал быть для ученика «единственным источником информации». Вовлечь каждого ученика в процесс обучения, суметь выслушать его, сделать его своим помощником или ассистентом, посмотреть глазами самого ребёнка на беспокоящую его проблему – вот задача для современного учителя. Новое время потребовало от учителя освоить современные активные технологии и активно их применить на своих уроках. Современный ребенок прекрасно владеет информационными технологиями, легко разбирается в технике. Поэтому нам всем нужны новые средства и подходы для обучения и развития умения размышлять, понимать, анализировать, т.е. для формирования практических навыков у учеников. Наша задача направить их знания и умения в нужном направлении, подсказать, как добыть те или иные знания, заинтересовать, добиться, чтобы их глаза зажглись интересом к познанию. Курсы помогли нам, учителям, усовершенствовать своё педагогическое мастерство в контексте обновления образовательной программы для начальных классов и внедрения системы критериального оценивания. Поэтому учащиеся должны учиться тому, как адаптировать свои знания к любой ситуации и иметь возможность решать любые сложные задачи, с которыми им возможно, придётся столкнуться в будущем. Педагогическая инноватика стала частью общей теории инноватики. Удачное определение этой научной дисциплины дано Хуснутдиновой Ю.З., она трактует ее как: «учение о создании педагогических новшеств, их оценке и освоении педагогическим сообществом и, наконец, использовании и применении на практике» [4; с. 12].

Итак, современный процесс образования предполагает создавать педагогические новшества, с целью удовлетворения запросов общества. Перед казахстанской системой образования современный этап развития общества ставит целый ряд принципиально новых проблем, обусловленных политическими, социально-экономическими, мировоззренческими и другими факторами, среди которых следует выделить необходимость повышения качества и доступности образования. Появление новых информационных технологий, связанных с развитием компьютерных средств и сетей телекоммуникаций, дало возможность создать качественно новую информационно-образовательную среду как основу для развития и совершенствования системы образования. Задачей технологии как науки является выявление совокупности закономерностей с целью определения и использования на практике наиболее эффективных, последовательных образовательных действий, требующих меньших затрат времени, материальных и интеллектуальных ресурсов для достижения какого-либо результата [4; 5].

Таким образом, в данной работе будут рассмотрены уровни новшеств в образовании, типы инновационных подходов к обучению, а также типы педагогических нововведений. Педагогическая инноватика изучает процессы развития практики образования за счет введения в нее каких-то компонентов, которых в ней раньше не было, или замены уже существующих на более совершенные. Рассмотрим понятийный аппарат и теоретические основания инновационных процессов в образовании. «Инновация и нововведение – тождественные понятия. Понятие «нововведение» (инновация) определяется и как новшество, и как процесс введения этого новшества в практику.

Нововведение (инновация) – внедренное (освоенное) новшество. Если новшество – это потенциально возможное изменение, то нововведение (инновация) – это реализованное изменение, ставшее из возможного - действительным. Новшество трактуется как изменение, во-первых, кем-то целенаправленно осуществляемое и, во-вторых, прогрессивное, направленное на повышение эффективности образования» [6, с. 11].

К уровням новшества в образовании относят:

1. Усовершенствование.
2. Рационализация.

3. Модернизация.
4. Эвристическое решение.
5. Педагогическое изобретение.
6. Педагогическое открытие.
7. Инновация.

«Усовершенствование – изменение одного или более элементов образовательного процесса; приспособление известной методики к новым условиям учебной деятельности (новые способы создания групп).

Рационализация – установление нового правила использования известных педагогических средств, для решения традиционных задач (иной способ составления расписания).

Модернизация – изменение нескольких элементов действующей образовательной системы (вместо 11 лет обучения предполагается 12). Эвристическое решение – отыскание способа решения известных педагогических проблем; создание и использование неизвестных ранее педагогических форм, методов, средств, для решения актуальных педагогических задач (методика опорных конспектов В.Ф. Шаталова).

Педагогическое открытие – постановка и решение новой педагогической задачи, приводящей к принципиальному обновлению образовательной системы в целом или существенному улучшению ее составляющего элемента (ТРИЗ-педагогика, компетентностный подход, дистанционное обучение).

В данной работе мы рассмотрели основные понятия и теоретические основания инновационных процессов в образовании. Мы узнали, что новшество – это средство (новый метод, методика, технология, программа), а инновация – процесс освоения этого средства. В идеале грамотно отобранное новшество должно гарантировать успех нововведения в максимально возможной степени. Инновации в обучении – это новые методики преподавания, новые способы организации содержания образования, методы оценивания образовательного результата. Так, педагогические новшества, какими бы привлекательными и проработанными они не были, для внедрения требуют новых форм, методик, педагогических технологий от современного педагога. Кроме этого требуется понимание того, как эти новшества внедрять, осваивать и сопровождать. Рассмотрев типы и подтипы педагогических нововведений можно отметить, что одна и та же инновация может одновременно обладать несколькими характеристиками и занимать свое место в различных блоках. Таким образом, деятельность, которая обеспечивает превращение идей в нововведение, а также формирует систему управления этим процессом и есть инновационная деятельность.

Список использованной литературы:

1 Концепция 12-летнего среднего образования Республики Казахстан, разработанная в соответствии с Законом Республики Казахстан «Об образовании», Министерство образования и науки Республики Казахстан. – Астана, 2010.

2 Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. (Анализ зарубежного опыта). – Рига: НПЦ «Эксперимент», 1995. – 176 с.

3 Поляков С.Д. Педагогическая инноватика: от идеи до практики. – М.: Центр «Педагогический поиск», 2007. – 176 с.

4 Хуснутдинова Ю.З. Инновации в системе образования. *Scienceforum.ru* // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.scienceforum.ru/2016/pdf/21936.pdf>

5 Колумбаева Ш.Ж., Жампеисова К.К., Хан Н.Н. Инновации в образовательном процессе вуза: проблемы и перспективы // Садыковские чтения – V. Материалы международной научно-практической конференции 26.09.18 г. Т.1. – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2018. – С.61-65.

6 Хуторской А.В. Педагогическая инноватика – рычаг образования. Интернет-журнал «Эйдос» // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://eidos.ru/journal/2005/0910-19.htm>

УДК 378
МРНТИ 14.35.09

Алимбаева С.К.¹, Мажипбаев А.К.²

¹кандидат социологических наук

²кандидат химических наук

Таразский государственный педагогический университет

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Аннотация

В статье представлены новые подходы диверсификации образовательных программ педагогического университета, направленная на повышение качества профессиональной подготовки педагогов в условиях обновленного содержания образования. Содержание образовательных программ обеспечивает успешную подготовку современных педагогов, конкурентоспособных на рынке труда и учитывает развитие ключевых компетенций: межличностное общение, стратегическое лидерство, готовность к изменениям, проектная деятельность, коллаборация, этическая и профессиональная ответственность, эффективный тайм-менеджмент. Представлены основные приоритеты разработки образовательных программ: совершенствование образовательной программы в соответствии с обновленным содержанием образования, проектирование и реализация образовательных программ на основе синтеза учебной и исследовательской деятельности, практикоориентированность, междисциплинарность, бенчмаркинг, обеспечение углубленной языковой подготовки, создание уникальной образовательной среды. Обозначены структура содержания, алгоритм создания, условия и ресурсы реализации образовательных программ.

Ключевые слова: образовательная программа, результаты обучения, профессиональные и дополнительные компетенции, востребованность, рынок труда.

С.К. Алимбаева¹, А.К. Мажипбаев²

¹социология ғылымдарының кандидаты

²химия ғылымдарының кандидаты

Тараз мемлекеттік педагогикалық университеті

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТТІҢ БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада жаңартылған білім беру мазмұны жағдайында оқытушылардың кәсіби дайындығының сапасын арттыруға бағытталған педагогикалық университеттің білім беру бағдарламаларын жаңа тәсілдері ұсынылған. Білім беру бағдарламаларының мазмұны еңбек нарығында бәсекеге қабілетті заманауи мұғалімдердің табысты дайындығын қамтамасыз етеді және негізгі құзіреттіліктердің дамуын ескереді: тұлғааралық қарым-қатынас, стратегиялық көшбасшылық, өзгеруге дайындық, жобалық қызмет, ынтымақтастық, этикалық және кәсіби жауапкершілік, уақытты тиімді басқару. Білім беру бағдарламаларын дамытудың негізгі басымдықтары: білім беру бағдарламасын жаңартылған білім беру мазмұнына сәйкес жетілдіру, білім беру және ғылыми-зерттеу қызметін синтездеу, практикалық бағдарлау, пәнаралық, салыстырмалы білім беру бағдарламаларын және бенчмаркингті жобалау.

Түйін сөздер: білім беру бағдарламасы, оқыту нәтижелері, кәсіби және қосымша құзыреттіліктері, қажеттілігі, еңбек нарығы.

S.K. Alimbaeva¹, A.K. Mazhibayev²

¹*candidate of sociological sciences*

²*candidate of chemical sciences*

Taraz state pedagogical university

EDUCATIONAL PROGRAMS EFFICIENCY AT THE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Abstract

The article presents the new approaches of diversification of educational programs of pedagogical university, aimed at improving the quality of professional training of teachers in a renewed content of education. The content of educational programs provides successful training of modern teachers, competitive in the labor market and takes into account the development of key competencies: interpersonal communication, strategic leadership, readiness for change, project activities, collaboration, ethical and professional responsibility, effective time management. The main priorities of educational program development are presented: improvement of educational program in accordance with the updated content of education, design and implementation of educational programs based on the synthesis of educational and research activities, practical orientation, interdisciplinarity, benchmarking.

Keywords: educational program, results of educating, professional and additional competences, highly sought, labour-market.

Модернизация казахстанского педагогического образования, имеет концептуальные направления, законодательную основу, интеллектуальный потенциал и стремление соответствовать мировым стандартам. Глобальная информатизация и непрерывное образование, как главные факторы развития педагогического образования, должны стать для каждого человека нормой, и это должно прививаться обучающимся в течение всей жизни через обновленное содержание образования. Для современной системы образования актуальным является её трансформация с учетом новых требований экономики знаний, «где основной движущей силой прогресса являются знания, сосредоточенные в человеческом капитале...Человеческий капитал, в свою очередь, можно рассматривать как совокупность знаний, компетенций, квалификаций...Высокая компетентность образованных людей с обновленным мышлением позволит создать не только интеллектуальную нацию, но и продвинуть Казахстан в число 30-ти ведущих стран мира» [1, с. 106].

Наступление Четвертой промышленной революции должно способствовать более масштабным и стратегическим задачам в образовании, направленным на переход от индустриального развития общества к инновационному. Возросла потребность в учебных заведениях, в которых объединены STEM-науки и гуманитарное образование, а преподаватели работают с широким применением современных информационно-коммуникационных технологий. В докладе «Навыки будущего. Что нужно знать и уметь в новом сложном мире», включающем результаты цикла форсайтов и экспертных встреч, проведенных GEF и WS в 2014-2017 годах акцент был сделан на глобальные изменения и трансформации, в частности отмечено, что «Образование столкнулось с ситуацией, когда в ряде сфер навыки устаревают быстрее, чем заканчивается нормативный срок обучения. Именно поэтому требуется совершенно новый подход к навыкам, которые должны лечь в основу образовательной программы» [2, с. 80].

Переход к инновационному обществу обеспечивается трансформацией национальной системы образования на обновленное содержание образования, которая ставит перед собой главную цель: совершенствование педагогического мастерства учителей в контексте обновления образовательной программы и внедрение системы критериального оценивания.

Ключевым вопросом подготовки качественного специалиста для рынка образования является формирование у педагога осознанной потребности в постоянном пополнении и обновлении знаний, совершенствовании умений и навыков, превращении их в компетенции. Процесс внедрения обновленного содержания образования в начальной и средней школе должен способствовать реализации инновационной академической политики в педагогических университетах и проектированию адаптированных образовательных программ подготовки и переподготовки учителей.

Подготовка современных учителей для работы в рамках обновленного образования требует от педагогических университетов пересмотра всей академической политики, методов обучения, переоценке кадровых и материальных ресурсов. Новая модель образования предъявляет новые требования в подготовке педагогических кадров: к изменению целей и способов педагогической деятельности; к работе в рамках инновационного подхода в обучении; к изменению программного и методического обеспечения образовательного процесса; к новым способам и формам оценивания учебных достижений учащихся.

Достаточный уровень знания английского языка, владение современными информационно-коммуникационными технологиями, практические навыки работы в условиях обновленного содержания образования, критическое мышление и способность к самообучению, способность обучать детей с особыми образовательными потребностями – вот далеко неполный перечень компетенций, которыми должен обладать выпускник педагогического вуза и иметь отражение в образовательных программах.

Стратегический менеджмент образовательных программ вузов направлен на достижение стабильности и долговременности успеха, который выражается в востребованности выпускников на рынке труда и образовательных услуг. Для проектирования ОП необходимо учитывать параметры, которые определяют её спрос на рынке образования, полное и четкое описание результатов обучения, равномерное распределение кредитов по семестрам и модулям, ориентированность на учебные программы НИШ, привлечение специалистов-практиков, практикоориентированность.

Содержание ОП должно иметь перспективу личностного развития выпускника, что создаст условия для формирования метакомпетенции, т.е. способности обучающегося к самосовершенствованию и автономному самообразованию в течение всей жизни. В этой связи образовательная программа должна учитывать развитие таких компетенций как: межличностное общение, стратегическое лидерство, готовность к изменениям, определение рисков и др.

Основной единицей измерения качества педагогического образования является образовательная программа подготовки будущего педагогического работника. При этом образовательная программа помимо содержательной части должна отражать необходимый набор инструментов достижения качества и реализации ОП.

Важными ключевыми компетенциями выпускника университета являются следующие:

К1. Применение и практическое мышление: применять знания в практической деятельности, моделировать процесс эффективной реализации и достижения локальных и стратегических целей, развивать критическое мышление.

К2. Инновации, творческий подход и предприимчивость: генерировать и использовать инновации в профессиональной деятельности для стратегического и ситуативного реагирования.

К3. Проектная деятельность, коллаборация и лидерство: проявлять способность к работе в группе, к работе с партнерами, способность создавать атмосферу психологического комфорта, демонстрировать способность к компромиссам, демонстрировать идеи и их реализацию в проектах, проявлять распределенное лидерство (это умение предвидеть, осмысливать ситуацию, изобретательность и умение устанавливать отношения).

К4. Этическая и профессиональная ответственность: академическая честность, профессиональная этика, ответственность за собственные действия.

К5. Эффективное общение и языковые компетенции: Успешно создавать разнообразные коммуникации в устной и письменной формах на казахском, русском и иностранном языках, вести деловую переписку с партнерами, умение вступать в контакт с людьми разного темперамента и социального статуса.

К6. Знание проблем современности: интерпретировать современные вызовы, связанные с глобализацией, переходом в цифровую эру, нарастания информационного потока и усиления коммуникационных технологий.

К7. Планирование и распределение времени: иметь способность к эффективному тайм-менеджменту в профессиональной деятельности и повседневной жизни.

Приоритеты в разработке образовательных программ

Философия в разработке образовательных программ университета определяется вызовом времени и глобальных направлений развития современного педагогического образования. Она направлена на обеспечение качества профессиональной подготовки конкурентоспособных специалистов в соответствии с запросами рынка труда, ожиданиями обучающихся, академической политикой университета.

Приоритеты разработки образовательных программ:

- совершенствование образовательной программы в соответствии с обновленным содержанием образования для формирования конкурентоспособного специалиста-педагога, готового к постоянному профессиональному росту, социальной и профессиональной мобильности;
- проектирование и реализация образовательных программ на основе синтеза учебной и исследовательской деятельности с целью совершенствования научного содержания образовательных программ;
- практикоориентированность образовательных программ, методов и оценки результатов обучения учащихся, с целью формирования у выпускников практических навыков, необходимых для успешного выполнения профессиональной деятельности;
- междисциплинарность образовательных программ, в целях формирования компетентных специалистов-педагогов, способных решать сложные комплексные задачи на стыке различных сфер деятельности;
- бенчмаркинг образовательных программ ведущих зарубежных педагогических вузов;
- обеспечение углубленной языковой подготовки и формирования у выпускников навыков использования современных информационно-коммуникационных технологий, а также навыков предпринимательской деятельности;
- создание уникальной образовательной среды, обеспечивающей все необходимые условия (образовательные, материально-технические, информационные и т.д.).

Структура содержания образовательных программ

Структураобразовательной программы включает в себя описание академической среды обучения, результаты обучения и критерии оценки. Содержание учебных программ предусматривает модульное построение и предусматривает описание формируемых компетенций в соответствии таксономией Блума. В образовательных программах учитываются требования профессионального стандарта «Педагог», а также пожелания и рекомендации работодателей. Важным является формирование представления студентов, понимание того, какие ключевые компетенции будут приобретены и каков потенциал программы с точки зрения возможностей трудоустройства выпускников. В этой связи рекомендуется разрабатывать структуру образовательной программы совместно с работодателями, экспертами, социальными партнерами, и другими стейкхолдерами.

Формирование профессиональных и специальных компетенций в структуре ОП осуществляется по следующему алгоритму:

- ✓ Составление списка основных работодателей.
- ✓ Формирование вузом перечня компетенций по данному направлению подготовки специалистов на основании:

профессионального стандарта «Педагог», который являетсяосновой для построения требований к профессиональным компетентностям педагогов и «предназначен для формирования образовательных программ» [3, с.1].

- опыта преподавательского состава;
- рекомендаций экспертов;
- отзывов выпускников;
- ожиданий студентов.

- ✓ Анкетирование работодателей и обработка результатов.

✓ Анализ результатов, выявление важнейших компетенций, отмеченных большинством работодателей.

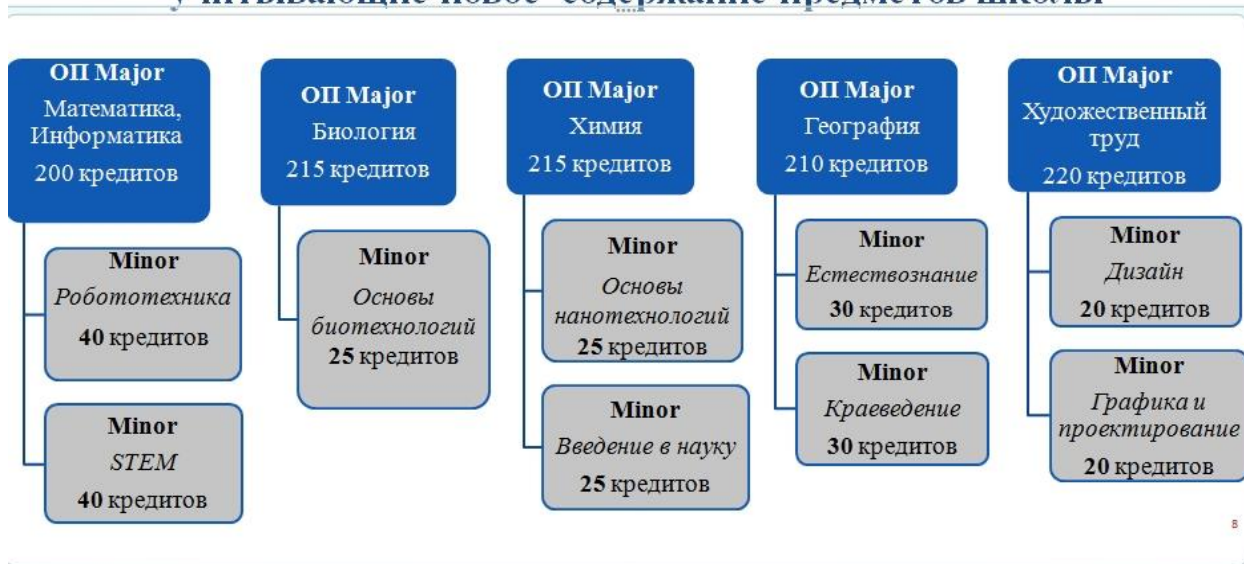
- ✓ Выделение ядра компетенций и выбор направлений целевой подготовки.

В целом структура и содержание разрабатываемой программы должна гармонизировать не только с академической политикой вуза, но и региональным контекстом развития региона в целом. Деятельность педагогического вуза должна формировать социально-культурный образ всего региона. В образовательные программы необходимо включать дополнительный объем компетенций в рамках программ Minor для расширения профессиональных возможностей будущего специалиста. Междисциплинарные и основные навыки должны быть включены в образовательные программы университета.

Дополнительные программы Minor обеспечивают формирование не только основных навыков, но и построение дополнительной траектории обучения, учитывающие вариативную часть дисциплин обновленной программы в соответствие с практикой НИИ, что дает возможность работать в

междисциплинарной команде и применять свои знания к реальным проблемам. Например, в рамках образовательных программ «Математика», «Информатика» можно сформировать дополнительные компетенции, связанные с роботехникой и STEM обучением, образовательная программа «Биология» можно предусмотреть набор компетенций по основам биотехнологий, в образовательную программу «Химия» включить основы нанотехнологий, и введение в науку и т.д.

Дополнительные образовательные программы Minor, учитывающие новое содержание предметов школы

Условия и ресурсы реализации образовательных программ

Во время обучения студентам необходимы образовательные ресурсы, которые могут быть как материальными (библиотеки или компьютеры), так и человеческими (наставники, эдвайзеры и другие консультанты). При распределении, планировании и обеспечении образовательных ресурсов необходимо учитывать потребности различных групп студентов (иностранных студентов, студентов с особыми образовательными потребностями) и принимать во внимание тенденции студентоцентрированного обучения.

Успех ОП обеспечивается многими факторами, среди которых важнейшими являются:

- качественный кадровый состав, имеющий соответствующую квалификацию;
- расширение практики привлечения к образовательной деятельности преподавателей-практиков, зарубежных ученых, академического обмена ППС и учителей школ;
- совершенствование партнёрских отношений с работодателями, расширение практики открытия совместных кафедр и центров, использование ресурсов предприятия в образовательном процессе, проведение учебных занятий и практик на их базе;
- модернизация ресурсного обеспечения образовательных программ; увеличение доли аудиторий, имеющих современное материально-техническое оснащение, соответствующее профилю преподаваемой дисциплины (в т.ч. мультимедийное); оснащение современным оборудованием всех учебных лаборатории;

Обеспечивать развитие академической карьеры студентов с соблюдением интересов студентов, программ университета. Важно, чтобы академическая политика, учебный процесс осуществлялись последовательно и прозрачно.

Для уникального педагогического вуза важным критерием его успешности должно служить не название, а качество работы, измеряемое мнением самих выпускников, их работодателей и независимых экспертов. Педагогический университет должен иметь уникальную программу подготовки педагогических кадров, с научно-исследовательскими лабораториями, где учебный процесс предусматривает исследовательский подход, прикладной характер и будет нацелен на получение необходимых в жизни профессиональных знаний. Комплексная, совместная и целенаправленная работа педагогического вуза вместе с социальными партнерами приведет к синергетическому эффекту в подготовке конкурентоспособных учителей.

Таким образом, в настоящее время в условиях высокой конкуренции основной задачей педагогических университетов является разработка эффективных образовательных программ, которые обеспечивают подготовку востребованных на рынке труда педагогов.

Список использованной литературы:

1 Касымбеков М.Б., Темирболат Б.Б., Шаймергенов Т.Т. Модель Назарбаева. Известная история в новом прочтении. – Астана: издательство «Деловой Мир Астана», 2016. – 164 с.

2 Лошкарева Е., Лукаша П., Ниненко И., Судаков Д. Навыки будущего. Что нужно знать и уметь в новом сложном мире [электронный ресурс]. –

URL: https://worldskills.ru/assets/docs/media/WSdoklad_12_okt_rus.pdf?sfns=mo (дата обращения: 10.10.2019).

3 Профессиональный стандарт «Педагог», приказ Председателя Правления Национальной палаты предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен» №133 от 8 июня 2017 года.

МРНТИ 14.35.07

Б.А. Тұрғынбаева¹

¹п.ғ.д., профессор,

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ЖОО ОҚЫТУШЫЛАРЫНЫҢ БІЛІКТІЛІГІН АРТТЫРУ – ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК МӘДЕНИЕТТІ ДАМУЫ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақала ЖОО сапалы маман даярлаудың факторы ретіндегі оқытушылардың біліктілігін арттыру мәселесіне арналған. Университет оқытушыларының кәсіби дамуына мүмкіндік тудыратын, инновациялық білімді дамытатын, оны ұйымдастыруға өзгеріс енгізетін, жаңа педагогикалық идеялар мен жаңалықтарды өмірге әкелетін инновациялық әдістемелік орта жасауға қатысты автордың өзіндік ойлары сипатталады.

Түйін сөздер: оқытушы, инновация, мәдениет, кәсіби шеберлік, білім.

Турғынбаева Б.А.¹

¹д.п.н., профессор, Казахский национальный педагогический университет им. Абая

ПОВЫШЕНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВУЗА

Аннотация

Статья посвящена проблеме повышению квалификации преподавателей как фактору качественной подготовки специалистов в вузе. Описываются собственные идеи автора о создании инновационной методической среды, способствующей профессиональному развитию профессорско-преподавательского состава, развивающей инновационные знания и вносящей изменения в их организацию, приводящий к новым педагогическим идеям и новшествам.

Ключевые слова: педагог, инновация, культура, профессионализм, знания.

В.А. Turgynbaeva¹

¹doctor of pedagogical sciences, Professor

Abai Kazakh National Pedagogical University

HIGHER QUALIFICATIONS AS A MEANS OF DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL CULTURE OF TEACHERS OF THE UNIVERSITY

Abstract

The article focuses on the professional development of teachers as a factor of qualitative training at the university. Described the author's own ideas about creating an innovative methodological environment that

promotes the professional development of the University's faculty, develops innovative knowledge and makes changes in its organization, leads to new pedagogical ideas and innovations.

Keywords: teacher, innovation, culture, professionalism, knowledge.

Kіpіcne. Кәсіби әрекетте және өмірдің басқа да салаларында табыс биігіне жетуді мақсат ететін тұлғаны дамыту, бәсекеге қабілетті сапалы адам капиталын құруды қамтамасыз ету еліміздің жоғары білім беру жүйесі алдындағы аса жауапты міндеттердің бірі болып табылады. Нарық жағдайында жоғары оқу орынының әрбір білім алушысының жақсы дайындығының болып, тұлғалық және кәсіби тұрғыда өзін-өзі дамытудың, өз бетінше жұмыс жасау, қарым - қатынасқа түсе білу дағдыларын меңгерген, жаңа жағдайларға бейімделе алу қабілеттері қалыптасқан әрі ұтқыр болуы оның маман иесі ретіндегі табыстылығын қамтамасыз етеді.

Негізгі бөлім. Университет оқытушысына қазіргі уақытта: ғылыми зерттеулерді жүргізудің әдістері мен әдіснамасын білу, өз пәндері бойынша ғылыми, теориялық білімдерді студенттерге технологиялық, практикалық жолдармен ұсына алу, жастарды тәрбиелеудің әдіс-формаларын жете меңгерген болу талаптары қойылады. Сондықтан да ЖОО біліктілік арттыру жұмыстары оқытушының кәсіби, тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін: әдістемелік, жаңашылдық, ғылыми жұмыстардың бірлігінен тұрып, соның нәтижесінде олардың шеберлігі, шығармашылық ойлауы жетіліп, кәсіби өзіндік санасы қалыптасуы қамтамасыз етілуі тиіс.

Барлық деңгейдегі педагогтардың кәсіби шеберлігі мен шығармашылығы жайындағы мәселелерді шешуде әдістемелік жұмыстардың алатын орны ерекше. Ұстаздарға әдістемелік тұрғыдан бағыт беретін әдістемелік ортаның жаңашылдыққа қарай бетбұрыс жасауы өмір туындатып отырған қажеттіліктердің бірі. Бұл мәселе педагогика ғылымында да үнемі қарастырылып келеді.

Педагог кадрлардың біліктілігін арттыруға кәсіби шеберлік, құзыреттілік пен шығармашылық әлеуетін қалыптастыруға қазақстандық ғалымдар: Б.А. Әлмұхамбетов, Б.К. Төлбасова, А.Ә. Жайтапова, Н.К. Кибатаева, М.М. Мұқаметқали, Р.Е. Дабылғаева, осы мақала авторы еңбектерін арнады [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Оларда біліктілікті арттыру жүйесінің даму тарихы, педагогтардың шеберлігі мен құзыреттілігін дамытудың әртүрлі астарлары зерделенеді.

Ғылыми-әдістемелік жұмыстар – үздіксіз білімнің құрамдас бөлігі. Олар ұстаздардың біліктілігін арттыруға, тұлғалық мәнді сапалары мен қажеттіліктерін қанағаттандыруға, «жеткіліксіз» құзыреттіліктерін жетілдіруге ынталандырады. Керісінше әдістемелік жұмыстарға деген салғырттық, олардың мүмкіндіктеріне берілетін бағаның төмендігі жүйесіздікке, формализмге, тәжірибеден алшақтықтың жол берілуіне әкелетіндігі мәлім.

Біз өз зерттеуіміз аясында бұл жұмыстарды ғылым мен педагогикалық тәжірибеге, нақты оқу-тәрбие үрдісін талдауға негізделген, мұғалімдер мен ұжымдық жаңашылдыққа дем беруге мүмкіндігі мол кешенді шығармашылық үрдіс ретінде қарастырамыз [8].

Еліміздегі педагог мамандардың біліктілігін арттыру жүйесін жаңарту идеологиясы – бейімделгіш, прагматикалық, жаңалыққа ашықтық, жобалау ролін атқаруы керек деп ойлаймыз. Ол байыпты түрде бағдарланып, жобаланып, тексеріліп, біртіндеп барып ендіруді қажет етеді. Себебі, білімді жаңарту бір сәтте басталып, тез нәтиже беретін әрекет емес. Олай болса, оқытушының *ғылыми-әдістемелік мәдениетін* дамыту мәселесінің өзектілігі артады.

Мәдениет – қауымның өмір сүру үлгілері (дәстүрлері, салттары, мінез-құлық ерекшеліктері). «Мәдениет» ұғымы латын тілінен аударғанда «жерді өңдеу, күту, баптау» дегенді білдірсе, өз кезінде Рим философы Марк Туллий Цицерон бұл терминді «жанды жетілдіру» мағынасында қолдана отырып, жан-жүйені өңдеу де жерді өңдеу сияқты таза, құнды өнім береді деген пікір білдірген. Бұл адам қандай еңбекпен айналыспасын үнемі әрекеттің «сыртқы» нәтижелерімен қатар «ішкі» нәтижелері де, яғни адамның өзінің өзгеруі, оның қабілеттерінің, білік, дағдыларының дамуы орын алады. Зат, дүние-мүліктер әлемін жасау барысында ол өзінің ішкі мүмкіндіктерін де жетілдіреді дегенге сай келеді.

«Мәдениет» ұғымын педагогикада қолдана отырып, адамның рухани-адамгершілік дамуының маңызды факторы; оның өз шығармашылық әлеуетін ашып, өзін-өзі іске қосуы деген мағына беретіндігіне назар аударамыз. Педагогикалық мәдениет – оқытушының білім алушыларға қатысты тұлғалық бағдарлы қарым қатынас үлгісі, өз пәні арқылы студенттердің ішкі әлеміне әсер ету шеберлігі деуге болады.

Біз қарастырып отырған оқытушының ғылыми-әдістемелік мәдениеті оның жалпы мәдениетінің құрамдас бөлігі болып табылатын ғылыми-әдістемелік білімдер, дағдылар мен қабілеттер сияқты

компоненттерден тұрып, оқытушының білім алушыларға білім мазмұнын ғылыми негізделген, көзқарас тұрғысынан ұсыну, осы жолда ұйымдастырушылық және технологиялық құралдарды тиімді пайдалану тәжірибесін көрсетеді. Нәтижесінде студенттердің кәсіби құзыреттілігі жоғары көрсеткіштерге қол жеткізуі орын алады.

Ғылым-білімге қойылып отырған талаптар жоғары мектеп оқытушысына жүктелер міндетті де еселей түсуде. Олардың кәсіби мәнді сапалары мен шығармашылығын дамыту үшін үздіксіз біліктілікті арттыру мақсатындағы ғылыми-әдістемелік жұмыс тәжірибесіне түбегейлі өзгерістер енгізу қажеттілігі күн санап артуда. Бұл ретте оқытушылардың жауапкершілігін, шеберлігін шыңдаудың бұл жолының өзінің жаңалануы, жаңғыруы аса маңызды. Олай дейтініміз, дәстүрлі әдістемелік жұмыстар жаңа әдістер мен технологиялар жайлы хабарлап жеткізу, оны оқытушылар тәжірибесіне көшірумен айналысу бүгінде оқытушылардың кәсібилігін арттыру талаптарына жауап береді деу қиын. Демек, әдістемелік жұмыс жүретін ортаның инновациялануы, ақпараттануы, цифрлануы кезек күттірмейтін өзекті мәселе. Бұл жерде ғылыми педагогикалық мамандардың білімдік ортасын олардың өзара әрекеттесу ортасына айналдыру туралы айтылып отыр.

ЖОО оқытушыларының ғылыми-әдістемелік мәдениетін қалыптастыруға бағытталған біліктілік арттыру жұмыстарын инновациялау қазіргі білімнің даму беталыстары, міндеттері және сол міндеттерді тиімді шешетін технологияларды айқындаудан тұрады.

Кесте-1.

Беталыстар	Міндеттер	Технологиялар
Білім беруден үйренуге көшу	Оқу үрдісінде мазмұнды меңгеру мен бағалаудың жаңа формаларын іздестіру	Өз бетінше жұмыс жасау, модульдік оқыту, қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру
Білімнің ғылымылануына байланысты оның міндеттерінің өзгеруі	Әртүрлі бірлескен әрекеттерді ұйымдастыру	Жобалаушылық, шығармашылық, зерттеушілік іс әрекеттерді ұйымдастыру
Қазіргі әлемде ақпараттың ролінің артуы	Ақпараттар ағынымен жұмыс жасау дағдыларын дамыту	Ақпараттық коммуникациялық технологиялар, сын тұрғысынан ойлауды дамыту, проблемалық оқыту, жобалау
Қазіргі әлемдегі командалық жұмыстың ролінің артуы	Білімдік үрдісте топтық, жұптық, ұжымдық жұмыс түрлерін кеңінен қолдану	Модерациялау, топтық жұмыстар, дискуссия, дебат, әлеуметтік өзара әрекеттестік жұмыстарын ұйымдастыру
Үздіксіз білімнің қажеттілігі, субъектіліктің және дербестіктің ролінің артуы	Үйренуді ұйымдастыру	Рефлексивті оқыту, жетістіктерді бағалау, өзін өзі бағалау, өз бетінше білім алу әрекеттері
Қоғамның даму міндеттерінің күрделенуіне байланысты еңбек нарығында мамандардың құзыреттіліктерінің ролінің артуы	Кәсіби міндеттерді шешу	Контекстік оқыту, нақты жағдайларды талдау (кейстер), имитациялық және іс әрекеттік ойындар т.б.

Университеттегі оқытушылардың ғылыми-әдістемелік мәдениетін қалыптастыруға бағытталған жұмыстар үш деңгейдегі тапсырыс берушілер мақсаттарына сай жүргізіледі. *Бірінші тапсырыс беруші* – оқытушылардың кәсіби деңгейіне жоғары талаптар қойып отырған мемлекет пен түлектерге қатысты өз ұсыныстарын қойып отырған жұмыс берушілер. *Екінші* – сол талаптарды орындаушылар: оқу орындарының біліктілікті арттыру, әдістемелік жұмыстарын ұйымдастырушылар ретінде олар да өз тараптарынан тапсырыс жасайды. *Үшінші* – *тұтынушылар* (оқытушылардың өздері) өздерінің кәсіби қиындықтарына қарай өз тапсырыстарын жасайды. Бұл оқытушылардың ғылыми-әдістемелік мәдениетінің «акме»- мақсатқа сай келуін көрсетеді. Міне осы үш деңгейлі тапсырыстың үйлесімді іске асуы оқытушылардың біз қарастырып отырған кешенді сапасының дамуын қамтамасыз етеді.

Әдістемелік жұмыстар – үздіксіз білімнің құрамдас бөлігі. Олар ұстаздардың біліктілігін арттыруға, тұлғалық мәнді сапалары мен қажеттіліктерін қанағаттандыруға, «жеткіліксіз» құзырлықтарын жетілдіруге ынталандырады. Әдістемелік жұмыстарға деген салғырттық, олардың мүмкіндіктеріне берілетін бағаның төмендігі жүйесіздікке, формализмге, тәжірибеден алшақтыққа жол

берілуіне әкелетіндігі мәлім. Біздің пайымдауымызша, әдістемелік жұмыс ғылым мен педагогикалық тәжірибеге, нақты оқу-тәрбие үрдісін талдауға негізделген, оқытушылар мен ұжымдық жаңашылдыққа дем беруге мүмкіндігі мол кешенді шығармашылық үрдіс.

Инновациялық әдістемелік орта – жеке тұлғаның жан-жақты дамуына мүмкіндік тудыратын, жаңашылдық білімді дамытатын, өзгеріс енгізетін, соны педагогикалық идеяларды өмірге әкелетін кеңістік ретінде сипатталады. Мұндай орта өзінен-өзі стихиялы түрде пайда болмайды. Ол кіріктірілген, жасампаздық педагогикалық әрекет нәтижесінде сол дәрежеге жетеді. Демек мұндай органы жасау үшін мақсатты жұмыстар жүргізілуі қажет.

Оқытушының ғылыми-әдістемелік мәдениетін дамыту мынадай заңдылықтарға негізделуі тиіс деп есептейміз: 1) өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіруге деген қажеттілік; 2) жаңа ғылыми және әдістемелік білімдерге деген қызығушылық; 3) ғылыми-әдістемелік қызметтің тәжірибесін теориялық тұрғыда түсіну және таратуға қатысты жүйелі жұмыс; 4) өзін-өзі бағалау мен өзін-өзі көрсетуді (позициялау) ұстанудың сәйкестігі; 5) оқытушының кәсіби белсенділігін көрсететін ғылыми және әдістемелік ақпаратты интерпретациялауға қабілеттілік.

Бұл кешенді сапаны дамыту үрдісі төмендегі ұстанымдарға негізделуі тиіс деп есептейміз: 1) ЖОО-ғы ғылыми-әдістемелік жұмыстарды «дамудың жақын аймағына» бағыттау; 2) оқытушының даралық субъектілік тәжірибесіне сүйену; 3) оқытушының өзін-өзі өзектілендіру мен өзін-өзі жүзеге асыруына жағдай жасау; 4) оқытушының өзінің ғылыми әдістемелік мәдениетін дұрыс бағалауға бағыттайтын рефлексивтік; 5) шығармашылыққа бағыттайтын креативтілік.

Оқытушының ғылыми-әдістемелік мәдениетін дамыту мақсатқа сәйкес әдіс пен формаларды дұрыс таңдап, тиімді қолдануға тікелей байланысты. ЖОО ішкі әдістемелік жүйесіндегі «тәлімгерлік - тьюторлік - коучинг» сияқты тұтынушылар әрекетіндегі жоғары деңгейдегі еркіндік, өзара бейресми сипаттағы әрекеттестікті басқарудың эдхократиялық стилін енгізу оқытушылардың ғылыми-әдістемелік дағдыларын дамытуды қамтамасыз етеді. Мұндағы тәлімгерлік оқытушылардың ғылыми-әдістемелік біліктерін дамытуды қамтамасыз етсе, тьюторлық арқылы жас педагогтарды өздері таңдаған жеке білімдік бағдарламаларға сәйкес қолдау жүзеге асады, ал коучинг оқытушылардың шығармашылық ізденістерін ынталандырады деп санаймыз.

Сондай-ақ «үшеудің әңгімесі», «даралар дуэті», «депутаттар», бөлшек бейнелер құрастыру немесе «пазл» әдістерін қолданудың оқытушылардың шығармашылық ойлауын жандандыру және дамытуға, кәсіби құзыреттілігін жетілдіруге ықпалы мол. Мұндай мазмұн мен жаңашылдық әдістер арқылы жүргізілген жұмыстан кейін оқытушылардың ғылыми-әдістемелік мәдениетін дамытуды оның арнайы жасалған критерийлері бойынша мониторингін жүргізіп отыру бұл үрдістің нәтижелілігін көрсетеді.

Қорытынды. Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе, университет оқытушыларының ғылыми-әдістемелік мәдениетін дамыту ең алдымен кафедраның жұмысының негізгі бағыттарының бірі болуы тиіс деген пікірімізді білдіреміз. Себебі оқытушының өз жұмыс орынында кәсібилігін шындауға бағытталған жұмыстарға қатысуы оның уақытын үнемдеуге, үйренгенін тәжірибеде жылдам қолдануына мүмкіндік береді. Ұжым мүшелерінің бір бағыттағы бірлескен әрекетін ұйымдастырға, бақылауға, нәтижесін қорытындылауға жағдай жасайды. Тек сонда ғана білімнің сапасын арттырып, нарық заманының сұраныстарына сай мамандар даярлау мүмкін болады деген тұжырым жасаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Альмухамбетов Б.А. *Тенденции развития системы повышения квалификации в Казахстане.* – Алматы, 2000. – 265 с.

2 Тұрғынбаева Б.А. *Біліктілікті арттыру жүйесінде мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін дамыту. Докторлық диссертация.* – Алматы, 2006.

3 Төлбасова Б.К. *Дидактические условия подготовки учителей в ИПК к использованию информационных технологий обучения. Автореф. канд. пед. наук.* – Алматы, 2001. – 25 с.

4 Жайтапова А.А. *Научно-педагогические основы управления человеческими ресурсами в условиях образования, ориентированного на результат.* – Алматы, 2005. – 186 с.

5 Кибатаева Н.К. *Формирование профессиональной культуры педагога в системе повышения квалификации работников образования: Автореф. дисс. канд. пед. наук: 13.00.08 // Теория и методика профессионального образования.* – Алматы, 2006. – 29 с.

6 Мұқаметқали М.М. Мектеп мұғалімдерінің кәсіби-педагогикалық инновациялық іс-әрекетке дайындығын жетілдіру. Кандидаттық диссертация авторефераты. – Астана, 2007-10.

7 Дабылтаева Р.Е. Біліктілікті арттыру жүйесіне тұлғаға бағдарланған технологияларды ендіру: Пед. ғылымд. канд... дис. авторефераты: 13.00.01. – Алматы, 2009. – 22 б.

8 Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе. Монография. XXI ғасыр мектебі баспаханасы, 2005. – 208 б.

МРНТИ 14.01.11

Д.М. Мукашева¹, Р.Қ. Жексембиев², Е.А. Кіршібаев³

¹БД011300 – Биология мамандығының 3-ші курс докторанты

²б.ғ.к., профессор

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

³б.ғ.к., қауымд. профессор м.а

³әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

«ЗЕРТТЕУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ» ҰҒЫМЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МАЗМҰНЫ

Аңдатпа

Мақалада ғылыми дереккөздердің негізінде «құзырет», «құзыреттілік», «зерттеу құзыреттілігі» «ғылыми-зерттеу құзыреттілігі» ұғымдарына отандық және шетелдік авторлардың берген анықтамалары бойынша талдау жасалынған. Қазіргі кезде болашақ мамандарда зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыру жолдары зерттеушілер арасында қарқынды пікір алмасуда. Болашақ мамандардың зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру – заманауи білім берудің басты мақсаты. Жалпы ғылым саласында «зерттеу құзыреттілігі» ұғымы негізгі орынға ие категориялардың бірі, ол «ғылым», «зерттеу», «құзырет» ұғымдарынан құралған заманауи білім беру жүйесінің негізгі бағдары. Бүгінгі күні адамзаттың шығармашылық әрекетінің нәтижесін тиімді пайдалану арқылы ғылыми-техникалық прогресті одан әрі дамытуға болатындығы белгілі. Өйткені ол экономика, техника, ғылым, саясат және жалпы қоғам дамуының шешуші күшіне айналуға. Ғылыми-зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыру кез-келген ғылым аясында сәттілікке жету жолы екені сөзсіз анық. Ғылыми-зерттеушілік құзыреттілік білім алушылардың ғылыми-зерттеу дағдыларын мазмұнды орындап, дамытқан кезде ғана жүзеге асады. Оған біз жаңа ғылыми білімді жасау үрдісінде алынған білім, білік және дағдыны іс-тәжірибеде қолдану арқылы жетеміз. Ол үшін мемлекетіміздің аймақтық ерекшелігіне байланысты әлеуметтік, экономикалық, техникалық бағыттарын зерттеп, өзекті мәселелерін шешуде ғылыми-зерттеуді ұйымдастырып, болашақ мамандарға бағыт-бағдар беруіміз қажет.

Түйін сөздер: құзырет, құзыреттілік, зерттеу құзыреттілігі, ғылыми-зерттеушілік құзыреттілік, зерттеу қабілеті, бірлесе қызмет атқару, рефлексия.

Мукашева Д.М.¹, Жексембиев Р.К.², Киришбаев Е.А.³

¹докторант 3-го курса специальности 6D011300 – Биология

²к.б.н., профессор

Казахский национальный женский педагогический университет

³к.б.н., и.о. ассоц. профессор

Казахский национальный университет имени аль-Фараби

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ «ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ»

Аннотация

В статье на основе научных источников проведен анализ понятий «компетенция», «компетентность», «исследовательская компетентность», «научно-исследовательская компетентность» по определениям, данным отечественными и зарубежными авторами. В настоящее время исследователи активно обмениваются своими мнениями по поводу способов формирования исследовательской компетенции у будущих специалистов. Формирование исследовательской компетентности будущих специалистов – главная цель современного образования. В целом, в области науки понятие «исследовательская компетентность» является одной из категорий, которая занимает ключевое место и состоит из таких понятий «наука», «исследование», «компетенция». Как известно, сегодня можно и дальше развивать научно-технический прогресс посредством эффективного использования результатов творческой деятельности человечества. Поскольку она становится решающей силой развития экономики, техники, науки, политики и общества в целом. Несомненно, формирование научно-исследовательской компетенции – это путь достижения успеха в любой сфере науки. Научно-исследовательская компетентность осуществляется только в том случае, когда студент активно выполняет и развивает свои научно-исследовательские навыки. Этого мы сможем достичь благодаря использованию на практике знаний, умений и навыков, полученных в процессе создания новых научных знаний. Для этого необходимо изучить социальные, экономические, технические направления, связанные с региональными особенностями нашего государства, организовать научные исследования в решении актуальных проблем, а также давать направление будущим специалистам.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, исследовательская компетентность, научно-исследовательская компетентность, исследовательская способность, совместная деятельность, рефлексия.

D.M. Mukasheva¹, R.K. Zhexembiyev², Ye.A. Kirshibayev³

¹Doctoral student of the 3rd course, 6D011300 – Biology

²c.b.s., professor

Kazakh National Women's Pedagogical University

³c.b.s., Acting Associate Professor al-Faraby Kazakh National University

THEORETICAL CONTENT OF THE CONCEPT “RESEARCH COMPETENCE”

Abstract

In the article such concepts like “competence”, “competency”, “research competence”, “scientific-research competence” were analyzed on the basis of scientific sources according to the definitions given by domestic and foreign authors. Nowadays, researchers are actively exchanging their views on the ways of formation of research competence of future specialists. Formation of research competence of future specialists is the main goal of modern education. In General, in the field of science, the concept of “research

competence” is one of the categories that takes a key place and consists of such concepts as “science”, “research”, “competence”. It is known that today it is possible to develop further scientific and technological progress by effective use of the results of creative activity of mankind. Because it becomes a decisive force for development of economy, technology, science, politics and society as a whole. Undoubtedly, formation of research competence is the way to achieve success in any field of science. Research competence is carried out only when the student performs actively and develops his research skills. We will be able to achieve it by using in practice the knowledge and skills acquired in the process of creating new scientific knowledge. For this purpose it is necessary to study social, economic, technical areas related to the regional characteristics of our state, to organize scientific researches in solving urgent problems, as well as to give direction to future specialists.

Keywords: competence, competency, research competence, scientific-research competence, research ability, joint activity, reflection.

XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басы «кәсіпқойлар қоғамының» дүниеге келуімен, адам мен еңбектің жаңа сапасымен ерекшеленеді, онда адам тұлға мен кәсіпқой ретінде құнды, ал кәсіби қызметтің біліктілік деңгейі оның жеке, қоғамдық, өмірлік табыстылығының маңызды көрсеткіші болып табылады. Қоғам дамуының жалпы әлемдік үрдістерін ұғыну заманауи қоғамдық (экономикалық) өмірдің жаңа сапасы «ақпараттық қоғам» деп белгіленетінін, ал «білім қоғамы», «кәсіпқойлар қоғамы» терминдері осы қоғамдағы адамдар қызметінің сипатындағы өзгерістерді анықтау кезінде қолданылатынын түсінуге мүмкіндік береді. Әлеуметтік және кәсіби ұтқырлыққа, демек, интеллектуалдық даму деңгейіне, кәсіби мәдениетке, өмір бойы оқу қабілетіне қойылатын талаптар артады.

Осыған байланысты ең күрделі мақсат білім беру жүйесінің алдында тұр, ол өзі қоғамның даму деңгейіне сәйкес болып қана қоймай, оның алға жылжуы мен эволюциялануын қамтамасыз етуі тиіс. Педагогтардың осы білім беру парадигмасын ұғынуы олардың әрқайсысына өз мақсаты мен кәсіби болмыс кеңістігіндегі өз рөлін анықтауға мүмкіндік береді, ал өзінің педагогикалық қызметінің парадигмалдық шекараларын анықтау кәсіби-педагогикалық тәжірибе мен өзіндік сана-сезімнің ауқымын белгілейді, бұл кәсіби даму мен кәсіби құзыреттілікті жетілдірудің бастапқы нүктесі болып табылатын болады.

Шетелдік сарапшылардың көзқарасына келетін болсақ педагогикалық құзыреттіліктің құрамына, мысалы, АҚШ-та жұртшылықтың мектептерде жоғары білікті мамандарды көру ықпалын құптай отырып, мұғалімдердің бойында бес негізгі аспектіні айқындайтын тест нәтижелері бойынша жұмысқа қабылдайды екен. Олар:

- негізгі біліктілік;
- жалпы ой-өрісі (әдебиет, тарих, өнер саласындағы білім);
- оқытылатын пәнді жетік меңгеруі;
- педагогика, психология және философия саласындағы білім;
- мұғалімнің шеберлігі (бұл аспект, алайда, жиі сынға ұшырайды және оны сәйкессіз деп таниды, өйткені шеберліктің барлық элементтерін ескеру қиын).

Еуропа Кеңесі («Еуропаға арналған орта білім» симпозиумы) негізгі құзыреттіліктердің келесідей түрлерін анықтады: жауапкершілікті өзіне алу, бірлескен шешімдерді қабылдауға қатысу, дау-жанжалдарды күш қолданбай шешу; адамдар арасындағы айырмашылықтарды түсіну, бір-бірін құрметтей отырып, басқа адамдармен өмір сүре білу қабілеті; ауызша және жазбаша қарым-қатынас жасау құзыреті, тілдерді меңгеру; жаңа технологияларды меңгеру, ақпаратқа сыни көзқарас; өмір бойы үйрену қабілеті [1].

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттердегі ғалымдардың зерттеулеріне қарағанда, кәсіби шеберліктің қалыптасуы мен даму үдерісінде екі ұғым: «құзыреттілік» және «құзырет» ұғымдары пайдаланылып келеді. Біріншісі, С.Ожегов сөздігі бойынша, белгілі бір кәсіби қызметке байланысты, «қандай да болсын мәселеден хабардарлық, беделділік», ал екіншісі «қандай да бір істі жүргізетін жеке адамның, мекеменің мәселелерді шешуге, іс-әрекет етуге, бір нәрсені істеуге құқықтылық шеңбері». Құзырет – нақты әрекет пен үдерістерге байланысты тиімді, өнімді әрекеттер жасай алатындай дара тұлға сапаларының өзара байланысқан бірлестігі (білім, білік, дағдылар мен әрекет түрлері).

Болашақ мұғалімдердің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастыруға байланысты «құзыреттілік», «кәсіби құзыреттілік», «мұғалім құзыреттілігі» «зерттеу құзыреттілігі» «ғылыми-зерттеу

құзыреттілігі» ұғымдарына берілген әртүрлі түсініктемелерлердің бар екендігіне көзіміз жетті. Бұдан «құзыреттілік» ұғымы білім беру, маман даярлау саласының қолданыстағы терминіне айналғанын көреміз. «Құзыреттілік» термині, әдетте, белгілі бір әлеуметтік-кәсіби мәртебе иесіне байланысты қолданылады және оның сол істі атқарудағы түсінігі, білімі, білігінің орындалуына тиіс мәселенің нақты өз деңгейінде шешілуімен сәйкестілігі арқылы сипатталады.

«Құзыреттілік» терминін ХХ ғасырдың ортасында Н. Хомский енгізген болатын, алғашында ол ана тілінде нақты тілдік қызметті орындау үшін қажет қабілеттіліктер ұғымын берген [2].

Н.Хомский «Құзыреттілік дегеніміз – жеке тұлғаның белгілі бір мәселені шешудегі өзара байланысты білім, білік дағдыларының жиынтығы және адамның жеке өзінің іс-әрекет, қызмет саласына сай құзыреттерді меңгеруі. Автор А.Нұрмашқызы «Құзыреттілік дегеніміз – тұлғаның бойында білім, дағды, іскерлік, ерік күш-жігердің болуы. Құзыреттілік жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайда аман қалуды қамтамасыз етеді және олар бәсекеге қабілетті маманмен қамтамасыздандырады» немесе «Құзыреттілік – бұл алынған білімдер мен біліктерді іс-жүзінде, күнделікті өмірде қандайда бір практикалық және теориялық мәселелерді шешуге қолдана алу қабілеттілігі». Ал М.Б. Нәжім «Құзыреттілік – шығармашыл тұлға қалыптастыруға бағытталған білім беру негіздерінің бірі» немесе «Құзыреттілік дегеніміз – тұлғаның бойында білім, дағды, іскерлік, ерік, күш-жігердің болуы. Ол, ең әуелі мектептегі оқыту үрдісінде қалыптасады. Құзыреттілік – оқушының алған білімі мен дағдыларын тәжірибеде, күнделікті өмірде қандайда бір практикалық және теориялық мәселелерді шешу үшін қолдана алу қабілеттілігі» деп түсіндіреді, ал Ш.Таубаева өз еңбектерінде «Құзыреттілік – ол тұлғаның оқыту мен әлеуметтану процестері барысында меңгерген білім мен тәжірибеге негізделген, оның жалпы қабілеті мен іс-әрекетке даярлығы ретінде айқындалатын, тұлғаның қасиеті», деп сипаттайды.

Г.Ж. Ниязова зерттеу жұмысында «құзыреттілік» ұғымына «Құзыреттілік» - сәйкес құзыретке ие болу негізінде іс-әрекетті жүзеге асыру қабілетінде байқалатын тұлғалық қасиет (немесе тұлғаның өзара байланысқан қасиеттерінің жиынтығы), - деп анықтама береді [3].

А.В. Хуторский, В.Г. Сотник, Т.А. Степанова сияқты авторлардың «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарын анықтауға деген көзқарастарын негізге ала отырып, біз құзыреттілікті тұлғаның өзара байланысқан өзіндік қасиеттерінің (білім, біліктілік, дағдылар, қызметтік тәсілдері) жиынтығы ретінде түсінеміз. Құзырет – бұл іс-әрекеттегі білім, ол стандартталған, сұранысқа ие болуы және тиісті құзыреттілік деңгейінде жүзеге асырылуы мүмкін [4].

Қазақстан Республикасы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында «базалық құзырет» ұғымы қолданылып келеді. Бұл құзыреттіліктер – өмірдегі мәселелер мен жағдаяттарды шешуде іс-әрекеттің сапалы, табысты өтуін қамтамасыз ететін жеке тәжірибеге енген, білім, білік, дағды, қабілеттің жинағы немесе әмбебап жүйесі. Сондықтан осы тұрғыдағы жоғары кәсіби білім беру базалық құзыреттіліктерді қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Құзырет білім, білік, шығармашылық әрекеттің қорытындысына сүйеніп, төмендегідей негізгі белгілерімен ерекшеленеді:

- көп қызметті күнделікті, кәсіби және әлеуметтік өмірде кездескен кез келген жағдайдан шыға алады және кез келген мақсатты және міндетті шеше алады;
- метапәнділік және пәнаралық – бұл түрлі жағдайда қолданылады;
- зияттық дамуды, яғни дерексіз ойлауды, рефлексия, өзінің жеке ұстанымын анықтай алуды, өзін-өзі бағалауды, сын тұрғысынан ойлауды талап етеді;
- көпқырлылығы – түрлі ақыл-ой үдерісін, зиятты біліктілікті, ақыл-ойды қажет етеді.

Отандық педагогика «құзыреттілік» ұғымы көбінесе кәсіби дайындық, кәсіби шеберлік пен мамандықты меңгеру деңгейі ретінде қарастырылып келеді.

Болашақ мұғалімдерді кәсіби дайындаудың әртүрлі қырлары көптеген ғалымдарымыздың зерттеулерінде көрініс тапқан. Айталық, бұл мәселені Б.Т. Кенжебеков (жоғары оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігі), С.И. Ферхо (мұғалімдердің электрондық оқу басылымдарды пайдаланудағы кәсіби құзыреттілігі), М.В. Семенова (жоғары оқу орындарында болашақ педагогтардың кәсіптік құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары), Б.Т. Барсай (болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық негіздері), Жексембинова А.К. (университеттік білім беру жүйесінде болашақ әлеуметтік педагогтардың зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру) өз зерттеулерінде зерделеген.

Ы.Алтынсарин Ұлттық білім академиясының ғалымдары М.Ж. Жадрин, С.Д. Мұқанова, Н.Н. Нұрахметов, С.Н. Лактионова және басқалар *білім берудегі құзыреттілікті* зерделеу негізінде төмендегідей анықтама береді:

Базалық құзыреттілік дегеніміз – оқушылардың ересек өмір сүруге, азаматтың рөлін атқаруға және білім алуға өмір бойы жалғастыруға дайындығы.

Түйіндік құзыреттілік – барлық әлеуметтік мүмкіндіктерді проблемалық жағдаяттарды шешуге жұмылдыру; алған білім, білік пен дағдыны және өмірлік тәжірибені белгілі бір мақсатқа қол жеткізуге шоғырландыруға қабілеттілік.

Сонымен, кәсіби білім берудегі құзыреттіліктер түйіні нәтижелерге жетуді көздейді [2].

Төменде берілген құзыреттіліктерді талдау барысында, олар:

Зерттеу – теория мен практиканы ұштастыра білу; тәжірибеден пайданы таба білу; өзінің жеке оқыту тәсілдерін ұйымдастыру; мәселелерді шеше білу; өзінің білімімен өзбетінше айналысу; заманауи құрал-жабдықтарды игере алу.

Іздеу – әртүрлі деректер базаларын сұрастыру; айналадан сұрау жүргізу; сарапшыдан кеңес алу; ақпарат алу; құжаттармен жұмыс істей білу және оларды топтастыра алу.

Ойлау – өткен және қазіргі оқиғалардың өзара байланысын ұйымдастыру; біздің қоғамның дамуының қандай да бір аспектісіне сын көзбен қарау; сенімсіздік пен қиындықтарға қарсы тұра білу; пікірталастарда өз позициясын сақтау және өзіндік пікірін қалыптастыру; оқыту мен жұмыс жүргізіліп жатқан саяси және экономикалық ортаның маңыздылығын тану; денсаулықпен, тұтынушылықпен, сондай-ақ қоршаған ортамен байланысты әлеуметтік әдеттерді бағалау; өнер мен әдебиет туындыларын бағалай білу.

Бірлесе қызмет атқару – топта қызметтес бола білу және жұмыс атқара алу; шешімдер қабылдау; келіспеушіліктер мен дау-жанжалдарды реттеу; уағдаласа білу; келісімшарттарды әзірлей және орындай алу.

Іске кірісу – жобаға кіру; жауапкершілік алу; топқа немесе ұжымға кіру және өз үлесін қосу; ынтымақтастықты дәлелдеу; өз жұмысын ұйымдастыра білу; есептеу және моделдеу құралдарын пайдалана білу.

Бейімделу – ақпарат пен коммуникацияның жаңа технологияларын пайдалана білу; тез өзгерістер алдында икемділікті дәлелдеу; қиындықтар алдында төзімділікті көрсету; жаңа шешімдер таба білу.

Аталған құзыреттіліктерді талдау, біздің ойымызша, олардың басым бөлігін қазіргі кезде *зерттеу құзыреттілігі* сияқты өзекті ұғымға жатқызуға мүмкіндік береді. Ол адамға қоршаған әлем проблемаларына сезімталдық арқылы берілетін, адамның қоршаған әлемге қатысты зерттеуші позициясында болуға мүмкіндік беретін білім, білік, дағды және іс-әрекет тәсілдерінің жиынтығы ретінде айқындалады, кез келген еркін объектімен немесе қоршаған әлем құбылысымен проблемалық жағдайды, бұл үшін әртүрлі теориялық және эмпирикалық ақпарат көздерін пайдалана отырып тану және шешу қабілеті. *Зерттеу құзыреттілігі* міндетті түрде тұлғаның ой үрдістері мен зерттеу белсенділігінің зияткерлік деңгейінің көрсеткіші болып табылады.

Ғалымдар зерттеушілік құзыреттілік қалыптасқан тұлғалық мінез ретінде түсінудің, мағыналу, өзін-өзі дамыту актілерін өткере отырып, жаңа білім жүйесін игеру мен құруда өз күшімен ілгерілеуге саналы түрде дайын болу екендігін атап өтті. Сондықтан білім алушының зерттеу құзыреттілігінің өзіне тән элементтері ретінде адамның келесі атқарушылық қабілеттері ерекшеленеді:

а) мақсат қою, яғни іс-әрекеттің мақсатын айқындау;

б) мақсатты орындау, яғни іс-әрекеттің мәнін, құралдарын анықтау, белгіленген іс-әрекеттерді жүзеге асыру;

в) рефлексия, жұмыс нәтижелерін талдау, яғни қол жеткізілген нәтижелерді қойылған мақсатпен салыстыру [1].

Г.Н. Лобова зерттеу құзыреттілігінің екі деңгейін көрсетеді: оқу-зерттеу құзыреттілігі және ғылыми-зерттеу құзыреттілігі (ОЗҚ және ҒЗҚ). Автор педагогикалық колледж студенттерінің оқу-зерттеушілік құзыреттілігі студенттің алдына міндет қою, қолда бар ақпаратты синтездеу, педагогикалық эксперимент нәтижелерін талдау, әдіс-тәсілдерді алдын ала жоспарлау және болжау қабілетінің болуы тиіс деп есептейді. Сонымен қатар, ғылыми-зерттеушілік құзыреттілігі студенттермен ғылымда жасалып қойған міндеттерді өз бетінше шешуімен аяқталатын шығармашылық зерттеу жұмысының қажетті дағдыларын меңгеруін қамтамасыз ететін студенттердің қарқынды іс-әрекетін меңзейді. Студенттердің оқу-зерттеушілік құзыреттілігінің қалыптасқандығы ғылыми-зерттеушілік құзыреттілігін дамыту үшін қажетті базис болып табылады деп есептейді [8].

Ғылыми – зерттеу құзыреттілігі – белгілі бір саладағы білімдер жиынтығы, зерттеу дағдыларының болуы, алған білімдері мен дағдыларын нақты бір қызметке пайдалана алуы. Ғылыми-зерттеу құзыреттілік студентте оқу-таным әрекетінің ажырамас бір бөлігі ретінде қалыптасуы тиіс. Ғылыми-

зерттеу құзыреттілігі тек зерттеушілік әрекеттерде ғана қалыптаса алады. Студенттің ғылыми-зерттеушілік іс-әрекеті – заманауи оқытудың өзекті және озық формаларының бірі болып табылады. Студенттерде зерттеушілік дағдылардың қалыптасуы олардың пәндер бойынша білімдерінің кеңеюіне, өзекті сипат алуына және қызығушылықтарының артуына себеп болады. Зерттеушілік дағдылар ойлаудың ғылыми образының дамуына негіз болады. Олар балалар ұжымында, студенттер, педагогтар, ғалымдар мен мамандар арасында мәнді қарым-қатынастың қалыптасуына ықпал етеді. Аталмыш үдерістің пайдалана алу, көп мөлшердегі ақпаратпен сауатты жұмыс істеу, зерттеу үшін тиісті мәліметтерді жинау, оларды талдау, мәселелерді шешу үшін гипотезалар ұсыну, қорытынды жасай алу, заңдылықтарды белгілеу, практикалық шешімдер таба білу жатады. Кәсіби өзін-өзі анықтау студенттердің ғылыми-зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыруда өте маңызды [3].

Зерттеу құзыреттілігі оның субъектісінің функцияларын орындауға дайындығында және қабілеттілігінде байқалатын, тұлғаның сапасы, білімі, зерттеу қабілеті, құндылық бағдарлар, зерттеу қызметінің қажеттіліктері мен тәжірибесінің жиынтығы ретінде түсіндіріледі [6]. Зерттеу қабілеті деп қоршаған құбылыстарға қатысты зерттеу тұрғысын (позициясын) ұстану қабілетін түсінеміз: мәселені өз бетінше қою, зерттеу мақсаты мен міндеттерін тұжырымдау, гипотезаны ұсыну, зерттеу әдістері мен әдістемелерін меңгеру, нәтижелерді алу және оларды кейінгі танымда пайдалану үшін жаңа әдістер мен құралдарды табу (Л.А. Голубь, В.С. Лазарев, О.Н. Лукашевич, Н.Н. Ставринова).

Осы тұста біз үшін «зерттеу қабілеті – зерттеу қызметін табысты жүзеге асырудың субъективті жағдайлары болып табылатын тұлғаның өзіндік ерекшеліктері» (А.В. Леонтович, А.С. Обухов).

Зерттеу құзыреттілігі мәнмәтініндегі зерттеу қызметі оған деген дайындық пен қабілеттілікті қамтиды. В.А. Константинов өзінің зерттеуінде олардың келесідей жалпылама сипаттамасын береді: зерттеу қызметіне дайындық ғылымның құндылықтары мен қағидаларын (нормаларын) меңгеруді білдіреді; ботаникалық бақтағы өсімдіктердің әртүрлілігін зерттеу; өзін-өзі жетілдіру мен өзін-өзі дамытуға бағыттау; оқу бағдарламаларының шеңберінен шығуға ұмтылу, экспедицияларға, ғылыми конференцияларға, байқауларға, көрмелерге қатысу; ғылыми зерттеулерді кәсіби қызметте одан әрі жалғастыруды жоспарлау.

Зерттеу қызметіне қабілеттіліктер мыналарды қамтиды: нақты зерттеу міндеттерін шешуде өсімдіктердің анатомиясы мен морфологиясын, топтамасын (систематикасын), фитоценологиясын, флористикасын, фитопатологиясын, экологиясын және географиясын зерттеу әдістері мен білімін қолдану қабілеті; карама-қайшылықтарды таба білу, зерттеу проблемасын анықтай білу, коллекциялық қордан зерттеу нысандарын таңдау; зерттеу кезеңдерін құру, өзінің зерттеу іс-әрекеттерінің рефлексиясын жүзеге асыру; өсімдіктер әртүрлілігін зерттеу және сақтау әдістерін меңгеру; зерттеудің әдіснамалық аппаратын меңгеру (мақсатын, міндеттерін, гипотезасын өз бетінше тұжырымдау), зерттеу нәтижелерінің жаңалығын, теориялық және тәжірибелік маңыздылығын негіздеу; зерттеу нәтижелерін ғылыми баяндамалар, мақалалар, субъект түрінде тіркеу (мысалы, зертханалық журнал жүргізу) және көрсету [7].

Зерттеу құзыреттілігі «кәсіби құзыреттіліктің құрамдас бөлігі» (В.А. Адольф, Л.А. Голубь, А.А. Деркач, В.С. Лазарев, Т.А. Смолина және т.б.), және «кәсіби біліктіліктің ажырамас компоненті» (Б.С. Гершунский, В.В. Лаптев және т.б.) болып табылады. Білімділік тәсілінің аспектісінде бұл зерттеу қызметін жүзеге асыру үшін қажетті білім мен дағдылар жиынтығы (В.Н. Введенский, Т.А. Воронова, М.А. Данилов, А.Н. Журавлев, Э.Ф. Зеер, Т.А. Смолина, П.И. Ставский, Н.Ф. Талызина, М.Н. Скаткин, М.А. Чошанов, О.Н. Шахматова, А.И. Щербаков және т.б.). Функционалдық-іс-әрекет тұрғысынан (Б.Г. Ананьев, А.Г. Аллахвердян, А.А. Бодалев, А.А. Вершина, А.А. Деркач, Н.В. Кузьмина, В.В. Лаптев, А.Н. Лук, А.К. Маркова, А.А. Мелик-Пашаев, И.Я. Никанорова, Е.В. Попова, Н.А. Рыбаков, А.П. Тряпицын, В.Д. Шадриков және т.б.) «зерттеу құзыреттілігі» ұғымына тиімді зерттеу қызметіне қажетті тұлғалық қасиеттер кіреді және ол «функционалдық құзыреттілікпен» теңестіріледі.

Бірқатар зерттеушілердің (Б.Г. Ананьев, А.А. Деркач, Н.В. Кузьмина, В.В. Лаптев, А.К. Маркова, Е.В. Попова, А.П. Тряпицын, В.Д. Шадриков және т.б.) зерттеу құзыреттілігін жеке тұлғаның өз білімдерін, тәжірибесін, құндылықтар мен бейімділіктерін пайдалана отырып, зерттеу мәселелері мен зерттеу міндеттерін шеше алатын қабілеті ретінде қарастыратындығы өзіне назар аударады.

И.Я. Никанорова педагогтың зерттеу құзыреттілігі оның: көп рөлдік зерттеу қызметінің жағдайларына бейімделу қабілеттерімен, соның ішінде оны жобалау және жүзеге асыру қабілеттілігімен; тұлғалық және кәсіби тұрғыдан өзін-өзі таныту қабілеттілігімен; тұлғааралық, іскерлік, кәсіби, әлеуметтік байланыстарды орнату және өз білімін жетілдіруді жалғастыру қабілеттерімен сипат-

талады деп санайды. Осының негізінде зерттеу құзыреттілігі өзіне үш аспектіні қамтиды: проблемалық-тәжірибелік, яғни жағдайды тану мен түсіну, оған мақсаттар, міндеттерді сәйкес қою және тиімді орындау; мағыналық – жағдайды одан да жалпы мәдени мәнмәтінде барабар қабылдау; құндылық – өзіндік және жалпы мәндік құндылықтар тұрғысынан жағдайды, оның мағынасын, мақсаттарын, міндеттері мен қағидаларын (нормаларын) бағалауға қабілеттілік [9]. Н.Н. Плотникова зерттеу құзыреттілігінің келесі анықтамасын береді: *зерттеу құзыреттілігі* – бұл ғылыми материалды талдау және бағалауға байланысты қабілеттілік және зерттеу іскерлігі дейді [10].

В.В. Лаптевтің көзқарасы бойынша, зерттеу құзыреттілігі білім алушылардың келесі белгілерін сипаттайды: кәсіби қызмет жағдайына бейімделу; тұлғалық және кәсіби өзін-өзі таныту; іскерлік; кәсіби, әлеуметтік байланыстар мен қарым-қатынас құру; әр түрлі мәдениеттерге жататын кәсіби ақпараттың түпнұсқа көздерін, мәліметтерді, ғылыми ұғымдарды, теорияларды, тұжырымдамаларды, жалпы және кәсіби мәдениеттің әр түрлі салаларының парадигмаларын, тәжірибелік және теориялық білім беру қызметінің әмбебап тәсілдерін, зерттеу қызметінің әдістерін меңгеру негізінде өз білімін жалғастыру [11].

Е.В. Бережнова өз зерттеулерінде мұғалімнің зерттеушілік құзыреттілігін психиканың ерекше функционалдық жүйесі және сонымен байланысты оған осы қызметтің тиімді субъектісі болу мүмкіндігін қамтамасыз ететін адам қасиеттерінің тұтас жиынтығы ретінде қарастырады [6].

Бірқатар жұмыстарда зерттеу құзыреттілігі құрамына білім, білік, құндылық, тәжірибе, жеке қасиеттер, әртүрлі нұсқадағы рефлексия кіретін мұғалімнің жеке интегралдық сипаттамасы ретінде қарастырылады (А.В. Багачук, Т.Г. Браже, О.А. Козырева, В.Д. Симоненко, М.Б. Шашкина және т.б.).

Және зерттеу құзыреттілігін зерттеу қызметінің арнайы білімдері мен тәжірибесін игеру стратегиясының айқындаушысы ретінде түсіну де бар. Ол ғылыми танымның стратегиясын, әдістерін, құнды ойларды жүзеге асыру құралдарын, зерттеу жұмысы барысындағы ұстанымдарды анықтайды. Зерттеу құзыреттілігінің болуы мұғалімнің зерттеу ұстанымының қалыптасқандығының көрсеткіші болып табылады – жаңа тәжірибеге ашық және өзі мен әлем туралы түсініктің жекелік деңгейінен тыс шығуға дайын туындатушы, белсенді қайраткер, ұстанымының таным субъектісі [12].

Зерттеу құзыреттілігі ұғымын, ғылыми салада зерттеуге тән қызметтің негізгі кезеңдерін игеруді көздейтін, шешімі белгісіз шығармашылық, зерттеу тапсырмасына жауап іздеу қабілеттілігімен байланыстыруға болады.

Бұл ұғымның мүлдем басқа түсініктемелері бар. Мысалы, А.И. Савенков келесідей анықтамаларды береді: зерттеу құзыреттілігі - ғылыми материалды талдау және бағалаумен байланысты қабілет пен зерттеу іскерліктері; зерттеу құзыреттілігі – бұл психиканың ерекше функционалдық жүйесі және сонымен байланысты адам қасиеттерінің, оған осы қызметтің тиімді субъектісі болу мүмкіндігін қамтамасыз ететін, тұтас жиынтығы. А.И. Савенков және т.б. зерттеу құзыреттілігі зерттеу мінез-құлқы деп аталатын, кез келген тірі жаратылыстың (соның ішінде адамның да) туа біткен қасиеті, сондай-ақ әртүрлі негізгі білім беру құзыреттіліктерінің құрамына кіретін элементтердің тұтас кешені негізінде қалыптасады деп санайды [11].

Педагогикалық және психологиялық әдебиеттерді сараптай отырып, зерттеу құзыреттілігінің неғұрлым толық анықтамасын келесідей болады деген тұжырым бар – ғылыми-зерттеу қызметі процесінде қалыптасатын тұлғалық қасиет, ол зерттеу қызметін ұйымдастыру қабілеттілігімен, арнайы білімді, іскерлікті және дағдыларды меңгерумен, шығармашылық қызметке қабілеттілікпен айқындалады.

Сонымен, құзыреттілік тәсілдемеге негізделе отырып, сондай-ақ ұстанымдық тәсілдемені ескере отырып, «зерттеу құзыреттілігі» ұғымын келесі түрде анықтаған: Болашақ мұғалім-бакалаврдың зерттеу құзыреттілігі - бұл арнайы білімді, іскерлікті және зерттеу дағдысын меңгеру, шығармашылық іс-әрекетке қабілеттіліктері бірлесе көрінетін, және іс-әрекеттің мағыналық мәнмәтінің функционалдықтан түрлендірушіге алмастыру мақсатында өз іс-әрекетіне және оның субъектісі ретінде өзіне қатысты белсенді зерттеу ұстанымында тұруға дайын болуында байқалатын интегралдық қасиет.

Зерттеушілік дағдыны дамыту проблемалары психология мен педагогика жөніндегі көптеген еңбектерде жарық көрді (Б.Г. Ананьев, С.И. Архангельский, В.И. Андреев, А.А.Вербицкий, В.И. Загвязинский, И.Я. Лернер, М.И. Махмутов, Н.В. Кузьмина).

Зерттеу құзыреттілігінің негізі әдіснамалық сауаттылық (немесе негізгі сипаттамалар мен критерийлер бойынша ұқсас ұғым) болып табылады. Педагогикалық ойдың көптеген әдіскерлерінде мәнмәтіндік синонимдер ретінде мынадай ұғымдар қолданылады: әдіснамалық сауаттылық

(М.Н. Скаткин), әдіснамалық білімнің деңгейі (В.В. Краевский), ғылыми этикет (И.Н. Кузнецов), ғылыми шығармашылық әдіснамасының деңгейі, әдіснамалық мәдениет (П.Г. Кабанов, А.И. Кочетов), ғылыми зерттеу мәдениеті (Ф.А. Кузин, А.И. Кочетов), әдіснамалық рефлексия (В.В. Краевский). Біздің пікірімізше, білім, әдіснамалық сауаттылық және зерттеу құзыреттілігі арасындағы айырмашылық, ең алдымен құзыреттілік қызметтің таныс алгоритмдерін ұстануға деген дайындығын, педагогикалық зерттеу жүргізуге уәждемелік дайындықты қалыптастыруды, оның теориялық талдауын, және соның салдарынан, өзін-өзі кәсіби дамыту процесін анықтауында.

Педагог мамандығы өте көп қырлы және педагогтың түрлі әлеуметтік-кәсіби рөлін қамтитынын атап өткен жөн (зерттеуші, әдіскер, тәрбиеші, мұғалім, психолог, философ, бағдаршы және т.б.). Педагогтың кәсіби дамуы, педагогтардың біліктілігін арттыру курстарының тақырыптарына жүргізілген талдау көрсеткендей, қызметтің кез келген түрін дамытуға бағытталуы мүмкін. Педагог үшін тек әдіснамалық білім мен біліктілік жеткіліксіз деп санаймыз, көбінесе зерттеу құзыреттілігін дамытуға көңіл бөлу керек. Оның өзі кәсіпқой дамуының бастапқы кезеңінің мақсаты және оның әрі қарай өзін-өзі кәсіби дамытудың ең тиімді құралы болып табылады. Зерттеу құзыреттілігін қалыптастыруды кәсіби білім алу кезінде бастау және кәсіби қызметін бастаған кезде біліктілікті арттыру курстарында қарқынды жалғастыру және сақтау қажет. Қалыптасқан құзыреттілік педагогтың өзін-өзі кәсіби дамытуының қуатты ресурсы болып табылады, оған барлық кәсіби проблемаларын шешуге көмектеседі.

«Зерттеу құзыреттілігі» ұғымына жүгіне отырып, оны педагогикалық қызмет құрылымының дербес құрамы ретінде қарастыратын авторларды (И.П. Андриади, В.И. Загвязинский, Е.В. Ильина, Ю.А. Комарова, С.Н. Лукашенко және басқалар) бөліп көрсетуге болады [1; 4; 5; 6].

Қазіргі сәтте «зерттеу құзыреттілігі» анықтамасына қатысты авторлар мағынасы жақын терминдерді пайдаланғанын атап айтуға болады, олар: «ғылыми-зерттеу құзыреттілігі», «оқу-зерттеу құзыреттілігі» және «зерттеу құзыреттілігі». Көптеген ғылыми еңбектерді талдау бізге *педагогтың зерттеушілік құзыреттілігін* зерттеушілік және шығармашылық міндеттерді дербес шешуге қажеттілігін, дайындығын және қабілеттілігін болжайтын интегралдық тұлғалық сипаттама ретінде түсіндіруге мүмкіндік берді; педагогикалық зерттеудің методологиясы мен технологиясын меңгеру, сондай-ақ оларды білім беру процесінде пайдалануға ұмтылатын жол көрсетті.

Құрылымның неғұрлым толығырақ нұсқасы Ю.А. Комарованың «Мамандардың ғылыми-зерттеушілік құзыреттілігінің: функционалдық-мазмұндық сипаттамасы» атты мақаласында берілген [5]. Автор үш құзыреттіліктің күрделі синтезі ретінде зерттеушілік құзыреттіліктің қалыптасатынын көсеткен, олар: кәсіптік-ғылыми құзыреттілік, ғылыми ойлаудағы құзыреттілік және білім беру құзыреттілігі. Олардың әрқайсысы үш құрам бөлікпен нақтыланады. Барлық компоненттердің өзара әрекеттестігі оның мәнін құрайды.

И.А. Ширшова зерттеу құзыреттілігінің құрылымдық-мазмұндық мағынасын анықтауда ғылыми әдебиеттерді талдай келе, келесі құрам бөліктерден тұратынын көрсеткен: мотивациялық, когнитивтік, кәсіби-қызметтік және рефлексивтік.

Мотивациялық құрам бөлігіне кіретіндер: инновациялық педагогикалық технологияларға танымдық қызығушылықтың болуы; педагогикалық инновацияларды әзірлеуге және енгізуге қатысуға қажеттілік; тұлғалық және кәсіптік өзін-өзі жетілдіруге ұмтылу; зерттеушілік міндеттерді дербес шешуге арналған жеке креативті қабілеттерді пайдалануға дайындық;

когнитивтік құрам бөлігіне кіретіндер: шығармашылық белсенділік; кәсіби-педагогикалық дүниетанымды кеңейтуге қажеттілік; ойлау икемділігі мен сындарлылығы; ойлау операцияларын (салыстыру, талдау, синтез, аналогия, саралау және басқалары) және логикалық ойлаудың (ұғым, пайым, ой түйю) негізгі түрлерін дамытудың жоғарғы деңгейі; педагогикалық зерттеудің методологиясы мен технологиясын меңгеру; кәсіптік проблемаларды шешудің стандартты емес тәсілдердің меңгеру;

кәсіби-қызметтік құрам бөлігіне кіретіндер: қолданыстағы немесе дербес әзірленген бағдарламалар бойынша зерттеу жүргізе алу; зерттеудің жаңа әдістерін өз бетінше меңгеру және пайдалануға қабілеттілік; ғылыми ақпараттың әртүрлі көздерімен жұмыс істей білу; педагогикалық эксперимент бағдарламасын, негізгі жинау тәсілдерін әзірлеу, жиналған эксперименттік деректерді өңдеу және ұсыну әдістемелерін пайдалану; сондай-ақ білім алушылардың зерттеу жұмысын басқару қабілеті; жүргізілген зерттеулер нәтижелерін білім беру процесінде пайдалану;

рефлексивтік құрам бөлігіне кіретіндер: өзін зерттеушілік қызмет субъектісі ретінде түйсіну; зерттеушілік жұмыстың мақсатын, міндеттерін және болжанатын нәтижелерін түсіну; педагогикалық

зерттеуді орындауға дайындықты бағалау; оның мазмұны мен әдістерін сындарлы талдау; жасалған зерттеушілік жұмыс үшін жауапкершілікті түйсіну және оның нәтижелерін білім беру процесіне енгізу; білім алушылардың зерттеушілік қызметінің табыстылығын бағалау және олармен кері байланыс орнату қабілеті.

Осылайша, ғылыми еңбектердің теориялық талдауын қорыту зерттеу құзыреттілігі кәсібиліктің маңызды құрамдас бөлігі ретінде заманауи шебер маманның интегралды тұлғалық сипаттамасы ретінде қарастыруға болатынын көрсетті [13]. Демек, құзыреттілік тұрғыдан зерттеу – жоғары білім беруді жаңарту негіздерінің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Материалы Совета Европы. – Страсбург, 1992. – 221 с.
- 2 Таубаева Ш.Т. Педагогиканың философиясы және әдіснамасы. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 135 б.
- 3 Самаишова Г.Е., Ұрымбаев С.Ғ., Абильгазин Б.И., Ақылтаева С.Д. Болашақ педагогтардың зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары. Монография. Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті. – Қарағанды: ҚарМТУ баспасы, 2019. – 134 б.
- 4 Хуторской А.В. Ключевые компетенции. Технологии конструирования. Народное образование. – 2003. – №5. – С.55-61.
- 5 Актуальные задачи обновления и развития образовательных стандартов. – М., 2003. – 66 с.
- 6 Бережнова Е.В. Профессиональная компетентность как критерий качества подготовки будущих учителей // Компетенции в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр./под ред. А.В. Хуторского. – М.: Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007.
- 7 Константинов В.А. Методика формирования исследовательской компетентности студентов в условиях университетского ботанического сада Автореф. дис. канд.пед.наук. – Астрахань, 2000.
- 8 Лобова Г.Н. Основы подготовки студентов к исследовательской деятельности. – М., 2000.
- 9 Никонорова И.Я. Особенности использования системно-структурного критерия в определении профессиональной компетентности учителя. Дис. канд.пед.наук. – Комсомольск-на-Амуре, 2003. – 192 с.
- 10 Плотникова Н.И. Общеучебные компетенции в структуре дистанционного курса на английском языке // Компетенции в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр./под ред. А.В. Хуторского. – М.: Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007.
- 11 Савенков А.И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению: Учебное пособие. – М.: «Ось-89», 2006. – 480 с.
- 12 Скотникова А.М. Психологическая структура и типы исследовательской позиции.: Автореф. дис. к. псих.н. – Москва, 2008. – 24 с.
- 13 Ширишова И.А. Исследовательская компетентность как составляющая профессиональной деятельности современного педагога. – Научный Вестник Крыма, №2(7), 2017.

УДК 378.091.12
МРНТИ 14.01.45

Х.Т. Масимова¹

¹Педагогика және психология кафедрасының 2-курс докторанты
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

**ЖАҢАРТЫЛҒАН МАЗМҰНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУДЕГІ
ПЕДАГОГТЫҢ БАҒАЛАУ ӘРЕКЕТІ**

Аңдатпа

Бұл мақалада отандық білім беруде жүзеге асырылып отырған ауқымды реформалардың бір бағыты болған бағалау жүйесі және сол бағалауды жүзеге асырудағы педагогтың бағалау әрекеті мәселесі қарастырылады. Бағалау, критериялды бағалау, педагогтың бағалау әрекеті, оқу мақсаттары ұғымдарының мәні анықталады. Жаңартылған мазмұндағы білім беру жағдайында педагогтардың бағалау әрекетінің құрылымдық ерекшеліктері, педагогтың бағалау біліктерінің құрылымы нақтыланады. Педагогтың кәсіби біліктерінің көрсеткіштері заманауи білім беру процесінде педагогтың

бағалау әрекетін жүзеге асырудағы негізгі ресурс ретінде анықталады. Білім алушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау аясында педагогтың бағалау әрекетінің проблемалары қарастырылады. Жаңартылған білім беру жағдайында педагогтың бағалау әрекеті түсінігінің мәні ашылады.

Білім алушыларды жетістікке жетуге ынталандыруда критериалды бағалау жүйесінің негізгі ресурс ретіндегі ерекшеліктері сипатталады. Сонымен бір қатарда, оқу мақсаттарының критерийлерді құрастырудағы рөлі анықталады. Отандық және шетелдік ғалымдардың педагогтардың бағалау әрекетін қалыптастыру бойынша ғылыми болжамдары талданады. Жаңартылған мазмұндағы білім беру жағдайында педагогтың бағалау әрекеті заманауи мұғалімнің бағалау құзыреттілігін анықтайтын феномен ретінде қарастырылады. Педагогтың бағалау әрекетінің құрамдас бөлігі болған әрекет педагогтың ішкі және сыртқы белсенділігі ретінде анықталып, педагогтың бағалау біліктерінің қалыптасу деңгейін анықтайды. Жаңартылған білім беру үдерісіндегі педагогтың бағалаушылық пікірлері білім алушылардың оқуға деген ынтасын дамытудағы негізгі фактор ретінде қарастырылады.

Түйін сөздер: бағалау, критериалды бағалау, әрекет, бағалау әрекеті, педагогтың бағалау әрекеті.

Масимова Х.Т.¹

*¹PhD докторант 2 курса кафедры педагогики и психологии
Казахский национальный педагогический университет имени Абая*

ОЦЕНОЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПЕДАГОГА В ОБНОВЛЕННОМ СОДЕРЖАНИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматривается один из основных направлений в образовательной отечественной системе вопросы оценочной деятельности педагогов в условиях обновленного содержания образования. Определены понятия оценивание, оценочная деятельность педагога, критериальное оценивание, учебные цели. Уточняются структурные особенности оценочной деятельности педагога в условиях обновленного содержания образования, структура оценочных умений педагога. Определяются показатели профессиональных умений педагогов как инструмент для осуществления оценочной деятельности в современном образовательном процессе. Рассматриваются проблемы оценочной деятельности педагогов в рамках критериального оценивания учебных достижений обучающихся. Раскрывается сущность понятия оценочная деятельность педагога в условиях обновленного содержания образования.

Описываются особенности критериальной системы оценивания как основного ресурса в мотивации обучающихся к достижению успеха в обучении. Уточняется роль учебных целей в составлении критериев для оценивания. Анализируются научные гипотезы зарубежных и казахстанских ученых по формированию оценочной деятельности педагогов. Оценочная деятельность педагогов в условиях обновленного содержания образования рассматривается как феномен определяющий оценочную компетентность современного учителя. В статье деятельность рассматривается как внутренняя и внешняя активность педагога который определяет уровень сформированности оценочных умений педагогов. Деятельность выступает как основной ресурс в осуществлении оценочной деятельности. Оценочные суждения выступают как основной фактор повышения мотивации к обучению. Так же, в статье рассматривается роль обратной связи в оценивании. Оценочная деятельность педагогов условиях обновленного содержания образования рассматривается автором как основной элемент процесса обучения который дает возможность развитию таких навыков у обучающихся как социальный, коммуникативный, др. Анализируется содержание и сущность оценочной деятельности в условиях обновленного содержания образования.

Ключевые слова: оценивание, критериальное оценивание, деятельность, оценочная деятельность, оценочная деятельность педагога.

Н.Т. Massimova¹

¹PhD 2-year student of the Department of Pedagogy and Psychology
Kazakh National Pedagogical University named after Abay

ASSESSMENT OF THE TEACHER IN THE UPDATED CONTENT OF EDUCATION

Abstract

This article discusses one of the main directions in the educational system of the country in the field of assessment activities of teachers in the context of updated education content. The concepts of assessment, assessment activities of a teacher, criteria-based assessment, educational goals are defined. The structural features of assessment activities of a teacher in terms of updated education content, the structure of assessment teacher skills. The indicators of professional skills of teachers are determined as a tool for the implementation of assessment activities in the modern educational process. The problems of the evaluative activity of teachers in the framework of the criteria-based assessment of the educational achievements of students are considered. The essence of the concept of the evaluative activity of the teacher in the context of the updated educational content is revealed.

Features of the criteria-based assessment system as the main resource in motivating students to achieve success in learning are described. The role of educational goals in drawing up criteria for assessment is clarified. The scientific hypotheses of foreign and Kazakhstani scientists on the formation of evaluative activities of teachers are analyzed. Assessment activities of teachers in the context of updated educational content are considered as the phenomenon that determines the evaluative competence of a modern teacher. In the article, activity is considered as the teacher's external and external activity, which determines the level of formation of the evaluative skills of teachers. The activity acts as the main resource in the implementation of the evaluation activity. Evaluation judgments act as the main factor in increasing the motivation to learn. Also, the article considers the role of feedback in the assessment. The evaluation activity of teachers in the context of the updated educational content is considered by the author as the main element of the learning process that enables the development of such skills among students as social, communicative and other. The content and essence of the evaluation activity in the context of the updated educational content is analyzed.

Keywords: assessment, criteria-based assessment, activity, evaluation activity, evaluation activity of a teacher.

Отандық білім берудің мазмұнын ХХІ ғасыр талаптары негізінде және әлемдік озық тәжірибелерге сүйене отырып жаңырту нәтижесінде қазақстандық білім беру саласында ауқымды реформа жүзеге асты. Білім беру мазмұны қоғам және білім алушылар талаптары негізінде жаңа үлгіге көшірілді. Бүгінгі таңда қазақстандағы мектептік білім беруде жаңартылған мазмұнға көшудің соңғы кезеңі жүзеге асырылуда. Жаңартылған мазмұндағы білім беру жаһандану жағдайында бәсекелестікке қабілетті болудың тиімді жолдарының бірі саналады.

Қазақстан Республикасында 2016 жылдан бастап, жаңартылған білім беру мазмұнына көшу үдерісі басталды. Мектептік білім беру жүйесінің мазмұны жаңартылды. Осыған байланысты, оқу үдерісінің негізгі бағыттарының бірі болған білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесі критериалды бағалау жүйесі мен ауыстырылды. Критериалды бағалау жүйесінің қолданысқа енуі оқу үдерісі субъекттерінің әрекеттерінің мақсат, міндеттері мен бағыттарының өзгеруіне түрткі болды.

Кеңес дәуірінен қалыптасқан «сыныптық – сабақтық» жүйе бүгінгі заманауи талаптар негізінде өзгертілді. Қалыптасқан білім беру жүйесіндегі педагогтың басқарушылық бағыттағы міндеттері бағыт – бағдар беруші, көмек беруші, кеңес беруші қызметіне ауысты. Оқыту үдерісінің «нысаны» ретінде қабылданатын оқушылардың болса, заманауи білім беру үдерісінде тек «оқушы» және оқытылатын, білімді қабылдайтын қызметі білім алушы және білімге өз әрекеті нәтижесінде жету мүмкіндігіне ие «тұлға» қызметіне көшірілді. Құзыреттілікке бағдарланған білім беру парадигмасы жағдайында оқу үдерісіндегі педагог пен білім алушының әрекеті жетістікке жету үшін кезеңдік, мақсаттық жүзеге асырылатын әрекет ретінде қалыптасты.

Елбасының «100 нақты қадам» ұлттық жоспарында экономикалық өсудің түбегейлі, негізгі сапасы ЭЫДҰ елдерінің стандарттары негізінде адам капиталының сапасын көтеру екені атап көрсетілген. Ұлттық жоспарда қойылған міндеттерге сәйкес мектептегі оқыту стандарттары білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту үшін қызмет етеді.

Қазақстандық білім беру жүйесін жаңартуға әсер еткен факторлар:

- әлем стандартына сай білім беру;
- бәсекеге қабілетті тұлға дайындау;
- тәжірибелік дағдыларды дамыту – функционалдық сауаттылықты арттыру;
- ұстаздардың кәсіби шеберлігін жетілдіру болып саналады.

Аталған факторлар негізінде жаңартылған мазмұндағы білім берудің төмендегідей ерекшеліктері анықталды:

- Пән мазмұнының спиралді қағидатпен берілуі. Яғни пән мазмұнының қарапайымнан күрделенуі;
- Блум таксономиясы бойынша оқу мақсаттарының иерархиясы;
- Бір білім беру аясындағы және пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру мақсатында «ортақ тақырыптардың» берілуі;
- Оқу үдерісін ұзақ мерзімді, орта мерзімді және қысқа мерзімді жоспарлар арқылы ұйымдастыру;
- Оқытудың тәрбиелік әлеуетін арттыру, оқушының адамгершілік-рухани қасиеттерін қалыптастыру;
- Білім беру деңгейлері аралығында пән бойынша сабақтастықты ескеруге мүмкіндік беретін толық оқу курсы бойынша педагогикалық мақсат қою;
- Бөлімдердің мазмұны мен ұсынылған тақырыптардың уақыт талабына сәйкес келуі, әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруға назар аударылуы;
- Оқытудағы жүйелі-әрекеттік ұстаным (оқушының білім алу үдерісіне белсенді қатысу).

Заманауи білім беру талаптары негізінде оқу үдерісінде педагогтың кәсіби біліктілігінің көрсеткіші ретінде төмендегі қызметтер анықталды:

- Гностикалық (ақпаратты іздеп табу, іріктеу, саралау);
- Жобалаушылық (өз әрекетінің мақсат, міндеттерін айқындай алу, нәтижені болжай алу);
- Ұйымдастырушылық (өзін-өзі, оқу үдерісін, тәрбие үдерісін ұйымдастыру);
- Құрастырушылық (инновациялық әдіс-тәсілдерді, ресурстарды мазмұны, мәніне байланысты құрастыру);
- Коммуникативтілік (білім алушылар мен тіл табысу, белсенді әрекеттің мазмұнын дұрыс жеткізу, білім алушы және әлеуметтік топ мүшелерімен байланыс орната алу, пікірін ашық жеткізе білу);
- Бағалаушылық (диагностикалық, қалыптастырушы, жинақтаушы бағалауді білу, педагогикалық үдеріс қатысушыларының іс-әрекетін бағалай алу);
- Рефлексивтілік (өз жұмысын саралай алуы)

Жаңартылған білім беру жағдайында педагогтың оқу сапасын арттырудағы ең басты мақсаты оқыту үдерісінде критериалды бағалауды тиімді жүзеге асыру болып табылады.

Білім алушылардың оқу процессіндегі әрекетіне қойылатын негізгі талап, критерийлер негізінде сараланған тапсырмаларды орындау, белсенді әрекет ету, серіктестікте жұмыс жасау болып, бұл әрекеттер төмендегі ауқымды дағдылардың қалыптасуына ықпал етеді:

- Оқу дағдылары (оқылым, айтылым, тыңдалым, жазылым);
- Ойлау дағдылары (білу, түсіну, қолдану, талдау, салыстыру, бағалау);
- Шығармашылық ойлау дағдысы;
- Логикалық ойлау дағдысы;
- Сыни ойлау дағдысы.

Жаңартылған мазмұндағы білім берудің ең маңызды ерекшеліктерінің бірі ол оқыту сапасын арттыру мақсатында критериалды бағалау жүйесінің енгізілуі болып есептеледі.

Негізгі және жалпы орта мектеп мұғалімдеріне арналған критериалды бағалау бойынша нұсқаулықта *критериалды бағалау* – белгіленген критерийлер негізінде білім алушылардың нақты қол жеткізген нәтижелерін оқытудың күтілетін нәтижелерімен сәйкестендіру үдерісі ретінде анықталған. Критериалды бағалау жүйесін енгізудің мақсаты әрі қарай оқу үдерісін жетілдіре түсу үшін бағалау критерийлері негізінде білім беру үдерісіне қатысушылардың барлығына білім алушылардың оқу нәтижесі туралы нақты ақпарат алу болып табылады.

Баға ағылшын тілінен аударғанда «бірге олтыру» мағынасын береді.

Бағалау – оқыту мәселелерін диагностикалау, жетістікті өлшеудің негізгі құралы, оқу үдерісі қатысушыларын білім берудің жетістіктері, проблемалары, қазіргі ахуалы туралы хабардар ету. Білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесі болса, оқу бағдарламаларын игерудің сапасын бағалау жүйесі, оқыту үдерісінің маңызды элементі.

Бағалау критерийі болса, білім алушының оқу жетістіктерін бағалауға негіз болатын белгі болып саналады [1, 6 б.].

Ж.А. Қараев Критериалды бағалауға – оқу мақсаттарына сәйкес күтілетін нәтижеге жету үшін оқудың (дамудың) жеке траекториясын түзетуге мүмкіндік беретін, алдын ала белгілі болған бағалау критерияларына сәйкестендірілген оқушылардың оқу жетістіктерінің бағасы, деп анықтама береді [2, 59 б.].

Ғалымның пікірінше оқу жетістіктері бағасы – білім алушылардың нақты жеткен жетістіктерінің іздеу – танымдық әрекет негізінде жоспарланған оқыту мақсаттары мен сәйкестену деңгейінің бағасы. Критериалды бағалау оқу үдерісіндегі белсенді әрекеттің нәтижесінде білім алушының жеткен жетістігін оқу мақсатында берілген талаптар мен сәйкестендіру болып табылады.

Бағалау – білім сапасын жақсарту мақсатында білім алушы тұралы ақпаратты жинақтау, сипаттау, тіркеу, интерпретациялау және білім алушылардың оқу және танымдық әрекетін бақылау процесі [3, 7 б.].

Бағалау – оқытудың кейінгі қадамдары туралы шешім қабылдау мақсатында оқыту нәтижелерін жүйелі жинақтауға бағытталған әрекетті анықтауда қолданылатын категория [4, 34 б.].

Әлемдік білім беру кеңістігінде бүгінгі таңда білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың негізгі мақсаты тұлғаны өзін-өзі дамыту, өзінің жетістікке жететін жолын жоспарлау, жобалау, әлеуметтік, рефлексивтік дағдыларын дамыту болып табылады. Оқу үдерісіндегі бағалау әрекеті оқыту үдерісінің ажырамас бөлігі ретінде мемлекет, отбасы, білім алушылар мен педагог арасында үздіксіз кері байланыстың жүзеге асуын қамтамасыз етуі қажет. Осыған байланысты, заманауи қазақстандық білім беруде қолданысқа енген критериалды бағалау тұлғаның жетістікке жетуін нақты, алдын – ала жоспарланған критерийлер негізінде жүзеге асыруға мүмкіндік беріп қана қоймай, тұлғаға өз кемшіліктерін қайта қарап, өз әрекетіне өзгерістер енгізуге ықпал етіп, жоғары жетістікке жетуге болған ұмтылысты оятуға түрткі болады.

Заманауи білім берудегі бағалау жүйесі білім алушының оқуындағы кемшіліктер мен жетістіктерді дер кезінде анықтап, оны уақытылы түзетуді көздейді. Білім алушылардың оқу жетістіктері нақты критерийлер негізінде анықталады.

Жаңартылған мазмұндағы білім беруде қолданысқа енген критериалды бағалау жүйесі оқыту процесінде педагогтың бағалау әрекетінің өзгеруіне түрткі болды. Қолданыстағы бағалау жүйесінде педагог оқушылардың оқу сапасын салыстырмалы түрде анықтап, бақылап отырған болса, критериалды бағалау жүйесінде педагог білім алушының жетістікке жетуін ынталандырады. Педагог және білім алушының әрекеті кері байланыс арқылы бір – бірін толықтырған түрде жүзеге асады. Педагог кері байланыс арқылы білім алушыны жетістікке ынталандырып оның жетістікке жетуін қамтамасыз етеді.

Осы орайда, педагогтың бағалау әрекетінің құрамы білім алушылардың жетістікке жетудегі қадамдарын толықтырып, түзетулер енгізуден құралады.

Критериалды бағалауды жүзеге асыру үдерісінде педагог оқу мақсаттары негізінде күтілетін нәтижелерін және бағалау критерийлерін анықтайды. Оқу мақсатына сәйкес дифференциацияланған тапсырмаларды дайындайды, тапсырмаларға дескрипторлар құрастырады. Педагог бағалауды жүзеге асыру үшін бұл үдерістің әр бір кезеңін алдын ала жобалайды.

Жаңартылған мазмұндағы критериалды бағалау жүйесінің әрекеттік байланысын төмендегідей көрсетуге болады:

Жанартылған мазмұндағы білім беруде жетістікке жетудің негізгі құралы ол педагог пен білім алушының әрекеті болып саналады.

Әрекет – адамның өзін-өзі және сыртқы дүниені тануына бағытталған, қажеттіліктер негізінде пайда болатын, сана мен басқарылатын белсенділік.

С.И. Ожеговтың сөздігінде әрекет машық, еңбек ретінде сипатталады. Еңбек болса, адамның өмірінде маңызды болған материалды және рухани құндылықтарын өнеркәсіп құралдары арқылы құруға бағытталған адамның мақсатқа негізделген әрекеті деп қарастырылады [5, 722 б.].

Жанартылған мазмұндағы білім беру процесінде педагогтың әрекеті саналы түрде ашық, әділетті, объективті түрде жүзеге асатын әрекет болып саналады.

Ресейлік ғалым Е.Г. Матвиевская баға – бағалау бойынша пікір, аналитикалық әрекет, бағалау үдерісінің нәтижесі, бағалау болса, жобаланған және нақты аралық нәтиже мен соңғы нәтиже деп пайымдайды [6, 10 б.].

Н.Ю. Волковинская педагогтың бағалау әрекеті білім және қабілеттердің жиынтығы негізінде оқыту үдерісі субъектілерінің бағалаушылық пікірінің қалыптасуына ықпал етеді деп атап көрсетеді [7, 9 б.]. Ғалымның пікірінше, педагогтың бағалау әрекеті білім және әрекеттің байланысы негізінде жүзеге асып, оқыту үдерісіндегі педагогтың бағалау әрекеті педагогтың білімі мен шеберлігіне байланысты.

Нобель сыйлығының лауреаты, Даниэль Канеман бағалаушылық пікір білдіруде қалыптасқан стереотиптерден айрылу қажет, сол кезде ғана баға әділ болады деп тұжырымдайды және педагогтың бағасының сапасын жақсарту үшін бағаның:

- анықтығын;
- нақтылығын;
- баға негізіндегі қорытындының нақтылығын жақсарту;
- жүйелі қателіктерді жою қажет деп санайды [8].

Демек, педагог тарапынан жүзеге асырылатын бағалау әрекеті нақты және ашық, әділетті болуы мен бір қатарда, айтылған бағалаушылық пікір білім алушыны ынталандыруы қажет.

Заманауи білім беру үдерісінде адам құндылықтар мен нормаларды игеріп қана қоймай, өзінің адами капиталын, тұлғалық ерекшеліктерін, көз қарасын кеңейтіп дамытуға мүмкіндік алуы қажет. Адамның алған білімі оның қоғамға кіруін қамтамасыз етіп, адами қарым-қатынас, құндылықтар жүйесінде өзін-өзі жүзеге асыруға ықпал етуі керек [9, 4 б.]. Ал бұл міндеттерді жүзеге асыру педагогқа жүктеледі.

Педагогтың бағалау әрекетінің пәні оқыту үдерісін ұйымдастыру және өзіндік кәсіби педагогикалық әрекет болып саналады. Бағалау әрекетін жүзеге асыру үшін педагогқа бағалаудың пәнін анықтау, бағалау пәнін қабылдау, бағалау пәнін критерийлер мен сәйкестендіру біліктері, бағалаудың формасын анықтау және оны білім алушыға хабарлау жолдарын анықтау біліктері қажет. Бұл біліктерді дамыту үшін педагогтардың өздерінің заманауи білім берудегі бағалау әрекеті проблемасына болған қатынасын өзгертуі қажет [10, 146 б.].

Жанартылған мазмұндағы білім беруде педагогтың бағалау әрекеті ұстаздың кәсіби дағдыларының ажырамас бөлігі болып оқу үдерісінің тиімді ұйымдастырылуы мен жүзеге асуын қамтамасыз етеді.

Жанартылған білім беру жағдайында педагогтың бағалау әрекетін қалыптастыру бүгінгі таңда өзекті мәселелердің бірі саналады. Сондықтанда, білім беру процесінде бағалауды жүзеге асыру үшін педагог бағалаудың мәнін, мазмұнын, принциптерін жетік түсінуі қажет. Себебі, критериялды бағалау жүйесі педагогтан өз бағалау әрекетін алдын-ала жоспарлауды талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Негізгі және жалпы орта мектеп мұғалімдеріне арналған критериялды бағалау бойынша нұсқаулық: Оқу-әдістемелік құрал / О.И. Можяева, А.С. Шилибекова, Д.Б. Зиеденованың редакциялауымен. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2016. – 54 б.*

2 *Караев Ж.А. Вопросы внедрения критериальной системы оценивания в практику школ Республики Казахстан // Международный журнал экспериментального образования, 2014. – №5-1. – С.58-62. URL: <http://www.expeducation.ru/ru/article/view?Id=5626> (дата обращения: 21.10.2019).*

3 *Оценивание учебных достижений учащихся. Методическое руководство / Сост. Р.Х. Шакиров, А.А. Буркитова, О.И. Дудкина. – Б.: «Билим», 2012. – 80 с.*

4 Аскарлова М.А. О системе критериального оценивания в обучении (из наблюдений опыта учителей на практике в школе) // Молодой ученый. – 2014. – №20.1. – С.34-36. – URL <https://moluch.ru/archive/79/14071/> (дата обращения: 21.10.2019).

5 Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1982.

6 Матвиевская Е.Г. Формирование культуры оценочной деятельности педагога в системе повышения квалификации: теория, методология, практика: диссертация ... доктора педагогических наук. – Оренбург, 2009. – 428 с.

7 Волковинская Н.Ю. Формирование умений оценочной деятельности учителя в системе повышения квалификации / Автореферат диссертации на соискание ученой степени Кандидата педагогических наук. – Оренбург, 2008. – 25 с.

8 Kahneman D. (2013) *Thinking Fast and Slow*, Penguin, London <https://educationendowmentfoundation.org.uk/tools/assessing-and-monitoring-pupil-progress/improving-teacher-assessment/>

9 Жампеисова К.К., Хан Н.Н., Колумбаева Ш.Ж. Профессиональный портрет учителя XXI века // Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. Хабаршы «Педагогика ғылымдары» сериясы, №1(61), 2019. – С.425.

10 Поликарпова В.В. Оценочная деятельность учителя: теоретический аспект. <https://cyberleninka.ru/article/v/otsenochnaya-deyatelnost-uchitelya-teoreticheskiy-aspekt>

УДК 378.147.88

МРНТИ 14.35.09

Капанова А.Т.¹, Жумагалиев Б.З.²

¹к.п.н., доцент

²к.э.н., доцент

Казахско-Русский Международный университет

УЧЕБНЫЙ НАУЧНО-ПРОИЗВОДСТВЕННЫЙ КОМПЛЕКС КАК КАТАЛИЗАТОР ДОСТИЖЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

УНПК (учебный научно-производственный комплекс) – путь в развитии практической подготовки специалистов технического профиля университета, где возможна популяризация необходимых профессий, ориентирующая на выбор инженерных и технических профессий еще со школьной скамьи.

Выпускник, окончивший основную образовательную программу высшего образования на уровне бакалавриата, обладающий компетенцией решать технологические задачи в различных сферах социально-экономической деятельности, будет готов приступить к профессиональной деятельности сразу после окончания вуза.

Создание УНПК должно дать уникальную возможность углубить изучение своей профессии и завершить обучение с получением дополнительно рабочей профессии по выбранному направлению.

Координация инновационных образовательных программ, определение эффективных путей совершенствования образовательного процесса, осуществление принципа единства теории и практики при подготовке инженерных кадров – цели учебного научно-производственного комплекса.

Ключевые слова: УНПК (учебный научно-производственный комплекс), умение, навык, знание, практика, дуальное обучение, инновация, профессиональное образование, проект, проектное обучение, самостоятельная работа студентов, специалист, производство, инновация.

А.Т. Капанова¹, Б.З. Жумагалиев²

¹п.э.к., доцент

²э.э.к., доцент

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті

ОҒӨК (ОҚУ-ҒЫЛЫМИ-ӨНДІРІСТІК КЕШЕН) БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ САПАСЫНА ҚОЛ ЖЕТКІЗУДІҢ КАТАЛИЗАТОРЫ

Аңдатпа

ОҒӨК (оқу-ғылыми-өндірістік кешені) – университеттің техникалық бағыттағы мамандардың практикалық даярлығын дамытудағы жолы, онда мектеп қабырғасынан бастап инженерлік және техникалық мамандықтарды таңдауға бағытталған қажетті кәсіптерді танымал ету.

Жоғары білімнің негізгі білім беру бағдарламасын бакалавриат деңгейінде бітірген, әлеуметтік-экономикалық қызметтің түрлі салаларында технологиялық міндеттерді шешуге құзыреттілігі бар түлек ЖОО-ны бітіргеннен кейін бірден кәсіби қызметке кірісуге дайын болады.

ОҒӨК құру өз мамандығын тереңдете түсуге және таңдалған бағыт бойынша қосымша жұмысшы мамандығын ала отырып, оқуды аяқтауға бірегей мүмкіндік беруі тиіс.

Инновациялық білім беру бағдарламаларын үйлестіру, білім беру процесін жетілдірудің тиімді жолдарын анықтау, инженерлік кадрларды даярлау кезінде теория мен тәжірибенің біртұтастығын жүзеге асыру да – оқу ғылыми-өндірістік кешенінің мақсаты.

Түйін сөздер: ОҒӨК (оқу-ғылыми-өндірістік кешені), білігі, дағдысы, білім, тәжірибе, дуалды оқыту, инновация, кәсіптік білім беру, жоба, жобалық оқыту, студенттердің өзіндік жұмысы, маман, өндіріс, инновация.

А.Т. Капанова¹, В.З. Жумагалиев²

¹c.p.s, associate professor

²c.e.s., associate professor

Kazakh-Russian International University

ERPK (EDUCATIONAL RESEARCH AND PRODUCTION COMPLEX) AS A CATALYST FOR ACHIEVING MODERN QUALITY OF EDUCATION

Abstract

ERPK (educational research and production complex) – the way in the development of practical training of technical specialists of the University, where it is possible promotion of the necessary occupations that focus on a selection of engineering and technical professions are still at school.

A graduate who has completed the basic educational program of higher education at the undergraduate level, who has the competence to solve technological problems in various spheres of social and economic activity, will be ready to start professional activity immediately after graduation.

The creation of the ERPK should provide a unique opportunity to deepen the study of their profession and complete training to obtain additional working profession in the chosen direction.

Coordination of innovative educational programs, the definition of effective ways to improve the educational process, the implementation of the principle of unity of theory and practice in the training of engineers-the goals of the educational research and production complex.

Keywords: ERPK (educational research and production complex), skill, knowledge, practice, dual training, innovation, vocational education, project, project training, independent work of students, specialist, production, innovation.

В целях индустриально-инновационного развития государства в Казахстане по поручению главы государства начался процесс модернизации одного из главных направлений программы реализации цели - системы технического и профессионального образования. С учетом потребностей индустриализации вузам предстоит осуществить переход на новое качество подготовки специалистов и создание эффективной системы образования через дуальное обучение.

В настоящее время остро стоит проблема не только качественной теоретической подготовки специалистов, но и приобретения ими практических навыков работы, предстоящей после окончания ими обучения.

Мировое признание получила дуальная система профессионального образования, которая является наиболее распространенной и признанной формой подготовки кадров, которая комбинирует теоретическое обучение в учебном заведении и производственное обучение на предприятии.

Дуальное обучение для Казахстана – новая форма подготовки специалиста, в которой совмещена практическая и теоретическая составляющие профессионального образования.

Использование дуальной системы обучения дает следующие преимущества этой системы по сравнению с традиционной:

- устраняет основной недостаток обучения – разрыв между теорией и практикой;
- создает высокую мотивацию получения знаний и приобретения навыков в работе, т.к. качество знаний напрямую связано с выполнением служебных обязанностей на рабочих местах;
- заинтересованностью работодателей в практическом обучении своего работника;
- учебное заведение, работающее в тесном контакте с работодателями, учитывает их требования, предъявляемые к будущим специалистам в ходе обучения.

Дуальная система позволяет совместить в учебном процессе и теоретическую, и практическую подготовку.

Одновременно с учебной студент осваивает избранную профессию непосредственно на производстве, то есть учится сразу в двух местах: в образовательном учреждении и на предприятии [1, с. 63].

Главная цель – подготовить квалифицированного и грамотного выпускника, у которого сформированы базовые навыки работы на производстве, разработать казахстанскую модель ДОВ системе технического и профильного образования (ТиПо).

Положительный опыт взаимодействия предприятия и учебного заведения по подготовке специалистов должен позволить для КРМУ провести дальнейшее совершенствование принятой в университете *«Программы проектного обучения»*. Т.к. под проектом понимается *самостоятельно разработанное и изготовленное изделие (услуга) - от идеи до ее воплощения. Проектная деятельность – это деятельность, направленная на выполнение проектов.*

Приобретение навыков практической работы студентами, вовлеченными в Проектное обучение, позволит работать над приобретенным теоретическим исследовательским материалом в плане реализации идеи в изделие (услугу).

В процессе теоретической подготовки студентам возможно предлагать рассмотрение тематику Проектов в связи с их прикладным применением.

Темы СРС, выполняемых студентами также должны быть связаны с изучаемыми ими дисциплинами и производствами.

Предлагаются темы для самостоятельной работы, включающие такие аспекты:

- анализ строительных технологий, применяемых на производстве, на соответствие требованиям технологических регламентов;
- анализ работы технологического оборудования, применяемого на производстве, на соответствие эксплуатационным требованиям;
- анализ качества выпускаемой продукции на соответствие требованиям стандартов.

Что должен будет сделать студент, если он выбрал одну из предложенных тем для самостоятельной работы?

Будучи на предприятии, он не просто осмотрит производственные помещения и установленное в них оборудование, прослушает объяснения специалистов-руководителей процессов, но и, ознакомится также с технологическим регламентом соответствующего производства, просмотрит режимные карты или журналы, где фиксируются сведения о ведении персоналом технологического режима и обслуживании оборудования, качестве поставляемого сырья и выпускаемой продукции.

На основе сопоставления полученных сведений, и, требуемых регламентами норм ведения процессов студент должен выполнить анализ по предложенным темам СРС [2, с. 168].

Результатом самостоятельной работы станут рекомендации студента по устранению замеченных им несоответствий. Свои выводы он представит для коллективного обсуждения при защите СРС и тем самым освоит начальные понятия научного эксперимента и навыки.

Обсуждение рекомендаций, представленных каждым из студентов, будет способствовать получению практических навыков в коллективном решении проблем, возникающих в производстве, даст начальные понятия в области эффективности его организации и управления.

В последующем студенты, совмещая теоретическое и практическое обучение, придут к более детальному пониманию специальных дисциплин. При этом необходимо будет сделать упор на увеличение программного времени практического обучения специальным дисциплинам.

Это с нашей точки зрения, даст следующие преимущества;

- позволит максимально приблизиться к конкретным запросам производства, начиная с первого года обучения студентов;

- работодатели, будучи участниками практической подготовки студентов, смогут получать именно таких специалистов, какие им нужны;

- будущие специалисты будут более осознанно и заинтересованно стремиться закрепиться на предприятии после обучения, а это уже весьма высокий уровень мотивации;

- раскрытие талантов и возможностей молодых специалистов в научно-исследовательском и конструкторском направлениях.

Малочисленность наших групп позволит более эффективно ознакомить студентов с производством: обратить их общее внимание на организацию производственных процессов, высветить имеющиеся проблемы в производстве, ответить на интересующие их вопросы; предоставить большую возможность изучить работу в исследовательской лаборатории предприятия по проведению анализов качества используемого сырья и производимой продукции.

Это-большой потенциал в развитии практической подготовки профессионально-технических кадров, в результате чего мы получаем возможность выйти на объединение интересов бизнеса, молодого человека и государства - совершенно новый уровень трехстороннего партнерства.

Успех данной деятельности зависит полностью от компетенции преподавателя спецтехнологии и мастера-наставника (мастера производственного обучения), который должен быть действительно *МАСТЕРОМ*, для чего нужен весьма тщательнейший отбор [3, с. 30].

Обсуждение рекомендаций, представленных каждым из студентов, будет способствовать получению практических навыков в коллективном решении проблем, возникающих в производстве, даст начальные понятия в области эффективности его организации и управления.

Вместе с тем участники этой программы обучения сталкиваются с рядом проблем:

1. Недостаточно разработана законодательная и нормативная база, которая регламентирует такую систему подготовки специалистов.

2. Действуют устаревшие образовательные стандарты.

3. Отсутствуют инвестиции (большинство предпринимателей не готовы вкладывать деньги в подготовку специалистов).

Таким образом, перед профильным министерством стоит ряд задач первостепенной значимости, без решения которых невозможна полноценная реализация ДО. В том числе:

- разработать нормативную базу;
- выработать национальную модель подготовки специалистов по таким программам;
- создать инфраструктуры для реализации дуального обучения (центры переподготовки и сертификации специалистов, учебные пункты на предприятиях);
- разработать систему мониторинга эффективности действия программы ДО.

В последующем студенты, совмещая теоретическое и практическое обучение, придут к более детальному пониманию специальных дисциплин. При этом необходимо будет сделать упор на увеличение программного времени практического обучения специальным дисциплинам [4, с. 80].

Это с нашей точки зрения, даст следующие преимущества;

- позволит максимально приблизиться к конкретным запросам производства, начиная с первого года обучения студентов;

- работодатели, будучи участниками практической подготовки студентов, смогут получать именно таких специалистов, какие им нужны;

- будущие специалисты будут более осознанно и заинтересованно стремиться закрепиться на предприятии после обучения, а это уже весьма высокий уровень мотивации;
- раскрытие талантов и возможностей молодых специалистов в научно-исследовательском и конструкторском направлениях.

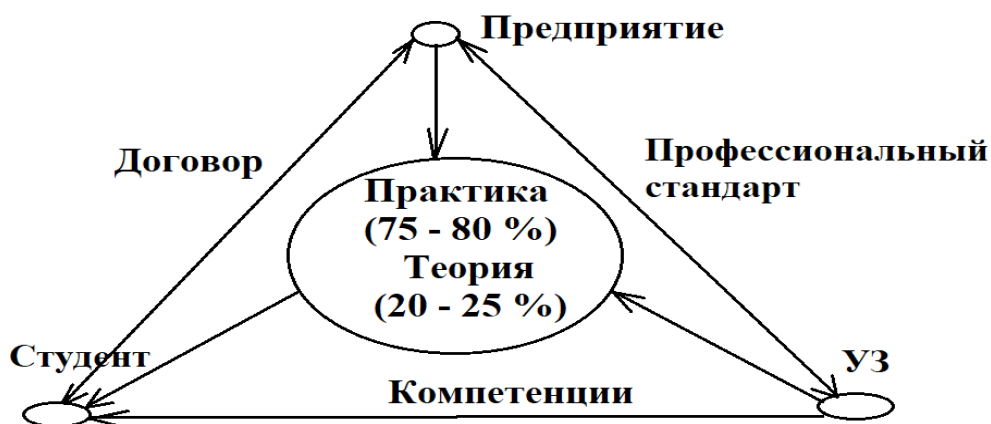

Рисунок-1. Схема трехстороннего партнерства

Мы видим большой потенциал в развитии практической подготовки профессионально-технических кадров, в результате чего мы получаем возможность выйти на объединение интересов бизнеса, молодого человека и государства – совершенно новый уровень трехстороннего партнерства [5, с. 20].

Планируемое создание УНПК в КРМУ должно явиться еще одним из путей движения в направлении инновационного исследовательского университета.

Причем, мобилизация усилия ППС должна быть основой всех внедряемых проектов.

Пилотные программы дуального и проектного обучения в определенной степени требуют создания при университете организационной структуры, координирующей инновационные образовательные программы.

Без глубокого и всестороннего научного анализа практической деятельности специалистов невозможно наметить эффективные пути совершенствования образовательного процесса инженерно-технического профиля, которое должно отражать передовую практику, проверяться ею и способствовать успешному решению образовательных задач, формированию всесторонне и гармонично развитых профессионалов.

Поэтому УНПК должен стать катализатором для достижения современного качества образования, играть значительную роль в осуществлении принципа единства теории и практики при подготовке инженерных кадров.

В первом приближении УНПК может стать для университета Центром популяризации необходимых профессий, ориентирующим на выбор инженерных и технических профессий еще со школьной скамьи.

В последующем УНПК должна перерасти в организационную структуру с внедрением инновационных форм обучения, с охватом эффективных путей совершенствования образовательного процесса, отражающей передовую практику.

Учебно-научный производственный комплекс университета – еще один путь объединения интересов бизнеса, учебного заведения, готовящего специалиста для промышленности.

В данной статье затронуты лишь некоторые аспекты формирования УНПК и дальнейшее исследование в данном направлении должны создать представление о целесообразности использования данного типа обучения в рыночных условиях.

Список использованной литературы:

1 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года №1118 закон.kz. – 25 с.

2 Капанова А.Т. Кәсіби білім беру бағытындағы ғылыми-зерттеу мәселелері // Журнал Вестник КРМУ №4(25), 2018 год. – С.63-66.

3 Капанова А.Т. Путь к высокому качеству образования – инновационное образование. // Материалы Международной научно-практической конференции «Инновационный менеджмент и технологии в эпоху глобализации» /штат Гоа, отель Bogmall Beach Resort/ 10-17 января 2014 г. – С.168-174.

4 Капанова А.Т. Развитие компетентности профессионального образования внедрением дуальной формы обучения // Инновационные тенденции развития системы образования: материалы III междунар. науч.-практ. конф. (Чебоксары, 20 нояб. 2014 г.) / ред.кол.: О.Н. Широков [и др.]. – Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2014. – С.30-33.

5 Капанова А.Т. Расширение возможности НИРС при дуальной системе обучения // Приоритетные направления развития науки и образования: материалы III международной научно-практической конференции (Чебоксары, 04 декабря 2014 г.) ЦНС «Интерактив плюс», 2014. – С.80-82.

6 Капанова А.Т. Студенттердің өзіндік жұмыстары арқылы танымдық біліктерін қалыптастыру және ұйымдастыру бағдарлары // «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria // Австрия, г. Вена, 15 февраля 2015 г. – С.20-24.

7 Кузнецов В.В. Общая и профессиональная педагогика: Учеб. пособие. – М.: Эгвес, 2012. – С.140.

8 Капанова А.Т. Маман дайындау сапасына элеуметтік ынтымақтастық пен дуальді оқыту жүйесінің әсері // «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria // Международная конференция по развитию педагогической науки в Евразии. – Австрия, г. Вена, 15 февраля 2015. – С.29-32.

9 Капанова А.Т. Некоторые проблемы менеджмента в образовании // Научный журнал «Вестник Омского регионального института». – №1, 2019. – С.210-213.

МРНТИ 14.35.07

А.А. Байтасов¹

6D011600 – География мамандығының PhD докторанты
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

АДАМИ КАПИТАЛДЫҢ ЖАҒАНДЫҚ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННАН ҚЫТАЙҒА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ АРТУЫ

Аңдатпа

Қазақстан мен Қытай арасындағы білім алушылар және академиялық ұтқырлық соңғы жылдары күрт өсті. Қытай әлемдегі ең үлкен жоғары білім беру жүйелерінің біріне ие: 2018-жылғы жағдай бойынша Қытайда шамамен 38 миллион студенті бар және 2,5 мыңнан астам жоғары оқу орны бар ел болды. Қытайдың халықаралық қатынастардағы рөлінің барған сайын артуы елдегі жоғары білім беру жүйесінің жаһандануына жәрдемдесуде. Қазіргі уақытта Қытай шетелдік студенттердің саны бойынша АҚШ пен Ұлыбританиядан кейін үшінші орында. Қытай үкіметі елді шетелдік студенттер үшін негізгі бағыт ретінде жаһандық көшбасшыға айналдыруға бел байлады және білім беруді халықараландыру саясатын жүргізуге барынша күш салуда. Бұл саясат Қытайдың халықаралық имиджін көтеруге, елдің жұмсақ күшін дамытуға және Қытайдың шетелдегі инвестициялық және бизнес қызметін жеңілдетуге арналған деп саналады. Қазақстаннан Қытайға білім алушылар үздіксіз өсу динамикасын көрсетуде. Гранттар мен Қытайдың экономикалық серпілісімен қатар қытайлық білім қазақстандық жастар үшін тартымды болды.

Түйін сөздер: жаһандық бәсекеге қабілеттілік, адами капитал, білім алушылар, жұмсақ күш, Конфуций институты, университет, студент.

Байтасов А.А.¹

¹PhD-докторант по специальности 6D011600 – География
Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Республика Казахстан

УВЕЛИЧЕНИЕ ОБУЧАЮЩИХСЯ ИЗ КАЗАХСТАНА В КИТАЙ НА ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ГЛОБАЛЬНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Аннотация

Образовательная миграция и академическая мобильность между Казахстаном и Китаем резко увеличились в последние годы. Китай обладает одной из самых больших систем высшего образования в мире: по состоянию на 2018 год в Китае было около 38 миллионов студентов и более 2,5 тысяч высших учебных заведений. Все большее увеличение роли Китая в международных отношениях способствует глобализации системы высшего образования в стране. В настоящее время Китай занимает третье место по количеству иностранных студентов после США и Великобритании. Китайское правительство решило превратить страну в глобальное лидерство в качестве основного направления для иностранных студентов и прилагает все усилия для проведения политики международной интеграции образования. Эта политика призвана повысить международный имидж Китая, развивать мягкую силу страны и упростить инвестиционную и бизнес-деятельность Китая за рубежом. Миграция образования из Казахстана в Китай показывает динамику непрерывного роста. Наряду с грантами и экономическим прорывом Китая, китайское образование стало привлекательным для казахстанской молодежи.

Ключевые слова: глобальная конкурентоспособность, человеческий капитал, обучающиеся, мягкая сила, Институт Конфуция, университет, студент.

A.A. Baitasov¹

¹PhD doctoral student in the specialty 6D011600 – Geography
Kazakh national pedagogical university named after Abay,
Almaty, Republic of Kazakhstan

INCREASE OF STUDENTS FROM KAZAKHSTAN TO CHINA ON THE WAY TO INCREASE THE GLOBAL COMPETITIVENESS OF HUMAN CAPITAL

Abstract

Educational migration and academic mobility between Kazakhstan and China have increased dramatically in recent years. China has one of the largest higher education systems in the world: as of 2018, China had about 38 million students and more than 2.5 thousand higher education institutions. The increasing role of China in international relations contributes to the globalization of higher education in the country. Currently, China ranks third in the number of international students after the United States and the United Kingdom. The Chinese government has decided to turn the country into a global leader as a major destination for international students and is making every effort to pursue a policy of international education integration. This policy is designed to enhance China's international image, develop the country's soft power and simplify China's investment and business activities abroad. Migration of education from Kazakhstan to China shows the dynamics of continuous growth. Along with grants and China's economic breakthrough, Chinese education has become attractive for Kazakhstan's youth.

Keywords: global competitiveness, human capital, learners, soft power, Confucius institute, university, student.

Соңғы он жылда Қытайдағы қазақстандық студенттер саны жылдан жылға артып келеді. 2003-2004 оқу жылында үкіметаралық алмасу бағдарламасы бойынша Қытайда тек 20 қазақстандық студент болған еді. Мемлекетаралық келісімдерге қол қойылғаннан кейін әр түрлі бағдарламалар бойынша (мемлекеттік, корпоративтік, өзін-өзі қаржыландыратын) Қазақстаннан келген студенттердің саны күрт арта бастады және 2010-жылы 7,874 адамға жетті. Бұдан кейін бұл көрсеткіш одан әрі арта берді: 2011-жылы 8,287, 2013-жылы 9,657 және 2016-жылы 11,764 адам. Қытай Білім беру

министрлігінің мәліметіне сәйкес, 2018-жылы Қытайда 17,6 мың қазақстандық студент тіркелді. Қазақстандық студенттер негізінен мұнай барлау және өндіру, машина жасау, құрылыс және көлік сияқты техникалық пәндерді және әлеуметтік ғылымдарды оқиды.

Мұндай әсерлі динамикаға бірнеше себептер бойынша қол жеткізілді. Біріншіден, білім беру саласындағы ынтымақтастық екі елдің экономикалық қажеттіліктеріне негізделген. Қазіргі уақытта Қытай Қазақстанда бірнеше ірі инфрақұрылымдық жобаларды іске асыруда және бұл республиканың еңбек нарығында жоқ немесе тапшы осы жобалардың бейіні бойынша түрлі мамандықтағы мамандарды тартуды талап етеді. Екіншіден, ол ҚР Білім және ғылым жүйесінің заманауи жағдайына негізделген. Оның негізгі кемшіліктері: көптеген жылдар бойы жеткіліксіз қаржыландырылуы, техникалық, оқыту сапасының төмендігіне және тиісінше алған білімдеріне нұқсан келтіретін гуманитарий-мамандардың басым болуы, дайындалатын мамандықтар номенклатурасының еңбек нарығының қажеттіліктеріне сәйкес келмеуі, қалаларда білім беру мен өмір сүрудің қымбат болуы, сыбайлас жемқорлық мәселесінің белең алуы. Үшіншіден, жастар Қытайдағы университеттік білім берудің салыстырмалы арзандылығын, Қытай ЖОО-ның өсіп келе жатқан беделін, қытай тілін үйренуге, неғұрлым сұранысқа ие мамандық алуға және қытай немесе бірлескен кәсіпорындарда жұмыс істеуге, бұл ретте айтарлықтай жоғары жалақы ала отырып, тартуда. Әрине, Қытайдың геосаяси және геэкономикалық қырлары да белгілі рөл атқарады.

Сонымен қатар, соңғы жылдары Қытайдың өзі де студенттер үшін жаһандық бәсекелестікке белсене араласып, өз университеттерін әлемдік білім беру нарығына жылжытуда.

Қытайда білім алушыларның артуы «жұмсақ күш» деп аталады («soft power», қыт. жуан шили). «Жұмсақ күш» ұғымын американдық профессор Джозеф Айналымға енгізді [1] және әскери немесе күштік әдістерді қолданбастан басқа елдер мен олардың халқына ықпал ету үшін мәдениет пен идеологияның материалдық емес ресурстарын пайдалануды білдіреді («мәжбүрлеу емес, сендіру»).

«Жұмсақ» әсер етудің маңызды бағыттарының бірі білім беру жүйесі болып табылады: Қытай өз студенттерін шетелге белсенді түрде жібереді және шетелдік студенттерді өз университеттеріне тартады. ҚХР-дағы шетелдік студенттер саны соңғы 15 жылда күрт өсті. 2014-жылғы 12-13 желтоқсанда Пекинде өткен шетелде оқыту мәселелері бойынша Бүкілқытайлық кеңесте келесі сандар айтылды. Бүгінгі таңда Қытай Азиядағы ең ірі ел болып табылады, ол шетелдік студенттерді тартады: 2014-жылы 200-ден астам ел мен аймақтан 360 мың шетел азаматы ҚХР-ның түрлі оқу орындарында оқыды, олардың ішінде Оңтүстік Корея, АҚШ, Жапония, Таиланд, Вьетнам, Ресей және Үндістан. Қытай сонымен қатар шетелде оқитын студенттер саны бойынша әлемде бірінші болып саналады: 1978-2013 жылдары ҚХР-ның «реформалар мен ашықтық» саясатының басынан бері олардың жалпы саны 3,06 млн-ды құрады, олар әлемнің 100-ден астам елінде оқыды, ал 2013-жылы 350 мың қытайлық студент оқуды аяқтағаннан кейін отанына оралды. 2013-жылы Қытай Білім және ғылыми дәрежелер туралы құжаттарды өзара тану туралы келісімге қол қойды [2].

Қытайдың «жұмсақ күші» саясаты әлемнің түрлі елдерінде Конфуций институттары – бүкіл әлемде қытай тілі мен мәдениетін ілгерілету үшін құрылған коммерциялық емес гуманитарлық мекемелердің ашылуымен ерекшеленді. Мұндай алғашқы институт 2004-жылы Сеулде Қытайдан тыс жерде пайда болды. Он жыл ішінде Қытай әлемнің 126 елі мен өңірлерінде 475 Конфуций институтын құрды [3].

Бүкіл әлемдегі сияқты, ҚХР-ның «жұмсақ күші» саясаты қытай мәдениеті мен қытай тілінің таралуына ықпал етеді. Тілдерді оқыту көптеген тілдік курстарда және Конфуций институттарында жүргізіледі; студенттердің көші-қоны және тағылымдамадан өтушілер мен докторанттардың ұтқырлығы өсуде; ғылыми алмасулар мен зерттеу жобалары дамуда; екіжақты мәдени алмасулар мен көрме қызметі жандандырылады; Қытай білім беруге (оның ішінде өтеусіз гранттар береді), теле және радио хабарларын тарату секторына, мәдени іс-шараларға инвестициялайды.

Қазақстан мен Қытай арасындағы гуманитарлық ынтымақтастықты қарқындалу білім беру саласындағы мемлекетаралық және ведомствоаралық келісімдерге қол қойылғаннан кейін 2000-шы жылдары басталды: Қытайға оқуға алдымен ондаған, содан кейін жүздеген студенттер аттанды. БАҚ-тың хабарлауынша, 2006-жылы Қытайда 1200-ге жуық қазақстандық студент жоғары білім алды [4]. БАҚ-тың соңғы хабарламалары бойынша, 2018-2019 оқу жылында ҚХР-да 11,2 мың қазақстандық студент білім алуда [5]. Осы көрсеткіш бойынша Қытай Ресейден кейін екінші орында, онда 28 мың адам оқиды, ал ҚР-нан тыс жерлерде 50 мыңнан астам қазақстандық студент оқиды. Шетелде білім алушылардың ширек ғасырдан бері дипломатиялық қарым-қатынасы болмаған Қазақстанның теңдесі жоқ жоғары өсуі.

Қазақстандық студенттердің үштен бірі Бейжіңде – 4 мыңға жуық, Үрімшіде – 1250, Шанхайда – 800, Сианда – 700, Гуанчжоу – 500, Уханада – 400 және басқа қалаларда оқиды. Пекин, Шанхай, Сиань, Гуанчжоу, Үрімші, яғни шығыс, солтүстік-батыс ҚХР ірі қалалары, Қазақстанға географиялық жақын. Мысалы, Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданының жоғары оқу орындарында 2018-жылы 1360 студент білім алды (ҚХР-дағы ҚР Елшілігінің мәліметтері бойынша). Синьцзян медициналық университетінде дәстүрлі қытай медицинасын Қазақстаннан, Қырғызстаннан және Орталық Азияның басқа елдерінен 70-тен астам студент оқиды. Қазақстандық студенттердің бірінің айтуынша, оның қытай медицинасына деген қызығушылығы елде дәстүрлі әдістерді қолданатын көптеген сауықтыру мекемелері ашылғаннан кейін оянды: акупунктура, Қытай массажы және дәрілік шөптер [6].

Қытайда білім берудің алғашқы жылы қытай тілін оқытуға арналған. Тілдік курстарда оқу студенттерге қытай тілін меңгеру деңгейін сертификаттау үшін HSK (Hanyu Shuiping Kaoshi, Ханьюй Шуйпин Каоши) мемлекеттік емтиханын тапсыруға мүмкіндік береді [7].

Тілді Қазақстанда да, арнайы курстарда да, Конфуций институттарында да үйренуге болады. Алғашқы Конфуций институттары ашылды – ел астанасындағы Еуразия ұлттық университетінде 2007-жылдың желтоқсан айында ашылса, 2009-жылдың ақпан айында Алматы қаласында – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жанында Конфуций Институты қытай тілі орталығының базасында ашылды [8]. Жыл сайын Институт оқытушыларды ғылыми тағылымдамалар мен қытай тілін білуді жетілдіру үшін жібереді. 2014-жылға қарай Конфуций Институты ҚХР-ға университеттің 500-ден астам студенті мен қызметкерлерін жіберді [9]. 2011-жылы Қазақстанда тағы екі Конфуций институты ашылды – Ақтөбеде және Қарағандыда осы қалалардың жоғары оқу орындары базасында, олардың әріптесі ретінде Үрімші қаласындағы Синьцзян экономика және қаржы университеті болды [10]. Конфуций институттарының қызметі білім беру және мәдениет салаларындағы тығыз ынтымақтастыққа және Қазақстан мен ШҰАР қатынастарын одан әрі аймақтандыруға ықпал етеді.

Қытайда оқыту және зерттеу бағдарламалары ресми арналар арқылы (ЖОО, академиялық және салалық институттар мен орталықтар арқылы), сондай-ақ ресми арналардан тыс жүзеге асырылады. Қытайда «болашақ» қазақстандық бағдарламасы шеңберінде мемлекеттік келісімдер шеңберінде келген; өз оқу ақысын өз бетінше Төлеген: тілдік курстарды, колледжде немесе университетте оқыған, сондай – ақ «Ақтөбемұнайгаз» сияқты жіберуші кәсіпорындар және жеке мемлекеттік компаниялар. Мысалы, 2005-2014 жылдары Қытайда «Болашақ» Академиялық ұтқырлық бағдарламасы бойынша 190 студент білім алды. Бұл басқа елдермен салыстырғанда аз пайыз (студенттердің көпшілігі Ұлыбританияда, АҚШ-та және Ресейде оқиды), алайда ҚХР және Оңтүстік-Шығыс Азия университеттерінде білім алушылар саны өсуде.

Студенттер білім алатын негізгі мамандықтар: техникалық (мысалы, мұнай барлау және мұнай өндіру, металлургия және машина жасау, Құрылыс және көлік, Ақпараттық технологиялар және экология) және гуманитарлық: Аймақтану, халықаралық қатынастар, Аударма ісі.

Қазақстаннан Қытайға білім алушылардың ерекшелігі оның полиэтникалық құрамы болып табылады: Қытай колледждері мен университеттерінде оқитын студенттер арасында – қазақтар, орыстар, украиндар, дүнгендер, қытайлықтар (қазақстандық азаматтар), басқа ұлт өкілдері. Қазақ студенттері басым, себебі олар мемлекеттік білім беру бағдарламасына қатысушылардың арасында және жалпы Қазақстан халқының этнодемографиялық құрылымында басым болып отыр.

Қытай тілін үйренуге және ҚХР-да білім алуға ниет білдірушілердің өсуі-бұл қытай бизнесінің трансконтиненттік таралуын айғақтайтын жаһандық үрдіс [11]. Қытай тілін меңгеру қазақстандық мамандардың бәсекеге қабілеттілігін жергілікті ғана емес, халықаралық еңбек нарығында да арттырады.

Қазақстанда 2018-жылы жүргізілген әлеуметтік зерттеу нәтижелері Қазақстаннан Қытайға білім алушылардың әсерлі динамикасын растайды: сауалнамаға сәйкес, сұралғандардың 16%-ы қазіргі уақытта оқитын немесе бұрын Қытайда оқыған таныстары, достары немесе туысқандары болған [12]. Бұл үлес, бір қарағанда, қарапайым болып көрінуі мүмкін, алайда, Қазақстан (КСРО құрамында) мен ҚХР мемлекетаралық қатынастардағы шиеленістің екі он жылдығын бөлгенін және осы кезеңде мәдениет және білім беру саласындағы байланыстар жоқ екенін есте сақтау қажет. Студенттік көші-қонның тез өсуі соңғы 5-10 жылда болды.

Сауалнама сондай-ақ қазақстандықтардың Қытайда білім алуға немесе Қазақстанда қытайтану мамандануына деген қызығушылығының артып келе жатқанын анықтады. Сауалнамаға сәйкес, сауалнамаға жауап берушілердің 12%-ы Қытайда білім алғысы келеді, ал 18%-ы олардың балаларына

ие болу үшін; 13%-ы Қазақстандағы қытайтану мамандандыруын алғысы келеді, балалардың Қазақстанда оқып, осы жерде қытайтану маманданғанын қалайтындар 16% екен.

Өңірлік бөліністе Қытайда білім алуға бағдар Алматыда бар болғаны жоғары. Мұнда респонденттердің 27% ҚХР-да оқитын немесе оқитын таныстары, достары немесе туыстары бар. Оңтүстік астанада респонденттердің 17%-ы өздері білім алғысы келеді, ал 32%-ы балалардың Қытайда білім алуын қалайды. Алматылықтардың 27%-ы Қазақстанда қытайтану мамандандыруын алуға ниет білдірді және респонденттердің 39%-ы – балалардың отанында қытайтану мамандандыруын қалайды.

Қытайда білім алуға немесе қытайтану саласында мамандануға ниет білдірушілердің үлесі 15-29 жас аралығындағы респонденттер арасында және аяқталмаған орта және аяқталмаған жоғары, сондай-ақ орта және жоғары білімі бар респонденттер арасында жоғары. Ұлттық топтар бөлінісінде Қытайдағы білім алуға немесе мамандандыруға деген қызығушылықтың артып келе жатқанын респонденттер-қазақтар – олардың барлық сұрақтарға жауаптары орыс респонденттерінің және басқа ұлт өкілдерінің көрсеткіштерінен 1,5-2 есе жоғары.

Қазақстандықтардың мұндай білім беру қалауы ҚХР-ның шетелдік студенттерді қабылдауды ұлғайтуға арналған жоспарларымен үндеседі. 2012-жылдың маусым айында Бейжіңдегі ШЫҰ саммиті кезінде Қытай үш жыл бойы ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің 1500 маманын Қытай университеттеріне оқыту туралы шешім қабылдады. Сонымен қатар, Қытай 30 мың мемлекеттік грант беріп, 10 мың студент пен Конфуций институттарының оқытушыларын алдағы 10 жыл ішінде оқуға және біліктілігін арттыруға қабылдайды [13]. Осылайша, студенттердің көші-қон динамикасын, Қазақстандықтардың Қытайда білім алуға деген қызығушылығының артып келе жатқанын және ҚХР-ның шетелдік студенттерді қабылдауды арттыру жоспарын ескере отырып, Қазақстаннан Қытайға білім алушылар мен академиялық ұтқырлықтың одан әрі өсуін болжауға болады.

Жастардың білім беру ағынының шығысқа ауысуымен қатар, басқа да қызықты процестер де орын алады, мысалы, Қазақстан мен Қытай арасындағы әлеуметтік кеңістікті транснационализациялау. Білім беру үдерісі қазақстандық жастардың белсенді трансшекаралық желілік ынтымақтастығымен сүйемелденеді. «Қытайдың колледждері мен ЖОО-ларында оқыту» тақырыбы бойынша ақпарат іздестірумен байланысты Интернет желісіндегі сайттарға кіріп, оған көз жеткізу оңай. Көптеген оқушылар мен студенттер ресми арналардан тыс Қытайға оқуға барады. ҚХР-да оқу мен тағылымдамадан Өткендер қандай университеттерде лайықты мамандандуды табу туралы ақпаратпен бөлісуге, қытай тілін үйрену үшін грантты қайда алуға, Қытайдағы барлық оқу орындары туралы қажетті ақпаратты ұсынуға және Қытай бойынша «навигациямен» көмектесуге дайын [14]. Оқушылар мен студенттердің шекаралар арқылы және Қытай ішінде бейресми желілік ынтымақтастығы мен өзара іс-қимылы соңғы жылдары тез дамып келеді, бұл жастар үшін жаңа мәдениетпен, дәстүрмен, тілмен елдегі өзара көмек және өзара қолдау үшін өте маңызды.

Бұл қарым-қатынас тек студенттер арасында ғана емес, білім беру тақырыптарымен ғана шектелмейді. Скайп, телефон арқылы, әлеуметтік желілерде Қазақстанда қалған достары мен сыныптастары қарым-қатынас жасайды, әр түрлі тақырыптарды-саясаттан бос уақытқа дейін талқылайды; ата-аналар өз балаларымен тұрақты қарым-қатынас жасайды, оларға ақша аударымдарын жібереді және уақыт өте келе олар аспан астындағы жерге барады; туыстары Қазақстанның түрлі бөліктеріндегі Қытай туралы «алғашқы ауыздан» және т.б. білгісі келеді. Яғни, қалған және кеткендерді байланыстыратын трансшекаралық отбасылық және ұйымдастырушылық, экономикалық және әлеуметтік-мәдени байланыстар мен қатынастардың спектрі үнемі өсуде.

Білім алушылардың және академиялық ұтқырлықтың рөлі, олардың даму перспективалары және Қытай мен Қазақстан үшін әлеуетті салдары күрделі және әр түрлі. Бұл ретте, көші-қонның осы түрінің өсіп келе жатқан рөліне қарамастан, ол өте нашар зерттелген, қолда бар статистика шоғырландырылмаған, білім алушылардың көптеген аспектілері өз зерттеулерін күтуде. Даму үшін әлеуетті арттыруға ықпал ете отырып, ол жіберуші елдердің ұлттық экономикалары мен адами капиталы үшін орта және ұзақ мерзімді теріс салдарларға да ие болуы мүмкін. Ол жіберуші елден қайтымсыз «мидың ағып кету» тәуекелін қамтиды; «неке көші-қонының» арнасы болуы мүмкін, себебі студенттер-бұл білім алған уақытта және кейін отбасын құра алатын, ал уақытша көші-қонның (әдетте студенттер елде уақытша оқу визасы бойынша) тұрақты түрде өзгеруінің арнасы болуы мүмкін Жастар. Теріс салдардың алдын алу үшін, қазіргі заманғы білім алушылар мен академиялық ұтқырлықты кең әлеуметтік контексте зерделеу және талдау қажет.

Әлеуметтік кеңістікті транснационализациялау процесі және осы көші-қонмен байланысты бұл көші-қон тек Қазақстан-Қытай үшін ғана емес, сонымен қатар Қазақстан-Ресей және Қазақстан-Неміс трансшекаралық қатынастары үшін де тән [15], ауқымды көші-қон және Қазақстаннан Ресей мен Германияға шығушылардың ірі диаспораларының болуы салдарынан, бірақ қазақстан-қытай қатынастары үшін ол жаңалық және мүлдем зерттелмеген. Оның (Қазақстан мен Қытай арасындағы білім беру ынтымақтастығы мен көші-қон қозғалысының басқа да көптеген аспектілері сияқты) көші-қон үдерістерін жаһандандырумен және әлемдегі әлеуметтік өзгерумен байланысты жаңа тұжырымдамалық тәсілдерді парадигмада зерттеу қажет екені анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 J. Soft Power: the Means to Success in World Politics. – New York: Public Affairs Group, 2004.
- 2 <http://www.ifes-ras.ru/center-doc-news/1312-news-141215> 15.12.2014. (Қол жеткізу: 22 желтоқсан 2014).
- 3 <http://www.ifes-ras.ru/center-doc-news/1301-news-141208> 14.12.2014. (Қол жеткізу: 22 желтоқсан 2014).
- 4 <http://www.inform.kz>
- 5 <http://www.zakon.kz/4671983-v-shankhae-den-pervogo-prezidenta-rk.html> (Қол жеткізу: 1 желтоқсан 2018).
- 6 <http://cbbs.chinadaily.com.cn/forum.php?mod=viewthread&tid=232363>.
- 7 <http://www.study.uz/1/8/250/yekzamen-hsk> (Қол жеткізу: 11 мамыр 2012).
- 8 <http://vesti.kz/foundation/4580/> (Қол жеткізу: 3 наурыз 2009).
- 9 <http://www.kaznu.kz/ru/14355/page> (кіру 8 маусым 2014).
- 10 <http://vesti.kz/foundation/87663/> (15 маусым 2011).
- 11 http://news.xinhuanet.com/english/2009-08/03/content_11819969.htm 3.08.2009 (Қол жеткізу: 30 тамыз 2012).
- 12 Сауалнаманы Дүниежүзілік Банктің (Вашигтон) қолдауымен "Қазақстандағы қазіргі Қытай көші-қоны" авторлық жобасы аясында "BRiF Research Group" // Әлеуметтік және маркетингтік зерттеулер агенттігі жүргізді.
- 13 <http://www.inform.kz/rus/article/2481859> 25.07.2012. (Қол жеткізу: 22 Қаңтар 2013).
- 14 <http://kitairu.net/rus/education/beijing/23/> (Қол жеткізу: 22 желтоқсан 2011). Сондай-ақ: қытай тілі сабақтары. http://www.kitairu.net/rus/chinese/learn_chinese/ (24 қыркүйек 2008).
- 15 Sienkiewicz J., Sadovskaya Y., Amelina A. (2014) *The Kazakh-German social Space: Decreasing Transnational Ties and Symbolic Social Protection*.

МРНТИ: 14.07.07

А.Ж. Есназар¹

¹6D010200 – «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдітемесі» мамандығының 2 курс PhD-докторанты, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

**«ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС» ҰҒЫМЫН
АНЫҚТАУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ**

Аңдатпа

Бұл мақалада автор, пәнаралық ұғымының зерттелуі және пәнаралық байланыста оқыту мәселесі жайында ой қозғады. Педагогика ғылымында пәнаралық байланыстың алатын орны жайында, оның дамуына үлес қосқан педагог ғалымдардың ой-пікірлерін талдай отырып анықтама берді. Осы мәселеге қатысты философиялық, психологиялық, педагогикалық зерттеулердегі ғалымдардың көзқарастары, идеялары мен тұжырымдарының мән-мағынасына талдау жасады. Пәнаралық байланыс негізінде пәнді оқытудың тиімділігін арттырудың жолдарын және пәнаралық байланыстарды іске асырудың тәсілдерін қарастырды. Сонымен қатар жаңартылған білім беру бағдарламасында пәнаралық байланыстың өзіндік ерекшеліктері, тәсілдері жайында өзіндік ой-пікір қозғады.

Түйін сөздер: педагогика, пәнаралық байланыс, дидактикалық тәсіл, пәнаралық тәсіл, жүйе, әдіс-тәсіл, білім беру мазмұны, оқыту мен оқу.

Есназар А.Ж.¹

¹доктoрант 2 курса специальности 6D010200 – «Педагогика и методика начального обучения»,
Южно-Казахстанский государственный университет

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ «МЕЖДИСЦИПЛИНАРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ»

Аннотация

В данной статье автор затронул вопросы изучения междисциплинарного понятия и преподавания в междисциплинарных отношениях. Дал определение о роли междисциплинарных связей в педагогической науке и анализируя мнения ученых. Анализировал научных взглядов, идей и выводов ученых в философских, психологических, педагогических исследованиях, касающихся этой проблемы. На основе междисциплинарных связей рассматривались пути повышения эффективности преподавания дисциплины и способы реализации междисциплинарных связей. Также в обновленной образовательной программе были затронуты специфические особенности и способы междисциплинарной связи.

Ключевые слова: педагогика, междисциплинарная коммуникация, дидактический подход, междисциплинарный подход, система, метод-подход, содержание образования, преподавания и обучения.

A.Zh. Esnazar¹

¹6D010200 – 2-year doctorate of the specialty "Pedagogy and methodology of primary education",
South-Kazakhstan State university

DIDACTIC APPROACHES TO DEFINING THE CONCEPT OF "INTERDISCIPLINARY COMMUNICATION"

Abstract

In this article the author touched upon the issues of studying the interdisciplinary concept and teaching in interdisciplinary relations. He defined the role of interdisciplinary connections in pedagogical science and analyzed the opinions of scientists. He analyzed scientific views, ideas and conclusions of scientists in philosophical, psychological, pedagogical researches concerning this problem. On the basis of interdisciplinary connections ways of increase of efficiency of teaching of discipline and ways of realization of interdisciplinary connections were considered. The updated educational program also touched upon specific features and methods of interdisciplinary communication.

Keywords: interdisciplinary communication, didactic approach, interdisciplinary approach, system, method-approach, content of education, teaching and learning.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында білім беру мазмұның жанарту мақсатында бәсекеге қабілетті білім беру жүйесін әзірлеу және жаңа стратегияларды жүзеге асыру көзделген [1]. Білім беру үдерісіндегі мұндай өзгерістер оқытудағы кемшіліктерді түзетуді талап етеді. Білім алушы жаңа жағдайда бағдарлауға, мәселелік міндеттерді өздіктерінен шешуге, өз еңбегінің нәтижелерін дұрыс бағалауға мүмкіндік беретін әмбебап біліктердің жинағын игеруі тиіс. Білім берудегі мұндай нәтижелер білім беру үрдісінде оқытудың пән-білімдік үлгісінен зияткерлік-қызметтік немесе ой қызметтіне өту пәнаралық байланыс тәсілін қолдану барысында мүмкін болады. Бірінші – пәндік, белгілі бір пәннің ішіндегі тақырыптарды байланыстыру; екіншісі – пәнаралық, әртүрлі пәндер арасындағы тақырыптарды байланыстыру.

Бүгінгі білім беру жағдайында пәнаралық байланысты қандай және қай бағытта, қалай ұйымдастыру керек деген жүйеде талдап, мазмұнын ашып саралау қажеттігі туындап отыр. Демек, пәнаралық тұжырымдаманың дамуы оны жүзеге асыру тәсілі мен моделі маңызды.

Бұл мақаланың мақсаты "пәнаралық байланыстар" ұғымының мазмұның түрлі ғылымдар саласындағы теориялық білімдердің, яғни, осы мәселеге қатысты философиялық, психологиялық, педагогикалық зерттеулердегі ғалымдардың ой-пікірлері, идеялары мен тұжырымдарының мән-мағынасын талдау қарастырылды.

Көптеген ғалымдар пәнаралық байланысты – табысты оқытудың дидактикалық тәсілі деп анықтайды. Сонымен қатар, ғалымдар бұл жағдайды әр түрлі түсінеді. Мысалы:

- Пәнаралық байланыс-мектепте ғылымды терең, жан-жақты зерттеуге негіз болатын дидактикалық тәсіл [2, 15 б.].

- Пәнаралық байланыстар – оқу процесінің тиімділігін арттырудың дидактикалық тәсілі [3, 446 б.].

- Пәнаралық байланыс – білім алушының ғылыми деңгейін көтеру, оқытудың рөлі және ойлау қабілетін дамыту, шығармашылық қабілеттері, танымдық қызығушылықтарын қалыптастырудың дидактикалық тәсілі [4, 168 б.].

- Пәнаралық байланыс – оқытудың ғылыми-теориялық деңгейін арттыру, білім алушылардың шығармашылық қабілеттерінің дамуы, білімді игеру үдерісін оңтайландыру, жалпылай келгенде оқу үдерісін жетілдіру [5, 54 б.].

Пәнаралық байланыстар мәселесін К.Д. Ушинский, Б.Г. Ананьев, И.С. Кон, А.А. Бейсенбаева, Г.И. Беленький, М.Л. Зверев, М.Н. Скаткин және басқа ресей ғалымдарының көптеген еңбектерінде қарастырылып, эксперименттік тұрғыдан дәлелденген. Ғалымдар өз еңбектерінде «пәнаралық байланыстар» ұғымына анықтама беріп қана қоймай, сонымен бірге білім беру тәжірибесіндегі пәнаралық байланысты орнату жолдары, ұйымдастырудың негізгі бағыттарын, іске асырудың негізгі технологияларын, әдістері мен тәсілдерін сипаттайды. Сонымен қатар білім берудегі пәнаралық байланыс тәсілі түрлі ғылыми пәндердің бытыраңқылығы, бөлшектенуі, байланыссыздығы мәселесін шешу үшін дайындалды деген қорытындыға келеді.

Классикалық педагогикада пәнаралық байланыс туралы ой XIX ғасырдың басында туындаған. Ұлы педагог Я.А. Коменский: «Өзара байланыстағы барлық нәрсе, дәл сондай байланыста берілуі қажет» деген. Ол білімді әржақты жалпыламау идеясына олардың өзара байланысына бет бұрды, себебі онсыз әлемнің себептік-салдарлық байланыстарын және құбылыстардың қатынасын тану мүмкін емес. Оқушыларда білім жүйесін қалыптастыру және оқыту процесінің бүтіндігін қамтамасыз ету үшін байланысты орнатудың мәнді екенін жақсы түсінді [6, 654 б.].

Отандық белгілі педагог ғалым А.Жапбаров еңбектерінде: «Пәнаралық байланыс арқылы стилистикалық ұғымдарды қалыптастырудың әдіс-тәсілдерін, пәнаралық байланыс арқылы оқушылардың тілін дамыту жолдарын», – қарастырды [7, 162 б.].

Бүгінгі күнге дейін ұлы орыс педагогінің пәнаралық байланыстардың бізді қоршайтын әлем туралы нақты, толық және бүтіндік көзқарасты қалыптастырудағы дүниетанымдық рөлі туралы пікірі ерекше құнды. К.Д. Ушинский пәнаралық байланыстың дидактикалық маңыздылығының психологиялық-педагогикалық негізін зерттеген болатын. «Адам тәрбиесінің заты ретінде» кітабында ол заттар мен құбылыстардың өзара байланысын бейнелейтін адамдардың әртүрлі ассоциативтік байланыстарын (қарама-қайшылықтары, ұқсастығы, т.б.) көрсетеді. Ол бірінші болып пәндерді схоластикалық бөлу нәтижесінде алынған «жүйемен» және оқушыларда пәндер арасындағы байланыстарды игеру нәтижесінде туындайтын идеялар, түсініктер жүйесінің арасындағы өзгешеліктерді ашып көрсетті [8, 35 б.].

Пәнаралық байланыс негізінде пәнді оқытудың тиімділігін арттыруда мына мәселелер қарастырылуы тиіс:

*пәнаралық байланыс негізінде берілетін пәндердің қажеттілігін дәлелдеу;

*пәннің басқа пәндермен пәнаралық байланысында нені оқыту керек;

*пәндер арасындағы өзара байланыс қандай бағытта жүзеге асады және қандай тақырыптарды өзара байланыстыруға болады;

*пәнаралық байланысты қандай формада және қандай әдіспен оқыту керек;

*пәнаралық байланыс негізінде білім берудің нәтижесі қандай болмақ.

А.А. Бейсенбаеваның пәнаралық байланыс – ол білімнің мазмұнына ғана қатысты емес, оның ықпалы оқыту процесінің барлық құрамды бөліктерімен байланысты, пәнаралық іскерлік оқушының бір пәннен меңгерген білім, іскерлік, дағдыларын, екінші жақын пәндерді меңгеруді пайдалана білу қабілетін көрсететінін атап көрсетеді.

М.Н. Скаткин мен М.А. Данилов жалпы білім беретін пәндерге қатысты өзара байланысты білімнің түрлерін: негізгі ұғымдар мен терминдер; ғылыми білімдер жүйесін қамтитын теориялар; ғылыми және әлеуметтік идеялар; іс-әрекет тәсілдері, таным әдістері және білімді алу тарихы, ғылым тарихы жөніндегі білімдер деп қарастырады [8, 62 б.].

Бүгінгі күні білім беру тәжірибесі нәліктен пәнаралық байланысты орнатуды қажет етеді? Міне, осы сұраққа жауап іздеп көрдік.

Біріншіден, әр пәнді жеке оқыту (дискретті оқыту) маңызды болып табылатынына қарамастан, пәнаралық байланыс жаттығулары пәндерді анағұрлым сапалы зерделеуге мүмкіндік береді. Каррдың (2007) пайымдауынша, пәнаралық байланыс тәсілі білім өзара байланысты құбылыс деп санаған Джон Дьюидің еңбектеріне негізделеді.

Екіншіден, оқыту мен оқудың бұл тәсілі оқытудың сындарлы тәсілімен тығыз байланысты, себебі оқушылар бірлесіп жұмыс істей отырып, пәндердің араларындағы мәселелерді талқылап пікірталас жүргізеді [9, 38 б.].

Үшіншіден, оқушылар бір пәннің аясында үйренген мәселелерін екінші пәнге пайдалана алады немесе бір пәннің негізінде басқа пәнді оқуды жақсартып алады. Білімдерді ықпалдастыру оқушы үшін оқу үдесірін анағұрлым байланысқан және маңызды етуге бағытталған. Бастауыш мектептің 1-2 сынып оқушылары жаттығуларды белгілі бір пәнге жатқызбайды, сондықтан пәнаралық байланыс тәсілі олардың оқу түрін анағұрлым нақты көрсетеді.

Пәнаралық жұмыстарды жүзеге асыру: белгілі бір пән бойынша оқу жоспарларын және бағдарламаларды даярлауда; оқу құралдар, оқулықтарды жазу кезінде; әдістемелік, ғылыми әдебиеттерді жазуда; берілетін оқу материалдарының ұқсастығы мен байланысын; оқытылатын материалдың туыстығы немесе жақындығы, жекелеген пәндердегі оқу материалын фактілік, ұғымдық, теориялық ақпараттық мәні; оқу пәндеріндегі білімдер мен іс-әрекет түрлері; мазмұндық ақпараттық, операциялық іс-әрекеттік, ұйымдастыру-әдістемелік сипатына тән талдап қорытындыланған түрі бойынша жүзеге асырылуын талап ету – дидактикалық тәсілдемені басшылыққа алу және сақтау болып табылады [10].

Пәнаралық байланыс тәсілдемесін қолданып білім беру үдерісін ұйымдастыру қандай нәтиже береді?

Пәнаралық байланыстар білім беру үдерісін ұйымдастырудың құралы ретінде бастауыш сынып оқушыларының оқу себептеріне, тұлғаның танымалдық және өнегелік себептерін қалыптастыруға әржақты әсер жасайды. Оқу себептеріне пәнаралық байланыстардың әсерінің мүмкіндіктерін анықтауда біз бастауыш сынып оқушыларының оқуға деген оңды қатынастарын талдауға сүйенгенбіз.

Шымкент қаласының бірқатар мектептерінің 4 сынып оқушыларының ішінде олардың оқуға деген қатынастарын анықтау мақсатында сауалнама жүргізілген болатын. Оның нәтижелерін зерттеу оқушылар бойында мыналар дамытылады деп болжайды:

- Дүниеге көзқарастық – танымалдық;
- Тәжірибелік;
- Эмоционалдық;
- Тәрбиелік – оқытуда тұлғаға өзін-өзі көрсете білу, өзін-өзі тәрбиелеу мүмкіндігін береді.

Пәнаралық тәсілдеменің ең басты ерекшелігі тәсілдемені білім берудің түрлі пәндік салаларында жүзеге асыруға болады. Осы мәселе төңірегінде де зерттеулер, талдаулар жүргізілген.

Пәнаралық байланыстарды іске асырудың тәсілдерін шартты түрде екі топқа бөлуге болады:

Бірінші топқа басқа пәндер бойынша: ұй тапсырмалары мұғалімнің баяндауынан басқа пәннің оқулық материалын ендіру, басқа пәннен білімді айтып беру үшін әңгіме қозғау, көрнекі құралдарды, аспаптарды, басқа пәндер бойынша диафильмдерді және кинофильм фрагменттерін көрсету, проблемалық сауалдарды қою және т.б.

Екінші топқа келесі әдістемелік тәсілдер жатады: сабақта бірнеше пәндер бойынша оқулықтармен жұмыс істеу, әр түрлі пәндер мұғалімдерінің түзген және олар баға беретін жазбаша жұмыстарды өзіндік орындау, пәнаралық мәтіндер бойынша тапсырмалар құру, пәнаралық дәптерлер жүргізу, пәнаралық оқулық проблемаларды оқып-үйренуді ұйымдастыру бойынша мұғалімдердің топтық жұмыстары және т.б.

Біздің елімізде де бұл мәселеге назар аударыла бастағаны байқалады. «Пәнаралық байланыс» термині арнайы қолданылады, соны іске асыратын тапсырма үлгілері де кездесіп қалады. Мәселен, жаңартылған оқу бағдарламасында «пәнаралық», «пәнішілік» ұғымы қарастырылған және пәнаралық байланыс нәтижелеріне ерекше назар аударылған, өйткені дәл осы нәтижелер оқушыны әрбір адам жылдам өзгеретін қоғам жағдайларында өзінің өмір жолының әртүрлі кезеңдерінде кездесетін мәселелерді өздігінен шешуге аса сапалы дайындауды қамтамасыз етеді.

Қорыта келе, пәнаралық байланыстар негізіндегі оқу қызметі тұлғаның әртүрлі қабілеттілігін көрсетуіне және табысқа жетуіне, оқу себептерін әр жағын кешенді дамытуға бай мүмкіндіктерді туындатады. Сондықтан да білім берудегі пәнаралық байланысты насихаттай отырып, осы тәсілдемені қолдана отырып, пәнаралық байланыс отандық педагогиканы дамытудың қандай да бір

бағыты деп есептейміз. Пәнаралық байланыс білімнің пәндік нысанын дамытудың озық дидактикалық-әдістемелік үлгілерін көрсете алады, бұл ретте ол оқу пәні және оқу сабағы сияқты білім беру нысандары үшін дамудың жаңа перспективаларын ашуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама.

2 Межпредметные связи курса физики в средней школе / под ред. Ю.И. Дика, И.К. Турьшева. – М.: Просвещение, 1987. – С.153.

3 Максимова В.Н. Сущность и функции межпредметных связей в целостном процессе обучения: дис. ...дра пед. наук. – Л., 1981. – С.446.

4 Usova A.V. *Samostoyatel'naya rabota uchashchikhsya v protsesse izucheniya fi ziki.* – М.: Vysshaya shkola, 1984. – С.168.

5 Усова А.В. Межпредметные связи как необходимое дидактическое условие повышения научного уровня преподавания основ наук в школе // Межпредметные связи в преподавании основ наук в школе: сб. науч. тр. – Челябинск, 1973. – С.54.

6 Коменский Я.А. Великая дидактика. – М.: Педагогика, 1982. – С.654.

7 Жапбаров А. Қазақ тілін пәнаралық байланыста оқыту арқылы оқушылардың тілін дамытудың ғылыми-әдістемелік негіздері. – Астана, 2009 – Б.162.

8 Максимова В.Н. Межпредметные связи в учебно-воспитательном процессе современной школы. – М.: Просвещение, 1987 – С.35-62.

9 Hayes, D. *The seductive charms of a cross-curricular approach* [Пәнаралық байланыс тәсілінің көз тартарлық қасиеті]. *Education 3-13: International Journal of Primary, Elementary and Early Years Education*, 2010 – S.38.

10 Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында бастауыш мектепке (1-4 сыныптар) жеке пәндерге арналған оқу бағдарламалар жиынтығы. – Астана, 2014, 2015, 2016 жж. / Оқу бағдарламасын «Назарбаев Зияткерлік мектептері» дербес білім беру ұйымы Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясымен, жоғары оқу орындарының ғалымдарымен және жалпы орта білім беретін мектептердің мұғалімдерімен бірлесіп құрастырған.

МРНТИ 14.15.01

R.B. Mazhenova¹, T.G. Smagulova², G.T. Tursynber³

¹c.p.s., associate Professor

²master's degree student

³m.p.s., teacher

Karaganda state University named after academician E.A. Buketov

SOCIAL INTELLIGENCE AS FACTOR OF SUCCESS OF FUTURE TEACHERS' PROFESSIONAL ACTIVITY

Abstract

Topical issues of this article are considered problem of social intelligence as a factor of success in the preparation of future teachers in their professional activities. The authors touch upon the topic of emotional and social intelligence in the aspect of pedagogical science. Key points of visions on understanding of problem are given in this article, approaches of diagnostics and spheres of possible application in preparation for professional activity of future teachers are designated. The article deals with the definition of social intelligence and its role in the development of personality. Within the framework of the scientific work, a method was carried out to determine the level of social intelligence of students, an analysis was carried out and recommendations were made to improve the quality of interpersonal relations within the team.

Keywords: personality, social intelligence, emotional intelligence, society, interpersonal interaction, adaptation, professional activity, success, communication, collaboration.

Р.Б. Маженова¹, Т.Г. Смагулова², Г.Т. Турсынбет³

¹п.э.к., доцент

²магистрант

³п.э.м., оқытушы

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

ӘЛЕУМЕТТІК ИНТЕЛЛЕКТ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІ ТАБЫСТЫЛЫҒЫНЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Бұл мақалада болашақ педагогтарды кәсіби қызметке тиімді дайындау барысында әлеуметтік интеллект табыстылық факторы ретінде қарастырылады. Авторлар эмоционалдық және әлеуметтік интеллект тақырыбын педагогикалық ғылым аспектісінде талдайды. Мәселені түсінуде негізгі көзқарастар келтірілген, оның диагностикасы мен болашақ педагогтарды кәсіби қызметке даярлауда қолдану аясы көрсетілген. Әлеуметтік интеллектіні анықтау мәселесі және оның тұлға дамуындағы рөлі қарастырылады. Ғылыми жұмыс аясында студенттердің әлеуметтік интеллекті деңгейін анықтау бойынша әдістеме өткізіліп, ұжым ішіндегі тұлғааралық қарым-қатынас сапасын жақсарту бойынша ұсыныстар берілді.

Түйін сөздер: тұлға, әлеуметтік интеллект, эмоционалдық интеллект, қоғам, тұлғааралық өзара әрекеттесу, бейімделу, кәсіби қызмет, табыстылық, коммуникация, коллаборация.

Маженова Р.Б.¹, Смагулова Т.Г.², Турсынбет Г.Т.³

¹к.п.н., доцент

²магистрант

³м.п.н., преподаватель

Қарагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова

СОЦИАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ФАКТОР УСПЕШНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема социального интеллекта как фактора успешности при подготовке будущих педагогов в их профессиональной деятельности. Авторы затрагивают тему эмоционального и социального интеллектов в аспекте педагогической науки. Приведены ключевые точки зрения на понимание проблемы, обозначены подходы к ее диагностике и сферы его возможного применения в подготовке к профессиональной деятельности будущих педагогов. Рассматриваются вопросы определения социального интеллекта и его роль в развитии личности. В рамках научной работы была проведена методика по определению уровня социального интеллекта у студентов, проведен анализ и даны рекомендации по улучшению качества межличностных отношений внутри коллектива.

Ключевые слова: личность, социальный интеллект, эмоциональный интеллект, общество, межличностное взаимодействие, адаптация, профессиональная деятельность, успешность, коммуникация, коллаборация.

At the present stage of development of society an important role is given to human interaction within the team. Social intelligence as an individual psychological feature of personality has a direct impact on the effectiveness of interpersonal interaction. Modern society assumes constant changing environmental

conditions, to which any person must adapt. In professional activity adaptation to conditions is of great importance. Using social intelligence, the future specialist will not only be able to adapt, but also be able to develop and self-actualize.

The message of the Leader of the nation of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev emphasizes that: «our goal is to make education a Central element of a new model of economic growth. Training programs should be aimed at the development of critical thinking abilities and skills of independent information retrieval» [1]. Also at the meeting with the youth, the Leader of the nation N.A. Nazarbayev noted that emotional intelligence is an important quality of a competitive personality [2]. It follows that in the training of future specialists we must first of all pay the most important attention to emotional and social intelligence.

The problem of social intelligence was first highlighted in the early twentieth century by Edward Thorndyke, who coined the term «social intelligence» to refer to the ability to succeed in interpersonal situations, to behave wisely and in accordance with the situation. In addition, he also admitted the presence in the structure of social intelligence of the ability to manage other people [3].

Well-known foreign and Russian scientists - psychologists studied social intelligence. Thus, the basis of the content and functions of social intelligence are devoted to the work of foreign authors, such as: E. Thorndyke, G.Allport, J.P. Guilford, M.Sullivan, D.Keating, M.Ford, M.Tesak et al. [4].

The basis of the success of future teachers' professional activities are their ability to self-realization, the ability to understand others and self-knowledge in the eyes of other people. The future teacher should not only be able to perform routine work, related to their activities, but also to interact with colleagues in the process of professional activity.

The concepts of emotional and social intelligence constitute a whole set of qualities characteristic of a competitive specialist. Both types of intelligence differ from the usual IQ in that the latter kind examines only the «dry» intelligence of a person. Thus we must come to the definitions of two kinds of intelligence.

Emotional intelligence is the ability of a person to recognize emotions, understand the intentions, motivations and desires of others and their own, as well as the ability to manage their emotions and those of others in order to solve practical problems [5].

In contrast to conventional intelligence, emotional intelligence was created because it is not always possible to prove a person's decisions using an IQ test. Most often, people resort to their emotions to accept themselves, the world around them and their professional activities. To prepare future teachers, it is worth noting the importance of emotional intelligence management. Emotional intelligence can be used as a reflection on yourself. Having emotional intelligence, one way or another, contribute to the ability to feel the interest, emotions, temperament of other people. The ability of a person to perceive their own emotions and manage feelings for effective problem solving is the key to the success of the formation of social intelligence.

Thus, during the preparing of future teachers, we should not forget that first of all great importance should be paid to the personal qualities of students. After all, the success of adaptation and socialization of students and specialists in the team depends on proper self-control.

According to scientists, children who began to study their emotional intelligence from an early age are much more successful than those who do not have elementary ideas about the latter. Those children whose emotional intelligence is developed from an early age, have better academic success, they are capable of good communication and behave in a team relaxed and free. It follows that it is necessary to develop skills of self-regulation and control over their own emotions from preschool age.

In order to study this concept more deeply, foreign scientists J.P. Meyer and P.Saloway proposed a model of emotional intelligence consisting of four main points. This model includes:

- accuracy of assessment and expression of emotions (the ability to determine emotions by physical condition and thoughts, appearance and behavior; the ability to accurately Express their emotional needs to other people);
- the use of emotions in mental activity (the ability to think effectively by attracting emotions; reframing perception with emotions; the ability to see the world from different angles);
- understanding emotions (skill of determining the source of emotions; understanding complex, ambivalent feelings; understanding emotional transitions; forecasting the further development of emotions);
- emotion management (emotions contain information and influence thinking, so it makes sense to take them into account when solving various tasks) [6].

All of the above contains common components that boil down to emotion control, adequate self-esteem, self-regulation and self-actualization. We can gradually move to social intelligence, which plays a big role for modern society.

Social intelligence is a set of abilities that determines the success of social interaction. Includes the ability to understand the behavior of another person, their own behavior, as well as the ability to act according to the situation [7].

The most important time for the future specialist is the first courses of the University, when the student leaves one social role, replacing it with another. At this stage, great importance should be paid to the adaptation of students not only in educational activities, but also personal and professional adaptation.

Social intelligence, as well as intelligence in general, is very difficult to study, because the subject and object of research coincide. But, nevertheless, the topic is very popular and relevant at the present stage.

As part of our research, we have taken this topic because we work in line with the training of future teachers, who belong to the type of professions «man-man», in which an important role is played by interpersonal communication. It is also worth noting that the object of the study of future teachers will also be people with whom it will be necessary to build clear and effective relationships that will contribute to the correct collaboration.

As noted by the famous Soviet scientist S.L. Rubinstein: «personality develops in activity» [8]. Thus, social intelligence develops in the social environment and is associated with the adaptation of the individual to various social situations of interaction, with the development of new social roles and the acquisition of new psychological capabilities.

Analyzing the opinions of authors N.V. Bachmanova and N.A. Stafurina, who believed that social intelligence is the ability to practically solve problems on communication and communication talent. In the structure of this ability they distinguish five components:

1. Ability to fully and correctly perceive a person (observation, quick orientation in a situation, etc.).
2. The ability to understand the inner properties and characteristics of a person (penetration into his spiritual world, intuition).
3. Ability to empathy (empathy, empathy, kindness, respect for the person, willingness to help).
4. Ability to analyze their behavior (reflection).
5. The ability to manage themselves and the process of communication (self-control) [9].

In 1937, G.Allport describes social intelligence as a special ability, correctly, to judge people, predict their behavior and provide adequate adaptation in interpersonal interactions. He identifies a set of qualities that provide a better understanding of other people; in the structure of these qualities, social intelligence is included as a separate ability. Social intelligence, according to G. Allport, is a special «social gift» that provides smoothness in relations with people [10].

Future teachers need to anticipate the situation in advance, based on an understanding of the feelings and emotions of others. They will also need to build their own model of behavior, based on the situations that arise in the social environment. The developed social intelligence of future teachers will contribute to the ability to remain calm in conflict situations, to find an individual approach to solving psychological and emotional problems arising in the team. Also, the future teacher should take into account the fact that the educational process must be built taking into account individual needs: the ability to clearly set goals, solve problems, effectively allocate time in the classroom and save resources. With all of the above is easy to cope, if you engage in the formation of students of social intelligence. It is worth remembering that a person is a social object that will always need communication, perception and collaboration.

As part of the work on our study, we conducted a diagnostic technique to determine the level of social intelligence of students. The sample consisted of students of the pedagogical faculty of Karaganda state University of the name academician E.A. Buketov, 7 students of the 1st year, specialty «Preschool education and training» took part in the study. The technique was developed by J.Guilford, M.Sullivan.

The technique includes four subtests, of which three are composed on nonverbal stimulus material and one – on verbal. Subtests diagnose four abilities in the structure of social intelligence: cognition of classes, systems, transformations, and behavior outcomes. The two subtests also have secondary weights in their factor structure regarding the ability to understand the elements and relationships of behavior. The technique is designed for the entire age range, starting from 9 years. Stimulus material is a set of four test notebooks. Each subtest contains between 12 to 15 exercises. The time of subtests is limited [11].

During the interpretation of the methodology, we were faced with the fact that 72.8% of respondents have a social intelligence below average, only 27.2% of respondents have an average level of social intelligence. The test results can be found in table 1.

If you look at the results for each subtest separately, the results of subtests 1 and 2 lead, students have average abilities for these subtests. It is also worth noting that subtest 2 was given to students much easier than the other three, because the results of this subtest showed a stable 100%, which shows the average ability of students. However, according to the results of 4 subtests there is a slight deviation because the results range from low to medium abilities.

Table-1. Level of social intelligence

Level	Low abilities	Below average	Average abilities	Above the average	High ability
Subtest 1, %		14,2%	85,8%		
Subtest 2, %			100%		
Subtest 3, %		42,8%	57,2%		
Subtest 4, %	14,2%	14,2%	71,6%		
Social intelligence		14,2%	85,8%		

Also, according to our testing, social intelligence was found to be below average and average, they shared among themselves as 1:1. These results can be changed if the work with these students is carried out in a timely manner and by the time of their professional activity the social intelligence reaches a level above the average and high levels.

Below we would like to introduce you to the characteristics of each of the subtests, which were put forward by the authors of this psychodiagnostic technique, based on our results.

Subtest №1. «The history with the completion of the»

The subtest uses scenes with the comic book character Barney and his loved ones (wife, son, friends). Each story is based on the first picture depicting the characters' actions in a particular situation. The test has to find among the other three pictures the one that shows what should happen after the situation shown in the first picture, taking into consideration the feelings and intentions of actors. Subtest measures the factor of knowledge of the conduct, i.e. the ability to foresee the consequences of the characters' behavior in a certain situation, predict what will happen in the future.

Subtest №2. «Expression groups»

The stimulus material of the subtest consists of pictures depicting nonverbal expression: facial expressions, poses, gestures. Three pictures, located on the left, always express the same feelings, thoughts, States of a person. The subject must find among the four pictures located on the right, one that expresses the same thoughts, feelings, States of a person as the pictures on the left. Subtest measures the factor of cognition of behavior classes, namely the ability to logical generalization, the allocation of common essential features in various nonverbal reactions of a person.

Subtest №3. «Verbal expression»

In each subtest task, a phrase is presented that one person says to another in a certain situation. The subject must, among the other three given situations of communication, find one in which the phrase will acquire a different meaning, will be pronounced with a different intention. The subtest measures the cognition factor of behavior transformations, that is, the ability to understand the change in the meaning of similar verbal reactions of a person depending on the context of the situation that caused them.

Subtest №4. «The history of addition»

In this subtest there are characters of the comic book "Ferdinand" included in family, business and friendly contacts. Each story consists of four pictures, and one of them is always skipped. The subject must understand the logic of the development, the plot of the story and among the four other pictures offered for the answer, find the missing one. The subtest measures the cognition factor of behavior systems, namely the ability to understand the logic of interaction situations and the meaning of people's behavior in these situations.

And so we have low abilities in subtest 4. Persons with low scores on the subtest have difficulties in analyzing situations of interpersonal interaction and, as a consequence, poorly adapt to different kinds of relationships between people (family, business, friendship and others). The subtest is the most complex and informative by the total factor weight in the structure of social intelligence.

The success of the subtest is positively correlated with the accuracy, completeness, differentiation and flexibility of the description of a stranger in the photo, with the differentiation of the Self-concept, depth of

reflection, with self-acceptance, self-esteem, with interest in social problems, social activity, with exam success [11]. It follows that with the subject who showed the lowest results in subtest 4, it is necessary to carry out work on inclusion in the student team, because it is least adapted to educational activities.

In the training of future teachers, it is necessary to remember that the level of development of social intelligence determines the success of adaptation when entering a job to a greater extent than the level of development of General intelligence. People with high social intelligence usually get along easily in a team, contribute to maintaining an optimal psychological climate, show more interest, ingenuity and ingenuity in work.

Based on the study, recommendations were made to improve the level of social intelligence of future specialists in the field of education.

Recommendations:

1. It is necessary to increase the level of social susceptibility, because the basis of social intelligence is empathy. Each person needs to get out of his own «I», go beyond his own ego and during communication with people to focus on their actions. You need to clearly view the behavior of the interlocutor, try to constantly think about what he does, why he does it. Take all the actions of the interlocutor critically and conduct a «brainstorm» in your head.

2. It is necessary to train future teachers-psychologists in the study of the body language of the interlocutor. Man is a secretive creature who does not always want to talk about his problems, but we must remember that the human body never lies.

3. Students and future professionals should be able to read emotions from the face of the interlocutor in order to act on the developed strategy. Our face is a powerful device for reading communication, analysis of human facial expressions – another powerful exercise to increase the level of social intelligence. Nonverbal communication will help not only to understand the person, but also to adapt better in professional activities.

4. Also, everyone should be able to hear. During the dialogue with the interlocutor, he should not perceive only dry information, as usually happens, the person should be able to analyze and synthesize information. Future teachers should be able to ask leading questions and Supplement reality with some new facts.

5. Every future teacher should be able to capture the mood of a colleague, parent or student because mood is a powerful indicator for social interaction.

6. The main thing in communication is competently delivered speech. Every future teacher from the student's bench should develop his speech, diversifying it with introductory words, participial and adverbial turns, comparisons and phraseological units. Competent speech is the key to successful communication, and successful communication in turn is the key to successful social interaction.

References:

1 *Message of the President of the Republic of Kazakhstan dated January 31, 2017 "the Third modernization of Kazakhstan: global competitiveness"* [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvarya-2017-g

2 *Nazarbayev told how important emotional intelligence is* / <https://www.zakon.kz/4948318-nazarbaev-rasskazal-kak-vazhen.html>

3 *Thorndike E.L. Intelligence and its uses* // *Harper's Magazine*. – 1920. – 140. – P.227-235.

4 *Zhdan A.N. History of psychology. From Antiquity to the present day: a Textbook for universities*. – Moscow: Academic Project, 2004. – 576 p.

5 *Smith M.K. Howard Gardner and multiple intelligences. The Encyclopedia of Informal Education*, 2002.

6 *Mayer J.D., Salovey P., Caivsa D.R., Sitarenios G. Emotional Intelligence as a Standard Intelligence. Emotion*, 2001. – P.25.

7 *Ushakov D.V. Social intelligence as a type of intelligence (Rus.)* // *Institute of psychology RAS*, 2004.

8 *Rubinstein S.L. Fundamentals of General psychology*. – SPb.: Peter, 2007. – P.25.

9 *Bachmanova N.V. To the question of professional abilities of a psychologist / Modern psychological and pedagogical problems of higher school*. – Vol. 5. – L., 1985.

10 *Yuzhaninova A.L. On the problem of diagnostics of social intelligence*. – Saratov, 1984. – P.63-67.

11 *Ushakov D.V. Social and emotional intelligence. From processes to measurements. Institute of psychology RAS*. – Moscow, 2009.

Акрамова А.С.¹, Бәйнеи Ш.Б.², Асанова А.Е.³

¹к.п.н., профессор

²д.п.н., доцент

Университет Алматы

³к.т.н., доцент Академии дизайна и технологии «Сымбат»

ИСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация

Данная статья посвящена историко-культурологической подготовке учителя начальных классов. В статье рассматриваются проблемы культурологического подхода как методологического принципа теории и практики современного образования. Авторы сделали попытку раскрыть роль и значение историко-культурологического подхода в процессе профессиональной подготовки учителя начальных классов, раскрыли принципы и педагогические условия реализации историко-культурологического подхода. Данный подход авторы рассматривают как основу этнокультурного образования. По мнению автора, этнокультурное образование должно быть механизмом для развития культуры человека, формирования у него образа универсального и уникального мира.

Ключевые слова: культура, историко-культурологический подход, профессиональная подготовка, этнокультурное образование.

Ә.С. Акрамова¹, Ш.Б. Бәйнеи², А.Е. Асанова³

¹п.ғ.к., профессор

²п.ғ.д., доцент

Алматы Университеті

³техника ғылымдарының кандидаты,
«Сымбат» дизайн және технологиялар Академиясы

МҰҒАЛІМДЕРДІ КӘСІБИ ДАЯРЛАУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ТАРИХИ-МӘДЕНИ ТҰҒЫР

Аңдатпа

Бұл мақала бастауыш сынып мұғалімдерінің тарихи-мәдени зерттеулеріне арналған. Мақалада мәдениеттану мәселелері қазіргі білім берудің теориясы мен практикасының әдіснамалық қағидасы ретінде қарастырылады. Авторлар бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби даярлау үдерісінде тарихи-мәдени көзқарастың рөлі мен маңыздылығын ашуға әрекет жасап, оны жүзеге асырудың принциптері мен педагогикалық шарттарын ашады. Авторлар бұл тәсілді этномәдени тәрбиенің негізі ретінде қарастырады. Автордың пікірінше, этномәдени білім адамзат мәдениетін дамыту, оның әмбебап және ерекше әлем бейнесін қалыптастыру тетігі болуы керек.

Түйін сөздер: мәдениет, тарихи-мәдени көзқарас, кәсіптік оқыту, этномәдени білім.

A.S. Akramova¹, Sh.Bainesh², A.E. Asanova³

¹*candidate of Pedagogical Sciences, professor*

²*Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor*

Almaty University

³*candidate of technical sciences,
Symbat Academy of Design and Technology*

HISTORICAL AND CULTURAL APPROACH IN THE PROCESS OF TEACHER TRAINING

Abstract

This article is devoted to the historical and cultural studies of primary school teachers. The article considers the problems of the culturological approach as a methodological principle of the theory and practice of modern education. The authors made an attempt to reveal the role and significance of the historical and cultural approach in the process of vocational training of primary school teachers, revealed the principles and pedagogical conditions for the implementation of the historical and cultural approach. The authors consider this approach as the basis of ethnocultural education. According to the author, ethnocultural education should be a mechanism for the development of human culture, the formation of his image of a universal and unique world.

Keywords: culture, historical and cultural approach, vocational training, ethnocultural education.

На пороге третьего тысячелетия система образования во всем мире претерпевает изменения, касающиеся структуры, методологии и технологии построения образовательных процессов, в переосмыслении целей образования, стратегических ориентиров, которые позволяют отвечать на вызовы XXI века. Ориентация педагогических, социально-гуманитарных дисциплин на формирование и осуществление процессов образования и воспитания в общеобразовательной школе и вузе, определяет различные взгляды и подходы при формировании и реализации современного образовательного пространства.

В настоящее время этнокультурный компонент образования вышел на уровень государственной образовательной политики, так как позволяет гибко реагировать на социокультурные потребности общества, учитывать его этнические особенности. Решение важнейшей социальной задачи формирования у школьников этнокультурной компетенции должно осуществляться за счет новых подходов в системе общего образования.

Богатство и своеобразие национальных языков, культур и цивилизаций является достоянием и ценностью человечества, которое передается из поколения в поколение. Поэтому перед обществом на всех этапах его развития и истории стоит задача сохранить, приумножить это богатство для потомков.

Актуальность исследования подготовки специалистов-будущих учителей начальных классов, этнического компонента содержания математического образования порождена необходимостью ориентации процесса образования на духовную, национальную самоидентификацию личности, способствующую усвоению, закреплению, проявлению и трансляции опыта национальной культуры, формированию национального самосознания.

Система образования должна представлять собой систему духовного воспроизводства, формировать базовые духовно-нравственные основания социального сознания и бытия. Вуз должен представлять собой институт социализации, в стенах которого действуют механизмы культурной преемственности, происходит процесс социально-культурной адаптации молодых людей к своей истории, традициям, формирования национальной и гражданской идентичности. Поэтому, на наш взгляд, одним из критериев уровня образования и образованности в высшей профессиональной школе должен стать критерий сформированности этнокультурной компетентности.

Профессиональная подготовка современного учителя должна быть ориентирована на работу в поликультурной и многонациональной среде: овладение несколькими языками и культурами, теорией поликультурного образования и воспитания, понимание социально-психологических особенностей и менталитета учащихся, владение технологиями проектирования интегрированных уроков.

Культура (происходит от лат. culture – возделывание, позднее-воспитание, образование, развитие, почитание) – понятие, имеющее огромное количество значений в различных областях человеческой жизнедеятельности. Культура представляет собой совокупность достижений человечества в производственном, общественном и духовном отношении. Культура является предметом изучения философии, истории, искусствознания, политологии, лингвистики, психологии, экономики, культурологии. Термин «культура» обозначает продукты социализации в любой организованной группе, обществе или нации и включает набор правил, норм и обычаев, принятых среди членов этой группы [1].

А.С. Арсеньев определил цель образования, которая в полной мере отражает цель обучения и воспитания личности: «Человек образовывается в смысловом поле определенных знаков, значений, нравов, ценностей, идеалов, присущих конкретному народу. Поэтому образование призвано быть национальным по содержанию и характеру. Цель системы образования – воспитание человека как субъекта культурно-исторического процесса» [2].

Культурологический подход – совокупность методологических приёмов, обеспечивающих анализ любой сферы социальной и психической жизни (в том числе сферы образования и педагогики) через призму системообразующих культурологических понятий, таких, как культура, культурные образцы, нормы и ценности, уклад и образ жизни, культурная деятельность и интересы и т.д. Культурологический подход изменяет представление об основополагающих ценностях образования как исключительно информационно – знаниевых и познавательных, снимает узкую научную ориентированность его содержания и принципов построения учебного плана, расширяет культурные основы содержания обучения и воспитания, вводит критерии продуктивности и творчества в деятельность взрослого и ребёнка.

Под влиянием различных социально-экономических факторов и особенностей природной среды, к которой люди адаптировались и которую они активно использовали в производственной деятельности, складывались характерные для этноса черты материальной и духовной культуры, быта, обычаев и нравов, а также других психических характеристик.

Слово «этнос» происходит от греческого ἔθνος – группа, племя, народ. «Этнос» (от греч. ethnos – народ) – особый, возникший исторический вид социальной группировки людей, представленный племенем, народностью или нацией. Основным условием возникновения этноса является общность территории для тесного общения и объединения людей. Другим важным условием является общность или близость языка у объединяющихся в этнос людей.

Неоднозначно рассматривается соотношение понятий этнос-нация-народность-этническая группа. В узком значении понятие «этнос» отождествляется с нацией и представляет собой «исторически сложившуюся на определенной территории устойчивую межпоколенную совокупность людей, обладающих не только общими чертами, но и относительно стабильными особенностями культуры и психики, а также сознанием своего единства и отличия от всех других подобных образований, фиксированным на самоназвании» [3].

Этнокультурология возникла на стыке между этнологией и культурологией, изучает развитие культурных процессов, историю цивилизаций народов.

Этнокультурная направленность образования ставит своей целью воспитание межэтнического взаимопонимания и гармонизации межнациональных отношений в стране. Использование идей и принципов народной культуры в образовании является предметом исследований Е.Э. Линевой, А.Л. Маслова, А.Н. Карасева, С.И. Миропольского, Ю.Б. Алиева, Т.И. Баклановой, М.Х. Балтабаева, Л.С. Беляевой, В.В. Васильевой, Л.М. Кашаповой, Н.П. Колпаковой, Л.Мекалиной, Н.К. Мешко, Г.М. Науменко, В.С. Попова, Л.В. Шаминой, С.А. Узакбаевой.

Этнокультурное образование реализует принципы этнокультурного плюрализма, позитивного отношения к этнокультурному разнообразию, культуросообразности, диалога.

В основу данного исследования легли такие подходы, как:

- компетентный подход, с позиций которого основным непосредственным результатом полиэтнического образования становится формирование этнокультурной компетентности учащихся;
- синергетический подход, рассматривающий субъекты образовательного процесса как самоорганизующиеся, сложные, открытые и нелинейные системы, взаимосвязанные и взаимодействующие между собой;
- аксиологический и гуманистический подходы, согласно которым человек является высшей ценностью и самоцелью общественного развития и образовательного процесса;

■ этнопедагогический подход, предполагающий воспитание подрастающего поколения с опорой на национальные традиции народа, его культуру.

Формирование современной личности в поликультурной (полиэтнической) среде, освещены в трудах Е.В. Бондаревской, Н.М. Борытко, С.Н. Вельгушевой, М.Л. Воловиковой, Б.З. Вульфова, В.Н. Гурова, О.В. Гукаленко, Г.Д. Дмитриева, Н.Б. Крыловой, И.В. Колоколовой, В.В. Макаева, З.А. Мальковой, Г.В. Палаткиной, Л.Л. Супруновой и др. Идеи народной педагогики в обучении, воспитании и социализации подрастающих поколений, отраженные в работах И.А. Арабова, К.Ш. Ахиярова, Х.Х.-М. Батчаевой, Н.В. Бородиной, Г.Н. Волкова, М.Б. Гуртуевой, Ш.А. Мирзоева, О.Д. Мукаевой, Г.Ю. Нагорной, Т.А. Пигиловой, М.М. Узденовой, З.Б. Цаллаговой, Е.Е. Хатаева, И.А. Шорова.

В работах Г.М. Гогиберидзе, Д.Н. Латыповой, В.Б. Манджиевой, Т.К. Солодухиной, Ф.Ф. Харисовой отражен этнокультурный контекст в образовательном процессе. Фундаментальные научные труды И.А. Арабова, К.Ш. Ахиярова, Г.Н. Волкова, О.Д. Мукаевой, Г.Ю. Нагорной, М.Г. Харитоновой затрагивают проблемы профессионально-педагогической подготовки будущего педагога к деятельности в полиэтнической образовательной среде.

Гуманистический подход к математике вызывает неоднозначные реакции, вступая в конфликт с классической философией математики и традиционным представлением о математике. Математика осуществляется через математическую практику, математическое знание воспроизводится в научном сообществе и человеческой культуре в целом посредством механизмов, утвержденных закрепленными практиками.

Общенаучные идеи, раскрывающие фундаментальные положения о культуре, её классификации, компонентах и функциях изложены в работах А.А. Арнольдова, Э.А. Баллера, В.С. Библера, М.С. Кагана, Ю.М. Лотмана, Э.С. Маркаряна, Н.В. Мотрошиловой, Е.А. Реджабека, Н.К. Рериха, И.Т. Фролова, В.В. Селиванова, Ю.Н. Солонина.

Исследования зарубежных и отечественных педагогов и психологов, рассматривают проблему формирования этнокультурной компетентности (Н.Г. Арзамасцева, Л.Б. Зубарева, Н.М. Лебедева, Г.Е. Поторочина, В.Г. Рошупкин, Т.Г. Стефаненко, С.Н. Федорова, J.Berry, P.Pedersen, D.W. Sue, T.Cross, I.V. Krause, J.M. Havenaar).

Работы Л.Н. Бережновой, О.В. Гукаленко, А.Я. Данилюка, И.В. Колоколовой, посвященные построению полиэтнической среды в учебных заведениях. Включению образовательной деятельности в культурный контекст, соотносимость её с культурными ценностями общества посвящены работы Д.Гольдшмидт, А.Майер, М.Мид, Л.Г. Олех, Ф.Паульсен, Г.И. Петрова, Т.Поузнер, Н.С. Розов, В.Л. Рабинович, Х.Шельский, П.И. Соколов, Н.Сперанский, Г.Эйкен.

Изучению культурологического подхода в обучении и воспитании, рассмотрению культуры как совокупности духовных и материальных ценностей, созданных людьми, культурологическому анализу образования как феномену культуры посвящены труды Ле Руа Ладюри, Ле Февра, Р.Хеннинга, А.Щюна, А.Я. Гуревича, М.Мафессоли, М.Эйнштейна, В.И. Вернадского.

Культурологический аспект образования в его связи с антропологическими предпосылками изучен в трудах Л.М. Баткина, Д.С. Лихачева, М.Метерлинка, И.Фуко, В.Франкла, Г.Маркузе, К.Юнга, М.Ямпольского, С.Арьеса, С.Пейнтера, М.Вебера, К.Манхейма.

Разработка школьных моделей, реализующих культурологическое направление образования представлено в трудах С.В. Алексева, В.С. Библер, В.А. Караковского, А.Г. Каспржака. Идеи культуры мира и ненасилия представлены в системах образования, разработанных В.А. Ситаровым, Ю.А. Конаржевским, В.С. Лазаревым.

Общность культур объясняется многими факторами:

- общностью исторических условий развития разных народов;
- общностью целей и интересов народов всех стран, их общечеловеческими духовно-нравственными ценностями;
- общностью основ народной психологии;
- общностью географических условий;
- взаимовлиянием педагогических традиций разных народов.

Изучение проблемы общности педагогических культур убеждает в том, что во многих случаях именно общность наилучшим образом подчеркивает самобытность культур разных народов. Поэтому конструктивен только диалог культур, ибо ни одна культура, в том числе и самая великая, не может быть самодостаточной.

Сегодня культурологический подход во многих сферах деятельности человеческого общества требует осмысления философских, социологических, психолого–педагогических идей на основе таких общефилософских понятий, как «культура», «ценность», «социокультура», «культурология» и их общечеловеческой значимости.

Схожесть с понятием «этнокультура» имеют термины «фольклор», «народная культура», «традиционная культура», «культура этноса». Понятия эти близки, но не идентичны. Различия терминов определяются рассмотрением общих объектов. Фольклор является частью этнокультуры. Даже его расширительное понимание как комплекса видов традиционного народного художественного творчества, включающего духовные и материальные формы, определяет его как подсистему этнокультуры. В термине «этнокультура» внимание фокусируется на этническом компоненте, в понятии «народная культура» – на социальном (культура социальных слоев, структура которых менялась в историческом процессе: В.Е. Гусев, М.С. Каган, А.Ф. Камаев). Народная культура вбирает в себя традиционный и современный пласты.

Некоторые культурологи отождествляют понятия этнической культуры и культуры этноса, другие разграничивают их (Т.Г. Грушевицкая, В.И. Козлов, А.П. Садохин). Этнокультура является содержательной основой этнокультурного образования.

Приведем определение понятия «этнокультура», данное Афанасьевой А.Б. «Этнокультура – это совокупность традиционных ценностей, отношений и поведенческих особенностей, воплощенных в материальной, духовной, социальной жизнедеятельности этноса, сложившихся в прошлом, развивающихся в исторической социодинамике и постоянно обогащающих этнической спецификой культуру в различных формах самореализации людей» [3].

Этнокультурное образование рассматривается как целостный процесс приобщения подрастающего поколения к культурным ценностям родной и мировой культуры, обеспечивающий накопление личностью этносоциокультурного опыта, сохранение её этнокультурной идентичности, развитие национального самосознания, воспитание межкультурной толерантности.

Целью этнокультурного образования является формирование целостной этнокультурной компетентности, сочетающей моноэтническую глубину и полиэтническую широту постижения этнокультур.

Этнокультурная компетентность – это интегральное свойство личности, выражающееся в совокупности представлений, знаний о родной, а также о неродной этнокультурах, их месте в отечественной и мировой культуре, опыте овладения этнокультурными ценностями, способности к диалогу культур, их сопоставлению, что проявляется в знаниях, умениях, навыках, моделях поведения в моноэтнической и полиэтнической среде.

По структурной насыщенности выделяют три вида этнокультурной компетентности:

- частная (конкретная, связанная со знаниями и опытом овладения одной из областей этнокультуры);
- комплексная (направленная на несколько областей, размыкающая рамки одной культуры);
- целостная (охватывающая все или почти все области этнокультуры, свободно сопоставляющая разные этнокультуры).

Личность может владеть разными видами компетентности на разном уровне. Его повышение связано с процессом совершенствования этнокультурного образования.

Таблица-1. Показатели этнокультурной компетентности по Афанасьевой А.Б.

Критерии этнокультурной компетентности	Показатели этнокультурной компетентности	
	теоретические характеристики (в чем выражается критерий)	практические характеристики (чем определяются показатели)
Когнитивно-познавательный (знаниевый)	Система знаний об этнокультуре разных видов и регионов, ее морфологии, функциях, связях	Степень адекватности (правильности) и полноты объема знаний (минимальная, средняя, максимальная)

Эмоционально-мотивационный	Эмоциональный отклик, интерес к явлениям этнокультуры, потребность больше узнать и освоить образцы в процессе образования и самообразования	Фиксация отклика по знаку (нравится, не нравится) и осмыслению (почему?), интересу (пассивный, эпизодический, постоянный, активный); мотивации: неустойчивая, спонтанная, устойчивая
Аксиологический (ценностно-ориентационный)	Понимание ценностей этнокультуры, отношение и осознание их ценностной природы и преемственности в развитии культуры	Признание ценности видов, элементов, нравственных, идейно-смысловых основ этнокультуры, способность обосновать свое отношение и понимание этнокультурных ценностей
Художественно-операционный	Наличие деятельностного опыта в области этнохудожественной культуры и качество его развития – степень владения разными видами народной художественной культуры	Фиксация опыта по знаку (умеет, участвует, делает – не делает) и дифференциация по качеству (степень развитости умения)
Поведенческий	Деятельностный опыт культуросообразного поведения, соблюдение норм этноэтикета, объективная и толерантная позиция во взаимоотношениях	Наличие опыта, степень его развития в быту, на празднике, в обряде, во взаимоотношениях со сверстниками, с людьми старшего и младшего возраста, в межкультурном взаимодействии
Творческий	Опыт творчества в этнокультурной традиции, в региональной специфике, в современных формах, в сотрудничестве с представителями иных этносов	Создание вариантов текстов, напевов, хореографического движения, драматургических поворотов действия на основе знания и владения традиционными формами; творческая коммуникация

На практике этнокультурное образование реализуется, во-первых, в углублении и расширении этнокультурного компонента в содержании традиционных предметов, во-вторых, во введении новых интегративных дисциплин, циклов спецкурсов, в-третьих, во взаимодействии учебной и внеучебной деятельности.

Как показывает инновационный опыт, культурологическая модель национальной школы наилучшим образом способствует этнопедагогизации учебно-воспитательного процесса, реальному функционированию принципов преемственности и народности в системе образования. Концептуальные идеи культурологической модели расширили содержание самого понятия «этнопедагогизация». В рамках культурологического подхода этнопедагогизация понимается как процесс обновления содержания образования путем разработки и последовательного внедрения этнокультурного, межкультурного и поликультурного компонентов. Здесь этнопедагогизация выступает как методологический подход к построению на этнокультурной основе модели национальной школы, ведущей к овладению ценностями национальной, общенациональной и общечеловеческой культуры.

Передача знаний, предшествующего опыта последующим поколениям немислима вне родного языка и истории, литературы и этнической культуры; без развития национально-этнической системы образования.

Культурологический подход в процессе обучения студентов обеспечивает изучение общетеоретических основ развития обучаемого в процессе соизучения языков, культур и цивилизаций, позволяет обратиться к проблемам отбора культурологического материала для учебных целей, его структурирования для различных образовательных контекстов и разработки технологии экспертной оценки культуроведческого наполнения учебной литературы [4].

Если рассматривать культурологический подход в контексте образовательной практики, то он обогащает профессионально-педагогические функции современного педагога.

Таблица-2. Компетенции, формируемые у студентов с помощью культурологического подхода

Компетенции, формируемые у студентов с помощью культурологического подхода			
Формирование способности решать	Распознавание и классификация	Выявление и сравнение существенных общих и	Поиск социокультурной информации; выделение

различные типы учебно-познавательных задач	различных явлений и фактов культуры	отличительных признаков социокультурных феноменов	социокультурных проблем; оценочных шкал
дидактическая функция		ориентационная функция	

Как видим, культурологический подход при решении задач развивающего характера выступает в качестве специфического, обеспечивающего формирование у студентов готовности к широкой поисковой деятельности в постоянно меняющейся социокультурной среде.

Данная функция способствует формированию у студентов системы ценностных ориентации, позитивных отношений и социально значимых мотивов поведения и деятельности. В рамках этой функции культурологический подход направлен главным образом на аксиологическую интерпретацию культуры, на многостороннюю оценку «той сферы бытия человека, которую можно назвать миром ценностей».

Культурологический подход обеспечивает интеграцию усвоенных знаний через раскрытие существенных связей социокультурных явлений и процессов, через овладение способами и приёмами культурологического познания, которые обеспечивают применение социокультурных знаний в жизненных ситуациях.

Благодаря применению культурологического подхода как средства реализации мобилизационной функции педагога возможно формирование таких интеллектуальных умений, которые позволяют студенту самостоятельно осуществлять поиск необходимой информации, пополнять и преобразовывать её в зависимости от конкретных задач обучения. Этнокультурологические знания и умения способствуют решению следующих дидактических задач:

- производить отбор и систематизацию социогуманитарного материала в соответствии с целями и задачами учебного процесса и современными социокультурными запросами, и тенденциями;
- осуществлять дидактическую переработку разнообразной культурологической информации в материал учебной дисциплины с целью усиления его гуманистической направленности;
- выделять важные с точки зрения культурологического развития обучающихся дидактические единицы – идеи, принципы, основные понятия, факты, проблемы культурологического характера и др.;
- устанавливать междисциплинарные и внутридисциплинарные связи с целью формирования у студентов целостного социогуманитарного знания, основ культурологического восприятия социальных явлений и процессов [5].

Существенное значение в этой связи приобретает культурологическая подготовленность самого педагога, ибо она способствует адекватному транскультурному общению. Такое общение, наряду со знанием культуры другого народа, предполагает владение определёнными культурологическими умениями (соотнести знания об иноязычной культуре со знаниями своей культуры, вести себя в соответствии с требованиями этикета другого народа, выбирать адекватные способы решения коммуникативной задачи и др.).

В рамках организаторской деятельности культурологический подход способствует решению следующих педагогических задач:

- формирование определённых традиций при организации студенческого коллектива, в котором закладываются соответствующие формы и правила его существования, формируется готовность использовать и интерпретировать усвоенные в процессе обучения культурные образцы в русле актуальных потребностей развития общества;
- организация и обеспечение необходимого взаимодействия образовательного учреждения и социума;
- создание психолого-педагогических условий для оптимизации социальной адаптации и активного самоопределения студентов в новой социально-экономической и культурной среде;
- организация внеаудиторной воспитательной работы культурологического направления (история искусств, зарубежная литература, межкультурная коммуникация со студентами других стран и т.д.) [6].

Для осуществления культурологического подхода в образовании необходимы следующие условия:

1. Наличие в учебном материале заданий культурологической направленности.
2. Специальная система подготовки учителя к уроку, направленная на выделение в учебном материале вопросов культурологического содержания.

3. Постепенное, планомерное развитие у учащихся умений и навыков выявлять, формулировать и самостоятельно находить способы решения не только учебной проблемы, но и общекультурной составляющей задания.

Таким образом, историко-культурологический подход – методологическая основа современной педагогической науки, исследующей образование и его процессы как культурные явления, выявляющей механизмы включения личности в культуру и становление ее субъектом. Данный подход определяет развитие личности как «человека культуры». Как методологическая основа и метод проектирования личностно-ориентированного образования, культурологический подход позволяет трактовать образование как антропогенную практику культуры; содержание образования как обобщенную культуру в единстве ее аксиологического, деятельностного и личностно-творческого компонентов; диалог и творчество как способы культурного саморазвития личности.

Список использованной литературы:

- 1 Большая психологическая энциклопедия. Электронный ресурс: <https://psychology.academic.ru/1010/>. Дата обращения 25.10.2018.
- 2 Арсеньев А.С. Психологические проблемы нравственного воспитания детей. – М., 1977.
- 3 Афанасьева А.Б. Этнокультурное образование: сущность, структура содержания, проблемы совершенствования // Журнал «Знание. Понимание. Умение». Электронный ресурс: <http://zpu-journal.ru/zpu/>
- 4 Павлова Л.П. Культурологический подход в образовательном процессе. Электронный ресурс: https://superinf.ru/view_helpstud.php Дата обращения 20.05.2019.
- 5 Методологические проблемы изучения культуры. Сб. ст. – Л.: ЛГИК, 1978. – Т.37. – 140 с.
- 6 Гапонюк П.Н., Карпова Н.К., Щипанкина Е.С. Актуализация проблемы анализа отношений образования и культуры // Философия, методология, технологии современного образования и педагогической науки. URL: <http://econf.rae.ru/article/6631>. Дата обращения: 18.08.2019.

МРНТИ 14.15.25

Шалабаева Л.И.¹, Айтенова Э.А.², Ешенкулова Д.Б.³

¹PhD, и.о. ассоц. профессор

²старший преподаватель

Казахская Академия спорта и Туризма

³докторант, Международного университета SILKWAY

ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ УРОВНЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

В статье автором описываются уровни образования, преемственность ступеней образовательного процесса. Актуальность преемственности уровней образования относительно не ново, с каждым обновлением образовательных программ возникает вопрос о поэтапном переходе обучения. Современное образование не стоит на месте, развитие образования зависит от многочисленных факторов, таких как социально-экономический уровень страны, демографии, обеспеченностью высококвалифицированными кадрами и т.д. Связь между уровнями образования должна быть неразрывна и только соблюдая преемственность уровней - образование выйдет на новый уровень. Важную роль в результате обучения играет коэффициент поступивших абитуриентов и трудоустроенных выпускников, для достижения лучших показателей важно соблюсти поэтапность, преемственность и не разрывность уровней образования.

Ключевые слова: преемственность, образование, уровни образовательного процесса.

Л.И. Шалабаева¹, Э.А. Айтенова², Д.Б. Ешенкулова³

¹PhD, қауымд. профессор м.а.

²аға оқытушы

Қазақ спорт және туризм Академиясы

³SILKWAY халықаралық университетінің докторанты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА БІЛІМ ДЕҢГЕЙЛЕРІНІҢ ЖАЛҒАСУЫ

Аңдатпа

Мақалада автор білім деңгейлерін, оқу-тәрбие процесінің кезеңдерінің сабақтастығын сипаттайды. Білім беру деңгейлерінің сабақтастығының өзектілігі салыстырмалы түрде жаңа емес, білім беру бағдарламаларының әр жаңартылуы білім берудің кезең-кезеңімен ауысуына байланысты туындайды. Қазіргі білім беру орнында тұрмайды, білімнің дамуы көптеген факторларға байланысты, мысалы, елдің әлеуметтік-экономикалық деңгейі, демография, жоғары білікті кадрлармен қамтамасыз ету және т.б. Білім деңгейлері арасындағы байланыс ажырамас болуы керек және деңгейлер сабақтастығын сақтаған кезде ғана білім жаңа деңгейге көтеріледі. Оқыту нәтижесінде үміткерлер мен жұмысқа қабылданған түлектердің коэффициенті маңызды рөл атқарады, үздік көрсеткіштерге қол жеткізу үшін білім деңгейлерінің кезең-кезеңімен, сабақтастығы мен сабақтастығын сақтау маңызды.

Түйін сөздер: сабақтастық, білім, оқу процесінің деңгейлері.

L.I. Shalabayeva¹, E.A. Aitenova², D.B. Yeshenkulova³

¹PhD, acting assoc. Prof.

²Senior Lecturer

Kazakh Academy of Variety and Tourism

³doctoral student the International University of SILKWAY

CONTINUITY OF EDUCATION LEVELS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

In the article, the author describes the levels of education, the continuity of the stages of the educational process, factors and ways to solve the continuity. The relevance of the continuity of education levels is relatively not new, with each update of educational programs the question arises of a phased transition of education. Modern education does not stand still, the development of education depends on numerous factors, such as the socio-economic level of the country, demography, provision of highly qualified personnel, etc. The connection between the levels of education should not be broken and only observe the continuity of education, education will reach a new level. An important role in the result of training is played by the coefficient of applicants and employed graduates; in order to achieve the best indicators, it is important to observe the gradual, continuity and continuity of education levels.

Keywords: continuity, education, levels of the educational process.

Стремительное развитие новых технологий стирает границы между человечеством всех рас и национальностей. А знание языка упрощает любые задачи. Люди, не выходя из привычного обитания могут делиться своим опытом, познаниями, методами и ошибками на международном пространстве. Глобальная информатизация привела человечество к безграничной доступности бесконечного потока знаний в той или иной форме. Но на сколько наше образование соответствует данной глобализации? Готовы ли наши учащиеся анализировать и применять весь поток знаний?

Современное образование не стоит на месте, ученые умы во главе контролирующего органа ежегодно разрабатывают новые положения для доступности и качества образования.

Образование – непрерывный процесс воспитания и обучения, осуществляемый в целях нравственного, интеллектуального, культурного, физического развития и формирования профессиональной компетентности [1].

В Казахстане образование состоит из следующих уровней образования: дошкольного воспитания и образование – школьное образование - базовое профессиональное/среднее профессиональное образование - высшее профессиональное образование – послевузовское образование – курсы повышения квалификации и самообразование что дает возможность получать знания на протяжении всей жизни.

На сколько непрерывна связь между этими уровнями образования? Рассмотрим уровни образования на разных этапах обучения.

1. Проблема преемственности в образовании не нова. Ещё в 70-е годы прошлого столетия выдающийся психолог Д.Б.Эльконин указывал на внутреннюю общность двух «формаций» эпохи детства: дошкольного и младшего школьного возрастов. Это давало ему основание считать, что дети 3-10 лет должны жить общей жизнью, развиваясь и обучаясь в едином культурно-образовательном пространстве.

Под преемственностью понимается последовательный переход от одной ступени образования к другой, выражающийся в сохранении и постепенном изменении содержания, форм, методов, технологий обучения и воспитания [2].

Преемственность между дошкольной и школьной ступенями образования не должна пониматься только как подготовка детей к обучению. В дошкольном возрасте закладываются важнейшие черты будущей личности. Необходимо стремиться к организации единого развивающего мира – дошкольного и начального образования.

Содержание общеобразовательной учебной программы дошкольного воспитания и обучения направлено на:...3) обеспечение единства требований к содержанию дошкольного воспитания и обучения, принципов системности, целостности, преемственности и непрерывности между дошкольным и начальным уровнями образования с учетом воспитательных, развивающих и обучающих целей и задач; [1].

Чтобы сделать переход детей в школу более мягким, дать им возможность быстрее адаптироваться к новым условиям, учителя должны знакомиться с формами, методами работы в дошкольных учреждениях, поскольку психологическая разница между шестилетним и семилетним ребенком не столь велика. А ознакомление самих дошкольников со школой, учебной и общественной жизнью школьников дает возможность расширить соответствующие представления воспитанников детского сада, развить у них интерес к школе, желание учиться [3].

Механизм осуществления преемственности, его составные части функционируют с помощью определенных форм и методов, реализуемых в процессе специально организованной деятельности администрации, педагогов ДОУ, учителей начальных классов по созданию условий для эффективного и безболезненного перехода детей в начальную школу.

Одним из важных условий начального образования, это личностно-ориентированный подход к обучению. Важно не загонять ребенка в рамки традиционного воспитания и обучения, при таком обширном потоке информации, не подавить личность и интерес ребенка к самообучению окружающего мира. При переходе в первый класс с ДОУ ребенок зачастую не воспринимает норму времени, не каждому ребенку удаются усидеть определенное количество времени при этом не рассеивая внимание. При нашей загруженности первоклашек важно создать условия для разгрузки психосоматики путем оснащения уголка отдыха в классе, для пятиминутной разрядки в игровой форме, дать ребенку физический разгрузиться.

2. Базовое содержание основного среднего образования должно быть установлено на основе интеграции академической подготовки, развития самостоятельности обучающихся и духовно-нравственного воспитания, которая реализуется посредством сочетания учебной, проектной и исследовательской деятельности с целенаправленно организованной воспитательной работой.

Базовое содержание основного среднего образования определяется с учетом следующих ориентиров:

- 1) соответствие динамичным запросам современного общества;
- 2) необходимость развития критического, творческого и позитивного мышления;
- 3) целесообразность усиления интеграции содержания учебных предметов;

4) обеспечение соблюдения принципа непрерывности и преемственности содержания образования между уровнями начального образования и основного среднего образования;

5) сохранение баланса между академичностью и практической направленностью содержания образования;

б) обеспечение единства обучения, воспитания и развития...

Преемственность школьной и ступени высшего профессионального образования включает содержание образования, формы, методы и средства образования, социально-психологические аспекты нравственного развития личности, психологические и педагогические условия формирования активной творческой личности, объективность в оценке качества знаний выпускников средних образовательных учреждений, а также совместимость школьной и вузовской учебной литературы.

Преемственность профессионально-ориентированного образования в системе «школа-вуз» определяется как общепедагогический принцип, который требует постоянного обеспечения неразрывной связи между этапами и ступенями обучения в процессе изучения различных дисциплин в направлении профессионального развития; повышение уровня профессиональной культуры и профессиональной компетентности; преобразование отдельных понятий в целостную систему общекультурных и профессиональных компетенций в связи с формами, методами обучения и содержанием профессионально-ориентированного образования при качественном повышении сформированности уровня профессиональной культуры и профессиональной компетентности обучающегося [4].

В современных условиях стандарты общего и профессионального образования трудно совместимы. Например, в высшей школе, в рамках государственного образовательного стандарта, развит подход, направленный на структурирование научных знаний, которые, в свою очередь, преобразуются в классификатор направлений и специальностей высшего профессионального образования. В общеобразовательной школе содержание общего среднего образования представляется в виде образовательных областей, в то время как учебный процесс носит дисциплинарный характер. Следовательно, содержание профессионально-ориентированного образования в школах не ориентирует выпускников школ на обучение в вузах разного направления.

Как решение данной задачи, школьное образование должно ориентироваться на практико-ориентированные подходы к обучению. В рамках школьного обучения создание курсов профессиональной ориентации, где в свою очередь школьникам дадут первичное знание о будущей профессии в рамках теории и практики, на много бы упростило задачу выбора будущей профессии и направленности ученика.

1. Преемственность вузовского обучения с производством. На данном этапе вузовское образование в Казахстане в целом пережила многочисленные преобразования. В целях сближения рынка труда и системы образования, а также приведения в соответствие квалификаций специалистов требованиям рынка труда разработана и утверждена национальная система квалификаций [5]. Высшие учебные заведения планомерно перешли на самостоятельность управления в учебном процессе, все образовательные программы разработаны индивидуально по всем направлениям. Ежегодно в разработке программ не малую роль играют работодатели как специалисты в своей сфере. Работодатели оглашают актуальные проблемы на производстве, что повлияло на пересмотрение многих дисциплин. Перед преподавателями вузов стала проблема в теоретической значимости данных дисциплин и переход от фундаментальной доказанности к прикладному предназначению. Так же объем аудиторных занятий приводит в замешательство, ведь как известно без теории практика бесплодна. Многие вузы, не смотря на то что аудиторные часы сократились, не уменьшают объем часов выделенные на штатную нагрузку преподавателей. Выходит, что в год одному преподавателю нужно разрабатывать около 10 дисциплин, а это играет не маловажную роль в их качестве. По мимо, учебного процесса, для того чтобы пройти внутривузовскую рейтинговую систему деятельности ППС, преподаватель должен повышать квалификацию, писать научные статьи не только на уровне республики, но и на международном уровне, а также писать учебники и учебно-методические пособия. Все это приводит к эмоциональному выгоранию и накладывает отпечаток на качество деятельности в целом. Не смотря на ряд не решаемых производственных проблем, в целом преемственность вузовского образования с производством наблюдается в выделенных объемах кредитов на практику, что дает нам практико-ориентированность в обучении. Что в свою очередь облегчает процесс трудоустройства выпускников, но показатели трудоустройства ежегодно варьируются от актуальности специальности на рынке труда.

2. Сегодня обучение не заканчивается с выдачей школьного аттестата. Оно не заканчивается даже при выдаче диплома (или дипломов, если высших образований несколько). Скорее, с этого момента всё только начинается. Одним из методов обучения «длиною в жизнь», является самообучения, саморазвития путем посещения различных курсов повышения квалификации, семинаров, тренингов и т.д. которому человек сознательно посвящает всю жизнь. На этой ступени обучения не всегда играет важную роль базовое образование. Человек получивший определенное образование, рассмотрев различные профессии и определившись с приоритетами и интересами имеет возможность переквалифицироваться и выбрать профессию по душе. Курсы проводятся следующими организациями образования, реализующими образовательные программы повышения квалификации педагогических кадров (далее – Организация): Автономной организацией образования "Назарбаев Интеллектуальные школы", Национальным центром повышения квалификации "Өрлеу", Национальным научно-практическим образовательным, оздоровительным центром "Бөбек", высшими учебными заведениями, образовательными центрами, институтами повышения квалификации и юридическими лицами независимо от форм собственности и осуществляющие согласно уставу деятельность по проведению Курсов, а также областными, городов Нур-Султан, Алматы и Шымкент методическими кабинетами и методическими кабинетами районных (городских) отделов образования.

Подводя итоги к вышеизложенному, можно сказать что казахстанское образование находится в процессе модернизации. Уже в процессе обучения студентов с педагогических вузов? надо ознакомить с проблемами непрерывности и преемственности, путями их решения, с особенностями организации учебно-воспитательного процесса на смежных уровнях образования. Понимание будущими педагогами важности преемственности позволит реально осуществить непрерывность в развитии и обучении.

Список использованной литературы:

- 1 Закон РК об Образовании. https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118747#pos=4;-153.
- 2 Должикова Р.А., Федосимов Г.М. Реализация преемственности при обучении и воспитании детей в ДОУ и начальной школе. – М., 2008.
- 3 Журанкова В.В. Формы сотрудничества по преемственности в работе дошкольного образовательного учреждения и школы // Преемственность образование электронное периодическое издание. №3(03), 2013.
- 4 Попов А.А. Сущность проблемы преемственности содержания профессионально-ориентированного образования в системе «ШКОЛА-ВУЗ» // Известия Самарского научного центра Российской академии наук, Т.17. – №1(2), 2015. – С.328.
- 5 Айтенова Э.А., Жуманова А.С., Шалабаева Л.И. Реформы высшего и послевузовского образования // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия Педагогические науки. – Алматы, 2018. – №4(60). – С.33-38.

ЖОҒАРЫ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНАН КЕЙІНГІ БІЛІМ: МӘСЕЛЕЛЕР, ЖАҢАШЫЛДЫҚ, ДАМУ БОЛАШАҒЫ ВУЗОВСКОЕ И ПОСЛЕВУЗОВСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ПРОБЛЕМЫ, ИННОВАЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

МРНТИ 14.01.45

Сейтенова С.С.¹

¹к.п.н., ассоциированный профессор

Актюбинский региональный Государственный университет им. К.Жубанова

НЕКОТОРЫЕ МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Статья посвящена исследованию некоторых методических аспектов повышения квалификации учителей в условиях обновленного содержания образования. Общепринято, что система повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров, как гибкая и мобильная подсистема непрерывного образования своевременно откликаться на запросы педагогических кадров в соответствии с мировыми и отечественными реформами и новшествами. Разработка и реализация образовательных программ повышения квалификации учителей должны учитывать исходный уровень слушателей, их потребности и желания в индивидуальном образовательном маршруте. Приоритетным определено модульное построение курсов, позволяющее учитывать все принципы и правила разработки образовательных программ для взрослых. Определение понятия компетентность и компетенция, способствует пониманию содержания профессиональной компетентности учителей, как интегративного понятия, а также компонентов, критериев и показателей.

Ключевые слова: компетентный подход, повышение квалификации, образовательная программа, модульный подход, компетентность учителя.

С.С. Сейтенова¹

¹п.ғ.к., қауым. профессор

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университет

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ ЖАҒДАЙЫНДА МҰҒАЛІМДЕРДІҢ БІЛІКТІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ КЕЙБІР ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Мақала жаңартылған білім беру мазмұны жағдайында мұғалімдерді даярлаудың кейбір әдістемелік аспектілерін зерттеуге арналған. Үздіксіз білім берудің икемді және ұтқыр ішкі жүйесі ретінде профессорлық-оқытушылық құрамның біліктілігін арттыру және қайта даярлау жүйесі халықаралық және отандық реформалар мен инновацияларға сәйкес профессорлық-оқытушылық құрамның сұраныстарына уақытылы жауап беретіндігі жалпыға ортақ. Педагогикалық дайындық бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру оқушылардың бастапқы деңгейін, олардың жеке білім беру бағытындағы қажеттіліктері мен тілектерін ескеруі керек. Ересектерге арналған білім беру бағдарламаларын әзірлеудің барлық қағидалары мен ережелерін ескеруге мүмкіндік беретін курстардың модульдік құрылысында басымдық анықталады. Күзиреттілік пен құзыреттілік анықтамасы мұғалімдердің кәсіби құзыреттіліктерінің мазмұнын интегративті ұғым ретінде, сонымен қатар компоненттер, критерийлер мен көрсеткіштерді түсінуге ықпал етеді.

Түйін сөздер: күзиреттілікке негізделген әдіс, біліктілікті арттыру, білім беру бағдарламасы, модульдік тәсіл, мұғалімнің күзиреттілігі.

S.S. Seytenova¹

¹*candidate of pedagogical Sciences, associate professor
Aktobe Regional State University named after K.Zhubanov*

SOME METHODOLOGICAL ASPECTS OF INCREASING TEACHERS' QUALIFICATIONS IN THE CONDITIONS OF UPDATED EDUCATION CONTENT

Abstract

The article is devoted to the study of some methodological aspects of teacher training in the context of updated educational content. It is generally accepted that the system of advanced training and retraining of teaching staff as a flexible and mobile subsystem of continuing education timely respond to the requests of teaching staff in accordance with international and domestic reforms and innovations. The development and implementation of teacher training programs should take into account the initial level of students, their needs and desires in an individual educational route. The priority is determined by the modular construction of courses, which allows you to take into account all the principles and rules of developing educational programs for adults. The definition of competence and competence contributes to the understanding of the content of teachers' professional competence as an integrative concept, as well as components, criteria and indicators.

Keywords: competency-based approach, advanced training, educational program, modular approach, teacher competency.

Введение. Актуализируется проблема целей, содержания и технологий организации повышения квалификации педагогических кадров в связи с новой системой среднего образования, ориентированного на результат.

Концепция развития системы повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров в Республике Казахстан включает комплекс идей и перечень мер, определяющих стратегию перехода национальной системы повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров в новое интегративное качество в системе непрерывного профессионального роста, компетентности и конкурентноспособности педагогов [1, с. 17].

Министерство образования и науки РК совместно с АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» и АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» в 2016 году начали работу курсов повышения квалификации педагогов в рамках обновленного содержания среднего образования Республики Казахстан.

Само понятие повышение квалификации можно определить «обучение по дополнительным образовательным программам с целью роста профессионализма и компетентности, освоения новых функциональных обязанностей без получения новой специальности и квалификации» [2, с. 43]. Повышение квалификации и переподготовка педагогических кадров – непрерывный процесс, который обеспечивается органичной взаимосвязью специально организованного курсового обучения и непрерывного самообразования педагогов в межкурсовой период [1, с. 19]. Система повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров должна быть наиболее гибкой подсистемой непрерывного образования, которая может мобильно откликаться на запросы педагогов школ.

Следует отметить, что для учителей повышение квалификации – это перестраивание уже сложившейся профессиональной деятельности, объединение собственного опыта с опытом других конкретных людей либо обобщенным общественным опытом. По мнению Э.М. Никитина [3, с. 171], механизмы повышения квалификации состоят в перестраивании уже сложившейся профессиональной деятельности и означают включение нового действия в состав сформированной деятельности; замена одного действия другим; изменение мотивационных установок и придание им нового смысла; изменение самооценки.

Ведущими функциями профессионально-педагогического повышения квалификации педагогических кадров по В.Г. Онушкину [4, с. 156] являются:

1. Компенсаторная – реализация этой функции выражается в том, что учитель наверстывает упущенное в базовом образовании, ликвидирует имеющиеся проблемы в повышении квалификации, приобретает новые знания в этой области;

2. Адаптирующая – учитель как субъект деятельности постоянно приспосабливается к меняющемуся содержанию образования, условиям работы. Он критически анализирует свою педагогическую деятельность, меняет ее в соответствии с поставленными задачами;

3. Преобразующе-развивающая – доминирующая и включающая в себя две первые, предполагает формирование способности активно и компетентно участвовать в переустройстве окружающего мира в соответствии с прогрессивными идеями.

Раньше система повышения квалификации выполняла компенсаторные и адаптивные функции, а в настоящее время развивающая функция последиplomного образования». Таким образом, в новых условиях учитель должен быть способен не только осваивать новое, но и активно участвовать в развитии современного образовательного процесса.

Поэтому вся деятельность институтов повышения квалификации педагогических работников ИПК (ПР) направлена на формирование программ повышения квалификации педагогов школ адекватных проводимым государством реформам.

Если ранее согласно «Концепции развития системы повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров в Республике Казахстан» считалось правильным повышать квалификацию один раз в пять лет, то теперь актуализируется переход на систему непрерывного образования с периодическим курсовым обучением в течение трех лет. Появляется необходимость изменения традиционных подходов и к содержанию учебных программ курсов повышения квалификации, которые должны быть практико-ориентированными, личностно-ориентированными, мобильными и результативными.

Особые требования к деятельности педагога Республики Казахстан предъявляются в целях профессиональной деятельности учителя, определенные в «Концепции 12-летнего среднего общего образования в Республике Казахстан»:

- проектирование целей конкретного учебного процесса с учетом ключевых предметных целей образовательной области (формулировка учебных целей с ориентацией на достижение результатов);
- конструирование учебного процесса соответственно требованиям образовательного стандарта с ориентацией на решение комплекса задач по организации усвоения учебного материала;
- подготовка учебных материалов и организация обучения в соответствии с учебными целями;
- использование потенциала информационной среды для проектирования учебного процесса и практической реализации;
- регулирование личностно-деятельностной направленности усвоения учебного материала учащимися;
- создание полноценных условий для организации опережающего развития учащихся (достижение зон ближайшего развития);
- создание атмосферы психологического комфорта и поддержки, стимулирование положительных эмоций от достижения индивидуальных результатов в виде компетенций;
- поиск возможностей расширения образовательного пространства учащихся для приобретения ими субъективного опыта по использованию полученных знаний и приобретения готовности к самообразованию, самоопределению и самореализации;
- оценка текущих результатов, своевременная коррекция обучения, направленная на достижение поставленных целей [5, с. 37].

Делается акцент с информирующей функции педагога на функции координатора, консультанта, организатора самостоятельной познавательной деятельности и творческой активности учащихся [5, с.38], что в свою очередь предполагает компетентностный подход в образовании.

Понятие «компетентность» в педагогической науке относится к числу относительно новых и потому еще не получивших однозначного толкования. Существующие на сегодняшний день в зарубежной литературе определения компетентности как «глубокого знания», «состояния адекватного выполнения задачи», «способности к актуальному выполнению деятельности».

Методика. Методом анализа научной психолого-педагогической литературы мы определяем содержательную сторону понятия «компетентность». В системе профессионального мастерства компетентность занимает промежуточное положение между исполнительностью и совершенством.

В педагогике понятие компетентности объединяет в себе такие термины, как профессионализм (Е.И. Рогов и др.), квалификация (Матушанский Г.У., Болотов В.А., Сериков В.В., профессиональные способности (В.А. Сластенин, Н.В. Кузьмина и др.).

Например, Д.И. Ушаков [6, с. 117] определяет компетентность, как осведомленность, авторитетность, а в словаре ЮНЕСКО образование, основанное на компетентности, трактуется как «образование, базирующееся на описании, изучении и демонстрации знаний, навыков, поведения и отношений, требуемых для какой-либо определенной роли, профессии или карьеры».

Компетентность, как продукт обучения, является следствием саморазвития личности педагога, самоорганизации и обобщения деятельностного и личностного опыта. Компетентность – это способ существования знаний, умений, образованности; соотношение теоретического и практического. Компетентностное направление модернизации среднего образования рассматривается в исследованиях многих ученых С.И. Змеева, В.А. Кан-Калика, Мажикеева Т.М., Б.Д. Эльконина и др.

Сегодня средняя школа ориентируется при обучении на общую ключевую компетентность, а компетентность педагога при этом на профессиональную компетентность. Профессиональная компетентность имеет сложившиеся образцы результатов деятельности и требования к их качеству.

Профессиональную компетентность педагога исследовали В.А. Адольф, Н.П. Гришина, М.Н. Карапетова, Н.Е. Костылева, М.И. Лукьянова, Г.Б. Сухобская, Г.Р. Хамитова и других.

Так, по мнению И.А. Зимней, социально-профессиональная компетентность проявляется в действиях, поведении и поступках человека и рассматривается как целостное личностное качество, основывающееся на определенном уровне его индивидуальных и социально-психологических качеств [7, с. 101].

Таким образом, принципиальные отличия компетентностного подхода в образовании от традиционного, квалификационного заключаются в различных подходах к определению целей и результатов образования. Квалификационный подход к образованию предполагает повышение квалификации преимущественно к рамочной деятельности в устойчивых профессиональных полях и алгоритмах и в его основе лежат количественные параметры и содержание образовательного процесса.

Профессиональная компетентность, как один из интегративных показателей, характеризующих результативность деятельности учителя, рассматривается нами как наличие в мышлении, поведении, системе взаимоотношений учителя компонентов, необходимых и достаточных для профессионального выполнения функций образования.

Рассматривая идентичность, ценности и убеждения личности, её качества, свойства, состояния, стратегии мотивации и т.д. как объекты, ставится вопрос о структурировании соответствующих компетентностей, которые и являются неотъемлемыми частями индивидуального опыта педагога. Освоение таких компетентностей непосредственно развивает субъектный опыт, дал возможность педагогу становиться, при прочих равных условиях, наиболее гибким и эффективным, т.е. компетентным [7, с. 123]. Профессиональная компетентность представляет собой совокупность необходимых знаний и качеств личности, позволяющих профессионально подходить и эффективно решать вопросы в соответствующей области знаний и практической деятельности.

Следовательно, понятия «компетенция» и «компетентность» определяются как:

1. Компетенция – система, состоящая из понятийного аппарата и действий, отражающая некоторые объекты и позволяющая субъекту взаимодействовать с ними в определённых контекстах;
2. Компетентность – субъектный опыт человека, эффективно реализуемый посредством интериоризированных компетенций в определённых контекстах.

Профессиональная компетентность, как субъектный опыт человека, эффективно реализуется посредством интериоризированных профессиональных компетенций в соответствующих контекстах. А компетенции, являющиеся системообразующими для данной профессии, могут быть обозначены как ключевые профессиональные компетенции.

Результаты. Считается, что основным критерием профессиональной образовательной компетентности учителя может служить качество обучения обучающихся: его эффективность, результативность и качество. Например, в качестве ключевой компетенции можно взять «управление учением школьника», включающей в себя систему понятийного аппарата и действий, отражающих «управление», которое влияет на эффективность, результативность и качество обучения школьника. Учитель может управлять учением школьника при условии наличия у него определенных компетенций. Педагог современной школы обязан обладать высоким уровнем ряда компетентностей.

Чтобы определить структуру компетентности педагога в условиях обновленного содержания образования были проанализированы нормативные документы системы образования. В «Концепции развития системы повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров в Республике Казахстан» [1, с. 21] обозначен состав профессиональной компетентности педагога:

1. Теоретический (гносеологический) – овладение новейшими научными достижениями в области психолого-педагогической науки и менеджмента;

2. Практический (деятельностный) – освоение методов педагогического проектирования и деятельности: анализ, прогноз, рефлексия, коммуникация, мониторинг, диагностика и их использование;

3. Личностный (ценностно-мотивационный) – развитие качеств (ответственность, самостоятельность, лидерство, активность, инициативность и т.д.).

В проекте «Настройка образовательных структур в Европе» Европейского Союза компетентность выражена в виде «компетенции», структуру которой составляют инструментальные, межличностные, системные компетенции; в «Концепции развития системы повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров в Республике Казахстан» определены «профессиональные компетентности», представленные такими компонентами как: теоретический (гносеологический), практический (деятельностная), личностный (ценностно-мотивационная); в «Концепции 12-летнего среднего общего образования в Республике Казахстан» рассматривается «профессионально-педагогическая компетентность».

Анализ литературы и программ повышения квалификации педагогов по переходу к 12-летнему образованию, по обновленному содержанию образования позволил нам выделить компоненты, критерии и показатели структуры профессиональной компетентности учителей (таблица 1).

Таблица-8. Компоненты, критерии и показатели профессиональной компетентности учителей

Компоненты	Критерии	Показатели
Мотивационный	Отношение к повышению квалификации	Осознание потребности курсов; желание к самообразованию; участие в курсовых и межкурсовых мероприятиях, наличие самооценки
Содержательный	Видение целостного педагогического процесса	Проектирование конкретного учебного процесса
	Использование потенциала информационной среды	Поиск, обработка, передача и хранение информации
	Наличие методологической культуры	Умение определить методологическую основу своей деятельности
	Владение основами самоорганизации	Определение этапов самообразования
Процессуальный	Умение работать с информацией	Умение находить, собирать, обрабатывать, хранить и передавать информацию
	Умение анализировать педагогическую ситуацию Умение определять компоненты педагогического процесса	Системное решение проблем. Умение конструировать учебный процесс с ориентацией на достижение результатов
	Умение связывать педагогические ситуации с определенной методологией	Умение находить методологические элементы в информации
	Умение организовать педагогические действия	Умение системного планирования и контроля хода своего самообразования

По предложенным критериям и показателям можно определить уровень развития профессиональной компетентности педагогов.

Опираясь на результатах теоретических разработках И.А. Зимней можно сформулировать определение профессиональной компетентности педагога в условиях перехода обновленного содержания образования - «это интегративное качество профессиональной ориентации учителя в современном образовательном пространстве и способность выполнять педагогические функции в соответствии с принятыми в обществе в конкретно-исторический период ценностями, нормами, стандартами» [7, с. 122].

Анализ программ повышения квалификации показал, что большинство программ повышения квалификации педагогов ориентированы на информирование слушателей: соотношение лекционных и практических часов; использование в формулировках целей таких слов, как познакомить, сделать обзор, дать информацию, сформировать представление о чем-то и т.п.

Обсуждение. Не отрицая необходимость и состоятельность информационного характера программ повышения, хочется отметить правильное соотношение их доли в общем объеме

предлагаемых форм обучения – не более 30%. Также важна и содержательность подобных информационных курсов для полноценного введения слушателей в любую проблему профессиональной деятельности.

Так, например, Н.Е. Веракса подчеркивал важность обеспечения трех составляющих любого предметного знания:

- смыслового, т.е. отражающего место обсуждаемого вопроса в системе человеческих смыслов и ценностей конкретного слушателя;
- нормативного, т.е. описывающего обсуждаемый предмет как сложившуюся систему знаний, положений, утверждений (что называется «вчерашние сведения, зафиксированные сегодня для жизни в завтрашнем дне»);
- диалектического, т.е. дискуссионного, в рамках которого осуществляется преобразование, развитие, а значит, жизнь обсуждаемого предмета или темы; как правило, это обеспечивается наличием дискуссионных и проблемных вопросов [8, с. 100].

По И.А. Колесниковой образовательные процессы, обеспечивающие осмысление педагогом современной социокультурных особенностей, современной профессиональной педагогической деятельности и определение своего отношения к ним, определяют логическую цепочку, выражающуюся в «смысловой триаде»: осознание – понимание – принятие [9, с. 115].

Организация повышения квалификации педагогов в условиях обновленного содержания образования должна соответствовать принципам, опирающимся на методологические подходы: принцип самостоятельности или субъективности; принцип рефлексивности; принцип развития образовательных потребностей; принцип актуализации результатов обучения.

Принцип самостоятельности или субъектности подразумевает реализацию инициативной, авторской позиции участников курсов на всех основных этапах учебы – от целеполагания, планирования, реализации своей образовательной деятельности на курсах до ее контроля и коррекции. Уровень самостоятельности, субъектности слушателей определяется степенью их инициативного участия в процессе обучения на курсах. Поэтому очень важно заранее определить, где и как часто инициатива будет предоставлена самим слушателям [10, с. 25].

Принцип рефлексивности означает наличие в программах курсов повышения квалификации возможностей для постоянного осмысления слушателями основных параметров процесса обучения, своих действий, а главное – собственных изменений; для развития способности к рефлексии, поскольку именно с этим качеством связаны новообразования личности и специфика всех проявлений во взрослом состоянии. Наиболее важны в этом отношении помощь в актуализации индивидуального опыта каждого слушателя и организация процессов обсуждения таким образом, чтобы они стали «коллекционированием» опыта, когда участники, сопоставляя услышанное от других с собственными идеями и представлениями, могли продвигаться в собственной деятельности, помогая тем самым профессионально-личностному становлению других [11].

Принцип развития образовательных потребностей означает при разработке образовательных программ повышения квалификации ориентироваться на потребности самих слушателей. Требуется определенная настройка слушателей на действие, профессиональный рост, прояснение не только явных, но и скрытых, неосознанных, или невербализованных запросов и потребностей. Важно строить обучение, способствуя развитию у педагогов новых потребностей, открытию новых образовательных «горизонтов». В реализации использования этого принципа находят воплощение идеи открытости, инновационности, предполагающие знакомство с прогрессивными образовательными идеями и их освоение.

В ходе проектирования программ повышения квалификации учителей в условиях обновленного содержания образования было выделено модульное построение учебных программ курсов, способствующих реализации методологических принципов. Определено, что при субъект-субъектных отношениях между преподавателем и слушателями модуль является базой знаний, а также методическим руководством по их усвоению. Краевский В.В. отмечает парадокс, состоящий в том, что чем выше ступень в системе повышения квалификации, тем меньше удельный вес эвристического, проблемного в работе с педагогическими кадрами [12, с. 156]. Действительно, любое повышение квалификации должно быть ориентировано на развитие определенных профессиональных умений в зависимости от исходного уровня развития педагогов.

Целесообразно при разработке образовательных программ учитывать основные факторы повышения профессионального роста учителя (контингент слушателей, образование, стаж работы и т.п.).

Рекомендуется на курсах повышения квалификации использовать наравне с традиционными и инновационные формы обучения (лекции, семинары, практические и лабораторные занятия, деловые, операциональные, имитационные игры, «круглые столы», тренинги, творческие проекты и др.). Наиболее эффективны также и проектный метод обучения, позволяющий развивать аналитическое и стратегическое мышление учителей.

Принцип актуализации результатов обучения означает безусловную результативность для обучающегося, предоставление возможности применения на практике приобретенных знаний, умений, навыков и качеств. Одним из ключевых результатов курсов повышения квалификации должна стать динамика саморазвития слушателей, а общим признаком должна выступать практичность результатов обучения, т.е. возможность своевременного внесения изменений в собственную профессиональную деятельность, в деятельность своих школьных коллективов. Важным в данном принципе является то, что любой результат становится реальным стимулом для конкретных действий и поступков, улучшающих качество профессиональной деятельности.

Заключение. Таким образом, из всех принципов, только принцип развития образовательных потребностей обучающихся позволяет определить исходные запросы педагогов. Важно также, чтобы сами учителя участвовали в проектировании и конструировании образовательного маршрута в рамках предлагаемых программ повышения квалификации. Именно модульное построение курсов позволяет педагогу выстроить свою собственную индивидуальную образовательную траекторию. Основой содержания всех курсов повышения квалификации должна быть проблемная ситуация, связанная с реальными потребностями и ожиданиями действующих учителей.

Таким образом, учитывая модульное построение курсов и специфику обучения взрослых появилась необходимость продумать и трансформировать формы, средства и методы работы с учителями на курсах повышения квалификации по обновленному содержанию образования. Многоуровневая система повышения квалификации состоит из традиционных программ и модульных, отличающихся динамичностью и гибкостью, ориентированными на результат. Рассмотренные аспекты повышения квалификации учителей в условиях обновленного содержания обучения позволяют оптимизировать и улучшить качество содержания процесса повышения квалификации.

Список использованной литературы:

- 1 *Концепция развития системы повышения квалификации и профессиональной переподготовки работников образования Республики Казахстан // Менеджмент в образовании, 2006. – № 2. – С.17-28.*
- 2 *Браже Т.Г. Дифференцированный подход к повышению квалификации учителей гуманитарных предметов в ИУУ: метод, рекомендации Ротапринт НИИ ОВ АПН СССР. – Л., 1988. – 105 с.*
- 3 *Никитин Э.М. Теоретические и организационно-педагогические основы развития федеральной системы дополнительного педагогического образования. – М.: Педагогика, 1999. – 201 с.*
- 4 *Онушкин В.Г. Теоретические основы непрерывного образования – М.: Педагогика, 1987.– 208 с.*
- 5 *Концепция развития образования в Республике Казахстан до 2015 года. // Вестник образования и науки. – 2004. – №1. – С.34-48.*
- 6 *Словарь русского языка / под ред. Д.И. Ушакова. – М., 1887. – 458 с.*
- 7 *Зимняя И.А. Культура. Образованность. Профессионализм специалиста (К проблеме унифицирования требований к уровню профессиональной подготовленности в структуре государственных стандартов непрерывного образования) // Проблемы качества, его нормирования и стандартов в образовании: сб. научных статей / под ред. Н.А. Селезневой, В.Г. Казановича. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1998. – 156 с.*
- 8 *Веракса Н.Е. Модель позиционного обучения студентов // Вопросы психологии, 1994. – №3. – С.99-102.*
- 9 *Основы андрагогики: учебное пособие для студ. высш. пед. учеб.заведений / под ред. И.А. Колесниковой. – М., 2003. – 354 с.*
- 10 *Курманалина Ш. Повышение квалификации преподавателей по новой педагогической технологии – путь к формированию профессиональной компетентности специалиста // Высшая школа Казахстана. – 2001. – №3. – С.23-27.*
- 11 *Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь / Для студ. высш. и сред.пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 176 с.*
- 12 *Краевский В.В. Проблемы научного обоснования обучения: методический анализ. – М., 1997. – 168 с.*

ӘОЖ 374.1
МРНТИ 14.37.29

А.Р. Боранбаева¹

*¹философия докторы (PhD), Сырдария университеті,
Жетісай, Қазақстан*

ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ӨЗДІГІНЕН БІЛІМ АЛУҒА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақалада студенттердің өздігінен білім алуы позициялары, білімі, өздігінен білім алу көздері, басымдық түрлері, бағыттары қарастырылған. Қазіргі заман талабына сай бәсекеге қабілетті маман болып қалыптасуы үшін үздіксіз тынбай ізденудің қажет екендігі, түрлі әдістерді қолдана отырып студенттерге жеткізе білу, студент бойында өздігінен білім алуға деген құштарлығын арттыру, мұндағы оқытушының рөлі, студентпен оқытушының қарым-қатынасы айтылады. Студенттердің танымдық белсенділігін дамыту мәселесіне педагогика және психология саласының ғылымдарының қосқан үлесі, ұйымдастыру-әдістемелік жұмыстарымен қамтамасыз етілуі, кәсібилігі жоғарғы, зиялы және рухани мәдениеті, ұдайы өздігінен білім алуға қажет ететін дайындығы қалыптасқан, ғылыми-педагогикалық ойдың жаңашыл нақышы бар жаңа құндылықтарды жасауға және шығармашылық шешімдерді қабылдауға дайын, педагогикалық қызметтің жеке құраушы, физиологиялық және психологиялық тұрғыда дені сау, кәсіби жұмысқа қабілетті, нормативке сай маман қалыптастыру болып отырғандығы баяндалған. Сонымен қатар, студенттерге жүргізілген сауалнама нәтижелерінің көрсеткіштері берілген. Студенттің заманауи үлгіде білім алып, өзін-өзі тәрбиелеп, өзін-өзі дамытып, өзін-өзі жетілдіріп отыру мақсатында тура жолға сала білуде атқарар жұмыстың маңыздылығы, қызығушылық түрлері берілген.

Түйін сөздер: өздігінен білім алу, қызығушылық, таным, өзін-өзі тәрбиелеу, болашақ маман, мотив, тұлға, ұйымдастыру, құндылық, шығармашылық.

Боранбаева А.Р.¹

*¹доктор философии (PhD), Университет Сырдария,
Жетісай, Казахстан*

ПУТИ РАЗВИТИЯ ЗАИНТЕРЕСОВАННОСТИ СТУДЕНТОВ ВУЗА К САМООБРАЗОВАНИЮ

Аннотация

В статье рассмотрены позиции, знания, источники самообразования, приоритетные виды и направления самообразования студентов. Для того, чтобы стать конкурентоспособным специалистом в современном мире, необходимо непрерывно потрудиться, применять различные методы обучения, развивать у студентов стремление к самообразованию, роль преподавателя, отношения преподавателя с студентом. В вопросах развития познавательной активности студентов изложены вклад науки в области педагогики и психологии, обеспеченность организационно-методической работы, формирование высококвалифицированного, интеллигентного и духовного специалиста, способного к постоянному самообразованию, готового к созданию новых ценностей и принятию творческих решений с новизной научно-педагогической мысли, способного к самостоятельной работе, личностно-компонентного, физиологического и психологического характера педагогической деятельности. Кроме того, студентам представлены результаты анкетирования. В образовании современной модели студента, в целях самообразования, саморазвития и самосовершенствования, непосредственный путь в познании сферы играет роль работы, намечаются виды интереса.

Ключевые слова: самообразование, интерес, познание, самовоспитание, будущий специалист, мотив, индивид, организовать, ценность, творчество.

A.R. Baranbayeva¹
¹Doctor of filosofhy (PhD), Syrdarya University,
Zhetysay, Kazakhstan

WAYS OF DEVELOPMENT OF INTEREST OF UNIVERSITY STUDENTS TO SELF-EDUCATION

Abstract

The article considers the indicators of self-education, positions, interests, knowledge, sources of self-education, priority types and directions of self-education of students. In order to become a competitive specialist in the modern world, it is necessary to work hard, apply various teaching methods, develop students' desire for self-education, the role of the teacher, the teacher's relationship with the student. The development of students' cognitive activity is the contribution of sciences in the field of pedagogy and psychology, the provision of organizational and methodological work, high professionalism, an intelligent and spiritual culture, the ability to continuous self-education and the formation of readiness for constant self-education, with the novelty of scientific and pedagogical thought, ready to create new values and making creative decisions, capable of independent pedagogical activity, physiologically and psychologically healthy, profession It is efficiently working, corresponding to standards. In addition, the results of the survey are presented to students. The education of a modern student model, in order to self-education, self-development and self-improvement, the direct path in the knowledge of the sphere plays the significance of the work, the types of interest are outlined.

Keywords: self-education, interest, knowledge, self-education, future specialist, motive, individual, organizer, value, creativity.

Өздігінен білім алу қоғамның әлеуметтік құрылымы ретінде қарастырылып келе жатқаны анық. Қазіргі уақытта бұл – ақпараттық қоғамға яғни цифрлық жүйеге көшу болып отыр. Өздігінен білім алу даму мен қызмет ету, қоғамда өмір сүрудің экономикалық, саяси, мәдени және тағы да барлық басқа шарттары және факторларымен шартталған. Бұл жай ғана шартталыну емес, бұл өзара мәнді байланыс. Ең басты мәселе өздігінен білім алу бойынша арнайы оқу бағдарламалары түзіп, оның құрылымы мен мазмұнына ерекше мән беру және күтілетін нәтижелері бойынша нақты жобалар жасау. Қоғамдағы сұранысын анықтау. Өздігінен білім алу келесідей көрсеткіштермен анықталады:

- Өздігінен білім алумен белгілі аумақтың (қоғамның, елдің, ортаның) сұранысын қамтамасыз ету;
- Жоғары оқу орындарында маман дайындауда қолдану;
- Қосымша білім алуды жүзеге асыру.

Өздігінен білім алудың өзіне тән позициялары бар:

- өздігінен білім алуда білім алушының жас ерекшелігі мен қабілеті ескеріледі;
- өздігінен білім алуда уақыт шектелмейді;
- өздігінен білім алуда өзіне тән сандық және сапалық сипаты бар;
- өздігінен білім алу жеке меншік және мемлекеттік бола алады.

Өздігінен білім алу психологиялық, педагогикалық білім беру салаларында арнайы қарастырылмайды. Сондықтан да бұл жүйені ерекше атап, субъектілері мен объектілеріне ерекше тоқталып өту қажет.

Оқытушы мен білім алушы арасында тығыз байланыс бар және өзара тәуелді. Елбасымыз Қ.К. Тоқаев халқына жолдауында «Дарынды ауыл жастарын іріктеп, отандық және шетелдік оқу орындарына дайындау керек. Үкіметке «дарынды баланың қабілетін дамытудың» жол картасын әзірлеуді тапсырамын» деген болатын [1].

ЖОО оқытушы болашақ маман даярлауда бағыт-бағдар беріп жол көрсетуші. Заман талабына сай болашақ маман көштен кейінде қалмай, іргерілеп қадам жасауда алдына мақсат қоя білу керек. Яғни құзыретті, креативті, өздігінен білім алатын ізденімпаз, болған жағдайда ғана өзіне деген сенімділігі мол, өмірде өз орнын нақты белгіленген тұлға шығары сөзсіз. Демек бастысы болашақ маманның бойындағы ерекше қасиеттерге сәйкес ажырата білу.

Өздігінен білім алудың бағыттарына келесілер жатады: кәсіби (оқыту пәні); психологиялық-педагогикалық (білім алушылар мен ата-аналарға бағдарланған); психологиялық (имидж, қарым-қатынас, ықпал ету өнері, көшбасшылық сапалар және т.б.); әдістемелік (оқытудың педагогикалық технологиялары, формалары, әдістері мен тәсілдері); құқықтық, эстетикалық (гуманитарлық); тарихи;

шет тілдері, саяси; ақпараттық-компьютерлік технологиялар; денсаулықты сақтау; қызығушылықтар және хобби және т.б. Өздігінен білім алудың көздері: теледидар; газеттер, журналдар; әдебиет (әдістемелік, ғылыми-көпшілік, публицистикалық, көркем және т.б.); интернет; түрлі тасымалдаушылардағы видео, аудио ақпараттар; ақылы курстар; семинарлар мен конференциялар, шеберлік-сыныптары; тәжірибе алмасу бойынша іс-шаралар; саяхаттар, театрлар, көрмелер, мұражайлар, концерттер; біліктілікті жоғарылату курстары болып табылады.

Өздігінен білім алудың нәтижесінің көрсеткіші болып: орындалатын жұмыстың сапасының жоғарлауы, баспада жарық көрген әдістемелік құралдары мен оқулықтары, жарияланған мақалалары, сценарийлер, зерттеу жұмыстары, жаңа идеялар мен заманауи ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы әдістемелік бағдарламалар жасау [2].

Өздігінен білім алудың мәні жайлы бұл көрсеткіштер болашақ мамандардың өздігінен білім алуының моделін жасауға және оны ұйымдастыру-әдістемелік жұмыстарымен қамтамасыз етуде жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Өздігінен білім алуға тән «басымдық түрлері»: 1) өздігінен білім алу тек алға қойған ішкі мотивтер негізінде ғана орын алады; қосымша танымдық әрекет арқылы білім алуы; 2) өздігінен білім алу жеке тұлғаның жеке ерекшеліктеріне сай өзіндік әрекет етуі негізінде жүргізіледі, оның мақсаты – бір немесе бірнеше білім саласын кеңейту және өзін-өзі бақылауға негізделген жеке өзін жетілдіру; өз бастамасымен білім игеру; 3) өздігінен білім алу басқа тараптың басқаруынсыз жүзеге асады; жеке өзіндік әрекет - танымдық білім алу әрекеті. Алайда, тұлғаны қызықтыратын қандай да бір сұрақтарға жауап іздеуін өздігінен білім алуға жатқызуға болмайды.

Сонымен бірге, өздігінен білім алу таным үдерісін біріктіретін, әлемнің жүйелік көрінісін құрылымдайтын, өздігінен білім алатын тұлғаның рөлі мен орнын анықтайтын мәндік болмыс болып табылады.

Қазақстан Республикасының гуманитарлық білім беру тұжырымдамасында: «Білім берудің гуманитарлық сипаты, онда адам тек зерттеу объектісі ретінде ғана емес, ең алдымен, шығармашылық пен таным субъектісі күдіретті мәдениет үлгілерін дүниеге әкелген, әрі өзінің шығармашылыққа деген құлшынысымен студенттерді баурап әкететін субъектісі ретінде көрінуімен бедерленеді», - делінген [3].

Студенттердің өздігінен білім алуын ұйымдастыру үшін, басты іс-әрекет – білім алу болуы қажет, осы әрекет көп жағдайда оның мазмұнын айқындайды.

Студенттердің өз болмысын тануға көмектесіп, қабілетін дамытып, жаңа рухани күш беру білімнің ең маңызды мақсаты болып табылады.

Студенттердің өздігінен білім алуын ұйымдастыруда танымдық іс-әрекетті қалыптастыру мәселесін біз екі аспектіде қарастырдық (психологиялық және педагогикалық), онда танымдық іс-әрекеттің негізін болашақ мұғалімдердің теориялық, білім алу үрдісіндегі танымдық белсенділігін арттырудың әдіс-тәсілдері талданды.

Таным – адамның жаратылыс сырын, өмірдің мәнін, ақиқат әлемді, объективті шындықты білу қабілеті. Таным адамның шығармашылық ізденісімен тығыз байланыста дамып, оның білімі, адамгершілік мақсаттары қалыптасып, қоғамдық-тарихи үдерістегі өз орнын айқындауына ықпал етеді.

Танымдық қызығушылық – ғылым жаңалықтарын, қоғамда болып жатқан өзгерістерді танып-білуге деген қызығушылық [4].

Студенттердің танымдық белсенділігін дамыту мәселесіне педагогика және психология саласының ғылымдары үлкен үлес қосқан.

Педагогтар мен психологтар еңбектерінде (Б.Г. Ананьев, Л.П. Аристова, Б.П. Есипов, В.С. Ильин, Т.И. Шамова, Г.И. Щукина және т.б.) оның түрлі аспектілері қарастырылған.

Білім алу мотиві дегеніміз – білімгердің білім алу іс-әрекетінің бағытына байланысты. Мотивтердің мынандай топтары бар: моральдық, эстетикалық, танымдық, шығармашылық, еңбек мазмұнына байланысты, материалды және т.б. [5].

Қызығушылық - ол өзінің саналы маңыздылығымен, мәнерлілігімен әсер етуші әдіс [6]. Білім алу іс-әрекетінің басты әдісі танымдық қызығушылық, оның қалыптасуы тек бағдарламалық материалдарды меңгеруден емес, білім алудың алдына қойған мақсатынан көрінеді.

Студенттерді өздігінен білім алуын ұйымдастыруға даярлығын қалыптастырудың маңызды компоненттері ретінде қызығушылықтары, мақсаттары мен ойлау, қабілет, ақыл-ой белсенділігі және дербестігі, ізденімпаздығын қалыптастыру мәселелеріне бейімдеу басты назарға алынады.

Г.И. Щукинаның пікірі бойынша, қызығушылық адамның ішкі жан дүниесіне әсер ететін фактор есебінде ұғынылғанда ғана тиімді болмақ [7].

Г.Е. Зборовскийдың және Е.А. Шуклинаның зерттеулерінде қызығушылық туралы қорытынды келтіреді. Онда заманауи жағдайда жеке тұлғаның өздігінен білім алу қажеттіліктерін жүзеге асыруға мүмкін болатын жолдарды көрсетеді [8].

Кесте-1. Студенттердің өздігінен білім алуға ұйымдастыру қызығушылықтары мен мақсаттары көрсетілген

Студенттердің өздігінен білім алуын ұйымдастыру қызығушылықтары мен мақсаттары	
Қызығушылықтары	Өздігінен білім алу мақсаты
Кәсіби-еңбектік қызығушылық	аталмыш әрекет түрі нәтижелерінің шынайы еңбек үрдісіне және кәсіби шыңдалуына үлес қосатындығына сенім ретінде көрінеді
Материалдық қызығушылық	мәдени-білімділік деңгейі жоғарылаған сайын, алынған және қолданылған білім сыйының да арта түсуі арасындағы байланысты түсінуден тұрады
Әлеуметтік-мәртебелік қызығушылық	әлеуметтік тану мен әлеуметтік жағдайдың мәдени-ағарту біліктілігінің және шығармашылық бастамашылық деңгейіне тәуелділігін түсінуден тұрады
Моралды қызығушылық	білімді тұлғаның құрметі мен өзін-өзі құрметтеуімен, білімнің маңыздылығы мен сұранысқа иелігін мойындаумен байланысты
Педагогикалық қызығушылық	әсіресе болашақ мамандар арасында, адамның үлгі-өнеге ретіндегі ұстанымымен байланысты
Рухани қызығушылық	өздігінен білім алуда жеке тұлғаның рөлі және өзін жүзеге асыруы, ағартушылық, мәдени, ғылыми деңгейлерін көтеру құралы ретінде түсінуден тұрады

Студенттің өздігінен білім алуға бағыт-бағдар берумен, білім алушының оқу әрекетіндегі танымдық көзқарасын өздігінен білім алуға деген қызығушылығын қалыптастырумен байланысты. Өзіндік іс-әрекетте білім алушының қызығушылығы - тұлғаны бәсекелестікке қабілетті, заманауи технологияларға икемді, ізденімпаз қабілеттерді сапалы түрде тұлғада дамытудың басты мәселесі болып табылады. Себебі, Еуропалық білім беру кеңістігіндегі жаңалықтан қалыс қалмай, құнды мәліметтерді өздігінен білім алудағы қызығушылық нәтижесінде белгілеп, үздіксіз білім беру үдерісін дамытуға мүмкіндік алады. Өзіндік іс-әрекетте білім алу қызығушылығы тұлғаға мотивациялық тұрғыда, кәсіби жетілуіне, ақыл-ойының толығына, көзқарасының кеңеюіне маңызы зор болып табылады.

Көптеген зерттеушілердің еңбектерінде, өзіндік іс-әрекеттегі өздігінен білім алу қызығушылығы – студент танымдық тұрғыда бағдарланып, психологиялық қасиеттерін дамытатын білімге, жалпы құндылықтарға жетуге жетелейтін таным үдерісі. Яғни, «Қызығушылық» - бұл психологиялық құбылыс.

Қызығушылық пен ойлау мағыналас қасиеттер. Студенттің өздігінен білім алуы өзіндік іс-әрекетінде нәтижеге жету ойлау арқылы жүзеге асырылады.

Зерттеу әдіснамасы

Заманауи ғылымда өмірдің тұлғалық траекториясын құру стратегиясын анықтайтын іс-әрекет түрі ретіндегі өздігінен білім алу әрекеті жайлы ереже жасалған. Өздігінен білім алу жұмысының ұйымдастырушылық қырларын Н.В. Кузьмина, И.Я. Лернер, М.Н. Скаткин, И.Ф. Харламов зерттеді. Өздігінен білім алу әрекетінің ішкі механизмін түсінуге Д.Б. Богоявленская, В.П. Зинченко, А.М. Матюшкин, Я.А. Пономарев, С.Д. Смирновтардың зерттеулері мүмкіндік береді.

Өздігінен білім алу әрекетін ұйымдастырудың технологиялық қырларына В.П. Беспалько, И.М. Верткин, В.В. Лихолетовтің еңбектері арналған.

Ғылыми еңбектерді зерттеу өздігінен білім алу жұмысын ұйымдастырудың біркелкі еместігін көрсетеді.

Авторлар көбіне өздігінен білім алуды «іс-әрекет» ұғымы арқылы, нақты айтқанда: студенттердің өздері басқаратын мақсатты жүйелі танымдық іс-әрекеті ретінде; ішкі себептерге және міндеттіліктің болмауына сәйкес жүзеге асырылатын танымдық іс-әрекет ретінде; білім алудың алдыңғы формаларын негізге алатын, олардың салдары және диалектикалық жалғасы болып табылатын танымдық іс-әрекет ретінде; ішкі мотивтелген іс-әрекет ретінде; жеке тұлғаның өзінің бастамасы

бойынша жүзеге асырылатын іс-әрекеті; білімді ерікті, жүйелі игеріп отыратын іс-әрекет ретінде анықтайды [9].

Өздігінен білім алу әрекетіне анағұрлым толық сипаттаманы Е.А.Щуклина береді. Өздігінен білім алуды әлеуметтанушы ғалымдар «жеке тұлғаның еркін таңдауымен сипатталатын және әлеуметтенуге, өзін-өзі жүзеге асыруға, мәдени, білім, кәсіби және ғылыми деңгейін жоғарылатуға, қанағаттандыруға бағытталған еркін іс-әрекетінің түрі» ретінде қарастырады. Өздігінен білім алу - бұл шын мәнінде де еркін және сонымен бірге күрделі білім беру әрекеті, өйткені ол өзін-өзі бағалау, өзін-өзі теңестіру процедураларымен және маңызды білімдерді өздігінен алу және оларды практикалық іс-әрекетте пайдалану біліктері мен дағдыларын қалыптастырумен байланысты [7].

Өздігінен білім алу білімдерді, амалдарды және тәсілдерді, соның ішінде білім алу әрекеттерінің жалпылама тәсілдерін меңгеру болып табылады.

Өздігінен білім алудың пәнінің мазмұнын таңдау білім алу үрдісінің едәуір ықпалымен жүзеге асады.

Өздігінен білім алу әрекетінің өзіне тән белгісі оның оқу және оқыту әрекетінен салыстырмалы тәуелсіздігі болып табылады. Өйткені, бұл әрекеттердің заңдылықтары бір-біріне ұқсамайды. Сонымен бірге, зерттеуші ғалым өзара себептерді де атап көрсетеді: білім алу әрекеті оқыту әрекетіне бағынатыны сияқты, өздігінен білім алу әрекеті де оқытушының оқыту әрекетіне де, субъектінің өзінің білім алу әрекетіне де тәуелді. Осылайша, білім алу әрекеті өздігінен білім алу әрекетінің дүниеге келуінің кеңістігі болып табылады. Онда өзін-өзі бағалауға да, өзін-өзі теңестіруге де, өз білімдеріне өз бетінше қол жеткізу және «өз білімдерін құрастыру, оларды практикалық әрекетте пайдалану» біліктерін қалыптастыруда енеді [10].

Өздігінен білім алу әрекетінің құралдары келесілер болып табылады:

1) зияткерлік әрекет (ақыл-ой әрекетінің негізінде жатқан талдау, синтез, қорыту, жіктеу және басқалар);

2) таңбалық, тілдік және вербальдық құралдар; олардың формаларында білімдер игеріледі, рефлексияланады және жеке тәжірибе жаңғыртылады;

3) жаңа білімдерді қосу арқылы жеке тұлғаның дербес тәжірибесі құрылатын білімдер [11].

Осылайша, өздігінен білім алудың ЖОО-ндағы оқу үрдісіндегі маңызы мен алатын орнын қарастыра отырып, осы іс-әрекетті ұйымдастыруға тиімді жағдай құру себептері: қажеттілік-мотивациялық саланы құру, ақпаратпен жұмыс істеу техникасын меңгеру, ұйымдастырушылық біліктерді меңгеру қажет.

Жоғарыда келтірілген маңызды компоненттерінен студенттерді өздігінен білім алуын ұйымдастыруға даярлығын қалыптастыру мәселесінің жаңа қырларын көруге мүмкіндік береді.

Философиялық көзқарас тұрғысынан, өздігінен білім алу - бұл таным үдерісі, ол негізгі танымдық теория заңдылықтарына бағынады және нәтижесі ретінде интегралды, құрылымның бөлшегі – рефлексия болып табылады [12].

Өздігінен білім алатын танымдық әрекет жеке тұлғаны танып-білуге деген белсенді қарым-қатынастың нысанды-тұлғалық үлгісі болып айқындалады және жаңа білім, икемділік, дағдыларды алуға, өзінде бар білімді жетілдіруге, ой күші мен мүмкіндіктерін дамытуға, кәсіби білімнің зерделік деңгейін түрлендіруге бағытталады. Бұл өз кезегінде кәсіби еңбектің өзгермелі мазмұны мен шарттарына бейімделуге, сондай-ақ жеке тұлғаның өзіндік жетістігін дамытуға мүмкіндік береді.

Педагогика өздігінен білім алу үдерісінің өзін, өздігінен дамып отырған тұлғаның даму шарттары мен құралдарын, өздігінен білім алу әрекетін өздігінен басқаруды, жеке тұлғаның өздігінен білім алу барысында орын алатын түрлі психикалық қалыптасуларының (сезіну, елестету, қабылдау, ұғымдарды пайымдау, ой қорытулар және т.б.) даму деңгейін зерттейді.

Қоғамның зияткерлік ой-өрісі өсуімен, педагогикалық ықпал аумағының кеңейуімен байланысты, студенттерге уақыт талабына сай болу үшін өздігінен зияткерлік білім алу талаптары қойыла бастады.

Студенттердің жеке, жалпы, кәсіби, мәдени, әлеуметтік орта деңгейінде ең алдымен қарқынды дамуы тиіс. Жоғары рухани, адамгершілік қасиеттерінсіз білім алушы болашақта маман бола алмайды.

Бүгінгі педагогикалық зерттеулерде маман ретінде: кәсібилігі жоғарғы, зиялы және рухани мәдениеті; ұдайы өздігінен білім алуға қажет ететін және дайындығы қалыптасқан; ғылыми-педагогикалық ойдың жаңашыл нақышы бар; жаңа құндылықтарды жасауға және шығармашылық шешімдерді қабылдауға дайын, педагогикалық қызметтің жеке нақышын құраушы; физиологиялық

және психологиялық тұрғыда дені сау, кәсіби жұмысқа қабілетті, нормативке сай сипаттайтын жеке және кәсіби қасиеттер жиынтығын құрайды [13].

Студенттің жеке тұлғасын педагогикалық іс-әрекет субъектісі ретінде зерттеу мәселесіне арналған, қазіргі психологиялық-педагогикалық оқулықтың контент-талдамасы көрсеткендей, студенттің маңызды тұлғалық сипаттамасы ретінде келесілер: өмірлік-мәндік бағдарлармен және құндылықтармен байланысы; белсенді түрлендіруші әрекетке икемділігі; кәсіби дамуды жеке жауапкершілігін алу дайындығы; саналы түрде өзін-өзі басқару, өзін-өзі бағыттау және өздік әрекетшілігі; өзін-өзі белсендіру және өзін-өзі дамыту қабілетті жасалды [14].

Жоғарыда келтірілген барлық қабілеттер студенттің өздігінен білім алу мәселесінің жаңа қырларын көруге мүмкіндік береді.

Бәсекеге қабілетті маманның өздігінен білім алуға басты мақсаттары: өмірдің мәнін түсіну, қажеттілігін қалыптастыру, өзінің адамгершілік ұстанымын табу - өзін-өзі жасап алу; жеке тұлғаның шығармашылық қабілетін, кәсіби біліктілігін, рухани әлемін дамыту; өздігінен білім алу, өзін-өзі тәрбиелеу, жеке тұлғасын жасау үдерістерін белсендіру; жеке қасиеттерін жетілдіру болып табылады.

Кәсіби-педагогикалық өздігінен білім алу мәселелерін жасақтау соңғы он жылдықта көптеген зерттеулермен және тәжірибелік ұсыныстармен толыға түсті, онда өздігінен білім алу әрекетінің мазмұны, қағидалары, үлгілері мен әдістері қарастырылған (М.А. Құдайқұлов, Қ.А. Аймағамбетова, Ш.Таубаева, Б.Ә. Оспанова және т.б.).

Кәсіби-педагогикалық өздігінен білім алу мақсаты кәсіби және жеке тұлғалық жетілу болып табылады. Бұл жалпы жоғары мәдени деңгейге, кәсіби біліктілікке, педагогикалық әрекет қатынасының нәтижелілігін арттыруға, педагогикалық шеберлікке және жұмысына шығармашылықпен қарау мүмкіндігіне ие болады.

Студенттердің өздігінен білім алуының маңызды қыры, бір-бірімен байланысты және бір-біріне кірігетін пәндік, психологиялық-педагогикалық және әдістемелік өздігінен білім алуға енетін көпқұрамды әрекет ретінде анықталады.

Болашақ маман әр түрлі қызмет атқарады: негізгі, жалпы және кәсіби білімді толықтырады, нақтылайды, тереңдетеді, кеңейтеді; негізгі білім берудің кемшіліктерін өтейді немесе білім алудың құралы болып табылады; кәсіби іс-әрекеттің жеке нақышын қалыптастыруға көмегін тигізеді; жұмыстың озат тәжірибесін және өздік іс-әрекет жұмысын ұғынуға көмектеседі; өзін-өзі тану мен өзін-өзі жетілдіру құралы болып табылады; жылдамдықты, икемділікті, шынайылық пен ойлаудың дәлдігін дамытуға мүмкіндік беретін арнайы тапсырмаларды таңдаумен қатар, ынталандырушы және дамытушы тәсілдерді қолданады. Оқытушы тарапының тілектестік, бақылаушылық пікір мен сыни көзқараспен қараудан бас тарту, білім берушіде креативті ойлаудың еркін көрінуіне мүмкіндік береді [15].

Студенттердің білімі шығармашылық және тәжірибелік педагогикалық іс-әрекет түрі ретінде қарастырылады, оны зерделеу барысында кәсіби-педагогикалық іс-әрекет жүйесінен талданып, педагогикалық мәселелер шешімін табады. Білім беру үдерісінде кәсіби және кәсіби емес педагогикалық іс-әрекеттер бар. Кәсіби педагогикалық іс-әрекеттің белгілері: онымен қажетті арнайы білім мен біліктілікті меңгерген адам шұғылданады; оны жүзеге асырудың анықталған түрлері бар: сынып, сабақ; ол белгілі бір мақсатты көздейді: белгілі білім мен біліктілікті қалыптастыру; білімдегі кемшіліктерді жою; тәрбиелеу; студенттің қабілетін, ынтасын, ойын, зейінін және т.с.с. дамыту; оның мақсаты көбінесе оқытудың, тәрбиелеудің мазмұнын анықтайды; оның салауатты өзгеше сипатын түсінуде білім алушы мен оқытушы профессорлар құрамы ерекше қарым-қатынаста болады; нағыз мұғалім білім беруде өзінің уақытын шектемейді [16].

Болашақ маманның жеке-кәсіби өсуі мен оның жеке кәсіби қабілеттеріне: рухани білімінің мазмұндық өзгеруі, себеп-салдарлық, өзін-өзі кәсіби жетілдіру, педагогикалық қызметте жетістікке жету қасиеттері, жеке өзіндік даму қажеттіліктерін жүзеге асырумен байланысты.

Өздігінен білім алу тәжірибесінде студенттің білім алуының маңызды және жеке өзіндік мәнін қалыптастыру мәселелерін келтірілген.

Өздігінен білім алуға ақпараттық білім және оны тәжірибеге айналдыру үшін, маман оның мазмұнын, мағынасын жасайтын анықтаушы сөздерді түсінуі қажет. Шынайы өмірдің барлық кезде дерлік тұлғаның іс-әрекетінде түрткілер көп кездесетін, яғни бір мезетте бір немесе бірнеше түрткілер себеп болатын, маманның өздігінен білім алу әрекетіндегі түрткілермен айқындалады. Маманды ынталандыру түрткісі жеке-кәсіби жетістіктерге жетуге бағытталуы тиіс.

Осылайша, бүгінгі жағдайда өздігінен білім алу бағдары еңбектің мазмұны мен өзгермелі шарттарына бейімделуге мүмкіндік беретін, сондай-ақ жеке тұлғаның жетістікте өзіндік дамуына жағдай жасайтын кәсіби білімге негізделуі тиіс. Өздігінен білім алу адамның рухани жетілуі болып саналады, ол шығармашылықтағы эстетикалық мәдениет мақсаттарының жүзеге асуына бағытталады, оның құрылымында өз шығармашылық қабілетін жүзеге асыру және өзін-өзі тану бойынша өзгерістер орын алады.

Негізгі сипаты ақпаратты жасау, тарату және тұтыну болып келетін қазіргі қоғамның әр түрлі ақпаратқа тәуелділігімен байланысты жаңа білім беру парадигмасы жағдайында, өздігінен білім алудың рөлі бірден артып қана қоймайды, ол халықтың маңызды бөлігінің айналысатын әрекетінің үстем түрі - адамның ақпаратпен өзіндік жұмыс істеуінің нәтижесіне айналып келеді.

Білім түрін таңдау еркіндігінің күрт өсуі (демек өздігінен білім алудың да), осыған қатысты қоғам шарттарын жасау маңыздылығының бірден арта түсуіне себепші болады.

Әлбетте, мұның бәрі өзін-өзі табу, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі танытумен байланысты өздігінен білім алуда жүзеге асуы мүмкін.

Себебі, өздігінен білім алуды таңдау - өзіндік жеке тұлға ретінде таңдаудың нәтижесі. Бұл өз кезегінде, өздігінен білім алу үрдісін өзіндік басқару мен өзіндік реттеу негізінде осы мақсаттарға қол жеткізуге болады. Демек, өздігінен білім алу деп, еркін әрекетті айтамыз.

Өздігінен білім алу – бұл әлеуметтендіру, өзін жүзеге асыру қажеттіліктерін қанағаттандыруға, мәдени, білімдік, кәсіби және ғылыми деңгейлерді жоғарылатуға бағытталған еркін таңдаумен сипатталатын жеке тұлғаның (әлеуметтік топтың) еркін әрекеті, рухани қажеттіліктерін жүзеге асырудан қанағат алуы.

Өздігінен білім алудың мәндік сипаты осы әрекет түрінің сапалы ерекшеліктерінің тізімімен толығы тиіс.

Бұл ерекшеліктерге жеке тұлғаның таңдау еркіндігі мен ол мүмкіндіктерді жүзеге асыруы, өзін ұйымдастыруы, жаңа білім, ақпарат алу түріндегі өзіндік жұмысы, осы әрекетті өзіндік реттеуі жатады.

Өздігінен білім алу түсінігінің мазмұнды талдауының негізіне бірнеше белгілер кіреді: еркін әрекет, жеке тұлғаның өзін жүзеге асыруы, мәдениеттің жалпы деңгейін көтеру, оның түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру, өздігінен білім алуды оның тұлғасымен және білім алумен, әлеуметтендірумен біріктіру.

Өздігінен білім алу ерекшелігі әр түрлі ғылымдармен зерттеледі және мультипарадигмалық сипатпен ерекшеленеді.

Жоғары оқу орындарында күтілетін нәтижеге бағытталған оқыту студенттердің өздігінен білім алу деңгейін айқындауға және оларды алдағы уақытта жүзеге асыру бойынша нақтылы ұсыныстарды қалыптастыру бағытына ие әдістерді, амалдар мен құралдарды пайдалану негізінде жүзеге асырылады.

Студенттердің өздігінен білім алу деңгейін айқындауға арналған сауалнама, олардың кәсіби өздігінен білім алу үдерісіндегі өзіндік іс-әрекеттің маңыздылығын түсінуі мен өздігінен білім алуға ұмтылуын, яғни өздігінен білім алу үдерісіне оң қарым-қатынасының болуын; өздігінен білім алу үдерісіндегі білім алуы мен өзіндік іс-әрекет тұрғысынан түсінуін зерттеуге бағытталған; өздігінен білім алу, өзіндік іс-әрекеттерін жете түсінуі мен кәсіби тұрғыда өздігінен бағалай алу деңгейін анықтауға бағытталған.

Студенттердің өздігінен білім алуға даярлығын қалыптастыруда біз білім алушыларды тек аудиторияда ғана емес, сонымен қатар аудиториядан тыс уақыттарда да кәсіби іс-әрекетке даярлаймыз. Атап айтсақ, студенттің өзіндік жұмыстарын орындау барысында (СӨЖ), курстық, дипломдық жұмыстарды орындауда және СҒЗЖ-мен, ОБСӨЖ-мен, оқу, педагогикалық практика барысында орындалады.

Білім алушыларға жүргізілген сауалнама келесідей көрсеткіш көрсетті: 28% - студенттердің өздігінен білім алу үдерісінде өзіндік жұмысты презентация түрінде бере алады, 52% - конспект түрінде қолданады, 11% - әртүрлі формада (эссе, баяндама, реферат және т.с.с.) түрде қолданады, 9% - СӨЖ орындау мүлдем ұнамайды. Келесі «Сізге өзіндік жұмысты қалай орындаған ұнайды, жеке немесе оқытушының басшылығымен бе?» деген сұраққа 35% - өздігінен, 65% - оқытушының басшылығымен орындағанды ұнататынын белгіледі. «Қандай бағалау жүйесі Сізге көбірек ұнайды?» көбінесе баллдық жүйеден рейтингтік бағалау тиімді екенін көрсетті. Бұл жүйе студенттердің белсенділігін арттырып, оқу іс-әрекетіне ынтасын кеңейтеді деген түсініктері бар. Білім алу-

шылардың 72% - рейтингтік бағалау қажет, онда оқытушы студенттердің білімін объективті түрде бағалайды, ал, 28% - рейтингтік жүйенің керек еместігін және де оқытушының студенттерді бағалауы объективті емес деп белгілеген. Өзіндік жұмысты орындауда бақылау қажеттігін көрсетті.

Студенттердің өздігінен білім алуға даярлығының қалыптасқандығын айқындауға арналған сауалнаманың бірі – олардың өзіндік іс-әрекеті, өздігінен білім алу, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі басқару, өзін-өзі дамыту саласынан білімінің толықтығы табылады. Университет оқытушылары қатысқан педагогикалық сараптама студенттердің өзіндік іс-әрекеті, өздігінен білім алу, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі басқару, өзін-өзі дамыту саласынан ақпараттануы деңгейінің төмен екендігін анықтады. Сарапшылар, студенттердің жалпы өздігінен білім алу туралы түсініктері болғанымен, олардың басым бөлігі маманның өздігінен білім алудағы өзіндік іс-әрекет маңыздылығын жете түсінбейтіндігін, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі бақылау қызметтерін, өзін-өзі басқару, өзін-өзі дамытудың рөлі мен ерекшеліктері туралы түсініктері жоқтығын атап көрсетті.

Студенттердің өздігінен білім алу түсініктерін және оның түрлерін ажырата алатындықтарын айқындау мақсатында өзіміз құрастырған сауалнамалар ішінен білім алушыларға барынша түсінікті саналатын өздігінен білім алудағы ұйымдастырушылық қабілеттерінің жиынтығы мұқият оқуға ұсынылды. Сондай-ақ, олардың ұсынылған ұйымдастырушылық қабілеттерінің арасында кәсіби өздігінен білім алуды ұйымдастыру үшін қай өзіндік іс-әрекеттер маңызды емес деп, есептегендерін сызып тастауларына болатындығы ескерілді.

Диагностикалық тәсілдердің кешені көмегімен көптеген студенттерде ұйымдастыру қабілеттерінің көрінуінің орта және төмен деңгейі басым екенін байқадық. Сонымен қатар оқытушылар мен кураторлардың тарапынан студенттермен қарым-қатынас жасауда тұлғалық-бағдарлық қарым-қатынас принципі негізінде құрастырғысы келетіндігі анықталды, мұндайда ұйымдастыру қабілеттерінің қалыптасу үдерісі кезінде студенттер мен оқытушының арасында бірлескен қызметтің оңтайлы әсері пайда болатыны анықталды.

Сауалнама жүргізу нәтижесі бойынша, бір жағынан, студенттердің өздігінен білім алуы айқындалды, ал екінші жағынан олардың өздігінен білім алу үдерісіндегі білімдерінің аздығы, өзіндік іс-әрекетін көрсете алу мен өзінің креативтік қабілеттерін бағалай алу деңгейлерінің төмендігі анықталды.

Өздігінен білім алу үдерісін ұйымдастыруда ең маңызды рөл студенттерге беріледі, мұнда оның басты қызметі білім алушылардың танымдық және өзіндік іс-әрекеттерін басқару болып табылады. Осыған байланысты студент өзінің күнделікті әрекеті барысында төмендегі өздігінен білім алу түрлерін: оқытуда және үйретуде ыңғайластырылған өзіндік іс-әрекетте нәтижеге жетуін; білім алушылардың белсенді оқу-жаттығу әрекеттерін жетілдіруін; кәсіби өздігінен білім алу түрлеріне қызығушылықты арттыруын; ұйымдастырылып отырған оқу-жаттығу, кәсіби өздігінен білім алу түрлеріне білім алушылардың қалыптасуын бағыттауын; оқыту құралдарын, формаларын және әдістерін таңдауды дидактикалық және психологиялық тұрғыдан негіздеу міндеттерін шешу қажет болады.

Студенттер үшін өздігінен білім алу түрлеріне, оның ішінде кәсіби өздігінен білім алудың белсенді құралдары, кітапхана ұжымымен байланысты өткізілетін іс-шаралар, онлайн сабақтар, мобилдік оқу жаттығулар, мастер-сыныптар және т.б. өзіндік іс-әрекеттерге студенттерді баулуда кәсіби құзыреттіліктің ішінде ұйымдастыру жұмыстарының маңызы жоғары. Білім беру ұйымдарында оқу-жаттығу жұмыстарының төмендегідей ұйымдастыру-педагогикалық мәселелері шешімін табуы тиіс.

Педагогиканың негізгі мақсаты оқыту үдерісінің құрылымдық элементтерін жинақтау, өзара байланыстыру олардың диалектикалық біркелкілігін қамтамасыз ету. Әдістемеді көбінесе: «қалай оқыту керек?», оқытудың қандай құралдары арқылы оқыту мазмұны студенттердің білімі мен іскерлігіне айналады деген сұрақтар басым болады.

Студенттердің әрбір іс-әрекеті үшін дайындық жасалуы тиіс. Білім алушылардың білімі, іскерліктерін, дағдыларын қалыптастыру үшін әзірленген жоспарда уақыт үлестірілуі керек.

Бір мақсатқа жету үшін бастапқыда жасалған дайындық әрекетін жоспарлау үдерісі деп аталады. Мақсатқа жету үшін оның анықталуы және жолының белгіленуі оқытудың жоспарлануы деп аталады, ал осы мақсатқа жету жолында кездесетін кедергілерді басып өту үшін қабылданған іс-шаралар оқыту әдістері деп те аталады.

Студенттердің айқындаған қиындықтарының өзіндік ерекшелігі олардың өздігінен білім алу үдерісінде, өзіндік іс-әрекетте шешуі тиіс міндеттердің тізіміне байланысты. Барлық студенттердің

негізгі қиындықтары олар үшін жаңа білімнің және іскерліктің жетіспеуі, оның ішінде өздігінен білім алу үдерісінде қызығушылығының, өзіндік іс-әрекетте дағдының тапшылығы, өздігінен білім алу қағидасын, ұстанымының және оны жүзеге асыру жолдарын меңгермегені болып табылады.

Қорытындылай келе, ЖОО-да студенттердің өздігінен білім алуының маңыздылығы – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік тұрғыда шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, жеке адамның шығармашылық, рухани және күш қуат мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салаутты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, даралықты дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін байыту және т.с.с.. білім берудің озық қарқынмен дамытылуын қамтамасыз ету болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» 2019 жылғы 2 қыркүйек.
- 2 Коджаспирова Г.М. Сущность профессионального самообразования // В кн.: Профессиональное творчество педагога: Материалы научно-практ. конф. – 1994. 20-21 окт. – С.128.
- 3 Қазақстан Республикасында 2020 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. – Астана, 2010. – Б.3-4.
- 4 Қазақ тілі терминдернің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Психология және психология/ жалпы редакцияны басқарған А.Қ. Құсайынов. – Алматы: «Мектеп» баспасы ЖАҚ, 2002. – 256 б.
- 5 Павлютенсков Е.М. Формирование мотивов выбора профессии / Под ред. Б.А. Федоршина – Киев.: Ряд школа, 1990. – 72 с.
- 6 Общая психология / Под ред. А.В. Петровского. – М.: Педагогика, 1990. – 432 с.
- 7 Шужина Г.И. Проблема познавательного интереса в педагогике. – М.: Педагогика, 1971. – 352 с.
- 8 Зборовский Г., Шуклина Е. Самообразование – парадигма XXI века // Высшее образование в России, 2003. – №5. – С.25-32.
- 9 Громцева А.К. Формирование школьников готовности к самообразованию. – М: Просвещение, 1993. – 144 с.
- 10 Новиков Д.А. Статистические методы в педагогических исследованиях (типовые случаи). – М.: МЗ-Пресс, 2004. – 67 с.
- 11 Беркымбаев К.М., Арымбаева К.М., Боранбаева А.Р. Болашақ мұғалімдердің өз бетінше білім алу әрекеті түсінігі және мәні. Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ түрік университеті Университеттің 25 жылдығына және п.ғ.д., профессор Ә.Ә. Усмановтың 70 жылдық мерейтойына арналған "Бәсекеге қабілетті маманның ұлттық және әлемдік кәсіби келбетін қалыптастыру" атты Халықаралық ғылыми практикалық конференция материалдары 22-23 сәуір, 2016.
- 12 Калинин Е.В. Высшая школа в системе непрерывного образования: Научно-теоретическое пособие. – М.: Высшая шк., 1990. – 144 с.
- 13 Пидкасистый П.И. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы / П.И. Пидкасистый, Л.М. Фридман, М.Г. Гарунов. – М.: Педагогическое Общество России, 1999. – 354 с.
- 14 Сластенин В.А. и др. Педагогика Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр "Академия", 2002. – 576 с.
- 15 Таубаева Ш. Научные основы формирования исследовательской культуры учителя общеобразовательной школы: Автореф. дисс... докт. пед. наук. – Алматы, 2002. – 46 б.
- 16 Қадірбаева Р.І. Болашақ мұғалімдерді оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуға кәсіби даярлаудың ғылыми-педагогикалық негіздері. Пед.ғылым.докт.. дисс: 13.00.08. – Түркістан, 2008. – 324 б.

УДК 378
МРНТИ 14.35.05

М.А. Абсатова¹, А.Айтуарова²

¹п.ғ.д., профессор

²докторант

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚЫРМАНДЫҚ МӘДЕНИЕТІН ДАМУЫНЫҢ ЖЕТЕКШІ ҚАҒИДАЛАРЫ

Аңдатпа

Мақалада студенттердің оқырмандық мәдениетін дамыту мәселесі қарастырылады. Ғылыми – педагогикалық және арнайы әдебиеттерді талдау негізінде зерттеушілер оқырмандық мәдениеттің сипатын анықтаған.

Сонымен қатар, оқырмандық мәдениеттің меңгеру дәрежесі қарастырылады. Аталмыш мәселені зерттеген ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып, студенттердің оқырмандық мәдениетін дамытудың жетекші қағидалары ұсынылады. Оқырмандық мәдениеттің негізін оқу құрайды. Оқу-белсенділік пен қызмет түрі болғандықтан оқырманның мәдениеті, шеберлік пен оқу белсенділігі мен оқуға қажетті білімді білдіреді. Қарастырылған әрбір қағиданың мәні анықталады.

Түйін сөздер: мәдениет, оқырмандық мәдениет, қағидалар, дамыту, жалпы мәдениет, оқырмандық іс-әрекет, меңгеру дәрежесі, оқу.

Абсатова М.А.¹, Айтуарова А.²

¹д.п.н., профессор

²докторант

Казахский национальный педагогический университет им. Абая

ВЕДУЩИЕ ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ

Аннотация

В статье рассматривается проблема развития читательской культуры студентов. На основе анализа научно-педагогической и специальной литературы исследователи попытались охарактеризовать понятие «читательская культура».

Также в статье определяется уровень овладения читательской культурой. Основываясь на труды ученых, которые непосредственно занимались данной проблемой были раскрыты принципы развития читательской культуры студентов. Основу читательской культуры составляет чтение. Чтение – активность и вид деятельности, он представляет культуру читателя, мастерство, активность в чтении и знания, необходимые для чтения. Авторы попытались выявить суть рассмотренных в исследовании ведущих принципов.

Ключевые слова: культура, читательская культура, принципы, развитие, общая культура, читательская деятельность, уровень овладения, чтение.

М.А. Absatova¹, А.Аитуарова²

¹doctor of pedagogical sciences, Professor

²doctoral student

Abai Kazakh National Pedagogical University

THE LEADING PRINCIPLES OF DEVELOPMENT READING CULTURE OF STUDENTS

Abstract

The article discusses the problem of developing the reading culture of students. The researchers tried to characterize the concept of “reader culture”, basing on the analysis of scientific-pedagogical and special literature.

The article also determines the level of mastery of reader’s culture. The principles of development of reading culture of students were revealed, basing on the works of scientists who were directly involved in this problem. The basis of reading culture is-reading. Reading-activity and type of activity, it represents the reader's culture, skill, activity in reading and knowledge required for reading.

The authors tried to identify the essence of guiding main principles of the research.

Keywords: culture, reading culture, principles, development, general culture, the reader's activity, the level of mastering reading.

Қазіргі Қазақстандағы дағдарыстық қоғамның рухани кеңістігінде тұтас мәдени-білім беру кеңістігін қайта біріктіруге, білім мазмұны мен формаларына кең мәдени контекст енгізуге оң үрдіс байқалуда.

Осы тұста қазақстандық ғалымдар Қ.Жампеисова, Н.Хан, Ш.Колумбаева өз зерттеулерінде атап өткендей, XX! ғасыр мұғалімінің кәсіби портретінің негізгі талабы ретінде «педагогикалық эрудиция, кәсіби педагогикалық ойлаудың жүйелілігі мен өзіндік сипаты» болуын алға тартады [1].

Сонымен қатар, соңғы жылдары біздің елімізде «білімді адам» мен «ақпараттанған адам» ұғымдары бір-біріне жақындап, «мәдениетті адам» ұғымынан алшақтап (тіпті қарама-қайшылығы жиілеп) бара жабықтанып айта аламыз.

Өкінішке орай, тұлғаның функционалды және кәсіби білімі гуманистік құндылықтарға қайшы келеді, ал жалпы адамзат мәдениеті төмен деңгейге түсіп кетті.

Ғылыми-педагогикалық әебиеттерді талдау барысында мәдениет дегеніміз - адамның өмір сүру формасы мен әдісі, адамзаттың барлық қызмет салаларында - өндірістік, әлеуметтік, рухани жетістіктер жиынтығы; осының бәрі адамдардың физикалық және ақыл-ой жұмысының арқасында жасалатынын анықтадық.

Мәдениет адамзаттың табиғи, әлеуметтік және өзіндік мәдени әлемін дамытудағы тәжірибесін жинақтайды. Оның дамуы негізінде адам психикасының формалары қалыптасады, сақталады, жетілдіріліп, ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып беріледі. Басқа жағынан қарасақ, мәдениет дегеніміз – бұл білімнің немесе қызметтің белгілі бір саласын игеруде қоғам қол жеткізген жетілу дәрежесі мен деңгейі болып табылады.

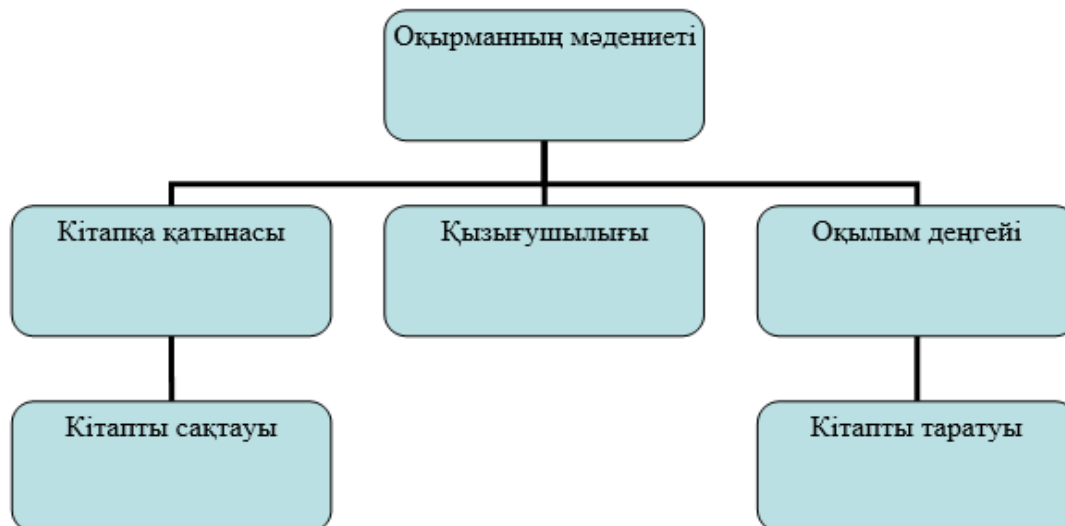
Яғни мәдениет тұлғаның білім мен іс-әрекетті меңгеруімен тікелей байланысты.

Келесі кезекте біздің зерттеу мәселемізбен байланысты ұғымдарға тоқталсақ, оқу мәдениеті ұрпақтар сабақтастығындағы дәстүрлі мәдениеттің тұрақтылығының құрамдас бөлігі ретінде ашылуы мүмкін, бұл қоғамның эволюциялық дамуының қажетті шарты болып табылады.

Сонымен қатар, оқылымның өміршеңдігі оның қазіргі қоғамның әлеуметтік-мәдени шынайылығы үшін ашықтық деңгейіне байланысты болады. Кітап оқу мәдениетін жақсы білетін адам кітаптың адамдар өміріндегі маңыздылығын, оның басқа бұқаралық ақпарат құралдары түрлеріндегі орнын түсінуі керек, кітап өңдей білуі, кітапханаларға баруы, кітапты өз бетінше таңдай білуі керек, әр адам кітап оқуға деген сүйіспеншілікті, жазушының шығармашылығымен қуанышты болуын дамытуы керек, көркем әдебиетті және ғылыми кітаптарды бағалау принциптері болуы шарт.

Ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде «оқырмандық мәдениет» ұғымы оқу мәдениетіне қарағанда барынша ауқымды, сан қырлы, көлемді болып табылатынын анықтадық [2].

Кітапқа деген қатынасына, оны сақтауға, таратуға қатысты қызығушылық, оқылым деңгейінде көрінетін оқырман мәдениетін сипаттайды (сурет-1).

Сурет-1. Оқырмандық мәдениеттің сипаты

Оқу мәдениеті оқырмандық мәдениеттің бір бөлігі, оның өзегі, өйткені ол оқу процесін қамтиды.

Аталмыш ұғымдардың арасында диалектикалық тұтастық, өзара байланыс бар (жалпы білім қоры әдеби мәтіндерді қабылдауға әсер етеді, ал ақпаратты қабылдау, меңгеру және оқудың жаңа тәсілдері оқырман мәдениетін байытады). Бұл ұғымдар арасындағы шекаралар біршама ерікті екенін ескеру қажет.

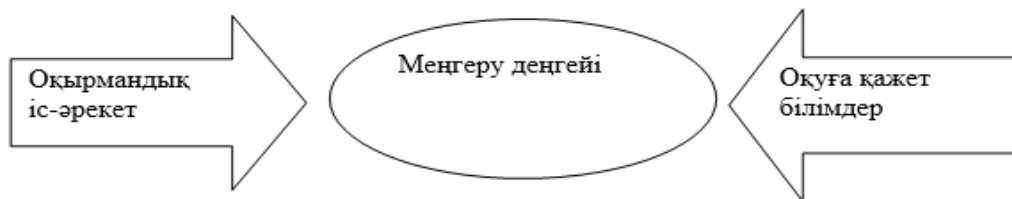
Белгілі болғандай, оқырмандық мәдениеттің жоғары деңгейі маманға басқа тұлға, басқа мәдениетті түсінуге мүмкіндік береді. Оқырмандық мәдениетке жеке дара да қосылуға болады, алғашқы мектептегі күндегідей арнайы оқу шарт емес. Бірақ, бұл ұзақ әрі бейрационалды жол. Үлкен ойшылдармен толыққанды оқырмандық қарым-қатынастан айырылған адам негізінен догматик болады, рухани байытуға мүмкіндіктері мен қабілеттері болмайды, тек белгілі нәрсені биліктің көмегімен шоғырландырады.

Рухани қарым-қатынастың, әлемді түсінудің, өзін-өзі жетілдірудің, кітаптармен қамтылған және білім берудің барлық деңгейлерінде жеке тұлғаға сіңірілген адамның тәжірибесі адамға жеке тұлға ретінде қалыптасқан, оның ішінде оқу негізінде қалыптасқан жеке құндылық қатынасына сәйкес әлемде бағдарлау формасы ретінде қызмет етеді. Дегенмен, тұлғалық мәдениеттің құндылықты бағдарланған негізін құрайтын, адам өз өмірінің маңызды мәселелерін шешетін аксиологиялық білімдер кешені, ең алдымен, кәсіби дайындықтың негізгі мазмұнын құрайтын нақты ғылыми біліммен қамтамасыз етілген.

Өкінішке орай, ғылыми және кәсіптік білімнің дамуымен білім беру процесінде қалыптасатын және адамның кәсіби бағдарлануы мен белсенділігін қамтамасыз ететін ұғымдардың, білімнің, ойлаудың деңгейлері мен жеке өмірінен алынған тәжірибесі және адамның күнделікті өміріне қызмет ететін әмбебап ақпарат саласы арасында терең сәйкессіздік пайда болады. Егер кәсіптік білім, адам туралы ғылыми шындықты білу дәстүрлерге, құндылық бағдарларына және әлеуметтік-мәдени контекстке негізделген болса, бізде оң нәтиже болады. Керісінше, кәсіптік білімдегі және жеке тұлғаның мәдени дамуындағы (оның ішінде оқу мәдениетін игерудегі) үзіліс А.Н. Леонтьев айтқандай, адамзат неғұрлым көбірек дамыған сайын, ол жинақтайтын әлеуметтік-тарихи практиканың нәтижелері неғұрлым бай болса, білімнің салмағы, мәдениетті тұлғаны қалыптастыру соғұрлым нақты болады [3].

В.Г. Маранцман «оқу мәдениеті» ұғымын мәдениеттің кеңірек және жалпы ұғымымен байланыстыра отырып, эмоционалды реакцияның белсенділігі мен дәлдігін, көркем мәтінді түсіну тереңдігін, оқырман қиялындағы әдеби образдарды нақтылауды, оның авторының көркемдік әлемі мен шығарманың формасын эстетикалық тұрғыдан бағалауды, оқырманға қажетті қасиеттер ретінде анықталуын қарастырады [4].

Яғни, оқу - бұл белсенділік пен қызмет түрі болғандықтан оқырманның мәдениеті, шеберлік пен оқу белсенділігі мен оқуға қажетті білімді білдіреді (сурет-2).

Сурет-2. Оқырмандық мәдениеттің деңгейі

Оқырманның толыққанды белсенділігі қол жетімді кітап ортасын білместен, оқырманның көкжиегін, тандаулы қарым-қатынас әдетімен, өзі үшін кітап тандау, оқуға деген қызығушылығыңыз бен қалауын ескерместен және оқу шеңберін қалыптастырмай оқырмандық қызметтің жүзеге асуы мүмкін емес. Бұл оқырманның өзін-өзі тану және әлемді түсіну мақсатымен таңдамалы қарым-қатынасқа деген тұрақты қажеттілігін қалыптастырады.

Оқырманды қалыптастырудың маңызды жолы оқылған кітаптар туралы оқырман пікірлеріне талдау жасау болып табылады. Студенттердің пікірлерінде оқылған шығармаға субъективті қарым-қатынас (эмоционалдық қарым-қатынас), сондай-ақ оқылған материалды объективті талдау, кітап туралы рационалды күтуді анықтауға болады. Бағалау қабілетіне оқырман талғамы, өсу дәрежесі әсер етеді. Пікір арқылы оқылғанды түсіну анықталады. Пікірлердің көмегімен оқуға деген қызығушылықтың сапалық критерийлерін толық анықтау үшін қойылған сұрақтар, жауаптар құрастыру орынды. Сұрақтар арқылы кітаптың эмоциялық әсерін, эстетикалық қабылдауды, оқылғанды меңгеруді анықтауға көмектеседі. Бұл ретте сұрақтар жеке пікірлерді елемей, кітапқа деген шынайы қарым-қатынасты ашуы тиіс.

Ғылыми әдебиеттерді талдау барысында біз студенттердің оқырмандық мәдениетін дамытудың жетекші қағидаларын анықтауға тырыстық (сурет-3).

Сурет-3. Студенттердің оқырмандық мәдениетін дамытудың жетекші қағидалары

Келесі кезекте көрсетілген қағидаларға тоқталсақ:

Оқу құзыреттілігін қалыптастыру процесінің негізі ретінде *жүйелілік пен кешенділік қағидасы* қызмет етеді, өйткені олар студенттердің іс-әрекетінің түрлері арасында, атап айтқанда, сөйлеу әрекетінің (оқу) және параллельді өндірістік әрекеттің (білім беру пайдаланушысының сөздігін құру және жүргізу) арасында жүйелік құраушы байланыстар мен қатынастарды орнату қажеттілігін туындатады [5].

Оқытудың практикалық бағыттылығы қағидасы жоғары білімнің мақсаттары мен нәтижелерінің жалпы мәдени және кәсіби құзыреттіліктердегі динамикалық сандық және сапалық өзгерістерге бағытын көрсетеді. Бұл тұрғыда оқу қабілеттілігін жоғарылатудың ең дәл нәтижелері маңызды, олар мета-сапа ретінде жалпы және кәсіби қызметке, атап айтқанда үнемі өзгеріп тұратын ақпараттық қоғамда оқуға дайындық негіздерін біріктіреді.

Мәдени сәйкестілік қағидасы мәдениетті адамды тәрбиелеу қажеттілігінен туындайды және тәуелсіз жұмыс мәдениетін дәйекті дамыту және білім берудің негізгі міндетін іске асыру арқылы - оқуды үйрену, белгісіз болашаққа түлек дайындауға мүмкіндік беру арқылы жеке тұлғаның ақпараттық мәдениетінің негізгі компоненті ретінде оқу құзыреттілігін қалыптастыруда көрініс табады [6].

Модульдік қағидасы қолданудың классикалық ережелері оқу материалын блоктың толықтығы талабына жауап беретін модульдер түрінде жасайды, бұл білім беру мақсатына назар аударып, жеке бөліктерден біртұтас оқу мазмұнын құруға мүмкіндік береді.

Өз кезегінде *ікемділік қағидасы* оқытудың мазмұны мен оны игерудің әдістерін оқушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімдеу мүмкіндігін қамтамасыз ететін модульдер құруды талап етеді.

Екі жоспарлылық қағидасы психологтар, мұғалімдер мен философтар қарастырады, ол маңызды және көптеген жағдайларда әлеуметтік реттеу тұрғысынан мүмкін болатын жалғыз болып саналады, сонымен қатар шет тілін оқытудың интенсивті әдістері теориясында маңызды болып табылады. Бұл қағиданың кең таралғанына және мойындалғанына қарамастан, жоғары оқу орындарындағы педагогикалық практиканың көп жағдайда студенттермен тікелей зерттеу шеңберінен тыс қалады. Оның көрінісі негізінен контекстік оқыту теориясына байланысты кеңінен таралған іскерлік ойындар кезінде жазылады А.А. Вербицкий және педагогикалық және ойын контекстінің тіркесіміне негізделген [7].

Ұжымдық қарым-қатынас қағидасы оқу құзыреттілігінің интерактивті компонентін құру мақсатында білім беру ынтымақтастығын ұйымдастыруға бағытталған. И.А. Зимняяның пайымына сәйкес, осы қағида іске асырылған кезде - болашақ маман болудың субъективті жағдайын құруға және өзгертуге қабілетті оқыту мақсатында біріктірілген қоғам, яғни «ұжымдық субъект» қалыптасады [8].

Сонымен, жоғарыдағыны түйіндей келе, студенттердің оқырмандық мәдениетін дамытуда жетекші қағидаларды ұстанғанымыз белгілі нәтижеге, нақты оқу әрекеті мен оқырмандық іс-әрекетті, оқырмандық мәдениетті дамытуға негіз бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Жампеисова Қ., Хан Н., Колумбаева Ш. *Профессиональный портрет учителя XXI Века // Вестник «Педагогика ғылымдары сериясы» №1(61), 2019. – С.3-13.*
- 2 Ставцева И.В. *Формирование читательской компетентности студента как базовой составляющей информационной культуры личности: дис.к.п. н. – Казань, 2014. – 205 с.*
- 3 Леонтьев А.Н. *Деятельность, сознание, личность. – М., 2004. – 204 с.*
- 4 Маранцман В.Г. *Анализ литературного произведения и читательское восприятие школьников: методическое пособие. – Л.: Ленинградский гос. педагогический институт им. А.И. Герцена, 1974. – 176 с.*
- 5 Гейхман Л.К. *Культура самостоятельной работы студентов при создании учебного пользовательского словаря / Труды Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств. Т. 202. Культура и деловой иностранный язык. – СПб.: Изд-во СПбГУКИ, 2014. – С.85-89.*
- 6 Гейхман Л.К. *Словарная работа в обучении чтению студентов // Вестник ЮУрГУ. Серия «Лингвистика». – 2014. – Т.11. – №3. – С.56-62.*
- 7 Вербицкий А.А. *Компетентностный подход в образовании: проблемы и условия реализации // Байкальский психологический и педагогический журнал. – 2006. – №1-2(7-8). – С.25-35.*
- 8 Зимняя И.А. *Лингвопсихология речевой деятельности. – М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2001. – 432 с.*

УДК: 37.01:001.8
МРНТИ: 14.01.07

М.А. Бакетова¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология институтының докторанты,
Алматы қ., Қазақстан*

СТУДЕНТТЕРДІҢ КОРПОРАТИВТІ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Корпоративті мәдениет – бұл командада қабылданған құндылықтар, дәстүрлер жүйесіне негізделген ережелердің, нормалардың, рәсімдердің, қызметтің өз нұсқамаларының, мінез-құлық ережелерінің жиынтығы. Корпоративті мәдениеттің басты мақсаты-студенттердің мүдделерін анықтау, студенттік ұжымды қалыптастыру.

Бұл мақалада білім беру мәдениетінің маңызды элементі болып табылатындығы, оның контекстінде олардың өзара іс-қимылының ерекше белгілері ашылады. Мәдениет адамның өміршеңдігі мен өміршеңдігін модельдейтін, әлеуметтік-мәдени ортадағы мәдениеттер мен тұлғалардың диалогы арқылы интеграцияланатын әр түрлі құндылықтарды шоғырландыратын адам қызметінің процесі мен өнімі (рухани және материалдық) болып табылатындығын көрсетеді.

Түйін сөздер: мәдениет, студент, білім беру, корпоративтік мәдениет, басқару.

Бакетова М.А.¹

*¹докторант Института педагогики и психологии КазНПУ им. Абая
г. Алматы, Казахстан*

ФОРМИРОВАНИЕ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ

Аннотация

Корпоративная культура – это совокупность правил, норм, процедур, предписаний самой деятельности, правил поведения, которая основана на существующей системе ценностей, традиций, принятая в команде. Главное предназначение корпоративной культуры в том, чтобы согласовать интересы студентов, достижение студенческого коллектива.

В данной статье утверждается, что образование является важнейшим элементом культуры, в контексте которого раскрываются специфические черты их взаимодействия. Культура выступает процессом и продуктом (духовным и материальным) деятельности человека, моделирующим существование и жизнетворчество человека, концентрирующим многообразные ценности, которые интегрируются через диалог культур и личностей в социокультурной среде.

Ключевые слова: культура, студент, образование, корпоративная культура, управление.

Baketova M.A.¹

*¹doctoral student the Institute of Pedagogy and Psychology at Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan*

FORMATION OF CORPORATE CULTURE OF THE STUDENTS

Abstract

Corporate culture is a set of rules, norms, procedures, regulations of the activity itself, rules of conduct, which is based on the existing system of values, traditions, accepted in the team. The main purpose of corporate culture is to coordinate the interests of students, the achievement of the student body.

This article argues that education is the most important element of culture, in the context of which the specific features of their interaction are revealed. Culture is a process and product (spiritual and material) of human activity, modeling the existence and life-creation of man, concentrating diverse values that are integrated through the dialogue of cultures and personalities in the socio-cultural environment.

Key words: culture, student, education, corporate culture, management.

Қазіргі педагогикалық ғылымның бірінші кезектегі мәселелерінің бірі кәсіби-адамгершілік тәрбие мақсаттарын және оларға қол жеткізу құралдарын жаңарту болып табылады. Отандық педагогикалық ғылымда әр түрлі оқу іс-әрекеті процесінде тұлғаны тәрбиелеу және дамыту білім берудің айқындалушы міндеті ретінде қарастырылды. Олар қазіргі уақытта да анықтаушы болып қалады, бірақ осы мақсаттарды тұжырымдау ерекшеліктері мен әрбір кезеңде оларға қол жеткізу тәсілдері қоғамның неғұрлым өзекті қажеттіліктерімен айқындалады.

Корпоративті мәдениет феноменін зерделеуге ғылыми және практикалық қызығушылықты жандандыру соңғы уақытта ұйымдар мен мекемелер қызметінің тиімділігіне әсер ететін қоғамдық-кәсіби және мәдени құндылықтар жүйесін қалыптастыру қажеттілігінен туындап отыр. Бүгінгі таңда жоғары оқу орындары түлектерінің кәсіптік қызмет жағдайларына әлеуметтік бейімделу болашағы жас маманның оны қабылдаушы ұйымның корпоративтік мәдениетіне кіріуге дайындық дәрежесіне байланысты. Бұл тұрғыда корпоративтік мәдениет жеке тұлғаның сапасы, оның қалыптасу деңгейі маманның әлеуметтенуі мен жеке белсенділігінің алғышарттары екендігін көрсетеді. Студенттік ортада әлемдік және отандық құндылықтардан, студенттік қауымдастықта өмір сүру дәстүрлерінен белсенді түрде айыру байқалады. Жоғары оқу орындары түлектерінің басым бөлігі еңбек ұжымына кіргенде бейімделуде, қызметкерлермен қарым-қатынаста, корпоративтік құндылықтарды, ұйымда бар нормалар мен ережелерді меңгеруде қиындықтарға тап болады. Олар командада жұмыс істеуге, серіктестік қарым-қатынас құруға, өз еңбегінің нәтижелеріне және бірлескен қызметтің нәтижелеріне жауап беруге дайын емес, бұл қазіргі заманғы мектепке дейінгі білім беру ұйымдарда корпоративтік мәдениетін интериоризациялауды қиындатады.

Қазіргі заманғы ұйымдардың алуан түрлілігі корпоративтік мәдениеттердің қалыптасу, даму және қызмет ету ерекшеліктерін, олардың білім беру жүйесіндегі өзіндік ерекшелігін саралап зерделеуге қажеттілікті талап етеді. Бұл корпоративтік мәдениеттің мәні мен мазмұнын түсіну қажеттілігін өзектендіреді және оның құрылымы мен функцияларын анықтауға негіз болады. Қазіргі заманғы университеттің корпоративтік мәдениеті ұйым қызметінің тиімділігін арттыруға ғана емес, студенттердің адами капиталын қалыптастыру және дамыту үшін жағдайлар жүйесін құруға бағытталуы тиіс.

Зерттеуші ғалымдар студенттер университеттің корпоративтік мәдениетінің, оның құндылықтары мен дәстүрлерінің негізгі трансляторы болып табылады, оқу кезінде ғана емес, сонымен қатар жоғары оқу орнын бітіргеннен кейін де жоғары оқу орнының жағымды қабылдауын қалыптастыруды қолдайды, кәсіби салада меңгерілген мінез-құлық нормалары мен ережелерін, іске, әріптестерге, әлеуметтік серіктестерге қарым-қатынасты көрсете отырып. Бұл О.И. Бойкованың студенттердің корпоративтік мәдениетін жалпы білім беру ұйымының корпоративтік мәдениетін қалыптастырудың негізі деп санауына негіз береді [1]. Студенттердің корпоративтік мәдениеті тек білім беру саласында ғана емес, сонымен қатар оқудан тыс, әлеуметтік-мәдени және өндірістік қызметте қалыптасады және дамиды. Студенттердің корпоративтік мәдениетін қалыптастырудағы ерекше рөл тәрбие жұмысына жатады, оның барысында студенттер гуманистік құндылықтар негізінде мінез-құлықтың ең тиімді үлгілерін меңгереді, бастаманы, дербестікті, өз қызметінің нәтижелері үшін жауапкершілікті дамытады [2]. Зерттеуші Е. . Чижикова корпоративтік мәдениет феномені ХІХ ғасырдың басында алғаш рет зерделенгенін және неміс ғалымы К.Клаузевицтің еңбектерінде әскери істі оқыту жүйесінде көрініс табатынын атап өтті. Ғылыми тұжырымдалған жаңа ұғымы деп аталатын "корпоративтік рух", біріктіретін ішкі күштер армия мен сәйкестендіруге мүмкіндік беретін бір бөлігі ретінде тұтас. Жоғарыда баяндалғандар корпоративтік мәдениет пен осы құбылыстың белгілері бойынша ұқсастықты анықтауға негіз береді [3].

Ұйымның мәдениетімен салыстырғанда білім беру қауымдастығының корпоративтік мәдениеті ерекше құбылыс болып табылады және зерттеушілермен үш бағытта қарастырылады:

- ЖОО-ның корпоративтік мәдениетін дербес ұйым ретінде зерттеу;
- студенттік және профессорлық-оқытушылық құрамның корпоративтік мәдениетін жеке әлеуметтік топ ретінде зерттеу;
- факультеттің корпоративтік мәдениетін кәсіби корпорацияның болашақ мүшелерін дайындау негізі ретінде зерттеу деп қарастырады [4].

Шетелдік менеджменттегі корпоративтік мәдениетті зерттеу негіздерінің теоретигі Э.Шейн бұл жиынтықты сыртқы орта мен ішкі интеграцияның өзгеруіне бейімделу жағдайында пайда болатын ұжымдық базалық ұғымдардың паттері ретінде анықтады. Зерттеушінің пікірінше, корпоративтік мәдениеттің құрылымы үш деңгейді құрайды: беттік (мінез-құлық, тіл, ұрандар), ішкі (құндылықтар, сенімдер, символдар) және терең (базалық жорамалдар). Корпоративтік мәдениет философиясы

ұйымды күрделі жүйе ретінде түсінуден туындайды, оның негізінде миссия, мақсат қою және оның тиімділігін арттыруға бағытталған ішкі ережелер жүйесі жатыр [5]. Қазіргі уақытта ғылыми қоғамдастықта корпоративтік мәдениет феномені ғылыми білімнің түрлі салаларына трансформациялау және интеграциялау үрдісі байқалып отыр, педагогикалық ғылым да ерекше болған жоқ. Пәнаралық құбылыстың ерекшеліктерін көрсете отырып, корпоративтік мәдениет білім беруді басқару жүйесіне бәсекелестік күрес, қазіргі қоғамның сұранысына жауап беретін жаңа білім беру өнімін еңбек нарығына жылжыту белгілерін әкеледі. С.А. Барков ұйымдастырушылық және корпоративтік мәдениет ұғымдарын шектейді, "ұйымдастыру мәдениеті-бұл ұйым мәдениеті институт ретінде, яғни бұл өте кең түсінік. Оған ерекше сыртқы материалдық емес активтер – брендтер, имидж және бедел құру негізінде ұйым сыртқы ортада шығаратын мәдени құндылықтар (мінез-құлық стереотиптері, әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер, рухани құндылықтар) кіреді. Ұйымның басқа құрамдас бөлігі корпоративтік мәдениет болып табылады, атап айтқанда ұйымнан біртұтас етіп жасайтын құндылықтар ішкі сипатқа ие және ұйымды тікелей құрушылар үшін ішкі бірлікті, өзара түсіністікті және эмоционалдық жайлылықты қамтамасыз етеді [6]. Осылайша, автор корпоративтік мәдениет ұйымдастыру мәдениетінің құрамдас бөлігі болып табылатынын айтады.

Білім беру мекемесі ішіндегі корпоративтік мәдениет студенттердің жеке және топтық мінез-құлқын анықтайды, ЖОО-ның корпоративтік құндылықтары мен нормалары туралы түсінік қалыптастырады, ішкі мотивация бағытын және өзін-өзі дамыту бағытын анықтайды. Болашақ мамандардың оқу және оқудан тыс қызметке қатысуы, нормативтік құжаттарда бекітілген этикалық нормалар мен мінез-құлық ережелерін ұстану, білім беру мекемесінің дәстүрлерін сақтау (іс-шараларға қатысу, ЖОО мұражайын ұйымдастыру және т.б.) корпоративтік және кәсіби құзыреттілік негіздерін қалыптастырады, студентті болашақ кәсіби қызметтің тиісті саласына тән құндылықтарды тануға бағыттайды.

Студенттік қауымдастықтың корпоративтік мәдениетінің тәрбиелік және болжамдық мақсаттары туралы айта келе, корпоративтік мәдениет жоғары оқу орнының басшылығы, профессорлық-оқытушылар құрамы мен профессор-оқытушылар құрамының алға қойған мақсаттары мен міндеттеріне бірлесіп қол жеткізу үшін бағыт беретін білім беру мекемесінің ішкі өзегі болып табылатынын атап өткен жөн және жалпы студенттер. Тиімді білім беру принциптерін ұстана отырып, корпоративтік мәдениет әлеуметтік тапсырысқа бағытталған және кәсіби қызмет негіздерін меңгеруге бағытталған уәждеме жүйесін білдіреді.

Әлемдік білім беру кеңістігінде кәсіби білім берудің біртұтас жүйесін құрудың негізгі идеялары болып адамға үздіксіз көпдеңгейлі кәсіби білім беру үшін барынша мүмкіндік жасау; тұлғаның үздіксіз шығармашылықпен дамуы, өзгеруі және жетілуі; оның білім алу кеңістігіндегі жаңалыққа ұмтылысын қамтамасыз ету және кәсіби білім алуы үшін қолайлы жағдайлар жасау, тұлғаға білім алу траекториясын өз мүддесіне, бейімділігі мен қажеттіліктерін ескере отырып қалыптастыруға мүмкіндік беру болып саналады. Мұның бәрі кәсіби білім берудің көпдеңгейлілігі бағдарламаларында көрініс тауып, тәжірибеде жүйелі бірізділікте жүзеге асырылуы тиіс [6].

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде ЖОО студенттерінің корпоративтік мәдениетін қалыптастырудың жетекші факторлары болып табылатыны туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.:

- ЖОО-ның корпоративтік мәдениетінің құндылықтарына оң көзқарас;
- нақты ЖОО-ның студенттік қауымдастығына қатыстылығы үшін мақтан тұтатын студенттердің құндылық-бағдар бірлігі;
- корпоративтік оқиғаларды ұйымдастыруда және өткізуде студенттердің белсенділігі, дербестігі және бастамашылдығы;
- студенттердің коммуникативтік құзыреттілігі, командалық жұмыс істей білу, соның ішінде әлеуметтік-мәдени әртүрлілік жағдайында;
- студенттердің ұйымдастырушылық қабілеттерін, стандартты емес жағдайларда бірлескен қызметті ұйымдастыру іскерліктерін дамыту. Студенттердің оқу және оқудан тыс іс-әрекетке белсенді қатысуы, университетте қабылданған этикалық нормалар мен тәртіп ережелерін саналы түрде ұстану, оның дәстүрлерін сақтау және дамыту студенттердің корпоративтік және кәсіби құзыреттілігін қалыптастырады, оларды болашақ кәсіби қызметтің құндылығын мойындауға және игеруге бағыттайды.

Қорытынды жасай отырып, білім беру қоғамдастығының корпоративтік мәдениетінің нормалары мен құндылықтарын оқыту процесінде студенттердің игеруі жоғары кәсіби білім беру жүйесінің

басым міндеті болып табылатынын атап өткен жөн. Корпоративтік мәдениеттің жоғары деңгейі жоғары оқу орындарының түлектеріне болашақ кәсіби қызметінде жеке әлеуметтендіруге оң ықпал етуге, еңбек өнімділігін арттыру және ұжымдағы әлеуметтік-еңбек қатынастарын үйлестіру үшін тиімді команда құруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Бойкова О.И. Корпоративная культура в вузе как стратегический ресурс инновационного развития // Вестник РАЕН. – 2015. – №4. – Т.11. – С.109-111.

2 Андомин О.В. Корпоративная культура студенчества как один из инструментов процесса воспитания личности / О.В. Андомин, С.Н. Косинова // Вестник Самарского государственного технического университета. Серия: Психолого-педагогические науки. – 2017. – №2. – С.4-12.

3 Чижикова Е.С. О формировании корпоративной культуры студенческого сообщества // Высшее образование в России. 2009. – №10. – С.144-148.

4 Щербакова М.В. Корпоративная культура вуза как фактор профессионального воспитания студентов // Вестник Волгоградской Академии МВД России. 2012. №1(20). – С.200-206.

5 Шейн Э. Организационная культура и лидерство. – СПб., 2014. – Ч.2.

6 Барков С.А. Теория организации (институциональный подход): Учебное пособие. – М.: КДУ, 2009. – 209 с.

7 Булшекбаева А.И., Сураншиева М.К. Педагогическая и мировоззренческая культура педагога // Хабаршы серия «Педагогические науки», №1(61), 2019. – 25-29 с.

МРНТИ 14.35.07.

A.Sh. Baitukayeva¹, D.U. Baitukayeva²

¹candidate of pedagogical sciences, professor of diplomatic translations chair

²senior lecturer of international law chair

*al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan*

ACTUALIZATION OF COMPETENCE APPROACH IN TEACHING STUDENTS

Abstract

The central place in the article is occupied by the concept of ‘competence approach’, whose practical application in education facilitates increase of future specialists’ training quality. The competence approach eponymizes today the innovation process in education, corresponding to the educational standard concept accepted in most developed countries and directly relating to the transition to the system of competencies in education content framing and its quality control systems. The topicality of the problem of realization of competence approach in the educational process of higher education institutions was revealed. The authors come to the conclusion that on this stage and in the process of expedite information exchange there is a need in competent translators. With the competence approach to teaching a foreign language, we say, first of all, about the professional directionality of the educational process, which shall result in formation and development of students’ translation skills. In the context of this work, the existing practice of training students in the translation aspect, including the whole set of competencies the future specialist must master, is considered.

Keywords: competency control, competence-based approach, key competence.

А.Ш. Байтукаева¹, Д.У. Байтукаева²

¹п.э.к., профессор

²аға оқытушы

ал-Фараби атындағы ҚазҰУ

СТУДЕНТТЕРДІ ОҚЫТУДА ҚҰЗІРЕТТІЛІК ЫҢҒАЙДЫ ӨЗЕКТІ ҚЫЛУ

Аңдатпа

Мақалада «құзіреттілік ыңғай» ұғымы негізгі орынды алады, оны білім беруге енгізу болашақ мамандарды даярлаудың сапасын арттыруға себін тигізеді. Құзіреттілік ыңғай бүгінгі күнде көптеген дамыған елдерде қабылданған білім беру стандартының жалпы тұжырымдамасына сәйкес келетін және білім берудің мазмұны мен оның сапасын бақылау жүйелерін құрылымдаудағы құзіреттіліктер жүйесіне өтуге тікелей байланысты болып табылатын білім берудегі инновациялық үрдісті бейнелейді. Жоғары оқу орындарының білім беру үрдісінде құзіреттілік ыңғайды жүзеге асыру мәселелерінің өзектілігі анықталды. Авторлар бұл сатыда ақпаратпен тез алмасу үрдісінде құзіретті аудармашыларға мұқтаждық бар деген қорытындыға келеді. Шет тілін оқытуда құзіреттілік ыңғай кезінде біз, ең алдымен, білім беру үрдісінің кәсіби бағыттанушылығы туралы айтамыз, соның нәтижесінде студенттерде аудару дағдылары қалыптасатын және дамитын болады. Бұл еңбектің аясында болашақ маман меңгеруі керек болатын құзіреттердің тұтас кешенін қамтитын студенттерді аудармашылық аспектісіне даярлаудың қазіргі тәжірибесі қарастырылады.

Түйін сөздер: құзіреттерді бақылау, құзіреттілік ыңғай, маңызды құзіреттер.

Байтукаева А.Ш.¹, Байтукаева Д.У.²

¹к.п.н., профессор

²старший преподаватель

Казахский Национальный Университет им. аль-Фараби

АКТУАЛИЗАЦИЯ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ

Аннотация

Центральное место в статье занимает понятие «компетентностный подход», внедрение которого в образование способствует повышению качества подготовки будущих специалистов. Компетентностный подход олицетворяет сегодня инновационный процесс в образовании, соответствующий принятой в большинстве развитых стран общей концепции образовательного стандарта и напрямую связанный с переходом на систему компетентностей в конструировании содержания образования и систем контроля его качества. Компетентностный подход усиливает практическую направленность образования, подчеркивает необходимость приобретения опыта деятельности, умения на практике реализовать знания. Выявлена актуальность проблемы реализации компетентностного подхода в образовательном процессе вузов. Авторы приходят к выводу, что на данном этапе в процессе быстрого обмена информацией существует потребность в компетентных переводчиках. При компетентностном подходе к обучению иностранному языку, мы говорим, прежде всего, о профессиональной направленности образовательного процесса, результатом которого будет формирование и развитие у студентов навыков перевода. В рамках данной работы рассматривается существующая практика подготовки студентов переводческому аспекту, включающему в себя целый комплекс компетенций, которыми должен овладеть будущий специалист.

Ключевые слова: контроль компетенций, компетентностный подход, ключевые компетенции.

The higher education system is impetuously integrating with the world educational space. This process is accompanied by system changes in the education aimed at the selection of the best world practices, increasing the quality of functioning and development of all systems of the modern society. Education is the main indicator of development in all civilized countries of the world. In modern times, education systems of different countries compete. One of the key concepts of modern educational programmes is the competence approach, where competencies are understood as the aggregate of knowledge and skills as well as abilities to apply them in concrete conditions of real life [1]. Nowadays, the problem of qualitative change of future specialists' training, oriented on formation in them of all components of professional competencies, becomes important. The concept of competence approach has obtained currency comparatively recently in connection with discussions on the problems and ways of modernization of education [2]. At the present stage, the competence approach to the content of education is developed in works of G.V. Mukhametzyanova, V.V. Krayevskiy, I.A. Zimnyaya, O.D. Mitrofanova, B.G. Kostomarova, D.I. Izarenkova, A.M. Aronova, V.A. Bolotova, O.Ye. Lebedeva, M.V. Ryzhakova, Yu.G. Tatur, I.D. Frumin, A.V. Khutorskoy, I.Ya. Lerner, M.N. Skatkin, et al.

In the structure of competence, most researchers accentuate the cognitive component (knowledge – know what and know why), operational component (skills, abilities – knowhow) and attitudinal component (attitudes: behaviour, identity, will) [3]. It is important that the set of competencies formed in students would be focused on the conceptual constituent of the leading kinds of activity. In the educational process built upon the competence approach, a relationship between knowledge and skills, governance of the gained knowledge by the professional abilities are established.

At the present time, the theme of the competence approach within the system of higher education has become crucially important and actively discussed. It is connected with inclusion of a new educational paradigm, whose vector is aimed at humanization. Humanistic approach, being realized at the present time in education, is based upon the idea that education is development growing out of the needs of the person. The key, leading idea of the humanistic concept is the idea of self-development. The concept of humanization of education considers self-actualization as the goal of education. Self-actualization presumes perception by the person himself/herself in the surrounding world and free personal choice of own life path. A number of factors determine actualization of competence approach in education. Dynamism of life processes, huge increase of information flows could be assigned to them. Market mechanisms in the society are involved more actively, professional mobility has grown, new professions have come to life, requirements to them have changed as well – they have become more integrated, less special. By force of these circumstances, the necessity of formation of the person being able to live in such new conditions. It is not sufficient already to get higher education for successful professional activity and stop at this point – the need to upgrade one's knowledge, to add, possibly, information from absolutely different area [4]. Knowledge of languages, cultures, and a wide specter of subjects will also be important to achieve a success [5]. It seems that the essence of introduction of the competence approach into the higher education system is to purposefully develop in students such competencies that would prepare them to the realities of life, particularly, would facilitate acquisition of professional competencies.

Currently a new system of education is generated in Kazakhstan. The educational paradigm is in the process of changing: different approaches, different law, different relations, different behavior, different pedagogical mentality are supposed. The purpose of higher education is formation of a competitive, mobile specialist. Modern student-oriented approaches and technologies of education, based upon competence, are real assurance of achievement of this goal. They are modern technologies for realization of pedagogical activity aimed at organization of not only cognitive, but also not less important emotional activity of students. The principal goal is support of self-development, self-perfection, and self-realization of students. The realization of such activity is carried out with the use of modern technologies of education. Depending on the peculiarities of the discipline, different technologies are applied, the most successful of them being: cases, projects, presentations, etc. Oral and written interviews, questionings, observations are also applied. An inalienable meaningful component is evaluation of the results of education with application of different techniques and instruments. In conformity with inclusion of Kazakhstan into Bologna process, denoting introduction of novelties and innovations into the domestic education and realization of globalization, the eight basic/key competences that should be formed in trainees on all levels of education were determined: abilities of communication in the native language; abilities of communication in a foreign language; skills of use the knowledge in elementary mathematics, scientific and technological skills: civil and social skills; digital skills; learning skills; abilities of formation of values based on the world and national cultures; business skills. Such basic/key competencies have become the fundament for the competence pedagogics [6].

New educational systems and new models of education shall correspond to the new period of development of the mankind. In the modern Kazakhstan, tasks of realization of own communicative problems are promoted in language teaching, which, in its turn, demand the introduction of developing, activating forms and methods of work. On the present stage of education, actualizing such basic competences as eurasian multiculturalism, communicativeness, comprehensive education, etc., it is necessary to solve the problem of change and correct use of technologies used in teaching languages, to create a new system of teaching capable to give the best results on each level. In conformity with the State Programme of Education Development of the RK for 2011-2020, English not only shall be studied as a foreign language, but also shall be used as the language of instruction on all levels of education [7]. This task demands special attention, since teaching of a significant number of profile courses in Kazakhstani universities, including al-Farabi Kazakh National University, is in a foreign language. High level of translating skills and abilities is needed for successful acquisition by students of necessary educational information.

A good translator must be familiarized with the culture, customs, as well as with different registers, styles of speech and social stratification of both languages. In a broad sense, language is expression of culture and individuality of its carriers. Such social and cultural consciousness can to a significant degree improve the quality of translations. Thus, students will develop their translating abilities, which, in its turn, will lead to increase of motivation and will improve the translating skills and acquisition of professional material from foreign sources.

Translation is the key to international mutual understanding. So in this huge world of communications and informational overload, competent translators, who possess both theoretical knowledge and practical skills, are needed. The person, to be framed in the globalized world, must have essential competences in foreign languages [8].

Competence-oriented education gains popularity, since higher education institutions in the world strive to introduce their own versions of competence-oriented curriculums. In the modern pedagogics, there are a significant number of different approaches, both known and new ones, emerged quite recently, underlying the educational process in universities. The most famous of them are: activity-oriented, personality-oriented, systemic, situational, traditional, contextual, axiological ones, etc. Attention of university teachers is attracted today to the competence approach. The competence approach – as the methodological basis of building new educational standards – integrates in it principles of activity-oriented, personality-oriented and culturological approaches to education, qualification, the key spheres of everyday life of the country are in need of.

In the new conditions, both content of legal knowledge to be taught and forms of teaching, methods themselves have changed. Informational opportunities opened both before the student, and before the teacher, change goal settings in the educational process. Now the essence of communication of the teacher and the student is shifted from the task of "knowledge acquisition" to the task of "assimilation and use of the knowledge obtained". It is necessary to remember that for international law students acquiring of skills of interpretation and application of law norms is the main thing for their future work. The necessity of changes in training of international lawyers is related to increase of responsibility of the lawyer's profession and to the need of mastering by young specialists of a foreign language on a high level. Higher education institutions are called to prepare specialists adapted to their work with abilities of quick self-education on a concrete working place. Employers often face unreadiness of young specialists to independent legal work – work with documents, normative acts, to analysis of legal situations and search of legal solutions, and, the most important thing, – insufficient level of language fluency to understand certain information, since international lawyers, most of all, use materials in a foreign language, and sometimes they are forced to solve legal problems on the international level. It is necessary to note that the absolute majority of decisions of international judicial agencies and some other important documents are not translated into Russian or Kazakh. So fluency in a foreign language is very important for each young specialist.

So, modern educational process is the process of preparation of a practicing lawyer. The task is solved with the so called competence approach, which is laid as the main one in existing state standards for universities. The essence of the competence approach, in the opinion of A.V. Khutorskoy, is expressed in thorough acquisition of the content of special courses necessary to a future specialist in his/her profession as well as in timely mastering professional skills and abilities and the aptness to use them for solution of tasks of his/her professional activity [9].

Conceptual ideas of the European project TUNING (tuning of educational structures in the European space of higher education), which has become actual on the modern stage of education development, are also

reduced to mastering of the competence approach [10]. According to the classification of the European project TUNING, general (universal, key, supra-professional) competences that are in demand of employers and for whose formation a higher education institution is responsible for are divided into three groups: instrumental ones (basic knowledge in different areas, training in fundamentals of professional knowledge, knowledge of a foreign language, information management skills, etc.); interpersonal ones (aptness to criticism and self-criticism, ability to work in a team, ability to work in the international environment); system ones (ability to apply knowledge in practice, to generate new ideas (creativity), research skills, project design and management). Today there is no doubt that possession with the whole specter of the above key competences gives a future specialist the possibility of self-realization in the modern conditions [11]. The competence approach accentuates attention on the results of preparation of students to their professional activity. The basic competences necessary to a modern specialist are: orientation to changes; acquisition and use of new knowledge and skills; efficient interaction and cooperation [12].

The competence approach in education is understood as the method of education aimed at development of the ability to solve certain class of professional problems. Possession of problem-solving methods and goal-pursuing experience are necessary components of the competence of future specialists [13]. Learning of a foreign language in addition to the major widens the possibilities of graduates in maneuvering on the labor market in the conditions of continuously changing demand. Learning a language based upon the competencies, students must demonstrate that they can use the language for performance of real tasks. In the process of translator's activity, certain students' competencies are developed by the way of acquisition of knowledge they can use in their further activity.

Translation is a very complicated creative process, in the course of which the translator gains an insight of all twists and turns of the meaning of the original in a foreign language and creates a completely new text-translation. This term, denoting the result of such activity, was proposed by German linguist Otto Kade, who made a great contribution in the development of the theory of translation [14]. Translation of an original English language text involves analysis of words' and phrases' structure, abstraction of typical grammar constructions and syntactic unities, determination of meanings of lexical and phraseological units based on the context, development of notional and language surmise, flexibility, and general erudition. Basing on the principles of selection, organization, and training of lexical material, students' attention is accented on prevention and correction of mistakes. Mistakes in translation occur when students, instead of referring to the dictionary, use a known meaning of the word, forgetting about its stylistic color and performance. In the practice of teaching translation, skills of the search of lexical-semantic variant of a word in dictionaries and making more precise the given meaning within the context are worked out.

The process of students' translation activity includes development of the ability to find rational ways of getting a translation, the ability to reveal invariant content of the thought, and the ability to promptly express such thought with different language means. The ability to choose lexis and to decode the translated text is not less important for the students. In most cases, special translation software is of help, such as the system of automated translation Trados or thematic dictionaries. It is important for the students to know special (profile) language. That's why education should be built with taking into consideration of assignment of maximum time to translation of special legal materials and to assimilation of the notional vocabulary, which is called the thesaurus.

In the practice of translation, special difficulties, which can lead to inaccuracy of translation, are produced by translator's faux amis (or "false friends of a translation"). Faux amis are words found in different languages that have certain similarity in pronunciation or spelling, but have different meaning. Historically, faux amis are the result of interaction of languages. Faux amis can lead to incorrect understanding and translation of words and texts. Thus, an English word *academic* means a university teacher or research officer, not an academic degree; *translation* means translation (from one language into another one or conversion of units), not broadcasting, etc. In the English and Russian languages such words are direct or indirect borrowings. The study and systematization of knowledge in the area of faux amis facilitates elimination of difficulties in understanding of foreign language texts and improvement of the quality of translation [15]. As Kovalenko A.Ya. accentuates, some specialists think that faux amis can mislead only those who just start studying a language. But in reality it is not exactly so. The greater part of such faux amis is dangerous for people fluent in a language and self-confident and, therefore, lose their vigilance [16]. Another cause of many students' mistakes is in misunderstanding of idioms, phraseological units.

One of the important aspects of the translation training of international lawyers is study of international documents from the point of view of their types, structure, terminology, idiomatics, i.e. complexity and

peculiarity of the language of international documents: glossary of terms; original international documents in the English language, as well as different samples of some other documents: codes, normative acts, court decisions, memoranda, etc.; international documents of both historical type and documents relating to the most important events of the end of the 20th century, for example, European Security Charter, Millennium Declaration, adopted by the General Assembly of the United Nations, etc. Knowledge of special terminology is a necessary conditions of successful translation of international documents by students - future specialists in the area of international law. In translation of international lexis, special attention of students should be paid to translation of abbreviations. Lexical mistakes lead either to distortion of the meaning of the original or to violation of the stylistic norms of the language the translation is made in.

The language is the means of accumulation of the cultural knowledge. The translation has always been and has remained the means of mutual rapprochement of cultures and peoples. The translation connects not only a pair of languages - the language of the original and the language of translation; it connects different cultures, different nations, different epochs of historical development. Translated work does not exist by itself, the original with other customs and traditions, names, geographical names, etc. always 'shines through' in it, so the translation is always ambivalent, since it belongs to two cultures at the same time - to the culture that gave birth to the idea and to the culture that perceived it [17]. The specificity of the etiquette is determined by such factors as close interaction with representatives of other cultures, necessity to know customs and the protocol not only of your country, but also of other countries. Students study such themes as traditions and customs of the countries of the studied language, the forms and methods of greeting each other, models of behavior of foreign language culture bearers, etc. It is impossible to perform correct translation without knowledge of the cultures of bearers of those languages, their mentality, life style, customs, and traditions. Only combination of the knowledge of these two components can provide high quality translation.

So, one should accentuate that the translation aspect includes a whole complex of competences the future specialist should possess for successful self-realization. To translate correctly, it is necessary to know not only the given language, but also the culture of its country. We live in the century of inter-language information. More than one million people at the present time are occupied with translation of different kinds of texts, from post-modern ones to legal decisions. The translator is often the first person who deals with new terms and faces first attacks of terms' destruction. The first word in advancement of a new term often belongs to the translator as well. The quality and vitality of such new term depend on the translator's experience. Teaching translation to students is regarded as a constituent part of training professionally competent international lawyers. Today, translations of legal literature, contract texts, legal documents remain in stable demand.

Training of future specialist with good knowledge of a foreign language on the level of international standards and modern requirements widens the possibilities of adaptation of young specialists to the modern labor market, gives the possibility of access to newest scientific investigations in their future profession.

References:

1 Минакова Л.Ю., Обдалова О.А. *Вестник Томского государственного университета. Выпуск №365, 2012. – С.143.*

2 Almurzayeva B.K., Maydangaliyeva Zh.A., Utemissova G.U., Beisebekova M.Zh., Abuova S.T. *Pedagogical image as component of teacher professional competence. News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.*(1)323. 2019. – P.39-43.

3 Spencer L.M., Spencer S.M. *Competences at work. Models of performance: Per. from English A. Yakovenko. – М.: GIPPO, 2009. – 371 p.*

4 Кобзева Н.А. *Компетентностный подход как основа обучения иностранному языку в техническом вузе // Молодой ученый, Т.2, 2011. – №2 – С.89-92.*

5 Садвакасова З.М. *Современные тенденции развития содержания подготовки управленческих кадров в образовании // Вестник КазНУ. Серия «Педагогические науки», 2016. – №1(47). – С.14.*

6 Зимняя И.А. *Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. Высшее образование сегодня. №5, 2003. – С.36-45.*

7 *Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы // Издание официальное. – Астана, 2010.*

8 Едильбаева С.Ж. *Роль образования в развитии национальной культурной идентичности // Вестник КазНУ. Серия «Педагогические науки», 2016. – №2(48). – С.7.*

9 Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. Журнал «Народное образование», №2, 2003. – С.61.

10 Болонский процесс: поиск общности европейских систем высшего образования (проект TUNING) / Под науч. ред. д-ра пед. наук, проф. В.И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006.

11 Галинская Т.Н. Иноязычное деловое общение в подготовке специалистов-переводчиков: Монография. – Оренбург, 2009.

12 Байтукаева Д.У. Компетентностный подход в обучении студентов-правоведов. Дайджест педагогических новаций. №3, 2015. – С.28.

13 Мишенева Ю.И. Компетентностный подход в обучении иностранным языкам // Научно-методический электронный журнал Концепт, 2014. – С.4-5.

14 Стрелковский С.М., Латышев Л.К. Научно-технический перевод. – М.: Просвещение, 1980. – С.4.

15 Агеев И.О., Куимова М.В. Ложные друзья переводчика. Молодой ученый, №11(1), 2015. – С.1545-1546.

16 Коваленко А.Я. Обиций курс научно-технического перевода. – Киев: ИНКОС, 2004. – 315 с.

17 Провоторова К.А. Текст и культура: переводческий аспект // Молодой ученый, 2016. – №1. – С.902-904.

УДК 378.4

МРНТИ 14.35.07

Г.К. Ташкеева¹, Қ.Н. Турманова², Э.М. Зульбухарова³

¹п.ғ.к., қауым.профессор

²магистр, аға оқытушы

³аға оқытушы

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРНЫНДА ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аңдатпа

Бүгінде мамандарға жоғары талаптар қойылады: зияткерлік қабілет, барлық үдерістер жайлы түсінік және білімге негізделген кәсіби ойлау, физикалық, психикалық және психологиялық тұрақтылық, кәсіби құзыреттілік, білімді үздіксіз жетілдіруге дайындық, қарым-қатынас дағдылары, әлеуметтік хабардарлықтың жоғары деңгейі. Білім өзінің түбегейлігін жоғалтпай отырып, жаңа, практикалық бағытталған мазмұнға ие болады. Белсенді іс-әрекет, қойылған мәселені шешуге бағытталған операциялар оқудың негізгі құрамдас бөліктеріне айналады, олар шешілуі керек проблемамен байланысты. Осындай тәсілмен оқыту зерттеу және практикалық-трансформациялық сипатқа иеленеді. Жалпы және кәсіби білім беру жүйесінде жұмыс тәжірибесі жаңа мәнге ие болады. Тәжірибе - адамның мақсатына жетуінің ішкі шарты, ол белгілі бір іс-әрекеттер мен операцияларға дайындық, он одамның білім, білік, дағды негізінде жеке тұлғаның іс-әрекетке дайындығын анықтайды. Практикалық бағдарланған білім беруді құру үшін жаңа әдіс - қызметтік-құзыреттілік тәсілдеме қажет. Құзыреттілік қызмет барысында және болашақта кәсіби қызметте қалыптасады. ЖОО-да тәжірибеге бағдарланған оқытуды жүзеге асыру біріншіден, тәжірибе мен өмір қажеттіліктеріне жақындауға бағытталған, екіншіден, бәсекеге қабілетті мамандарды мақсатты түрде қалыптастыру үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: тәжірибеге бағдарланған оқыту, жоғары оқу орны, өндірістік тәжірибе, қызмет-құзыреттілік.

Ташкеева Г.К.¹, Турманова Қ.Н.², Зулбухарова Э.М.³

¹к.п.н., ассоциированный профессор

²магистр, старший преподаватель

³старший преподаватель

Казахский национальный университет им. аль-Фараби

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ В ВУЗАХ

Аннотация

Сегодня к специалистам предъявляются требования: высокие интеллектуальные способности, профессиональное мышление на основе твердых знаний и понимания всех процессов, физическая, моральная и психологическая устойчивость, профессиональная компетентность, готовность к совершенствованию знаний, высокая социальная сознательность, коммуникативная компетентность, информационная культура, дисциплинированность. Не теряя своей фундаментальности, образование приобретает новое, практико-ориентированное содержание. Основными составляющими обучения становятся действия, операции, соотносящиеся с проблемой, которую нужно разрешить. При таком подходе учебная деятельность приобретает исследовательский и практико-преобразовательный характер. В системе общего и профессионального образования опыт деятельности приобретает новый смысл. Опыт деятельности является внутренним условием движения личности к цели, он выступает как готовность личности к определенным действиям и операциям на основе имеющихся знаний, умений и навыков. Для построения практико-ориентированного образования необходим новый, *деятельностно-компетентный подход*. Компетенции формируются в процессе деятельности и ради будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: практикоориентированное обучение, высшее учебное заведение, опыт деятельности, деятельностно-компетентный подход.

Tashkeyeva G.K.¹, Turmanova K.N.², Zулbukharova E.M.³

¹*c.p.s., associate professor*

²*master, senior lecturer*

³*senior lecturer*

al-Farabi Kazakh National University

ORGANIZATION OF PRACTICE-ORIENTED TRAINING IN UNIVERSITIES

Abstract

Today, specialists are required to obtain high intellectual abilities, professional thinking on the basis of solid knowledge and understanding of all processes, physical, moral and psychological stability, professional competence, being enthusiastic to learn new skills, high social awareness, communication skills, competence and knowledge, high social awareness. Without losing its solidity, educational process acquires a new, practical-oriented content. The main components of learning become actions and operations, correlated with the problem that needs to be resolved. With this approach, learning acquires a research and practice-transformational character. In the system of general and professional education, activity experience acquires a new meaning. The experience of activity is an internal condition for the movement of the individual to the goal, when it acts as a personality readiness for certain actions and operations on the basis of existing knowledge, skills and competencies. To build a practical-oriented education, a new, activity-competency

approach is needed. Competences are formed in the process of activity and further in the future professional activities.

Keywords: practice-oriented training, higher educational institution, experience of activity, activity-competence approach.

Бүгінгі қоғамда іргелі білімдерден инновацияларға көшу және маманды нақты жұмысқа дайындауды қамтамасыз ету басты мәселе.

Қазақстанның әлемдік нарықтағы басты бәсекелестік артықшылығы жоғары білікті, ұтқыр адами капитал, сондай-ақ инновацияларды үнемі енгізу болуы тиіс. Инновациялық экономиканың өзегі ретінде бәсекеге қабілетті технологиялар өз бетімен пайда болмайды - бұл ұзақ процесс, ғылыми зерттеулердің, күрделі және шығынды эксперименттердің және ғалымдардың идеялық көзқарастарының нәтижесі. Осыған байланысты бізге ғылымды дамытып, оның жетістіктерін өндіріске белсенді енгізу қажет. Демек, болашақта бізге жоғары білікті мамандар және жаңа ғылыми-техникалық бағыттар: биотехнологиялар, нанотехнологиялар, ғарыш қызметі және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар бойынша түлектер қажет.

Қазіргі уақытта әлемдік ғылымда жаңа эксперименттік және эксплуатациялық жабдықтар мен құрылғыларды тез арада әзірлеуді талап ететін инновациялық технологиялар қарқынды дамып келеді. Демек, Қазақстан үшін функционалдық қызметі әлі соңына дейін зерттелмеген жаңа мамандарға қажеттілік туындайды. Осыған байланысты, заманауи мамандарға келесі талаптар қойылады: жоғары зияткерлік қабілеттер, жоғары білім және барлық үдерістерді түсіну негізінде кәсіптік ойлау, физикалық, моральдық және психологиялық тұрақтылық, кәсіби құзыреттілік, білімді жетілдіруге дайындық, жоғары әлеуметтік түсінушілік, коммуникативтік құзыреттілік, ақпараттық мәдениет, тәртіптілік және т.б.

Қолданбалы ғылымды, ғылымды қажет ететін технологияларды дамыту жаңа экономиканы – «білім экономикасын» құруға алып келеді. Болашақ іргелі білімді коммерцияландыруды, білім беру жүйесін қайта құруды талап етеді. Білім өзінің ірге тасын жоғалтпай, жаңа, тәжірибеге бағытталған мазмұнға ие болуы керек. Бүгінгі күні елімізде жоғары білімді мамандардың саны жетерлік, ал нақты экономикада білікті, тәжірибелі мамандар жетіспейді. Жұмыс берушілер нақты бизнес жүргізу үшін сауатты мамандарды, инновациялық менеджерлерді қажет етеді, онсыз ғылымға қажетті технологияларды коммерцияландыру мүмкін емес. Жалпы, тұрақты өсіп келе жатқан мамандар мен еңбек нарығындағы ұсыныстың арасында, кәсіби білім беру мен заманауи бизнестің арасында сәйкессіздік байқалады. Бүгінгі білім берудің мақсаты жұмыс берушілер талап ететін негізгі кәсіби құзыреттілікті дамыту арқылы білім алушыларды өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі басқаруға дайындау, сондай-ақ алынған құзыреттіліктердің тәжірибеде қалай қолданылатынын түсінуді қалыптастыру болып табылады. Жаңа технологиялар саласында кадрларды даярлау қиындығы алдыңғы модельдерден ерекшеленетін білім беру түрлерінің көптеген үлгілеріне негізделген кәсіби дайындық болып табылады.

Құзыреттілік тәсіл тәжірибеге негізделген мақсат пен тапсырмаға жақын болғандықтан, студенттердің практикалық кәсіптік даярлығын күшейтуге бет бұруды анықтайды. Мұндай тәсілде бейімделген дағдыларды, белсенді шығармашылық іс-әрекет тәжірибесін, әлемге, басқа адамдарға және өзіне эмоционалды-ерік қарым-қатынасын, ең бастысы студенттердің өндірістік және ғылыми-зерттеу тәжірибесін арттыру арқылы практикалық біліктілігін қалыптастыру жүзеге асырылады. Құзыреттілік тәсілде білім берудің іс-әрекеттік мазмұнына баса назар аударылады. Оқытудың негізгі құрамдас бөліктері шешілуі керек мәселеге байланысты әрекеттер, операциялар болып табылады. Мұндай тәсілде оқу қызметі зерттеу және тәжірибелік-түрлендіргіш сипатқа ие болады. Бітірушінің құзыреттілік моделі күтілетін (қалайтын) білім беру нәтижелерінің жиынтығы ретінде жиі таныстырылады, білім алушы негізгі бағдарламаны жүзеге асырудың қандай да бір кезеңінде немесе құзыреттілік пакеті (жиынтығы) түрінде көрсете алады және осы бағдарламаның әрбір түлегі меңгеруге міндетті.

Студент қажет болған жағдайда қандай да бір мәселелерді шешу үшін ақпарат көздерін тез және қатесіз қолдана білуі керек.

Кез келген білім беру технологиясы – бұл белгілі бір стратегияны іске асыру. Оқу процесіне практикалық-бағытталған тәсілді енгізу білім беру технологияларын іздестірудің қажеттілігіне байланысты -стандартта мәлімделген құзыреттердің тиімді дамуын табысты іске асыруға мүмкіндік беретін студенттерді оқыту құралдары мен әдістерінің жиынтығы. Білім алушылардың педаго-

гикалық үдерісіне белсенді қатысу оқытушы қызметінің өнімі болып табылады, демек, негізгі құзыреттілікті қалыптастыру оларды оқу және оқудан тыс қызметтің түрлеріне жүйелі түрде енгізу кезінде мүмкін болады. Кейбіреулер практикалық-бағытталған білім беруді құру үшін жаңа құзыреттілік тәсіл қажет деп санайды. Білімді меңгеруге бағытталған дәстүрлі оқытудан ерекшеленетін практикалық-бағытталған білім білімнен басқа іскерлікке, дағдыға, табысқа, тәжірибеге бағытталған. Осылайша, дәстүрлі триада жаңа дидактикалық бірлігімен толықтырылады: «білім – білік – дағды – іс-әрекет тәжірибесі». Жоғарғы білім беру жүйесінде практикаға бағытталған оқытуға бірнеше тәсіл бар. Кейбіреулер практикалық-бағытталған білімді кәсіби ортаға салу мақсатында студенттің оқу, өндірістік және диплом алдындағы практикаларын ұйымдастырумен байланыстырады, оның мамандығы туралы түсінігін нақты бизнеспен қойылатын талаптарға сәйкестендіру үшін. Басқалары студенттердің болашақ кәсіби қызметі үшін маңызды жеке басының қасиеттерін, сондай-ақ таңдаған мамандығы бойынша функционалды міндеттерді сапалы орындауды қамтамасыз ететін білімді, шеберлікті және дағдыларды қалыптастыруға ықпал ететін кәсіптік-бағдарлы оқыту технологияларын енгізуді неғұрлым тиімді деп санайды.

Осы ұстанымдардан бастап оқытудың дәстүрлі элементі – студенттер практикасы – мүлдем жаңа мағынаға ие болады және ЖОО-ның дайындық бағдарламаларының маңызды элементіне айналады. Тәжірибені шын мәнінде үздіксіз, басым түрде бір ұйымда немесе бір салалық ұйымда жасау қажет. Танысу практикасы барысында студенттер академиялық типтегі оқу-танымдық іс-әрекет тәжірибесін меңгереді, онда мамандардың іс-әрекеті көрсетіледі, теориялық сұрақтар мен проблемалар талқыланады. Өндірістік практикада ұйымның маманы (немесе оның көмекшісі) ретінде кәсіби қызмет тәжірибесі алынады. Диплом алдындағы практикада ұйымның қызметі, оның бизнес-үдерістері туралы ұсыныстарды біріктіру жүргізіледі, өндірістік қызметтің тиімділігін арттыруға бағытталған ұсыныстар әзірленеді. Әрине, мұндай үздіксіз практика үлгісі практикадан өту орындарын кездейсоқ таңдау жағдайында жүзеге асырылмайды.

Біздің пікірімізше, тұрақты бизнес-серіктестерді (жұмыс берушілерді) іздеу және оларда кафедра филиалдарын ұйымдастыру үлкен маңызға ие. Бұл жағдайда кері процесс тез пайда болады. Жұмыс берушілер нақты студенттерді өзінің кадрлық резерві ретінде қарастыра бастайды және нақты тәртіптің мазмұнын жақсарту үшін ұсыныстарды, содан кейін жұмыс және оқу бағдарламаларын енгізеді.

Құзыретті маманды дайындауда өндірістік және ғылыми-зерттеу практикалары жаңа, қымбат тұратын жабдықтар базасында өтуі тиіс деген талап қойылады. Сондықтан практика базалары өндірістің нақты сұраныстарына сәйкес таңдалып, болашақ мамандардың іскерліктері мен дағдыларын жетілдіру үшін барлық қажетті ресурстарға ие болуы тиіс.

Кәсіптік білім беру ұйымдарының тәжірибесін зерделеу маман даярлауда оның практикалық-бағдарлы сипаты қағидатты болып табылатынын көрсетеді. Бұл жалпы бірқатар ерекшеліктерді білдіреді, олардың ішіндегі ең маңызды: практикалық білім беруге бөлінген сағаттардың жалпы саны (университетте оқу уақытының 50% дейін); оқытуда белгілі (креативті) әдістерді қолдану (проблемалық-бағытталған оқыту әдісі, жоба әдісі және т.б.); топта, командада жұмыс істеуге оқытудың бағдарлануы; білім беру жобаларын білім беру (аудио) жүйелеріне «жақындату тәсілі» ретінде нақты өмірге, әрекетке интеграциялау; болашақ кәсіби қызмет және оның ірі фрагменттері туралы тұтас түсінік беру тәсілі; практика басшылығы тәжірибелі тәлімгермен қамтамасыз етілуі тиіс. Тәжірибені сәтті ұйымдастыру үшін практика бойынша жұмыс бағдарламаларын түзету қажет. Тапсырмалардың құрылымы жүйелі, көптеген жүйе құраушы принциптерге ие болуы тиіс, бірақ тағы бір принцип-динамизм принципі болуы тиіс. Барлық жұмыс тапсырмалары бірыңғай ішкі логикалық сызықпен байланысты болуы тиіс.

Біз практикалық-бағдарлы білім беруді құру үшін жаңа, *іс-әрекет-құзыреттілік тәсіл* қажет екеніне сенімдіміз. Іс-әрекет тәсілінің векторы оқытудың бүкіл процесі іс-әрекет сипатына ие болатын практикалық-бағдарлы білім беру технологияларын оқыту процесін ұйымдастыруға бағытталған. Ал құзыреттілік тәсіл, ең алдымен, белгілі бір нәтижелерге қол жеткізуге, маңызды құзыреттіліктерді алуға бағытталған. Құзыреттілікті игеру қызмет тәжірибесін алмай мүмкін емес, яғни *құзыреттілік пен қызмет* өзара тығыз байланысты. Құзыреттілік қызмет процесінде және болашақ кәсіби қызмет үшін қалыптасады. Бұл жағдайда оқыту процесі жаңа мағынаға ие болады, ол *оқу (оқыту)* процесіне, яғни кәсіби және әлеуметтік маңызы бар құзыреттіліктерге қол жеткізу мақсатында білім, білік, дағды мен іс-әрекет тәжірибесін алу процесіне айналады. «Өмір бойы оқыту негізгі мәселелердің бірі болады: білім беру негізіне қойылған төрт базалық қағидатқа сүйене

отырып-өмір сүруді, әлемтануды, әрекет жасауды және қызметтік-құзыреттілік тәсілді бірге үйрену практикалық-бағдарлы білім беруді құрудың тиімді әдіснамасына айналуы мүмкін».

«Белсенді оқыту» деп атауға болатын тұжырымдамалық негіздер ХХ ғасырдың басында тұжырымдалған. Білім алу мен игеруге негізделген дәстүрлі білім беру жүйесіне жаңа білімді адамның практикалық іс-әрекеті мен жеке тәжірибесінен алуы үшін оқытуды «бөлу жолымен» қарсы қою қажет. Білім беру жүйесін дамытудың әртүрлі кезеңдерінде оқытуға тек қана негізгі әдістемелік тәсілдер қолданылды: тәжірибе; материалды тарату; жағдайларды сұрыптау және талдау; ойын; имитация; жоба. Алайда, оқытудың осы классикалық тәсілдері кемшіліктерге ие: практикалық дағдыларды қалыптастырумен оқуды шектеген кезде білім алушылар қажетті білімді толық ала алмайды; дайын білімді трансляциямен оқуды шектеген кезде олар өмірдің болмысынан ажыратылған білім алады. Бұл кемшіліктерді азайту және оқыту тиімділігін арттыру үшін жаңа тәсілдер ұсынылды.

Жоба – оқытудың ең тиімді әдістерінің бірі. Жобалық тәсілдің мәні білім алушы нақты практикалық тапсырмаларды шешуге бағытталған ұжымдық жұмыстарға кіруінде. Жағдайды дамытуды жобалап, деректерді талдай отырып, ол тиісті жұмыстарды орындау тәсілін игеру мүмкіндігін алады. Оқу жобасын ұйымдастырудың топтық нысаны қатысушыларды бірлескен қызметті ұйымдастыруға және жұмыс коммуникацияларын жолға қоюға, яғни топта әрекет етуді үйренуге мәжбүрлейді.

Оқыту процесінің тиімділігін арттыру және білім беру ортасын байыту үшін заманауи білім беру технологияларын әзірлеушілер бір уақытта бірнеше оқыту әдістерін қолданады. Инновациялық және коммуникациялық технологияларды дамытудың қазіргі заманғы деңгейін ескере отырып, инновацияларды пайдалану білім беру бағдарламаларының тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, ЖОО-да тәжірибеге бағдарланған оқытуды жүзеге асыру біріншіден, тәжірибе мен өмір қажеттіліктеріне жақындауға бағытталған, екіншіден, бәсекеге қабілетті мамандарды мақсатты түрде қалыптастыру үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Әрбір бітіруші топта практика өткен ұйымдарға жұмысқа орналасатын студенттер бар екені белгілі. Әрбір жұмыс беруші тәжірибесі бар дайын маманды қабылдауды қалайды. Тәжірибе негізгі «жинақ» болып табылады, сондай-ақ кәсіби қызмет түрі бойынша практикалық тәжірибе алуға бағытталған. Бұл болашақ маманның топта жұмыс істеуге дайындығын қамтамасыз етеді; өзін таныстыру, нақты кәсіптік ортаға біртіндеп кіруі бітірушілердің жұмыс орнында және кәсіби ортада тез бейімделуіне ықпал етеді.

Демек, бұл тәсіл оқытудың тиімділігін айтарлықтай арттыруға мүмкіндік береді. Студенттерге алған білім мен біліктіліктің маңыздылығын, практикалық қажеттілігін бағалауға көмектесетін оқу материалының мазмұнын іріктеу жүйесі ықпал етеді. Практикалық-бағытталған оқу үрдісінде білім алушылардың өмірлік тәжірибесі қолданылады, сондай-ақ жаңа құзыреттіліктер негізінде қалыптасады. Бұл тәжірибе студенттердің дамуына негіз болады. Осылайша, болашақ маманның бәсекеге қабілетті тұлғасының мінсіз моделі қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Ташкеева Г.К. Творческая деятельность студентов в образовательной среде высших учебных заведений: монография. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 168 с.*

2 *Эко У. Как написать дипломную работу. – Москва: Книжный дом «Университет», 2003. – 240 с.*

3 *Ташкеева Г.К., Турманова К.Н. Методические указания по написанию дипломной работы (бакалавриат). – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 52 с.*

4 *Tashkeyeva G.K., Sadirbekova D., Zulfukharova E., Abykanova B.T. Sariyeva A.K. Practice-oriented education in universities: opportunities and challenges. 19th INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY SCIENTIFIC GEOCONFERENCE SGEM 2019 Conference proceeding Volume 19 Ecology, economics, education and legislation ISSUE 5.4 30 June – 6 July, 2019 Albena, Bulgaria.*

5 *Ташкеева Г.К., Садирбекова Д., Сариева А.К. К вопросу о практико-ориентированном обучении в вузе // Хабаршы, «Педагогика ғылымдары» сериясы, №3(43), 2017. – С.44-49.*

УДК 378.1
МРНТИ 14.25.07

G.Myrzagereikyzy¹, B.Abykanova², D.Sadirbekova³

¹master of pedagogical Sciences teacher of the Department of physics and technical disciplines

*²candidate of pedagogical Sciences, associate Professor
of the Department of physics and technical disciplines*

Atyrau State University named after K.Dosmukhamedov

*³PhD doctor, senior lecturer of General pedagogy
Kazakh national women's pedagogical University*

APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIE IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL EDUCATION

Abstract

Modern professional education is actively developing and provides people with more opportunities to acquire knowledge, skills, competencies that will help them in professional growth and social advancement. To carry out the cognitive and creative activities of the student, modern educational technologies are used, which make it possible to improve the quality of education, effectively use the educational time and reduce the proportion of reproductive work of students. The modern development of information technologies determines the features of vocational education, which has become more mobile and accessible, as well as the closest to the requirements of employers. The use of interactive technologies in the educational process of any educational institution will allow this institution to enter a new stage of development.

Keywords: innovative technologies, professional education, interactive learning technologies, technology project-based learning, computer technology, electronic textbook.

Г.Мырзагерейқызы¹, Б.Т. Абыканова², Д.К. Садирбекова³

¹п.ғ.м., оқытушы

²п.ғ.к., қауымд. профессор

Х.Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

*³PhD доктор, жалпы педагогика кафедрасының аға оқытушысы
Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университеті*

КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа

Заманауи кәсіптік білім беру адамға барлық мүмкіндіктер көбірек білім, білік, дағды, құзыреттер, көмектесетін, оған кәсіби өсуі мен әлеуметтік ілгерілету белсенді дамып келе береді. Жүзеге асыру үшін танымдық және шығармашылық қызметі білім алушының пайдаланылады қазіргі заманғы білім беру технологиялары мүмкіндік беретін, білім сапасын көтеру, тиімді пайдалануға, оқу уақыты және үлесін азайту репродуктивті өтті. Қазіргі ақпараттық технологиялардың дамуы айқындайды және ерекшеліктері кәсіптік білім беру, ол болды неғұрлым ұтқыр және қол жетімді, сондай-ақ, ең шамамен талаптарына жұмыс берушілердің. Интерактивтік технологияларды қолдану, білім беру процесінде кез-келген оқу орнының шығуға мүмкіндік беретін осы оқу орнына жаңа даму кезеңі.

Түйін сөздер: инновациялық технологиялар, кәсіптік білім беру, интерактивті оқыту технологиясы, жобалық оқыту технологиясы, компьютерлік технологиялар, электронды оқулық.

Мырзагерейқызы Г.¹, Абыканова Б.Т.², Садирбекова Д.К.³

¹м.п.н., преподаватель

²к.п.н., ассоциированный профессор

Атырауский государственный университет имени Х.Досмухамедова

³PhD доктор, ст.преподаватель

Казахский Национальный женский педагогический университет

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Современное профессиональное образование активно развивается и предоставляет человеку все больше возможностей приобретать знания, умения, навыки, компетенции, которые помогут ему в профессиональном росте и социальном продвижении. Для осуществления познавательной и творческой деятельности обучающегося используются современные образовательные технологии, которые дают возможность повысить качество образования, эффективно использовать учебное время и уменьшить долю репродуктивной работы студентов. Современное развитие информационных технологий определяет и особенности профессионального образования, которое стало более мобильным и доступным, а также, наиболее приближенным к требованиям работодателей. Применение интерактивных технологий в образовательном процессе любого учебного заведения позволит выйти этому учебному заведению на новый этап развития.

Ключевые слова: инновационные технологии, профессиональное образование, интерактивные технологии обучения, технология проектного обучения, компьютерные технологии, электронный учебник.

Introduction. Educational technology – a systematic method of design, implementation, evaluation, correction and subsequent reproduction of the educational process. Modern educational technologies are aimed at individualization, distance and variability of the educational process, mobility of students [2, p. 162].

Today, special attention is paid to the development of innovative technologies of vocational education, which implies a purposeful change in the educational process through the creation and implementation of innovations in educational institutions [3, p. 3].

Innovative learning technologies include:

- interactive learning technologies;
- technology project-based learning;
- computer technology.

Main chapter. Interactive learning technologies. Interactive learning is called learning, built on the interaction of the student with the learning environment, the learning environment, which serves as an area of learning experience [1, p. 107]. Their essence is determined by the fact that they rely primarily on creative, productive thinking, behavior, communication. In interactive learning technologies, the roles of the teacher (instead of the role of the informant – the role of the Manager) and students (instead of the object of influence – the subject of interaction), as well as the role of information (information is not the goal, but a means to master actions and operations), change significantly.

Let's consider some forms and methods of interactive learning technologies.

1. Problem lecture. It involves the formulation of the problem, the critical situation and their solution. In the problem lecture contradictions of reality are formed by means of their expression in theoretical systems. The main objective of this lecture – the development of knowledge of students with their direct participation. The problem statement stimulates students to mental activity, to the independent solution of questions, and also generates interest in the studied material and activates the attention of students.

2. The seminar. It involves a collective discussion of problems to determine ways to solve it. The seminar is held in the form of dialogical communication of its participants. It involves high mental activity, teaches to debate, discuss the problem, defend their beliefs, clearly express thoughts.

3. Educational discussion. This is one of the methods of problem learning, which is used in the study of problem situations, when it is necessary to give a definite answer to the question, while other solutions are assumed.

4. Cooperative learning. It is used to engage all those present in the discussion. This method of training is based on joint training in the mutual work of students in small groups. The main idea of educational interaction is simple: students combine their mental abilities and activity to perform a joint task and achieve a common goal.

The technology of the training group includes:

- problem statement;
- formation of small groups (5-7 people), distribution of responsibilities;
- discussion of the problem in micro groups;
- presenting the results of the discussion to all students;
- continuation of the discussion and summary.

1. «Brainstorming.» Its purpose is to collect the greatest number of ideas, to release students from passivity of thinking, to stimulate creative thinking, to overcome the usual course of thought in solving a certain problem. This technique allows to increase efficiency of formation of new ideas at students. Brainstorming prohibited to criticize any ideas proposed by the participants, and encourages a variety of remarks and even jokes.

2. Didactic game. It is an important pedagogical means of stimulating the educational process in a professional organization. In the process of this technique, the student must perform actions similar to those that may take place in his professional activity. As a result, there is an accumulation, updating and transformation of knowledge into skills, accumulation of personal experience and its development.

3. Internship with the performance of the official role. This is a method of training in which the "model" is the sphere of professional activity, the reality itself, and imitation affects the performance of the role. The main condition of the internship is controlled by the teacher performance of certain actions in real production conditions.

4. Simulation training. It involves the development of professional skills and abilities for activities with various technical means and devices. The situation, position of professional activity is imitated, and as "model" the technical means acts.

Project-based learning technology. The technology of project training in the innovation of vocational education is considered as a changeable model of the organization of educational activities in a professional institution, aimed at the creative self-realization of the student's personality through the development of his mental and physical abilities, leadership qualities and creative abilities. The result of this activity is educational creative projects, the implementation of which is carried out in three stages: research, technological, final.

- The educational creative project itself consists of an explanatory note and a product or service. The explanatory note reflects: selection and explanation of the project theme, historical background, formation and development of ideas, creation of reflection schemes;

- Description of the stages of construction; selection of material for the object, design analysis; serial production, graphics; selection of tools, equipment and workplace organization; occupational health and safety in the performance of work; - economic and environmental justification of the project and its advertising campaign; - use of literature; applications in the form of sketches, diagrams, technological documentation. The technology of project training contributes to the creation of pedagogical conditions for the development of creative abilities and personal qualities of the student, which he needs for creative activity, regardless of the future specific profession. Computer technology. Computer technologies of training is the process of collecting, processing, storing and transmitting information to a student using a computer. Currently, the most widespread technological areas in which the computer is considered:

- a means to provide a teaching aid to the student for the transfer of knowledge; means of information support of educational processes as an additional source of information;

- a means to establish the level of knowledge and control the development of educational material; a tool for learning the practical use of knowledge;

- a tool for conducting educational experiments and business games on the subject of training;

- one of the most important elements in the future professional activity of the student.

The list of software for educational purposes (LSEP) today includes:

Electronic (computerized) textbook – automated educational system, which includes didactic, methodological and information and reference materials on the subject, as well as software that allows you to use these materials for self-knowledge and control.

Structure of the electronic textbook [4]:

1) Electronic lectures that control computer programs are didactic means that in the shortest possible time provide quality and comprehensive control over the progress and results of the development of the studied material;

2) Directories and databases of educational purposes allow the student at any time to quickly get the necessary background information in a concise form. The electronic directory contains duplicate information and supplementary material of the textbook.

3) Collections of tasks and generators of examples (situations); subject-oriented environment – they organize the activities of students, the result of which is not only the formation of knowledge, skills, but also the development and formation of a certain type of thinking, skills and implementation of experimental research activities, information culture.

4) Educational-methodical complexes is a complex of systematic materials, the student need for the learning activities that ensure students' success in educational, creative, communicative and other activities.

5) Program-methodical complexes – a set of teaching materials that contribute to the effective assimilation of students' educational material included in the curriculum of the subject, the plan of training students in one of the areas.

6) Computer illustrations to support various types of activities.

The use of computer technology in vocational education contributes to the implementation of pedagogical goals:

- development of the student's personality, preparation for independent professional activity;
- implementation of social order, specific needs of modern society;
- strengthening the productivity of the educational process in a professional organization.

Conclusion. One of the main tasks set before the modern educational organization is the search, creation, implementation of educational innovations that are aimed at meeting the public order and the needs of the participants of the educational process.

The use of information and communication technologies makes it possible to significantly accelerate the process of information retrieval and transmission, to transform the nature of mental activity, to automate human labor.

References:

- 1 BIM-bad B.M. *Pedagogical encyclopedic dictionary*. – M., 2002. – P.107.
- 2 Zvereva N.A. *Application of modern pedagogical technologies in secondary vocational education // Innovative pedagogical technologies: materials II international. Science. Conf. (Kazan, may 2015)*. – Kazan: Buk, 2015. – P.162.
- 3 Zeer E.F. *Competence approach as a factor in the implementation of innovative education / E.F. Zeer, E.E. Cimanuk // Education and science*. – 2011. – №8. – P.3.
- 4 *The advantages and disadvantages of computer-based training systems*
<https://studfiles.net/preview/3003336/-page:7/>

С.Ж. Бахтиярова¹, Э.А. Айтенова², И.С. Абдрахманов³

¹PhD докторант, Қазақ спорт және туризм Академиясы

²PhD докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

³оқытушы, магистр, М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті

ОЛИМПИДАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ РӨЛІ МЕН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аңдатпа

Мақала балалар мен жастардың жан-жақты үйлесімді дамыған тұлғаның гуманистік идеалына, «Fair play» олимпиадалық принциптеріне, олимпизмнің өзге де идеалдары мен құндылықтарына назарын аударуға, сондай-ақ, қазіргі спорттағы және әлемдегі осы идеалдар мен құндылықтардың мәні мен маңызын түсінуіне ықпал етеді. Олимпиадалық білім беру – бұл ұғым Олимпиада ойындары, олимпиадалық қозғалыс және Олимпизм туралы білімнің таралуын білдіреді. Оның басты мақсаты – өскелең ұрпақтың жалпы адамзаттық идеалдар мен Олимпиада қозғалысының, Олимпиада ойындарының құндылықтарын игеру, балалардың бойында әділ, адал мінез-құлық қағидаларын қалыптастыру, дене және зияткерлік қабілеттерін үйлесімді дамытуға ұмтылу. Олимпиадалық білім беру тұлғаның спорттық-гуманистік мәдениетін және оның олимпиадалық түрін тәрбиелеуде басты рөл ойнайтыны сөзсіз. Осы тұрғыда жастардың бейбіт спорттық жарыстарының идеясы, халықаралық ынтымақтастық, халықтар арасындағы өзара түсіністік пен достыққа қол жеткізу Олимпиадалық ойындарда нақты көрініс табады.

Түйін сөздер: олимпиадалық білім беру, тәрбиелеу, идеалдар, құндылықтар, Олимпиада ойындары, олимпизм, олимпиадалық қозғалыс, принциптер.

Бахтиярова С.Ж.¹, Айтенова Э.А.², Абдрахманов И.С.³

¹PhD докторант, Казахская академия спорта и туризма

²PhD докторант, КазНПУ имени Абая

³преподаватель, магистр, Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ОЛИМПЕЙСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Статья содействует повышению внимания детей и молодежи к гуманистическому идеалу целостной, гармонично развитой личности, к олимпийским принципам «Fair play», другим идеалам и ценностям олимпизма, а также пониманию сущности и значения этих идеалов и ценностей в современном спорте и в мире в целом. Олимпийское образование – этим понятием обозначают распространение знаний об Олимпийских играх, олимпийском движении и олимпизме. Ее главная цель – освоение подрастающим поколением общечеловеческих идеалов и ценностей олимпизма, олимпийского движения, Олимпийских игр, формирование у детей принципов справедливого, честного поведения, стремления к гармоничному развитию физических и интеллектуальных способностей. Олимпийское образование, безусловно, играет важную роль в воспитании спортивно-гуманистической культуры личности и ее олимпийской разновидности. В этом плане идея мирных спортивных состязаний молодежи, международное сотрудничество, достижение взаимопонимания и дружбы между народами находят своё конкретное выражение в Олимпийских играх.

Ключевые слова: олимпийское образование, воспитание, идеалы, ценности, Олимпийские игры, олимпизм, олимпийское движение, принципы.

S.Zh. Bakhtiyarova¹, E.A. Aitenova², Abdrakhmanov I.S.³

¹PhD doctoral student, Kazakh Academy of sport and tourism

²PhD doctoral student, Abai Kazakh National Pedagogical University

³teacher, master, West Kazakhstan state University M.Utemisova

THE ROLE AND IMPORTANCE OF OLYMPIC EDUCATION

Abstract

The article contributes to raising the attention of children and young people to the humanistic ideal of a holistic, harmoniously developed personality, to the olympic principles of “Fair play”, other ideals and values of Olympism, as well as to understanding the essence and significance of these ideals and values in modern sports and in the world as a whole. Olympic education – this concept refers to the spread of knowledge about the Olympic games, the Olympic movement and Olympism. Its main goal is the development by the younger generation of universal ideals and values of Olympism, the Olympic movement, the Olympic games, the formation of children's principles of fair, honest behavior, the desire for the harmonious development of physical and intellectual abilities. Olympic education, of course, plays an important role in the upbringing of the sports-humanistic culture of the individual and its olympic variety. In this regard, the idea of peaceful sports for young people, international cooperation, mutual understanding and friendship between peoples find their concrete expression in the Olympic games.

Keywords: Olympic education, upbringing, ideals, values, Olympic games, olympism, olympic movement, principles.

Қазақстан Республикасы үшін олимпиадалық білім беру жаңа, тың сала деп айтуға болады, өйткені көптеген жылдар бойы еліміз бірқатар объективті себептерге байланысты тиісті халықаралық үдерістерден іс жүзінде қалыс қалды. Десек те, республикамызда бұл бағыттағы жұмысты жемісті жүргізіп, табысқа жету үшін барлық жағдай жасалған. Ең бастысы – қазақстандық спорт әлемде жоғары рейтингке ие, олимпиада чемпиондары мен жүлдегерлерінің саны көптеп саналады, ғылыми және педагогикалық әлеует те жеткілікті.

Олимпиадалық білім беру салауатты өмір салтын қалыптастыруға, дене шынықтыру және спорт құндылықтарын күнделікті өмірге енгізуге көмектеседі. Олимпиада идеяларын енгізу спорт және білім беру саласында олимпизм құндылықтарының таралуына ықпал етеді. Бұған балабақшаларда, мектептерде, жоғары оқу орындарында, аумақтық олимпиада академияларында олимпиадалық білім беру бағдарламаларын енгізуге ықпал етеді.

Көп жағдайда дәрістер түріндегі түсіндіру жұмысы, «олимпиадалық сабақтар», «олимпиадалық білім сабақтары» кезіндегі әңгімелесулер өткізу барысында ұрандату мен үндеулер арқылы өскелең ұрпақты олимпизмнің идеалдары мен құндылықтарына баулу мәселесін шешуге болады [1, 50 б.].

Олимпиадалық білімнің міндеті – балалар мен жастардың олимпиадалық білім деңгейін арттыру ғана емес, сонымен қатар, олимпизмнің идеалдары мен құндылықтарына бейімделуге ынталандыратын нақты стимулдар құру. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін шет елдерде ақпараттық қызметтің түрлері және әдістерімен қатар Спартиандық ойындар өткізу, Спартиандық клубтың жұмысын ұйымдастыру сияқты жаңа түрлер мен әдістер кешенін қолдану қарастырылған [2].

Тұлғаны спорттық-гуманистік мәдениетке тәрбиелеу олимпизмнің теориясы мен практикасына, оның идеалдары мен құндылықтарына, олимпиадалық жарыстарға, олимпиадалық қозғалыстың тарихына қатысты салт-дәстүрлер, деректер мен құжаттар, өнер туындыларына және қазіргі олимпизмге негізделеді, сондай-ақ, тәрбиеленушілерді олимпиадалық қозғалыстарға белсенді тарту және осы қозғалысқа қатысушы олимпиадашыларды оларды тәрбиелеу үшін пайдалану мүмкіндігі қарастырылады. Осы ұйымдасқан педагогикалық қызметті айшықтау үшін «олимпиадалық білім беру» немесе «олимпиадалық тәрбиелеу» термині қолданылады. Кей жағдайларда өзге де «олимпизм рухында тәрбиелеу», «олимпизм идеалдары мен құндылықтары рухында тәрбиелеу», «олимпиадалық қозғалыс арқылы тәрбиелеу», «олимпиадалық қозғалыс құрамында тәрбиелеу» және т.б. терминдер пайдаланылады [3, 10 б.].

Соңғы жылдардағы халықаралық ресми құжаттарда осы педагогикалық қызметтің өрісін кеңейту және белсенділігін арттыру қажеттілігі туралы көптеп жазылып жүр. Заманауи олимпиадалық қозғалыстың басты ресми құжаты – Олимпиадалық хартияда: Халықаралық олимпиадалық комитеттер мен Ұлттық олимпиадалық комитеттер жастардың олимпиадалық білім алуына, олимпизмнің негізін қалайтын принциптерді насихаттауға, мектептер мен жоғары оқу орындарының дене шынықтыру және спорт жөніндегі оқу бағдарламаларында олимпизмді кеңінен таратуға жан-жақты ықпал етулері тиіс екендігі туралы айрықша баса айтылады.

Жеке тұлғаға олимпиадалық білім берудің басты мақсаты оны олимпизмнің гуманистік идеалдары мен құндылықтарына баулу болып табылады. Бұл мақсатқа қол жеткізу өзара байланысты біртұтас міндеттер кешенін шешуді қажет етеді, атап айтсақ:

1) осы идеалдар мен құндылықтар, яғни, жалпы гуманизм туралы, сондай-ақ, Олимпиадалық ойындар мен олимпиадалық қозғалыс, олардың тарихы, мақсат-міндеттері және т.б. білімді қалыптастыру;

2) олимпизмнің идеалдары мен құндылықтарына сәйкес келетін қызығушылықты, қажеттілікті, мақсат қоюды, құндылық бағдарын және т.б. қалыптастыру: спортқа деген «олимпиадалық» бағдар; Олимпиадалық ойындар мен олимпиадалық қозғалысқа қызығушылық; олимпиадалық жарыстарға қатысуға ниет білдіру және жарыста әрдайым адал, мінсіз, жанкешті («адал ойын» принциптеріне сай) өнер көрсету; олимпиадалық қозғалыс қатысушысы болуға талпыну, олимпизм идеясын түсіндіру және насихаттау, оның дамуына ықпал ету және т.б.;

3) сезімдер мен эмоциялық реакциялардың тиісті жүйесін қалыптастыру (мәселен, спортта және спорт арқылы олимпиадалық идеалдар мен құндылықтарды іске асыруға әлеуметтік жауапкершілік сезімі);

4) спортта олимпиадалық идеалдар мен құндылықтарды жүзеге асыруды қамтамасыз ететін қасиет-қабілеттерді қалыптастыру (бұл мақсатта мыналарды дамытуға мән берген жөн: спорттағы жоғары адамгершілік мінез-құлық, сондай-ақ, тек осындай мінез-құлық дұрыс теген түсінік; спортпен айналысу барысында «әсемдік заңы бойынша» эстетикалық әрекет ету және спортты өнер арқылы бейнелеу; бапкерлермен, төрешілермен және спортшылармен дұрыс қарым-қатынас жасау амал-дағдылары, соған қоса, спортпен айналысқан кезде табиғатты аялау; олимпизм идеяларын түсіндіру және насихаттау амал-дағдылары және т.б.).

Олимпизмнің идеалдары мен құндылықтарына баулу болып табылатын тұлғаға олимпиадалық білім берудің басты мақсатын: оның олимпиадалық мәдениетін қалыптастыру және деңгейін арттыру деп түсіндіруге болады. Бұл мәдениет олимпизмнің идеалдары мен құндылықтарымен: «адам өмірінің (белгілі әлеуметтік топтың және жалпы қоғамның) тиісті мінез-құлқы, өмір салты негізінде қалыптасатын білім, қызығушылық, қажеттілік, құндылық бағдары, қабілеттері, амал-дағдыларымен» байланысты кең кешенді шараларды қамтиды [2, 105 б.].

Олимпиадалық білімді ұйымдастыру кезінде В.И. Столяров [4] атап өткендей, осы педагогикалық қызмет практикасында көп кездесетін қателіктерге жол бермеген жөн.

Бұл қателіктерге олимпиадалық білім беруді өте кең мағынада түсіну кіреді. Көбінесе ол дене шынықтыру және спорт саласындағы педагогикалық қызметтің кез-келген түрін қамтиды: адам денсаулығын сақтау және нығайтуды, дене қасиеттер мен дене тәрбиесін қалыптастыруға бағытталған қызметті; спорттық біліктің қандай да бір түріне оқытуды, мысалы, жүзудің спорттық тәсілдері техникасын және т.б. оқыту бойынша бағдарламаны әзірлеу мен іске асыруды.

Олимпиадалық білім берудің мақсаты – тұлғаны олимпизмнің идеалдарына және құндылықтарына баулуға бағытталған ерекше педагогикалық іс-әрекет ретінде осылай түсіну екіұшты формаға ие болып, спецификасын жоғалтады, дене шынықтыру және спорт саласында педагогикалық қызметтің басқа түрлерімен: дене тәрбиесімен, спорттық жаттығумен, спортта және спорт арқылы тәрбиелеумен және т.б. теңестіріледі.

Екінші бір қателік – тұлғаны олимпизмнің идеалдарына және құндылықтарына баулуға байланысты педагогикалық қызметті өте тар түсінуде жатыр: бұл қызметтің мақсаттары мен міндеттері олимпиадалық қозғалысты және олимпизм туралы білімді қалыптастыруға сай келеді. Мұның негізі – «олимпиадалық білім беру» терминінің өзі болып саналады - оны көбінесе бұл қызметті көрсету үшін пайдаланылуды жөн көреді (өйткені білім беруді білімді қалыптастыру процесімен жиі байланыстырады).

Біз В.И. Столяровтың олимпиадалық білім беру аясында «ең маңыздысы олимпиадалық білім деңгейін қалыптастыру және арттыру (бұл міндетті міндетті түрде маңызды), тіпті декларативті түрде

жарияланған олимпизмнің идеалдары мен құндылықтарының бағдарлары да емес, осы идеалдар мен құндылықтарға сай келетін нақты мінез-құлықты, өмір салтын қалыптастыру» деген пікіріне келісеміз [2, 100 б.].

Олимпиадалық қозғалыс шеңберіндегі педагогикалық қызметтің мақсаттары мен міндеттерін жастардың белгілі бір білімдерін қалыптастыруға ғана келтіру де қателік. Осы қызметте ақпараттық жұмыс маңызды орын алуы тиіс. Алайда, ең бастысы, олимпиадалық қозғалысқа қатысушыларды ынталандыратын шынайы стимул қалыптастыру үшін өзін-өзі жетілдіруді, жеке тұлғаның үйлесімді дамуын және «әділ ойнау» принциптерін олимпизмнің маңызды құндылықтары ретінде танып қоймай, сонымен қатар олардың өз мінез-құлқына бағдарлануынан, өз күш-жігерлерін соларды іске асыруға бағыттауынан тұрады.

Олимпиадалық білім берудің алғашқы ғылыми дәлелденген бағдарламасы 1976 жылғы Монреальдағы ХХІ Олимпиада ойындарына арналып Канадада әзірленді. Содан бері канадалық модельдің ерекшелігі олимпиадалық білім беру органының рөлін Халықаралық олимпиада комитеті Канада Олимпиадалық ассоциациясы атқаратындығы, оның жылдық бюджетінің 20%-ы елдегі барлық ресми ұйымдар тарапынан қолдау көрсетілетін және 15 000 оқушы мен 4 млн. жасөспірімге арналған олимпиадалық білім беруді дамытуға бағытталған.

Австралиялық модель (үлгі) Жаңа Оңтүстік Уэльс штатында және Олимпиада ойындарын өткізуге және Ойындарға дайындық өткізуге Сидней қаласын кандидат ретінде ұсыну кезінде Сиднейде әзірленген. Мектептердегі спорттың мемлекеттік жетекшісі және Австралиялық олимпиада қауымдастығының атқарушы комитетінің мүшесі Х.Броунлидің әзірлеген моделі (үлгісі) материалдарды жүйелі жариялауға және түрлі формалардағы мектептерде олимпиадалық білімнің таратылуына негізделген.

Мектептерге арналған материалдарды жариялайтын осындай модель (үлгі) Ұлыбританияда пайдаланылады. Германиядағы олимпиадалық білім беру моделі (үлгісі) Ұлттық олимпиада академиясының қызметіне негізделген, оның басым бағыты - олимпиадалық идеалдар мен құндылықтарды тарату. Олимпиадалық білімнің поляк моделінің (үлгісінің) ерекшелігі «Fair play» принциптерін олимпиадалық философияның ажырамас бөлігі ретінде таратуында. Украиналық олимпиадалық білім беру моделінің басты мақсаты дене шынықтыру институттарындағы болашақ оқытушылар мен жаттықтырушыларды алдағы уақытта оқушылардың олимпиадалық білім беру жүйесіне тарту үшін олардың олимпиадалық білім алуын жетілдіруден тұрады.

Бұл жүйелердің барлығының ұйымдастыруда, жұмыс әдістерінде өз ерекшеліктері бар, қаржы мүмкіндіктері, мемлекеттік және муниципальды білім беру органдарымен ынтымақтастық принциптеріне қарай өзгешеленеді. Алайда, халықаралық мол тәжірибеге қарамастан, көптеген шетелдік ғалымдар ХХ ғасырдың 90-жылдарының ортасынан бастап олимпиадалық білім беру мазмұнын және нақты формаларын байытуда Ресейдің алдыңғы қатарлы позицияны алғанын мойындайды.

Олимпиадалық білім берудің ұлттық жүйесінің негізгі ерекшеліктерінің бірі – барлық әлеуметтік топтарды қамтуға мүмкіндік беретін көп деңгейлілігі. Профессор Г.М. Поликарпов анықтағандай, бұл жүйенің мақсаты - барлық кезеңдерде міндетті түрде олимпиадалық білімді бекіту арқылы ең ерте сатыдан бастап, тұлғаның олимпиадалық білімділігі мен тәрбиелілігін қалыптастыру. Осының нәтижесінде олимпиадалық білімді бастапқы қалыптастыруға, жүйелеуге, тереңдетуге, кеңейтуге, базалық білімнің жетіспеушілігін өтеуге, балалар мен білім алушы жастарда, ересектерде олимпизм мен олимпиадалық қозғалыстың түсініктерін, біліктері мен дағдыларын қалыптастыруға көмектесуге қол жеткізіледі [5].

Олимпиадалық қозғалыс аясындағы педагогикалық қызметті түсінудің осы жалпы ықпалына сүйене отырып, оның мақсаттары мен міндеттерін мейлінше нақтырақ сипаттайық.

Білім беру тұрғысынан бұл педагогикалық қызметкелесі:

1) Олимпиадалық ойындар мен олимпизм қозғалысы, олардың тарихы, мақсаттары, міндеттері, олимпизмнің негізгі идеалдары мен құндылықтары (соның ішінде «Fair play» принциптері, үйлесімді дамыған олимпиадалық спортшының идеалы және т.б.) туралы;

2) спорт туралы, оның түрлері, спорттағы жоғары жетістіктерді қамтамасыз ететін спорттық дайындықтың құралдары мен әдістері туралы;

3) спорттың гуманистік, әлеуметтік-мәдени потенциалы, оның адамның салауатты өмір салтындағы рөлі, тұлғаның дене тәрбиесін қамтамасыз ететін құралдар жүйесіндегі оның орны, сондай-ақ адамның адамгершілік, эстетикалық, коммуникативтік, экологиялық мәдениетіне, оның интел-

лектуалдық, шығармашылық және басқа қабілеттеріне оң әсерін тигізетін мүмкіндіктер туралы, осы мүмкіндіктерді іске асырудың жолдары туралы;

4) гуманизмнің концепциясы және негізгі және жалпы идеялары, адам мен адам тұлғасы арасындағы қарым-қатынасқа қатысты оның идеалдары мен құндылықтары туралы білімді қалыптастыру мен жетілдіруді болжайды.

Олимпиадалық қозғалыс шеңберінде педагогикалық қызметтің білім беру міндеттерін түсіндіруде (және практикалық түрде іске асыруда) екі ақырғы шекке рұқсат етіледі. Олардың біріншісі осы міндеттерді кең мағынада түсіндіруден тұрады, оларға спорт саласына, спорттық жаттығуға, дене тәрбиесін қалыптастыруға, дене тәрбиесіне, адам денсаулығын сақтауға және нығайтуға және т.б. қатысты барлық міндеттерді жатқызады. Бұлай түсіндіруде олимпиадалық білім беру қандай да бір спецификасын жоғалтады, дене тәрбиесі, спорттық дайындық міндеттеріне сәйкес келеді.

Екінші шек – аталған міндеттерді тым тар түсіндіруден, оларды Олимпиада мен олимпиадалық қозғалыс туралы білімді қалыптастыру міндетіне ғана келтіруден тұрады [6].

Осы тұрғыда олимпиадалық білім беру жүйесі шеңберінде жастардың бойында қалыптасуы мен дамуын болжайтын өзара байланысты мәселелердің тобы шешілуі тиіс олар:

- спортқа деген қызығушылық, спортпен жүйелі айналысу қажеттілігі, мүмкіндігінше ең жоғарғы спорттық нәтижелерді көрсетуге ұмтылу;

- дене шынықтыруды салауатты өмір салтын қалыптастырудың маңызды құралы ретінде, сондай-ақ эстетика, адамгершілік, мәдениет, адамдардың бір-біріне және табиғатқа гуманды қарым-қатынасын көрсету саласы, адамның дене дайындығы және психикалық мүмкіндіктерін тексеру және т.б. ретінде бағдарлану;

- ақша табу (пайда жасау), атақ-даңққа ие болу және т.б. үшін емес, өзін үйлесімді, әртарапты дамыту, дене дамуы және рухани (зияткерлік, адамгершілік, эстетикалық) қабілеттерін жетілдіру үшін салауатты өмір салты шеңберінде спортпен белсенді айналысуға деген қажеттілік;

- Олимпиада ойындарына және олимпиада қозғалысына деген қызығушылық;

- олимпиада жарыстарына қатысуға және онда адал, асыл, рыцарларға («әділ ойнау» принциптеріне сәйкес) тән мінез-құлықты көрсетуге талпыну (ниет);

- бір жақты (тек дене дайындығы мен спорттық шеберлік тұрғысында) жетілген спортшыға бағдарлану ғана емес, жетілген спортшыға, рекордшыға, бейнесі толықтай Кубертеннің «Жетілген денедегі асқақ рух» деген ұранына сәйкес келетін идеал ретінде таңдалған жан-жақты және үйлесімді жетілген олимпиада атлетіне бағдарлану;

- олимпиадалық қозғалысқа қатысушы болуға, олимпизм идеяларын түсіндіруге және насихаттауға, оның дамуына жәрдемдесуге ұмтылу; сезім мен уайымдардың гуманистік бағдарланған жүйесі (спортта және спорт арқылы гумандыққа қарсы көріністерді қоспағанда гуманистік құндылықтарды жүзеге асыру үшін, олимпиадалық қозғалысты табысты дамыту үшін жеке жауапкершілікті сезіну, спорттың эстетикалық әсемдігін сезіну, кез келген моральдық бұзушылықтармен байланысты реніш сезімі) және т.б.

Жоғарыда айтылғандарға, сондай-ақ дене тәрбиесі мамандарының іс жүзіндегі тәжірибесіне сүйене отырып, олимпиадалық білім берудің осы міндеттерінің көбі жиі назарға алынбайтынын айтуға болады.

Қорытындылай келе, Олимпиадалық білім беру өз алдына басымды бағыттардың бірі болып табылатын, дене шынықтыру мен спорт саласындағы қол жеткізілген ұлттық жетістіктерді, мәдениетті сақтау міндетін қояды.

Мақсаты дене шынықтыру және спорт саласында олимпизм құндылықтары мен мұраттарына тарту болып табылатын олимпиадалық білім беру өсіп келе жатқан ұрпаққа білім беру, тәрбиелеу және оқыту жүйесінде аса маңызды орын алады. Сондықтан, Қазақстандағы білім беру жүйесінде мектеп оқушыларына, студенттерге, балалар мен жастардың басқа да топтарына арналған олимпиадалық білім беру бағдарламаларын іске асыруды қажет етеді.

Осы тұрғыда Қазақстанда олимпиадалық білім беру – бұл зерттеуді қажет ететін сала. Өйткені, Қазақстан Республикасында Олимпиада ойындарының жүлдегері – спортшылар рейтингі қоғамда жоғары санатта, олар қазақтың халық батыры болып танылады, ал олардың жетістіктері жоғары бағаланады және мемлекет үшін аса үлкен мәнге ие. Олимпиадалық қозғалысты дамыту өсіп келе жатқан жас ұрпақтың дене тәрбиесі мен спорт сабақтарына деген ынтасын арттырады, соның арқасында халықтың денсаулығын нығайтуға және жастардың жұмыс қабілеттіліктерін арттыруға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Фельдштейн Д.И. Психология развивающейся личности. – М.: Институт Практической Психологии, 1996. – 512 с.
- 2 Столяров В.И. Олимпийское образование и спартианская система воспитания // Спорт, духовные ценности, культура. Вып. 6. – М.: Гуманитарный Центр «СпАрт» РГАФК, 1998. – С.71-233.
- 3 Баринов С.Ю. Олимпийское образование в процессе воспитания спортивно-гуманистической культуры личности // Научно-теоретический журнал «Ученые записки», 2010. – №8(66). – С.7-13.
- 4 Столяров В.И. Концепция олимпийского образования (многолетний опыт разработки и внедрения в практику) // Наука в олимпийском спорте: междунар. науч.-теорет. журн. – 2007. – №2. – С.30-35.
- 5 Мартыненко Н.М. Олимпийское образование и педагогическая деятельность преподавателя физической культуры в вузе // Социально-гуманитарный вестник: Всероссийский сборник научных статей. – Краснодар: Издательство Краснодарского цен-транауч.-техн. инф. (ЦНТИ). – Выпуск 7. – 2010. – С.111-113.
- 6 Наталов А.Г., Утегалиева С.Б. Олимпийское образование в системе профессионального образования специалистов по физической культуре // Олимпийское движение и социальные процессы: Мат-лы Всерос. науч.-практ. конф. – Краснодар, 1996. – С.248-251.

УДК 378.4

МРНТИ 14.35.07

Г.К. Ташкеева¹, Қ.Н. Турманова², А.Далелханкызы³

¹п.ғ.к., доцент

²магистр, аға оқытушы

³PhD, аға оқытушы

ал-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

ДИПЛОМДЫҚ ЖҰМЫС – СТУДЕНТТІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ІЗДЕНІСТЕРІНІҢ НӘТИЖЕСІ

Аңдатпа

Қазіргі білім берудің мақсаты – білім алушылардың кез-келген оқу және өмірлік жағдайда алған білімдерін танымдық, шығармашылық қабілеттерін арттыруға пайдалануды үйрету, негізгі құзыреттер арқылы өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі басқаруға дайындау. Адамның түрлі жағдайларда әрекет ету қабілеті нәтиже ретінде қарастырылатын кезде, жоғары білім беру жүйесіндегі құзыреттілік тәсіл білім беру нәтижесіне назар аударады. Бұл тәсіл тиісті оқыту ортасының мазмұнын жаңартуға, олардың еңбек нарығымен өзара іс-әрекетін жақсарту үшін мамандардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған.

Шығармашылық – іс-әрекет нәтижесінде жаңа ой, нәтиже, өзіндік өнім пайда болатын әрекет. Оқыту шығармашылық, өндірістік іс-әрекет болып табылады, оның барысында студент білімді игеріп қана қоймай, жаңа білім, шығармашылық қызметтің жаңа субъективті тәжірибесін қалыптастырады. Дипломдық жұмысты жазу барысында студент алған білімін қаншалықты меңгергенін және өзінің шығармашылық іс-әрекетінің тәжірибесін өз бетінше көрсете алатындығын дәлелдейді.

Түйін сөздер: дипломдық жұмыс, ғылыми-зерттеу жұмысы, зерттеу әдістемесі, білім беру ортасы, университет, шығармашылық, тұлғаны қалыптастыру, өзін-өзі дамыту.

Ташкеева Г.К.¹, Турманова Қ.Н.², Далелханкызы А.³

¹к.п.н., доцент

²магистр, старший преподаватель

³PhD, старший преподаватель

Казахский национальный университет им. аль-Фараби

ДИПЛОМНАЯ РАБОТА КАК РЕЗУЛЬТАТ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТА

Аннотация

Дипломная работа является научно-исследовательской работой, самостоятельно подготовленной студентом выпускного курса высшего учебного заведения по конкретной специальности.

Цель написания дипломной работы – систематизировать полученные студентом знания, показать возможность их практического применения в жизни, продемонстрировать, насколько студент овладел методикой исследования и может работать самостоятельно, а также показать умение логически правильно излагать полученные результаты.

Защита дипломной работы является итогом обучения в ВУЗе, завершает подготовку студента как специалиста и показывает, насколько он готов решать теоретические и практические задачи.

Ключевые слова: дипломная работа, научно-исследовательская работа, методика исследования, образовательная среда, университет, творческая деятельность, формирование личности, саморазвитие.

Tashkeyeva G.K.¹, Turmanova K.N.², Dalelkhankyzy A.³

¹c.p.s., associate Professor

²master, senior lecturer

³PhD, senior lecturer

al-Farabi Kazakh National University

THESIS AS A RESULT OF CREATIVE ACTIVITY OF THE STUDENT

Abstract

The thesis is a research paper, independently prepared by a graduate student of a higher educational institution in a particular specialty.

The purpose of writing a diploma thesis is to systematize the knowledge gained by the student, to show the possibility of their practical application in life, to demonstrate how the student mastered the methodology of research and can work independently, and also show his ability to express the results in a logically correct way.

Degree thesis defense is the result of university studies, completes the student's training as a specialist and shows how ready he is to solve theoretical and practical problems.

Keywords: research work, research methodology, educational environment, university, creative activity, personality formation, self-development.

Білім беру – бүгінгі күні қоғам прогресінің жетекші факторы және ел дамуының стратегиялық ресурсы. Адамдардың материалдық-техникалық қажеттіліктері және олардың әлеуметтік және психологиялық жетілу үдерістері өсуде. Осыған байланысты жоғары білімнің сипаты мен функциялары өзгеруде: түлектерді өз бетінше іс-әрекет жасауға үйрету, өз іс-әрекеттері үшін жауапты болуға үйрету, өзін-өзі жетілдіру үшін жағдай жасау.

Қазіргі білім берудің мақсаты-білім алушылардың кез-келген оқу және өмірлік жағдайда алған білімдерін танымдық, шығармашылық қабілеттеріне пайдалануды дамыту, негізгі құзыреттер арқылы өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі басқаруға дайындау. Негізгі құзыреттерді, құндылықтар мен уәждерді қалыптастыру үшін, адам өмірінің әлеуметтік және мінез-құлық нормаларын дамыту үшін алғышарттарды қалыптастыру керек.

Оқытушы мен студенттің өзара қарым-қатынасының сипаты да сапасы өзгеріп отырады. Студент тек оқу нысаны ғана емес, осы процестің субъектісі болып табылады, ал педагог – оның ұйымдастырушысы.

Білім беру жүйесінде жүзеге асырылатын өзара іс-қимылдың мазмұндық процестерінің негізінде оқытушының жоғары психологиялық мәдениетін қалыптастыру, оның студенттермен диалог жүргізу қабілетін дамыту, ашық білім беру кеңістігін құру, әрбір студенттің шығармашылығының арттыруын қамтамасыз ету жатады. Адамның түрлі жағдайларда әрекет ету қабілеті нәтиже ретінде қарастырылатын кезде, жоғары білім беру жүйесіндегі құзыреттілік тәсіл білім беру нәтижесіне назар аударады. Бұл тәсіл тиісті оқыту ортасының мазмұнын жаңартуға, олардың еңбек нарығымен өзара іс-әрекетін жақсарту үшін мамандардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған.

Білім беру үрдісінде оқытушының студенттің ішкі резервтерін ашу қабілеті конструктивті өзгерістерді қамтамасыз етуі мүмкін: студентке өз қабілеттері мен мүмкіндіктерін бағалауға, өмірде өз орнын табуға және толыққанды кәсіби өсуді жүзеге асыру үшін жол ашуға көмектесу.

Оқыту барысында оқу материалын неғұрлым сапалы қабылдау және меңгеру, педагогикалық процестің барлық субъектілерінің тұлғааралық танымдық қарым-қатынасы және өзара іс-әрекеті нәтижесінде болады.

Педагогикада іс-әрекет көбінесе «адамның қоршаған ортаға белсенді қатынасының маңызды нысаны» деп түсіндіріледі. Жұмысын жақсы атқаратын ынталы адамды ешкім белсенді деп атамайды, адал адам деп қарастырады. Келесі салыстыру арқылы зияткерлік белсенділік ұғымын анықтауға болады: егер ойлау есептерді шешу процесі болса, онда зияткерлік белсенділік - ынталандырылмаған ойлаудың жалғасы.

Білім беру процесін сипаттайтын психологиялық жайлылық өзін-өзі бағалаудың дамуына әсер етеді. «Комфорт (ағылш.) – ыңғайлылық жиынтығы – жұмыс орнын бағалау параметрі, оның әрбір жеке көрсеткіштері: физикалық ортаның, сенсорлық және моторлы алаңдардың, жалпы эргономиканың жұмыс қалпының сәйкестігі ретінде нақтыланады». «Эргономика (грек.)– еңбек процестеріндегі адамның функционалдық мүмкіндіктерін зерттейтін, жоғары өнімді еңбек үшін оңтайлы жағдай жасау мүмкіндіктері мен заңдылықтарын анықтайтын және қызметкердің қабілетін дамытуға жәрдемдесетін қажетті жайлылықты қамтамасыз ететін ғылым». Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, біздің ойымызша, жоғары оқу орындарының білім беру ортасының психологиялық комфортты тыныштықты, эмоциялық айқындылықты қамтамасыз ету, сонымен қатар, студенттердің шығармашылық қызметін жандандыру үшін жағдай жасау болып табылады. Психологиялық комфорт білім алушыларды бірлескен шығармашылық қызметке ынталандырады, ойлау процестерін жақсартады, оқуға қанағаттануды арттырады, интерактивті қарым-қатынас дәстүрлерінде тәрбиелейді, жаңа ақпаратты меңгеруге дайындық деңгейін арттырады. Психологиялық әсердің мұқият ойластырылған жүйесі танымның дұрыс бағыты үшін қолайлы эмоциялық фон болып табылады, себебі эмоциялар сезімге, қабылдауға, қиялға, есте сақтауға, ойлауға әсер етеді.

Заманауи университет информатизацияның жоғары деңгейімен сипатталады. Ақпарат оқыту процесінің құрылымына, мазмұнына және ұйымдастырылуына әсер ететін білім берудің ашық үлгілерінің жұмыс істеуін қамтамасыз ететін құрал болып табылады. Жоғары оқу орнының білім беруді ақпараттандыру және интернационалдандыру процестеріне қосылу қабілеті ақпаратты басқару біліміне байланысты.

Жоғары сапалы білім беру жүйесі тек бүгінгі ғана емес, дамушы қоғамның болжамды қажеттіліктерін көрсететін ұзақ мерзімді нәтижелерге қол жеткізуге бағытталғанын атап өткен жөн. Білім беру сапасын арттыру үшін білім беруді басқарудың ұйымы мен құрылымы білімге негізделген экономика мен қоғамның негізгі сипаттамаларын көрсетуі тиіс. Білім беру процесінің тиімділігін қамтамасыз ету бойынша шынайы, нақты іс-қимылдарға көшу қажет, ол икемді, инновациялық және болып жатқан өзгерістерді тез қабылдауға қабілетті болуы тиіс.

Шығармашылық деп нәтижесінде жаңа ой, нәтиже, өзіндік өнім пайда болатын әрекетті айтады. Алайда, кейде жаңа нәтижені немесе өнімді жасау кездейсоқ немесе эвристикалық емес, механикалық процестерді (мысалы, «сынақтар мен қателер» әдісі) пайдалану арқылы пайда болады. Сондықтан

шығармашылық қызметтің нәтижесін немесе өнімнің жаңалығын неғұрлым толық бағалау үшін осы өнім алынған процесс жаңалығының өлшемін қосады. Шығармашылық психикалық процестермен байланысты, өйткені шығармашылық – жеке тұлғалардың ойлау қызметінің өнімі.

Ойлау процесі үнемі толық, логикалық, дәлелді түрде жүзеге асырылмайды. Адам қиын жағдайды бірден ұғып, дұрыс шешім қабылдайтын уақыттар да болады. Кейде жүректің тереңдігінде кенеттен көзге көрінетін, жүйеленген ойларды әлдеқайда басып озатын бейнелер пайда болады. Пікірталастың көмегімен түсіндірусіз шындықты тікелей мойындау жолымен ұғыну қабілеті интуиция деп аталады.

Ойлаудың нақты процесінде интуиция логикалық процестермен тығыз байланысты, алайда оның механизмдерінің логика принциптері мен рәсімдерінен айтарлықтай айырмашылығы бар және нақты зерттелмеген ақпараттарды өңдеу және бағалау әдістерімен сипатталады. Интуиция – танымның жеке тәсілі емес, санасыз ойлаудың ерекше түрі. Бұл ойдың жасырын логикасы. Логика мен интуицияны некеуі де маңызды. Логика шынайылықты береді және дәлелдеме құралы болып табылады, ал интуиция – өнертабыс құралы. Санасыз әрекеттің эвристикалық күші стереотиптерден бос және онда ассоциативті байланыстардың білім беру бостандығының дәрежелері көп, сондай-ақ, логикалық ойлау тарихи қалыптасқан, тұрақты нормаларға, ойдың әдеттегі жүрісіне тәуелді.

Егер тұлғаның шығармашылық қызметке бейімділігін анықтайтын құбылыстар туралы тереңірек айтатын болсақ, шығармашылық үдерісте интуитивті адамдармен тығыз қарым-қатынас болатынын атап өту керек, яғни, белгілі бір ақпарат жинақталғаннан кейін бірден кенеттен түсіну, міндеттерді шешуге кепілдік беретін қатынастар мен қарым-қатынастардағы жағдай элементтерін алады. Шығармашылық шабыт ерекше психологиялық жағдай болып табылады. Шабыт – сана-сезімнің өзіндік ерекшелігі, өз кезегінде, ақыл-ой жұмысының қорытындысын алдын ала болжай алатын, сезімнің қарқынды көрінісі, толқу, интеллектуалды ынта болып табылады. Бірақ қиял мен интуитивті көзқарастың күші қаншалықты үлкен болса да, олар таным мен шығармашылық қызметте саналы және ұтымды актілерге қарсы тұра алмайды. Адамның рухани күштері бірге жұмыс істейді, тек шығармашылық қызметтің әрбір нақты актісінде ғана қандай да бір сапа басым болуы мүмкін.

Тәжірибелі конструктордың, инженердің немесе мұғалімнің түйсігі – шығармашылық ізденістің нәтижесі, ақпаратты жинақтауы, тәжірибесі, олардың проблемасын көре білуі. Интуициямен болжанатын шешімдер кездейсоқ болып көрінеді, бірақ іс жүзінде ақыл-ойдың жұмысы мен терең ойлаудың жемісі болып табылады. Осыған байланысты, дипломдық жұмысты жазу барысында студенттердің шығармашылық қызметін жандандыру үшін іс-әрекет тәжірибесін қалыптастыруға негіз болатын әртүрлі практикалық жаттығулар мен тапсырмалар беру қажет деп болжауға болады.

Әр түрлі тапсырмаларды орындай отырып, студент тапсырманы орындау мақсатын, құрылымын, мазмұнын түсінеді, нәтижені болжайды. Осылайша, студент тапсырмадан тапсырмаға тәжірибе жинақтап, тапсырманы шығармашылық тұрғыдан түсіну дағдыларын жетілдіреді. Студент шығармашылық тапсырманы шешетін ортаны ерекше атап өткен жөн. Білім беру ортасы көп компонентті, көп қырлы, біз белгілі бір өлшемдер мен көрсеткіштерді ұстана отырып, барлық жаңа құрамдас бөліктерді қосу арқылы оны дамыта аламыз.

Шығармашылық қызметтің проблемалық өрісінде екі түрін қарастыруға болады: «өзі үшін ашу» және «өзгелер үшін ашу». Басқа жағдайларда процесстің өзі мен оның динамикасының механизмдерінде үлкен ұқсастықтар бар. Шығармашылық іс-әрекет механизмін түсіну-шығармашылық есепті шешу динамикасын түсіну. Сыртқы күрделі көшу, «секіру», интуитивті шешімдер әрдайым проблемалық жағдайда жүзеге асырылады. Оның пайда болуынан түпкілікті нәтиже алғанға дейін бұл жоба қызметтің сыртқы мазмұнымен де, оның объектісінің өзімен де, субъектіде бар қызметтің ішкі мазмұнымен де (бейнелер, ұғымдар және т.б.) анықталады.

Біз жасаған 1-кестеде ғылыми шығармашылық қызмет кезеңдерінің сипаттамасын қарастырайық. Кестеден бір-бірін ауыстыратын кезеңдерді көруге болады:

- 1) мәселені түсіну;
- 2) оны шешу;
- 3) идеяны тексеру және дамыту.

Бірінші фазадан екінші фазаға көшу фактілерден гипотезаға, тікелей жетілген абстрактіге, белгілі бір фактілерден беймәлімге, қабылдаудың ойлау аспектісіне көшу ретінде; проблемада әр түрлі ұсынылған фактілерді біртұтас байланыстыратын, мәселе фактілерінің барлық алуан түрлілігін қамтитын ұғымның ашылуын дайындайтын қағидатты ашуға апаратын жол ретінде түсіндіріледі. Екінші фазадан үшінші фазаға көшу дедукция ретінде қарастырылады, абстрактіден нақты шешімге, гипотезадан фактілерге, практикаға бару секілді.

Адамның шығармашылық белсенділігін түсіну шығармашылық пен жеке тұлғаның проблемаларын қарастырмай толық болмас. Жеке көзқарас тұжырымдамасының орталық түсінігі жеке тұлға ұғымы болып табылады. Педагогикалық теорияда тұлға педагогикалық объект ретінде, яғни индивид тәжірибесінің белгілі бір түрі ретінде қарастырылады, ол барлық басқа тәжірибе сияқты игерілуі, қалыптасуы, білім берудің ортақ ұстауына қосылуы, іс-әрекетті іс жүргізу формасына ие болуы мүмкін. Білім берудің заманауи гуманистік мақсаттары студенттердің де, педагогтардың да педагогикалық процестің барлық субъектілерінің тұлғасына басым назар аудару стратегиясын анықтайды. Қазіргі уақытта білім берудегі «ақпараттық» көзқарас тұлғалық-бағдарлы стратегиялық тәсілге аса күрделі жол беруі тиіс деген пікір бар. Мұндай оқытудың мақсаты өзін-өзі дамытуға қабілетті тұлғаны қалыптастырады.

Кесте-1. Ғылыми шығармашылық қызмет кезеңдері

Кезең реті	Мазмұны	Субъект қызметінің сипаттамасы
Бірінші кезең	Саналы жұмыс-дайындық	Жаңа идеяның интуитивті жарқылының алғы шарты болып табылатын ерекше қызмет жағдайы
Екінші кезең	Санасыз жұмыс - жетілу	Мәселе бойынша санасыз жұмыс, бағыттаушы идеяның инкубациясы (инкубация – жасырын жағдайдағы)
Үшінші кезең	Санасыздықтан саналыға өту – шабытттану. Шабыт – сана-сезімнің өзіндік ерекшелігі, өз кезегінде, ақыл-ой жұмысының қорытындысын алдын ала болжай алатын, сезімнің қарқынды көрінісі, толқу, интеллектуалды ынта болып табылады.	санасыз жұмыс нәтижесінде сананың саласына алғашында гипотетикалық түрде өнертабыс, ашылулар идеясы түседі
Төртінші кезең	Саналы жұмыс	Ойдың дамуы, оның соңғы рәсімдеуі және тексеруі

Осы мақсатқа қол жеткізу үшін білімді репродуктивті меңгеру үдерісіне негізделген нәтижелерден бас тарту қажет. Сондықтан оқыту шығармашылық, өндірістік іс-әрекет болып табылады, оның барысында студент білімді игеріп қана қоймай, жаңа білім, шығармашылық қызметтің жаңа субъективті тәжірибесін қалыптастырады. Дипломдық жұмысты жазу барысында студент алған білімін қаншалықты меңгергенін және өзінің шығармашылық іс-әрекетінің тәжірибесін өз бетінше көрсете алатындығын көрсетеді.

Шығармашылық қызмет тек мына шарттарда ғана: идеялар бір-бірімен еркін бәсекелесе алған кезде, ойдың шиеленісуі мен оның іздеу қызметінің күшеюіне ықпал ете отырып, сананың эмоциялық және мотивациялық саласын жұмылдырған кезде нәтижелі болады. Идеялардың бәсекелестігі «идеялар ауада таралғанда» ерекше шығармашылық атмосфера жасайды. Шығармашылық қызметінің арқасында жеке тұлға қалыптасады және құрылады, шығармашылық пен тұлға біртұтас және бөлінбейді.

Шығармашылық қызмет пен ерекше белсенділік пен сипатталатын адам айналысады. Ғылымда, техникада, өндірісте, өнерде, саясатта, мәдениетте шығармашылық белсенділік әртүрлі байқалады. Жаратылыстану саласында шығармашылық қызметтің нәтижесі ашылулар болып табылады. Шығармашылық ойды ынталандыру үшін іздеу тапсырмасында немесе тапсырма мен шешім және т.б. әдістерінің арасында қарама-қайшылықтардың болуы қажет. Қарама-қайшы талаптар оны шешуге шығармашылық көзқарасты талап ететініздеу міндетін туындатады.

Шығармашылық қызметтің мәні қандай да бір өнімді (материалдық немесе рухани) құру мен байланысты, түпнұсқалығы мен, ерекшелігімен және йтарлықтай нысаны мен мазмұны бойынша дәл сондай мақсаттағы басқа өнімдерден ерекшеленеді және диплом жазу барысында талап етіледі.

Шығармашылық қызметтің өзіндік ерекшелігі – бұл кездейсоқ жағдайда қажетті нәрселерді жинау. Тарихта адамдардың күтпеген сәттен ғалым болып кетуі жайлы көптеген мысалдар бар. К.Гудьир, каучуктың вулканизациясының авторы, түсінде каучукты күкіртке қосу керек екенін айтқан бейтаныс адамды кездестірді, Д.Менделеев түсіндегі химиялық элементтердің периодтық

жүйесін көрді, И. Ньютон алма ағашының астында отырып және жемістің басына құлағанын сезіне отырып, бүкіләлемдік тартылыс заңын ашты. Мұндай шығармашылық ашылуларды жағдай есебіне жатқызуға болады. Алайда мұнда ешқандай кездейсоқ жағдай жоқ, мұнда заңдылық – сананың жұмыс істеу заңдылықтары белгілі бір жолмен жұмыс істейді. «Жағдай» қалаған нәтижеге әкелмейді, үнемі шығармашылық жұмыста ізденіс болмаса, қиялдың күшіне ие бола алмайсыз. Адам өзінің «бастапқы алаңына» қызмет еткен тәжірибені қай жерде және қашан жинағанын, оның шығармашылық көзқарасын түсіндіре алмайды. Интуицияның маңызды ерекшелігі – елеусіз нәрселерден елеулі нәрсені көру қасиеті. Алма Ньютонның басына ғана құламауы мүмкін, бірақ тек Ньютон ғана бүкіләлемдік тартылыс заңын ашты.

Жоғары оқу орындарының білім беру ортасы - оқытудың интерактивті түрлерін, әдістері мен құралдарын пайдалануға негізделген, тұтас педагогикалық үдерістің мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асыратын оқу-тәрбие ортасы. Мұндай орта оқу-тәрбие процесінің барлық қатысушыларының интерактивті өзара іс-әрекеті үшін жағдай жасайтын ұйымдастырушылық-әдістемелік құралдарды, техникалық және бағдарламалық ресурстардың жиынтығын қамтиды. Білім берудің мақсаты мен міндеттерін жүзеге асыру «студент-студент», «студент-студенттер тобы», «студент-оқытушы» және т.б. жүйесінің жұмыс істеуімен қамтамасыз етіледі. Интерактивті білім беру ортасы ЖОО-ның оқу-тәрбие үрдісінің дидактикалық, дамытушылық және тәрбиелік міндеттерін шешуге бағытталуымен сипатталады.

Оқыту процесі өнімді болу үшін тұлғаның үйлесімді дамуына ықпал ететін тиімді білім беру ортасын құру қажет. Бұл ретте оқытушыға үлкен рөл беріледі. Бүгінгі күні оқытушыға өз пәні саласында құзыретті болу жеткіліксіз, ол студенттерді нақты міндеттерді шешу үшін ақпаратты табуға және өңдеуге, талдауға және қолдануға үйретуі тиіс, бір мезгілде үш бағытта жұмыс істеуі тиіс:

- *пәндік* – ол маңызды нәрсені үйрете алатын, мағынасын түсіндіре алатын, бөлшектер үшін мәнмәтін құра алатын, оқыту пәніне тәжірибелі маман ретінде көрінеді;
- *әдістемелік-дидактикалық* – құрылымдық және әр түрлі оқытуды жүзеге асыратын оқу ортасын ұйымдастырады, материалды қолжетімді етіп береді, тиімді оқу сабақтарын ұйымдастырады;
- *тұлғааралық* – оқу бойынша серіктес ретінде сөз сөйлегенде, студенттердің оқу сұраныстары мен қиындықтарына қамқорлық көрсетеді, топта білім алушылардың тұрақтылығы мен бірігуіне ықпал етеді.

Қазіргі білім беру үрдісінің барлық қатысушыларының бірлескен жұмысын күшейтуді талап етеді, бұл кезде оқытушы мен студенттер бір команданы құрайды және бір мақсат үшін жұмыс істейді, нәтижесінде әрбір студенттің қабілеті мен таланты дамиды.

Тиімді білім беру ортасын құру процесіндегі оқытушының рөлі мейірімділік, жауапкершілік, конструктивтілік, басқаларды тыңдау және түсіну ниеті атмосферасын құру болып табылады.

Егер білім беру ортасында оқу-танымдық іс-әрекет мотивациясы тұрақты және қызығушылықтан қажеттілікке өссе, егер студенттер интерактивті режимде жұмыс істеу дағдылары мен тәсілдерін меңгерсе, онда танымдық іс-әрекетті басқару сырттай өзгертіледі және студенттердің іс-әрекеті шығармашылық сипатқа ие болады. Бұл ретте, оқу пәндерінің нақты интеграциясын, пәнаралық байланыс идеяларын практикада жүзеге асыруға, оқушылардың ойлау дербестігін, креативтілігін дамытуға мүмкіндік беретін білім беру ортасы маңызды рөл атқарады. Күнделікті қызметте оқытушы студенттердің білім беру ортасына белсенді қатысуына ықпал ететін, өзін-өзі жетілдіруге, оқу үдерісін шығармашылық тұрғыдан түсінуге, мамандық негіздерін меңгеруге ықпал ететін оқыту формаларын, әдістерін, тәсілдерін үнемі әзірлеуі тиіс. Оқытушы оқытуды ұйымдастырудың таңдалған тәсілдеріне сәйкес оқу мазмұнын қайта құра алады (жобалық оқыту, ұжымдық-танымдық іс-әрекет түрлері, модульдік оқыту және т.б.). Шығармашылық іс-әрекет еркіндікті қажет етеді, бірақ алдын ала үлкен жұмысты орындау қажет.

ЖОО-да мамандарды даярлау оқу орнының өндіріспен (мектеп, колледж, өндірістік база) өзара байланысын қарастырады, онда жаңа технологияларды енгізуге міндетті; ғылыми-зерттеу институттарымен және зертханалармен өзара байланыс болу керек. Мамандарды даярлау студенттерде болашақ кәсіби қызметті табысты орындауға, жауапкершілікті, білімді меңгеруге сыни көзқарасты, мәселелерді шешу құзыреттілігін қалыптастыруды көздейді.

Бұл ретте студенттер талдаудың, жобалаудың, құрастырудың, қызметтің әр түрлі формаларын үйренуі тиіс. Сонымен қатар, пәнді оқу кезінде студенттер ақпараттық дереккөздермен жұмыс істеуді, оларды өңдеуді, жоспарларды, бағдарламаларды, әдістемелік нұсқауларды және т.б. өз

бетінше әзірлеуді үйренуі тиіс. Шығармашылық тапсырмаларды білім алушылардан жай ғана ақпаратты жаңғыртуды талап етпей, сонымен қатар, оқу тапсырманың үлкен немесе кіші элементтері және ереже бойынша бірнеше амалдары барын қарастыруын талап етеді. Шығармашылық тапсырма (әсіресе практикалық және білім алушының өміріне жақын) оқуға мән береді, білім алушыларды ынталандырады. Жауаптың белгісіздігі мен өзінің жеке «дұрыс» шешімін табу мүмкіндігі өзінің және әріптесінің, досының тәжірибесіне негізделі отырып, педагогті қоса алғанда, білім беру процесінің барлық қатысушыларының ынтымақтастығын, қарым-қатынасын құруға мүмкіндік береді. Дипломдық жұмыстың тақырыбын таңдау педагог пен студентке арналған шығармашылық тапсырма болып табылады. Дипломдық жұмысты жазу, орындау және қорғау олардың бірлескен шығармашылық қызметі нәтижесінде жүзеге асырылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Ташкеева Г.К., Садирбекова Д., Сариева А.К. *Методологические аспекты написания дипломной работы.* «НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА», №5(49) 2017. – С.74-78 web-site: www.nauka-zan.kz

2 Ташкеева Г.К. *Творческая деятельность студентов в образовательной среде высших учебных заведений: монография.* – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 168 с.

3 Эко У. *Как написать дипломную работу.* – Москва: Книжный дом «Университет», 2003. – 240 с.

4 Ташкеева Г.К., Турманова К.Н. *Методические указания по написанию дипломной работы (бакалавриат).* – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 52 с.

5 Турманова К.Н., Ташкеева Г.К. *Дипломдық жұмысты жазу бойынша әдістемелік нұсқаулық (бакалавриат).* – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 52 б.

УДК 378.017.4

МРНТИ 14.35.09

А.Ж. Утемисова¹, Ж.Ә. Шоқыбаев²

¹PhD докторант

²п.ғ.д., профессор

Абай атындағы ҚазҰПУ

ЖОО-ДА ХИМИЯНЫ ГУМАНИЗАЦИЯЛАЙ ОҚЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ АСПЕКТИЛЕРІ

Аңдатпа

Адамзаттың рухани дамуын анықтау үшін адамгершілік әрекетті қалыптастыру психологтардың, педагогтардың және әлеуметтанушылардың көкейтесті және маңызды мәселелері болып табылады. Химияны оқытуды гуманизациялаудың негізгі идеялары – адам құндылықтарының химиялық ғылым мен оның практикалық қосымшасының іргелі құрамы бар социуммен интеграциялануы. Химияны оқытуды гуманизациялаудың әдістемелік жүйесінің мазмұны құрамына тарих, өнер, шет тілдері, сондай-ақ экология мен гуманитарлық ғылымдармен интеграциялау элементтері кіреді; дамытушылық, базалық, интеллектуалдық, дағдыларын талдау, синтездеу, салыстыру, жіктеу барысында адамгершілік және моральдық-рухани құндылықтарын дамытады. Жоғары оқу орнында химияны оқытудың гуманизациялануы химияны оқыту мазмұнының гуманизациялануы мен оқытудың заманауи гуманитарлық технологияларын қолдану арқылы қарастырылады.

Түйін сөздер: гуманизациялай білім беру, базалық құндылық, химияны оқыту, білім беру технологиясы.

Утемисова А.Ж.¹, Шоқыбаев Ж.А.²

¹PhD докторант

²д.п.н., профессор

КазНПУ им. Абая

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ГУМАНИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ ХИМИИ В ВУЗЕ

Аннотация

Формирование нравственного действия для определения духовного развития человека является одним из актуального и важного вопроса психологов, педагогов и социологов. Ключевой идеей гуманизации обучения химии является интеграция ценностей человека и социума с фундаментальным содержанием химической науки и ее практического приложения. Содержательный компонент методической системы гуманизации обучения химии включает элементы интеграции с гуманитарными науками такими как история, искусство, иностранные языки, а также с экологией; развиваемые базовые интеллектуальные умения анализа, синтеза, сравнения, обобщения классификации и нравственные и духовные ценности. Гуманизация обучения химии в вузе рассматривается через гуманитаризацию содержания обучения химии и использование современных гуманитарных технологий обучения.

Ключевые слова: гуманизация образования, базовые ценности, обучение химии, образовательные технологии.

Utemissova A.Zh.¹, Shokybayev Zh.²

¹PhD

²d.p.s., professor

Abai KazNPU

MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE HUMANIZATION OF TEACHING CHEMISTRY AT THE UNIVERSITY

Abstract

Formation of moral actions to define spiritual development of a man is one of actual and important question of psychologists, pedagogs and sociologists. The key idea of humanization of teaching chemistry is the integration of human and social values with the fundamental content of chemical science and its practical application. The substantive component of the methodical system of humanization of teaching chemistry includes elements of integration with humanities such as history, art, foreign languages, as well as with ecology; developed basic intellectual skills of analysis, synthesis, comparison, generalization of classification and moral and spiritual values. Humanization of teaching chemistry at the University is considered through the humanization of the content of teaching chemistry and the use of modern humanitarian teaching technologies.

Keywords: humanization of education, basic values, teaching chemistry, educational technology.

Қоғам мен тұлғаның өзіндік дамуы мен өзара әрекет ету идеясына бағдарлану ретінде түсінілетін білім берудің ізгіленуі білім берудің барлық деңгейіне тарала отырып, ХХ ғасырдың соңынан бастап әлемдік тенденция болып табылады. Білім беруді ізгілендіру туралы ережелер көптеген елдердің, соның ішінде Қазақстан мен Ресейдің де заңнамалық актілерінде тіркелген. Меңгерілген өнегелік құндылықтарына бағдарлана отырып, алған білімдерін, дағдылары мен құзыреттіліктерін жауапкершілікпен қолданатын белсенді өмірлік ұстанымы бар тұлға қалыптастыру міндеттері қойылып отыр. Сондай-ақ, отаншылдықты, толеранттылықты, тұлғааралық қарым қатынас мәдениетін дамытуға көңіл бөлінеді.

Соның ішінде айтып отырған мәселеге ерекше қатасы бар – химияны гуманизациялай оқыту мәселелері әдістемесін зерттеу, жасау, тексеру және оқу-тәрбие практикасын ендіруде анықтауға болады.

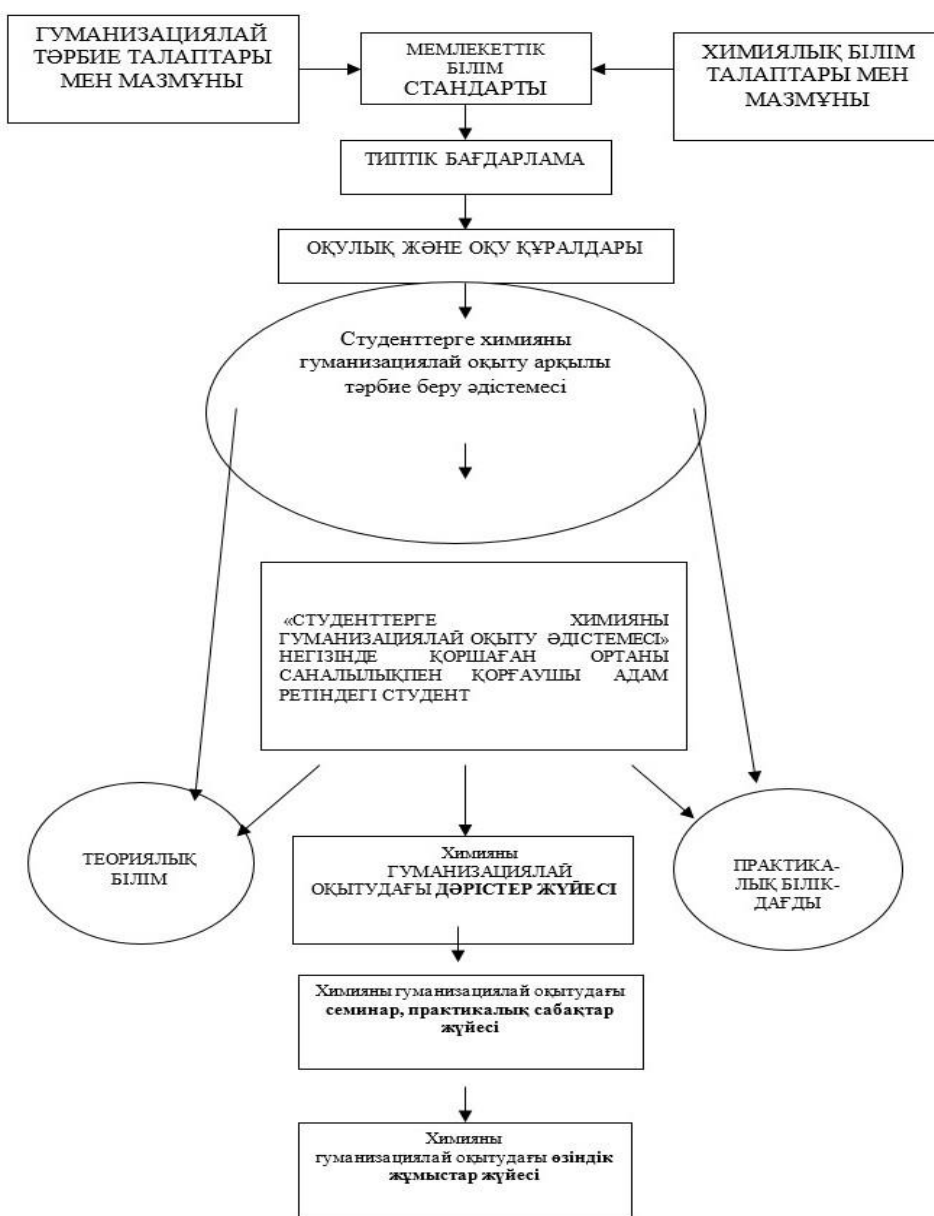
Болашақ маман ретінде студенттерге тек кәсіптік білім мазмұнын тереңдете меңгерту мәселесін шешуге ұмтылған арнайы әдістемелік жүйе жасалуы тиіс.

Әрине, студенттерге химиялық білім мазмұнын меңгерту арқылы адамгершілік қасиетін қалыптастыру, дамыту – педагогиканың сан қарастырып келген нысаны сияқты болғанымен, жоғарғы оқу орнын бітірген мамандардың гуманизациялай оқытуда адамгершілік нормалармен тығыз байланыстылығы әліде кең түрде қарастырылған жоқ.

Бұл жерде химиялық ұғымдар арқылы адамгершілік ұғымдарын талдау, студенттерге нақты практикалық материалдар арқылы ұғындыру әдістер жүйесін анықтаудың, оларды тұтас бір дидактикалық жүйеге түсірудің қиындығы – осы жүйенің сенімділігі дәрежесінің анықталмауы себепті қиындық тудыратынында ашық айтқымыз келеді.

Студенттер болашақ маман ретінде күрделі әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуге ғана дағдыланып қана қоймай, кәсібіндегі әрбір қадамын химиялық тұрғыда және оның өзін адамгершілік талаптарының елегінен өткізіп отыратын дағдыларды қалыптастыру – жоғарғы білім берудің түпкі көздеген мақсаты болып айқын қойылуы тиіс деп санаймыз.

Сондықтан да химия курсы гуманизациялай оқытудың потенциалын теориялық тұрғыдан жан-жақты талдап-тану барысы бізге осы мақсаттағы әдістеменің болмысын анықтауға мүмкіндік берді дей аламыз. Ұсынатын әдістемелік жүйенің моделін төмендегі суреттен көрсетуге болады.

Сурет-1. Химияны гуманизациялай оқыту әдістемесі

Біздің білім беру үрдісінің алдында тұрған күрделі міндет осылайша шешіледі: студентті гуманизациялау, гуманитарлық пәндерді профилді ету, жаратылыстану, қолданбалы, техникалық, медициналық және гуманитарлық пәндердің тұтастығына қол жеткізу. Білім берудегі гуманизациялау мен гуманитаризациялаудың мәні жеке адам мен қоғамның өнегелілік мәдениеті. Тек жай ғана адамның мінез-құлқының мәдениеті емес, оның этикетті ұстануы, өзіне Жақсылық, Ақиқат, Әдемілікті қосатын жоғары руханилық жайында болып отыр. Білім беруде алғашқы негіздемеге ақиқат, білім жатады. Және осы білім жоғармейірімділіктің, ізгілік пен әдеміліктің сәулесіне малынған кезде ғана нағыз білім болып шығады. Ал нақты өмірмен байланыстыра қарайтын болсақ, оқу процесінде оқытушылар, ғалым-әдіскерлер алдын ала ұсынылған әдістемелік жүйелерге нақты жағдайларды ескеру барысында кейбір толықтырулар мен өзгерістер қосып отырады.

Гуманистік бағытта оқыту мәселелер тереңнен зерттеген Карл Роджерс өз еңбегінде ғылым мен нақты практиканың түйісер нүктесінде мына мәселелер түсіп қалмай, әрдайым ұстанылуы тиіс екендігін атап көрсеткен [1].

Олар:

- Адам баласы әрдайым өзгеріс үстінде болып отыратын ерекше әлемде өмір сүреді, сондықтан да әрбір жеке адамның сыртқы ортаға деген ішкі көзқарасы болады;

- Адам баласының өзіндік ішкі таным дүниесі болады және ол ішкі дүние келесі бір адамның толық танып-білуіне еш мүмкіндіктер бермейді;

- Адам өзін қоршаған ортаны өзінің ішкі таным-түйсігінің деңгейіне байланыстыра ғана қабылдайды;

- Адамның өзін-өзі дамытуға ұмтылатыны анық, бірақ сол талпыныс өзін қоршаған ортада өтетіндіктен, мәдениетті болудың аса маңызды екендігі көп ескерілуі қажет.

Химияны гуманизациялай оқыту әдістемесінің ерекшеліктері жалпы адамзаттық құндылықтарын меңгерту барысының маңызды құрамдас бір бөлшегі деп саналатыны белгілі.

К.Роджерс шығармашылық үдерісті әрекет негізінде жасалынатын жаңа нәтиженің екіжақты ерекшелігі ретінде таниды: оның бірінші қыры жеке адамның аса ерекше болмысынан танылса, екінші қыры – туындап келе жатқан нәтиженің уақыты, материалы, адамдар мен өмір жағдайларына байланысты.

Студенттердің химиялық білімді табиғатқа гуманистік көзқараспен қарауға негіз ете алуы үшін оның жан-дүниесінен толғанып шыққан түйіндер мен тұжырымдар жүйесі болуы керек.

Біздің ұсынатын әдістемеміздің басты ерекшелігі төмендегідей мәселелерден айқын танылады:

1. Студенттерге меңгертілуі тиіс химиялық білім мазмұнын теориялық және практикалық білім мазмұнының тепе-теңдігін сақтау мен өзара тығыз байланыстылығын назарда әрдайым ұстай отырып оқыту;

2. «Химиялық гуманизм» ұғымының дидактикалық және тәрбиелік қырларын әлеуметтану теориясы тұрғысынан анықтай отырып, сол бағыттағы әдістер жүйесін құру;

3. Студенттердің адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру мен дамытудың сенімді тірегі ретінде химиялық терең теориялық білім және кең ауқымдағы интеграциялық бағдардағы білім мазмұнын анықтау.

Студенттерге химиялық білім мазмұнын меңгерте отырып, адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудың эталоны ретінде, біздің ойымызша, жоғары оқу орны студенттерінің, яғни болашақ ұстаздар мен болашақ мамандарының оқу процесін алған дұрыс болды.

Гуманистік көзқарас қалыптастыруда осы тақырып бойынша зерттегендер: Х.М. Рахимбек, С.А. Матакова, Х.А. Османов, А.Н. Лямин, М.Пак сияқты ғалымдардың еңбектерін негізге аламыз [2-5].

Жоғарыда аталған ғалымдардың еңбектерін зерделеу арқылы *химиялық гуманизм дегеніміз* - жеке тұлғаның ерекше танымдық рухани сапасы болып табылады. Оның ерекше сапаға айналу негізі осы ұғымның жүйесінде мынадай компоненттермен анықталады:

1) ол сапаның құрамында табиғат туралы және табиғатты қорғау мен сақтау туралы құндылық көзқарастар жүйесі өмір сүреді;

2) табиғат туралы теориялық және практикалық-тұрмыстық қалыптасқан білім болады;

3) табиғатқа деген адамгершілік және этикалық көзқарастары қалыптасқан және тұрақты түрде дамып отырады;

4) табиғатпен байланысты барлық кәсіп-мамандығында химиялық білімі арқылы сауаттылығын таныта отырып қызмет ету дағдылары болады;

5) жеке тұлға ретінде өзінің қоршаған ортаның кез келген жерінде адамгершілікпен әрекет ету мотиві қалыптасқан болады.

Химиялық гуманизм ерекше сапаға айналуының компоненттерін былай көрсетуге болады (Сурет-2).

Сурет-2. Химиялық гуманизмнің ерекше сапаға айналуының ұғымдық компоненттері

Жоғары оқу орындарында да, мектепте де химияны оқытуды гуманизациялау үшін жалпы-адамзаттық және ұлттық құндылықтар мен іргелі ғылыми құрамның интеграциялануы маңызды саналады. Химияны оқыту мазмұнын гуманизациялау тарихи, экологиялық, әдеби, өнертану және химия фактілері, теориялары мен заңдылықтары туралы мәліметтер беретін басқа да материалдар енгізуге байланысты болып келеді. Сонымен қатар гуманизация идеялары тек оқыту мазмұнына ғана әсер етіп қоймайды, сонымен қатар ол оқыту әдістеріне, формалары мен технологияларына (оқытудың гуманитарлық технологиялары) таралады.

Қазіргі кездегі химиялық білім беруде дәстүрлі білім беру технологиялары да, инновациялық білім беру технологиялары да қолданылады: түсіндіру-көрнекі, проблемалық оқыту, зерттеу, диалогтық, ұжымдық оқыту, ақпараттық-коммуникативтік, модульды, білімді толық меңгеру, сыни ойлауды дамыту, дидактикалық бірліктерді ірілеу, интегративтік, бейімдеу, шығармашылық; сонымен қатар

қазіргі кезде технологияларды қиыстыру және интеграциялау жүріп жатыр. Қазіргі жоғарғы білімде, осы күнгі зерттеушілердің пікірінше, ең перспективалы білім беру технологиялары түрлі интерактивті оқыту түрлеріне, контекстті оқытуға, жобалық қызметке, сабақ жүргізудің бейстандартты түрлеріне негізделген білім беру технологиялары болып табылады.

Инновациялық жұмыс жүргізгенде біз студенттердің дербестілік қасиеттерінің дамуына, белсенді ойлау қызметіне, шығармашылық және коммуникативтік қабілеттеріне бағдарландық. Студенттерді химияға оқыту кезінде білім берудің базалық құндылықтарын (отандық химиктер есімдері мен олардың әлемдік ғылымға қосқан үлесін білу негізінде көрінетін қазақ патриотизмі; мамандықты құрметтеу; серіктестікке дайын тұру, ашықтық) қалыптастыру үшін біз төрт білім беру технологияларын қолдандық: жобалық оқыту, ойындық оқыту, «төңкерілген класс» моделіндегі интерактивті және аралас оқыту. Бұл технологияларды қолдану тәжірибесі тұрғысынан алғанда олар көбіне бір-бірін толықтырады және жақсарта түседі деп айтуға болады: олар студент субъектілігін дамытуға көмектеседі, әлеуметтік белсенділік деңгейін арттырады, студентті ол үшін жаңа әдіспен білім алуға үйретеді, олардың креативтілік қабілеттерін ынталандырады. Студент өз қызметінде пәндік (химиялық) білімдер мен дағдыларын меңгере, дәлірек айтқанда таба отырып, білім беру процесінің белсенді қатысушысы бола бастайды. Сонымен қатар оқытушының да ролі өзгереді: білім таратушыдан ол кеңес берушіге, модераторға, тьюторға айналады.

Өткізіліп отырған зерттеу аясында қазақстандық ЖОО-лардағы химияны оқытуды гуманизациялаудың маңызды аспектілері мыналар екендігі анықталды: ұлттық тәрбиелеу мен этнопедагогика идеяларын жүзеге асыру; химияны оқыту мазмұнын гуманизациялау мен оқытудың гуманитарлық технологияларын енгізу арқылы ұлттық сана-сезімнің маңызды элементтері мен базалық құндылықтарын қалыптастыру [6].

Химияны оқытуды гуманизациялау процесі іс жүзінде ұлттық ерекшеліктер мен дәстүрлер есепке алынған оқыту процесінің жалпыпедагогикалық заңнамаларын шығармашылық қолдануға сүйенеді.

Кесте-1. Химияны оқытуды гуманизациялаудың технологиялары, түрлері мен мазмұны

№	Қолданылатын технологиялар	Оқу түрі	Мазмұны	Мысалдар
1	«Төңкерілген класс» моделіндегі аралас оқыту технологиясы	Дәріс	Гуманитарлық мазмұны (химия теориясы мен заңдары қалыптасуының тарихи аспектілері)	Электролиттік диссоциация теориясы
2	Жобалық оқыту технологиясы	Зертхана	Экологиялық қамтылу (химиялық заттар мен химиялық өндірістерді қолданудың экологиялық аспектілері)	Жергілікті су қоймаларының гидрохимиялық мониторингі жөніндегі жоба
3	Интерактивті оқыту технологиясы	Студенттердің өзіндік жұмысы	Химия материалында дамытылатын интеллектуалдық біліктер (мнемоникалық, ойлау, имагинитивті)	Виртуалды химиялық эксперименттер
4	Ойындық оқыту технологиясы	Студенттердің оқытушылармен жасалатын өзіндік жұмыстары	Рухани құндылықтар (меңгерілген өнегелік құндылықтарға бағдарлана отырып, алынған білімдер мен құзыреттіліктерді жауапкершілікпен қолдану)	«Химияны соттау» рольдік ойын

Жүргізілген зерттеу аясында химияны оқытуды гуманизациялаудың маңызды аспектілері құрамының гуманизациялануы мен химияны оқытудың гуманитарлық технологияларын енгізу арқылы жүзеге асырылатын тарихи, экологиялық, дамытушы және құндылықты аспектілер болып табылатындығы анықталды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Роджерс К.Р. Гуманистическая психология: теория и практика. Избранные труды по психологии. – Москва: МПСУ; Воронеж: МОДЭК, 2013. – 450 с.

2 Рахимбек Х.М. Научно-методические основы эволюции идей гуманизации в содержании обучения химии в высшей школе. Доктор.дисс. – Алматы, 1998. – 315 с.

3 Матакова С.А. Влияние гуманизации образования на обучение химии / Актуальные проблемы модернизации многоуровневого химико-педагогического и химического образования / Материалы 50 Всероссийской научно-практической конференции химиков-педагогов с международным участием, 9-12 апреля 2003 года, г. Санкт-Петербург.

4 Османов Х.А. Гуманизация как приоритетное направление реформы химического образования // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки. – 2013. – №3(24). – С.86-90.

5 Лямин А.Н., Пак М. Гуманитарное обновление обучения химии в современной школе // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2012. – №7 (Июль). – С.1-5. – URL: <http://e-koncept.ru/2012/12081.htm>

6 Beisekova A., Utemissova A., Gavronskaya Yu. The role of modern educational technologies in humanizing chemistry education of future teachers based on national traditions // AD alta-journal of interdisciplinary research. – 2018. – Vol.8. – Issue 2. – P.68-73.

ӘОЖ 378.018.43:54

МРНТИ 14.35.09

А.К. Рахметова¹, Г.И. Мейірова²

¹2-курс PhD докторанты

²х.ғ.д., профессор

Абай атындағы ҚазҰПУ

ЖЕЛІЛІК БІЛІМ БЕРУДЕ ВИРТУАЛДЫ ЭКСПЕРИМЕНТТЕРДІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫ ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Мақалада виртуалды зертхананы құрудың әдістемелері талданды. Қашықтықтан оқытуды ұйымдастырудың дидактикалық қағидаларына сәйкес желілік зертханалық жұмыстар жасалынды. Жаңа әдістеме бойынша жасалған желілік химиялық тәжірибелер шынайы эксперименттермен салыстырмалы түрде сынақтан өткізілді. Зерттеу жұмыстары Абай атындағы ҚазҰПУ химия мамандықтарында оқытын студенттерге жүргізілді. Желілік технология арқылы зертханалық жұмыстарды ұйымдастырудың тиімді жолдары келтірілді. Сонымен қатар, органикалық химия пәнінің дистанциялық білім беруде эксперименттерді ұйымдастыру қағидаларының негіздері талданды. Алынған нәтижелер АҚТ әдістемесімен жасалған жұмыстар студенттердің қызығушылығын жоғарлатқаны анықталды.

Түйін сөздер: электрондық білім беру ресурстары, виртуалды зертхана, желілік химиялық эксперимент.

Рахметова А.К.¹, Мейірова Г.²

¹PhD докторант 2-курса

²д.х.н., профессор

КазНПУ имени Абая

ИССЛЕДОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ ВИРТУАЛЬНЫХ ЭКСПЕРИМЕНТОВ В СЕТЕВОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация

В статье проанализированы методики создания виртуальной лаборатории. Разработаны сетевые лабораторные работы с соблюдением дидактических принципов организации дистанционного

обучения. Сетевые химические опыты разработанные по новой методике были апробированы сравнительно с реальными экспериментами. Исследования проводились для студентов химических специальностей КазНПУ им. Абая. Были приведены эффективные методы организации лабораторных работ через сетевую технологию. Также были проанализированы основы принципов организации экспериментов в дистанционном образовании по предмету органической химии. Результаты исследования показали что работы разработанные методике использования ИКТ повысили интерес у студентов.

Ключевые слова: электронные образовательные ресурсы, виртуальная лаборатория, сетевой химический эксперимент.

A.K. Rakhmetova¹, G.Meyirova²

¹PhD 2-year doctoral student

²Doctor of chemical science, professor

KazNPU named after Abai

STUDY OF THE ORGANIZATION OF VIRTUAL EXPERIMENTS IN NETWORK EDUCATION

Abstract

The article analyzes the methods of creating a virtual laboratory. Developed network laboratory works in compliance with the didactic principles of distance learning. Network chemical experiments developed by the new method were tested in comparison with real experiments. Studies were conducted for KazNPU students of chemical specialties. Effective methods for organizing laboratory work through network technology were presented. The principles of the organization of experiments in distance education on the subject of organic chemistry were analyzed. The results of the study showed that the work developed methods of using ICT increased the interest of students.

Keywords: electronic educational resources, virtual laboratory, network chemical experiment.

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі-оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» атап көрсеткен. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев жолдауында айтқандай: «Болашақта өркениетті 50 елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім». Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісінің технологияландыру мәселесі қойылып отыр [1].

Виртуалды зертханаларды пайдалану білім берудегі заманауи перспективалық бағыты болып табылады. Виртуалды зертханаларды білім беру жүйесіне енгізудің өзектілігі біріншіден, уақыттың ақпараттық шақыруларына, екіншіден, негізгі және жоғары білім деңгейлерінде оқытуды ұйымдастыруға қойылатын нормативтік талаптарға негізделген.

ЖОО білім беру үрдісінде қолданыстағы және интерактивті сабақтарды өткізудің белсенді және интерактивті формаларын, оның ішінде компьютерлік симуляцияларды кеңінен қолдануды көздейді. ҚР БҒМ негінде жалпы білім беру жүйесінің деректері бойынша білім беру мекемесі барлық академиялық пәндер бойынша интерактивті электрондық мазмұнға ие болуы керек, оның ішінде тақырыптық салалардың мазмұны, манипуляциялануы мүмкін білім беру нысандары және араласуға болатын үрдістер. Бұл талаптарға виртуалды зертханалардағы виртуалды эксперименттер сияқты ештеңе де жауап бермейді, бұл олардың және білім беру үрдісінде пайдалануына қызығушылық туғызады.

Виртуалды зертханалар химияны оқыту тәжірибесінде өз орнын сенімді, сонымен қатар оларды қолданудың теориялық-әдістемелік негіздері ғана қалыптасады. Тіпті "виртуалды химиялық зертхана" термині әлі күнге дейін виртуалды химиялық эксперимент тұжырымдамасын қоса алғанда басқа тұжырымдамалармен қарым-қатынасты дәл беретін әдістемелік анықтама алған жоқ. Мысалы, қазіргі зерттеуші және тәжірибеші әдіскерлердің түсінігі бойынша виртуалды зертхана – қашықтан қол жетімді зертханалық қондырғы (сандық және қашықтықтан химиялық және физикалық зертханалар) [2].

Виртуалды химиялық эксперимент химияда білім беру тәжірибесінің жаңартпа түрі ретінде қарастырылады; оның негізгі айырмашылығы химиялық үрдістер мен құбылыстарды көрсету немесе үлгілеудің құралы компьютерлік технологияны қолдану болып табылады. Желілік әдістемелік нұсқауларды қолдану кезінде студент нақты заттардың сыртқы түрі мен функцияларын қайталайтын виртуалды заттар мен жабдықтардың компоненттерінің суреттерімен жұмыс істейді [3]. Желілік зертханада виртуалды эксперимент жүргізу дегеніміз (демонстрациялық немесе тәжірибелік зертханалық жұмыстар) шынайы лабораторияда қолданатын әрекеттерді эмуляциялау [4].

Виртуалды химиялық эксперименттің *артықшылығы*: химиядан қашықтықтан, соның ішінде инклюзивті білім берудің келешегі; қауіпсіздік және жеке жұмыс істеу; кешенді жабдықтар мен қол жетімсіз реагенттердің нақты болмауы кезінде тәжірибе жасау; әртүрлі кіріс параметрінің мәндерімен эксперименттер сериясын жылдам жүргізу мүмкіндіктері; практикалық дағдыларын қалыптастыру уақытын қысқарту, бақылау дағдыларын меңгерту, деректерді түсіндіру [5]. Виртуалды химия зертханаларын қолдануды үш топқа бөліп қарастырамыз: жаңа материалды меңгеру; білімді бекіту; практикалық дағдыларды дамыту.

Сонымен қатар Ю.Ю. Гавронская, В.В. Оксенчук еңбектерінде: VirtuLab (<http://www.virtulab.net>), PhET (<http://phet.colorado.edu>), Wolfram Demonstrations Project (<http://demonstrations.wolfram.com/>), Chemical Education Research (<http://group.escerptu.chem.iastate.edu/>), IrYdium Chemistry Lab (www.chemcollective.org/vlab/vlab.php) және басқа да бірқатар сипатталған бағдарламалық өнімдердің ашық тегін қол жетімділігі бар, олармен жұмыс істеу үшін пайдаланушы деңгейінде компьютерді меңгеру жеткілікті, олардың барлығы химияны оқыту кезінде пайдаланылуы мүмкіндігі қарастырылған.

Мысалы, Ю.Ю. Гавронская мен В.В. Алексеев IrYdium Chemistry Lab базасында физикалық химиядан студенттер мен оқытушыларға арналған электронды зертханалық жұмыстар даярлап оларды А.И. Герцен атындағы РМПУ оқу үрдісінде апробациядан өткізген [6]. Авторлар келесі виртуалды тәжірибе жүргізудің келесі алгоритмын ұсынған (Сурет 1).

Сурет-1. Химиядан виртуалды зертханалық жұмыстарды құрудың әдістемелік моделі

Осыған байланысты қашықтан оқыту әдістемелеріне шолу және талдау кезеңінде химияны оқыту үрдісінде виртуалды зертханаларды қолданудың көптеген әдістемелік жолдары анықтадық. Сондай-ақ Абай атындағы ҚазҰПУ химия мамандықтарында оқитын студенттер арасында химия пәніне және демонстрациялық тәжірибелерге қызығушылығын анықтау мақсатында сауалнама өткізіліп, оның нәтижесі жоғары дәрежеде (85-97%) екені анықталды [7].

Педагогикалық тәжірибе жобасын әзірлеу кезінде білім берудің негізінің бірі дидактиканың қашықтықтан оқытуға бейімделген дидактикалық принциптерін ескердік, аталған дидактикалық қағидаларды үш топқа бөліп көрсетіледі [8]. Соның ішінде үшінші түрі *оқу ақпаратын ұсыну* технологиясының дидактикалық қағидалары – электрондық білім ресурстарында мәтіндік, графикалық, дыбыстық, бейне және анимациялық форматта ақпаратты бейнелеу және беру:

- білімді бекіту және дағдыларды қалыптастыру;
- білімді, іскерлікті, дағдыларды бағалау мүмкіндігі;
- оқытушымен қарым-қатынасты ұйымдастыру.

Осы келтірілген қағиданың бірінші тармағына сәйкес органикалық химияның тәжірибелік жұмыстарын желілік технологиялар: мультимедиа, яғни видео-, аудиокөріністер немесе ақпараттық технологиялар – анимация түрлерін қолдану кезінде теориялық білімді бекіту және дағдыларды қалыптастыру қашықтықтан оқыту кезінде жоғары мүмкіндіктер береді.

Осыған байланысты келесі педагогикалық зерттеуімізде біз жоғары да келтірілген қағидалар бойынша дайындалған және ҚР БҒМ 5В011200-Химия мамандығы үшін бекіткен МЖМБС, Абай Университетінде қабылданған білім беру бағдарламасына сәйкестендірілген виртуалды тәжірибелер жасау әдістемесін сынақтан өткіздік [7].

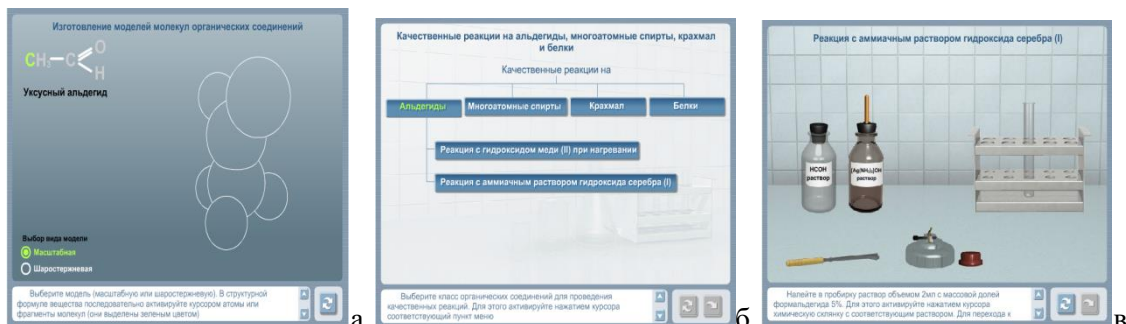
Мысалы, органикалық химияның күрделі тақырыптардың бірі – көмірсутектердің оттекті қосылыстарын виртуалды зерттеу мақсатында жоғарыда көрсетілген желілік технологиялар бойынша жасалған жұмыстар жүргізілді. Алғашында студенттер альдегидтердің кеңістіктегі құрылысын зерттеуде компьютерлік технология HyperChem бағдарламалар пакетін қолданады. Одан әрі виртуалды тәжірибе анимация және шынайы эксперименттің видеожазбасы қолдану әдістемесі арқылы жасалынады. Мысалы, органикалық қосылыстардың маңызды кластарының сапалық реакциялары туралы білімдерін бекітуге арналған және шынайы тәжірибелік жұмыстарды алмастыра алады.

Сурет-2. Химиялық тәжірибені зертханада орындау көріністері.
Абай атындағы ҚазҰПУ 3-курс студенттері

Виртуалды зертханалық жұмыстарды құру жөніндегі ұсынылған әдістемелік жұмыс келесі алгоритм бойынша жүргізіледі. Альдегидтерді ашуда қолданылатын сапалық әрекеттесу «Күміс-айна реакциясы» негізінде виртуалды оқу-танымдық зертханалық желілік жұмыстың әдістемелік нұсқаулығын құрастырудың алғышарттары жасалды.

Зерттеудің бірінші сатысында химиялық тәжірибе өткізудің бірнеше әдістемелері салыстырмалы берілді.

Сурет-3. а – HyperChem бағдарламасы;
б, в – Virtual.net бағдарламасы қолдану көріністері

Сурет-4. Тәжірибелік жұмыстың видеокөріністері

Қорытындылай келгенде, жүргізілген педагогикалық тәжірибелер негізінде біз шынайы эксперименттерді желілік химиялық тәжірибелерді көрсету әдістемелері арқылы жасалған мультимедия және АҚТ алмастыру болатынын анықтадық. Көптеген жағдайларда желілік тәжірибелердің көрнекілігі жоғары және мәліметтердің жан-жақты қарастыру мүмкіндіктері көп. Зертханалық жұмыстарды дәстүрлі жүргізу, сонымен қатар желілік түрде орындау кезінде біз студенттердің пікірін анықтау сауалнамасын өткіздік. Сауалнама нәтижесінде АҚТ әдістемесімен жасалған жұмыстар студенттердің қызығушылығын жоғарлатқаны анықталды және олардың көпшілігі желілік жұмыстардың тиімділігін бағалайтынын көрдік. Яғни желілік технология арқылы зертханалық жұмыстарды жоғары дәрежеде, көрнекі және жан-жақты ақпарат беру арқылы ұйымдастыруға болатын дәлелдедік. Әрі қарай нәтижелерін кеңірек сынақтан өткізіп кафедраға қолданысқа ұсыну жоспарлануда.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 <https://el.kz/kz/news/archive/content-4021>
- 2 Трухин А.В. Виды виртуальных компьютерных лабораторий // Открытое и дистанционное образование, 2003. – №3. – С.12-20.
- 3 Белохвостов А.А., Аршанский Е.Я. Электронные средства обучения химии; разработка и методика использования. – Минск: Аверсэв, 2012. – С.91.
- 4 Савкина А.В., Савкина А.В., Федосин С.А. Виртуальные лаборатории в дистанционном обучении // Образовательные технологии и общество, 2014. – №4. – Т.17. – С.507-517.
- 5 Григорьева И.В., Савицкий Ю.В. Система виртуального лабораторного практикума по параллельным алгоритмам // Вестник Кемеровского государственного университета, 2013. – Т.2. – №4(56). – С.41-45.
- 6 Гавронская Ю.Ю., Осенчук В.В. Методика создания виртуальных лабораторных работ по химии // Современные проблемы науки и образования, 2015. – №2-2. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=22290> (дата обращения: 02.07.2019).
- 7 Мейірова Г., Рахметова А.К., Лекеров А.Ф. Химиядағы виртуалды эксперименттерді ұйымдастырудың әдістемелік ерекшеліктері. Тұрақты даму мүдделерінде үздіксіз білім беру: Жаңа сын-тегеуріндер». – 2019. – Б.396-397.
- 8 Мейірова Г., Рахметова А.К., Лекеров А.Ф. Химияны интернет жүйесінде қашықтықтан оқытудың дидактикалық принциптері. – Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршы, 2019. – №1(59). – Б.73-74.
- 9 Virtulab.net.

УДК 37.012, 372.854
МРНТИ 14.35.09

Н.А. Бектенов¹, Қ.А. Садыков², Е.Е. Ергожин³

¹х.ғ.д., профессор

²докторант

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

³ҚР ҰҒА академигі, "Ә.Б. Бектұров атындағы
Химия ғылымдары институты" АҚ бас директоры

ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ДАМУ

Аңдатпа

Мақалада жоғары оқу орындарының жаратылыстану бағытындағы студенттерінің ғылыми-зерттеушілік құзіреттілігін дамыту үшін, өзіндік ой пікірлерін, ізденушілік қасиеттерін аша отырып, теориялық білімді практикамен ұштастыру арқылы, қазіргі ғылым мен экономиканың дамушы кезеңінде сапалы маман дайындау мәселесі қарастырылады. Зерттеудің өзектілігі қоғамның кәсіптік білім берудің тиімділігі мен сапасына қол жеткізудегі қажеттіліктеріне негізделген. Осыған байланысты білім беру үдерістерін қайта қарастыру, ғылымның, техниканың, мәдениеттің, қоғам өмірінің әлеуметтік және экономикалық салаларының даму перспективаларын ескере отырып, жоғары оқу орындарының техникалық мамандықтарындағы білім алушыларының ғылыми-зерттеу көзқарастарын дамытуды ұйымдастырудың тиімді жүйесін құру қазіргі заманғы кәсіби білім берудің маңызды мақсаттарының бірі болып табылады.

Теориялық біліммен қатар практикалық білімді бойына сіңірген кәсіби білікті маманды даярлау жоғары кәсіби мектептің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Болашақ маманның немесе зерттеушінің ғылыми-зерттеушілік құзіреттілігін қалыптастыру оған тәжірибелік жұмыстардың нәтижелілігін арттыру міндеттерін табысты шешуге, химиялық эксперименттерді дұрыс жүргізумен нақты мақсат қоя білу және нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік беретін сапалы білім қажеттілігі қарастырылған.

Түйін сөздер: ғылыми-зерттеушілік құзіреттілігі, кәсіби бағдар, әдістеме, элективті курс.

Бектенов Н.А.¹, Садыков Қ.А.², Ергожин Е.Е.³

¹д.х.н., профессор

²PhD докторант

КазНПУ им. Абая

³академик НАН РК,

Генеральный директор АО "Институт химических наук им А.Б. Бектұрова"

РАЗВИТИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ

Аннотация

В статье рассматривается проблема подготовки качественных специалистов на современном этапе развития науки и экономики путем сочетания теоретических знаний с практикой, раскрывающими свои мысли, поисковые качества, для развития научно-исследовательских компетенций студентов естественно-научного направления вузов.

Актуальность исследования обусловлена потребностями общества в достижении эффективности и качества профессионального образования. В этой связи одна из важнейших целей современного

профессионального образования – это пересмотр образовательных процессов, создание эффективной системы организации развития научно-исследовательских взглядов слушателей технических специальностей вузов с учетом перспектив развития науки, техники, культуры, социальной и экономической сфер жизни общества.

Одной из главных задач высшей профессиональной школы является подготовка квалифицированных специалистов, обладающих теоретическими и практическими знаниями. Формирование профессиональной компетентности будущего специалиста или исследователя предполагает необходимость качественного образования, позволяющего успешно решать задачи повышения результативности практической работы, поставить конкретные цели и добиться результата с правильным проведением химических экспериментов.

Ключевые слова: научно-исследовательская компетентность, профессиональная ориентация, методология, элективный курс.

N.A. Bektenov¹, K.A. Sadykov², E.E. Ergozhin³

¹Doctor of Chemical Sciences, professor

²PhD student

Abai Kazakh National Pedagogical University

*³General Director of the A.B. Bekturov Institute of Chemical Sciences JSC,
Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan*

DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC RESEARCH COMPETENCE OF HEADS OF UNIVERSITIES

Abstract

The article deals with the problem of training high-quality specialists at the present stage of development of science and economics by combining theoretical knowledge with practice, revealing their thoughts, search qualities, for the development of research competencies of students of natural sciences schools. The relevance of the study is determined by the needs of society in achieving the effectiveness and quality of vocational education. In this regard, one of the most important goals of modern vocational education is the revision of educational processes, the creation of an effective system of organizing the development of research views of students of technical specialties of universities, taking into account the prospects for the development of science, technology, culture, social and economic spheres of society. One of the main tasks of a higher vocational school is to train qualified specialists with theoretical and practical knowledge. Formation of professional competence of a future specialist or researcher implies the need for quality education, which allows to successfully solve the problem of increasing the effectiveness of practical work, set specific goals and achieve results with proper chemical experiments.

Keywords: research competence, vocational guidance, methodology, elective course.

Жақандану заманында мамандарға кәсіптік білім беруді жетілдіру мәселелері күрделі әрі күрмеуі шешілмей келе жатқан, нақты бір мағыналы жауабы жоқ мәселелердің бірі. Маманның білім қоры оған шығармашылық, мәдени тұлға ретінде қалыптасуға, қоршаған ортада әлеуметтік-адамгершілік қарым-қатынасты анықтауға, өзін-өзі дамытуға қабілетті болуға мүмкіндік беретін берік іргетасты құрауы тиіс. Іргелі дайындыққа ие бола отырып, болашақ мамандар жаңа технологиялық процестерді тез меңгеруге және пайдаб олған өндірістік және ғылыми міндеттерді шығармашылық пен шешуге қабілетті болады. Осындай теориялық және практикалық білімді бойына сіңірген кәсіби білікті маманды даярлау жоғары кәсіби мектептің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Болашақ маманның немесе зерттеушінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру оған тәжірибелік жұмыстардың нәтижелілігін арттыру міндеттерін табысты шешуге, химиялық эксперименттерді дұрыс жүргізумен нақты мақсат қоя білу және нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Инженерлік кадрлар алдында қазіргі заманғы өндіріспен ұсынылатын міндеттер олардың шешімі шығармашылық ізденісті, зерттеу дағдыларын талап етеді. Осыған байланысты қазіргі заманғы

маман іргелі және арнайы білімнің қажетті сомасын ғана емес, сонымен қатар практикалық міндеттерді шығармашылық шешудің белгілі бір дағдыларын игеруі, өз біліктілігін үнемі арттыруы, өзгермелі жағдайларға тез бейімделуі тиіс. Бұл қасиеттердің барлығын ЖОО-да қалыптастыру қажет. ЖОО білім алушылары ақпараттық блокты орындау кезінде алған білім дағдыларын семинарлық және практикалық сабақтар сабақтарды өткізу және ғылыми-зерттеу жұмыстарына белсенді қатысуы арқылы бекітеді [1].

Білім беру жүйелерін әлеуметтік-экономикалық өзгерістер стратегиясына бағдарлау, кәсіптік-педагогикалық жүйелерді интеграциялау және саралау жоғары оқу орындары студенттеріне білім беруде өз бетінше іздену қызметін жүзеге асыруға, жауапты шешімдер қабылдауға, олардың мүмкін болатын салдарын болжауға қабілетті, мобильділікпен, динамизммен, конструктивтілігімен ерекшеленетін мамандарды даярлауды қамтамасыз ететін өзгерістерді талап етеді. Қазіргі жағдайда белгілі бір білікті мамандарды дайындау ғана емес, оларда жаңа білім алу қабілеті, шешім қабылдауда шығармашылық белсенділік, кең болжамдық бағдар және т.б. сияқты сипаттамаларды қалыптастыру міндеті қойылады. Оның шешімін қамтамасыз ететін шарт жоғары оқу орындарының білім алушыларының ғылыми-зерттеушілік қызметін дамыту болып табылады.

Жаратылыстану бойынша ғылыми білім беру және теориялық ойлау бірқатар пәндерге негізделген, олардың ішінде химия жетекші орын алады. "Жоғары молекулалық қосылыстар" пәні химия және органикалық химияның бөлімі болып табылатынына қарамастан, қазіргі заманғы ғылымның әр түрлі бағыттарынан тұрады: физика, материалтану, органикалық химия, биохимия, физикалық химия және т.б. нақты жүйеленбеген түрде көптеген ақпараттың үлкен көлемін алады [2].

Автордың [3] пікірі бойынша, ол өз кезегінде химиялық ойлаудың дамуы мен жаратылыстануда ғылыми сананың қалыптасуын қиындатады. Полимерлер туралы ғылымның негізгі мәселесі мынадай түрде тұжырымдалуы мүмкін: "қажетті пайдалы қасиеттер кешені бар алдын ала берілген құрылысты полимерді қалай алуға болады?". Мұндай ұстанымдардан пәнді оқу маманға полимерлер, олардың ерекше ерекшеліктері, қасиеттері мен синтез жолдары туралы тұтас түсінік алуға мүмкіндік береді. Бұл түсініктердің осы пәнді оқу кезінде олардың белсенді қызметі барысында қалыптасқаны маңызды. Практикалық қызмет тәжірибесін алу оқыту процесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, бұл ретте қызмет ақпаратты меңгеруге ғана емес, ең алдымен, әр түрлі проблемалық жағдайларда тиімді әрекет ету қабілетін дамытуға бағытталуы тиіс. Білім берудің барлық жүйесін реформалау жағдайында оның фундаменталдығын сақтай отырып, кәсіптік білім берудің практикалық бағыттылығын күшейту жолымен құзыреттілік негізде білім беруге көшу проблемасы өте өзекті болып табылады. Бұл қазіргі уақытта кәсіби білім беруде ЖОО студенттерінің жанартылған мазмұн негізінде және олардың қызметі барысында құзыреттілікті қалыптастыруды болжайтын іс-әрекет құзыреттілігі тәсілінің көмегімен жүзеге асырылуы мүмкін [4].

ЖОО жаратылыстану бағытындағы химия және химиялық технология манжандықтарына жоғары молекулалық қосылыстар пәнін оқытуда қоршаған орта жай-күйінің едәуір нашарлауы, өмірлік маңызы бар су қоймалары мен атмосфералық ауаның әр түрлі өндірістердің улы қалдықтарымен ластануы, радиоактивті және ауыр метал иондарының топыраққа және жер асты суларына түсуі сияқты маңызды экологиялық мәселелерге тоқтала кету керек. Мұны болдырмаудың алғы шарттары ретінде - Қазақстан Республикасының минералдық ресурстарын кешенді қайта өңдеуді және барынша экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін перспективті ионалмастырғыш полимерлер негізінде жаңа қалдықсыз принципті, экологиялық таза технологиялар әзірлеуді талап ететіндігі жайында мәлімет беріледі. Жоғарыда аталған мәселелерді шешу үшін қашанда арнайы зерттеулер мен оны жүргізетін мамандар қажеттілігі ЖОО студенттерінің ғылыммен айналысуға итермелейтін ғылыми-зерттеушілік қасиеттерінің дамуына жол ашады. Сондықтан болашақ химик, инженер, технолог т.б. осы саладағы мамандар мен ғалымдарды даярлау Қазақстан Республикасының жоғары және арнаулы орта кәсіптік оқу орындарында жоғары молекулалық қосылыстар химиясы курсына қатысты ионалмастырғыштар тақырыбын оқытуда келешегі мол иониттер алуудың негізі ретінде оқыту әдістемесі мен оқу құралдарын жасау, оқыту үдерісіне қызығушылық танытатын және болашақ ғалым немесе арнайы маман болуына тікелей ықпал ететін ойластырылған қарым-қатынасты қалыптастыру арқылы олардың өзіндік жұмыс дағдыларын жоғарылату және ғылымға деген қызығушылығын арттыру біздің дамушы мемлекетіміз үшін аса өзекті мәселе.

Аталған мақсатқа сәйкес келесі міндеттер қойылды:

- кәсіптік-педагогикалық және кәсіптік білім берудің ғылыми-педагогикалық зерттеулерінің негізгі бағыттары анықтау. Жоғары оқу орындарының студенттерінің ғылыми-зерттеушілік қызметінің мәні

шындықты бейнелеудің нысаны, танымдық қызметтің түрі, мақсатты іздеу процесі, педагогикалық шындық объектілерін зерттеу және педагогикалық шындық туралы объективті білімдерді теориялық жүйелендіруді қамтамасыз ететін жаңа ғылыми білімдерді әзірлеу.

Студенттер мен магистранттардың ғылыми-зерттеушілік күзінеттілігін дамыту мақсатында үнемі зерттеуді қажет ететін қазіргі кездегі ғылыми мәселелерге тоқтала отырып, оларды анықтау мен шешімін табудың амалдары жайында ақпарат беру. Мысалы, жоғары молекулалы қосылыстар химиясын оқыту кезінде ионалмастырғыш полимерлердің зертханада алудың қарапайым әрі экологиялық қауіпсіз жолдарын көрсетіп және оларды пайдаланып әр түрлі суларды тазалау жолдарын оқытып үйретудің маңыздылығына көз жеткізу қажет. Студенттердің ғылыми-зерттеушілік қызметтерін дамыту үшін ғылымда соңғы кездегі ашылған жаңалықтарды оқу базасына енгізу, осының негізінде элективті курс жасау және оқу әдістемесін дайындау.

Жоғары және орта арнаулы кәсіптік оқу орындарында жоғары молекулалы қосылыстар химиясын оқыту бойынша зертханалық және практикалық сабақтарды өткізуде, оларды зертханада алып көрсету барысында қиындықтар туындайды. Өйткені бұрынғы пайдаланылып жүрген оқу құралдары мен зертханалық сабақтарды өткізу тәсілдері өте ескірген, экономикалық тиімсіз және қоршаған орта, адамдар үшін экологиялық қауіпсіз болып табылмайды.

Алматы қаласындағы Ә.Б. Бектұров атындағы химия ғылымдары институтының ионалмастырғыш шәйірлер және мембраналар зертханасының меңгерушісі Қазақстан Республикасының ғылым академиясының академигі Еділ Ерғожин Ерғожаұлы негізін қалаған, профессор Бектенов Несіпхан Әпжапарұлының жетекшілігімен физика-химиялық қасиеттері жақсартылған, жоғары сорбциялық қабілетті және селективті қасиеттері бар жаңа ионалмастырғыштарды зертханада алудың жаңартылған тиімді, әрі қарапайым әдістері жасалды [5]. Осы әдіс бойынша ғылымда ашылған ионалмастырғыштар полимерлер мен сол әдістерге Қазақстан Республикасының инновациялық өнертабысқа және пайдалы моделге патенттер берілген. Мысалы:

Инновациялық өнертабысқа патент №29265, бюл. №12, 15.12.2014. Сульфокатионит алу тәсілі // Ерғожин Е.Е., Бектенов Н.А., Садықов К.А.

Пайдалы модельге патент №3554, бюл. №4, 25.01.2019. Глицидилмеаткрилат сополимері негізіндегі фосфорқұрамды катионит алу тәсілі // Ерғожин Е.Е., Бектенов Н.А., Садықов К.А., т.б.

Патенттелген зерттеу жұмыстарының нәтижелерін «Жоғары молекулалы қосылыстар химиясы» курсы оқыту барысында зертханалық сабақтарға және элективті курс өткізуге пайдалану тиімді. Өйткені жоғарыда көрсетілген ғылыми зерттеу жұмыстарында ионалмастырғыш полимерлерді зертханада алудың жаңа тиімді тәсілдері анықталған. Бұл тәсілі қарапайым әрі қол жетімді, экономикалық және экологиялық маңызы зор. Сондықтан бұл ғылыми жұмыстарды сабақ беру кезінде пайдалану ЖОО студенттерінің, магистранттармен докторанттардың дипломдық, магистрлік және докторлық диссертациялық жұмыстарды орындау кезінде қолдануға, әліде шешілмей келе жатқан осыған ұқсас ғылыми-техникалық мәселелердің бар екендігін көріп білуіне мүмкіндік туады. Осы сияқты ғылыми дәлелденген, өнеркәсіптің дамуына тікелей әсер ететін зерттеу жұмыстарын өз қолдарымен жасап көру жоғары оқу орындарының техникалық мамандықтардағы студенттерінің ғылыми көзқарастарын дұрыс қалыптастырып, дұрыс мақсат қоя білуге, ғылыми ойлауға және нәтижеге қол жеткізуге итермелейтін ғылыми-зерттеушілік күзінеттіліктерін дамытады. Қазіргі кездегі жаһандану заманында соңғы кездегі ғылымда ашылған жаңалықтарды оқу базасына енгізу арқылы, теория мен практиканы ұштастыра білім беру педагогиканың негізгі міндеттерінің бірі екендігі рас.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Черепашкин С.Е. *Повышение эффективности научно-исследовательской работы студентов // Нефтегазовое дело, 2013. – Т.11. – №1. – С.140-146.*

2 Андреев И.А. *Технология развития химического мышления в рамках курса «Высокомолекулярные соединения» // Вестник Удмурдского университета. Химия, 2005. – №8. – С.141-158.*

3 Микушина И.В. *Проблемы и перспективы преподавания дисциплины «Высокомолекулярные соединения» // Проблемы химического образования в алтайском крае. Материалы краевой научно-практической конференции. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2011. – С.52-54.*

4 Мария С. Пак. *Теория и методика обучения химии: учебник для вузов. – СПб: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2015. – 306 с.*

5 Садықов Қ.А., Бектенов Н.А. Жоғары молекулалық қосылыстар пәніндегі арнайы тақырыптарды оқытудағы кейбір мәселелерді шешу жолдары // «GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2019: CENTRAL ASIA» атты VI Халықар. ғыл.-тәж. конф. материалдары (V ТОМ). – Нұр-Сұлтан, 2019. – Б.357-359.

МРНТИ 14.25.09

Ж.Е. Жумаиш¹

¹«6D010200 – Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі»
мамандығының 3-курс докторанты
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

«САУАТ АШУДЫ ОҚЫТУ» КУРСЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ КРЕАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің креативті құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Креативті құзыреттілік ең алдымен стандартты емес жағдайларда, жаңа түрдегі жағдайларда, атап айтқанда педагогикалық іс-әрекет осындай жағдайлармен, сипатталады.

Болашақ мұғалімнің креативті құзыреттілігі – бұл дәстүрлі немесе қабылданған ойлау схемаларынан ауытқитын принципті жаңа ерекше идеяларды тудыру дайындығымен сипатталатын индивидтің шығармашылық қабілеті, сондай-ақ педагогикалық қызмет процесінде туындайтын мәселелерді шешу қабілеті. Бұл әртүрлі тәсілдер мен әдістерді қолдана отырып, ынталандыру қабілеті, сонымен қатар, түрлі педагогикалық технологияларды меңгеру.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби қасиеттерінің құрылымындағы креативті құзыреттілік білім беру жүйесінде инновациялық үдерістердің дамуына, оқытудың саралануы мен вариативтілігіне, формальды және ақпараттық білім беруді біріктіруді талап етеді. Бұл мұғалімдерден жеке және топпен жұмыс жасау қажеттіліктері мен сұраныстарына икемді әрекет студі, дербес шешімдер қабылдауды, туындайтын педагогикалық баламалардың кең ауқымынан кәсіби қызмет тәсілдерін саналы таңдауды талап етеді. Жалпы білім беретін мекеменің жұмыс істеу және даму тиімділігі көбінесе педагогикалық кадрлардың креативті құзыреттілігінің қалыптасу деңгейіне байланысты.

Түйін сөздер: бастауыш сынып мұғалімі, құзыреттілік, креатив, жеке тұлға, шығармашылық, дарындылық, зияткерлік, қабілет, үдеріс, ақпарат, сапа, тәсіл, әдіс.

Жумаиш Ж.Е.¹

¹докторант 3 курса по специальности
«6D010200 – Педагогика и методика начального обучения»
КазНПУ имени Абая

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ В ФОРМИРОВАНИИ КРЕАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ В КУРСЕ "ОБУЧЕНИЕ ГРАМОТЕ"

Аннотация

В статье рассматривается вопрос о формировании креативной компетентности будущих учителей начальных классов. Креативная компетенция необходима, прежде всего, в нестандартных ситуациях, в ситуациях нового вида, а именно такими ситуациями, прежде всего и характеризуется педагогическая деятельность.

Креативная компетенция будущего учителя – это творческие способности индивида, характеризующиеся готовностью к порождению принципиально новых необычных идей, отклоняющихся от традиционных или принятых схем мышления, а также способность решать проблемы, возникающие в процессе педагогической деятельности, это способность мотивировать каждого учащегося, используя различные подходы и способы, владение различными педагогическими технологиями.

Креативная компетентность в структуре профессиональных качеств будущих учителей начальных классов требует интеграции формального и информационного образования, дифференциации и вариативности обучения, развития инновационных процессов в системе образования. Это требует от учителей гибкого подхода к потребностям и потребностям индивидуальной и групповой работы, принятия индивидуальных решений, осознанного выбора способов профессиональной деятельности из широкого круга возникающих педагогических альтернатив. Эффективность функционирования и развития общеобразовательного учреждения во многом зависит от уровня формирования креативной компетентности педагогических кадров.

Ключевые слова: учитель начальных классов, компетентность, креатив, личность, творчество, одаренность, интеллектуальность, способность, процесс, информация, качество, подход, метод.

Zh.E. Zhumash¹

*¹3-year doctoral student of specialty
«6D010200 – Pedagogy and methodology of primary education»
Kazakh national pedagogical university named after Abay*

THE ROLE OF THE USE OF EFFECTIVE METHODS IN THE FORMATION OF CREATIVE COMPETENCE OF STUDENTS IN THE PROCESS OF "TEACHING TO READ AND WRITE"

Abstract

The article deals with the formation of creative competence of future primary school teachers. Creative competence is necessary, first of all, in non-standard situations, in situations of a new kind, namely such situations, first of all, and is characterized by pedagogical activity.

The creative competence of the future teacher – is the creative ability of the individual, characterized by a willingness to generate fundamentally new unusual ideas that deviate from traditional or accepted patterns of thinking, as well as the ability to solve problems that arise in the process of teaching, is the ability to motivate each student using different approaches and methods, possession of various pedagogical technologies.

Creative competence in the structure of professional qualities of future primary school teachers requires the integration of formal and information education, differentiation and variability of training, the development of innovative processes in the education system. This requires teachers to have a flexible approach to the needs and requirements of individual and group work, individual decision-making, conscious choice of ways of professional activity from a wide range of emerging pedagogical alternatives. The effectiveness of the functioning and development of educational institutions largely depends on the level of formation of creative competence of teachers.

Keywords: primary school teacher, competence, creativity, personality, creativity, giftedness, intelligence, ability, process, information, quality, approach, method.

Жаңа формация мектебінде жұмыс істеп жүрген педагогтардың алдында тұрған негізгі проблемаларына сай мектеп, ЖОО білімі түбегейлі жаңартылып, мұғалім қызметінің мақсаттары кеңейіп, үлкен өзгерістер болып жатыр.

Қазіргі таңда білім берудің элеуметтік құрылымы маңызды элементтердің біріне айналып отыр. Дүние жүзінде білімнің ролі артып, әр елдің өзіндік білім беру жүйесі тағайындалған. Бірақ, ол әлем халықтарының білім берудегі тәжірибесімен, бағыт-бағдарымен деңгейлес болуы қажет. Қазақстан Республикасындағы үлкен өзгерістердің білім беру саласында қамтылуы маңызды іс-шара болып табылады.

Білім беру саласының қазіргі кезеңдегі стратегиясы – тез өзгертін шынайы жағдайларға үнемі бейімдеуге болатын икемді тактикалық іс-қимыл бағдарламасын әзірлеу.

Елбасымыз Н.Назарбаевтың 2018 жылғы 10-қаңтардағы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» Қазақстан халқына жолдауында атап көрсетілгендей, бүгінде әлем Төртінші өнеркәсіптік революция дәуіріне, технологиялық, экономикалық және элеуметтік салалардағы терең және қарқынды өзгерістер кезеңіне қадам басып келеді. Бұл жағдайда білім беру сапасын арттыруға, білім беру жүйесін жаңғыртуға ерекше назар аударылуы қажет.

Білім беру жүйесін әлемдік дамыған инновациялық технологиялармен жабдықтау, білім мен ғылымның халықаралық стандартын меңгерту, сапалы білім беруге қол жеткізу, қоғам сұранысына жауап беретін білікті маман даярлаудың негізгі шарттары ретінде қарастырап болсақ, жаһандану жағдайында өмір сүретін болашақтың адамы ерекше құзіреттіліктерге ие болуы керек екендігі дау туғызбайды.

Педагогикалық қызмет табиғатында шығармашылықты талап ететіні белгілі қағида. Адамның шығармашыл мүмкіндіктерінің дамуы тұрғысынан интеллектуалды, эмоционалық, рухани потенциалының баюына, жетілдіруге, тануға ұмтылуға нақты жағдай туғызады. Осыған байланысты ұстаздардың кәсіби дайындығының мақсаты да өзгереді. Кәсіби құзыреттіліктің қалыптасу үдерісі кәсіби білімнің, біліктің, іс-әрекеттің қалыптасуын қамтиды, ұстаздың жалпымәдени дамуын, өзінің көзқарасының және тұлғалық кәсіби құнды қасиеттердің қалыптасуын қамтиды. Кәсіби құзыреттілік құрылымындағы креативтілік кәсіби қызметтің әр түрлі кезеңдеріндегі педагогтың шығармашылық жетістіктерін көрсетеді және тұлғаның креативті қабілеттерін іске асыру есебінен жаңа кәсіби өнімдер мен жоғары қызмет нәтижелерін құру қабілеті ретінде түсініледі [1, 89-94 бб.].

Қазіргі кездегі психологиялық-педагогикалық еңбектерден «креативтілік» ұғымының әрі қарай толығырақ түскенін аңғаруға болады. Креативтілік жаңа өнім алатын адамның интеллектуалдық қабілеті ғана емес, оның психикасы толысқандығының белгісі ретінде де қарастырылады. Креативтіліктің белгілеріне ғалымдар өнертапқыштық бастамалылық, интуиция, болжай алушылық, прогностикалық ойдың, сезімнің еріктілігі мен еркіндігі, тапқырлықты жатқызады.

Креативтілікті қалыптастыру мәселесіне сәйкес жазылған еңбектерді саралай келе, креативтіліктің құрылымдық бөліктерін бөліп көрсетуге болады: ойлаудағы, қылықтағы еркіндік пен өзбеттілік, аса сезгіштік, ой ұшқырлығы, жаңаға ұмтылушылық, шығармашылық қабілеттер, өзіндік ой-пікірлерде тұра білу, өзіне сын көзбен қарау, біртума ойлау икемділігі, қисынды ойлау, жаңаны сезгіштік, күмәншілдік, әр нәрсеге күмән келтіру т.б.

Сонымен, креативтілік – маңызды сипатты ойлаудың ерекшелігі, ойлау процестерінің ерекше сапасы, адамның жоғары белсенділігі, индивидтің ерекше жаңа, біртума құндылықтарды құруға, стандартты емес ойлауға деген терең құрылымын бейнелеуші қабілет [2].

Қазіргі кезеңде жеке тұлғаның креативтілігін, шығармашылық дербестігін қалыптастыру өте маңызды, күрделі және көп салалы мәселе болып есептеледі. Креативтілікті қалыптастыру шығармашылыққа жетелейтін қабілеттер мен шығармашылық қызметі сапасын анықтайтын, жаңаны тану мен жасауға бейімделуге апаратын әрбір жеке тұлғаға тән интеллектуалдық үрдіс ретінде сипатталады.

Демек, жаңа педагогиканың мақсаты баршаға мәлім білімді игерту және студенттердің біліктері мен іскерлігін қалыптастыру ғана емес, сонымен бірге оқу процесінде жаңа білімдерді алуға жағдай жасау болмақ. Осылайша, креативтілік педагогиканың негізгі міндеті жоғарғы шығармашылық потенциалға ие, әлеуметтік белсенді тұлғаны тәрбиелеу болып табылады.

Креативтілік – студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып, жаңашыл идеяларды саналы түрде өндіретін қабілеттілігімен сипатталатын тұлғаның шығармашылығы, интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейіне шығу, инновациялық технологияларды меңгере білуге, білімді қолдана білу, әлеуметтік немесе экономикалық құндылықтарды жан-жақты ізденуге бағыттауды қалыптастыру [3, 143-144].

Педагогика және психология саласындағы қосымша білім беру бағдарламалары аясында педагогтардың креативті құзыреттілігін дамытуға өз көзқарасын дәлелдеу үшін нақты міндеттер мен дәлелдерді шешудің стандартты емес тәсілдерін іздеу; сыни ойлауды дамыту; мұғалімдерден шығармашылық шешімдер қабылдауды талап ететін жағдайларды жасау; оқытудың интербелсенді әдістерін қолдану, мысалы, оқытудың проблемалық әдісін қолдану; оқытушы қызметінің рефлексиясы.

Осылайша, мұғалімнің креативті құзыреттілігін дамыту оның кәсіби құзыреттілігі мен жалпы кәсіпқойлығын арттыруға ықпал етеді.

«Сауат ашу» - жалпы білімнің негізін құрайтын аса маңызды пәндердің бірі. «Сауат ашу» пәнінің маңыздылығы – оқушылардың өмірінде жаңа пайда болған «жетекші әрекет» – оқу әрекетіне бейімдеу, тұрақты зейіні мен жадын, логикалық ойлауы мен білім алуға деген қызығушылығын қалыптастырып, ой-өрісін жетілдіру, сөздік қорын молайтып, байланыстыра сөйлеуге үйрету міндеттерін жүзеге асыруында. Сонымен қатар, сөйлеу әрекетінің тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым түрлерін дамыту арқылы басқа пәндерді меңгертуге негіз болуында [4].

Ал Сауат ашу әдістемесі – кештеу қолға алынып, кенжелеу дамыған ғылымның бірі. Оның ғылым ретіндегі қалыптасуының негізі А.Байтұрсынұлының есімімен байланысты. Сауат ашу әдістемесін арнайы зерттемесе де, Т.Шонанұлы, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев еңбектерінің де жас ғылымның бұғанасының қатаюына үлес қосқаны даусыз.

Кейінірек қазақ тілін оқыту әдістемесін зерттеушілер Қ.Жұбанов, Ғ.Бегалиев, С.Жиенбаев, Ш.Сарыбаев, И.Ұйықбаев өз еңбектерінде бұл мәселеге тоқталып, үлкен мән бергенін атау орынды.

Қазақ бастауыш мектебіндегі сауат ашу әдістемесін алғаш жазған ғалым – М.Қ. Жұбанова. Оған ғалымның 1965 жылы «Мектепте сауат ашудың методикасы» деген тақырыпта кандидаттық диссертация қорғауы дәлел. Ғалым С.Рахметова «Қазақ тілін оқыту методикасы», «Қазақ тілін оқыту әдістемесі», «Қазақ тілі әдістемесінің теориясы мен технологиясы» оқу құралдарында сауат ашу әдістемесін арнайы бөлім ретінде қарастырады. Сауат ашу әдістемесі бүгінгі күндері жаңа бағыттағы еңбектермен (Жұмабаева Ә.Е., Молдабекова Н.) толыға түсуде.

«Сауат ашу әдістемесі» пәнінің мақсаты – сауат ашу әдістемесінің теориясынан студенттерге жүйелі білім беру, сабақ жүргізу әдіс-тәсілдерін меңгерту.

Сауат ашу барысында жүргізілетін оқу-тәрбие жұмыстарының күрделі аспектілерінің молдығынан болар, әлемдік педагогика теориясында сауат ашудың әдіс-тәсілдерін таңдау мәселесіне қатысты әр түрлі таласты көзқарастардың орын алғаны белгілі. Мысалы: сауат ашу әдістемесі тарихындағы дыбыстық аналитикалық әдіс (мұны Батыс Еуропада «Жакото әдісі», деп атаса, Ресейде «Золотов әдісі» деп атаған), дыбыстық синтетикалық әдіс (мұның негізін неміс педагогы Г.Стефани қалап, Ресей педагогы Н.А. Корф одан әрі дамытты), есту немесе буын есту әдісі (мұның негізін орыс ғұламасы Л.Н. Толстой қалаған) сияқты бағыттар осы кезеңдегі күрделі міндеттерді оңтайлы шешу жолдарын табуға тырысқан ғылыми-педагогикалық ізденістердің нәтижесі еді. Кезінде қазақтың ғұлама ғалымы А.Байтұрсынұлы әлемдік педагогика теориясындағы осы талас пікірлерге үн қосып, бірнеше мақала жазғаны белгілі.

Ақырында әлемдік педагогика теориясында сауат ашудың дыбыстық аналитико-синтетикалық әдіс (А.Байтұрсынұлыша айтсақ, «жалқылаулы-жалпылау» әдісі) қолдау тауып, орнықты (оны негіздеген Батыс Еуропа педагогтары К.Грезер, А.Дистерверг, Ресей педагогтары К.Д. Ушинский, В.П. Вахтеров т.б.). Дүние жүзінде бір ауыздан қабылданған осы әдіс күні бүгінге дейін әр қырынан байыпталып, сауат ашуға арналған бағдарламалар мен оқулықтарға негіз боп қаланып келеді [5].

Бүгінгі таңда білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі – оқытудың әдіс тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушылар инновациялық және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде.

Жалпы инновацияны *модификациялық, комбинаторлық, радикалдық* деп үш түрге бөлуге болады.

Модификациялық инновация – бұл бұрын қолда барды дамытумен, түрін өзгертумен айналысу. Бұған А.Байтұрсынұлының әдістемеге қатысты құнды еңбектерін жатқыза аламыз және оны көптеген мұғалімдердің әлі күнге дейін пайдалануы мысал бола алады.

Комбинаторлық модификация – бұрын пайдаланылмаған, белгілі әдістеме элементтерін жаңаша құрастыру. Бұған пәндерді оқытудың қазіргі кездегі әдістемесі дәлел.

Радикалдық инновация – білімге мемлекеттік стандарттарды енгізу жатады. Мемлекеттік стандарт білім беруде, негізінен, мөлшерлерді, параметрлерді, деңгейлік және сапалы оқытудың көрсеткіштерін қалыптастырады.

Бұл бағытта білім берудің әртүрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар, жаңа технологиялар бар. Сондықтан әртүрлі оқыту технологияларын, оқу мазмұны әрбір білім алушының жас және жеке дара психологиялық ерекшеліктеріне орай тандап, тәжірибеде сынап қараудың маңызы зор. Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде іс жүзінде анықталып табылған оқыту үдерісінің нәтижесін көретін әдіс-тәсілдері, түрлері көбіне жаңашыл, инновациялық болып табылады. Солардың бірнешеуіне тоқталып кетсек.

«Сауат ашуды оқыту» пәнін оқытуда қолданылатын оқыту стратегиялары, технологиялары мен әдістеріне тоқталып өтсек.

- 1) стратегиялар: өзін-өзі басқарушылық, эксперименттік, сыни, коммуникативтік;
- 2) технологиялар: шағын топтағы жұмыс (зерттеушілік іс-әрекет), кейс-стади (нақты жағдаяттарды талдау), рөлдік және іскерлік ойындар;
- 3) әдістер: проблемалық оқыту, интербелсенді әдістер, т.б.

Проблемалық оқытудың мақсаты – білімалушылардың ғылыми таным нәтижелерін, білімдер жүйесін ғана меңгеріп қоймай, сонымен бірге бұл нәтижелерге жету жолының өзін де, үрдісінде меңгеру, оқушының таным дербестігін қалыптастырып, оның шығармашылық қабілеттерін дамыту. Проблемалық оқыту-ойлау операциялары логикасы (талдау, қорытындылау және тағы басқа) мен білімалушылардың ізденіс әрекетінің заңдылықтарын (проблемалық жағдаят, танымдық қызығушылығының, қажетсінуінің және тағы басқа) ескере отырып жасалған оқу мен оқытудың бұрыннан мәлім тілдерін қолдану ережелерінің жаңа жүйесі.

Проблемалық оқытудың негізі ерекшелігі – студенттердің білетіні мен білмейтінінің арасында қайшылықтар пайда болады және проблемаларды шешуге дайын тәсіл болмағандықтан, проблемалық ситуация пайда болады, осыған орай студенттердің ізденушілік әрекетімен ынтасы күшейе түседі.

Проблемалық оқытуды ойдағыдай іске асыру үшін мұғалім оларға ұсынатын проблемалық сұрақтар жүйесін жасап шығуы қажет. Бұл жағдайда ескеретін жайт: кез- келген сұрақ проблемалы бола бермейді. Проблемалы сұрақтың жауабы дайын болмайды, оны білім алушы міндетті түрде өзі іздеуі шарт. Ол сұрақ олардың сана-сезімінде қиындық туғызуы қажет. Студент іштей түйсінген ойлау қиыншылығы проблемалық жағдаят деп аталады. Проблемалық сұрақ, бір жағынан, қиын болуы, екінші жағынан, студенттің шамасына лайық болуы керек. Осындай проблемалық жағдаят туғызу, проблемалық сұрақ қою – проблемалық оқытудың алғашқы кезеңі болып табылады.

Мысалы:

- сауат ашу кезеңінде оқу-тәрбие жұмыстарының нәтижелі болуының басты шарттары;
- сауат ашу кезеңінде тіл дамыту жұмыстарын ұйымдастырудағы тапсырмалар жүйесінің ерекшеліктері;
- тіл дамыту жұмыстарын ұйымдастыруда кездесетін қиындықтар, т.б.

Мұғалім проблемалық оқытудың барысында студент ойына, пікір қайшылықтарына дұрыс бағдар жасай отыра, жауап табу әдістерін үйретеді. Әдетте, оқытудың бұл түрі жаңа оқу материалын түсіндіру кезеңінде қолданылады. Сонымен, проблемалық оқытудың ерекшелігі: білімалушыларға дайын білім берілмей, одан проблемаларды ізденіс арқылы шешу талап етіледі.

Проблемалық оқытудың дұрыс жағы:

- білімалушылардың логикалық ойлау қабілетін арттырады;
- оқу еңбегіне қызығушылығын арттырады;
- оларды өздігінен саналы жұмыс істеуге үйретеді;
- берік білімге, оқытудың жоғары нәтижесіне жеткізеді.

Проблемалық оқытудың кемшіліктері:

- білімалушылардың танымдық іс-әрекетін басқаруға әлсіз ықпал ету;
- мақсатқа жету үшін көп уақыт жұмсау;
- қазіргі жоғары мектептерде түсіндірмелі және проблемалық оқыту түрлері бірге қатар қолданылады.

Сауат ашуды оқытуб арысында интербелсенді әдістерді қолдану болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің мүмкіндіктерін ашып, қызығушылықтарын арттырады, белсенділіктерін дамытады.

Интербелсенді әдістер арқылы оқушылар сабақ үстінде еркіндікте болып, бір-бірімен тығыз танымдық, қатысымдық байланысқа түседі және осы арқылы бір-бірін үйретеді. Интербелсенді сөзінің өзі (латынша interaction – интеракция, яғни өзара әсер ету) өзара әсер ету дегенді білдіреді. Бастауыш оқыту үдерісінде қолданылатын интерактивті әдістер білімалушылардың сабақта белсенді іс-әрекеттер жасап, оқу материалын өзара бірлесіп шешуіне мүмкіндік жасайды [6, б б.].

Интербелсенді әдістерді сабақта қолдану барысында студенттерді бірнеше топтарға бөліп, барлығына бірдей-бірдей тапсырма немесе әр топқа бөлек-бөлек тапсырма беруге болады. Пікірталасқа негізделген және оқыту үдерісінде қолданылатын дидактикалық ойындар сияқты интербелсенді әдістерді оқыту тәжірибесі барысында пайдалану тиімді болып табылады. Нақтырақ айтсақ, дидактикалық ойындар студенттердің білім алуға деген ынтасын, белсенділігін арттырып, алған білімдерін тәжірибеде дұрыс қолдана алуына көмектеседі. Ойын барысында студенттердің бойында жағдаятты бағдарлау, яғни жағдайға талдау жасай білу, жағдаят кезінде өзінің атқаратын рөлін сезіну, әңгімеге қатысушы әріптестері арасында байланыс орнату, қарым-қатынас жасауда тілдік ұғымдарды дұрыс пайдалана білу сияқты қабілеттері жетілетіндігі байқалады.

Мысалы: «Галереяны шарлау» әдісі (Саймон Браунхилл бойынша). «Сауат ашу үдерісі және кезеңдері» бөлімін алып қарастырсақ. Топ үшке бөлініп, талқылауға әліппеге дейінгі, әліппе, әліппеден кейінгі кезеңдері түседі. Әр топ дайындалған постер бойынша қорытынды жұмыс немесе

өнімді ұсыну арқылы өз жұмысын ұсынып, идеяларын қорғайды, ерекше идеялар ұсынады. Студенттер ақпаратпен тиянақты жұмыс жасайды. Топ мүшелерін ұсынылған мәселе, ақпарат туралы елестетуімен таныстырады; ұсынылған мәселе туралы өзгелердің пікірін біледі; өз жұмысын топта талқылайды, жұмысқа терең сараптама жасау арқылы өз білімін, түсінігін кеңейтеді. Ол үшін қабырғаға дайындалған постерді іледі. «Галереяға саяхат» – топтар кабинет ішінде қозғалысқа түседі, қабырға газеттерін қарайды, сараптайды, талдайды және жапсырма қағазға пікірін немесе сұрағын жабыстырып кетеді. Галереяға саяхат аяқталған соң, топтар жұмыстарға шолу жасап, өз қабырға газеттеріне жазылған студенттердің пікірін сараптайды, талқылайды, сұрақтарға жауап береді және қорытынды жасайды. Бұл жерде қосымша диалогтік оқыту жүзеге асады.

Келесі қарастыратын әдісіміз «SWOT-талдау» деп аталады.

SWOT-ТАЛДАУ

1. «Strengths» - ағылшын сөздерінен қысқарған – күшті жақтары,
2. «Weaknesses» – әлсіз жақтары,
3. Opportunities – мүмкіндіктері,
4. Threats – қауіптер

Бұл әдіс арқылы білім алушылардың бір мәселе бойынша ойлау, талдау, салыстыру қабілетін дамытуға, өз пікірін ашық айтуға дағдыландыру болады. Әдісті сабақты қорытындылау барысында және кері байланыс үшін қолданылған тиімді. «Сауат ашу әдістемесінің қалыптасуы мен дамуы» бөлімінде бұл әдісті қолдану барысында мәселенің жағымды, жағымсыз жақтарына сараптама беріліп, мүмкіндіктері бағаланып, қауіп-қатерлері туралы нақты дәлелдер келтіруге мүмкіндік береді.

Келесі кезекте *зерттеушілік іс-әрекетке* тоқталсақ. Зерттеушілік іс-әрекет – алдын-ала шешімі белгісіз және ғылым саласындағы зерттеулерге тән мәселені қою, тақырыпты теориялық зерттеу, зерттеу әдістерін таңдау, практикада жүзеге асыру, өз бетінше ақпарат жинау, оны талдау және қорытынды шығару сияқты негізгі кезеңдерден тұруды болжайтын оқушылардың шығармашылық, зерттеушілік міндетті шешумен байланысты іс-әрекеті [7].

Зерттеушілік іс-әрекетте мұғалім бағыттаушы, көмекші, кеңесші, бақылаушы рөлін атқарады. Білім алушының рөлі жұмыс кезеңдеріне қарай өзгереді. Бірақ барлық кезеңде де ол танымдық әрекет субъектісі болып табылады; таңдайды (шешім қабылдайды), өз таңдауына жауапты болады; қоғаммен өзара әрекет жүйесін құрады; зерттеудегі маңыздылығы, туындаған идея, фактілер, өз әрекетінің өнімі тұрғысынан ақпаратты және осы іс-әрекеттегі өз деңгейін бағалайды. Оқу зерттеушілік іс-әрекеті студент үшін – өз шығармашылық әлеуетін барынша көрсету мүмкіндігі.

Оқу зерттеушілік іс-әрекеті, мұғалім көзқарасы бойынша, бұл студенттердің арнайы жобалау және зерттеу біліктіліктері мен дағдыларын дамытатын интеллектуалдық даму, оқыту мен тәрбиелеу құралы. Нақты айтқанда: мәселені анықтау мен қалыптастыруға, мақсат қоюға, зерттеу міндеттерін белгілеуге, әрекет алгоритмін құруға, қажетті ақпаратты өз бетінше іздеу мен өңдеуге, алынған білімді практикада қолдануға, зерттеу жүргізуге (талдау, жинақтау, жалпылау), жұмыс барысы мен өз іс-әрекетінің нәтижесін арнайы дайындалған слайд және т. б. арқылы көрсетуге, жүргізілген зерттеу сәттілігіне өзі баға беруге мүмкіндік береді. Қорытындыны ұсыну жолдары таныстырылым, ауызша баяндама, мақала түрінде болуы мүмкін.

Зерттеушілік білігінің даму кезеңдері

Бастапқы кезең. Зерттеулер жүргізуге байланысты ішкі және сыртқы себептердің болуы, мұғалім көмегімен мәселені анықтау, мәселенің (проблеманың) бірнеше шешуін табу. Бастапқы кезеңде білімалушылар қарапайым зерттеулер жүргізіп, қысқа мерзімді зерттеулер жүргізу, қиындық туған жағдайда ұжыммен бірлесе жұмыс жасау немесе мұғалімнің көмегіне жүгіну. Студенттердің бойында өз зерттеулеріне байланысты белгілі бір білімдерінің бар болғандығы байқалады.

Өнімділік кезеңінің мынадай сипаттамалары бар: зерттеулер жүргізуге байланысты ішкі және сыртқы мотивацияның болуы, жеке зерттеу жұмысын жүргізуге ынтасы бар (немесе шағын топпен). Студенттің зерттеулерге байланысты қажетті білімі мен білігінің болуы (дербес тақырыпты анықтау қабілеті, дербес немесе мұғалім көмегімен зерттеу мақсаттары мен міндеттерін белгілеу мүмкіндігі, ақпарат көздерімен жұмыс істеу қабілеті) мәселені шешудегі ерекшелігі, өз жұмысының нәтижесін ұсынуы.

Шығармашылық кезең. Шығармашылықтың негізгі сипаты жаңалық ашуға, жаңа тәсілдер табуға ұмтылу деп айтуға толық негіз бар. Шығармашылыққа, жаңа тың нәрсе жасау тән десек, ертеден белгілі нәрсені қайталауды шығармашылық деп айтуға болмайды, бірақ бұрыннан белгілі, таныс нәрселердің өзінен қандай да бір ерекшелік табу, оны жаңаша түрде жасау, ерекше қасиеттерін табу шығармашылыққа тән құбылыс.

Кесте-1. Білімалушылардың зерттеу білігінің даму деңгейлерін бағалау критерийлері

№	Критерийлер	Даму кезеңдері		
		Бастапқы	Өнімділік	Шағармашылық
1.	Зерттеуді орындай алуы (ізденушілік): - зерттеу тақырыбын таңдай алуы; - мәселені анықтауы; (Не үшін мен мұны жасаймын? Нені білгім келеді?); - зерттеудің мақсатын анықтауы (Мақсатқа жету үшін не істеуім керек?); - қолайлы әдістерді таңдай алуы және қолдануы.			
2.	Ақпаратпен жұмыс істей алуы (ақпараттық): - ақпарат көздерін табу, оны қолдану; - мәтінмен жұмыс жасауы (негізгі ойды табу); - анықмалармен, ұғымдармен, терминдермен жұмыс жасай білуі; - зерттеу жұмысына жоспар құруы; - қысқаша мазмұнын баяндауы, конспект жасауы, әдебиет тізімін құруы, дәйексөз қолдануы; - нақтылай алуы, дәлелдей алуы, факт келтіруі; - қорытынды жасай алуы, ұсыныс келтіре алуы .			
3.	Өз жұмысын ұйымдастыра алуы (ұйымдастырушылық) - жұмыс орнын ұйымдастыра алуы; - жұмысты жоспарлай алуы; - компьютер сыныбында, жұмысты ұйымдастыруы.			
4.	Зерттеу жұмысының нәтижелерін ұсынуы: - нәтижені қорғаудың түрлі формаларын қолдануы; - сұрақ қою мен оған жауап беруі; - баяндамаға қойылған талап шарттарын ескеруі;			
5.	Бағалауы: - өзіне-өзі баға қойып, кемшілік тұстары мен артықшылығын анықтай алуы; - басқа ізденушілердің жұмысын бағалауы; - бағалау критерийлерін талқылау, қойған бағаны дәлелдеуі; - ұсыныстар айтуы, пікір беруі.			

Білім алушылардың зерттеушілік іс-әрекеті дамыта оқытудың бір бөлігі дейтін болсақ, онда ол төмендегі қабілеттерді дамытатыны сөзсіз:

- Сыни ойлау.
- Ақпараттық мәдениет.
- Креативтілік және коммуникативтік қабілеттер.
- Мақсат қойып, оған жету жолдарын айқындау.
- Зерттеуге қатысып, оларды құзыреттіліктер пайда болады.

Пайда болатын құзыреттіліктер:

- ✓ Бұл іс-әрекетке дайын болу;
- ✓ Мәселені, проблеманы көру;
- ✓ Өздігінен міндеттерді анықтау;
- ✓ Жұмысты жоспарлап, оны бағалау;
- ✓ Қатынасқа түсу, көрермен алдында еркін сөйлеу, ойын жеткізу, тыңдай алу, дәлел келтіру, тығырықтан шығу жолдарын қарастыру [8].

Студенттердің зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары зерттеу жұмысының мазмұнымен оларды таныстыру, өздігінен жұмыс істеуді ұйымдастыру, өзін-өзі басқару, өзін өзі дамыту білігі, белсенділік пен шығармашылық қабілеттерін дамыту болып табылады.

Болашақ бакалавр-мұғалімдердің креативті құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал ететін «Сауат ашуды оқытудың» әдістері мен оқыту түрлерін таңдау жоғарыда негізделген және тұжырымдалған оның қалыптасу принциптеріне сәйкес жүзеге асырылады: мақсатқа қмтылу, бірізділік және сабақтастық, сана және белсенділік.

Студенттің креативті қызметті жүзеге асырудың бастапқы нүктесі оның таңдану және тану, сондай-ақ идеяларды генерациялау қабілеті болып табылады. Тұлғаның осы қасиеттерінің дамуы қолда бар ақпаратты талдау және жинақтау, стандартты емес жағдайда проблеманы шешуді, білімді басқа пәндік саладан көшіруді талап ететін кәсіби міндеттермен жұмыс, заңдылықтардың, қасиеттердің, қатынастардың ашылуын, стереотиптердің жойылуын және студенттердің қиялын дамытуды талап ететін кәсіби міндеттермен жұмыс барысында жүзеге асырылады.

Оқытудан күтілетін нәтижелерге оңтайлы қол жеткізуге мүмкіндік беретін стратегияларды, әдіс-тәсілдерді жетік білу және оларды әр тақырыпқа сай таңдап қолдану «Сауат ашуды оқыту» пәнінің мазмұндық ерекшеліктері болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Бершадский М.Е. Консультации: целеполагание и компетентностный подход в учебном процессе // Педагогические технологии, 2009. – №4.
- 2 Хуторской А.В. Ключевые компетенции: Технологии конструирования // Народное образование, 2003. – №5. – С.55-62.
- 3 Алметов Н.Ш., Салыбекова Ф.М. Болашақ педагог мамандарды даярлауға білім берудің 4к моделін енгізу. Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки», №1(61), 2019.
- 4 <https://infourok.ru/ou-badarlamasi-sauat-ashu-442724.html>
- 5 Жұмабаева Ә.Е. Сауат ашу кезеңіндегі тіл дамыту теориясы мен әдістемесі: Монография. – Алматы: ТОО «Полиграфия – сервис и К», 2018. – 150 б.
- 6 Жұмабаева Ә.Е., Оспанбекова М.Н. Сауат ашу әдістемесі. 1-бөлім. Жалпы білім беретін мектептің 1-сынып мұғалімдеріне арналған. – Алматы: Атамұра, 2016. – 146 б.
- 7 Таубаева Ш.Т. Исследовательская культура учителя: методология, теория и практика формирования. – Алматы, 2010.
- 8 Андреев А.Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа // Педагогика, 2005, №4. – С.19-27.

УДК 378.147
МРНТИ 14.35.07

Ұ.Н. Алашабаева¹

¹магистр, аға оқытушы

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

КИІМ ДИЗАЙНЫН ЖОБАЛАУДА СТУДЕНТТЕРДІҢ СЫНИ ОЙЛАУЫН ДАМУ

Аңдатпа

Қоғамның жоғары даму қарқыны, тез өзгеріп отыратын талаптарды меңгеру үшін, дизайн саласында қажетті ақпаратты үлкен көлемде білім беруде, студенттердің сыни тұрғысынан ойлау әдістерін қолдануға мәжбүр етеді. Киім дизайны өнерінің жаңа тәсілдерін ойластырып, олардан жаңадан киім үлгілерін жасап шығару кезеңі келіп жетті. Бұдан шығатын тұжырым жас ұрпақты өз халқының салт дәстүрін, ұлттық өнерін, өнер сүйер өнерлі жастардың жүрегіне ұялатып, жаңа деконструкциялық, инновациялық, авангард киім жиынтықтарын ұлттық бағытта жасап шығару болып табылады. Сыни ойлау маңызды мәселелерді талқылау және идеяларды синтездеу қабілеті, бір жағынан жағдаяттың өзектілігі мен келешегін, екінші жағынан - оны мақсатты түрде қалыптастыру және оқытудың барлық кезеңдерінде жетілдіру қажеттілігін тұжырымдайды.

Түйін сөздер: дизайн, сыни ойлау, сән, кәсіптік білім, студенттер, индустрия, жаңғырту.

Алашабаева У.Н.¹

¹магистр, старший преподаватель

Казахский национальный женский педагогический университет

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ В ПРОЕКТИРОВАНИИ ДИЗАЙНА ОДЕЖДЫ

Аннотация

Высокие темпы развития общества требуют студентам использовать навыки критического мышления для изучения меняющихся требований дизайна, для предоставления необходимой информации в области дизайна. Были времена, когда создавались дизайн и новые модели одежды. Молодое поколение является национальным лидером в разработке деконструкций, инновационных, авангардных комплектов одежды, которые поощряет традициям людей, национальное искусство, художественное творчество людей. Критическое мышление это способность обсуждать важные проблемы и синтезировать идеи, с одной стороны, актуальность и перспективы ситуации, а с другой стороны целенаправленно формулировать ее и совершенствовать на всех этапах ее обучения.

Ключевые слова: дизайн, критическое мышление, мода, профессиональное обучение, индустрия, обновление.

U.N. Alashabaeva¹

¹Master of Technical Sciences

Kazakh State Women's Pedagogical University

THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING OF STUDENTS IN THE DESIGN OF FASHION DESIGN

Abstract

The high rate of development of society requires students to use critical thinking skills to study the changing requirements of design, to provide the necessary information in the field of design. There were times when design and new models of clothing were created. The younger generation is a national leader in the development of deconstructions, innovative, avant-garde clothing sets that encourages people's traditions, national art, artistic creativity of people. Critical thinking is the ability to discuss important problems and synthesize ideas, on the one hand, the relevance and prospects of the situation, and on the other hand purposefully formulate it and improve at all stages of its training.

Keywords: design, critical thinking, fashion, vocational training, industry, updating.

Елбасы Н.Назарбаевтың "Мәңгілік ел" болуды мұрат еткен "Қазақстан – 2050" тарихи Жолдауында таяудағы техникалық және кәсіптік білім берудің ұлттық жүйесінің негізін қалыптастыру керектігі және келешекте жастардың техникалық білім алуын мемлекеттік кепілдендіруге көшуді қарастыру қажеттілігі нақты айтылып өтті. Осылайша аймақ экономикасына қажетті техникалық және кәсіптік білімді мамандарды даярлау мәселесі қолға алынды. Нәтижесінде кәсіби-техникалық білім беру жүйесінде түбегейлі реформалар басталды. Кәсіби-техникалық оқу орындары индустриалық-инновациялық сала үшін кадрлар даярлауға баса назар бөлді [1, 1 б.].

Әлемдік білім беру кеңістігіне ену кәсіптік білім үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты: білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас басқаша қарым-қатынас, өзгеше менталитет пайда болуда және педагогикалық технологияның кеңінен қолданылуына ғылымның үлкен рөліне мән беруде. Елімізде қазіргі жағдайдың ерекшеліктеріне байланысты студенттердің сыни тұрғысынан ойлауын дамыту өзекті болып отыр. Бірақ, қазіргі уақытта көркем-конструкторлық оқытуда студенттердің ойлау қабілетін дамыту мәселелерінің теориялық және әдіснамалық оқулықтар жеткіліксіз. Дизайн саласында сын тұрғысынан ойлау, шығармашылық тұрғыдан алғанда үлкен маңызға ие. Сын тұрғысынан ойлау туралы көп зерттеулер жазылған, білім беру саласында сыни ойлауды өрістетуге бағытталған көптеген бастамалар қолға алынған.

Зерттеулерге жүгінсек 80-ші жылдардан бастап АҚШ-та, ал 90-шы жылдардан бастап еуропалық елдерде сыни ойлауды дамыту білім берудің негізгі мақсаттарының бірі болды. Сын тұрғысынан ойлау мәселесі бойынша шетелдік зерттеулерге жүргізілген шолу мен талдау осы феноменнің жеке

және элеуметтік маңыздылығы мен әлемнің көптеген елдерінің білім алуында оның дамуының басымдылығы туралы қорытынды жасауға негіз болады [2, 12 б.]. Көбінесе сын тұрғысынан ойлау дағдылар, үдерістер, рәсімдер мен тәжірибе терминдері тұрғысынан ұғынылады.

Сын тұрғысынан ойлау саласындағы жетекші теоретиктердің өздері сын тұрғысынан ойлауды елеулі дәрежеде дағды тұрғысынан ұғынады. Мәселен, Сигел белгілі бір сипаттары бар, сондай-ақ белгілі бір дағдыларға ие сын тұрғысынан ойлайтын адам туралы жаза отырып, «алуан түрлі парасаттылық дағдыларына» сілтеме жасайды [3]. Сондай-ақ Паул ойлаудың сыни дағдыларына сілтеме жасай келе, оларды сол сала бойынша сарапшылардың пікірлері негізінде құрастырылған «біріктірілген макро-логикалық дағдылар жиынтығы» ретінде сипаттайды [4].

Сын тұрғысынан ойлау – ең алдымен шығармашылық ойлау. Шығармашылық ойлау нәтижесінде жаңалық ашылады, тұлғаның дамуы жеделдейді. (Л.С. Выготский). Сыни ойлау мәнмәтінді есепке ала отырып, бақылау мен тыңдау арқылы дәлелдер жинастыру және шешім қабылдау үшін талапқа сай өлшемдерді қолдану сияқты дағдыларды дамытуды қарастырады [5, 1 б.]. Сондықтан студенттерді бақылау, талдау, қорытынды жасау және интерпретациялау дағдыларын дамытуға мүмкіндік жасау керек. Оқыту мен оқудағы сын тұрғысынан ойлау сияқты күрделі міндеттермен қатар, бұл үдіріс анықталмаған болжамдар мен құндылықтарды, проблемаларды мойындау және оларды шешудің тиімді құралдарын табуды, түрлі міндеттерді шешуде басымдықтарды белгілеудің маңызын түсінуді қамтиды [6, 45 б.].

Бұл біздің елімізде білім беру мен оқытуға жаңа көзқарас ресми тұрғыда да қалыптаса бастады деген сөз емес пе? Шығармашылық ойлаудан сыни ойлау, бағалауды көздемейтін, өмірлік тәжірибе, сыртқы нормалар мен ережелер шеңберінен жиі шығатын жаңа идеяларды елестетуді болжайды. Бұл ретте жұмыстың жеке және топтық формасы үйлескендіктен, студенттердің білім беру үдерісіне қатысуы жанданып, танымдық қызығушылық қалыптасады.

Сын тұрғысынан ойлауды дамытудың мақсаты студенттердің пәнге деген қызығушылықты ояту, мағынаны тану, ой толғаныс кезеңдерінен түзетіп, сабақта қарастырылғалы тұрған мәселе жайлы білім алушы не біледі, не айта алатындығын анықтаудан бастадым. "Назарбаев Зияткерлік мектептері" ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы тиімді оқыту курсындағы тәжірибеден үйренгенім бойынша, дәріс сабақты "Материалдарды өңдеу" пәні бойынша жоспарлап сабағымды өткіздім. Бұл әдісті қолданғандағы мақсатым барлық студенттерді тақырып бойынша өз ойларын толық жеткізуге, сыни ойлауын дамытуға, сабаққа деген ынтасын арттыруға ықпал етеді деп ойлаймын.

Студент зерттелетін объектінің табиғаты туралы ойлануға мүмкіндік алады, белгілі және жаңа ақпараттың арақатынасына және өзіндік ой-пікірлерді құрастыруға байланысты сұрақтарды тұжырымдауға үйренеді. Осы кезеңде бірқатар тәсілдер арқылы оқытушы студенттерге жаңа идеяларды өз бетінше түсіну процесін қадағалауға көмектеседі. Рефлексия сатысы (reflection) оқушылардың жаңа білімдерін бекітуімен және жаңа ұғымдарды енгізумен өз түсінігін белсенді түрде қайта құруымен сипатталады. Осылайша, жаңа білімді «беру» және оның негізінде зерттелетін объект туралы өзінің дәлелді түсінігін қалыптастыру жүргізіледі. Студенттердің өзіндік сын тұрғысынан ойлауларының дамуы мен тиімділігін талдау осы кезеңнің мәнін құрайды [7, 12 б.].

Әр дәуірге, әрбір тарихи кезеңге сәйкес киімнің өзіне тән формасы, пішімі, өңделуі мен материалдары, матаның түсі мен суреттері олардың киімге үйлесімі өзгеріп отырады. Киім дизайны - ол дизайн ісінің бірде бір бағыты. Оның мақсаты – қоршаған ортаға сай киімді жобалап, адамның материалдық және рухани қажеттілігін қанағаттандыру. Сабақта сыни ойлау принциптеріне негізделген кезде, әркім өз идеяларын, бағалауларын және тәжірибелерін өз ой елегінен өткізіп тұжырымдайды. Студенттердің тақырып бойынша жұмыс жасауына көмектесетін сыни оқытудың әртүрлі тәсілдері мен стратегиялары мыналар: "Венн диаграммасы", "Джиксо", "Ассоциация", "Технологиялық өңделу бірізділік карта", "INSERT". Түйсік пен үйренуге бағытталған бұл бағдарламаның кезеңі түсіне білу. Бұл кезде студенттер жаңа ақпаратпен танысады, тақырып бойынша жұмыс істейді, тапсырмалар орындайды. Студенттер өз бетімен жұмыс жасап, белсенділік көрсетуіне жағдай жасалды. Студенттер тақырып бойынша жұмыс жасауға көмектесетін оқыту стратегиялары жеткілікті.

Мақсатыма жету үшін алдымен "Fashion этно" бейнежазба көрсетіп, ұлттық киімдер түрлері арқылы топқа бөлдім. Студенттерге тақырып бойынша жұмыс жасауына көмектесетін INSERT әдісін көп қолдандым, бұл стратегия, ұлттық киімдердің түрлері терминдерін оқығанын түсінуге, өз ойына басшылық етуге, ойын білдіруге үйрететін ұтымды құрал. INSERT – студентке оқу, тақырыппен танысу барысында:

« + » - білемін,

«? » - ақпарат түсініксіз немесе жеткіліксіз,

« - » - менің пікіріме қайшы,

«V» - мен үшін жаңа ақпарат,

белгілерін қойып отырып оқу терминдерін тапсырды. Бір терминнің соңына тез жету, оқығанды есте сақтау, мәнін жете түсіну – күрделі жұмыс. Сондықтан да, кейбір сабақ барысында студенттер арасында оқуға жеңіл-желпі қарау салдарынан түсіне алмауы кездеседі. Алайда, оқыту процесінде студенттің толғанысын ұйымдастыру, өзіне, басқаға сын көзбен қарау, баға беруде бұл кемшіліктер жойылады. Қазақ ұлттық өнерінде киім түстеріне тіл бітіре білген. Мысалы, көк түс - аспанның, кеңістіктің, қызыл - оттың, күннің, сары - дәулет, байлық, тоқшылық, ақ - парасаттылық пен адалдықтың, қара – қоңыр - жердің, топырақтың, жасыл - жастардың, жастықтың, көктемнің, шаттықтың белгісі ретінде жобалаған [8, 20 б].

Киім адамдардың талғамына, сезіміне, эмоциялық жағдайына, көңіл - күйіне өте күшті әсер етеді. Адамның түсті қабылдау қабілеті, айналадағы табиғи орта жағдайында қалыптасып, ғылыми заңдылықтарға негізделген. Ашық, таза, жылы түстер затты жақындатып, ірілендіріп, сонымен бірге жеңілдетіп, ал қоңырқай, суық түстер алыстатып, кішірейтіп, бірақ салмақтырақ етіп көрсетеді. Әр адамның өзіне тән сырт келбеті, өңінің, көзінің, шашының реңдері өзара үйлесімді келеді. Киім, түсі осы реңді қайталап, оны күшейте түсуі немесе керісінше, олардың өңін ашатын қарама-қарсы түспен айқындай түсуі мүмкін, бірақ міндетті түрде жарасымды, келісімді болуы тиіс.

Осылайша, студенттер ұлттық киімнің дизайнын оқу барысында өздерінің білімі мен түсінігіне сәйкес жалпылама әрекеттерге қатысты ойлау дағдыларын қолданады. Сән адам мәдениетінің қандай болса да, кез келген саладағы белгілі талғамдарының билігі немесе әрекет өрістерінде жаңадан келген бір дүниенің өмір сүруі. Қазіргі қоғамның алдындағы негізгі мақсат - бойында биік кәсіби шеберлігі жоғары адамгершілік қасиетпен ұштасып жататын шығармашыл тұлғаларға деген қажетін қанағаттандыру болып табылады. Әсерлілік қуаты мол, түрі мен өрнегінің айқын үйлесімімен ерекшеленетін қазақ киімдері бұрын – соңды өткен талантты дизайнерлердің айшықты мұрасы болып табылады әрі ұлттық мәдениеттің асыл қазынасына қосылады.

Сыни ойлау маңызды мәселелерді талқылау және идеяларды синтездеу қабілеті, бір жағынан жағдаяттың өзектілігі мен келешегін, екінші жағынан - оны мақсатты түрде қалыптастыру және оқытудың барлық кезеңдерінде жетілдіру қажеттілігін тұжырымдайды.

Тәжірибеде қолданған "Бинго" әдісінде интерактивті тақтада 3x3 шаршысында киімнің түржиыны, эскиз түрлері т.б. сабақ тақырыбына қатысты әртүрлі түйінді сөздер беріледі. Студенттер тиісті түйінді сөздерді айрықшалауы керек. Бұл жерде студенттер негізгі сөзді жаза отырып, пайымдауларды шынайы немесе жалған етіп шығарып, оның дұрыстығын анықтамамен дәлелдеді. Дәлелдемелер ішінде сөздер пайымдауы ішінде сұрақ та жауап та бірге болды. Олар аз сөздерден құралып, студенттердің негізгі сөзі пайымдауы уақытылы аяқталды. Олар тапсырмаларды құру кезінде аз сөзбен тапсырма мазмұнын нақты ашып шығады. Мысалы, "Ұлттық мәдениеттің қайта өркендеуіне байланысты ата-бабадан мирас болып келе жатқан мәдени мұраларына ерекше мән берілуі – заңды ....құбылыс" (оқыту). Студенттерге тақырыпты бағалау үшін арнайы дайындалған стикерлерге әртүрлі түйінді сөздер жинағын таратылады.

Студент не үйренгенін саралап, салмақтап, оны қандай жағдайда, қалай қолдану керектігін ой елегінен өткізеді. Белсенді түрде өзі білім үйрену жолына қайта қарап, өзгерістер енгізеді, яғни шығармашылық деңгейлерін көрсетті Төменде 1-суретте тәжірибелік сабағымның барысы көрсетілген. Сол білім арқылы өзінің өзгергенін сезінеді, өзгеше сенім, тәрбиелік даналыққа бастау алады. Толғануды тиімді етуге бағытталған сыни оқу стратегияларым сабақтың ерекше, ауыр-жеңілдігіне қарай өтуіне түрткі болдым. Студенттер бір-бірімен ой алмастыруын, ой түйістіруін қамтамасыз етеді, әр студент өз шығармашылығын көрсете білді. Қазіргі қолданып жүрген сын тұрғысынан ойлауды дамыту стратегиялары пән ерекшелігіне қарай қолдана білу – оқыту мақсатына жетудің бірден-бір жолы. Мақсатқа жету студенттердің өзі арқылы да жүзеге асады.

Сурет-1. Тәжірибелік сабағымның барысы «5В012000 – Кәсіптік оқыту» мамандығының 2 курс студенттері (2019 ж.)

Оқытушы-ұйымдастырушы, бағыт беруші, топта шешім жасаушы және үкім кесуші оқытушы емес, білім алушы екендігі туралы пікір қалыптастырады, яғни студент басты тұлғаға айналады, "студент оқу әрекеті-оқытушы" жүйесі қажет болады. Сондықтан өз тәжірибемде осы жаңа бағыттардың ортақ нүктесі қиылысар жерінде бір-бірімен ұштастыруға, өзара байытуға үлкен мүмкіндік барын байқадым.

Тағы да сәтті ұйымдасқан әдістердің бірі «Ақылдың алты ойлау қалпағы» әдісін айта аламын. Бұл әдісте студенттер моделіне байланысты киімдерде әр түрлі қалталар болуын, олардың негізгі қызметтері: декор, функционалды, сәндік қызметін де атқаратындығы туралы ерекшеліктерін талдады. Қалталардың бағыттары әр түрлі: көлбеу, қиғаш және тік болуы мүмкін, өндеуді әртүрлі тәсілмен орындауға болатын анықтады. Бұйымдарда қалталар конструкциясына қарай үш түрге: кима, қиылмаған (тігіс бойымен орналасқан) қалталар, жапсырма қалталардың түрлері бар [9, 32 б.]. Алты қалпақтың әрқайсысы киім тігу барысындағы кездесетін 6 қалта түрлерін, ойлаудың түрлі элементтерін, аспектілерін білдіртті. Студенттер Эдвард де Бононың әдісі арқылы сипаттап берді. Бүгінгі таңда оқытушы қандай болу керек, оның кәсіби біліктілігі қандай жолдармен көрінеді? Оқытушы ең алдымен, бала жанының тамыршысы болуы тиіс. Бала жүрегінің перделерін дәл тауып, оны ойната білу оңайлықпен келмейді. Бұл оқытушының өз мамандығына деген сенімділігі, бейімділігінен, айқын мақсатынан және бала жүрегіне жол таба білуінен көрінеді. Осы үшеуі оқытушы мейірімділігімен ұштасқанда нағыз тамыршы бола алады.

Сонымен, шығармашылық және сыни ойлауды қалыптастыра алу және оларды оқыту іскерлігі оқытушының кәсіби деңгейінің біліктілігінің деңгейін анықтайды. Студенттердің ойлауды қалыптастыру, өздері айтқан тұжырымдарын дәлелдеу, іскерліктерінің өзара байланысын төмендегі кесте арқылы дамыту жолдары берілген (1-кесте).

Кесте-1. Сыни тұрғысынан ойлайтын студенттердің өзара байланысы

Негізгі терминдер	Студент қасиеттері	Іскерліктері
Рефлексия, артқа оралу	Жаңа идеяларға ашықтық	Ғылыми инновациялық әдістерді қолдана білу
Сын және сыншылдық	Өз ойларын нақты жеткізу, батылдық	Өзі дұрыс деп санайтын нәрсені қорғап пікірін айту
Өзін-өзі сынау	Жауапкершілік	Тұжырымдарын дәлелдеу
Бағалау және өз-өзіне баға беру	Шындықты жақтаушы	Талдау, жалпылау, даралау-саралау
Бағаны белгілеу	Өнегелі, терең білім алуға ұмтылу	Өзіне айтылғанның барлығына сене бермеу

Қорыта айтқанда, оқытуға деген ынта, өзіндегі барды асқан мейірімділікпен жеткізе білу оқытушы шеберлігінің бір қыры. Өз ісіне берілген, жаңалықты жатсынбай қабылдайтын, ұлттық қасиеттеріміздің асылдарын асқақтата отырып, шәкірттеріне нұр құятын оқытушы ғана бүгінгі күннің лайықты тұлғасы деуге болады. Бұл лайықты тұлғаға жету үшін ізденіске жүру қажет деп ойлаймын. Кәсіби құзыретті маман деп өзінің педагогикалық әрекетін жоғары дәрежеде жүргізе алатын, қарым-қатынасқа әрдайым дайын, педагогикалық үдерісте үнемі оң нәтижелерге қол жеткізіп отыратын маманды атауға болады [10, 208 б.].

Әсерлілік қуаты мол, түрі мен өрнегінің айқын үйлесімімен ерекшеленетін қазақ киімдерінің дизайны бұрын – соңды өткен талантты дизайнерлердің айшықты мұрасы болып табылады, әрі ұлттық мәдениеттің асыл қазынасына қосылады [11, 6 б.].

Яғни, болашақ жас мамандар заманға лайық киім дизайнын жасау үшін мына қағидаларды ұстануымыз керек. Алдымен, бұрынғы дәстүрмен байланысты сақтау керек. Сосын көркем жаңа ойларды өндірісте жылдам іске асыру әрі киімнің мәдениет, ғылым мен өндірістегі жетістіктеріне, сәнді болжауға ғылыми ізденістер жасау және адам бейнесінің қоршаған материалдық ортамен стильдік бірлігін анықтау. Осы негізгі қағидалады ескеру арқылы біз болашақта әдемі де сәнді, ерекше стильді киімдер дизайнын шығаратын, білімді де білікті ұшқыр мамандар дайындау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Нұрсұлтан Назарбаевтың 2015 жылғы 30 қарашадағы Қазақстан халқына «Қазақстан жаңа жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсу, реформалау, даму» Жолдауы.

2 Dweck C. (2000) *Self-theories: Their role in motivation, personality and development* [Өзіндік қабылдау теориясы: ынталандыру, даралау және дамытудағы оның рөлі]. – Philadelphia: Taylor and Francis.

3 Lave J. (1988). *Cognition in Practice*. [Тәжірибе арқылы тану]. Cambridge University Press.

4 Lave J. & Wenger E., (1991). *Situated Learning: Legitimate peripheral participation*. [Жағдаяттық оқыту: Заңды перифериялық қатысу]. – New York: Cambridge University Press.

5 Сыни тұрғысынан ойлау технологиясын сабаққа тиімді пайдалану: №4. Сыни тұрғысынан ойлау технологиясы // Педагогикалық кеңес, 2009. – №5.

6 Студенттерге арналған нұсқаулық. Педагогикалық шеберлік орталығы // "Назарбаев Зияткерлік мектептері" ДББҰ. – Астана қ., 2018.

7 Клустер Д. Что такое критическое мышление? // Перемена, 2001. – №4. – С.36-40.

8 Алашабаева Ұ.Н. Қазақтың ұлттық киімдерін үлгілеу. Оқу құрал. – Алматы: «Қыздар университеті» баспасы, 2014. – 116 б.

9 Тәкішева Г.Ә., Асанова Б.Е. Киімді модельдеу және көркемдік безендіру. – Астана: Фолиант, 2008. – 160 б.

10 Алашабаева У.Н. Кәсіптік білім беруде ақпаратты-коммуникациялық технологияны пайдалану жолдары // Хабаршы-Вестник «Педагогика ғылымдары», Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, №4(60), 2018. – 204-209 б.

11 Алгожа Ж.О., Алашабаева У.Н. Қазақ өнеріндегі ұлттық киімді трансформациялау жақсы талғамға меңзейді / Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция «XXI ғасыр басындағы Қазақстан: Дамытудың саяси-экономикалық, әлеуметтік-мәдени аспектілері». 5-7 бет. Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, 28 қараша 2016.

Куратова О.А.¹, Жампеисова Х.Б.²

¹к.п.н., профессор

²магистрант

Университет иностранных языков и деловой карьеры

ФОРМИРОВАНИЕ «Я-КОНЦЕПЦИИ» СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ

Аннотация

Статья посвящена вопросам формирования концепции личности студентов в процессе изучения иностранного языка, далее Я-концепция. Определены понятие и сущность Я-концепции, выявлены основные методы и средства, рекомендуемые для развития Я-концепции студентов, рассмотрена Я-концепция как иерархическая структура, выявлен ряд педагогических условий, способствующих развитию Я-концепции, приведены определения Я-концепции зарубежных авторов. Был проведен эксперимент, который длился в два этапа. Констатирующий эксперимент был направлен на определение уровня развития Я-концепции студентов, которые обучаются при традиционной организации обучения иностранным языкам в вузе. Формирующий эксперимент в ходе которого была проведена проверка результативности методики развития Я-концепции студентов, а так же отслеживание динамики развития Я-концепции студентов в ходе формирующего эксперимента.

Ключевые слова: концепция личности, Я-концепция, самооценка, модальные образы, образовательный процесс, компоненты развития.

О.А. Куратова¹, Х.Б. Жампеисова²

¹п.г.к., профессор

²магистрант

Шет тілдер және іскерлік карьера университеті

ЖОО-да ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ «МЕН-КОНЦЕПЦИЯСЫН» ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақала студенттердің шет тілін меңгеру процесінде жеке басының тұжырымдамасын қалыптастыруға арналған, бұдан әрі - мен тұжырымдама. Өзіндік тұжырымдаманың ұғымы мен мәні анықталған, студенттердің өзіндік тұжырымдамасын дамыту үшін ұсынылатын негізгі әдістер мен құралдар анықталған, иерархиялық құрылым ретінде өзіндік тұжырымдама қарастырылған, өзіндік тұжырымдаманың дамуына ықпал ететін бірқатар педагогикалық жағдайлар анықталған, шетелдік авторлардың өзіндік тұжырымдамасының анықтамалары келтірілген. Екі кезеңге созылған эксперимент жүргізілді. Эксперимент университетте шет тілдерін оқытуды дәстүрлі ұйымдастыруда оқитын студенттердің өзіндік тұжырымдамасының даму деңгейін анықтауға бағытталған. Қалыптастырушы эксперимент барысында формативті эксперимент кезінде оқушының өзіндік тұжырымдамасын дамыту әдістемесінің тиімділігі сыналды, сонымен қатар студенттің өзіндік тұжырымдамасының даму динамикасын бақылау жүзеге асырылды.

Түйін сөздер: тұлғалық тұжырымдама, өзін-өзі тұжырымдама, өзін-өзі бағалау, модальды бейнелер, оқу процесі, даму компоненттері.

O.A. Kuratova¹, Kh.B. Zhampeyisova²

¹PhD in pedagogic sciences, professor

²Master`s Degree student

Foreign Language and Business Career

FORMATION OF «I-CONCEPT» OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE AT A UNIVERSITY

Abstract

The article is devoted to the formation of the concept of the personality of students in the process of learning a foreign language, hereinafter referred to as I-concept. The concept and essence of the self-concept are defined, the main methods and tools recommended for the development of the self-concept of students are identified, the self-concept as a hierarchical structure is considered, a number of pedagogical conditions conducive to the development of the self-concept are identified, definitions of the self-concept of foreign authors are given. An experiment was conducted, which lasted in two stages. The stating experiment was aimed at determining the level of development of the self-concept of students who are studying in the traditional organization of teaching foreign languages at a university. Formative experiment in the course of which the effectiveness of the methodology for the development of the student's self-concept was tested, as well as tracking the dynamics of the development of the student self-concept during the formative experiment.

Keywords: personality concept, self-concept, self-esteem, modal images, educational process, development components.

На сегодняшний день система образования РК ставит перед нами цели, согласно которым выпускники вузов должны обладать рядом общекультурных, общепрофессиональных и профессиональных компетенций, быть способными к профессиональному самообразованию и личностному росту, что свидетельствует о признании важности самоактуализации личности студента и развития его концепции личностив процессе обучения в вузе.

Оптимальным толчком для развития концепции личности, далее «Я-концепции» студентов, обладает учебная дисциплина «Иностранный язык», которая является обязательным для всех студентов разных направлений. В наши дни знание и обучение иностранному языку дает множество положительных аспектов и стоит подчеркнуть возможность развития межкультурной коммуникации.

Я-концепция, как научное понятие вошло в обиход научной литературы относительно недавно, и поэтому в отечественной и зарубежной литературе, в современной психологической литературе нет общей трактовки понятия «Я-концепция» и представлений о структуре.

К.Роджерс считал, что Я-концепция – это «организованная и доступная сознанию структура представлений о себе, включающая представления о своих характеристиках и возможностях, представление о себе по отношению к другим и окружающей среде, ценностные характеристики, основанные на личностном опыте, цели и идеалы, имеющие положительное или отрицательное значение» [1, с. 560].

Некоторые исследователи полагают, что смысл Я-концепции раскрывается в самом названии данного понятия и определяют концепцию, то есть ряд представлений человека о самом себе, поэтому ограничиваются довольно общим определением Я-концепции и обращают свое внимание на исследовании структуры, функций и методов изменения Я-концепции.

Так, Дж.Хансен и П.Мейнард определяют Я-концепцию как «совокупность представлений о себе, включающую чувства, убеждения и отношения индивида к себе» [2, с.106].

Говоря о структуре Я-как-объекта, У.Джемс выделяет следующие составляющие:

1) духовное Я – совокупность психологических особенностей, склонностей, оценок и моральных норм;

2) материальное Я – собственность человека (одежда, вещи);

3) социальное Я – совокупность известных окружающим качеств человека, а также мнения о нем;

4) физическое Я – физическая оболочка, тело человека.

Говоря о социальном Я, У.Джемс отмечает, что «у человека столько социальных Я, сколько человек знает его или имеют о нем суждение» [3, с. 540].

Предложенные У.Джемсом концепция личностного Я, гипотеза о двойственной природе интегрального Я и идея о множественности социальных проявлений Я предвосхитили, и во многом легли в основу других идей о Я-концепции.

Большинство исследователей рассматривают Я-концепцию как иерархическую структуру. Помнению П.Линвиль, предлагаемые модели отличаются от структуры, предложенной Р.Бернсом, «по количеству входящих в них модальностей и по способу разграничения между ними» [4, с. 109].

Развивая идею о множественности модальностей представлений индивида о себе, многие ученые начали добавлять новые модальности образа Я, которые иллюстрируют изменчивость и многочисленность Я-образов человека. Так, ученые выделяют такие модальности Я-концепции как: Реальное Я, Идеальное Я, Зеркальное Я, Действительное Я, Должное Я, Фантастическое Я, набор желательных и нежелательных Возможных Я, Реально-достижимое Я, Проектируемое Я, Будущее Я, Идеализированное Я, Представляемые Я, Фальшивое Я, Кошмарное Я, Телесный Я-образ, Я-не-Я, Академическое Я, Профессиональное Я.

Таким образом, изучая работы ученых о Я-концепции, мы пришли к выводу, что понятие Я-концепция – это сложная система представления человека о самом себе, отношения к самому себе как к личности, включая оценку личных качеств.

Изучение опыта вузов позволило нам более подробно рассмотреть главные методы и средства, рекомендуемые для развития Я-концепции студентов: рефлексивный диалог, дискуссия, самооценка, коллективная оценка и взаимооценка, консультирование (индивидуальное и групповое), метод проектов, портфолио, игровое моделирование, проблемное обучение, ролевая и деловая игры, практико-ориентированные методы, тренинговые методы, метод трансактного анализа, метод нейролингвистического программирования, метод вербализации результата рефлексии, метод анализа конкретных ситуаций (кейсов), метод обратной связи.

Экспериментальная работа была организована в несколько этапов на базе Университета иностранных языков и деловой карьеры. На подготовительном этапе (2018 год) решались следующие задачи: 1) отбор методик диагностики Я-концепции студентов; 2) разработка методики, направленной на развитие Я-концепции студентов в соответствии с теоретической моделью.

Констатирующий эксперимент (2018-2019 учебный год) был направлен на определение уровня развития Я-концепции студентов, которые обучаются при традиционной организации обучения иностранным языкам в вузе.

Формирующий эксперимент (2019-2020 учебный год) решал следующие задачи: 1) проверка результативности методики развития Я-концепции студентов; 2) отслеживание динамики развития Я-концепции студентов в ходе формирующего эксперимента.

С целью формирования требуемого уровня Я Концепции студентам было предложено выполнение следующих заданий:

1. Студенты читают текст У.С. Моэма «Стрекоза и муравей» («The Ant and the Grass hopper» by W.S. Maugham) на языке оригинала.

2. Преподаватель организует дискуссию, в ходе которой студентам предлагается ответить на следующие вопросы: а) Что вы можете сказать об особенностях Я-концепции каждого героя? Обоснуйте Вашу точку зрения, используя примеры из текста. б) Кто из героев нуждается в психологической самопомощи и самоподдержке? Что вы можете им посоветовать? в) Какие аффирмации Вы можете порекомендовать? Почему?

В качестве педагогических условий, способствующих развитию Я-концепции в опыте вузов были выделены:

– необходимая психологическая атмосфера на занятии, доверительные отношения между преподавателем и студентами, дружеские отношения между студентами, сотрудничество;

– конгруэнтность личности преподавателя, гармоничность его Я-концепции, соответствие ценностным нормам общества, владение профессиональными и личностными качествами, которые необходимы в профессии;

– постоянная конструктивная положительная обратная связь от преподавателя и сокурсников.

При проведении обзора исследований, которые были посвящены развитию Я-концепции студентов учебном процессе вуза, было установлено, что в опыте вузов решаются только отдельные задачи развития некоторых компонентов Я-концепции, что выражается:

- в создании новых развивающих программ, которые будут направлены на развитие одного из факторов Я-концепции;
- в изучении возможности отдельного метода для развития Я-концепции студента;
- в реализации программ развития Я-концепции студента без учета механизмов развития Я-концепции.

Проведенное исследование, которое посвящено такой проблеме, как развитие Я-концепции студентов в процессе обучения иностранным языкам в вузе, позволило решить поставленные задачи достигло поставленной нами цели.

Таким образом, нами было доказано, что:

1. Я-концепция студента – это структурированная и доступная осознанию система модальностей Я (Реальное Я, Идеальное Я, Зеркальное Я, Академическое Я и Профессиональное Я), отражающая представления о себе как субъекте личностного саморазвития и учебно-профессиональной деятельности в прошлом, настоящем и будущем.

2. Развитию Я-концепции студентов при обучении иностранному языку в вузе способствует комплекс педагогических условий: использование в преподавании гуманитарной дисциплины «Иностранный язык» аутентичных текстов нравственного, проблемного и социокультурного характера; организация анализа и интерпретации студентами аутентичных текстов, стимулирующих их рефлексивную деятельность; учет особенностей Я-концепции в период ранней взрослости (уточнение, детализация и качественная переоценка составляющих Я-концепции; усложнение структуры Я-концепции за счет формирования новых модальностей, таких как Академическое Я и Профессиональное Я; устранение противоречий между представлениями о себе; развитие положительной направленности Я-концепции студента; корректировка механизмов формирования и развития, механизмов обеспечения внутренней согласованности, стабильности и непротиворечивости Я-концепции); проведение систематической диагностики и самодиагностики развития Я-концепции студентов; использование интерактивных методов обучения: проекты, групповые и индивидуальные тренинги и ролевые игры, портфолио, методы самоанализа, самооценки и взаимооценки, беседы и дискуссии по проблемам, связанным с развитием Я-концепции студентов.

3. Теоретическая модель реализации педагогических условий развития Я-концепции студента при обучении иностранному языку в вузе отражает процесс развития Я-концепции студента и включает следующие компоненты:

- методологический блок: принципы основных подходов к организации образовательного процесса, направленного на формирование и развитие Я-концепции студента (принципы самоценности и целостности человека, субъектности, субъект-субъектного взаимодействия между всеми участниками педагогического процесса, диалогичности и сотрудничества, опоры на личностный опыт, свободы выбора, самоактуализации, самореализации, саморазвития, ценности личности, ценностного самоопределения, интерпретации, понимания, нравственной рефлексии, духовно-нравственного контекста);

- субъектный блок: субъекты педагогического взаимодействия в образовательном процессе (студенты в возрасте 17-21 год и преподаватели вуза);

- результативно-целевой блок: а) цель и задачи педагогического взаимодействия, направленного на развитие Я-концепции (детализация студентами представлений о Реальном Я, Идеальном Я, Зеркальном Я, Профессиональном Я, Академическом Я; развитие адекватной самооценки и положительного принятия себя; мотивация на личностное и профессиональное саморазвитие; развитие умений рефлексивной деятельности; развитие умений, стимулирующих механизмы развития Я-концепции и механизмы обеспечения внутренней согласованности, стабильности и непротиворечивости Я-концепции); б) сущность Я-концепции как личностного новообразования студентов, развитие которого является одной из задач образовательного процесса в вузе;

- критериально-оценочный блок: а) критерии развития Я-концепции студента (непротиворечивость Реального Я и Зеркального Я; самоприятие и принятие других; адекватная самооценка; ценностные ориентации, присущие самоактуализирующейся личности; гибкость поведения, адаптивность; сензитивность к себе; мотивация на овладение профессией); б) уровни (высокий, средний, низкий) развития этого интегративного личностного образования и их показатели;

- деятельностно-процессуальный блок: а) педагогические условия организации взаимодействия студентов и преподавателей, способствующие развитию Я-концепции; б) методика работы по развитию Я-концепции.

Список использованной литературы:

- 1 Rogers C.R. *Client-centered therapy, its current practice, implications, and theory*. – Boston: Houghton Mifflin, 1999. – 560 с.
- 2 Hansen J.C. *Youth: self-concept and behavior*. – Columbus, OH: Charles E. Merrill Publishing Company, 2003. – 106 с.
- 3 James W. *The Principles of Psychology*. – New York: Henry Holt and Company, 1890. – Vol. 1 – 540 с.
- 4 Linville P.W. *Affective consequences of complexity regarding the self and others // Affect and cognition: the seventeenth annual Carnegie Symposium on Cognition / под. ред. M.S. Clark, S.T. Fiske*. – Hillsdale, NJ: Erlbaum, 2002. – С.79-109.

УДК 87.05.02

МРНТИ 14.01.07

Семенихина С.Ф.¹, Семенихин В.В.², Кукенов Ж.Ж.³

¹к.п.н., Актюбинский региональный государственный университета им. К.Жубанова

²к.п.н., Военный институт Сил воздушной обороны имени
Дважды Героя Советского Союза Т.Бегельдинова

³магистр естествознания, Актюбинский региональный
государственный университет имени К.Жубанова

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются тенденции развития и причины отсутствия экологической культуры. В исследовании указываются пути решения проблем: через модернизацию системы высшего образования, через межкультурную коммуникацию мировых экологических законов и т.д.

Высшая школа, формирующая основы культуры устойчивого развития и профессионального мировоззрения, выполняет важнейшую роль в реализации идей устойчивого развития природы и общества. Глобальный экологический кризис и современная экономика ставят важнейшую проблему по изменению мировоззрения и отношения к окружающей среде, устойчивому развитию природы, формированию экологической культуры общества. Это требует закрепления в образовании молодого поколения нового мировоззрения, то есть нестандартного подхода, адаптированного к современным тенденциям.

Укрепляя позиции нового гуманистического типа «культура устойчивого развития в природе», возникает следующий вопрос о том, какие идеи устойчивости развития в биосоциальной системе «человек-общество-природа» следует внедрять в экологическое образование, чтобы создать экологическую культуру общества. Необходимо критически пересмотреть принципы прежней потребительской культуры общества. Это требует опыта многих стран мира, и этот опыт возможен благодаря межкультурному общению.

Цель состоит в том, чтобы рассмотреть и разработать принципы как устойчивого развития в целом, так и культуры устойчивого развития в образовательном процессе, в частности, на котором будет основана вся система образования.

Ключевые слова: культура, устойчивое развитие, экологический кризис, межкультурная коммуникация.

С.Ф. Семенихина¹, В.В. Семенихин², Ж.Ж. Кукенов³

¹п.ғ.к., Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті

²п.ғ.к., Кеңес Одағының екі мәрте батыры Т.Бигельдинов атындағы
Әуе қорғанысы күштерінің Әскери институты

³Жаратылыстану магистрі, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті

ТҰРАҚТЫ ДАМУ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ПРОЦЕСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯЛАРЫНДАҒЫ ҚАЗІРГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Аңдатпа

Мақалада экологиялық мәдениеттің жетіспеушілігі мен себептері талқыланады. Зерттеу проблемаларын шешу жолдарын көрсетеді: жоғары білім беру жүйесін жаңғырту, әлемдік экологиялық заңдардың мәдениет аралық қарым-қатынасы және т.б.

Тұрақты даму мәдениеті мен кәсіптік дүние танымның негізін құрайтын жоғары мектеп табиғат пен қоғамның орнықты дамуы үшін идеяларды жүзеге асыруда шешуші рөл атқарады. Ғаламдық экологиялық дағдарыс және қазіргі заманғы экономика қоршаған ортаны қорғауға, табиғаттың орнықты дамуына, қоғамның экологиялық мәдениетін қалыптастыруға қатысты дүние танымдық көзқарасты өзгерту туралы ең маңызды мәселе болып табылады. Бұл жас ұрпақты жаңа дүние танымның тәрбиесінде шоғырландыруды талап етеді, яғни қазіргі тенденцияларға бейімделген стандартты емес тәсіл.

«Табиғаттағы орнықты даму мәдениеті» жаңа гуманистік түрінің позициясын нығайту келесі сұрақты туындатады: қоғамның экологиялық мәдениетін қалыптастыру үшін экологиялық-ағартушылық «адам-қоғам-табиғат» биосаулық жүйесінде орнықты даму идеяларын енгізу керек. Қоғамның бұрынғы тұтынушылық мәдениетінің қағидаларын түбегейлі қарастыру қажет. Бұл әлемнің көптеген елдерінің тәжірибесін талап етеді және бұл тәжірибе мәдениет аралық қарым-қатынас арқасында мүмкін болады.

Мақсаты жалпы білім беру жүйесі негізделетін білім беру үдерісінде жалпы дамудың және тұрақты даму мәдениетінің қағидаларын қарастыру және дамыту болып табылады.

Түйін сөздер: мәдениет, тұрақты даму, экологиялық дағдарыс, мәдениетаралық қарым-қатынас және т.б.

S.F. Semenikchina¹, V.V. Semenikchin², Zh.Zh. Kukenov³

¹Candidate of pedagogical Sciences, Regional State University after K.Zhubanov

²Candidate of pedagogical Sciences, Institute after the twice Hero T.Ya. Begeldinov

³Master of Natural Sciences, K.Zhubanov Aktobe Regional State University

CURRENT TRENDS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION STUDENTS IN THE PROCESS OF BUILDING A CULTURE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract

The article discusses the development trends and the reasons for the lack of ecological culture. The study indicates ways to solve problems: through the modernization of the higher education system, through the intercultural communication of world environmental laws, etc. The higher school, which forms the basis of a culture of sustainable development and a professional world outlook, plays a crucial role in the implementation of ideas for the sustainable development of nature and society. The global environmental crisis and modern economy pose the most important problem of changing the worldview and attitude to the environment, sustainable development of nature, the formation of the ecological culture of society. This requires consolidation in the education of the young generation of a new worldview, that is, a non-standard approach adapted to current trends.

Strengthening the position of a new humanistic type “culture of sustainable development in nature”, the next question arises: what ideas of sustainable development in the biosocial system “man-society-nature” should be introduced into environmental education in order to create an ecological culture of society. It is necessary to critically review the principles of the former consumer culture of society. This requires the experience of many countries of the world, and this experience is possible thanks to intercultural communication.

The goal is to consider and develop the principles of both sustainable development in general and culture of sustainable development in the educational process, in particular, on which the whole educational system will be based.

Keywords: culture, steady development, ecological crisis, inter-cultural communication and others.

Серьезные проблемы в области окружающей среды испытывают большинство государств по причине отсутствия экологической культуры в обществе и, соответственно, экологического воспитания человека. Необходимы эффективные пути в решении этих проблем, которые экологически масштабно объединяли бы университеты в плане разработок общемировых экологических законодательств.

Важнейшую роль в реализации идей устойчивого развития природы и общества, в становлении такого рода личности играет высшая школа, где формируются основы культуры устойчивого развития и профессионального мировоззрения. Одна из важных проблем экологического образования в условиях высшего учебного заведения, которая сегодня весьма актуальна.

Векторами направления для решения задач по продвижению страны к устойчивому развитию являются:

- Первая конференция ООН по окружающей среде (Стокгольм, 1972 г.);
- Вторая конференция ООН по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, 1992 г.);
- Европейская экономическая комиссия ООН приняла «Стратегию ЕЭК ООН для образования в интересах устойчивого развития» (Вильнюс, 2005 г.);
- 21-й Конференция сторон Рамочной конвенции ООН об изменении климата (РКИК ООН).

Достижение этой цели возможно через систему образования. Это удовлетворит потребности человечества сегодняшнего дня, и проблема не будет угрожать будущему поколению. Следовательно, актуальной задачей современного образования является стратегия формирования культуры устойчивого развития молодого поколения.

Надо отметить, что уже значительно продвинута работа по внедрению в учебный процесс курсов устойчивого развития в высших учебных заведениях Казахстана. Так, дисциплиной ООД (обязательного цикла) является «Экология и устойчивое развитие» - 2 кредита.

Однако, глобальный экологический кризис и современная экономика ставят перед обществом масштабную задачу по изменению мировоззрения и отношения к окружающей среде, устойчивому развитию природы, формированию экологической культуры общества. Это требует закрепления в образовании молодого поколения нового миропонимания, то есть нестандартных подходов, адаптированных к современным тенденциям.

Укрепление позиций нового гуманистического типа «культура устойчивого развития в природе» приобретает следующий вопрос о том, какие именно представления об устойчивости развития в биосоциальной системе «человек-общество-природа» следует внедрять в экологическое образование, чтобы сформировать экологическую культуру общества. Надо критически пересмотреть *принципы* прежней потребительской культуры общества.

Необходимым становится исследование принципов устойчивого развития, в целом (экономических, экологических, социальных и др.), и культуры устойчивого развития в образовательном процессе, в частности, на которых будет базироваться вся система образования.

Исследователь Егорычев С.А. ссылаясь на работы Гизатуллина Х.Н. и Воронкова А. считает, что устойчивое развитие базируется на нормативистской теории, предполагающей регулирование условий жизни на базе четырех принципов, к которым относятся: удовлетворение основных потребностей всех ныне живущих людей; равные стандарты этого удовлетворения для всего населения планеты; бережное, осторожное использование природных ресурсов; сохранение возможностей для будущих поколений реализовать основные запросы [2-3].

Представленные принципы, не дают в полной мере понятие их принадлежностных характеристик (экономических, экологических, социальных и др.). Автор выделяет 12 подходов: антропогенный

подход (по Брундтланд-комиссия ООН по окружающей среде и развитию); эколого-ориентированный подход (Стратегия устойчивого развития России); сбалансированный подход (Концепция перехода РФ к устойчивому развитию); комплексный подход (по Коптюгу В.А.); адаптивный подход (по Иванову П.М.); цивилизационный подход (по Урсул А.Д.); многоаспектный подход (по Львову Д.С.); системный подход (по Очировой Е.Л.); эволюционный подход (по Ахмедову Р.Р.); динамический подход (по Ляпунову А.М.); производственный подход (по Миргородской О.А.); процессный подход (по Колотовой Н.С.); эволюционный подход (по Здоровой Е.С.).

Представленные подходы можно принять за основу, как принципиальные подходы к разработке основополагающих принципов культуры устойчивого развития в образовании. На наш взгляд, таких подходов может быть множество. Например: генерированный подход (по Карееву Г.А.); фундаментальный подход (по Марфенину Н.Н.); общенаучный подход (по Семенихиной С.Ф.).

Таким образом, мы установили, что все выше представленные принципиальные подходы к сущности «устойчивое развитие» в общем, являются тем установочным стержнем, от которых могут отталкиваться все принципы частной направленности, такие как «принципы культуры устойчивого развития в образовании» и др.

Одним из центральных моментов при разработке принципов формирования культуры устойчивого развития в образовательном процессе является рассмотрение и анализ государственных приоритетов в системе «устойчивого развития – образование».

Стратегические документы государственной экологической политики Республики Казахстан, принципы которых указывают на изменение, модернизацию, трансформацию, интеграцию системы образования для формирования культуры устойчивого развития общества помогут определить основные принципиальные подходы государства, которые необходимо будет учитывать как приоритеты государства.

1. Экологический кодекс РК (содержит 15 принципов экологического законодательства – как один из факторов для устойчивого развития).

2. Концепция перехода РК к устойчивому развитию на 2007-2024 годы.

В документе указаны принципы перехода к устойчивому развитию:

- вовлечение всего общества в процесс достижения устойчивого развития; (через образование);
- создание политического базиса для устойчивого развития;
- межведомственная интеграция, системный подход к управлению государством, повышение эффективности прогнозирования, планирования и регулирования ключевых показателей развития;
- экономический прогресс в результате активного внедрения высоких технологий в экономику страны, повышения эффективности использования ресурсов;
- обеспечение конкурентоспособности науки и образования;
- улучшение состояния здоровья населения, демографическая ситуация в результате внедрения парадигмы здорового общества;
- совершенствование деятельности по охране окружающей среды в качестве важнейшей ноосферной функции общества;
- территориальное развитие на основе трансрегионального эко системного подхода.

Приоритет данного документа: развитие науки и образования для устойчивого развития.

Система образования и науки в Республики Казахстан будет соответствовать целям и принципам устойчивого развития, которое осуществляется за счет: модернизации образования на научно-методическом уровне; создания принципиально новых структур, обеспечивающих взаимосвязь учебных, научных и производственных процессов; внедрения современных научно-обоснованных подходов к природопользованию.

Итак, принципы обозначенные государством в целом по отношению формирования культуры устойчивого развития в образовании [5, 6, 7]:

1. Приоритетности (государственной экологической политики);
2. Экологизации общества (развитие экологического образования и воспитания, научного обеспечения, экологической пропаганды и участие общественности);
3. Культуры общества (отношение к окружающей среде);
4. Содержательной актуализации (обеспечения организаций образования современными учебно-методическими материалами, повышение квалификаций педагогических кадров; развитие организационных основ, программ и мероприятий по экологическому просвещению в обществе и семье; подготовку профессиональных кадров для реализации задач в области охраны окружающей среды);

5. Непрерывности экологического образования (охватывает все уровни образования);
6. Доступности информации (об основных составляющих качества жизни: продолжительности жизни, уровне благосостояния, образования и состояния окружающей среды);
7. Интегративности (теория-наука-практика);
8. Системности (содержание экологического образования);
9. Технологичности (практика);
10. Экономичности (активного внедрения высоких технологий, повышения эффективности использования ресурсов);
11. Конкурентоспособности (науки и образования);
12. Межкультурная коммуникация в области естественнонаучных дисциплин на вербальном уровне.

Основополагающие принципы дают основание для разработки образовательных принципов и их характеристик, которые будут влиять на культуру устойчивого развития в образовательном процессе вуза. Данные представлены в таблице 1.

Таблица-1. Принципы и характеристики культуры устойчивого развития в образовательном процессе вуза

№	Принципы	Характеристика
1	2	3
1	приоритетности	основным приоритетом выступает государственная политики страны по устойчивому развитию
2	экологизации общества	формирование культуры устойчивого развития студента через развитие системы экологического образования и воспитания путем модернизации системы образования
3	культуры общества	формирование гуманистического отношения общества к окружающей среде приведет к формированию культуры устойчивого развития студента
4	экологическое сознание	формирование экологического сознания общества приведет к формированию культуры устойчивого развития
5	содержательной актуализация	обеспечение организаций образования необходимыми учебными материалами и соответствующими нормативными документами в области охраны окружающей среды и природопользования
6	непрерывности	охватывает все уровни образования
7	доступности информации	обеспечение организаций образования любой информации, осведомляющей о составляющих качества жизни в стране
8	интегративности	интеграция образования с производственными предприятиями региона как основными потребителями образовательных услуг (всех специальностей) с целью видения и осознания экологических проблем данной отрасли производства; ориентирование на цели экологического развития
9	системности	системность в содержании экологического образования приведет к формированию упорядоченного восприятия знаний, умений и навыков по отношению к устойчивому развитию
10	конечной цели	формирование культуры устойчивого развития студента - есть конечной целью системы устойчивого развития в обществе
11	единства	культуры устойчивого развития – есть целостный педагогический процесс
12	связности	любой компонент системы представлен в единстве с его связями с окружением
13	развития	учитывается изменяемость системы, ее способность к развитию, расширению и накоплению информации при сохранении качественных показателей образовательного процесса
14	целостности	предполагает упорядоченность, последовательность и взаимообусловленность всех компонентов системы устойчивого развития
15	достаточности	рассмотрение степени необходимости и достаточности элементов системы образования для реализации конечной цели

Эти принципы имеют прямое отношение к системе образования и ее компонентам, в связи с этим их можно применить к разработке принципов по формированию культуры устойчивого развития в образовательном процессе.

В Актюбинском региональном государственном университете имени К.Жубанова исследовательские работы по формированию культуры устойчивого развития проводит доцент кафедры Биология, к.п.н., доцент Семенихина С.Ф., которая является соискателем степени доктора педагогических наук Оренбургского государственного педагогического университета, РФ с 2015 г. Тема докторской диссертации «Стратегия формирования культуры устойчивого развития студентов вуза» проходит апробирование по следующим направлениям:

1. По исследовательской работе:

- за период с 2018 г. 18 научных публикаций (8 международных (РФ, РБ) из них 2 (ВАК, РФ);
- подготовлено учебное пособие по дисциплине «Экология и устойчивое развитие» для студентов всех специальностей;
- проведено анкетирование студентов специальностей Экология и Биология, с целью определения сформированности качеств по культуре устойчивого развития и др.

2. По формированию культуры устойчивого развития у студентов:

- подготовлены научные конкурсные работы (РФ, Чебоксары, РК, Астана) со студентами специальности Экология и Биология по темам, формирующему студентов чувство ответственности за природу, сознание и культуру будущей профессии для устойчивого развития;
- темы дипломных работ связаны с утилизацией твердых бытовых отходов (согласно Программе по модернизации системы управления ТБО, 2014 г.), эколого-экономическим проблемам недропользования, зеленой экономике, биоиндикацией качества окружающей среды и др. (согласно Концепции по переходу РК к «зеленой экономике», май 2013 г.).

Список использованной литературы:

- 1 Егорычев С.А. Лапаева М.Г. Устойчивое развитие муниципальных образований: управление, модели, механизмы: Монография. – Оренбург: ООО ИПК "Университет", 2014. – 160 с.
- 2 Семенихина С.Ф. Информационно-корректирующий контроль качества обученности. LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. Saarbrücken, Deutschland, 2011. – 227 с.
- 3 Семенихина С.Ф. Теоретический анализ как педагогическое средство обоснования проблемы формирования культуры устойчивого развития студентов вуза // *Материалы докладов Международной сетевой научной конференции.* – Волгоград-Элиста, 2016. – С.161-164.
- 4 Семенихина С.Ф. Информационно-корректирующий контроль качества обученности как педагогическая технология в высшей школе *Бъдещето въпроси от света на науката – 2012: Материали за 8-а международна научна практична конференция.* Том 22. Педагогически науки – София, «Бял ГРАД – БГ», 2012. – С.63-66.
- 5 Дажо Р. Основы экологии. – М.: Наука, 1975. – 415 с.
- 6 Медоуз Д.Х., Медоуз Д.Л., Рандерс Й. *За пределами роста.* – М.: Изд. группа «Прогресс»: Пангея, 1995. – 304 с.
- 7 Одум Ю. Основы экологии. – М.: Мир, 1985. – 742 с.

УДК 37.013.77
МРНТИ 14.07.01

Сабирова Р.Ш.¹, Умуркулова М.М.²

¹к.п.н., профессор, зав.кафедрой психологии

²докторант 1-го курса

Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АКАДЕМИЧЕСКОГО СТРЕССА СТУДЕНТОВ И ИХ УЧЕТ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

В данной статье рассматриваются проблемы академического стресса: степень изученности данного вопроса в психолого-педагогической литературе, содержание стресса, связанного с учебным процессом в высшем учебном заведении, его специфические особенности и последствия. Обучение в

университете сопровождается значительным психоэмоциональным напряжением, связанным с большим объемом выполняемых задач, временными ограничениями, решением вопросов относительно будущего карьерного роста и пр. Кроме того, стресс негативно влияет на успешность выполнения учебных задач в результате снижения интеллектуальной работоспособности, искажения учебной мотивации. Актуальность исследования стресса связана с недостаточным освещением вопроса в современной отечественной литературе, недостаточным объемом диагностического инструментария, позволяющего провести всесторонний эмпирический анализ данного явления. Продемонстрированы результаты изучения специфики академического стресса у студентов различных направлений подготовки. Показано, что успешность преодоления стресса зависит от адаптивности копинг-поведения студента.

Ключевые слова: стресс, академический стресс, академическое выгорание, учебный процесс, обучение в ВУЗе, направление обучения.

Р.Ш. Сабирова¹, М.М. Умуркулова²

¹п.с.ғ.к., профессор, психология кафедрасының меңгерушісі

²1-ші курс докторанты

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

СТУДЕНТТЕРДЕГІ АКАДЕМИЯЛЫҚ СТРЕССТІҢ ЕРЕКШЕ ӨЗГЕШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ЕСЕПКЕ АЛУ

Аңдатпа

Бұл мақалада академиялық стресстің мәселелері қарастырылады: психологиялық-педагогикалық әдебиеттердегі осы мәселе туралы білім деңгейі, жоғары оқу орнындағы оқу процесіне байланысты стресстің мазмұны, оның ерекшеліктері мен салдары. Университетте оқу үлкен көлемдегі психоэмоционалды күйзеліспен, орындалатын тапсырмалардың үлкен көлемімен, уақыттық шектеумен, болашақ мансаптық өсуге қатысты мәселелерді шешумен және т.б. байланысты болады. Сонымен қатар, стресс зияткерлік үлгерімнің төмендеуі, білім беру уәждемесінің бұрмалануы нәтижесінде оқу міндеттерінің сәтті орындалуына жағымсыз әсер етеді. Академиялық стресс әсіресе университеттегі алғашқы курстарда бейімделу кезеңінде байқалады. Стресті зерттеудің өзектілігі қазіргі кезде бұл құбылыстың жан-жақты эмпирикалық талдауын жүргізу үшін диагностикалық құралдардың жеткіліксіз болуымен байланысты. Әр түрлі бағыттағы студенттердің академиялық стресстің ерекшеліктерін зерттеу нәтижелері көрсетілген. Күйзелісті жеңудің сәттілігі оқушының қиын жағдайға бейімделуіне байланысты екені көрсетілген.

Түйін сөздер: күйзеліс, академиялық стресс, оқу процесі, университеттегі оқу, оқыту бағыты.

R.Sh. Sabirova¹, M.M. Umurkulova²

¹с.п.с., профессор, head of the Department of psychology

²1st year doctoral student

Karaganda State University named after academician E.A. Buketov

SPECIFIC FEATURES OF ACADEMIC STRESS IN STUDENTS AND THEIR CONSIDERATION IN THE PEDAGOGICAL PROCESS

Abstract

This article discusses the problems of academic stress: the degree of knowledge of this issue in the psychological and pedagogical literature, the content of stress associated with the educational process in a higher educational institution, its specific features and consequences. Studying at the university is accompanied by significant psycho-emotional stress associated with the large volume of tasks performed,

time constraints, resolving questions regarding future career growth, etc. The relevance of the study of stress is associated with insufficient coverage of the issue in modern Russian literature, with an insufficient amount of diagnostic tools that allows a comprehensive empirical analysis of this phenomenon. The results of studying the specifics of academic stress in students of various areas of training are demonstrated. It is shown that the success of overcoming stress depends on the adaptability of the student's coping behavior.

Keywords: stress, academic stress, educational process, studying at the university, the direction of studying.

Общеизвестно, что период обучения студентов в высшем учебном заведении является одним из самых важных и трудных этапов профессионального развития. Являясь главной ступенью подготовки профессионала, наполненной различными по форме и содержанию вопросами и задачами, этот период неизбежно сопровождается жесткими временными рамками, информационной загруженностью, повышенной ответственностью за результаты работы. Кроме того, данный период совпадает с кризисной фазой онтогенеза, когда происходит адаптация молодого человека к самостоятельной взрослой жизни, связанным с принятием взвешенных решений, оценкой их последствий и осознанием личной ответственности за них. Поэтому совершенно не случайно, что целый пласт исследований психолого-педагогической науки касается этапа студенчества, его специфических особенностей, проблем и трудностей.

Изучение причин, препятствующих нормальному ходу процесса подготовки студента, представляется немаловажным с точки зрения экономических, временных и кадровых затрат. Одним из таких препятствий, по мнению многих исследователей, является академический стресс, являющийся неизбежным спутником студента на протяжении всего времени его нахождения в стенах учебного заведения [1, с. 85]. Особенно ярко это явление проявляется на первом курсе, когда происходит сложный процесс адаптации студента к процессу обучения, специфике ВУЗа, становление его первых профессиональных предпочтений [2, с. 211].

Для оптимизации процесса подготовки компетентного специалиста необходим глубокий теоретический и эмпирический анализ специфики академического стресса, оценка его тяжести, а главное – понимание путей его преодоления. Несмотря на очевидную необходимость всестороннего изучения феномена академического стресса и совладания с ним, с сожалением приходится отметить, что исследований, посвященных данному вопросу, недостаточно, особенно в отечественной литературе, тогда как в зарубежной научной литературе академический стресс подвергается более полному и серьезному анализу [3, с.538].

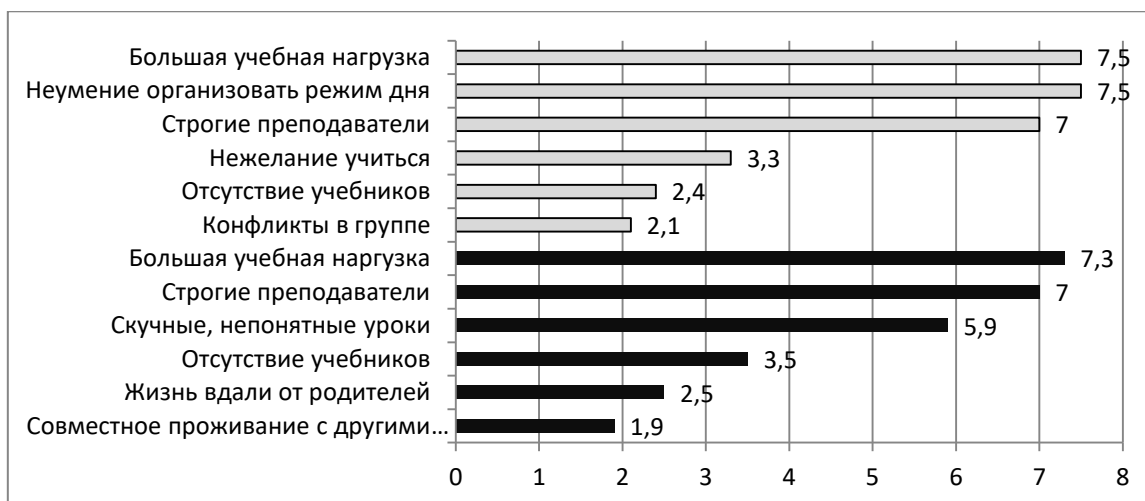
Традиционно данная проблематика рассматривается преимущественно в рамках профессионального стресса и его последствий [4, с. 117]. Отдельные работы посвящены изучению совладающего поведения (копинг-поведения) у молодых людей без учета стресс-факторов учебной деятельности. Существуют исследования, посвященные анализу психофизиологического состояния студентов в ситуации интеллектуальных испытаний, в период адаптации к ВУЗу; изучению вопросов учебной мотивации и ее составляющих; специфике межличностных отношений в период студенчества и ряд других [5, с. 20]. Однако указанные работы носят в основном описательный характер, ограничены рамками конкретного ВУЗа или контингента испытуемых; мало работ, в которых проводился бы сравнительный анализ специфических стресс-факторов, характерных для студентов различных специальностей, форм обучения и пр. [6,с.51]. Вообще, феномену академического стресса представители медицинской науки уделяют гораздо больше внимание, чем педагоги или психологи, несмотря на то, что угроза психологическому благополучию студента ничуть не меньше, чем соматическому, а психологические последствия стресса имеют глубинный, иногда неосознаваемый и зачастую необратимый характер в случае неэффективного его преодоления [7, с. 159].

Таким образом, изучение проблемы совладания с академическим стрессом выступает теоретической и практической предпосылкой совершенствования подготовки студента в высшем учебном заведении, что обусловило выбор темы настоящего исследования и его цель, которая заключается в анализе структуры академического стресса и способов его копинга у студентов различных направлений подготовки.

Для того, чтобы определить, какие именно факторы определяют специфику академического стресса и способы совладания с ним в зависимости от направления подготовки, было решено изучить степень подверженности стрессу и копинг-поведение студентов психологической и физико-математической специальностей. Нами были использованы тест на учебный стресс, предложенный

Ю.В. Щербатым, и опросник «Копинг-поведение в стрессовых ситуациях», адаптированный Т.А. Крюковой. В исследовании приняли участие 21 студент специальности «Психология» и 19 студентов специальности «Физика».

На приведенной ниже диаграмме представлены основные причины возникновения стресса у студентов обеих групп. Представлены 3 причины, вносящие наибольший вклад в возникновение стресса и 3 причины, которые, по мнению респондентов, меньше всего способствуют формированию стресса (рис.1).

Примечание: серым цветом обозначены данные студентов-психологов, черным цветом – студентов-физиков.

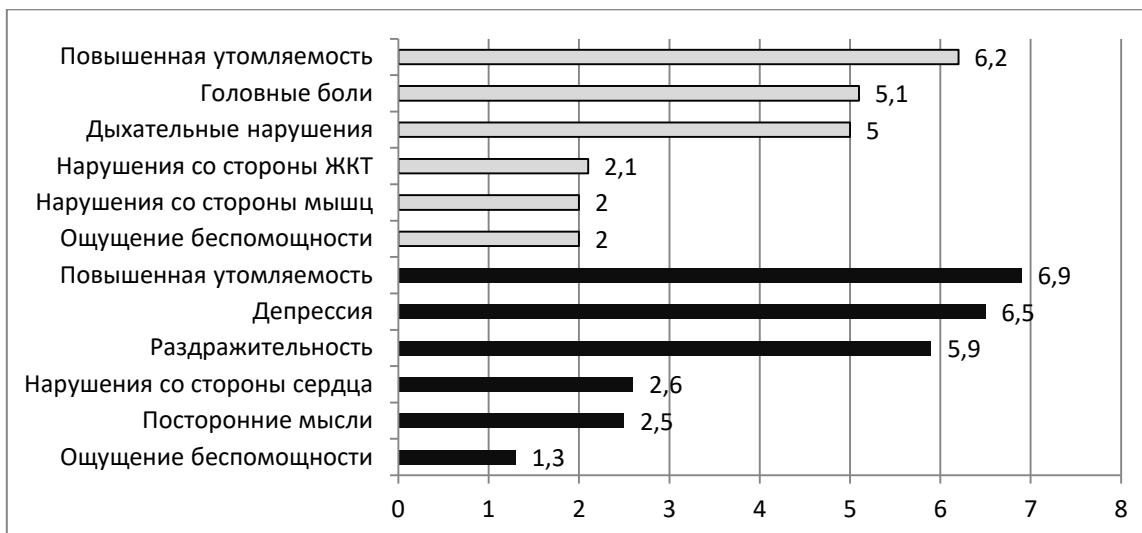
Рисунок-1. Наиболее и наименее значимые проблемы, составляющие структуру академического стресса, баллы

В качестве одного из основных причин, приводящих к стрессовому состоянию, студенты обеих направлений подготовки назвали большую учебную нагрузку (7,5 и 7,3 балла при средних 3,4 баллах по шкале автора методики). Выраженным стрессогенным фактором для обеих групп оказалось строгое отношение к студентам преподавателей (по 7 баллов при средних 4,8 баллах). Единственным отличием в группе наиболее стрессогенных факторов является то, что для студентов-психологов неумение эффективно организовать режим дня вызывает стрессовую реакцию (7,5 баллов), тогда как для студентов физико-математического факультета скучные и непонятные уроки вносят большой вклад в формирование стрессового состояния (5,9 баллов).

Для студентов психологической специальности нежелание учиться (3,3 балла), отсутствие необходимых учебников (2,4 балла) и конфликты в группе (2,1 балла) меньше всего вызывают субъективный дискомфорт. Студенты технической направленности не волнуются по поводу отсутствия учебной литературы (3,5 баллов), жизни вдали от родителей (2,5 балла) и необходимости совместного проживания в общежитии с другими студентами (1,9 балла).

На вопрос опросника о том, как изменился уровень стресса за последние месяцы, 51% студентов-психологов ответили, что стресс возрос незначительно, 39% – что выраженность стресса не изменилась. Остальные 12% отмечают значительное повышение стресса. В группе физиков студенты на аналогичный вопрос дали следующие ответы: 50% – возрос значительно, 26% – возрос незначительно, 24% не отмечают изменений в динамике стрессового состояния.

Ниже приводятся проявления стресса, связанного с учебой (рис.2). На данной диаграмме приводятся 3 самых ярких и 3 самых слабовыраженных проявлений у студентов каждой группы. В качестве приемов для снятия повседневного учебного стресса испытуемые обеих групп назвали обращение к родителям за поддержкой и советом (40% психологи, 52% физики), а также общение с друзьями (28% и 21% соответственно). Кроме этого, будущие психологи для снятия психоэмоционального напряжения периодически делают перерывы в учебе (22%), а студенты-физики с этой же целью совершают частые прогулки (17%).

Примечание: серым цветом обозначены данные студентов-психологов, черным цветом – студентов-физиков.

Рисунок-2. Наиболее и наименее выраженные проявления стрессового состояния, связанного с учебой, баллы

Анализ предэкзаменационного волнения показал, что студенты обоих направлений обучения оценивают тяжесть данного состояния достаточно высоко. Студенты-психологи присвоили предэкзаменационному волнению 8,5 баллов из 10 возможных, а студенты-физики еще больше – 9,1 балл из 10 баллов. Это говорит о выраженной степени эмоционального напряжения, усилению волнения и чувства неопределенности непосредственно перед экзаменом, что, несомненно, негативно сказывается на успешности прохождения испытания.

Симптоматическая картина экзаменационного стресса ярко представлена в обеих группах. Психологи, так же, как и физики, отметили у себя сердцебиение, затрудненное дыхание, мышечную скованность и тремор. Физики добавляют к этому списку еще и головные и прочие боли. Чаще всего студенты гуманитарного направления справляются с волнением перед экзаменом при помощи прогулок, вкусной еды, физической активности. Студенты физико-технического направления обсуждают эту проблему с друзьями, используют дыхательно-медитативные упражнения, стараются дольше спать.

Наконец, выяснилось, что общий показатель экзаменационного волнения с группе будущих психологов составляет 6,9 балла, а будущих физиков – 8,3 балла, что превышает средний балл, выявленный Ю.В. Щербатым, которых составляет 6 баллов.

Анализ совладающих стратегий студентов-психологов показал, что в данной группе испытуемых присутствуют различные варианты совладающего поведения (рисунок 3).

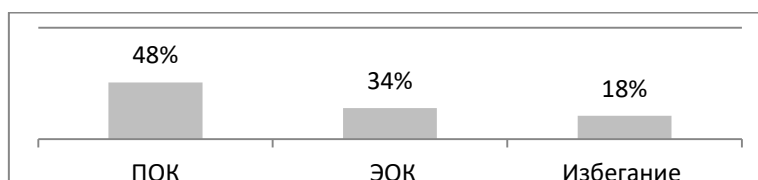

Рисунок-3. Общие показатели базисных стратегий в выборке студентов-психологов

Около половины выборки испытуемых (48%) проявляют проблемно-ориентированное копинг-поведение. Выбор проблемно-ориентированного копинга зависит от возможности объективного анализа конкретной проблемной задачи, ее значимости и сложности; от оценки копинг-ресурсов, необходимых для совладания со стрессором – знаний, интеллектуальных и физических данных, семейной, дружеской поддержки и т.д. 34% студентов в стрессовых ситуациях прибегают к эмоционально-ориентированному копинг-поведению. Эмоционально-ориентированный копинг –

относительно адаптивная стратегия, ориентированная на эмоциональное отреагирование ситуации. Высокие показатели по рассматриваемой стратегии говорят о значительном погружении в эмоциональные переживания и неспособности к сосредоточенному и целенаправленному анализу ситуации. Копинг «Избегание» наблюдается у 18% испытуемых. Данный копинг является наименее конструктивным из стратегий, выделяемых Н.С. Эндлером. Наблюдается уход от когнитивного анализа, эмоционального осмысления, активных поведенческих действий.

Совладающее поведение будущих физиков характеризуется следующими особенностями (рис.4). Большая часть выборки, 64% от общего числа испытуемых обладают эмоционально-ориентированным копинг-поведением, которое исследователи относят к относительно адаптивной форме совладания.

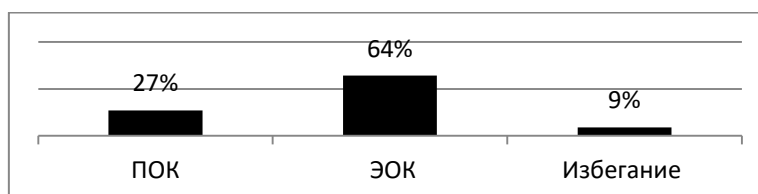

Рисунок-4. Общие показатели базисных стратегий в выборке студентов-психологов

Причиной недостаточной успешности данного стиля является то, что при неподдающихся контролю сложных жизненных обстоятельствах индивид нацелен не на объективный разносторонний анализ ситуации, а эмоции, возникающие в связи со стрессом. 27% испытуемых данной группы в экстремальных ситуациях используют проблемно-ориентированный копинг; копинг-стиль избегания, определяемый как самый неадаптивный, наблюдается всего у 9% респондентов.

Резюмируя результаты проведенного исследования, можно заключить, что значительная учебная нагрузка является самым главным фактором формирования академического стресса у подавляющего большинства студентов, независимо от специальности. Полученные результаты по данному показателю значительно превышают нормальные значения, что говорит об особом месте, которое занимает этот фактор в появлении стрессового состояния. Кроме того, для студентов-психологов важно правильно организовать распорядок дня, режим труда и отдыха. По мнению студентов, успешное планирование, усвоение всего объема учебного материала и налаживание отношений со строгими преподавателями важны для борьбы со стрессом. Это подтверждается и результатами анализа копинг-поведения, которое обнаруживает его проблемно-ориентированный характер, нацеленный на осознание и эффективное разрешение возникающих в ходе обучения трудностей.

Обнаружено, что будущие физики жалуются на проблемы преимущественно эмоционального плана – пониженное настроение, депрессивные состояния, раздражительность. Это находит свое отражение в поиске пути совладающего поведения студентов-физиков - его эмоциональную направленность, которая ориентирована на преодоление симптомов психоэмоционального неблагополучия, снятие негативных переживаний, связанных со стрессом. Как отмечалось выше, данный вид копинга является недостаточно адаптивным, так как он не носит каузальный характер, а лишь снижает степень выраженности актуального аффективного статуса.

Полученные результаты говорят о том, что у студентов физико-математической направленности уровень выраженности стресса по многим показателям оказался выше по сравнению со студентами-психологами, что связано с выбором преимущественно неадаптивных форм копинг-поведения данными студентами.

Таким образом, в группах с различной направленностью обучения выявлены отличия как в структуре и проявлениях академического стресса, так и в способах совладающего с ним поведения. Полученные результаты указывают на необходимость дальнейшего изучения проблемы академического стресса, нахождения и апробации методов более углубленной его диагностики. Необходимо создание психолого-педагогических условий, способствующих эффективному совладанию со стрессом, формирующимся во время обучения студентов в высшем учебном заведении. Обнаруженные данные о значительной степени выраженности проблем психологического и соматического плана в ситуации стресса говорят о необходимости психологического сопровождения студентов, особенно в период их адаптации на начальной стадии обучения.

Список использованной литературы:

- 1 Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2001. – 304 с.
- 2 Карякина С.Н. Характеристика учебного стресса студентов младших и старших курсов высшего учебного заведения // Ученые записки Орловского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки, 2010. – №2. – С.210-215.
- 3 Ahern N.R. & Norris A.E. (2011). Examining factors that increase and decrease stress in adolescent community college students. *Journal of Pediatric Nursing*, 26, 530-540.
- 4 Щербатых Ю.В. Психология стресса и методы коррекции. – СПб.: Питер, 2006. – 256 с.
- 5 Холмогорова А.Б., Гараян Н.Г., Евдокимова Я.Г., Москова М.В. Психологические факторы эмоциональной дезадаптации у студентов // Вопросы психологии, 2009. – №3. – С.16-26.
- 6 Жуйкова М.В. Влияние направленности обучения (гуманитарной / технической) на выбор стратегий и стилей совладающего поведения // Психология психических состояний: материалы V зимней школы по психическим состояниям / под ред. М.Г. Юсупова. – Казань: Казан. ун-т, 2011. – С.47-53.
- 7 Cotton S.J., Dollard M.F. & de Jonge J. (2002). Stress and student job design: Satisfaction, well-being and performance in university students. *International Journal of Stress Management*, 9, 148-162.

МРНТИ 14.35.07

Сарсенбаева Л.О.¹

¹к.психол.наук, доцент

Алматинский филиал Санкт-Петербургского гуманитарного университета профсоюзов

ПРОБЛЕМА АДАПТАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ К ОБУЧЕНИЮ В ВУЗЕ

Аннотация

Проблема адаптации иностранных студентов в образовательный процесс казахстанских вузов приобретает актуальность в связи с задачами интеграции Республики Казахстан в мировое образовательное пространство. В целях создания адаптивной образовательной среды необходимо изучение факторов, условий и механизмов процесса адаптации иностранных студентов.

Адаптация иностранных студентов к образовательной среде вуза рассматривается как многосторонний динамический процесс, включающий социокультурную, языковую, коммуникативную, психологическую, дидактическую стороны, длительность и успешность которого определяется как объективными, так и субъективными факторами. В качестве центрального компонента рассматривается психологическая адаптация.

В настоящей статье приводится анализ исследований по проблеме психологической адаптации иностранных студентов. Раскрываются результаты анкетирования иностранных студентов КазНПУ имени Абая. Намечены пути создания благоприятных психолого-педагогических условий для успешной адаптации иностранных студентов.

Ключевые слова: адаптация, иностранный студент, социокультурная среда, социокультурная адаптация, учебно-профессиональная деятельность, адаптивная образовательная система, языковая адаптация, коммуникативная адаптация, психологическая адаптация, личностные свойства.

Л.О. Сарсенбаева¹

¹психол.г.к., доцент

Санкт-Петербург кәсіподақтар гуманитарлық университетінің Алматы филиалы

ЖОО-ДА ШЕТЕЛДІК СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУҒА БЕЙІМДЕЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Шетелдік студенттердің қазақстандық жоғары оқу орындарының білім беру үдерісіне бейімделу мәселесі Қазақстан Республикасының әлемдік білім беру кеңістігіне кірігуінің міндеттеріне байланысты өзектілікке ие болып отыр. Бейімдік білім беру ортасын құру мақсатында шетел студенттерінің бейімделу процесінің факторлары, шарттары мен механизмдерін зерделеу қажет.

Шетелдік студенттердің ЖОО-ның білім беру ортасына бейімделуі әлеуметтік-мәдени, тілдік, коммуникативтік, психологиялық, дидактикалық жақтарын қамтитын көпжақты динамикалық процесс ретінде қарастырылады, оның ұзақтығы мен табыстылығы объективті және субъективті факторлармен анықталады. Орталық компонент ретінде психологиялық бейімделу қарастырылады.

Бұл мақалада шетелдік студенттердің психологиялық бейімделу мәселесі бойынша зерттеулерге талдау жасалады. Абай атындағы ҚазҰПУ-дың шетел студенттеріне сауалнама жүргізу нәтижелері ашылуға. Шетелдік студенттердің табысты бейімделуі үшін қолайлы психологиялық-педагогикалық жағдай жасау жолдары белгіленді. бейімделу.

Түйін сөздер: бейімдеу, шетел студенті, социомәдени сәрсенбі, социомәдени бейімделуі, оқу-кәсіптік қызмет, бейімделу білім беру жүйесі, тілдік бейімделу, коммуникативтік бейімделу, психологиялық бейімделу, жеке қасиеттері.

L.O. Sarsenbayeva¹

¹PhD., associate Professor

Almaty branch of St.Petersburg Humanitarian University of trade unions, Almaty

THE PROBLEM OF ADAPTATION OF FOREIGN STUDENTS TO STUDY AT THE UNIVERSITY

Abstract

The problem of adaptation of foreign students in the educational process of Kazakh universities becomes relevant in connection with the integration of the Republic of Kazakhstan in the world educational space. In order to create an adaptive educational environment, it is necessary to study the factors, conditions and mechanisms of the process of adaptation of foreign students.

Adaptation of foreign students to the educational environment of the University is considered as a multilateral dynamic process, including socio-cultural, linguistic, communicative, psychological, didactic aspects, the duration and success of which is determined by both objective and subjective factors. Psychological adaptation is considered as a Central component.

This article provides an analysis of research on the problem of psychological adaptation of foreign students. The results of the survey of foreign students of KazNPU named after Abai are revealed. The ways of creating favorable psychological and pedagogical conditions for the successful adaptation of foreign students are outlined.

Keywords: adaptation, foreign students, social and cultural environment, socio-cultural adaptation, educational and professional activity, adaptive educational system, language adaptation, communicative adaptation, psychological adaptation, personal properties.

Введение. В системе образования Республики Казахстан наблюдается поступательный рост контингента студентов-иностранцев. В стратегии академической мобильности в Республике Казахстан на 2012-2020 годы в качестве одной из приоритетных задач обозначено обеспечение качества пребывания иностранных преподавателей, исследователей и студентов в Казахстане (входящая мобильность), что предусматривает рост контингента иностранных студентов в вузах Казахстана на 20% ежегодно, рост контингента иностранных магистрантов, докторантов и других ученых, занимающихся перспективными научными исследованиями, на 20% ежегодно [1]. В настоящее время продолжается работа по привлечению иностранных студентов за счет внедрения практики двудипломного образования, реализации образовательных программ на английском языке. На сегодняшний день в Республике Казахстан обучаются представители 16 государств. В связи с этим одной из актуальных задач совершенствования образования в высшей школе является изучение процесса адаптации иностранных студентов к обучению, к осуществлению сложной познавательной деятельности и разнопланового общения.

Успешность адаптационного процесса студентов к учебной деятельности и социальной среде вуза служит основой для эффективности их профессиональной подготовки, что мотивирует на новые достижения. В связи с этим актуальным становится исследование механизмов социальной, культурной и психологической адаптации иностранных студентов в вузах Казахстана для определения направлений и содержания оказания им помощи и организации психолого-педагогического сопровождения. Целью нашего исследования явилось исследование особенностей адаптации иностранных студентов в вузах Республики Казахстан.

Основная часть. Понятие «адаптация» рассматривается в науке (от лат. adaptacio) как приспособление строения и функций организмов к условиям существования и установления взаимоотношений между личностью и средой. Эта дефиниция является предметом изучения целого ряда наук о человеке – философии, социологии, социальной психологии, педагогики, физиологии и др.

Изучение психолого-педагогических условий адаптации связано, в основном, с исследованием внешних и внутренних факторов адаптации к вузовскому обучению, в частности, к таким его фундаментальным составляющим, как познавательная деятельность и межличностные взаимодействия. Это предполагает выделение дидактической (учебной) и социально-психологической (коммуникативной) адаптации.

Факторы, условия, принципы, критерии адаптации иностранных студентов в вузе раскрыты в исследованиях М.А. Ивановой, И.А. Пугачевым, Н.А. Савотиной, И.В. Троцуки другими исследователями. Так, И.А. Пугачев считает, что для успешной адаптации иностранных студентов к вузу нужно решить такие проблемы, как познание и межличностное общение в этнически разнородных учебных группах, предотвращение конфликтных ситуаций на межнациональной и религиозной почве, стабилизация общего благоприятного психологического климата и условий успешного учебного процесса [2, с. 26]. Адаптацию китайских студентов в вузах России освещали Вэй Син [3], Ли Минь [4].

Обзор современных зарубежных исследований показал, что в основном их внимание направлено на анализ трудностей, которые испытывают иностранные студенты и определение условий для их успешной адаптации. Так, E.Park описывает сложности академической адаптации иностранных студентов в вузы США. Приводятся результаты опроса обучающихся: отмечаются довольно высокие показатели коммуникативных навыков - взаимодействие с администрацией и людьми более высокого статуса в университете (90%); удовлетворенности своим академическим опытом (97%); более низко студенты оценивают такие параметры, как использование своего культурного опыта при выполнении заданий (68%). Ведущим фактором адаптации автор считает овладение письменной речью на языке обучения [5].

Проблема адаптации к обучению в вузе актуальна для всех студентов, но особенно для приезжающих на обучение в другую страну. Помимо приспособления к новой образовательной системе, им также нужно адаптироваться к новой социокультурной среде. Различия климатических условий, языка, традиций, требований кобучающимся оказываются теми значимыми факторами, которые способны затруднить процесс интеграции в среду вуза. Учитывая все эти компоненты, ученые выделяют три группы иностранных студентов по показателям их социальной адаптации:

- 1) иностранный студент, попадая в новую социокультурную среду, полностью принимает обычаи, традиции, нормы, ценности и т.п., которые постепенно начинают доминировать над первоначальными этническими чертами;
- 2) происходит частичное восприятие новой социокультурной среды, которое проявляется в принятии «обязательных норм общества», но при этом сохраняются основные этнические черты посредством образования этнических групп;
- 3) происходит отказ или «обособление» от принятия культурных норм и ценностей, характерных для большинства представителей социального окружения [6].

Важным компонентом адаптации иностранных студентов является их активная учебно-профессиональная деятельность. Различия в национальной и казахстанской системах высшего образования могут вызвать состояние когнитивного диссонанса в силу различий как в организации образовательной деятельности, так и в формах контроля и оценки учебных достижений. Здесь важным условием является обеспечение адаптивной образовательной системы, фасилитационная направленность деятельности руководства, преподавателей, эдвайзеров по сопровождению студентов не только на начальном этапе, но и на всем протяжении их образовательной траектории.

Не менее важным аспектом успешности учебной деятельности иностранных студентов является сформированность языковых навыков. Согласно мировой практике, большинство студентов обучаются на годичных подготовительных курсах (foundation), где осуществляется языковая подготовка на языке обучения, развитие устной и письменной речи. Успешность реализации данного аспекта во многом определяется его связью с социокультурной адаптацией, интегрированным характером изучения языка с усвоением культурных норм и ценностей общества, в которое интегрируется студент. В связи с этим важной задачей для преподавателей становится обеспечение студентов профессиональными текстами, параллельное предъявление текстов на двух языках,

применение форм и методов обучения, способствующих их активному вовлечению в образовательный процесс.

С языковой адаптацией непосредственно связана коммуникативная адаптация иностранных студентов. Помимо учебных занятий, этому процессу способствует организация различных форм работы, направленных на формирование коммуникативных навыков. Традиционно полиэтничный состав учебных групп в казахстанских вузах во многом способствует погружению в языковую среду и облегчает усвоение языка обучения.

Анализ позволил выявить ряд компонентов психологической адаптации к новой образовательной среде:

- мотивация учебных достижений;
- выстраивание взаимоотношений в студенческой группе;
- взаимодействие с преподавателями;
- установка на саморазвитие и др.

В этом процессе можно выделить как объективные условия (новые условия обучения, группа, среда в целом), так и субъективные факторы, то есть психологические характеристики личности самого иностранного студента.

Естественными психологическими состояниями на начальном этапе обучения являются тревожность, эмоциональное напряжение, информационный стресс.

Важными личностными свойствами, обеспечивающими оптимальное вхождение в новую образовательную среду, мы считаем:

- стрессоустойчивость и психоэмоциональную устойчивость;
- толерантность;
- способность к самоорганизации учебно-профессиональной деятельности;
- развитые адаптивные способности личности;
- гибкость мышления;
- открытость для общения, коммуникабельность.

Нами было проведено анкетирование иностранных студентов 1 курсов КазНПУ имени Абая и КазНУ имени аль-Фараби из Китая и Южной Кореи с целью изучения проблем адаптации. На вопрос «Привыкли ли Вы к жизни и учебе в Казахстане?» 80% ответили положительно. Среди трудностей проживания были названы – «сильно скучаю по дому» - 60%, «не удовлетворяют условия проживания в общежитии» - 30%, «сложности привыкания к новой культуре» - 10%. Среди проблем, с которыми приходится сталкиваться в Казахстане, студенты назвали: малое количество мероприятий и праздников для иностранных студентов; малое количество информации на иностранном языке, отсутствие возможности соблюдать религиозные ритуалы.

Второй блок вопросов касался процесса обучения. На вопрос «Нравится ли Вам учиться в Казахстане» 40% ответили, что нравится, а 60% - в целом нравится, но есть проблемы, которые можно решить. На вопрос «Испытываете ли Вы трудности в обучении?» 30% ответили отрицательно; слабую подготовку по русскому языку указали 60%, и 10% отметили, что преподаватели уделяют мало внимания иностранным студентам.

Среди мероприятий, направленных на решение проблем иностранных студентов были названы: увеличение часов на изучение иностранного языка, увеличение часов для консультаций с преподавателями по специальным дисциплинам, улучшение условий проживания.

Заключение. Рост контингента студентов-иностранцев в вузах Казахстана обуславливает актуальность исследования механизмов адаптации студентов к обучению, определения факторов, условий, принципов, критериев успешной адаптации иностранных студентов в вузе.

Адаптация к новым условиям локальной среды вуза и к новой иноязычной среде – это основные аспекты вхождения в образовательный процесс. Этот процесс включает в себя разные стороны – физиологическую, культурную, языковую, коммуникативную, психологическую адаптацию, которая протекает во времени в разные сроки в зависимости от психологических свойств и способностей личности. Перспективной проблемой становится выявление психолого-педагогических условий адаптации, позволяющих достичь положительных результатов в процессе учебно-познавательной деятельности и межличностного общения иностранных студентов в условиях казахстанского вуза.

Проведенное теоретико-аналитическое исследование позволило сделать следующие выводы:

1. Социально-психологическая адаптация иностранных студентов к образовательной системе казахстанского вуза представляет собой многосторонний и динамический процесс включения студента в новую социальную, этнокультурную и учебную среду.

2. В процессе общения с иностранными студентами необходимо учитывать их личностные особенности и формировать качества и умения, необходимые для успешной социально-психологической адаптации.

3. Успешность адаптации иностранных студентов определяется учетом взаимосвязи всех факторов (этнокультурного, языкового, коммуникативного) и организацией психолого-педагогического сопровождения процесса адаптации.

Список использованной литературы:

1 Стратегия академической мобильности в Республике Казахстан на 2012-2020 годы, МОН РК. – Астана, 2012.

2 Пугачёв И.А. Этнокультурная адаптация иностранных учащихся к условиям жизни и обучения в России // Вестник РУДН. Серия: Русский и иностранные языки и методика их преподавания, 2012. – №4. – С.21-27.

3 Вэй Син. Адаптация китайских студентов к межкультурному общению в образовательном процессе российского вуза: дис. ... канд. пед. наук: – Воронеж, 2003. – 201 с.

4 Ли Минь. Адаптация китайских студентов к обучению в российском вузе: лингводидактические задачи // Педагогическое образование в России. 2011. – №1. – С.165-169.

5 Park E. Issues of International Students' Academic Adaptation in the ESL Writing Class: A Mixed-Methods Study // Journal of International Students. Online Volume 6, Issue 4 (2016). – P.887- 904.

6 Тихонова Е.Г. Особенности адаптации иностранных студентов вузе региона // Регионоведение. – 2010. – №2. <http://regionsar.ru>

УДК 378:[37.013.42+37.013.43]
МРНТИ 14.35.05

Зарединова Э.Р.¹

¹к.п.н., доцент, Институт проблем воспитания НАПН Украины
г. Киев, Украина

ДИАГНОСТИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ СТУДЕНТОВ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье раскрыта актуальность поднимаемой проблемы и дано обоснование необходимости формирования социокультурных ценностей у студентов. На основе анализа научной литературы доказано, что социокультурные ценности создают инвариантную часть культуры. Это категории, которые характеризуют отношение общества к явлениям социокультурного мира, являются необходимыми для эффективной жизнедеятельности людей, которая обеспечивается благодаря овладению личностью ценностями общества, присущими ему культурными ориентирами. Акцентировано внимание на том, что особое значение формирование социокультурных ценностей имеет для студентов, для которых характерны неадекватные реакции на преобразования, имеющие место в современном обществе, смещение приоритетов в ценностной сфере, потеря идеалов.

В статье отмечается необходимость проведения диагностической работы по выявлению уровня сформированности социокультурных ценностей современных студентов, уточняются имеющиеся в современной психолого-педагогической науке теоретические наработки по вопросу диагностики воспитанности и сформированности ценностей социокультурной направленности. На этой основе представлена структура содержательного компонента социокультурных ценностей: ценности макроуровня, ценности мезоуровня ценности микроуровня. Социокультурная среда образовательного учреждения определяет особенности воспитания студенческой молодежи включает дидактический, воспитательный, познавательный и развивающий аспекты, которые позволили выделить ряд педагогических условий, способствующих эффективности воспитательной работы.

Представлена процедура диагностической работы: цель, задачи, методы исследования, выявлен диагностический инструментарий: критерии, показатели, методы исследования и методики. Структура социокультурных ценностей включает мотивационно-ценностный, когнитивный и праксеологический компоненты. Следовательно, мотивационно-ценностному компоненту соответствует

мотивационно-аксиологический критерий, когнитивному – когнитивно-рефлексивный, субъектно-деятельностный. Выявление сформированности социокультурных ценностей студентов будет осуществляться по уровням: высокий, средний и низкий. Это позволит объективно оценить характер и содержание личностной культурной компоненты.

Ключевые слова: ценность, культура, образование, формирование, социокультурные ценности, личность, студент, образовательная среда, социокультурное воспитание, диагностический инструментарий.

Э.Р. Зарединова¹

¹т.ғ.к., доцент, Украина Ұлттық ғылым академиясының білім беру мәселелері институты
Киев қ., Украина

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҒЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ДИАГНОСТИКАЛЫҚ ҚҰРАЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақалада көтеріліп отырған мәселенің өзектілігі студенттер арасында әлеуметтік-мәдени құндылықтарды қалыптастыру қажеттілігін негіздеу. Ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде әлеуметтік-мәдени құндылықтар мәдениеттің өзгермейтін бөлігін құрайтыны дәлелденді. Бұл қоғамның мәдени-мәдени дүниенің құбылыстарына қатынасын сипаттайтын, адамдардың тиімді жұмыс істеуі үшін қажет, адамның мәдени құндылықтарына тән қоғам құндылықтары арқылы адамның шеберлігі арқылы қамтамасыз етілетін категориялар. Студенттер үшін әлеуметтік-мәдени құндылықтардың қалыптасуы қазіргі қоғамда болып жатқан өзгерістерге жеткіліксіз реакциялар мен сипатталатын, құндылықтар саласындағы басымдықтарды жылжытатын және мұраттарының жоғалуы ерекше маңызды екендігіне назар аударылады.

Мақалада қазіргі студенттердің әлеуметтік-мәдени құндылықтарының қалыптасу деңгейін анықтау үшін диагностикалық жұмыстардың қажеттілігі айтылған, тәрбие диагностикасы және әлеуметтік-мәдени құндылықтардың қалыптасуы туралы қазіргі психологиялық-педагогикалық ғылымда теориялық әзірлемелер нақтыланған. Осы негізде әлеуметтік-мәдени құндылықтардың мазмұнды компонентінің құрылымы келтірілген: макро-деңгейлік мәндер, мезоскалды құндылықтар және микродеңгей деңгейлері. Білім беру мекемесінің әлеуметтік-мәдени ортасы студенттерді оқытудың ерекшеліктерін анықтайды және дидактикалық, тәрбиелік, танымдық және дамудың аспектілерін қамтиды, бұл тәрбие жұмысының тиімділігіне ықпал ететін бір қатар педагогикалық жағдайларды анықтауға мүмкіндік береді.

Диагностикалық жұмыс тәртібі ұсынылған: мақсаты, міндеттері, зерттеу әдістері, диагностика құралдары: критерийлер, көрсеткіштер, зерттеу әдістері мен әдістері. Әлеуметтік-мәдени құндылықтардың құрылымына мотивациялық-құндылық, танымдық және праксеологиялық компоненттер кіреді. Сондықтан мотивациялық-құндылық компоненті мотивациялық-аксиологиялық өлшемге, танымдық – танымдық-рефлексивті, субъективті-белсенділікке сәйкес келеді. Студенттердің әлеуметтік-мәдени құндылықтарын қалыптастыру жоғары, орта және төменгі деңгейлер бойынша жүзеге асырылды. Бұл жеке мәдени компоненттің сипаты мен мазмұнын объективті бағалауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: құндылықтар, мәдениет, білім, форма, әлеуметтік-мәдени құндылықтар, тұлға, студент, білім беру ортасы, әлеуметтік-мәдени білім, диагностикалық құралдар.

E.R. Zaredinova¹

¹c.p.s., assistant professor, The Institute of Problems on Education
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

DIAGNOSTIC INSTRUMENTS for STUDYING SOCIO-CULTURAL VALUES of STUDENTS in HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract

The urgent problem and the rationale for the formation of sociocultural values of students is obtained in the article. Based on the analysis of scientific literature, it is proved that sociocultural values create an

invariant part of culture. These are the categories that characterize the attitude of society to the phenomena of the sociocultural world, which are necessary for the effective functioning of people, which is ensured through the mastery of a person by the values of society inherent in his cultural landmarks. Attention is focused on the fact that the formation of sociocultural values is of particular importance for students who are characterized by inadequate reactions to transformations taking place in modern society, shifting priorities in the value sphere, and the loss of ideals.

The need for diagnostic work to identify the level of sociocultural values formation of modern students is obtained in the article. The theoretical developments available in modern psychological and pedagogical science on the diagnosis of upbringing and the formation of sociocultural values are clarified. On this basis, the structure of the meaningful component of sociocultural values is presented: macro-level values, mesolevel values and micro-level values. The sociocultural environment of an educational institution determines the characteristics of the education of students, including didactic, educational, cognitive and developmental aspects that allow us to highlight a number of pedagogical conditions that contribute to the effectiveness of educational work.

Diagnostic work procedures are presented: purpose, objectives, research methods, diagnostic instruments are revealed: criteria, indicators, research methods and techniques. The structure of sociocultural values includes motivational-value, cognitive and praxeological components.

Therefore, the motivational-value component corresponds to the motivational-axiological criterion, the cognitive – cognitive-reflexive, subjective-activity. Revealing the formation of socio-cultural values of students will be carried out by levels: high, medium and low. This will allow an objective assessment of the nature and content of the personal cultural component.

Keywords: values, culture, education, formation, sociocultural values, personality, student, educational environment, sociocultural education, diagnostic instruments.

Постановка проблемы. Современные глобализационные процессы, сопровождаемые интенсивной интеграцией стран и народов во всех сферах общественной жизни – социально-экономической, политической, культурной, переориентацией образования на гуманистические приоритеты, усилением требований к личности повышают значимость формирования у подрастающего поколения социокультурных ценностей, овладение которыми обеспечивает единство общей и национальной культуры, способность эффективно ориентироваться в социокультурном пространстве. В этих условиях усиливается культуротворческая роль образования, формируется новый идеал студента как «человека культуры», который владеет социокультурными ценностями, определяющими активную жизнедеятельность личности, обеспечивающими ее способность ориентироваться в различных сферах социальной и профессиональной деятельности, гармонизирующими внутренний мир и отношения с социумом.

Ценностные ориентиры высшей школы требуют переосмысления и усовершенствования базовых научных концепций, внедрения в практику новейших фундаментальных и прикладных исследований, использования всего потенциала принципов, организационных форм, методов и средств обучения и воспитания.

Вопросы, связанные с сущностью социокультурных ценностей, их значением для успешной жизнедеятельности человека, привлекают внимание представителей различных отраслей научного знания.

Анализ последних публикаций. В философском аспекте к изучению проблемы социокультурных ценностей обращаются В.Андрущенко, Л.Баева, Л.Панченко; как психологический феномен, социокультурные ценности освещаются в работах И.Бега, М.Боришевского, Н.Дембицкой, А.Киричука; в социальной психологии разработкой этого вопроса занимаются Ю.Борисова, Т.Вольфовская, И.Липский, Г.Золотухин и другие.

В педагогике проблема социокультурных ценностей раскрывается в исследованиях Е.Бондаревской, В.Долженко, О.Картавых, Т.Кравченко, Т.Равчиной.

Также исследование социокультурной и средовой проблематики представлены такими направлениями: обоснование феномена социокультуры (П.Сорокин), современная трактовка социокультурного подхода (Н.Черныш, А.Ровенчак), психологический формат социокультурных ценностей (В.Билски, Г.Олпорт, М.Рокич, Ш.Шварц, Э.Шпрангер), изучения социокультурных ценностей в диссертационных работ (Т.Артимонова, И.Баранова, Д.Даянова, Л.Демидова, А.Карасева, С.Назаркина и др.). Однако при такой заинтересованности различными аспектами социокультурной

проблематики, вопрос целостного рассмотрения критериального аппарата и инструментария исследования социокультурных ценностей в образовательной среде является недостаточно исследованным.

На сегодня в научной литературе конкретизированы различные аспекты, связанные с формированием социокультурных ценностей личности: особенности формирования социокультурных ценностей в контексте социальной философии (Т.Спирина); исследование ценностных ориентаций и потребностей современной молодежи (О.Остапко); анализ особенностей социокультурных ценностей современной молодежи (Д.Ваниянц, А.Рубанов); определение социокультурных ценностей этноса как фактор формирования нравственных взаимоотношений учащихся (Т.Валиахметова); изучение национальной идентичности и социокультурных ценностей населения в современном белорусском обществе (Л.Титаренко); формирование социокультурных ценностей молодежи в процессе взаимодействия учреждений культурно-досуговой сферы и средств массовой информации (З.Назаркина); исследование социокультурных ценностей современного студенчества различных социально-этнических культур (Н.Шемякина) и другие.

Цель статьи – определить диагностический инструментарий, позволяющий выявить уровень сформированности социокультурных ценностей студентов в учреждениях высшего образования.

Развитие образования сегодня происходит на фоне духовной опустошенности современного общества, потери духовно-нравственных, гуманистических ориентиров и ценностей, доказательством этого является распространение таких негативных явлений как аморальность и асоциальность, жестокость и агрессия, интолерантность и враждебность, и ряд других. Негативное влияние на развитие образования также оказывает дальнейшая дегуманизация всех сторон жизни общества, незаметная подмена истинных ценностей антиценностями массовой культуры, доминирование рыночных отношений, что привело к обострению духовно-нравственного кризиса личности. Как следствие, современный человек превратился в бездуховную интеллектуальную машину, которая постепенно духовно и культурно деградирует, теряет свою индивидуальность, стремление к росту и самосовершенствованию, развитию собственного творческого потенциала, смысл жизни видит в приоритете материальных ценностей, собственном благополучии. Образование в современном мире рассматривается как товар, имеющий высокую рыночную ценность; средство перспективного конкурентоспособного положения на рынке труда и лишь затем как средство приобретения знаний.

Для любого общества потребность и возможность формулировать ценности – довольно сложное явление. Ибо каждая конкретная ценность, присутствующая в виде нормы или понятия, имеет продолжительную и довольно сложную историю своего становления и развития. Поэтому за каждым проявлением ценности – нормой, оценкой, идеалом – стоит объективное ценностное содержание нравственного требования. Будучи элементом сознания, социокультурные ценности через призму субъективного, личностного восприятия отражают не только коренные интересы и основные потребности человеческого бытия, но и формулируют более или менее четкие представления человека о смысле жизни, человечности, сопереживании и т.п. [1, с. 282].

Следует отметить, что потенциал молодежи понимается как система самоорганизации, мировоззренческих представлений и убеждений, что позволяют личности конструктивно реализовать свои силы и возможности по отношению к себе, другим людям и окружающему миру. И.Бех отмечает, что «субъект с развитой ценностной системой является действующим носителем моральных норм, на которого можно положиться при решении собственных духовно-практических проблем, поскольку он знает, что является общезначимым, устоявшимся, вечным, а что – пустыми» [2, с. 17].

Ученые убеждены в том, что основной задачей высшего образования является повышение уровня подготовки специалистов для всех сфер деятельности: профессиональной, исследовательской, проектной, научно-методической и управленческой. Профессиональная подготовка и формирование личности молодого человека в контексте современных требований будет успешной и эффективной при целенаправленной и систематической работе по оптимизации образовательного процесса. А. Михайлова, исследуя процесс социокультурного воспитания будущих педагогов в системе высшего образования, определяет, что процесс профессиональной подготовки будет более эффективным в результате применения внешних и внутренних педагогических условий. К внешним условиям относятся нормативные, общепедагогические, профессионально-педагогические и социокультурные.

Формирование личности процесс сложный и динамичный, культура и образование выступают фундаментом личностного становления и роста. Ценности в структуре личности выступают одним из доминирующих компонентов. Система ценностей личности в процессе жизни подвергается иерархизации и изменениям. Учитывая направленность и специфику исследования раскроем содержание и представим структуру социокультурных ценностей (табл. 1).

Социокультурные ценности – категории, характеризующие отношения общества к явлениям социокультурного мира как приемлемые и необходимые для успешной жизнедеятельности людей.

Таблица-1.

Структура социокультурных ценностей		
мотивационно-ценностный компонент	когнитивный компонент	праксиологический компонент
Содержательный компонент социокультурных ценностей		
ценности макроуровня	ценности мезоуровня	ценности микроуровня

Социокультурная среда образовательного учреждения определяет особенности воспитания студенческой молодежи включает дидактический, воспитательный, познавательный и развивающий аспекты, которые определяют сущность педагогических условий:

- обеспечение интегративной целостности социокультурного воспитания будущих учителей;
- направленность социокультурного воспитания, обеспечивающая реализацию личностно-деятельностного подхода и принципа диалога культур;
- актуализация возможностей и содержания гуманитарных дисциплин социокультурной направленности на профессиональное и личностное становление будущих педагогов с учетом их специальности и квалификации;
- стимулирование процесса саморазвития будущих педагогов в социокультурном пространстве [3, с. 6].

Эффективным путем в работе по формированию социокультурных ценностей является внедрение в образовательный процесс педагогических условий, обеспечивающих психолого-педагогического сопровождение путем использования различных форм, методов, приемов, средств обучения и воспитания, понимание необходимости формирования социокультурных ценностей у будущих специалистов.

Проблема формирования социокультурных ценностей студентов высшего учебного заведения в педагогической науке находится на стадии активного осмысления, развития и исследования. Способность решать социально-педагогические задачи рассматриваются как педагогическое действие, которое является не только элементом структуры учебно-познавательной деятельности студента, но и исходной единицей его креативного профессионального мышления. Использование исследовательского подхода к отбору и использованию инструментария с целью диагностики уровня сформированности социокультурных ценностей студентов в образовательной среде учреждений высшего образования обусловлено методологическими принципами. Методологическая основа позволяет методически грамотно спланировать и организовать педагогический эксперимент.

Организация экспериментально-исследовательской работы требует определения основных положений: цель, задачи, методы исследования, диагностический инструментарий.

Цель диагностического этапа эксперимента – выявление уровня сформированности социокультурных ценностей студентов в образовательной среде высшей школы.

Цель позволила сформулировать ряд задач:

- определить компоненты, критерии и показатели;
- подобрать методы исследования и диагностические методики;
- выявить уровни.

Поиск решения эффективного формирования социокультурных ценностей в образовательной среде высшего учебного заведения реализуется посредством совокупности теоретических методов исследования: анализ, синтез, обобщение, индукция, дедукция, конкретизация, классификация, моделирование. Для проведения экспериментального этапа отобраны следующие эмпирические методы: анализ документации, анкетирование, опрос, беседа, педагогическое наблюдение, педагогический эксперимент и др.

На основе исследований В.Беспалько, И.Беха, И.Исаева, нами были определены критерии, показатели, характеризующие социокультурные ценности студентов.

На основе теоретического анализа и исследований по данной проблематике были определены компоненты и критерии. Учитывая, что структура социокультурных ценностей включает мотивационно-ценностный, когнитивный и праксеологический компоненты к ним подобраны соот-

ветствующие критерии. Следовательно, мотивационно-ценностному компоненту соответствует мотивационно-аксиологический критерий, когнитивному – когнитивно-рефлексивный, субъектно-деятельностный.

Критерии раскрыты в показателях, по которым в последующем будет проведена работа, свидетельствующая об уровне сформированности социокультурных ценностей студентов.

Мотивационно-аксиологический критерий является показателем сформированности мотивов, потребностей, установок, ценностного отношения к миру в условиях глобализации и культурной неоднородности общества.

Когнитивно-рефлексивный критерий характеризуется сформированностью аксиологических знаний и представлений в контексте социокультурных ценностей и связанных с такими характеристиками как: актуальность, разносторонность, глубина, гибкость, действенность.

Субъектно-деятельностный критерий связан с достижениями ценностного опыта, поступками, моделями поведения студентов, соответствующие их социокультурным ценностям, а также с готовностью усваивать и производить социокультурные ценности в процессе мотивированной активности и социально-значимой деятельности на основе субъектности личности.

Отсюда вытекает необходимость уровневой дифференциации данного педагогического явления на высокий, средний и низкий.

Основываясь на том, что потенциал личности и сформированность социокультурных ценностей имеют связь с ценностной ориентацией личности, иерархической системой ценностей, мотивационной сферой, духовным потенциалом считаем возможным и педагогически обоснованным использование следующего комплекса методов исследования и диагностических методик:

- психодиагностическая методика М.Рокича и С.Бубновой (определение ценностной ориентации и изучение сформированности жизненных ценностей) [4];
- наблюдение за образовательным и воспитательным процессом;
- тестовая методика Е. Помитника «Духовный потенциал личности» [5];
- методика В.Синявского «Интеллектуальная мобильность»;
- методика диагностики потребностно-мотивационной сферы личности О. Потемкиной;
- методика Н.Павлик «Ценностная образованность» [6];
- авторская анкета и опросник «Социокультурные ценности современной молодежи» (Э.Зарединова), для выявления уровня и особенностей сформированности социокультурных ценностей студентов.

Представленный диагностический инструментарий позволяет:

- выявить уровень сформированности общечеловеческих, социокультурных ценностей студентов;
- определить место социокультурных ценностей в иерархической системе личностных ценностей;
- определить уровень социокультурного потенциала и актуализацию социокультурных ценностей в подструктурах общения, направленности, самосознания, интеллекта, характера, опыта и психофизиологии;
- выявить сформированность потребностно-мотивационных отношений личности к социокультурной среде учреждений высшего образования и действительности;
- выявить корреляционные связи между профессиональными ценностями и социокультурными ценностями, уровнем сформированности потребностно-мотивационной сферы, социокультурного потенциала и интеллектуальной лабильности.

Вывод. Обобщая анализ научной литературы, и подводя итоги, считаем возможным определить социокультурные ценности как категории, характеризующие отношение общества к явлениям социокультурного мира как приемлемые и необходимые для успешной жизнедеятельности людей. Такая жизнедеятельность обеспечивается присвоением индивидуумом указанного отношения и перенесения его в личностную систему ценностей. Это происходит тогда, когда продуцируемые обществом ценности приобретают для человека личностное значение, удовлетворяя его потребности и стремления, выступая мотивами деятельности и выполняя функции регуляторов поведения в обществе.

Таким образом, содержание и структура социокультурных ценностей позволила определить диагностический инструментарий исследования, который основывается на компонентах, критериях, показателях, уровнях и методах исследования. Мотивационно-ценностному компоненту соответствует мотивационно-аксиологический, когнитивному – когнитивно-рефлексивный и праксиологическому – субъектно-деятельностный критерии, которые раскрываются в соответствии с ними.

показателях, с помощью которых выявляется уровень сформированности социокультурных ценностей и осуществляется уровневая дифференциация (высокий, средний и низкий).

Список использованной литературы:

- 1 *Этика: навч. посібник / Т.Г. Аболіна, В.В. Єфименко, О.М. Лінчук та ін. – К.: Либідь, 1992. – 328 с.*
- 2 *Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посібник / І.Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.*
- 3 *Михайлова О.С. Соціокультурне виховання майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. пед... н.: спец. 13.00.07 / Оксана Сергіївна Михайлова. – Дрогобич, 2010. – 24 с.*
- 4 *Галян І.М. Психодіагностика: навч. посібн. / І.М. Галян. – К.: Академвидав, 2009. – 464 с.*
- 5 *Помиткін Е.О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей і молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. психол. наук / Е.О. Помиткін. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – 24 с.*
- 6 *Павлик Н.В. Ціннісна детермінація морального становлення особистості в юнацькому віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. пед.. н.: 19.00.07. – К., 2006. – 28 с.*

УДК: 37:013:37.035.4:378 (045)
МРНТИ: 14.35.07

Абдыров А.М.¹, Зейнуллина Ж.Р.²

¹*д.п.н., профессор*

²*докторант PhD*

КАТУ ім. С.Сейфуллина

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ

Аннотация

Научно-педагогическое сообщество полагает, что процесс формирования политической культуры у студенческой молодежи всегда является актуальным вопросом. Качественный мониторинг данной проблемы позволяет выявлять новые факторы, которые влияют на все социальные процессы в целом и находить новые подходы, выдвигать различные модели формирования политической культуры. Также подобные научно-педагогические изыскания дают возможность разрабатывать целостный педагогический комплекс для студентов технического направления.

В статье рассматривается теоретическая модель формирования политической культуры студентов технического профиля, где представлены ее четыре иерархически соподчиненные и взаимосвязанные компонента: целевой, мотивационный, содержательный, процессуальный и 14 базовых показателей. Авторы статьи особое внимание уделяют на систему нормативных ценностей, необходимых для целенаправленной работы высшей школы со студентами технического профиля по овладению ими достаточным уровнем политического знания и развития у них навыков политической компетентности.

Ключевые слова: модель, формирование, политическая культура, студенты, технический профиль, специалист-техник, образование.

А.М. Абдыров¹, Ж.Р. Зейнуллина²

¹п.э.д., профессор

²Ph.D докторант

С.Сейфуллин атындағы ҚАТУ

ТЕХНИКАЛЫҚ БЕЙІНДЕГІ СТУДЕНТТЕРДІҢ САЯСИ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ҮЛГІСІ

Аңдатпа

Студент жастардың саяси мәдениетінің қалыптасу үдерісін ғылыми-педагогикалық қауымдастық әрдайым өзекті мәселе ретінде қарайды. Бұл мәселенің сапалы мониторингісі барлық әлеуметтік үдеріске әсер ететін саяси мәдениеттің қалыптасуының жаңа алғышарттарын анықтауға және жаңа тәсілдерін табуға, әр түрлі үлгілерін алға қоюға мүмкіндік береді. Сонымен бірге, мұндай ғылыми-педагогикалық зерттеулер техникалық бағыттағы студенттер үшін тұтастай педагогикалық кешенді әзірлеуге жағдай жасайды.

Мақалада техникалық бейіндегі студенттердің саяси мәдениетін қалыптастырудың теориялық үлгісі оның төрт иерархиялық бір-біріне тәуелді және өзара байланысты компоненттері: мақсатты, мотивациялық, мазмұнды және рәсімдік арқылы қарастырылады. Авторлар жоғары мектептің техникалық бейіндегі студенттердің саяси білімдерді жеткілікті деңгейде меңгеруі және олардың саяси құзыреттілік дағдыларын дамыту бойынша мақсатты жұмыс істеу үшін қажетті нормативті құндылықтар жүйесіне ерекше назар аударады.

Түйін сөздер: модель, қалыптастыру, саяси мәдениет, студенттер, техникалық профиль, маман-техник, білім.

Abdyrov A.M.¹, Zeinullina Zh.R.²

¹*d.p.s., professor*

²*PhD student*

S.Seifullin Kazakh AgroTechnical university

THEORETICAL MODEL THE CREATION OF A POLITICAL CULTURE OF STUDENTS STUDY TECHNICAL PROGRAMS

Abstract

The scientific and pedagogical community believes that the process of forming a political culture among students is always an urgent issue. High-quality monitoring of this problem allows us to identify new factors that affect all social processes in general and find new approaches, put forward various models of the formation of a political culture. Also, such scientific and pedagogical research makes it possible to develop a holistic pedagogical complex for students in the technical field.

The article discusses the theoretical model the creation of a political culture of students study technical programs, where its four hierarchically coordinated and interrelated components are presented: target, motivational, informative and procedural. The authors pays special attention to the system of normative values that necessary for the focused work with students study technical programs to acquire a sufficient level of political knowledge and develop their political competence skills.

Keywords: model, formation, political culture, students, technical profile, specialist technician, education.

Сегодня в ракурсе заданной образовательной политики в Республике Казахстан, выпускник агротехнического университета должен быть подготовлен к новаторской технической деятельности, а именно к разработке и созданию конкурентоспособных технологий, новой товарной продукции, который будет способен обеспечить новый социально-экономический эффект.

Специалист-техник или как, принято понимать в мировой практике - это инженер - специалист с техническим образованием, знаток в определенной области техники [1, с. 341]. Об особой значимости для общества этих специалистов выразил мысль философ нового времени А. Сен-Симон, который считал, что «промышленники» способны обеспечить производство необходимых обществу материальных благ. На сегодняшний день в силу развития технологических процессов в обществе даже наработано умеренное идейно - политическое течение – «Технократизм (от греч. ремесла, искусство, техника, и сила, власть, господство) – 1) концепция господства в современном обществе технических специалистов на основе осуществляемой ими научной или технической экспертизы проблем и решений; 2) способ мышления, характерный для значительной части управленческой элиты, в рамках которого любая проблема рассматривается как проблема чисто технологическая: в ее решении приоритет отдается формально-рациональному достижению поставленных целей [2, с. 245].

Согласно, известному исследователю трудовых отношений Е.А. Климову представители профессий «человек – техника и неживая природа» [3, с. 48], производят вещественные продукты труда, виды, формы энергии, создают многие условия и предметы искусственной среды обитания людей, средства их существования и развития.

С целью реализации непосредственной инженерно-технической деятельности специалисту необходимо соблюдать определенные нормы и правила, знать и ориентироваться в количественных показателях, относительно режима работы техники и условиям безопасности труда. Профессионалу важны такие качества, как точность, нужный темп познавательных и исполнительных действий, отличная координация движений. Техник должен иметь основательные естественно-научные знания, ориентироваться в чертежах и различных схемах, соотносить сущность и форму, целое и детали.

Главным в преподавательской деятельности становится не передача информации, а развитие с опорой на нее умений студентов компетентно выполнять основные профессиональные функции, разрешать проблемы и задачи, другими словами, овладевать целостной профессиональной деятельностью. Создаются условия для собственного целеобразования и целеосуществления, для движения деятельности от прошлого через настоящее к будущему, от учения к труду.

В качестве теоретико-методологических оснований процесса формирования политической культуры студентов технического вуза при изучении социально-гуманитарных дисциплин мы выделяем: 1) системный, личностный, деятельностный, полисубъектный, компетентностный и контекстный подходы; 2) положение о том, что ядром формирования политической культуры студентов технического вуза является знания законов в сфере предстоящей профессиональной деятельности (отрасли).

Соотнесение охарактеризованных подходов с особенностями овладения знаниями государственных законов и нормативно-правовых положений в предстоящей сфере деятельности студентов технического вуза и рассмотрением политической культуры, как система нормативных ценностей, необходимых для целенаправленной работы высшей школы со студентами по овладению ими достаточным уровнем политического знания и развития у них навыков политической компетентности позволяет перейти к моделированию процесса формирования политической культуры студентов технического профиля в системе высшего образования.

Разработанная модель формирования политической культуры студентов технического профиля в системе высшего образования представлена в таблице.

Разработанная структурная модель формирования политической культуры студентов включает 4 компонента и 14 основных показателей.

Поэтому опираясь на методологические исследования в структуре теоретической модели формирования политической культуры студентов технического профиля, мы выделяем четыре иерархически соподчиненные и взаимосвязанные компонента: целевой, мотивационный, содержательный и процессуальный.

Рассмотрение компонентов формирования политической культуры студентов технического профиля позволяет сделать вывод о том, что процесс формирования политической культуры предполагает необходимость комплексного воздействия на целевую, мотивационную, содержательную и процессуальную сферы личности.

Таблица-1. Модель формирования политической культуры студентов технического профиля

Компоненты	Критерии	Показатели
1	2	3
Целевой	Задание логики движения по достижению предполагаемого результата	<ul style="list-style-type: none"> - подготовка специалистов, обеспечивающих функционирование всех сфер общества в государстве; - организация учебной деятельности, обеспечивающей формирование политической культуры студента; - готовность специалиста технического профиля к политической жизни общества.
Мотивационный	Осознание своей роли в политической жизни общества	<ul style="list-style-type: none"> - интерес и желание, необходимые для участия в политической жизни общества; - стремление достижения успеха в политической жизни; - потребность развить в себе качества политического лидера; - понимание важности и значимости участия в политическом процессе.
Содержательный	Знание теоретических основ развития политической культуры	<ul style="list-style-type: none"> - знания нормативно-правовых основ и механизмов действия институтов власти, формирования политических процессов и явлений; - знание о социально-психологических механизмах формирования личности в сфере политики; - знание особенности этнополитической культуры общества; - знание основ политической коммуникации, новых технологии передачи и обработки информации.
Процессуальный	Механизмы формирования политической культуры	<ul style="list-style-type: none"> - создание благоприятных дидактических условий, способствующих формированию политической компетентности студентов; - создание комфортных воспитательных условий, способствующих развитию политической культуры студентов; - создание благоприятной среды, способствующей проявлению и развитию активности, готовности и стремления студента к политической жизни общества.

Целевой компонент отражает общий замысел модели, базируется на теоретико-методологических основаниях ее построения, его основное назначение – задать логику движения по достижению предполагаемого результата. Целевой компонент теоретической модели помимо теоретико-методологических оснований построения опосредован определенной иерархической соподчиненностью целей: стратегические цели государства → тактические цели вуза → личностные цели будущего специалиста.

На определение целей и направления стратегического развития системы образования в значительной степени влияет государство как социальный заказчик. Демократическому обществу нужны современно образованные, нравственные, предприимчивые люди, которые могут самостоятельно принимать решения в ситуации выбора, прогнозируя их возможные последствия, способны к сотрудничеству, отличаются мобильностью, конструктивностью, готовы к межкультурному взаимодействию, обладают чувством ответственности за судьбу страны, за ее процветание.

На уровне системы высшего образования целью выступает подготовка специалистов, обеспечивающих функционирование всех сфер общества в государстве. Эти цели сформулированы в образовательных стандартах высшего образования Республики Казахстан и целом ряде других программных документов.

В условиях современной рыночной экономики в силу чрезвычайно высокой подвижности ее конъюнктуры работодатели заинтересованы в специалисте высокого интеллектуального развития, имеющим фундаментальные знания научно-технических и экономических основ производства. Одновременно с этим он должен уметь согласовывать и подчинять свои действия общей задаче, аргументировано обосновывать и отстаивать свою позицию, нести ответственность за принятые решения, объективно оценивать свою работу и деятельность коллектива в целом.

В качестве оперативных целей учебной деятельности, обеспечивающей формирование политической культуры, а значит коммуникативной компетентности студентов технического вуза, мы рассматриваем готовность специалиста к изменению вида и характера собственной профессиональной деятельности, к работе в команде, управлению коллективом, к взаимодействию со специалистом смежных профилей, ведению переговоров и т.д.

Гуманизация и демократизация всех сфер жизнедеятельности современного общества предполагает оптимальное соотношение всех целей государства, системы образования, образовательного процесса вуза, работодателя и личностных целей обучающегося, студента, труженика. Человек должен иметь возможность «найти себя», самоутвердиться, самореализоваться как в условиях учебной, так и профессиональной деятельности. В случае совпадения целей общества с личностными целями человека можно ожидать высокую эффективность его деятельности, коррелирующую с проявлением инициативы, творчества, инноваций, что является наиважнейшим показателем успешности конкретного человека и общества в целом.

Реализация теоретической модели в формате данного исследования предполагает совместное формулирование (педагог + студенты) цели формирования политической компетентности согласно заданной логике (государственный заказ ↔ вуз ↔ педагог ↔ студент).

Мотивационный компонент способствует осознать студенту своей роли в политической жизни общества. В системе высшего образования студента технического профиля необходимо пробуждать у него интерес и желание участвовать в политической жизни общества. Современная высшая школа не должна оставаться в стороне от общественно-политической жизни страны. Наоборот, она должна активно вовлекать студентов к такой практике. Более того изучаемые дисциплины и курсы, внеаудиторные воспитательные мероприятия должны быть направлены на будущее, чтобы специалисты достигали успеха не только в профессиональной деятельности, но и в политической жизни общества.

Сегодня казахстанское общество нуждается в новом поколении лидеров, которые смогли бы улучшить социально-экономическую ситуацию в стране. В Государственной программе развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы отмечается важность «формирования у молодежи активной гражданской позиции, социальной ответственности, чувства патриотизма, высоких нравственных и лидерских качеств» [4]. Воспитание лидерских качеств – это прямая обязанность организации образования. Поэтому в системе высшего образования необходимо организовать такую работу. Причем на начальном этапе нужно отбирать студентов с лидерскими качествами, а потом с ними проводить систематическую работу по формированию у них качества политического лидера на различных занятиях.

Понимание важности и значимости участия молодежи в политическом процессе обуславливается развитием гражданского общества. Участие студентов технического профиля в политической жизни казахстанского общества представляет собой серьезную работу высшей школы, всего его профессорско-преподавательского состава. Во-первых, высшей школе необходимо провести планомерную разъяснительную работу понимания этого процесса. Во-вторых, понимание важности и значимости этой работы должны быть отражены в нормативных документах, определяющих содержание высшего образования.

Содержательный компонент теоретической модели раскрывает возможности социально-гуманитарных дисциплин по формированию политической культуры студентов технического вуза должны обеспечить заложенный в образовательном стандарте высшего образования нормативный уровень овладения будущими специалистами нормативно-правовых основ и механизмов действия институтов власти, формирования политических процессов и явлений.

В перечень обязательных дисциплин согласно ГОСО (бакалавр) Республики Казахстан [5] включены: современная история Казахстана, философия, казахский (русский) язык, иностранный язык, информационно-коммуникационные технологии, а элективные курсы выбирают студенты.

В этом документе в качестве базовых ценностей в содержании высшего образования определены: 1) казахстанский патриотизм и гражданская ответственность; 2) уважение; 3) сотрудничество; 4) открытость, а требования к общей образованности: 1) обладать базовыми знаниями в области естественнонаучных (социальных, гуманитарных, экономических) дисциплин, способствующих формированию высокообразованной личности с широким кругозором и культурой мышления; 2) обладать навыками обращения с современной техникой, уметь использовать информационные технологии в сфере профессиональной деятельности; 3) владеть навыками приобретения новых знаний, необходимых для повседневной профессиональной деятельности и продолжения образования в магистратуре [5].

В ГОСО в развернутом виде представлены и требования к социально-этическим компетенциям: 1) знать социально-этические ценности, основанные на общественном мнении, традициях, обычаях, общественных нормах и ориентироваться на них в своей профессиональной деятельности; 2) соблюдать нормы деловой этики, владеть этическими и правовыми нормами поведения; 3) знать традиции и культуру народов Казахстана; 4) быть толерантным к традициям, культуре других народов мира; 5) знать основы правовой системы и законодательства Казахстана; 6) знать общее представление о науке и научном мышлении; 7) знать тенденции социального развития общества; 8) уметь адекватно ориентироваться в различных социальных ситуациях; 9) быть способным работать в команде, корректно отстаивать свою точку зрения, предлагать новые решения; 10) уметь находить компромиссы, соотносить свое мнение с мнением коллектива; 11) стремиться к профессиональному и личностному росту [5].

В содержательном компоненте одним из его основных критериев - это знание о социально-психологических механизмах формирования личности в сфере политики. Они могут быть отражены в элективных курсах. Причем, в этом случае высшая школа при составлении РУПов обязана учитывать требования ГОСО по составлению компонента по выбору, т.е. эти компоненты должны «быть направлены на формирование у обучающихся компетенций национальной идентичности и развитие общенациональной идеи «Мәңгілік ел», общекультурного мировоззрения, социализации в общественные отношения, а также информационно-коммуникативных, креативных и инновационных навыков» [6]. Знание особенностей этнополитической культуры общества, связанное с менталитетом, традициями и обычаями общества являются составной частью национальной идентичности. Представление об особенностях казахского национального менталитета обеспечивают такие дисциплины из обязательного цикла, как философия и современная история Казахстана. Касаясь вопроса менталитета социума исследователь Б.С. Гершунский точно заметил: «Менталитет не идентичен категориям «сознание», «поведенческие установки» и т.п. Он характеризует глубинные, критериальные основания личностных и общественных отношений к различным сторонам жизни, поведения и поступков. Можно утверждать, что менталитет представляет собой критериальную основу личностного и общественного сознания» [7, с. 125]. На наш взгляд, знание этнополитической культуры общества в значительной степени помогает сохранению единства народа Казахстана. Первый Президент РК Н.А. Назарбаев на всех своих публичных выступлениях перед народом Казахстана отмечает важность и значимость сохранения такого единства. Это очень тонкий политический вопрос для мирного человеческого развития.

В настоящее время усиливается влияние новых информационных и коммуникативных технологий на развитие политической коммуникации. Это обусловлено тем, что коммуникативные возможности расширяются, информационное поле быстро пополняется новыми сообщениями. Как уже выше было нами отмечено, социальная сеть для молодежи становится местом «обитания». Поэтому важно в образовательном процессе использовать такие возможности, что еще важнее не «заблудится» студентам в большом информационном потоке. Опосредованная коммуникация является новым средством оперативного общения студенческой молодежи. Политическая коммуникация выходит на новый уровень в глобальном пространстве. От этих реалий не должен оставаться в стороне и система высшего образования.

В контексте *процессуального компонента* модели важное значение мы отводим проблеме создания благоприятных дидактических и воспитательных условий, способствующих формированию политической культуры студентов технического вуза. Механизмами формирования политической культуры являются:

- создание благоприятных дидактических условий, способствующий формированию политической компетентности студентов;

- создание комфортных воспитательных условий, способствующих развитию политической культуры студентов;
- создание благоприятной среды, способствующей проявлению и развитию активности, готовности и стремления студента к политической жизни общества.

Вышеизложенные признаки формирования политической культуры студента в подлинном учебно-воспитательном процессе вуза проявляются поэтапно и неодинаково у каждого будущего инженера.

Список использованной литературы:

- 1 Новейший словарь иностранных слов и выражений. – Мн.: Современный литератор, 2006. – 976 с.
- 2 Некрасов С.И., Некрасова Н.А. *Философия науки и техники: тематический словарь справочник. Учебное пособие.* – Орёл: ОГУ, 2010. – 289 с.
- 3 Климов Е.А. *Психология профессионального самоопределения.* – Ростов н/Д.: Феникс, 1996. – 509 с.
- 4 Вербицкий А.А. *Компетентностный подход и теория контекстного обучения: материалы к четвертому заседанию методологического семинара 16 ноября 2004 г.* – М.: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 84 с.
- 5 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы [электрон. ресурс] https://primeminister.kz/page/article_item-34.
- 6 Государственный общеобязательный стандарт высшего образования от 23 августа 2012 года <http://obr-portal.atso.kz/wp-content/uploads/2016/09/GOSO-RK-bakalavriat-2016.pdf>.
- 7 Гершунский Б.С. *Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций).* – М.: Изд-во «Совершенство», 1998. – 608 с.

УДК 37.013.42

МРНТИ 14.35.05

А.Ж. Нұралиева¹, Б.Т. Төлебаев²

¹п.э.к., доцент

²аға оқытушы

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті

ЖОО-ДАҒЫ СТУДЕНТТЕРДЕ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Қазіргі уақыттағы аса маңызды әлеуметтік-педагогикалық мәселе жоғары оқу орнындағы студенттерде салауатты өмір салтын қалыптастыру болып табылады. Осыған байланысты мақалада адамның денсаулығына әсерін тигізетін факторлар, сонымен қатар салауатты өмір салтының факторлары, студенттік шақтың өзіне тән ерекшеліктері ашып көрсетіледі. Педагогикалық-психологиялық әдебиеттерге талдау жасау авторларға студенттік шақтың аса маңызды белгілерін анықтап, «студенттің салауатты өмір салты» ұғымына анықтама беруге мүмкіндік берді. Сонымен қатар жоғары оқу орнындағы оқу еңбегі ұйымдастырылуының студенттердің денсаулығына әсер етуінің ерекшеліктері, студенттердің психофизиологиялық жай-күйінде көрініс табатын объективті және субъективті факторлар ашып көрсетіледі. Жоғары оқу орнында тұлғаның өзін-өзі реттеуін, мінез-құлық және іс-әрекет мотивациясын қамтамасыз етуге қабілетті, студенттердің салауатты өмір салтының қоғамдық құндылықтарын саналы түрде таңдауын және оның негізінде тұрақты, жеке құндылықты бағдарлар жүйесін қалыптастыруды қамтамасыз ету қажеттілігі ғылыми негізделген. Бұл мәселені шешу студенттерді жоғары оқу орнындағы оқу үдерісінде салауатты өмір салтына ортақтастырудың, өзінің және қоршаған адамдардың денсаулығын сақтауға және нығайтуға деген құндылықты ұстанымдарын қалыптастырудың, оқу және оқудан тыс уақыттағы күнделікті өмір сүру іс-әрекетінде салауатты өмір сүру салтын ұстану қабілеттері мен дағдыларын дамытудың тиімді тәсілдерін іздестіру арқылы ғана мүмкін болады деген тұжырым жасалған.

Түйін сөздер: денсаулық, салауатты өмір салты, салауатты өмір салтының факторлары, өмір сүру іс-әрекеті, студенттер, студенттік шақ, дене тәрбиесі, әлеуметтік-педагогикалық мәселе.

Нуралиева А.Ж.¹, Тулебаев Б.Т.²

¹*к.п.н., доцент*

²*старший преподаватель*

Южно-Казахстанский государственный университет им. М.Ауэзова

ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ У СТУДЕНТОВ ВУЗА КАК СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация

Одной из важных социально-педагогических проблем современности является формирование здорового образа жизни у студентов вуза. В связи с этим в статье раскрываются основные факторы, влияющие на состояние здоровья человека, а также факторы здорового образа жизни. Рассмотрены возрастные особенности студенчества. Анализ психолого-педагогических трудов ученых позволил авторам выделить наиболее важные отличительные черты студенческого возраста и дать определение понятию «здоровый образ жизни студента». Также раскрыты особенности влияния организации учебного труда в вузе на здоровье студентов, объективные и субъективные факторы обучения, отражающиеся на психофизиологическом состоянии студентов. Научно обоснована необходимость обеспечения в вузе сознательного выбора студентом общественных ценностей здорового образа жизни и формирования на его основе устойчивой, индивидуальной системы ценностных ориентаций, способной обеспечить саморегуляцию личности, мотивацию поведения и деятельности. Сформулирован вывод о том, что решение данной проблемы возможно лишь посредством поиска эффективных способов приобщения студентов к здоровому образу жизни в процессе обучения в вузе, формированию устойчивой ценностной установки на сохранение и укрепление собственного здоровья и здоровья окружающих, развитие умений и навыков следования факторам здорового образа жизни в повседневной жизнедеятельности в учебное и внеучебное время.

Ключевые слова: здоровье, здоровый образ жизни, факторы здорового образа жизни, жизнедеятельность, студенты, студенческий возраст, физическое воспитание, социально-педагогическая проблема.

A.Zh. Nuralieva¹, B.T. Tulebaev²

¹*candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor*

²*Senior Lecturer*

M.Auezov South Kazakhstan State University

FORMATION OF UNIVERSITY STUDENTS' HEALTHY LIFESTYLE AS A SOCIAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

Abstract

One of the important social and pedagogical problems of our time is the formation of a healthy lifestyle among university students. In this regard, the article reveals the main factors that affect the state of human health, as well as the factors of a healthy lifestyle. Age features of students are considered. Analysis of psychological and pedagogical works of scientists allowed the authors to identify the most important distinctive features of student age and to define the notion of a «healthy lifestyle of a student». Also, the peculiarities of the influence of the organization of educational work in the university on the health of students, the objective and subjective factors of training, reflected in the psychophysiological state of students, are also disclosed. The necessity of providing a conscious choice of the public values of a healthy

lifestyle by the student and the formation on its basis of a stable, individual system of value orientations that can provide self-regulation of the individual, motivation for behavior and activity are scientifically substantiated. The conclusion is drawn that the solution of this problem is possible only through the search for effective ways of involving students in a healthy lifestyle in the process of training in a university, the formation of a sustainable value system for preserving and strengthening one's own health and that of others, the development of skills and habits of following healthy lifestyle factors in everyday life in academic and non-educational time.

Keywords: health, healthy lifestyle, factors of healthy lifestyle, life activity, students, student age, physical up-bringing, social and pedagogical problem.

Қазақстан Республикасындағы қоғам дамуының қажеттілігі, әлеуметтік, экономикалық және саяси өзгерістер білім беру жүйесінің, оқу орындарындағы оқу-тәрбие үдерісі ұйымдастырылуының әдіснамасы мен технологияларының түбегейлі өзгеруін талап етеді. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан – 2050» Стратегиясының «Ұлт денсаулығы – біздің табысты болашағымыздың негізі» атты бөлімінде: «Дене шынықтыру мен спорт мемлекеттің айрықша назарында болуы тиіс. Нақ сол саламатты өмір салты ұлт денсаулығының кілті болып саналады», – деп атап көрсеткен болатын [1]. Осы аспектіде жоғары оқу орындарындағы студенттерде салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселесі жаңа тұжырымдамалық тұрғыдан келу қажеттілігін шарттайды.

Адамзат дамуының бүкіл тарихында салауатты өмір салтын қалыптастыру, денсаулықты сақтау, адам ағзасының қорлары мен мүмкіндіктерін нығайту және дамыту мәселелері аса маңызды орын алған. Біздің ата-бабаларымыз табиғатпен тығыз қарым-қатынаста болып, оның ырғағымен өмір сүрген. Адам ауыр дене жұмысымен айналыса отырып, өз денсаулығын қалпына келтіруге өзі жауапты екендігін жақсы ұғынған. Көптеген халық мақал-мәтелдері денсаулықты аса зор құндылық, байлық ретінде қарастырады. Мысалы, «Бірінші байлық-денсаулық», «Денсаулық-зор байлық», «Тәні саудың-жаны сау», «Саулық-байлық негізі» және т.б.

Халық дене тәрбиесінің оңтайлы және тиімді құралдарын, балалар мен жастарды әлеуметтендірудің тетіктерін тәжірибелік жолмен анықтап отырды. Оған дәлел ретінде сонау ежелгі заманнан қазіргі уақытқа дейін өзгеріссіз жеткен әртүрлі мерекелерді, әдет-ғұрыптарды атап көрсетуге болады. Денсаулықтың барлық аспектілерін терең және дұрыс ұғыну негізінде денсаулық мәдениетін тәрбиелеудің халықтық жүйесі құрылған: халық ауызекі шығармашылығы, батырлар жырлары, шынықтыру тәсілдері, ұлттық спорттық және қимылдық ойындар жүйесі [2].

Жас ұрпақтың дене тәрбиесі мәселесіне көптеген көрнекті қазақ ағартушы-педагогтары, қоғам қайраткерлері (Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев, А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев және т.б.) үлкен мән берген.

Адам денсаулығы, оның өмірінің ұзақтығы әр уақытта да өзекті болған. Ал, жалпы ұлттық идеяда адам денсаулығы бірінші орынды иеленеді. Ол заңды да, өйткені, қоғамның ізгіленуі мен демократияландырылуы, халықтың өмір сүру деңгейінің жоғарылауы, адам туралы ғылымдардың дамуы адамға сәйкес өмір сүру сапасын, психологиялық қанағаттануды, әлеуметтік жайлылықты қамтамасыз ететін денсаулықтың жоғары деңгейіне қол жеткізу қажеттілігін шарттайды.

Қоғамның ізгіленуі, адамға ең жоғары құндылық және табиғаттың бөлшегі ретінде қарау әртүрлі бағдарламаларды дайындап, жүзеге асыруда адамның жеке денсаулығына, табиғи (биологиялық) негіздеріне, онтогенездің түрлі кезеңдеріндегі оның қалыптасуына әлеуметтік ықпал ету мүмкіндігін қарастырады. Сонымен қатар қазіргі уақытта салауатты өмір сүру салтының принциптерін әрбір адамның тұрмысына, мінез-құлқына ендіру мәселелері де өзекті болып табылады.

Адам тәрбиесі барысында мораль және ләззат алу тілегінің арасындағы күрес үнемі жүзеге асырылады. Темекі тарту, маскүнемдік, нашакорлықтың тамыры нақ осы қарама-қайшылықта болып табылады. Оларды тыйым салумен және жазалаумен тоқтатуға болмайды, тек жас ерекшеліктері психологиясы бойынша жас ұрпақпен мақсатқа сай жұмыс жүргізу қажеттілігі туындайды.

Салауатты өмір салты – бұл, ең алдымен, материалдық және рухани шарттар мен мүмкіндіктерді адамның дене және рухани дамуының үйлесімі, саулығы үшін қолданатын жеке тұлғаның, адамдар топтастығының іс-әрекеті, белсенділігі. Салауатты өмір салтының әлеуметтік және биологиялық факторлардың өзара әрекеттесуімен анықталатын өз сандық және сапалық параметрлері бар [3,71 б.].

Қазіргі уақытта, қазіргі адамдардың өмір сүру салты үлкен өзгеріске түскенде, соңғы ғасырдағы ғылыми-техникалық прогрестің нәтижесі болып табылатын әлеуметтік -тұрмыстық игіліктер адамзат

өмірінің сапасына тек оң әсерін тигізуі керек сияқты еді. Дегенмен, адам ағзасының биологиялық, психологиялық мүмкіндіктері мен қорлары ешқандай өзгеріске ұшырамады. Нашар экология, келіп түскен ақпараттың ұлғаюына байланысты күйзелістер, аз қимылды өмір салты, тамақтану тәртібінің бұзылуы, еңбек пен демалу алмасуының тиімсіздігі, шамадан тыс шаршау және т.б. факторлар қазіргі адамның денсаулығына жағымсыз әсерін тигізеді. Осының салдары ретінде медициналық қызмет саласының кеңеюіне қарамастан денсаулығында ауытқуы бар адамдардың саны кемімей жатыр. Сонымен қатар қоршаған ортаның ластануы, адамның жоғары стрестік деңгейдегі жай-күйі де әсерін тигізбей қоймайды. Дегенмен, басты және маңызды себеп - тиімсіз өмір сүру салты, адам және оның қорлары, психофизиологиялық, дене мүмкіндіктері туралы ғылымдардың қазіргі жетістіктерін тиімсіз пайдалану болып табылады.

Қазіргі уақытта денсаулықтың келесі құрамдас бөліктерін атап көрсету мүмкін болды [4]:

Соматикалық денсаулық – жеке дамудың биологиялық бағдарламасы негізін құрайтын адамның ағза жүйесі және оның мүшелерінің ағымдағы жай-күйі. Бұл қажеттіліктер адам дамуының іске қосу тетігі болып табылып, осы үдерістің дербестендірілуін қамтамасыз етеді.

Дене саулығы- ағза жүйесінің және оның мүшелерінің даму және жетілу деңгейі.

Психикалық саулық – сәйкес мінез-құлық реакциясын қамтамасыз ететін, негізін жан қолайлылығы құрайтын психикалық саланың жай-күйі.

Адамгершілік денсаулық - негізін қоғамдағы индивидтің құндылықтары, ұстанымдары, мінез-құлық мотивтері анықтайтын өмір сүру іс-әрекетінің мотивациялық және қажеттілікті-ақпараттық саласы сипаттамаларының жиынтығы. Адамгершілік денсаулық адамның руханилығымен шартталады, өйткені ол жалпы адамзаттық жақсылық, махаббат, сұлулық категорияларымен байланысты.

Осылайша, қазіргі педагогика ғылымында денсаулық жеке тұлғаның ішкі әлемімен бірге қоршаған ортамен өзара қарым-қатынасының, дене, соматикалық, психикалық, адамгершілік аспектілерін қамтитын барлық өзіндік ерекшеліктерін қарастырады. Сонымен қатар денсаулық адамның бейімделушілік мүмкіндіктері мен үнемі өзгеріп отыратын ортасының арасындағы баланстың, тепе-теңдіктің жай-күйі ретінде ұғынылады.

Денсаулықтың қызметі адам өмірінің әртүрлі жас кезеңдеріндегі биологиялық және әлеуметтік белсенділігіне көрініс тауып, адамның өмір сүру іс-әрекетінің жеткілікті деңгейін қамтамасыз етуде болып табылады. Сонымен қатар денсаулық белгілі бір өмір сүру салтының салдары болумен қатар, оны анықтайтын фактор да болып табылады. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес адам денсаулығы келесі факторларға байланысты: медицина жағдайы -10%, экологиялық факторлардың әсері -20-25%; гендік факторлар - 20%; өмір сүру салты-50%.

Денсаулық, көбіне, өмір сүру салтына байланысты. Салауатты өмір сүру салты туралы сөз болғанда, ең алдымен, зиянды әдеттердің болмауына назар аудару қажет. Бұл, әрине, қажетті, дегенмен, жеткіліксіз шарт. Салауатты өмір сүру салтындағы басты нәрсе – денсаулықты оның барлық құрамдас бөліктерін қамти отырып, белсенді түрде қалыптастыру. Мұнда студенттердің дене шынықтыру сабақтарына деген қызығушылықтарын қалыптастыру маңызды, өйткені салауатты өмір салтының негізін тұлғаның физикалық тұрғыдан өзін-өзі жетілдіруіне деген ішкі дайындығы құрайды [5, 68 б.]. Сонымен қатар шет елдердің білім беру мекемелеріндегі білім алушыларда дене тәрбиесіне деген жағымды көзқарасты қалыптастыру тәжірибесін зерделеу де маңызды [6]. Осылайша, салауатты өмір сүру салты ұғымы -өте кең. Бұл ұғымға зиянды әдеттердің болмауы, еңбек және дем алу режимін, тамақтану тәртібін сақтау, шынықтыру жаттығыларын жасаумен бірге өзіне, басқаға, жалпы өмірге деген қарым-қатынас жүйесі, өмірлік мақсаттарды, құндылықтарды, тұрмысты ұғыну және т.б. кіреді. Ендеше, денсаулықты қалыптастыру үшін дене саулығы мен аурулар туралы ұғымдарды кеңейту ғана емес, сонымен қатар дененің әртүрлі құрамдас бөліктеріне (дене, соматикалық, психикалық және рухани) әсерін тигізетін барлық факторларды тиімді қолдану, сауықтыру, жалпы нығайту және табиғатқа сай әдістер мен технологияларды меңгеру, салауатты өмір салтына деген ұстанымды қалыптастыру қажет.

Осылайша, салауатты өмір салтының келесі факторларын атап көрсетуге болады: табысты еңбек; еңбек пен дем арудың оңтайлы режимі; зиянды әдеттерден бас тарту; тиімді қимыл-қозғалыс режимі; жеке гигиена; шынығу; тиімді тамақтану.

Салауатты өмір салтының мәні мен ерекшеліктерін анықтау мақсатында ЖОО-ғы оқу мерзіміне сәйкес келетін студенттік шақтың жас ерекшеліктерін зерттеу ерекше мәнге ие болады.

Студенттік шақ өз тұлғасын, өз мінез-құлық стилін қалыптастыру бойынша қарқынды жұмысымен сипатталады. Бұл - жастардың әртүрлі адамгершілік-этикалық, эстетикалық, ғылыми, жалпымәдени,

саяси және т.б. сұрақтарға жауап іздестіру кезеңі. Сонымен қатар бұл- ересек адамның әлеуметтік рөлдерінің толық кешенін (оның ішінде азаматтық, кәсіби-еңбектік, қоғамдық-саяси) анағұрлым белсенді меңгеру кезеңі. Студенттік шақ еңбек өтілінің басталуымен, отбасының құрылуымен байланысты. Дегенмен, ол өмірлік мақсатты іздестіру тәжірибесінің жетіспеуімен, шамадан тыс эмоциялық қабылдаумен, өз күшін асыра бағалаумен, осыған байланысты қандай да бір кедергілерге тап болғанда, көңілі пәс түсумен үйлесіп жатады. Жастардың тілектері мен ұмтылыстары олардың ерік-жігері мен күш-қуаттарымен салыстырғанда ертерек дамиды. Оларға әлеуметтік кемелділік жетіспей жатады [7].

Зертеу мәселесі бойынша ғалымдардың (И.С. Дронов, Б.Г. Ананьев, С.Л. Рубинштейн және т.б.) педагогикалық-психологиялық еңбектеріне талдау жасау студенттік шақтың аса маңызды ерекше белгілерін атап көрсетуге мүмкіндік береді.

Өзін-өзі тану- даму үстіндегі тұлға белсенділігінің ең бірінші алғышарты. Өзін басқалармен салыстырмай, өзінің «Менін» сезінбей, адам өзін-өзі бағалауға қабілетті болмайды. Студент өзіндегі әртүрлі тұлғалық сапаларды (ерік-жігер, мінез-құлқы, қабілеттер) танып, өзінің мінез-құлқы мен іс-әрекетіне талдау жасайды, оларды басқалардың мінез-құлқымен салыстырады, өз табыстары мен сәтсіздіктерін саралайды, өзінің сыртқы келбеті туралы ойланады.

Өзін-өзі мойындату топтағы, құрбы-достарының арасындағы белгілі бір позицияны ұстануға деген үлкен қажеттілікте көрініс табады. Сондықтан ол студенттің жағымды немесе жағымсыз мінез-құлқының себебіне айналуы мүмкін.

Дербестік өзінің күшін, мінез-құлқын сынақтан өткізуге деген ұмтылыста білінеді. Бұл студентті күрделі жағдайларда дербес іс-әрекеттерді орындау қажеттілігін шарттайды. Ол өзінің дербестігіне «қол сұққандарға» төзе алмауы мүмкін. Дегенмен, ол өзінің ұмтылыстарына түсіністікпен қарайтын, тәжірибелі адамдарға жақын болуға тырысады.

Өзін-өзі анықтау өзінің адамгершілік идеалдарын іздеумен, әлеуметтік құндылықтарын, өмірлік мұратын белгілеумен, мамандығын таңдаумен, отбасын құрумен тығыз байланысты. Студенттік шақта бейімділіктер мен арнайы қабілеттер құрылымданып, жылдам дамиды. Ұжымшылдық, достық қарым-қатынасқа деген сұраныс, жолдастарының пікіріне сүйену де студенттік шақтың ерекше белгілері болып табылады.

Сонымен қатар, студенттік шақты сипаттағанда, өзін-өзі тәрбиелеуге ерекше мән беру қажет. Мұнда студенттердің өзін-өзі тәрбиелеуіне уақыт бюджетін өз бетінше жоспарлау, оқу үдерісінің талаптары және т.б. ықпалын тигізеді. Өзін-өзі тәрбиелеу ережелерді, нормаларды, заңдарды, адами қарым-қатынастар жүйесін және т.б. дербес белсенді түрде ойластырумен байланысты болғандықтан, көзқарастардың сенімдерге айналуына жол ашылады. Алдын-ала ойластырылған және мақсатқа сай тәрбие жұмысы міндетті түрде өзін-өзі тәрбиелеу үдерісін туындатады. Бұл -дене мәдениетіне де қатысты.

Студенттік шақта ағзаның физикалық тұрғыдан пісіп-жетілуі аяқталады. Бұл кезең физиологиялық әлеуеттер (ағзаның ең жоғары реактивтілігі, артериялық қысымның оңтайлы деңгейлері, қанның оттегімен молықтырылуы және т.б.) дамуының «шыңы» ретінде сипатталады. 18-20 жасқа қарай вегетативті қызметтердің қалыптасуы аяқталып, олардың өзара әрекеттесуінің жоғары деңгейіне қол жеткізіледі. Осы уақытта адамның шынайы іс-әрекеті үшін аса маңызды сапа-шыдамдылық 85%-ды көрсетеді. Ал, 20-29 жаста оның дамуы ең жоғары деңгейге жетеді. Сондықтан студенттік шақта шыдамдылықтың әртүрлі формаларының дамуына үлкен мән беру қажет [8].

Осылайша, студенттік шақты ағзаның психофизиологиялық және қимыл-қозғалыстық мүмкіндіктерінің реттелген, жас ерекшеліктері дамуының қорытынды кезеңі деп атауға болады. Жастар бұл кезеңде қызу оқу еңбегі, қоғамдық-саяси іс-әрекет үшін үлкен мүмкіндіктерге ие болады.

ЖОО-ғы оқу еңбегінің студенттердің денсаулығына тигізетін әсері мол. Студенттердің психофизиологиялық жай-күйінде көрініс табатын оқытудың объективті және субъективті факторлары бар. Объективті факторларға студенттердің өмір сүру іс-әрекетінің ортасы, оқу еңбегі, жасы, жынысы, денсаулық жағдайы, жалпы оқу жүктемесі, дем алу жатады. Субъективті факторларға білім, кәсіби қабілеттіліктер, оқу мотивациясы, жұмысқа қабілеттілік, нервтік-психикалық тұрақтылық, оқу іс-әрекетінің екпіні, қалжырау, психофизикалық мүмкіндіктер, тұлғалық сапалар (мінез-құлқы ерекшеліктері, темперамент, қарым-қатынасқа түсу), жоғары оқу орнындағы оқу жағдайларына бейімделе білу қабілеті жатады.

ЖОО-ғы оқу еңбегін ұйымдастырудың ерекшеліктерін, көбіне, студенттердің өмір сүру салты анықтайды. Студенттердің басым көпшілігі өз уақыт бюджеттерін жоспарлай алмайды. 17-25 жас

кезеңінде басты рөлді білім алу, яғни білім, қабілет, дағдыларды меңгеру бойынша іс-әрекет алатын тұтас интеллекттің және оның жекелеген қызметтерінің (сенсорлы - перцептивтік, мнемикалық, ойлау) қалыптасуы жүзеге асырылады. Ақыл-ой еңбегінің барысында негізгі күш - қабылдау, зейін, ес, ойлау, эмоция сияқты психикалық үдерістердің жүзеге асырылуын қамтамасыз ететін орталық нерв жүйесіне түседі.

Мұнда ақыл-ой еңбегімен айналысатын адамдарға тән «отыру» кейпінде ұзақ уақыт болу ағзаға жағымсыз әсерін тигізетіндігі анықталды. Ұзақ уақыт оқу іс-әрекетінің барысында ағзаның орындалатын жұмысқа қалыпты реакциясы ретінде қалжырау пайда болады. Ал шаршау - қалжыраудан туындаған психикалық құбылыс, күйзеліс. Қалжырау барысында ішкі сезім мүшелерінің әрекеті анағұрлым жоғарылайды немесе мейлінше әлсірейді; зейіннің күші төмендейді. Шаршаудың негізгі факторы-оқу іс-әрекеті. Шаршаудың туындауына қосымша факторлар да (мысалы, өмір сүру режимінің дұрыс ұйымдастырылмауы, созылмалы аурулар, дененің нашар дамуы, дұрыс тамақтанбау және т.б.) ықпалын тигізеді. Дегенмен, көптеген студенттерде қайта қалпына келу үдерісі ұйқының жеткілікті болмауы, таза ауада аз болу, дене тәрбиесі мен спорт құралдарын жеткілікті деңгейде қолданбау және т.б. себептерге байланысты толыққанды жүзеге асырылмайды.

Алғашқы уақытта студенттер ЖОО-ғы өмірге қиын бейімделеді, өйткені, кешегі мектеп оқушылары жаңа жағдайларға тап болып, бұл кезең психикалық және физиологиялық жай-күйдің қайта құрылуымен сипатталады. Мұнда бейімделу дидактикалық (жаңа оқу жүйесіне бейімделу), әлеуметтік-психологиялық (жаңа ұжымға ену) және кәсіби (болашақ кәсіби іс-әрекет құндылықтарын қабылдау, оларға бағдарлану) сияқты бірнеше деңгейде жүзеге асырылады. Осы себепті бұрынғы таптаурындардың өзгеруімен байланысты бейімделу кезеңі алғашқы уақытта төмен оқу үлгеріміне, қарым-қатынастағы қиындықтарға әкеліп соғуы мүмкін.

Өмір сүру салтын студентке күштеп таңуға болмайды. Тұлға өзі үшін маңызды өмір сүру іс-әрекетінің формаларын, мінез-құлық типтерін таңдаудың шынайы мүмкіндіктеріне ие. Белгілі бір оқшаулану мен құндылыққа ие бола отырып, әрбір тұлға өзінің әрекеті мен ойлауын қалыптастырады. Жеке тұлға өз тобының, ұжымының өмір сүру салты мен мазмұнына ықпалын тигізе алады.

Студенттердің өмір сүру іс-әрекеті туралы нақты материалдарға талдау жасау оның бей-берекет ұйымдастырылуын айғақтайды. Бұл тамақты өз уақытында қабылдамау, жүйелі түрде ұйқының қанбауы, таза ауада аз болу, қимыл белсенділігінің жеткіліксіздігі, шынығу рәсімдерінің болмауы, темекі тарту, ұйқыға арналған уақытта өз бетінше оқу жұмысын дайындау және т.б. маңызды компоненттерде көрініс табады. Сонымен қатар 100% ретінде қабылданған жекелеген компоненттердің студенттердің өміріне тигізетін әсері өте маңызды. Осылайша, ұйқы режиміне -24-30%, тамақтану режиміне -10-16%, қимыл белсенділігі режиміне -15-30% -дан келеді. Өмір сүру іс-әрекеті ұйымдастырылуының мұндай зиянды салдары оқу жылының барысында жинақталып, оның аяқталу уақытына қарай анағұрлым анық білінеді (ауру түрлерінің саны артады). Ал, бұл үдерістер 4 жыл оқу мерзімі барысында бақыланатындықтан, олар студенттердің денсаулығына аса маңызды ықпалын тигізеді [8].

Соңғы уақытта студенттердің салауатты өмір салтына назар аудару өзекті мәселеге айналды. Бұл қоғамның ЖОО-нан шыққан түлектердің денсаулығына, кәсіби даярлық процесіндегі аурушандықтың көбеюіне және келесі кезеңде жұмысқа деген қабілеттіліктің бәсеңдеуіне алаңдаушылығымен байланысты. Сондықтан тұтас өмір сүруден тыс өмір сүру іс-әрекетінің ерекше формалары болмайтындығын нақты ұғыну қажет.

Салауатты өмір салты ағзаның бейімделушілік мүмкіндіктерін нығайтуға, тұтас өмір сүру іс-әрекетіндегі, жалпы мәдени және кәсіби дамытудағы өзінің өмірлік күштерін, дарындылықтары мен қабілеттіліктерін толыққанды жүзеге асыруға бағытталған, ол үшін өзін-өзі ұйымдастыру мен өзін-өзі тәртіпке салу, өзін-өзі реттеу мен өзін-өзі дамыту үдерістерінің мақсатқа сәйкестілігі мен бірлігі тән болатын, студенттердің өмір сүру іс-әрекеті формаларының жалпыланған типтік құрылымын сипаттайды.

Салауатты өмір салты тұлға үшін жоғары деңгейдегі шығармашылыққа жан-тәнімен берілу, жұмысқа қабілеттілік, еңбек және қоғамдық белсенділік, психологиялық қолайлылық үшін шынайы алғышарттар пайда болатын, тұлғаның психофизиологиялық әлеуеті анағұрлым толық ашылып, оның өзін-өзі жетілдіру үдерісі өзектендірілетін әлеуметтік -мәдени шағын ортаны қалыптастырады. Салауатты өмір салты жағдайында студенттің өз денсаулығы үшін жауапкершілігі мінез-құлықтың стильдік ерекшеліктерінің, өзінің өмірге деген рухани-адамгершілік және дене қарым-қатынасы

жөніндегі ұғымдарына сәйкес тұлға ретінде қалыптаса білу қабілеттерінің бірлігінде көрініс табатын оның жалпы мәдени дамуының бөлігі ретінде қалыптастырылады [9].

Студенттердің салауатты өмір сүру салтының мазмұны дербес және топтық мінез-құлық, қарым-қатынас стилін, өмір сүру іс-әрекетін ұйымдастыруды насихаттау нәтижесін сипаттайды. Осылайша, студенттердің салауатты өмір сүру салтының жалпы қабылданған негізгі компоненттері мыналар: еңбек және дем алу, тамақтану және ұйықтау режимін сақтау, гигиеналық талаптарды сақтау, дербес және сәйкес қимыл белсенділігі режимін ұйымдастыру, зиянды әдеттерден арылу, ұжымдағы тұлғааралық қарым-қатынас және мінез-құлық мәдениетін сақтау, жеке тұлғаға дамытушы ықпал ететін мазмұнды тынығуды ұйымдастыру.

Бұл салауатты өмір сүру салтының сипаттамалары адамның қоршаған ортасындағы үнемі өзгеріп отыратын көптеген әсерлерге байланысты тұрақты болып табылады. Олар адамды айналадағы әртүрлі пікірлерге, бағаларға, талаптарға үнемі жауап беру қажеттілігінен сақтап, белгілі бір кедергілерді туындатады. Осы шекара аясында студент өзінің іс-әрекеттерін реттеп, жаңа мінез-құлық үлгілерін сынап көре алады.

Салауатты өмір сүру салты оның қандай құндылықтарды туындатып, қандай қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыра алатындығында және тұлғаның дамуы үшін не бере алатындығында көрініс табатын бағыт-бағдарымен сипатталады. Шынайы өмір сүру салты мен ол туындатқан субъективті қарым-қатынастар жүйесінің арасында қарама-қайшылықтар пайда болып, оны шешу барысында қайта құру, өмір сүру салтының, ондағы қарым-қатынастар жүйесінің дамуы мен жетілдірілуі жүзеге асырылады. Студенттің қалай өмір сүретіндігі ғана емес, оның не үшін өмір сүретіндігі, немен мақтанатындығы және неге қарсы күресетіндігі маңызды. Осылайша, салауатты өмір сүру салты бағалаушылық және нормативтік ұғымға ие болады.

Салауатты өмір салты, көбіне студенттің құндылық бағдарларына, дүниетанымына, әлеуметтік және адамгершілік тәжірибесіне байланысты болады. Салауатты өмір салтының қоғамдық нормаларын, құндылықтарын студенттер тұлғалық маңызды нәрсе ретінде қабылдайды, дегенмен олар әрдайым қоғамдық сана қалыптастырған құндылықтарға сәйкес бола бермейді. Осылайша, тұлғаның әлеуметтік тәжірибені жинақтауы үдерісінде танымдық (ғылыми және тұрмыстық білімдер), психологиялық (зияткерлік эмоциялық ерік-жігерлік құрылымдардың қалыптасуы), әлеуметтік-психологиялық (әлеуметтік бағдарлар, құндылықтар жүйесі), функционалдық (дағдылар, қабілеттер, әдеттер, мінез-құлық нормалары, іс-әрекет, қарым-қатынастар) үдерістердің үйлеспеуі мүмкін. Мұндай үйлеспеушілік тұлғаның әлеуметтік емес сапаларының қалыптасуына негіз болады. Сондықтан ЖОО-да тұлғаның өзін-өзі реттеуін, оның мінез-құлқы мен іс-әрекетінің мотивациясын қамтамасыз ете алатын, тұлғаның салауатты өмір салтының қоғамдық құндылықтарын саналы түрде таңдауын және оның негізінде тұрақты, дербес құндылықты бағдарлар жүйесін қалыптастыруды қамтамасыз ету қажет.

Тұлғалық дамудың жоғары деңгейіне ие студентке тек өзін тануға ғана ұмтылу емес, сонымен қатар өзін, өзі өмір сүріп жатқан шағын ортаны өзгерту тілегі мен қабілеті де тән. Өзін-өзі белсенді өзгерту арқылы оның өмір сүру салты да қалыптасады. Өзіндік сана тұлғаның әртүрлі іс-әрекет түрлеріндегі жетістіктер тәжірибесін өзіне қабылдай отырып, сыртқы іс-әрекет, қарым-қатынас түрлері арқылы дене және психикалық сапаларды тексере отырып, студенттің өзі туралы толық түсінігін қалыптастырады. Сонымен қатар өзіндік сана құрылымына мәні бойынша қоғамдық болып табылатын идеалдар, нормалар мен құндылықтар енгізіледі. Тұлға оларды меншіктеп, олар тұлғаның жеке меншік идеалдарына, құндылықтарына, нормаларына, тұлға өзегінің құрамдас бөлігіне-өзіндік санаға айналады.

Сонымен, студенттердің жетекші іс-әрекеті -оқу іс-әрекеті. Денсаулық пен оқу-өзара байланысты, олар бір-бірімен өзара тығыз байланысты: студенттің денсаулығы неғұрлым күшті болса, оқу іс-әрекеті де соғұрлым өнімді болады. Студенттердің оқуы, әсіресе, емтихан сессиясы кезеңінде эмоциялық толғаныстарға мол болады. Сондықтан, ақыл-ой еңбегінің қарқынды болуы және нервтік-эмоциялық салмақтың ұлғаюы салдарынан олармен байланысты аурулар да көбейе түседі.

Дегенмен, қазіргі уақытта ақпарат ағынын шектеу және оның салдары ретіндегі ЖОО-ғы оқытудың қарқындылығының ұлғаюын шектеу мүмкін емес. Студенттердің даярлығына, олардың болашақ кәсіби іс-әрекеті мен құзыреттіліктеріне қойылатын талаптар реті арта түсуде. Бұл қарама-қайшылықты шешу ЖОО-дағы оқу үдерісінде студенттерді салауатты өмір салтына ортақтас-тырудың, студенттерде өздерінің және қоршаған адамдардың денсаулықтарын сақтау мен нығайтуға бағытталған құндылықты бағдарларды қалыптастырудың, оқу және оқудан тыс уақыттағы күнделікті

өмір сүру іс-әрекетіндегі салауатты өмір сүру салтының факторларын ұстанудың қабілеттері мен дағдыларын дамытудың тәсілдерін іздестіру арқылы ғана мүмкін болады.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, студент жастарды салауатты өмір салтына тиімді ортақтастырудың негізгі құралы дене тәрбиесі, оның сан алуан құралдарын оқу және оқудан тыс уақытта белсенді игеру және қолдану болып табылады деген қорытындыға келеміз.

Мұнан келесі *тұжырымдар* туындайды:

- студенттік шақ өз тұлғасын, мінез-құлық стилін қалыптастыру бойынша қарқынды жұмысымен сипатталады, сондықтан бұл кезеңдегі жағымсыз факторлардың алдын-алу және олардың ықпалын мейілінше төмендету салауатты өмір салтын қалыптастыруға негіз бола алады;

- салауатты өмір салты бойынша ғылыми зерттеулерге шолу жасау негізінде «салауатты өмір салты» деп салауатты өмір сүру факторларына сәйкес келетін, ағзаның бейімделушілік мүмкіндіктерін күшейтетін, оның резервтік деңгейлерін адам денсаулығының барлық құрамдас бөліктеріне (ақыл-ой, адамгершілік, психикалық, әлеуметтік) сәйкес қалпына келтіруге, сүйемелдеуге және дамытуға ықпалын тигізетін, оның жалпы мәдени даму деңгейінің көрсеткіштерін, оқудағы, тұрмыстағы, дем алудағы дене және рухани қызығушылықтарының, өзінің болашағын елестетудегі қанағаттану деңгейін жағымды жаққа қайта құруға ықпалын тигізе отырып, студенттің күнделікті өмір сүру іс-әрекетінде қолданатын формаларын түсіну қажет;

- студенттердің денсаулығымен байланысты мәселелер келесі қауіп-қатер факторларымен байланысты: әлеуметтік өзгерістер, өмірлік қиындықтар, қандай да бір өмірлік жағдайларды бағалаудағы субъективті факторлар маңызының күшеюі; күн режиміндегі ақыл-ой іс-әрекетінің басымдылығымен байланысты шамадан тыс шаршау, орындалатын оқу іс-әрекетіне деген жауапкершілікпен байланысты ұзақ уақытқа созылатын эмоциялық шаршау, емтихан сессиясы кезеңіндегі психоэмоциялық тұрғыдан шамадан тыс қажу; өмір сүру іс-әрекетіндегі физикалық құрамдас бөліктің шектеулілігі; күн режимінің, еңбек және дем алу режимдерінің бұзылуы, зиянды әдеттерге құмарлық;

- студент жастардың денсаулығының көрсеткіштері, ЖОО -дағы оқу мерзімі кезеңіндегі әртүрлі аурулардың даму тенденциясы денсаулыққа жаңа құндылықты бағдарларды іздестіру тұрғысынан келу, ЖОО-ның оқу-тәрбие үдерісінде студенттерді жеке және қоғамдық денсаулықты сақтауға және нығайтуға бағытталған белсенді іс-әрекетке тарту үшін қолайлы жағдайларды туындату қажеттілігін шарттайды;

- студент жастарды салауатты өмір салтына табысты ортақтастыру мәселесінің өзектілігі мен маңыздылығын ескере отырып, оны шешудің объективті қажеттілігі мен қажетті шарты - ЖОО-ғы педагогикалық үдерісті ұйымдастырудың ерекшеліктерін ескере отырып, студенттердің салауатты өмір салтының құндылықты бағдарлары мен факторларын, денсаулықтың барлық құрамдас бөліктерін біріктіретін жүйе құраушы буынды анықтау және ол буын, аталмыш мәселені зерттеуші мамандардың пікірінше, дене мәдениеті болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы "Қазақстан-2050" Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты". – Астана, 2012. 14 желтоқсан.

2 Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы: "Санат", 1995. – 352 б.

3 Белидова С.Н., Бекмешева Т.И. Теософия здоровья. – Алматы, 2003. – 71 с.

4 Программа "Валеология – как быть здоровым". – Алматы: "НЦ проблем формирования ЗОЖ", 1998. – 35 с.

5 Михайлова С.Н. Формирование интересов студентов к занятиям физическими упражнениями // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки», 2017. – №3(32). – С.64-71.

6 Сейсенбеков Е.К., Джоксимович М., Тастанов А.Ж., Телахынов Е.Б. Физкультурно-спортивная работа в учреждениях образования зарубежных стран: сравнительный анализ и организационные формы // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки», 2018. – №1(34). – С.126-133.

7 Агаджанян Н.А. Здоровье студентов. – Москва: "Россия", 1997. – 200 с.

8 Лищук В.А. Стратегия здоровья. Медицина – наиболее выгодное вложение средств. – Москва, 1992.

9 Иванов Г.Д. Активизация учебно-воспитательного процесса студентов средствами физического воспитания. – Алма-Ата: "Мектеп", 1989. – 95 с.

УДК 378.147
МРНТИ 14.35.09

Д.Б. Абыкенова¹, А.Ж. Асаинова², А.А. Сыздыкова³

¹Торайгыров университетінің қауымдастырылған профессоры, PhD докторы

²п.ғ.к., профессор

³оқытушы

Инновациялық Еуразиялық университет

МАГИСТРАНТТАРДЫҢ АКТ-ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН БАҒАЛАУ

Аңдатпа

Мақалада магистранттардың АКТ құзіреттілігін бағалау мәселелері қарастырылған. Білім беруді ақпараттандыру жағдайында магистранттардың АКТ құзіреттілігін қалыптастыру қажеттілігі сипатталған. Магистранттардың АКТ құзіреттілік деңгейін анықтау, яғни магистранттардың кәсіби қызметінде АКТ-ны қолдануға қаншалықты дайын екендігі өте күрделі және қажетті үрдіс болып табылады. Мақала авторлары білім алушылардың АКТ құзіреттілігін бағалау процесін ұйымдастыру бойынша бірнеше ұсыныстар жасады, сонымен қатар магистратурада оқу барысында пәндік, педагогикалық және ғылыми-зерттеу жұмыстарында АКТ қолдану дәрежесін анықтай отырып, қолданушы белсенділігінің сипаттамаларын зерттеу мақсатында жүргізілген сауалнамасының нәтижелерін ұсынды. Нәтижелер негізінде алынған мәліметтерге талдау жасалып, ғылыми-педагогикалық дайындық барысында магистранттардың АКТ құзіреттілігін тиімді және сапалы қалыптастыруға бағытталған бірнеше ұсыныстарды сипаттады. АКТ құзіреттілігін қалыптастырудың тиімді құралдарының бірі – университеттің ақпараттық-білім беру ортасы болып табылады.

Түйін сөздер: АКТ-құзыреттілігін бағалау, АКТ-құзыреттілігі, магистранттар, АКТ, құзыреттілік, бағалау.

Абыкенова Д.Б.¹, Асаинова А.Ж.², Сыздыкова А.А.³

¹доктор PhD, ассоц. профессор Торайгыров университета

²к.п.н., профессор

³преподаватель

Инновационный Евразийский университет

ОЦЕНКА ИКТ-КОМПЕТЕНТНОСТИ МАГИСТРАНТОВ

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы оценивания ИКТ-компетентности магистрантов. Описана необходимость формирования ИКТ-компетентности магистрантов в условиях информатизации образования. Выявление уровня ИКТ-компетентности магистрантов, то есть насколько магистранты подготовлены к использованию ИКТ в профессиональной деятельности, очень сложный и необходимый процесс. Авторами были даны некоторые предложения по организации процесса оценки ИКТ-компетентности, а также рассмотрены результаты проведенного анкетирования магистрантов на изучение особенностей пользовательской активности, выявление степени использования ими ИКТ в предметной, педагогической и научно-исследовательской деятельности во время обучения в магистратуре. На основе результатов приведен анализ полученных данных и описаны некоторые предложения по наиболее эффективному и качественному формированию ИКТ-

компетентности магистрантов в процессе научно-педагогической подготовки. Одним из действенных инструментов формирования ИКТ-компетентности предлагается информационно-образовательная среда вуза.

Ключевые слова: оценка ИКТ-компетентности, ИКТ-компетентность, магистранты, ИКТ, компетентность, измерение.

D.B. Abykenova¹, A.Zh. Assainova², A.A. Syzdykova³

¹doctor PhD, associated professor of Toraighyrov university's

²p.s.k., professor

³teacher

Innovative Eurasia university

ASSESSING THE ICT-COMPETENCE OF MASTERS'

Abstract

The article discusses the problems of assessing the ICT competence of undergraduates. The need for the formation of ICT competence of undergraduates in the conditions of informatization of education is described. Identification of the level of ICT competence of undergraduates, that is, how prepared are graduate students to use ICT in professional activities, is a very complex and necessary process. The authors made some suggestions on organizing the process of assessing ICT competency, and also examined the results of a survey of undergraduates to study the characteristics of user activity, identifying the degree of their use of ICT in subject, pedagogical and research activities during training in the magistracy. Based on the results, an analysis of the obtained data is given and some proposals for the most effective and high-quality formation of the ICT competence of undergraduates in the process of scientific and pedagogical preparation are described. One of the effective tools for the formation of ICT competency is the information and educational environment of the university.

Keywords: assesment of ICT competence, ICT competence, masters', ICT, competence, assesment.

Заманауи ақпараттық қоғам қалыптасуының әр кезеңінде жоғары оқу орындарының оқытушыларының кәсіби деңгейіне, сонымен қатар олардың ғылыми-педагогикалық қызметінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) тиімді пайдалану талабына назар аударады.

Болашақ ЖОО оқытушылары ретіндегі магистранттардың кәсіби шеберлігін дамытудың өзектілігі еңбек нарығының білім сапасына және кәсіби-педагогикалық құзыреттілікке деген жоғары сұраныстарымен ғана емес, сонымен бірге Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында белгіленген міндеттерімен де айқындалған.

Магистранттың құзіреттілік деңгейі бірқатар өзара байланысты факторларға қатысты: оқытылатын пәндердің теориялық негіздерін білуі, алған білімдерін практикада қолдана алуы, өзін-өзі жетілдіріп, дамыту мүмкіндігі және т.б. [1, б. 200].

Университеттегі оқу барысында болашақ ғылыми және педагогикалық қызметкерлер ретінде магистранттардың кәсіби және ақпараттық-коммуникациялық құзіреттілігін (АКТ құзіреттілігін) қалыптастыру мен қатар бағалау мәселелері де қарастырылған. Яғни болашақ мамандарды дайындау кезінде білім беруді ақпараттандыру жүйесі тиімді қолданылады.

Болашақ магистранттардың АКТ құзіреттілігінің жоғары деңгейі ақпараттық қоғамның маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Көптеген ғылыми мақалалар ақпараттық қоғам мүшелерінің АКТ құзіреттілігін дамыту мәселесіне арналған.

Болашақ ғылыми-педагогикалық жұмысшы ретінде магистрдің АКТ-құзыреттілігі дегеніміз - ол өзінің пәнінде, педагогикалық және ғылыми қызметінде АКТ-ны дербес пайдалануға дайындығы мен қабілеттілігінде көрінетін жеке сапаны білдіреді [2, б. 12].

Оқу барысында магистранттар АКТ-ны белсенді қолданады. Яғни АКТ-ны тиімді қолданудың артықшылықтары туралы көбірек біліп, сабақтарға дайындық кезінде АКТ-ны қолдануда бар дағдыларын жүйелі түрде қолдана бастағаны даусыз факт болып табылады. Мысалы, интернеттегі

қажетті ақпаратты іздестіруде, мәтіндік құжат немесе презентация жасауда, электронды кестеде есептеулерді жүргізуде, пошта агенттері мен жедел хабарлаушыларды пайдаланатын курстастарымен хат алмасуда, жеке кабинетке кіруде, университеттің ақпараттық ортасында жұмыс жасауда және т.б. Алайда, ғылыми-зерттеу және білім беру саласында АКТ-ны тиімді қолдану дағдысы кейбір магистранттарда жеткіліксіз.

Мақаланың мақсаты – екінші курста оқитын магистранттардың АКТ құзіреттілік деңгейін, магистранттардың кәсіби қызметте АКТ-ны қолдануға қаншалықты дайын екендігін анықтау болып табылады. Магистранттың кәсіби қызметі ғылыми және педагогикалық қызметпен байланысты. Яғни болашақ магистрлер компьютердің ақпараттық және технологиялық мүмкіндіктерін жоғарғы деңгейде, сонымен қатар басқа саладағы ғылыми – зерттеуде қолдана білуі қажет.

Магистранттардың АКТ құзіреттілік деңгейін бағалаудың негізгі мақсаты - АКТ құзіреттілігінің даму динамикасын диагностикалау және оқу процесіне уақытылы түзетулер енгізу.

Оқыту процесінде АКТ құзіреттілігі технологиялық дағдыларды қалыптастыру ретінде ғана емес, сонымен қатар бұл магистранттардың қазіргі АКТ-ны ақпараттармен жұмыс істей білу, қажетті мәліметтерді іздеу, ұйымдастыру, талдау және бағалау, сонымен қатар өз мақсаттарына сәйкес ақпараттарды өңдеу және тарату қабілеттерінің пайда болуын қамтамасыз етеді.

Құзіреттіліктердің қалыптасуына әсер ететін факторлардың жеткіліксіз деңгейі, сайып келгенде, магистранттың құзіреттілік деңгейін төмендетеді. Осыған байланысты құзыреттілік бірнеше өлшемдер бойынша жан-жақты бағалануы керек.

АКТ құзыреттілік деңгейін бағалау өте күрделі мәселе, яғни оны тек бір параметр бойынша бағалау әрекеті дұрыс болмайды.

Қазіргі уақытта АКТ құзіреттілікті сипаттауға және қалыптастыруға бағытталған көптеген ғылыми жұмыстар бар. Оқу процесі субъектілерінің АКТ құзіреттілігін бағалау мәселелеріне келетін болсақ, мұнда жағдай басқаша. Бұл саладағы ғылыми зерттеулер онша көп емес. Ресейде сегізінші және тоғызыншы сынып оқушылары үшін АКТ саласындағы құзіреттілікті өлшеу және бағалау бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарын С.Авдеева, О.Зайчкина, Н.Никуличева және С.Хапаева ғалымдары жүргізді [3, б. 124-143].

Авторлар Дүниежүзілік банк пен Ресей Федерациясының Қаржы министрлігінің базалық білім беру сапасын жақсарту бойынша бірлескен бағдарламаға (READ бағдарламасы, Ресейдің білім беруді дамытуға жәрдемдесуі) қатысты. Бұл бағдарламаның нәтижесі 14-16 жастағы жалпы білім беретін мектептің негізгі кезеңінің түлектері қазіргі заманғы АКТ меншік дәрежесін бағалауға мүмкіндік беретін арнайы әзірленген өлшеу құралы болып табылатын IC Literacy Test өнімі болды. Тест компьютерлік сауаттылықтан гөрі танымдық қабілеттердің даму деңгейін бағалауға мүмкіндік береді [4, б. 1].

АКТ құзіреттілік деңгейін бағалауға арналған көптеген тесттер, әдетте, информатика бойынша қалыптасатын технологиялық дағдылар мен алгоритмдік ойлауды анықтауға бағытталған. ICL сынағы, көптеген аналогтардан айырмашылығы, техникалық тұрғыдан дағдылар деңгейін анықтайды. ICL тестін құрастырушылары үшін оқушының жылдам мәтінді теріп, іздегені емес, оның әмбебап ойлау дағдылары мен практикалық тапсырмаларды қаншалықты дамығанын анықтау маңызды болып табылады.

Л.И. Ястребов өзінің ғылыми баяндамасында ақпараттық технологиялар саласындағы үздіксіз білім беру курстары студенттерінің АКТ құзіреттілігін бағалау әдістерін кеңінен қарастырды. Ол АКТ құзіреттілігін бағалау процесін жүргізуге арналған бірнеше ұсыныстар береді және бағалаудың әртүрлі әдістерін қарастырады. Сонымен қатар, келесі айқын тұжырымдар жасады:

1. Тыңдаушының өзін-өзі бағалауы (мен білемін, жақсы білемін, нашар білемін және т.б.) - АКТ құзіреттілік деңгейін анықтаудағы ең сенімсіз әдіс, өйткені ол стандартпен салыстыру функциясын қамтымайды, сонымен қатар оның субъективтілігіне байланысты.

2. Тест тапсырмаларының жүйесі.

Тест тапсырмаларының жүйесі тапсырмаларды дұрыс құрастырған жағдайда анағұрлым сенімді құрал болып табылады. Мұндай тапсырмалардың кемшілігі - олар әдетте бекітілген білімді тексереді. Ал егер жауап беруші тест жауаптарының ішіндегі альтернативті жауапты, яғни өңделетін құжаттағы қалаған өзгеріске қалай қол жеткізуге болатындығын білген жағдайда да, онда ол төмен баға алады.

Сонымен қатар, тесттер жиі тестілеуші адам қажетті әрекетті орындау үшін қадамдар тізбегін есте сақтауды ұсынады, ал оқу процесінде көбінесе дағдыларды дамытуға көңіл бөлінеді. Сондықтан студент компьютерде отырғанда әр түрлі операциялар жасай алады, бірақ компьютерден алшақ болған кезде сол операцияларды теориялық тұрғыдан жасау барысында қиындықтарға ұшырайды.

3. Емтихандық бағалау.

Алайда білімді бақылаудың жоғары түрі емтихан бағалау болып табылады. Сонымен қатар емтихан алушы отырады, тыңдаушыға тапсырмаларды беріп, тыңдаушы тапсырманы шешу барысында компьютердің мүмкіндіктерін қаншалықты ұтымды пайдаланындығын бақылай алады. Бұл тәсілдің артықшылығы емтихан алушының іс-әрекетін бейресми бағалауды қамтамасыз ету мүмкіндігінде. АКТ құзіреттілігін бағалаудың емтихан әдісінде бейресми сұрақтар қоюға, оның ішінде алған білімдерін педагогикалық бағытта қолдануға тамаша мүмкіндік туады. Емтихандық бағалаудың кемшіліктері емтихан алушының түсінікті субъективтілігі болып табылады («Мен мұны олай жасамаймын»).

4. Сараптамалық бағалау

Сараптамалық бағалау әдетте «емтихан критерийлері» анық емес болған кезде қолданылады. Мысалы, түлектің «педагогикалық идеялардың өзіндік ерекшелігін» немесе оның көрсетілім дизайнын бағалау қажет. Сонымен қатар, сарапшылардың біліктілігі, әдетте, емтихан алушылардың біліктілігіне қарағанда әлдеқайда жоғары болуы керек: егер сандық, қатаң анықталған өлшемдер болмаса, онда сарапшының субъективтілігі шешуші фактор болады.

Сонымен, Л.И. Ястребовтың пікірі бойынша АКТ құзыреттілік деңгейін бағалаудың бірде-бір әдісі сенімді емес. Біздің ойымызша, АКТ құзыреттілік деңгейін бағалаудың ең қолайлы әдісі бірнеше әдісті қолдану болып табылады. Біз АКТ-ның құзыреттілік деңгейін аралас әдіс негізінде, атап айтқанда сауалнамалар мен практикалық тапсырмалар негізінде бағалауды ұсынамыз [5, б. 3].

Магистранттардың АКТ құзыреттілік деңгейін анықтау үшін біз зерттеу жүргіздік. Зерттеуге Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің барлық мамандықтары бойынша ғылыми-педагогикалық бағыттағы 147 магистранттары және С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті (бұдан әрі – С.Торайғыров атындағы ПМУ) қатысты. Зерттеудің негізгі нәтижелері мақалада көрсетілген [6, б. 421-425].

Зерттеу арнайы әзірленген сауалнама және практикалық тапсырмалар негізінде жүргізілді. Сауалнамада 1-4 рейтингтік шкаласы қолданылды (Иә, жартылай, маған жауап беру қиын). Сауалнаманы жүргізудің мақсаты қолданушы белсенділігінің ерекшеліктерін зерттеу, олардың магистратурада оқу барысында АКТ-ны пәндік, педагогикалық және ғылыми-зерттеу жұмыстарында қолдану дәрежесін анықтау болды. Тәжірибелік тапсырмалардың мақсаты магистранттардың АКТ саласындағы білімдерін практикада қаншалықты қолдана алатындығын және анкета нәтижелері мен магистранттардың аяқталған тапсырмаларының арасында сәйкессіздіктің бар-жоғын анықтау болды.

Кесте-1. Магистранттардың АКТ-құзіреттілігінің деңгейі

	Қызметі		
	Пәндік	Педагогикалық	Ғылыми-зерттеулік
Орташа мән	1,08	1,88	2,06

Зерттеу нәтижесінде магистранттар интернетте жұмыс жасағанда өте белсенді деген қорытындыға келдік. АКТ пәнінің құзіреттілігі бойынша жоғары нәтижелерге қол жеткізді, яғни пәндік және кәсіби қызметте АКТ қолдану білімі жоғарғы деңгейде екендігі байқалды. Педагогикалық қызметте магистранттар педагогикалық практикадан өту барысында АКТ-ны белсенді қолданады. Магистранттардың көпшілігі білім беру мақсатында мобильді құралдарды пайдаланғанды жөн көреді. Алайда, нақты АКТ туралы білімде және оларды мақсатқа сай қолдану мүмкіндігінде сәйкессіздіктер бар. Мәселен, магистранттар білім беру процесін қашықтықтан қолданудың технологиялары мен ресурстарын, ақпараттық өнімдер мен мобильді құралдарды пайдалану туралы біледі, алайда оларды сабақ барысында оқытуда қолдана алмайды.

Ғылыми-зерттеу жұмыстарында магистранттар АКТ-ны ішінара қолданады. Магистранттардың аз бөлігі ғана бағдарламалық қамтамасыз етуді қолдана отырып, тәжірибе нәтижелеріне статистикалық талдау жүргізе алады, библиографиямен жұмыс істеуге арналған бағдарламаларды және ғылыми-метриалық материалдардың веб-ресурстарын қолдана алады.

Айта кету керек, зерттеу магистранттардың АКТ құзыреттілік деңгейін бағалаудың толық көрінісін бермейді. Сонымен бірге, бұл мәліметтер магистранттардың АКТ-ны пәндік жұмыстарда қолдануы педагогикалық және ғылыми жұмыстарға қарағанда анағұрлым жоғары деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Оқу процесінде магистранттардың АКТ құзіреттілігін неғұрлым тиімді қалыптастыру үшін, алынған құзіреттіліктер мен оларды құрайтын пәндер арасындағы байланысты анықтау қажет. Өзара байланыс ашық түрде жүргізілуі керек, мысалы АКТ саласындағы сарапшылардың қатысуымен, мысалы, информатика және ақпараттық жүйелер кафедрасының оқытушыларымен.

Автор С.Торайғыров атындағы ПМУ магистранттары оқитын әр мамандықтың оқу жоспарларын талдап, АКТ саласындағы пәндерді анықтады. Университет 48 мамандық бойынша магистрлер дайындайды. Біздің ойымызша, әр мамандық үшін АКТ саласындағы барлық пәндерді бөлек тізімдеудің қажеті жоқ. Кестеде біз кейбір пәндер туралы мәліметтерді келтіреміз.

Кесте-2. АКТ пәндері

Мамандық	Пән атауы
6M073200 - Стандарттау және сертификаттау	Құрылыстағы инновациялық технологиялар
6M070900 - Металлургия	Технологиялық үрдістерді автоматтандыру
	АЖЖ негіздерімен кәсіпорындарды жобалау
	Компьютерлік жобалау
	Қазіргі компьютерлік технологиялар
	Арнайы пәндерді оқытудағы заманауи технологиялар
6M050400 - Журналистика	Электронды БАҚ
	БАҚ-тың техникасы мен технологиясы
6M091000 - Кітапхана ісі	Интернеттегі библиографиялық мәліметтер базасы
	Интернеттің анықтамалық және библиографиялық ресурстары
	Кітапхана қызметіндегі ақпараттық технологиялар
6M020300 - Тарих	Ғылым және жаңа технологиялардың тарихы
6M010300 - Педагогика және психология	Жоғарғы мектептегі заманауи білім беру технологиялары
	Жоғарғы мектептегі инновациялық технологиялар
6M050900 - Қаржы	Мамандандырылған пәндерді оқытудың заманауи технологиялары
6M051100 - Маркетинг	Ғылым және білім берудегі ақпараттық технологиялар
	Интернет-технологиялар
	Ақпараттық маркетинг
6M071300 - Көлік, көлік техникасы және технологиялары	Оқытудың инновациялық технологиялары
	Көлік құралдарын басқарудың электрондық жүйелері
	Көлік технологиясындағы ақпараттық технологиялар
	Көліктегі жобалаудың автоматтандырылған жүйесі
6M072000- Бейорганикалық заттардың химиялық технологиясы	Оқытудағы жаңа технологиялар
6M060600-Химия	Оқытудағы жаңа технологиялар

Кестеден көріп отырғаныздай, АКТ бойынша пәндердің көп бөлігі АКТ-ны мазмұнды қызметке қолдануға байланысты. Мұны магистранттардың АКТ құзіреттілік деңгейін бағалау растайды. Бұл туралы жоғарыда жазылған.

Біздің ойымызша, бұл жағдайды түзету үшін тиісті ұсыныстар енгізу қажет. Тиісті практика түрлерін өту процесінде магистранттың педагогикалық және ғылыми-зерттеу қызметіндегі АКТ-ның негізгі құзіреттерін тұжырымдауды ұсынамыз [6, б. 424]. Магистранттарға педагогикалық және ғылыми-зерттеу қызметінде АКТ қолдану бойынша практикалық сабақтарды, әдістемелік нұсқаулықтарды, цифрлық білім беру ресурстарын, видео нұсқаулықтар мен ақпараттық ресурстарды әзірлеу. АКТ құзіреттілігін қалыптастыру процесін бақылау және бақылау университеттің білім беру ақпараттық ортасының жоспар, журнал, бірлескен мақаланы жариялау сияқты құралдарын қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Жоғарыда айтылғандай, АКТ құзыреттілігін бағалау – өте күрделі үдеріс. Жоғарғы оқу орнындағы АКТ құзыреттілікті статистикалық сандық ақпарат ретінде ұсыну мүмкін емес. Бірақ егер әр бір түлек алдындағы есепті дұрыс шешімін табу мақсатында АКТ құзыреттілікті тиімді пайдаланса, біз алға қойылған мақсатқа қол жеткіземіз деп айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Сибикина И.В. Процедура оценки компетентности студентов вуза, обучающихся по направлению «Информационная безопасность» / Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия: Управление, вычислительная техника и информатика, №1. – 2011 г.

2 Лапчик М.П. ИКТ-компетентность педагогических кадров. – Омск: Изд-во ОмГПУ, 2007. – 144 с.

3 Avdeeva S., Zaichkina O., Nikulicheva N., Khapaeva S. Framework for Assessing the ICT Competency in Teachers up to the Requirements of "Teacher" Occupational Standard / International Journal of Environmental and Science Education, Volume 11 Issue 18 (2016), pp. 10971-10985. Электронный ресурс - <http://www.ijese.net/makale/1481>.

4 ICL Test. [Электрон. ресурс]- <http://ictlit.com>.

5 Ястребов Л.И. Определение уровня базовой ИКТ-компетентности/ [Электрон.ресурс] – <http://www.openclass.ru/node/596>.

6 Abykenova D.B., Assainova A.Zh., Burdina E.I., Murphy A., Abibulayeva A.B. Forming. Master's Degree Students' ICT Competencies as Future Researchers and Educators: a Kazakhstan Case Study / International Journal of Environmental and Science Education, Volume 11 Issue 18 (2016), pp. 11175-11193 [Электрон.ресурс]- <http://www.ijese.net/makale/1495>.

ӘӨЖ 37.03

МРНТИ 14. 05.31

Г.К. Шугаева¹, А.С. Әли²

¹п.ғ.к.

²магистрант

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау Мемлекеттік Университеті

ОҚЫТУШЫ МЕН СТУДЕНТТІҢ ТҰЛҒААРАЛЫҚ ҚАТЫНАСЫНЫҢ МАЗМҰНЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада оқытушы мен студенттің тұлғааралық қатынасының мазмұнын жетілдірудің ерекшеліктері қарастырылады. ЖОО-дағы қазіргі заманғы білім беру үдерісі оқытушылар мен студенттердің қарым-қатынасын және өзара әрекеттестігін ұйымдастыру үшін жағдай жасауға мүмкіндік беретін интегративтік сипатқа ие болуы тиіс. Жоғары кәсіби білім беру саласындағы өзара әрекеттестік – бұл оқытушы мен студенттің жеке тұлғалық және қоғамдық қызығушылықтарын жүзеге асыру барысында туындайтын өзара әрекеттестігі, сонымен бірге адамның өзін-өзі дамыту және өзін-өзі өзектендіру тәсілінің бірі болып табылады, оның қосымша эффектісі – бұл өзара түсіністікке, тұлғааралық психикалық бейнелеуге, өзара және өзін бағалауға негізделген жеке тұлғалық әсер ету. Даму үрдісінде өзара әрекеттестік оқытушы мен студенттің қарым-қатынас құрылымын және мазмұнын құрайды, олардың тұлғааралық қатынас деңгейінде бекітіледі. Болашақ мамандар – студенттердің тұлғааралық өзара әрекеттестігін тиімді қалыптастырудың өзектілігі қоғамның кәсіби білімнің жаңа сапасына сұранысымен дәлелденеді. Жоғары оқу орнындағы оқыту барысында студенттер бір-бірімен өзара әрекеттеседі, олардың өзара әрекеттесуі тұлғааралық қатынаспен сипатталады. «Тұлғааралық» ұғымы қарым-қатынас объектісі басқа адам екендігін ғана емес, олардың қарым-қатынасының өзара бағыттылығын да көрсетеді. «Тұлғааралық қатынас» ұғымы адамдар арасындағы эмоционалдық өзара әрекеттестікке негізделген.

Түйін сөздер: қатынас, өзара әрекеттестік, тұлғааралық қатынас, коммуникативтік қарым-қатынас, перцептивтік қарым-қатынас, интерактивтік қарым-қатынас.

Шугаева Г.К.¹, Али А.С.²

¹к.п.н.

²магистрант

Атырауский государственный университет имени Х.Досмухамедова

ОСОБЕННОСТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ МЕЖЛИЧНОСТНОГО ОБЩЕНИЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ И СТУДЕНТА

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности совершенствования содержания межличностного общения преподавателя и студента. Современный образовательный процесс в ВУЗе должен носить интерактивный характер, позволяющий создать условия для организации общения и взаимодействия студентов с преподавателем. Взаимодействие в сфере высшего профессионального образования – это взаимодействие преподавателей и студентов, возникающее в ходе реализации их личных и общественных интересов, также является одним из способов активизации саморазвития и самоактуализации человека, его вспомогательный эффект – это межиндивидуальное влияние, базирующееся на взаимопонимании, межличностном психическом отражении, взаимном оценивании и самооценке. В процессе развития взаимодействия создается содержание отношений преподавателей и студентов, которая закрепляется на уровне их межличностных контактов. Актуальность формирования эффективных межличностных взаимодействий у студентов - будущих специалистов обуславливается потребностью общества в новом качестве профессионального образования. Во время обучения в вузе студенты взаимодействуют между собой, их взаимодействие заключается в межличностных отношениях. Понятие "межличностный" указывает не только на то, что объектом отношений выступает другой человек, но и на взаимную направленность этих отношений. Понятие "межличностные общения" основано на эмоциональном взаимодействии между людьми.

Ключевые слова: общение, взаимодействие, межличностное общение, коммуникативное общение, перцептивное общение, интерактивное общение.

G.K. Shugaeva¹, A.S. Ali²

¹candidate of Pedagogical Sciences

²2nd year undergraduate specialty "Pedagogy and Psychology"

Atyrau State University named after Kh.Dosmukhamedov

FEATURES OF IMPROVEMENT OF THE CONTENT OF INTERPERSONAL COMMUNICATION OF TEACHER AND STUDENT

Abstract

This article presents the features of improving the content of interpersonal communication between teacher and student. The modern educational process in the university should be interactive in nature, allowing you to create the conditions for organizing communication and interaction of students with the teacher. Interaction in the field of higher professional education is the interaction of teachers and students that occurs during the realization of their personal and public interests, is also one of the ways to enhance self-development and self-actualization of a person, its auxiliary effect is inter-individual influence, based on mutual understanding, interpersonal mental reflection, mutual assessment and self-esteem. The relevance of the formation of effective interpersonal interactions among students - future specialists is determined by the need of society for a new quality of professional education. While studying at a university, students interact with each other, their interaction is in interpersonal relationships. The concept of "interpersonal" indicates not only that another person is the object of the relationship, but also the mutual orientation of these relations. The concept of "interpersonal communication" is based on the emotional interaction between people.

Keywords: communication, interaction, interpersonal communication, communicative communication, perceptual communication, interactive communication.

Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Назарбаев «Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін, бәсекеге қабілетті ұлт үшін» атты Жолдауында: «ұлттық бәсекелестік қабілеті бірінші кезеңде білімділік деңгейімен айқындалады» деп ерекше атап көрсетуі білім беру саласында жаңаша көзқарас, кәсіби қарым-қатынас қалыптастыруды міндеттейді [1].

Жоғары оқу орнында студенттердің тұлғааралық қатынас мәселесі қазіргі уақытта өзекті болып табылады. Тұлғааралық қатынастар - бұл адамдар арасындағы өзара қарым-қатынас жүйесі, оның дамуы әрбір мүшесінің жеке, психологиялық және әлеуметтік ерекшеліктерімен, адамдардың іс-әрекетке кірісуін көздейтін мақсат-мүдделерімен, сондай-ақ сыртқы факторлардың әсерімен айқындалады.

Жоғары оқу орнында қарым-қатынас болашақ мамандардың табысты кәсіби даярлығының маңызды факторы болып табылатын өзіндік ерекшеліктерге ие. Соның ішінде, тұлғааралық қатынас ақпаратты беру мүмкіндігін қамтамасыз ететін және тұлғаны ашуға, әлеуметтік рөлдерді игеруге, сондай-ақ өзін-өзі көрсетуіне және өзін-өзі тануына ықпал ететін бір-бірімен өзара іс-қимыл жасауға бағытталған белсенді іс-әрекет жүргізіледі. Осылайша, ЖОО-ның білім беру үдерісіндегі жан-жақты қарым-қатынас болашақ мамандардың кәсіби даярлығының маңызды факторы болып табылады.

Қарым-қатынас мәселесі өзіндік даму тарихы қалыптасқан пәнаралық мәселе, теориялық және эмпирикалық материалдар жинақталған. Ежелгі Греция мен Ежелгі Римде шешендік өнер, эвристика және диалектика саласында зерттелінсе, ғұлама ойшылдар Әл-Фараби, Ж.Баласағұн мәдениеттілік, оның қалыптасуындағы тәрбиелік істердің маңызына ерекше назар аударған.

Педагогикада тұлғааралық қарым-қатынас мәселесі әртүрлі аспектіде қарастырылады: қарым-қатынастың теориялық-әдіснамалық негіздері (Ф.Ф. Королев, Л.И. Новикова); қарым-қатынастың оқушылардың танымдық іс-әрекетіндегі рөлі (З.И. Васильева, Г.И. Щукина); әртүрлі ұжымдағы қарым-қатынас (Б.З. Вульф, И.П. Иванов); қарым-қатынастың тұлғаның қасиеттерін қалыптастырудағы рөлі (В.В. Попова, Т.В. Фролова); әртүрлі жастағы оқушылардың қарым-қатынасы (Г.М. Андреева, М.И. Лисина); шетел педагогикасындағы қарым-қатынасты зерттеу (Н.И. Борисов, Н.Д. Никандров); қарым-қатынастың философиялық аспектісін (Н.А. Бердяев, С.Л. Франк, Қ.Әбішев, Ж.Әбділдин, Ә.Нысанбаев); қарым-қатынас адамдардың өзара ақпарат алмасуын (коммуникация), өзара әрекеттесуін (интеракция), өзара қатынас орнатуын (перцепция) сипаттайтын үрдіс (А.А. Бодалев, Б.Ф. Ломов, А.В. Петровский, т.б.) ретінде анықталады және т.б.

Тұлғаны қарым-қатынасты ұйымдастыруға дайындау мәселесін әлемдік қауымдастық елдерінің жетекші ғалымдары (Дж.Гилфорд, К.Леви-Стросс, Ж.Пиаже және т.б.) зерттеген. Педагогтар (Д.Б. Эльконин, Т.Тәжібаев, Қ.Б. Жарықбаев) еңбектерінде «қарым-қатынас» педагогикалық мәселе ретінде қарастырылып, педагогикалық қарым-қатынастың ерекшеліктері мен құрылымы, оны болашақ оқытушылардың бойына сіндіріп қалыптастыру қажеттілігі ашып көрсетіледі.

Педагогикада қарым-қатынас адамдар арасында байланыс түзетін және мәміле орнататын, өзара мәлімет алмасуына, өзара ықпалдастығына, субъектілердің бірін-бірі қабылдауын жүзеге асыратын іс-әрекет түрі болса, ал психологияда қарым-қатынас психикалық түйісу ретінде адамдар арасындағы мағлұмат алмасу, өзара ықпал ету, түсінісу мен ортақ сезімді бастан кешуін туындататын байланыс [2].

Қарым-қатынаста тұлға өзін іс жүзінде көрсетеді, психологиялық қасиеттерін ашады, мінез-құлқы қалыптасады, осы аспектіде талдайтын болсақ, оның нақты теориялық дәлелі жай ғана әрекет емес, ол өзара әрекеттестік болып табылады. «Өзара әрекеттестік» адамдар арасында кең таралған және қоғамдық білім саласына тән жалпы түсінік. Ол индивидтердің, топтар мен ұйымдардың бірігіп атқарған іс-әрекеті арқылы ортақ бір жұмысты жүзеге асыруы. Қарым-қатынас адамның психикалық дамуының, оның әлеуметтенуі мен даралануының, оның әлеуметтенуінің, жеке тұлғаның қалыптасуының қажетті шарты болып табылады. Қарым-қатынастың болуының арқасында адамдар өмір сүреді және шынайы байланыстарда, бір-бірімен қатынастарда іс-әрекет жасайды. Қарым-қатынас түбегейлі адамдық сұраныс бола отырып, дербес құндылық болады, себебі адам басқа адамды әрдайым қажетсінеді. Ол үшін маңызды дүние – бұл басқа адам, онымен қарым-қатынас үрдісінде және тек сол арқылы адамның мәні көрініс табады.

Адамдардың қарым-қатынасы – бұл нақты субъектілер арасындағы психикалық қатынасқа байланысты және олардың өзара қарым-қатынасына, өзара сақтауына және өзара түсіністігіне

экетін коммуникацияның ерекше түрі. Қарым-қатынас кезінде туындайтын психикалық қатынас бір уақытта бар нақты адамдар арасындағы өзара әрекетті сипаттайды және ортақ адамдар арасындағы ақпарат пен эмоциялар алмасуды болжайды [3].

Қатынасқа қажеттілік адамның ынтымақтастық пен қауымдастыққа талпынуына бағытталған. Қарым-қатынас үрдісінде адамда тұлғараралық қатынас қалыптасады, пікір алысу, сезімін білдіру, уайымдау және т.б. болады. Қарым-қатынас, оның механизмдері мен тәсілдері адамның тұлға ретінде қалыптасуы мен санасына әсері гуманитарлық ғылымның зерттеу пәні болып табылады және жан-жақты қарастырылады: адамның қажеттілігі әрі сұранысы және өмір сүру шарты ретінде; өзара әрекеттестік пен өзара әсер ретінде; қатынас пен әсерленушілікті өзіндік алмасу ретінде; өзара таным мен іс-әрекет ретінде. Демек, қарым-қатынасқа түсетін адамдардың өзара әрекеттестігі тұлғаралық қатынастың негізі болып табылады. Бұл әрбір қатысушылардың басқаның мінез-құлқына ықпал ете алатындығын көрсетеді.

Тұлғаралық қатынаста қарым-қатынастың үш деңгейі бөліп көрсетіледі: фатистік (қарапайым) деңгей мәжбүрлі өзара іс-қимыл жағдайында сөйлесуді қолдау үшін репликалармен алмасуды болжайды; ақпараттық деңгей белсенділіктің әр түрінің көзі болып табылатын жаңа ақпаратпен алмасуды болжайды; қарым-қатынастың жеке тұлғалық деңгейі басқа адамның, өзін және қоршаған ортаның мәнін ашуға және түсінуге ықпал етеді.

Қарым-қатынастың жеке тұлғалық деңгейі басқа адамның, өзін және қоршаған ортаның мәнін ашуға және түсінуге ықпал етеді. Қарым-қатынас барысында басқа адамды танудың негізгі механизмдеріне идентификация, эмпатия, рефлексия, проекция, децентрация, атракция, каузальді атрибуция, стереотипизация жатады. Идентификация индивидтің өзін әлеуметтік топтың басқа адамдарымен теңестіруін, рефлексия өзін-өзі тану, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі ойлау, өзін-өзі бағалау, басқа адамның өзін қалай қабылдауын түсінуін, ал эмпатия басқа адамның психикалық күйін түсіне білу қабілетін сипаттайды [4].

Демек, тұлғаралық қатынас – бұл бірнеше адамдар арасындағы тілдік және тілдік емес құралдардың көмегімен әсер етуі, нәтижесінде қарым-қатынасқа түсушілер арасында белгілі бір психологиялық байланыстың орнауы. Ол келесі өлшемдер бойынша ажыратылады: саны жағынан аз адамдар арасындағы өзара әрекеттестік; қатысушылардың жақын кеңістікте болуы, кері байланыс орнатып, тікелей өзара әрекеттесуі; тұлғалық-бағдарлық өзара әрекеттестік, қатысушылар серіктес ретінде бірегейлігін, тәуелсіздігін мойындай алу мүмкіндігіне ие, тұлғалық сапаларын, эмоционалдық күйін өзіндік бағалай алуы.

«Тұлғаралық қатынас» ұғымымен қатар «тұлғаралық өзара әрекеттестік», «тұлғаралық коммуникация» терминдері де қолданылады. «Тұлғаралық коммуникация» серіктестер арасында хабарлама алмасу амал-тәсілдерін талдауға және оларды қайта өңдеуге бағытталған. «Тұлғаралық өзара әрекеттестік» студенттердің белсенділігін белгілейді, мінез-құлқындағы, іс-әрекеттегі, қарым-қатынастағы, ұстанымдағы өзара байланысты өзгерістерге алып келетін жеке дара әрекет түрлері мен формаларын зерттеуге мүмкіндік береді. «Тұлғаралық қатынас» адамдар арасындағы өзара әрекеттестіктің эмоционалдық сезімдік аспектілерін де қамтиды. Тұлғаралық қатынас мақсатын, мотивтерін, түрлерін, мазмұнын, функцияларын және ұстанымдарын сипаттайтын өзара іс-қимылдың бірегей нысаны болып табылады. Байланыстың түріне сәйкес адамдар арасында қарым-қатынас қалыптасады.

Сонымен бірге қарым-қатынасқа мақсаты, мазмұны және функциялары бойынша сипаттама беруге болады. Н.В. Казаринова тұлғаралық қатынас функцияларын өзара әрекеттестіктің ерекше түрі ретінде қарастыра отырып, қарым-қатынасты құрудың байланыс орнату, ақпараттандыру, ынталандыру, үйлестіру, түсінісу, эмотивті және әсер ету функцияларын бөліп көрсетеді [5].

Тұлғаралық қатынас әрбір жас кезеңінде белгілі бір сипаттамаларға ие. Қарым-қатынас жасөспірімдік жаста құндылықты білдіретін іс-әрекет. Студенттердің тұлғаралық қатынасы бұл бір-бірімен өзара әрекеттесуіне бағытталған, ақпаратты беру мүмкіндігін қамтамасыз ететін құрал ретінде тұлғаның ашылуына, эмоциялық тепе-теңдікті қолдауына, әлеуметтік рөлдерді игеруіне, бірегейлікті қалыптастыруына, өзара іс-қимылдың қолайлы психологиялық жағдайларын іздестіруге, өзін-өзі көрсетуіне және өзін-өзі тануына ықпал ететін өзіндік белсенді іс-әрекет [6].

Адам өзге адаммен қарым-қатынас жасай отырып, өз ерекшеліктерін де жүзеге асыруға ұмтылады. Студенттердің қарым-қатынасының психологиялық ерекшеліктеріне тұлғаралық қатынастың мақсаттары, себептері, түрлері, мазмұны, қызметтері және қарым-қатынас ұстанымдары жатады. Объектілік мақсаттар қарым-қатынас бойынша серіктестің таңдауымен (эмоционалдық-адамгершілік,

іскерлік, танымдық, серіктеске деген қызығушылық, өзін-өзі бекіту, пікір алмасу себептері, тұрмыстық, ойын және ойын-сауық себептері, теріс, өзіншілдік, альтероцентрикалық жағдайлар) байланысты.

Л.И. Марисова кез келген тұлғаның басқа адамға және өзіне қатынасына байланысты коммуникативтік қажеттіліктерін бөліп көрсетеді: әлеуметтік қауымдастыққа тиесілі болу; сезіну; басқалардың тарапынан қамқорлық, көмек және қолдау; басқа адамдарға көмек, қамқорлық және қолдау көрсету; бірлескен іс-әрекетті және ынтымақтастықты жүзеге асыру үшін іскерлік байланыстар орнату; үнемі тәжірибе және білім алмасу; басқалардың тарапынан бағалауда, құрмет пен беделде; объективті әлемді басқа адамдармен ортақ түсіну мен түсіндіру [7].

В.Н. Мясичевтің өзара әрекеттестік саласындағы психологиялық теориясы бойынша, тұлға алғашқыда диалогтық білім беру, басқа адамдармен өзара әрекеттесудің жеке тәжірибесі және өзара қарым-қатынас нәтижесі ретінде қалыптасады, өзара әрекеттесу өзара танудан басталып, өзара қарым-қатынаста көрініс тауып, адамдардың өзара бір-біріне көңіл аударуынан байқалады. Адамның қарым-қатынас психологиясы тұлғаның объективті болмыстың әртүрлі жақтарымен (табиғат пен әлем, іс-әрекет субъектісі ретінде өзіне қатынасы) даралық, таңдамалы, саналы байланыстарының тұтас жүйесін қамтиды [8].

Қарым-қатынастың үш түрі бар: әлеуметтік-бағдарлық қарым-қатынас адамдар тобының психологиялық сипаттамаларын оларды біріздендіру немесе келісу жағына өзгертуге бағытталған; пәндік-бағдарлық қарым-қатынас адамдардың бірлескен қызметін реттеуге бағытталған; тұлғалық-бағдарлық қарым-қатынас жеке тұлғаны өзгертуге бағытталған.

Қарым-қатынас жеке тұлғаны қалыптастыруға, онда қандай да бір сапаларды анықтауға мүмкіндік беретін ерекше үрдіс болып табылады. Қарым-қатынас барысында тұлғаның мотивациялық-қажеттіліктік саласын дамыту, оның әлеуметтік мәні ретінде іс-әрекеті, кәсіби өзін-өзі анықтауы, өзін-өзі дамытуы және өзін-өзі жүзеге асыруы мүмкіндіктері ашылады. Студенттердің білім беру ортасымен өзара қарым-қатынасы нәтижесінде білім алушылардың кәсіби мүдделерін дамыту және олардың зияткерлік белсенділігін арттыру жұмыстары жүргізіледі.

Қорыта келгенде, мақсатына сәйкес тұлғаралық қатынастың функциялары бөліп көрсетіледі:

- байланыс орнату функциясы (тұрақты өзара бағдарланушылық түрінде хабарламаларды қабылдау мен беруге және өзара байланысты ұстап тұруға екі жақты дайындық жағдайы ретінде қатынас);

- ақпараттық функциясы (хабарламамен, ой-пікірмен, ниеттерімен, шешімдерімен алмасуы);

- ынталандыру функциясы (белгілі бір әрекеттерді орындауға бағыттау үшін серіктестің белсенділігін ынталандыру);

- координациялық функциясы (бірлескен іс-әрекетті ұйымдастыру барысындағы өзара бағдарлық және келісілген әрекеттер);

- түсінісу функциясы (хабардың мағынасын адекватты қабылдау және ниет, ұстаным, уайымды, жай-күйді түсінуі және өзара түсінісуі);

- эмоциялық функциясы (серіктесте қажетті эмоционалдық күйзелістерді қоздыру, сондай-ақ оның көмегімен өз уайымдары мен күйлерін өзгертуі);

- қарым-қатынасты орнату функциясы (жеке тұлға әрекет ететін қауымдастықтың рөлдік, статустық, іскерлік, тұлғааралық және басқа да байланыстары жүйесіндегі өз орнын түсінуі және бекітуі);

- әсер ету функциясы (серіктестің жай-күйін, мінез-құлқын, тұлғалық-мағыналық құрылымдарын өзгертуі). Нақты қарым-қатынас үрдісін талдауда осы санамалап көрсетілген функциялардың біреуі жоқ болса, қатынас өз дәрежесінде өтпейді.

Сонымен заманауи педагогикалық және психологиялық ғылымдардағы тұлғааралық өзара әрекеттестік мәселесін талдау жоғары оқу орнында болашақ маманды даярлау үрдісінде студенттердің тұлғаралық қатынасын тиімді қалыптастыруды өзіндік ерекшеліктері мен заңдылықтары бар күрделі үрдіс деп тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Тұлғааралық қатынас субъектілердің (оқытушы, студент) жалпы мәдениеті, даралық және тұлғалық сипаттамаларымен бірге жағдаяттық және әлеуметтік бақылау ерекшеліктерімен анықталатын өзара әрекеттесудің әртүрлі деңгейінде өтуі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасы Президентінің «Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті экономика үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін!» атты Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана қаласы, 2004 жылғы 19 наурыз.
- 2 Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Педагогика / Жалпы редакциясын басқарған экономика ғылымдарының докторы, профессор Е.Арын. – Павлодар: "ЭКО" ҒӨФ, 2006. – 482 б.
- 3 Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений. – СПб.: Питер, 2012. – 576 с.
- 4 Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб., 1999. – 720 с.
- 5 Куницына В.Н. Межличностное общение: учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.
- 6 Лукина Н.А. Психологические особенности опосредованного Интернетом межличностного общения студентов: автореф. дис. – Самара, 2013. – 24 с.
- 7 Марисова Л.И. О мотивационно-потребностной основе общения. – Берлин, 1978. – 68 с.
- 8 Мясищев В.Н. Психология отношений: избранные психологические труды. – Москва: Институт практической психологии, 1998. – 368 с.

МРНТИ 14.25.09

Л.М. Искакова¹, А.С. Косшыгулова²

*¹6D010200 – Бастауышта оқыту педагогикасы мен
әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы*

²докторант

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

**ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОО-НЫҢ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ
СТУДЕНТТЕРДІҢ ЗИЯТКЕРЛІГІН ДАМУ**

Аңдатпа

Қазіргі уақытта кәсіби даму мен білім беру үдерісінде студенттердің зияткерлігін дамытудың маңыздылығын түсіну аясында университетте студенттердің зияткерлігін дамытуға бағытталған нақты практика жоқ екендігіне көз жеткізу қажет. Сонымен бірге, қазіргі таңда ол айқындала түсуде және қоғамның бұл мәселеге деген қызығушылығы, оны тиімді шешудің жолдарын іздеудегі қызығушылығы артып келеді.

Модельде көрсетілген принциптерді ескеру оқу процесін мақсатқа сәйкес ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Қазіргі білім беру процесін жобалау кезінде оқытудың оңтайлы болуы үшін оқытудың негізгі принциптерін ескеру қажет.

Түйін сөздер: зияткерлік, жас ерекшелігі, принцип, білім беру үдерісі, модель, контекст, оқыту, қабілет, дифференция, норматив, нәтиже.

Искакова Л.М.¹, Косшыгулова А.С.²

¹старший преподаватель кафедры Педагогика и методика начального обучения

²докторант

Казахский национальный педагогический университет им. Абая

**РАЗВИТИЕ ИНТЕЛЛЕКТА СТУДЕНТОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ
ПРОЦЕССЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА**

Аннотация

В настоящее время приходится констатировать тот факт, что на фоне осознания важности развития интеллекта студентов в процессе профессионального развития и воспитания, в вузе нет

устоявшейся практики, направленной на развитие интеллекта обучаемых. Между тем, сегодня все очевиднее, все заметнее общественный интерес к данной проблеме, к поиску путей ее эффективного разрешения.

Учет принципов, обозначенных в модели, позволяет организовать процесс обучения в соответствии с поставленной целью. При конструировании современного образовательного процесса необходим учет основных принципов обучения, чтобы обучение было оптимально эффективным.

Ключевые слова: интеллектуальность, возраст, принцип, образовательный процесс, модель, контекст, обучение, способность, дифференция, нормы, эффект.

L.M. Iskakova¹, A.S. Koshygulova²

¹Senior Lecturer, Chair of Pedagogy and Methods of primary education

²doctoral student

Abai Kazakh National Pedagogical University

DEVELOPMENT OF INTELLIGENCE OF STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Abstract

At present, it is necessary to state the fact that against the background of the awareness of the importance of developing the intellect of students in the process of professional development and education, the university does not have a well-established practice aimed at developing the intellect of students. Meanwhile, today it is becoming more and more obvious, and more and more noticeable is the public interest in this problem, in the search for ways to effectively resolve it.

Taking into account the principles indicated in the model allows you to organize the learning process in accordance with the goal. When designing the modern educational process, it is necessary to take into account the basic principles of training so that training is optimally effective.

Keywords: intellectuality, age, principle, educational process, model, context, training, ability, differentiation, norms, effect.

ҚР тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Интеллектуалды ұлт - 2020» жобасында бүкіл халықтың алдына қойған негізгі идеясы экономиканы дамыту, халықтың әлеуметтік жағдайын көтеру, рухы жоғары білімді тұлғаны қалыптастыру арқылы қоғамды дамытуды көздейді [1, 2]. Қазіргі таңда зияткерлік деңгейі жоғары халқы бар қуатты мемлекетті қалыптастыру мәселесі тұр. Жоғары оқу орындарында білім беру үдерісін болашақ маманның зияткерлігін дамытуда олардың бәсекеге қабілеттілігі, рухының биіктігі, біліктілігі мен білімінің табыстылығы нәтижесінде кәсіби құзыреттілікті меңгертуді қамтамасыз ететін деңгейде жаңаша ұйымдастыруы қажет.

Сонымен қатар, қазіргі уақытта студенттердің кәсіби дамуы мен тәрбиесі үдерісінде зияткерлігінің даму маңыздылығын ұғыну аясында ЖОО-да білім алушылардың интеллектін дамытуға бағытталған қалыптасқан тәжірибе жоқ екенін айтуға тура келеді. Сонымен қатар, бүгінгі күні бұл мәселеге, оны тиімді шешу жолдарын іздеуге қоғамдық қызығушылықтың барлығы байқалып отыр.

Б.Г. Ананьев интеллект теориясының терең бірлігін және тұлға теориясын атап өтті. Бір жағынан, қажеттіліктер, мүдделер, ұстанымдар және басқа да жеке қасиеттер интеллект белсенділігін анықтайды. Екінші жағынан, мінез-құлық қасиеттері личности және құрылымы себептері дәрежесіне байланысты болады объективтілігі, оның қарым-қатынасы шындық, тәжірибені дүние танудың және жалпы ақыл-ойының дамуы [2].

Студенттердің жас ерекшеліктерін, олардың зияткерлігінің даму деңгейін, оқытылатын пәндердің ерекшелігін, болашақ мұғалімді даярлау жүргізілетін органы, оның кәсіби мүдделерін есепке алу процесс тиімділігінің міндетті шарты болып табылады. Жоғары педагогикалық білім өз алдына қойған міндеттерді шешуге қабілетті, өз мүмкіндіктерін, өзін түсінген, өзіндік қайта құру субъектісі позициясына ие болған мұғалімнің пайда болуына жауапты.

Теориялық тұрғыдан оқу - кәсіптік қызмет субъектісінің қалыптасуы академиялық оқу жұмысының, аудиторлық жағдайда кәсіби қызметтің маңызды аспектілерін (іскерлік ойын, тренинг және

т.б.), педагогикалық практика, кәсіби өзін-өзі тәрбиелеу формаларының бірлігінде жүзеге асырылуы тиіс екенін көруге болады. Алайда, студенттердің ой-өрісін дамыту контекстіндегі оқу жұмысының осы түрлеріне қатысты мәліметтер бір-бірінен өте оқшауланған.

Аталған зерттеу контекстіндегі жоғары оқу орнының маңызды мақсаттарының бірі болашақ педагогтың кәсіби қалыптасуы үшін, студенттің жас ерекшеліктерін дер кезінде пайдалану және ақыл-ойдың дамуы үшін жағдай жасау болып табылады.

Біз студенттер жасындағы адамның қарқынды зияткерлік даму кезеңі ретінде даму заңдылықтарын, оқу-кәсіби қызметін қалыптастыру, студенттің рөлін меңгеру, жаңа, «ересек» өмірге кіру заңдылықтарын қарастырдық. Жоғары оқу орнының білім беру ұйымының даму процесінің ішкі логикасына бағынуы жоғары мектептің қазіргі тәжірибесіндегі өзекті міндет болып табылады.

Білімді адам өмірінің негізгі түрлерінің бірі ретінде қарастыра отырып, зерттеушілер дәл осы оқу іс-әрекеті зияткерлігінің барлық жүйесін икемді және қозғалмалы етіп жасай отырып, ойлаудың әр түрлі деңгейлі және әр түрлі формаларының өзара үйлесімділігіне ықпал етеді ... ойлаудың өсіп келе жатқан икемділігі жетілген тұлғаның үйреншікті жағдайды проблемалық жағдайға айналдыруға, әлеуметтік міндеттерді шешудің стандартты стратегияларынан босатуға мүмкіндік береді. Оқу іс-әрекетінің жеке стилі жеке тұлғаның әр түрлі деңгейдегі және әр текті қасиеттерінің өзара келісілген негізінде қалыптасады " [3, Б.58].

Жаңа білім мен іскерлікті, оқу іс-әрекетінің жаңа тәсілдерін жинақтау жалпы зияткерлік қабілеттер мен ақыл-ойдың пайда болуына және дамуына ықпал етеді. Оқу қызметінде "тұлғалық-психологиялық құрылымды" құрайтын бірқатар тұлғалық қасиеттер пайда болады, ол тек оқу-білім беру қызметінде ғана құрылуы мүмкін.

Біздің зерттеуіміз ЖОО-да оқу үдерісінде студенттер зияткерлігінің дамуының педагогикалық жағдайларын анықтауға бағытталған. Студенттің зияткерлігінің дамуы деп біз зияткерлігінің белгілі бір түрлерінің (лингвистикалық, логикалық-математикалық, кеңістіктік, практика-бағдарлы, тұлғааралық және тұлғааралық) даму процесін түсінеміз.

Біз ЖОО-ның білім беру үдерісінде студенттердің зияткерлігін барынша тиімді дамыту үшін қажетті жағдайларды зерттедік, сондай-ақ оқу үдерісін құрудың ықтимал формалары мен әдістерін анықтадық.

Жоғары оқу орнына негізгі компоненттер: оқытудың мазмұны (оқу тапсырмаларының, тақырыптардың мазмұны); оқытудың әдістері мен тәсілдері; Оқыту құралдары; студенттердің оқу ғылыми жұмысы; оқытушының оқыту қызметікереді. Олар тұрақты байланыста болады және практикалық және ғылыми қызмет тәжірибесін әзірлеуі тиіс. Студенттің оқу іс-әрекеті мен саналы, еркін, белсенділік, дербестік жоспары студент жасындағы адамның психикалық және интеллектуалды ұйымына бірқатар талаптар қояды.

Зияткерлік дамуының бір кезеңінен екінші кезеңге көшкен кезде студенттер алдында оқу үдерісіне жаңа талаптар қойылады, бұл олардың арасындағы қарама-қайшылықтарды және студенттердің танымдық процесстерінің даму деңгейімен, таным әдістерімен шиеленістіреді.

Модельдің құрылымдық компоненттері білім беру үдерісінде студенттердің зияткерлігін дамытудың мақсаты, кезеңдері, міндеттері, принциптері, нысандары мен әдістері болып табылады. Ақыл-ой дамуының бөлінген кезеңдеріне сәйкес мақсатты келесі міндеттермен нақтыланды: 1) жеке зияткерлік қабілеттерін жетілдіруге мотивацияны дамыту; 2) студенттердің зияткерлік қабілеттерін ынталандыру; 3) студенттер зияткерлігінің барлық түрлерін дамыту; сондай-ақ әр кезеңдерде тұрған міндеттер.

Модельде белгіленген қағидаттарды есепке алу қойылған мақсатқа сәйкес оқыту үдерісін ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Қазіргі заманғы білім беру процесін құрастыру кезінде оқытудың тиімді болуы үшін оқытудың негізгі қағидаттарын есепке алу қажет. Олардың арасында келесілерді атап өтуге болады:

- оқытудағы ғылыми және эвристикалық ұстаным;
- саналы және шығармашылық белсенділік принципі;
- оқытудың көрнекілік және қол жетімділік принципі;
- оқытудағы жүйелілік, жүйелілік принципі;
- студенттерді оқыту, оқу-жаттығу және өздігінен білім алу қағидасы;
- студенттердің бұрын қол жеткізілген ақыл-ой тәжірибесіне оқытудағы тірек принципі;
- оқыту нәтижелерінің беріктігі, саналы және пәрменділік принципі;
- оқытудың оң эмоционалды аясының принципі;

- білім беру мазмұны мен оны зерттеу әдістерінің өзара байланысы принципі;
- студенттер зияткерлігінің жас ерекшеліктерін, сондай-ақ жеке зияткерлік қабілеттерін есепке алу принципі.

Студенттердің оқу жұмысы зияткерлік қабілеттерін дамытуға, оқу іскерлігін, практикалық дағдыларды және ақпаратты шығармашылық өңдеу іскерлігін қалыптастыруға және алынған білімді жеке және кәсіби қызметте қолдануға бағытталған. Оқытудың белсенді әдістері: эвристикалық әңгімелесу, проблемалық жағдай, диагностикалық есептер, зерттеу әдісі, реферативтік хабарламалар, ғылыми баяндамалар мен әзірлемелер ақыл-ой және практикалық қабілеттерін дамытады, ақыл-ойдың белгілі бір түрлерін дамытады, Шығармашылық іс-әрекет тәжірибесін қалыптастырады. Нақты жағдайларды, іскерлік ойындарды, көпшілік алдында сөйлеуді, ұжымдық ойлау іс-әрекеттерін және студенттердің динамикалық жұптарда, топтарда жұмыс түрлерін талдау әдісін қолдану зияткерлігінің барлық түрлерінің (лингвистикалық, логико-математикалық, тұлғааралық және т.б.) қалыптасуына ықпал етеді. Бағдарламаның вариативті бөлігі кәсіби дайындықты, теориялық, әдістемелік-практикалық бөлімдерді және үй тапсырмаларын іске асыру жүйесін қамтиды.

Оқудан тыс жұмыс үйірме және ғылыми - зерттеу жұмыстарын, конференцияларды, конкурстарды өткізуді, студенттерді шығармашылық ұжымдарды құруға тартуды қамтиды.

Оқытуды басқару білім беру процесін оңтайландыруды, яғни тиімсіз оқу және оқыту еңбегін қысқартуды, білімді меңгеру және оқытудың практикалық бағыттылығы кезінде ұғынушылықты арттыруды, зияткерлік құрылымындағы жас өзгерістерін ескере отырып, студенттердің когнитивтік қабілеттерін дамытуды өз міндетіне қояды. Оқытушы студенттің оқу-танымдық қызметін ұйымдастырады, бақылайды, түзетеді (қажет болған жағдайда). Бірақ оқытушы ғана емес, оқу-танымдық үрдісті басқарады. Студенттерге де, олардың білім алу үдерісімен өзін-өзі басқаруға саналы түрде ұмтылуына конструктивті рөл беріледі. Б бірлескен іс-әрекет барысында студенттер оқытушыға да әсер етеді және бірқатар жағдайларда оның іс-әрекетінің сипатын өзгертеді. Ф.Талызина және басқа да ғалымдар біздің зерттеуіміз үшін өзекті жағдай, оқыту қызметі қажетті және жеткілікті ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдай жасауға, студенттердің ақыл-ойының дамуын қамтамасыз етуге және оқу-жаттығудың табысты қызметін қамтамасыз етуге бағытталуы тиіс деп тұжырымдайды. Мұндай қарым-қатынас барысында студент пен педагогтың кәсіби-педагогикалық коэволюциясы негізінде студенттің зияткерлік дамуы жүзеге асырылады; екі субъектінің оқу-танымдық үдерісінде өзін-өзі жүзеге асыру мен өзін-өзі көрсетуге ұмтылу туындайды; оқу өзара іс-қимылының негізгі формаларын, әдістерін таңдау, оқыту технологиясын жетілдіру қамтамасыз етіледі.

Модельді іске асырудың нәтижесі зияткерліктің дамуының жоғары деңгейі, сондай-ақ жеке зияткерліктің ерекшеліктері болып табылады. Біз бөлген кезеңдер студенттер зияткерлігінің үйлесімді дамуына бағдарлануға мүмкіндік береді. Жаңадан алынған қабілеттер тұлғаның интегративті сипаттамаларын дамыту үшін негіз болып табылады: мотивация, қабылдау, шығармашылық ойлау, қиял, есте сақтау, зейін. Болашақ мұғалімнің іс-әрекеті шығармашылық тапсырмаларды шешу және шешімдерді табу үшін бұрын меңгерілген қызмет бағдарламаларын трансформациялау деңгейінде білім мен тәсілдерді ауыстыру тұрғысынан икемді іздеу сипатында ие болады, айтарлықтай жаңа ақпарат алуға, зерделенетін құбылыстардың, оқиғалардың Жаңа жақтарын ашуға, шешілетін есептің бастапқы деректерін жан-жақты талдау негізінде өзіндік пайымдауларды, бағалауды айтуға; жаңа мәселелерді қоюға, гипотезаны ұсынуға және оларды шешу жоспарын әзірлеуге әкеледі. Зияткерлік дамуының жоғары деңгейі бар студенттердің педагогикалық шығармашылыққа өзін-өзі жетілдіру және кәсіби өзін-өзі жетілдіру құралы ретінде ішкі қажеттілігі бар; ол шығармашылық қызметке құндылық қарым-қатынас танытады, білім беру үдерісін шығармашылық ұйымдастыру кезінде эмоциялық өрлеуді сезеді.

Технологиялық қамтамасыз етуді әзірлеу кезінде оқытудың белсенді әдістері мен тәсілдеріне артықшылық беріледі, себебі болашақ мұғалімдердің зияткерлік қабілеттерін дамыту үдерісінде түсініктерді, заңдылықтарды, жалпыланған құрылымдарды мақсатты түрде меңгеруге ықпал ететін шығармашылық орта құрылады. Осы негізде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің білім беру процесін жетілдіруге бағытталған практикалық міндеттерді шешу қабілеті дамиды.

Студенттің ой-өрісін дамыту-студенттің өзі де, топпен, педагогпен өзара әрекеттестікте де жүзеге асыратын күрделі және көп қырлы процесс және осы үдерістің табыстылығы көп жағдайда жоғары оқу орнының білім беру кеңістігін ұйымдастыруға байланысты. Сондықтан оқу үдерісінде жеке, топтық және ұжымдық жұмыс түрлерін үйлестіру жоспарланған.

Зияткерлік қабілеттерін дамыту тұрғысынан оқу сабақтарының тиімділігі ұйымдастырушылық, бағалау, түзету функциялары педагогтың қолында болғанда және керісінше, стихиялық, реттелмейтін процесі кезінде студенттердің көп бөлігі жұмысқа белсенді қатыспай, топқа формальды түрде қатысқанда ғана төмендейді. Сондықтан танымдық қызығушылықты жандандыру және зияткерлігінің барлық түрлерін неғұрлым тиімді дамыту мақсатында біз бағдарламаға топтық жұмысты келесі түрлерде енгіздік: диалогтық өзара іс-қимыл әдісі, ұжымдық-бөлінген қызмет, топтық сабақтар, оқу сабақтарын жеке-рөлдік ұйымдастыру, пікірталастар, әңгімелесу [4, б. 23].

Зияткерлік дамуының табыстылық шарттарының бірі шағын топтарда оқу кезінде студенттерге дифферендік көзқарас болып табылады.

Қарым-қатынас пәні ретінде проблемалық мазмұнмен практикалық тапсырмалар ұсынылса және білім алушылардың назары оқу жағдайларына баса назар аударылғанда, топтық жұмыстың дамытушылық әсері артады. Ынтымақтастықты ынталандыруға студенттердің топтық жұмысқа қатысуын бағалау критерийлері ықпал етеді: бір-біріне қойылған сұрақтар саны, олардың сапасы, өзіндік ерекшелігі, тапсырманы орындау бойынша ұсынылған ережелердің негізділігі, пікір алмасудағы белсенділік, тапсырманы орындау тәсілдерін меңгеру. Қарым - қатынастың осы және басқа да ерекшеліктері ақыл-ойдың ішкі және тұлғааралық түрлерінің дамуына әсер етеді. Шешім іздеу процесінің өзі зияткерлігінің логикалық-математикалық және лингвистикалық түрлерінің дамуына ықпал етеді.

Танымдық процесс бірлескен, бірақ оның қатысушылары арасында үлестірілуі мүмкін, бұл ретте әрбір қатысушы осы бірлескен-бөлінген процесті өз кезегінде әрбір студенттің зияткерлігінің дамуына жеке әсер ететін қабылдайды. Диалог барысында студент өз олжасын басқаларына апробациялауға тырысады және сол арқылы оны сөз бен формулада білдіреді, демек, терең түсінеді.

Топтық практикалық жұмыс студенттерді бірнеше топқа бөлумен сипатталады, олардың әрқайсысына әр түрлі немесе тең математикалық тапсырмалар беріледі. Осылайша, бақылау жұмыстарын жүргізер алдында, материалды жүйелеу және жалпылау кезінде топтық жұмыс түрлерін қолдануға болады.

Оқытуды ұйымдастырудың топтық тәсілінің құрылымына студенттің оқытушымен жеке жұмысы, студенттің білім көзімен жұмысы және топтағы жұмысы кіреді, бірақ ең бастысы төртінші элемент - өзара оқыту болып табылады. Топта оқыту біреу барлық уақытты (топты) үйретеді емес, керісінше, әрқашан "өзін-өзі оқытатын топ" немесе "өзін-өзі білім беретін ұжым" әрекет етеді.

Практикалық тәжірибе көрсеткендей, оқу іс-әрекетінің пәні қарым-қатынас құралы ретінде әрекет ететін пәнді білу мықты болып табылады. Бұл жағдайда оқу үдерісінде студенттердің бір - бірімен пән бойынша қарым - қатынасы пайда болады: субъект (студент) - объект (пән) - субъект (студент). Бұл ретте оқу барысында білімді студенттер өз бетінше алуы тиіс.

Оқытудағы сараланған тәсіл жеке (субъект) деңгейде жүзеге асырылады, егер студенттің өзі өзінің ерекшеліктеріне, мүмкіндіктеріне және қажеттіліктеріне сүйене отырып өзінің дамуының жеке "траекториясын" анықтайды.

Тапсырмаларды дифференциялау кезінде келесі талаптарды фрагмент-тапсырмалардың үш деңгейіне қолдануға болады.

Нормативтік деңгейдегі фрагменттер-тапсырмалар оқу материалын міндетті түрде меңгеруді қамтамасыз етуі тиіс. Әдетте, бұл тақырыптың негізгі мазмұнын жаңғыртуға және оларды түсінуге арналған тапсырмалар. Бұдан басқа, сипаттама, қайта баяндау, теореманы немесе ұғымды тұжырымдау, анықтамалықпен жұмыс істеу, күрделілігі тиісті деңгейдегі практикалық жаттығуларды орындау көзделеді.

Құзыреттілік деңгейдің фрагменттері-тапсырмалары стандартты жағдайда жалпылау, тану, қолдану, жүзеге асыру біліктерін дамытуға бағытталуы тиіс. Осы деңгейдегі тапсырмалар үшін типтік сұрақтар болып табылады: неге, неге, қалай, мәні неде, қалай пайдалану керек? Бұл мысалдарды келтіру, тірек конспектісін және т. б. құрастыру мүмкіндігі бар тапсырмалар.

Шығармашылық деңгейдегі фрагменттер-тапсырмалар студенттердің өз бетінше ойлауын, зерттеу іскерлігін, оқу материалын оқуға шығармашылық көзқарасты дамытуға бағытталуы тиіс. Бұл тапсырмаларды салыстыру, жүйелеу, әртүрлі тәсілдермен шешу, логикалық қатені табу, себебін түсіндіру, өз көзқарасын негіздеу, неге, шын мәнінде не екенін дәлелдеу мүмкін..., артықшылықтарды немесе кемшіліктерді атап көрсету, аргументтерді немесе контраргументтерді келтіру, тақырып бойынша тексеру тестін құрастыру, мәселе бойынша рефератты жазу және қорғау, әңгіме немесе дәріс және т.б. дайындау және өткізу.

Біздің түсіністікте сараланған-топтық жұмыс түрі-бұл оқу үдерісін ұйымдастырудың мұндай нысаны, онда педагог оқу мүмкіндіктері мен пәнге оқыту деңгейін ескере отырып, оқу ынтымақтастығы негізінде студенттер топтарының танымдық қызметіне жетекшілік етеді; барлық білім алушылардың үлгерім деңгейіне қол жеткізуі, олардың нақты оқу мүмкіндіктеріне сәйкес дамуы үшін қолайлы жағдай жасайтын жұмыс құралдары мен әдістерін қолданады.

Студенттердің ой-өрісін дамыту білім беру процесінің логикасы мен олардың психикалық, әлеуметтік-психологиялық, педагогикалық және әлеуметтік функцияларының даму динамикасы педагогикалық қызмет кезеңдеріне бөлінеді. Бұл дискреттілік білім, білік, дағды құрылымындағы, қарым-қатынас жүйесіндегі жаңа түзілімдердің қалыптасу шарты ретінде әрекет етеді. Сонымен қатар, педагогикалық қызметтің жаңа кезеңінде мамандардың кәсіби қалыптасуы алдыңғы (сабақтастық) диалектикалық байланыста, қол жеткенді ескере отырып, және сонымен бірге кезекті мақсаттарға, міндеттерге, оқу-тәрбие процесінің шарттарына сәйкес жүзеге асырылғанда студенттерді оқытуды жүзеге асыру үшін мүмкіндіктер жасалады.

Жоғарыда ұсынылған мысалдар негізінде алға қойылған мақсаттың табысты іске асырылуын қамтамасыз ету үшін-болашақ бастауыш сынып мұғалімдері-студенттердің зияткерлігін дамыту-қажет:

- студенттердің зияткерлігінің жекелеген түрлерінің, танымдық үрдістердің дамуына мониторинг жүргізу, бұл зияткерлігінің құрылымдық компоненттерінің өзгерістерін анықтай отырып, педагогикалық қызмет кезеңдерінде даму динамикасын қадағалауға мүмкіндік береді;

- жоғары оқу орнының білім беру үдерісінде студенттердің зияткерлігінің анықталған ерекшеліктеріне оқу-тәрбие ықпалдарының барабарлығын ескеретін, сондай-ақ біліктілік, оқу бағдарламаларының объективті талаптарына сәйкес келетін студенттердің зияткерлігін дамыту бағдарламасын әзірлеу;

- студенттердің жеке ой-өрісін жетілдіруге ықпал ететін педагогикалық жағдайларды эксперименталды тексеру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Н.Ә. Назарбаевтың «Интеллектуалды ұлт-2020» ұлттық бағдарламасы. – Астана: Айқын, 2008.
- 2 Ананьев Б.Г. *О проблемах современного человекознания*. 2-е изд. – СПб.: 1 Хитер, 2001. – 272 с.
- 3 Антипова В.М. *Уровни проблемности в вузовской лекции. II Научно-методические основы проблемного обучения в вузе: сб. науч.*
- 4 Маргулис Е.Д. *Обучение учащихся коллективной деятельности // Советская педагогика*. – М., 1986. – №7. – С.21-27.

УДК 378.016
МРНТИ 14.35.07

Горбунова Н.А.¹

¹к.п.н., доцент Карагандинского государственного
университета им. академика Е.А. Букетова

**МОДУЛЬНЫЙ ПОДХОД В ПОДГОТОВКЕ БАКАЛАВРОВ В ОБЛАСТИ
ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПО
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЕ «6В06103-ИНФОРМАЦИОННЫЕ СИСТЕМЫ»**

Аннотация

Разработка новых образовательных программ обусловлена современными требованиями к подготовке бакалавров в области информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), отвечающими социальному заказу и потребностям рынка труда ИТ-сферы. В статье рассматривается модульный подход в разработке образовательной программы профессиональной подготовки бакалавров в области ИКТ в условиях обновления содержания образования, который позволяет обеспечить гибкость и свободу выбора учебного контента на основе сочетания обязательной и вариативной части изучаемых дисциплин. В статье определены основные функции профессиональной деятельности бакалавров в области ИКТ (проектно-технологическая, информационная, системно-сетевая, ана-

литическая). Для совершенствования профессиональной подготовки бакалавров в области ИКТ в условиях модернизации образования разработана новая образовательная программа «БВ06103 – Информационные системы», построенная по модульному принципу. В образовательную программу входят организационно-методические модули: «Мировоззренческие основы модернизации общественного сознания», «Социально-политические знания», «Информационно-коммуникативный», «Естественно-математический», «Алгоритмизация и программирование», «Программная инженерия и робототехника», «Информационно-технологический», «Профессиональный», «Итоговая аттестация».

Ключевые слова: профессиональная подготовка бакалавров в области ИКТ, информационно-коммуникационные технологии в образовании, обновление содержания образования, модульный подход в построении образовательной программы.

Н.А. Горбунова¹

¹*п.ғ.к., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің доценті*

«БВ06103-АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕР» БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ БОЙЫНША АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР САЛАСЫНДА БАКАЛАВРЛАРДЫ ДАЙЫНДАУДА МОДУЛЬДІК ТӘСІЛ

Аңдатпа

Жаңа білім беру бағдарламаларын әзірлеу ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) саласында бакалаврларды даярлаудың қазіргі заманғы талаптарына негізделген, әлеуметтік тапсырыс пен ІТ-саланың еңбек нарығының қажеттіліктеріне жауап береді. Мақалада білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында АКТ саласындағы бакалаврларды кәсіби даярлаудың білім беру бағдарламасын әзірлеудегі модульдік тәсіл қарастырылады, ол оқылатын пәндердің міндетті және вариативті бөлігінің үйлесімі негізінде оқу контентін таңдаудың икемділігі мен еркіндігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Мақалада АКТ саласындағы бакалаврлардың кәсіби қызметінің негізгі функциялары анықталған (жобалау-технологиялық, ақпараттық, жүйелік-желілік, аналитикалық). Білім беруді жаңғырту жағдайында АКТ саласындағы бакалаврларды кәсіби даярлауды жетілдіру үшін модульдік қағидат бойынша құрылған «БВ06103 – Ақпараттық жүйелер» жаңа білім беру бағдарламасы әзірленді. Білім беру бағдарламасына ұйымдастырушылық-әдістемелік модульдер кіреді: «Қоғамдық сананы жаңғыртудың дүниетанымдық негіздері», «Әлеуметтік-саяси білім», «Ақпараттық-коммуникативтік», «Жаратылыстану-математикалық», «Алгоритмдеу және бағдарламалау», «Бағдарламалық инженерия және робототехника», «Ақпараттық-технологиялық», «Кәсіби», «Қорытынды аттестаттау».

Түйін сөздер: АКТ саласындағы бакалаврларды кәсіби даярлау, білім берудегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, білім беру мазмұнын жаңарту, білім беру бағдарламасын құрудағы модульдік тәсіл.

N.A. Gorbunova¹

¹*Ph.D., assistant professor of Karaganda State University
named after academician E.A. Buketov*

MODULAR APPROACH IN PREPARATION OF BACHELORS IN THE FIELD OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES FOR THE EDUCATIONAL PROGRAM «B06103-INFORMATION SYSTEMS»

Abstract

The development of new educational programs is determined by modern requirements for the preparation of bachelors in the field of information and communication technologies (ICT), which meet the social order and the needs of the labor market in the IT sphere. The article considers a modular approach to developing an educational program for professional training of bachelors in the field of ICT in the context of updating the content of education, which allows for flexibility and freedom of choice of educational content based on a combination of the required and variable parts of the studied disciplines. The article identifies the main functions of the professional activities of bachelors in the field of ICT (design and technology, information,

system and network, analytical). To improve the professional training of bachelors in the field of ICT in the conditions of modernization of education, a new educational program «6B06103 - Information Systems» was developed, built on a modular basis. The educational program includes organizational and methodological modules: «Worldview principles for the modernization of public consciousness», «Socio-political knowledge», «Information and communication», «Natural-mathematical», «Algorithmization and programming», «Software engineering and robotics», «Information and technological», «Professional», «Final certification».

Keywords: professional training of bachelors in the field of ICT, information and communication technologies in education, updating the content of education, a modular approach to building an educational program.

В условиях модернизации системы высшего профессионального образования в Республике Казахстан, обновления его содержания новые требования предъявляются к профессиональной подготовке бакалавров и их профессиональным компетенциям. Стратегические цели и задачи профессиональной подготовки бакалавров, обусловленные социальным заказом, реализуются в системе высшего образования, деятельность которой регулируется на государственном уровне Законом Республики Казахстан «Об образовании» [1], Государственным общеобязательным стандартом высшего образования [2] и другими нормативно-правовыми документами.

Перед системой высшего образования стоят задачи создания условий «для получения качественного образования, направленного на формирование, развитие и профессиональное становление личности на основе национальных и общечеловеческих ценностей, достижений науки и практики» [1, ст. 11]. В качестве приоритетов выдвигаются стратегии, обеспечивающие новое качество подготовки профессионально компетентного специалиста, конкурентоспособного на рынке труда.

Для совершенствования профессиональной подготовки бакалавров в области ИКТ разработана новая образовательная программа «6B06103 – Информационные системы» с учетом целей и задач КарГУ им. Е.А. Букетова [3], миссии университета и факультета, социальных ожиданий общества и рынка труда, требований к общеобразовательным, базовым и профессиональным компетенциям будущего бакалавра. Программа является одним из основополагающих учебных документов, разработана кафедрой прикладной математики и информатики в соответствии с утвержденными требованиями, указанными в «Методических указаниях по разработке модульной образовательной программы» [4], согласована с работодателями, рассмотрена и рекомендована на совете факультета, рассмотрена на заседании НМС и рекомендована к утверждению, рассмотрена и утверждена на заседании Ученого совета КарГУ. Данная программа введена в реестр образовательных программ от 08.08.2019 через единую систему управления высшим образованием (ЕСУВО) и размещена на сайте esuvo.platonus.kz [5].

Следует отметить, что в образовательной программе «6B06103 – Информационные системы» раскрыты аспекты актуальности целей образования, инновационности содержания, современность используемых образовательных технологий, т.е. все, что обосновывает востребованность, современность и качество образования.

Целью образовательной программы «6B06103 – Информационные системы» является подготовка IT-специалистов, обладающих фундаментальными и прикладными знаниями в области информационных и цифровых технологий, навыками для осуществления профессионально-практической деятельности в современных условиях цифровизации и IT-рынка.

Изменения, происходящие в современной системе образования, характеризующиеся обновлением его содержания, требуют от выпускников образовательной программы «6B06103 – Информационные системы» владения профессиональными компетенциями, которые позволяют осуществлять профессиональную деятельность в организациях и предприятиях, разрабатывающих, внедряющих и эксплуатирующих информационные системы и программные продукты в различных сферах человеческой деятельности.

К основным функциям профессиональной деятельности бакалавра в области информационно-коммуникационных технологий по ОП «6B06103 - Информационные системы» относятся: проектно-технологическая, информационная, системно-сетевая, аналитическая.

Проектно-технологическая деятельность предполагает подготовку процесса разработки программного обеспечения (ПО), анализ требований к ПО, проектирование, программирование и тестирование ПО, интеграцию программных модулей и компонентов ПО; тестирование и сопровождение ПО, техническую поддержку ПО и пользователей ПО; моделирование мехатронных и

робототехнических систем, программное проектирование систем управления мехатронными и робототехническими системами.

Информационная деятельность заключается в совокупности последовательных действий, которые осуществляет бакалавр в области ИКТ для достижения результатов, предусмотренных социальными требованиями рынка IT-сферы, таких как ввод и обработка текстовых данных, создание и редактирование контента интернет-ресурсов организации, сканирование и обработка графической информации, размещение информации на интернет-ресурсах организации, ведение информационных БД организации; программно-технические средства, используемые для обработки информации робототехнических систем.

Системно-сетевая деятельность направлена на проектирование, монтаж и обслуживание локальных вычислительных сетей (ЛВС) организации; комплектацию, монтаж, настройку, конфигурирование, обслуживание серверного и сетевого оборудования организации; обеспечение системной безопасности организации, обеспечение работоспособности структурированных кабельных систем и корпоративных сетей организации.

Организационно-технологическая деятельность предусматривает администрирование баз данных, установку и настройку ПО, обеспечение функционирования баз данных (БД), мониторинг и управление резервным копированием БД, обеспечение информационной безопасности БД, анализ и настройку производительности систем управления базами данных (СУБД), обеспечение бесперебойной работы СУБД, управление развитием БД.

Аналитическая деятельность заключается в планировании работ по бизнес и системному анализу, анализу и управлению требованиями к бизнес-процессам и/или к ИКТ-проектам организации, оценке информационных систем (ИС) и выработке решений по ее оптимизации, разработке концепции развития ИС.

Таким образом, все виды профессиональной деятельности бакалавров в области ИКТ, формируемые в учебном процессе вуза, объединяются и составляют основу их профессиональной компетентности в условиях реализации обновленного содержания образования и современных требований рынка IT-сферы.

Сегодня в профессиональной подготовке бакалавров в области ИКТ актуальны такие технологии, которые позволят обеспечить системный подход к построению обучения, гибкость и определенную свободу в выборе учебного материала, его комплектации с учетом обновленных потребностей рынка труда в квалифицированных кадрах. Этим требованиям во многом отвечает модульное обучение, сущность которого заключается в структурировании содержания обучения по организационно-методическим модулям [6] – относительно самостоятельным единицам, объем которых, в свою очередь, может вариативно наполняться новым содержанием, определяемым целями профессиональной подготовки бакалавров в области ИКТ в современных условиях цифровизации и IT-рынка.

Образовательная программа «6В06103 - Информационные системы» построена по модульному принципу в контексте обновления содержания образования. Модули составлены из инвариантной (т.е. обязательной) части и вариативного компонента (дисциплин по выбору), учитывающего социальный заказ и потребности рынка труда.

С нормативной точки зрения, модульное обучение – способ организации учебного процесса на основе модульного построения образовательной программы, учебного плана и учебных дисциплин.

Согласно Болонскому процессу, который стал символом международного сотрудничества в области политики высшего образования не только в Европе, но и во всем мире [7], модульное построение образовательной программы рассматривается как средство достижения цели профессионального обучения путем определения содержания и структуры образовательной программы на основе концепции организации учебного процесса, в которой в качестве цели обучения выступает совокупность профессиональных компетенций обучающегося.

Содержание обучения структурируется в автономные организационно-методические модули, содержание и объем которых могут варьироваться в зависимости от дидактических целей, профильной и уровневой дифференциации обучающихся. В этом заключается сущность модульного обучения.

Все организационно-методические модули образовательной программы направлены на достижение желаемых результатов обучения, которые в соответствии с Дублинскими дескрипторами, согласованными с Европейскими рамками квалификации [8], выражены в: знании и понимании;

применении знаний и пониманий; формировании суждений; коммуникативных способностях; навыках обучения.

Каждый модуль образовательной программы ориентирован на достижение определённого результата обучения, то есть компетентности. Все дисциплины, входящие в модуль построены по принципу содержательного единства, их «горизонтальной» и «вертикальной» согласованности [9].

Организационно-методические модули образовательной программы «БВ06103 – Информационные системы» представлены на рисунке 1.

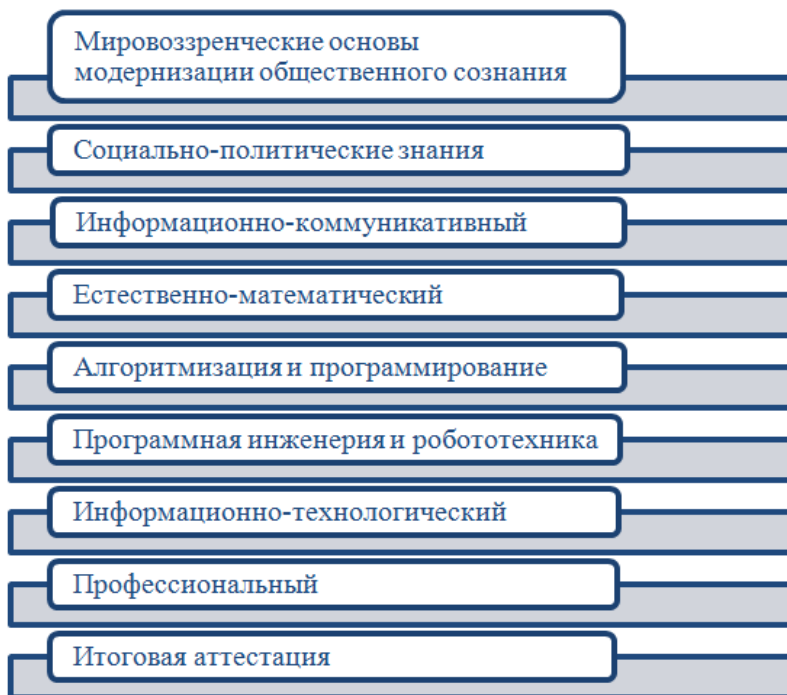

Рисунок-1. Организационно-методические модули образовательной программы «БВ06103 – Информационные системы»

Первый модуль «Мировоззренческие основы модернизации общественного сознания» реализуется через изучение следующих дисциплин: «Современная история Казахстана», «Философия», «Духовное наследие казахского народа», «Прикладной бизнес», «Основы права и антикоррупционной культуры», «Рухани жаңғыру», «Экология и основы безопасности жизнедеятельности».

Модуль «Социально-политические знания» имеет общественно-политическую направленность и базируется на дисциплинах «Политология и социология», «Культурология и психология».

«Информационно-коммуникативный» модуль реализуется в контексте политики полиязычия посредством изучения профессионально-ориентированных казахского и иностранного языков, а также информационно-коммуникационных технологий (на английском языке). Информационно-коммуникационные технологии способствуют гармоничному развитию личности, ориентирующейся в информационном пространстве, приобщенной к возможностям современных технологий.

Модуль «Естественно-математический» включает такие дисциплины, как «Математика-1,2», «Физика», «Основы теории вероятностей и статистики», «Дискретная математика и комбинаторика», «Методы вычислений», «Численные методы оптимизационных задач», содержание которых направлено на приобретение естественно-математических знаний и формирование компетенций, позволяющих применять полученные знания, а также умения и навыки для анализа и решения математических, комбинаторных и физических задач.

В модуль «Алгоритмизация и программирование» входят учебные курсы, формирующие компетенции в области основ алгоритмизации и программирования, такие как: «Технология программирования», «Алгоритмы, структуры данных и программирование», «Объектно-ориентированное программирование», «Программирование на C++/C#», «Разработка Net-приложений», «Программирование на языках высокого уровня», «Перспективные технологии и языки разработки приложений», «Программирование на Java». Использование различных методических подходов при

обучении программированию позволяет наиболее эффективно познакомить обучаемых с фундаментальными вопросами профессионального программирования, способствует развитию алгоритмического стиля мышления обучаемых, является фундаментом для формирования алгоритмической подготовки в области программирования. Учебная практика демонстрирует взаимосвязь и единство целей с учебными дисциплинами данного модуля и предусматривает практическое применение полученных знаний, умений, навыков, компетенций в решении учебных практико-ориентированных задач профессиональной направленности.

Следующий модуль «Программная инженерия и робототехника» охватывает дисциплины («Визуализация физических процессов», «Схемотехника цифровых устройств», «Мехатроника и робототехника», «Технология разработки робототехнических систем», «Робототехнические системы программирования», «Создание робототехнических комплексов», «Основы искусственных нейронных сетей», «Распознавание образов»), формирующие компетенции в области проектирования, моделирования, визуализации физических объектов, нейронных сетей, конструирования робототехнических систем, использования современных технологий и сред разработки для создания программного обеспечения мехатронных и робототехнических систем.

«Информационно-технологический» модуль содержит дисциплины: «Архитектура компьютерных систем», «Базы данных в ИС», «ИТ-инфраструктура», «Компьютерные сети», «Управление данными (Big Data)», «Операционные системы», «Телекоммуникационные системы и сети», «Разработка и поддержка компьютерных сетей», «Информационная безопасность и защита информации», формирующие компетенции в области новых информационных технологий; в применении методов анализа и конфигурирования аппаратного обеспечения; организации и конфигурирования компьютерных сетей с применением коммуникационного оборудования; методов проектирования и разработки информационных систем и баз данных; методов управления оптимальными системами хранения больших данных, а также методов защиты информации.

Закрепление теоретических знаний студентов, полученных ими умений, навыков, компетенций происходит в ходе производственных практик, организуемых на предприятиях и организациях различных форм собственности, разрабатывающих, внедряющих и эксплуатирующих информационные системы и программные продукты, что создает базу для формирования конкурентоспособности выпускников на рынке труда в ИТ-сфере и обеспечивает возможность их будущего трудоустройства.

В модуль «Профессиональный» включены дисциплины: «Компьютерное моделирование», «Мультимедийные технологии», «Технологии виртуальной реальности», «Компьютерные технологии трехмерной графики и анимации», «Основы информационных систем», «Web-технологии», «Разработка интернет-приложений», «Проектирование информационных систем», «Разработка мобильных приложений», направленные на формирование профессиональных компетенций в применении методов компьютерного моделирования и средств мультимедиа, компьютерной графики и 3D-визуализации; методов проектирования и разработки мобильных и web-приложений. Преддипломная практика – итоговая часть данного модуля, позволяющая студенту качественно подготовиться к написанию и защите дипломной работы.

Завершающий модуль образовательной программы – итоговая аттестация. Он предусматривает написание и защиту дипломной работы (проекта) или подготовку и сдачу комплексного экзамена. В ходе итоговой аттестации, на защите дипломной работы или на комплексном экзамене студент демонстрирует значимые для будущей профессиональной деятельности бакалавра в области ИКТ результаты обучения, сформированные мировоззренческие позиции, фундаментальные научно-теоретические и практические знания, умения и навыки в области информационных систем и информационно-коммуникационных технологий.

Модульный подход к построению образовательной программы предполагает регулярное структурное и содержательное обновление образовательной программы, ее элективных курсов и программ профессиональных практик с учетом требований рынка труда и работодателей. Посредством обратной связи, на основе анализа отчетов о прохождении различных видов практик преподаватели получают сведения о самых актуальных знаниях в сфере информатизации и цифровизации. Совместная деятельность вуза и работодателей при разработке образовательных программ позволяет уточнить требования к уровню сформированности как общекультурных, так и профессиональных компетенций выпускников, учитывая требования рынка труда и возможности университета.

Таким образом, модульный подход в построении образовательной программы «БВ06103 – Информационные системы», реализует качественное содержание обучения на основе взаимодействия обязательных и элективных учебных дисциплин, позволяет подготовить бакалавров, обладающих фундаментальными и прикладными компетенциями в области информационных систем и информационно-коммуникационных технологий, готовых к качественной профессиональной деятельности в современных условиях цифровизации и IT-рынка.

Список использованной литературы:

1 Закон РК «Об образовании» от 27 июля 2007 года №319-III. – Правовой справочник «Законодательство». – Астана: Издательство «Юрист», 2016.

2 Государственный общеобязательный стандарт высшего образования, утвержденный постановлением Правительства Республики Казахстан от 31 августа 2018 года №1080. Приложение 7 к Приказу Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года №604 [Электронный ресурс]. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669#z1554> (дата обращения: 07.11.2019).

3 Стратегия развития Карагандинского государственного университета имени академика Е.А. Букетова на 2017-2021 годы [Электронный ресурс]. – URL: https://info.ksu.kz/file/univer/strat_2018-21_ru.pdf (дата обращения: 07.11.2019)

4 Методические указания по разработке модульной образовательной программы. – Караганда: Изд-во КарГУ, 2017. – 40 с.

5 Реестр образовательных программ [Электронный ресурс]. – URL: http://esuvo.platonus.kz/#/register/education_program/application/2259 (дата обращения: 07.11.2019)

6 Об утверждении Правил организации учебного процесса по кредитной технологии обучения от 20 апреля 2011 года №152. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 12.10.2018 г. №563 [Электронный ресурс]. – URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35149233#pos=0;100 (дата обращения: 07.11.2019).

7 Hila Zahavi, Yoav Friedman The Bologna Process: an international higher education regime // European Journal of Higher Education. – 2019. – Vol. 9, Issue 1. – P.23-39. DOI: <https://doi.org/10.1080/21568235.2018.1561314> (дата обращения: 07.11.2019)

8 Байденко В.И. Болонский процесс: европейские и национальные структуры квалификаций (Книга – приложение 2) / Под науч. ред. д-ра пед. наук, профессора В.И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. – 220 с.

9 Одинцова С.А. Реализация принципа модульного построения образовательной программы профессиональной подготовки учителя начальных классов в условиях обновления содержания образования / С.А. Одинцова, К.Г. Гаркуша // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Педагогика, 2019. – №1(93). – С.30-37.

УДК 372.862
МРНТИ 14.35.09

Шумейко Т.С.¹

¹к.п.н., ассоциированный профессор

Костанайский государственный педагогический университет им. У.Султангазина

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ФОРМИРОВАНИИ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ К ОЦЕНИВАНИЮ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ИНФОРМАТИКЕ

Аннотация

В статье представлен краткий анализ традиционного и инновационного оценивания результатов обучения. Отмечена роль квалиметрического подхода как методологической основы оценивания; приоритетность компетентностного, личностного и деятельностного подходов как следствие смещения акцента в сторону личностно- и практико- ориентированного образования. Автор раскрывает изменения в системе оценивания, обусловленные обновлением содержания школьного образования, внедрением новых подходов в преподавании и учении. Отмечая, что новая система оценивания введена поэтапно в практику основной школы начиная с 2017-2018 учебного года, автор

анализирует сущность и инструменты критериального оценивания. Особое внимание уделяется формированию готовности будущих педагогов к оцениванию учебной деятельности школьников по информатике через изучение дисциплины «Технологии критериального оценивания». Перечислены результаты обучения, достигаемые в ходе изучения данной дисциплины; дана краткая характеристика ее содержания и описание лабораторно-практических работ.

Ключевые слова: традиционное и инновационное оценивание, квалиметрический подход, критериальное оценивание, формативное оценивание, суммативное оценивание, инструменты оценивания, формирование готовности к оценочной деятельности.

T.S. Shumeiko¹

¹п.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Ө.Сұлтанғазин атындағы Қостанай мемлекеттік педагогикалық университет

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ИНФОРМАТИКА ПӘНІ БОЙЫНША ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІН БАҒАЛАУҒА ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТҰҒЫРЛАР

Аңдатпа

Мақалада оқыту нәтижелерін дәстүрлі және инновациялық бағалаудың қысқаша талдауы берілген. Бағалаудың әдіснамалық негізі ретінде квалиметриялық тұғырдың рөлі; құзыреттілік, тұлғалық және іс-әрекет тұғырының басымдылығына назар аударуды және жеке әрі практикалық жағынан бағытталған, білім беру жағына жылжуының салдары ретінде белгіленді. Автор мектептегі білім беру мазмұнын жанартумен, оқыту мен оқытуда жаңа тұғырды енгізумен негізделген бағалау жүйесіндегі өзгерістерді ашады. Бағалаудың жаңа жүйесі 2017-2018 оқу жылынан бастап негізгі мектептегі сабақтың барысына кезек-кезекпен енгізілгенін айта отырып, автор критериалды бағалаудың мәні мен құралдарын талдайды. «Критериалды бағалау технологиялары» пәнін оқу арқылы информатика бойынша оқушылардың оқу іс-әрекетін бағалауға және болашақ педагогтардың дайындығын қалыптастыруға ерекше назар аударылады. Берілген пәнді оқу барысында қол жеткізілген оқыту нәтижелері көрсетілген; оның мазмұнының қысқаша сипаттамасы және зертханалық-тәжірибелік жұмыстардың сипаттамасы берілген.

Түйін сөздер: дәстүрлі және инновациялық бағалау, квалиметриялық тұғыры, критериалды бағалау, қалыптастырушы бағалау, жиынтық бағалау, бағалау құралдары, бағалау қызметіне дайындықты қалыптастыру.

T.S. Shumeiko¹

¹c.p.s., associate professor

Kostanay State Pedagogical University named after U.Sultangazin

INNOVATIVE APPROACHES IN THE FORMATION OF THE FUTURE TEACHERS' READINESS FOR ASSESSMENT OF THE TRAINING ACTIVITY ON COMPUTER SCIENCE

Abstract

The article deals with brief description of the traditional and innovative assessment. The role of the qualimetrix approach as methodological bases of evaluation is noticed. The priority of competence, personality and activity approaches as a result of a shift in emphasis towards personality- and practice-oriented education is stated in the article. The author discloses changes in evaluation system, which are reasoned by the renewal of the content of the school education and by realizing new approaches in teaching and study. The author notices that the new evaluation system was put into school practice since 2017-2018 year step by step. The author analyzes the essence and tools of criteria-based assessment. Special attention are paid for the formation of the future teachers' readiness for assessment of the pupils' training activity on computer science by learning of the course «Technologies of criteria-based assessment». The results of the learning this course, its' content's brief description and laboratory works' description are given in the article.

Keywords: traditional and innovative assessment, qualimetrix approach, criteria-based assessment, formative assessment, summative evaluation, means of evaluation, formation of the readiness for assessment.

Оцениванию результатов обучения в дидактике всегда уделялось определенное внимание. В школьной практике, начиная с 30-х – 40-х годов XX века, сложилась традиционная пятибалльная система оценивания результатов учебной деятельности школьников. С позиций традиционного подхода к оцениванию учебные достижения учащихся рассматриваются как возрастание объема знаний, умений и навыков. Их диагностика предполагает фиксацию уровня обученности учащихся, понимаемую в узком дидактическом смысле как уровень освоения знаний и способов учебной деятельности.

Методологической основой оценивания как качества образования в целом, так и результатов оценивания учебной деятельности в частности, является квалиметрический подход, предполагающий изучение объекта с позиций квалиметрии – области научного знания, изучающей и реализующей количественные методы оценки качества [1, с. 88]. Управление качеством образования включает разнообразные аспекты: управление качеством знаний, самообразования, педагогического взаимодействия, воспитания, подготовки к осуществлению какого-либо вида деятельности и т.п. Оно позволяет прогнозировать перспективы развития образования, повышать уровень образовательных услуг с учетом потребностей общества в целом и каждой личности, совершенствовать мастерство педагогов и менеджеров [2, с. 230]. Отмечается, что чем больше параметров (показателей качества) будет выделено для оценивания качества образования, тем точнее будет оценка.

В практике школы показателями качества образования по отдельным учебным предметам являются успеваемость и качество знаний. Успеваемость класса по конкретному учебному предмету, в частности, по информатике, определяется отношением суммарного количества положительных оценок (пятёрок, четвёрок, троек) по данному предмету у учащихся класса к общему количеству учащихся в классе. Качество знаний вычисляется как отношение суммы пятёрок и четвёрок в классе к общему количеству учащихся в классе. По показателям успеваемости и качества знаний проводится мониторинг качества образования по учебным предметам.

Обновление содержания школьного образования, внедрение новых подходов в преподавании и учении обусловили и изменения в системе оценивания.

Смена парадигмы образования на рубеже XIX-XX веков со смещением акцента в сторону личностно- и практико- ориентированного образования с активизацией учебной, исследовательской, учебно-профессиональной деятельности обучающихся сделала приоритетными компетентностный, личностный и деятельностный подходы.

С позиций компетентностного подхода результаты обучения описываются в компетенциях, включающих не только знания и умения школьников, но и опыт освоения практической деятельности, а также личностные качества. Такой подход к оцениванию позволяет не просто оценить прирост объема знаний, умений и навыков ученика, а выработать четкие критерии оценивания результатов его учебной деятельности.

Примечательно, что одним из семи модулей программы подготовки тренеров из числа профессорско-педагогического состава педагогических вузов, разработанной ЦПМ АО «НИШ» совместно с факультетом образования Кембриджского университета, является модуль «Оценивание для обучения и оценивание обучения» [3, с. 71]. Под оцениванием для обучения понимают оценивание процесса обучения с целью его дальнейшего совершенствования (для' обучения), в то время как оценивание обучения предполагает оценивание обучения как результата.

Обновление содержания образования в средней общеобразовательной школе; внедрение новых подходов к преподаванию и учению, в качестве которых в упомянутой выше программе позиционированы «Обучение через диалог» и «Обучение тому, как обучаться» [3, с. 71]; новая система оценивания – введены поэтапно в практику основной школы начиная с 2017-2018 учебного года. В Инструктивно-методическом письме на 2017-2018 учебный год [4] в помощь учителю представлена характеристика педагогических подходов, методов и технологий организации учебного процесса, таких как исследовательский, ценностно-ориентированный, личностно-ориентированный, деятельностный, дифференцированный, компетентностный, системный, коммуникативный, интегративный, проектный подходы; игровое, развивающее, модульное, проблемное, индивидуальное обучение, кейс-стадии, – а также рекомендации по их использованию в образовательном процессе с целью активизации учебной деятельности школьников и их подготовке к обучению в условиях обновления содержания образования. Особое внимание уделено использованию информационно-коммуникационных технологий в ходе обучения по всем учебным предметам в процессе сотрудничества школьников друг с другом и оценивания своих работ: «Компетентность в использовании ин-

формационно-коммуникационных технологий (ИКТ) строится на базовых ИКТ-навыках и включает в себя правильное и творческое применение технологий для работы, досуга и коммуникации» [4, с. 21].

С 2017-2018 учебного года в классах, обучение которых ведется по обновленному содержанию (в 1-х, 2-х, 5-х и 7-ых; с 2018-2019 года – в 6-х, 8-х; с 2019-2020года – в 9-х, 10-х), предусмотрено введение критериального оценивания учебных достижений школьников по всем учебным предметам. Критериальная система оценивания направлена на формирование у школьников способности «контролировать и оценивать свою деятельность, устанавливать и устранять причины возникающих трудностей» [4, с. 23].

Критериальное оценивание способствует формированию функциональной грамотности школьников. Представленность целей обучения результатами, сформированными в виде компетенций на основе таксономии Блума, их доведение до сведения школьников в начале учебного занятия, позволяют повысить эффективность мотивации и качество обучения.

Внедрение в практику школ критериальной системы оценивания, ее практическое применение в профессионально-педагогической деятельности на основе полученных теоретических знаний, обусловили необходимость формирования готовности будущих педагогов, в частности, будущих учителей информатики, к оценочной деятельности в школе.

Формирование готовности будущих педагогов к оцениванию учебной деятельности по информатике в педагогическом вузе осуществляется в процессе изучения учебного курса «Технологии критериального оценивания», по завершению которого планируется достижение следующих результатов обучения. Студент: 1) знает и применяет технологию критериального оценивания; 2) владеет навыками формативного и суммативного оценивания; 3) реализует критериальное оценивание и модерацию его результатов в процессе обучения информатике в школе; 4) использует ИКТ в оценочной деятельности; 5) понимает, разрабатывает и применяет средства оценивания учебной деятельности школьников по информатике; 6) организует процесс оценивания результатов обучения информатике учащихся различных возрастных групп с использованием знаний учета закономерностей и индивидуальных особенностей психического и психофизиологического развития человека; 7) способен анализировать и выбирать оптимальные технологии оценивания планируемых результатов, учитывая требования нормативных документов и объектов контроля; 8) на основе анализа результатов использует критериальное оценивание для принятия решений о дальнейшем обучении учащихся информатике.

Осваивая содержание данного курса, студенты знакомятся с теоретическими основами оценивания, изучают сущность и особенности традиционных и новых средства оценивания результатов обучения. Особое внимание в содержании курса «Технологии критериального оценивания» уделено технологии критериального оценивания в обучении информатике, психолого-педагогическим аспектам оценивания результатов обучения, возможностям использования портфолио и ИКТ в контрольно-оценочной деятельности.

В процессе изучения дисциплины «Технологии критериального оценивания» студенты не только получают теоретическую подготовку по критериальному оцениванию учебной деятельности по информатике, но и приобретают практические навыки использования современных средств оценивания результатов обучения информатике – рубрик с измеряемыми дескрипторами и диагностических средств – тестовых заданий.

Формированию готовности будущих учителей информатики к критериальному оцениванию учебных достижений школьников способствует выполнение лабораторно-практических работ. Так, при выполнении работы по теме «Формы заданий (оценочных средств), для оценивания учебных достижений по информатике, разбор типичных ошибок» студенты, изучив формы заданий для оценивания результатов учебной деятельности, самостоятельно составляют задания по выбранной теме в различных формах, используя учебную программу по информатике для выбранного класса. Второе занятие по данной теме направлено на формирование аналитических умений будущих педагогов: им предстоит обменяться с однокурсниками разработанными заданиями, выполнить и проанализировать их. Студентам рекомендовано при наличии возможности предложить выполнение разработанных оценочных заданий школьникам соответствующего класса, после чего провести анализ допущенных школьниками ошибок и предложить способы коррекции результатов обучения по данной теме.

При выполнении лабораторно-практической работы «Отбор и структурирование диагностируемого материала по информатике» студентам предстоит по учебнику информатики выбрать и

структурировать учебный материал для контроля ЗУН учащихся, самостоятельно предложив критерии для структурирования; разработать методические рекомендации для учителя по отбору и структурированию диагностируемого материала по информатике.

Ряд лабораторно-практических работ направлен на формирование готовности будущих учителей к разработке, использованию и анализу оценочных средств по информатике: «Разработка средств самооценивания и взаимооценивания со сверстниками по информатике в условиях обновленного содержания образования»; «Разработка заданий по информатике с использованием педагогических и психологических измерений (таксономии Блума)»; «Разработка критериальной таблицы в соответствии с содержательной областью диагностики результатов обучения». Так, при выполнении последней из перечисленных работ студентам необходимо из школьной программы по информатике выбрать ожидаемые результаты обучения в компетенциях. Для оценивания компетенций (одной или нескольких, по выбору студента) разработать описание уровней (минимальное количество уровней – 3: высокий, средний, низкий). Представить разработанное описание в виде критериальной таблицы (дидактической матрицы) по следующей форме:

Компетенция (указать конкретную компетенцию)				
Уровень	Критерий	Показатель	Описание уровня	Оценка показателя в баллах

В работе компетенция описывается не менее, чем тремя критериями; по каждому критерию должно быть выделено не менее трех показателей, оцениваемых в баллах. Для каждого уровня сформированности компетенции устанавливают определенный интервал в баллах, также производится словесное описание каждого уровня (высокий, средний, низкий).

На формирование аналитических навыков в области разработки и использования средств оценивания направлена лабораторно-практическая работа «Экспертиза оценочных средств и их корректировка». Опыт свидетельствует о целесообразности проведения данного занятия в форме деловой игры по следующим этапам: 1. Рецензирование оценочных заданий других студентов (каждый студент выполняет рецензирование одной работы, задания распределяются случайным образом, путем выбора номеров). 2. Деловая игра: Проведение экспертизы. Распределяются роли (эксперты, авторы, рецензенты); авторы последовательно представляют свои работы экспертной комиссии, рецензенты представляют отзывы на каждую работу; экспертная комиссия анализирует каждую работу и делает выводы о ее рекомендации или внесении необходимых корректировок. 3. В ходе СРС каждый студент выполняет корректировку разработанных им заданий и представляет группе на следующем занятии.

Определенное место в содержании дисциплины «Технологии критериального оценивания» отводится формированию готовности будущих учителей информатики к использованию технологии портфолио и информационно-коммуникационных технологий в оценочной деятельности. В частности, программой дисциплины предусмотрена разработка студентами Web-портфолио, разработка средств оценивания результатов учебной деятельности школьников по информатике с использованием компьютерных программ QuizMaker и HotPot, изучение электронного журнала Kundelik.kz в оценивании и сетевом взаимодействии между всеми участниками образовательного процесса.

Включение предметного контента в содержание дисциплины «Технологии критериального оценивания», начиная с 2018-2019 учебного года, позволило повысить эффективность процесса формирования готовности будущих педагогов к оцениванию учебной деятельности школьников по информатике.

Таким образом, внедрение новых подходов в преподавании и учении в практику школы обуславливает необходимость инновационных подходов и преобразований содержания, методов и средств формирования готовности будущих педагогов к оцениванию учебной деятельности школьников по информатике.

Список использованной литературы:

- 1 Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1982. – 1600 с.
- 2 Яковлева Н.О. Педагогическое проектирование инновационных образовательных систем: монография. – Челябинск: Изд-во Челябинского гуманитарного института, 2008. – 279 с.
- 3 Руководство тренера. – Астана: ЧУ «Центр педагогического мастерства», 2015. – 120 с.
- 4 Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах республики Казахстан в 2017-2018 учебном году: Инструктивно-методическое письмо. – Астана: Национальная академия образования им. И.Алтынсарина, 2017. – 395 с.

МРНТИ 14.27.09

S.K. Damekova¹, L.Nabi², B.K. Atayev³

^{1,2}*candidate of Pedagogical Sciences*

³*master of Science*

Sh.Ualikhanov Kokshetau State University

CREATING THE KAZAKHSTAN CHILDREN'S UNIVERSITIES NETWORK

Abstract

The article is about organization issues of a children's university and it reveals the tasks, forms and activities of children's universities based on an analysis of the activities of the European Children's Universities Network. Particular attention is paid to unresolved issues: how issues of inclusive education and work with children from educationally and socially disadvantaged groups are solved at children's universities, the influence of a children's university on the development of educational policy of the university, etc. Based on the analysis of the effectiveness and practical activities of Children's University at Sh. Ualikhanov KSU, as well as the degree of his participation in the socio-political life of the region, the authors determine the need for creating the Kazakhstan Children's Universities Network. The university environment provides students with a unique and creative way of scientific communication, which in turn can develop their interest in science.

Keywords: Children's University, Kazakhstan's universities, methodology, communication, lessons, education, society, scientific organizations.

S.K. Дамекова¹, Л.Наби², Б.К. Атаев³

^{1,2}*педагогика ғылымдарының кандидаты*

³*жаратылыстану ғылымдарының магистрі*

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ БАЛАЛАР УНИВЕРСИТЕТТЕРІНІҢ ЖЕЛІСІН ҚҰРУ

Аңдатпа

Мақалада балалар университетін ұйымдастыру сұрақтары қарастырылады, сондай-ақ EUCUNET – европалық балалар университеттері желісінің қызметіне жүргізілген талдаудың негізінде балалар университеттерінің қызметтерін, түрлерін және міндеттерін айқындайды. Шешімін таппаған сұрақтарға ерекше назар аударылады: Балалар университеттерінде инклюзивті және әлеуметтік жағдайы нашар ортаның балалармен жұмысты ұйымдастыруға байланысты мәселерді шешу жолдары, балалар университеттерінің университеттегі білім беру саясатының дамуына әсері және т.б.. Ш. Уәлиханов атындағы КМУ-дегі балалар университетінің атқарған жұмысының нәтижелерін және оның аймақтың қоғамдық-саяси өміріндегі маңыздылығын ескере отырып, авторлар KAZCUNET – қазақстандық

балалар университеттерінің желісін құрудың қажеттілігін анықтайды. Университеттік орта оқушыларға ғылыми және шығармашылық қарым-қатынастың ерекше жолын ұсына алады, ол өз кезегінде оқушылардың ғылымға деген қызығушылығын оятуы мүмкін.

Түйін сөздер: балалар университеттері, Қазақстан университеттері, методология, байланыс, сабақтар, білім беру, қоғам, ғылыми ұйымдар.

Дамекова С.К.¹, Наби Л.², Атаев Б.К.³

^{1,2}кандидат педагогических наук

³магистр естественных наук

Кокшетауский государственный университет имени Ш.Уалиханова

СОЗДАНИЕ СЕТИ ДЕТСКИХ УНИВЕРСИТЕТОВ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Статья посвящена вопросам организации детского университета, а также раскрываются задачи, формы и виды деятельности детских университетов на основе анализа деятельности европейской сети детских университетов EUCUNET. Особое внимание обращается на нерешенные вопросы: как решаются в детских университетах вопросы инклюзивного образования и работа с детьми из образовательно и социально неблагополучных групп, влияние детского университета на развитие образовательной политики университета и т.д. На основе анализа результативности и практической деятельности детского университета КГУ Ш.Уалиханова, а также степени участия его в общественно-политической жизни региона, авторы определяют необходимость создания казахстанской сети детских университетов KAZCUNET. Университетская обстановка представляет ученикам уникальный и творческий способ научного общения, что в свою очередь может развить их интерес к науке.

Ключевые слова: детские университеты, университеты Казахстана, методология, контакт, занятия, образование, общество, научные организации.

Realizing a lifelong learning program and discovering the role of children's universities in the non-formal education sector, Sh.Ualikhanov Kokshetau State University (KSU) has been supporting an important initiative, the children's university, since 2016 [1]. Coverage of children in the 2016-2017 school year was 30 children, in the 2017-2018 school year -150 children, in 2019 there was a summer camp for the University of Children for 2 weeks, which was attended by 35 students. Children's universities are a type of public detail of academic institutions, aimed at an audience of 7 to 12 years. By bringing children directly into contact with science and research, the university environment is a unique and creative way of scientific communication.

Children's universities are a new approach and a recognized example of successful scientific communication between children and universities. They are essentially a scheme for the implementation of science in society and society in science. In 2008, the European Commission stated that "children's universities represent the most radical approach to opening universities in relation to the general public" [2].

The Children's University Project received the Descartes Prize for Scientific Communication from the European Commission for outstanding achievements in promoting knowledge.

The social, cultural and scientific development of children, who in the near future will become adults, today it is already the responsibility of universities. Young people with developed scientific, technical and artistic awareness and curiosity can do a lot in the name of science at the university and consciously study in areas that are really interesting to them. For this reason, universities should strive to reach not only young people, but also children in all parts of society, as well as strengthen the university's relationship with society.

EUCUNET (European Children's Universities Network) coordinates the network of Children's Universities [3]. Global Children's Network - launched in 2008 as an EU-funded project (No. 217810, FP7-SCIENCE-IN-SOCIETY-2007-1, 2008-2010,) 65 universities and other research organizations that implement children's universities in 29 countries came together. Currently, children's universities and similar programs work in more than forty countries around the world. At least 350 institutions and 14,000 scientists

are involved in this activity, covering more than half a million children annually. Almost 1/5 of the EUCUNET members are Polish universities for children, but Kazakhstan's universities are not members of the European network.

Studies in the framework of the EUCUNET project (2008-2010) with the support of the 7th Framework Program of the European Union (FP7) yielded results that it would be useful to carry out the programs of the Children's University adhering to the following methodology:

- The selection of subjects that may be interesting, arouse curiosity and / or will be useful in life;
- Identification of scientists who can pass on this scientific information to children;
- Make the program suitable for children's age groups with the support of methodologists from the departments of curriculum development, child development assessment and the faculty of pedagogical sciences;
- It is useful to conduct classes with children with the support of art, sports and / or other related departments of universities;

Various models of the Children's University were grouped into six groups. These include: presentation lectures; activity is supported by lessons in lecture halls; application programs in the form of seminars; short-term camps during the holiday periods; programs consisting of separate courses and application modules are carried out in the same field throughout the year; programs consisting of separate courses and application modules that can be selected independently from each other in different fields throughout the year.

In EUCUNET network, projects were carried out that formed the basic principles and directions of the work of Children's Universities. SiS Catalyst Project - Children as Agents of Change (2011-2014) [3]. This project examined the role that children and youth play in the development of science in society - and how scientific organizations can better interact with children today, and in the future. Involving children in science through Children's Universities will allow children to use it as a tool for building a future society in which they (children) want to live. As a result of the project, several useful ethical tools and guides for joint work in the field of involving children in science were created. As a result of the project, guidelines for organizers and participants of the Children's University were published. A guide for working with children in the context of scientific communication and interaction, a guide for scientists to organize their own seminars for a children's audience, practical methodological developments in order to expand the capabilities of children involved in scientific activities. For example, the Play Your Rights guide helps teachers and universities develop their practice, which allows children to play an active role in the learning process, and contains various approaches and methods for children's participation. All guides include best practices from Children's Universities.

At the same time, EUCUNET researchers note [2] that questions remain unresolved:

- whether children's universities can live up to expectations and help higher education, universities, research institutions open to a wider audience and create new spaces for meetings, joint research, as well as recognize children as an appropriate dialogue group;
- how issues of inclusive education and work with children from educational and socially disadvantaged groups are solved at Children's Universities
- affects children's university on the development of educational policy of the university
- can a face-to-face meeting lead to a change in mentality - both for young participants (children) and for scientists?

EUCU.NET is currently conducting a survey that will provide a deeper understanding of these issues. However, the variety of models of the Children's University does not allow us to assess the consequences.

Also, EUCU.NET researchers note the need for careful and continuous monitoring of the impact of direct interaction with children in higher educational institutions and other scientific organizations, as well as to monitor the quality of activities to meet the needs of curious children. They also note the difficulty of presenting research scientists in an exciting and popular science form. They write that in academic circles, recognition of participation in children's university programs is growing, and there is an understanding that if a scientist is able to communicate a complex field of research and certain conclusions to children, then he can do the same for almost all categories of students. If we compare the achievements in scientific publication or attracting scientific grants, then interaction with children seems to be more valuable than other types of scientific communication activities [2].

The goal of the authors is creating an effective modern model of a children's university and the Kazakhstan Children's Universities Network (KAZCUNET) based on an analysis of existing studies and EUCU.NET recommendations. In this direction, international studies have already been carried out, for

example, the Children's University project was funded by the Ministry of Development of the Republic of Turkey [4]. The project investigated the level of academic performance of children attending Children's University. The results of the project show positive changes and an improvement in interpersonal relations between students, a more positive attitude towards learning and increased confidence in the social and emotional spheres of the student, but the researchers did not notice a significant increase in academic performance.

In Russia, the Children's University of Kazan Federal University [5] was one of the first to join the European network of Children's Universities in 2019. The federal educational project “Russian Children's University” has been implemented since 2018 [6]. Children's universities were organized at the Don State Technical University [7]. An analysis of the influence of Children's Universities on early career guidance was performed [8].

Today, scientific organizations around the world and in Kazakhstan recognize children as responsible citizens, as potential students and as future scientists who will have to cope with grandiose tasks - which will not be solved within one generation. To date, Children's Universities have been organized and are being implemented in Kazakhstan at Sh. Ualikhanov Kokshetau State University, Taraz State University, Caspian State University, and Children's University in Ust-Kamenogorsk. In Kazakhstan, each of the above-mentioned Children's Universities works alone and with a strong regional orientation; each Children's University is unique in its local context. There are no guidelines or quality criteria for existing children's universities. There are no reviews of the performance of children's universities in Kazakhstan, and there are no research results, and Kazakhstan's universities are not members of the European network.

Theoretical and practical studies of the issues of the work of children's universities were carried out in the works of scientists [2, 9, 10], note the current issues below, the answers to which will create an effective model of the Children's University and its further testing in Kazakhstani universities:

1. How are the issues of inclusive education and work with children from educational and socially disadvantaged groups solved at Children's Universities;
2. Can children's universities live up to expectations and help higher education, universities, research institutions open to a wider audience and create new spaces for meetings, joint research, as well as recognize children as an appropriate dialogue group;
3. Does the children's university affect the development of the educational policy of the university;
4. Does the children's university affect the development of the educational policy of the university.

The KAZCUNET network is needed to support this model of scientific communication and to support initiatives seeking to expand both in a geographical and conceptual context. By providing just such a network, KAZCUNET will allow interested parties, private individuals, university research laboratories and other institutions to participate and ask questions to the community of experts. The network will involve projects of children's universities of Kazakhstan universities and people who contribute to the discussion and promotion of children's universities. A better understanding of the concept of children's universities will help create a knowledge base for their further development in Kazakhstan and around the world. The latter requires, among other things, the preparation of implementation instructions, monitoring rules, criteria for a comparative analysis of concepts and much more. As a link between the activities of children's universities in different countries, the project “Creating a network of Children's Universities KAZCUNET” will be the basis for international cooperation (the significance of the project on a national and international scale). In this way, KAZCUNET will lay the foundation for a strong membership organization and a well-connected network of global importance.

Creating a network of Children's Universities KAZCUNET will allow Kazakhstan to introduce a national model of children's universities based on the best practices of Kazakhstani universities and enter the European network as an organized network of universities for children.

References:

- 1 *Children's University of Sh. Ualikhanov Kokshetau State University [Web site]. – 2016. – URL: http://kgu.kz/index.php/detski_universitet (accessed: 01.10.2019).*
- 2 *Gary C., Dworsky C. Children's Universities – a “leading the way” approach to support the engagement // Journal of Science Communication [electronic resource], 2013. – URL: <https://scholar.google.com/scholar?um=1&ie=UTF-8&lr&q=related:7M18ZqM1tLyGJM:scholar.google.com/>(accessed: 01.10.2019)*

- 3 *European Children's Universities Network EUCUNET [Web site]. – URL: <https://eucu.net/>(accessed:01.10.2019)*
- 4 *Toytok E.H., Gürel S. Does Project Children's University Increase Academic Self-Efficacy in 6th Graders? A Weak Experimental Design- Sustainability, [electronic resource]. 2019 – URL: https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Does+Project+Children%E2%80%99s+University+Increase+Academic+Self-Efficacy+in+6th+Graders%3F+AWeak+Experimental+Design&btnG= (accessed: 01.10.2019).*
- 5 *Children's University of Kazan Federal University, [Website]. – URL: <https://kpfu.ru/imoiv/uznat-bolshe-ob-institute/tekuschie-sobytiya-proekty/detskij-universitet> (accessed: 01.10.2019).*
- 6 *The federal educational project “Russian Children's University”, [Website]. – URL: <https://www.rosdetstvo.com/proekty/federalnye-konkursnye-meropriyatiya-dlya-odarenykh-i-talantlivykh-detej-i-molodezhi-po-razlichnym-napravleniyam/obrazovatel'naya-deyatelnost/dopolnitelnoe-obrazovanie-detej/rossijskij-detskij-universitet/> (accessed: 01.10.2019).*
- 7 *Children's University of Don State Technical University, [Website]. – URL: <http://abiturient.donstu.ru/dovuzovskaya-podgotovka/detskij-universitet/> (accessed: 01.10.2019).*
- 8 *Прохоров А.В. Детский университет как инструмент ранней профориентации, [electronic resource]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/detskij-universitet-kak-instrument-ranney-proforientatsii> (accessed: 01.10.2019).*
- 9 *Merzagora M., Jenkins T. Listening and empowering: children and science communication [electronic resource]. 2013 – URL: <https://jcom.sissa.it/sites/default/files/documents/JCOM1203%282013%29C01.pdf>*
- 10 *David T. Overton Formation of a Children's University: Formative issues and initial concerns [electronic resource]. 2010 – URL: <https://cyberleninka.org/article/n/1309462> (accessed: 01.10.2019).*

УДК 378.1
МРНТИ 14.35.07

Д.Р. Жарықбаева¹

¹п.ғ.к., аға оқытушы, Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университеті

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУГЕ ДАЯРЛАУ

Аңдатпа

Елімізде құқықтық білімі, санасы мен мәдениеті дамыған тұлғаны тәрбиелеу қазіргі жаһандану заманының өзекті мәселелерінің бірі. Студентті болашақ мұғалім ретінде қоғамдағы қылмыс пен теріс қылықты болдырмау мақсатында мектеп оқушыларына құқықтық тәрбие беру дайындықтарын қалыптастыру жоғары оқу орындарының негізгі мақсаты. Сондықтан, студенттерге болашақ мамандықтары бойынша кәсіби іскерлігін меңгерту басты орын алады. Осы орайда құқықтық мемлекет азаматтарын тәрбиелеу мұғалім тұлғасымен, педагогикалық іскерлігімен икемділігімен айқындалады.

Мемлекеттің үлгілі азаматы, яғни заң нормаларын сынайтын, білетін, заңды міндеттерін орындайтын, құқықтық санасы мен мәдениеті жоғары дәрежеде дамыған тұлғаны қалыптастыру құқықтық тәрбиелеу ерекшеліктерімен сипатталады. Мұндай азамат тұлғасын қалыптастыратын – мектеп. Ал, мектептегі негізгі тәрбиеші – тәжірбиелі, білімді, әрі білікті пән мұғалімі. Осындай тәрбие беруші мұғалімнің өзіндік құқықтық санасы мен мәдениеті жоғары дәрежеде болуы негізгі талап. Сол себепті мұғалім тұлғасын қалыптастыру мақсатында жүргізілетін даярлықпен байланысты мәселелер педагогика ғылымында ерекше орын алады.

Түйін сөздер: болашақ мұғалім, құқықтық тәрбие, білім беру, тәрбие, құқықтық сана, құқықтық мәдениет.

Жарикбаева Д.Р.¹

¹к.п.н., старший преподаватель

Казахский Национальный женский педагогический университет

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ПРАВОВОМУ ВОСПИТАНИЮ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

Воспитание образованного, с развитым правовым сознанием и культурой личности является одной из актуальных проблем современного государства. Основной целью высших учебных заведений является формирования подготовки студентов как будущих учителей к правовому воспитанию школьников с целью предотвращения преступности и правонарушений в обществе. Поэтому ведущее место при подготовке студентов занимает процесс усвоения профессиональных навыков будущей специальности. Связи с этим, воспитание граждан правового государства определяется личностью, педагогическими навыками и мастерством учителя.

Формирование образцового гражданина, уважающего и знающего правовые нормы, с развитым правовым сознанием и культурой, исполняющий свои законные обязанности характеризуется особенностями правового воспитания. Личность такого гражданина формирует - школа. Основным воспитателем школы является – опытный, образованный и квалифицированный учитель. К требованиям таким учителям относится высокий уровень их правового сознания и культуры. Поэтому вопросы связанные с формированием личности учителя занимают особое место в педагогической науке.

Ключевые слова: будущий учитель, правовое воспитание, обучение, воспитание, правовое сознание, правовая культура.

D.R. Zharikbaeva¹

¹*candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer,
Kazakh National Women's Teacher Training University*

PREPARATION OF IN-SERVICE TEACHERS FOR LEGAL EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN

Abstract

The education of an educated, with a developed legal consciousness and personality culture is one of the urgent problems of the modern state. The main goal of higher education institutions is to form the preparation of students as future teachers for the legal education of students in order to prevent crime and delinquency in society. Therefore, the leading place in the preparation of students is the process of mastering the professional skills of the future specialty. In this regard, the education of citizens of the rule of law is determined by the personality, pedagogical skill and mastery of the teacher.

The formation of an exemplary citizen who respects and knows legal norms, with a developed legal consciousness and culture, who fulfills his legal duties is characterized by the peculiarities of legal education. The personality of such a citizen is formed by the school. The main trainer of the school is an experienced, educated and qualified teacher. The requirements for such teachers include a high level of their legal consciousness and culture. Therefore, issues related to the formation of the personality of teachers occupy a special place in pedagogical science.

Keywords: in-service teacher, legal education, training, education, legal consciousness, legal culture.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі, оқытудың инновациялық нысандары мен әдістерін енгізу педагог қызметкерлердің тұлғасына және кәсіби құзыреттілігіне жоғары талаптар қояды [1]. Мектеп оқушыларының сапалы білім мен тәрбие алып, жан-жақты дамуына бірден-бір себепші тұлға – педагог болып табылады. Мұғалімнің білімі мен біліктілігіне, дүниетанымына, ғылыми зерттеулер жүргізуіне, педагогикалық шеберлігіне басым көңіл бөлінуде. Осыған орай болашақ мектеп мұғалімдерін даярлау еліміздің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады.

Егеменді еліміздің құқықтық мемлекет құруды қалыптастырудың негізгі міндеті мектеп өмірінен басталады. Сондықтан, жоғары деңгейде азаматтық қоғам құру мақсатында қоғам азаматтарының

парасаттылық, әділеттілік қасиеттерімен қатар, санасы мен мәдениетін дамыту негізінде құқықтық тәрбие беру бірден бір өзекті мәселе. Мектеп оқушысына дұрыс құқықтық тәрбие беруде мұғалімнің негізгі қаруы кәсіби іскерлігіне байланысты арта түседі.

Білім берудің жаңалықтарға толы, икемді даму жағдайларында болашақ мұғалім өзін-өзі дамытудың мынандай дағдылары мен икемділіктерін меңгерген болуы керек:

- кәсіби білімдері мен икемділіктер жүйесін;

- педагогикалық қарым-қатынас дағдыларын;

- инновациялық білім беру жағдайларына тез бейімделетін, жаңалықтарды жылдам қабылдайтын және қолданатын болуы;

- кәсіби ұтқыр маман болуы [2, 31 б.].

Болашақ мұғалімдер дайындауда құқықтық білім мен тәрбие жүйесін қайта құру бүкіл қоғамның дағдарыс жағдайынан туындайтын бір қатар теріс факторлармен, құбылыстармен байланысты. Өйткені жалпы білім беру саласында ұлттық тәлім-тәрбие мәселесіне ерекше көңіл бөлінбей келеді. Мұның өзі мемлекеттің Ата Заңына қарама-қайшы жағдай туғызады. Ең басты мәселе, болашақ ұрпақ ең алдымен өз халқының перзенті, өз Отанына адал берілген азамат ретінде құқықтық тәрбиені өркендетуге үлес қосуы тиіс. Осы орайда болашақ мұғалімдер даярлаудың маңызы зор.

Болашақ мамандардың мектеп оқушыларына құқықтық тәрбие берудегі даярлығын қалыптастырудың басты мақсаты мен мазмұны олардың ой-өрісі мен мәдениетін қалыптастыру. Оқушыларды құқықтық тәрбиелеуде оның бастапқы әдіс-тәсілдері мен теориясын қолдану арқылы мұғалім педагогикалық қызмет субъектісі ретінде көрініс табады. Мектеп оқушыларына құқықтық тәрбие беру мәселелерін дамыту үшін, болашақ мұғалім аталынған қызметті сапалы түрде жүзеге асыруға мүмкіндік тудыратын қажетті біліммен, іскерлікпен, дағдымен қарулануы тиіс.

Құқықтық тәрбиенің мазмұнын мұғалімнің құқықтық мемлекет азаматын тәрбиелеудегі міндеттерін орындай отырып, мектепте және мектептен тыс уақытта оқу үдерісінің барлық кезеңдеріде құқықтық тәрбие әрекетін (құқықтың тәрбиелік, алдын-алу қызметтерін дұрыс пайдаланып, мектеп оқушыларын азаматтық міндеттерін саналы орындауына дайындау арқылы) жүзеге асуымен түсіндіреміз. Осыған орай, азаматтық тәрбие құқықтық тәрбиенің құрамдас бөлігі немесе тәрбиенің бұл екі саласы бір-бірін толықтырушы және бір бағытта жүзеге асатын әрекет болып табылады.

Құқықтық тәрбие үдерісі мектепте бастауыш сыныптан моральдық, адамгершілік тәрбие негізінде бастау алады. Моральдық нормалар адамдардың адамгершілік сезімін, ар-ожданын дамыта отырып, олардың өзара және қоғаммен қарым-қатынасын білдіреді. Бұл сияқты ұғым мораль немесе адамгершілік нормасы деп аталады. Ғ.Ақмамбетовтың пікірінше мораль - қоғамдық сананың ерекше түрі [3, 34 б.].

Болашақ мұғалімнің құқықтық даярлығын ойдағыдай жүзеге асуы үшін, педагогикалық жоғары оқу орын студенттері құқықтық тәрбиенің негізгі бағыттарын білуі тиіс. Құқықтық тәрбие бағыттарына мыналар жатады:

1 Оқушының құқықтық білімін жетілдіру;

2 Оқушының азаматтық қасиеттерін қалыптастыру;

3 Оқушының құқықтық белсенділігін арттыру;

4 Оқушының құқықтық санасы мен мәдениетін дамыту;

5 Оқушылардың адамгершілік-құқықтық қасиеттерін тәрбиелеу;

6 Оқушыларды заңдылық міндеттерді орындауға және Отан алдындағы азаматтық борыштарын өтеуге даярлау;

7 Оқушылармен бірігіп құқық бұзушылықтың алдын-алу шараларын жүргізу және т.б.

Құқықтық тәрбиелеу әдісі – педагогикалық қана емес, сондай-ақ заңды категория. Себебі ол жеке тұлғаның құқықтық мәдениетін қалыптастырып, тәрбиелеу арқылы заң мен құқықтық талаптарды орындауға және сыйлауға бейімдейді. Құқықтық тәрбие беру теориясында “Құқықтық педагогика” ұғымы қолданылады. Оның негізгі талабы – құқықтық тәрбиелеу әдісін топтауға негіз болу. Атап айтқанда:

- Тұлғаның құқықтық мәдениетін дамыту арқылы олардың тұрмысының шартты түрде өзгеруі;

- тұлғаны құқық қорғау қызметіне белсенді түрде қатыстыру арқылы құқықтық тәжірибені дүние жүзілік деңгейде дамыту.

Оқушы жастарды құқықтық тәрбиелеу үдерісі педагогикалық қызмет саласындағы жасөспірім үшін болашақта жеке тұлғаның құқықтық мәдени етінен көрініс салады. Сондықтан да жастарға құқықтық тәрбие беруші мұғалімдердің құқықтық санасы мен мәдениеті жоғарғы деңгейде болуы тиіс.

В.П. Понамареваның ұсынысы бойынша болашақ мұғалімдердің мектеп оқушыларын құқықтық жағынан тәрбиелеуге даярлығын ойдағыдай жүзеге асуы үшін, олар:

- мемлекеттің даму кезеңіндегі құқықтық тәрбиенің мазмұнын, мақсатын және міндеттерін;
- мектеп оқушыларының психологиялық және жас ерекшеліктеріне, құқықтық құзырына қарай құқықтық ұғымының және құқықтық мәдениетін қалыптастыру заңдылығын;
- тұлғаның құқықтық тәрбиелілігінің дәрежесін анықтау негіздері мен заңдылығын;
- құқықтық тәрбие мәселесіне байланысты қолданылып жүрген мектеп бағдарламаларының, оқулықтарының, оқу құралдарының мазмұндық және тәлімдік мүмкіндігін;
- оқу және оқудан тыс уақыттағы әр түрлі оқушылардың ұйымдарымен құқықтық тәрбиенің мақсатын, мазмұнын, қалпын және әдістерін оқушыларды құқықтық тәрбиелеу, сондай-ақ осы жұмыстарды сапалы жүзеге асыру мәселелері бойынша ата-аналармен, мектептен тыс мекемелермен, қоғаммен, құқық қорғау органдарымен біріккен сапалы жұмыс жүргізудің формалары мен әдістерін білулері қажет [4, 41 б.].

Жоғарыда көрсетілген компоненттерді білу арқылы студенттің болашақ мамандығына даярлығы қалыптасады, сондай-ақ осы компоненттермен қоса болашақ мұғалім құқықтық білімді болуы тиіс.

Болашақ мұғалімдерді құқықтық даярлауда оларға болашақтағы еңбек ету қызметтеріне қатысты және тиімді болып табылатын заң нормаларының ережелерін ғана оқытуды ұйымдастыру сияқты әдістерден аулақ болу қажет [5, 294 б.]. Педагогикалық бағыттағы жоғары оқу орын студенттерінің болашақ мұғалім ретіндегі даярлығы теориялық білім алу мен практика жүзінде жүзеге асырылуы тиіс. Психологиялық, педагогикалық, құқықтық салалардағы білімдерді теория жүзінде оқыған студент, осы теориялық білімдерін педагогикалық практикадан өту арқылы бекітіп отырады. Сондай-ақ педагогикалық практика барысында студенттер педагогикалық үдеріс негізін және болашақ кәсіптік қызметінің мәнін түсіне бастайды.

Болашақ мұғалімнің білімділігі, білігі сияқты дайындық сапасы мұғалім-тәрбиешінің кәсіби даярлық деңгейін анықтайды. Студенттің кәсіби даярлық сапасы мектеп талабына сай келуімен қатар жан-жақты дамуы тиіс. Осыдан келе, мұғалімнің теориялық және практикалық әрекеті біртұтас, өзара байланысты үдеріс екеніне көзіміз жетеді. Осы ретте психологиялық және педагогикалық даярлықтың теориялық мағынасы зор деп атап кетуге болады. Студенттің құқықтық тәрбиеге дайындығын ұйымдастыру және жоғары педагогикалық білімнің теориясы мен практикасын жетілдіру үшін болашақ мұғалім-тәрбиешінің психологиялық, педагогикалық даярлығын анықтау қажет екендігі уақыт талабы.

Студенттерге педагогикалық білім беру (теориялық даярлық) арқылы өзара байланысты екі мәселені шешуге болады: *біріншіден*, болашақ мұғалім тұлғасының қалыптасуына ықпал ету (оның жалпылама мәдениетін, адамгершілік және азаматтық қасиеттерін қалыптастырып, дамыту); *екіншіден*, педагогикалық қызметіне байланысты кәсіби іскерлігінің қалыптасуына және студенттің мамандануына әсер етеді. Сонымен болашақ мұғалім тұлғасына алдымен теориялық білім беріп, біртіндеп педагогикалық практика арқылы кәсіби даярлығын жақсарту мүмкіндігін іске асыру көзделеді.

Белгіленген құқықтық тәрбиелеуге даярлық кешендерінің қалыптасуын білдіретін негізгі көрсеткіштерге мынандай әрекеттерді жатқызуға болады:

1 Теориялық әрекет:

- Білім деңгейі (тереңдігі, сапалылығы);
- білімтану (өзіндік ойлау, жеке жағдайларды дәлелдеу, жағдай туғызатын мәселелерді шешу);
- педагогикалық теорияға қызушылығы (педагогикалық әдебиеттерді оқу, ғылыми-зерттеу жұмыстарына қатысу);
- педагогикалық цикл пәндері бойынша өз бетінше іздене білімін көтеруі (өз қалауымен немесе кез-келген тақырыпта педагогикалық әдебиеттерді оқу және т.б.);

2 Практикалық әрекет:

- Тәрбиелеуші әрекеттер мен қызметтерінің сапалылығын арттыратын әдіскерді қарастыру (қызметсаны, реті, сапасы);
- Практикалық жұмыстарға қатысты жауапкершілік пен өзіндік даярлық;

3 Жеке және кәсіби өзіндік бағалау деңгейі.

Болашақ мұғалімдерді тәрбие жұмысына даярлығының теориялық және практикалық бірлігі студенттерді педагогикалық үдеріске енгізу арқылы, олардың белсенділігі мен өзіндік қасиеттерін дамыту үшін жағдай жасайды. Болашақ мұғалімді даярлауда теория мен практиканың өзара

байланысы студенттің шешендік өнерін, педагогикалық қасиеттерін, құқықтық санасы мен мәдениетін, мемлекеттің үлгілі азамат тұлғасын тәрбиелей білетін педагог тұлғасын қалыптастырып, дамытатындығы анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы №1118 Жарлығы.

2 Нұрлыбекова А.Б., Боранбай А.Е. Педагогикалық мамандықтар студенттерін кәсіби өзін-өзі дамытуға даярлаудың ерекшеліктері. Абай атындағы ҚазҰПУ-ң ХАБАРШЫСЫ «Педагогика ғылымдары» сериясы, №1(57), 2018. – 29-33 б.

3 Ақмамбетов Ф. Парасат. Әдеп. Тәртіп. (Жастардың философиялық шағын кітапханасы). – Алматы: Қазақстан, 1980. – 71 б.

4 Пономарева В.П. Формирование готовности будущих учителей к правовому воспитанию школьников. Дисс. к.пед.н. – Москва, 1991. – 180 с.

5 Байсеркеев Л.А. Педагогические основы нравственно-правового воспитания учащихся общеобразовательных школ. Дисс. д.пед.н. – Тараз, 1998. – 365 с.

МРНТИ 14.35.07

А.Е. Берикханова¹

¹п.ғ.к., профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

**БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Аңдатпа

Мақалада болашақ мұғалімдердің көшбасшылық қабілеттерін дамытудың маңыздылығы қарастырылады. Қазіргі ХХІ ғасыр талаптарына сай көшбасшылықтың түрлері, оларды дамыту формаларына баса назар аударылған. Сонымен қатар, көшбасшылық теориясының ерекшеліктеріне сүйене отырып, «көшбасшылық» пен «басқару» ұғымдарының айырмашылықтары жіктелген. Мұғалімдік кәсіптің ұжымдық сипатына сай бөлінген көшбасшылықтың тиімділігі ашылып көрсетілген. Көшбасшылықты оқыту үдерісінің нәтижелерін жақсартатын қызметтері сипатталған.

Түйін сөздер: көшбасшылық, көшбасшылық түрлері, бөлінген көшбасшылық, басқару, көшбасшылық қызметтері.

Берикханова А.Е.¹

¹к.п.н., профессор Казахского национального педагогического университета им. Абая

**ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИДЕРСКИХ
СПОСОБНОСТЕЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ**

Аннотация

В статье рассматривается значимость формирования лидерских качеств будущих учителей. В соответствии с требованиями ХХІ века основное внимание акцентируется на видах лидерства и формах их развития. Также, согласно особенностям теории лидерства рассматриваются отличия между понятиями «лидерство» и «управление». С учетом коллективного характера педагогической профессии раскрывается эффективность распределенного лидерства. Дается характеристика функций лидерства в улучшении качества результатов процесса обучения.

Ключевые слова: лидерство, стили лидерства, распределенное лидерство, управление, функции лидерства.

A.E. Berikkhanova¹

¹Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Kazakh National Pedagogical University named after Abay

ACTUAL PROBLEMS OF FORMING LEADER ABILITIES OF FUTURE TEACHERS

Abstract

The article discusses the importance of forming the leadership qualities of future teachers. In accordance with the requirements of the 21st century, the main focus is on the types of leadership and forms of their development among future teachers. Also, according to the characteristics of leadership theory, the differences between the concepts of "leadership" and "management" are considered. Given the collective nature of the teaching profession, the effectiveness of distributed leadership is revealed. The characteristic of leadership functions in improving the quality of learning outcomes is given.

Keywords: leadership, leadership styles, distributed leadership, management, leadership functions.

XXI ғасырдың сын-қатерлерінің алдында әр тұлғаның бәсекеге қабілетті болуы үшін оның көшбасшылық қабілеті жақсы дамыған болуы керек. Заманауи дамыған техника мен ақпараттық қоғамның қарқынды дамуы әр адамның тек өзгерістерге бейімделуі емес, сонымен қатар өзгерістерді басқара алатындай тұлғалық қасиеттердің қалыптасуын талап етуде. Қазіргі цифровизация үдерісінің әсерінен адамдардың көп жағдайда техниканың дамуына тәуелді болып бара жатқаны айқын байқалуда. Сондықтан, Женевадағы Дүниежүзілік экономикалық форумның президенті Клаус Швабтың [1, с. 11] пайымдауынша «әлемдік тарихта қазіргі дәуір – үлкен мүмкіндіктер мен қатар үлкен қауіп-қатерлер дәуірі», себебі техниканың дамуы адамның дамуынан да жылдамырақ болып барады. Техниканың есте сақтау қабілеті, есептеу қабілеті, ақпараттарды өңдеу қабілеті, т.с.с. артықшылықтары адамдардың өзгерістерді өзгерте алатын көшбасшылық қабілеттерін ерте жастан дамыту қажеттілігін айқындап отыр.

Көшбасшылық қазіргі барлық әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдарының өзекті тақырыптарының біріне айналғаны анық. Психологиялық-педагогикалық ғылымдар саласында көшбасшылық ұғымы заманауи парадигмаға сай өзгерістерге ұшырау барысында.

Жалпы негізге алынған анықтама ретінде Мартин Хемерстің «психологиядағы көшбасшылық – мақсатқа жетудегі көшбасшының қауымдастықтың басқа мүшелерінің қолдауына иеленіп, әлеуметтік әсер ете алу үдерісі» [2, с.58]. Психологиялық-педагогикалық ғылымдардың басты мақсаттарының бірі білім алушыларды тұлға ретінде дамытып, оларды өзін-өздері басқара алатын деңгейге дейін жетілдіру.

Бұл мәселенің түпкі тамыры сонау Сократ еңбектерінен талқыланып келе жатқан болса, қазіргі таңда жүйелі көшбасшылық теориясы көпшілікке танымал. Көшбасшылық теориясы өткен ғасырдың 40-шы жылдары көшбасшының жеке тұлғалық қасиеттеріне қарағанда адамның көпшілікке әсер ете алу позициясы жоғары бағалана бастайды. Көшбасшылық теориясында көшбасшының түрлі моделдері орын алған: *көшбасшылықтың функционалдық моделі, көшбасшылықтың интегративті моделі*, т.с.с.

Сонымен қатар, көшбасшылықтың мынандай түрлері ажыратылады: нақты, толыққанды көшбасшы, стратегиялық көшбасшы, рухтандырушы көшбасшы, өз ісіне берілген, табанды көшбасшы, уәждеуші, ынталандырушы көшбасшылар. Көшбасшылық түрлерін зерттей отырып, әр адам өз бойында қандай қасиеттердің бар екенін түсінетін болады.

Педагогикалық-психологиялық ғылымдар саласында тұлғаның көшбасшылық әрекеттерін іс-әрекет теориясы негізінде қарастыруға болады (С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев, П.Я. Гальперин). Іс-әрекет – бір мақсатқа бағытталған, тұлғалық және қоғамдың маңызы бар нәтиже беретін белсенділік. Оның құрылымында мынандай компоненттері бар: мақсат, мотив, әрекет немесе іс-қимыл, құрал, нәтиже, бағалау. Егер осы компоненттердің біреуі орындалмай қалса онда тұлғаның толыққанды іс-әрекеті де бола алмайды [3, с. 22].

Көшбасшылық теориясын, әсіресе, болашақ мұғалімдерді даярлау практикасында дұрыс жүзеге асыру маңызды, себебі мұғалімнің үнемі жетекшілік рөл атқаратыны белгілі. Бұл ойды біз белгілі қазақ педагогы Н.Д. Хмельдің тұтас педагогикалық үдеріс теориясының негізгі моделінен де айқын көре аламыз [4, с.58]. Ғалымның педагогикалық қауымдастыққа ұсынып кеткен теориясының өзегі – мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынаста мұғалім тұлғасының жетекшілік рөлінің тиім-

ділігін арттыру. Осы жетекшілік рөлдің маңызын мұғалімнің мақсат қоя білу өнерінен байқауға болады.

Тұлғаның іс-әрекеті бірі бірімен байланысқан компоненттердің біртұтас жүйесі. Бұл жүйедегі компоненттер өзара бірі-біріне тәуелді, олардың кез келген компонентін алып тастасақ толыққанды атқарылған іс-әрекет болуы мүмкін емес. Әрбір көрсетіліп отырған компонент өзіндік маңызды роль атқарады.

А.Н. Леонтьевтің [5, с. 49] пікірінше мақсат кез келген іс-әрекеттің жүйе құрастырушы компоненті болып табылады. Шынымен, мақсатсыз іс әрекет болуы екіталай. Әр адамның алдына қойған жақын және алыс мақсаттары болады. Мотив деген компоненттің ішіне адам үшін маңызды рухани, материалдық, әлеуметтік, табиғи-биологиялық қажеттіліктер кіреді.

Іс-қимылдар, операциялар – іс-әрекеттің негізгі компоненттерінің бірі. Кез келген іс-әрекет жүйелі түрде орындалатын түрлі іс-қимылдар тізбегінен құралады. Мысалы, тұру, жүру, отыру, көтеру, әкелу, ашу, жабу, жүгіру сияқты қимылдар мен қатар қарау, тыңдау, есту, оқу, талдау, тұжырымдау т.с.с. ойлау операциялары да бар.

Іс-әрекет мақсатына байланысты құралдар таңдалады. Құралдардың өзіндік ерекше орын алатыны белгілі. Олардың өзі іс-әрекет мақсатына байланысты таңдалып еңбек құралдары, ойын құралдары, тіл құралдары, оқыту құралдары т.с.с. бөлінеді.

Іс-әрекет нәтижесі деген компонент тұлға үшін маңызды компоненттердің бірі. Жоғарыда аталып келе жатқан компоненттердің барлығы осы нәтижеге қол жеткізуге бағытталған.

Бағалау компоненті – іс-әрекет мақсатына жетудің өлшемі. Тұлға орындаған іс-әрекетінің табысты немесе табыссыз аяқталғанына баға береді.

Білім беру саласындағы іс-әрекеттік тұрғыдан қарау теориясы сана мен іс-әрекеттің бірлігі деген психологиялық теорияға негізделеді. Бұл теорияны түбегейлі меңгеру болашақ мұғалімдер үшін өте маңызды. Неліктен? Оны негіздеу үшін мынандай мысалды қарастырайық. Кез келген дәстүрлі сабақты көз алдымызға елестетейік. Сол сабаққа қызыға белсенді қатысып отыратын және керісінше, оқу-танымдық іс-әрекетке мүлде қатыспай, сабақтың тез аяқталуын асыға күтіп жұмыссыз отыратын балалар да кездесетіні белгілі. Оқушылардың барлығына мұғалім жаңа тақырыпты бірдей түсіндіреді, бірақ олардың сабақтағы қызығушылықтары мен тақырыпты меңгеру нәтижелері әр-түрлі болып келеді. Мұның себебі неде? Мұғалім сабақ мақсатын ойластырғанда, балалардың оқу-танымдық іс-әрекеттерін жоспарлағанда нені ескермейді?

Кез келген іс-әрекеттің нәтижесі оның мақсатының қалайша анықталғанына байланысты. Мұғалім сабақ мақсатын өз тұрғысынан анықтайды, балалардың танымдық іс-әрекеттерін, іс-қимылдарын ұйымдастыруды жоспарлайды, бірақ ол мақсаттар балалар санасына сәйкес емес түсініксіз, немесе оқушылар үшін қызықсыз болуы да мүмкін. Сондықтан оқушылардың барлығы бірдей оқу-танымдық іс-әрекетке қатыса бермеуінің негізгі себептерінің бірі – сабақ мақсатының бала санасына толық сәйкестендірілмеуі. Сонда мұғалімнің сабаққа дайындығы бекер болғаны ма, еңбегі нәтижесіз далаға кеткені ме? Бұл мысалда іс-әрекет мақсатының ұғынықты, қызықтырарлықтай болуы қажет екендігі меңзеледі.

Қарастырылып отырған мысалдар мұғалімнің белсенділігі оның мақсатты сауатты анықтай алуымен тікелей байланысты екендігін көрсетеді. Осыған орай Д.Хопкинс [6, с.15] «Біз қойылатын талаптарды жоғарылатып, ақтаңдақтарды жоятын» кәсіби мінез-құлқымыз арқылы үлгі бола және көмектесе отырып, осылай әрекет ету арқылы бір әлемде өмір сүргендіктен, бірлесіп оқуға және бір-бірімізден үйренуге ниетті екенімізді көрсете отырып, *моральдық мақсатты* оқушылармен дұрыс әрекет етуге жетелейтін таландырушы құрал деп санаймыз» - деп тұжырымдайды. Бұл ойдан бірінші орынға мұғалімнің рухани сферасының жоғары болу керектігі айқын көрініс табады.

Ал тағы бір шетелдік зерттеуші Дэниел Гоулман [7, с.82], көшбасшы болуға көмектесетін жайттарды зерттей келе «IQ мен техникалық дағдылар маңызды, алайда эмоциялық зият көшбасшылықтың міндетті шарты болып табылады» деп тұжырым жасады. Сондай-ақ, автор эмоциялық интеллекттің әр бөлшегін – өзіндік саналылық, өзін өзі реттеу, уәж, эмпатия және әлеуметтік дағдыларды рет-ретімен қарастырып, мәселені тереңінен зерделей отырып, бұл көшбасшылықты қалыптастырудың басты шарттары және арнайы жүйелі жұмыстар негізінде әр адамның қолынан келетінін атап көрсетеді.

Осыған орай болашақ педагогтардың бойында көшбасшылық қабілеттерді қалыптастырудың арнайы жолдарын іздестіру маңызды мәселеге айналуға. Бұл жердегі түйінді идеялар:

- Болашақ мұғалімдерге көшбасшылықтың автократтық, патерналистік, демократиялық, делегаттық, либералдық стильдерінің ара-жігін ажырата отырып, өз бойларында ең ұтымды стильдерді қалыптастыру жолдарын көрсету;

- Көшбасшылықтың ең маңызды шарты ретінде эмоционалдық интеллекттің маңызын түсіндіру;

- Мұғалімдік қызметтің жұмыс сипатын ескере отырып, студенттерге бөлінген көшбасшылық мазмұнын меңгерту;

- Болашақ мұғалімдерге көшбасшылық пен басшылық арасындағы айырмашылықтарды негіздеп, әр қайсысының тиімділігі мен ерекшеліктерін ашып көрсету;

Көшбасшылықтың негізгі атқаратын қызметтері қандай? Неліктен болашақ мұғалімдер бұл функцияларды білулері қажет? Осы сұрақтар аясында ойды өрбітетін болсақ мұғалімдер оқу сапасын жақсарту үшін көшбасшылықтың қандай қызметтеріне баса назар аудару қажеттілігін білулері тиіс. Жалпы жаңартылған білім беру бағдарламалары бойынша әдебиеттер кешенінде оқу сапасын жақсарту үшін көшбасшылықтың қолдау көрсету, бағалау, оқыту сапасын дамыту қызметтері анықталған.

Көшбасшылық теориясын зерделеумен қатар болашақ мұғалімдердің шынайы педагогикалық үдеріс арнайы көшбасшылық қабілеттерін қалыптастырудың негізгі шарты – университет ішіндегі әлеуметтік-гуманитарлық ортасын қалыптасатыру. Ал бұл ортаны қалыптастырудағы маңызды ұстаным – әр студенттің өз потенциалын өзі аша алатындай жағдай жасау. Мысалы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде 1,5 жылдай ынталы студенттер үшін педагогикалық шеберлік академиясы құрылған. Бұл академияның мақсаты – болашақ мұғалімдердің өзін өздері дамытулары үшін педагогикалық тапсырмаларды беруорындау арқылы көшбасшылықтың түрлі стильдерін қалыптастыру.

«Педагогикалық шеберлік Академиясы» - білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында талап етіліп отырған болашақ мұғалімдерге қажетті кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағытталған, оларға қосымша кәсіби дайындық жүргізудің шығармашылық лабораториясы болып табылатын кәсіби дайындаудың инновациялық форматы.

Академияның басты идеясы – болашақ мұғалімдерді қазіргі заманның сын-қатерлеріне алдын-ала дайындау, педагог мамандығын табысты меңгеруге деген ынта-қызығушылықтарын арттыру және Абай атындағы ҚазҰПУ-нің бәсекеге қабілетті түлегінің жаңа моделін қалыптастыру.

Абай атындағы ҚазҰПУ стратегиялық жоспарында белгіленген ХХІ ғасыр педагогының моделін практикалық тұрғыдан жүзеге асырудың тиімді механизмі ретінде қарқынды жұмыс істеп келе жатқан қоғамдық педагогикалық шеберлік Академиясы - болашақ ұстаздардың шығармашылық қабілеттерін шыңдау шеберханасы және оларды педагог мамандығына ынталандырудың инновациялық форматы.

Академия аясында студенттерге арналған әлемдік педагогикалық трендтермен таныстыру мақсатындағы (Coursera, Udemy, т.с.с.) онлайн платформалары бойынша семинарлар, қоғамдық лекциялар, педагогикалық континуум, волонтер-мұғалімдер командасының әр апта сайынғы шеберлік сабақтары, ғылыми-ізденушілік жұмыстарға үйрету тренингтері, «Оқырмандар» клубы мен «Шуақ» қайырымдылық клубтарының жұмыстары, олимпиадалық резервті дайындау, т.с.с. түрлі жұмыстар жақсы нәтижелер көрсетуде.

Академия жұмыстары мынандай бағыттар бойынша жоспарланған:

1) «Университет пен Мектеп» ынтымақтастығын нығайту бойынша Педагогикалық континуум жұмыстары.

2) Жаңартылған білім беру мазмұнын меңгерту бойынша болашақ ұстаздардың педагогикалық шеберліктерін қалыптастыру.

3) Мектептің озық тәжірибелі волонтер-ұстаздарының әр мамандық бойынша студенттерге әдістемелік шеберліктерін дамытуға арналған тренингтері.

4) Болашақ мамандардың кәсіби-тұлғалық өсуіне қолдау көрсету бағытында әр пән бойынша қабілетті студенттерді Олимпиадаларға, Республикалық конкурстар мен Халықаралық жарыстарға дайындау.

5) Үздік студенттерден құралған репетиторлық мектептері мен тәлімгерлік мектептері жұмыстарын дамыту.

Академияның барлық қатысушыларына арналған желілік қоғамдастықтар, олардың эмоционалдық интеллекттерінің дамып, қалыптастырудың басты тетіктерінің бірі болып қарастырылады. Өзара пікір алмасу, өз ұсыныстарын ортаға салу, өз ойларын табандылықпен қорғай алу, т.с.с. қарым-қатынас

тәсілдері мен стратегиялары болашақ мұғалімдердің көшбасшылық қабілеттерімен қатар бәсекеге қабілеттіліктерін де қалыптастыратыны тәжірибелік тұрғыдан дәлелденуде.

Сонымен қатар, болашақ мұғалімдердің көшбасшылық қабілеттерін дамытуда үлкен септігін тигізіп отырған тетіктердің бірі – мектептің үздік мұғалімдерінен құралған еріктілер тобы. Ерікті мұғалімдер студенттер үшін әр апта сайын шеберлік сабақтарын өткізіп, студенттердің әдістемелік, дидактикалық даярлықтарын нығайтуда. Тұтас педагогикалық үдерістің негізгі заңдары мен заңдылықтарын басшылыққа ала отырып, болашақ мұғалімдердің өз салаларында көшбасшы ретінде қалыптастыру үшін барлық мүмкіндіктердің бар екені айқындалуда.

Болашақ ұстаздарымыз, табысты нәтижелерге қол жеткізу мақсатында репетиорлық жұмыстарға да белсене араласуда, соның нәтижесінде педагогикалық жауапкершіліктері арта түсуде. Нәтижесінде мектеп көшбасшыболашақ мұғалімдердің кәсіби даярлықтарын қайта қарап, кеңейту қажеттігі туындады. Бұл ХХІ ғасыр педагогтарының моделін дамытып, оларға қолдау көрсетудің өзгертуіне ықпал етуде. Сонымен қатар, әр мамандықтардан тартылған студенттерге арналған тренингтер, семинарлар мен қоғамдық лекциялардың барлығы қарастырылып отырған көшбасшылық мәселелерін қалыптастыружұмыстарының тәсілдерін күшейтуді талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Шваб Клаус. Четвертая промышленная революция: – Москва: Издательство «Эксмо», 2018. – 288 с.

2 Chemers M. *An integrative theory of leadership*. – Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1997.

3 Берикханова А.Е. Педагогикалық мамандыққа кіріспе. Кәсіби құзіретті ұстаздарды даярлау негіздері: Оқу құралы. – Алматы, 2009. – 22 б.

4 Хмель Н.Д. Теория и технология реализации целостного педагогического процесса: учебное пособие (В помощь преподавателям, аспирантам, магистрантам, студентам). – Алматы, 2001. – С.58.

5 Савина Е.А. Введение в психологию. Курс лекций / Главный редактор А.П. Олейникова. – М: «Прометей» МПГУ, 1998. – С.49.

6 Др. Дэвид Хопкинс. Перспективы системного лидерства.

7 Гоулман, Дэниел. Көшбасшы болуға көмектесетін жайттар. Daniel.Goleman@verizon.net. Harvard Business Review; Jan 2004, Vol. 82 Issue 1, p.82-91.

УДК 378.14

МРНТИ 14.01.11

Танкиш Н.П.¹, Камалов Ю.Н.², Займоглы О.³

¹докторант

²к.п.н., доцент

Южно-Казахстанский государственный университет им. М.Ауэзова

³PhD, Университет Акдениз, г. Анкара, Турция

СОДЕРЖАНИЕ И ТРАЕКТОРИЯ РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНО-ЛИЧНОСТНЫХ ФУНКЦИЙ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается содержание и траектория реализации социально-личностных функций будущего педагога профессионального обучения в контексте современных требований к его подготовке, деятельность которого носит полифункциональный характер. Исследование основано на интеграции общепедагогических и отраслевых знаний, умений, навыков и компетенций, и предполагает исполнение педагогом целого ряда профессиональных функций.

Также обосновывается необходимость реализации социально-личностных функций педагога в его профессиональной деятельности для обучения детей, подростков и юношей плодотворному об-

щению, самовоспитанию, самореализации. А также, учитывается во внимание их поддержка в социальной адаптации, стремлении утвердить и реализовать своё «Я» в учебно-производственной и социальной среде, в коллективе сверстников.

Под социально-личностными функциями педагога профессионального обучения подразумевается их качественные характеристики, направленные на сохранение, поддержание и развитие функций как педагогической системы, влияющей на продуктивное решение социально-педагогических и учебно-производственных задач, так и профессионально-педагогической деятельности педагога профессионального обучения. В числе социально-личностных функций характеризуются: аналитико-диагностическая, прогностическая, организационно-коммуникативная, социально-педагогическая поддержка и помощь учащимся, и охранно-защитная функция.

Ключевые слова: социально-личностные функции, педагог профессионального обучения.

Н.П. Тәңкіш¹, Ю.Н. Камалов², О.Займоглы³

¹докторант

²п.ғ.к., доцент

М.Әуезов атындағы ОҚМУ

³PhD, университет Ақдениз, Анкара қ., Түркия

БОЛАШАҚ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ПЕДАГОГЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ТҰЛҒАЛЫҚ ФУНКЦИЯЛАРЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ МАЗМҰНЫ МЕН ТРАЕКТОРИЯСЫ

Аңдатпа

Кәсіби оқыту болашақ педагогтының әлеуметтік-тұлғалық функцияларын жүзеге асырудың мазмұны мен траекториясы және оның дайындығына қойылатын заманауи талаптар контекстінде қарастырылады, оның қызметі көп функционалды сипатта болады. Ол жалпы педагогикалық және салалық білімді, іскерлікті, Дағдылар мен құзыреттілікті біріктіруге негізделген және педагогтың бірқатар кәсіби функцияларын орындауды көздейді.

Педагогтың балаларды, жасөспірімдер мен жасөспірімдерді жемісті қарым-қатынасқа, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі жетілдіруге оқыту үшін оның кәсіби қызметінде әлеуметтік-жеке функцияларын іске асыру қажеттілігі негізделеді. Сондай-ақ, оларды әлеуметтік бейімдеуге қолдау көрсету, оқу-өндірістік және әлеуметтік ортада, құрдастары ұжымында өз "менін" бекітуге және жүзеге асыруға ұмтылу үшін, кәсіби оқыту педагогтының әлеуметтік-тұлғалық қызметтері деп авторлар Кәсіптік оқыту педагогтының кәсіби-педагогикалық қызметінің әлеуметтік-педагогикалық және оқу-өндірістік міндеттерін нәтижелі шешуге ықпал ететін педагогикалық жүйе ретіндегі функцияларды сақтауға, қолдауға және дамытуға бағытталған сапалық сипаттамаларын түсінеді.

Әлеуметтік-тұлғалық функциялардың қатарында: аналитикалық-диагностикалық, болжамдық, ұйымдастырушылық-коммуникативтік, әлеуметтік-педагогикалық қолдау және оқушыларға көмек көрсету, сақтау-қорғау.

Түйін сөздер: әлеуметтік-тұлғалық функциялар, профессионалды оқыту педагогы.

N.P. Tangkish¹, Yu.N. Kamalov², O.Zaymogli³

¹*doctoral student*

²*c.p.s., an assistant professor*

M.Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent, Kazakhstan

³*PhD, Akdeniz University, Ankara, Turkey*

THE CONTENTS AND TRAJECTORY OF THE IMPLEMENTATION OF SOCIO-PERSONAL FEATURES OF THE FUTURE TEACHER OF VOCATIONAL TRAINING

Abstract

The content and trajectory of realization of social and personal functions of the future teacher of professional training in the context of modern requirements to its preparation in which activity has multifunctional character are considered. It is based on the integration of General pedagogical and industry knowledge, skills and competencies, and involves the performance of a number of professional functions of the teacher.

The necessity of realization of social and personal functions to the teacher in his professional activity for training of children, teenagers and youth to fruitful communication, self-education, self-realization is proved. And also to support them in social adaptation, the desire to approve and realize their "I" in the educational, production and social environment, in the team of peers, Under the social and personal functions of the teacher of vocational training, the authors understand their qualitative characteristics aimed at preserving, maintaining and developing functions as a pedagogical system that affects the productive solution of socio-pedagogical and educational-production tasks of professional and pedagogical activity of the teacher of vocational training.

Among the social and personal functions are characterized: analytical and diagnostic, prognostic, organizational and communicative, socio-pedagogical support and assistance to students, security and protective.

Keywords: social and personal functions, teacher of professional training.

Согласно современным требованиям к подготовке педагога профессионального обучения в Республике Казахстан [1; 2; 3], деятельность которого носит полифункциональный характер и основана на интеграции общепедагогических и отраслевых знаний, умений, навыков и компетенций, она ещё предполагает исполнение педагогом целого ряда профессиональных функций. В их числе обратим особое внимание на социально-личностные функции педагога, необходимые ему в профессиональной деятельности для обучения детей, подростков и юношества плодотворному общению, самовоспитанию, самореализации. А также для поддержки их в социальной адаптации, стремлении утвердить и реализовать своё «Я» в учебно-производственной среде, в коллективе сверстников, быть равным среди них и достойным гражданином нашего государства.

В общепризнанном значении в научных и справочных источниках под функцией понимается исполнение, работа (обязанность, круг действий), назначение, роль. Поскольку в нашем исследовании речь идёт о социально-личностных функциях педагога, отметим, что в социологии под функциями понимается роль, которую выполняет определенный социальный институт.

В исследовании проблемы социально-личностных функций будущего педагога профессионального обучения обратимся к анализу литературы по общей и профессиональной педагогике. Это работы Б.А. Абдикаримова, С.Я. Батышева, К.А. Дуйсенбаева, А.Саипова, С.А. Жолдасбековой, Ю.Н. Камалова, Д.К. Пошаева, С.М. Марковой, В.Д. Симоненко, А.М. Новикова, К.У. Устемирова и др. Анализ показал, что данная проблема в науке ещё недостаточно разработана несмотря на её значимость и объективную потребность в образовании. Данное обстоятельство не отвечает требованиям и задачам обновления системы профессионального образования в Республике Казахстан в условиях модернизации общественного сознания.

В ходе его разрешения применительно к деятельности педагога профессионального обучения нами сформулировано ниже следующее определение. Под социально-личностными функциями педагога профессионального обучения можно понимать их качественные характеристики, направленные на сохранение, поддержание и развитие функций как педагогической системы, влияющей на продуктивное решение социально-педагогических и учебно-производственных задач профессионально-педагогической деятельности педагога профессионального обучения.

В исследовании выявлено содержательное наполнение социально-личностных функций будущего педагога профессионального обучения, которое составили такие характеристики, как направленность содержания функций, структура и траектория реализации (таблица 1).

Таблица-1. Содержательное наполнение социально-личностных функций будущего педагога профессионального обучения

Вид функции	Содержательное наполнение функции	Траектория реализации функции
<i>Аналитико-диагностическая</i>	<ul style="list-style-type: none"> - выявление позитивных и негативных влияний на обучающихся учебно-производственной и социальной среды, а также различного рода проблем; - установление причин девиантного поведения детей из социально неблагополучных семей; - содействие выявлению одаренных детей, а также детей с эмоциональными и интеллектуальными задержками в развитии. 	<p>Анализ эффективности и затруднений в выполнении учебно-профессиональных заданий и действий.</p> <p>Изучение личностных особенностей и социально-бытовых условий жизни обучающихся и социального окружения.</p> <p>Анализ предыдущих результатов социально-педагогической деятельности</p>
<i>Прогностическая</i>	<ul style="list-style-type: none"> - прогнозирование и проектирование процесса профессионального обучения (теоретическое и практическое), воспитания и развития личности; - рациональное планирование учебно-производственной и социально-педагогической работы. 	<p>Анализ социально-педагогической ситуации и определение перспектив процесса саморазвития и самовоспитания личности для построения нового профессионального действия. Содействие социализации личности обучающихся через проф. обучение.</p>
<i>Организационно-коммуникативная</i>	<ul style="list-style-type: none"> - установление деловых и личностных контактов с участниками образовательного процесса; - накопление информации о позитивном и негативном воздействии социума на учащихся; - формирование демократической системы взаимоотношений в детской и подростковой среде, а также в их личных взаимоотношениях и со взрослыми; - организация учебно-воспитательного процесса с учетом воздействия на воспитанников открытой макро- и микросоциальной среды в совокупности с ценностно-смысловыми установками, внутренними и внешними мотивами, отражающими их личностные позиции 	<p>Организация исследований различных проблем социального воспитания. Включение в процесс социального воспитания школьников совместного труда и отдыха не только работников школы, но и общественности, населения микрорайона;</p> <p>Демонстрация образцов позитивных действий, влияющих на развитие личностных и социальных качеств личности.</p> <p>Коррекция всех воспитательных влияний, оказываемых на детей и подростков как со стороны семьи, так и социальной среды, в том числе, и неформальной;</p>
	<ul style="list-style-type: none"> - оказание квалифицированной социально-педагогической помощи обучающимся в саморазвитии, самопознании, самооценке, 	<p>Усиление позитивных влияний и нейтрализация или переключение негативных влияний социальной среды на позитивные.</p>

<i>Социально-педагогическая поддержка и помощь учащимся</i>	самоутверждении, самоорганизации, самореабилитации.	Содействие развитию личностных качеств обучающихся. Влияние на внутреннее принятие педагогических целей и задач. Включение детей и подростков в различные виды социально значимой полезной деятельности с учетом психолого-педагогических требований.
<i>Охранно-защитная</i>	- содействие применению мер государственного принуждения и реализации юридической ответственности в отношении лиц, допускающих прямые или косвенные противоправные воздействия на подопечных педагога; - взаимодействие с органами социальной защиты.	Использование имеющегося арсенала правовых норм защиты прав и интересов личности учащихся. Взаимодействие педагога с различными социальными структурами

Таким образом, социально-личностные функции педагога профессионального обучения составили пять основных функций: аналитико-диагностическая, прогностическая, организационно-коммуникативная, социально-педагогическая поддержка и помощь учащимся, а также, охранно-защитная функция. Каждой из них присуща своя траектория реализации.

Аналитико-диагностическая функция реализуется педагогом путём анализа эффективности и затруднений в выполнении обучающимися учебно-производственных заданий и действий; выявления позитивных и негативных влияний на обучающихся учебно-производственной и социальной среды, а также, различного рода проблем; изучения личностных особенностей и социально-бытовых условий жизни обучающихся и их социального окружения; установления причин девиантного поведения детей из социально неблагополучных семей; коллегиального содействия выявлению одаренных детей, а также, детей с эмоциональными и интеллектуальными задержками в развитии; анализа предыдущих результатов социально-педагогической деятельности в учебно-производственной среде.

Прогностическая функция реализуется педагогом профессионального обучения через прогнозирование и проектирование процесса профессионального обучения (теоретическое и практическое), воспитания и развития личности; -рациональное планирование учебно-производственной и социально-педагогической работы на основе анализа социально-педагогической ситуации в коллективе и определения перспектив процесса саморазвития, самореализации и самовоспитания личности для построения нового профессионального действия. А также, через содействие социализации личности обучающихся через профессиональное обучение.

Организационно-коммуникативная функция реализуется через такие действия, как:

- организация исследований различных социальных и личностных проблем участников образовательного процесса в учебно-производственной среде школьного и трудового коллектива;
- создание демократической системы взаимоотношений в детской и подростковой среде, а также, влияние на их личные взаимоотношения и взаимоотношения со взрослыми;
- включение в процесс социального воспитания школьников совместного труда и отдыха не только работников школы, но и общественности, населения микрорайона.
- установление деловых и личностных контактов для достижения взаимопонимания с участниками учебно-производственного процесса;
- практическое использование информации о позитивном и негативном воздействии социума на учащихся и коррекция их поведения путём воспитательных влияний на детей и подростков как со стороны семьи, так и социальной и учебно-производственной среды;
- организация учебно-воспитательного процесса с учетом воздействия на воспитанников открытой макро и микросоциальной среды в совокупности с ценностно-смысловыми установками к трудовой деятельности, внутренними и внешними мотивами, отражающими их личностные позиции.

Социально-педагогическая поддержка и помощь учащимся как функция педагога профессионального обучения реализуется через:

- выявление обучающихся, оказавшихся в трудной жизненной ситуации в целях разрешения их личностных и учебно-производственных проблем путем реализации потенциальных возможностей и социума, и самой личности;

- оценку их нуждаемости в предоставлении социальных услуг и мер социальной поддержки;
- определение объема, видов и форм социальной поддержки;
- «специально организованную деятельность сотрудников образовательного учреждения, родителей и учащихся по реализации потенциальных возможностей социума для разрешения проблем личности» [4].

Охранно-защитная функция реализуется путём обеспечения правовой защиты детей, подростков и юношества в учебно-производственной среде и социуме; содействия законопослушности граждан нашей страны с опорой на законодательные акты и правовые нормы защиты прав и интересов личности; принуждения и реализации юридической ответственности в отношении лиц, допускающих прямые или косвенные противоправные воздействия на подопечных педагога; взаимодействия с органами социальной защиты и различными социальными структурами.

Итак, в заключении можно прийти к выводу, что обозначенные нами социально-личностные функции педагога профессионального обучения далеко не исчерпывают все его обязанности и круга действий в социально-педагогической работе со школьниками [5; 6; 7]. Мы назвали лишь некоторые из них, способствующие, на наш взгляд, успешности в наглядной демонстрации образцов позитивных действий, влияющих на развитие личностных и социальных качеств обучаемых.

Список использованной литературы:

- 1 Статья Н.Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». Официальный сайт Президента РК. 12.04.2017.
- 2 Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 5 октября 2018 г. // «Акорда», г. Астана.
- 3 Государственный общеобязательный стандарт. №292. (<http://egov.kz/cms/ru/law/list/P1200001080> от 28.10.2018 г.)
- 4 Торохтий В.С. Социально-педагогическая поддержка личности как проблема профессионального образования специалистов // Вестник РМАТ. – №4, 2015. – С.71-76.
- 5 Еремина Р.А. Функции и основные направления деятельности классного руководителя: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. – М.: ВЛАДОС, 2008. – 183 с.
- 6 Байлук В.В. Функции профессиональной самореализации личности // Педагогическое образование в России, 2014. – №11. – С.407-494.
- 7 Маркова С.М., Горлова В.Г. Модель профессионально-педагогического образования педагога профессионального обучения // Вестник Минского ун-та, №1, 2014.
- 8 Общая и профессиональная педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических вузов / Под ред. В.Д. Симоненко. – М.: Вентана-Граф, 2006. – 368 с.

ӘӘЖ 159.922.62

МРНТИ 14.35.07

Г.К. Шолпанқұлова¹, А.Қ. Қайрат²

¹ педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент

² «Педагогика және психология» мамандығының 2-курс магистранты

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Бұл мақалада болашақ педагогтардың психологиялық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Психологиялық құзыреттілік кәсіби дамуға, өздігінен білім алуға және шығармашылыққа бағыттылықты қамтамасыз етеді. Психологиялық құзыреттілік психологиялық кәсіптік мінез-құлықта көрініс табады, психологиялық дүниетанымға негізделеді, психологиялық біліммен бекітіледі және педагогтың кәсіби іс-әрекетінің әрбір сәтінде жүзеге асырылады. Осыдан психо-

логиялық құзыреттілікті педагогтың психологиялық іс-әрекетінің табыстылығын қамтамасыз ететін тұлғаның интегралды сапасы ретінде анықтауға болады. Психологиялық құзыреттіліктің негізгі жүйетүзуші компоненттері ретінде педагогтың кәсіби-маңызды үш блогы қарастырылады: сауаттылық (білімділік компоненті); білімді педагогикалық іс-әрекетте, өзара әрекеттестікті ұйымдастыруда қолдана білуі (іс-әрекеттік компонент); педагогикалық іс-әрекет үрдісінен бөлінбейтін кәсіби-тұлғалық мотивациялық сапасының болуы (мотивациялық-құндылық компонент).

Түйін сөздер: құзыреттілік, психологиялық құзыреттілік, педагогикалық-психологиялық құзыреттілік.

Шолпанкулова Г.К.¹, Кайрат А.К.²

¹кандидат педагогических наук, доцент

²магистрант 2 курса по специальности «Педагогика и психология»

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
г. Нур-Султан, Казахстан*

ФОРМИРОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема формирования психологической компетентности будущих педагогов. Психологическая компетентность обеспечивает направленность на профессиональное развитие, самообразование и творчество. Психологическая компетентность педагога проявляется в психологическом профессиональном поведении, основывается на психологическом мировоззрении, подкрепляется психологическими знаниями и реализуется в каждом моменте профессиональной деятельности педагога. Следует определять психологическую компетентность как интегральное свойство личности, обеспечивающее успешность психологической деятельности педагога. В качестве основных системообразующих компонентов психологической компетентности рассматриваются три блока профессионально-значимых качеств педагога: грамотность (знаниевый компонент); умения как способность использовать знания в педагогической деятельности, в организации взаимодействия (деятельностный компонент); профессионально-значимые мотивационные личностные качества, наличие которых неотделимо от самого процесса педагогической деятельности (мотивационно-ценностный компонент).

Ключевые слова: компетентность, психологическая компетентность, психолого-педагогическая компетентность.

Sholpankulova G.K.¹, Kairat A.K.²

¹Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

²2nd year undergraduate specialty "Pedagogy and Psychology"

*Eurasian National University named after L.N. Gumilev
Nur-Sultan, Kazakhstan*

FORMATION OF PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Abstract

In this article, there is the problem of the formation of psychological competence of future teachers. Psychological competence provides a focus on professional development, self-education and creativity. The psychological competence of teachers manifests itself in psychological professional behavior, is based on a psychological worldview, is supported by psychological knowledge and is promoted in every moment of teachers' professional activity. Psychological competence should be defined as an integral property of a

personality that ensures the success of a teacher's psychological activity. Three main blocks of professionally significant qualities of a teacher are considered as the main system-forming components of psychological competence: literacy (knowledge component); skills as the ability to use knowledge in pedagogical activity, in the organization of interaction (activity component); professionally significant motivational personal qualities, the presence of which is inseparable from the process of pedagogical activity (motivational-value component).

Keywords: competence, psychological competence, psychological and pedagogical competence.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында: «Қазақстандық білім беру мен ғылым жүйесін жаңғыртудың заманауи кезеңі әрбір адамның сапалы мектепке дейінгі тәрбие мен мектептегі білімге қолжетімділігін, колледж бен университетте жаңа кәсіби дағдыларды алу, зерттеу және шығармашылық құзыреттерін дамыту мүмкіндіктерін көздейді. Адамның бәсекеге қабілеттілігі ұлт жетістігінің факторы болып табылады. Сондықтан әрбір қазақстандық жаңа жаһандық сын-тегеуріндерге, заманауи технологияларға, еңбек нарығының өзгермелі талаптарына және жаңа кәсіптерге табысты бейімделу үшін қажетті құзыреттілікке ие болуы қажет. Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайында проблемаларды шешу дағдылары, сыни ойлау, креативтілік, эмоционалдық интеллект басты қасиеттер болады. Сондықтан білім беру жүйесі белсенді, шығармашыл, сыни, талдамалық тұрғыда ойлай алатын, бұрынғы белгісіз проблемаларды шешуге, өзгерістерге тез бейімделуге, жаңаны құруға қабілетті креативті адамдарды дайындауға шоғырлануы тиіс» - деп ерекше атап көрсетілген [1].

Білім беру жүйесіндегі «құзырет», «құзыреттілік» және «құзыреттілік тұғыр» ұғымдары білім, білік және дағдының жиынтығын сипаттайтын жаңа құбылыс. Білім беру құндылығының еуропалық жаңа құрылымының негізіне сапалы өнімді кәсіби іс-әрекет үшін қажетті білім, білік, дағды, әрекеттің жиынтығынан тұратын құзырет алынады. Құзырет тұлғаның нақты іс-әрекет жағдайында білім мен білікті жұмылдыра алуымен тікелей байланысты. Демек, тұлғаның әрекеттік қабілеттері құзыреттің өзегі деп саналады.

Еуропалық Кеңес болашақ мамандарды дайындауда ерекше маңызға ие, бес түйінді құзыреттіліктер тобын анықтады: саяси және әлеуметтік; мәдениетаралық; әлеуметтік-ақпараттық; персоналдық [2].

Сондықтан қазіргі заманғы білімнің болашақ мамандарға қоятын талаптары педагогтардың психологиялық құзыреттілігін қалыптастыруға жаңа тұрғыдан келуді, оны педагогтың психологиялық әрекеті контекстінде қарастыруды қажет етеді.

Әлеуметтік-кәсіби жағдайлардың дамуында нақты іс-әрекет саласында тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыру қабілетінің болуы құзырет пен құзыреттілікті негіздейтін және айқындайтын әртүрлі көзқарастардың қалыптасқанын көрсетеді. Талдау нәтижесінде құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік мәселесінің кеңінен талқыланатын мәселе екендігі, сонымен бірге әртүрлі тұрғыдан қарастырылғаны анықталды:

- кәсіби сапалар жиынтығы (Л.И. Анцифреова);
- кәсіби іс-әрекетті жүзеге асыруға дайындық (Ю.В. Варданян);
- білімнің ұтқырлығы мен әдістің икемділігінің синтезі (М.А. Чошанов);
- педагогтың хабардарлығы, оқу-тәрбие міндеттерін өнімді шешу қабілеті (Н.В. Кузьмина);
- өздігінен кәсіби білім алудың нәтижесі (А.К. Маркова);
- біліктілігін арттыру үрдісінің және маманның өзін-өзі дамытуының жүйетүзуші категориясы (Г.К. Ахметова, З.А. Исаева);
- маманның интеллектуалдық, психологиялық, моралдық және функционалдық құзыреттерінің жүйесі (Ж.Ж. Турсынова);
- қарым-қатынас жасай білу қажеттілігі (Л.А. Петровская, Ю.Н. Емельянов);
- интеллектуалдық құзыреттілік (М.А. Холодная);
- қоғамдық-психологиялық құзыреттілік (Р.Ульрих).

Құзыреттілік ұғым ретінде ғылыми сөздік қорында ХХ ғасырдың 50-ші жылдары пайда болды, отандық және шетелдік ғалымдар мағыналық мазмұнына мән берді.

Шетелдік зерттеушілер (Р.Уайт, Дж.Равен, П.Бурдые, Д.Хаймс, т.б.) нақты пәндік саладағы нақты бір әрекеттерді тиімді орындауға қажетті қабілеттердің болуы деп анықтады.

Дж.Равеннің пікірінше, құзыреттілік салыстырмалы бір-біріне тәуелсіз көптеген компоненттерден тұратын құбылыс, оның кейбіреуі когнитивті салаға, екіншілері эмоционалдық салаға жатады, бұл компоненттер тиімді мінез-құлықты құраушылар ретінде бірін-бірі алмастырады [3].

Р.Шорт «тұлғаның құзыреттілігі» ұғымының мәнін ашып көрсете отырып, кәсіби рөлдерді, когнитивтік және аффективтік әрекеттерді, тұлғааралық қарым-қатынасты орындау үшін ғылым негіздерінен меңгерген білімдерін және оны біліктілікпен қажетті дағдыларды байланыстыра алатын адамды құзыретті тұлға деп тұжырымдады [4].

Б.Д. Эльконин құзыреттілікті «адамның іс-әрекетке ену өлшемі» (элеуметтік «срез») ретінде анықтап, мұнда индивидтің қандай да бір іштей ұйымдастырушылығы болуы емес, өзінің сол сәттегі мүмкіндігін пайдалануы қажет деп есептеді [5].

Ш.Таубаеваның пікірінше, құзыреттілік тұлғаны оқыту мен элеуметтену барысында меңгерген білім мен тәжірибеге негізделген, оның жалпы қабілеті мен іс-әрекетке даярлығы ретінде айқындалатын кіріктірілген қасиеті [6].

Б.Тұрғынбаеваның көзқарасы бойынша, құзырлық - тұлғаның өзіндік практикалық әрекеті арқылы алған білімдерін өзінің өмірлік мәселелерін шешуде қолдана алуы [7].

А.М. Новиков «құзыреттілік» терминін «кәсібилік» ұғымының баламасы ретінде қолдана отырып, тұлғаның дербес әрекеті ретінде өз ісіне шығармашылық тәсілін, білімін үнемі жаңартуға дайындығын, жүйелі ойлауын дамытуын, ұжыммен және әріптестермен ынтымақтастық қарым-қатынасын, диалог құра білуін сипаттайтын сапа деп анықтайды [8].

Сонымен, құзыреттілік тұлғаның оқу-тәрбие үрдісіне дербес қатысуына бағдарланған оқытудың көмегімен меңгерілген білім мен тәжірибеге негізделген іс-әрекетке тұлғаның жалпы қабілеттілігі мен дайындығы, нәтижесінде тұлғаның қоғамға табысты ықпалдасуы іске асырылады.

Әртүрлі профильді құзыретті мамандарды қалыптастыру мәселесі заманауи зерттеулердің пәні болып табылады. А.К. Маркова педагогтың кәсіби құзыреттілігін арнайы, іс-әрекеттік, элеуметтік, тұлғалық, жеке құзыреттердің ықпалдасуы ретінде қарастыра отырып, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің құрылымында төрт блокты бөліп көрсетеді: кәсіби психологиялық және педагогикалық білім; кәсіби педагогикалық біліктілік; кәсіби психологиялық ұстаным; тұлғалық өзіндік ерекшелік [9].

Н.В. Кузьмина мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі құрылымынан құзыреттің бес түрін бөліп көрсетеді: арнайы (элеуметтік-перцептивтік, элеуметтік-психологиялық), әдістемелік, психологиялық, педагогикалық, аутопсихологиялық [10].

Заманауи педагогика ғылымында құзыреттер түйінді немесе эмбебап және базалық деп бөліп көрсетіледі (В.И. Байденко) [11]. Соның ішінде, түйінді құзыреттерді құраушылар мыналар: ақпараттық (ақпараттарды қабылдау, сақтау, рәсімдеу және беру тәсілі); жобалау (мақсатты, оларға жету ресурстарын, әрекет пен мерзімді анықтау); бағалау (нәтижені мақсатпен салыстыру, жүйелеу, абстракциялау, болжау, жүйелеу, нақтылау); коммуникативтік (өзінің мақсатына жетуде басқа адамдарды таруы және ақпаратты беру тәсілі). Осыдан, түйінді құзыреттер кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыруды жүзеге асыратын тұлғаның қажетті сапасының негізі деп анықталады [12].

Сондықтан кәсіби құзыреттілік адамның кәсібилігінің қажетті құрамды бөлігі болып табылады, ол когнитивтік, операциялық-технологиялық құраушылармен бірге, мотивациялық, этикалық, элеуметтік және мінез-құлықтық компоненттерден тұрады. Кәсіби құзыреттілік элеуметтік-кәсіби саладағы міндеттерді шешу үшін білім мен тәжірибені қолдануға дайындығын және қабілеттілігін байланыстыратын ғылыми-теориялық білімдер жүйесін меңгерген маман тұлғасының сапалы сипаттамасы. Кәсіби құзыреттілік жалпыпедагогикалық, арнайы, технологиялық, рефлексивтік, психологиялық құзыреттіліктерден тұрады.

Ю.И. Емельянов, Л.С. Колмогорова, М.А. Холодная және басқа ғалымдар өз еңбектерінде психологиялық құзыреттіліктің құрылымын қарастырып, бұл құбылыстың мынадай компоненттерін бөліп көрсетеді: қарым-қатынастағы құзыреттілік, интеллектуалдық құзыреттілік, элеуметтік-психологиялық құзыреттілік.

И.С. Якиманская психологиялық құзыреттілік мәселесін қарастыра отырып, оны педагогтың психология ғылымы бойынша білім, білік, дағдыларының болуы, осы психологиялық білімін жұмыста қолдану, баланың іс-әрекетіне қарай психологиялық көңіл-күйін анықтай алу, танымдық үрдістердің даму деңгейін, балалар ұжымымен қарым-қатынасында олардың психологиялық ерекшеліктерін бағалай білу және қарым-қатынас жасаудың тиімді әдіс-тәсілдерін таңдай білу қабілеттерінің жиынтығы», - деп анықтайды [13].

Сондықтан психологиялық құзыреттілік білімдер мен біліктерді игеруден басқа қабілеттермен байланысты, маманның интеллектісімен және ойлау дәрежесімен сипатталады. Ол педагог-психологтың немесе өзге мамандық иесінің базалық кәсіби сипаттамасы ғана емес, сондай-ақ кез-келген жан-жақты дамыған, өзін-өзі өзіктендірген тұлғаның бойында болуы тиіс. Жеке тұлғаның негізгі

психологиялық критерийлерін анықтау маңызды болып табылады, олар: дүниетанымдық көзқарастарының қалыптасуы (өмірлік мәнді және құндылық-бағдарлық); жеке сапалар (өзін-өзі қабылдауы, өзін-өзі құрметтеуі, өзін-өзі бағалауы, табысқа жетудің жоғары мотивациясы); қоғамдық психологиялық сапалар (коммуникативтілік, интеллект).

Болашақ педагогтардың психологиялық құзыреттілігін қалыптастыруда жоо-да оқытылатын психологиялық пәндер (психология, психология тарихы, педагогикалық психология, әлеуметтік психология, жасерекшелік психологиясы және т.б.) ерекше орын алады. Жеке оқу пәндерін, циклдерін, модульдерін меңгеру барысында жалпыкәсіби және кәсіби пәндер дидактикалық бірліктер негізінде ықпалдасады. Психологиялық құзыреттілік психология саласындағы білім, білік және дағдының жиынтығы деп түсіндіріледі: педагогтың кәсіби іс-әрекетіндегі психологияның рөлін жете ұғынуы; психологиялық білімді іс-әрекетте қолдана білуі; баланың мінез-құлқындағы өзгерістер жағдайын, танымдық үрдістерінің даму деңгейін, эмоциялық-ерік саласын, бағдарлану қабілетін айқындауы, бала және балалар ұжымымен қарым-қатынастағы психологиялық жағдаяттарды бағалауы және тиімді қарым-қатынас тәсілін таңдауы және т.б. Осыдан психологиялық құзыреттілік басқа адамға гуманистік қарым-қатынасты және жоғары тиімді кәсіби іс-әрекетті қамтамасыз ететін жүйелі психологиялық білімді сипаттайды.

Педагогтың кәсіби құзыреттілігінде психологиялық құзыреттілік алғашқы орынға ие. Өйткені, педагогикалық іс-әрекет адамзаттық қарым-қатынас заңына сәйкес құрылатын іскерлік қарым-қатынас саласымен ерекше байланысты. Психологиялық құзыреттілік маманның кәсіби іс-әрекетін тиімді орындауына мүмкіндік туғызатын өзіндік ерекше ішкі тұлғалық құрал болып табылады.

Қорыта келгенде, кәсіби құзыреттілік көпфакторлы құбылыс. Болашақ педагогтардың психологиялық құзыреттілігін қалыптастырудың төмендегідей міндеттерін айқындауға болады:

- біріншіден, кәсіби маңызды мінез-құлқын дамытуға мүмкіндік беретін өзін-өзі басқарудың жеке және психологиялық факторларына өтуді қамтамасыз ететін өзіндік мүмкіндіктерін зерттеу әдістерін меңгерту;

- екіншіден, болашақ педагогтардың балалармен жұмыстар жүйесінде қабылданған кәсіби міндеттерінің әсері мен ықпалын бағалау қабілеттерін дамыту;

- үшіншіден, оқушы тұлғасына бағдарлану, білімнің психологизациясы педагог маманның жұмыстың ұжымдық формасына, ұжымдық шешім қабылдауға, кешенді педагогикалық бағдарламаларды меңгеруге және оларды жүзеге асыруға дайындығын қалыптастыру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2015.

2 Международный симпозиум "Образование в Европе для гармоничного развития учащихся". – Москва, 14 октября 2010 года. www.council.gov.ru.

3 Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация // Пер. с англ. – М.: «Когито-Центр», 2002. – 396 с.

4 Печеркина А.А. Развитие профессиональной компетентности педагога: теория и практика: монография. – Екатеринбург, 2011. – 233 с.

5 Эльконин Б.Д. Понятие компетентности с позиций развивающего обучения // Современные подходы к компетентностно-ориентированному образованию. – Красноярск, 2002. – 67 с.

6 Таубаева Ш. Исследовательская культура учителя. – Алматы: Алем, 2000. – 370 с.

7 Тұрғынбаева Б.А. Біліктілікті арттыру жүйесінде мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін қалыптастыру: пед.ғыл.док. ... дис. – Алматы, 2006. – 320 б.

8 Новиков А.М. Интеграция базового профессионального образования // Педагогика. 1996, №3. – С.3-8.

9 Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: Просвещение, 1996. – 303 с.

10 Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высшая школа, 1990. – 164 с.

11 Байденко В.И. Болонский процесс: проблемы, опыт, решения. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: ИЦ ПКПС, 2006. – 111 с.

12 Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 51 с.

13 Якиманская И.С. Компетентностный подход в образовании: проблемы и пути модернизации: монография / под общ.ред. С.С. Чернова. – Новосибирск: ООО агентство «Сибпринт», 2013. – 159 с.

УДК 37.013.75
МРНТИ 14.35.09

С.А. Жолдасбекова¹, Л.Б. Иманкулова², Д.М. Тастанбек³

¹п.ғ.д., профессор

²докторант

М.Әуезов атындағы ОҚМУ

³аға оқытушы

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУШІЛІК ІС-ӘРЕКЕТІ АРҚЫЛЫ ЖОБАЛЫҚ ДАЯРЛЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУ

Аңдатпа

Қазіргі таңда кәсіби білім берудің жаңа мазмұны мен нәтижелері білім алушының қоғамы ортадан өз орнын бағдарлауға, білім мазмұны мен пәндерді өзі таңдауына бағытталып отыр. Жоғары оқу орындарында оқытудың жекелік сипаты мен білімгердің мүмкіндіктерін дамыта отырып, өз бетімен білім алуын ұйымдастыру талаптары жаңа тұрпатты мұғалімдерді, олардың жаңаша ойлау әрекеттері мен ғылыми зерттеушілік функциясы арқылы жобалаушылық даярлығын жетілдіруді көздейді.

Бұл мақалада болашақ мамандардың ғылыми зерттеушілік функциясы арқылы жобалаушылық даярлығын жетілдірудің мән-жайы қарастырылған. Кәсіптік білім мамандығының болашақ мамандарын даярлауда ғылыми зерттеушілік функциясы арқылы жобалап оқытудың сипаттамасы келтіріліп, оған ұқсас түсініктерге комментарийлер беріліп, бастапқы түсініктерге авторлық тұжырымдама жасалды. Сонымен қатар жобалау мен ғылыми зерттеудің өзара байланыстылығы жобалау әрекетінің ықпалымен ғылыми зерттеулердің ғылыми-техникалық әрекеттердің басты түрі ретінде қарастырылуы мен жоспарлау түрі де жобалауға сәйкес өзгеріске түсетіндігі анықталған. Сондай-ақ жобалау мен зерттеуді біріктіретін нәрсе – олар үшін шынайы объектілердің ортақ болуы, ал объект өзін нысан ретінде алып отырған жағдайға сай ғылыми танымдық немесе жобалау қатынасы болған кезде ғана шынайы объект бола алатындығы да қарастырылған.

Түйін сөздер: ғылыми зерттеушілік функциясы, студенттер, кәсіби білім, болашақ маман, жоба, даярлау, дамыту, жоспарлау.

Жолдасбекова С.А.¹, Иманкулова Л.Б.², Тастанбек Д.М.³

¹д.п.н., профессор

²докторант

Южно-Казахстанский государственный университет им.М.Ауэзова

³старший преподаватель

Казахский национальный женский педагогический университет

РАЗВИТИЕ ПРОЕКТНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ЧЕРЕЗ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Аннотация

В настоящее время новое содержание и результаты профессионального образования ориентированы на ориентацию учащихся, содержание образования и выбор предметов. Требования к организации самообучения в высших учебных заведениях путем развития личности преподавателя и способностей учащихся направлены на повышение дизайнерских навыков учителей нового типа, их инновационного мышления и исследовательской активности.

В этой статье обсуждается важность улучшения навыков проектирования будущих исследователей посредством их участия в исследованиях. При подготовке будущих специалистов профессионального образования дано описание описательного обучения через функцию научного исследования, даны комментарии к аналогичным понятиям и разработана концепция автора для исходных понятий. В то же время актуальность проекта и исследований определяется влиянием проектных действий как основного вида научно-технической деятельности и типа планирования, а также изменения дизайна. Также возможно объединить проектирование и исследование с целью осознания того, что реальные объекты являются общими и что объект может быть реальным объектом только тогда, когда у него есть научный или когнитивный подход, как и сам объект.

Ключевые слова: научно-исследовательская функция, студенты, профессиональное образование, будущий специалист, проект, подготовка, развитие, планирование.

S.Zholdasbekova¹, L.Imankulova², D.M. Tastanbek³

¹d.p.s., professor

²doktorant

M.Aueзов South Kazakhstan State University

³senior lecturer

Kazakh national women's pedagogical University

IMPROVE PROJECT TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS THROUGH THEIR SCIENTIFIC RESEARCH FUNCTION

Abstract

Currently, the new content and results of vocational education are focused on the orientation of students, the content of education and the choice of subjects. The requirements for the organization of self-education in higher education institutions by developing the personality of the teacher and the abilities of students are aimed at improving the design skills of teachers of a new type, their innovative thinking and research activity.

This article discusses the importance of improving design skills for future researchers through their participation in research. In the preparation of future specialists in vocational education, a description of descriptive training through the function of scientific research is given, comments on similar concepts are given, and the author's concept for initial concepts is developed. At the same time, the relevance of the project and research is determined by the influence of project activities as the main type of scientific and technical activity and the type of planning, as well as design changes. It is also possible to combine design and research in order to realize that real objects are common and that an object can be a real object only when it has a scientific or cognitive approach, like the object itself.

Keywords: research function, students, professional education, future specialist, project, preparation, development, planning.

Ұлттық білім беру жүйесін реформалау мен жаңарту Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың халыққа жолдауында, сондай-ақ «Білім туралы» заңда атап көрсетілгендей заман талабына сай білім беруді ізгілендіру парадигмасы есебінен жүзеге асады. Біздің еліміздің әлемдік білім беру саласында ұлттық саясатты ұстануы, жоғары оқу орындарының халықаралық мәртебе алуға ұмтылуы, оқу үдерісін жаңа жүйеде ұйымдастыру талаптары кәсіби білім беру жүйесінде болашақ мамандардың ғылыми-зерттеушілік функциясы арқылы жобалаушылық даярлығын жетілдіру негізінде болашақ педагог қызметінің мазмұнын жаңартуды, зияткерлік ресурстарды шоғырландыруды, жүзеге асыратын кәсіптік қызметінде жаңа мінез-құлық стратегиясын сыни, шығармашылық игеру үшін қажетті ақпаратты өз бетінше іздеуге ұмтылуды талап етеді.

Бұл кәсіби білім беру жүйесіндегі заманауи өзгерістер жоғары оқу орындары түлектерінің кәсіби дайындық сапасына қойылатын талаптардың тұрақты өсуімен сипатталады. Бұл ретте бүгінгі күні Білім берудегі қайта ұйымдастыру және инновациялық процестер негізінде ғылыми зерттеу функциясы арқылы жобалық даярлығын жетілдіруге негізгі мән беріледі.

Осыған орай, кәсіптік білім беру саласында болашақ мамандардың ғылыми зерттеушілік функциясы арқылы жобалық даярлығын жетілдіру мәселесі жаңа идеяда, жаңа тұрғыда жетілдіру мәселелсі туындап отыр.

Демек, болашақ кәсіптік оқыту педагогтарын дайындауға қатысты заманауи тапсырыстың маңызды белгісі білім берудің барлық сатыларында оқу үдерісін сапалы және нәтижелі жобалауға қабілетті және таңдаған кәсіптік салада үнемі өзін-өзі дамытуға дайын мамандарды қалыптастыру болып табылады. Ендігі ретте кәсіптік білім педагогтарының ғылыми-зерттеу жұмысын ұйымдастырушы, сондай-ақ ұлттық өнерді оқытудағы зерттеуші маман ретінде жаңа талаптар қояды.

Осы талаптарды орындау қазіргі заманғы болашақ мамандардың ғылыми зерттеушілік функциясы арқылы жобалық даярлығын жетілдіру қажет, өйткені ол оқу үрдісінің мақсаттары мен міндеттерін қоюдан бастап, кәсіби өзін-өзі дамыту стратегияларын үлгілеуге дейін табысты ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасында кәсіби білім берудің мемлекеттік стандартына сәйкес жоғарғы оқу орындарындағы білімге қойылып отырған талап түбегейлі өзгеріп, бірінші кезекке студентті пәндік білім, білік және дағдылардың белгілі бір жиынтығымен қаруландыру емес, олардың оқу-танымдық, зерттеушілік іс-әрекетін жобалық даярлығын жетілдіру мақсатын жүзеге асыру.

Қазіргі педагогикалық және психологиялық әдебиеттерде болашақ мамандардың ғылыми зерттеушілік функциясын аудиторияда да, аудиториядан тыс кезде де дұрыс ұйымдастыра отырып, олардың болашақ мамандығын ғылыми тұрғыдан меңгеріп, келешекте мектеп қабырғасында оқушылармен ғылыми зерттеушілік іс-әрекетті өз деңгейінде ұйымдастыра жобалай алатындай дәрежеге көтерілуі көзделген.

Ғылыми зерттеушілік функциясы арқылы студенттің ғылыми дүниетанымы дамиды, жобалық даярлығы жетіледі. Ғылыми дүниетаным тек теориялық білім алу арқылы емес, сонымен қоса, дәйекті дәлелдер және жобалық зерттеушілік іс-әрекет нәтижесінде қалыптасады. Болашақ мамандар өздігінен жүргізген ғылыми зерттеушілік жобалар нәтижесінде нақты шындыққа көз жеткізеді. Бұл педагогикалық жоғары оқу орындарының алдына болашақ мұғалімдерді дайындауда ғылыми зерттеушілік функциясы арқылы жобалық даярлығын жетілдіру әдістерін меңгеріп шығу міндетін қояды.

Білімді ғылыми зерттеушілік тұрғысынан меңгерту мәселесі көптеген ғалымдардың зерттеу нысаны болғаны анық. Мәселен, болашақ мұғалімдердің оқу үдерісінің белсенділігі мен зерттеушілік іс-әрекетті қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік ұстанымдарын көрсетуге: Г.А. Бордовский, М.А. Белялова, В.И. Загвязинский, Г.П. Скамницкая, D.Berlyne, S.Eugene, Т.С. Садықов, Н.Д. Хмель, Ш.Т. Таубаева, З.А. Исаева, А.Ш. Байтоқаева, М.А. Утешова, Г.К. Баймукашеваның ғылыми еңбектері арналған [1-13].

Ал жобалауды жүйелік тұрғыдан қарастырған ғалымдар: Ю.К. Бабанский, В.С. Ильин, В.П. Беспалько т.б. ғалымдардың еңбектерінде зерделенген. Жаңашыл педагогтардың тәжірибесін қарастыру олардың педагогикалық әрекеттерді жобалауға жаңа көзқарастарын көрсетеді. Ондағы мақсат мұғалімнің жобалық әрекеттері оқушыны дамытуға бағытталғандығын байқатады. И.П. Волков өз еңбегінде болашақ педагогтың үш кәсіби сапасы – пәндік, педагогтық және жобалау кәсіптерін болуын құптайды. Жобалау білім саласындағы кәсіби әрекеттердің жетекші компоненті болып табылады, сонымен қатар ол білім беруді басқаруға да бағытталады. М.А. Данилов педагогикалық үдерістегі жобалаудың негізгі бағыттарын жасай отырып, П.Ф. Каптеревтің идеяларын қайта жаңғыртты. Оның мазмұны педагогикалық үдерістің ішкі жақын – педагогикалық үдеріс логикасын, педагогикалық зерттеу логикасын, педагогикалық перспектикалық ойлау логикасын болашаққа қатысты құрастыру болатын. Ал жобалық әдісті кәсіптік оқыту бойынша зерделеген ғалымдарды атар болсақ: К.М. Вудворт, Н.К. Крупская, С.Т. Шацкий Ф.М. Рабинович, Г.В. Рогова, Н.Е. Эрганова және т.б. ғалымдар зерттеулерінде көрініс табады.

Осы және басқа да зерттеуші-ғалымдардың еңбектерімен таныса отырып, бізде де келтірілген түсініктер негізінде педагогикалық жоғары оқу орнында студенттердің өзіндік жұмыстарды ұйымдастыру және шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру болашақта олардың оқу белсенділігін арттырып, танымдық ізденімпаздығын қалыптастырып, болашақ педагогикалық қызметінде маңызды рөл атқарады деген тұжырымға тоқталдық. Ал мұны болашақ мамандардың ғылыми зерттеушілік функциясы арқылы жобалық даярлығын жетілдіру арқылы оңтайлы іске асыруға болады деген қорытындыға келдік.

Олай болса жобалау қызметінде оқу үрдісінің негізі тек білімді меңгеру ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі жетілдіру тәсілдері, болашақ мамандардың шығармашылық әлеуетін дамыту, өз жұмысының

сапасын арттыру болып табылады. Болашақ мамандардың ғылыми зерттеушілік функциясы арқылы жобалаушылық даярлығын жетілдіру мақсатында келесі компоненттер төмендегі қағидаттарды сақтай отырып жүзеге асады [14]: оқу бірлігі, кәсіби және тәжірибелік-жобалау қызметі (кәсіби дайындық моделін жетілдіру, кәсіби қызметпен байланыс), креативтілік (кәсіби дайындық және өз бетінше білім алу іскерлігі процесінде білім алушылардың шығармашылық әлеуетін дамыту), пәнаралық (білім берудің әртүрлі салаларының, оқыту әдістері мен нысандарының өзара байланысын өзектендіру), экологиялық (адамның табиғатқа қарқынды әсер ету дәуіріндегі кәсіби дайындықтың ерекшелігі), әлеуметтік бағдарлануы (қоғамдық мақсаттардың басымдығы), фундаментальдылығы (кәсіби дайындықтың политехникалық сипаты, білімнің тереңдігі мен тұрақтылығы, өздігінен білім алу қабілеті).

Бүгінгі таңда білім беру нәтижелері жаңаша қарастырылуда, олар: өз бетімен білу алуға, әлеуметтік ортада өмір сүруге қабілеттілігі, шешім қабылдауға, мәселені шешуге қабілеттілігі, ақпараттық, қарым-қатынастық (коммуникативтік) құзіреттілігі, жауапкершілігі мен белсенділігі, т.б. Ал бұл нәтижелер болашақ мамандардың бойында жобалаушылық даярлығын жетілдірумен тығыз байланысты. Демек, ғылыми зерттеу негіздері арқылы білім беру міндеттеріне келетін болсақ, жобалау әрекетін білім беру нәтижелеріне қол жеткізу құралы ретінде қарастыру қажет. Ғылыми зерттеуде түсініктік кеңістігі сол ғылымның теориясы болып табылады да, зерттеу нәтижесінде алынған жаңа ұғымдар теориялық кеңістікке өзгеріс енгізіледі. Ал жобалауда—практикалық әрекеттер жүзеге асырылып, тәжірибе өзгеріп отырады. В.В. Давыдовтың айтуынша, оқу әрекеті *квазизерттеу* ретінде орындалады, сондықтан, оқу әрекеті барысында қалыптасқан ғылыми теория, түсініктік кеңістік өзгермейді, яғни білімгерлер ғылыми теорияны дамытуға араласпайды. Солай бола тұра, субъектілік түсініктік кеңістік өзгереді, білімгерлердің жаңа түсініктер пайда болады және олардың қоршаған ортаны тану амалдары мен жолдары өзгереді, яғни білімгердің өз теориялары, өз көзқарастары пайда болады, дамиды. Ал ғылыми зерттеу жобаға немесе оның құрамдас бөлігіне айнала алады. Бұл адамның жаңа білімі оның өзін ғана емес, оның өз ортасын, әлеуметтік ортасын да өзгерте алатын жағдайда пайда болады. Сондай-ақ, жаңа білім тәжірибеде жүзеге асырылғанда ғана жобаға айнала алады. Жаңа білім құралға, практикалық әрекеттің құралына (средство) айналуы арқылы жобаның бөлігі болып қызмет етеді.

Ғылыми зерттеулер мен жобалардың көптеген ортақ жерлері бар, бір-біріне айнала алатын тұстары да бар. Зерттеулер жобаның бөлігіне айналып, оған еніп те кетуі мүмкін. Ендеше болашақ кәсіптік оқыту педагогтарына пәндерді оқыту үдерісіндегі ғылыми зерттеушілік функциясы арқылы жобалаушылық даярлығын қалыптастырумаңызы мен жобаны жоспарлау мен орындалу кезеңдері:

1. Жобалаушылық даярлығын қалыптастыру:

- кәсіби білімді тереңдетіп түсіну мүмкіндігі; нәтижесі алдын-ала белгісіз шығармашылық тапсырмаларды шешуге дағдылану;
- білімгерлердің тұлғалық, интеллектуалдық, шығармашылық қабілеттіліктерін анықту мүмкіндігі;
- проблеманы шешуге бағытталған белсенді ойлау үдерісіне ынталандырады;
- жан-жақты білімді пайдалануды талап етеді.

2. Жобалаушылық даярлығын жоспарлау:

- зерттеу тақыры зерттеушінің қызығушылығын тудыру керек;
- зерттеуші зерттеу проблемасының мазмұнын өте жақсы түсінуі қажет;
- зерттеу проблемасын анықтау оқытушы және студенттің бірлесе жұмыс жасау арқылы жүргізілуі тиіс;
- зерттеу проблемасының нәтижесі ең алдымен зерттеуші студент үшін және ғылым үшін жаңалық болуы қажет.

3. Жобалаушылық даярлығының орындалу кезеңдері:

- тақырыпты таңдау;
- ғылыми аппаратты құру: зерттеу мақсаты, ғылыми болжамы, міндетін анықтау;
- ғылыми-теориялық мәліметтерді жинау;
- зерттеу әдістерін таңдау;
- теориялық және тәжірибелік зерттеулер жүргізу;
- зерттеу нәтижелерін қорытындылау;
- зерттеу нәтижелерін талапқа сәйкес рәсімдеу;
- зерттеу нәтижесі бойынша баяндама дайындау.

Сонымен қорыта келе болашақ мамандардың ғылыми зерттеушілік функциясы негізінде жобалаушылық даярлығын жетілдіру барысында студент келесідей негізгі зерттеу және зияткерлік қабілеттердің көмегімен белгісіздік жағдайында өзінің іс-әрекетін басқаруды үйренеді және жағдайды түсініп, оны кәсіби тапсырмалар түрінде жобалауды; кәсіби міндеттерді қою кезінде белсенді түрде дамиды білім беру іс-әрекетінің субъектісі ретінде өзіндік мотивтері мен мақсаттары бар тактикалық ойлауды, белгісіздік жағдайында оңтайлы шешім қабылдауды және жағдай өзгерген сайын икемді бейімделу жорамалдар, гипотезалар, нұсқалар бойынша ойлауды, уақыт жетіспеген жағдайда қиын жағдайларды жеңу үшін лайықты шешім қабылдауды, даму динамикасындағы жағдайды талдауды, жақын және алыс нәтижелерді көруді, кәсіби тәжірибенің ең жақсы үлгілерін талдауды және жинақтауды, тұтас, жаңаша білім алу үшін теория мен практика элементтерін біріктіруді, фактілер мен құбылыстарды объективті бағалауды, өз көзқарастарын негізді түрде айтуды үйренеді.

Жобалық даярлықты жетілдіру мақсатында зерттеуші ғалымдардың жұмысын талдай отырып және болашақ кәсіптік оқыту педагогтарының жобалық даярлығын қалыптастырудың өзіндік тәжірибесіне сүйене отырып, біз болашақ кәсіптік оқыту педагогтарының зерттеу жобасы жеке және топта, аудиториядан тыс оқу қызметінде шығармашылық ұжыммен орындалуы мүмкін деп тұжырымдаймыз. Сонымен оқу-зерттеу жобасы бойынша жұмыс алгоритмі 1-кестеде көрсетілген.

Кесте-1. Оқу-зерттеу жобасы бойынша жұмыс алгоритмі

Жобамен жұмыс кезеңдері	Білімгерлердің жобалық әрекеттері	Жобаның қызмет нәтижесі
Жобаны «іске қосу» – мотивация, мақсат	Мотивация білімгерлердің жобалық қызмет. Жоба тақырыбын таңдау, тұжырымдау және талқылау мәселелер, мақсаттар, міндеттер, бағалау мерзімдері мен өлшемдері. Жобалық топтарды құру	Психологиялық дайын білімгерлерді енгізуге жобалық қызметі
Жоспарлау жобасы	Ұсыну және талқылау гипотезаны, әдістері зерттеу. Өзектендіру жеке тәжірибе. Анықтамасы ақпараттық көздер, жинау және өңдеу тәсілдері ақпарат, өнім нысандары және оның презентациялары. Міндеттерді топқа бөлу	Жалпы жоспар жасау - Болашақтың бейнесі жоба
Әзірлеу жобасы	Меңгеру пәндік мазмұнын меңгеру, жаңа білімді жинау және өңдеу ақпарат. Талқылау алынған нәтижелерін талдау, қорытынды тұжырымдары. Жоба өнімін безендіру және оның презентациялары. Жоба қалтасын дайындау	Жобаны қорғауға дайын болу
Презентация	Өнімдерді таныстыру жобалау қызметі	Жоба презентациясы
Рефлексия және бағалау Жобалау қызметі	Талқылау және талдау алынған нәтижелер, өзін-өзі бағалау процесінің жобалау қызметі мен өнімдерді таныстыру	Жобаның жалпы бағасы
Нығайту	Әрі қарай талқылау жобаның болашағы	Жаңа жобаның басталуы

Болашақ мамандардың жобалаушылық даярлығын жетілдіруде жобалау-бұл белгілі бір саладағы кәсіптік білімнің, жобалау және зерттеу қызметінің құрылымы туралы білімнің жиынтығы, жобалық және зерттеу біліктерінің болуы (гипотезаларды ұсыну және негіздеу негізінде проблемаларды шешу,

қызмет мақсатын қою, қызметті жоспарлау, қажетті ақпаратты жинау және талдауды жүзеге асыру, эксперимент орындау, зерттеу нәтижелерін ұсыну), осы білімдерді арнайы қызметте қолдану қабілетінің болуы деп тұжырымдаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Бордовский Г.А. Научно-исследовательская деятельность – решающее условие повышения качества подготовки специалиста. // Подготовка специалиста в области образования: Научно-исследовательская деятельность в совершенствовании профессиональной подготовки. – СПб., 1999. – С.3-7.
- 2 Белялова М.А. Формирование исследовательских умений студента в образовательном процессе вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – Краснодар, 2002. – 139 с.
- 3 Загвязинский В.И. Исследовательская деятельность педагога. – 3-е издание. – М.: Академия, 2010. – 170 с.
- 4 Скамницкая Г.П. Формирование исследовательских умений учителя теория и практика: дис. ... док. пед. наук: 13.00.02. – М., 2000. – 359 с.
- 5 Berlyne D. Structure and direction in thinking. – N.-Y., 1965. – 68 p.
- 6 Eugene S. Cases on Research-Based Teaching Methods in Science Education Advances in Educational Technologies and Instructional Design. – Publisher IGI Global, 2014. – 425 p.
- 7 Садықов Т.С., Әбілқасымов А.Е. Дидактические основы обучения в высшей школе. – Алматы: Республиканский издательский кабинет Казахской академии образования им. И.Алтынсарина, 2000. – 186 с.
- 8 Хмель Н.Д. Методология профессиональной подготовки учителя // Материалы международной конференции «Научное обеспечение функционирования 12-летнего среднего образования». – Алматы, 2007. – С.55-60.
- 9 Таубаева Ш.Т. Исследовательская культура учителя: методология, теория и практика формирования. – Алматы: Алем, 2000. – 381 с.
- 10 Исаева З.А. Формирования профессионально-исследовательской культуры педагога в системе университетского образования: дис. ... док. пед. наук. – Алматы, 1997. – 301 с.
- 11 Байтукаева А.Ш. Становление и развитие научно-исследовательской работы студентов в системе высшего образования Казахстана (1928-1986 гг.): автореф. ... канд. пед. наук. – Алматы, 2002. – 22 с.
- 12 Утешова М.А. Негізгі мектеп алгебрасын оқыту барысында деңгейлік тапсырмалар арқылы оқушылардың зерттеушілік қызметін дамыту әдістемесі: пед. ғыл. канд. ... дис.: 13.00.02. – Алматы, 2010. – 170 б.
- 13 Баймукашева Г.К. Студенттердің ғылыми-зерттеу әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары: пед. ғыл. канд. ... дис.: 13.00.02. – Атырау, 2010. – 165 б.
- 14 Жолдасбекова С.А., Иманкулова Л.Б. Педагогические основы формирования исследовательской функции будущих педагогов профессионального обучения в вузе // Актуальные проблемы технологического образования: школа, колледж, ВУЗ. Материалы V Международной заочной научно-практической конференции. – Мозырь, 2017. – С.43-44.

УДК 378.1
МРНТИ 14.35.01

Ш.Ибрагимқызы¹, А.Х. Хайржанова², Г.С. Мустағалиева³

¹философия докторы (PhD)

²ф.ғ.к., аға оқытушы

³аға оқытушы

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

STEM – БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА ДАЙЫНДАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада STEM – білім беру жағдайында болашақ педагог-психологтарды педагогикалық шығармашылыққа дайындаудың ерекшеліктері қарастырылады. Шығармашылық адамның әртүрлі іс-әрекетінің мәнін құрайды, ол сана, ойлау, қиялдау, қабылдау ретінде адамға тән. Оның алғышарты тұлғаның әлемді көпжақты қабылдауға қабілеттілігінен көрінетін адамзаттық ойлаудың икемділігі болып табылады. Білім берудің жаңа парадигмасы адамнан оның барлық өмірі бойында өзін-өзі жүзеге асыруы мақсатында тұлғалық әлеуетін білім беру үрдісінде іске асыруды талап етеді. Әрбір тұлғаның шығармашылық белсенділігін дамыту және оның ашық әлем үдерісіндегі тұлғалық өзгерістерге дайындығы бұл үшін негіз болып табылады. STEM – білім беру жағдайында білім алушылардың жеке білім алу трактоиясын пәнаралық интеграция технологиясын есепке ала отырып, құрастыру ерекше маңызға ие болады. Сондықтан STEM – білім беру жағдайында болашақ педагог-психологтардың педагогикалық шығармашылыққа дайындаудың педагогикалық шарттары анықталады.

Түйін сөздер: шығармашылық, педагогикалық шығармашылық, табысты педагогикалық шығармашылық, креативтілік, кәсіби табыстылық, дайындық, STEM – білім беру.

Ибрагимқызы Ш.¹, Хайржанова А.Х.², Мустағалиева Г.С.³

¹доктор философии (PhD)

²к.ф.н., старший преподаватель

³старший преподаватель

Атырауский Государственный Университет им Х.Досмұхамедова

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ К ПЕДАГОГИЧЕСКОМУ ТВОРЧЕСТВУ В УСЛОВИЯХ STEM-ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности подготовки будущих педагогов-психологов к педагогическому творчеству в условиях STEM-образования. Творчество составляет сущность разных видов деятельности человека, оно присуще человеку как сознание, мышление, воображение, восприятие и т.д. Его предпосылкой является пластичность человеческого мышления, которая проявляется в способности личности к многостороннему восприятию мира. Новая парадигма образования требует от человека образовательного процесса, продолжающегося в течение всей его жизни с целью реализации и самореализация заложенного в нем личного потенциала. Основой для этого является развитие творческой активности каждой личности и ее готовности к личным изменениям в процессе открытия мира. В условиях STEM-образования построение индивидуальной

образовательной траектории обучающихся с учетом технологий межпредметной интеграции получает особое значение. Таким образом, определяются необходимые педагогические условия готовности будущих педагогов-психологов к педагогическому творчеству в условиях STEM-образования.

Ключевые слова: творчество, педагогическое творчество, успешное педагогическое творчество, креативность, успешность, готовность, STEM-образование.

Sh.Ibragimkyzy¹, A.Kh. Khairzhanova², G.S. Mustagaliyeva³

¹Doctor of Philosophy (PhD)

²Candidate of Philology, Senior teacher

³Senior teacher

Kh.Dosmukhamedov Atyrau State University

FEATURES OF PREPARING FUTURE PSYCHOLOGICAL TEACHERS FOR PEDAGOGICAL CREATIVITY IN THE CONDITIONS OF STEM-EDUCATION

Abstract

This article discusses the features of the readiness of future teachers-psychologists for pedagogical creativity in the conditions of STEM-education. Creativity is the essence of different types of human activity, it is inherent in man as consciousness, thinking, imagination, perception, etc. Its prerequisite is the plasticity of human thinking, which is manifested in the ability of the individual to multilateral perception of the world. The new paradigm of education requires a person to have an educational process that continues throughout his life with the goal of realizing and self-fulfilling his personal potential. The basis for this is the development of the creative activity of each person and their readiness for personal changes in the process of opening the world. In the context of STEM education, building an individual educational trajectory for students taking into account intersubject integration technologies is of particular importance. Thus, the necessary pedagogical conditions for the readiness of future teachers-psychologists for pedagogical creativity in the conditions of STEM-education are determined.

Keywords: creativity, pedagogical creativity, successful pedagogical creativity, creativity, success, willingness, STEM-education.

Қазіргі заманғы білім беруді дамыту, кадрлар біліктілігін ұдайы арттыру, болашақ мамандарға сапалы білім беру мемлекеттік заңнамалық құжаттарда Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін мәселелерді зерттеуді талап етеді. Соның бірі - Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында STEM-білім берудің өзектілігі және мүмкіндіктері туралы «әлеуметтік және эмоциялық дағдыларды қалыптастыру, когнитивтік емес қабілеттерді дамыту қажеттілігіне, цифрлық технологияның жедел дамуы мен адам қызметінің барлық саласын цифрландырудың жылдам дамуымен байланысты STEM білім беру маңыздылығына басты назар аударылған [1].

Осы орайда жаңа білім беру саясатын жүзеге асыру мақсатында білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде оқу бағдарламасына жаңа технологияларды, ғылыми инновацияларды, математикалық үлгілеуді дамытуға бағытталған STEM оқыту элементтерін енгізу жоспарлануда.

Бұл жоғары оқу орнындағы білім беру үрдісінде болашақ мамандардың жеке тұлғалық дамуына және өзіндік білім алуына, шығармашылық еңбекке қабілеттілігіне, кәсіби өзін-өзі дамытуына, білім беру технологияларын меңгеру және оны практикаға ендірудегі мобильділігіне және белсенді оқу-танымдық шығармашылық іс-әрекетке тартуға, соның ішінде болашақ педагог-психологтардың педагогикалық шығармашылыққа дайындығының ерекшеліктерін айқындауға мүмкіндік береді.

Тарихи тұрғыдан шығармашылық, педагогикалық шығармашылық, табыстылық, адамның жеке қабілеттерін ашу, шығармашылық, ішкі рухани күштерін дамыту мәселелеріне Ежелгі дәуір философтары (Платон, Аристотель, т.б.), шығыстың көрнекті ойшылдары (Әл-Фараби, Жүсіп Баласағұн, т.б.), жаңару кезеңінің ағартушылары (Я.А. Коменский, Ж.Ж. Руссо, И.Г. Пестолоции, А.Дистерверг), орыс педагогтары (К.Д. Ушинский, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский), қазақ

ағартушылары (Ш.Уалиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, т.б.) өз еңбектерінде ерекше мән берген.

Әл-Фараби «ойдың, интеллектінің дамуы логикалық жаттығулар нәтижесінде жүзеге асады, тек солар арқылы адам айналадағы ақиқатты танып біледі, жетіледі, адамның шығармашылық әлеуеті, креативтілігі де жоғарғы ойлау әрекетінде және оны ұдайы жаттықтыру барысында іске қосылып, өз өнімін береді, сондықтан қабілеттің дамуы үшін жағымды негіз болуы мүмкін жан күшінің, нышандардың, ойлау мен қиялдаудың өзара байланысты әрі өзара бағынышты сипатына дұрыс басшылық жасау керек. Осының негізінде қабілет көп рет қайталану нәтижесінде бекітіледі» деп дәлелдейді [2].

Жүсіп Баласағұн жан-жақты дамыған адамды сипаттауда «толық пішімді» ұғымын қолданады, оған жетудің бірден-бір жолы ғылым мен білім екенін атайды, сондықтан адамның ақыл парасаты барлық нәрсенің мән-мағынасын түсінуге қабілетті» - деп тұжырымдайды [3].

Абай Құнанбаев «адамның ақыл-ойы мен еңбек қызметі» секілді екі қасиет адамның өзгешілігін, артықшылығын анықтайды» - деп есептейді [4]. Сонымен ойшылдар көзқарастары «шығармашылық» адамның өзін жетілдіріп, дамытып отыруы деген философиялық тұжырымға сәйкес келеді.

«Шығармашылық» философия, психология және мәдениет категориясы ретінде пәнаралық феномен, ол адамзаттық іс-әрекеттің маңызды мәнін сипаттайды. Философиялық энциклопедиялық сөздікте «шығармашылық – бұрын болмаған жаңа нәрсені жасап шығару; қайталанбайтын тарихи қоғамдық мәні бар, жоғары сападағы жаңалық ашатын іс-әрекет» - деп түсіндіріледі [5].

Н.А. Бердяев шығармашылық қабілетті қалыптастыру және дамыту феноменін қарастыра отырып, «егер, адам рухани бастаудан бас тартып, өзінің күштерін «технократиялық патшалықты» құруға жұмсаса, онда ол өзінің адами бейнесіне сенбейді, өзінің шынайы мазмұнынан алшақтайды, осының нәтижесінде жоғары шығармашылықтың қайнар көзі мен жоғары мақсаттылық қарастырылмай, шығармашылықтың бұлақтары жабылып, оның мәні жоғалады. Адамның шығармашылық актісі әлемнен алынатын материалмен ғана анықталмайды, оның басты элементі еркіндік ...» - деп есептейді [6].

Психологияда шығармашылық мәселесі адамның табиғи іздену қажеттілігін қанағаттандыру теориясымен байланыста (Б.Г. Ананьев, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, Д.Гилфорд, А.Маслоу, К.Роджерс, Э.П. Торренс және т.б.), шығармашылық үдісі нәтижесінің негізгі сипаттамасы шынайылықты қайтадан өндіру (Д.Б. Богоявленская, В.Н. Дружинин, т.б.) қарастырылса, ал табыстылық тұлғаның өзін-өзі дамытуы табысқа жету құралы (С.С. Гиль, т.б.); өзін-өзі дамыту табысқа жету үшін жетекші қажеттілік (А.Маслоу) ретінде зерттелінеді.

С.Л. Рубинштейн «...шығармашылық – бұл нәтижесінде жаңа түпнұсқалық және әлеуметтік құнды өнім дайындалатын іс-әрекет», - деген анықтама береді [7].

М.А. Холодная «креативтілік» ұғымын шығармашылық ретінде түсінілетін іс-әрекеттің белгіленбеген жағдайында көптеген идеяларды тудыруға қабілеттілігі дей отырып, креативтілік когнитивтік және мотивациялық-тұлғалық қасиеттер арқылы адамның шығармашылық мүмкіндіктерін анықтайтын көпкомпонентті психологиялық білім деп анықтайды [8].

Педагогикалық энциклопедияда «шығармашылық» ұғымы адамның өзіндік ерекше және белсенді іс-әрекетінің жоғарғы формасы ретінде түсіндіріліп, әлеуметтік маңыздылығымен, жаңашылдығымен бағаланады [9].

Шығармашылық пайда болған міндеттерді әлдеқашан белгілі болған тәсілдермен шешу үшін талап етілгеннен тыс жоғары формадағы ойлау. Шығармашылық ойлау үрдісінде үстемдік еткенде елес болып көрінеді, мақсат пен іс-әрекет тәсілінің компоненті бола тұра, ол шеберлік пен инициативаның міндетті шарты ретінде шығармашылық іс-әрекеті деңгейіне дейін көтеріледі [10].

Сонымен ғалымдардың берген түсініктерін талдау шығармашылық кез келген мәселені шешудің жаңа тәсілін табу әрекеті, шығармашылықты жаңа материалдық және рухани құндылықтарды тудыратын іс-әрекет, барлық когнитивтік процестердің ішкі тетігі, ал шығармашылық белсенділік жаңа өнімді жасауға бағытталған әрекет қана емес, осы әрекетті орындауға мүмкіндік беретін тұлғалық қасиеттер жиынтығы деп тұжырымдауға негіз болады.

Жалпы алғанда, ғалымдар шығармашылықтың іс-әрекеттің жеке түрі ретіндегі өзіндік белгілері ретінде мыналарды бөліп көрсетеді:

- біріншіден, шығармашылық іс-әрекеттің өнімі қарама-қайшылық, логикалық, бейнелік, эмоционалды және рационалды, материалдық және рухани, теориялық және практикалық белгілерді сипаттайды;

- екіншіден, шығармашылық іс-әрекет нәтижесінде шынайылықтың идеалдық және материалдық қайтадан өндірілуінің салдары ретінде жаңа өнімді алу міндетті болып табылады.

Адамның іс-әрекеттің сан алуан түрлеріне дайындығы мәселесін отандық және шетелдік педагог-психолог ғалымдар қарастырған. Барлық зерттеулерде дайындық кез келген іс-әрекеттің табысты орындалуының негізгі шарты ретінде қарастырылады.

Дегенмен іс-әрекет түріне дайындығын қалыптастыру жолдары мен шарттарын зерттеудің күрделілігі дайындық ұғымының бірегей анықтамасы қалыптаспағандығын көрсетеді.

Шетелдік педагогикада дайындық категориясын қолданудың ұзақ тарихы бар, бірақ бұрын ол «алғышарт» ұғымының орнына қолданылған, (readiness – дайындық, prerequisites – алғышарт) білгілі бір іс-әрекетті жүзеге асыру үшін қажетті дағды, білім, құзыреттіліктің болуын көрсетеді.

В.Дальдің сөздігінде «дайындық» ұғымы «дайынның күйі және сапасы» ретінде анықталады, мұндағы «дайын» ұғымы қандай да бір нәрсеге қажетті барлық дайындықты білдіреді [10].

С.И. Ожеговтың сөздігінде «дайындық» ұғымы бір нәрсені жасауға келісім, бір нәрсе үшін барлық жасалғанның күйі ретінде анықталады [11].

Ғылыми әдебиеттерде іс-әрекетке «психологиялық дайындық» ұғымы қолданылады. Д.Катц, Крофчилд, Д.Креч және т.б. кез келген дайындық өзара байланысты үш компоненттен тұрады деп тұжырымдайды: 1) когнитивтік, танымдық; 2) эмоционалды; 3) мінез-құлықтық. В.И. Селиванов, С.П. Морозов, П.И. Пидкасистый және т.б. дайындықты мотивациялық (қоздыру-оятұшылық) және процессуалдық (орындаушылық) компоненттерден тұрады деп есептейді.

М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбовичтың пікірінше, психологиялық дайындық мақсатқа бағытталған іс-әрекеттің, оны реттеудің және оның тиімділігінің алғышарты. Бұл адамға аса тиімділікпен өзінің міндеттерін табысты орындауға, мұнда алдын ала белгісіз жағдай немесе оқиға болған кезеңде өзінің білімін, тәжірибесін, тұлғалық сапасын қолдана отырып, өзіндік бақылау арқылы іс-әрекетін құруға мүмкіндік береді [12].

М.Г. Мерзлякова педагогтың шығармашылық іс-әрекетке дайындығын өзінің іс-әрекетін жүзеге асыру мүмкіндігін қамтамасыз ететін күрделі жүйелі білім алу ретінде қарастырады. Ол дайындықтың әрбір компонентіне мазмұндық сипаттама бере отырып, педагог тұлғасының шығармашылық әлеуетін дамыту моделінің элементтерін (психологиялық, әдіснамалық, коммуникативтік, гумаитарлық, валеологиялық, зерттеушілік) бөліп көрсетеді. Автордың пікірінше, педагогтың шығармашылық педагогикалық іс-әрекетке дайындығы педагог тұлғасының көпқырлы қасиеттері мен сапаларын сипаттайды [13].

Мамандардың кәсіби дайындығы олардың кәсіби дағдыларымен және тұлғалық сапалар мен қасиеттер жиынтығымен қамтамасыз етіледі. Дайындық категориясын талдау бірнеше бағытта жүргізіледі, соның ішінде, дайындықты белгілі бір күй (жағдай) ретінде сипаттайды (А.А. Ухтомский); «психологиялық ұстаным» (Д.Н. Узнадзе и др.); «жұмылдырылған дайындық» (Ф.Генов).

Дайындықтың компоненттерін категорияға берілген анықтама бағытына байланысты айқындалады.

Көптеген ғалымдар дайындықтың негізгі компоненттерінің бірі ретінде педагогикалық біліктілікті қарастырады, оның құрылымын сан алуан тұрғыдан сипаттайды. Мысалы, педагогикалық шығармашылық іс-әрекеттің құрылымына шарттарды және оларды жүзеге асыратын дағды, білімді және олардың өзара байланысын енгізеді.

Сондай-ақ ғалымдардың бірақатары педагогикалық біліктілікті өзгермелі жағдайда белгілі бір іс-әрекет түрлерін білім мен дағды негізінде орындау үшін меңгерілген қабілет ретінде зерттесе, ал екіншілері білімнің және практикалық іс-әрекеттің синтезі деп қарастырады.

В.А. Сластениннің пікірінше, «педагогикалық қабілеттер – педагогикалық міндеттерді шешуге бағытталған белгілі қарым-қатынастар мен педагогикалық ықпалдар жүйесі. Кәсіби-педагогикалық біліктіліктер қатарының жиынтығы шығармашылық деңгейді анықтайды деп санайды. Сондықтан біліктілік дайындықтың компоненті, ол өзіне білім мен дағдыны сңіреді. Біліктіліктің дағдыдан айырмашылығы әрекетті орындауда шығармашылыққа өту үшін жағдай құратын саналы сипатқа ие [14].

Сонымен дайындық тұлғаның тұрақты сапасы, оның құрылымы кәсіпке, іс-әрекет түріне жағымды қарым-қатынасынан; кәсіпке, іс-әрекетке қойылатын талаптарға адекваттылығынан; қабілеті, темпераменті мен мотивациясынан; табысты іс-әрекет үшін қажетті білім, білік және дағды жиынтығынан; кәсіби маңызды ерекшеліктерге, танымдық процестерге (қабылдау, зейін, ойлау, эмоция мен ерік-жігер) тұрақтылық сапасынан тұрады.

Зерттеушілер дайындықты адамның табысты іс-әрекетіне қажетті алғышарт ретінде қарастырады. «Кәсіби іс-әрекеттің табыстылығы» ұғымы білім, білік және дағдының негізінде еңбектің нәтижелігі мен өнімділігіне, тиімділігіне қол жеткізуде адамға қажетті психологиялық және психофизиологиялық ерекшеліктердің жиынтығын анықтайды.

Болашақ педагог-психологтардың педагогикалық шығармашылыққа дайындығының ерекшеліктерін айқындауда зерттелініп отырылған мәселенің әртүрлі аспектіде қарастырылғаны зерделенді:

- шығармашылық мәселесін философиялық аспектіде (Аристотель, Г.Гегель, И.Кант, Н.А. Бердяев);

- шығармашылық мәселесін әлеуметтік аспектіде (Д.И. Широканов, Н.А. Аитов, Р.Абсаттаров, Қ.Ү. Биекенов, Г.Нұрышева);

- шығармашылық мәселесін физиологиялық аспектіде (И.П. Павлов, А.А. Ухтомский); шығармашылықтың психологиялық табиғатын (Д.Б. Богоявленская, Л.С. Выготский, В.В. Давыдов, Дж.Гилфорд, Э.Фромм, А.Маслоу);

- шығармашылық пен жеке тұлғаның тұтастығын (Б.Г. Ананьев, М.С. Каган);

- шығармашылық пен танымның белсенділігін (К.А. Абульханова-Славская);

- шығармашылық пен өзін-өзі жүзеге асыруды (И.С. Кон, А.В. Петровский);

- шығармашылық пен жеке тұлғалық ерекшеліктерін (А.Н. Лук, Я.А. Пономарев);

- шығармашылық пен іс-әрекеттің байланысын (А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн);

- біліктілікті арттыру жүйесінде мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін дамыту (Б.А. Тұрғынбаева);

- болашақ мамандардың креативтілігін қалыптастыру (Қ.М. Нағымжанова);

- бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық іс-әрекетін қалыптастырудың теориясы мен практикасы (Ә.С. Әмірова) және т.б.

Жоғарыдағы ғалымдар еңбектеріне жасалған талдау шығармашылық пен табыстылық мәселесінің кәсіби іс-әрекеттің психологиялық ерекшеліктері ретінде әртүрлі аспектіде, атап айтқанда:

- адамзатқа тән іс-әрекет түрі немесе тумысынан адамның мәнді сипаты;

- «адамзаттың табиғаты – шығармашылық табиғаты»;

- тұлғаның қалыптасу және даму тәсілі;

- психикалық тұрақтылық кәсіби іс-әрекеттің табыстылық факторы ретінде;

- маманның кәсіби іс-әрекетінің табыстылық деңгейі тұлғаның жеке психологиялық ерекшеліктеріне (мотивациялық, ерік-жігерлік, басқарушылық, ұйымдастырушылық, коммуникативтік, когнитивтік және реттеушілік сипаттамасы) тәуелді;

- тұлғаның мәнді ерекшеліктерінің кәсіби табыстылыққа әсері;

- кәсіби қарым-қатынас кәсіби іс-әрекеттің табыстылық шарты;

- белсенділікті сипаттайтын көпқырлы ұғым ретінде нақты іс-әрекет түріне қатынасы бойынша тұлғаның іс-әрекеті, шығармашылық белсенділігі, оның формасы ретінде қарастырылғанын көрсетеді.

STEM – білім беру жағдайында болашақ мамандарды шығармашылық дайындауда оқу-шығармашылық іс-әрекетмаңызды орын алады, өйткені, оның нәтижесі субъективті жаңалық пен оның мағыналылығы болып табылатын оқу-шығармашылық міндеттерді шешуге бағытталатын оқу іс-әрекетінің бір түрі.

Демек, кез келген іс-әрекетке дайындықтың мәні өзара байланысты бір-бірінен ажырамайтын мотивациялық және процессуалдық компоненттердің бірлігінен тұрады деп тұжырымдауға негіз болды.

Соңғы жылдарда жас ғалымдар бүгінгі заман тұрғысынан болашақ педагогтардың шығармашылық әлеуетін дамыту мәселесіне назар аударып, зерделеуде. Соның ішінде, болашақ педагогтың шығармашылық әлеуетінің даму кезеңдерін, оның міндеттерін айқындап, сипаттама береді. Кезеңді сипат болашақ маманның шығармашылық әлеуетін дамытуды уақытылы бақылауды және түзетуді қамтамасыз етеді деп тұжырымдалады. Мұндағы маңыздысы тұлғаның танымдық және әлеуметтік белсенділігі бар болған жағдайда ғана қоғамдық талаптар мен оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыру жүйесіне сәйкес мүмкін [15].

STEM – оқытудың біріктірілген тәсілі, оның шеңберінде академиялық ғылыми-техникалық тұжырымдамалар шынайы өмір контекстінде зерттеледі. «STEM» аббревиатурасын (science, technology, engineering and mathematics) 1990 жылы американдық бактериолог Р. Колвелл ұсынған, бірақ 2000 жылдан бері белсенді түрде қолданылады.

STEM (ғылым, техника, инженерия, математика) негізінде осы тұжырымдаманың жаңа нұсқалары пайда болды, оның ең көп таралған түрі STEAM (ғылым, технология, инженерия, өнер және математика) және STREM (ғылым, технология, робототехника, инженерия және математика).

Сондықтан оның мынадай белгілеріне: STEM бағдарламасының ғылыми-техникалық білімнің нақты өмірде қолданылуы; сыни тұрғыдан ойлау және мәселені шешу секілді ХХІ ғасырдың жасампаз дағдыларын меңгерту; STEM білім беру жүйесіне көркем шығармашылықты кіріктіру үшін жобалау әдісін қолдану; т.б. назар аударылады.

Осыған байланысты инновациялық орта қалыптасуда, ол белгілі бір кезеңдердегі даму заңдылығы және нәтижесіндегі жаңашылдықтарды меңгеру және ондағы жүйенің өзгерісі болып табылады. Инновациялық ортадағы болашақ маманның зерттеу әлеуеті өзіндік ізденіске, интеллектуалды ойлауын белсендіруге, шығармашылығын, педагогикалық шығармашылығын дамытуға бағытталады.

STEM оқытуда ең негізгі құзыреттердің бірі «сыни ойлауды дамыту» болып табылады. АҚШ-тың Мичиган штатының Хоуп Холланд колледжінің профессоры Давид Клустер сыни ойлауға төмендегі жіктелік көрсетілген аспектілерде анықтама береді:

- біріншіден, сыни тұрғыдан ойлау өзіндік жеке ойлау болып табылады. Сабақ сыни тұрғыдан ойлау принциптеріне негізделетін болса, әркім өз ойлары мен пікірлерін және бағалауларын басқалардан тәуелсіз құруға дағдыланады;

- екіншіден, сыни тұрғыдан ойлау бұл біздің ХХІ ғасырға жетуімізге мүмкіндік беретін ерекше қабілет, ақпарат сыни тұрғыдан ойлаудың бастапқы пункті болып табылады;

- үшіншіден, сыни тұрғыдан ойлау білім алушылардың сұрақтар қойып, шешімін табуды қажет ететін мәселені анықтауынан басталады;

- төртіншіден, сыни тұрғыдан ойлау көңілге қонымды дәлелдерге ұмтылдырады, сыни тұрғыдан ойлайтын адам мәселені шешудің жолын өзі іздеп табады да, сол шешімдерді негізі бар, саналы дәлелдермен нақтылай түседі;

- бесіншіден, сыни тұрғыдан ойлау әлеуметтік ойлау болып табылады [16].

Сонымен сыни ойлауға оқыту өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі айқындауға, бәсекеге қабілетті тұлғаның, біздің зерттеу контекстімізде болашақ педагог-психологтардың педагогикалық шығармашылық іс-әрекетке дайындығын дамытуға мүмкіндік туғызады.

Осы орайда болашақ педагог-психологтардың педагогикалық шығармашылыққа дайындығын дамытуды жүзеге асыратын үш педагогикалық шарттар бөліп көрсетіледі:

- ұйымдастырушылық шарттар - болашақ педагог-психологтардың педагогикалық шығармашылыққа дайындығын дамыту үшін зерттеу топтарын құру; зерттеу жоспарын негіздеу; инновациялық әдіс-тәсілдерді таңдаумен сипатталады;

- мазмұндық шарттар – семинарлар мен коучингтерде шығармашылық, педагогикалық шығармашылық, педагогикалық шығармашылығын дамыту туралы ақпарат беру (ақпараттық қамтамасыздандыру), болашақ педагог-психологтардың педагогикалық шығармашылыққа дайындығын дамытуға мүмкіндік беретін семинар бағдарламасын жасаумен айқындалады;

- әдістемелік шарттарына – болашақ педагог-психологтардың педагогикалық шығармашылыққа дайындығын дамыту мақсатында зерттеу әдістерін қолдану тәжірибесін байыту, тәжірибелік эксперимент жұмыстарының кешенін дайындау, ғылыми негізделген әдістемелік жүйесі арқылы дәйектеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 29 қазандағы №781 Жарлығы.

2 Аль-Фараби. Социально-этические трактаты. – Алма-Ата: Наука, 1973. – 399 с.

3 Баласағұн Ж. Құтты білік. – Алматы: Жазушы, 1995. – 420 б.

4 Құнанбаев А. Шығармалары. Екі томдық. 1 том. – Алматы: Жазушы, 1968. – 320 б.

5 Философский энциклопедический словарь. – М., 2010.

6 Бердяев Н.А.

7 Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. – М., 1958. – 365 с.

8 Холодная М.А. Психологически интеллект: парадоксы исследования. – М.: Томск: ИП РАН, 1997.

9 Большой энциклопедический словарь // В 2-х томах. – М.: Советская энциклопедия, 1991. – Т.2. – 496 с.

10 Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Русский язык, 1981. – 779 с.

11 Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: ОНИКС 21, 2005. – 894 с.

12 Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологические проблемы готовности к деятельности. – Минск: БГУ, 1976. – 176 с.

13 Мерзлякова М.Г. Развитие творческого потенциала педагогов в процессе проектирования личностно-ориентированной системы образования в средней школе. Дис. канд. пед. наук. – СПб., 1995. – 193 с.

14 Слостенин В.А. и др. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; Под ред. В.А. Слостенина. – М.: Издательский центр "Академия", 2013. – 576 с.

15 Абижанова А.Ш. Болашақ педагогтардың шығармашылық әлеуетін дамыту. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық Университеті. ХАБАРШЫ «Педагогика ғылымдары» сериясы, №2(62), 2019 ж. – Б.239-244.

16 Клузстер Д. Что такое критическое мышление? // Перемена, 2001. – №4.

МРНТИ 14.35.01

Абдуллаева Г.О.¹

¹к.п.н., доцент

Алматынский филиал Санкт-Петербургского Гуманитарного университета профсоюзов

ИССЛЕДОВАНИЕ ГОТОВНОСТИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ

Аннотация

В статье представлены результаты теоретического и эмпирического исследования готовности к профессиональной деятельности будущих педагогов-психологов. Автором предложено определение искомого понятия, его структура, уровни сформированности. В соответствии с показателями готовности к профессиональной деятельности будущих педагогов-психологов был подобран диагностический инструментарий. Было проведено эмпирическое исследование со студентами 1-го курса КазНПУ имени Абая и университета «Алматы», направления «Педагогика и психология». Констатирующее исследование показало яркое проявление побочных мотивов выбора профессии и частичную сформированность готовности к профессиональной деятельности студентов 1-го курса. Сформулированы выводы и перспективы дальнейшей исследовательской работы по разработке программы формирования готовности к профессиональной деятельности у будущих педагогов-психологов.

Ключевые слова: будущий педагог-психолог, готовность к профессиональной деятельности будущего педагога-психолога, мотивационно-ценностный, когнитивный, эмоционально-чувственный, организационно-личностный и рефлексивный компоненты готовности к профессиональной деятельности.

Г.О. Абдуллаева¹

¹п.п.н., доцент

Санкт-Петербург кәсіподақтар гуманитарлық университетінің Алматы филиалы

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНЕ ДАЙЫНДЫҒЫН ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Мақалада болашақ педагог-психологтардың кәсіби қызметіне дайындығын теориялы және эмпирикалық зерттеу нәтижелері берілген. Автор ізделетін ұғымның анықтамасын, оның құрылымын, қалыптасу деңгейін ұсынды. Болашақ педагог-психологтардың кәсіби қызметіне дайындық көрсеткіштеріне сәйкес диагностикалық құралдар іріктелді. Абай атындағы ҚазҰПУ және "Алматы" университетінің 1-курс студенттерімен "Педагогика және психология" бағыты бойынша эмпирикалық зерттеу жүргізілді. Қорытынды және алдағы зерттеу жұмысының келешегі тұжырымдалды.

Констатациялық зерттеу 1-ші курс студенттерінің мамандық таңдауының жанама мотивтерінің айқын көрінуін және кәсіптік қызметке дайындығының ішінара қалыптасуын көрсетті. Болашақ педагог-психологтардың кәсіби қызметіне дайындығын қалыптастыру бағдарламасын әзірлеу бойынша одан әрі зерттеу жұмысының қорытындылары мен перспективалары тұжырымдалды.

Түйін сөздер: болашақ педагог-психолог, болашақ педагог-психологтың кәсіби қызметіне дайындығы, мотивациялық-құндылық, когнитивті, эмоциялық-сезімтал, ұйымдастырушылық-тұлғалық және кәсіби қызметке дайындықтың рефлексивті компоненттері.

G.O. Abdullayeva¹

¹Ph.D., associate Professor

*Almaty branch of St.Petersburg Humanitarian University of trade unions,
Almaty, Kazakhstan*

RESEARCH OF READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY OF FUTURE PEDAGOGIC-PSYCHOLOGISTS

Abstract

The article presents the results of theoretical and empirical research of readiness for professional activity of future pedagogic-psychologists. The author proposes the definition of the desired concept, its structure, levels of formation. In accordance with the indicators of readiness for professional activity of future pedagogic-psychologists, diagnostic tools were selected. An empirical study was conducted with students of the 1st year of KazNPU named after Abai and the University "Almaty", direction "Pedagogy and psychology". Conclusions and prospects of further research work are formulated. The ascertaining study showed a vivid manifestation of the side motives of choosing a profession and a partial formation of readiness for professional activity among students of the 1st year. Conclusions and prospects of further research work on the development of the program of formation of readiness for professional activity in future teachers-psychologists are formulated.

Keywords: future pedagogic-psychologist, readiness for professional activity of future pedagogic-psychologist, motivational-value, cognitive, emotional-sensual, organizational-personal and reflexive components of readiness for professional activity.

Введение. В современной психолого-педагогической литературе достаточно часто встречается разведение понятий "профессиональная" и "психофизиологическая" готовности. Одни авторы (их большинство) рассматривают профессиональную готовность как более широкое понятие и в ее рамках выделяют психофизиологическую готовность (В.А. Моляко, В.А. Слостенин, А.Г. Морози др.), другие (К.К. Платонов) - видят обратную связь (в рамках психофизиологической готовности рассматривают профессиональную), третьи - представляют их как два самостоятельных вида готовности, рассматриваемые на личностном и на функциональном уровне (А.Г. Ковалев) [1, 2].

В целом готовность к профессиональной деятельности рассматривается как активное состояние личности, вызывающее деятельность; как следствие деятельности; как качество, определяющее установки на профессиональные ситуации и задачи; как предпосылка к целенаправленно деятельности, ее регуляции, устойчивости, эффективности; как форма деятельности субъекта, которая включается в общий поток его условий.

С точки зрения содержания рассматриваемой готовности большинство названных ученых выделяют следующие компоненты: положительное отношение к учительской профессии, положительные установки на те или иные виды деятельности педагога; стабильные профессиональные интересы; устойчивые мотивы педагогической деятельности; осознание ответственности за ее результаты; адекватные требования профессиональной деятельности качества личности, черты характера; профессионально значимые знания, умения, навыки, способность их мобилизовать и активизировать; развитые педагогические способности; самостоятельность в решении профессиональных задач; развитость эмоциональной, волевой, чувственной сферы (воодушевленность, уверенность в успехе, умение управлять собой, преодолевать чувство сомнения, боязни и т.д.); устойчивые профессионально важные особенности восприятия, внимания, мышления. Кроме того, готовность к профессиональной деятельности есть результат, следствие профессиональной подготовки.

Мы склонны рассматривать готовность к профессиональной деятельности одновременно и как психическое состояние, и как качество личности.

Анализ имеющихся научных подходов (М.В. Гамезо, И.А. Зимняя, А.К. Маркова, Л.Ф. Спирин, А.И. Щербаков, и др.) к проблеме структуры и содержания педагогической деятельности, к проблеме профессиональной готовности (в частности, готовности к профессионально-педагогической деятельности) позволил выделить в рассматриваемой готовности две базовые составляющие: психолого-педагогическую; деятельную [3, 4]. Соответственно в деятельностной готовности, мы выделяем следующие компоненты: конструктивный, организационный; коммуникативный; гностический.

В психолого-педагогической готовности - мотивационно-ценностный; когнитивный; эмоционально-чувственный; организационно-личностный и рефлексивный компоненты. Структура психолого-педагогической готовности будущего педагога-психолога представлена в таблице 1.

Таблица-2. Структура готовности к профессиональной деятельности будущего педагога-психолога

Компоненты будущей профессиональной деятельности педагога-психолога	Показатели будущей профессиональной деятельности будущего педагога-психолога
Мотивационно-ценностный	- положительное отношение к будущей профессии; - положительные установки на профессиональную деятельность школьного психолога; - сформированность профессиональных интересов; - положительные мотивы к психолого-педагогической деятельности
Когнитивный	- профессиональные знания; - сформированность профессиональных умений и навыков; - сформированность профессионально важных компонентов когнитивной сферы будущих психологов (восприятие, внимание, мышление)
Эмоционально-чувственный	- сформированность эмоциональных, волевых, чувственных компонентов профессиональной сферы (уверенность в профессиональном успехе, преодоление чувства сомнения и др.); - эмпатия
Организационно-личностный	- самостоятельность в решении профессиональных задач; - психолого-педагогические способности; - профессионально важные качества личности; - профессионально важные черты характера
Рефлексивный	- самооценка профессиональной деятельности; - осознание ответственности за результаты профессиональной деятельности; - самоконтроль и саморегуляция профессиональной деятельности

Мотивационно-ценностный компонент. В состав данного компонента готовности мы включили стремление к воспитанию и обучению детей, потребности в общении с детьми, принятие педагогической профессии как ценности.

Когнитивный компонент включает в себя представления студентов о будущей профессии, оценку ими своих педагогических возможностей. Данный компонент способствует выработке профессиональных качеств, навыков, на отношение студентов ко всему учебному процессу [5].

Организационно-личностный компонент представлен основными профессионально значимыми качествами личности будущего педагога, выражающиеся, по мнению И.Б. Котовой и Е.Н. Шиянова, в готовности к самообразованию и в целом, к профессиональной работоспособности [6]. Очевидно, что

указанные качества являются результатом целенаправленного длительного процесса воспитания и саморазвития личности будущего педагога и определяют готовность к реализации личностно ориентированного педагогического взаимодействия [7].

Рефлексивный компонент готовности, базируясь на механизмах идентификации, эмпатии, аттракции, способствует выражению личностных характеристик в ходе педагогического взаимодействия.

В ходе диагностики становится возможным определить уровень сформированности готовности к профессиональной деятельности будущего педагога-психолога.

Для этого мы выделяем следующие уровни готовности к профессиональной деятельности будущего педагога-психолога:

- Содержательный (преобладают мотивы выбора профессии и сформированы компоненты);
- Частичный (побочные мотивы выбора профессии и частичная сформированность компонентов готовности);
- Нулевой (отсутствует мотив выбора профессии и компоненты готовности слабо сформированы).

Основная часть. Исследование готовности к профессиональной деятельности студентов – будущих педагогов-психологов проводилось на базе института педагогики и психологии КазНПУ имени Абая и кафедры педагогики и психологии университета «Алматы». Исследовательскую выборку составили студенты 1-х курсов в количестве 64 человек по направлению «Педагогика и психология». Выбор первокурсников в качестве экспериментальной выборки вполне обоснован предметом, целями и задачами нашего исследования, которое посвящено проблеме развития профессиональной направленности студентов. Развитие профессиональной направленности целесообразно начинать на ранних ступенях вузовской подготовки, так как это обеспечит более эффективный переход от этапа профессиональной подготовки к непосредственно профессиональной деятельности.

В ходе констатирующего этапа исследования были использованы следующие методики:

- "Многофакторный опросник Кеттелла (16PF).
- Тест смысловых ориентаций (в модификации Д.А. Леонтьева).
- Тест Рокича "Ценностные ориентации".
- Опросник "Уровень субъективного контроля" Дж.Роттера.
- "Карта интересов" методика выявления профессиональных склонностей личности Л.Йовайшы (в модификации Г.В. Резапкиной).
- Методика диагностики направленности личности Б.Басса [8].

По результатам констатирующего этапа исследования были интерпретированы результаты диагностики, в ходе обсуждения которых, вся группа испытуемых дала свое согласие на дальнейшее участие в нашем эксперименте. В силу этого для нашего исследования представляют интерес результаты диагностики 64 испытуемых.

Результаты диагностики с помощью личностного опросника Кеттелла (16PF) представлены в таблице 2.

Таблица-2. Результаты диагностики с помощью личностного опросника Кеттелла на констатирующем этапе исследования

Этап исследования	Факторы	Оценки		
		Полус "-"	Полус "+"	Средние значения
Констатирующий этап исследования (64 испытуемых)	Фактор А	18%	84%	
	Фактор Н	57%	31%	7%
	Фактор L	68%		40%
	Фактор Е	48%	3%	13%
	Фактор Q2	79%		20%
	Фактор N	34%	15%	47%

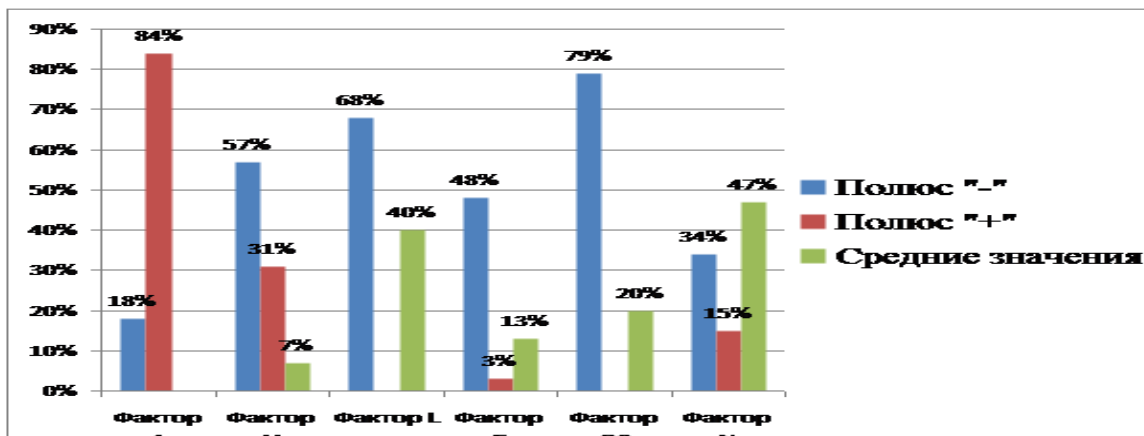

Рисунок-1. Распределение показателей эмоциональной стабильности в группе испытуемых на констатирующем этапе

По результатам диагностики выявлено, что только 14% испытуемых обладают высокой степенью эмоциональной стабильности, 50% испытуемых обладают пороговой степенью, что является тревожным фактором, у 36% испытуемых выявлена низкая степень эмоциональной стабильности - что интерпретируется как опасный фактор, указывающий на нервное истощение. Средние показатели по группе указывают на пороговую степень эмоциональной стабильности личности студентов 1 курса на констатирующем этапе эксперимента.

Показатели по тесту СЖО выявили, что студенты первой группы имеют низкую осмысленность жизни.

Достоверных различий по тесту СЖО обнаружено не было (рисунок 2).

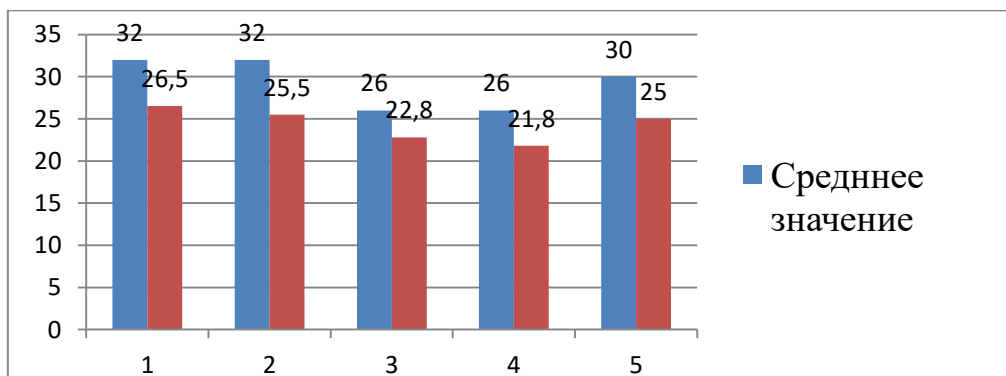

Рисунок-2. Распределение показателей смысложизненных ориентаций в группе испытуемых на констатирующем этапе

Низкие баллы по первой шкале "Цели в жизни" характеризуют у студентов второй группы отсутствие в жизни целей в будущем, которые придают жизни осмысленность, направленность и временную перспективу.

Показатели по шкале 2 говорят о том, как воспринимают испытуемые процесс жизни. Низкие баллы по этой шкале у студентов второй группы - признак неудовлетворенности своей жизнью в настоящем, при этом однако, ей могут придавать полноценный смысл воспоминания о прошлом или нацеленность в будущее.

Шкала 3 отражает оценку пройденного отрезка жизни, ощущение того, насколько продуктивна и осмысленна была прожитая ее часть. Низкие баллы характеризуют студентов первой группы как людей неудовлетворенных прожитой частью жизни.

Показатели по шкале 4 "Локус контроля - Я" у студентов первой группы более низкие, по сравнению с показателями студентов второй группы. Это говорит о неверии в собственные силы и неумении контролировать события собственной жизни.

По шкале "Локус контроля – жизнь или управляемость жизнью" у студентов первой группы показатели ниже показателей студентов второй группы. Это говорит о том, что для студентов первой группы более характерен фатализм, убежденность в том, что жизнь человека неподвластна сознательному контролю, что свобода иллюзорна, и бессмысленно что-либо загадывать на будущее.

Тест Рокича "Ценностные ориентации" (таблица 3).

Таблица-3. Иерархия ценностных ориентаций на констатирующем этапе исследования

Терминальные ценности	Предпочитаемые	Отвергаемые
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Творчество (возможность творческой деятельности); 2. Красота природы и искусства (переживание прекрасного в природе и искусстве); 3. Развлечения (приятное, необременительное времяпровождение, отсутствие обязанностей); 4. Счастье других (благополучие и совершенствование других людей, всего народа); 5. Продуктивная жизнь (максимально полное использование своих возможностей, сил, способностей). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Любовь (духовная и физическая близость с любимым человеком); 2. Здоровье (физическое и психическое); 3. Счастливая семейная жизнь; 4. Наличие хороших и верных друзей; 5. Уверенность (внутренняя гармония, свобода от внутренних противоречий, сомнений).
Инструментальные ценности	Предпочитаемые	Отвергаемые
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Эффективность в делах (трудолюбие, продуктивность в работе); 2. Рационализм (умение здраво и логично мыслить, принимать обдуманные, рациональные решения); 3. Высокие запросы (высокие требования к жизни и высокие притязания); 4. Исполнительность (дисциплинированность); 5. Чуткость (заботливость). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ответственность (чувство долга, умение держать слово); 2. Независимость (способность действовать самостоятельно, решительно); 3. Воспитанность (хорошие манеры); 4. Жизнерадостность (чувство юмора); 5. Честность (правдивость, искренность).

При изучении ценностных ориентаций важны такт и корректность исследователя, понимание того, что в напряженной и противоречивой жизни есть запретные области, которые нельзя затрагивать и обсуждать с обучающимися.

Результаты подобного исследования не должны стать поводом для обвинительного приговора студенту, но послужить началом серьезных размышлений о тех сложных проблемах и задачах, которые ставит сегодня жизнь перед каждым педагогом.

Опросник "Уровень субъективного контроля" Дж.Роттера. По результатам диагностики выявлено, что 37 человек (57%) – интерналы имеют атрибуцией ситуации чаще всего убеждение в неслучайности их успехов или неудач, зависящих от компетентности, целеустремленности, уровня способностей и являющихся закономерным результатом целенаправленной деятельности и самодетельности. В структурировании процесса целенаправленной деятельности и его стратегий ведущей мотивацией для интерналов является поиск эго-идентичности, независимо и ортогонально (перпендикулярно) по отношению к экстравертированности или интровертированности.

Вследствие большей когнитивной активности интерналы имеют более широкие временные перспективы, охватывающие значительное множество событий как будущего, так и прошлого. При этом их поведение направлено на последовательное достижение успеха путем развития навыков и

более глубокой обработки информации, постановки все возрастающих по своей сложности задач. Потребность в достижении, таким образом, имеет тенденцию к повышению, связанную с увеличением значений личностной и реактивной тревожности, что является предпосылкой для возможной большей фрустрированности и меньшей стрессоустойчивости в случаях серьезных неудач.

28 человек (43%) – экстерналы. Им свойственно внешне направленное защитное поведение, в качестве атрибуции ситуации они предпочитают иметь шанс на успех. В общем плане это указывает на то, что любая ситуация экстерналу желательна как внешне стимулируемая, причем в случаях успеха происходит демонстрация способностей. Экстернал убежден, что его неудачи являются результатом невезения, случайностей, отрицательного влияния других людей. Одобрение и поддержка таким людям весьма необходимы, иначе они работают все хуже. Однако особой признательности за сочувствие от экстерналов не приходится ожидать.

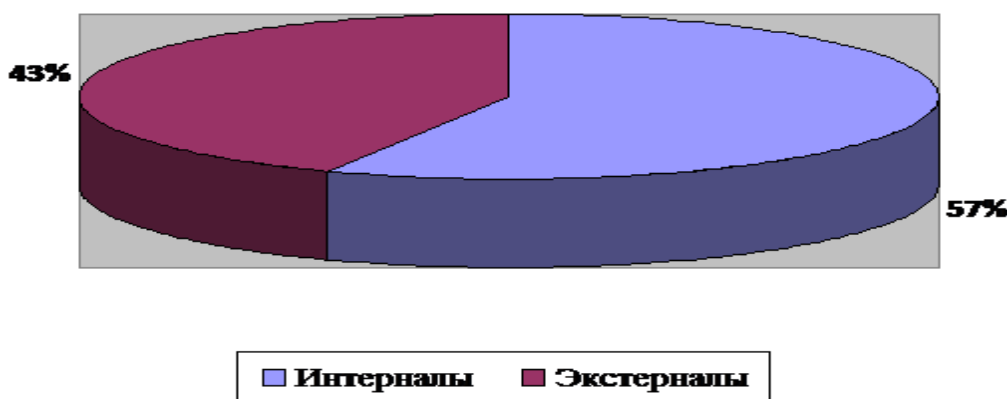

Рисунок-3. Распределение показателей субъективного контроля на констатирующем этапе эксперимента

Результаты, полученные в ходе проведения исследования по методике Л.А. Йовайши представлены на рисунке 4.

1 - Склонность к работе с людьми; 2 - склонность к работе умственного характера; 3 - Склонность к работе на производстве; 4 - Склонность к эстетике и искусству; 5 - Склонность к плано-экономическим видам работ или степень материальной заинтересованности.

Из рисунка видно, что наибольшая степень материальной заинтересованности проявили 60% испытуемых.

Для 40% испытуемых более предпочтительны были виды работы, связанные с производством.

Примерно одинаковое количество студентов (10%) проявило интерес к искусству и склонность к умственному характеру.

Таким образом для выявления согласованности в предпочтениях разным видам деятельности у испытуемых применялся метод ранговой корреляции Спирмена, позволяющий определить тесноту и направление корреляционной связи между двумя иерархиями признаков. Данные, полученные в результате обработки методики, были сгруппированы по каждому виду склонности и проанализированы для каждой выборки (таблица 4).

Таблица-4. Ранги склонностей по списку Л.А. Йовайши в выборке испытуемых

п/п	1	Ранг в выборке КазНПУ имени Абая	Ранг в выборке в университете «Алматы»
А	Склонность к работе с людьми	5,5	2
Б	Склонность к работе умственного характера	3	3,5
В	Склонность к работе на производстве	1	5,5
Г	Склонность к эстетике и искусству	4	3,5

Д	Склонность к подвижным видам деятельности	5,5	5,5
Е	Склонность к плано-экономическим видам работ или степень материальной заинтересованности	2	1

В результате подсчета получен коэффициент корреляции Спирмена (Correlation Coefficient) равный - 0.02 при $p > 0.05$ ($p = 0,978$). Таким образом, корреляция между перечнями видов склонностей в выборке не достигает уровня статистической значимости. Можно утверждать, что данные выборки отличаются по перечисленным показателям, т.е. отсутствует согласованность в предпочтении данных видов деятельности.

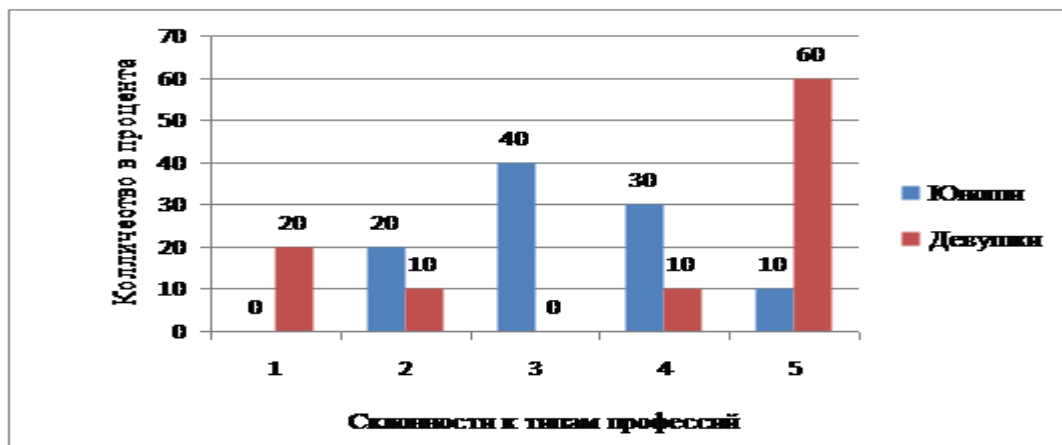

Рисунок-4. Распределение показателей склонности к типам профессий в группе испытуемых на констатирующем этапе

С помощью методики Б.Басса «Определение направленности личности» мы выявили, что у 47% (31 человек) студентов 1-го курса, принявших участие в нашем исследовании, преобладает направленность личности на дело, 32% (21 человек) демонстрируют направленность личности на общение, 21% (14 человек) – направленность на Я.

Заключение. Таким образом, констатирующий этап исследования показал, что мотивационно-ценностный компонент готовности к профессиональной деятельности у будущих педагогов-психологов достаточно сформирован. Наблюдается положительное отношение к профессии; сформированность профессиональных интересов и ценностей; проявляются положительные мотивы к психолого-педагогической деятельности; положительные установки к психолого-педагогической деятельности.

Когнитивный компонент, включающий профессиональные знания; сформированность профессиональных умений и навыков; сформированность профессионально важных компонентов когнитивной сферы будущих психологов (восприятие, внимание, мышление) сформирован на низком уровне.

Эмоционально-чувственный компонент практически не сформирован. Об этом свидетельствуют показатели по тесту СЖО, которые выявили, что студенты имеют низкую осмысленность жизни, практически отсутствует уверенность в профессиональном успехе, слабо сформированы эмоционально-волевые характеристики.

Полученные показатели организационно-личностного компонента готовности к профессиональной деятельности свидетельствуют об отсутствии самостоятельности в решении профессиональных задач; несформированности психолого-педагогических способностей; профессионально важных качеств личности и черт характера. Так, средние показатели по группе указывают на пороговую степень эмоциональной стабильности личности студентов 1 курса на констатирующем этапе эксперимента.

И наконец, рефлексивный компонент готовности к профессиональной деятельности также оказался практически не сформирован. У студентов 1-го курса проявилось низкое осознание

ответственности за результаты профессиональной деятельности; низкий уровень самоконтроля и саморегуляции профессиональной деятельности. Хотя, по результатам диагностики выявлено, что 37 человек (57%) – интерналы, имеют убеждение в неслучайности их успехов или неудач, зависящих от компетентности, целеустремленности, уровня способностей и являющихся закономерным результатом целенаправленной деятельности и самодеятельности.

На основании вышесказанного, в связи с выделенными уровнями сформированности готовности к профессиональной деятельности, мы можем утверждать, что на констатирующем этапе исследования у студентов 1-го курса сформирован частичный уровень готовности к профессиональной деятельности. Проявляются побочные мотивы выбора профессии и частичная сформированность компонентов готовности.

Полученные результаты дают основание разработать программу формирования готовности к профессиональной деятельности у будущих педагогов-психологов, которая способствует развитию их профессиональной направленности.

Список использованной литературы:

- 1 Шадриков В.Д. Деятельность и способности. – М., 1994. – С.64-65.
- 2 Кулагин Б.В. Основы профессиональной психодиагностики. – М., 1984. – 215 с.
- 3 Платонов К.К. Структуры и развитие личности / Отв. ред. Глаточкин А.Д., АН СССР, Ин-т психологии. – М., 1986. – 254 с.
- 4 Психологическое обеспечение профессиональной деятельности // под ред. Г.С. Никифорова. – С.-Петербург, 1991. – 152 с.
- 5 Общая психодиагностика / Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. – М., 1987.
- 6 Кузьмина Н.В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учащихся // Вопросы психологии, 1984. – №1. – С.20-27.
- 7 Абдуллаева Г.О. Профессиональная подготовка педагога-психолога в Республике Казахстан: историко-аналитический аспект // Вестник КазНПУ имени Абая серия «Педагогика». – Алматы, 2017. – №1(56). – С.138-142.
- 8 <https://psi-technology.net/psyttest/> (дата обращения 20.10.2019 г.).

МРНТИ 14.35.07.

А.Ж. Жакупова¹, А.Е. Манкеи²

*¹6D010100 – «Мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу және
Әлеуметтік педагогика» кафедрасының 2-курс докторанты*

*²п.ғ.д., «Мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу және
Әлеуметтік педагогика» кафедрасының профессоры*

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

**МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ МАМАНДАРЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ
ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗІ**

Аңдатпа

Мақалада «экологиялық мәдениет» және «экологиялық құзыреттілік» ұғымдары қарастырылады. Теориялық талдау негізінде мектепке дейінгі тәрбиеші-педагогының экологиялық құзыреттілігі ұғымы, экологиялық құзыреттілік және олардың құрылымдық компоненттері айқындалған. Мектепке дейінгі тәрбиеші-педагогтарының экологиялық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық және психологиялық аспектісі қарастырылған. Экологиялық құзыреттілікті дамытудың диагностикалық әдістемесі жасалынып, үлгісі әзірленді, шарттар ұсынылды.

Түйін сөздер: экологиялық білім беру, экологиялық құзыреттілік, экологиялық мәдениет, мектепке дейінгі білім беру педагогы, экологиялық құзыреттілік қалыптастыру моделі.

Жакупова А.Ж.¹, Манкеш А.Е.²

¹докторант 2-го курса
6D010100 – «Дошкольного образования и социальной педагогики»

²д.п.н., профессор кафедры

Казахский национальный педагогический университет им. Абая

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ И ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ДОШКОЛЬНОГО ПЕДАГОГА-ВОСПИТАТЕЛЯ

Аннотация

В статье рассмотрены понятия «экологическая культура» и «экологическая компетентность». На основании теоретического анализа раскрыты понятия экологическая компетентность дошкольного педагога-воспитателя, экологическая компетентность и их структурные компоненты. Рассмотрены педагогические и психологические аспекты развития экологической компетентности дошкольного педагога-воспитателя. Создана диагностическая методика развития экологической компетентности, подготовлен образец, предоставлены требования.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическая компетентность, экологическая культура, педагог дошкольного образования, модель формирования экологической компетентности.

A.Zh. Zhakupova¹, A.E. Mankesh²

¹Doctoral 2-year student of the department
6D010100 – "Preschool education and social pedagogy"

²Professor of the Department of Preschool Education and Social Pedagogy

Kazakh National Pedagogical University named after Abay

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL COMPETENCE OF A PRESCHOOL TEACHER-EDUCATOR

Abstract

The article deals with the concepts of «ecological culture» and «ecological competence». The theoretical analysis defines the concept of ecological competence of preschool teacher, ecological competences and their structural components. The article considers the pedagogical and psychological aspects of the development of ecological competencies of a preschool teacher - educator. The diagnostic methodology of formation of ecological competence is developed, the model is made and conditions are created.

Keywords: ecological education, ecological competence, ecological culture, teacher of preschool education, model of formation of ecological competence.

Еліміздің әрбір азаматын қоршаған орта мен оның экологиясы жөніндегі біліммен қамтамасыз ету, әсіресе адамның өз жаратылыс табиғатын тануға үйрету, мемлекетті дамытудың барлық заңында және бағдарламасында міндетті түрде экологиялық талаппен норма көрсетілген. Қазақстан Республикасының Конституциясында әрбір адамның қоршаған ортаны қорғау ісіне қатысу қағидатында: Табиғаттың жағдайы әрбір адамға байланысты болады, біз табиғат үшін жауаптымыз және болашақ ұрпақ үшін табиғат байлығын сақтауға бар күшімізді жұмсауға тиістіміз деп міндеттелінген [1].

Көшпелі тұрмыс кешкен қазақ халқы өзінің барлық ақыл-ойы мен болмысын табиғатпен байланыстырған. Табиғат алдында өздерін жауапты санаған, барлық жан-жануарларды киелі санап, өзен көл жағаларын таза ұстаған, бұлақ көрсе көзін ашып, табиғатқа көрсетілуі тиіс қамқорлықты үнемі отбасындағы балаларға айтып, насихаттап отырған. Бұл жайында халқымыздың қалдырған

тағылымдық, тәрбиелік мәні зор «Атаңнан мал қалғанша, тал қалсын», «Бұлақ көрсең көзін аш», «Бір тал кессең, он тал ек» тағы да басқа ұлағатты сөздері, табиғатқа деген сүйіспеншіліктерінің айқын белгісі. Сондай-ақ халқымызда «Жер-Ана» деген егіз ұғым қалыптасқан. Жерді өз анасындай, ал анасын күндей қастерлеу біздің ежелгі салтымыз. Табиғат арқылы адам бойына сұлулық, әсемдік дамыту идеясы қазақ ағартушылары мен жазушыларының, ақындарының еңбектері мен өлеңдерінде көрсетілген. Мысалы, «Жер шоқтығы – Көкшетау», «Жер жаннаты – Жетісу» деп, бабаларымыз туған жерге, табиғатқа деген ыстық махаббатын білдірген, ақындардың өз өлең жырларынан көркем жазылған табиғат суреттерімен танысып, жан тыныштығына бөленуге болады.

Алайда, бүгінгі әлемдегі күрделі экологиялық жағдайлар баршаны толғандырады. Экологиялық заңдарды ескермесек адамның іс-әрекеті табиғат үшін апатты салдарға әкеп соқтырады. Табиғи ресурстардың үздіксіз сарқылуы және өмір сүру үшін қауіпті ортаның ластануы адамзаттың өмір сүруіне де қауіп төндіріп тұрғаны белгілі. Осыған байланысты қазіргі таңда өскелең ұрпақтың экологиялық құзыреттілігін қалыптастыру мәселелеріне ерекше көңіл бөлінуде. Соның салдарынан бүгінде табиғат әлемінен алшақтаған жастардың ұрпағы өсіп келеді. Олар табиғатқа тұтынушы ретінде қарап және өз қызметінің табиғат үшін салдары жойқын болатынын ескермейді. Осыған байланысты қоғам өскелең ұрпақтың экологиялық құзыреттілігін қалыптастыру мәселелеріне ерекше көңіл бөле бастады. Бүгінгі таңда жаратылыстану-ғылыми білім беруді жаңғыртудың жетекші идеяларының бірі экологиялық құзыретті тұлғаны қалыптастыру болып табылады.

Өскелең ұрпаққа білім беруді экологияландырудың саналы қажеттілігі көптеген педагогикалық дереккөздерде «экологиялық ағарту», «экологикалық тәрбие», «экологиялық білім», «экологиялық даму», «экологиялық қызмет», «экологиялық құзыреттілік», «экологиялық мәдениет» ұғымдары үнемі кездеседі. Осы тұрғыда біздің қарастыратын мәселеміз мектепке дейінгі педагогтың экологиялық құзыреттілігі болғандықтан мәселенің мән жайын кеңірек ашу мақсатында біз мақаламыздың негізгі ұғымдарына «құзырет», «құзыреттілік», «экологиялық мәдениетке» анықтама беруді жөн санаймыз.

Құзырет (лат. *competentia* – құқығы бойынша тиесілі) – білімді меңгеру, бір нәрсе жасауға немесе шешуге, бір нәрсе туралы айтуға құқығы бар [2, 125 б.].

Құзыреттілік - заңда, жарғыда немесе өзге де актіде нақты органға немесе лауазымды адамға берілген өкілеттіктер шеңбері; белгілі бір саладағы білім немесе тәжірибе [2, 125 б.]. Құзыреттілік мәселені кеңінен зерттеген ғалым құрметті профессор, доктор Джон Равен. Ол құзыреттілікті нақты пәндік салада нақты іс-әрекетті тиімді орындау үшін қажетті ерекше қабілет ретінде анықтайды және оған арнайы білім, ерекше түрдегі пәндік дағдылар, ойлау тәсілдері, сондай-ақ өз іс-әрекеттері үшін жауапкершілікті түсіну кіреді [3].

Экологиялық мәдениет – бұл адамның мәні, оның рухани-адамгершілік әлеуеті іске асырылатын, адамның әлемді түсінуі мен әлемге қатынасын тұтас бейнелейтін сапалы жаңа жаһандық мәдениет. Оның қалыптасуы тұлғаның мәдениетінің негізі қаланған кезде яғни, мектепке дейінгі жаста басталады. Осыған байланысты мектепке дейінгі білім беру ұйымдары үшін экологиялық білімді педагог кадрларды даярлау туралы мәселе ерекше маңызға ие болып отыр. Алайда, бірқатар зерттеушілердің пікірінше, қарастырылып отырған ұғым кәсіби компонентті ескермейді. Жоғары кәсіптік-бұл педагогикалық білімді модернизациялау құзыреттілік тұғырын жүзеге асыруға байланысты экологиялық білімнің кәсіби компонентін сипаттайтын жаңа түсінік экологиялық құзыреттілікті енгізуге мүмкіндік береді.

Экологиялық білім берудің мақсаты адамның табиғи процестерге ойланбастан араласуының теріс әсерін сезіну, сауатты шешімдер қабылдау үшін қажетті белгілі бір білімі, шеберлігі мен дағдысы бар экологиялық сауатты ұрпақты дайындау болып табылады. Соның ішінде мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім беруге байланысты жаңа педагогикалық идеяларды қабылдау мен дамыту керек. Н.Н. Кондратьева, С.Н. Николаева, Н.А. Рыжова, И.А. Хайдурованың және т.б. жұмысының нәтижесі көрсеткендей, мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін игертудің маңызды шарты бұл миссияны жүзеге асыруға тәрбиешінің даярлығы болып табылады [4, 5, 6, 7]. Ал, жалпы мектепке дейінгі тәрбие мен бастауыш білім беруде балаларға экологиялық білім берудің теориясы мен әдістемесін отандық зерттеуші ғалымдар: М.Н. Сарыбеков, А.К. Сатынская, Г.З. Сауытбаева, А.Е. Манкеш, К.Ж. Бұзаубақова және т.б. ұсынған [8, 9, 10, 11, 12].

Осы уақытқа дейін отандық ғылымда осы ұғымның мәнін мағынасын, маңыздылығы мен қажеттілігін анықтау үшін белсенді ізденістер жүргізіліп келеді. Зерттеушілердің көпшілігі экологиялық құзыреттілікті жеке тұлғаның интегративті сапасы болып табылады деп болжайды. Ол

адамның «адам–табиғат» жүйесінде өзара іс-қимыл жасау қабілетін көрсетеді, ол игерген экологиялық білімге, іскерлікке, дағдыларға, құнды ұғымдарға, тұлғаның экологиялық маңызды қасиеттеріне және экологиялық қызмет тәжірибесіне негізделеді. Л.В. Панфилованың пікірі бойынша кәсіби педагогикалық қызметке қатысты экологиялық құзыреттіліктің мәні, «Оқушыларға экологиялық білім беруді жүзеге асыруға педагогтың теориялық және практикалық дайындығы» [13, 13 б.] қажет болып табылады деп көрсетеді. Е.Г. Нелюбина педагогтың экологиялық құзыреттілігін «жаратылыстану ғылымдарының негіздерін білу, экология және экологиялық білім беру, қоршаған ортаны сақтау жөніндегі қызметке қабілеттілік және өмірдің ерекше құндылығын экологиялық игіліктер мен адам денсаулығы деп мойындауды ұсынады [14, 13-14 б.]. А.И. Новик-Качан экологиялық зерттеуінде педагогтың экологиялық құзыреттілігі оқушылардың экологиялық мәдениетті қалыптастыру, экологиялық сауатты мінез-құлыққа дайындау бойынша кәсіби қызметті жүзеге асыруға дайындығын, экологиялық білім-білік, сондай-ақ ұйымдастырушылық және коммуникативтік дағдылардың жиынтығы ретінде анықтайды [15, 11 б.].

Бұл көзқарастарды талдау, сондай-ақ Ф.С. Гайнуллованың [16], И.В. Петрухинаның [17] және т.б. жұмыстары мектепке дейінгі білім беру педагогының экологиялық құзыреттілігі – бұл педагог тұлғасының интегративті сапасы, ол экологиялық мәдениеттің жоғары деңгейінің болуын, сондай-ақ мектепке дейінгі балалардың экологиялық білімін жүзеге асыруға дайындығын болжайды. Ол интеграцияланған білім, білік және наным-сенімдер жиынтығының, сондай-ақ мектепке дейінгі балалардың экологиялық білімін тиімді жобалау және жүзеге асыруға мүмкіндік беретін жеке қасиеттерінің болуымен байланысты. Біз өз зерттеулерімізде жоғары оқу орнының мектепке дейінгі білім беру педагогы мамандығының түлегі – бакалаврының экологиялық құзыреттілігі деп - оның белгілі бір пәндік саладағы экологиялық кәсіби міндеттерді шешудің ең жақсы тәсілін таңдау үшін қажетті және жеткілікті өз білімдерін, іскерліктерін, дағдыларын, бейімділігін, құндылықты бағдарларын және жеке қасиеттерін (мотивация, эмоциялық-ерік әлеуеті) қолдануға дайын екендігін түсінеміз.

Мектепке дейінгі білім беру педагогының экологиялық құзыреттілігі жалпы мәдени, арнайы және әлеуметтік-тұлғалық құзыреттілік арқылы ашылуы мүмкін. Жалпы мәдени құзыреттілік экологиялық мәдениеттің дамуымен, яғни экоцентрикалық экологиялық сананың қалыптасуымен экологиялық білімімен және табиғаттағы пайдалы іс-әрекеттерді атқаруымен анықталады. Арнайы құзыреттілік педагогикалық қызметтің жоғары кәсіби деңгейін анықтайды және мектепке дейінгі балалардың экологиялық білім берудің теориясы мен әдістемесі бойынша арнайы білімінің болуын ғана емес, сонымен қатар оларды практикада қолдана білуін де қамтиды. Әлеуметтік-жеке құзыреттілік шығармашылық өзін-өзі көрсету және коммуникация тәсілдерін меңгерумен, өзінің кәсіби қызметін өз бетінше тиімді ұйымдастыру, өз бетінше шешім қабылдау, мәселені көру қабілеттілігінің болуымен байланысты.

Мектепке дейінгі ұйым маманының экологиялық мәдениеті мен экологиялық құзыреттілігі ұғымдарын салыстыру кезінде экологиялық мәдениет – неғұрлым кең және ауқымды, әлемдік маңызы бар түсінік екенін білеміз. Өйткені бұл ұғымның әрбір адамның тегіне, жасына, біліміне және т. б. қарамастан, ол әр адамға қажетті азаматтық сипаттағы сапа болып табылатынына назар аудару қажет. Ал, экологиялық құзыреттілік кәсіпқойлық деңгейін, кәсіби дайындық сапасын көрсетеді, соған сәйкес экологиялық мәдениетті меңгеруді де болжайды.

И.Н. Асаева, Е.А. Макарова, А.А. Нестерова және т.б. бүгінде мектепке дейінгі ұйым маманының шынайы кәсіби құзыреттілігінің деңгейі мен олардан талап қойылатын талаптың арасында қарама-қайшылық терең екенін ескертеді [17, 18, 19]. Бұл мәселенің өзектілігін айқындау үшін Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің «Мектепке дейінгі білім беру және оқыту» мамандығының 3-4 курс күндізгі, қазақ бөлімі студенттеріне жүргізілген зерттеуіміз дәлел бола алады. Сауалнама бізге респонденттердің экологиялық орта ретінде Алматы қаласы өлкесіне қарым-қатынасын анықтауға мүмкіндік берді. Ал, оны біз балалардың бойына табиғатқа саналы жауапкершілікті қарым-қатынасты қалыптастырудың құралы ретінде максималды түрде пайдаланған дұрыс деп санаймыз. Тәжірибие жүзінде барлық респонденттер өздері тұрып жатқан өлкенің табиғатын білу керектігін айтқан. Алайда, олардың көпшілігі өлкенің табиғатын «жеткіліксіз біледі» (55,7%), «нашар бағдарлаймын» (17,1%), «қиындық көремін» (5,7%), «жақсы білгім келеді» (21,4%) деп жауап берген. «Мектепке дейінгі ұйым учаскесінің өсімдіктері мен жануарларын жақсы білесіз бе?» деген сұраққа мамандардың (72,7%) теріс жауап берді. Сонымен қатар, біз мектепке дейінгі жастағы балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудың оқу-тәрбие процесін жоспарлау,

ұйымдастыру және басқару әдістерінің оңтайлы үйлесімі мен білім, білік, дағды жүйесін қамтитын экологиялық-әдістемелік құзыреттілік деңгейін анықтадық. Бүгінгі таңда «мектепке дейінгі ұйым маманының экологиялық-педагогикалық құзыреттілігі» терминінің мәнін бірыңғай түсінбегендіктен, сауалнаманың сұрақтарының бірі респонденттердің бұл терминді түсінуін анықтауға қатысты болды. Практикалық қызметкерлер яғни тәрбиешілер (63,6%) арасында бұл термин «экологиялық құзыреттілік» мағынасында жиі қолданылады. Бұл ретте тәрбиешілердің көпшілігі: «табиғат сырын біледі» (86,3%), «табиғатқа қамқорлық жасайды» (72,7%), «экологиялық білімді» (13,6%), «экологиялық білімге ие» (45,4%). Респонденттердің жауаптары олардың жақын қоршаған ортаның табиғатына танымдық қызығушылығының жеткіліксіз екендігін, демек, балалардың табиғатқа деген қызығушылығын дамыту қиын болатынын көрсетеді. Балаларға экологиялық білім берудің педагогикалық технологиясы ұғымын респонденттер педагогикалық үдерісті жүзеге асыру бойынша іс-қимыл жүйесі ретінде түсініледі, яғни педагог пен тәрбиеленушінің іс-әрекет алгоритмі ретінде және белгілі бір педагогикалық тәсілдердің жиынтығы, педагогикалық жүйені сипаттау және т.б.

Зерттеу барысында «экологиялық мәдениет», «экологиялық сана» ұғымдарын меңгермеген, экология ұғымының философиялық, әлеуметтік, психологиялық аспектілерін түсінбейді; табиғатқа адамды қарсы қоюға, табиғаттың адамға тәуелділігін көрсетуге ұмтылуы көрінді. Мектепке дейінгі жастағы балаларды экологиялық тәрбиелеудің басты міндеті педагогтардың 63%-ы табиғатқа тән байланыстар мен заңдылықтарды қоғаммен біртұтас деген түсінікте емес. Болашақ мектепке дейінгі мамандар мектеп жасына дейінгі балаларды экологиялық тәрбиелеу әдістемесін меңгерген, алайда бірқатар себептерге байланысты кәсіптік білім, білік пен дағдыларды үнемі тиімді пайдаланбайды. Сонымен қатар, педагогтар экология негіздері, қоршаған ортаны қорғау, өлкетану бойынша білімдерінің жеткіліксіздігі айқындалды. Осы негізде «Мектепке дейінгі білім және тәрбиелеу» мамандығы бойынша оқитын болашақ мектепке дейінгі мамандардың экологиялық құзыреттілік деңгейін зерттеуге негіз болды. Экологиялық құзыреттілікті дамытудың көрсеткіші ретінде бөлінген экологиялық құзыреттіліктер және олардың құрылымдық компоненттері.

Зерттеу жұмысының нәтижелері бойынша мектепке дейінгі білім беру маманының экологиялық құзыреттілігінің даму деңгейі анықталды: оңтайлы, рұқсат етілген және жол берілмейтін. Олардың негізіне мынадай өлшемдер енгізілді: құндылық-мотивациялық – қоршаған ортаның жай-күйі үшін азаматтық жауапкершілікті сезіну, сондай-ақ мектепке дейінгі балаларға экологиялық білім беру қажеттілігіне сенімділікті қамтиды; когнитивті - мектепке дейінгі балалардың экологиялық білім берудің теориясы мен әдістемесін, жаратылыстану және экология білімдерінің негіздерін білу, тұрақты даму идеялары контекстіндегі құзыреттілік ұстанымдарын есепке алу; іс-әрекеттік – мектепке дейінгі балалардың экологиялық білім алуын табысты жүзеге асыру үшін кәсіби біліктерді қалыптастыру.

Жүргізілген қорытынды эксперимент нәтижесінде экологиялық құзыреттілік оңтайлы деңгейде студенттердің 31,2%-да, рұқсат етілген деңгейде – 54,1%-да, жол берілмейтін деңгейде -14,5%-да дамығаны анықталды. Бұл болашақ педагогтардың мектепке дейінгі балаларға экологиялық білім беруге дайындығы жеткіліксіз екенін дәлелдейді. Мектепке дейінгі білім беру саласында болашақ мамандарды даярлау кезінде жүйелі, құзыретті және технологиялық тұғырлардың идеялары бар, сондай-ақ табиғаттық, мәдени және экогуманизм немесе адамгершілік императив қағидалары негіз болатын модельдерді іске асыру қажет екені анықталды.

Мектепке дейінгі білім беру маманының бойында экологиялық құзыреттілікті дамыту моделінің мазмұнды компоненті пәндік-әдістемелік, құндылықты-бағдарлы және кәсіби-тұлғалық дайындық бағыттарын қамтиды (кесте -1).

Кесте-1. Болашақ мектепке дейінгі білім беру маманының экологиялық құзыреттілікті қалыптастыру құрылымдық-мазмұндық моделі

Студенттерді даярлау бағыты	Жүзеге асыру жолдары	Басым міндет
Пәндік-әдістемелік	«Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім берудің теориясы мен әдістемесі» бағдарламасын меңгерту	Экологиялық құзыреттіліктерді арнайы дамыту

Құндылықты-бағдарландыру	Арнайы курсты бағдарламасын меңгерту «Заманауи білім беруді экологияландырудың мәселесі»	Экологиялық құзыреттілікті жалпымәдени дамыту
Кәсіби-тұлғалық	Педагогикалық практикум бағдарламасын меңгерту	Экологиялық құзыреттілік әлеуметтік-тұлғалық дамыту

Пәндік-әдістемелік бағыт – бұл мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім беруді ұйымдастырудың мәні, ерекшелігі мен тәсілдерін теориялық білім жүйесі, сонымен қатар, болашақ мектепке дейінгі білім беру маманының арнайы экологиялық құзыреттілігін қалыптастыруды қамтамасыз ететін практикалық іскерліктер жүйесі.

Пәндік-әдістемелік дайындық біздің жағдайда негізінен МЖББС бөлімінде қарастырылған «Мектеп жасына дейінгі балаларды қоршаған әлеммен таныстырудың теориялық негіздері», «Кішкентайлар ғылымы – 1, 2 (қоршаған әлеммен таныстыру)» курсының мазмұнын меңгеру арқылы жүргізілді. Пән мазмұны келесі бөлімдерден тұрды: «Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудың ғылыми - теориялық негіздер»; ««Кішкентайлар ғылымы-2 (экология)» педагогика ғылымының саласы және оқу пәні ретінде», «Әлеумет» білім беру саласының бір бөлігі ретінде «Экологияның» нормативті - құқықтық сипаттамасы», «Әлеумет» білім беру саласының бір бөлігі ретінде «Экологияның» базалық мазмұны, «Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру жұмыстарын жоспарлау»; «Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру формалары», «Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру әдіс-тәсілдері», «Мектеп жасына дейінгі балалардың тәжірибелік-эксперименттік жұмыстарын ұйымдастыру».

Болашақ мектепке дейінгі ұйым мамандарының экологиялық құзыреттілігін қалыптастыру бізден оқыту үдерісінде ақпараттық технологияларды тиімді пайдалануды қажет етеді. Ол ең алдымен қазіргі заманғы электронды байланыс және ақпарат беру құралдарын күнделікті қолданудағы студенттердің белсенділігінің артуын бақылау нәтижесінде анықталды. «Мектеп жасына дейінгі экологиялық білім берудің теориясы мен әдістемесі» курсын оқытуда мүмкіндігінше it-технологияларды қолдану.

Білім берудің мазмұны жаңарып, жаңаша көзқарас пайда болумен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жаңартып отыру және технологияларды, тілдерді меңгеру, оларды тиімді қолдану міндеті де тұр. Білім беру жүйесін инновациялық технологиялармен жабдықтап, білім берудің халықаралық талаптарын меңгерудің маңызы айрықша.

Құндылықты-бағдарланған бағыт – болашақ мектепке дейінгі маманның бойындағы құндылықтар жүйесін қалыптастырушы оқу-тәрбиелік үдерістің сәйкесінше формалары арқылы тұлғаның өзін-өзі танытуы үшін алғы шарттар құруды көздейді. Тұлғалық-бағдарланған тәсіл – білім алушының тұлғасының тұтастығына, оның тек ақыл ойы, азаматтық жауапкершілік сезімінің ғана емес, сондай-ақ эмоционалды, эстетикалық, шығармашылық нышандарының даму мүмкіндіктерімен қоса рухани дамуы туралы қамқорлыққа шоғырландыруды көздейді. Студенттердің Қазақстанның экологиялық проблемалары қамтылған тақырыптардағы өзіндік жұмысы мен сөйлеген сөздерінің қорытындысын шығарып, ұсынылған ақпарат толықтырылып, нақтыландырылып және негізгі тұжырымдарды шығару өздеріне ұсынылады. Сонымен бірге адам мен табиғаттың өзара қарым-қатынасы мәселелерін зерттеу кезінде студенттерге оқытушы Батыс, Шығыс мәдениеттеріндегі және отандық философтардың еңбектеріндегі ежелгі ойшылдардың, жазушылардың, саясаткерлердің, ғалымдардың табиғат және оның заңдары, табиғат және адам туралы ой-пікірлерінің дәйексөздерін таңдап оны баяндамаға сәйкестендіріп жазуға жеке тапсырылады. Студенттердің өзіндік ізденістерінің нәтижесі ретінде Д.Бруно, И.Гете, Д.Дидро, У.Шекспир, Әл-Фараби, А.Құнанбаев, Ш.Құдайбердіұлы, Ш.Уалиханов, М.Ломоносов, А.Радищев, Г.Плеханов, Қ.Сәтбаевтың және т.б. табиғат туралы қанатты сөздеріне өзіндік ой-пікірлерін айтызу, ұжымдық талдаудың объектісі болады. Әр дәріс өңірдегі, елдегі және әлемдегі табиғат қорғау қызметімен байланысты жаңалықтарды шолудан басталуы да болашақ маманның бойында экологиялық мәдениетті дамыта түсуге ықпалы зор.

Студенттер еліміздегі «Жасыл ел» бағдарламасы бойынша табиғатты қорғау акцияларына қатысып және осы проблемамен айналысатын мемлекеттік мекемелер жүйесімен, ұйымдас-

тырушылармен өзара байланыс орнатып, әртүрлі экологиялық ұйымдар туралы ақпараттанады. Жұмыстың мұндай тәсілі студенттердің танымдық белсенділігін ынталандыруға, ізденуге және ең бастысы, экологиялық ойлау мен табиғатты қорғау қызметіне қызығушылықты қалыптастыруға ықпал етері сөзсіз.

Кәсіби-тұлғалық дайындық болашақ маманның әлеуметтік-тұлғалық экологиялық құзыреттілігін: жұмысқа қабілеттілігін, коммуникабельдігін, шығармашылыққа және өзін-өзі басқаруға қабілеттілігін меңгеруге қажетті кәсіби маңызды қасиеттерін дамытуды көздейді. Бұл бағыт педагогикалық практиканың құралдарымен жүзеге асырылады, оның негізгі міндеті студенттердің кәсіби өзін-өзі дамуы үшін жағдай жасау, яғни мамандық талаптарына сәйкес өз тұлғасын жетілдіруге бағытталған саналы практикалық іс-әрекет.

Болашақ мектепке дейінгі білім беру мамандарын экологиялық-педагогикалық даярлау контекстінде коммуникабельділік, шығармашылық және өзін-өзі басқару қабілеттерін дамытудың ерекше маңызы бар. И.В. Петрухина, В.Г. Маралов, А.С. Прутченков, В.Л. Блинованың әзірлемелері негізінде жүргізілетін практикалық дәрістер және осы қасиеттерді дамытуға бағытталған тренингтер практикалық жұмыстың мәнін құрайды [17]. Жалпы тренинг бойынша есеп берудің түрі ретінде бізді қызықтыратын жеке қасиеттерді өздігінен дамыту бағдарламасы, әрбір студенттің келесі іс-қимыл реттілігін ұстана отырып: мақсатты болжау (өзін-өзі тәрбиелеудің жеке маңызды мақсаттары мен міндеттерін таңдау, жоспарлау (іс-қимылдарды таңдау); өзін-өзі тәрбиелеудің әдістері мен құралдарын таңдау; мақсаттарды іске асыру (қол жеткізілген және күтілетін нәтижелерді салыстыру); өзін-өзі бақылау және өзін-өзі бағалау нәтижелерін ескерілген, өзін-өзі тәрбиелеу бағдарламасының іс-әрекет бірізділігін жасауға мүмкіндік береді.

Болашақ мектепке дейінгі педагог-тәрбиешінің экологиялық құзыреттілікті дамыту бірқатар жағдайлар жасауды қажет етеді: экологиялық-педагогикалық міндеттерді шешуде жинақталған тәжірибе негізінде студенттердің кәсіби саладағы белсенді практикалық қызметін ұйымдастыру; жобалар әдісі негізінде СҒЗЖ маңызды технологиялық элементі ретінде енгізу; оқытудың интерактивті түрлері мен әдістерінің басым болуы; оқу процесін болашақ кәсіби қызметтің пәндік және әлеуметтік жағдайларына жақындату негізінде жобалау; әрбір студентке өзінің экологиялық білімін дамыту бағдарламасын құруда жеке көмек көрсету; әртүрлі шығармашылық тақырыптық семинарлар өткізу; іскерлік ойындар; өзін-өзі тану және өзін-өзі дамыту міндеттерін шешуге бағытталған арнайы тренингтер ұйымдастыру болып табылады.

Болашақ мектепке дейінгі педагог-тәрбиешінің экологиялық құзыреттілігінің дамыту моделін жүзеге асыру бойынша жүргізілген диагностика студенттердің педагогика және психологиялық дайындығына тікелей байланысты. Барлық компоненттердің қалыптасу нәтижелерінің сапалық және сандық талдауы болашақ мектепке дейінгі педагог-тәрбиешілердің экологиялық құзыреттілігін дамыту деңгейін көруге және педагогикалық қызметкерлердің жаңа буын бағытында дайындалған болашақ маманның экологиялық мәдениеттің қалыптасуын, сондай-ақ мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық білім беру контекстінде студенттерді кәсіби даярлау міндеттерін шешуге ықпал ететінін көрсетті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы.
- 2 Мардахаев Л.В. Словарь по социальной педагогике. – М.: Академия, 2002.
- 3 Равен Д. Компетентность в современном обществе: Выявление, развитие и реализация. – М.: Когито-Центр, 2002. – 394 с.
- 4 Кондратьева С.Н. Система экологического воспитания дошкольников.
- 5 Николаева С.Н. Юный эколог. Программа экологического воспитания в детском саду.
- 6 Рыжова Н.А. Экологическая тропинка в детском саду. – Москва: Линка-Пресс, 2009.
- 7 Хайдурова И.А. Формирование у детей старшего дошкольного возраста (5-6 лет) системы первоначальных знаний о некоторых существенных зависимостях в растительном мире: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.01. – Ленинград, 1974. – 265 с.
- 8 Сарыбеков М.Н. Теория и практика экологической подготовки будущих учителей // Дис. на соиск. учен. степени д-ра. пед. наук. – Алматы, 1998.
- 9 Сатынская А.К. Психолого-педагогические особенности проявления девиантности у одаренных детей и подростков // Одаренный ребенок, 2015. – №4 (июль-август). – С.95-100. – (В копилку педагога и психолога).

10 Саутбаева Г.З. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін экологиялық білім сабақтастығын қалыптастыруға даярлау // пед.ғыл.кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін даяр.диссертация. – Қызылорда қ., 2002.

11 Манкеш А.Е. Оқу-тәрбие процесіндегі экологиялық сабақтастықтың ғылыми-теориялық негіздері. Монография. ТКО «Зерде» баспасы. – Алматы, 2005. – 181 б.

12 Бұзаубақов К.Ж. Мектептік экология негіздері: Оқу құралы. – Тараз: ТарМУ, 2000. – 139 б.

13 Панфилова Л.В. Формирование экологической компетентности в процессе профессиональной подготовки учителя химии [Электронный ресурс]: дис. на соиск. учен. степени д-ра. пед. наук. – Тольятти, 2002. – 481 с.

14 Нелюбина Е.Г. Формирование экологической компетентности студентов педагогического вуза интегративно-проектным методом: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – Самара, 2005. – 24 с.

15 Новик-Качан А.И. Формирование экологической компетентности студентов в системе дополнительной квалификации «Преподаватель»: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Ставрополь, 2005. – 22 с.

16 Гайнуллова Ф.С. Формирование экологической компетентности у будущих учителей начальных классов в условиях вуза: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – М., 2004. – 22 с.

17 Петрухина И.В. Формирование экологической компетентности будущего учителя физической культуры и безопасности жизнедеятельности: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Челябинск, 2006. – 20 с.

МРНТИ: 14.35.07

Ж.Н. Тугелбаева¹, Ә.Е. Жұмабаева²

¹3-курс PhD докторант

²п.ғ.д., профессор

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДИАГНОСТИКА ЖҮРГІЗУ БІЛІКТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Оқыту процесінде қойылған мақсатқа жету үшін диагностика жүргізуде мәліметтерді жинау мен талдаудың объективті әдістеріне сүйенеміз. Оқытудың соңғы нәтижесі оқушылардың пән бойынша жетістік деңгейінің өлшеуіштерін дайындау үшін, кейбір зерттеулерде білім беру сапасын басқару үшін бірыңғайлы диагностикалық құрал ретінде қарастырылады. Яғни, бұл мақалада, білім беру аясындағы диагностиканы анықтау, ол ұғымның психодиагностика, медициналық диагностика ұғымдарымен байланысы және өзіндік мәні, диагностиканың оқу-тәрбие процесіндегі мақсаттары мен міндеттері қарастырылған. Сонымен қатар диагностика нысаны мен субъектісі, диагностика әдістері, диагностика нысандарының ерекшелігі, оны қолдану аясы, диагностика жүргізуде мәліметтерді жинау мен талдаудың объективті әдістері, жазбаша және тестілеу жұмыстарының сапасын өлшеуді жетілдіру проблемасы қарастырылған. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің педагогикалық диагностика жүргізу біліктілігін қалыптастыруда күтілетін нәтижелерді бөліп көрсеткен деңгейлерге сипаттама берілді: әдістемелік сауаттылық деңгейі; әдістемелік құзырлылық деңгейі; әдістемелік іс-әрекет деңгейі.

Түйін сөздер: педагогикалық диагностика, бақылау, бағалау, талдау, диагностика нысаны мен субъектісі, диагностика әдістері.

Тугелбаева Ж.Н.¹, Жумабаева А.Е.²

¹докторант 3 курса

²д.п.н., профессор

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ПО ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКЕ

Аннотация

Для достижения поставленной цели в процессе обучения необходимо опираться на объективные методы сбора и анализа данных при проведении диагностики. Конечный результат обучения рассматривается как унифицированный диагностический инструмент для подготовки измерителей уровня достижений учащихся по предмету, в некоторых исследованиях для управления качеством образования. То есть, в данной статье рассматривается определение диагностики в области образования, связь понятия с понятиями психодиагностики, медицинской диагностики и ее значение, цели и задачи диагностики в учебно-воспитательном процессе. Кроме того, рассмотрены объекты и субъекты диагностики, методы диагностики, особенности объектов диагностики, области ее применения, объективные методы сбора и анализа данных при проведении диагностики, проблемы совершенствования измерения качества письменных и тестовых работ. Были выделены ожидаемые результаты в формировании компетентности будущих учителей начальных классов по педагогической диагностике: уровень методической грамотности; уровень методической компетентности; уровень методической деятельности.

Ключевые слова: педагогическая диагностика, контроль, оценивать, анализировать, объект и субъект диагностики, методы диагностики.

Zh.Tugelbayeva¹, A.Zhumabayeva²

¹*PhD student of the 3rd year*

²*doctor of pedagogical Sciences, Professor*

Abai Kazakh national pedagogical university

FEATURES OF FORMATION OF COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS ON PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS

Abstract

To achieve this goal in the learning process it is necessary to rely on objective methods of data collection and analysis during diagnosis. This article discusses the definition of diagnosis in the field of education, the relationship of the concept with the concepts of psychodiagnostics, medical diagnosis and its meaning, goals and objectives of diagnosis in the educational process. In addition, the objects and subjects of diagnostics, diagnostic methods, features of diagnostic objects, areas of its application, objective methods of data collection and analysis during diagnostics, problems of improving the quality measurement of written and test works. The expected results in the formation of competence of future primary school teachers on pedagogical diagnostics were highlighted: the level of methodical literacy; the level of methodical competence; the level of methodical activity.

Keywords: pedagogical diagnostics, control, estimate, analyze, the object and subject of diagnosis, methods of diagnosis.

Біздің елімізді дамытудың қазіргі әлеуметтік экономикалық, саяси жағдайлары және жоғары дамыған елдердің прогресшіл тәжірибесі білім берудің мазмұнын жаңарту және мамандар даярлаудың сапасын жетілдіру қажеттілігін тудырады. Қазақстан Республикасының «Болашаққа

бағдар: Рухани жаңғыру стратегиясында» педагогикалық қоғамдастықтың алдында ауқымды міндет тұрғандығы, ол білім берудің жаңа моделін құрып, оны сынақтан өткізу, тәжірибеге енгізудің негізгі принциптері көрсетілген. Онда: «мамандар даярлау жүйесінде білім берудің жоғары сапасын қамтамасыз етуде жоғары білімді дамытудың негізгі үрдісі мамандар даярлау сапасын арттыру, білім беру және ақпараттық технологияны жетілдіру болып табылады [1].

Мұғалім диагностиканың көмегімен пәннен білім алу процесіндегі оқушылардың мүмкін болатын сәтсіздіктерінің себептерін анықтайды, оқушыны тек қол жеткен нәтижелер бойынша ғана емес, нақты нәтиже алу барысында пайдаланған танымдық тәсілдері бойынша да бағалайды; оқыту процесінде оқушының алға ұмтылу қарқынын, оның дамуындағы жеке бағыттылығын және т.с.с.анықтайды. Дұрыс және уақытылы қойылған диагноздың болмауы оқу материалын меңгеру туралы толық ақпарат жоқтығынан мұғалімнің жұмысы тиімсіз болады.

Оқыту процесінде қойылған мақсатқа жету үшін диагностика жүргізуде мәліметтерді жинау мен талдаудың объективті әдістеріне сүйену керек. Зерттеушілердің назары жазбаша және тестілеу жұмыстарының сапасын өлшеуді жетілдіру проблемасына, оның артықшылығын және шектеулілігін талдауға аударылғанын айта кету керек. Оқытудың соңғы нәтижесі оқушылардың пән бойынша жетістік деңгейінің өлшеуіштерін дайындау үшін, кейбір зерттеулерде білім беру сапасын басқару үшін бірыңғайлы диагностикалық құрал ретінде қарастырылады.

Сонымен білім беру аясындағы диагностика мәселелеріне арналған зерттеулерді талдау, оның келесі жақтары зерттелгенін көрсетеді:

- білім беру аясындағы диагностиканы анықтау, ол ұғымның психодиагностика, медициналық диагностика ұғымдарымен байланысы және өзіндік мәні;
- диагностиканың оқу-тәрбие процесіндегі мақсаттары мен міндеті;
- диагностика нысаны мен субъектісі;
- диагностика әдістері.

Зерттеліп қарастырылған әдіснамалық бағдарларға сүйене отырып диагностика ұғымының мән-мағынасын ашуда келесі негізгі ой желілері тұжырымдалды:

- диагностика нысанның ерекшелігімен қамтамасыз етілген танымның ерекше түрі ретінде қарастырылады;
- диагностика процесс ретінде келесі кезеңдерді қамтиды: мәліметтер жинау; оларды түсіну; диагностикаланатын нысанның жағдайының теориялық моделін құру; болжау; жүйені қалыпты жағдайға келтіруге бағытталған бағдарлама дайындау (басқару бағдарламасы);
- диагностика мақсаты диагностикаланатын нысанның жағдайын басқару және бақылау үшін оның нақты жағдайын танып білу;
- диагностика субъектісі адам болады, оның күші зерттелетін нысанның жағдайы жайында толық ақпарат алуға және диагностика нысанын бақылау мен басқару үшін ғылыми негізделген әрекеттер жоспарын құруға жұмсалады;
- диагностика нысаны адам саналы түрде бақылайтын, адамның ықпалымен өзгертін және әлеуметтік байланыс пен қатынасқа енгізілген жүйелер болады;
- диагностика адамның басқаруының нысаны болатын жүйелерге бағытталған іс-әрекет ретінде қарастырылуы мүмкін.

Диагностикалық білікті қалыптастыру технологиясын дайындау барысында біз Л.Чекинаның берген анықтамасына сүйендік: «Педагогикалық технология – бұл жан-жақты ойластырылған мұғалім мен оқушыларға қолайлы жағдайларды міндетті түрде қамтамасыз ететін оқу процесін жобалау, ұйымдастыру және меңгеру бойынша бірлескен педагогикалық іс-әрекеттің моделі. Және де міндетті түрде идеалды моделден болуы мүмкін ауытқушылықтардың техникалық нормалары белгіленеді. Олардың шекарасында жоспарланған нәтижелерге жету кепілді болуы керек» [2]. Бұл анықтамада бізге педагогикалық технологияны мұғалімнің кәсіби білігінің үш негізгі бөліктерін жүзеге асыруды ескеретін «бірлескен педагогикалық іс-әрекет моделі» ретінде қарастыру идеясы ұнады. Бұл мағынада диагностикалық білікті қалыптастыру технологиясын үш құраушыларды: бағдарлық (жобалау), орындаушылық (оқу процесін ұйымдастыру және игеру), рефлексивті-бағалаушылық (жоспарланған нәтижелерді талдау) жүзеге асыруды ескеретін болашақ бастауыш сынып мұғалімінің әдістемелік білімінің бағдарламасына енгізілген бағдарлама ретінде қарастырамыз.

Мұндай бағдарламаны (технологияны) дайындау үшін ең ыңғайлы және тиімдісі Ж.А. Шоқыбаев ұсынған жалпыдидактикалық тәсіл. Ғалым келесі кезеңдерді бөліп көрсетеді: «Негізгі идеяны таңдау

және негіздеу (педагогикалық технология философиясы); технологияның мақсатты тұжырымдамасын дайындау және оқу мақсаттарын сатылап жүйелеу; оқытудың мазмұнын, әдістерін, түрлерін жобалау; оқу процесіндегі технологияны жүзеге асыру құралдарының жүйесін дайындау; оқушылардың оқу жетістіктерін бақылау және бағалау жүйесін дайындау» [3].

Осы тәсілге сүйене отырып, біз сәйкес технологияны құруда алдыңғы екі кезеңді сақтаймыз, ал қалғанын келесі түрде жасаймыз: мазмұнды жобалау; технологияның процесуалдық жақтарын оқушылардың іс-әрекет әдіс-тәсілдері арқылы сипаттау; құралдық (инструменттік) жақтарын оқытудың бағдарламасы, оқу әдебиеті, техникалық құралдар арқылы сипаттау; рейтингтік бақылау жүйесін сипаттау.

Біз ұсынып отырған тәсілдің ерекшелігі, біріншіден, жоғары кәсіби педагогикалық білім беру парадигмасына сүйенеді; екіншіден, диагностикалық білікті қалыптастыру процестері мен процедуралары болашақ мұғалімнің дайындығын әдістемелік жүйесіне енгізілуі керек; үшіншіден, диагностикалық білікті қалыптастыру үшін студенттерде психологиялық-педагогикалық даярлығы барысында алған диагностикалық білімнің нақты бір деңгейі болуы керек. Бұлардың бәрі дайындалатын технологияда бейнеленуі керек.

Сондықтан, біз, ең алдымен, дайындалып отырған технология келесі кәсіби білім беру міндеттерін шешуге мүмкіндіктер туғызуы керек деген ойдамыз:

- студенттерді болашақ кәсіби біліктің барлық құрылымдық элементтерін көрсете отырып және ол элементтерге бастауыш сынып мұғалімінің жаңа кәсіптік диагностикалық біліктерін енгізе отырып оқыту;

- студенттер әр біліктің «іс-әрекеттік» мазмұнын меңгеруін қамтамасыз ете отырып, диагностикалық біліктерді қалыптастыруда іс-әрекеттік тәсіл қолдану;

- студенттердің диагностикалық білікті жүйелі және бірізді игеруін қамтамасыз ету және сәйкес біліктердің қалыптасу деңгейін бірізді қадағалау.

Бұл баяндалған кәсіби білім беру міндеттерін шешу болашақ бастауыш сынып мұғалімінің диагностикалық білігін қалыптастыру технологиясын құру негізіне салынған жалпы және жекелей қағидаларды жүзеге асырумен байланысты.

Олардың біріншісі – әдістемелік дайындық жүйесінің тұлғалық бағдарлау қағидасы. Бұл қағиданың мән-мағынасы, Н.Л. Стефанованың пікірінше, болашақ мұғалімнің барлық әдістемелік дайындық жүйесін құруда және оның жұмысының механизмдерін дайындауда студентке тұлғалық маңызды болатын кәсіби сапалары пайда болатындай жағдай туғызатын компоненттер алдыңғы қатарға шығады [4]. Мұғалімнің диагностикалық білігін қалыптастыру көзқарасынан қарағанда бұл қағида технологияның келесі негізгі шарттарын сипаттайды: диагностиканы іске асырудағы әр студенттің субъективті тәжірибесін айқындау, оны талдау және әлеуметтендіру; диагностикалық біліктерді игеру бойынша студенттердің оқу жұмысының қалыптасып келе жатқан тәсілдерін қадағалау; әдістемелік, оның ішінде диагностикалық білікті орындауда әртүрлі мазмұнды тәжірибе алмасуға бағытталған оқытушы мен студенттің ынтымақтастығы; студенттің тұлғалық маңызды кәсіби сапаларын нормативті іс-әрекет (яғни теориялық оқуда алатын үлгі, нормативтер) игеру арқылы ғана емес, сол сияқты өздік танымдық іс-әрекет процесінде субъективті тәжірибені үнемі байыту, өңдеу арқылы да дамытатын жағдайлар жасау. А.Ш. Байтукаеваның пайымдауынша да бұл қағиданы жүзеге асыру студенттердің диагностикалық іс-әрекетті ұйымдастыру тәсілдерін және іске асыруды тез және тиінақты, жеңіл және берік игеруін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, яғни танымдық қабілетті тұлғалық қасиеттер ретінде қалыптастыру болып табылады [5].

Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің диагностикалық білігін қалыптастыруда күтілетін нәтижелерді бөліп көрсеткен деңгейлерге сәйкес сипаттайық.

Әдістемелік сауаттылық деңгейі. Бұл деңгей дербестіктің бірінші деңгейінде диагностикалық білімді қайта жаңғырту, белсендендіру және қолданудан, яғни студент үлгі бойынша немесе бірнеше рет қайталау арқылы бекітілген стандартты үйреншікті жағдайда әрекет еткенде көрінеді. Студент диагностикалық әрекеттерді осы деңгейде игерді деп есептейміз, егер ол:

- диагностиканың негізгі міндеттерін сипаттауда қажетті тілдік құралдарды (символдарды) пайдаланса; терминдер мен атауларды дұрыс қолданса;

- диагностика нысандарын бөлу тәсілдерін көрсетсе;

- пәнді диагностикалау нысандары ретінде меңгерсе;

- нақты дидактикалық бірліктерді және оқу материалы мазмұнының басқа да құрылымдық элементтерін; іс-әрекеттердің нақты түрлерін (амал-әрекеттер); оқу материалын игерудің кейбір сапалық сипаттамаларын бөліп көрсетсе;

- диагностиканы іске асыру кезеңдері жайында;
- диагностика құралдары мен әдістері жайында түсініктері болса;
- оқушылардың нақты дидактикалық бірліктерді меңгеруі бойынша диагностикаланатын мақсаттарды тұжырымдаса;

- нақты дидактикалық бірліктерді меңгеруді диагностикалауға бағытталған жаттығуларды бөліп көрсетсе;

- нақты дидактикалық бірліктерді меңгеруде бақылау нүктелерін бөліп көрсетсе.

Әдістемелік құзырлылық деңгейі. Бұл деңгей дербестіктің екінші деңгейінде диагностикалық білімді қайта жаңғырту, белсендендіру және қолданудан, студент өзгертілген, күрделендірілген жағдайда әрекет еткенде көрінеді. Студент диагностикалық әрекеттерді осы деңгейде игерді деп есептейміз, егер ол:

- жаңа оқу материалында диагностика нысандарын бөліп көрсетсе;

- әртүрлі логикалық мағынасы бар бірнеше дидактикалық бірліктер және жаңа танымдық құралдар қамтыған тақырыпты меңгеру бойынша диагностикаланатын мақсаттар тұжырымдаса;

- дидактикалық бірліктер және жаңа танымдық құралдардың меңгерілгендігін диагностикалауға бағытталған тапсырмаларды бөлсе, іріктей алса;

- оқушылар тақырып, бөлімді меңгеруде бақылау нүктелерін бөліп көрсетсе;

- кейбір диагностикалық әрекеттерді орындауды негіздей алса;

- нақты дидактикалық бірліктер мен мүмкін болу нәтижелердің меңгерілуін тексеру үшін өздігінен диагностикалық тапсырмалар дайындаса және жоспарланған дидактикалық бірліктермен салыстыру үшін оларды оқытуды жобалау процесінде диагностикалық құралдар пайдаланса;

- тестілеудің, басқа да бақылау тапсырмаларының нәтижелерін талдаса, талдау схемасын жасаса, тексерілетін біліктер топтарын бөліп, жіктесе;

- педагогикалық іс-тәжірибе кезінде жасалатын диагностикалық әрекеттер мысалдарын келтірсе; өз әрекеттерін талдаса;

- алған нәтижелерді біраз түсіндіре алса, оларға сапалық сипаттама берсе.

Әдістемелік іс-әрекет деңгейі. Бұл деңгей студенттердің жаңа жағдайдағы өздік іс-әрекетімен сипатталады. Ондай жағдайда диагностикалық процестің мән-мағынасына терең үңіліп, түсіну, диагностикалық іс-әрекетті ұйымдастыру және іске асыру барысында оның негізгі заңдылықтарын түсіне қолдану талап етіледі.

Студент диагностикалық білікті игерді деп есептейміз, егер ол:

- тақырыпты оқытуды жобалауда өз ынтасымен оқытудың диагностикаланатын мақсаттарын тұжырымдаса, диагностиканың барлық кезеңдерін бөлсе, диагностикалық тапсырмалар іріктесе немесе дайындаса, мақсатқа жету деңгейлері мен критерийлерін және нәтижелерді бағалау нормасын сипаттаса және т.с.с., яғни диагностикалық әрекеттердің барлық жиынтығын жоспарласа.

- диагностика проблемасын өздігінен көріп, қоя білсе және оны шешсе:

- а) оқушылардың теориялық материалды меңгеруі және оны қолдануы;

- б) оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекеттің тәсілдерін, құралдарын және әдістерін игеруі;

- в) оқушылардың оқыту процесіне қарым-қатынасы (қызығуы, қажеттілігі, ...) және т.с.с.

- кіріспе, ағымды және қорытынды диагностика үшін диагностикалық тапсырмалар іріктеп ала алса немесе дайындаса; диагностикалық шаралар жүргізсе және алған нәтижелерге сапалық баға берсе, білімдегі, оқу-танымдық іс-әрекеттің тәсілдерін, құралдарын және әдістерін меңгерудегі олқылықтарды жою шараларының жоспарын жасаса;

- диагностика мәселелеріне тұрақты қызығушылық көрсетсе, диагностикалық шараларды өздігінен жүргізе алса, бақылай алса, алған мәліметтерді талдай және жалпылай алса, өзінің іс-әрекетін және жеткен жетістіктерін талдай алса.

Сондықтан, біз дайындап отырған технология келесі кәсіби білім беру міндеттерін шешуге мүмкіндіктер туғызу керек деген ойдамыз:

- әдістемелік дайындық жүйесін тұлғалық бағдарлау қағидасы негізінде жүзеге асырылатын жоғары білім берудің гумандық және гуманитарлық идеяларын іске асыру;

- оқыту процесін жетілдіру үшін диагностиканың мүмкіндіктері жайында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің мағлұматтарын кеңейту арқылы және білімгерлердің рефлексивті ойлауы мен әдістемелік тәжірибесін дамытуға қолайлы жағдай туғызу негізінде оқытуды жобалауда жүзеге асырылатын болашақ бастауыш сынып мұғалімінің әдістемелік мәдениетін көтеру;

- білімгерлер әр біліктің «іс-әрекеттік» мазмұнын меңгеруін қамтамасыз ете отырып, диагностикалық біліктерді қалыптастыруда іс-әрекеттік тәсіл қолдану;
- білімгерлерді жалпы оқулық, жалпы мәдениеттік және танымның арнайы әдістері мен құралдарын игеру бойынша жеке өздік іс-әрекетке ынталандыру;
- білімгерлердің диагностикалық білікті жүйелі және бірізді игеруін қамтамасыз ету және сәйкес біліктердің қалыптасу деңгейін бірізді қадағалау.

Бұл көрсетілген кәсіби білім беру міндеттерін шешу болашақ бастауыш сынып мұғалімінің диагностикалық білігін қалыптастыру технологиясын құру негізіне салынған жалпы және жекелей қағидаларды жүзеге асырумен байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Назарбаев Н.А. Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру // Оңтүстік Қазақстан, 2017, 12 сәуір.
- 2 Чекина Л. Педагогическая диагностика нравственной воспитанности, www.relga.ru, 2005. 32 б.
- 3 Шоқыбаев Ж.А., Ильясова Г.У. Дидактические принципы составления учебных книг // Вестник АПН, 2016. – 3-7 б.
- 4 Байтукаева А.Ш., Смагулова А.С. Диагностическое обеспечение контроля знаний студентов в условиях модернизации образования... Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. «Педагогика ғылымдары» сериясы, №1(57), 2018. – 62-67 б.
- 5 Кенжан А.М. Педагогикалық диагностика. Оқу құралы / Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің редакциялық баспа кеңесі ұсынған. – Алматы, 2015. – 25 б.

УДК 378.14
МРНТИ 14.35.07

А.М. Суғуралиева¹

¹«6D010200 – Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі»
Мамандығының 3 курс докторанты
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті,
Қызылорда қ., Қазақстан Республикасы

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ МӘНІ

Аңдатпа

Кәсіби құзіреттілік жоғары кәсіби білім беру процесінде қалыптасатын адам кәсібилігі үшін қажетті құрамдас болып табылады. Сонымен қатар, кәсіби құзіреттілік адамның шығармашылық және кәсіби әрекетін, оның танымын анықтайды. Берілген мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігінің мәні қарастырылады. Мақаланың мақсаты ретінде мәселені жиынтықтау және жүйелендіру, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігінің рөлі мен орнын анықтау саналады. Берілген зерттеу жұмысының мақсатына жету үшін білім берудегі кәсіби құзіреттілік бойынша ғалымдардың кейбір қорытындылары қарастырылады. Кәсіби құзіреттілікті терең зерттеу ұғымның болашақ мұғалімдер үшін маңыздылығы бекітіледі. Зерттеуде заманауи қоғамдағы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігі мәселесіне байланысты ресейлік және отандық ғалымдар жұмыстарын салыстыру, жүйелік талдау әдісі қолданылды.

Түйін сөздер: кәсіби құзіреттілік, мұғалім, білім, тұлға, оқу-тәрбие процесі.

Сугуралиева А.М.¹

¹докторант 3 курса специальности «6D010200 – Педагогика и методика начального обучения»
Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата,
г. Кызылорда, Республика Казахстан

СУЩНОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

Профессиональная компетентность является необходимым компонентом профессионализма человека, формируемым в процессе высшего профессионального образования. Кроме того, профессиональная компетентность определяет творческую и профессиональную деятельность человека и его познание. В данной статье рассматриваются сущность профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов. Целью настоящей статьи являются обобщение и систематизирование данной проблемы, определить роль и место профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов. Для достижения цели в данном исследовании рассматриваются некоторые выводы ученых по проблеме профессиональной компетенции в образовании. Утверждается, что глубокое изучение профессиональной компетенции позволит понять важность для будущих учителей. В исследовании использованы методы системного анализа, сопоставления российских и отечественных работ по проблеме профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов в современном обществе.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, учитель, образование, личность, учебно-воспитательный процесс.

A.M. Suguraliyeva¹

¹Doctoral student of the 3rd course of the specialty
«6D010200 – Pedagogy and Methods of Primary Education»
Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kyzylorda, Kazakhstan

ESSENCE OF PROFESSIONAL COMPETENCE FUTURE TEACHERS OF PRIMARY CLASSES

Abstract

Professional competence is a necessary component of human professionalism, formed in the process of higher professional education. In addition, professional competence determines the creative and professional activities of a person and his knowledge. This article discusses the essence of professional competence future teachers of primary classes. The purpose of this article is to generalize and systematize this problem, to determine the role and place of professional competence future teachers of primary classes. To achieve the goal, this study discusses some of the findings of scientists on the problem of professional competence in education. Approved, that a deep study of professional competence will make it possible to understand the importance for future teachers. The study used methods of system analysis, comparing Russian and domestic works on the problem of professional competence future teachers of primary classes in modern society.

Keywords: professional competence, teacher, education, personality, educational process.

Кіріспе. Отандық білім беру саясатының негізгі міндетіне тұлға, қоғам және мемлекеттің басым қажеттіліктеріне сәйкес келетін білім сапасын қамтамасыз ету болып табылады. Отандық білімді модернизациялауға бағытталған барлық бағдарламалар ел азаматтарын оқытудың барлық сатыларындағы сапалық деңгейге кепілдік береді. Бұл педагогикалық кадрларды даярлау жүйесіне болашақ мұғалімдерді бүгінгі күннің емес, ертеңгі күннің талаптарына сәйкес келетін мамандармен қамтамасыз ету жауапкершілігін жүктейді. Қазіргі қоғамның жаңа әлеуметтік-экономикалық шарттарында білім мен руханилық еркін, ізгілікті, шығармашылық тұрғыдан белсенді тұлғаны дамытудың маңызды факторы ретіндегі маңыздылығы артып отыр. Заманауи кезеңдегі мәдени, адамгершілік, эстетикалық құндылықтардың мағыналы қайнар көзіне мектеп пен мұғалім жатады. Ерекше міндет лайықты өскелең ұрпақты тәрбиелейтін бастауыш сынып мұғалімдеріне жүктеледі. Мұндай міндеттерді шешу кәсіби маман, жоғары деңгейлі жалпы және педагогикалық мәдениетке ие адамға тән.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру терең ойлау мен сезіну қабілеті, оқу-тәрбие процесі үлгісін жасау, мектеп тәжірибесіне оқу мен тәрбиенің жаңа идеялары мен технологияларын түрлендіру мен іске асыру бойынша мұғалімдерді даярлаудың өзекті мәселесі. Кәсіби-құзіретті ұстаз оқу қызметінде жоғары нәтижелерге әлеуетті мүмкіндіктерді иеленуімен қатар, оқушының тұлғалық қалыптасуына жағымды ықпал жасайтын тұлға. Сондықтан зерттеу жұмысында қарастырылатын болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін айқындаудың өзектілігі төмендегі себептермен байланысты ойлаймыз: біріншіден, кәсіби құзіреттілігі жоғары мұғалім оқу-тәрбие процесінде шәкірттерінің шығармашылық икемділіктері мен қабілеттерін қалыптастыруға ықпал жасайды; екіншіден, кәсіби құзіреттілігі қалыптасқан мұғалім өз шығармашылық қызметінде жоғары нәтижелерге жетеді; үшіншіден, кәсіби құзіреттілігі қалыптасқан мұғалім жеке кәсіби мүмкіндіктерін тиімді жүзеге асыра алады. Сонымен қатар, білім беру саласы, ортасы мен мазмұны, оқытудың түрлері мен әдістері жаңарды. Білім сапасына талаптар күшейіп, сабақ құрылымы күрделене түсті. Мұның барлығы кәсіби құзіреттілікті арттыруды және болашақ мұғалімдердің кәсіби қызметті жүзеге асырудағы даярлықты қалыптастыруды талап етеді.

Негізгі бөлім. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың алғашқы «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» [1] атты Қазақстан халқына Жолдауының әлеуметтік жаңғырудың жаңа кезеңібағытындағы шаралардың бірінші міндетіне білім беру сапасын жақсарту жатады. Жолдауда Президент мамандар даярлаудың отандық жүйесі нақты еңбек нарығынан тыс қалғандығын айтады. Оқушылардың қабілетін айқындап, кәсіби бағыт-бағдар беру саясатына көшу орта білім берудің ұлттық стандартының негізі болуы тиіс екендігін дәйектейді. Оқулық сапасының төмендігіне тоқталып, мұғалімдер мен оқытушылардың әлеуметтік жағдайын жақсартпаса, білім саласына қатысты көптеген шаралар жүзеге аспайтындығына мән береді. Жолдаудағы білім беру сапасын жақсарту бағытында жасалатын жұмыстар болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігіне ықпал етеді деп ойлаймыз.

Берілген мәселені әр қырынан қарастырылған еңбектерді Ресей ғалымдарының жұмыстарынан көруімізге болады. Ауыл мектептеріндегі болашақ бастауыш сыныптар мұғалімдерінің кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру [2], болашақ бастауыш сыныптар мұғалімдерінің ақпараттық құзіреттілігінің қалыптасуы [3], болашақ бастауыш сыныптар мұғалімдерінің кәсіби құзіреттілігін дамытушы технологиялар құралымен қалыптастыру [4], бастауыш сыныптар мұғалімдерінің арнайы құзыреттілігінің қалыптасуы [5] мәселелерін қарастырған еңбектер назарымызды қажет етеді.

Т.М. Сорокинаның еңбегінде бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігі категориясы мұғалім тұлғасындағы педагог-тәрбиелеуші және балалар психологы ерекшелігін айқындайтын жинақтаушы ұғым ретінде қарастырылады. Оның негізінде ұстаздардың өз педагогикалық мүмкіндіктерін тұжырымдамалық тұрғыдан сезіну, балалар тобының ерекшеліктері, әлеумет өзгешелігінің даму көріністері (қоғамдық құбылыстардың өзекті сипаттамалары, ата-аналар тобының ерекшеліктері және т.б.) жатыр. Тұжырымдамалық сезіну негізгі мақсатты сәтті жүзеге асыру барысындағы кіші оқушылардың жағымды тұлғалық дамуы шарттарын жасаудың педагогикалық технологиялары мен әдістерін іріктеу кезіндегі (көшіру емес!) ұстаздың кәсіби икемділігін анықтайды [6, 53 б.]. Сонымен қатар, ғалым өз зерттеуінде бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігі түсінігін кәсіби даярлық кезіндегі серпінді іс жүргізу, кәсіби өсудің, өзгерудің сипаттамасы ретінде түсіндіреді. Зерттеушінің кәсіби құзіреттілікті болашақ мұғалімнің бірте-бірте кәсібіне бейімделу құбылысы ретінде түсіндіруіне келісеміз.

Болашақ бастауыш мектеп мұғалімдерін кәсіби даярлауды жетілдірудің маңызды жолы ретінде шығармашылық, жеке стильдің ұйымдасуын бағамдайтын мектептің инновациялық қызметіне теориялық және тәжірибелік даярлығын арттыру болып табылады. Осы себептерге байланысты жоғары оқу орнының оқу-тәрбие процесінде студенттердің зерттеушілік және шығармашылық қабілетін дамыту ерекше орын алады. Дәл осы жұмыс болашақ мұғалімдердің заманауи мектептегі жаңа теориялар мен тәжірибелерін көру, мектеп алдында тұрған мәселелерді стандартты емес шешу жолдарын іздеу, жүзеге асыру кезеңіне дейін жеткізу секілді қабілеттерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мұндай жұмыстарды ұйымдастырудың жүйесі кезеңділікті (зерттеу қабілетінің күрделілігіне байланысты), курстық және бітіру біліктілігі жұмыстарын жазу барысындағы зерттеушілік қабілетті қалыптастырудан студенттердің оқу жоспарындағы барлық пәндерді оқудағы зерттеушілік қызмет, ғылыми-зерттеу және шығармашылық жобаларды орындауға ауысуды талап етеді. Бұл жұмыстарды ұйымдастырудың бір шарты ретінде болашақ мұғалімдердің жеке ерекшеліктері және оқу-тәрбие процесіндегі мүмкіндіктерін есепке алу жатады. Әрине осы жүйені басқару арнайы бағдарламаларды

әзірлеуді, дарынды студенттердің тұлғалық-кәсіби дамуының жеке бағдарламаларын енгізуді талап етеді. Бастауыш сыныптары мұғалімдерін жоғары мектепте даярлаудың тағы бір мәселесі студенттердің өз бетімен оқу қабілетін қалыптастырумен байланысты. Осы мәселені шешудің құралы ретінде өзін-өзі бақылау, ағымдағы және қорытынды бақылауға берілген тапсырмаларды біріктірген пәннің оқу-әдістемелік кешендері, электронды білім ресурстары саналады [7, 187 б.].

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігі мәселесіне байланысты зерттеулерді отандық ғалымдар да жүргізіп келеді. Ж.И. Сардарова мен Н.С. Жұмашева [8] өз зерттеулерінде білім берудің жаңа парадигмасы жағдайында педагогтардың кәсіби құзыреттілігін арттыру өзекті мәселе болып табылатындығын негіздейді. Ғалымдар эмоционалды интеллектіні қазіргі педагогтың кәсіби біліктілігінің бір компоненті ретінде қарастыра келе, жеке тұлғаның дамуында, кәсіби салада өзін жүзеге асыруы тек оның өміртәжірибесіне, біліміне, дағды, қабілеттеріне ғана емес, сонымен қатар эмоционалды интеллект деңгейіне тікелей байланысты деп тұжырымдайды.

«Дүниетану» пәнін оқытуға болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің дайындығын қалыптастыру мәселесін қарастырған еңбекте Ж.Р. Жексембаева кәсіби құзыреттілік ұғымын кеңінен талдайды. Педагогтың кәсіби құзыреттілігі – педагогикалық әрекет пен педагогикалық байланыстың қалыптасуын анықтайтын қажетті білім, шеберлік пен дағдыларды иелену. Кәсіби құзыреттілік әдістемелік құзыреттілік бөлігі болып табылатын өзара байланысты құзыреттіліктердің тұтас көп деңгейлі және көп функциялы жүйесі ретінде анықталады. В.А. Адольф педагогтың кәсіби құзыреттілігі құрылымына келесі компоненттерді енгізеді: теориялық-әдістемелік, мәдениеттанулық, пәндік, психологиялық-педагогикалық, технологиялық. В.А. Сластенин түсіндірмесінде кәсіби құзыреттілік педагогикалық қызметті жүзеге асыруда теориялық және тәжірибелік дайындықтың бірлігін көрсетеді. Бұл ретте педагогикалық міндеттерді шешудің сапасы педагогтың кәсіби құзыреттілігінің деңгейі, шеберлігімен анықталады [9, 203 б.]. Демек, жоғарыда аталған тұжырымдамаларды пайдалану болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігінің мәні және негізгі қағидаларын айқындауда маңызды деп ойлаймыз.

Соңғы жылдары отандық жас ғалымдар да кәсіби құзыреттілік мәселесіне ерекше мән беріп келеді. Мәселен, А.М. Абдуллаева өз еңбегінде педагогика ғылымдарындағы «кәсіби құзыреттілік» ұғымының сипаттамасына талдау жүргізеді. Ғалымның пайымдауынша, құзыреттілік ұстаздың кәсіби-тұлғалық белгілерін көрсетеді. Кәсіби құзыреттілік әрбір ұстаздың әрекет сапасын айқындайды және ауыспалы кәсіби ахуалдарда дербес және жауапкершілікпен қызмет атқару қабілетін танытады. Ұстаздың кәсіби белсенділігінің көрсеткіштері олардың өзін-өзі бағалау мен дамытуға дайындығын сипаттайды. Болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру аудиториялық, өзіндік жұмыстар, практикалық сабақтар процесінде жүйелі түрде жүргізілуі керек. Бұл үшін түрлі әдістер мен тәсілдер қолданылып, білім беру технологияларында табысты оқытудың барлық құралдары мен факторлары ескерілген арнайы шарттар мен орта құрылған жөн деп ойлайды [10, 67 б.].

Кәсіби құзыреттіліктің мәні және негізгі қағидаларын қарастырған Г.К. Накыпова кәсіби құзыреттілік өмірлік және кәсіптік міндеттер бойынша тиімді шешімдер қабылдаумен тығыз байланысты екендігін дәйектейді. Кәсіби құзыреттілікті зерттеу кәсіби әрекеттердегі нәтижелерге жетуге бағытталған тұлғаның тәжірибе, білім, шеберлік пен қатынастар бойынша өзара байланыстарды талдау кешенін құрайтындығын айқындайды [11, 209 б.].

Қорытынды. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігінің мәні бойынша тұжырымдалған ойларға байланысты төмендегідей қорытындыларға келеміз:

1. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін ақпараттық және дамытушы технологиялар құралдарымен қалыптастыру. Бүгінгі таңда ақпараттық технологиялар білім берудің жаңа сапалық көрсеткіші болып табылады. Дамытушы технологиялар болса, ақпараттық ортамен тікелей байланысты. Сондықтан болашақ бастауыш сынып мұғалімдері өз ақпараттық қажеттіліктерін қалыптастыра білуі, ақпарат көздерін тиімді түрде іздеу мен талдау, қоғамда қалыптасқан нормаларға сәйкес ақпараттық мәдениетін реттеу секілді т.б. дағдыларын иеленуі қажет.

2. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігі олардың кәсіби даярлығын арттырады. Жалпы кәсіби құзыреттілік астарында сәтті педагогикалық даярлық пен әрекетті қалыптастыру жатыр. Кәсіби құзыреттілік шеңберіндегі кәсіби даярлықты дамытудың негізгі жолдары мыналар деп білеміз: әдістемелік бірлестіктер, шығармашылық топтарда жұмыс жасау; ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу; жаңа педагогикалық технологияларды игеру; түрлі педагогикалық конкурстар, шеберлік сыныптары, форумдарға белсенді қатысу және ғылыми-тәжірибелік конфе-

ренцияларда баяндамалар жасау; жеке педагогикалық тәжірибені жиынтықтау және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану.

3. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін өз кәсіби құзыреттілігін дамыту мен жетілдіріп отыруға баулу. Өйткені, қазіргі ақпараттық технологиялар дамыған заманда мәліметтер күнделікті өзгеріп отырады. Сондықтан кәсіби құзыреттілікті дамыту үшін біліктілікті арттыру курстарына тұрақты түрде қатысу, кәсіби қызметте эксперименттік зерттеулер жүргізіп отыру, инновациялық әрекеттерге бейімделу, ақпараттық ортада бағыт-бағдарын айқындай білу секілді жұмыстар кәсіби деңгейді ілгерілетте түседі. Болашақ мұғалімнің жеке танымдық әрекеті, мақсаты, түрткілері, жоспарын қанағаттандыратын өз бетімен білім алуды да ұмытпауы қажет.

4. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мен дамытуда шығармашылықтың орны ерекше. Шығармашылық жаңашылдыққа ұмтылдыратын, жаңа материалдар мен рухани құндылықтар құратын әрекет процесі. Ол түрлі құралдар арқылы өзінің ішкі түйсігі мен қоғам мүддесінің эстетикалық құндылықтарына сәйкес келетін ойларды жүзеге асырудың іргетасы. Педагогикалық шығармашылық негізінде болашақ мұғалім шәкіртінің бойында құндылықтық, адамгершілік, сезімдік, руханилық секілді қасиеттерді қалыптастыра алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі. Қазақстан Республикасының Президенті Қ-Ж.К. Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – // Егемен Қазақстан. – 2019. – 3 қыркүйек.*

2 *Дмитриева Н.Л. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов сельской школы: на материале образовательной области «Математика». – Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук: 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования. – Великий Новгород, 2004. – 177 с.*

3 *Кюришнова В.В. Становление информационной компетентности будущего учителя начальных классов. – Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук: 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования. – Петрозаводск, 2006. – 210 с.*

4 *Колпакова Н.В. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов средствами развивающих технологий. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук: 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования. – Бийск, 2006. – 217 с.*

5 *Герасименко Е.Н. Формирование специальных компетенций учителя начальных классов у студентов педагогического колледжа. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук: 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования. – Москва, 2008. – 219 с.*

6 *Сорокина Т.М. Развитие профессиональной компетенции будущих учителей начальной школы. – Н.Новгород: НГПУ, 2002. – 168 с.*

7 *Хайрутдинова Р.Р. Современные проблемы профессиональной подготовки учителя начальных классов в вузе и пути их решения // Теория и практика общественного развития. – 2013. – №11. – С.186-188.*

8 *Сардарова Ж.И., Жұмашева Н.С. Білім берудің жаңа парадигмасы жағдайында педагогтардың кәсіби құзыреттілігін арттырудың өзекті мәселелері // Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Хабаршысы. «Педагогика ғылымдары» сериясы. – 2019. – №2(62). – 87-91 бб.*

9 *Жексембаева Ж.Р. Формирование готовности будущих учителей начальной школы к преподаванию предмета «Познание мира» // Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая. Серия «Педагогические науки». 2019. – №2(62). – С.200-207.*

10 *Абдуллаева А.М. Педагогика ғылымдарындағы «Кәсіби құзыреттілік» ұғымының сипаттамасы // Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар Академиясының Хабаршысы. – 2019. – №1. – 64-71 б.*

11 *Накыпова Г.К. Кәсіби құзіреттілік: мәні және негізгі қағидалары // Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы. – 2019. – №1(77). – 205-210 бб.*

УДК: 378.1

МРНТИ 14.01.14

А.Б. Дошыбеков¹, Г.С. Ерданова²

¹PhD доктор

²докторант

Қазақ спорт және туризм академиясы

БОЛАШАҚ ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ ПЕДАГОГЫНЫҢ ИМИДЖДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ КОМПОНЕНТТЕРІ МЕН КӨРСЕТКІШТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада болашақ дене мәдениеті педагогының имидждік құзыреттілігін қалыптастырудың компоненттері мен көрсеткіштері қарастырылады.

Авторлар заманауи білім берудегі құзыреттілік амалдың кейбір ерекшеліктері мен талаптарын аша түскен. Ғылыми әдебиеттерді талдау барысында болашақ дене мәдениеті педагогының имидждік құзыреттілігі ұғымының мәнін ашуға тырысады.

Зерттеушілер «имидж» ұғымының түрлі салада қолданыста екенін анықтаған, натыласақ, бұқаралық ақпарат құралдарында, маркетинг, жарнама және қоғамдық қатынастар жүйесінде белсенді түрде қолданылады, «саясаткердің имиджі», «мұғалімнің имиджі», «мектеп имиджі», «ұйымның имиджі», «спорт имиджі», «спортшының имиджі» және т.б.

Сонымен қатар, болашақ дене мәдениеті педагогының имидждік құзыреттілігі қалыптастырудың құндылықтық-уәждемелік, когнитивті – мазмұндық және рефлексивті-іс-әрекеттік компоненттерін анықтаған. Қарастырылған әрбір компоненттің көрсеткіштері нақтыланады.

Түйін сөздер: құзыреттілік амал, имидж, имидждік құзыреттілік, болашақ дене мәдениеті педагогы, компоненттер.

Дошыбеков А.Б.¹, Ерданова Г.С.²

¹доктор PhD

²Докторант

Казахская академия спорта и туризма

КОМПОНЕНТЫ И ПОКАЗАТЕЛИ ФОРМИРОВАНИЯ ИМИДЖЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Аннотация

В статье рассматриваются компоненты и показатели формирования имиджевой компетентности будущего педагога физической культуры.

Авторы попытались раскрыть некоторые особенности и требования компетентностного подхода в современном образовании.

На основе анализа научной литературы определены сущность понятия «имиджевая компетентность будущих педагогов физической культуры».

Исследователи определяют, что понятие «имидж» употребляется в разных сферах, точнее в средствах массовой информации, маркетинге, рекламе и активно в системе общественных отношений, «имидж политика», «имидж учителя», «имидж школы», «имидж организации», «имидж спорта», «имидж спортсмена» и т.д.

В тоже время были выявлены следующие компоненты имиджевой компетентности: мотивационно-ценностный, когнитивно-содержательный, рефлексивно-деятельностный. Уточнены показатели каждого компонента.

Ключевые слова: компетентностный подход, имидж, имиджевая компетентность, будущий педагог физической культуры, компоненты.

A.B. Doshybekov¹, G.S. Erdanova²

¹doctor PhD

²doctoral student

Kazakh Academy of sport and tourism

COMPONENTS AND FORMATION INDICATORS OF IMAGE COMPETENCE OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHER

Abstract

In article, components and formation indicators of image competence of future physical education teacher are considered.

Authors tried to reveal some features and requirements of competence approach in modern education.

On the basis of the analysis of scientific literature are defined essence of the concept "image competence of future physical education teachers".

The researchers determine that the concept of "image" is used in different spheres, more precisely in the media, marketing, advertising and actively in the system of public relations, "image of a politician", "image of a teacher", "image of a school", "image of an organization", "image of sport", "image of an athlete", etc.

At the same time, the following components of image competence were revealed: motivational and valuable, cognitive and substantial, reflexive and activity. The indicators of each component are specified.

Keywords: competency approach, image, image competence, future physical education teacher, components.

Кез келген қызметті жүзеге асыру сапасы адамның оған деген дайындығына қоғам талаптарымен қойылатын сауаттылық, білім, құзыреттілік немесе мәдениет деңгейіне байланысты. Бүгінгі таңда заманауи жоғары білім беруді реформалау үрдістерінің бірі мамандарды даярлау кезінде басымдықты – құзыреттілік тәсіл ретінде ұсыну болып табылады. Құзыреттілікке кәсіби тұлғаның интегралдық сипаттамасы ретінде жүгіну өткен ғасырдың 60-шы жылдарының соңында ғылыми және практикалық міндет ретінде белгіленді, ол кезде әлемде дамушы және дамыған елдерді таңқалдырған білім дағдарысының жаһандылығын сезіну болды. 1980 жылы "Құзыреттілік: талдау, сын, қайта бағалау" конференциясында (Пенсильвания штаты, АҚШ) құзыреттілік тәсіл өзінің ғылыми негіздемесін алды және бүгінгі таңда бұл тәсіл Батыс Еуропа, АҚШ, Ресей және Қазақстан мектептерінде кеңінен қолданылады [1].

Білім беруге құзыреттілік тәсілді енгізу біріншіден, интеграцияның жалпыеуропалық және әлемдік үрдісімен, экономиканы жаһандандырумен және "жоғары білім берудің еуропалық жүйесінің архитектурасының" үйлесімділігімен ұдайы өсіп келе жатқан процесімен негізделген.

Екіншіден, құзыреттілік тәсілді енгізу мәселесі бойынша нормативтік және теориялық негізделген материалдарды дайындау. Мәселен, егер бұрын жарияланған және іс жүзінде енгізілген тәсілдер ғылыми және педагогикалық қоғамдастықпен қаралып, қабылданса, бірақ директивті түрде бекітілмесе, қазіргі уақытта Еуропа Кеңесі (Мәдени кооперация Кеңесі) құзыреттер мен құзыреттілік тәсілді енгізуді ұйғарды.

Батыс елдерінде және бірінші кезекте АҚШ құзыретті тәсіл білім беру стандарты туралы ресейлік ұғымдарға ұқсас мазмұнды бірліктерді нормалауға бағытталған дәстүрлі кредиттік тәсілдің диалектикалық баламасы ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, құзыреттіліктерді бірінші кезекте жұмыс берушілер мен қоғам бітірушінің кәсіби қызметімен байланысты кейбір ерекше күтулер түрінде әзірлейді және ұсынады. Жеке көрсеткіштердің жұмыс беруші мен қоғамның үміттеріне сәйкестік деңгейі-құзыреттіліктің негізгі көрсеткіші.

Қазіргі педагогикада құзыреттілік тәсілдің мазмұны мен ерекшеліктерін зерттеуге көптеген ғалымдардың жұмыстары арналған [2; 3], оларды талдау келесі қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

1. Құзыреттілік тәсілдің заманауи көріністерінің бейнесі- білім берудің психологиялық-педагогикалық тұжырымдамалары контекстінде қалыптасқан жалпы және жеке даму идеялары болып саналады.

2. Ғалымдар құзыреттілік тәсілді көппәнділікке "пәндік феодализмге" қарсы өзіндік қарама-қайшылық ретінде және бір мезгілде, жеке тұлғаға бағытталған білімнің артық "романтикалық" ұстанымдарының практикалық-бағытталған нұсқасы ретінде қабылдайды.

3. Құзыреттілік тәсілдің категориялық базасы білім беру процесінің мақсатты және мақсатқа сай болу идеясымен тікелей байланысты; бұл ретте құзыреттілік тәсіл: біріншіден, білім беруді еңбек нарығының қажеттіліктеріне сәйкес келтіруге, жұмыс берушілердің құзыретті мамандарды даярлауға тапсырысын іске асыруға мүмкіндік береді; екіншіден, осы тәсілде білім беру нәтижелері білім беру жүйесінен тыс жерлерде маңызды деп танылады; үшіншіден, ол білім беру нәтижелеріне назар аударады, оның үстіне нәтиже ретінде игерілген ақпараттың жиынтығы емес, адамның түрлі проблемалық жағдайларда әрекет ету қабілеті қарастырылады.

Құзыреттілік тәсілді қолдану саласындағы жұмыстарды талдау жаңа білім беру жүйесін жобалау кезінде осы тәсіл шеңберінде оқыту мақсаттары: а) құзыреттілік жиынтығы – Мәскеу психологиялық-педагогикалық мектебі өкілдерінің дамытатын тәсілі (В.И. Байденко, В.А. Исаев, Ю.Г. Татур және т.б.); б) құзыреттілік жиынтығы - РМПИ психологиялық-педагогикалық мектебі ұсынған басқа көзқарас- А.И. Герцен, Н.Ф. Радионова, А.П. Тряпицына, И.С. Батраков, Г.Н. Сериков және т.б. Қазіргі оқытудың мақсаттарын тұжырымдауда екі тәсілдің болуы осы ұғымдарды түсіндіруде екі бағытты туындатады: біріншісі - "құзыр" және "құзыреттілік" ұғымдарының мәнін, құрылымын және мазмұнын теңестіру; екіншісі-оларды ажырату, құзыр пен құзыреттілікті бөлік және тұтас ретінде қарастыру.

Қоғамдық санада белгілі бір қызметтің, жеке немесе ұжымның жетістігі белгілі бір құндылық ретінде имидж идеясы біркелкі қолданылады. «Имидж» ұғымы бұқаралық ақпарат құралдарында, маркетинг, жарнама және қоғамдық қатынастар жүйесінде белсенді түрде қолданылады, «саясаткердің имиджі», «мұғалімнің имиджі», «мектеп имиджі», «ұйымның имиджі», «елдің имиджі», «салауатты өмір салтын бейнесі», «спорт имиджі», «спортшының имиджі», «спорттық команданың имиджі» және т.б. Жақсы имидждің құндылығын ұғыну әлеуметтік тапсырыспен ресімделеді, оған имиджмейкингтің қарқынды дамуы жауап болып табылады.

Бүгінгі таңда болашақ дене мәдениеті педагогының кәсіби қызметінің маңызды бағыттарының бірі өзінің кәсіби қызметі саласына кіретін нысандардың оң имиджін қалыптастыру жөніндегі қызмет - имиджмейкинг болып табылады.

Сонымен бірге, кәсіби құзыреттіліктің түрлі аспектілерін белсенді әзірлеуді айта отырып, біз болашақ дене мәдениеті педагогының имидждік құзыреттілігін қалыптастыру проблемасы арнайы зерттеудің пәніне айналмағанын көре аламыз. Сонымен қатар, әдебиетте "имидждік құзыреттілік" терминінің өзі өте сирек кездеседі, бұл ұғым сөздіктер мен энциклопедияларда жоқ, болашақ дене мәдениеті педагогының имидждік құзыреттілігін қалыптастырудың мазмұнын, әдістері мен технологияларын ашатын жұмыстар да жоқ.

Жоғарыда айтылғандар: имиджмейкингті нәтижелі жүзеге асыруға қабілетті дене мәдениеті педагогтарына қоғам мен мектептің қажеттілігі, осындай педагогтарға әлеуметтік тапсырыс беру және түлектердің-болашақ дене мәдениеті педагогтарының қалыптасқан имидждік құзыреттілігінің жеткіліксіз деңгейіне байланысты осы қажеттілікті толық көлемде қанағаттандыру мүмкін еместігі арасындағы қарама-қайшылықтардың болуы туралы айтуға мүмкіндік береді. Бұл қарама-қайшылық болашақ дене мәдениеті педагогының имидждік құзыреттілігін қалыптастыру мазмұнын ғылыми негіздеу мен іздестіруден тұратын зерттеу проблемасын анықтады.

Жалпыға белгілі болғандай, педагогтың имиджі кез келген басқа маманға қарағанда маңыздылығы жоғары. Дәл осы имидж білім алушылардың түсініктерін, ұстанымдарын, құндылықтарын қалыптастыруға әсер етеді.

Білім алушылар педагогтарды білім мен адамдарды бағалауда объективті; өз пәнін білетін және материалды қолжетімді және қызықты жеткізе алатын; мақсатқа ұмтылған; шығармашылық; болып жатқан оқиғаларға немқұрайлы қарамайтын тұлғаны көргісі келеді. Білім алушылардың пікірінше, оқытушы нақты дикцияға, сауатты сөйлеуге, жағымды дауысқа ие болуы керек. Оқытушының сыртқы келбеті оның визит карточкасы болып табылады, бұл киім мен макияжға ұқыптылықты, киімдегі қатаң және іскерлік стильді, не болмаса әшекейлер, күтілген шаш болуын талап етеді.

Оқытушылардың мынадай имидждік сипаттары: тітіркенгіштік, әділетсіздік, жауапсыздық, немқұрайлылық, ұқыпсыздық, ашуландық, ұялшақтық сынды сапалартеріс бағаланады.

Осылайша, имидждік құзыреттілік нәтижелі өзара іс-қимылдың маңызды құрамдас бөлігі, педагогикалық қызмет тиімділігінің шарты болып табылады. Әрбір оқытушы айқын рефлексияға ие

болуы тиіс, яғни оқушы аудиториясы мен әріптестері қандай қасиеттерге ие екенін және қандай талаптар қоятынын түсінуі, сондай-ақ имиджді өзгерту және оны жақсарту бойынша күш-жігер жұмсауы тиіс.

Алғаш рет "имидждік құзыреттілік" терминін Е.Б. Перельгина ұсынды, ол оны субъектінің ерекше кешенді сапасы ретінде түсіндірген, ол өнімді имиджді құру және имиджді оңтайландыруға бағытталған интерсубъектілі өзара іс-қимыл барысында оны мақсатты түзету жөніндегі қызметке қабілеттілігі мен дайындығын деп білдіреді [4].

Біздің ойымызша, жоғары білім берудің жаңа жағдайында нақты имидждік құзыреттілік мектеп педагогының кәсібилігінің қажетті компоненті, білім беру процесінің әр түрлі субъектілерімен оқытушыны қабылдаудың жоғары деңгейін қамтамасыз ететін педагогикалық құзыреттіліктің ерекше түрі болып табылады.

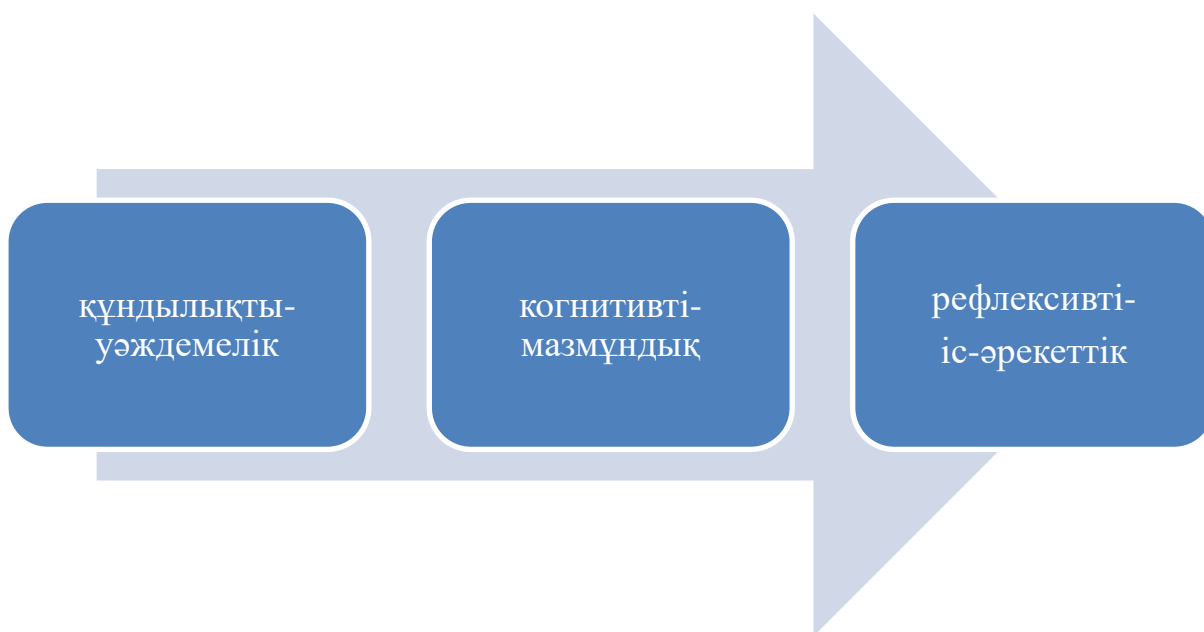
Педагог үнемі имидждік міндеттерді шешеді: өзара іс-қимыл барысында назар аудару және оны басқару; сенім, қызығушылық, психологиялық қауіпсіздік атмосферасын құру (дәл осындай жағдайда жеке тұлға өзін танытады және жақсы дамиды); ақпаратты түсінудің қол жетімділік жағдайын қамтамасыз ету; нақты іс-қимылдарға шақыру. Оқытушының педагогикалық қызметінің басты міндеті-ақпараттық (позициялық) басымдыққа қол жеткізу емес, сонымен қатар бұл оқушының оны естуі, түсінуі, одан әрі жаңалықты меңгергісі келуі маңызды.

Имидж құру арнайы ұйымдастыруды қажет ететін күрделі процесс. Бұл процесс белгілі бір заңдар мен технологиялар бойынша дамып келеді.

Педагогтың имиджін қалыптастыру мәселесі бойынша зерттеушілердің пікірін жалпылап, біз бұл ұзақ процесс, оның тиімділігіне бірқатар жағдайлар әсер етеді деген қорытынды жасадық:

- 1) оқытушыларда өмірлік құндылықтар мен ұстанымдарды дамыту;
- 2) оқытушының оң имиджін қалыптастыру қажеттілігін сезінуі;
- 3) имиджбен жұмыс істеу кезінде өз белсенділігін көрсету;
- 4) оқушы аудиторияның оқытушының жеке тұлғасына және қызметіне қойылатын талаптарын білу;
- 5) оқытушының оң имиджін құрайтын сапаның дамуының бастапқы деңгейін анықтау;
- 6) педагогтың өзін-өзі тану тәсілдерін, сондай-ақ жеке имиджді жобалау дағдыларын меңгеруі;
- 7) имидж қалыптастыру кезінде жүйелілік қағидатын сақтау;
- 8) имиджді қалыптастыру және түзету бойынша жұмыс нысандары мен әдістерінің алуан түрлілігі қағидатын сақтау.

Құзыреттілік – құзыреттілікті иелену ғана емес, сонымен қатар, адамның қызмет пәніне жеке қарым-қатынасы екенін ескере отырып, біз имидждік құзыреттіліктің мынадай компоненттерін бөлдік: құндылықты-уәждемелік, когнитивті-мазмұндық, рефлексивті-іс-әрекеттік (сурет-1).

Сурет-1. Болашақ дене мәдениеті педагогының имидждік құзыреттілігін қалыптастырудың компоненттері

Әрбір компонентке мазмұндық сипаттама беретін болсақ:

Құндылықты-уәждемелік компонент педагогтың имидждік құзыреттілігінің барлық қалған компоненттерін қалыптастыру үшін базалық болып табылады, өйткені имиджмейкингтің табысы, кез келген басқа қызмет сияқты, ең алдымен, жеке тұлғаның оған тиісті бағытталуымен, яғни мотивтердің, қажеттіліктердің, мүдделердің, құндылық бағдарлар мен ұстанымдардың тиісті имиджмейкингіне байланысты.

Құндылықты бағдарлар – бұл кәсіби және тұлғалық имидждің маңыздылығын педагогтың саналы түсінуі, кәсіби-құндылықты бағдарлар жүйесінде анықтаушы ретінде адамгершілік құндылықтарға (адамға деген махаббат пен құрмет, оған жоғары құндылық ретінде көзқарас, басқаларды қабылдау, барлығына оң көзқарас және т.б.) педагогтың бағдарлануы.

Құндылықты-уәждемелік компонент құндылықтық бағдарлардан басқа мыналарды қамтиды: педагогтердің имиджмейкингке деген қызығушылығы; педагогикалық имиджелогия саласында білім мен іскерлікті меңгеру қажеттілігі; жалпы кәсіптік жетістіктерге деген қажеттілікті көрсететін кәсіби міндеттерді шешу кезінде оларды шығармашылықпен пайдалануға уәждеме; өзін-өзі тануға қажеттілік; табысқа жетуге уәждеме.

Осылайша, ынталандыру қызметін орындай отырып, бұл компонент педагогтың имиджмейкингке деген қызығушылығын, оның имидж - технологияларды, әдістер мен тәсілдерді меңгеруге деген уәждемесін, сондай-ақ өзінің имидждік құзыреттілігін дамытуды белгілейді.

Когнитивт-мазмұндық компонент ақпараттық және бағдар беру қызметін орындай отырып, теориялық және әдістемелік сипаттағы имиджелогиялық білімді қамтиды.

Педагогтың қызығушылығы, қажеттіліктері, себептері, құндылықтық бағдарлары мен имиджелогиялық білімі педагогтың имидждік құзыреттілігінің рефлексивтііс-әрекет компонентін құрайтын оның жеке қасиеттері мен имидж қалыптастырушы білімдерінде көрініс табады.

Сонымен, жоғарыда айтылғандарды жүйелей келе, болашақ дене мәдениеті педагогының имидждік құзыреттілігі кәсіби құзыреттіліктің маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастыруға және оны күрделі жүйелі ұйымы бар және құндылықтық-уәждемелік, когнитивті-мазмұндық және рефлексивті-іс-әрекеттік компоненттердің жиынтығы, өзара әрекеттестігі мен өзара кірігуі ретінде әрекет ететін педагогтар тұлғасының интегративті сапасы ретінде айқындауға мүмкіндік береді.

Бұл компоненттердің қалыптасу дәрежесі педагогтардың имиджмейкингті тиімді жүзеге асыру, осы қызметте өз тәжірибесін жетілдіру және оның шекарасын кеңейту дайындығы мен қабілетін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Вербицкий А.А. Компетентный подход в образовании: проблемы и условия реализации // Байкальский психологический и педагогический журнал. – 2006. – №1-2(7-8). – С.25-35.

2 Фролов Ю.В. Компетентностная модель как основа оценки качества подготовки специалистов / Высшее образование сегодня. – 2004. – №8. – С.34-41.

3 Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Интернет-журнал "Эйдос". 2002. – 23 апр. (<http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>).

4 Перелыгина Е.Б. Имидж как феномен интересного взаимодействия: содержание и пути развития: дис.. д-ра пед. наук. – М., 2003. – 1008 с.

МРНТИ 14.35.09

А.С. Минтасова¹

¹6D011000 – Физика мамандығының 3 курс докторанты,
Абай атындағы ҚазҰПУ

БОЛАШАҚ МЕДИЦИНА МАМАНДАРЫН ДАЯРЛАУДА «МЕДИЦИНАЛЫҚ БИОФИЗИКА» ПӘНІН ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі заман талаптарына сәйкес медициналық жоғары оқу орындарында болашақ медицина мамандарын даярлауда медициналық биофизика пәнін оқытуды жаңаша ұйымдастыру мәселесі қарастырылған. Осыған байланысты медициналық биофизика пәнін оқытуда заманауи

талаптарды қанағаттандыратын, ғылым саласындағы жаңалықтар ескерілген жаңа мазмұндағы типтік бағдарлама мен соған сәйкес оқу жоспарын жасау, жаңа оқу құралдарын жазу, студенттің өз бетінше білім алуына және оны меңгеруіне ықпал ететін есептер мен тест жинағын дайындау, яғни «Медициналық биофизика» пәні үшін оқу-әдістемелік кешен құру жұмыстарын жасау қажеттілігі дәлелді баяндалады. Арнайы ғылыми әдебиеттерге жасалған талдаулар, аталған пән бойынша оқу-әдістемелік кешен жасау туралы терең ғылыми тұрғыдан жүргізілетін педагогикалық зерттеулердің қажеттігін көрсетті. Бұл жұмыста осы аталған мәселелерді шешудің жаңа жолдары ұсынылған.

Түйін сөздер: медициналық биофизика, болашақ медицина мамандары, медициналық жоғары оқу орны, студент, кәсіби даярлау.

Минтасова А.С.¹

¹докторант 3-курса КазНПУ им. Абая

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ «МЕДИЦИНСКАЯ БИОФИЗИКА» В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ МЕДИЦИНСКИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Аннотация

В статье изложена проблема организации обучения медицинской биофизики в процессе подготовки будущих медицинских специалистов в медицинских вузах в соответствии с современными требованиями. В связи с этим доказана необходимость создания типовой программы нового содержания, разработки нового учебного плана, разработки новых учебных пособий, подготовки заданий и тестовых сборников, способствующих самостоятельному обучению студента и усвоению им материала, т.е. необходимо создание учебно-методического комплекса для дисциплины «Медицинская биофизика» с учетом нововведений в области науки и соответствующего современным требованиям. Проведенные анализы научной литературы показали необходимость глубоких научных исследований в создании учебно-методического комплекса по данной дисциплине. В этой работе представлены новые пути решения вышеуказанной проблемы.

Ключевые слова: медицинская биофизика, будущие медицинские специалисты, медицинское высшее учебное заведение, студент, профессиональная подготовка.

A.S. Mintassova¹

¹PhD student of the KazNPU named after Abai

ORGANIZATION OF TEACHING "MEDICAL BIOPHYSICS" DISCIPLINE IN THE TRAINING FUTURE MEDICAL EXPERTS

Abstract

The article deals with the problem of Medical Bio-Physics teaching organization in the training process of future medical experts at medical high schools in accordance with contemporary requirements. The necessity of creating a new standard syllabus with new content, compiling a new curriculum, new teaching aids and tests collections promoting students' independent learning and acquiring material has been proved in connection with this matter. There is a need for compiling a new teaching aid for "Medical Biophysics" discipline considering latest innovations in the field of science and corresponding contemporary requirements. Realized analyzes of scientific literature demonstrated the necessity of profound scientific research in creation of an educational complex in this subject. This work shows some new ways of solving above-mentioned problems.

Keywords: Medical Biophysics, future medical experts, Medical Higher School, a student, professional training.

XX ғасырдың соңында басталып XXI ғасырдың басында жалғасқан, бүкіл әлемге тән құбылыс – білім, ғылым және қоғамдық қатынастырдың даму қарқынының үдемелі түрде артуы әлемдегі осы кезге дейінгі қалыптасқан білім беру, маман даярлау және т.б. үрдістердің өзгеруіне үлкен ықпалын тигізеді.

Бұл құбылыстан Қазақстан Республикасы да сырт қалған жоқ, еліміздің бүкіл әлемдік білім беру қауымдастығына енуі, елде қалыптасқан білім беруді түбегейлі өзгертуге алып келді. Соның бір

көрінісі ретінде мемлекетіміздегі медициналық жоғары оқу орындарындағы білім беруді атауға болады. Көптеген жылдар бойы қалыптасқан, болашақ дәрігерлерді дайындаудың «6+1» жүйесі 2007 жылдан бастап «5+2» жүйесіне өтті. Ал қазіргі уақытта, яғни 2019-2020 оқу жылынан бастап болашақ медицина мамандарын даярлауда «5+1» жүйесі бойынша жүргізу қабылданды. Бұл өзгерістер қазіргі қоғам талаптарын толық қанағаттандыратын маман даярлауға қол жеткізеді деп саналуда.

Осыған байланысты нарықтық қарым-қатынастағы бәсекеге қабілетті болашақ дәрігерлерді дайындау медициналық жоғары оқу орындарының және құрамында медицина факультеті бар университеттердің алдында тұрған мемлекеттік, әлеуметтік маңызы бар міндеттердің бастысы деп қарау керек.

Жалпы адам ағзасында орын алатын көптеген құбылыстарды шартты түрде анатомиялық, физиологиялық, химиялық және физикалық деп бөлінетіндігі белгілі. Соның ішінде жүректің қан айдауын, көру, есту, сезу, бұлшық еттің жиырылуы және т.б. физиологиялық құбылыстардың негізі таза физикалық процестерге келіп тіреледі және аталған құбылыстарды физиканың заңдылықтары арқылы ғана түсіндіруге болады. Мысалы, жүректің жиырылуы, көру мен естудің және т.б. құбылыстардың алғашқы қадамы аталған мүшелерде (жүрек құлақшасындағы синус түйінінде, көздің тор қабатындағы таяқшаларында, құлақтың Корти мүшесінде) биопотенциалдың пайда болуын және соның негізінде пайда болған тоқтың жүйке бойымен таралуынан басталады. Бұл құбылыстарың басы аталған мүшелердің жасушасындағы биопотенциалдың пайда болуына тікелей байланысты және оның механизмін толық түсіндіру тек медициналық биофизика пәнінің міндетіне кіреді, яғни бұл таза физикалық құбылыстар. Жүректің жиырылуы мен оның өзгерісін өлшеу мен тіркеуді, яғни электрокардиографияның негізі физикадағы дипольдің потенциалы туралы құбылысқа тікелей байланысты. Ал қан тамырлар жүйесінің күйін анықтау, яғни қан тамырларының қанға толуын зерттеуге арналған электрореография әдісі де физиканың Ом заңы негізінде жүргізіледі, мұның да негізінде физикалық құбылыс жатыр. Мұндай мысалдарды көптеп келтіруге болады [1].

Бүгінгі таңда ядролық медицина үлкен қарқынмен дамуда, оған мысалдар жеткілікті. Аталған әдіс арқылы обыр ауруының пайда болуын жасуша деңгейінде анықтауға қол жеткізілуде. Олардың қатарындағы инновациялық радиотерапевтік құрал «MR Linac», магниттік-резонанстық томография, позитрондық-эмиссиондық томография және т.б. диагностикалық әдістер атомдық физикаға негізделген.

Жалпы медициналық биофизика пәнінің алдында тұрған міндеттері жоғарыда аталған мысалдармен шектеліп қоймайды. Оның міндетіне болашақ дәрігерлерді медицинада қолданылатын заманауи диагностикалық және терапиялық құралдармен таныстыру, олардың жұмыс істеу принциптеріне талдау жасау да жатады. Яғни болашақ дәрігерлерге медициналық техника туралы алғашқы білімнің негізін қалау осы медициналық биофизика пәніне жүктелген [2].

Қазіргі уақытта емдеу ісінде түрлі дәрілермен қатар, көптеген физикалық факторлармен әсер етіп емдеу кең тараған. Оған мысал ретінде электрофорезді, дарсонвальды, ультра және аса жоғары жиілікті, т.б. тоқтарды атасақ болады. Медициналық биофизика пәні осы аталған терапиялық емдеудің физикалық механизмін ашып түсіндіреді. Яғни электр өрісі мен жоғары жиілікті ток арқылы зарядталған иондар мен тоқтың адам денесі арқылы таралуын қарастырады. Бұл жерде электр өрісі, Кулон заңы, айнымалы және тұрақты ток, электромагниттік өріс әсерлерінен адам ағзасындағы иондардың өзгерісін қарастырады [3].

Осы айтылған ойларды және болашақ дәрігерлерді кәсіби тұрғыдан даярлау туралы ғылыми-педагогикалық зерттеулерді басшылыққа ала отырып, жоғары оқу орындарында болашақ медицина мамандарын даярлауда «Медициналық биофизика» пәнінің орны ерекше екендігіне көз жеткізуге болады.

Медициналық жоғары оқу орнында оқытылатын іргелі ғылыми пәндердің қатарына жататын «Медициналық биофизика» пәнінің маңызы туралы М.В. Волькенштейн «Биофизикалық зерттеулер негізі физикалық тұрғыдан жүргізілетіндіктен, биофизиканы тіршілікті молекулалық деңгейден биосфералық деңгейге дейін зерттейтін физика» деп атаған [4, 12 б.]. Ю.А. Владимиров және басқалары «Биофизика – қарапайым өсімдіктен бастап, тірі ағзалардағы жүйелер арасындағы өзара байланыс механизмін атом-молекулалық, субжасушалық, жасушалық, ұлпалық және ағзалық деңгейде қарастыратын физика» деп көрсеткен [5, 19 б.].

ЖОО-да болашақ мамандарды даярлау мәселесіне арналған ғылыми-педагогикалық зерттеулер жетерлік. Бірақ олардың қатарында болашақ медицина мамандарына «Медициналық биофизика» пәнін оқытудың осы заманғы физика мен медицинада ашылған құбылыстар және оларды медицинада қолдану туралы көлемді, терең ғылыми тұрғыдан жүргізілген зерттеу жұмыстары жеткіліксіз.

Жалпы ғылыми-педагогикалық зерттеулерге, түрлі дереккөздерге жасалған талдауларымыз мына жайттарды көрсетті. А.В. Тарасова физикалық практикум арқылы медициналық ЖОО студенттерінің кәсіптік құзыреттілігін қалыптастыруды ұсынған [6]. Ал Н.Г. Арзуманянның, Н.И. Боциев және И.Ф. Боциевтердің ғылыми еңбектерінде медициналық ЖОО-да физикалық эксперимент пен физикалық практикумды оқыту ерекшелігі зерттелген [7-8]. Ю.И. Никитина қазіргі заманғы медицинада түрлі деңгейдегі медициналық-техникалық құралдардың көптеп қолданылуына байланысты, болашақ дәрігерлердің политехникалық құзіреттілігін қалыптастыруда «физика» пәніндегі тақырыптарды кәсіби бағытта қарастыру арқылы іске асырудың жолдарын қарастырған [9]. Д.Б. Бабаев және басқалары өз зерттеулерінде медициналық ЖОО-ның студенттеріне физиканы оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияның дидактикалық мүмкіндіктеріне талдау жасай отырып, әртүрлі кәсіби пәндерден алынған білімдердің интеграциясы, ғылыми зерттеулердің элементтері клиникалық ойлаудың дамуына ықпал ететіндігін атап өткен [10].

Біз ұсынып отырған ғылыми зерттеуге мазмұны бойынша жақын жұмыстың бірі К.Абдыбалиеваның зерттеу жұмысын атауға болады. Оның ғылыми еңбегінде медициналық ЖОО-да медициналық және биологиялық физиканы оқытуды жетілдірудің жолдары берілген. К.Абдыбалиева 1 курс студенттерінің мектептен алған физика, математика және биология пәндері бойынша білім деңгейін анықтап, көрсетілген кемшіліктер бойынша тиісті шаралар жасау арқылы биофизика пәнінің меңгертілуін жетілдіруді ұсынған. Осындай зерттеу жұмыстары Г.В. Чернова, Е.Н. Денисов еңбектерінде де кездеседі. Олар физиология, биология, химия пәндеріндегі заңдылықтар мен түсініктерді, яғни пәнаралық байланысты ескере отырып биофизика пәнін оқытуды айтып өткен [11-12]. Б.С. Уалиханова өз зерттеуінің басты бағыты ретінде пәнаралық байланысты, яғни медициналық биофизика пәнінде қарастырылған түрлі физикалық заңдылықтар мен құбылыстарды «жеке» қарастырмай, олардың клиникалық пәндерде қолданылуын қарастыру арқылы студенттердің пәнге деген кәсіби қызығушылығын туғызуды ұсынған [13]. Қазіргі заманғы медицина өз қызметінде түрлі диагностикалық және терапиялық құралдарды кең түрде қолданады. Ү.А. Байзақ, О.Д. Дайырбеков өз зерттеулерінің басты бағыты ретінде осы мәселеге назар аударған. Олар «Медициналық биофизика» пәнінде заманауи медициналық техникалардың жұмыс істеу принциптерінің физикалық негізін ашып, ол медициналық техникалардың қандай клиникалық пәндерде қажет болатындығын ескере отырып оқытудың жаңа педагогикалық технологиясын қарастырған [14].

Шет елдік ғалымдардан Е.Hofer, J.Naas «Медициналық физика және биофизикаға интерактивті презентация құралдарын енгізу, бұл – дәрістердің сапасын жақсартудың жаңа тәсілі» деп атап өтсе [15], ал V.Nadjimitova, т.б. ғылыми еңбектерінде дәрігер-студенттерді физика және биофизиканы оқуға ынталандырудың жолдарын көрсеткен [16].

Біз жоғарыда қарастырған зерттеулердің арасынан медицина саласына қойылып отырған қазіргі заманғы талаптардан туындайтын, болашақ медицина мамандарын осы талаптар негізінде жаңаша даярлау туралы зерттеулерді кездестіре алмадық. Сонымен қатар қазіргі заманғы жоғары оқу орындарының алдында тұрған үлкен мәселенің бірі – болашақ маманның қажетті білімді өз бетінше тауып, меңгеруіне жағдай жасау және де ықпал ету болып табылады.

Дәстүрлі оқыту технологиясы бойынша жоғары оқу орындарының оқытушылары студенттерге сабақ мазмұнын толықтай түсіндіріп берсе, қазіргі таңда олар берілген тақырыпты өз беттерінше зерттеп, тиісті тапсырмаларды орындап келуі тиіс. Ал оқытушы болса, студенттің тақырыпты қаншалықты терең меңгергенін, тақырыпты толық түсінген-түсінбегендігін анықтап, тиісті педагогикалық іс-шаралар қолданады. Мұны осы заманғы жоғары оқу орындарының білім берудегі соңғы үдерісі деп атауға болады.

Қазіргі кезеңде болашақ медицина мамандарын даярлау мерзімінің қысқаруы және осы мамандарға қойылатын сұраныстар мен талаптардың артуы, аталмыш мамандар даярлау оқу үдерісі мен құрылымын жаңаша жасауды қажет етеді.

Сондықтан медициналық ЖОО-да «Медициналық биофизика» пәнін оқытуда заман мен қоғам талаптарын қанағаттандыратын, ғылым саласындағы соңғы жаңалықтар ескерілген жаңа мазмұндағы типтік бағдарлама мен соған сәйкес оқу жоспарын жасау, жаңа оқулық ұсыну, студенттің өз бетінше білім алуына және оны меңгеруіне ықпал ететін есептер мен тест жинағын дайындау, яғни «Медициналық биофизика» пәні үшін оқу-әдістемелік кешен құру қажеттігі туындайды. Біздің ғылыми дереккөздерге жасаған талдауларымыз, аталған пән бойынша оқу-әдістемелік кешен әзірлеу туралы терең ғылыми тұрғыдан жүргізілетін педагогикалық зерттеулердің керек екендігін көрсетті.

Жоғарыда аталып өткен мәселелерді шешу үшін, өзіндік үлес қосатын медициналық ЖОО-да болашақ мамандарды кәсіби даярлауда медициналық биофизика пәнін оқыту әдістемесін жетілдіруді теориялық тұрғыда терең зерделеу керек.

Бұл айтылғандарды орындау үшін мынадай міндеттер шешілуі тиіс:

- «Медициналық биофизика» пәнін оқытуда физика және медицина ғылымдарының соңғы жаңалықтарын қолдану;
- «Медициналық биофизика» пәніне арналған типтік бағдарламаны жаңа талаптарға сәйкес әзірлеу;
- «Медициналық биофизика» пәнінің мазмұнын заман талаптарын қанағаттандыратын деңгейде қайта қарап, толықтыру;
- оқытудың қазіргі заманғы талаптарына сәйкес, студенттердің медициналық биофизика пәнін өз беттерінше меңгеруін қамтамасыз ететін қажетті оқу-әдістемелік құралдар дайындау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Федорова В.Н., Фаустова Е.В. *Медицинская и биологическая физика.* – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – 592 с.
- 2 *Медициналық биофизика. Типтік бағдарлама. ҚР ДСМ 18.03.2007 ж. бекіткен. 13 б.*
- 3 Улащик В.С., Лукомский И.В. *Общая физиотерапия.* – Мн.: Книжный двор, 2003. – 512 с.
- 4 Волькенштейн М.В. *Общая биофизика.* – М.: Наука, 2002. – 245 с.
- 5 Владимиров Ю.А., Роцупкин А.А., Потапенко А.В. *Биофизика.* – М.: Наука, 1998. – 255 с.
- 6 Тарасова А.В. *Физический практикум как средство формирования профессиональных компетенций студента медицинского вуза: автореф.дис. ... канд.пед.наук.* – М., 2012. – 22 с.
- 7 Арзуманян Н.Г. *Формирование обобщенных экспериментальных умений студентов медицинского вуза в процессе обучения физике: дис. ... канд.пед.наук: 13.00.02.* – Теория и методика обучения и воспитания. – Омск, 2014. – 176 с.
- 8 Боциев Н.И., Боциев И.В. *Особенности физического практикума в медицинском вузе.* – 2013. www.sinp.com.ua/work/657636.
- 9 Никитана Ю.И. *Формирование политехнических компетенции будущего врача в процессе изучения дисциплины «физика и математика»: автореф.дис. ... канд.пед.наук.* – Казань, 2015. – 26 с.
- 10 Бабаев Д.Б., Кожобекова П.Ж., Хаитова Д.Ш. *Роль информационно-коммуникационных технологий в медицинских вузах при обучении физике. Актуальные проблемы современности: Наука и общество, 1/2018.* – С.54-58.
- 11 Абдыбалиева К. *Совершенствование процесса обучения медицинской и биологической физике в медвузе: дис. ... канд.пед.наук: 13.00.02.* – Теория и методика обучения и воспитания (физика). – Бишкек, 2011. – 187 с.
- 12 Чернова Г.В., Денисов Е.Н. *Проблемы преподавание биофизики в медвузе. №78-1, 10.02.2018,* – С.48-52.
- 13 Уалиханова Б.С. *Медициналық жоғары оқу орнында физиканы кәсіби бағытта оқытудың әдістемесі: дис. PhD.* – Алматы, 2017. – 127 б.
- 14 Байзақ Ү.А., Дайырбеков О.Д. *Болашақ дәрігерлерді кәсіби дайындауда медициналық техникаларды қолданудың педагогикалық технологиялары. Монография.* – Алматы: Эверо, 2011. – 320 б.
- 15 Hofer E., Haas J. *The Deployment of Interactive Presentation Media in Medical Physics and Biophysics: a Novel Approach to Improve Quality and Dynamics of Plenary Lectures // Biomedizinische Technik.* – Berlin: Vol. 59, 2014. – P.1226-1229.
- 16 Hadjimitova V., Hristova-Avakumova N., Atanasova L., Antonov I. *How to encourage Medical Students to Learn Physics and Biophysics – a Task with Many Possible Solutions // AIP Conference Proceedings.* – Sofia; Bulgaria: Vol. 2075, 2019.

Ж.Е. Жумаши¹

*¹«6D010200 – Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі»
мамандығының 3-курс докторанты,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті*

БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КРЕАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Осы жұмыста ғылыми әдебиеттерге шолу және белгілі міндеттерді нақты шешу, жаңа мәселелерді анықтау және стандартты емес әдістерді пайдалана отырып, оларды шешу қабілеттерінде көрінетін креативті құзыреттіліктің бастауыш буындағы болашақ мұғалімдер - студенттердің қалыптасуы мен даму үдерісін ұйымдастыру мәселелерін шешуде аналитикалық тәсіл ұсынылған.

Креативті құзыреттілік маманды қалыптастыру үдерісі күрделі және оқыту технологияларын таңдауға ерекше назар аударуды талап етеді. Бұл, ең алдымен, жоғары оқу орнында маманды кәсіби даярлау мәселелерінің бірі оқытудың теориялық және пәндік сипаты мен кәсіби қызметінің пәнаралық практикалық сипаты арасындағы қарама-қайшылықтың болуы болып табылатындығымен байланысты. Егер Кәсіптік оқыту үдерісінде практикалық негізі жоқ және кәсіптік ортаның өзгермелі жағдайларына бейімделу мүмкіндігі жоқ стандартты оқыту технологияларын ғана қолданса, онда бітіруші өзінің кәсіби қасиеттерін көрсете және жүзеге асыра алмайтын жағдай туындайды. ЖОО-да осындай кәсіпқойларды дайындау үшін оқытудың әрбір сатысында олардың креативті құзыреттілігін қалыптастыру және дамыту үдерісін ұйымдастыру – белгілі міндеттердің түпнұсқалық шешімін табу, жаңа проблемаларды анықтау және стандартты емес әдістерді пайдалана отырып, оларды шешу қабілеттілігінде көрінетін тұлғаның интегративті динамикалық сапасы. Осыған байланысты «Сауат ашуды оқыту» пәнін меңгеру барысында болашақ бастауыш сынып мұғалімдері - бакалаврлардың креативті құзыреттілігін қалыптастыру үдерісі ерекше өзектілікке ие болады.

Түйін сөздер: білім берудің жаңартылған мазмұны, педагогтарды дайындау, бастауыш сынып мұғалімдерінің креативті құзыреттілігі, сауат ашуды оқыту.

Жумаши Ж.Е.¹

*¹докторант 3-курса специальности
«6D010200 – Педагогика и методика начального обучения»,
Казахский национальный педагогический университет имени Абая*

ФОРМИРОВАНИЕ КРЕАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

В настоящей работе представлен обзор научной литературы и аналитический подход к решению вопросов организации процесса формирования и развития у студентов - будущих учителей начального звена креативной компетентности - интегративного динамического качества личности, которое проявляется в способности находить оригинальные решения известных задач, выявлять новые проблемы и находить их решения, используя нестандартные методы.

Процесс формирования креативно компетентного специалиста достаточно сложен и требует особого внимания к выбору технологий обучения. Это, прежде всего, связано с тем, что одной из проблем профессиональной подготовки специалиста в вузе является наличие противоречия между теоретическим и предметным характером обучения и практическим межпредметным характером профессиональной деятельности. Если в процессе профессионального обучения использовать только стандартные технологии обучения, не имеющие практической основы и возможности адаптации к изменяющимся условиям профессиональной среды, то возникает ситуация когда выпускник просто не сможет проявить и реализовать свои профессиональные качества. Для подготовки таких профессионалов в вузе целесообразно на каждой ступени обучения организовать процесс формирования и развития у них креативной компетентности - интегративного динамического качества личности,

которое проявляется в способности находить оригинальные решения известных задач, выявлять новые проблемы и находить их решения, используя нестандартные методы. В этой связи особую актуальность приобретает процесс формирования креативной компетентности бакалавров - будущих учителей начальных классов в процессе освоения дисциплины «Обучения грамоте».

Ключевые слова: обновленное содержание образования, подготовка педагогов, креативная компетентность будущих учителей начальных классов, обучение грамоте.

Zh.E. Zhumash¹

¹3-year doctoral student of specialty

«6D010200 – Pedagogy and methodology of primary education»,

Kazakh national pedagogical University named after Abay

FORMATION OF CREATIVE COMPETENCE IN STUDENTS FUTURE TEACHERS OF PRIMARY CLASSES

Abstract

This paper presents a review of the scientific literature and an analytical approach to the organization of the process of formation and development of students-future teachers of the initial level of creative competence-integrative dynamic personality quality, which is manifested in the ability to find original solutions to known problems, identify new problems and find solutions using non-standard methods.

The process of forming a creative competence specialist is quite complex and requires special attention to the choice of training technologies. This is primarily due to the fact that one of the problems of professional training at the University is the existence of a contradiction between the theoretical and subject nature of training and practical interdisciplinary nature of professional activity. If in the process of vocational training to use only standard training technologies that do not have a practical basis and the ability to adapt to the changing conditions of the professional environment, there is a situation when the graduate simply will not be able to show and realize their professional qualities. For training of such professionals in higher education institution it is expedient to organize process of formation and development at them of creative competence - integrative dynamic quality of the personality which is shown in ability to find original solutions of known problems, to reveal new problems and to find their solutions, using non-standard methods at each stage of training. In this regard, the process of formation of creative competence of bachelors - future primary school teachers in the process of mastering the discipline of «Teaching to read and write» is of particular relevance.

Keywords: updated content of education, teacher training, creative competence of future primary school teachers, teaching to read and write.

Қазақстандық білім беру мазмұнын жаңартуға негізделген орта кәсіптік білім беру мәселелеріне деген қызығушылық біздің еліміздің академиялық қоғамдастығының кәсіби білім беру стратегияларының бірі ретінде құзыреттілік тәсілді қабылдау қажеттілігі туралы түсінігін айқындады.

Қазақстандық қоғамның шынайылығы маманның мынадай қасиеттерінің болуын көздейді: ұтқырлық, тез өзгертін жағдайларда әрекет етуге дайындық, креативтілік.

Кәсіби құзыреттілік құрылымындағы креативтілік кәсіби қызметтің әр түрлі кезеңдеріндегі педагогтің шығармашылық жетістіктерін көрсетеді. Сондай-ақ жаңа технологияларды жасау қабілеті ретінде кәсіби өнімдерінің және жоғары нәтижелерге қол жеткізу тұлғаның креативті қабілеттерін іске асыру есебінентүсіндіріледі. Жоғары оқу орны оқытушысының, болашақ бастауыш сынып мұғалімінің педагогикалық қызметінің креативті өнімінің сипаттамасы ерекше болып табылады да, қабылданатын шешімдердің жаңалығы, пайдалылығы, сондай-ақ жалпы педагогикалық қызметтің өнімділігі, энергия шығындарын барынша азайтуды ескере отырып, қызметті оңтайлы ұйымдастырудан көрінеді. Бұл жерде кадрларды кәсіптік даярлаудың қолда бар жүйесі арасында қарама-қайшылық байқалады (көбінесе арнайы білімді, шешімдер алгоритмдерін, өңделген технологияларды қалыптастыруға бағытталған) және білім беру-басқару әдістерін әзірлеу, студенттің білім алуға дайындығын қалыптастыру мен іске асыруды қамтамасыз ететін шығармашылық ойлау, жоғары жағдайларда шешімдер қабылдау белгісіздік пен жауапкершілік, яғни барлық негізгі элементтер жеке кәсіби креативтілікке қатысты құзыреттілік. ЖОО-да осындай кәсіпқойларды дайындау үшін оқытудың әрбір сатысында олардың креативті құзыреттілігін қалыптастыру және дамыту үдерісін ұйымдастыру – белгілі міндеттердің түпнұсқалық шешімін табу, жаңа проблемаларды анықтау және

стандартты емес әдістерді пайдалана отырып, оларды шешу қабілеттілігінде көрінетін тұлғаның интегративті динамикалық сапасы.

Осыған байланысты «Сауат ашуды оқыту» пәнін меңгеру барысында болашақ бастауыш сынып мұғалімдері-студенттердің креативті құзыреттілігін қалыптастыру үдерісі ерекше өзектілікке ие болуда.

Педагогикалық қызметке креативті құзыреттілікті қалыптастыру көптеген ғылыми зерттеулердің пәні болып табылады.

Әлеуметтік топтың теориялық және практикалық сипаттамалары, атап айтқанда оқу тобының ерекшеліктері Г.М. Андреева, Ю.Г. Волков, Р.Л. Кричевский, А.В. Мудрик, А.В. Петровский, С.Д. Поляков, В.Р. Ясницкая және т.б. өз зерттеулерінде көрініс тапты.

Белгілі болғандай, қандай да бір сапаны қалыптастыру үшін оның мәнін анықтау қажет және осыдан кейін ғана оны қалыптастыру мен дамытудың мақсаттары мен міндеттерін қою қажет. Демек, ең алдымен, сұрақтарға жауап беру қисынды: «креативтілік», «құзыреттілік» нені білдіреді; осы САПАНЫҢ мәні қандай; оның даралылық салаларымен байланысы қандай; осы феноменнің дамуына ықпал ету үшін педагогикалық үдерісте қандай мақсаттар қою қажет?

«Креативті құзыреттілік» термині алғаш рет американдық ғалым Джозеф Чилтон Пирстің жұмысында кездеседі. Зерттеушінің пікірінше, белсенді бейнелі ойын қоршаған әлемді шығармашылықпен меңгеруге ықпал ететін тәрбиелеу ісінде үлкен маңызға ие [1, 218 б.].

Педагогикалық сөздікте креативтілік (ағылш. creativity) жеке тұлғаның тұрақты сипаттамасын құрайтын шығармашылық дарындылық, шығармашылыққа қабілеттілік деңгейі ретінде анықталады [2, 147 б.].

Кәсіби педагогикадағы креативтілік шығармашылыққа, жаңа, стандартты емес ойлауға, түпнұсқалық және пайдалы идеялардың үлкен санын құруға қабілеттілік ретінде қарастырылады. Жеке тұлғаның креативтілігі оның өзгеруге, стереотиптерден бас тартуға дайындығын анықтайды, белгісіздік жағдайында күрделі мәселелердің түпнұсқалық шешімін табуға көмектеседі; бұл адамның қоғамда өзін-өзі анықтауға көмектесетін ішкі ресурсы. Креативті, шығармашылыққа және өзін-өзі белсендіруге бағытталған адамдар кәсіби қызметтегі инновацияларға психологиялық дайын, кәсіби «жануға аз бейім» [3, 41 б.].

О.А. Сальникова «креативті құзыреттілік» терминінің мазмұнын негізгі құзыреттілік ретінде ашады, «адамға жағдайды түсінуге және заманауи қоғамның өсу серпінділігі жағдайында жеке және кәсіби өмірде нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді», бірақ бұл ретте аталған құзыреттілікті педагогтардың қосымша кәсіптік білім беру арқылы қалыптастыруға болатынын қарастырмаған [4].

О.Д. Никитин бастапқы түсіну үшін прагматикалық элемент ретінде креативті үдерістің бір құрамдас бөлігінің мазмұнын, не үшін, кім үшін, неге, қалай, бірдеңе жасау керек екенін ашады. Бұл креативті құзыреттілікті қалыптастыру процесі қосымша кәсіптік білім беру арқылы іске асырылуы мүмкін екендігі туралы қарастырылмайды [5].

А.И. Попов креативті құзыреттілік кластерінің маңызды құрамдас бөлігі және жеке тұлғаның сипаттамасы ретінде (білімдермен, дағдылармен, қызмет тәжірибесімен, басқа да жеке қасиеттермен және сипаттамалармен қатар) анықтайды, бірақ бұған дейінгі жұмыстардағы сияқты қосымша кәсіби білім беру арқылы креативті құзыреттілікті қалыптастыру мүмкіндігі қарастырылмайды [6].

О.А. Черепанованың жұмысында негізгі құзыреттілікті өзектендіру білім беру үдерісінің тиімділігінің шарты ретінде қарастырылады, алайда О.А. Черепанова пікірі бойынша креативті құзыреттілік негізгі құзыреттілік болып табылмайды [7].

Жалпы креативті тұлға үшін, Я.А. Пономаревтің пікірінше, қасиеттердің 3 тобы тән:

1. Перцептивті (ақпаратты қабылдауға байланысты): назар аударудың, қабылдаудың ерекше қабілеті, үлкен әсерде болуы.

2. Зияткерлік: түйсіктің болуы, күшті қиял, дара болжау, білімнің кеңдігі.

3. Мінез-құлықты: шаблондардан жиі жалтару, түпнұсқалық, бастамашылдық, табандылық, жоғары өзін-өзі ұйымдастыру, орасан жұмыс қабілеттілігі. Шығармашылықпен айналысу, барлық жаңалыққа қызығушылық, таңқалу қабілеті. Іс-әрекет мотивациясының ерекшеліктері дарынды тұлға креативтілік мақсатына жетуде ғана емес, оның үдерісінде де қанағаттана алады; жаратушының өзіндік ерекшелігі шығармашылық іс-әрекетке деген еңсерілмейтін ұмтылыс ретінде сипатталады [8].

Р.Стернберг креативтілік инвестициялық теориясында креативті қабілеттілікті қалыптастыру және көрсету үшін алты жағдайдың болуы қажет екенін атап өтті:

1. Зияткерлік қабілеттер (жаңа әлемде проблемаларды көруге және ойлаудың үйреншікті тәсілінен аулақ болуға синтетикалық қабілеті; тұрған идеяларды бағалауға мүмкіндік беретін аналитикалық қабілеті; іс жүзінде-контекстуалды қабілеті, ол басқаларды идея құндылығына сендіру білігінен көрінеді).

2. Білімділік (өз қызмет аясы туралы жеткілікті білім болу қажеттілігі).

3. Ойлаудың заңнамалық стилі (өз ұстанымдары мен ой қозғалысының заңдары).

4. Жеке сипаттамалар (кедергілерді жеңуге, ақылға қонымды тәуекелді қабылдауға, белгісіздікке төзуге дайын болу).

5. Ішкі мотивация, міндетке көңіл бөлу.

6. Қоршаған ортаны қолдау [9].

Бұл жұмыста «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарын анықтаудағы А.В. Хуторскийдің ұстанымын қолдаймын. Зерттеуші тұлғаның шығармашылық міндеттерді шешу үшін белгісіздік жағдайында білімді жұмылдыра және өзектілендіре отырып, нәтижелі және шығармашылық әрекететуге мүмкіндік беретін қабілетін – креативті құзырет және тиісінше креативті құзыреттілікті бөледі [10, 60 б.].

Д.Эрпенбек пен М.Зауер креативті құзыреттілікті «белгісіздік және белгісіздік жағдайларындағы жаңа өндіріс алғы шарты» ретінде сипаттайды, оны келесі аспектілердің арақатынасы ретінде көрсетеді:

- әдістемелік – проблемалы және абстрактылы ойлау, риторика, талдау және т.б. көмегімен проблеманы шешудің креативтілігі мен техникасы;

- процессуалды – әдістер, ұстанымдар, техника және нысаны, олар «идеялар өндірісін ғана емес, шешімнің барлық даму барысын қамтиды; ықпал ету мен басқаруға беріледі»;

- тұлғалық – жеке тұлғаның қасиеттері: креативтілік, қарым-қатынас, мотивация және т.б.;

- панорамалы – осы процестің барлық қатысушыларының құзыретін қалыптастыру және өзара іс-қимыл жасау шарттары [11, 65 б.].

Осылайша, «креативті құзыреттілік» ұғымы деп мәні ұстанымды жаңа идеяларды құруға, проблемаларды еріксіз шешуге әкелетін креативті қызметті жүзеге асырудың тиімділігін қамтамасыз ететін арнайы білім, білік, уәждер жүйесін және жеке қасиеттердің жиынтығын қамтитын тұлғаның интегративті қасиетін түсіну керек. Сондай-ақ, жеке тұлғаның креативті құзыреттілігін қалыптастыру деңгейі жоғары болған сайын, оның жасампаздық еңбегі соғұрлым тиімді болады. Осының барлығы болашақ мамандардың, әсіресе оның креативті құрамдас бөлігінің кәсіби дайындығын жетілдіру қажеттілігін өзектендіреді, бұл құзыреттілік негізде білім берудің жаңартылған мазмұны жағдайында күшейтіледі.

Студент-болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің креативті құзыреттілігін қалыптастыру барысында төрт кезең ұсынылған: дайындық, кіру, қалыптастыру, талдау. Креативті құзыреттілікті қалыптастыру мақсаты студенттер оқытудың қандай да бір кезеңінде жүзеге асыра алатын креативті іс-әрекет сипатымен анықталады. Әр кезеңдерде модельдің барлық компоненттерінің өзара байланысы көрсетілген: оқытудың мақсаты, әдістері мен түрлері, оқыту мазмұны, оқыту құралдары.

Мақсаттылық принципі бастауыш сынып мұғалімдерінің креативті құзыреттілігін қалыптастыру әдістемесінің мақсаты компонентінің нормативтік-құқықтық құжаттарда көрсетілген білім беру жүйесіне қоғамның әлеуметтік тапсырысына бағдарлануын негіздейді.

Зерттеудің бірінші кезеңінде біз 2 және 3 курс студенттерінде креативті құзыреттілік деңгейіне мониторинг жүргіздік және 2 курста креативті құзыреттілік деңгейі төмен 18 адам (69,2%), орташа деңгей – 8 адам (30,8%), жоғары деңгей – 0 адам (0%) екендігін анықтадық. 3 курста диагностика нәтижелері келесідей болды: 24 студент (64,9%) креативті біліктілік деңгейі төмен, 13 студент (35,1%) – орташа деңгей, 0 студент (0%) – жоғары деңгей.

Осылайша, біз бір де бір студенттің креативті құзыреттілік деңгейі жоғары болмағанын анықтадық, 2 және 3 курста студенттердің көпшілігі креативті құзыреттілік деңгейі төмен болды (2-курс – 69,2%, 3-курс – 64,9%), дегенмен креативті құзыреттілік деңгейі орташа студенттер болды (2-курс – 30,8%, 3-курс – 35,1%). Осы диагностиканың нәтижелері бойынша біз әрбір студенттің креативті құзыреттілігін дамыту үдерісін болжадық.

Зерттеудің келесі кезеңінде біз «Сауат ашуды оқыту» пәнін меңгеру аясында креативті құзыреттілікті қалыптастыру үдерісіне кірістік. Креативті құзыреттілікті қалыптастыру кезінде біз келесі тәсілдерге сүйендік: құзыреттілік, жүйелік-әрекеттік және герменевтикалық.

Құзыреттілік тәсіл (А.Л. Андреев, А.Г. Бермус, Э.Ф. Зеер, И.А. Зимняя, В.В. Краевский, О.Е. Лебедев, Дж.А.В. Хуторский және т.б.), жеке тұлғаның белгілі бір құзыреттер мен құзыреттіліктерді қалыптастыруды болжайтын (креативті құзыреттілікті зерттеуде), жоғары оқу орындарының түлектерін белгілі бір саладағы мамандар ретінде ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғалар, ұжым мүшелері және қазіргі қоғам ретінде жан-жақты даярлауды білдіреді.

Бұл тәсіл білімділік компонентін практикалық бағдар тұрғысынан күшейтеді, осылайша тұлғаның дамуына, оның өзін-өзі жүзеге асыруына және өзін-өзі белсендіруіне көмектеседі, бұл біздің жағдайда қалыптасатын құзыреттіліктің ерекшелігіне байланысты ерекше маңызға ие.

Бұл зерттеу барысында студенттердекреативті құзыреттілік құрылымына кіретін креативті, коммуникативтік, топтық құзыреттілік пен жеке тұлғаның сапасы дамытылды (табысқа жетуді ынталандыру, білім алу, тәуекелге бейімділік, бастамашылық), олардың топта жұмыс істеу, идеяларды жасау, әртүрлі міндеттерді шешу, жаңа өнім жасау бойынша тәжірибесін байытты.

Жүйелі-әрекеттік тәсіл шеңберінде (А.Г. Асмолов, Л.С. Выготский, С.В. Дмитриев, Н.Г. Кудрявцева және т.б.), оның негізінде таным үдерісі білім алушыларға ақпарат беру арқылы емес, өзінің белсенді қызметі барысында жүзеге асырылуға тиіс деген ереже ұсынылды, зерттеу негізінде мақсаты, мазмұны, әдістері, формалары, құралдары, нәтижелерін бағалау және қызметінің рефлексиясы сәйкестігін сақтай отырып, қызметті кешенді іске асырылды. Оқу және оқудан тыс іс-әрекеттерді, дараландыру мен саралауды ұйымдастыруға шығармашылық көзқарасты қолдана отырып, әр студентке әр түрлі қызмет түрлері арқылы өзіндік даму траекториясын құруда таңдау мүмкіндігі берілді. Әрбір студент іс-әрекеттің белсенді қатысушысы болды, «көшбасшы», «іске асырушы», «идея генераторы» және т.б. рөлдерді өз мойнына алды.

Герменевтикалық тәсілге қатысты (М.М. Бахтин, А.А. Брудный, Ю.В. Сенько, М.Н. Фроловская, Ф.Шлейермахер және т.б.), біз «Мен және басқалар» тіркесін түсінетін шығармашылық үдерісті жүзеге асырдық, нәтижесінде «Жаңа бір нәрсе» пайда болады, өзіндік метақызмет, яғни іс-әрекетті ұйымдастыру бойынша қызмет.

Жоғары оқу орнындағы ғылыми-зерттеу компонентінің рөлін өзектендіруді, білім беруді ізгілендіру және ізгілендіру аясында ерекше өзара іс-қимыл жасауға бағдарлануды, сондай-ақ «шығармашылықты қызметтің барлық түрлері мен жанрларында қолдану мүмкін» фактісін ескере отырып, білім беру үдерісін ұйымдастырудың бір нұсқасы ретінде «ғылыми-зерттеу қызметінде педагогикалық үдеріс субъектілерінің өзара іс-қимыл жасау әдісін» түсінетін ғылыми шығармашылық ұсынылады, сонымен қатар оны іске асыру бірнеше кезеңдерден өтуді болжайды: тура (мониторинг және диалог) және дәйекті («кездесу», түсіну, ойлау, қызмет).

Сонымен, креативті құзыреттілікті қалыптастыру үдерісі «Сауат ашуды оқыту» үдерісі аясында мазмұнды жүзеге асырылды.

«Сауат ашуды оқыту» оқу курсы тілдік іс-әрекет түрлерін (айтылым, тыңдалым, оқылым, және жазылым), 5-7 жастағы балалардың психологиялық және физиологиялық ерекшеліктерін, бірінші сынып оқушыларын сауат ашуға оқытудың жүйелі үйретумен сипатталады.

2 және 3 курстарда сабақтар келесідей ұйымдастырылды. Сабақ басында жаттығу жүргізілді (креативті, интеллектуалды, коммуникативтік, командалық), одан кейін студенттер креативті техникамен (мысалы, синектика, ментальды карта, себеп-салдарлық диаграмма және т.б.) танысты. Келесі кезеңде эвристикалық сұрақтар, проблемалық жағдайлар, синектика, эмпатия және т.б. әдістердің көмегімен тақырыпты (мысалы, «Сауат ашуды оқытудың негізгі кезеңдері»), сондай-ақ игерілген креативті техникалардың көмегімен зерттеу жүргізілді. «Себеп-салдық диаграмма» креативті техникасын пайдалана отырып, студенттер зерттеу проблемасын оның пайда болу себептері мен түрлі салдар тұрғысынан пысықтап, нәтижелерін себеп-салдарлық диаграммада айқын көрсете отырып, зерттеу мәселелерін қарастырды. Мұндай іс-әрекеттің нәтижесінде студенттер бұдан әрі жұмыс істеген зерттеу мәселесін тұжырымдады.

«Балалардың сауат ашуға дайындығын зерттеу» бөлімін оқу аясында студенттер балалардың сауат ашуға дайындығы бойынша сабақтарды жобалады. Жұмыстың осы түрін ұйымдастыру кезінде эвристикалық, зерттеушілік, рефлексиялық әдістері қолданылды, креативті техниканы, шығармашылық ойлауды дамытуға, өзара түсіністікті, әртістік, табысқа жету уәждемесін, әртістік, тәуекелге және бастамашылыққа бейімділігін дамытуға арналған жаттығулар қолданылды. Жоба әдісіне ерекше көңіл бөлінді, соның арқасында студенттер педагогикалық өнімді (оқу сабақтарын ұйымдастыру бойынша жоба) жасады, педагогикалық тәжірибе кезінде жүзеге асырды және 2 және 3 курс студенттері арасындағы жобалар конкурсында қорғалды.

Осылайша, «Сауат ашуды оқыту» пәнінің мазмұны креативті құзыреттілікке кіретін жеке тұлғаның әрбір құзыреттілігі мен сапасын тиімді дамытуға, әр сабақта креативті техника мен жаттығуларды қолдануға мүмкіндік берді.

Жоғарыда атап өткендей, болашақ педагогтардың креативті құзыреттілігін қалыптастыру үдерісін ұйымдастыру өтпелі және дәйекті кезеңдердің өтуін білдіретін ғылыми шығармашылық көмегімен жүзеге асырылды. Ең алдымен, студенттер әртүрлі топтарда жұмыс істеу тәжірибесі болуы үшін микрогрупптар құрамының тұрақты ауысымы пайдаланылды. Ғылыми шығармашылықтың бірінші фазасы жүзеге асырылды – «кездесу» бірлескен қызмет процесінде эмоциялық уайымдауды құруға негізделген, онда өз пікірінің ашық көрінісі құпталды. Мұндай тұлғааралық өзара іс-қимыл әр түрлі сезімдер, эмоциялар, соның ішінде ұжымдық сезімдер – ортақ қуаныш, құмарлық, толқу және т.б. көріністерімен сүйемелденді, олар бірдей болуы мүмкін (эмпатия), сондай-ақ басқа адамның сезімдерімен салыстырғанда өзге де (жанашырлық) бола алды. Өз ішкі тәжірибесі арқылы субъектілер мотиві, ұмтылыстары, мағынасы, идеялары сезілді. Бұдан әрі студенттер рәсімделген идеялармен, ой-пікірлермен, ғылыми түсініктер мен мәтіндермен жұмыс істеді. Олар болашақ іс-әрекеттің ой-өрісін құрды, сонымен қатар қабылдамай немесе қабылдай отырып, келіседі; сондай-ақ ғылыми мәтінді талдады, топ мүшелерінің пікірін талдады, жалпы қорытындыға келді. Студенттер бір-бірін түсіне бастады, өйткені қарым-қатынастың бірыңғай пәні анықталғандықтан, коммуникацияға ғылыми терминдерді енгізу болды, бұл ғылыми диалогты тиімді құруға, мәселелерді тез және тиімді шешуге ықпал етті.

Түсіну фазасымен бір мезгілде ойлау фазасы пайда болды, онда студенттер ғылыми сипаттағы ақпаратпен белсенді жұмыс істеді (әріптестердің зерттеу мәтіндері, мақалалар, баяндамалардың тезистері), өзінің ғылыми зерттеу мәтінін жасау бойынша жұмысты жалғастырды. Келесі кезеңде (қызмет) студенттер жаңа педагогикалық өнімді рәсімдеу бойынша жұмыс істеді, ол келешекте түрлі деңгейдегі конференциялар мен конкурстарда, жобаларда және т.б. ұсынылуы мүмкін.

Ғылыми шығармашылық үдерісі барысында өтпелі кезеңдер (мониторинг және диалог) жүзеге асырылды. Мониторинг нәтижелерін ескере отырып, әрбір студенттің креативті құзыреттілік құрылымына кіретін әрбір құзыреттіліктің (жеке креативті, коммуникативтік және топтық) және жеке тұлға сапасының (табысқа жетудің уәждемесі, білімділік, тәуекелге бейімділік, бастамашылық) дамуы болжалды. Сонымен қатар студенттер мониторинг нәтижелерімен таныстырылып, дамудың өзіндік траекториясын құру ұсынылды. Зерттеу барысында қарым-қатынас форматы диалог болып табылды, педагог ғылыми кеңесші, тьютор, субъект-субъектілік позицияны құрушы ретінде оқытушы мен студенттер арасында ғана емес, студенттердің арасында да сөз сөйледі. Осылайша, бір жағынан, ғылыми шығармашылықтың барлық кезеңдерін өтуді көздеген креативті орта құруға мүмкіндік берілді, екінші жағынан, әр студенттің креативті құзыреттілігін жеке қалыптастыру үшін жағдай жасалды.

Зерттеудің соңғы кезеңінде креативті құзыреттілік деңгейін анықтау бойынша қайталама диагностика жүргізілді. Келесі нәтижелер алынды: 2-курста креативті құзыреттілік деңгейі төмен 8 адам (30,8%), орта деңгейдегі 15 адам (57,7%), жоғары деңгейдегі 3 адам (11,5%) анықталды. 3-курста төменгі деңгейде 10 студент (27%), орта деңгейде – 22 студент (59,5%), жоғары деңгейде – 5 студент (13,5%) анықталды. Диагностика нәтижелері бойынша креативті құзыреттіліктің дамуындағы динамиканы көріп отырмыз, атап айтқанда: креативті құзыреттілік деңгейі жоғары студенттер анықталды, креативті құзыреттілік деңгейі орташа студенттер саны артты: 2-курста 8 адамнан 15 адамға дейін, 3-курста 13 адамнан 22 адамға дейін. Төмен деңгейде 2-курста 8 студент қалды (18 болды), 3-курста – 10 студент (24 болды). Сонымен қатар, креативті құзыреттіліктің құрылымдық компоненттері бойынша «ішкі» өзгерістер анықталды. Мысалы, 2 және 3-курстағы барлық студенттерде креативті құзыреттіліктің даму серпіні байқалды; білім алушылық және тәуекелге бейімділік өлшемдері бойынша төмен деңгейден орта деңгейге дейін, кейбір жағдайларда жоғары деңгейге дейін (3-курста 5 адамнан) жоғары өсу байқалды. Осылайша, қорытынды диагностиканың оң нәтижелері болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің креативті құзыреттілігін қалыптастыру үдерісі тиімді екенін көрсетті. Бұл жұмыс студенттерде топтың барлық мүшелерімен және тьютор ретінде педагогпен қарым-қатынас тәжірибесін кеңейтуге, әртүрлі міндеттерді шешуге, идеяларды генерациялауға мүмкіндік берді. Сабақты ұйымдастырудағы ерекше тәсіл арқылы студенттер өз зерттеулеріне үлкен құлшыныспен қосылып, соңында келесі нәтижелерге ие болды: конференция мақалалары, баяндамалары, курстық және бітіру біліктілік жұмыстарының мәтіндері, жобалар.

Жүргізілген жұмыс болашақ бастауыш сынып мұғалімдері–студенттерді дайындау бойынша бірқатар заманауи міндеттерді шешуге мүмкіндік берді: білім берудің әртүрлі деңгейлерінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері-студенттердің креативті құзыреттілігін қалыптастырудың сабақтас-тығын қамтамасыз етуге қабілетті жоғары оқу орындары түлектерінің шығармашылық қалыптасуына қолданыстағы стандарттың бағдарлануы; білім беру үдерісін ұйымдастырудың жаңа әдістері мен формаларын іске асыру.

Дегенмен, жұмыс бакалаврлардың - болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің креативті құзыреттілігін қалыптастыру жолдарының проблемасын толық шешуді талап етпейді, жоғары оқу орны жағдайында белгіленген проблеманы шешудің мүмкін нұсқаларының бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Rosemond John. *New Parent Power*. – Kassel, 2001.
- 2 Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. *Словарь по педагогике*. – М.: ИКЦ «Март», 2005. – 448 с.
- 3 Брякова И.Е. *Формирование креативных качеств личности в процессе открытого образования // Человек и образование*. – 2009. – №1. – С.41-46.
- 4 Сальникова О.А. *Ключевые компетенции в современном образовании // Начальная школа*, 2010. №4 – С.32-36.
- 5 Никитин О.Д. *Творческая самореализация как необходимый компонент личностного роста в современной культуре // Творческая самореализация как антропоцентрический эталон здоровья в современной культуре*. – М., 2007.
- 6 Попов А.И. *Теоретические основы формирования кластера профессионально важных творческих компетенций в вузе посредством олимпиадного движения: монография*. – Тамбов: Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2011.
- 7 Черепанова О.А. *Актуализация ключевых компетенций в содержании повышения квалификации педагогов дополнительного образования*. – Екатеринбург: ЧИПиПКПР, 2007.
- 8 Пономарев Я.А. *Развитие проблем научного творчества в советской психологии: Проблемы научного творчества в современной психологии*. – М., 1971. – С.46-150.
- 9 Стернберг Р., Григоренко Е. *Инвестиционная теория креативности // Психологический журнал*. 1998. №2. – С.144-161.
- 10 Хуторской А.В. *Ключевые компетенции: Технологии конструирования // Народное образование*. – 2003. – №5. – С.55-62.
- 11 Erpenbeck J., Sauer M. *Das Forschungs und Entwicklungs programm „Lernkultur Kompetenzentwicklung“*. In: *Arbeitsgemeinschaft Qualifikations-Entwicklungs-Management (Hrsg.): Kompetenzentwicklung 2000: Lernen im Wandel – Wandel durch Lernen*. Münster, 2000.

МРНТИ 14.25.09

Б.Т. Барсай¹

¹п.э.д., профессор

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖОБАЛАРЫНА ЖЕТЕКШІЛІК ЖАСАУҒА ДАЙЫНДАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Аңдатпа

Білім беру технологиялары - қазіргі мектеп мұғалімдері мен жоғары оқу орны оқытушыларының күнделікті қолданысында жиі кездеседі. Мұнда қоғамның білім беру жүйесінің алдына қойып отырған жас ұрпақты болашақта өзбетінше өмір сүруге дайындау және болашақ маманның кәсіби шеберлігін көтеру мен оларды жоғары талаптарға сай маман етіп даярлау секілді өте ауқымды мәселелер тоғысады.

Мақалада оқушылардың шығармашылық жобаларына жетекшілік жасауға болашақ мұғалімдерді дайындауды қамтамасыз етудегі мұғалімнің іс-әрекет алгоритмі, оқушылардың ғылыми жобаларының түрлері, жобалаудың логикасын анықтайтын бірқатар жүйелі кезеңдер, оқушыларды ғылыми жобалар дайындауға үйрету технологиясы мәселелері қарастырылған.

Түйін сөздер: жоба, жобалау технологиясы, жобалау-зерттеу іс-әрекеті, жобаға жетекшілік ету, мұғалімнің іс-әрекет алгоритмі, оқушылар жобаларының түрлері, шығармашылық жобалау.

Барсай Б.Т.¹

¹д.п.н., профессор

Атырауский государственный университет им. Халела Досмухамедова

ТЕХНОЛОГИЯ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К РУКОВОДСТВУ ВЫПОЛНЕНИЯ УЧАЩИМИСЯ НАУЧНЫХ ПРОЕКТОВ

Аннотация

Образовательные технологии часто используются в повседневной работе учителей и преподавателей университетов. Здесь есть широкий круг вопросов: подготовка молодого поколения к системе образования общества для будущей самореализации, повышение профессиональных навыков будущего специалиста и их обучение по самым высоким стандартам.

В статье изложены алгоритм деятельности преподавателя по продвижению в будущем педагогической подготовки творческих проектов учеников, ряд систематических шагов, определяющих логику проектирования, технологии обучения студентов для подготовки исследовательских проектов.

Ключевые слова: проект, технология проектирования, проектно-исследовательская деятельность, руководить проектом, алгоритм деятельности учителя, виды научных проектов учащихся, творческое проектирование.

B.Barsay¹

*¹Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
ASU named after H.Dosmukhamedov*

TECHNOLOGY FOR PREPARING FUTURE TEACHERS TO THE GUIDELINES FOR PERFORMING STUDENTS OF SCIENTIFIC PROJECTS

Abstract

Educational technology is often used in the daily work of teachers and university professors. There is a wide range of issues: preparing the young generation for the educational system of society for future self-realization, raising the professional skills of a future specialist and training them to the highest standards.

The article outlines the algorithm of the teacher's activities in the future promotion of pedagogical preparation of students' creative projects, a number of systematic steps that determine the design logic, technology of teaching students to prepare research projects.

Keywords: project, design technology, design and research activities, project management, the algorithm of teacher's activity, types of students' research projects, creative design.

Қазіргі бүкіләлемдік білім кеңістігіне ену кезеңінде білім берудің жаңа мазмұны және нәтижелері білім алушының қоғамдық ортадан өз орнын табуы үшін оқытудың жекелік сипаты мен оқушының мүмкіндіктерін дамыта отырып, білім беруді әдістемелік және технологиялық тұрғыдан жетілдіруді көздейтіні белгілі. Білім беру ұйымдарындағы оқушылардың жобалау және зерттеу жұмыстары осындай психологиялық-педагогикалық, оқу-әдістемелік, ұйымдастырушылық және басқа да проблемаларды кешенді шешудің сауатты ғылыми тәсілінің болуын талап етеді. Оқушыларды жобалау жұмыстарын орындауға бағыттап, олардың жобалау және зерттеу технологияларын мектеп қабырғасынан меңгеруі үшін мұғалімнің тиісті деңгейде ғылыми-әдістемелік даярлығы болуы және болашақ мұғалімдер оны жоғары білім алу барысында меңгере бастауы қажет.

Соңғы жылдары оқушылардың зерттеушілік, ізденушілік, жобалау әрекеті біртұтас жүйе ретінде қарастырылуда. Ол, әсіресе, бүгінгі 12 жылдық білім беруге көшуге байланысты қабылданған жаңа мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында көрсетілген білім беру нәтижелері ретіндегі түйінді құзыреттіліктерді қалыптастыру жағдайында ерекше қажеттілікке ие [1].

Жобалау мен зерттеу әрекеті түрлерінің бағыттары, мәні мен мазмұны жағынан түрліше. Жоба – латынша *projectus* - «алдын-ала», «алға тасталған ой, алға шығып сөйлеуші» деген мағынаны

білдіреді. Жобалау сөзі «жоспарлау, дайындау» сияқты мағынаны немесе жоспардың жүзеге асырылуын білдіреді. «Жоба» ұғымы педагогика саласында ғана емес экономика, басқару, зерттеу салаларында да кеңінен қолданылады. Мысалы: зерттеу жобасы, оқыту жобасы, құрылыс жобасы т.б. «Жобалауға оқыту», «оқушылардың жобалау әрекеті» туралы соңғы кезде көп айтылып жүр. Жобалаудың зерттеуден айырмашылығы – жобалау тәжірибеге бағдарланған. Жобаны жүзеге асырушы адам жаңаны ғана емес, өзінің алдында тұрған нақты проблеманы шешеді. Жобалау технологиясы өткен ғасырда АҚШ-та пайда болды. Оны философия және білім берудің гуманистік бағытымен байланыстырып, Дж.Дьюи, В.Х. Килпатрик енгізген мәселелер әдісі деп атады [2]. Қазіргі кезде жалпыға міндетті білім беруде оқушыларды жобалау әрекетіне, ғылыми жобалар дайындауға үйрету кең өріс алып келеді.

Жоба – оқытушы көмегімен ұйымдастырылған және білім алушының өзбетінше проблема шешудегі жүзеге асырылатан іс-әрекеттер жүйесі. Жобалау технологиясының негізгі идеясы – білім алушының нәтижеге бағытталған оқу – танымдық әрекеті. Нәтиже практикалық немесе теориялық маңызды проблеманың шешімі болуы тиіс.

Жобалау технологиясы тек қандай да білім беріп қоймайды, ақпарат алу, оларды теориялық, практикалық кәсіби қызметінде қолдана білу тәсілдеріне, білім алушыларды топпен де, жеке де жұмыс істеуге үйретеді; әртүрлі ұйымдастырушылық шешімдерді өз бетінше қабылдай білу біліктілігін қалыптастырады; проблеманы шеше білу, коммуникативтік және ақпараттық сияқты түйінді құзыреттіліктерінің қалыптасуына ықпал етеді; білім алушылар фактілер мен құбылыстарды талдау, салыстыру, сәйкестендіруді үйренеді; олардың идея тастау, болжау және оларды шешу біліктілігін дамытады; білім беру үдерісінде танымдық шығармашылық құзыреттілігінің негізі ретіндегі субъектінің шығармашылықпен ойлауын дамытады [3].

Жобалау технологиясы бір жағынан, мұғалімнің іс-әрекетін, жобаның барлық тұтас жүрісін жоспарлау болса, екінші жағынан - осы үдерісті жүзеге асыру, яғни алдын ала ойластырылған мазмұны, әдістері, құралдары және білім алушылардың оқу-танымдық белсендігі арқылы орындау үшін зерттеу мәдениетінің бастапқы әліпшесінен бастап меңгеру қажеттілігі туындайды.

Білім алушылардың жобалау іс-әрекеті – олардың бір мақсаттағы, келісілген әдістемесі бар, жалпы жетістікке қол жеткізуге бағытталған оқу-танымдылық, шығармашылық және ойын әрекеті. Жобалау әрекетінің негізгі шарты ретінде әрекеттің алдын ала келісілген нәтижесінің, жобалаудың кезеңдерінің (жобалаудың мақсаты мен мәселелерін анықтау, жоспар құру, жобалауды іске асыруды ұйымдастыру), жобалауды іске асыру кезеңдерінің болуы қарастырылады.

Жобалау-зерттеу іс-әрекеті – жобалау бойынша мақсат пен мәселелерді анықтауға, әдістемелерді таңдау ұстанымдарын анықтауға, зерттеу барысын жоспарлауға, күтілетін нәтижені анықтауға, зерттеуді жүзеге асыруды бағалауға, керек ресурстарды анықтауға бағытталған іс-әрекет.

Білім беру үдерісіндегі әр қатысушы - оқушы осы іс-әрекетін жоспарлауда және ұйымдастыруда өз жұмысын жақсы меңгеруі қажет. Білім алушыларды жобалап оқытуды қамтамасыз етудегі мұғалімнің іс-әрекет алгоритмі (реті) төмендегіше болуы керек: Жобаның тақырыбы; Дидактикалық мақсаттары; Әдістемелік міндеттері (нақты білім, білік, дағды қалыптастыру); Қалыптастырылатын құзыреттіліктер; Оқу материалдарын іріктеу; Пәнаралық байланыстар; Жоба тақырыбының білім беру стандартындағы оқу пәнінің мазмұнына сәйкестігі (пән аймағын көрсету); Жобаға қатысушылардың саны; Жобалаудың әр кезеңін ұйымдастырудың формалары мен әдістері; Орындалу мерзімі; Құрал жабдықтар; Бағалау критерийлері.

Қазіргі кезде оқу жобаларының жіктелуінің саны көптеп саналады. Ғалымдар Е.А. Полат, И.А. Сасова, В.Д. Симоненко және т.б. зерттеулеріне сүйене отырып, оқушылардың ғылыми жобаларын мынадай түрлерге бөлуге болады (1 кесте).

Кесте-1. Білім алушылар жобаларының түрлері

№	Критерийлер	Жобаның түрі
1	Жобаның бағыттылық аймағы	Әлеуметтік жобалар (әртүрлі шараларды қолдауға арналған, жеке пән бойынша; жаңа өзіндік технология ұсынған; ЭВМ бағдарламаларын пәндерде қолдану және т.б.) Материалдық жобалар (оқу-көрнекілік құралдар, бақылаушы құрылғалар, тұрмыстық заттар, шағын механикалық және автоматты құралдар, киімдер т.б.)

		Экологиялық жобалар (өндіріс орындарының ластанудан тазартатын, табиғатты, өзен-көлдерді қорғауға байланысты, қалдықтарды кәдеге жарату бағытында және т.б.)
		Қызмет көрсету бағытында (ақпаратты жинау, безендіру және ұсыну, қызмет көрсету және құралдарды жөндеу, тұрғын үйлерді жөндеу және абаттандыру және т.б.)
		Кешенді жобалар (әлеуметтік, материалдық, экологиялық және қызмет көрсету бойынша)
2	Жоба проблемасын шешудің үстем әдістері	Зерттеушілік жобалар (ойластырылған құрылымды, мақсаттылықты, көкейкестілікті, әлеуметтік мәнділікті және жөндеу, өңдеу әдістерін талап етеді)
		Шығармашылық жобалар (жобаға қатысушылардың біріккен іс-әрекетінің қатып қалған құрылымын талап етпейді; тек күтілетін нәтижеге бағытталып белгіленеді және одан әрі дамытылады)
		Қызықты, ойындық жобалар (рөлдерді, күтілетін құрылымды, әлеуметтік және іскерлік қатынастарды нақты бөлуді талап етеді)
		Ақпараттық жобалар (қандай да бір нысан, құбылыс туралы ақпарат жинау, қатысушыларды ақпараттармен таныстыру, талдау, фактілерді жинақтауды талап етеді)
		Практикалық-бағытталған жобалар (жобаға қатысушылардың өздерінің әлеуметтік қызығушылықтарына бағдарланған іс-әрекеттерінің нақты нәтижелерін талап етеді)
3	Оқу жобалық қызмет субъектілерінің қатынас сипаты	Ішкі немесе аймақтық жобалар (мектепшілік, сыныптық, аймақтық, ел аумағы бойынша)
		Халықаралық жобалар (өзге елдердің өкілдерінің қатысуымен)
		Жергілікті жобалар
4	Пәндік байланыстарды жүзеге асыру сипаты	Монопәндік жобалар (нақты пән материалында орындалады)
		Пәнаралық жобалар (бірнеше пәндердің ұқсас тақырыптары кіріктіріледі)
		Пәннен тыс жобалар (мектеп бағдарламасына кірмейтін мәліметтер негізінде орындалады)
		Пәнаралық жобалар (бірнеше пәндер материалдары негізінде орындалады)
5	Жобаның үйлесімділік сипаты	Ашық, айқын үйлесімді жобалар (мұндай жобаларда үйлестіруші өзі жеке нақты қызмет атқарады, жұмысты жалықтармайтындай етіп бағыттайды)
		Жасырын үйлесімді жобалар (үйлестіруші жобаның жетекші қатысушысы ретінде болады)
6	Жобалардың оқу жоспарларына енуі	Ағымдағы жобалар (өз білімін көтеруге және жобалық әрекет оқу курсынан оқыту мазмұнының бөлігінен шығады)
		Қорытынды жобалар (жобаның орындалу нәтижесі бойынша оқушылардың белгілі бір нақты оқу материалын меңгергендігі бағаланады)
7	Жобаның көлемі	Минижобалар (қысқа мерзімдік), (бірнеше апта) Орта мерзімдік (ұзақтығы орташа), (бірнеше ай) Ұзақ мерзімдік (жыл бойы)
8	Жобаға қатысушылар саны	Ұжымдық жобалар Жеке жобалар Топтық жобалар

Білім беру үдерісін және оның технологиясын педагогикалық модельдеуді ұйымдастыруда жобалап оқытудың әдістері мен формаларын іріктеп таңдау өте маңызды болып табылады. Педагогикалық қызметті құрылымдауда оқушылардың танымдық және практикалық әрекеттерінде оларды шешу мен жауаптарын өз беттерінше табуды барынша жоғары дәрежеде ынталандыра

отырып талап ететін, танымдық үдерісте субъектілік мәртебесінің креативтілігін көрсететіндей міндеттер мен мәселелерге толы болуы маңызды.

Жобалау барысында зерттеу әрекеттерінің жүргізілуі міндетті, өйткені проблеманы айқындау және оны шешу жолдарын ұсыну үшін педагогикалық жүйеге қатысты ішкі және сыртқы орта жағдайларын, әлеуметтік топтар мүддесін және т.б. ескеру, жүйенің болашақ бейнесін тұтастық тұрғысынан қарастыру қажет [4]. Шығармашылық тұрғыдағы оқу жобасын орындауда жобалаудың логикасын анықтайтын бірқатар жүйелі кезеңдерді орындау ұсынылады. Мұнда үш негізгі кезеңді бөліп көрсетуге болады: зерттеушілік (дайындық), технологиялық, қорытынды.

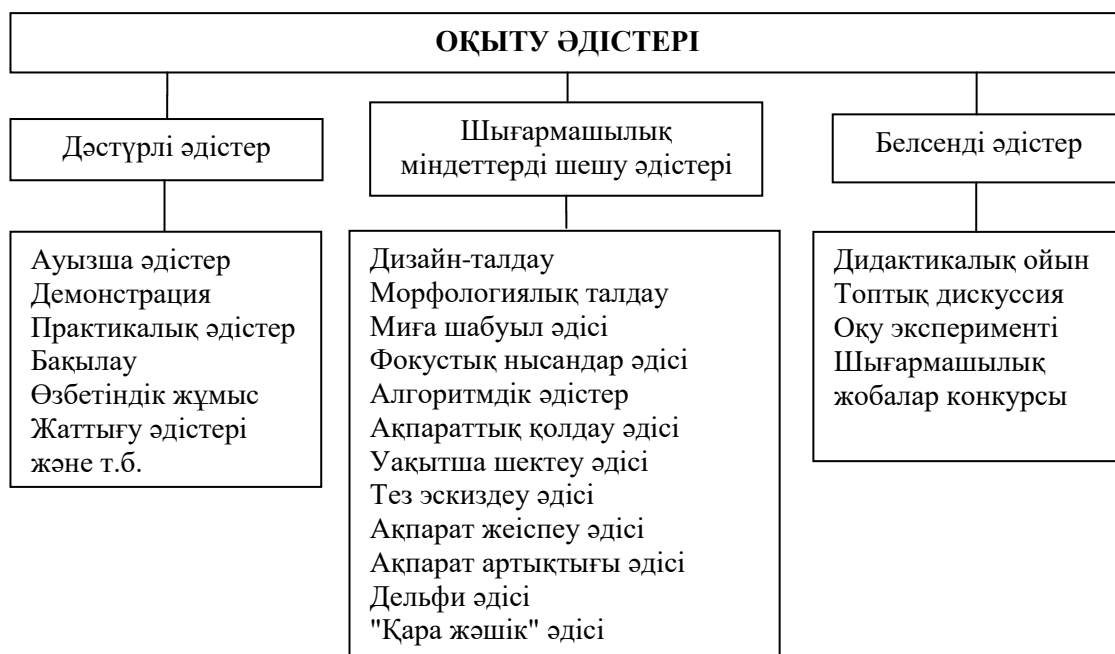
Зерттеушілік (дайындық) кезең – жобалау нысанын негіздеу, алда тұрған іс-әрекетті жан-жақты талдау.

Технологиялық кезең жобаның нақты мазмұнымен, орындаушылардың авторлық ойларымен, ресурстық мүмкіндіктермен анықталады. Технологиялық үдеріс әдістердің, амалдардың, мысалдардың жиынтығы ретінде жүйелі жүзеге асуы жоба міндеттерінің шешілуімен қамтамасыз етілетін - осы кезеңнің негізін құрайды.

Орындалған жобаның бағалану тәртібі: жобаның мақсатына жеткендігі, алға қойған міндеттердің орындалысы, нәтижесінің ойға алған жоспарға сәйкестігі.

Жобалардың түрі мен әдістерін іріктеуді жобаны орындаудың әрбір кезеңінің мазмұн, мақсат және әдістерімен байланыстырып сәйкестендіру керек.

Жобалап оқыту әдісін қандай да бір әдістердің жекелеген тобына жатқызуға болмайды. Сондықтан жобалық әрекетті шығармашылық оқу жобаларын орындаудың белгілі бір мақсатқа негізделген және оқу шығармашылық жобаларды орындаудың арнайы әдістері мен амалдары бар оқыту жүйесі деуге негіз бар деп есептейміз. Шығармашылық жобаларды орындауды оқытудың жүйелі әдістерін төмендегіше жіктеуге болады.

Көрсетілген әдістер оқытудың технологиясын түбірімен өзгертеді. Олар оқушылардың танымдық белсенділігін күшейтеді, өзінің дербестігін қалыптастыруға және жобалау әрекетінде өз бетінше ойлап үйренуіне ықпал етеді.

Шығармашылық жобалау әрекетін дамыту әдістері алуан түрлі, бір жағынан мұғалімге өзінің іс-әрекетін сабақта модельдеп, кеңірек көрсетуге мүмкіндік жасайды, екінші жағынан оқушылардың жеке және жас өзгешелігіне қарай білім берудің ерекшелігіне көңіл аударуды және талғампаздықты талап етеді. Жобалардың орындалу мерзімі оның мазмұнына, мақсаты мен міндеттеріне байланысты 3-4 аптадан бір жылға дейін созылуы мүмкін.

Шығармашылық жобаларды орындаған оқушылардың жұмыстарын бақылау мен бағалау өте маңызды әдістемелік мәселе болып табылады. Себебі жобаларды орындауда оқушылар логикалық ойлаудан бастап, практикада жүзеге асыруға дейін әртүрлі іс-әрекетке тартылады. Жобалау қызметі

кезінде бірнеше қадамдық нақты бақылауды қамтамасыз ету керек. Бақылау тек мұғалім тарапынан ғана емес, оқушылардың өздерінің тарапынан да болу керек. Мұғалім кеңесші және өзара бірлескен жұмысқа әріптес ретінде қатысады. Ең бастысы, мұғалім жұмыстың ұйымшылдықпен басталуына ықпал ете алуы керек. Ол үшін:

- оқушылардың жобалау және зерттеу іс-әрекетінің жоспарының дұрыс, нақты жасалуын қадағалай білуі; - оқушыларды жобалау немесе зерттеу жұмысына даярлай білуі; - белгілі бір жобаны немесе зерттеу тақырыбын өз сыныбына, білім беру ұйымына және нақты жағдайға бейімдей алуы; - жобаның немесе зерттеудің тақырыбын таңдауда оқушыларға нақты кеңес бере алуы; - оқушыларға жобалау мен зерттеуді іске асыруға және әртүрлі білімдік іс-әрекет түрлерін қолдана білуге бағыттай білуі; - жобалау-зерттеу жұмысының мазмұны бойынша кеңес бере білуі қажет.

Бұл жерде мұғалім білім беруші, ақпаратты ұсынушы тұлғадан гөрі оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастырушыға, әртүрлі ақпарат көздерінен керекті деректерді іздеу, таба білудің жолдарын ұсынатын кеңесшіге, әріптеске айналады. Оқу жобалау және зерттеу жұмыстары оқу үдерісін жалықтырғыш міндеттіліктен гөрі өнімді, шығармашылық жұмысқа айналдыруға мүмкіндік береді.

Оқушы көзімен қарағандағы оқу жобалау және зерттеу - өзінің шығармашылық әлеуетін толық ашу мүмкіндігіне ие болу деген сөз. Бұл іс-әрекет жеке және топта оқушылардың өзін көрсете білуіне, өз білімін қолдана білуіне, жария жағдайда қол жеткізілген нәтижені дәлелдей білуіне толық мүмкіндік береді.

Мұғалім тарапынан қарағанда оқу жобалау және зерттеу – оқушылардың жобалау және зерттеу іс-әрекеті бойынша арнай білімі мен дағдыларын қалыптастыратын және дамытатын оқыту және тәрбиелеудің интегративтік дидактикалық құралы болып табылады. Ол мыналарға үйретуді:

- проблемалық мәселелерді (проблемалардан туындаған мәселелерді қоя білу);

- мақсатты тұжырымдау және оқушының мазмұнды іс-әрекетін жоспарлауды;

- өзінің жұмысын талдауды және рефлексияны;

- өз іс-әрекетінің нәтижесін және жұмыс барысын көрсетуді;

- арнайы дайындалған жобалаудың өнімін әртүрлі жағдайда көрсетуді;

- маңызды ақпаратты іздеу және жинауды, қажетті білімді меңгеруді;

- мектептегі білімді әртүрлі жағдайда, оның ішінде типтік емес жағдайда, практикалық тұрғыда қолдана білуді;

- жобалау өнімін дайындаудың керекті технологиясын таңдай білу, қолдана білуді;

- зерттеу жүргізуді (талдау, жинақтау, болжам ұсыну, нақтылау және жалпылау) көздейді.

Оқу үдерісінде жобалау-зерттеу, шығармашылық іс-әрекеттер элементтерін көптеп қолданудың, шығармашылық, жобалық тапсырмалар берудің оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда да маңызы өте зор.

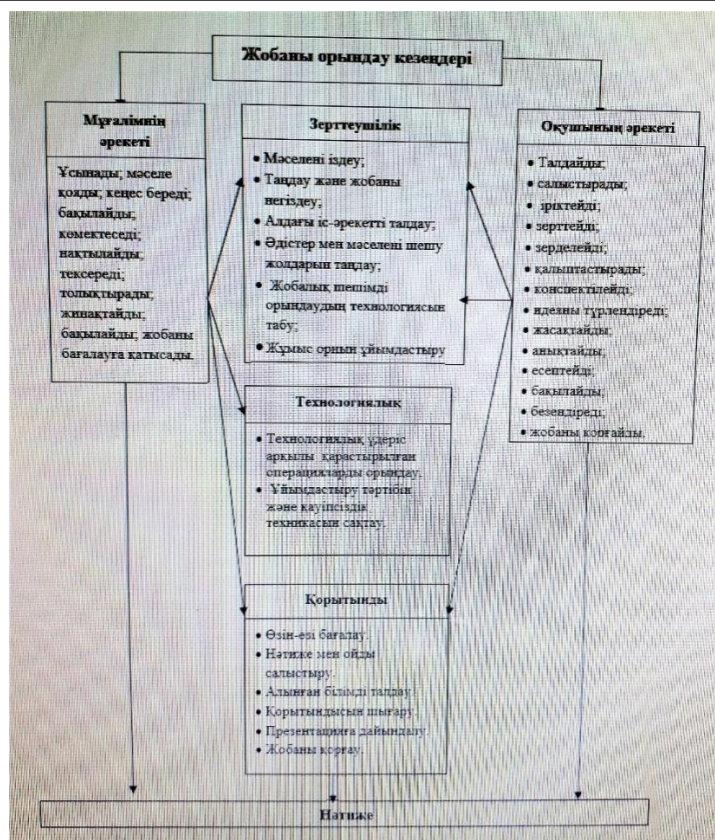
Орындалған жобаларды бағалау критерийлеріне П.С. Лернер төмендегілерді жатқызады: тақырып таңдаудағы дәлелділік, қажеттілікті негіздеу, жобаның практикалық бағыттылығы және орындалған жұмыстың мәні мен маңызы; зерттеудің көлемі және толықтығы, жобалаудың қабылданған кезеңдеріндегі жұмыстардың орындалуы, дербестігі, аяқталғандығы, өзге адамдардың қабылдауына дайындығы, жобаның материалдық іске асуы; ұсынылған шешімдердің, амалдардың, қорытындылардың дәлелділігі, библиографияның, цитаттардың толықтығы; тақырыптың, амалдардың, табылған шешімдердің, ұсынылған дәлелдердің сонылығы; жобаның ұсынылуы және нақтылы жүзеге асуы; түсіндірме жазбаның сапасы: безендірілуі, стандарттық талаптарға сай болуы, мәтіннің құрылымы мен рубрикасы, эскиздердің, схемалардың, суреттердің сапасы.

Орындалған жобаны қорғауды бағалау критерийі:

- баяндаманың сапасы: композиция, ұсынылып отырған жұмыстың, амалдарының, нәтижесінің толықтығы; тақырып бойынша білімінің тереңдігі мен көлемінің толықтығы, эрудициясы, пәнаралық байланыстардағы дәлелділігі; - коммуникативтік бағдарлар: сөйлеу мәдениетінің манері, көрнекі құралдарды қолдануы, уақытты сезінуі, аудиторияның көңілін аудару білуі; - сұрақтарға жауаптары: толықтығы, дәлелділігі, өзара жағымды байланысы, тақырыпты және жобаның мықты жақтарын дәл ашу үшін жауаптарды тиімді пайдалануға ұмтылысы; - баяндамашының іскерлік және еркіндік сапалары: қарым-қатынастағы жауапкершілік, жоғары нәтижеге жетуге ұмтылысы, дискуссияға дайындығы, шамадан артық жұмыс жасауға қабілеті, кеңпейілділік, тіл табысқыштық.

Жобаға қорытынды баға алдыңғы мәселені сезіну кезеңдердегі ағымдағы бағаларды, идея ұсынуын, жобалау, құрастыру және модельдеу, жасау, бұйымның сапасы және оның қорғалуы ескеріп қойылады. Жобаны орындау кезеңдері 2- суретте көрсетілген.

Жобаның әр кезеңінде оқушы мен мұғалімнің бірлескен қызметінде өзара іс-әрекеттің нақты стратегиясы жасалып, белгілі бір міндеттер шешіледі.

Жобалап оқыту технологиясы оқушының ізденіс қабілетін, қызығушылығын, өз бетінше жұмыс жасауға дайындығын жетілдіре отырып, интеллектуалдық, кәсіби, моральдық, рухани, азаматтық және басқа да сапалы қасиеттерінің қалыптасуына ықпал етеді. Жұмыс барысында оқушы өз бетімен іздене отырып, өзіне сенімділігіарта түседі, өз ойын анық жеткізе білуге, дұрыс шешім қабылдауға, яғни жеке тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді. Сонымен қатар жобалау технологиясымен жұмыс жасау бағытында оқушыға жетекшілік ету мұғалімнің де жеке тұлғасының дамуына, зерттеушілік әлеуетінің кеңеюіне, оқушыны ғылыми жұмыстарға баулу қабілетінің қалыптасуына тікелей әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 *Современные образовательные технологии: Учебное пособие / коллектив авторов. под ред. Н.В. Бордовской. – 3-е изд., стер. – М.: КНОРУС, 2013. – 432 с.*
- 2 *Монахов В. Проектирование и внедрение новых технологий обучения // Сов.педагогика. – 1990. – №77.*
- 3 *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров / Е.С. Полат [и др.]. – 2-е изд., стереотип. – М. : ИЦ "Академия", 2005. – 272 с.*
- 4 *Бахишева С.М. Педагогикалық жобалау: теориясы мен технологиясы. Оқулық. – Алматы: ЖШС РПБК "Дәуір", 2011. – 336 б.*

УДК 374.1:378.18
МРНТИ 14.35.19

Р.К. Дюсембинова¹, С.А. Кенесбекова²

¹п.ғ.д., профессор

²6D010200 – Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі мамандығының 2 курс докторанты

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІН ӨЗДІК БІЛІМ АЛУҒА ДАЯРЛАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІСІ

Аңдатпа

Мақалада жоғары оқу орнында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін өздік білім алуға даярлаудың маңызы теориялық тұрғыда талданады.

Авторлар өзіндік білім алу кезеңдерін зерттеп: өзіндік сана, өзіндік таным, өзіндік тәрбие, өзін-өзі басқару деп жүйелейді. Өзіндік білім алуға түрткі болатын факторлар: ақпарат көздерімен жұмыс жасау, материалдық игілік, бәсекеге қабілеттілік, қоғамдық пікір, таңқалу, шығармашылық деп қарастырып, мәнін ашады.

«Өзіндік білім алу» ұғымының аясында өзіндік сана, өзіндік таным, өзіндік тәрбие, өзін-өзі басқару, өзін иландыру, өзіне бұйрық беру, өзін күштеу, өзін жаттықтыру, өзіне міндеттеме алу, өзін дәлелдеу, өзін жүзеге асыру, өзіне есеп беру, өзін-өзі салыстыру, өзін-өзі мадақтау және өзін-өзі жазғыру ұғымдары түсіндіріледі. Авторлар болашақ бастауыш сынып мұғалімінің алдағы кәсіби іс-әрекетіне қатысты өзіндік білім алу бағыттарын: гносеологиялық, адамгершілік және эстетикалық өздік білім игеру, эзотерикалық, валеологиялық, экзотерикалық деп жүйелеп, мәнін ашып көрсетеді.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін өздік білім алуға даярлау үдерісінің нәтижесін болжайды.

Түйін сөздер: өзіндік білім алу, қажеттілік, инициатива, сенім, ізденіс, белсенділік, әрекет, өзіндік сана, өзіндік таным, өзіндік тәрбие, өзін-өзі басқару, өзін иландыру, өзіне бұйрық беру, өзін күштеу, өзін жаттықтыру, өзіне міндеттеме алу, өзін дәлелдеу, өзін жүзеге асыру.

Дюсембинова Р.К.¹, Кенесбекова С.А.²

¹д.п.н., профессор

²докторант 2 курса по специальности 6D010200 – Педагогика и методика начального обучения

Карагандинский государственный университет имени академика Е.А. Букетова

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ К САМООБРАЗОВАНИЮ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

В статье анализируется сущность подготовки будущих учителей начальных классов к самообразованию в высшем учебном заведении.

Авторы изучили и систематизировали этапы самообразования: самосознание, самопознание, самовоспитание, самоуправление.

Раскрывается значение мотивирующих факторов самообразования: работа с источниками информации, материальное благополучие, конкурентоспособность, общественное мнение, удивление, творчество.

В контексте концепции «самообразования» разъясняются понятия самосознание, самопознание, самовоспитание, самоуправление, самоубеждение, самодисциплина, самообучение, самообязательство, самопреодоление, самореализация, самоответственность, самооценка, самовосхваление и самообвинение.

Авторы раскрывают значение и систематизируют направления самообразования будущего учителя начальных классов относительно предстоящей профессиональной деятельности: гносеологические, освоение самостоятельного нравственного и эстетического образования, эзотерические, валеологические, экзотерические.

Прогнозируется результат процесса подготовки будущих учителей начальных классов к самообразованию.

Ключевые слова: самообразование, потребность, инициатива, доверие, поиск, деятельность, действие, самосознание, самопознание, самовоспитание, самоуправление, самоубеждение, самодисциплина, самопреодоление, самообучение, самообязательство, самопреодоление, самореализация.

R.K. Dusembinova¹, S.A. Kenesbekova²

¹Doctor of pedagogical sciences, professor

²PhD student 2 course of specialty Pedagogy and methods of primary education

Academician E.A. Buketov Karaganda State University

THEORETICAL ASPECTS OF PREPARATION FOR SELF-EDUCATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Abstract

The article analyzes the essence of the preparation of future primary school teachers for self-education in higher education.

The authors studied and systematized the stages of self-education: self-consciousness, self-knowledge, self-upbringing, self-government.

The author reveals the importance of motivating factors of self-education: work with sources of information, material well-being, competitiveness, public opinion, surprise, creativity.

The importance of motivating factors of self-education is revealed: interest, need, motive. In the context of the concept of "self" explains the concept of self-consciousness, self-knowledge, self-upbringing, self-government, self-belief, self-discipline, self-study, self-obligation, self-overcoming, self-realisation, self-responsibility, self-rating, self-praise and self-blame.

The authors reveal the meaning and systematize the directions of self-education of the future primary school teacher regarding the upcoming professional activity: epistemological, development of independent moral and aesthetic education, esoteric, valeological, exoteric.

The result of the process of preparing future primary school teachers for self-education is predicted.

Keywords: self-education, need, initiative, trust, search, activity, action, self-awareness, self-knowledge, self-upbringing, self-management, self-persuasion, self-discipline, self-surmounting, self-study, self-obligation, self-overcoming, self-realization.

Болашағын ойлайтын әр қоғам, әр мемлекет мұғалім жағдайын күн тәртібінің алдыңғы кезегіне қоюы тиіс. Әр мұғалім кәсіби даярлығы жетілген бесаспап болуы керек. Қазіргі уақытта кәсіби мұғалім болудың - үнемі қызметін жаңа бастаған мұғалімдей болуды талап ететіні көптеген мұғалімдер мен ата-аналарға белгілі бола бастады. Жалпы білім беретін орта мектептің бастауыш сыныбының педагогикалық үдерісін жүргізетін жауапты тұлға – мұғалімдерді білімі мен білігі толысқан, педагогикалық үдеріске қатысушылармен кәсіби қарым-қатынас жасай алатын, бәсекеге қабілетті маман етіп шығару жоғары оқу орнының басты міндеті болып отыр.

Жалпыдан жекеге өту ұстанымына сүйеніп, бастауыш білім беру жүйесіне келген жас мамандарға қойылатын талаптардың күшейгенін айтып өтуіміз керек. Дамушы заманға дамытушы тұлғалар қажет. Осыған орай болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен тек кәсіби білім, білік қана талап етілмей, олардың жалпы дүниетанымына, заманауи саяси, әлеуметтік сипаттағы оқиғаларға деген көзқарасына, бастауыш сынып оқушысы психологиясын меңгеруіне, әлеуметтік қарым-қатынас стилі мен тәжірибесіне және т.с.с. назар аударылып отыр. Ал бұндай ауқымды білім көлемін меңгеру өздік білім алу жолымен тиімді жүрмек. Өздік білім алуға деген қажеттілік, ниет, қабілет деңгейі жайлы жоғары оқу орны беретін диплом қосымшасында жазылмайды. Жас маманның өздік білім алу

қабілеті оның психологиялық, интеллектуалдық даму көрсеткіштерінен көрінеді. Басқаша айтсақ, ақпарат көздерімен жұмыс істей алуынан, өз бетінше талдау жасай алуынан, кәсіби іс-әрекетіне мониторинг жүргізе алуынан көрінеді. Бұның бәрін білеміз-, дегенімізбен, жоғары оқу орнының педагогикалық үдерісінде студент те, оқытушы да үнемі есімізде ұстай бермейміз. Егер білім алу әрекеті ерікті, саналы түрде жүретін және білім алушы субъект тарапынан жоспарланатын, басқарылатын болса, онда бұл өзіндік білім алу көрсеткіші болмақ. Өздік білім алумен айналыспайтын студенттен – өз бейнесін таппайтын мұғалім шығады.

Өздік білім алуға қатысты жазылған ғылыми, әдістемелік, мотивациялық, тарихи және көркем әдебиеттерді оқып, онда берілген құнды деректерді негізге ала отырып, біз өздік білім алуды төмендегідей төрт кезеңге бөлдік:

1. Өзіндік сана;
2. Өзіндік таным;
3. Өзіндік тәрбие;
4. Өзін-өзі басқару.

Біздің теориямыз бойынша өзіндік сана – өздік білім алудың алғашқы баспалдағы болмақ. Өзіндік сана психология ғылымының ұғымы болғанымен, философия, әлеуметтану, антропология, педагогика сияқты ғылым салаларында кеңінен қолданылады.

Өзіндік сана – адамның өзін өзі объективті дүниеден бөлуі, өзінің дүниемен қатынасын, өзінің істерін, әрекеттерін, ойлары мен сезімдерін, тілектері мен мүдделерін, өзін тұлға деп ұғынуы және бағалауы [1].

Өзіндік сана – адамның өзін және жеке қасиеттерін түсінуі. Адамның өзі кім екендігіне ой жүгіртіп, бойындағы күш-қуатын, ақыл-ойын, қабілеттілігін, әрбір іс-әрекеттерін атқарудағы ниеті мен мақсат-міндетін, өзін қоршаған орта мен әлеуметтік жағдайға, өзге адамдарға, өз басына деген көзқарасын білдіретін қасиеттерін анықтауы, аңғаруы [2].

Психолог мамандары әр адам екі рет туылады, - деген пікір айтады. Біріншісі - биологиялық жолмен өмірге келуі. Екіншісі - өзін «таныған» күні. Таным - саналы түрде өзінің кемшіліктері мен артықшылықтарын мойындаудан басталады. Өзіндік сананың қалыптасуы тұлғалық дамуға жол ашады. Біз осы қағиданы басшылыққа ала отырып, тұлғалық дамудың құрамдас бөлігі - кәсіби тұрғыда даму үдерісін болашақ бастауыш сынып мұғалімін өздік білім алуға даярлау жағдайында қарастырамыз. Психология ғылымы тілімен түсіндіретін болсақ бейсаналық тұрғыда қабылданған ақпарат санаға инстинкт арқылы жетеді. Зерттеу мәселемізді осы формулаға салатын болсақ – бейсанадағы өзіндік білім алуға деген қажеттілік мотив түріндегі инстинг болып санаға жетеді. Өздік білім алуға деген қажеттілікті тудыратын – қызығушылық.

Болашақ маманның бастауыш сынып мұғалімінің іс-әрекеттің жекелеген түрлеріне таңдаумен қарауы оның *кәсіби қызығушылығын* білдіреді. Қызығушылық дегеніміз, бұл тұрғыда жеке тұлғаның өзі үшін белгілі бір деңгейде тартымды болып табылатын іс-әрекеттерге деген оң көзқарасы. Кәсіби қызығушылықтың пайда болуы жеке тұлғаның еркешеліктері мен еңбек мазмұнына байланысты. Іс-әрекет тереңдетіле меңгерілген сайын, жаңа қырлар мен байланыстарға ие болып кәсіби қызығушылық та байй түседі. Қызығушылықтың тұрақтылығы оның сақталу ұзақтығы мен жиі көрінуіне байланысты. Өзінің даму үдерісінде қызығушылық іс-әрекетті жүзеге асыруға деген қажеттіліктің белгісі ретіндегі бейімділікке айналады.

Бейімділік жеке тұлғаның белгілі бір кәсіби іс-әрекетке деген таңдаулы бағыттылығын білдіреді. Мұндағы психологиялық негіз – студенттің болашақ кәсіби іс-әрекетіне деген тұрақты қажеттілігі.

Сөзіміз негізді болу үшін аталған ұғымдарға берілген анықтамаларға тоқталып өтейік:

Қажеттілік – түрлі жағдаяттар барысында жетіспеушілік факторын сезіндіретін адамның психологиялық жағдайы [3].

Инстинкт - (латынның *instinctus* сөзінен алынған, қазақша балама аудармасы – түйсік) ағзаның сыртқы және ішкі тітіркендіргінтерге жауап ретінде пайда болатын туа біткен реакциялардың жиынтығы.

Мотив - (латынның *moveo* сөзінен алынған, қазақша балама аудармасы – қозғалыс) – әрекет теориясының негізгі ұғымдарының бірі. Оны А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейндер өз еңбектерінде қарастырып, «Мотив дегеніміз – объективті қажеттілік» деген анықтама берді [4].

Мотив ұғымын қажеттілікпен синоним деп қарастыруға болмайды. Жоғарыда берілген анықтамадан байқағанымыздай қажеттілік – дискомфорт, оны жоюға ұмтылу – мотив. Қажеттілікті және оның келесі кезеңі - мотивті мотивация тудырады. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін өздік білім алуға деген ниетін туғызатын факторларды төмендегідей жүйеледік:

Ақпарат көздерімен жұмыс жасау. Заманауи Қазақстандық білім беру жүйесінде теориялық білім беруден практикалық іс-әрекет алдыға шығып тұрғанын ешкім жоққа шығара алмас. Көптеген адамдар сияқты болашақ бастауыш сынып мұғалімдері де бұқаралық ақпарат құралдарында, әлеуметтік желілерде, интернет сайттары мен порталдарында мұғалім мамандығына қатысты жазылған мақалалардан, аудио, видео материалдарынан тың дүниелер оқуы мүмкін. Тұрмыста кездесетін түрлі жағдаяттармен танысу арқылы жақсы маман болуға, жан-жақты білім алуға, практикалық кәсіби іскерлік, дағдысын дамытуға деген ынтасы жоғарылайды.

Студенттер семинар және СӨЖ, СОӨЖ сабақтарынан берілген тапсырмаларды орындау барысында бастауыш сыныптың педагогикалық үдерісінен тың ақпараттар қосып отырса мамандыққа деген қызығушылық арттады. Ақпарат көздерімен жұмыс жасау барысында педагогика саласының жаңа идеяларымен, тың теорияларымен деркесінде танысып отырады. Ал, бұл оқу пәні материалдарын аса қызығушылықпен меңгеруге жағдай жасайды. Практикадан деректер келтіру студенттің сенімділігін нығайтады.

Материалдық игілік. ХХІ ғасырда өмір сүріп жатқан адамдардың негізгі мотивациясы – материалдық игілікке қол жеткізу десек, келісетін боларсыздар. Осыған сәйкес білім беру саласында сапалы қызмет ету өтемі – жоғары еңбек ақы болып отыр. Қаншалықты кәсіби білім, білігі жоғары болса, соғұрлым төлем ақы жоғары болмақ. Екі немесе одан да көп салада қызмет етіп, капиталымды молайтамын,-деу ең тиімді шешім емес. Екі кемеңің басын ұстап суға кету қаупі бар. Мұғалім категориясының көтерілуіне байланысты қосылатын еңбек ақы, сый ақылар мұғалімді кәсіби дамуға итермелейді. Кәсіби білімді тиімді түрде капиталға айналдыру керектігін түсінген студент – өзіндік білім алуға ниетті болмақ.

Бәсекеге қабілеттілік. Бұл кәсіби табысқа, материалдық игілікке қол жеткізуге жағдай жасайтын қабілет түрі. Нарықтық экономика заңына сәйкес білім беру саласы «үздік» қызметкерлерді таңдайды. «Үздік» деп салыстырмалы түрде берілетін бағалауға жету үшін кәсіби білім, білік тұрғысынан әріптестерінен көш ілгері болуға тура келеді. Бұның тура жолы – өздік білім алу.

Бастауыш білім беру жүйесінде бәсекеге қабілетті мұғалімдерге сұраныс көп болмақ. 1 сыныпқа баласын әкелген ата-ана алдымен сынып жетекшілерімен танысып, одан соң сол сыныпта оқуына келісім береді. Немесе 2, 3, 4 сыныптарда да параллель оқитын сынып жұмысына, сынып жетекшінің педагогикалық қызметіне баланысты ақпараттарға құлақтарын сала жүреді. Нәтижесінде, бәсекеге қабілетті мұғалім сыныбына баласын ауыстыруға әрекет етеді.

Қоғамдық пікір. Өздік білім алуға итермелейтін ерен күштердің бірі – мұғалім мамандығына қатысты айтылатын қоғамдық пікір. Мұғалім мамандығын таңдаған тұлға қоғамдық пікірге бей-жай қарай алмайды. Елемедім деп жүре берген күннің өзінде бейсаналық тұрғыда өзін өзі «нашар» немесе «үздік» педагог қылып алады. Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің осындай пікірлерге құлағы түрік жүретін болса, мәртебелі мұғалім статусына қол жеткізуді студент күнінен бастап кетуге құлықты болмақ.

Таңқалу. Кез келген өзгерістің, дамудың басы – таңқалу үдерісі екенін білеміз. Педагогика теориясы немесе практикасы болашақ бастауыш сынып мұғалімін әлденеге, әлдекімге таңқалдыратын жағдайлармен жүздестірсе, онда оның кәсіби білімін шынға деген ниетін күрт өсіреді.

Шығармашылық. Мұғалім мамандығы шығармашылықты қажет етеді, әсіресе, бастауыш білім беру жүйесінде шығармашылықтың маңызы зор. Болашақ бастауыш сынып мұғалімі болашақ кәсіби іс-әрекетіне қатысты шығармашылық жұмыспен жүйелі түрде айналысатын болса, онда бастауыш оқыту педагогикасының қыр-сырын білуге ниетті болмақ.

Болашақ мамандар шығармашылықпен айналысу барысында нұсқау, шаблон арқылы жұмыс жасау аздық ететінін түсінеді. Жаңа тынысы ашылғандай, кәсіби ізденіске бел шеше кіріседі. Шығармашылықпен айналысу арқылы өзіндік пікірі мен өзіндік дүниетанымын дамытады.

Жоғарыда берілген болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін өздік білім алуға деген ниетін туғызатын факторлар, іс-әрекеттер болашақ бастауыш сынып мұғаліміне шынайы білім игеру қажеттілігін тудырады. Студент саналы түрде өз қажеттілігін қанағаттандыру жолын қарастырады.

Өздік білім алу қажеттілігін түйсініп, саналы түрде ұғынған шақта студентте инициатива пайда болады. Инициатива – жаңа идеялар мен іс-әрекет формаларын көрсетумен байланысты белсенділіктің түрі [5]. Енді студент өздік білім алу жолдарын іздестіре бастайды.

Біз өздік білім алудың екінші кезеңі – «өзіндік таным» деп қарастырып отырмыз. Өзіндік таным – бұл адамның жекетұлғалық психикалық және физикалық ерекшеліктері жайлы ілімі, өзі туралы ой қорытуы [6].

Өзін тану – өздік білім алу әрекетін жүзеге асырудағы маңызды кезең. Өзін - өзі тану өзін тәрбиелеудің нәтижелілігіне ықпал ететін шарттардың бірі. Өзін танудағы негізгі мүдде өзінің келесі жекелік қасиеттерін зерттеп білу:

- бағыттылығы (мақсаты, ниеттері, мотивтері, қызығушылығы);
- таным әрекеттері (зейінін, түйсігін, қабылдауын, есін, ойлауын, сөйлеуін, қиялын);
- өзінің іс - әрекеттерінің нәтижелерін талдау;
- мінез бітістерін және өзі туралы объективті пікірлерді ескеру.

Өзін тану бір сәттік емес, ол күрделі үрдіс. Ол басқа адамдармен әрекеттестік жағдайында іске асады, қарым-қатынас үрдісінде, бірлескен іс- әрекетте, бос уақытта т.б. жағдайларда. Өзін-өзі тану өз жеке бас қасиеттеріне белгілі бағалау қатынасымен нақтыланады. Өзіндегі бір қасиеттерді дұрыс, жағымды деп, ал кейбіреулерін теріс деп қарастырады. Шын мәнінде өзін-өзі тану, өзін-өзі сынау үрдісінде орын алады. Өз өмірінің фактілерін талдаудан бастау керек. Өзін-өзі байқау ол өз кемелін байқау емес. Ол белгілі уақыт аралығында істегенін белгілеу және талдау арқылы, яғни ес және ойдың жұмысын шамалайды. Жеке адам үнемі саналы өмір сүру керек. Өзін кәсіптік, әлеуметтік және жекелік өмірге қалай дайындап жатқанын байқап, оның мінез-қылығында, іс-әрекетінде болашаққа қалай бағытталғанын, не уақыт босқа өтіп жатқанын байқау керек [7].

Біз жоғарыда ұсынылған теорияны басшылыққа ала отырып, студент өздік білім алудың мән, маңызын түсініп, саналы түрде ұғынғаннан соң бірден өздік білім алуға жол тартпай, өзінің мүмкіндіктерін сараптап алғаны дұрыс, - деген ұстанымдамыз. Ол үшін «Мен» бейнесін жасауды ұсынамыз. Тірек сигналы ретінде америка ғалымы – Уильям Джеймстің «Мен» тұжырымдамасын ұсынамыз. Аталмыш тұжырымдама негізінде субъектке физиологиялық «Мен», әлеуметтік «Мен», материалдық «Мен» және рухани «Мен» бейнесін жазып шығу ұсынылады. Студент өз қалауы, өз принципі негізінде өзге форматта жасаса да болады. Басты мақсат – «Мен» бейнесін жасап шығару. Тапсырманы орындау барысында студенттің стандартты жағдайларды, шаблондарды көшірумеуі қадағаланады. Алғашқы жасалған нұсқаны студенттермен бірге талдау барысында оқытушы төмендегі сұрақтарды қойғаны жөн:

- Осы жасалған бейнеге ұқсас тұлғаларды білесіздер бе?
- Бейне жасау барысында қандай теорияларды басшылыққа алдыңыздар?
- Бейненің түпнұсқалық деңгейін 100%-ға шағып, бағалаңыздар.

Жасалған «Мен» бейнесін жоғарыда ұсынылған сұрақтар негізінде талдау студенттердің шынайы өзіндік бейнесін жасауға көмектеседі. Қажет болған жағдайда қайта жасап шығуға мұрсат беру керек.

Өзін-өзі түсінуде өзгелермен салыстыруды болдырмау үшін, «дара өмірлік жоба» құра білу маңызды. Сондықтан да, онтологиялық герменевтикаға сүйенер болсақ, жеке тұлғаның өзін-өзі түсінуі өз болмысының мәнін анықтап, іс-әрекет арқылы бейне құрау болып табылады. Өзін-өзі түсіну кезінде, мән құндылыққа айналады. Яғни, мотивке айналады, себебі мотив дегеніміз саналы түрде қабылданған қажеттілік; бұл қажеттілікті сезіну - өзін-өзі түсіну, ал қалыптасқандық - өзін-өзі бағалау. Осылайша анықталған және қалыптасқан қажеттілік түрткіге айналады.

Өз мүмкіндіктерін саралап, мақсат-мұратын анықтап, болашаққа айқын, образды түрде болжам жасаған соң, студентте оқшаулану пайда болуы мүмкін. Оқшаулану өзі туралы жалған түсініктен арылу, шынайы «Мен» бейнесіне бейімделумен байланысты болады. Өзіндік білім алудың осы кезеңінде субъектіге оқытушы тарапынан психологиялық, моральдық көмек көрсетілгені дұрыс. Себебі дамудың алдында жүретін дағдарысты кезеңде мотив, қызығушылық тез тұтанып, тез сөнеді. Нәтижесінде қажеттілік аяқталмаған гештальт түрінде бейсанада қалады. Ал, бұл болашақ бастауыш сынып мұғалімінің мамандығына деген негативті қарым-қатынасын туғызуы мүмкін.

Өзіндік таным кезеңі сәтті өткен жағдайда студент бойында өзіне, өз қабілеті мен мүмкіндіктеріне деген сенім нығайады.

Өзін-өзі сендіру - өзімен-өзі дискуссия, әңгіме, түрлі мотивтерді «қарсы», «қарсы емес» дәлелдермен салыстыру негізінде қалыптасады. Дұрыс шешім барлық жағдайды жан - жақты талдап бағаланғанда ғана қабылдануы мүмкін. Сондықтан өзін-өзі сендіру үрдісінде объективті бағаламауға әкелетін сезімдер сипатын ескеру қажет: өкпелеу, қызғану, ашулану, орынсыз намыстану сияқтылар. Сендіру өзін-өзі тәрбиелеуге жол ашады. Жеке адам қандай да бір мақсаттан бас тарту үшін немесе бір нәрсеге қатынасын өзгерту үшін, ол ұстанған бағытының дұрыс немесе қате екеніне сенуі тиіс. Сендіру үрдісі екі немесе бірнеше адамдардың ашық кей жағдайда жасырын айтысы болып табылады. Өзін-өзі сендіру - ол өзімен-өзі айтысуы, дәлелдерді және қарым-қатынастарды ақылға салып көруі. Ақиқатты орнату - өз қылықтарын және әрекеттерін реттеуде оны басқарушы идея

ретінде қабылдау. Өзін-өзі сендіру арқылы сана-сезімін, түрлі құбылыстарға қатынасын және соның нәтижесінде өзінің шынайы мінез - құлқын өзгертуге болады [8].

Адам – іс-әрекеттің бағыты туралы мәселені шешу және шешімді орындау үрдісіндегі күмәндануды жеңу және бір нәрсені өзіне дәлелдеу үшін қайшылықтар орын алатын кезде, өзін бір нәрсеге сендіру қажет болады. Өзін-өзі сендіру нәтижесінің көрінісі – сенім. Біз жоғарыда берілген педагогика теориясына сүйене отырып, өздік білім алудың өзін-өзі тәрбиелеу кезеңінде жағымды іс - әрекет мотивтерін бекіту үшін қажет – дейміз.

Өздік білім алудың өзіндік таным кезеңінен нәтижелі өткерген тұлға келесі кезең – өзіндік тәрбиеге аяқ басады. Өзін-өзі тәрбиелеу – адамның өзінің оң қасиеттерін жетілдіру және теріс қасиеттерін жою жөніндегі саналы және мақсатты іс-әрекеті [9]. Өзіндік тәрбие үдерісінде өзін иландыру, өзіне бұйрық беру, өзін күштеу, өзін жаттықтыру, өзіне міндеттеме алу, өзін-өзі дәлелдеу, өзін-өзі жүзеге асыру қызметтері кешенді түрде жүреді. Жеке-жеке тоқталып өтсек.

Өзін иландыру - тіл, сөз, сөйлеу, ойлау, сезім және ырықты сақтаушы болып табылатын тітіркендіргіш ретінде негізделген. Өзін иландыру арнайы жағдайда өткізілетін тұлғаның сөз көмегімен өзіне-өзі әсер етуі. Өзін иландыру бұлшық ет босаңсыған кезде жақсы өтеді. Сондықтан өзін иландыру үшін ең жақсы уақыт ұйқы алдындағы кез және оянғаннан кейінгі кез болып саналады. Өзін-өзі тәрбиелеу нәтижелі болу үшін өзін-өзі иландыруды өзіне бұйрық берумен ұштастырып отыру тиімді.

Өзіне бұйрық беру - сөз немесе сөйлеу арқылы өзінің эмоционалдық ахуалына ықпал жасау. Өзіне бұйрық беру өзін тәрбиелеу бағытында қиын жағдайларды іске асыруға мүмкіндік туғызады, мақсатқа жетуге жұмыла кірісуге жәрдемдеседі. Сонымен бірге күрделі мүдделерді игеруге және қажет емес әрекеттерді реттеуге мүмкіндік туғызады. Өзіне бұйрық берудің жалғасы – өзін күштеу.

Өзін күштеу - қиындықтарды, кедергілерді жеңуге, қабылданған ережелерді сақтауға ағытталған ырықтық күш. Өзін күштеудің орнын бірте-бірте өзін жаттықтыру басуы керек.

Өзін жаттықтыру - тұрақты қылық, әдеттерінің қалыптасуы. Өзін жаттықтыру қабілетін қалыптастыруға және ішкі қажеттіліктің кез-келген істі атқаруына, оларды көп рет қайталау нәтижесінде қалыптасуына бағытталған. Жүйелі жаттығулар жолымен жағымды әдеттерді қалыптастырып және жағымсыз әдеттерді жеңуге болады. Өзін жаттықтыру тиімді, жеңіл өтуіне өзіне міндеттеме алу жағдай жасайды.

Өзіне міндеттеме алу - өзінің қылықтарына қойылатын ішкі талаптар. Өзіне-өзі міндеттеменің қажет екендігі ішкі сеніммен қабылданады және ақыр аяғында өмір жағдайларымен, әлеумет талаптарымен адамның міндеттемелерімен анықталады. Өзіне міндеттеме өзінің нақты қылығымен, идеалды үлгі ұстануымен, әлеуметтік талаптар арасында сәйкессіздік нәтижесінен пайда болады. Өзіне міндеттеме өзін тәрбиелеу және мақсаттарына жету үшін қажет. Өзіне міндеттеме алып, белгілі бір дәрежеде жаңа білім игерген тұлға практикалық іс-әрекетте өзін дәлелдеп көргісі келеді.

Өзін дәлелдеу – адамның өзін сыйлатуға деген қажеттілігі, жеке тұлғаның өзгелердің алдарында өзін дәлелдеп, бүгіні үшін маңызды ғана емес, сондай-ақ өзінің жеке тұлғалық дамуына үлесін қосатын белгілі бір қасиеттерге қол жеткізуге ұмтылу. Өзі-өзі дәлелдеу көп жағдайда өзін өзгелерге өзінің нақты «Менін» көрсету арқылы сезіну ретінде қарастырылады.

Өзін-өзі дәлелдеу адамның әр түрлі әлеуметтік салаларда жеке деңгейін көтеруге, өз ішкі потенциалын өзектілендіруге, қиындықтарды жеңе отырып, әр түрлі іс әрекетте жетістікке жетуге деген серпілістердің болуы. Өзін-өзі дәлелдеу жеке тұлғаның шынайы мүмкіндіктерін іске асыруы және өзін-өзі жүзеге асыру әрекеті мен күтіліп отырған нәтиже жайлы эмоционалдық қанық болжамды түсінік.

Өзін дәлелдеу студенттің тікелей педагогпен жүзеге асатын іс-әрекеті арқылы өзін жүзеге асырудың құрамдас бөлшегі. Өзін дәлелдеу, сондай-ақ, коммуникативті қызметке де жағдай жасайды, себебі, студенттің өзін дәлелдеуі өзгелермен қарым-қатынасқа түспей мүмкін емес.

Өзін жүзеге асыру дегеніміз - тұлғаның белгілі бір іс-әрекетте өз мүмкіндіктерін іске жаратып, өзін көрсетуі. Өзін жүзеге асыруға қатысты философиялық еңбектерге талдау жасау көрсеткендей, антикалық философия адамды субъект позициясына қойып, оның өзін-өзі қамтығандығы жайлы ережеге негіз салынады. Кеңес одағы кезіндегі философия адамның өзін жүзеге асыруын әлеуметтік үдеріс ретінде қарастырып, жеке тұлғаның өзін жүзеге асыруының еркіндігі мен мәдениет байланысын анықтап, маңызды өмірлік мәселе ретінде қарастыруды алға қойды.

«Өзін жүзеге асыру» термині алғашқы рет 1902 жылы Лондонда шыққан философиялық-психологиялық сөздікте кездеседі. Онда: өзін жүзеге асыру дегеніміз - мүмкіндіктерді іске асырып,

«Мен»-ді дамыту- деп көрсетілген. Мұндай анықтама дамыудың жоғарғы, ең биік нәтижесі өзін жүзеге асыру мен өзін-өзі жарату болып табылады деген доктринаға сәйкес келеді.

Жоғарыда берілген теорияларға сүйене отырып, өзін жүзеге асыру - жеке тұлғаның саналы, болмыстық мүмкіндіктерін анықтап, оның қабілеттерін дамыту мүмкіндігі деген тұжырым жасаймыз.

Біздің зерттеу мәселеміз аясында өзіндік тәрбие болашақ маманның өзіндік оқу салтын қалыптастыру негізінде жүреді. Бұл кезең де нәтижелі болу үшін алдымен өзіндік білім алу бағыттары анықталады. Өздік білім алу саласына, мақсатына қарай бағыт тұлға тарапынан нақтыланады. Біз болашақ бастауыш сынып мұғалімінің алдағы кәсіби іс-әрекетіне қатысты өзіндік білім алу бағыттарын төмендегідей жүкеледік.

- гносеологиялық білімді игеруге бағытталғын базалық өздік білім алу;
- адамгершілік және эстетикалық өздік білім игеру (көркем әдебиет оқу, театр, мұражай, мұрағаттарға бару және т.б.);
- эзотерикалық (ішкі) өздік білім алу, бұған өздік білім алу маңызы, жолдары, әдіс-тәсілдері жайында оқып, білу жатады;
- валеологиялық өздік білім алу, бұған салауатты өмір салтын ұстануды меңгеру, денсаулықты сақтау жолдары жөнінде білімін көтеру жатады;
- экзотерикалық (сыртқы) өздік білім алу, бұған қоғамдық-саяси, құқықтық, экономикалық, отбасылық, қарым-қатынас, тұрмыс сұрақтарына қатысты өздік білімін толықтырып отыру жатады.

Келесі кезекте өздік білім алушы субъектісі өзіндік білім алу үшін дерек көздерін сараптауы және өзіне ыңғайлыларын, өмір сүру салтына енгізе алатынын таңдауы тиіс. Өздік білім алу көздерімен жұмыс жасау дербес және топтық үлгіде жүретінін айтып өткіміз келеді.

Өзіндік білім алудың өзін-өзі тәрбелеу кезеңінде жүрген тұлғалар үнемі ізденісте жүреді. Олар іс-әрекеттің қай түрін атқарса да белсенділік танытады.

Кез келген іс-әрекет сияқты өзіндік білім алу әрекеті де нәтижелі болмаса, мағынасыз. Өздік білім алу нәтижесіне көз жеткізуге мүмкіндік беретін келесі кезеңді – өзін-өзі басқару деп атадық.

Тұлғаның өзін-өзі басқаруы – өзін-өзі тәрбиелеудің, өз білімін жетілдіру мен тұлғасының өсіп-жетілуінің қажетті шарты. Өзін-өзі басқарудың негізгі бастаулары – іс-әрекет және қарым-қатынас [10]. Біз осы анықтаманы негізге ала отырып, өзін-өзі басқаруды екі компонентке бөліп, оларға өзіне есеп беру мен өзін бағалауды жатқызамыз. Өзіне есеп беру - өз іс-әрекеттерінің нәтижесіне өзінің істерінде көрініс беретін жекелік сапалары туралы адамның өз алдында есеп беруі.

Біз болашақ бастауыш сынып мұғалімінің өздік білім алу әрекетіне есеп беруін төмендегідей компоненттерге бөліп көрсеттік:

- Оқу сапасы;
- Баяндама, мақала, жоба, бағдарлама, сценарии және т.б. саны мен сапасы;
- Практикалық сабақта немесе СОӨЖ, СӨЖ де оқу технологияларын қолдануы;
- Жаңа идеяларды экспериментальді түрде пайдалануы;
- Сын, ескертпе, мадақтама, ұсыныстарға талдау жасауы.

Өзіне есеп беру өзін бақылаумен тығыз байланысты. Өзін бақылау - іс-әрекет немесе қылықты кейін түзету жоспарының тапсырмасынан, іске асыратын іс-әрекет бағдарламасынан ауытқушылығын анықтауға көмектеседі. Өзін бақылау көрсеткіші – өзін бағалау.

Өзін-өзі бағалау - жеке адамның даму деңгейімен, идеалымен, дүниетанымымен анықталады. Егер өзін-өзі тәрбиелеудің мәні идеалдарға ұмтылудан тұратын болса, онда өзін-өзі бағалау - ол өзінің идеалдарының бірқатар жақтарымен салыстыру нәтижесі.

Өзін-өзі бағалау дегеніміз - тек өз деңгейін белгілеп, анықтап алу ғана емес, яғни өзінің оң қасиеттерін байқап, оларды дамытуға, одан әрі жетілдіруге ұмтылу, сондай-ақ өзінің кемшіліктері мен теріс жақтарын көріп, оларды жою жолында жұмыс жүргізу [11]. Өзін-өзі бағалауы адекватты студент өздік білім алу әрекетіне төмен нәтижеге жол бермейді және кемшілік жібермеуге тырысып, өз ісінде шығармашылықты алдыңғы қатарға қояды. Дегенмен, өзін-өзі бағалаудың төмен болуы, міндетті түрде «кәсіби деңгейдің төмендігін» білдірмейді. А.А. Деркач, Н.В. Кузьмина, А.А. Реан нәтижені бағалау мен өз потенциалын бағалау сияқты өзін-өзі бағалаудың құрамына назар аударады [12].

Бұлардың біріншісі жетістіктерге қанағаттану - қанағаттанбауды көрсетсе, екіншісі өз күшіне деген сенімділікті байқатады. Сондықтан да, өз потенциалын жоғары бағалаған студенттің іс-әрекетінің нәтижесін төмен бағалауы оның алдағы дамуының маңызды факторларының бірі болып табылады.

Өзін-өзі бағалау үдерісі кезінде адам өз әрекетінің мәні мен өзінің жеке маңыздылығын сезінеді. М.С. Каган мән дегенді «..субъектінің өз субъективті болмысы үшін объектінің сипатын анықтау тәсілі..» ретінде қарастырады [13]. Басқаша айтар болсақ, бағалау кезінде мәндер құндылықтарға айналып, құндылықтық қызметтің іске асуына жағдай жасайды.

Өзін-өзі бағалаудың ең басты белгілері: студенттің өздік білім алу барысында өзінің және өзгелердің ерекшеліктерін сезіне алуы, өзіне берген бағасы мен өзгелердің бағасын қатар қойып қарастыра білуі. Өзін-өзі бағалау өзіндік білім алудың даму деңгейін белгілеу ғана емес, оң қасиеттеріне қанағаттанып, оларды одан әрі тұрақтандыруға сондай ақ, теріс жақтарын көріп, оны жоюға итермелейтін жеке тұлғаның мінез-құлық сапаларына баға бере білуі.

Жоғарыда берілген анықтамаларға сүйене отырып, біз болашақ бастауыш сынып мұғалімінің өздік білім алу әрекетіне есеп беруін төмендегідей компоненттерге бөліп көрсеттік:

- Өзінің және өзгенің қателіктерінен сабақ алу;
- Өз ойын, пікірін, қарым-қатынасын талдау;
- Өзіне сұрақ қою және жауап беру. Рефлексия.

Өзіндік білім алудың соңғы кезеңінде өзін-өзі салыстыру, өзін-өзі мадақтау және өзін-өзі жазғыру тәсілдерін ұсынамыз. Өзін-өзі салыстыру - өзін бағалаудың бір тәсілі ретінде өзін-өзі қоршаған ортадағылармен салыстырып, өзінде жетіспейтін олардың барлық жақсы қасиеттерін үлгі етіп алуда көрінеді. Егер салыстыру қызғаныш тудырса, мұндайда атақты адамдардың өзін-өзі тәрбиелеу үлгілерімен танысқаны абзал. Студент өзін-өзі мадақтау арқылы өзіндік білім алу әрекеті барысында өзінің жетістіктерін объективті түрде ұғынып, оң бағытқа ұмтылыс жасайды. Ал, керісінше, өзін-өзі жазғыру арқылы өзінің кінәлілігін объективті түрде ұғынып, болашақта қателікті ескеруге әрі қайталамауға әрекеттенеді. Өзін - өзі мадақтау және жазғыру – жасалған әрекеттерді эмоционалдық тұрғыда қолдау болып табылады.

Жоғары оқу орнында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін өздік білім алуға даярлау үдерісі сәтті жүргізілетін болса, онда төмендегідей нәтижелерге қол жеткізуге болады:

- Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің өздік білім алу әрекеті барысында кәсіби даму мен өзіндік дамуға деген тұрақты қажеттілік пайда болады.

- Болашақ бастауыш сынып мұғалімінде педагогикалық тәжірибені өз бетінше тану және оған өз бетінше талдау жасау қабілеттері дамиды. Педагогикалық тәжірибе барысындағы негативті және позитивті құбылыстарды шынайы, адекватты қабылдауға дайын болады.

- Болашақ бастауыш сынып мұғалімінде рефлексияға қабілеті дамиды. Педагогикалық рефлексия қабілетінің дамуы студентке болашақ кәсіби қызметінің мәнін, өзінің психо-физиологиялық жағдайын түсінуге жағдай жасайды. Түсіну үшін студент талдау жасайды. Нәтижесінде білмегенді білуге ұмтылады.

- Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің ізденушілік, зерттеушілік қабілеттері дамиды.

- Болашақ бастауыш сынып мұғалімі алдағы кәсіби іс-әрекетін шығармашылық тұрғыда жүргізуге дайын болады.

- Болашақ бастауыш сынып мұғалімі жеке тұлғалық, кәсіби даму, өзіндік даму арасында өзара байланыс орнатады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Философиялық сөздік. Бас редакторы Р.Н. Нұрғалиев. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1996. – 525 б.*

2 *Психология. Энциклопедиялық сөздік. Бас редакторы Б.Ө. Жақып. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – 624 б.*

3 *Беляев И.А. Ограничение и компенсация способностей и потребностей целостного человеческого существа. Вестник Оренбургского государственного университета. – 2009. – №2(96), февраль. – С.24-30.*

4 *Клочков А.К. КРІ и мотивация персонала. Полный сборник практических инструментов. – М.: Эксмо, 2010. – 160 с.*

5 *Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2007. – 344 б.*

6 *Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития. – М.: Академия, 2004. – 256 с.*

7 *Ковалев А.Г. Личность воспитывает себя. – М.: Политиздат, 1983. – 256 с.*

8 *Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.*

9 Орысша-қазақша түсіндірме сөздік. Ред.бас. Е.Арын. – Павлодар: ЭКО ФӨФ, 2006. – 482 б.

10 Рысбеков Т.З., Даришева Т.М., Ергалиева Г.А. Өзін-өзі басқару жүйесінің теориялық және әдіснамалық негіздері. – Орал: М.Өтемісұлы атындағы БҚМУ Баспа орталығы, 2008. – 60 б.

11 Ларионова М.А. Формирование профессиональной самооценки будущего учителя в процессе внеучебной творческой деятельности: Автореф.дис. ... канд.пед.наук. – М., 1999. – 16 с.

12 Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. – М.: Аспект-пресс, 1995. – 271 с.

13 Каган М.С. Философия культуры. – СПб.: ТОО ТК Петрополис, 1996. – 415 с.

ӘОЖ 378:379.85

МРНТИ 14.01.75

Абдикаримова М.Н.¹, Имангулова Т.В.², Омаров Қ.М.³, Закирьянов Б.К.⁴

¹*магистр, старший преподаватель*

²*к.п.н., доцент*

⁴*доктор PhD*

Казахская академия спорта и туризма

³*к.п.н., и.о. доцент*

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ ПО ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ В ОБЛАСТИ ТУРИЗМА

Аннотация

Казахстан находится на 71-ом месте в рейтинге из 136 стран по доступности квалифицированных кадров в сфере туризма. На данный момент в Казахстане подготовка кадров для индустрии туризма осуществляется в 61-ом вузе, обеспечивая выпуск 3500 специалистов в год.

В современных условиях модернизации казахстанского образования и его направленности на интеграции науки, производства и образования, а также определения масштабных «свобод» в подготовке будущих специалистов, где возник вопрос о разработке инновационных, конкурентоспособных и уникальных образовательных программ. Изменения продиктованы нормативно-правовыми актами сферы высшего и послевузовского образования от 2 октября 2018 года утвержденным Министерством образования и науки Республики Казахстан (МОН РК). В связи с этим перед вузами поставлена задача, разрабатывать свои образовательные программы (ОП), тем самым учитывая требования определенные в нормативно-правовых актах МОН РК.

Ключевые слова: туризм, педагогика, туристское образование, образовательные программы, высшие учебные заведения, подготовка кадров.

¹магистр, аға оқытушы

²п.ғ.к., доцент

⁴PhD докторы

Қазақ спорт және туризм академиясы

³п.ғ.к., доцент м.а.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ТУРИЗМ САЛАСЫНА МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУҒА АРНАЛҒАН ОҚУ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҮЙЕСІ

Аңдатпа

Қазақстан туризм саласындағы білікті кадрлардың қол жетімділігі бойынша 136 елдің арасында 71-ші орында тұр. Қазіргі уақытта Қазақстанда туризм индустриясы үшін 61 университетте жылына 3500 маманның бітіруін қамтамасыз ету жүзеге асырылады.

Қазақстандық білім беруді модернизациялаудың қазіргі жағдайы, яғни, ғылымға, өндіріске және білім интеграциясына бағытталуы, сонымен қатар инновациялық, бәсекеге қабілетті және ерекше білім беру бағдарламаларын әзірлеу кезінде мәселенің туындауы, болашақ мамандарды даярлауда кең ауқымды «еркіндікті» айқындау айтылады. Өзгерістер Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігімен (ҚР БҒМ) 2018 жылы 2 қазанда бекітілген жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім саласындағы нормативтік құқықтық актілермен айқындалған. Осыған байланысты университеттерге Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің нормативтік-құқықтық актілерінде белгіленген талаптарды ескере отырып, өздерінің білім беру бағдарламаларын (ББ) әзірлеу міндеті жүктелген.

Түйін сөздер: туризм, педагогика, туристік білім, оқу бағдарламалары, жоғары оқу орны, мамандар даярлау.

M.N. Abdikarimova¹, T.V. Imangulova², K.M. Omarov³, B.K. Zakiryaynov⁴

¹master, Senior lecturer

²c.p.s., assistant professor

⁴PhD doctor

Kazakh academy sport and tourism

³c.p.s., assistant professor

KazNPU named after Abai

PEDAGOGICAL SYSTEM FOR THE FORMATION OF AN EDUCATIONAL PROGRAM FOR TRAINING IN THE FIELD OF TOURISM

Abstract

Kazakhstan is one of the 71st place in the ranking of 136 countries on the availability of qualified personnel in the field of tourism. At the moment, in Kazakhstan, training for the tourism industry is carried out in the 61st University, providing the release of 3500 specialists per year.

In modern conditions of modernization of Kazakhstan's education and its focus on the integration of science, production and education, as well as the definition of large-scale "freedoms" in the training of future specialists, where there was a question about the development of innovative, competitive and unique educational programs. The changes are dictated by the normative-legal acts of the sphere of higher and postgraduate education of October 2, 2018 approved by the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan (MES RK). In this regard, universities are aimed to develop their educational programs (EP), thereby taking into account the requirements defined in the regulatory acts of the MES of Kazakhstan.

Keywords: tourism, pedagogy, tourism education, educational programs, high educational institutions, training.

Туризм является наиболее быстро развивающейся отраслью мирового хозяйства, темпы роста которой почти в 2 раза превосходят темпы роста других отраслей экономики. По ключевым показателям, в том числе по эффективности инвестиционных вложений, туризм сравним с нефтедобывающей промышленностью. На сферу туризма приходится около 10% мирового совокупного продукта, 30% мирового экспорта услуг, 7% мировых инвестиций, 10% рабочих мест и 5% всех налоговых поступлений.

По оценкам Всемирной туристской организации UNWTO к 2030 году ожидается, что путешествия по известным городам на популярные курорты и к памятникам истории и культуры совершат 1,8 млрд. человек, доходы от гостинично-туристских услуг составят примерно 2 трлн. долл. США, в сфере туризма будет создано 550 млн. рабочих мест.

Казахстан находится на 71-ом месте в рейтинге из 136 стран по доступности квалифицированных кадров в сфере туризма. На данный момент в Казахстане подготовка кадров для индустрии туризма осуществляется в 61-ом вузе, обеспечивая выпуск 3500 специалистов в год.

Несмотря на то, что в Казахстане имеется огромный спектр образовательных программ туристской ориентации, до настоящего времени отмечается нужда в системном подходе в практико-ориентированном образовании, профподготовке индивидуальных категорий профессионалов туристской отрасли, например, экскурсоводов, гидов, аниматоров развлекательных программ, в определении профессиональных требований к ним с учётом потребностей современного рынка туристских услуг [1].

Связи вышеизложенным, в данной статье рассматривается образование в сфере туризма на международном рынке, которое преподавалось изначально в форме профессиональной школы, затем как исследование в большем количестве академических аспектов. Это значит, что туристское образование было разработано, для того чтобы сбалансировать спрос на развитие туризма для выполнения более широкой перспективы управления туризмом. Туристское образование и образовательный туризм имеет особое значение для подготовки всесторонне подготовленных выпускников, которые будут являться основой развития в современных условиях конкуренции туристского бизнеса на рынке труда.

Особенности изучения понятий «туристское образование» или «образовательный туризм» затрудняет тем, что отсутствуют в международном законодательстве устойчивое определение этих понятий. Поэтому такая ситуация оставляет за учеными право на самостоятельное исследование и описание данного явления, его элементов с последующей формулировкой определения. Большинство исследователей принимают во внимания комплексный характер данного феномена, предпочитают давать определения в рамках одной научной дисциплины или сферы. Часто это зависит от того, в какой именно научной области проводится предмет исследования.

Среди зарубежных исследователей, которые дают определения образовательному туризму выделяются труды А.Н. Николаевой, где дается определения образовательного туризма как, особое направление туризма, включающее в себя различные специально организованные интерактивные формы и виды сочетания отдыха, обучения и просвещения людей различного возраста, что доминирует образование, которая предполагает наличие педагогической цели и средств её достижения и т.д. [2].

По мнению Е.Л. Писаревского понятия «туристское образование» представляет собой сложную, открытую формирующуюся систему, которая включает в себя: обучающихся, образовательные и научные организации и их объединения, в том числе общественно-государственные, органы управления туризмом и образованием, объединения работодателей индустрии туризма, образо-

вательные программы, государственные образовательные стандарты, профессиональные стандарты и систему профессиональной сертификации специалистов [3].

Основные труды отечественных ученых Р.С. Ердаuletova, В.Н. Вуколова, А.А. Саипова, О.Б. Мазбаева и другие, где рассматривались вопросы образования в туризме и подготовке специалистов туристской индустрии в высших учебных заведениях Казахстана направленных на оптимальную модель базовой профессионально-педагогической подготовки менеджера туризма и организации педагогической деятельности менеджеров туризма.

Анализ материалов этих исследований показал, что составляющим звеном «туристского образования» или «образовательного туризма» является образование, что можно определить как процесс, возникающий на пересечении туризма и образования.

Туристское образование направлено на пропаганду ценностей ответственного, устойчивого и всеобщего доступного туризма как условия достойной жизни и свободного развития человека в социальном государстве, решающего фактора качества жизни граждан, а также привилегированного средства их индивидуального и коллективного совершенствования.

Модернизация системы образования – это ключевое условие для формирования инновационной экономики страны. Прямым результатом модернизации образования является переход к системе «обучение в течение всей жизни». Последнее становится необходимым и все более значимым фактором профессионального успеха, карьерного роста и повышения конкурентоспособности на рынке труда для самого человека, а также создает предпосылки для максимально эффективного использования человеческого потенциала для сфер туризма и гостеприимства. Модернизация образования – это политическая и общенациональная задача, она не должна и не может осуществляться как ведомственный проект. Интересы общества и государства в области образования не всегда совпадают с отраслевыми интересами самой системы образования, а потому определение направлений модернизации и развития образования не может замыкаться в рамках образовательного сообщества и образовательного ведомства [3].

В ходе исследования установлено, что в современных условиях модернизации казахстанского образования и его направленности на интеграции науки, производства и образования, а также определения масштабных «свобод» в подготовке будущих специалистов, где возник вопрос о разработке инновационных, конкурентоспособных и уникальных образовательных программ. Изменения продиктованы нормативно-правовыми актами сферы высшего и послевузовского образования «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам расширения академической и управленческой самостоятельности высших учебных заведений» от 2 октября 2018 года утвержденным Министерством образования и науки Республики Казахстан (МОН РК). В связи с этим перед вузами поставлена задача, разрабатывать свои образовательные программы (ОП), тем самым учитывая требования определенные в нормативно-правовых актах МОН РК.

На сегодняшний день в системе высшего образования имеется два концептуальных подхода к разработке образовательной программы, определяемые целями и задачами системы образования в целом. К ним относятся: компетентностный и модульный подходы, каждый из которых «заставляет» строить образовательную программу по определенной схеме, структуре, модели [4].

Компетентностный подход включает в себя, что образовательная программа должна быть ориентирована на формирования ключевых компетенций будущей профессиональной деятельности выпускника. Особенности данного подхода в разработке ОП выступает выборность и индивидуальная направленность по дисциплинам.

Модульный подход имеет важное качество, так как прозрачность с точки зрения результатов обучения и обладает условиями для удовлетворения индивидуальных запросов обучающихся и работодателей. Данные образовательные программы будут способствовать получению положительного баланса между результатами обучения и трудозатратами обучающегося, необходимыми для достижения этих результатов, выраженных в академических кредитах ECTS.

Образовательная программа (ОП) является продуктом на рынке образовательных услуг. Тенденция последнего десятилетия показывает возрастание конкуренции на уровне высшего образования. Усиление конкуренции требует от университетов, академии, институтов разработки и внедрения мероприятий, направленных на получение дополнительных конкурентных преимуществ в рамках ОП [5].

Образовательная программа является комплексной структурой педагогической системой сконструированной по различным критериям, позволяющие выявить механизмы, направленные на совершенствования подготовки высококвалифицированных кадров в области туризма, которая представлена автором на рисунке 1.

Рисунок-1. Пример структуры педагогической системы по формированию образовательной программы «Туризм» (разработана авторами в рамках проведенного исследования)

Представленная на рисунке 1 пример структуры педагогической системы по формированию образовательной программы «Туризм», которая была разработана авторами в рамках проведенного исследования, показывает, что практически во всех вузах Казахстана технология построения ОП практически одинаковое. Отличающимися являются только условия, факторы и содержания процесса в каком-то определенном случае. При разработке ОП всегда учитываются основные компоненты: цели, задачи, содержания, средства, формы, методы и приемы, а также результаты обучения. При этом результаты обучения постоянно изменяются в зависимости от постановки новой цели ОП.

В процессе разработки образовательной программы выделяются три основных этапа:

1) диагностический (предварительный) – мониторинг потребностей «заказчика», анализ и систематизация полученного информационного обеспечения, определения профильной направленности ОП;

2) технологический (основной) – разработка и определения целей, миссии, условий, индивидуально-ориентированная организация учебного процесса (траектория обучения), результаты обучения ОП. В данном этапе ключевыми документами отражающие содержания ОП являются рабочий и индивидуальный учебные планы;

3) корректирующий (заключительный) – внешняя оценка (работодатели, специалисты-практики), корректировки ОП по результатам обучения и включения ее в реестр образовательных программ МОН РК (рисунок 2) [6].

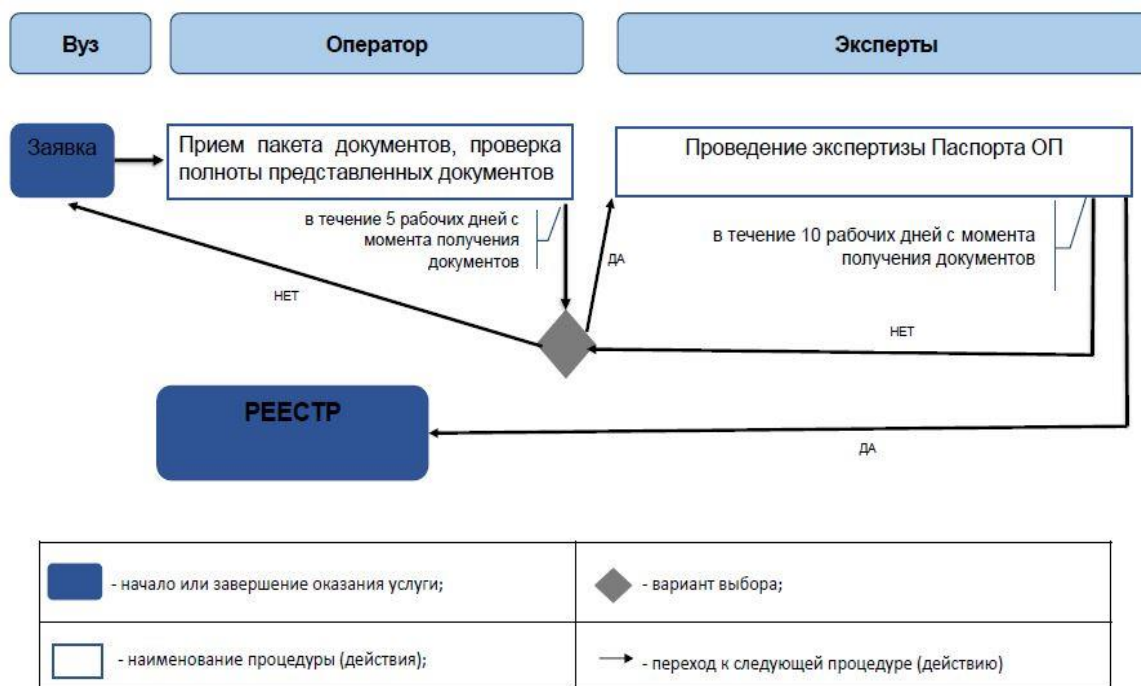

Рисунок-2. Схема включения образовательных программ в информационную систему «Реестр ОП» [6].

На рисунке 2 показана схема включения образовательных программ в информационную систему «Реестр ОП» при МОН РК, которая впервые введена в образовательный процесс казахстанских вузов. По результатам «Реестра ОП» образовательные программы проходили экспертизу, которая позволила принять участия вузам РК в распределении государственных образовательных грантов для будущих специалистов.

При прохождении экспертизы образовательных программ были включены определенные процедуры, отвечающие за эффективность и планомерность ее реализации.

В процессе оценки экспертизы ОП особое внимание уделяется рабочему учебному плану, где указывается распределение всех элементов образовательной программы (модулей, (дисциплин), практик, итоговой государственной аттестации) с указанием их объемов в зачетных единицах по периодам обучения (годы, семестры и триместры), последовательность освоения модулей и учебных элементов, составляющих модули, дисциплин, практик, аттестационных испытаний, других видов учебной деятельности. Для каждого модуля, учебного элемента, дисциплины, практики указывается форма промежуточной аттестации обучающихся. Учебный план должен быть полностью сопряжен с рабочими программами модулей, дисциплин и практик и является основой для составления расписания занятий, а также для расчета нагрузки преподавателей. Индивидуальный учебный план студента определяет его индивидуальную образовательную траекторию на период обучения или на весь срок обучения [4].

В то же время ОП оцениваются аккредитационными агентствами, независимыми от национальных правительств и международных организации, которые касаются не только организации учебного процесса и качество образования, но и содержания учебных дисциплин в рамках болонского процесса, что способствуют ускорению модернизации, создает условия для качественной подготовки новых поколений специалистов, в том числе и руководителей высшего уровня для предприятий индустрий туризма.

В рамках исследования выяснилось, что международную аккредитацию UNWTO TedQual по образовательным программам «Туризм» в Казахстане имеют только два вуза: Казахская академия спорта и туризма и Казахский национальный университет им. аль-Фараби. Данные вузы обеспечены всеми педагогическими механизмами направленными на повышения конкурентоспособности организаций, осуществляющих образовательную деятельность, а также на повышения качества реализуемых ими образовательных программ в консолидации всех участников образовательного процесса: администрация вуза, обучающихся, профессорско-преподавательского состава, работодателей, научных работников, ведущих специалистов-практиков, родителей, представителей общест-венности.

Туристское образование второй год подряд на территории Казахстана по образовательным программам проходят независимую оценку качества образования при Национальной палате предпринимателей РК «Атамекен», которая осуществляет оценку реализуемым образовательным организациям ОП в целях определения соответствия предоставляемого образования. На первом этапе по рейтингу ОП производится анализ средней заработной платы и процента трудоустройства выпускников по образовательной программе «Туризм», а на втором этапе производится оценка и анализ содержания образовательных программ с привлечением экспертов из ведущих специалистов области туризма. По завершению экспертной оценки выходят рейтинг лучших вузов по подготовке специалистов в данной области.

Таким образом, туристское образование, представляет собой дифференцированные возможности непрерывного образования, а также в системе многоуровневой подготовки квалифицированных специалистов данного профиля, с учетом национально-этнического колорита и традиции казахстанского образования и просвещения, необходимости укрепления патриотических ценностей, что должно стать основным ориентиром туристского образования для сохранения профессиональных начал и ценностей в данной деятельности.

Список использованной литературы:

- 1 Государственная программа развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2025 года от 31 мая 2019 г. – №360.*
- 2 Николаева А.Н. Педагогическая модель образовательного туризма для совершенствования уровня познавательной активности обучающихся // Вектор науки ТГУ. – 2013. – №1(12). – С.161-164.*
- 3 Писаревский Е.Л. Туристское образование в России: национальная идентификация в условиях глобальной интеграции (философско-правовой аспект) // Туризм: право и экономика. – 2012. – №4.*
- 4 Полупан К.Л. Особенности и этапы проектирования образовательных программ в вузе (практический аспект) // Вестник Балтийского федерального университета им. И.Канта. – 2014. – вып. №11. – С.49-59.*
- 5 Гаранин М.А. Оценка кадрового потенциала образовательных программ // Лидерство и менеджмент. – 2019. – №3.*
- 6 Методика оценки паспорта образовательных программ МОН РК и Центра Болонского Процесса и академической мобильности.*

УДК 373.3/5
МРНТИ 14.35.07

Сманов И.С.¹, Бейсенова Б.Р.², Усипбекова А.С.³

¹д.п.н., профессор кафедры психологии

²магистр, старший преподаватель

³магистр-преподаватель

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет

ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ АКТИВНЫХ ФОРМ ПРОФИОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЫ ВУЗА

Аннотация

В статье объективируется идея создания организационно-педагогических условий для проведения довузовской профессиональной ориентации старшеклассников по комплексной программе содружества «школа – вуз». Такое содружество способствует профессионально-творческому подходу старшеклассников к выбору будущей профессии и является важным аспектом профессионального самоопределения личности выпускников. Автором предлагается проведение конкретных форм работы, призванной помочь выпускнику сделать осознанный выбор и подготовиться не только к поступлению в вуз, но и к новым условиям, в которых будет проходить его профессиональное становление. Охарактеризованы дидактические подходы к организации профориентационной работы, определена в ней роль учебных центров и лабораторных комплексов вуза, описана методика проведения научно-практических семинаров, предлагается их тематика; отобран материал для содержательного обеспечения конференции «Я и мое призвание». В статье используется материал, освещающий работу кафедр Южно-Казахстанского государственного педагогического института, имеющих богатый опыт проведения довузовской профориентационной работы.

Ключевые слова: личностно-деятельностное обучение, классные руководители, учителя, выпускники, консультация, отбор, адаптация, профориентационная работа.

И.С. Сманов¹, Б.Р. Бейсенова², А.С. Усипбекова³

¹Психология кафедрасының педагогика ғылымдарының докторы

²магистр, аға оқытушы

³магистр, оқытушы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

ЖОО-да КӘСІБИ-БАҒДАРЛЫҚ ЖҰМЫСТЫҢ БЕЛСЕНДІ ФОРМАЛАРЫН ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа

Мақалада мектеп пен университет арасындағы ынтымақтастықтың интеграцияланған бағдарламасында жоғары сынып оқушыларының жоғары оқу орнына дейінгі кәсіптік бағдарларын жүргізу үшін ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайлар жасау идеясын жүзеге асыруды алға тартады. Мақаланың басты идеясы жоғары сынып оқушыларын педагогикалық жағдай жасай отырып, жоғары оқу орнына түсер алдындағы мамандық таңдауда кәсіби бағытта жүргізілетін комплексті бағдарлама «мектеп-жоғары оқу орны» ұғымын қалыптастыру. Мұндай іс-шаралар мектеп бітіруші түлектердің кәсіби-шығармашылық тұрғысынан болашақ мамандығын таңдауға және кәсіби тұлғалық қалыптасуына мағызы зор болып табылады. Бұл тұрғыда авторға түлектерге тек жоғары оқу

орнына түсу мен мамандық таңдауға көмек көрсету ғана емес және де оның оқу орнында маман болып қалыптасу барысында кездесетін түрлі жағдайларға да дайын болуына нақты жұмыстар жүргізілу ұсынылады. Мамандық таңдау жұмыстарын жүргізу барысында іс-тәжірибелік әдістемелер, ғылыми-тәжірибелік семинарлар және «Мен және менің таңдауым» тақырыбында конференция өткізілуі маңызды. Мақалада Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік педагогикалық университетінің жоғары оқу орнына дейінгі мамандық таңдау жұмыстарын жүргізуде кафедралардың бай тәжірибесі жайында мәліметтер пайдаланылған.

Түйін сөздер: тұлғалық-белсенділікке дайындық, сынып жетекшілер, мұғалімдер, түлектер, кеңес беру, таңдау, бейімделу, кәсіби бағдар беру.

I.S. Smanov¹, B.R. Beissenova², A.S. Usipbaeva³

¹doctor of pedagogical sciences, Professor

²master, senior lecturer

³master-teacher

South Kazakhstan state pedagogical university

PRACTICE OF APPLICATION OF ACTIVE FORMS CAREER GUIDANCE WORK OF THE UNIVERSITY

Abstract

The article objectified the idea of creation of organizational-pedagogical conditions for conducting pre-University professional orientation of senior pupils in the integrated programme of cooperation "school – University". Such cooperation promotes professional and creative approach high school students choose their future profession and is an important aspect of professional selfdetermination of the personality of graduates. The author suggests the implementation of specific forms of work, designed to help the graduate to make informed choices and be prepared not only to enter University but also to the new conditions, which will be held in his professional formation.

Keywords: personal-activity training, class-room teachers, teachers, alumnus, consultation, selection, adaptation, professional-finding work.

На современном этапе пути подготовки старшекласников к выбору будущей профессии совершенствуются в контексте различных подходов и концепций. Позитивным результатом является качественное изменение учебно-воспитательного процесса: сегодня в нем ярко выражен ориентир на личностно-деятельностное обучение, при котором предметом пристального внимания педагогического коллектива становятся склонности, интересы и способности каждого школьника. В социологической, общественно-политической, педагогической литературе исследуется понятие «социальный заказ на специалиста». Предполагается, что, наряду с интересами общества и государства, неукоснительно будут учитываться интересы личности, изученные специалистами-психологами совместно с родителями, скорректированные с результатами наблюдений учителей-предметников, мнением классного руководителя. Все острее встает вопрос о создании специальных программ довузовской подготовки, основанных на научных подходах к исследованию общеобразовательного уровня, особенностей юношеского возраста, условий жизни старшекласников и, безусловно, их индивидуальных характеристик [1].

В отечественной психолого-педагогической науке исследуются вопросы, связанные с различными направлениями профориентационной работы, организуемой в школе и вузе [2; 3]; активно используются современные технологии, в том числе и тренинговые [4; 5].

Для юношеского возраста характерно стремление к самоутверждению, бурный рост самосознания, активное осмысление будущего. Время надежд и поиска предполагает рост потребности и стремления к знаниям, понимаемым на этом этапе как необходимое условие жизненного успеха. Восприятие характеризуется целенаправленностью, внимание – произвольностью и устойчивостью. Мышление старшекласников отличается более высоким уровнем обобщения, абстрагирования,

ассоциирования. Больше других качеств в юношеском возрасте ценятся ум, находчивость, умение остро чувствовать. Авторитетом в классе пользуются ученики, имеющие пронизательный ум, способные находить скрытые причины, предвидеть, строить предположения, активно участвующие в создании научных проектов. Комплексная оценка человека в юношеском возрасте проявляется в том, что наибольшую привлекательность приобретают люди, у которых ум удачно сочетается с физической развитостью, правильно подобранным имиджем. Появление примеров стимулирует процесс самовоспитания, который у многих старшеклассников приобретает устойчивость и целенаправленность [6, 74].

Нравственные и социальные качества старшеклассников формируются ускоренными темпами, чему способствует не только сензитивный период физического изменения, но и новая обстановка: изменение характера деятельности, положения в обществе и коллективе, интенсивность самой жизни. Более отчетливыми становятся моральные понятия, крепнут этические убеждения, определяется круг интересов, в том числе – и к изучаемым дисциплинам: желание их освоить предполагает целенаправленную самостоятельную работу. В период активного взросления идет становление ценностных ориентаций, построение жизненных профессиональных планов. На этом этапе на помощь школе и выпускнику должны прийти не только педагогические, но и разнопрофильные вузы с современными педагогическими технологиями организации профориентационной работы.

В предлагаемой статье определены пути и условия интеграции деятельности школ и вузов в профориентационной работе.

Один из таких путей видится в проведении научно-практических семинаров для классных руководителей, работающих с выпускниками. Безусловно, предметом повышенного внимания для участников семинара станут вопросы качественного овладения учащимися необходимой базой теоретических знаний, когда предстоит сориентировать выпускника на обучение в профильном классе, посещение подготовительных курсов, на грамотную организацию самостоятельной учебной деятельности на основе компьютерной поддержки или занятий с репетитором.

Не менее значимым станет и такое занятие семинара, на котором будут даны рекомендации по овладению школьниками определенным кругом общепредметных умений, востребованных как на этапе поступления в вуз, так и в практике вузовской организации познавательной деятельности. Не останутся без внимания исследование и характеристика различных подходов к проверке знаний выпускников и их объективному оцениванию. Должное место займут в работе семинара вопросы, связанные с задачами организации непрерывного образования, с проблемами динамического развития и совершенствования навыков, что обусловит выход на глубокое изучение содержательных особенностей принципов последовательности, преемственности и перспективности.

Анализ обозначенных для рассмотрения на семинаре проблем позволяет, наряду с имеющимися в теории и практике подходами, выделить принципиальную значимость специальной и общей подготовки, обеспечивающих содержательную часть в программе довузовского решения выпускниками вопроса о выборе профессии. Семинар предполагает и проведение специальных занятий с учителями, которым предстоит взять на вооружение наиболее эффективные, рациональные, зарекомендовавшие себя формы работы со старшеклассниками и, безусловно, предложить авторскую концепцию ее дальнейшего обновления и совершенствования.

По нашему глубокому убеждению, профориентационная работа должна быть построена на специально разработанных дидактических условиях:

1) преемственное взаимодействие образовательных учреждений по профессиональной ориентации по программе сотрудничества «школа – вуз»;

2) разработка специализированных дифференцированных учебных программ для выпускников на основе принципа интеграции до вузовских начальных теоретических профессиональных знаний и практических умений;

3) проведение совместно с ведущими учеными вуза в школах научно-практических конференций с выпускниками по выявлению знаний о современных и востребованных профессиях;

4) вовлечение старшеклассников в различные активные виды деятельности с целью корректировки мотива выбора профессии;

5) выявление школьников, имеющих конкретный интерес к определенным научным отраслям знаний, к определенной специальности или профессии и организация занятий с ними.

Профессиональная ориентация школьников на конкретную специальность включает в себя следующие компоненты: профессиональное просвещение (профинформация); профессиография; профессиональная консультация; профессиональный отбор; профессиональная адаптация [7: 9].

Благоприятными условиями, способствующими дидактически грамотной организации профессиональной подготовки учащихся в довузовский период, являются учебные центры и лабораторные комплексы вуза. Как и студентам, слушателям групп довузовской подготовки предоставляется возможность работать в компьютерных классах, объединенных в единую сеть. Им предоставляются регистрационное имя и пароль, возможность работы с электронной почтой и право размещения персональной информации на Web-сайтах вуза. Подготовленная компьютерная программа по специальности должна быть доступна к использованию для всех желающих, давая возможность для более широкого ознакомления с функциональными обязанностями специалистов.

Чрезвычайно полезны научно-практические конференции, организуемые для школьников на базе вуза. Например, проведение конференции «Я и призвание» может стать эффективным завершением профориентационной работы, проводимой в закрепленных школах в течение учебного года. Подготовленные научные доклады школьников по выбираемой профессии могут быть опубликованы в сборнике научных трудов, что логично вписывается в идею лично-ориентированной подготовки и может быть использовано в последующем (например, на этапе чтения элективных курсов профориентационной направленности для студентов педагогических специальностей).

Научно-технический прогресс и задачи совершенствования общего и профессионального образования сделали актуальной проблему теоретической разработки и практического использования общенаучного и предметного уровня знаний. Выделение предметной подготовки в качестве самостоятельной педагогической концепции соответствует общеизвестной тенденции дифференциации наук. Этот процесс связан не только с современным уровнем развития научных отраслей знаний, но и с возросшими требованиями к качеству их освоения. И вместе с тем на этапе профессиональной подготовки овладение общепредметными навыками и умениями должно проводиться с учетом интегративных связей ряда научных отраслей, что обеспечит понимание места выбираемой профессии в ряду других, близких по профилю, способность и готовность к самостоятельному овладению знаниями по избранной специальности. При этом увеличение объема общетеоретической подготовки в условиях научно-практической среды вуза должно способствовать развитию предметно-практического, наглядно-образного мышления учащихся, формировать критическое и ассоциативное мышление.

Эффективны в профориентационной работе анкетирование, выполнение учащимися психологических и предметных тестов, участие в деловых и ролевых играх, посещение практикумов, знакомство с программно-информационными комплексами, направленными на раскрытие творческого потенциала личности и реализацию осознанной потребности старшеклассника к самостоятельности и творчеству. Вопрос о развитии профессионально-творческих способностей связан с развитием индивидуальных способностей, определяющих возможность успешного осуществления различных видов познавательной деятельности и позволяющих оценить ее результативность [8: 31].

Представляется целесообразным эти способности разделить на профессиональные и творческие, хотя в реальной жизни они переплетаются и неразделимы. Развитое творческое мышление старшеклассников обладает такими характерными признаками: мобильная активность; готовность к инновациям; способность прогнозировать процесс будущей деятельности и ее результаты; использование алгоритмических подходов к решению творческих задач.

Одним из важных условий является поддержание у старшеклассников интереса к выбранной профессиональной деятельности, для чего необходимо осознание ими ее перспектив. Важность понимания перспективы бесспорна: формируется навык предвидения, в каком направлении будет развиваться то или иное явление, то или иное событие, какие изменения оно будет претерпевать в определенных условиях, какие противоречия и трудности могут возникнуть на пути к достижению цели. Намеченная перспектива мобилизует умственные и физические силы учащихся на решение задач, стоящих перед ними, развивает их потенциальные творческие возможности для выхода за пределы известного, для поддержки и стимулирования последующих шагов в достижении цели [9: 122].

По сути, вся профориентационная работа – работа на перспективу, характерной чертой которой является ее увлекательность, притягательность, стремление к сознательному преодолению трудностей, возникающих на пути реализации намеченных планов. Видение перспектив обеспечивается при этом комплексом мер, организуемых и педагогическим коллективом школы, и профессорско-преподавательским составом вуза, и общественными организациями (например, молодежными объединениями или национальными культурными центрами).

На кафедрах Южно-Казахстанского государственного педагогического университета накоплен определенный опыт организации профориентационной работы со старшеклассниками, которая проводится планомерно, с участием преподавателей и студентов. Устанавливаются связи и развивается сотрудничество с руководством образовательных учреждений, учреждений культуры. Кафедры принимают активное участие в школьных мероприятиях, организуемых в течение учебного года. Преподаватели вуза реализуют инновационные технологии профориентационной работы, к числу которых можно отнести подготовку информационных материалов высокого полиграфического качества с использованием методов компьютерного дизайна, съемки, компоновки, оцифровки.

Современный период развития образования в нашей стране характеризуется активными поисками новых форм организации профессиональной довузовской подготовки, призванной приблизить выпускников к практической деятельности. Эта задача требует соблюдения четкого баланса между лучшими методами работы традиционной системы профориентационной работы и новым пониманием процесса развития и функционирования школ. Такая интеграция зависит от использования общепредметной подготовки старшеклассников в системе довузовского образования для обеспечения нового уровня общего образования и продвижения к самоопределению. Создание организационно-педагогических условий при проведении довузовской профориентационной работы по комплексной программе содружества «школа – вуз» способствует профессионально-творческому подходу старшеклассников к выбору будущей профессии и является важным аспектом профессионального самоопределения личности выпускников.

Список использованной литературы:

- 1 Давлетова А.А., Бейсембаев Г.Б. Становление и развитие профориентационной работы в Казахстане / *Успехи современного естествознания*. – 2015, №3. – С.174-176.
- 2 Джакупов С.М. *Управление познавательной деятельностью студентов в процессе обучения: учебное пособие*. – Алматы: Қазақ университеті, 2002. – 117 с.
- 3 Садуакасова З.М., Зиятбекова Б.Т., Мадалиева З.Б. *Тренинг в подготовке специалистов в вузе*. – Алматы, 2006. – 92 с.
- 4 Бейсембаев Г.Б., Шеръязданова Х.Т. *Новая технология проведения профориентационной работы // Высш. образование сегодня*. – 2015. – №6. – С.32-36.
- 5 Жексенбаева У.Б. *Компетентностно-ориентированное образование в современной школе: учебное пособие*. – Алматы: Нур-Принт, 2014. – 184 с.
- 6 Ремимидт Х. *Подростковый и юношеский возраст: проблемы становления личности*. – М.: Мир, 1994. – 320 с.
- 7 Орлов Ю.М. *Самопознание и самовоспитание характера*. – М.: Слайдинг, 2001. – 224 с.
- 8 Тюшев Ю.В. *Выбор профессии для подростков*. – СПб.: Питер, 2009. – 160 с.
- 9 *Формирование учебной деятельности школьников*. / Под ред. В.В. Давыдова, И.Ломпшера, А.К. Марковой. – М.: Педагогика, 2002. – 216 с.

**ОРТА ЖӘНЕ ОРТАДАН КЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ
ЖӘНЕ ТӘРБИЕЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
СРЕДНЕЕ И ПОСЛЕСРЕДНЕЕ ОБРАЗОВАНИЯ:
ВОПРОСЫ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ**

МРНТИ 14.01.33

Билялова Ж.Т.¹, Барсай Б.Т.², Абыканова Б.Т.³

^{1,3}к.п.н., ассоциированный профессор

²д.п.н., профессор

Атырауский Государственный университет им. Х.Досмухамедова

**СУЩНОСТЬ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА В РАЗВИТИИ
ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ**

Аннотация

В статье анализируются философские, психологические, кибернетические и педагогические аспекты исследования развития логического мышления. Краткий обзор высказываний некоторых методистов, исследовавших разнообразие логического мышления в сочетании с предметными особенностями, кратко изложены и уточнены условия определения понятия "развитие логического мышления". Приводятся разнообразные взгляды различных авторов в анализе содержания и смысла общего мышления, в том числе логического мышления, подчеркиваются особенности целостного, системно-структурного подхода к мышлению. Сформулируется ряд идей, основанных на философских и педагогических исследованиях, рассказывается о том, в чем нужно искать ключевые возможности повышения эффективности педагогического процесса, развития логического мышления. С точки зрения системно-структурного подхода к изучению общего мышления, перечисляются условия, определяющие сущность и значение системного подхода к развитию мышления учащихся. Также рассматриваются важность междисциплинарных связей для полноценной реализации системного подхода в обучении, актуальность проблемы формирования междисциплинарных знаний, актуальность принципов построения и применения системы междисциплинарных познавательных задач, включающих в деятельность обучающегося по освоению связей между структурными элементами учебного материала различных дисциплин. На основе анализа системно-структурного подхода развития логического мышления учащихся были сделаны выводы.

Ключевые слова: мышление, логическое мышление, развитие логического мышления, формирование математического мышления, системный подход.

Ж.Т. Билялова¹, Б.Т. Барсай², Б.Т. Абыканова³

^{1,3}п.э.к., қауымд. проф. м.а.

²п.э.д., профессор

Х.Досмухамедов атындағы Атырау Мемлекеттік университеті

**ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН
ДАМУДАҒЫ ЖҮЙЕЛІК ТӘСІЛДІҢ МӘНІ**

Аңдатпа

Мақалада логикалық ойлауды дамуын зерттеудің философиялық, психологиялық, кибернетикалық және педагогикалық аспектілері талданады. Логикалық ойлаудың әртүрлілігін пәндік ерекшеліктермен байланыстыра зерттеген кейбір әдіскерлердің пікірлеріне қысқаша шолу жасалып, «логи-

калық ойлауды дамыту» ұғымының анықталу жағдайы қысқаша баяндалған және нақтыланған. Әр түрлі авторлардың жалпы ойлаудың, оның ішінде логикалық ойлаудың мәні мен мазмұнын талдаудағы түрліше көзқарастары келтіріліп, ойлаудың біртұтас, жүйелі-құрылымдық тәсілдерінің ерекшеліктері атап көрсетіледі. Философиялық және педагогикалық зерттеулерге негізделген бірқатар ойлар тұжырымдалады, педагогикалық үдерістің тиімділігін арттырудың, логикалық ойлауды дамытудың басты мүмкіндіктерін неден іздеу керектігі жайлы айтылады. Жалпы ойлауды зерттеудегі жүйелі-құрылымдық көзқарас тұрғысынан, оқушылардың ойлауын дамытуда жүйелі тәсілдің мәні мен мағынасын айқындайтын жағдайлар тізбеленеді. Сондай ақ, оқытуда жүйелі тәсілді толық жүзеге асыру үшін пәнаралық байланыстардың маңыздылығы, пәнаралық білімді қалыптастыру мәселелерінің өзектілігі, әр түрлі пәндердің оқу материалының құрылымдық элементтері арасындағы байланысты меңгеру бойынша оқушыны іс-әрекетке жасауға қосатын пәнаралық танымдық есептер жүйесін құру және қолдану принциптерінің өзектілігі де қарастырылады. Оқушылардың логикалық ойлауын дамытудың жүйелі-құрылымдық тәсіліне жасалған талдаулар негізінде қорытындылар жасалған.

Түйін сөздер: ойлау, логикалық ойлау, логикалық ойлауды дамыту, математикалық ойлауды қалыптастыру.

Zh.T. Bilyalova¹, B.T. Barsai², B.T. Abykanova³

^{1,3}candidate of Pedagogical sciences, associate Professor

²doctor of Pedagogical sciences, Professor

Kh.Dosmukhamedov Atyrau State University

THE ESSENCE OF THE SYSTEM APPROACH IN THE DEVELOPMENT OF LOGICAL THINKING OF STUDENTS

Abstract

The article analyzes the philosophical, psychological, cybernetic and pedagogical aspects of the study of logical thinking. A brief review of the statements of some Methodists who studied the diversity of logical thinking in combination with the subject features, briefly stated and clarified the conditions for the definition of "development of logical thinking." Various views of different authors are given in the analysis of the content and meaning of General thinking, including logical thinking, the features of a holistic, systemic and structural approach to thinking are emphasized. A number of ideas based on philosophical and pedagogical research are formulated, it is told about what it is necessary to look for key opportunities to improve the efficiency of the pedagogical process, the development of logical thinking. From the point of view of the system-structural approach to the study of General thinking, the conditions that determine the essence and importance of the system approach to the development of students' thinking are listed. The importance of interdisciplinary connections for the full implementation of a systematic approach to learning, the relevance of the problem of formation of interdisciplinary knowledge, the relevance of the principles of construction and application of the system of interdisciplinary cognitive tasks, including in the activities of the student on the development of links between the structural elements of the educational material of various disciplines. On the basis of the analysis of system-structural approach of development of logical thinking of pupils conclusions were drawn.

Keywords: thinking, logical thinking, development of logical thinking, formation of mathematical thinking.

В настоящее время логическое мышление изучается многими науками: философией, психологией, кибернетикой, педагогикой, при этом каждая из них исследует его в определенном аспекте, который характерен именно для этой науки.

Проанализируем философский, психологический, кибернетический и педагогический аспекты изучения развития логического мышления.

Философия рассматривает мышление с помощью теории познания, формальной логики, изучающей формы и законы правильного мышления, и с помощью диалектики, дающей общий метод

исследования логического мышления как развивающегося процесса [1]. Психология изучает логическое мышление как активную деятельность субъекта; выявляет побудительные мотивы, цели, имеющие личную значимость, индивидуальные особенности логического мышления; исследует мыслительные операции с точки зрения осознания субъектом лежащих в их основе логических принципов. Поэтому, психологический аспект развития логического мышления предполагает целенаправленную деятельность в вышеназванных направлениях.

Кибернетика интересуется логическим мышлением в связи с задачами технического моделирования мыслительных операций в форме «искусственного интеллекта», а также ее интересует те аспекты мышления, которые связаны с быстрой и эффективной обработкой информации с помощью ЭВМ. Таким образом, кибернетический аспект развития логического мышления обусловлен, прежде всего, процессами моделирования мыслительных операций.

Педагогика, как справедливо отмечает А.Д. Гетманова [2], изучает логическое мышление со стороны осуществления процесса познания в ходе обучения и воспитания подрастающего поколения. Следовательно, педагогический аспект развития логического мышления учащихся состоит в разработке и экспериментальной проверке необходимых педагогических условий организации процесса обучения.

К разновидностям логического мышления нередко относят так называемые предметные виды мышления: математическое, физическое, историческое и другие. Это объясняется тем, что лишь такое математическое, физическое и прочее теоретическое мышление может истинно отразить свой предмет, которое выступает как логическое мышление, поскольку только в логических формах мысль может двигаться в содержании самих вещей, в их существенных отношениях [3, 339].

Предметные виды мышления исследуются методистами соответствующих предметов. Н.П. Ерастов, А.В. Ефимов, Ю.М. Колягин, Т.В. Кудрявцев, А.З. Редько, И.С. Якиманская подчеркивают большое значение развития логического мышления, приводят типичные ошибки, допускаемые школьниками, рассматривают занятия, на которых происходит развитие мышления учащихся, рекомендуют для этого специальные методы. Однако, само понятие «развитие логического мышления», как правило, не определяется или дается определение иногда слишком широкое или, наоборот, слишком узкое. Приведем определения некоторых авторов, рассматриваемые в работе Н.Н. Поспелова, И.Н. Поспелова [4, 11-12].

«Формирование математического мышления – это целенаправленное и систематическое развитие всех качеств, присущих естественнонаучному мышлению, комплекса мыслительных умений, лежащих в основе научного познания, в органическом единстве с формами проявления мышления, обусловленными спецификой самой математики, с акцентом на постепенное развитие научно-теоретического мышления» (Ю.М. Колягин). Это определение подчеркивает неразрывную связь естественнонаучного и математического мышления, однако, использование указанного определения на практике затруднено.

Н.Н. Ерастов под развитием лингвистического мышления понимает «развитие системы умственных действий по осознанию различных языковых значений и установление отношений между ними, а через их посредство – объективных отношений познаваемых явлений действительности» [5, 11]. Как видим, в данном определении указывается на связь мышления с объектом познания (языковые значения и структура), на особенности мыслительных операций, зависящих от объекта познания, но определение расплывчато: не уточняется, какие именно отношения устанавливаются.

Анализируя приведенные выше определения, мы согласимся с определением, данным Н.Н. Поспеловым и И.Н. Поспеловым: «Развитие логического мышления учащихся - это вооружение их знаниями требований логики и выработка навыков использования этих требований в учебной и практической деятельности» [4, 14-15].

Различные авторы с различных точек зрения подходят к анализу сущности и содержания мышления вообще и логического мышления в частности.

По мнению философа М.К. Мамардашвили, понятие «метода рассмотрения» (т.е. метода мышления) отнюдь не вырастает непосредственно из приемов мышления, развиваемых исследовательской практикой частных наук, а есть особый предмет, задача философского исследования [6, 5-6].

Центральное место в материалистической диалектике занимает метод восхождения от абстрактного к конкретному, поскольку он «представляет собой наиболее развитую, целостную

логическую структуру, способствующую всестороннему теоретическому анализу исследуемых объектов» [7, 8].

Педагогические исследования показывают, что резервы повышения эффективности педагогического процесса следует искать во включении в него различных видов деятельности школьников и реализации взаимосвязей между ними. Это повышает содержательность их деятельности, выявляет и реализует потенциальные возможности школьников.

С точки зрения системно-структурного подхода рассматривают мышление философы А.Ф. Абба-сов, Н.Т. Абрамова, А.Н. Аверьянов, В.Г. Афанасьев, И.В. Блауберг, Г.П. Короткова, В.А. Кутырев, А.А. Петрушенко, В.Н. Садовский, В.С. Тюхтин, Э.Г. Юдин и др.

Системный подход основан на положении о том, что специфика сложного системного объекта (системы) не исчерпывается особенностями составляющих ее элементов, а связана, прежде всего, с характером взаимодействий между элементами. На первый план, поэтому, выдвигается задача познания характера и механизма этих связей и отношений. В процессе системного анализа выясняются не только причины явлений, но и обратное воздействие результата (продукта) на породившие его причины.

Сущность системного подхода находит выражение в следующих положениях, помогающих устанавливать свойства системных объектов и совершенствовать их:

1. Целостность системы по отношению к внешней среде, ее изучение в единстве со средой.
2. Расчленение целого, приводящее к выделению элементов. Свойства элементов зависят от их принадлежности к определенной системе, а свойства системы не сводимы к свойствам ее элементов.
3. Все элементы системы находятся в сложных связях и взаимодействиях, среди которых нужно выделить наиболее существенную определяющую для данной системы, как говорят, системо-образующую связь.
4. Совокупность элементов и связей дает представление о структуре и организации системных объектов. Эти понятия выражают определенную упорядоченность системы, взаимосвязь и взаимную подчиненность ее элементов.
5. Специальным способом регулирования связей между элементами системы и тем самым изменения и самих элементов является управление, включающее постановку целей, выбор средств, контроль и коррекцию, анализ результатов.

Принципиальное значение для педагогических исследований развития мышления вообще и, в частности, развития логического мышления учащихся-подростков имеет требование изучения данного процесса как целого.

При этом, как отмечается в последних философских исследованиях, «развитие целостности осуществляется:

- за счет развития каждого элемента;
- путем возрастания их значения для развития и функционирования друг друга;
- подчинением их системе;
- становлением способности каждого элемента выполнять функцию в интересах развития системы в целом;
- возникновением новых качеств, которыми не обладают отдельные элементы;
- в процессе появления содержательно новых элементов для более полного выполнения функций другими элементами и системой в целом» [8].

На наш взгляд, системный подход является продуктивным при рассмотрении развития логического мышления учащихся-подростков, т.к. логическое мышление принадлежит к так называемым нелинейным системам (при изменении одного из элементов нелинейной структуры другие изменяются не пропорционально, а по более сложному закону).

В свете требований системного подхода для теоретического исследования развития логического мышления учащихся-подростков следует выдвинуть также требование возможно более полной и системной дедукции. Такая дедукция предполагает движение мысли от исходных теоретических посылок к обобщенным выводам, а от них ко всем более конкретным следствиям, проверяемым как доказательством, так и опытом. Это и дает основание для целостного понимания предмета исследования на теоретическом уровне.

Применение системного подхода к изучению логического мышления учащихся-подростков позволяет рассматривать его как целостное многоуровневое образование, как специфический вид деятельности, который обеспечивается различными психическими процессами (восприятием, памятью, воображением, с обязательным участием речи).

По нашему мнению, логическое мышление учащихся-подростков также имеет отмеченные выше основные компоненты, так как понятие «мышление» включает в себя понятие «логическое мышление» (рассматриваемые понятия относятся друг к другу, как род к виду).

После того, как выявлены составляющие компоненты логического мышления, необходимо определить их иерархию, вскрыть соотношения различных уровней развития отдельных элементов и системы в целом.

Знания по отношению к логическому мышлению являются исходной базой, необходимым условием его осуществления. Чем богаче и разнообразнее запас знаний, тем легче будет протекать процесс оперирования ими, ибо нельзя, как известно, оперировать тем, чем не овладел, чего не имеешь в наличии.

Общие закономерности соотношения мышления и знаний экспериментально выявлены в работах А.В. Брушлинского, А.М. Матюшкина, К.Н. Славской, И.С. Якиманской. Таким образом, знания выполняют информативную функцию. Для успешного выполнения этой функции знания должны быть не механическим собранием разрозненных частей, а стройной системой взаимосвязанных компонентов, то есть знания должны быть структурными. Именно благодаря специальному структурированию учебного материала облегчается понимание связей и отношений между фактами и явлениями, на первый взгляд мало связанными между собой, а нередко не согласованными во времени их предъявления.

С помощью структурирования «составные элементы содержания учебного материала (понятия, законы, идеи, принципы, способы их передачи учащимся и соответствующие действия учащихся по их усвоению) выстраиваются в определенных связях и отношениях, отражающих: а)логику общественно-исторического процесса познания и его результаты; б)технологии распознавания явлений, их упорядочивания и систематизации; в)выявление и объяснение сущности явлений; г) преобразование явлений из одного состояния в другое» [9, 23].

Однако, существующий предметный принцип распределения знаний не позволяет полностью реализовать системный подход в обучении, не нарушая, не размывая границы сложившихся учебных предметов. Поэтому здесь важны межпредметные связи, а следовательно, актуальны вопросы формирования межпредметных знаний, принципы составления и применения системы межпредметных познавательных задач, которые включают ученика в деятельность по установлению усвоению связей между структурными элементами учебного материала различных предметов.

Но кроме знаний-описаний (факты, законы, теории) есть и другой вид знаний. Это знания-предписания (методы познания) [10, 16]. Они предписывают познающему субъекту, что и как он должен делать, чтобы овладеть предметными знаниями, т.е. в них зафиксирован путь, метод получения знаний субъектом, раскрывается организация его умственной деятельности.

Знания-описания и знания-предписания – не два ряда параллельных знаний. Это предметная и операционная стороны целостного научного знания. Между ними есть глубокая внутренняя связь, на что неоднократно указывалось в работах педагогов и психологов (П.Н. Груздев, Н.Ф. Талызина, С.Г. Шаповаленко, Д.Б. Эльконин, И.С. Якиманская).

Овладевая научным знанием в единстве его предметной и операциональной сторон, учащиеся усваивают и определенный подход к процессу и результату учебно-познавательной деятельности. Этот подход при целенаправленном его формировании становится достоянием учащегося, стилем его мышления.

Приемы (способы) познавательной деятельности делятся на два класса: общие и специфические.

«Общие приемы используются в разных областях, при работе с разными знаниями. К общим относятся все приемы логического мышления (сравнение, подведение под понятие, выведение следствий, приемы доказательства, классификации и др.). Они не зависимы от конкретного материала, хотя всегда выполняются с использованием каких-то предметных (специфических) знаний.

К специфическим приемам познавательной деятельности относятся такие, которые используются только в данной области знания» [10, 18].

Содержание как тех, так и других приемов познавательной деятельности должно выделяться и фиксироваться в процессе обучения.

В результате получают три последовательности: последовательность предметных знаний, специфических приемов познавательной деятельности и логических приемов мышления. Эти последовательности должны быть соотнесены между собой, т.е. необходимо выделить отношения, действующие между ними. Только в этом случае развитие логического мышления учащихся будет идти целенаправленно и обоснованно.

Прежде чем организовать деятельность учащихся, учитель должен позаботиться о мотивах, обеспечивающих принятие учениками планируемых знаний и умений. Мотив – побудитель мышления, его регулятор. В соответствии с принципами личностно ориентированного обучения на данном этапе должна быть востребована мотивирующая функция обучаемого, то есть мотив должен стать для него личностно значимым.

Мотивы учебной деятельности делятся на внешние и внутренние. По определению Н.Ф. Талызиной «внешние мотивы не связаны с выполняемой деятельностью. В этом случае учение служит средством достижения других целей. При внутренней мотивации мотивом служит познавательный интерес, связанный с данным предметом. В этом случае получение знаний выступает не как средство достижения каких-то других целей, а как цель деятельности учащегося. Только в этом случае имеет место собственно деятельность учения, как непосредственно удовлетворяющая познавательную потребность» [10, 70]. Учитель всегда должен помнить, что познавательная потребность – самый эффективный мотив, побуждающий человека к учению.

Проведенный анализ структуры логического мышления учащихся-подростков, включающей в себя содержательный, операционный и мотивационный компоненты, а также отношения между ними позволяет сделать вывод: к процедурам поиска и разработки средств развития логического мышления учащихся-подростков можно отнести следующие операции:

- 1) определение исходного уровня развития логического мышления учащихся;
  - 2) проектирования возможных изменений в логическом мышлении учащихся;
  - 3) определение содержания и характера действий, необходимых для реализации проектируемых изменений:
    - структурирование учебного материала;
    - соотнесение знаний, специфических приемов познавательной деятельности и логических приемов мышления;
    - предусмотрение основных переходных состояний процесса реализации проектируемых изменений (включая мотивацию);
    - получение информации о состоянии управляемого процесса развития логического мышления учащихся – подростков, т.е. обеспечение систематической обратной связи;
    - учет и переработка полученной информации с целью коррекции эксперимента;
- 1) усовершенствование педагогических принципов построения межпредметных познавательных задач;
  - 2) проведение контрольной серии эксперимента.
- Выяснением и разработкой этих вопросов занимаются психология и педагогика.

Список использованной литературы:

- 1 Абдильдин Ж.М., Абишев К.А. *Формирование логического строя мышления в процессе практической деятельности.* – Алма-Ата, 1981. – 212 с.
- 2 Гетманова А.Д. *Логика: Для педагогических учебных заведений.* – М.: Новая школа, 1995. – 106 с.
- 3 Давыдов В.В. *Виды обобщения в обучении.* – М.: Педагогика, 1982. – 424 с.
- 4 Поспелов Н.Н., Поспелов И.Н. *Формирование мыслительных операций у старшеклассников.* – М.: Педагогика, 1989. – 152 с.
- 5 Ерастов Н.П. *Процессы мышления в речевой деятельности.* – М., 1991. – 124 с.
- 6 Мамардашвили М.К. *Форма и содержание мышления.* – М., 1986. – 108 с.
- 7 Ерахтин А.В. *Диалектика становления мышления и сознания.* – Свердловск: Изд-во Уральск. ун-та, 1989. – 163 с.
- 8 Столяр А.А. *Воспитание логического мышления учащихся на уроках геометрии: Дис. ... канд. пед. наук.* – М., 1960. – 327 с.
- 9 Коротяев Б.И. *Учение – процесс творческий.* – М.: Просвещение, 1998. – 172 с.
- 10 Талызина Н.Ф. *Формирование познавательной деятельности учащихся.* – М.: Знание, 1983. – 97 с.

Акрамова А.С.¹, Асанова Б.Е.², Бәйнеш Ш.Б.³

¹к.п.н., профессор

³д.п.н., доцент

Университет Алматы

²кандидат искусствovedения Академии дизайна и технологии «Сымбат»

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ЦЕННОСТНОЙ ОРИЕНТАЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Аннотация

Данная статья посвящена вопросам формирования и развития ценностных ориентаций учащихся начальных классов. Авторы рассматривают ценностные ориентации как сложный социально-психологический феномен. Этот процесс характеризуется направленностью и активностью личности, является составной частью системы отношений, определяет общий подход человека к миру, к себе. Формирование личностной ценностной структуры индивида выступает важнейшим фактором процесса социализации. В статье показана роль начальных классов общеобразовательной школы в формировании у учащихся различного рода ценностей, образующих систему ценностных ориентаций личности.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, развитие личности, социализация.

Ә.С. Акрамова¹, Б.Е. Асанова², Ш.Б. Бәйнеш³

¹п.ғ.к., профессор

³п.ғ.д., доцент

Алматы Университеті

²Өнертану кандидаты, «Сымбат» дизайн және технологиялар академиясы

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАНУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ДАМУ

Аңдатпа

Бұл мақала бастауыш сынып оқушыларының құндылық бағдарларын қалыптастыруға және дамытуға арналған. Авторлар құндылық бағдарларын кешенді әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретінде қарастырады. Бұл үдеріс тұлғаның бағыты мен белсенділігімен сипатталатын қарым-қатынас жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады және адамның өзіне, әлемге деген жалпы көзқарасын анықтайды. Жеке тұлғаның құндылық құрылымын қалыптастыру әлеуметтену үдерісіндегі ең маңызды фактор. Мақалада жалпы білім беретін мектепте бастауыш сыныптардың оқушыларының құндылық бағдарлар жүйесін, оның ішінде түрлі тұлғалық құндылықтарды қалыптастырудағы рөлі көрсетілген.

Түйін сөздер: құндылық, құндылық бағдарлары, тұлғаны дамыту, әлеуметтену.

A.Akramova¹, B.Asanova², Sh.Bainesh³

¹*candidate of Pedagogical Sciences, professor*

³*Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor*

Almaty University

²*Candidate of Art History, Symbat Academy of Design and Technology*

THE PROBLEMS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE VALUE ORIENTATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract

This article is devoted to the formation and development of value orientations of primary school students. The authors consider value orientations as a complex socio-psychological phenomenon. This process is characterized by the direction and activity of the individual, is an integral part of the system of relations, determines the general approach of a person to the world, to himself. Formation of the person's value structure of the individual is the most important factor in the process of socialization. The article shows the role of primary classes in the general education school in the formation of students of various kinds of values that form a system of value orientations of the individual.

Keywords: values, value orientations, personal development, socialization.

Одной из современных проблем обучения в начальной школе является формирование и развитие ценностных ориентаций учащихся младшего школьного возраста. Сегодня мы наблюдаем возрождение духовных, национальных и общечеловеческих ценностей. В 2017 году Первый Президент РК Н.А. Назарбаев выступает с программой «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру», направленной на формирование и развитие ценностных ориентаций подрастающего поколения и общества в целом [1]. В данной программе отмечено: «Наши национальные традиции и обычаи, язык и музыка, литература и свадебные обряды, – одним словом, национальный дух, должны вечно оставаться с нами. Мудрость Абая, перо Ауэзова, проникновенные строки Джамбула, волшебные звуки Курмангазы, вечный зов аруаха – это только часть нашей духовной культуры».

Поэтому задача учителя заключается в формировании и развитии социальных, духовных, культурных ценностей у подрастающего поколения. Формирование у учащихся младших классов ценностных ориентаций воспитывает такие качества личности, как активность жизненной позиции, умение взаимодействовать в социуме, иметь принципы и идеалы, достижение поставленных целей.

По мнению П.С. Гуревича, ценность выражает человеческое измерение культуры, воплощает в себе отношение к формам человеческого бытия. «Она как бы стягивает все духовное многообразие к разуму, чувствам и воле человека. Таким образом, ценность - это не только «осознанное», но и жизненно, экзистенциально прочувствованное бытие» [2]. Она характеризует человеческое измерение общественного сознания, поскольку пропущена через личность, через ее внутренний мир.

Ценности выстраиваются в иерархической последовательности- от низких позиций до более высоких, стремясь до абсолютных (безусловных) ценностей, которые называют сверх ценностями. По словам Н. фон Гартмана: «Каждая личность, каждый человеческий характер полны ценностным содержанием... Человек – это мир в малом, и не только как особая структура бытия, но и как особая ценностная структура» [3]. Существуют индивидуальные и общностные ценности. Издавна исторически существовавшей общностной ценностью является этнос, который имеет специфические этнические ценности. Этнос вырабатывает собственные ценности в ходе своего развития. Перво-степенное значение имеют такие ценности, которые определяют организацию и стабильность социума.

Понятие ценностных ориентаций личности было введено в 20-е годы XX в. социологами У.Томасом и Ф.Знанецким [4]. Они рассматривали ценностные ориентации как социальную установку личности, регулирующую ее поведение.

Ценностные ориентации – это важнейшие элементы структуры личности, закрепленные жизненным опытом индивида, всей совокупностью его переживаний и отделяющие значимое,

существенное для данного индивида от незначимого, несущественного [5]. Ценности — это материальные или идеальные предметы, обладающие значимостью для данного социального субъекта с позиций удовлетворения его потребностей и интересов. В такой обобщенной формулировке можно представить те многочисленные определения ценностей, которые существуют в отечественной науке. Производные же от них ценностные ориентации есть установки личности на ценности материальной и духовной культуры.

Т.Н. Пороховская выделяет основные подходы к толкованию понятия «ценность». По мнению ученого, это понятие:

- употребляется для оценки предметов и явлений, удовлетворяющих какую-либо потребность. Ценность в этом случае рассматривается как объективное качество предмета, обусловленное его природой и существующее независимо от человека и его практической деятельности;

- может обозначать полезность предметов и явлений для человека. отождествляется с теми явлениями природы и общества, которые могут быть полезны людям на том или ином этапе развития общества в зависимости от их групповых либо классовых интересов;

- отождествляется со значимостью одного явления для другого. В таком случае любое природное или социальное явление выступает одновременно объектом и субъектом такого отношения [6].

Ценностные ориентации – сложный социально-психологический феномен, характеризующий направленность и содержание активности личности, являющийся составной частью системы отношений личности, определяющий общий подход человека к миру, к себе, придающий смысл и направление личностным позициям, поведению, поступкам. Система ценностных ориентаций имеет многоуровневую структуру. Вершина ее – ценности, связанные с идеалами и жизненными целями личности.

Формирование личностной ценностной структуры индивида выступает важнейшим фактором процесса социализации, посредством которого человек становится полноправным членом общества во всей полноте социальных взаимоотношений.

Именно в начальных классах общеобразовательной школы идет формирование у учащихся различного рода ценностей, образующих систему ценностных ориентаций личности.

В зависимости от того, что выступает объектом оценочного отношения человека – материальный мир, другой человек или собственное «я», ценности условно делятся на материальные, социальные и духовные. Будучи образованием идеального порядка, ценности получают практическое воплощение в реальном поведении людей.

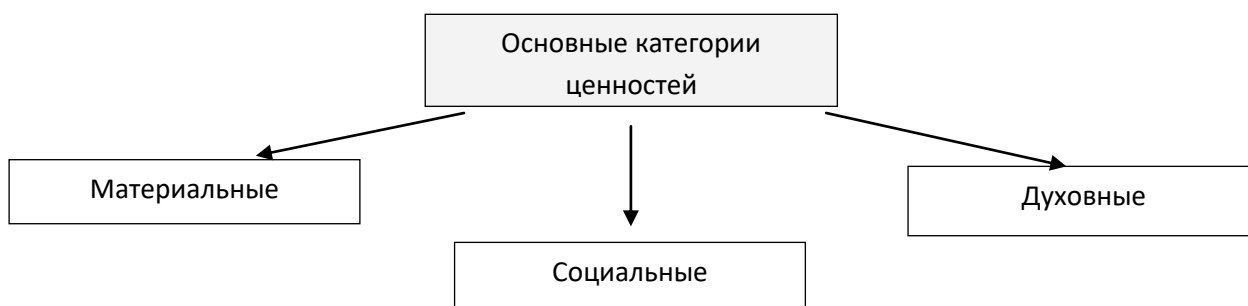

Рисунок-1. Основные категории ценностей

Каждый из видов ценностей включает в себя ценности второго уровня. Так, например, духовные ценности будут включать в себя нравственные, познавательные, эстетические и др. На третьем уровне выделяются ценности, закрепляющиеся в жизнедеятельности и проявляющиеся в виде свойств личности. Например, любовь к детям, стремление к познанию и др. Четвертый уровень – проявление ценностных ориентаций – свойства личности в конкретном поведении.

Ценность в своей внутренней структуре может проявляться как значение, когда предмет или процесс раскрывает свое смысловое содержание, представляет информацию о собственных свойствах, особенностях, благодаря которой происходит оценивание и отнесение рассматриваемого феномена в ту или иную ценностную систему. На этом уровне происходит выявление смысла, первичное оценивание, способное трансформироваться в более сложную систему, имеющую большое влияние на личность. Растущие и расширяющиеся связи между субъектом и объектом ценностной

системы позволяют говорить о глубокой взаимозависимости между ее элементами на уровне отношений: причинно-следственных, пространственных, временных, внешнего и внутреннего и т.д.

Олпорт, Вернон и Линдзи в 30-е XX века выделяют шесть типов ценностных ориентаций в соответствии с направленностью основных интересов: к теории, методологии, науке; к экономике; к политике, идеологии; к социальным институтам; к религии и обрядам; к искусству, литературе, прекрасному. В основе лежит известная типология Э.Шпрангера, где он выделяет шесть типов личности: теоретический, экономический, политический, социальный, религиозный и эстетический [7].

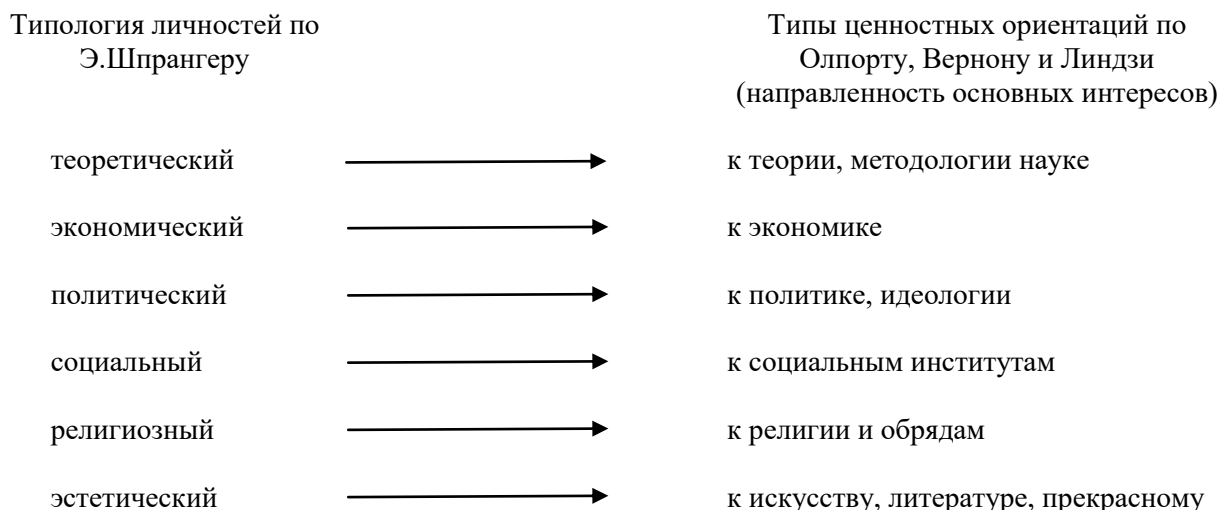

Рисунок-2. Зависимость типов ценностных ориентаций от типологии личности

В ходе развития личности идет постоянная переоценка ценностей, что является закономерным результатом перестройки отношений человека с миром. Процесс включения в действие, актуализации, выключения или восстановления различных ценностей, обусловлен не только меняющейся ситуацией, но и «восхождением, развитием, становлением всей личной жизни человека.

Младший школьный возраст – возраст интенсивного интеллектуального развития. Интеллект опосредует развитие всех остальных функций, происходит интеллектуализация всех психических процессов, их осознание и произвольность. Учебная деятельность предъявляет очень большие требования ко всем сторонам психики.

С поступлением ребенка в школу происходят изменения в его взаимоотношениях с окружающими людьми. У детей растет интерес к общению со сверстниками, который далее постепенно возрастает к среднему и старшему школьному возрасту. Меняются темы и мотивы общения. Возникает новый уровень самосознания детей, наиболее точно выражаемый словосочетанием «внутренняя позиция». Эта позиция представляет собой осознанное отношение ребенка к себе, к окружающим людям, событиям и делам. Факт становления такой позиции внутренне проявляется в том, что в сознании ребенка выделяется система нравственных норм, которым он следует или старается следовать всегда и везде, независимо от складывающихся обстоятельств.

Благодаря исследованиям, проведенным Ж.Пиаже, мы имеем представление о том, как дети разного возраста судят о нормах морали, каких нравственно-оценочных суждений они придерживаются. Установлено, например, что в период жизни от 5 до 12 лет представления ребёнка о нравственности меняются от нравственного реализма к нравственному релятивизму [8].

В период нравственного реализма дети судят о действиях людей по их следствиях, а не по намерениям. Для них любой поступок, приведший к отрицательному результату, является плохим независимо от того, совершен он случайно или преднамеренно, из плохих или хороших побуждений. Дети-релятивисты придают повышенное значение намерениям и по намерениям судят о характере поступков. Однако при явно отрицательных следствиях, совершаемых поступков младшие дети способны в определенной степени принимать в расчет намерения человека, давая нравственную оценку его действиям.

Необходимо упомянуть, что известно каждому учителю. Способность размышлять о поступках, давать им оценку может и не совпадать с нравственным (или безнравственным) поведением

школьника. Бойко отвечая на вопросы о том, «что такое хорошо и что такое плохо», он в то же время может совершать действия, не соответствующие этим оценкам.

На моральные суждения также значительное влияние оказывает непосредственное социальное окружение, в первую очередь семья. Более старательными, добросовестными оказываются дети из тех семей, где старшие добросовестно относятся к своему труду и стараются в доступной форме объяснить им смысл своего поведения.

В работе исследований Л.И. Божович доказано, что существует сложная связь между интеллектуальным развитием школьников и их возможностями в построении суждений на моральную тему. При развитой способности действовать «в уме» дети обнаруживают самостоятельность в решении моральных проблем, у них появляется независимость суждений, а также стремление к самостоятельному построению задачи на моральную тему [9].

С целью выяснения ценностей учащихся младшего школьного возраста педагоги-психологи предлагают социометрическая методика изучения ценностей. Учащимся предлагается перечень понятий, которые они должны расположить в порядке расположения в порядке значимости для них. Когда ты вырастешь, ты будешь: 1. Красиво одеваться; 2. Богатым; 3. Очень умным; 4. Властелином мира; 5. Красивым; 6. Всегда помогать людям; 7. Пойдешь воевать; 8. У тебя будет много друзей.

Иерархия ценностей показывает значимость и приоритетность тех или иных ценностей для ребенка.

Формирование и развитие ценностной ориентации учащихся начальных классов происходит в учебно-познавательной деятельности. Формированию положительных личностных качеств младшего школьника способствует содержание школьных предметов. Литературное чтение как учебный предмет в начальной школе имеет большое значение в решении задач не только обучения, но и воспитания. На этих уроках учащиеся знакомятся с художественными произведениями, нравственный потенциал которых очень высок. В проводимой учителем внеклассной работе формируется духовно-нравственное воспитание и развитие учащихся начальных классов. Система духовно-нравственного воспитания и развития, реализуемая в рамках начальной школы, формирует личностные качества человека, характеризующие его отношение к себе, другим людям, к Родине.

Таким образом, ценностные ориентации личности формируются и развиваются в процессе социализации. На различных этапах социализации их развитие неоднозначно и определяется факторами семейного воспитания и обучения, профессиональной деятельностью, общественно - историческими условиями. Психологическими механизмами формирования и развития ценностных ориентации выступают индивидуально-типологические особенности протекания психических процессов и, прежде всего, мышления, памяти, эмоций и воли, существующих в форме интериоризации, идентификации и интернализации социальных ценностей.

Список использованной литературы:

- 1 Назарбаев Н.А. *Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // <https://egemen.kz/article/nursultan-nazarbaev-bolashaqqa-baghdar-rukhani-zhanhghyru>*
- 2 Гуревич П.С. *Философия культуры*. – М.: Nota bene, 2000. – 352 с.
- 3 Гартман Н. *Этика*. – СПб: Владимир Даль, 2002. – 707 с.
- 4 Барзгова Е.С. *Уильям Томас и Флориан Знанецкий: методологические ориентации чикагской школы*. – Курс лекций. *Американская социология (традиции и современность)*. – Екатеринбург: «Деловая книга», 1997. – 176 с.
- 5 Немов Р.С. *Психологический словарь*. – М.: Владос, 2007. – 560 с.
- 6 Пороховская Т.Н. *Ценность и оценка морали*. – М., 1989. – 171 с.
- 7 Шпрангер Э. *Основные идеальные типы индивидуальности / Психология личности. Тексты*. – М.: Издательство МГУ, 1982. – С.55-59.
- 8 Пиаже Ж. *Психология интеллекта. Перевод: А.М. Пятигорский*. – СПб., 2003.
- 9 Божович Л.И. *Проблемы формирования личности*. – Воронеж: МОДЭК, 2001. – 349 с.

Г.С. Карабалаева¹, С.Р. Шармуханбет²

¹магистрант

²PhD доктор, аға оқытушы

Абай атындағы ҚазҰПУ

МЕКТЕПТЕ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ САБАҚТЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Аңдатпа

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы сабақтың тиімділігін арттыру Адамзат үшін ХХІ ғасыр – болмақ, ал осы жаңа технологияларды жүзеге асырып, өмірге енгізу, игеру және жетілдіру – бүгінгі жас ұрпақ, сіздердің еншілеріңіз... Ал жас ұрпақтың тағдыры – ұстаздардан қолында (Н.Ә. Назарбаев).

Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты – бәсекеге қабілетті маман дайындау. Мектеп – үйрететін орта, оның жүрегі – мұғалім. Ізденімпаз мұғалімнің шығармашылығындағы ерекше тұс – оның сабақты түрлендіріп, тұлғаның жүрегіне жол таба білуі. Ұстаз атана білу, оны қадір тұту, қастерлеу, арындай таза ұстау – әр мұғалімнің борышы. Ол өз кәсібін, өз пәнін, барлық шәкіртін, мектебін шексіз сүйетін адам. Өзгермелі қоғамдағы жаңа формация мұғалімі – педагогикалық құралдардың барлығын меңгерген, тұрақты өзін-өзі жетілдіруге талпынған, рухани дамыған, толысқан шығармашыл тұлға құзыреті. Жаңа формация мұғалімі табысы, біліктері арқылы қалыптасады, дамиды. Нарық жағдайындағы мұғалімге қойылатын талаптар: бәсекеге қабілеттігі, білім беру сапасының жоғары болуы, кәсіби шеберлігі, әдістемелік жұмыстағы шеберлігі.

Түйін сөздер: ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, білім, педагогикалық технологиялар, шығармашылық ізденіс.

Карабалаева Г.С.¹, Шармуханбет С.Р.²

¹магистрант

²PhD доктор, старший преподаватель

КазНПУ им. Абая

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УРОКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ШКОЛЕ

Аннотация

Повышение эффективности урока с использованием информационно-коммуникационных технологий станет для человечества ХХІ веком, а внедрение в жизнь, освоение и совершенствование этих новых технологий – сегодняшнее молодое поколение. А судьба молодого поколения - в руках педагогов (Н.А. Назарбаев).

Цель современной системы образования-подготовка конкурентоспособного специалиста. Школа-это обучающая среда, ее сердце-учитель. Именно в творчестве учителя особо любознательных – урок осуществляют его личности, должен найти дорогу к сердцу. Знание учителем стать, достоинство его имени поняли, арындай содержание в чистоте – долг каждого учителя. Он человек безгранично любящий свою профессию, свой предмет, все ученики, школу. Учитель новой формации в изменяющемся обществе-компетенция творческой личности, обладающей всеми педагогическими средствами, стремящейся к постоянному самосовершенствованию, духовно развитой, полноценной. Новые формации формируются, развиваются через успехи, умения учителя. Требования к учителю в

условиях рынка: конкурентоспособность, высокое качество образования, профессиональное мастерство, мастерство в методической работе.

Ключевые слова: Информационно-коммуникационные технологии, образование, педагогические технологии, творческий поиск.

G.S. Karabalaeva¹, S.R. Sharmukhanbet²

¹master 6M011100 – Informatics

²PhD Doctor, Senior Lecturer

KazNPU named after Abay

IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF THE LESSON WITH THE USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN SCHOOL

Abstract

Improving the effectiveness of the lesson with the use of information and communication technologies will become the XXI century for humanity, and the introduction, development and improvement of these new technologies – today's young generation, your grandson... And the fate of the young generation is in the hands of teachers (N.A. Nazarbayev).

The purpose of the modern education system is to prepare a competitive specialist. The school is a learning environment, its heart is the teacher. It is in the work of the teacher especially curious-a lesson in his personality, should find its way to the heart. Knowledge to become a teacher, the dignity of his name realized arindi to clean is the duty of every teacher. He is a man who loves his profession, his subject, all the students, the school. The teacher of a new formation in a changing society is the competence of a creative person possessing all pedagogical means, striving for constant self-improvement, spiritually developed, full-fledged. New formations are formed, developed through successes, skills of the teacher. Requirements to the teacher in the conditions of the market: competitiveness, high quality of education, professional skill, skill in methodical work.

Keywords: information and communication technologies, education, pedagogical technologies, creative search.

Нәтижеге бағытталған білім моделі мен басқарудың жаңа парадигмасы аясында жекелеген ұғымдар мен нормаларды және тиімді педагогикалық технологияларды меңгеру үшін педагогтардың кәсіби мәдениетін дамытуға бағытталған оқу қажеттіліктері туындылар отыр. Мұғалімдерге қойылатын талаптардың бірі – оқытудың жаңа технологияларын меңгеру. Осындай аса қажетті технологиялардың бірі – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (бұдан кейін АКТ) пайдалану. АКТ-ны игеру қазіргі заманда әрбір жеке тұлға үшін қажетті шартқа айналды. АКТ-ның дамуы кезеңінде осы заманға сай білімді шәкірт тәрбиелеу мұғалімнің басты міндеті болып табылады. Қоғамдағы ақпараттандыру процесстерінің қарқынды дамуы жан – жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке тұлға қалыптастыруды талап етеді.

АКТ құралдары дегеніміз – микропроцессорлық және жаңа АКТ негізінде қызмет атқаратын, ақпаратты жинақтау мен олардың қорын жасау, сақтау мен өңдеу, оларды жан-жақты таратуды, одан қалды компьютерлік жүйелердің ақпараттар қорына енуді қамтамасыз ете алатын программалық, программалық-ақпараттық және техникалық құралдар мен құрылымдарды айтамыз. АКТ-ға жататындар: ЭЕМ. Дербес компьютерлер, терминалдық құралдардың жинақтары, жергілікті есептеу жүйелері, мәтіндік және графикалық ақпараттардың құрылымдары, көлемі үлкен мұрағаттық ақпараттарды сақтау құралдары, аудиовизуалдық ақпараттарды бақылайтын құралдар мен құрылымдар, машиналық графика жүйелері, программалық кешендер, жергілікті желілер, әлемдік деңгейде ақпарат алмасуын қамтамасыз ететін қазіргі кездегі байланыс құралдары.

Компьютерлік технологияны пайдалана отырып дарынды, орташа және үлгерімі төмен оқушыға сабақты ойдағыдай меңгеруіне мүмкіндік туғызу;

Оқушының есте сақтау қабілетін ескеру (жедел, қысқа мерзімді және ұзақ ауқыттық есте сақтау). Оң мотивацияларды қалыптастыру – мұғалімнің кәсіби міндеті. Мотив оқушының танымдық

қызығушылықтары, жаңа білім, іскерлік, дағдыны меңгерудегі қажеттіліктерімен тығыз байланысты. Жағымды жағдай туғызу үшін оқушыны коммуникативтілікке бағыттап, сабақта оқушы іс-әрекетін ынталандыратын ерекше сабақ формаларын таңдау керек. Мұғалімдердің тәжірибесі көрсеткендей, дәстүрлі емес сабақтарды ұйымдастыру оқушылардың сабаққа деген ынтасын арттырады. Бүгінгі күнде мұғалімдер оқушылардың жемісті және тиімді іс-әрекетін ұйымдастыру үшін белсенді түрде дәстүрлі емес сабақтарды пайдалануда. Дәстүрлі емес сабақ түрлеріне видеосабақтар, интернет сабақ, спектакль – сабақ, саяхат – сабақ және т.б. жатқызуға болады.

- Жаңа АКТ-ны сабақта пайдаланудың тиімділігі;
- Оқушының еркін ойлауына мүмкіндік береді;
- Ақыл-ойын дамытады;
- Шығармашылық белсендігін арттырады;
- Ұжымдық іс-әрекетке тәрбиелейді;
- Тіл байлығын жетілдіреді;
- Жан-жақты ізденушілігін арттырады.

АКТ-ның негізгі мақсаты – оқушыны қазіргі қоғам сұрасына сай, өзінің өмірлік іс-әрекетінде дербес компьютердің құралдарын қажетті деңгейде пайдаланатын жан-жақты дара тұлға ретінде тәрбиелеу. Білім беруде АКТ-ны пайдалану мен оқушылардың құзіреттілігін қалыптастыру, қазіргі заман талабына сай АКТ-ны, электрондық оқулықтарды және Интернет ресурстарды пайдалану оқушының білім беру үрдісінде шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. АКТ-ны сабақта пайдалану кезінде оқушылар бұрын алған білімдерін кеңейтіп, өз бетімен шығармашылық тапсырмалар орындайды. Сонымен қатар АКТ құралдарымен жұмыс істеу барысында мектеп оқушыларының оқуға, білім алуға деген ұмытылысының артуы АКТ құралдарымен жұмыс істеу барысында мектеп оқушыларының оқуға, білім алуға деген ұмытылысының артуы АКТ құралдарымен жұмыс істей алу жаңалығымен ғана емес, сонымен берілетін оқу тапсырмаларын қиындық деңгейі бойынша реттей алу мүмкіндігінен, тапсырманың дұрыс нәтижесі үшін марапаттай алу қызметінен де байқалады. Заманауи АКТ құралдарымен жұмыс істеу оқушыларды ұқыптылыққа, нақтылыққа, берілген тапсырмалардың нәтижелі орындалуына, басты мәселеге назар аудара білуге баулиды, сондай-ақ, АКТ құралдарымен жұмыс істеу барысында оқушылардың өзінің жеке іс-әрекетін дұрыс жоспарлауға, дұрыс шешім қабылдай алуға тәрбиелейді.

Әрбір ұстаздың алдында келген бала да әртүрлі ойлау қабілетінде болады, мысалы кейбір шапшаң ойлап, тез жұмыс істесе, кейбірі тақырыпты баяу қабылдап, оған тапсырманы қайтадан қарап шығу тиімді болып табылады. Осы орайда АКТ құралдарын пайдалана отырып презентация құралдары арқылы сипаттап, артынан осы материалдарды флэш –карталарына салып берудің тиімділігін білеміз.

Видео – сабақтарды қолдану мен презентацияларды демонстрациялау оқу құралы ретінде қиялды, абстрактілі ойлауды, оқытылатын оқу материалына және пәнге қызығушылықты арттырады. Презентациялар бір жағынан оқушыларға жаңа материалды (иллюстрация, фотосуреттер, бейнелік, дидактикалық материалдар, т.с.с.) көрнекті түрде көрсету құралы болса, екінші жағынан, мұғалімдерге осы материалдарды және оны қолдану арқылы сабақты меңгерту процесін жеңілдетеді.

Видео – сабақтар педагогикалық технологияның алға басқан тағы бір қадамы. Оқушылардың ақпаратты теледидар, компьютер және т.б. техникалық құралдардың көмегімен жақсы қабылдайтынын жақсы білеміз.

Сабақта оқушылардың білімге ынтасы мен қызығушылығын арттыру үшін сабақтың құрылымы мен әдістерін түрлендіріп, тірек сызбаларды техникалық құралдар көмегімен түрлендіре отырып, түрлі ойындарды тиімді қолдану керек. Интерактивті тақтаның бұл жағдайда көмегі мол. Баланың ынтасын арттыру үшін оқытылатын нәрседі бір жаңалық болуы керек деп Ж.Аймауытов айтқандай әр сабақты жаңаша түрде өтуге ұмтылу қажеттігі туындайды. Мұғалім мен оқушылардың шығармашылық ізденісіне мол мүмкіндік ашылады.

XXI ғасыр ақпарат ғасыры болғандықтан адамзатқа компьютерлік сауаттылыққа қажет. Білім берудің негізгі мақсаты – білім мазмұнын жаңартумен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдері мен әр түрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді. Осы мақсатты жүзеге асыруда ақпараттық технологияны пайдалану әдісі зор рөл атқарады. Ақпараттық технологияларды сабақта пайдаланудың негізгі мақсаты: Қазақстан Республикасындағы ақпараттық кеңістік әлемдік білім беру кеңістігімен сабақтастыру болып табылады. Демек, білімді дамытуға арналған стратегиялық міндеттердің бірі ауылдағы білім беру жүйесінің мазмұнын жаңа міндеттер мен толықтырып, өмір талабына сай жаңаша саналы тәрбие, сапалы білім беруді талап етеді. Қазіргі таңда сапалы білімді

менгерту үшін оқушылардың қызығушылығы мен шығармашылық белсенділігін арттыру қажет. Бұл жағдайда оқыту барысында арнайы интерактивті әдістер мен заманауи ақпараттық техникалық құралдарды қолдануға ерекше көңіл бөлінуде. Мұғалім мен оқушы арасындағы психологиялық байланыс сабақтың нәтижелі өтуіне ықпалын тигізеді. Игеретін білім мен ғылымды одан әрі терең меңгере түсуіне ақпараттық технологияны қолдану және оны әрі терең меңгере түсуде интерактивті тақтаны қолдану және оны оқу процесінде жүзеге асырудың маңызы зор. Жаңа сабақты түсіндіру кезінде тұсаукесерлерді пайдалана отырып, оқушыларға ауелі слайд көрсету арқылы тақырыптың мәнін аша отырып, кез келген тақырыптың мазмұнына сай құрылысы, шығу тегі т.б. мәліметтермен толықтырып содан соң оқушыларға компьютер арқылы немесе бейнероликтер көрсету арқылы оқушыларға есте қалатындай әсер қалдыруы сөзсіз.

Қазіргі кезде білім беру саласында оқытуда ақпараттық технологияларсыз елестету мүмкін емес. Дамыған елдердегі білім беру жүйесінде ерекше маңызды болып табылатын мәселелердің бірі оқытуды ақпараттандыру, яғни оқу үдерісінде ақпараттық-технологияларды пайдалану болып табылады. Ақпараттық-коммуникациялық технологияны келешек ұрпақ жан-жақты білім алуына, іскер әрі талантты, шығармашылығы мол, дамуына жол ашатын педагогикалық үдеріс. ХХІ ғасыр информатика ғасыры, яғни ақпараттандыру технологиясы дамыған заманда мемлекетіміздің болашағы – жас ұрпаққа заман талабына сай білім беріп, жан-жақты дамуына ықпал ету мұғалімнен шығармашылық ізденісті, үлкен сұранысты талар етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Козловский О.В. 600 слов в минуту: Скорочтение: Современные методики обучения. – М.: Рипол Классик, 2016. – 304 с.
- 2 Методика обучения информатике. Учебное пособие / М.П. Лапчик и др. – М.: Лань, 2016. – 392 с.
- 3 Первин Ю. Динамика вузовского курса "Теории и методики обучения информатике". – М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2012. – 340 с.
- 4 Лапчик М.П., Семакин И.Г., Хеннер Е.К., Рагулина М.И., Самылкина Н.Н., Смолина Л.В., Удалов С.Р. Теория и методика обучения информатике.

УДК 519.211
МРНТИ 14.01.85

Ахметов Ж.У.¹, Сеитова С.М.²

¹докторант

²д.п.н., профессор

Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова

**ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ТЕОРИИ ВЕРОЯТНОСТЕЙ
И МАТЕМАТИЧЕСКОЙ СТАТИСТИКИ В ШКОЛЕ**

Аннотация

В настоящее время никто не подвергает сомнению необходимость включения стохастической линии в школьный курс математики. О необходимости изучения в школе элементов теории вероятностей и статистики речь идет очень давно. Ведь именно изучение и осмысление теории вероятностей и статистических проблем особенно нужно в нашем перенасыщенном информацией мире. Но внедрение стохастической линии в школьный курс столкнулось с некоторыми трудностями, в первую очередь, это методическая неподготовленность учителей и отсутствие единой методики и школьных учебников.

В данной работе была сделана попытка проанализировать возможность реализации стохастической линии в основной школе. Была проанализирована различная учебно-методическая литература по этой теме и на основе этого анализа сделаны конкретные выводы, с краткими методическими рекомендациями.

Ключевые слова: обучение в школе, теория вероятностей и математическая статистика, обновленная система образования, проблема обучения.

Ж.У. Ахметов¹, С.М. Сеитова²

¹докторант

²п.э.д., профессор

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

ЫҚТИМАЛДЫҚТАР ТЕОРИЯСЫ МЕН МАТЕМАТИКАЛЫҚ СТАТИСТИКАНЫ МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Қазіргі уақытта ешкім мектеп математика курсына стохастикалық желіні қосу қажеттігіне күмән келтірмейді. Мектепте ықтималдықтар теориясы мен статистиканың элементтерін зерттеу қажеттілігі туралы әңгіме бұрыннан келе жатыр. Өйткені, ықтималдықтар теориясын және статистикалық проблемаларды зерттеу және ұғыну әсіресе біздің аса қанық ақпараттармен әлемде қажет. Бірақ стохастикалық желіні мектеп курсына енгізу кейбір қиындықтарға тап болды, бірінші кезекте бұл мұғалімдердің әдістемелік дайын еместігі және бірыңғай әдістеме мен мектеп оқулықтарының жоқтығы.

Бұл жұмыста негізгі мектепте стохастикалық желіні іске асыру мүмкіндігін талдауға әрекет жасалды. Осы тақырып бойынша әртүрлі оқу-әдістемелік әдебиет талданды және осы талдау негізінде қысқаша Әдістемелік ұсыныстармен нақты қорытындылар жасалды.

Түйін сөздер: мектепте оқыту, ықтималдықтар теориясы және математикалық статистика, жаңартылған білім беру жүйесі, оқыту мәселесі.

Zh.Akhmetov¹, S.Seitova²

¹doctoral

²doctor of pedagogy, professor

Zhetysu state University named after I.Zhansugurov

PROBLEMS OF TEACHING THE PROBABILITY THEORY AND MATHEMATICAL STATISTICS IN SCHOOL

Abstract

Currently, no one doubts the need to include the stochastic line in the school mathematics course. The need to study the elements of probability theory and statistics at school has been discussed for a long time. After all, the study and understanding of probability theory and statistical problems is especially necessary in our information-saturated world. But the introduction of the stochastic line in the school course faced some difficulties, first of all, it is the methodological unpreparedness of teachers and the lack of a unified methodology and school textbooks.

In this paper, an attempt was made to analyze the possibility of implementing the stochastic line in primary school. Various educational and methodical literature on this topic was analyzed and on the basis of this analysis, specific conclusions were made, with brief methodological recommendations.

Keywords: school education, probability theory and mathematical statistics, updated education system, the problem of learning.

Вопрос о модернизации математического образования в отечественной школе был поставлен в начале 60-х годов XX века выдающимися математиками Б.В. Гнеденко, И.И. Кикоиным, А.Н. Колмогоровым, А.И. Маркушевичем, А.Я. Хинчиным. Обращаясь к широкому кругу читателей – математиков, педагогов и методистов, Б.В. Гнеденко писал: «Давно назрел и не терпит дальнейших отлагательств вопрос о введении в школьный курс математики элементов вероятностно-статистических знаний. Законы жёсткой детерминации, на изучение которых целиком ориентировано наше

школьное образование, лишь односторонне раскрывают сущность окружающего мира. Случайный характер многих явлений действительности оказывается за пределами внимания наших школьников. В результате этого их представления о характере многих природных и общественных процессов носят однобокий характер и неадекватны современной науке. Необходимо познакомить их со статистическими законами, раскрывающими многогранные связи бытия предметов и явлений» [1].

В.И. Левин писал: «...Необходимую для... деятельности статистическую культуру надо воспитывать с ранних лет. Не случайно в развитых странах этому уделяется большое внимание: с элементами теории вероятностей и статистики учащиеся знакомятся уже с первых школьных лет и на протяжении всего обучения усваивают вероятностно-статистические подходы к анализу распространенных ситуаций, встречающихся в повседневной жизни» [2].

Реформой 80-х годов элементы теории вероятностей и статистики вошли в программы профильных классов, в частности, физико-математического и естественнонаучного, а также в факультативный курс изучения математики.

Учитывая назревшую необходимость развития отдельных качеств мышления учащихся, появляются авторские разработки факультативных курсов по стохастике. Примером тому может быть курс Н.Н. Авдеевой по статистике для V (VI) и VIII (IX) классов и курс элементов математической статистики для IX (X) класса средней школы. Разработанный курс был апробирован на факультативных занятиях в базовой школе №352 МОПИ им. Н.К. Крупской (ныне МГОУ) и в Школе юных математиков при этом институте.

В IX (X) классе были проведены проверочные работы, результаты которых, а также наблюдения преподавателей и опрос учащихся показали, что предлагаемый материал был вполне доступен учащимся, вызывал у них большой интерес, показывая конкретное применение математики к решению практических задач науки и техники.

Журналы «Математика в школе» содержат ряд статей, в которых рассматриваются различные вопросы по данной теме.

О необходимости изучения в школе элементов теории вероятностей и статистики речь идет очень давно. И авторы многих статей говорят о необходимости введения стохастической линии в основную школу.

Сегодня школа динамично меняет свой облик. Это связано, прежде всего, с серьезными переменами в казахстанском образовании.

Перед учителями встают проблемы: «Как учить в век информатизации?», «Как повысить качество, как знания, полученные на уроках, помогут ученику стать конкурентоспособной личностью?».

Обновление содержания образования в Республике Казахстан ставит перед собой главную цель: совершенствование педагогического мастерства учителей в контексте обновления образовательной программы и внедрение системы критериального оценивания. Данная программа основана на развитие спиральной формы образования, основанной на когнитивной теории Д.Брунера. Спиральная форма обучения предполагает, что повторное рассмотрение материала, который будет усложняться на протяжении всего школьного обучения, дает большее преимущество в развитии современного учащегося, нежели традиционные формы обучения. Так же развитие казахстанских учащихся будет проходить путем внедрения активных форм обучения, в ходе которых предполагается, что учащиеся будут самостоятельно развивать функциональную грамотность, активно «добывать» знания, с огромным желанием развивать коммуникативные навыки общения со сверстниками, и творчески подходить к решению проблем. Задача педагогов в ходе применения обновленной программы, привить учащимся основные человеческие нормы и морали, сформировать толерантность и уважение к другим культурам и точкам зрения, воспитать ответственного, здорового ребенка.

Часто от ученых математиков мы слышим, что вероятность и статистика сложны для школьников, и поэтому вообще не нужны в школе. Такое мнение складывается из-за трудностей, которыми сопровождается изучение теории вероятностей в вузах, традиционно дедуктивное, опирающееся на комбинаторику и обширные сведения из математического анализа. Механистический подход к теории вероятностей характерен для многих поколений нашей высшей школы. Будет обидно, если школьная теория вероятностей пойдет по этому пути. Заставляя школьников считать по формулам, не задумываясь над смыслом явления и результата, мы непременно снова придем в тупик, как приходили уже дважды в начале и в середине XX века. На самом деле ни комбинаторика, ни анализ напрямую не связаны с базовыми идеями статистики и теории вероятностей. Они служат лишь средством перечисления элементов обширных вероятностных пространств и доказательства теорем. Но ни то, ни другое не является первостепенным.

Теория вероятностей вторична, как и всякая строгая теория. Первичный опыт и интуиция, без которых не нужно заниматься теорией. Важно умение работать с базовыми понятиями без формул, опираясь на здравый смысл. Требуется осмысленное отношение к шансам событий (особенно к маловероятным событиям, играющим большую роль в жизни).

Чтобы пояснить сказанное, проведем аналогию между вероятностью и другими разделами математической дидактики. Для этого придется заглянуть в начальную школу и в дошкольный период.

Маленький ребенок знакомится с количеством и числом и понимает, что с ними можно делать что-то полезное (например, посчитать сдачу в магазине или время в пути). Позже число формализуется в курсе арифметики и алгебры. Если же интуитивного понятия о числе нет, то и алгебры не будет.

Свойства рисунка (длины, углы, соединения линий) формализуются геометрией. Если школьник в детстве не рисовал человечков, солнышко и дым из трубы, то геометрия для него превращается в абстрактный набор фактов, которые плохо подкреплены опытом. Любая математическая теория формализует привычные наглядные или мыслимые образы. Нет образов – нет теории.

Здесь следует сказать о взаимосвязи статистики и теории вероятностей. Развивая проведенную аналогию, заметим, что статистика относится к теории вероятностей в некотором смысле так же, как черчение относится к геометрии. А именно: статистика дает методы численного описания массовых явлений, а теория вероятностей предоставляет для этого теоретическую основу, подобно тому, как геометрия предоставляет теоретическую базу любому профессиональному изображению от наброска карандашом до компьютерной графики.

Из этого вытекает важный методический принцип первичности статистики. Только вдумавшись в природу случайности и научившись описывать простейшие случайные явления минимальным набором числовых средств, учащийся с помощью учителя может ставить перед собой вопрос о теоретических инструментах изучения случайности. Для массового обучения характерен индуктивный подход: переход от конкретности и наглядности к абстракции и обобщению. Индуктивность проявляется в том, что сначала школьника следует познакомить с частотой явления, представлением и описанием числовых данных, и только позже – с их теоретическими аналогами: вероятностью и случайной величиной.

Главная проблема в том, что события менее наглядны, чем фигуры, числа или выражения, а шансы и изменчивость не так интуитивны, как длина, площадь или объем. Событие и его шансы – особые типы мыслимых объектов, формализация которых в математические происходит значительно сложнее, чем формализация рисунка (переход к геометрии) или количества (к арифметике или алгебре).

Вторая проблема состоит в том, что большинству детей до определенного возраста чуждо представление об изменчивости и неустойчивости явлений. Вопрос о том, в каком возрасте ребенок готов к восприятию изменчивых моделей, и какими эти модели должны быть, предстоит изучать. В советский период наука о законах познавательной деятельности, была уничтожена [3]. Ее место заняла парадигма чистого листа бумаги.

Но если в раннем детстве отторжение изменчивости, вероятно, служит защитной функцией, которая упрощает адаптацию к социальным и природным условиям, минимизируя число необходимых правил поведения, то позже отсутствие общих представлений о случайности и изменчивости мешает ориентированию человека в мире, полном неопределенностей. Формальное изучение статистики в зрелом возрасте не улучшает положения.

Цели изучения математики для разных целевых групп школьников разные. Это же касается вероятности и статистики. На минимальном и базовом уровне мы видим необходимость вооружить школьника общими знаниями и представлениями, позволяющими ему ориентироваться в статистической информации, предоставляемой СМИ. Вторая важная цель – выработка верного представления о законе больших чисел и его роли в статистическом понимании изменчивых явлений. На профильном уровне эти цели дополняются необходимостью познакомить школьников с основами вероятностного моделирования в упрощенных случайных экспериментах, которые нам представляет практика массовых общественных и экономических явлений. Помимо этого на профильном и частично на базовом уровне возникает возможность использовать школьный аппарат алгебры, геометрии и анализа для поддержки и теоретического обоснования вероятностных фактов. То есть вероятность мотивирует изучение ряда традиционных разделов школьной математики, таких как элементы математического анализа, прогрессии и др.

Теория вероятностей и статистика вводятся в школьную математику не только в Казахстане, но и в других странах, что говорит о росте значимости базовых стохастических знаний в современном обществе. Говоря о значимости, заметим лишь, что с 2003 года в международное исследование PISA включаются вопросы на применение вероятностных и статистических знаний. Согласно данным центра оценки качества образования (www.centeroko.ru), школьники при выполнении заданий этого раздела показывают низкие результаты [4].

Также отмечается, что школьное образование традиционно направлено на выработку представлений о жестких связях между явлениями окружающего мира (законах). Школьная математика при этом остается консервативным предметом, ориентированным на дальнейшее математическое образование, нужное далеко не всем. Негативные последствия оторванности школьной математики от запросов общества ощущаются из года в год все сильнее. Математика не востребована. Многие старшеклассники и их родители не видят в изучении математики пользы.

С другой стороны, статистика и вероятность, безусловно, доставляют ясные приложения математики к повседневным изменчивым явлениям, чего не может делать алгебра или геометрия. Элементарная статистическая культура является составной частью общественной культуры, значительно более важной, чем умение строить и исследовать жесткие модели процессов, решать уравнения или неравенства.

Следовательно, задача ученых, методистов и учителей – не отказываться от статистики и вероятности в школе, а освободить их от лишних технических наслоений и создать ясный школьный предмет, который отличается от современной статистики и вероятности так же, как школьная физика отличается от современной теоретической физики. Школьное содержание должно быть вплотную приближено к вопросам страхования, торговли, банковских услуг, медицинского обслуживания, управления и принятия решений, к погрешностям измерений любого рода – к явлениям, известным школьникам или их родителям из повседневного опыта, явлениям, значимость которых не вызывает сомнений.

Как отмечалось, следует делать акцент не на доказательствах и вычислениях, а на ясном понимании учащимися концепций изменчивости, средних, рассеивания, выборочных исследований, случайных величин, закона больших чисел. Многие понятия и факты становятся доступны школьникам через эксперимент, а не с помощью дедуктивных выводов и формул. Ради формирования системы базовых понятий и интуиции нужно, чтобы школьники на уроках статистики и вероятности размышляли, обсуждали и спорили. Поэтому мы считаем принципиально важными задачи без однозначного ответа задания и ситуации, которые провоцируют домысливание и субъективизацию. Другой принцип – как можно больше значимых для школьника сюжетов.

В первую очередь нужно позаботиться о том, чтобы базовые концепции статистики и вероятности были понятны и привычны для учителей математики, которым трудно перестроиться с преподавания абстрактных фактов на применение математики при обсуждении практических задач. Мы видим это по реакции учителей и школьников на появление в ЕНТ практико-ориентированных задач на расчет сдачи, выбор альтернативы, расчет времени поездки, которые оказались субъективно сложнее, чем преобразования логарифмических выражений.

Трудности в преподавании вероятности и статистики вызваны не столько недостатком знаний у учителей, сколько формальным и часто бесцельным преподаванием вероятности в вузах, а также скудностью и низким качеством методических пособий. Все это является прямым следствием отсутствия школьных традиций преподавания вероятности и статистики. По мере развития методики и накопления опыта эти проблемы постепенно уйдут, уступив место следующим. Важнейшим периодом становления нового школьного предмета следует считать 8-9 лет. По истечении этого периода в школу приходят молодые учителя, начавшие изучать данный предмет в средних классах и поэтому не рассматривающие данный предмет как новый или слишком трудный.

Проблемы с преподаванием статистики и теории вероятностей характерны не только для Казахстана. Во многих странах (Россия, США, Великобритания, Швейцария, Южная Корея, Япония и др.), где статистика и вероятность давно вошли в школьные программы, нередко встречается непонимание методов и интерпретаций вероятностных фактов. Если в Казахстане мы видим болезни роста, связанные с недостаточным опытом, то в упомянутых странах, как правило, опыт достаточен. Проблема в некритическом использовании статистических и вероятностных вычислений «по аналогии», в отсутствии навыков поиска подходящего решения задачи и интерпретации результата. В конце статьи мы приводим два типичных примера [5].

Современная концепция школьного математического образования ориентирована, прежде всего, на учет индивидуальности ребенка, его интересов и склонностей. Этим определяются критерии отбора содержания, разработка и внедрение новых, интерактивных методик преподавания, изменения в требованиях к математической подготовке ученика. И с этой точки зрения, когда речь идет не только об обучении математике, но и формировании личности с помощью математики, необходимость развития у всех школьников вероятностной интуиции и статистического мышления становится насущной задачей. Причем речь сегодня идет об изучении вероятностно-статистического материала в обязательном основном школьном курсе «математике для всех» в рамках самостоятельной содержательно-методической линии на протяжении всех лет обучения.

Процесс внедрения элементов теории вероятностей и математической статистики в обязательный курс школьной математики является делом достаточно специфическим и трудным. Существует тезис о том, что для усвоения начал теории вероятностей необходим предварительный запас идей, представлений, привычек, коренным образом отличающихся от тех, которые развиваются у школьников при традиционном обучении в рамках ознакомления с закономерностями строго детерминированных явлений. Поэтому, по мнению ряда педагогов-математиков, стохастическая линия должна войти в школьную математику в качестве самостоятельной линии, которая обеспечивала бы формирование, систематизацию и развитие представлений о стохастической природе явлений окружающего нас мира.

Список использованной литературы:

- 1 Тюрин Ю.Н., Макаров А.А., Высоцкий И.Р., Яценко И.В. Преподавание теории вероятностей и статистики в школе по учебному пособию Ю.Н. Тюрин и др. «Теория вероятностей и статистика», Математика в школе, №7, Москва, Школьная пресса, 2009. – С.14-31.
- 2 Бунимович Е.А., Булычев В.А., Высоцкий И.Р. и др. О теории вероятностей и статистике в школьном курсе, Математика в школе, №7, Москва, Школьная пресса, 2009. – С.3-13.
- 3 Бунимович Е.А., Высоцкий И.Р., Макаров А.А. и др. Терминология, обозначения и соглашения в школьном курсе теории вероятностей и статистики // Издательский дом Первое Сентября, Математика, №17, 2009. – С.13-27.
- 4 Ковалева Г.С. и др. Основные результаты международного исследования образовательных достижений учащихся. – М.: ЦОКО, 2007.
- 5 Петровский А.В. Запрет на комплексное исследование детства // Репрессированная наука. – Л.: Наука, 1991. – С.126-135.

МРНТИ 14.01.07

Ш.Ш. Карбаева¹, Э.Қ. Қуандықова²

¹п.ғ.к., доцент

²6D011600 – География мамандығы бойынша 3 курс докторанты

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

**МЕКТЕПТЕ ГЕОГРАФИЯНЫ ОҚЫТУДА ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ
БЕРУДІҢ ПРАКТИКАЛЫҚ БАҒЫТЫ ҰСТАНЫМЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ**

Аңдатпа

Қазіргі әдістемелік ғылымда практикалық жұмыстардың әртүрлі жіктемесі қалыптасты. Білім берудің жаңартылған мазмұнын енгізу шеңберінде бағалау критерийлерімен және дескрипторлармен практикалық-бағытталған тапсырмалар білім алушыларға оқыту мақсаттарына қол жеткізу бойынша конструктивтік кері байланыс беруге, ұқсас тапсырмаларды таңдауға және әзірлеуге, сабақтарды жоспарлауға және бағалауды жүргізуге көмектесетін үлгілер болып табылады.

Оқу мақсатына жету үшін оқу үдерісіне практикалық-бағытталған тапсырмаларды жүйелі түрде қосу ғана емес, сонымен қатар оларды орындауға арнайы оқыту қажет. Мақалада география бойынша практикалық жұмыстарды орындау кезеңдеріне сәйкес білім алушылар мен мұғалімдердің прак-

тикалық іс-әрекетін жүргізудің үлгісін қарастырамыз. Сонымен қатар, әдістемелік тұрғыдан сабақ тақырыбын, бағалау критерийін және ойлау дағдысының деңгейін, сондай-ақ дескрипторларды қамтитын тәжірибелік-бағытталған тапсырмалардың мысалдары келтірілген.

Түйін сөздер: жаңартылған білім беру мазмұны, әдістеме, әдістемелік тәсілдер, практикалық бағыт ұстанымдары, практикалық жұмыс, оқыту мақсаты, практикалық-бағытталған тапсырмалар.

Карбаева Ш.Ш.¹, Куандыкова Э.К.²

¹*к.п.н., доцент*

²*докторант 3 курса по специальности 6D011600 – География*

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА ПРАКТИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ПО ГЕОГРАФИИ В ШКОЛЕ

Аннотация

В современной методической науке сложились различные классификации практических работ. В рамках внедрения обновленного содержания образования практико-ориентированные задания с критериями оценивания и дескрипторами являются образцами, которые помогут предоставлять обучающимся конструктивную обратную связь по достижению целей обучения, подбирать и разрабатывать аналогичные задания, планировать уроки и проводить оценивание.

Для того, чтобы достичь учебной цели необходимо не только систематическое включение практико-ориентированных заданий в учебный процесс, но и специальное обучение их выполнению. В статье мы рассмотрим примерную последовательность ведения практической деятельности обучающиеся и учителя в соответствии с этапами выполнения практической работы по географии. Вместе с тем приведены примеры практико-ориентированных заданий, которые в методическом плане охватывают тему урока, цель обучения критерий оценивания и уровень мыслительных навыков, а также дескрипторы.

Ключевые слова: обновленное содержание образования, методика, методические подходы, принципы практической направленности, практическая работа, цель обучения, практико-ориентированные задания.

Sh.Sh. Karbayeva¹, E.K. Kuandykova²

¹*c.p.s., associate Professor*

²*3rd year doctoral student in specialty 6D011600 – Geography*

Abai Kazakh National Pedagogical University

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF PRACTICAL ORIENTATION OF THE UPDATED EDUCATION IN GEOGRAPHY AT SCHOOL

Abstract

In modern methodical science there are various classifications of practical works. As part of the implementation of the updated educational content, practice-oriented tasks with evaluation criteria and descriptors are examples that will help provide students with constructive feedback on achieving learning goals, select and develop similar tasks, plan lessons and conduct evaluation.

In order to achieve the educational goal, it is necessary not only to systematically include practice-oriented tasks in the educational process, but also special training in their implementation. In the article we consider the approximate sequence of practical activities of students and teachers in accordance with the stages of practical work in geography. At the same time, examples of practice-oriented tasks are given,

which methodically cover the topic of the lesson, the purpose of training, the evaluation criterion and the level of mental skills, as well as descriptors.

Keywords: updated content of education, methodology, methodological approaches, principles of practical orientation, practical work, purpose of training, practice-oriented tasks.

География пәні оқытушыларының алдында тұрған тапсырмалардың бірі – сабақта практикалық-бағдарланған тапсырмаларды жүзеге асыру арқылы білім алушылардың теориялық алған білім, білік және дағдыларын шынайы өмірде және практикалық іс әрекетте пайдалана алу дайындықтарын қалыптастыру болып табылады. Осы айтылған міндеттер қазіргі жаңартылған білім берудің нормативтік құжаттарында келтірілген [1].

Білім берудің жаңа парадигмасына орай оқыту әдістемесінде «іс-әрекет арқылы оқыту» және онымен тығыз байланыстағы білім алушылардың практикалық іс-әрекетін ұйымдастыру әдістері тұжырымдарына деген қызығушылық басымдық танытып отыр.

Білім берудегі құзыреттілік тәсіл практикалық-бағдарланған тапсырмаларды орындау барысында білім алушылардың білім, білік, дағдыны және оқу іс-әрекеті тәсілдерін меңгеруінен көрінетін оқыту нәтижелері. Практикалық-бағдарланған тапсырмалар – білім мазмұны мен оқыту технологиясының кіріктірілген дидактикалық бірлігі және білім алушылардың дайындық сапасына мониторинг жүргізуші ретінде анықталып отыр. Білім алушыларды берілген тапсырмаларды орындауға ынталандыру, берілген тапсырмаларды орындау әрекеттері арқылы танымдық және жалпы мәдениетін қалыптастыру, олардың тапсырмаларды толық орындап шығу үшін ақпараттық ізденіс әрекеттерін қамту, тапсырмаларды орындаудағы іс-әрекеттерінің реттілігі, оқытудан күтілетін нәтижелерді бағалау құралдарының болуы практикалық-бағдарланған тапсырмалардың мазмұнын құрайды [2].

Жаңартылған білім беру мазмұны құзыреттілік тәсілге бағыттала отырып, оқу үдерісі мазмұнының операциялық бөлігіне, яғни білім алушылардың практикалық біліктеріне басымдық беріп отыр. Географияны оқыту әдістемесінде оқытудың практикалық бағытын жүзеге асыру мәселелерін Т.П. Герасимова, М.К. Ковалевская, В.А. Коринская, И.С. Матрусоа, В.А. Щенев, Е.А. Беловолова және т.б. еңбектерінен кездестіруге болады. Мәселен, Е.А. Беловолова қазіргі мектепте географияны оқытудың практикалық бағытын жүзеге асыруға арналған еңбегінде практикалық бағыттың мәнін, практикалық бағытты жүзеге асыру ұстанымдарының әдістемелік үлгісін жан-жақты қарастырады [3].

Практикалық бағытты жүзеге асыру ұстанымдарына сүйене отырып, іргелі немесе теориялық білімді практикада қолдануда практикалық тапсырмалардың шартын, оларды пайдалану тәсілдерін білу қажет, өйткені ол білім алушылардың білімді тек оқу жағдаяттарында ғана емес, күнделікті өмірде қолдана алу мүмкіндіктері мен олардың жеке тәжірибелерін кеңейтеді.

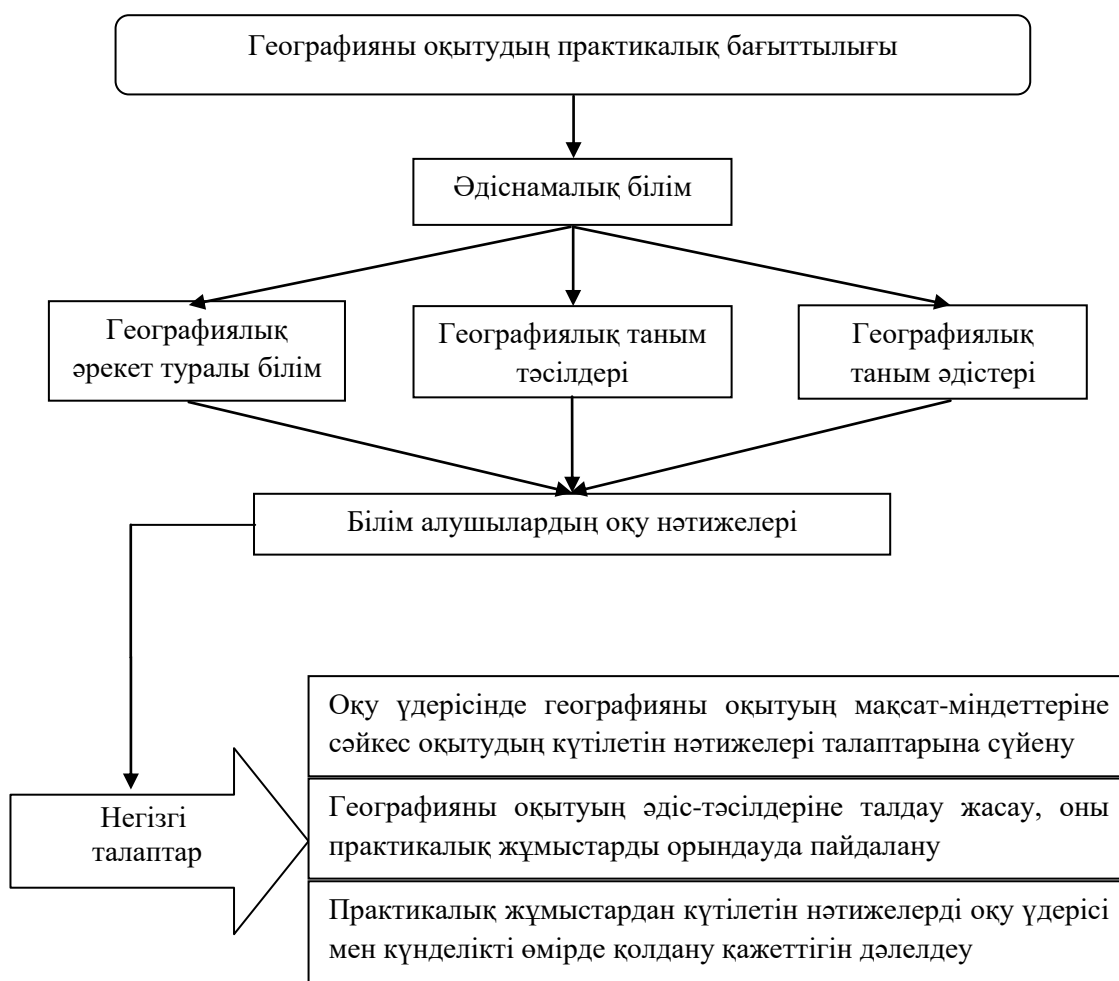
Психология мен педагогикадағы сана мен іс-әрекеттің бірлігі заңына сүйенсек оқытудың іргелігі сана мен сана-сезімнің негізгі нәтижесі, ал практикалық бағыт әрекет бейнесі мен әрекетке бағытталу болып табылады. Сәйкесінше, оқу үдерісін ғылыми негіздеп құру білім, біліктің және сана мен әрекеттің бірлігіне бағытталу деген сөз [4]. Айтылған заң қағидатына орай оқыту үдерісінде берілетін білімді практикалық-бағытталған тапсырмалар арқылы бекітіп отыру қажет. Демек, саналы түрде меңгерген білім, яғни оны алуан түрлі өмірлік тәжірибеде, іс-әрекетті ұйымдастыруда пайдаланудың мүмкіндіктерін ашу, білім алушыларды алған білімдерінің шынайылығына, ғылымилығына, құндылығына көз жеткізе білуді білдіреді. Ол іс-әрекет үлгілерінің жүйесі арқылы білім беру мазмұнын жобалап қана қоймай, оның сапасына бақылау жасауға мүмкіндік жасайтын оқытудың күтілетін нәтижелерін тексеру тапсырмаларын қамтиды. Өйткені қай пән болмасын онда берілетін білім мазмұнының сапасына бақылау жасау практикалық-бағытталған тапсырмалар арқылы жүзеге асырылады, сондай-ақ ол білім алушылардың құзыреттерін қалыптастырудың негізгі құралы болып табылады [5].

Білім алушылардың құзыреттерінің білім, білік дағдылардан айырықша ерекшелігі олар білім берудің нәтижесі ретінде іс-әрекетте қалыптасып, жүзеге асады. Білім алушылардың стандартта белгіленген құзыреттердің қайсысын қандай деңгейде меңгергендігін анықтау үшін білім алушыларға нақтылы бір іс-әрекет арқылы көрінетін практикалық-бағдарланған тапсырмалар беру қажет.

Географияны оқытуда теориялық білімнің практикамен байланысы жетекші рөл атқарады. Алған білімді практикада қолдану – тұрақтылықтан белсенді жағдайға өту, яғни білім (білім алушының өзінің жеке игілігі) практикалық іс-әрекетке (жинақталған оқу материалдарын өңдеу, табиғат жағдайлары мен шаруашылықтың әлеуметтік-экономикалық сипатына талдау жасау, т.б.) шығу

мүмкіндігіне ие болуды білдіреді. Осылайша, білім алушылардың білімді өзбетінше практикада жүзеге асыру іс-әрекеті жоғары танымдық деңгейге көтеріліп, білім, білікті қолданудың шығармашылық деңгейін көрсетеді. Бұл жерде білім, білікті шығармашылықпен қолданудың басты өлшемі іс-әрекеттің айырықша мазмұндылығында [6]. Географидан практикалық іс-әрекеттің айырықша мазмұндылығы, мысалы, болашақтың климаттық жағдайын құру, өз өлкесінің климатының өзгерісін ғаламдық тенденцияларға сүйене отырып үлгілеу және т.б. тапсырмалар арқылы сипатталады.

Білімді қолдану үрдісі оқытудың практикалық бағытының орталық звеносы ретінде алынып, білім практикалық іс-әрекетпен ұштасады. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, географияны оқытудағы білім берудің практикалық бағыты ұстанымы жүзеге асыру үлгісін ұсынамыз. Географияны оқытудағы білім берудің практикалық бағыты ұстанымы білім алушыларды оқу нәтижелеріне жетуге дайындайды. Ол оқыту мазмұнын, білім алушылардың географиялық дайындығын анықтай отырып, географиялық ғылым мен білім берудің дәстүрлі тәжірибелерін қазіргі даму тенденцияларымен байланыстырады (1-сурет).

Сурет-1. Географияны оқытудың практикалық бағыттылығы үлгісі

«Мектеп географиясының практикалық бағыттылығы» категориясына жасалған талдау оқу үдерісінің барлық компоненттерінің (географиялық білім берудің мақсаты, міндеттері және мазмұны, оқыту тәсілдері мен құралдары, оқу іс-әрекетін ұйымдастыру формалары мен әдістері) өзара тығыз байланыстылығын айқындауға мүмкіндік берді. Аталған барлық оқу үдерісі компоненттерінің үйлесімділігі оқу үдерісінің практикалық бағыттылығын жүзеге асыруда құзыреттілік тәсілге бағдарланған біртұтас құрылымдық әдістемені құрайды.

Осы құрылымдық әдістемені қолдануда:

- практикалық жұмыстар кешенінің жүйелігін, оның мазмұнының құзыреттілік аспектісін сақтау;
- білікті қалыптастыруда географиялық ақпарат көздерінің мазмұны мен ерекшелігін ескеру;
- практикалық жұмысты орындауда тұлғалық тәсілді жүзеге асыру;
- біртұтас әдістемелік құрылымды сақтау сияқты дидактикалық шарттарды сақтаған жағдайда оның тиімділігі арта түседі.

Практикалық-бағдарланған тапсырмалар типтері түсіндіру (интерпретация), салыстыру, ұқсастығын белгілеу, модельдеу, ізденіс, құрылымдау, т.б. тапсырмалардан тұрады:

- түсіндіру (интерпретация) тапсырмалары (мәтіндік, графиктік, символдық ақпараттар) зерделеу нысанының мәнін ашуға немесе оны әртүрлі түсінік тұрғысынан қарауға бағдарланған;

- салыстыру тапсырмалары (сапалық және сандық) салыстыру тәсілдерін қолдану арқылы зерделеу нысанының сапалық және сандық жағынан ұқсастығы мен айырмашылығын анықтайды;

- модельдеу тапсырмалары (белгі-символикалық, бейнелеу) зерделеу нысандары туралы көбірек ақпарат алу үшін қолданылады. Модельдеудің белгі-символдық тапсырмаларына ақпараттарды белгілердің, мысалы, шартты белгілердің көмегімен қайта жаңғырту сипаты тән. Бейнелеу тапсырмаларында зерттеу нысандары, олардың өзара қатынасы мен талаптары сызба, сурет, сызба-кестелердің көмегімен орындалады;

- ізденіс тапсырмалары шынайы нысандар немесе құбылыстарды сипаттау үшін нақтылы білім көздеріне сүйенуді білдіреді;

- құрылымдау тапсырмалары (тізбектік, иерархиялық, кесте) жаңа ақпарат алуға бағдарланған. Тізбектік құрылымдау тапсырмалары ақпараттарды горизонтал бағытта реттеуден және кейбір заңдылықтарды ашудан тұрады. Иерархиялық құрылымдау тапсырмалары құрылымдық элементтер арасындағы қатынастардың бір-біріне бағыныштылығын белгілейді. Мұндай тапсырмалар көбінесе нысандарды белгілі/белгісіз топтау, сандық/сапалық негізде жіктелеу, т.б. құрайды. Кестелік құрылымдау тапсырмалары кестенің ішін толтыру немесе қарастырылып отырған нысанның кестесін құрастыру тапсырмаларынан тұрады [7, 8].

Практикалық-бағдарланған тапсырмалар пәнаралық, кіріктіріле отырып, іс-әрекеттік және практикаға бағытталу тұрғысынан білім алушылардың пәндік білімдерін жүйелеуге мүмкіндік жасайды. Бұл жағдайда білім алушылар әмбебап іс-әрекет түрлерін игере отырып, пәндік білімдер арқылы жеке маңызды проблемаларды шеше алатын болады.

Қазіргі таңда дүниежүзілік қауымдастықта білім сапасын көтеру өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Бұл мәселелердің шешімі білім мазмұнын жаңартумен, білім беру үдересін ұйымдастыру технологиялары мен тәсілдерін оңтайландырумен, сондай-ақ білім берудің мақсаты мен нәтижелерін қайта ойластырумен байланысты.

Құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған тапсырмаларды құрастырудың басты мақсаты – оқушыларға тек қана білім беріп қана қоймай, сол алған білімдерін өмірде қолдана алатын құзыреттілігі қалыптасқан жас ұрпақ тәрбиелеу, ол үшін оқушының теориялық алған білімдерін өмірмен байланыстыратын тапсырмалар реттілігін орындауына жағдай жасау қажет. Білім алушының сабақта өзіндік мәліметтерді жинақтап, белгілі бір уақытта білімдерін одан әрі дамытуға әрекет жасауы тек білу, түсіну ғана емес, сондай-ақ талдау, синтез, бағалау әрекеттерін жан-жақты қолдану арқылы көрініс табады. Білім алушы берілген мәліметтер ішінен өзіне қажетті ақпаратты өз бетімен анықтай алуға, орындалатын жұмыстың ішінен өздігінен мақсат қойып, таңдаған мәліметтерін негіздей алуы керек.

Практикалық-бағдарланған тапсырмаларды құрылымдау жаңа әрі қызғылықты дидактикалық жауапкершілік. Осы уақытқа дейін оқу пәндері бойынша әртүрлі деңгейде тапсырмалар беріліп келеді, дегенмен оның көбісінің өмірмен байланысы аз. Сондықтан жаңартылған білім беру жүйесінде практикалық-бағдарланған тапсырмалардың мәні зор.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Жаңартылған білім берудің типтік оқу бағдарламалары (10-11 сыныптар). – Астана, 27.07.2017. ҚР БҒМ №352 бұйрығы.

2 Карбаева Ш.Ш. Құзыреттілікке-бағдарланған тапсырмалардың мазмұны мен құрылымы. // ҚазҰПУ Хабаршы. «Педагогика ғылымдары» сериясы №2(54), 2017. – Б.174-177.

3 Беловолова Е.А. Методика реализации практической направленности обучения географии в современной школе: Монография. – М.: Прометей, 2013. – 144 с.

4 Слостенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учебных заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 576 с.

5 Таможняя Е.А. Развитие творческой активности студентов в рамках практической работы / Научные труды МГПУ. Серия: Естественные науки. Сб. науч. статей. – М.: Прометей, 2006. – С.466-468.

6 David Lambert and John Morgan. Geography and Development: Development education in schools and the part played by geography teachers /Development Education Research Centre Research Paper No.3. In partnership with the Geographical Association First published 2011.

7 Михайленко В.Г. Компетентностно-ориентированные задания, <http://do.gendocs.ru/docs/index-202680.html>

8 Романова Ю.В. Метапредметные результаты. Компетентностно-ориентированные задания, <http://nsportal.ru/shkola/geografiya/library/kompetentnostno-orientirovannye-zadachi>

МРНТИ 14.08.14

Н.Е. Усенов¹, К.Д. Каймулдинова², Б.Ш. Абдимананов³

¹докторант

^{2,3}д.г.д., профессор

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

МЕКТЕП ГЕОГРАФИЯСЫНДАҒЫ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА ЭКОНОМИКАЛЫҚ-ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ЗАНДЫЛЫҚТАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазіргі оқушылардың бойында экономикалық географиялық заңдылықтар туралы ұғымдарды қалыптастырудың әдістемелік негіздері, география пәнінің ерекшеліктері қарастырылған. Сонымен қатар білім берудің негізгі орта деңгейінде географияны оқытудың мақсаттарына, міндеттеріне назар аударылады. Қазіргі сабақтарға, оның әдістемелік қамтамасыздығына, мұғалімдерге қойылатын талаптар жайында кеңірек айтылады.

Қазіргі таңда әлемдік оқу үрдісінің өзегі болып оқытудың жаңа технологиялары саналады. Сондықтан да жаңартылған білім беру мазмұны аясында оқушылардың бойында экономикалық-географиялық заңдылықтар мен ұғымдар туралы білім, білік, дағдыларды қалыптастырудың әдістемелік негіздеріне көбірек назар аударылады, жаңа технологиялардың түрлері (модульдік технология, рейтингтік жүйе, дамыта оқыту технологиясы, сын тұрғысынан ойлау) беріледі.

Түйін сөздер: жаңа технологиялар, экономикалық география, әдістемелік негіздер, оқыту әдістері, оқушы, мұғалім.

Усенов Н.Е.¹, Каймулдинова К.Д.², Абдимананов Б.Ш.³

¹докторант

^{2,3}д.г.н., профессор

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ЭКОНОМИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ЗАКОНОМЕРНОСТЕЙ В ОБНОВЛЕННОМ СОДЕРЖАНИИ ШКОЛЬНОЙ ГЕОГРАФИИ

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности предмета географии, методические основы формирования у обучающихся понятий и явлений о закономерностях экономической географии.

Наряду с этим автором уделено внимание целям и задачам обучения географии в основном среднем звене современного образования. Также подробно говорится о современных требованиях к уроку, учителю, методическому обеспечению урока.

Сегодня основным ключом мирового учебного процесса являются современные технологии обучения. Поэтому в условиях обновленного содержания образования говорится о необходимости уделять достаточное внимание методическим основам формирования у учащихся знаний, умений и навыков о закономерностях экономической географии, даются некоторые виды новых технологий (модульная технология, рейтинговая система, технология развивающего обучения, критического мышления и т.д.).

Ключевые слова: новые технологии, экономическая география, методические основы, методы обучения, ученик, учитель.

N.E. Usenov¹, K.D. Kaimuldinova², B.Abdimanapov³

¹doctoral

^{2,3}d.g.s., Professor

Abai Kazakh National Pedagogical University

FEATURES OF TEACHING ECONOMIC AND GEOGRAPHICAL REGULARITIES IN THE UPDATED CONTENT OF SCHOOL GEOGRAPHY

Abstract

This article discusses the features of the subject of geography, the methodological foundations of the formation in students of concepts and phenomena about the laws of economic geography. Along with this, the author paid attention to the goals and objectives of teaching geography in the main middle level of modern education. It also speaks in detail about the current requirements for the lesson, the teacher, and methodological support for the lesson.

Today, the main key of the world educational process is modern learning technologies. Therefore, in terms of the updated content of education, there is a need to pay sufficient attention to the methodological foundations of developing students' knowledge and skills about the patterns of economic geography, some types of technologies are given (modular technology, rating system, developmental training technology, critical thinking, etc.)

Keywords: new technologies, economic geography, methodological foundations, teaching methods, student, teacher.

Қазақстан Республикасында жалпы орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында білім беру үдерісінің құрылымы мен мазмұнына елеулі өзгерістер енгізілуде. Білім мазмұнын жаңартудың басты мақсаты – білім сапасын көтеру.

Жалпы орта білім беретін мектептердегі «География» оқу пәнінің мазмұны білім алушылардың бойында ғылыми-жаратылыстану білімдерін, табиғат, қоғам және экономиканың жүйелі байланысы, Жер туралы түсініктері мен көзқарастарын, Қазақстан Республикасының әсем табиғаты және экономикасының ерекшеліктері туралы білімдерін қалыптастыруға, функционалдық сауаттылықты және жүйелі-кешенді немесе «географиялық» сананы дамытуға бағытталған.

«География» пәнін оқыту барысында оқушылардың бойында экономикалық-географиялық заңдылықтар мен ұғымдарды қалыптастыруға, тұлғаның географиялық мәдениетін дамытуға, географиялық ойлауға, дүниенің географиялық бейнесіне басты назар аударылады.

Тұлғаның географиялық мәдениеті дегеніміз тұлғаның бойындағы Жер, қоршаған орта, табиғат туралы, оның алуан түрлілігінің себептері, халқы мен шаруашылық әрекеті туралы білім мен «адам – табиғат – қоғам – мәдениет» жүйесіндегі өмірлік құндылықтарды меңгеруінің көрінісі.

Дүниенің географиялық бейнесі – аумақтық табиғи-қоғамдық жүйелердің қасиеттері мен заңдылықтары туралы көзқарастар жиынтығы /1/.

Географиялық ойлау деп географиялық нысандар, үдерістер мен құбылыстарды, олардың арасындағы байланыстарды тану және олардың маңызды қасиеттерін бейнелеуді айтады.

Білім беру мекемелеріндегі қазіргі «География» пәнінің міндеттері төмендегідей:

- географияның ғылыми пән ретіндегі рөлі мен оның қазіргі заманғы адамзат мәселелерін, сондай-ақ ғаламдық мәселелерді шешудегі әлеуетін түсінуге мүмкіндік беру;
- оқушылардың бойында табиғат пен қоғам арасындағы өзара байланыстарға, осы байланыстардың кеңістіктік ерекшеліктеріне ғылыми көзқарастарды қалыптастыру;
- қоғамдық өндірістің, табиғатты қорғау мен табиғатты тиімді пайдаланудың ғылыми жаратылыстану, әлеуметтік-экономикалық негіздерін ашу;
- оқушылардың географиялық зерттеу әдістері мен зерттеу дағдыларын игеруіне ықпал жасау;
- оқушылардың география ғылымының заңдылықтарын, түсініктері мен терминдерін меңгеруіне ықпал жасау;
- кеңістіктік ойлау мен картографиялық дағдыларды қалыптастыру;
- экономикалық-географиялық білімді күнделікті өмірде, өз іс-тәжірибесінде пайдалану дағдыларын қалыптастыру /2/.

Демек, ғылыми-жаратылыстану білім беру саласы оқушылардың бойында табиғат құбылыстары және заңдылықтары жайлы ұғым қалыптастырады; табиғатты танып-білудің ғылыми әдістерімен таныстырады. Ол адамға табиғаттың бір бөлігі ретінде тек қана табиғат әлемін түсінуге ғана емес, сонымен қатар бұл құбылмалы әлемде дүниетанымдық, мәдени және білікті тұлғаның қалыптасуына, жүйелі-құнды жеке тұлғалық тәрбие беруге бағытталған.

Негізгі орта білім деңгейінде оқушылардың бойында географиялық білім қалыптастыру пән-аралық байланысқа негізделген, білім саласының мазмұны кіріктірілген. Оның құрамына енгізілген пәндер: жаратылыстану, география, биология, химия, физика.

Осылайша білім, біліктілік және дағдының сабақтастығы әрі қарай жалғасын табады, сонымен қатар оқушылардың бойында өз Отанын, туған табиғатын сүйуге деген жоғары рухани ізгілікті, көптілділік және жеке тұлғаның жалпы мәдениеттілігін тәрбиелеуді жалғастырумен ұштастырылады; экологиялық білімді, денсаулыққа зиянсыз іс-әрекетті, табиғат құбылыстарын жоғары деңгейде түсіндіре білу және өз іс-әрекетінің қорытындыларын алдын-ала болжауды жүзеге асыру дағдыларын қалыптастыру, табиғат ресурстарын қалпына келтіру, өзгерту, зерттеу барысында қолданылатын география ғылымдары әдістерімен оқушыларды таныстыру жалғастырылады; қоршаған ортаны танудың ғылыми жаратылыстану, географиялық тәсілдерін пайдалану дағдылары (бақылау, өлшеулер, тәжірибелер, зерттеу жұмыстарының жоспарын жасау, нәтижелерді талдау және қорытындыларды тұжырымдау) дамытылады /3/.

География пәнін оқытудың әдіснамалық жағын қарастыратын болсақ, ол жалпы қажетті құралдар және арнайы аспаптармен, географиялық карталармен, атластармен, баспа құралдарымен, аудио және бейне материалдарымен, басқа да заманауи техникалық оқыту құралдарымен және оқытудың жаңартылған тиімді әдіс-тәсілдерін қолдану арқылы арнайы жабдықталған сынып бөлмесінде жүзеге асырылады. Себебі география пәні мектепте оқушыларға өндірістің ғылыми – техникалық және экономикалық негіздері жөнінде осы заманға сай терең білім береді. Теориялық біліммен практикалық білім дағдыларын өзара байланыстырып, оқушыларға физикалық, экономикалық, экологиялық тәрбие береді.

Жаңартылған білім мазмұны аясында оқушылардың экономикалық-географиялық заңдылықтары мен ұғымдарын қалыптастырудың әдістемелік негіздеріне келетін болсақ, басты назар, әсіресе, топтық және жеке оқушылармен жұмыс жасауға аударылады. Бұл жерде жаңа технология жүйесінде мәнді ойындардың, семинар, пікірталастар, конференция-сабақтардың, дәріс, сынақ, топ серуендері, практикалық жұмыстардың маңызы зор. Бұл сабақтарда оқушылардың әр түрлі мәселелерді шешу жолдарын іздестіруге мүмкіншілік туғызып, олардың логикалық ойлау қабілетін дамытады, оқуға деген қызығушылықтарын арттырады /3/.

Жаңа мазмұнға жаңа әдістер жүйесі қажет. Бүгінгі күні білім беру мекемелерінде оқыту үрдісін технологияландыру өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Технология мен әдіс-тәсілдің арақатынасын ажырату да қарапайым мұғалім үшін кейде қиын болып жатады.

Нақтырақ айтқанда, географияны оқыту әдістемесі ғылымы дегеніміз – мектепте өтілетін пәнді оқыту және тәрбиелеу үрдісі жайлы ғылым /3/.

1. Әдістеме – оқу пәнінің мазмұнын, оқыту, тәрбиелеу формасын, әдісін, оқу жұмысына қажетті құрал-жабдықтарды анықтап, қарастырады. Яғни, географияны неліктен оқиды, қалай оқиды деген сұрақтарға жауап береді.

2. Әдістеме педагогикалық ғылым болғандықтан жалпы білім беру мен тәрбиелеудің мақсатына, міндетіне сай құрылады. Географияны оқыту әдістемесінің негізгі пәні физикалық, экономикалық географияға жақын пәндер - геология, экономика, демография және т.б. ғылымдар жатады.

Қазіргі таңда елімізде дамыта оқыту бағдарламасы кеңінен қолданылуда. «Даму» ұғымының психологиялық анықтамасы – жаңарту үрдісі, жаңаның өмірге келіп, ескінің жоғалуы деген мағынаны білдіреді. Оқыту мен дамыту арасында өте тығыз байланыс бар. Бұл мәселені түбегейлі зерттеген көрнекті ғалым, психолог Л.С. Выготский /4/.

Ғалымның айтуынша, бала дамуының екі аймағы болады:

1. Бала дамуының жақын аймағы – баланың тек үлкендердің көмегі арқылы атқара алатын істері;
2. Бала дамуының қол жеткен аймағы – баланың үлкендердің көмегісіз жасай алатын істері.

Қазіргі қолданылып жатқан дамыта оқыту бағдарламасы бала дамуының аталған екі аймағын да қамтиды, сабақтағы ерекше психологиялық ахуал, мұғалім мен оқушы арасындағы ерекше қарым-қатынас түрі болып табылады. Мұғалім бұл жағдайда танымдық іс-әрекетті ұйымдастыратын ұжымдық істердің ұйтқысы міндетін атқарады. Көптеген тәжірибелер көрсеткендей, тек осындай оқыту ғана баланың интеллектісінің көзін ашып шығармашылығын дамытады. Қазіргі оқыту үрдісіне жаңа педагогикалық технологиялар кеңінен енуде /6/. Оқушыны пәнге қызықтырумен қатар, саналы ойлауға тәрбиелейтін, қоғамдық көзқарастарын қалыптастыра алатын, өзіндік пікірі бар, қоғамдағы болып жатқан түрлі қарама-қайшылықтарды түсіне білетін, еркін сөйлеп, өз пікірін ашық айта алатын ойлы ұрпақ тәрбиелеуде сабақтың маңызы зор. Әр мұғалім оқушыға көпқырлы сабақ беретін болған соң, қазіргі жаһандану саясатына сәйкес жаңа технологияны өз ыңғайына, пәніне лайықтап пайдалануы тиіс. Себебі мұғалімнің шеберлігі – ізденіс нәтижесі.

Осылайша, қазіргі таңда әлемдік оқу үрдісінің өзегі – жаңа технологиялар екені баршамызға мәлім. Жаңа технологиялардың бірнеше түрлері бар. Әлемнің бірнеше елінен сынақтан өткізілген жаңаша оқыту 4 бағытты қамтиды. Олар модульдік технология, рейтингтік жүйе, дамыта оқыту технологиясы, сын тұрғысынан ойлау /5/.

Әрбір технология өзіндік жаңа әдіс-тәсілдермен ерекшеленеді. Әдіс-тәсілдерді мұғалім ізденіс арқылы оқушының қабілетіне, қабылдау деңгейіне, ойлау ерекшеліктеріне, жас шамасына қарай іріктеп қолданады. Мұғалім өзіне тиімді, оқушыларға пайдалы, қолайлы, қажетті болып көрінген әдістерді жетілдіре түседі.

Көрнекті педагог В.А. Сухомлинский «Сабақ жасөспірімдердің интеллектуалды өміріне құр сабақ болып қалмауы үшін, ол қызықты болуы қажет /8/. Осыған қол жеткенде ғана мектеп жасөспірімдер үшін рухани өмірдің қалаған ошағына, мұғалім осы ошақтың құрметті иесі мен сақтаушысына айналады» – деп айтқан. Себебі жай ғана сабақ құнарсыз тағам секілді адам бойына жұқпайды. Қызықты сабақтар мұғалімнің ашқан жаңалығы, әдістемелік ізденісі, қолданған әдіс-тәсілдері арқылы ерекшеленіп, оқушылардың белсенділігін арттырып, олардың жүрегінен орын алады.

Сонымен қатар, қазіргі мұғалімдер оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда тапсырмаларды тиімді қолданулары қажет. Қандай тапсырманы сабақтың қай бөлігінде енгізу керек екенін мұғалім өзі шешеді. Мұғалімнің сабақ барысында тақырыпқа сай әр түрлі суреттер, сызбанұсқалар, карталар, тест, түрлі ойындарды, бейне-таспалар, аудио-жазбаларды, деңгейлік тапсырмаларды пайдалана отырып, қызықты сабақтар өткізуі оқушының белсенділігін арттырып, сабаққа деген қызығушылығын тудыратын тиімді жолдарының бірі екендігі сөзсіз.

Қай ұстаз болмасын қазіргі күн талабына сай оқытудың ең тиімді жаңа әдіс-тәсілдерін қолдану арқылы оқушылардың білімдерін тереңдетіп, оны практикада қолдана білуге таным белсенділігін арттыруға тырысатыны анық. География пәні – өзіндік ерекшелігі бар пән екендігі белгілі. Ол жалпы құрлық, жер бетін, планетамызды, ондағы тіршілік ететін өсімдік, жануарлар дүниесін, жер бедерін, байлығын және өмір сүріп отырған бірнеше мыңдаған ұлттар мен ұлыстардың тіршілігін зерттеп үйрететін ғылым. Сондықтан, география пәнінің мұғалімі экономикалық-географиялық заңдылықтарды меңгерген, пәннің әдістемелік негіздерін терең білетін, жан-жақты білімді, есте сақтау қабілеті жоғары, жаңалыққа жылдам бейімделетін, оқушыларды тұлға ретінде қалыптастыруға ықпал ететін білікті ұстаз болуы қазіргі заман талабы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қаратабанова Р.Ә., т.б «География» Жалпы білім беретін мектептің 8-сынып оқушыларына арналған. I-бөлім. – Алматы: Қитан баспасы, 2017. – 280 бет.

2 www.enu.kz/downloads/tyzhyrymdamasy.pdf

- 3 Егорина А.В., т.б. «География» Жалпы білім беретін мектептердің 7-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Атамұра, 2017. – 224 бет.
- 4 Кириллова Г.Д. Теория и практика урока в условиях развивающего обучения. – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.
- 5 Выготский Л.С. Мышление и речь. Изобр. психолог. исследовании. – М.: АПН РСФСР, 1956. – 272 с.
- 6 Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы, 2006.
- 7 Файзуллаева Н.С. Мировая система образования: учебное пособие. – Т.ТДИУ, 2011. – С.66.
- 8 Сластенин В.А. Формирование личности учителя в процессе профессиональной подготовки / Педагогика, 1976. – 236 с.
- 9 Сейталиев Қ. Қазақстандағы жоғары педагогикалық білім берудің қалыптасуы мен дамуы, 1920-1991 жж. Дис....докт пед. наук. – Алматы, 1997. – 288 б.

МРНТИ 14.25.09

С.Ж. Зыкина¹, Қ.Ф. Қожабаев²

¹педагогика магистрі, Физика-математикалық бағыттағы
Назарбаев Зияткерлік мектебі

²п.ғ.д., профессор
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті

МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ИНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДАҒЫ ТИІМДІ КЕРІ БАЙЛАНЫСТЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Мақалада негізгі мектепте математиканы оқытуда оқушылардың білімдерін критериалды бағалау барысында интернет-технологияларды қолданудың тиімділігі қарастырылған. Мақала авторлары білім беру үдерісіне жаңартылған білім беру мазмұнының енуіне байланысты математика пәнін критериалды бағалауда туындайтын қиындықтарға талдау жасап, оларды жеңудің тиімді жолы ретінде интернет-технологияларын пайдалануды ұсынады. Осы салада жасалған ғылыми зерттеулерге шолу жасап, зерттеудің өзектілігін айқындайды. Интернет-технологияларын қазіргі қалыптастырушы бағалауға бейімдеу үшін оқушыларға кері байланыс беру үлгісін жасап, әдістемесін ұсынады. Кері байланыстың оқушылардың өздігінше жұмыс жасау дағдыларын дамытуға әсерін эксперимент барысында зерделеп, тиімді ұсыныс жасаудың жолдарын көрсетеді. Қорытынды ретінде интернет-технологияларын қалыптастырушы бағалауда қолданудың оқушылардың берік білімдерін қалыптастыруға әсерін ашып көрсетеді.

Түйін сөздер: математиканы оқыту, критериалды бағалау, интернет-технологиялар.

Зыкина С.Ж.¹, Қожабаев Қ.Ф.²

¹магистр педагогики, Назарбаев Интеллектуальная
школа физико-математического направления

²д.п.н., профессор
Кокшетауский государственный университет имени Ш.Уалиханова

РОЛЬ ЭФФЕКТИВНОЙ ОБРАТНОЙ СВЯЗИ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ ИНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Аннотация

В данной статье рассмотрена эффективность применения интернет-технологий при критериальном оценивании знаний учеников на уроках математики в основной школе. В связи с переходом на

обновленное содержание образования, анализируя трудности, возникающие при формативном оценивании учащихся на уроках математики, авторы статьи предлагают, как эффективный метод решения этих трудностей, применение интернет-технологий. Проводя обзор научным исследованиям, проведенным в данной отрасли, отмечают актуальность данного исследования. Для внедрения интернет-технологий в рамках критериального оценивания, разработан пример обратной связи и методика применения при формативном оценивании. Экспериментально проверив влияние обратной связи на развитие самостоятельной деятельности учащихся, даны рекомендации подачи эффективных комментариев. В итоговой части раскрывается влияние применения интернет-технологий при формативном оценивании на формирование прочных знаний учащихся.

Ключевые слова: преподавание математики, критериальное оценивание, интернет-технологии.

S.Zh. Zykrina¹, K.G. Kozhabaev²

*¹master of pedagogy, Nazarbayev Intellectual School
of Physics and Mathematics*

*²p.d.d., professor,
Sh.Ualikhanov Kokshetau state university*

THE ROLE OF EFFECTIVE FEEDBACK WHEN USING INTERNET TECHNOLOGIES IN MATHEMATICS LESSONS

Abstract

This article discusses the effectiveness of the use of Internet technologies in the criteria-based assessment of students' knowledge in mathematics lessons in a primary school. In connection with the transition to the updated content of education, analyzing the difficulties that arise during the formative assessment of students in mathematics, the authors of the article suggest the use of Internet technologies as an effective method of solving these difficulties. Conducting a review of scientific research conducted in this industry, note the relevance of this study. For the introduction of Internet technologies in the framework of criteria-based assessment, an example of feedback and a methodology of application for formative evaluations have been developed. Assessing the impact of feedback on the development of students' independent activities, recommendations are given for submitting effective comments. The final part reveals the impact of the use of Internet technologies in formative assessment on the formation of strong student knowledge.

Keywords: mathematics teaching, criterial assessment, Internet technologies.

Оқу үдерісіне техника мен технологиялардың сан алуан түрлерінің енуі жас ұрпаққа білім беру нәтижесінде жан-жақты дамыған, белсенді, өз бетінше ойлай білетін жастарды қалыптастыруды талап етеді. Сондықтан жаңартылған білім беру мазмұны енгізіліп, оқыту үдерісі деңгейін арттыру арқылы, ақыл-ойы жетілген, жан-жақты дамыған, еңбек етуге қабілетті, өз тағдырларын өздері шеше алатын, өз бетінше білімін толықтыру және өздігінен кәсіби шеберлігін арттыру мүмкіндігі бар азаматтар даярлау білім саласындағы басты мақсат болып табылады.

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі – оқытудың әдіс тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушылар инновациялық және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде [1, 281 б.]. Осы орайда, енгізіліп жатқан жаңа технологияларды, оның ішінде интернет-технологияларды ұстаздардың білім беру үдерісіндегі көмекшісіне айналдырып, тиімді қолдануға ұмтылу күн тәртібіндегі мәселе екендігі даусыз.

Оқу үдерісіне компьютерлік технологияны енгізу мәселелерін Т.О. Балықбаев, Ж.Ж. Жаңабаев, Қ.Қ. Қабдықайыров, Ж.А. Караев, Б.Т. Ортаев, З.Б. Қабылбекова, Б.Р. Бекмолдаева, К.М. Беркимбаев, Л.А. Шкутина және т.б. қарастырған. Кейінгі жылдары геометрия сабағын оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану мәселелері Л.К. Жайдақбаеваның, болашақ математика мұғалімінің электронды дидактикалық құрал-жабдықтарды қолдануға әдіснамалық білімдерін қалыптастыру мәселелері М.А. Абдуалиеваның, мектеп математикасын мобильді технологияны қолданып оқытудың әдістемесі Г.О. Дүйсееваның зерттеулерінде қаралған. Математиканы оқыту барысында

критериалды бағалауды енгізуге байланысты зерттеулер Е.В. Соколованың, Х.М. Эрфанфардың еңбектерінде ашылып көрсетілген. Дегенмен математика пәнін оқытуда ақпараттық технологияларды критериалды бағалау барысында қолдануға арналған зерттеулердің аздығы бұл мәселенің өзектілігін асыра түседі.

Қазіргі таңда білім беру үдерісінде түрлі интернет-технологиялар тиімді қолданысқа енген, олардың қатарына білім беру порталдарын, онлайн тест орындау платформаларын, ұстаздардың білім беру блогтары мен каналдарын да енгізуге болады. Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің қабырғасында 2019 жылдың наурыз айында өткізілген семинарда мұғалімдермен интернет-технологиялардың сабақ барысында қолданылуы жайлы сұхбат жүргізілді. Сұхбат барысында байқағанымыз, кейбір ұстаздар бағалаудың қалыптастырушы бағалауға ауыстырылуы оқушылардың оқу ынтасының төмендеуіне алып келгендігін алға тартты. Бұған дейін баға ең негізгі ынталандырушы құрал болып келгені ешкімге жасырын емес. Сабақ барысында мұғалімнің беретін ауызша кері байланысы жеткілікті бола бермейтінін алға тартқан ұстаздар да болды. Оған себеп ретінде оқушылардың берілген ұсыныстарды есте сақтай бермейтінін, кейде немқұрайлы қарайтынын да айтып жатты. Интернет-технологиялардың тиімділігі туралы сөз қозғалғанда, мұғалімдер бұл технологиялардың критериалды бағалауға бейімделмеуі және оқушыларға кері байланыс беру мүмкіндігінің жоқтығы үлкен қиындық тудыратынын жеткізді. Себебі, интернет-технологияларды критериалды бағалау енгізілген жағдайда қолданудың арнайы әдістемесі жасалмаған. Бұл әдістеме кез келген интернет-технологияны критериалды бағалауға бейімдеуге мүмкіндік ашып, мұғалімнің сабақ барысында оқушылардың білімдерін қадағалап отыруына жол ашар еді.

Критериалды бағалау тиімділігі сабақ барысында берілетін кері байланыс түрінде оқыту туралы диалогты қамтамасыз ететін қалыптастырушы бағалаудың тиімділігіне тікелей байланысты. Кері байланыс беру – оқушыларға олардың нені дұрыс, нені қате жасағандығы туралы ақпарат беру [2, 31]. Уақытылы берілген кері байланыс оқушыны жетістігі туралы өзекті ақпаратпен таныстырып, білімін ары қарай арттырудың маршрутын дайындауға мүмкіндік береді. Кері байланыстың тиімділігі туралы отандық және ресейлік ғалымдар Т.М. Георгиевская, О.М. Овчинникова, В.Е. Пешкова, Т.А. Христоролюбова, және т.б. еңбектерінен білуге болады. Педагогикалық еңбектерді зерделеуден байқағанымыз, бұл әдістердің тиімді тұстары көбіне гуманитарлық пәндерді оқыту барысында байқалады.

Кері байланыс беруде мұғалімдер:

- оқушының берік білімдерін ескеруі керек;
- оқушының қателерін түзеуге немесе жұмысын жақсартуға мүмкіндік жасайтын ұсыныс беру керек;
- кері байланыстың уақытылы берілуін қамтамасыз ету керек [3, 13].

Кері байланыстың, оның ішінде жазбаша кері байланыстың оқушылардың үлгеріміне әсерін анықтау үшін оқушылар арасында сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға 6 және 9 сыныптың 100 оқушысы қатысты. Сауалнама барысында математика сабағын оқыту барысында кері байланыстың қандай түрлері қолданылатыны, оқушылардың ол туралы пікірі, тиімділігіне және өз үлгеріміне әсері туралы беретін бағасы сұралды.

Оқушылардың барлығы әртүрлі кері байланысты үй жұмысы және сынып жұмысы тексерілгенде, көбіне қателер жасағанда, есепті түсінбегенде алатынын көрсеткен. Оқушылардың 67%-ы кері байланыс алуға оң көзқарас танытатынын атап өткен, себебі ұсыныстардың өздеріне қажеттігін түсінетінін, өз қателерін түсінетінін, қатемен жұмыс жасайтынын, пайдалылығын түсінетінін атап өткен. Қалған 33%-ы ұсыныс алуды ұнатпайтынын жазады, себебі мұғалімнің қызыл сиямен жазғаны ұнамайтынын және көңіл күйлерінің бұзылатынын айтады. 94% оқушылар кері байланыстар бойынша қатемен жұмыс жасайтынын жазады, қатемен жұмыс жасауда өздерін әрқилы сезінетінін жазады. Бірақ әсіресе «өзімді өте жауапты сезіндім» және «өзіме реніш сезіндім» деген жауаптар таңдандырды.

Оқушылардың барлығы мұғалім кері байланысының тиімділігін атап өткен. Оқушылар құнды кеңес әрқашанда есеп шығаруға көмектесетінін, қателерін түсінуге жол ашатынын, қатеңді түзеуге мүмкіндік беретінін, қосымша сабақтарда кеңес алудың тиімділігін, мұғалімнің жеке кеңестері тиімді болатынын, қателерін қайталамауға жол ашатынын, аралық тесттерді жақсы орындауға жол ашылғанын, есептерді түсініп, жақсы шығара бастағандығын жазады.

Жалпы сауалнама нәтижелерін талдай отырып, мұғалім кері байланысының келесі артықшылықтарын айқындадық:

- Оқушылар әр жазба жұмысынан кейін кері байланыс алып отырса, қателерін дер кезінде түзеп өз білімдерін жинақтап отыратынын;

- Оқушымен жазбаша диалогқа шығу оқушы мен мұғалім арасындағы сенімділік пен жақсы қарым-қатынастың қалыптасуына жетелейтінін;

- Кері байланыс жазу кезінде оқушыға тұлға ретінде қарап, оның жеке ерекшеліктеріне байланысты оқуға бағыттаудың жолы болатынын;

- Тақырып бойынша түсінбеушіліктері бар оқушылармен жұмыс жасауда пайдалы болатынын.

Дегенмен, әдістің кемшіліктері де айқындалды:

- Ең бастысы әр оқушыға кері байланыс жазу мұғалімнің жазба жұмыстарын тексеруінде уақытты көп қажет етеді;

- Оқу бағдарламасындағы ерекшеліктер үй тапсырмасына берілетін жазбаша кері байланыстың уақытылы берілуіне кері әсер тигізетінін байқадық;

- Оқушылардың психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес, кейбір оқушылар кері байланысты жазба жұмысын жазып болғаннан кейін алғаннан гөрі, жұмысты орындау барысында мұғалімнің ауызша кері байланысын алу тиімдірек деп есептейді;

- Оқушылардың жас ерекшеліктеріне байланысты жоғары сынып оқушыларына қарағанда, төменгі сынып оқушылары тәсілді тиімді деп тапқан.

Осы кемшіліктердің орнын толтыруда интернет-технологияларының алатын ролін айқындауды өз зерттеуіміздің келесі бір міндеті ретінде алға қойдық.

Мектепте сабақтарды өткізу сапасы баяндалған материалдың көрнекілігімен, келесі дидактикалық мүмкіндіктері бар алуан түрлі электронды дидактикалық құрал-жабдықтарды пайдалана отырып, мұғалімнің жанды сөзінің бейнелермен үйлестіре білуіне байланысты:

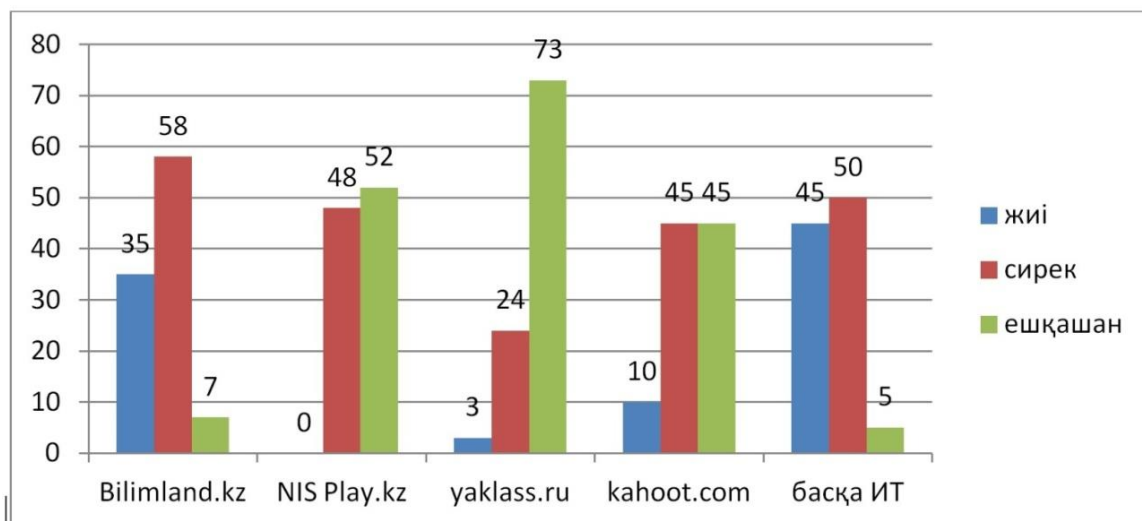
- оқу ақпаратын ұсыну түрлерін ұтымды етеді;

- білімді қайталау, жалпылау, жүйелеу және бақылау құралы болып табылады;

- оқу уақытын, мұғалімнің және оқушылардың энергиясын оқу ақпаратын тығыздау және қарқынды арттыру есебінен үнемдейді. Мұғалім атқаратын қызметті: кестелерді, формулаларды көрсету бойынша техникалық операцияларды техникаға арту есебінен оқу материалын игеруге жұмсалатын уақыттың қысқаруына ықпал етеді [4, 72 б.].

Оқу үдерісінде жиі қолданылатын танымал интернет-технологияларының қатарына Bilimland, NIS Play, «Я класс», Kahoot тәрізді онлайн платформалар жатады. Мұғалімдердің интернет-технологияларын қолдану деңгейін анықтау үшін бетпе-бет және surveymonkey.com сауалнамалар жүйесінің көмегімен анонимді сауалнама жасалды. Сауалнамаға 100 мұғалім қатысты, оның 75-і қазақ тілінде, 25-сы орыс тілінде білім беретін математика мұғалімдері.

Интернет-технологияларын қолдану динамикасы келесі диаграммада пайыздық көрсеткішпен көрсетілген (1-сурет):

Сурет-1. Мұғалімдердің интернет-технологияларды қолдануы

Байқағанымыздай, мұғалімдер өз сабақтарында өте танымал болып табылатын Bilimland.kz, басқа да білім беру платформаларының материалдарын жақсы қолданғанымен, ойын технологиялары негізінде дайындалған NIS Play порталындағы материалдарды, Ресейде ең танымал болып табылатын Ya-klass.ru сандық білім беру ресурстарын және мобильдік құрылғылармен тестілеуге ыңғайлы болып танылатын Kahoot.com онлайн тестілеу платформасын көп қолданбайтынын көреміз.

Барлық интернет-технологияларын талдау барысында байқағанымыз, олардың критериалды бағалауға бейімделмегендігі. Интернет-технологиялар күнделікті сабақ барысында қалыптастырушы бағалауды жүргізу кезінде пайдаланылатындықтан, оларды жаңа бағалауға бейімдеу маңызды мәселе болып отырғаны байқалады.

Осы жағдайлар негізгі мектепте математика пәнін оқытуда критериалды бағалауды жүргізу барысында интернет-технологияларын қолданудың арнайы әдістемесін жасаудың алғышарты болды. Критериалды бағалауға бейімделетін интернет-технологияларының ішіндегі объект ретінде Bilimland.kz сандық білім беру платформасы таңдалды. Себебі бұл платформада тақырыптар бойынша орындалатын жаттығулар легі қамтамасыз етілген және күнделікті сабақтарда қалыптас-тырушы бағалау жүргізуге ыңғайлы.

Блум таксономиясы бойынша ойлау дағдыларының деңгейін анықтау кері байланыс үлгілерін құрастыруда маңызды орын алады. Критериалды бағалау жүйесінде бағалау критерийлері ойлау деңгейлерінің үш тобымен берілген: білу және түсіну, қолдану, жоғарғы ретті ойлау деңгейлері [5, 19 б.]. Bilimland.kz сайтында берілген тапсырмалардың осы Блум таксономиясының дағды деңгейлеріне сәйкес критерийлерін құрастыру үшін алдымен оларды оқу бағдарламасындағы берілген оқу мақсатымен сәйкестендіру керек.

Мысал ретінде 8 сыныпта өтілетін «Арифметикалық квадрат түбірдің қасиеттері» тақырыбында Bilimland.kz сайтының материалдарын қолдану үлгісін қарастырайық. Бұл тақырып бойынша қаралатын оқу мақсаты «8.1.2.1 арифметикалық квадрат түбір қасиеттерін қолдану». Ойлау дағдыларының деңгейлеріне сәйкес «қолдану» деңгейіне арналған критерийге негізделген тап-сырмаларды көздейді. Bilimland.kz сайтындағы тапсырмалар <https://bilimland.kz/kk/subject/algebra/8-synyp/arifmetikalыq-kvadrat-tubirding-qasietteri> сілтемесі бойынша орналасқан. Сайттағы тапсырмалар 3 видеотүсіндіру, бекітуге арналған 4 тапсырма және білімді тексеруге арналған тест түрінде ұсынылған.

Алғашқы тапсырма «көбейтіндінің квадрат түбірі қасиеттерін қолданады» дискрипторын тексеру үшін берілген. Екінші жаттығу «бөліндінің квадрат түбірі қасиеттерін қолданады» дискрипторын тексеруге беріледі. Үшінші жаттығу «дәреженің квадрат түбірі қасиеттерін қолданады» дискрип-торын тексеруге арналған. Төртінші жаттығу «квадрат түбір қасиеттерін біледі» дискрипторын тексеруді көздейді.

Тапсырмаларды орындау барысында оқушы өзін-өзі тексере алады және қате жауап берген жағдайда, есепті қайта шығарып жауапты енгізе алады.

Тапсырмаларды орындап болғаннан кейін тест жұмысын орындауға болады. Тест сұрақтары «өрнектің мәнін табады» дискрипторын тексереді. Ал соңғы екі есеп «дәреженің квадрат түбірі қасиеттерін қолданады» дискрипторын тексеруге арналған.

Қорытындылай келгенде берілген дискрипторлар жалпы алғанда келесі бағалау критерийін тексереді: «Арифметикалық квадрат түбір қасиеттерін пайдаланып, есептер шығарады».

Тестті орындап болғаннан кейін «Сабақтың қорытындысы» бөлімінде оқушының нәтижелерін көруге болады. Видеосабақтар бойынша жаттығулардың нәтижесі мен тест нәтижесінің ариф-метикалық ортасы жалпы қорытынды ұпайды көрсетеді.

Оқу деңгейлері бойынша рубрикалар құрастырылады (1-кесте).

Кесте-1. «Арифметикалық квадрат түбірдің қасиеттері» тақырыбы бойынша оқу деңгейлері бойынша рубрикалар

Оқу деңгейіне сәйкес жиналған ұпайлар саны	Рубрика
0% - 39%	Арифметикалық квадрат түбір қасиеттерін түсінуде және есептер шығаруда қиналады
40% - 64%	Арифметикалық квадрат түбір қасиеттерін біледі, есептер шығару барысында пайдалану кезінде қиналады

65% - 84%	Арифметикалық квадрат түбір қасиеттерін пайдаланады, есептер шығаруда қолданады. Есеп шығару барысында қателіктер жібереді
85% - 100%	Арифметикалық квадрат түбір қасиеттерін пайдалануда берік білімдері бар. Есептерді дұрыс шығарады

Кесте-2. «Арифметикалық квадрат түбірдің қасиеттері» тақырыбы бойынша мұғалімнің кері байланыс кестесі

Оқу деңгейіне сәйкес жиналған ұпайлар саны	Кері байланыс
0% - 39%	«Арифметикалық квадрат түбір қасиеттері» тақырыбы бойынша сайттағы бейнематериалмен және конспектпен қайта танысқаның жөн. Түсінбеген жағдайда мұғаліміңнен сабақ бойынша кеңес алуыңа болады. Сайт тапсырмаларың қайта орындап көр
40% - 64%	Арифметикалық квадрат түбір қасиеттерін түсінуде жақсы нәтижелерің бар, дегенмен есептер шығару барысында әлі де қателіктерің байқалады. Сайттағы бейнематериалмен және конспектпен қайта танысып, жұмыс парағыңдағы жаттығуларды орындап көр
65% - 84%	Арифметикалық квадрат түбір қасиеттерін жақсы деңгейде меңгергенсің, есептер шығаруда қолдана аласың. Дегенмен, есеп шығару барысында қателіктер жіберуден сақ болғаның жөн. Білімдеріңді бекіту үшін жұмыс парағыңдағы тапсырмаларды орындап, дайын жауаптар бойынша өзінді-өзің тексер.
85% - 100%	Арифметикалық квадрат түбір қасиеттерін пайдалануда берік білімдерің бар екені байқалады. Есептердің барлығың (көп бөлігін) дұрыс шығарғансың. Осы қалпыңнан танба! Білімдеріңді бекіту үшін жұмыс парағыңдағы тапсырмаларды орындап, дайын жауаптар бойынша өзінді-өзің тексер.

Берілген кері байланыс оқушының қолына өзін-өзі бағалау парағы түрінде жасалып, ұсынылады (3-кесте).

Кесте-3. Оқушының өзін-өзі бағалау парағының үлгісі

Сабақтың тақырыбы:	«Арифметикалық квадрат түбірдің қасиеттері»		
Қаралатын оқу мақсаты:	«8.1.2.1 арифметикалық квадрат түбір қасиеттерін қолдану»		
Ойлау дағдыларының деңгейлері	Білу, түсіну, қолдану		
Бағалау критерийі	«Арифметикалық квадрат түбір қасиеттерін пайдаланып, есептер шығарады»		
Интернет-технология сілтемесі: https://bilimland.kz/kk/subject/algebra/8-synyp/arifmetikalyq-kvadrat-tubirding-qasieteri			
Берілген сілтеме бойынша тапсырмаларды орындау нәтижесі бойынша өзінді-өзің бағала: Жинаған пайыздық көрсеткіші бойынша тиісті ұяшыққа «+» белгісін қой (немесе ұяшықты және оның астындағы ұяшықтарды боя) және кері байланыспен таныс			
0%-39%	40%-64%	65%-84%	85%-100%
«Арифметикалық квадрат түбір қасиеттері» тақырыбы бойынша сайттағы бейнематериалмен және конспектпен қайта танысқаның жөн.	Арифметикалық квадрат түбір қасиеттерін түсінуде жақсы нәтижелерің бар, дегенмен есептер шығару барысында әлі де қателіктерің	Арифметикалық квадрат түбір қасиеттерін жақсы деңгейде меңгергенсің, есептер шығаруда қолдана аласың. Дегенмен, есеп шығару бары-	Арифметикалық квадрат түбір қасиеттерін пайдалануда берік білімдерің бар екені байқалады. Есептердің барлығың (көп бөлігін) дұрыс

Түсінбеген жағдайда мұғалімнен сабақ бойынша кеңес алуына болады. Сайт тапсырмаларын қайта орындап көр	байқалады. Сайттағы бейнематериалмен және конспектпен қайта танысып, жұмыс парағындағы жаттығуларды орындап көр	сында қателіктер жіберуден сақ болғанын жөн. Білімдеріңді бекіту үшін жұмыс парағындағы тапсырмаларды орындап, дайын жауаптар бойынша өзінді-өзің тексер.	шығарғансың. Осы қалпыңнан танба! Білімдеріңді бекіту үшін жұмыс парағындағы тапсырмаларды орындап, дайын жауаптар бойынша өзінді-өзің тексер.
--	---	---	--

Оқушының өзін-өзі бағалау парағы мұғалімге сабақты толық қорытындылауға мүмкіндік береді. Себебі, оқушы сабақ барысында қандай нәтижеге жеткенін біледі, бағалау парағындағы кері байланысқа сәйкес үйге тапсырма алады және бұдан әрі қалай дамуға болатыны туралы нақты пікір алады. Кері байланыста оқушының кемшіліктері тізбеленбейді, оның ынтасына кері әсерін тигізетін сөздер қолданылмайды. Тек нақты сабақ бойынша пікір айтылып, алдағы жұмысқа ұсыныстар жасалады.

Әдістемені экспериментальді тәжірибеде тексеру мақсатында 8-сыныптың «Квадрат теңдеулер» тарауы бойынша 5 сабақтан тұратын сабақтар сериясы жоспарланды. Сабақтарды өткізу үшін арнайы шарттар орындалды:

- сабақ кестесі бойынша сабақтар арнайы компьютерлік кабинеттерге қойылды;
- барлық компьютерлерге интернет желісі қосылды;
- сабақты жоспарлауда bilimland.kz сайтында берілген тапсырмаларды орындауға берілетін уақыт мөлшері алдын-ала белгіленді.

Алғашқы сабақты өткізу барысында кейбір оқушылардың басқа оқушыларға қарағанда сайт тапсырмаларын жылдамырақ орындағанын байқадық. Ал кейбір оқушылар, керісінше, көмекке мұқтаж болды. Сондықтан күшті оқушыларға әлсіз оқушыларға көмектесуді ұсындық. Алайда, кейбір оқушылар жауаптарды естеріне сақтап алғандықтан, түсіндірместен енгізгенін байқадық.

Сондықтан екінші сабақ жоспарына өзгерістер енгізіліп, күшті оқушыларға қосымша тапсырмалар ойластырылды. Ал әлсіз оқушылар мұғалім кеңесін сұрай алды. Осы өзгерістер сабақ барысындағы дифференциацияға қол жеткізуге мүмкіндік берді. Сонымен қатар екінші сабақ басында оқушылардың 93%-ы үй тапсырмасын орындағанын байқадық. Бұл оқушылардың оқу мотивациясының өскенін көрсетті.

Үшінші және төртінші сабақтарда оқушылар білімдерді тексерудің жаңа әдісімен жете танысып алды. Оларға сабақ қорытындыларын алу ерекше тоғаныс тудыратын. Өз көрсеткіштерін жақсартқан оқушылар эмоцияларын жасыра алмай қуанатынын байқадық.

Бесінші сабақта оқушылармен жаңа әдіс, оның өз білімдеріне әсері туралы рефлексия жасадық. Оқушылар, сабақ сайын білімдерін бақылап отыру келесі сабаққа дайындыққа үлкен әсер беретінін атап өтті. Өздерінің білімдеріне жауапкершіліктің өздеріне көшкенін сезінгенін айтып жатты. Сонымен қатар, бұл әдіс кейбір оқушылардың ата-аналарына да ұнағанын білдірді.

Эксперимент барысында математиканы оқытуда интернет-технологияларын қолданудың келесі артықшылықтары анықталды:

1. Сабаққа қажетті ресурстар интернет арқылы алынады, сондықтан әр оқушының оқу үдерісіне дербес компьютерден де қатынасуға мүмкіндігі бар. Оқушы қандай да бір себеппен сабақтан босатылған кезінде оқу материалдарына қол жеткізе алады. Ата-аналар да баланың сабақ үлгерімін бақылауына болады.

2. Интернет-технологияларының дайын оқу ресурстары мұғалімнің оқушыларға жазбаша қалыптастырушы бағалау тапсырмаларын орындауға кетіретін уақытын үнемдеуге жол ашады.

3. Мұғалім әр оқушыны жеке тексеретін уақытын үнемдеп, сабақ барысында барлық оқушылардың материалды түсіну деңгейін анықтауға мүмкіндік алады.

4. Өзін-өзі бағалау парағының көмегімен әр оқушы мұғалімнің кері байланысын алып, пән бойынша білімін жетілдіруге ұсыныс алады.

5. Интернет-технологияларының дайын оқу ресурстары мұғалімнің әдістемелік мәліметтер қорын байытады.

6. Мұғалімдер әр оқушының сабақ барысындағы нәтижесін біле отырып, оқушылардың даму маршрутын дайындай алады.

7. Мұғалімнің кері байланыс парағын ала отырып оқушы деңгейлеп-сараланған үй тапсырмасын алады.

Біз ұсынған әдістемені сәтті қолдану үшін сабақты ұйымдастырудың белгілі бір шарттары орындалуы керек:

- сабақ интернет-желісіне қосылған арнайы компьютерлік кабинетте өткізіледі;
- оқушылардың жүйеге енуіне арнайы уақыт бөлінеді немесе ол сабақтан тыс уақытта орындалады;
- сабақтағы деңгейлеп-саралауды қамтамасыз ету үшін күшті оқушыларға қосымша тапсырмалар дайындалады.

Біз құрастырған кері байланыстар үлгісі мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, сабақта интернет-технологияларын қолдануда критериялды бағалаудың тиімділігін арттыруға жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Махметова Б.Т., Бейсембаева А.А. Білім сапасын арттыруда инновациялық технологияларды қолданудың мүмкіндіктері. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. Хабаршы. «Педагогика ғылымдары» сериясы. №2(58), 2018. – 389 б.

2 Формативное оценивание в обучении: smart-цели и критерии успешности. – Астана, 2015. – 42 с.

3 Абдуалиева М.А. Болашақ математика мұғалімінің электронды дидактикалық құрал-жабдықтарды қолдануға әдіснамалық білімдерін қалыптастыру, Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Шымкент, 2018.

4 Тореханова Г.Б., Казыгулова Г.Я. Оценивание результатов учебной деятельности на уроке. – Астана, 2017. – 52 с.

5 Методология системы критериального оценивания учебных достижений учащихся: Учебно-метод. пособие / О.И. Можжаева, А.С. Шилибекова, Д.Б. Зиеденова. – Астана: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2017. – 38 с.

МРНТИ 14.07.09

А.С. Оразбаева¹

¹аға оқытушы, пед.ғ.магистрі

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА МИФТІК МАТЕРИАЛДАР ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада шетел тіліндегі мифтік танымдық ақпараттардың адам өмірінде, наным-сенімінде, оның дүниетанымында айтарлықтай орын алғанын тілдік деректер (аңыз-әңгімелер, жұмбақтар, нақыл сөздер) дәйектей түседі.

Мифтік танымдық ақпараттар халықтың тұрмысы мен тіршілігінен, тәлім-тәрбиесінен, наным-сенімінен мен өмір тәжірибесінен ерекше бейнесінен сипат береді. Олардың ерекшеліктері мен ұқсастықтары да байқалады.

Ертегіні оқыған оқушыларды бас кейіпкер айбындандырады. Оның әрекеттерін жан-жақты талқылап дұрыс бағалай бастайды және оқушы өзіне қажетті жақсы және дұрыс тәрбиені алады. Жамандық пен жақсылық, қорлық пен зорлық, өтірік пен шындық, сүйіспеншілік пен жеккөрушілік ешқашан жауапсыз қалмайтындығына оқушы көз жеткізеді.

Ертегідегі қажет ететін тағы бір қасиет - ол ізгі сезім тәрбиесі. Тәлім-тәрбие жұмысында ізгілікке жетелейтін сезімдер ертегіде ешқашан соңғы рөлді ойнамайды. Сол себепті оны оқыған оқушы ертегілер мен аңыз әңгімелер кейіпкерлерін өздерінің туыстарындай, өзіне ең жақын адамындай жақсы көреді және оған еліктейді. Мұғалімнің бұл жердегі алдына қойған мақсаты оқушының сезімі мен ойын дұрыс бағыттау.

Түйін сөздер: мифтік таным ақпараттары, аңыз, қаһарман, тәжірибе, жағдаят, іскерлік, жобалау, сахналау, кейіпкерлерді сомдау, викторина, еркін микрофон, дамыта оқыту.

Оразбаева А.С.¹

¹старший преподаватель, магистр педагогики
Казахский национальный женский педагогический университет

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ НАВЫКОВ ОБУЧАЮЩИХСЯ ЧЕРЕЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МИФИЧЕСКИХ МАТЕРИАЛОВ НА УРОКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация

В статье приводятся лингвистические данные (легенды, загадки, изречения) о том, что мифическая познавательная информация на иностранных языках занимает значительное место в жизни, убеждениях и мировоззрении человека.

Мифическая познавательная информация характерна для жизни людей и средств к существованию, от учений, убеждений и жизненного опыта. Их особенности и сходства также очевидны.

Студенты, изучающие сказку, станут главными героями. Он сможет полностью оценить свои действия и убедиться, что ученик получает хорошую и правильную подготовку. Студент увидит, что зло и зло, оскорбление и насилие, ложь и правда, любовь и ненависть никогда не останутся без ответа.

Еще одной важной особенностью сказок является ощущение благополучия. Чувство добра в обучении никогда не играет решающей роли в сказках. Вот почему ученица, читающая ее сказки и легенды, похожа на своих близких и любит их как своего ближайшего спутника. Задача учителя - направлять чувства ученика и правильно играть.

Ключевые слова: мифическая познавательная информация, легенда, герой, опыт, ситуация, бизнес, дизайн, сценарий, ролевые игры, викторина, бесплатный микрофильм, углубленное обучение.

A.S. Orazbaeva¹

¹Senior Lecturer, Master of Pedagogy
Kazakh National Women's pedagogical University

FORMATION OF THE BASIS OF STUDENTS USING MYTHON MATERIALS IN ENGLISH

Abstract

The article provides linguistic data (legends, puzzles, sayings) that mythical cognitive information in foreign languages occupies a significant place in the life, beliefs and worldview of a person.

Mythical cognitive information is characteristic of people's lives and livelihoods, from teachings, beliefs and life experiences. Their features and similarities are also obvious.

Students studying the tale will be the main characters. He will be able to fully evaluate his actions and make sure that the student receives good and proper training. The student will see that evil and evil, insult and violence, falsehood and truth, love and hate will never go unanswered.

Another important feature of fairy tales is the feeling of well-being. A sense of good in teaching never plays a decisive role in fairy tales. That is why the student reading her tales and legends looks like her loved ones and loves them as her closest companion. The teacher's goal is to guide the student's feelings and play correctly.

Keywords: mythical cognitive information, legend, hero, experience, situational, business, design, scenario, role-playing, quiz, free microfilm, advanced learning.

Тұңғыш президентіміз Н.Ә. Назарбаев: «Оқушылардың сабаққа деген ынта жігерін, ынтасын оятып, танымдық-белсенділіктерін арттыра отырып, танымдық қабілеттерін дамытуға жағдай жасау» керектігін атап көрсетті және мектеп түлектерінің үш тілді қатар меңгеруін міндеттеді [1]. Қазақстан әлемнің дамыған елдерімен дүниеде даралануы тек білімді, жігерлі, сапалы білім алған, креативті, бәсекелестіктің небір мықты істеріне төтеп бере алатын жас ұрпақ арқылы жүзеге асады.

Педагогикалық әрекетті танымдық ұстаным жағынан қарастыра отырып, Иманқұлова С.оның практикалық тұрғыдан іске асатынына назар аударады: проблемаларды үлгіден тыс шешу бағдарын ұсынды. Онда жаңа формалар, әдістер мен тәсілдерді дайындап оларды сонылығымен үйлестіру басты принцип болып қаралды. Жалпы, алған тәжірибені тиімді түрде пайдалана білу және оны одан

жетілдіру қажет. Белгілі бір проблеманың шешімін әртүрлі тәсілмен шеше білу жолдарын таба білу; әдістемелік ұсыныстарды, теориялық білімді жетілдіру аса маңызды. [2].

Қоғамда өмірге дағдылануды кіші ұрпақтан бастап дайындау тиісті. Жеткіншектер тәрбиесі барысында қоғаммен мәдениетті және білікті түрде қарым-қатынас жасауды меңгеруі керек. Өйткені білім алушылардың дамуына қол жеткізетін деңгейде өнер-білімді меңгеру. Білікті және білімді білім алушыларды тәрбиелеп жеткізу - ұстаздардың алғашқы мақсаты. Олар оқушының тілдік тосқауылын барынша ерте жеңуге көмектеседі. Оқушылыра шет тіліне танымдық болмыстың оянуына ұластыратады. Мысалы, ерте жастан ағылшын тіліне үйретудің тиімділігін ең жоғары деңгейіне жеткізуге ағылшын халық ертегілерін пайдасы өте үлкен.

Бұрынғы кезде халық мифтік танымдық ақпараттар қатарына ертегілер аңыздар мен елдегі діни рәсімдерге байланысты әңгімелерді қосқан. Сол кездегі мифтік танымдық мифтік, яғни ертегілер мен аңыздардағы кейіпкерлерімен ерекше. Сонымен қатар, ойдан шығарылған кейіпкерел халық арасындағы әңгімелерде одан әрі дамып жалғасуда. Олар ұрпақтан ұрпаққа жетіп жаңа бағыт тапты. Соның бірі оларды шетел тілін оқытуда пайдалану.

Шетел тіліндегі танымдық ақпараттарды талдауда оқушылардың сөйлеу әрекетін, яғни танымдық дағдысын қалыптастыру аса маңызды.

Рогова Г.В., Верещагина И.Н. бойынша *Танымдық дағды* дегеніміз – танымдық іс-әрекет, шығармашылықпен ойлауды, логикалық ойлауды білдіреді [3]. Басқа елдер сияқты Англияда да мифтік танымдық ақпараттар қатарына романтизм заманынан бастап әртүрлі кейіпте қалыптасып келген мәтіндерді атаймыз. Жазушылармен бір сапта халық жаратқан образдарға қарсылық жасаған, бірақ өздері қиялмен жаратқан әлемдерін жөн көрген филолог-ғалымдар да еңбек еткен.

Оқушылардың кәсіби коммуникативтік құзіреттілігінің қалыптасуы қорытындысын ескере отырып Махмутов М.И., Петровский А.В. сынды ғалымдар «Сыни тұрғыдан ойлау» әдісін сабақтарда және тәрбие үрдісінде жүйелі түрде қолданып, төмендегі шаралардың орындалуын ескеру де аса маңызды екенін ескертеді:

- жұппен жұмыс;
- топпен жұмыс;
- 3,4 тен отыру;
- әркім өз көзқарасын қорғау үшін бұрыштарға бөлініп тұру [4].

Оқушылардың кәсіби дағдысын қалыптастыруда қолданылатын кейбір әдістерге тоқталайық.

Аңыздық (Сократтық әдіс) әдіс арқылы өмірдегі қарапайым жағдаяттар талқыланады. Шындықты бірлесе іздеу – білім берудегі ең басты тәсіл. Аңызды өрістетіп, оны құрамдас бөліктерге ажыратып, әрбір талқылау тармақшасынан жаңа сұрақтар тудырып, адамдардың ойын шындықты іздестірудің қиын жолына апарған. Оқытушы ойдың туындауына көмектесе отырып, бірде бір көзқарасты назарынан тыс қалдырмау керек. Алдын ала ешбір көзқарасқа жақтаспай, оқушыларды тек дәйектерге сенуге үйреткен дұрыс.

Мильруд Р.П., Носонович Е.В. көптеген әдістер ұсынды:

Топтық жұмыстың мәні – қойылған міндетті бірлескен жұмыс барысында орындау, топ мүшелерінің бір біріне қолдау көрсетуі.

Еркін микрофон әдісінде топқа біріктірілген оқушылар өз бетімен іздене отырып, мамандықтың мәні жайында қысқаша әңгімелер, эссе даярлап, оны жалпы талқылауға салды.

Миға шабуыл технологиясы бойынша оқу тақырыбындағы зерттелетін проблема бойынша оны шешу жолдары туралы көп идеялар жинақталады. Идеялар сыналмайды және оларға түсініктеме берілмейді.

Жобалау әдісі – бұл мұғалімнің әдейі ұйымдастыруымен атқарылатын әрекеттер кешені арқылы оқушылардың өз бетімен өнім жасауы. Жоба әдісі қандай да бір нысанның, іс-әрекеттің келешектегі үлгісі.

Іскерлік ойыны оқушылардың кәсіби және әлеуметтік қалыптасуы үшін үлкен мүмкіндіктер береді.

Дамыта оқытуда оқушының ізденушілік – зерттеушілік әрекетін ұйымдастыру басты назарда ұсталады.

«Сыни тұрғыда ойлау жобасы» арқылы оқушының білімді өзі игеруіне жағдай жасалады (мұғалім сабақ үрдісінде тек бағыттаушы) [5].

Мектеп оқушыларының танымдық дағдысын қалыптастыруға бағытталған әдістермен жұмыс істеу барысында коммуникативтік дағдылары қалыптасып, қарым-қатынаста өзгені ұғыну мүмкіншіліктері

артып, өздігінен ізденіп ой қорытуға деген қызығушылықтары оянады, әртүрлі педагогикалық жағдаяттарды талдау мен оны практикада қолдану іскерліктерін меңгереді.

Ал ендігі бір ойын осы сөйлемдерде қанша дауысты және дауыссыз әріптерді табу болса, келесі ойында оқушылар сөйлемдегі артық сөздерді табады. Мысалы: *fox, hare, house, dog, cock* сөздерін оқып аударып, артық сөзді немесе жабайы және уй жануарларын топтастыру тапсырылады. Ол үшін Micky Mouse Маус немесе Vinny Pooh мифтік танымдық ақпараттар арқылы танысу керек. Оқушыларға ең алдымен өзара әңгімелесу тапсырылады. Бұл үшін оқушылар екі топқа бөлінеді.

Оқушылардың арасынан ең белсенді екі оқушы Micky Mouse Маус және Винни Пух рөліне тағайындалады. Олар өздерінің топтарына бір-бірімен әңгімелесуіне көмектеседі. Тапсырма мынандай: Micky Mouse Маус өз үйінің алдында, көк шөптердің үстінде дем алып жатыр деп елестетеміз. Винни Пух оның жанына келіп онымен әңгімелеседі. Micky Mouse Маус пен Винни Пух яғни екі топ арасында шамамен мынандай диалог болады. *Vinny Pooh: Hello! I'm a little brown bear. My name is Winnie-the-Pooh. And who are you? Micky Mouse:*

Hello! I'm a little grey mouse. My name is Micky. I live in this big house. Nice to meet you! Vinny Pooh: Have you got a family? Micky Mouse: Yes, I have. I've got a father, I've got a mother and I've got a pretty little sister. I love my family very much. Have you got a brother? Vinny Pooh: No, I haven't. But I've got a friend. M укку : I love my friend very much too. Look, I've got a long tail. Have you got a long tail?

Оқушылар сұрақтарға жауап береді, өз ойларын айтады. Олардың танымы мен қызығушылығы дамиды. Өз кейіпкерлері туралы және ұнамсыз кейіпкерлер туралы баяндайды. Немесе мифтік танымдық ақпараттардағы күлкілі сөздерден сол мифтік танымдық ақпараттардың өзіне жаңа атау беру, мысалы: («duck» -«kud»); ("pig" - "big")...

Р.П. Мильруд: Мұғалім оқушыларға беретін тапсырмаларының алдымен жоспарын жасап алады. Кез келген мифтік танымдық ақпараттардың өзіне тән бағытымен тапсырмалар жасау керек. Бір мифтік танымдық ақпараттарда, яғни ертегілер мен аңыздарда математикалық қабілет жеткіліксіз болса ал басқа бір мифтік танымдық ақпараттарда, яғни ертегілер мен аңыздарда экологиялық қабілеттің жеткіліксіз екендігін байқауға болады. Осының бәріне мән бере отырып, мұғалім өз тапсырмаларын жасайды [5].

Оқушының тапсырманы оңай орындауға, дұрыс ойлауға бағыт береді. Мұның бәрі оқушыны географиялық саяхат жасауға, тарихи маңызы бар өткен шаққа көз тастауға, Отанды сүйуге, салт-дәстүрлерді қадірлеуге итермелейді. Мұғалімнің мақсаты - осы әдістермен ертегілер мен аңыздарды қолдану арқылы оқушының танымдық қабілетін дамыту.

Оқушылармен ағылшын халық мифтік танымдық ақпараттарын үйрену барысында қолданылатын әдістері өте көп. Жоғарыда бастауыш оқушыларын тәрбиелеу барысында ағылшын халық мифтік танымдық ақпараттарын, ертегілер мен аңыздарды қолданудың тиімді әдістерін көріп шықтық. Ал енді оқушылармен ағылшын халық ертегілері мен аңыздарды үйрену барысында қолданылатын әдістер мен тәсілдерді анықтаймыз. Оқушылармен сабақ үстінде немесе сабақтан тыс уақытта ағылшын халық ертегілері мен аңыздарды үйрену барысында қолданылатын тиімді әдістер мыналар:

I. Бағыт бағдар беретін қадағалау әдісі:

1) Мұғалім, ата-ана және оқушылармен біргелікте қандай мифтік танымдық ақпараттар (мифтік танымдық ақпараттардағы кейіпкерлердің, кейбір көріністердің, суреттердің, эзіл-қалжындардың, мұнды көріністердің...) оқушы тәрбиесіне қандай лайықты әсер ететінін көріп, үйреніп шығады; [6].

2) Оқыған мифтік танымдық ақпараттарын ауызша айтып беру, кейбір эпизодтарына мән берудің өзі оқушы тәрбиесіне маңызды әсер етуін анықтау;

3) Мифтік танымдық ақпараттардағы кейіпкерлердің мүсіндерін лай және саздан жасау, суреттер салу, маскалар жасау, костюмдарін тігу, оқушының танымын дамыту;

4) Мифтік танымдық ақпараттар, яғни ертегілер мен аңыздардағы іс-әрекетінің орнына немесе мінездеріне сай әуендерін таңдау.

II. Салыстыру әдісі:

Ойындар. *"Who looks likehim? -Кім неге ұқсайды? Who takes after aho? - Кім кімге ұқсайды?"*. Әртүрлі суретшінің бір мифтік танымдық ақпараттар бойынша салған суреттерін салыстыру.

III. Танымдық және стильдік өзгешеліктерін дамыту әдісі

1) Бұрында оқыған мифтік ақпараттардағы көріністің, суреттердің немесе орындардың кітаптың қай жерінде екенін еске түсіру, көз алдына елестету оқушының есте сақтау қабілетін дамытады.

2) Оқыған ертегі немесе аңыздарды сахналау, кейіпкерлерді сомдау, викторина түрінде ойын көрсету. Мифтік танымдық ақпараттарда, яғни ертегілер мен аңыздардан үзінді көрсету арқылы жұмбақ жасыру, ойлау және сөйлеу қабілетін дамытады.

3) Әдеби театр: өлендерден үзінді оқу, суреттерін салу, суреттер туралы әңгіме айту немесе музыкасын тыңдау оқушының дүниетанымын тереңдетеді.

IV. Көркемдік бейнелермен тәжірибе жасау әдісі:

1) Мифтік танымдық ақпараттардағы кейіпкердің бейнесінде үзінді оқып беру оқушының сол бейнеге енуіне, оның мінез-құлқын терең үйренуіне бағыттайды.

2) Оқыған мифтік танымдық ақпараттардағы батырларды өз арамыздан іздеу, қазіргі замандағы қаһармандармен мифтік танымдық ақпараттардағы кейіпкерлерді салыстыру, өзін кейіпкердей ұстау, ескіні жаңашаландыру әдісі.

3) Ертегі аңыздар кейіпкердің келешектегі тағдырын болжау әдісі автордың идеясын әрі қарай автор рамкасынан тыс шығарманы дамытуға жетелейді.

V. Қорытындылау, талдау және бағалау әдісі:

1) Менің сүйікті кейіпкерім: барлық жастағы оқушылар өздері таңдаған қаһармандарын көрерменге танытады. Оның іс-әрекетінің дұрыс екендігі, нағыз батыр екендігін дәлелдеуі керек. Ол арқылы жоғары бағаға сай екендігін көрерменге жеткізу.

2) Менің сүйікті авторым және ертегі аңыздарым қандай? Оқушы өзі таңдаған автордың мифтік мәтіндерін оқушыларға өте тамаша ақпараттар ретінде таныстыруы қажет. Олар жоғары дәрежедегі шығарма екендігін дәлелдеу.

3) "Мифтік танымдық ақпараттардағы оқиға не туралы? Осындай оқиғалар басқа мифтік танымдық ақпараттарда, яғни ертегілер мен аңыздарда кездесе ме?" тақырыптарында әңгімелесу. Кейін оқыған мифтік танымдық ақпараттарға баға беру.

4) Әдеби қаһармандар туралы "Бұрын оқыған мифтік танымдық ақпараттар қажет. Оқушылардың ертегілер мен аңыздардағы қай қаһарман немесе батырға ұқсағысы келетінін сұраймыз. «Олардың бір-бірінен айырмашылығы неде?" деген сұрақтарға жауап іздеу арқылы олардың танымдық біліктілігін дамытамыз [7].

Жоғарыда аталған коммуникативтік үлгідегі сабақтар дәстүрлі сабақтарға қарағанда оқушылардың бойындағы адамгершілік қасиеттерін оятып, оларды тәрбиелік пен жолдастыққа үйрететін мифтік мәтіндер маңызды. Танымдық дағдының қалыптасуына, оқушылар арасындағы ынтымақтастық пен достыққа, сыйласымдыққа әсерін тигізеді. Мұндай сабақтарда оқушылардың ұжымдық ой-пікірлері қалыптасып, топтағылардың пікірі бойынша тұжырым жасауды, ортақ іске өз үлестерін қосуды, жолдастарының жауаптарына пікір айтуды, әртүрлі ойларды сын елегінен өткізуді, дұрыс ұсыныс жасай алуды үйренеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Жұбанышқызы М.Т. *Ағылшын тілдеріндегі анималистік фразеологизмдердің коннотативтік семантикасы.* – Алматы, 2005.

2 Джекобс Д. *English fairy-tales.* – UK, 1999.

3 Сабыров Т. *Оқушылардың оқу белсеңділігін арттыру жолдары.* – А.: Мектеп, 2010.

4 Махмұтов М.И. *Мектепте проблемалық оқытуды ұйымдастыру.* – А., 1981.

5 Мильруд Р.П. *Методика обучения видам речевой деятельности на иностранного языка. Методические рекомендации.* – М., 1995.

6 Маслова В.А. *Лингвокультурология. Учебное пособие.* – Москва: Искусство.

7 Иманқұлова С. *Жаңаша оқыту әдістемесі // Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің Хабаршысы, 2006 ж.*

8 Құнанбаева С.С. *Современное иноязычное образование; методология и теория.* – Алматы, 2005.

9 Бабаев С., Қазиева К. *Педагогикалық инновациялар мен педагогикалық озат технологиялар – талашаң мұғалім енісі // Бастауыш мектеп, 2011. – №4.*

UDC: 37.012
SRSTI 14.25.09

M.N. Ospanbekova¹, R.E. Zhandildina², R.K. Zhunusova³

¹PhD doctor, associate professor

^{2,3}M.A., senior teacher

Arkalyk state pedagogical institute named after Y.Altynsarin

USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN INCLUSIVE EDUCATION WITHIN THE FRAMEWORK OF UPDATED EDUCATIONAL PROGRAM

Abstract

The article summarizes the scientific and methodological approach to the concepts of inclusive education, information and communication technologies. Within the framework of the updated educational program, the possibilities of using information and communication technologies in the conditions of inclusive education in primary school are determined.

9 criteria of ICT compliance with the goals and objectives of the educational process in the project "DATEC", developed with the support of UNESCO are considered.

In the context of inclusive education, developed within the framework of the updated content of education, the analysis of strategies implemented on the basis of information and communication technologies, exercises and tasks that develop listening, reading, pronunciation, writing skills of primary school students. In the methodical plan ways and efficiency of their application in the course of training are considered. In the conditions of inclusive education the analysis of the actions promoting development of pupils through performance of exercises and tasks given in the textbook on the basis of information and communication technologies is carried out.

Keywords: updated content of education, primary school, inclusive education, information and communication technologies.

M.N. Ospanbekova¹, P.E. Zhandildina², P.K. Zhunusova³

¹PhD доктор, доцент

^{2,3}п.ғ. магистрі, аға оқытушы

Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа

Мақалада инклюзивті білім беру, ақпараттық-коммуникациялық технология ұғымдары ғылыми-әдістемелік тұрғыда негізделіп, ой қорытынды жасалынған. Жаңартылған білім беру бағдарламасы аясында инклюзивті білім беру жағдайында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды бастауыш мектепте қолдану мүмкіндіктері айқындалған.

АКТ-ның оқу үдерісінің мақсаттары мен міндеттеріне сәйкестігінің ЮНЕСКО-ның қолдауымен әзірленген «DATEC» жобасындағы 9 өлшемі қарастырылды.

Инклюзивті білім беру жағдайында жаңартылған білім беру мазмұны аясында дайындалған оқулықтардағы бастауыш сынып оқушыларының тыңдалым, оқылым, айтылым, жазылым дағдыларын дамытатын жаттығулар мен тапсырмаларды ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде жүзеге асыратын стратегияларға талдау жасалынған. Оларды оқыту үдерісінде қолданудың жолдары мен тиімділігі әдістемелік тұрғыда қарастырылған. Инклюзивті білім беру жағдайында

оқулықта берілген жаттығулар мен тапсырмаларды ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде орындау арқылы оқушылардың дамуына түрткі болатын іс-әрекеттерге талдау жасалған.

Түйін сөздер: жаңартылған білім беру мазмұны, бастауыш мектеп, инклюзивті білім беру, ақпараттық-коммуникациялық технология.

Оспанбекова М.Н.¹, Жандилдина Р.Е.², Жунусова Р.К.³

¹*PhD доктор, доцент*

^{2,3}*магистр п.н., ст.преподаватель*

Аркалыкский педагогический институт им. Ы.Алтынсарина

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ В РАМКАХ ОБНОВЛЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ

Аннотация

В данной статье рассматривается научно-методический подход к понятиям инклюзивного образования, информационно-коммуникационных технологий. В рамках обновленной образовательной программы определены возможности применения информационно-коммуникационных технологий в условиях инклюзивного образования в начальной школе.

Рассмотрены 9 критериев соответствия ИКТ целям и задачам учебного процесса в проекте «DATEC», разработанном при поддержке ЮНЕСКО.

В условиях инклюзивного образования, разработанных в рамках обновленного содержания образования, проведен анализ стратегий, реализуемых на основе информационно-коммуникационных технологий, упражнений и заданий, развивающих навыки аудирования, чтения, произношения, письма учащихся начальных классов. В методическом плане рассмотрены пути и эффективность их применения в процессе обучения. В контексте инклюзивного образования были проанализированы стратегии для учащихся начальных классов в учебниках, подготовленных в контексте обновленного контента, по информационным и коммуникационным технологиям для упражнений и заданий, которые развивают навыки аудирования, чтения, произношения и письма.

Ключевые слова: обновленное содержание образования, начальная школа, инклюзивное образование, информационно-коммуникационные технологии.

Currently, political, socio-economic changes, integration processes and increased competition in the labor market require the formation of educational institutions of the country of persons with high potential, capable of life, self-development. The state program for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2016-2019, aimed at the development of human capital through quality education in the country, States: "the world lives at the stage of global challenges. These are introduction of new technological achievements and innovations, intensive development of IT-technologies and mobility of human resources. In this case, education and science must be at the forefront of change. Improving the competitiveness of people is a factor for the country's success, therefore, every Kazakhstani person must have skills and competence in the period of modern technologies and functionality which necessary for the requirements of new professions, IT literacy, knowledge of the English language, and become a person with moral abilities and competencies" [1].

In our opinion, one of the strategic directions of the development of our state is not only the achievement of good economic indicators, but also the promotion of people's lifestyle. From this point of view, the development of information and communication technologies is a very important factor for the economy and the life of citizens of the country.

Due to the fact that the difference between students and people as a whole is a natural phenomenon, the educational process should be formed as a worthy member of society, respecting the right of everyone to education in society, guided by humanistic, democratic principles.

Since there is a natural phenomenon between students and general population, the educational process should be based on respect for the right of every person in the society to be educated and guided by humanistic, democratic principles and fit for each member of society.

In the model rules of general educational organizations (primary, basic secondary and general) approved by the Government of Republic of Kazakhstan dated May 17, 2013 No. 499, the inclusion of students with special education in the general educational process, i.e., special and general educational programs in all special and inclusive education are developed taking into account the psychological, medical and pedagogical requirements for counseling the educational needs of students are clearly indicated [2].

In the framework of the State Program for the Development of Education and Science of Republic of Kazakhstan for 2016-2019 years, the issue of inclusive education for disability children is provided. The conceptual approach to the development of inclusive education in the Republic of Kazakhstan says: "inclusive education is one of the processes of disseminating the education system, aimed at ensuring the accessibility of quality education for all. It provides for the inclusion of children with special educational needs in a quality educational environment, regardless of physical, mental, intellectual, cultural, ethnic, linguistic and other characteristics, the removal of all barriers, their social adaptation to receive a quality education, integration into society" [3].

From the point of view of Z.A. Movkebaeva, inclusive education is the process of development of general education, which means the accessibility of general education and the adaptation of all children, including children with disabilities to various educational needs [4].

D.L.B Ryndak's work states: "inclusive education - inclusion of children with special needs in one curriculum, promoting their integration into the school team, social adaptation, creating a favorable atmosphere" [5].

Based on this, it is necessary to ensure, as far as possible, comprehensive education of students in need of special education, integrating them into general educational collectives, in accordance with the requirements of educational development programs.

An analysis of studies on the use of ICTs in primary education has shown that their implementation in teaching and learning in accordance with the individual needs of each student will increase the quality of the educational process.

However, in primary school in inclusive education through the use of ICTs, it primarily depends on their ability to socialize students with disabilities, to master special educational computer programs, to use social network capabilities, and to use computer devices, to interest and desire.

9 criteria for the compliance of ICT with the goals and objectives of the educational process in the DATEC project, developed with the support of UNESCO, are classified as follows:

Criteria 1- all ICT used in the educational process should be educational. Here, on the basis of individual pedagogical experience, in order for the educational process to be most effective, only instruments stimulating the acquisition of new knowledge and skills should be used. If tasks can be implemented by non-computer tools, then such programs are useless. In addition, harmful programs should be excluded from the educational process, forming a child's experience that never needs his life.

Criteria 2 - ICT should facilitate student collaboration in the school space. The ability to act in collaboration forms a common focus and allows you to master communication communication skills.

Criteria 3 - is the combination of ICT with other traditional means and experience used in the educational process. It is important to understand here that such tools should be used to achieve specific goals.

Criteria 4 - all means of ICT should be adapted to inclusion in the game, since most of the knowledge and skills are mastered directly in the game.

Criteria 5 - ICT should not form a system for monitoring the actions of the child. This means that the student must manage technology, and not vice versa. Nevertheless, the positive influence of the system of control over the activities of students during learning the alphabet and recounting has been proved.

Criteria 6 - means should have a clear functional function and focus on solving specific problems. This means that in step 1, only one task should be performed. As an illustrative example, you can copy an object on the desktop by pressing the mouse button.

Criteria 7- ICT should form positive feelings in the child and not promote the ways of violence.

Criteria 8 - all ICT must be safe for the health of the child. Of course, outdoor games are more useful to a child than computer games. The task of teachers and parents is to alternate work on a computer with roles, outdoor games.

Criteria 9 - is the involvement of teachers and parents in the sharing of ICT with a child. It is proved that when working with adults, the productivity of students increases, since children in this case are more transferred to the educational process [6].

These criteria analyzed above serve to assess the accessibility of information and communication technologies used in the modern educational process.

According to UNESCO terminology, ICT include not only computers, but also utility and service educational programs, creating copies, headphones, video cameras, reference signals and other means that allow students with disabilities to get an education along with their peers.

The possibility and effectiveness of the application of information and communication technologies in the context of inclusive education in the primary grades of secondary schools give positive results in practice. Information and communication technology strategies in elementary schools can be implemented in the educational process in developing students' listening, reading, pronunciation and writing skills.

For example, as part of an updated educational program in the 2nd grade on the subject "Kazakh language", in an involuntary lesson on the subject k and d, effective methods and techniques of information and communication technologies were selected in accordance with the stages of classes [7]. In the first orientation-motivational phase of the lesson, the game "Greetings" was organized. Purpose: creating an atmosphere of cooperation, wishes to each other. In the case of a signal "Start" according to the conditions of the game, you need to quickly communicate with each other, arms, shoulders. In order to give students a good mood, cheerful music sounded on the display. Next, teamwork will be organized to develop students' reading and writing skills. Students complete the Venn Diagram on the whiteboard.

In the second operational stage of the lesson 2.2.4.1 (MK; O; K) 37 - the exercise is organized on the basis of ICT in accordance with the purpose of assessing the ability to determine the subject of the text and main thoughts. To develop students' listening skills, the text "My name is Kozha" is listened to on audio [8]. Students find out who the text is about. They say that they still know about the Kozha. Spread the text. Further, (MK; O; K) in order to express his views on the questions posed after each part, to develop the pronunciation skills of students, after watching an excerpt from the film, divided into parts, the ICT "Stop frame" strategy is selected. The development of educational reflection, critical thinking of students is realized by demonstrating an excerpt from the movie "My Name is Kozha" from the site <https://www.youtube.com> from the site.

According to the "Stop frame" strategy, the teacher makes an installation for 1-2 minutes, after dividing the film into 5 parts. First, the students watched an excerpt from the film, after each excerpt they answered the questions asked and predicted.

For example: 1. Which movie is excerpt from? Whose work?; 2. What kind of is child Kozha?; 3. What mistake did Kozha make?; 4. What sentence was pronounced on Kozha?

At the third stage of the analysis and assessment of the lesson using the easy quiz test program, you can easily and accurately establish the chain, determine and select the correct answers using a computer test to help you master the knowledge gained during the new lesson [9].

In the process of primary education there are a lot of modern teaching technologies. Using information and communication technologies in the context of inclusive education in primary schools, you can achieve:

- students' knowledge is comprehensively improved through exercises and assignments in various informational, figurative, sound, instructive forms based on training and information and communication technologies of instruction;

- developing such quality qualities as selection, analysis, selection, generalization of information using information technology tools, social networks when performing tasks and exercises proposed for independent work;

- the results of the work done by students can be presented in the form of diagrams, drawings, paintings, graphs of models;

- check the knowledge gained in the lesson using test tasks of various levels developed on the basis of the easyquizzzy test program and see the results.

As a result, the selection of effective technologies in the context of inclusive education, taking into account the physiological, clerical, pedagogical characteristics of elementary school students, shows the student's pedagogical skills. Primary school teachers should organize training based on information and communication technologies in an inclusive education environment. For this, the elementary school teacher must have sufficient theoretical knowledge about information and communication technologies in teaching and training students requiring special education, and to implement it methodically in practical activities.

References:

- 1 "Kazakhstan, Republic of Kazakhstan, Belarus, Kazakhstan, 2016-2019 Zhyldar'a Arnagan Memekettik Bagdarlamасыn Bekitu Turali" Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No.205 dated March1,2016 <http://edu.gov.kz>.
- 2 Zhalpy bilim beretin Uymdaryny kyzmetininylgilik erezhesi (Decision No. 499 of the Government of the Republic of Kazakhstan dated May 17, 2013) // <http://online.zakon.kz>
- 3 The conceptual approach to the development of inclusive education in the Republic of Kazakhstan (06/01/2015, No. 348) // <http://online.zakon.kz>
- 4 Movkebaeva Z.A. The role of higher education institutions in the modernization of the process of education of persons with disabilities in development // Bulletin of KazNPU named after Abay (Series "Special Pedagogy". – No. 1-2 (28-29), 2012. – P.34-38.
- 5 Ryndak D.L. Defining school inclusion for students with moderate to severedisabilities: What do experts say? // Exceptionality, 2000. - Vol. 8. – №2. – R.101-116.
- 6 DATEC (UNESCO). Recommendations – 2014. – Paris-New York: UNESCO, 2015. – 55 p.
- 7 Kazakh language. 1 part. For teachers of the 2nd class of a comprehensive school. Recommended by the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan // A.E. Zhumabaev, G.I. Uaysova, G.T. Saduakas. – Almaty: Atamura, 2017.
- 8 Kazakh language. 2nd grade. Audio disc. Recommended by the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan // A.E. Zhumabaeva. – Almaty: Atamura, 2017.
- 9 Kazakh language.Teaching methodology. 1 part. For teachers of the 2nd – class of a comprehensive school. Recommended by the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan // A.E. Zhumabaeva, M.N. Ospanbekova. – Almaty: Atamura, 2017. – 176 p.

УДК 372.857

МРНТИ 14.01.45

Н.П. Корогод¹, Г.К. Тулиндинова², Б.С. Сапарбекова³, Р.Х. Курманбаев⁴, А.Т. Байкенжеева⁵

^{1,2,3}б.э.к., доцент

ПМПУ, Павлодар қ., Қазақстан

⁴б.э.к., қауымдастырылған профессор м.а.

⁵б.э.к., доцент

Қорқыт Ата атындағы ҚМУ, Қызылорда қ., Қазақстан

ОҚУШЫЛАР ОЛИМПИАДАСЫН ӘДІСТЕМЕЛІК ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ (БИОЛОГИЯ ПӘНІ МЫСАЛЫНДА)

Аңдатпа

Мақалада оқушылардың қабілеттерін дамытуды қамтамасыз ететін арнайы таңдалған мазмұнды қамтитын олимпиадаға дайындық үшін әр түрлі деңгейдегі тапсырмаларды әзірлеу қарастырылады. Деңгейлер Блум таксономиясы бойынша орнатылған: 1 деңгей - нақты, ұғымдық және теориялық білім, 2 деңгей - алгоритмдерді пайдалана отырып, биологиялық білімді қолдана білу; 3 деңгей - жіктеуді және жүйелеуді білу, 4 деңгей - тану және анықтау, салыстыру және безбендеу, себеп-салдарлық байланыстарды орнату; 5 деңгей - жүйелік (интегративті) білім мен білік. Тапсырмаларды құрастыруға қойылатын негізгі талаптар анықталынған.

Сонымен қатар олимпиадаларға дайындық кезінде мұғалімдер мен оқушыларда туындайтын мәселелерге талдау жасалынған. Оған мынандай мәселелер жатады: қазақ тілінде жаттығу тестілерінің жоқтығы; жоғары мектеп оқулықтарының қолжетімсіздігі. Оқушыларға сауалнама жүргізіп, биологияны таңдаудың негізгі себептерін анықтадық.

Түйін сөздер: биология пәні бойынша олимпиада, олимпиадалық тапсырмалар, олимпиада дайындық кезіндегі мәселелер, биология пәнінен олимпиаданы әдістемелік қамтамасыз ету, олимпиада тапсырмаларын құрастыруға қойылатын әдістемелік талаптар.

^{1,2,3}к.б.н., доцент

ПППУ, г. Павлодар, Казахстан

⁴к.б.н., и.о. ассоциированного профессора

⁵к.б.н., доцент

КГУ имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, Казахстан

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МЕТОДИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОЛИМПИАДЫ ШКОЛЬНИКОВ (НА ПРИМЕРЕ БИОЛОГИИ)

Аннотация

В статье рассматривается разработка заданий разного уровня для подготовки к олимпиаде по биологии, включающих в себя специально отобранное содержание, обеспечивающее развитие способностей учащихся. Уровни определены согласно таксономии Блума: 1 уровень – знание и понимание терминов, законов и теорий, 2 уровень - умение применять биологические знания в соответствии с известным алгоритмом; 3 Уровень - умение классифицировать и систематизировать, 4 Уровень – умение определять, сравнивать и сопоставлять, устанавливать причинно - следственные связи; 5 уровень - системные (интегративные) знания и умения. Определены основные требования к составлению заданий.

Также был проведен анализ проблем, возникающих у учителей и учащихся при подготовке к олимпиадам. К ним относятся следующие вопросы: отсутствие тренировочных тестов на казахском языке; недоступность вузовских учебников для обучающихся школ. Проведено анкетирование учащихся, выявлены основные причины выбора предмета биологии.

Ключевые слова: олимпиада по биологии, олимпиадные задания, проблемы при подготовке к олимпиаде, методическое обеспечение олимпиады по биологии, методические требования к составлению заданий по олимпиаде.

N.P. Korogod¹, G.K. Tulindinova², B.S. Saparbekova³, R.Kh. Kurmanbaev⁴, A.T. Baikenzheeva⁵

^{1,2,3}Ph.D., Associate Professor

PSPU, Pavlodar, Kazakhstan

⁴Ph.D., acting associate Professor

⁵Ph.D., Associate Professor

KSU named after Korkyt Ata, Kyzylorda, Republic of Kazakhstan

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF THE METHODOLOGICAL SUPPORT OF THE OLYMPIAD FOR SCHOOL STUDENTS (ON THE EXAMPLE OF BIOLOGY)

Abstract

The article discusses the development of tasks of different levels to prepare for the biology olympiad, which includes specially selected content that ensures the development of students' abilities. Levels are defined according to Bloom's taxonomy: level 1 - knowledge and understanding of terms, laws and theories, level 2 - the ability to apply biological knowledge in accordance with a well-known algorithm; Level 3 - the ability to classify and systematize; Level 4 - the ability to determine, compare and contrast, establish causal relationships; Level 5 - system (integrative) knowledge and skills. The basic requirements for the preparation of tasks are determined.

An analysis was also made of the problems encountered by teachers and students in preparation for the olympiads. These include the following issues: lack of training tests in the Kazakh language; inaccessibility of university textbooks for students. A survey of students was conducted, the main reasons for choosing the subject of biology were identified.

Keywords: biology olympiad, Olympiad tasks, problems in preparation for the Olympiad, methodological support of the Olympiad in Biology, methodological requirements for the preparation of tasks for the Olympiad.

Көптеген мұғалімдер өздерінің педагогикалық тәжірибесінде оқушылардың даму проблемаларына тап болып, күрделі қиындықтарға ұшырайды. Биологияны оқыту әдістемесінде бұл мәселеге көп көңіл бөлінуде [1-12].

Көптеген зерттеулерде оқушылардың ақыл-ой қабілеттерін дамыту процесі сабақта қарастырылады. Алайда, ақыл-ой әрекеттерінің тәсілдерін қалыптастыру оқушылармен басқа да сабақтарда жүргізілетіні белгілі. Олимпиадаға дайындық – мұғалімнің ерекше әдістемелік жұмысының үлкен жүйесі. Ойлауды дамыту үдерісіне арналған зерттеулердің алуан түрлілігіне қарамастан, қазіргі уақытта психологияда және биология әдістемесінде олимпиадаға дайындық кезінде оқушылардың даму үдерісі және олимпиаданың өз жағдайында олардың жеке әлеуетін одан әрі іске асыруда зерделенетін жұмыстар жоқ.

Мұғалімдер мен оқушылардың сауалнамаларының нәтижелерін талдаудан, ақыл-ой қабілетін дамытудағы ең үлкен жетістіктерге педагогтармен сабақтан тыс жұмыс істеген оқушылар, жеке бағдарлама бойынша қол жеткізетіні анықталды [13].

Қазіргі уақытта ойлауды дамытуға бағытталған биология пәнінен олимпиадалық қозғалыстағы оқушыларды әдістемелік сүйемелдеу бойынша зерттеу нәтижелері қамтылған жұмыстар жоқ, онда оқушыларды олимпиадаға дайындау кезінде биология пәні мұғалімінің жұмыс жүйесі көрсетілген, бірақ биология пәні мұғалімдерінің осы бағытта оң тәжірибесі бар.

Мұғалімдерге оқушыларды биология пәнінен олимпиадалардың әртүрлі турларына дайындауға көмектесетін әмбебап әдістемелік жүйе қажет. Бұл жүйе оқушылардың рецептуралық дайындық деңгейін еңсеруге тиіс, мұнда білім беру процесі үлгі бойынша күрделі биологиялық міндеттерді шешуге біріктірілген, процесс дамытушы, оқушыларды неғұрлым жетілдірілген ойлауға бағыттаушы болуы тиіс.

Зерттеу мақсаты: оқушылардың қабілеттерін дамытуға және пәнге деген қызығушылығын арттыруға бағытталған қазақ тіліндегі биология пәні бойынша олимпиада қозғалысында әдістемелік сүйемелдеуді жасау.

Зерттеу нысаны биология пәні бойынша білім беру процесі болып табылады.

Зерттеу пәні биология пәні бойынша олимпиада қозғалысында оқушылардың қабілеттерін дамытуға және пәнге деген қызығушылығын арттыруға бағытталған әдістемелік сүйемелдеу болып табылады.

Зерттеу міндеттері:

1) Олимпиада қозғалысы жағдайында оқушылардың қабілеттерін дамыту және олардың пәнге деген қызығушылығын арттыру мәселелері бойынша психологиялық-педагогикалық және әдістемелік әдебиетке талдау жүргізу.

2) Әр түрлі деңгейдегі олимпиадаларға дайындық кезінде мұғалімдер мен оқушыларда туындайтын мәселелерді анықтау.

3) Оқушылардың қабілеттерін дамытуды қамтамасыз ететін арнайы таңдалған мазмұнды қамтитын қазақ тілінде әдістемелік құрал жасау.

Олимпиадаға дайындық үшін әр түрлі деңгейдегі тапсырмаларды әзірлеу.

Құрылған әдістемелік құрал практикалық бағытта, биология пәні мұғалімдеріне және биология пәні бойынша олимпиадаға дайындық кезінде оқушыларға арналған.

Оқулық мазмұнының блоктарын қамтитын тапсырмалар осы сыныпта оқылатын тақырыптар бойынша ғана емес, сонымен қатар алдыңғы сыныптардағы мазмұн блоктары да енгізілген.

Осылайша, биологияны тереңдетіп оқитын оқушылар олимпиаданың мектеп кезеңіне табысты қатысу үшін қажетті келесі пәндік білімі мен іскерліктеріне ие болуы тиіс.

Нақты, ұғымдық және теориялық білім:

- ұйымның барлық деңгейлерінде тірі жүйелердің жеке және тарихи дамуына қатысты негізгі биологиялық терминдерді, ұғымдарды, заңдарды, теорияларды білу;

- тірі жүйелердің биологиялық құрамын білу;
- жасушалардың, организмдердің, экожүйелердің, биосфераның құрылысы мен тіршілік әрекетінің ерекшеліктерін білу;
- жасушалар мен организмдердің жеке даму ерекшеліктері мен көбеюдің негізгі түрлерін білу;
- автотрофты және гетеротрофты организмдердің зат алмасу үрдісінің ерекшеліктерін, заттардың айналымы мен энергияның биосфераға айналуын білу;
- ағзалардың белгілерін тұқым қуалаудың жалпы принциптерін білу;
- ағзалардың өзгергіштігінің негізгі заңдылықтарын, эволюциялық үдерісте пайда болу ерекшеліктері мен мәнін білу;
- экологиялық факторларды, организмдердің экологиялық тауашаларын, олардың биоценоздағы өзара қарым-қатынасын білу;
- ағзалардың эволюциясының бағыттарын, қозғаушы күштерін, дәлелдерін білу.

Мысалы: Мына класс өкілдерінің қантамырлар жүйесінде жүрек болмайды:

- A) дөңгелекауыздылар;
- B) бассүйексіздер;
- C) шеміршекті балықтар;
- D) сүйекті балықтар.

Жіктеуді және жүйелеуді білу:

- организмдердің негізгі жүйелік топтарын сипаттау бойынша тану;
- ағзалардың күрделенуінің белгілерін анықтау.

Мысалы: Шаршыгүлділер тұқымдасының өкілдеріне тән:

- 1) бұршақтың жемісі;
- 2) бөбежапырақтарсыз жапырақтар;
- 3) 5 еселенген, гүл бөлімдерінің саны;
- 4) төртағайынды андроцей;
- 5) тамыржемістің пайда болуы.

- A) 1, 2, 4;
- B) 2, 4, 5;
- C) 1, 2, 5;
- D) 2, 3, 5.

Алгоритмдерді пайдалана отырып, биологиялық білімді қолдана білу:

- ДНҚ және РНҚ-да нуклеотидтердің бірізділігін орнату,
- будандастыру түрлерін орнату және генетикалық есептерді шешу;
- қорек тізбектерінің сұлбаларын құру.

Мысалы: Қара және сұр тышқанды шағылыстырғанда олардың 30-дан 14-і қара түсті болып шыққан. Сұр түс доминантты болып табылады. Ата-анасының генотипін анықтаңыз:

- A) екеуі де гетерозиготалы (AaAa);
- B) екеуі де гомозиготалы (aaaa);
- C) біреуі гетерозиготалы, екіншісі гомозиготалы (Aa aa);
- D) біреуі гетерозиготалы, екіншісі доминантты гомозиготалы (Aa AA).

Себеп-салдарлық байланыстарды орнату:

- жасушаның органоидтарының құрылысы және функциялары;
- ағзалардың құрылысы мен өмір сүру салтының ерекшеліктері;
- организмдердің өмір сүру ортасы және бейімделуі;
- эволюцияның факторлары мен нәтижелері.

Мысалы: Дернәсілдің түрлері мен оларға тән жануарлар арасындағы сәйкестікті табыңыз. Дернәсілдердің атауларына сәйкес келетін нөмірлерді кесте ұяшықтарына жазыңыз.

1 – мирацидия; 2 – корацидий; 3 – планула; 4 – эфира; 5 – трохофора; 6 – глохидий; 7 – велигер; 8 – онкосфера; 9 – нимфа; 10 – редий; 11 – спороциста; 12 – процеркоид.

Жануар

Дернәсіл

Аурелия (*Aurelia aurita*)

Жалпақ қияқ құрт (*Diphyllobothrium latum*)

Эхинококк (*Echinococcus granulosus*)

Ланцет шырыштығы (*Dicrocoelium dedriticum*)

Нереис (*Nereis pelagic*)

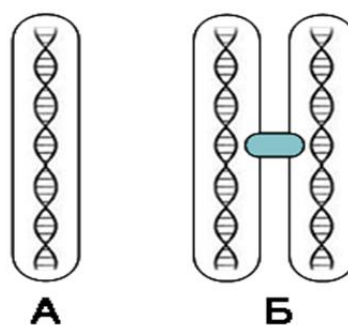
Перловица (*Unio pictorum*)
 Қызыл тарақан (*Blatella germanica*)
 Дрейссена (*Dreissena polymorpha*)
 Қызыл маржан (*Corallium rubrum*)

Тану және анықтау, салыстыру және безбендеу:

- жасушалардың, организмдердің әртүрлі типтерінің құрылысы мен тіршілік ету ерекшеліктерін тану және салыстыру;
- жасушалардың бөліну түрлері мен фазаларын тану және салыстыру;
- биоценоздың әртүрлі түрлерін салыстыру және безбендеу;
- эволюцияның түрлі жолдары мен бағыттарын салыстыру және безбендеу;
- организмдердің негізгі топтарының күрделену белгілерін тану және салыстыру;
- ароморфоздарды, идиоадаптация мен ағзалардың әртүрлі топтарында дегенерацияны анықтау және салыстыру.

Мысалы: Суретте бір хромосоманың жасушалық бөлінуінің әр түрлі кезеңдері сызбалап бейнеленген. Хромосоманың түрін және кезеңін салыстырыңыз:

- 1) митоз профазасы;
  - 2) митоз телофазасы;
  - 3) 1-інші мейоз метафазасы;
  - 4) 1-інші мейоз анафазасы;
  - 5) 2-інші мейоз телофазасы.
- A) А – 1, 2; Б – 3, 4, 5;
 B) А – 2, 4, 5; Б – 1, 3;
 C) А – 2, 3, 4; Б – 1, 5;
 D) А – 2, 5; Б – 1, 3, 4.

Жүйелік (интегративті) білім мен білік:

- биологиялық құбылыстардың мәнін, олардың заңдылықтарын білу;
- химия, география курстарымен пәнаралық байланысты тоқтату;
- табиғаттағы адам қызметінің салдарын бағалай білу;
- үрдістер мен құбылыстарды сипаттау үшін жалпы және ең бастысы ерекшелене білу.

Мысалы: Оқушы оранжереядағы өсімдіктердегі CO_2 алмасуына температураның әсерін зерттеді. Эксперимент барысында жасушалық тыныс алу деңгейі жарықтың қарқындылығына байланысты емес, ал глюкозаны қолдану толығымен аэробты болды. Экспериментте температураның әрбір мәнінде жарықтандыру кезінде CO_2 жұтылуы және қараңғы кезең кезінде CO_2 бөлінуі өлшенген. Жарық кезеңі бойы жарық қарқындылығы тұрақты болды және фотосинтез үшін лимиттеуші фактор болған жоқ.

Эксперимент нәтижелері кестеде көрсетілген.

Температура, °C	CO_2 сіңіру жарықтандыру кезінде*	CO_2 шығару қараңғыда*
5	0,5	0,2
10	0,7	0,5
15	1,2	0,9
20	1,9	1,5
25	2,3	2,6
30	2,0	3,9
35	1,5	3,3

* Бірлік: мг

Қандай температурада өсімдік O_2 жарықта бөледі?

- а) тек 5-20 °C аралығында;
- б) тек 20-25 °C аралығында;
- в) тек 20 °C жоғары температурада;
- г) тек 25 °C жоғары температурада;
- д) барлық зерттелген температураларда.

Тапсырмаларды құрастыруға қойылатын негізгі талаптар:

- тапсырмалар жабық тест түрінде дайындалды, өйткені бұл байқауға қатысушыларды бағалаудың объективтілігін арттырады және бақыланатын білім элементтерінің көп көлемін қамтуға мүмкіндік береді;

- тапсырмалар теориялық білім деңгейіне, бағдарламалық-әдістемелік материалдармен белгіленген және негізгі және орта мектеп түлектерінің биология бойынша дайындық деңгейіне қойылатын талаптарға бағытталған;

- тапсырма түрі әр қатысушының шешіміне ең аз уақыт жұмсауына негізделген;

- тапсырмалар түсінікті, қысқа жазылған және бір ғана шешімі бар (жауаптар);

- жабық тесттік тапсырмаларда дұрыс жауапты бүркемелеу үшін тек қана нақты терминдер, ұғымдар және "Биология" пәндік саласын құрайтын тұжырымдар қолданылады;

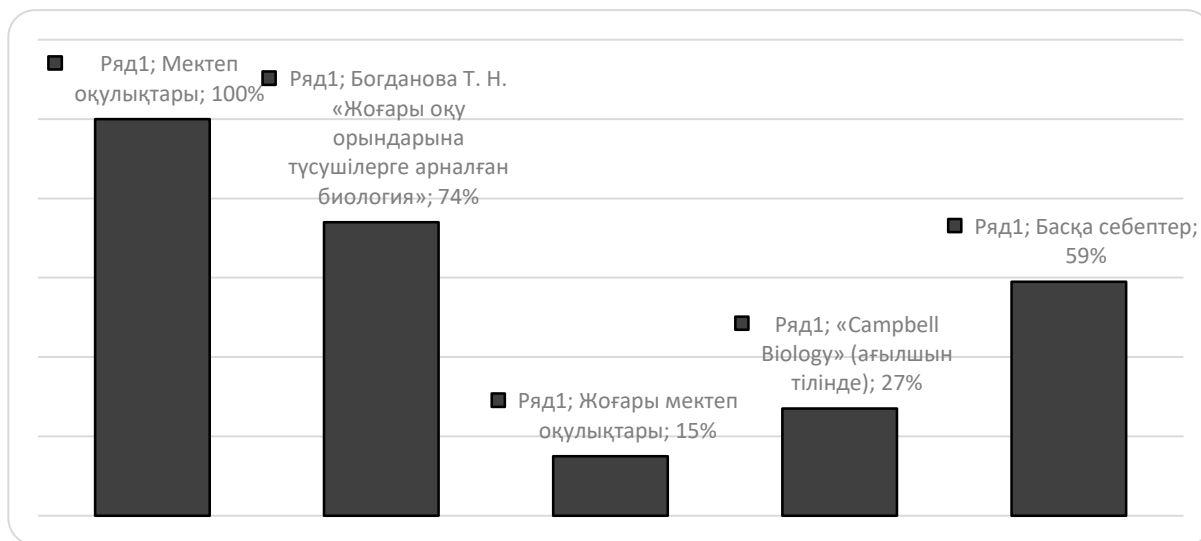
- тапсырмалар нысаны мен мазмұны бойынша әр түрлі;

- тапсырмада жергілікті, өңірлік, ұлттық және жаһандық деңгейдегі нақты материал қолданылды.

Олимпиадаға дайындық кезіндегі 7-9 сынып оқушыларының білім сапасының мониторингі

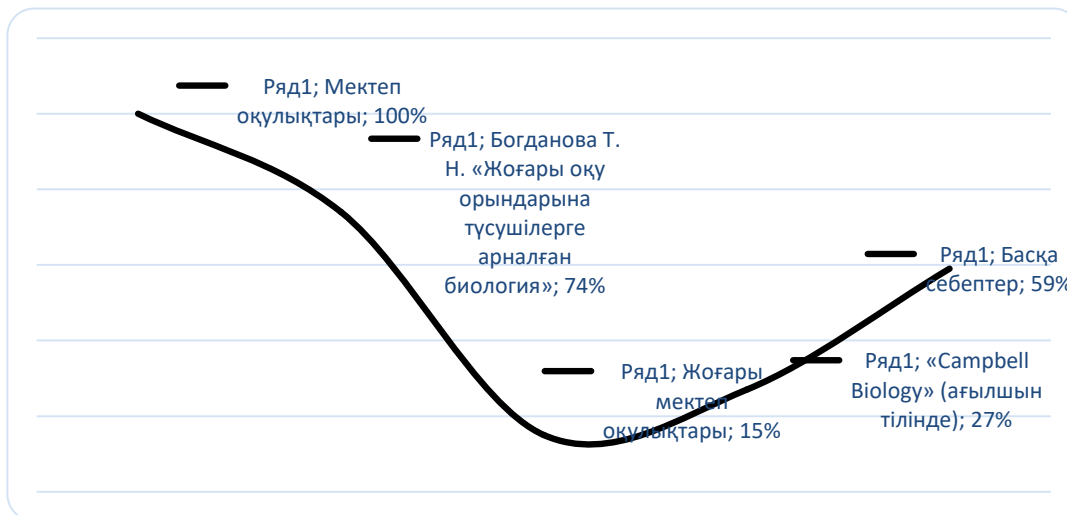
Біз келесі мектептерде мұғалімдер үшін сауалнама өткіздік: Екібастұз қ. №1 гимназия (1 мұғалім), Павлодар қаласының №10 ОМ (1), №35 ОМ (1), Алтынсарин ОМ (2), Жас Дарын (2), №19 ОМ (1), №22 ОМ (1), №37 ОМ (1). Мұғалімдер сауалнамасының нәтижелері олимпиадаға дайындық кезінде туындайтын үлкен мәселелерді анықтайды. Осылайша, мұғалімдердің 92%-ы қазақ тілінде сөйлейтін оқушылардың сапалы дайындығының негізгі мәселесі, қазақ тілінде жаттығу тестілерінің жоқтығын атап өтті.

Екінші мәселе жоғары мектеп оқулықтарының қолжетімсіздігі 65% болып табылады, яғни тапсырмалар мектеп оқулығының деңгейінен жоғары деңгейде. Тек 58%-ы олимпиадаға қатысқысы келетін оқушылардың әлсіз уәждемесін атап өтеді, тек мұғалімдер мәжбүрлегендіктен ғана қатысады, 1-сурет.

Сурет-1. Қазақ тіліндегі биология олимпиадасына қатысу мәселелері

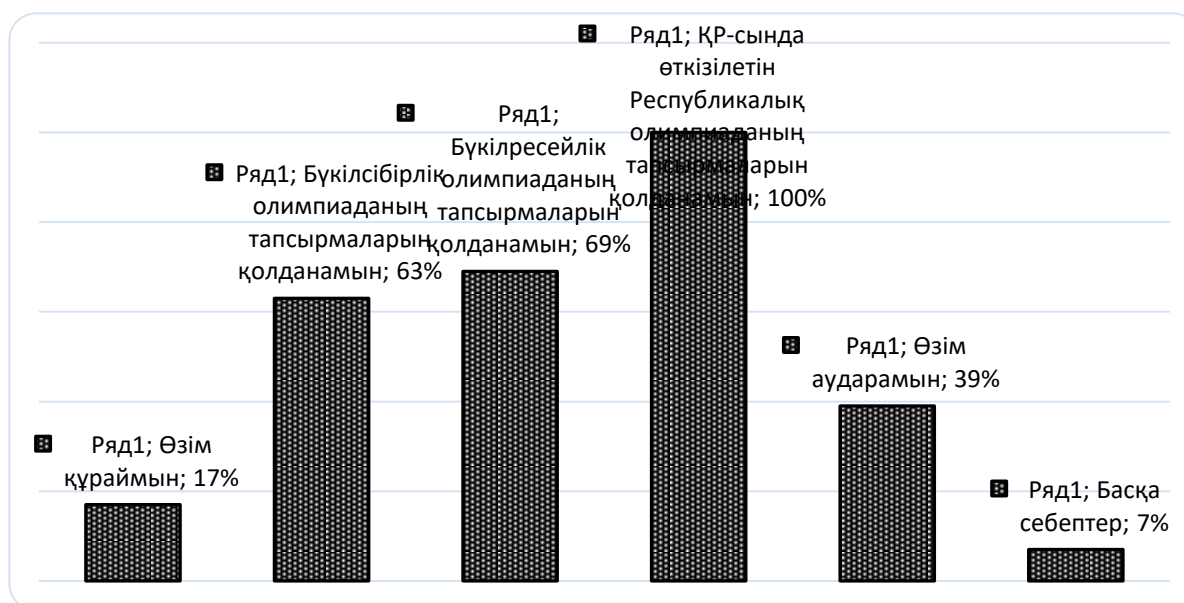
Олимпиадаға дайындық кезінде сіз қандай әдеби көздерді пайдаланасыз деген сұраққа, ең жоғары балл алған мектеп оқулықтары (100%), өткен жылдардағы басылым, соның ішінде посткеңестік кеңістіктегі оқулықтар бірінші орынды иеленді. Екінші орынды Богданова Т.Н. "Жоғары оқу орындарына түсушілерге арналған биология" (74%) иеленеді, сондай-ақ мұғалімдер көрсеткен басқа да көздерді атап өткен жөн. Және "Campbell Biology" оқулығына тоқтап кететін болсақ, осы кітапты олимпиадаға дайындалу үшін оқушылардың тек 27%-ы ғана пайдаланады. Себебі ағылшын тілінде басылып шыққан және 11 басылымы бар, 2-сурет.

Сурет-2. Олимпиадаға дайындық кезінде қолданылатын әдеби көздер

Оқушыларды дайындау кезінде қандай жаттығу тестілерін қолданасыз деген сұрақ қойылды. Мұғалімдердің тек 17%-ы ғана өздері құрайтынын атап өтті.

Көбінесе Қазақстанда өткен жылдары өткізілетін республикалық, облыстық, қалалық олимпиадалардың тапсырмаларын шешу үшін 100%, сондай-ақ Бүкілсібір, Бүкілресейлік олимпиадалардың тапсырмаларын шешу үшін 69% және 63%-ы қолданады, 3-сурет.

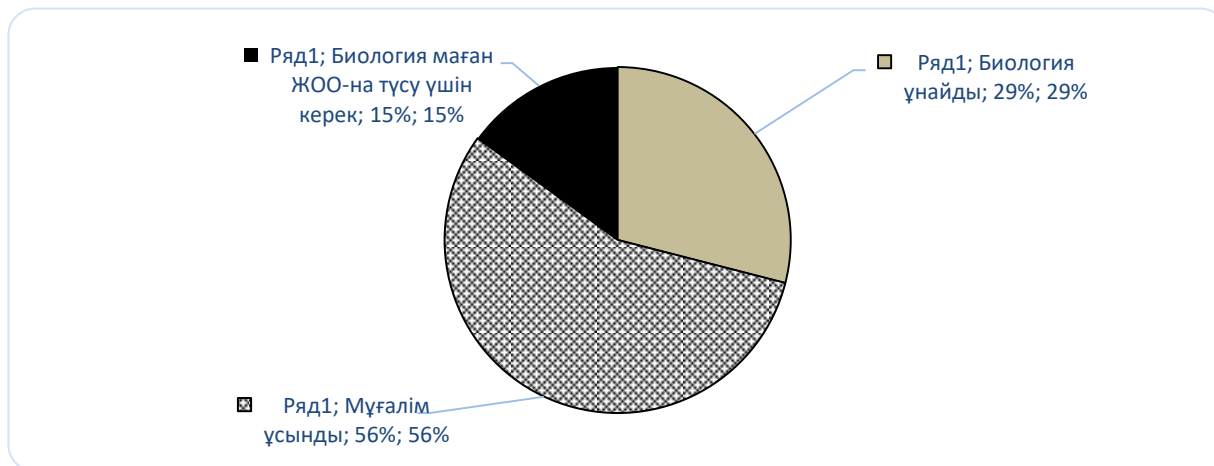

Сурет-3. Оқушыларды дайындау кезінде қолданылатын жаттығу тесттері

Біз үш мектепке (№10 (1), Алтынсарин (2), Жас дарын (2), өзіміз жасаған жаттығу тестілерін қолдануды ұсындық. Және де сіз осы қазақ тіліндегі жинақтарды оқушыларды олимпиадаға одан әрі жақсы дайындау үшін аласыз ба деген сұраққа, "иә" деп жауап бергендердің 98%-ы мұғалімдер.

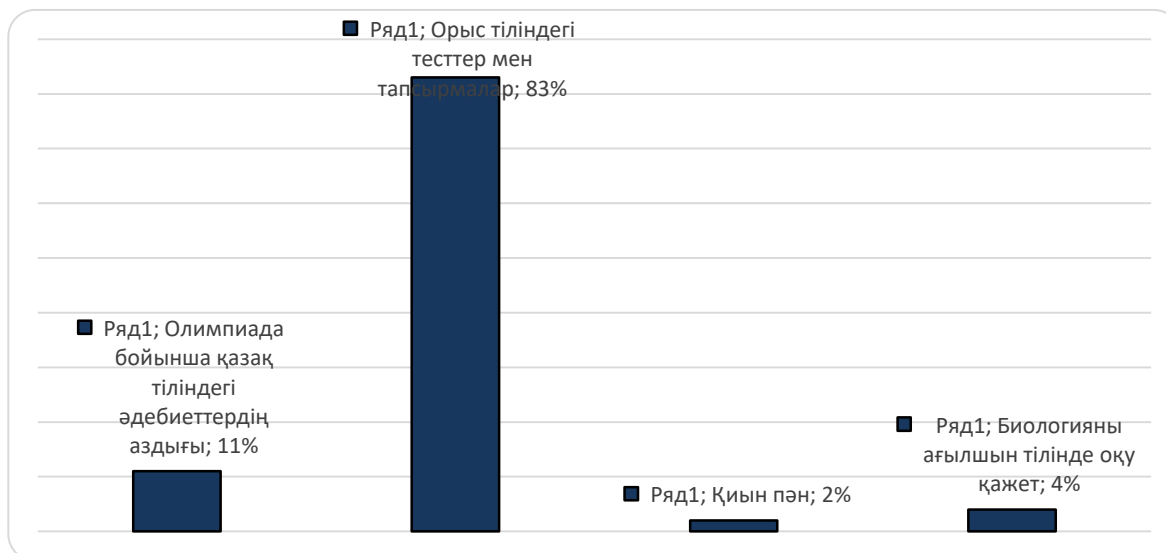
Сонымен қатар біз оқушыларға сауалнама жүргізіп, оларға "Сіз олимпиадаға қатысу үшін биология пәнін неге таңдадыңыз?" деген сұрақ қойдық. "Мұғалім ұсынды деген жауап бірінші орынды алды" – 56%. Екінші орында "биология ұнайды" – 29%, ал тек 15%-ы биологияны ЖОО-на түсу үшін қажет деп жауап берді, әдетте бұл медициналық ЖОО, 4-сурет.

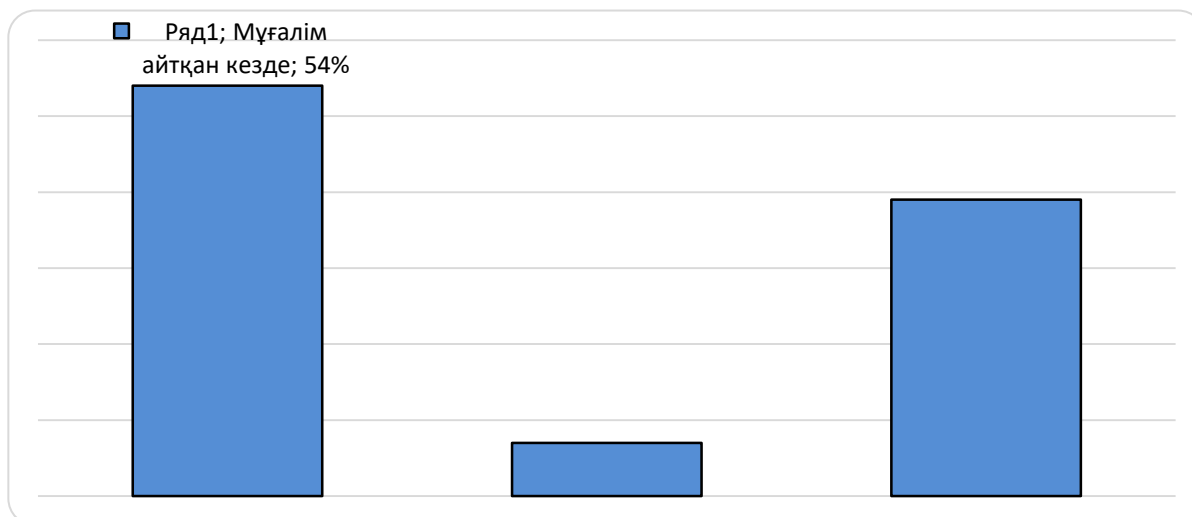
Сурет-4. Олимпиадаға қатысу үшін биология пәнін таңдау себептері

Олимпиадаға дайындалу қиын ба деген сұраққа "иә" деп - 91% жауап берді. Неге олимпиадаларға дайындалу қиын дегенде, бірінші орында тестілер мен тапсырмалар орыс тілінде кездеседі деген жауап 83%-ды құрайды. Тек 2%-ы ғана биологияны күрделі пән ретінде қарайды, 5-сурет.

Сурет-5. Олимпиадаға дайындықтың қиын себептері

Олимпиадаға дайындалғанда қандай тәсілдер ұнайды деген сұраққа, аз тиімді болып табылатын, мұғалімнің айтып беруі ең қатты жақсы көретін әдіс болып табылады. Екінші орында оқушы тесттер мен есептерді өзі шешеді, содан кейін мұғалім түсініксіз сәттерді түсіндіреді, 6-сурет.

Сурет-6. Олимпиадаға дайындық тәсілдері

Осылайша, мұғалімдер мен оқушылар үшін олимпиадаға дайындық кезінде қазақ тілінде жаттығу тестілерінің болмауы басты мәселе болып табылады. Мұғалімдердің 92%-ы үшін тесттердің жоктығы, ал оқушылар үшін олимпиадаға дайындық кезінде практикаға берілетін тесттердің орыс тілінде (83%) болуы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі. – Алматы: «Дайыр Баспасы», 2010.

2 Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под ред. Е.С. Полат. – М.: Академия, 2003.

3 Туреханова Г.Б. Тиімді сұрақтар қою мақсаты мен техникасы. Әдістемелік ұсыным. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016.

4 Халперн Д. Психология критического мышления. 4-е международное издание. – СПб.: Издательство: «Питер», 2000.

5 Алимов А.Қ. Интербелсенді әдіс-тәсілдерді қолдану. – Алматы, 2015. – 278 б.

6 Рыпаев А.Қ. Білім алушылардың оқу-танымдық іс-әрекеті табыстылығын интерактивті оқыту арқылы қалыптастыру: оқу-әдістемелік құрал. – Алматы, 2014. – 180 б.

7 Нағымжанова Қ.М. Инновациялық технологияның құрылымы. – А: Өркен, 2007.

8 Рысбаева А.Қ., Құлмышева Н.А., Исмаилова А.Т., Түнгатова Н.Ә. Білім алушылардың оқу-танымдық іс-әрекеті табыстылығын интерактивті оқыту арқылы қалыптастыру: оқу-әдістемелік құрал. – Алматы, 2010. – 164 б.

9 Абдуллина Г. Интерактивті оқыту таным белсенділігінің қазіргі бағыты. – Ұлт тағлымы, 2009. – №2.

10 Бартенева Т.П., Ремонтнов А.П. Использование информационных компьютерных технологий на уроках биологии. Международный конгресс «Информационные технологии в образовании». – М., 2003.

11 Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования: научный фонд и перспективы развития. – Алматы: Научно-издательский центр «Ғылым», 2001. – Книга 1. – 200 с.

12 Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы, 2006.

13 Методы исследования детей с трудностями в обучении: учебно-методическое пособие / Н.Г. Лусканова. – Москва: Фолиум, 1999. – 32 с.

ОӘЖ 37.01:39
МРНТИ 14.43.47

С.А. Абилдабеков¹, М.К. Тлеуқабулов²

¹PhD докторы, Қазақ спорт және туризм академиясы

²М.Тынышпаев ат. Қазақ көлік және коммуникациялар академиясы

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮРДІСІНДЕ ПАЙДАЛАНУ

Аңдатпа

Мақалада білім беру мекемелерінің дене шынықтыру жүйесінде қазақ этнопедагогикасы материалдарын (халық шығармашылығы мен ұлттық ойындар) тиімді пайдаланудың ғылыми теориялық-әдістемелік негіздері айқындалып отыр. Қоғам өмірінің жаңарып-жаңғыруы, демократиялық өзгерістерге бет бұруы жастарға тәрбие мен білім беру үрдісін халықтың өткен тарихымен, рухани-мәдени мұраларымен, өмірлік бай тәжірибесімен тығыз байланыста ұйымдастырып, ұштастыра жүргізуді қажет етеді. Оқушылар мен студент жастардың дене шынықтыру жүйесінде қазақтың ұлттық ойындарын пайдалану оларды жан-жақты дамыған жеке тұлға ретінде тәрбиелеуді жүзеге асырып, олардың бірегей дүниетанымы, саралы көзқарасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Білім беру мекемелерінің оқу-тәрбие жұмысының мазмұны мен әдістемесіне қазақ этнопедагогикасы құралдарын ендіру жолдарын біртұтас негізде, жүйелі түрде қарастыру қажет.

Біз осы еңбегімізде тұңғыш рет ұлт ойындарының тұлғалық-салауыттық қағидасына енгізген классификациясын жасауға ниеттендік. Оны тұлғалық-салауаттық деп атауымыздың себебі: ойынның сан алуан қызметінің бәрі жиналып келіп жан-жақты жетілген жеке дара тұлғаларды, саулығы мықты, салауатты өмір салтын өз өмірінің мәні деп түсінетін, халқы мен елінің игілігі үшін еңбек ететін дара тұлғаларды оқытып, тәрбиелеуге арналады. Демек, ұлт ойындарының адам тәрбиесіндегі басқа қырларын жетілдіруге арналған қағидалардың бәрі сайып келгенде жан-жақты дамыған денсаулығы мықты жеке дара тұлғаларды тәрбиелеуге бағытталады.

Түйін сөздер: дене шынықтыру, ұлттық ойындар, оқушылар мен студент жастар, оқу тәрбие жұмысы, мектеп, жоғары оқу орындары.

Абилдабеков С.А.¹, Тлеуқабулов М.К.²

¹доктор PhD, Казахская академия спорта и туризма

²Казахская академия транспорта и коммуникации им. М.Тынышпаева

ПРИМЕНЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИГР В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

В статье раскрываются научно теоретико – методические основы эффективного использования материалов казахской этнопедагогике (народное творчество и национальные игры) в системе физической культуры образовательных учреждений. Обновление жизни общества, переход к демократическим преобразованиям требуют организации и проведения воспитательного и образовательного процесса для молодежи в тесном контакте с историей прошлого народа, духовно – культурным наследием, богатым жизненным опытом. Использование казахских национальных игр в системе физической культуры школьников и студенческой молодежи позволяет осуществлять их воспитание как разносторонне развитой личности, формировать у них уникальное мировоззрение. В содержание и методику учебно-воспитательной работы учреждений образования необходимо систематически рассматривать пути внедрения средств казахской этнопедагогике на единой основе. Мы впервые хотели создать классификацию в этой работе, которая бы воплощала принципы национальной игры.

Причина, по которой мы называем это «личным здоровьем», заключается в том, что все разнообразные игровые действия предназначены для обучения и воспитания людей, которые достаточно зрелые, здоровых людей, которые ведут здоровый образ жизни, которые работают на благо своего народа и своей страны. Таким образом, принципы улучшения других аспектов национального образования в конечном итоге направлены на воспитание людей с крепким, хорошо развитым здоровьем.

Ключевые слова: физическая культура, национальные игры, учащиеся и студенческая молодежь, учебно-воспитательная работа, школа, высшее учебное заведение.

S.A. Abildabekov¹, M.K. Tleukabulov²

¹PhD, Kazakh Academy of Sports and Tourism

²Kazakh Academy of transport and communication M.Tynyshpaeva

APPLICATION OF NATIONAL GAMES IN EDUCATIONAL PROCESS

Abstract

The article reveals the scientific theoretical and methodological foundations of the effective use of materials of Kazakh ethnopedagogy (folk art and national games) in the physical culture system of educational institutions. Renewal of the life of society, the transition to democratic transformations require the organization and conduct of an educational and educational process for young people in close contact with the history of the past people, their spiritual and cultural heritage, and rich life experience. The use of Kazakh national games in the system of physical culture of schoolchildren and students allows them to be educated as a diversified personality, to form a unique worldview in them. In the content and methodology of educational work of educational institutions it is necessary to systematically consider the ways of introducing the means of Kazakh ethnopedagogy on a single basis.

For the first time, we wanted to create a classification in this work that would embody the principles of the national game. The reason we call it “personal health” is because all the various game activities are designed to educate and educate people who are mature enough, healthy people who lead a healthy lifestyle, who work for the good of their people and their country. Thus, the principles of improving other aspects of national education are ultimately aimed at educating people with strong, well-developed health.

Keywords: physical culture, national games, pupils and students, educational work, schools, higher educational institutions.

Өзектілігі: Рухани жаңғырудың негізі-халықтың, жеке адамның тұлғаға айналуы. Әр заманның өз міндеті, ұрпаққа қояр талабы бар демекші, мемлекеттің дамуы – ұрпақтың уақыт талабына сай бейімделіп, мәдени ортаға қалыптасуға деген ұмтылысына байланысты.

Ұлттық жаңғыру-ұлттық сананың кемелденуі. Бірінші, Елбасымыз айтқандай «жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты ұлттық кодты сақтай білу». Ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай жаңғыру болмайды. Екіншісі-ұлттық болмыстың өзегін сақтау, өткеннің кертартпа тұстарынан бас тарту.

Өзінің ұлттық және жеке байлығынды нақты білу, сол байлықты үнемдей отыра қолдана білу. Болашақты жоспарлай отыра, ысырапшылдық пен даңғойлық қасиеттерге жол бермеу. Білім алуға, мақсатқа жетуге, кәсіби тұрғыдан жетілуге деген ынта ықылас, осы жолда әр нәрсені ұтымды пайдалану мінездің прагматизмі. Заманауи әлемдегі бірден-бір үлгі.

Біздің қанымызда бар қасиет-білімді болуға ұмтылу. Табысты болудың басты факторы-білім. Жыл өткен сайын, біз жүрісі жылдам дамыған дәуірге аяқ басып келеміз. Сондықтан, құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт биік табыстарға жетеді. Елбасымыздың ұтымды қағидасы, халқына деген асыл үндеу өсиеті. Рухани жаңғыру-адам баласының ішкі әлемінің жаңаруы, сана-сезімі өзгерісті қабылдай білуі. Тарлан тарихтың, жасампаз бүгінгі мен жарқын болашағын үйлесімді үйлестіретін ұлт жадының тұғырнамасы.

Ұлт ойындарын оқу-тәрбие жұмысына пайдалану ілімнен үлкен теориялық өзектілікті, білімділікті, шеберлікті, соның нәтижесінде көруге деген құштарлық пен төзімділікті, сонымен бірге, сабырлылықты қажет етеді. Өйткені ол бір күндік, немесе бір жылдық іс-әрекеттің жемісі емес, ұзақ жылғы тырнақтап жиналған іс-әрекеттің жемісі болып табылады [1].

Мақсаты: жеке адамды қалыптастыру, рухани дамыту, өз мүддесі мен қоғам мүддесін ұштастыра білетін, зиялы адамгершілігі мол, денсаулығы мықты бүгінгі және келешектің талаптары мен жүгін ілгері апара білетін жастарды тәрбиелеу.

Сонымен бірге, егеменді Қазақстанның бүгінгі педагогикалық ақыл-ойындағы басты мәселелердің бірі – оқу мен тәрбиені оның мұқтажына және жағдайына байланысты жүзеге асыруға негізделген білімнің дамытушылық мүмкіншілігін Республикамыздағы әлеуметтік-экономикалық жағдайды жақсартудың 2030-шы жылға арналған стратегиялық жарнамасын іске асыру. Қолдарынан келетін жас ұрпақты өмірге әзірлеу бүгінгі – педагогиканың негізгі заңдылықтарының бірі ретінде – ендігі жерде алға тартылуы тиіс. Сондықтан тәрбиенің, оқытудың, білім берудің, дамытудың өзара байланысын жақсартып отырып, жастардың таным белсенділігін қалыптастыру – бүгінгі күннің негізгі мәселелерінің бірі болып табылады. Оның өзі: - оқыту мен тәрбиенің мазмұны қоғамның мақсаттарын және қажеттігін анықтайтын (бейнелейтін) міндеттерге байланысты; - оқыту мен тәрбиенің формалары, оларды ұйымдастырып өткізудің міндеттеріне, мазмұнына және әдістеріне байланысты; - оқыту мен тәрбиенің әдістері, олардың мақсаттарымен анықталады.

Ұлттық ойындарды оқу-тәрбие жұмысына пайдалану педагогикалық процестің жалпы заңдылықтарына бағынады. Педагогикалық процестің міндеттері, мазмұны, формалары, әдістері тұтас логикалық тізбек құрса, онда қарастырылып отырған байланыс заңдылығы нәтижені қамтамасыз етеді. Ұлттық ойындар өзінің табиғатында, жаратылысында ұлттық өнегені бойына сіңіріп, бүкіл ұлтқа тән қасиеттерді өз бойына дарытып. Толығып, жетілу арқылы, өзінің жан-жақты тәрбиелік қасиетін шыңдай түседі. Сондықтан ол тәрбие процесінің міндеттері мен формаларын толықтырып қана қоймайды, оқу-тәрбие процесінің мазмұны мен әдіс-тәсілдерін байытуға, оны жетілдіре түсуге де өз үлесін қосады, барынша белсенді әрекет жасайды.

Ойынның тәрбиелік негіздерін адам баласының саналы ғұмыры басталғаннан бері, әр кезеңде әр түрлі пікір айтып, оны өз ұрпақтарын тәрбиелеп білім беруде іске қосу мәселесін үзбей айтып келеді.

Өткенге көз жіберсек, кеңес мектептерінде ойынды пайдалану мәселесі, оның тәрбие құралы екендігі туралы теориялық жүйедегі пікірлер айтылып, практикада да қолданылады. Алайда әсіресе идеологияландырылған қоғамда ойынға бір жақты қарап, оны таптық, партиялық негізде басқару, бақылауда ұстауды қадағалады [2].

Сөйтіп, оны коммунистік тәрбиенің құралына айналдыруды талап етті. Сондықтан кеңес педагогикасының классигі А.С. Макаренко – ойын баланың бүкіл өмірін қамтуы керек, балалар ұжымында жауапты, іскер ойындар үлкен орын алуы керек, олай болатыны ойын балалар ұжымынан аса маңызды орын алады, - деп жазуы сондықтан болса керек.

Ұлт ойындарында, оның ішінде әсіресе Орта Азия халықтарының арасында әдет-ғұрып бойышша қыз балалар мен ұл балалардың тұрмыстық ойындарына мән беріп, көңіл аудару әдет қалыптаспаған болатын. Мұнда ойын деп ұлттық ойынды, көп болып ойнайтын, әсіресе ойын-тойларда көпшілік болып өткізетін жарыс ойындарын ұнататын әдет қалыптасқан. Әсіресе, Қазақстан секілді кең өлкені алып жатқан елде бәйге, оның ат жарыс, дөнен, күлын жарыс түрлері, түйе жарыс, жорға жарыс, күрес, садақ тарту, жамбы ату, көкпар, аударыспақ, қыз қуу, теңге алу т.б. секілді түрлері, халық арасында кең тараған құбылыс болатын. Ал шағын тойларда, шілдеханаларда, кештерде, тіпті ауыл жастарының жазғы жайлауларда ойнайтын: Алтыбақан, Ақсүйек, Ақсерек- Көксерек, Айгөлек секілді т.б. ойындар ұлт ойыны ретінде қабылданатын да, басқа екі үштен қосылып ойнайтын ойындары мұнда онша елене бермейтін. Сондықтан оларды мектептен түр-түрге бөліп пайдалану онша орын ала қоймаған. Бұл аймақтарда елуінші жылдардың аяғына дейін ойынды оқу-тәрбие жұмыстарына пайдалану мәселесі ұлт мектептерінде мүлде қолға алынбай келеді. Бірен-саран ғылыми еңбектер болса, мұнда жетпей тек ғылыми орталықтарда ғана сөз болып қала берді.

Бұл жерде көңіл аударарлық ойынның бір түрі асық ойыны. Ол өте қарапайым көрінгенмен мұнда қаншама адам денесін шыңдап, сомдайтын қасиеттер, баланың “бұзылып” кетпеуі үшін, оны өзара әрекетке жетелейтін әрекет түрі қаншама. Ең бастысы ол баланы жастайынан салауатты өмір салтына жетелейді. Адамның ойлау жүйелерінің жетілуінен бастап, қырағылыққа, бұлшық еттерінің жетілуіне, тыныс мүшелерінің реттелуіне, өз дене мүшелерін меңгеруге, СОНЫҢ нәтижесінде қырағылық пен мергендікке баулиды. Алайда кеңес мектептерінде асық ойыны түгіл, оны мектептен тыс уақытта да ойнауға тиым салды. Асық ойынының элементтері әлі күнге дейін өзінің мүмкіншіліктерін көрсете алмай отыр. Өйткені бұл күндері оны білетіндер мен білгісі келетіндер де шағын. Оған тер төгіп еңбектеніп, білгісі келетіндер аз. Мұның бәрі мұғалімнен көп қажыр-қайрат жұмсап, ұлттық негіздерді оқып үйренуді талап етеді [3].

Ұлт ойындары адамдардың шындықпен өрілген алыс күндерді меңзейтін, болмыстың өзінен туындайтын және соны жастардың өмірді танып білуімен ұғынып, түсінуге арналған ақыл-ой қиялының өрелі өрісінің жемісті дамуы ретінде көрініс берген туынды. Ұлт ойындарын біз материалдық тұрғыдан талдай отырып, оны оқу-тәрбие процесінде пайдалану мәселесін диалектикалық тұрғыдан қарастырамыз.

Материалистік диалектиканы методологиялық негіз ретінде дебетке ұстай отырып, теория мен тәжірибенің өзара байланысын, оны тәрбиеленуші мен тәрбиеленушінің арасындағы объективтік және субъективтік қарым-қатынастың логикалық жүйелі байланысы ретінде қарастыра отырып, бүгінгі және келешек жеткіншек ұрпақтың бойына білімнің ғылыми негіздерін ұлттық тұрғыдан қарай отырып, оқу-тәрбие жұмысында іске асырудың әдіс-тәсілдерін жеңілдетудің бірыңғай жүйелі түрлерін ұсынуды қарастырамыз.

Ұлттық ойындар мәселеге кешенді түрде қарауға мүмкіншілік беретін, адамзат баласы жасаған, бірімен-бірі ұштасып, астасып келетін, көзге көрінбейтін, тек сана-сезім арқылы әр халық, ұлт пен ұлтты бір-біріне байланыстырып отыратын құбылыс. Бұл жағынан біз өзіміздің зерттеу жұмыстарымызда Я.А. Коменскийді, К.Д. Ушинскийді, Ы.Алтынсаринді басшылыққа ала отырып, бүгінгі педагогикалық-психологиялық ақыл-ойдың алдыңғы қатарына тұрған, үздік ойларды өзіміздің пікіріміздің арқауы ретінде көзден таса қалдырмауға тырысамыз. Сонымен бірге алыс-жақын шет елдердегі және өз еліміздің әдіснамалық (методологиялық) саладағы ғалымдардың әдіснамалық пікірлерін есте ұстай отырып, олардың ұсыныстарын пайдалануға пейіл бердік.

Егеменді елдің келешегі жастарға жан-жақты білім берудің бір мүмкіншілігі, сабақты талапқа сай тартымды және тиімді, нанымды өткізу үшін, басқа да дидактикалық оқу құралдарымен қатар мұғалім сабақ барысында ұлт ойындарын пайдаланудың әдістемелік негіздерін меңгеруге тиіс. Бұл мұғалімге сабақтың табиғилығын арттыруға оқушылардың ерікті білімге деген көңіл күйін оятып, сабақтың сапасын арттыруға мүмкіншілік береді. Сонымен бірге оқушылардың бұрынғыға қарағанда өз бетімен жұмыс істеу қабілетін жақсартып сабақ барысында жаңа білімді шығармашылық белсенділікпен игеруге жұмылдырады [4].

Зерттеу нәтижелері: ұзақ жылғы зерттеу жұмыстарының нәтижелері және мектеп мұғалімдерінің тәжірибелеріне сүйеніп, жүргізген эксперименттік жұмыстардың нәтижелерін ескере отырып ұлт ойындарын сабақтың барысында пайдаланудың кейбір әдіснамалық жолдарын ұсынамыз:

- оқу жылының басында, оқу бағдарламасына сәйкес мұғалім календарлық жоспар жасағанда, басқа да оқу құралдарымен қатар ұлттық ойындарды қандай тақырыпқа пайдалануға болатынын анықтап, алуы қажет;

- күнделікті сабаққа әзірлік барысында мұғалім өзінің сабақ жоспарын жасаған кезінде тақырыбына қарай халық ойындарын сабақтың қай жерінде қолдануға болатынын, уақытты белгілеп, материал жинақтайды;

- халық ойындары өзінің жатымды нәтижесін беруі үшін, оны сабақтың барысында қолдана білуі қажет;

а) ойын қолданылатын сабақ, сабақ кестесінің соңына орналасса, онда оқушылардың шаршағанын басып, жұмыс қабілетін тұрақтандырып, сабаққа ынтасын арттыру мақсатын көздейді;

ә) ойын қолданылатын сабақ кестесінің ортасында орналасып, тақырып күрделі болған жағдайда, оқушыларды қызықтырып, сабаққа ынтасын аудару үшін және азда болса дамылдатуды мақсат етеді;

б) халық ойындарының элементтерін сабақта қолдану, сабақ кестесінің алғашқы жартысында орналасқанда, өткен тақырыпты бекіту мақсаты көзделеді;

Сабаққа әзірлену барысында мұғалім өткізгелі отырған тақырыптың күрделі немесе жеңілдігін ескере отырып, оқушылардың жас және жеке бас ерекшелігін есепке алуға тиіс [5].

- соған орай халықтық ойындарды тандап алып, сабақтың тиімділігін арттырудың құралы ретінде ауырды жеңілдету үшін ойын элементтерін ретті пайдаланады;

- мұғалім алдымен оқушыларды ойынның мазмұнымен, алға қойған мақсаттымен, не себепті қолданғанын түсіндіреді, өзі қолданып көрсетеді, сөйтіп біртіндеп оқушылардың сабаққа белсенді қатынасуына жол ашады, жетелейді;

- кез келген ұлттық ойындардың бойында нақты мазмұн және белгілі нәтижеге жету мақсаты бар, олай болса, оларды белгілі бір бағыт, педагогикалық құндылықта бар. Мұғалімнің міндеті солардың әрқайсысының білімділік, тәлімдік, мүмкіншілігін дұрыс анықтап, оқу үрдісіне дұрыс енгізіп, пайдалана білуінде;

- әрбір халық ойыны, бір сабақтағы өзінің негізгі міндеттерінен басқа, пән аралық байланыстардың дәнекері қызметін де қоса атқара алады, мұғалім ойынның осы ерекшеліктерін білумен бірге, оны естен шығармауға тиіс.

- халық ойындарының элементтерін сабақта пайдалану тек мұғалімдерді ғана емес, оқушыларды да баяулықтан құтқарып, олардың есін дамытуға, оқу материалдарын қабылдауға, оны толық игеруге қолайлы жағдай туғызып, күрделі тақырыптарды меңгеруге жағдай жасайды;

- ойын қолданған сабақтың тиімділігін арттыру үшін мұғалім алдын-ала жасалған карточкалар қолданады. Ол оқушылардың белсенділігін арттырып, сабақтың мазмұнын қабылдауды қамтамасыз етеді. Оны әр пәннің мұғалімі өз қажеттігінше пайдалана алады. Бұл жерде айта кететін бір нәрсе, сабақта туындап отырған жағдайларға байланысты ұлт ойындарын пайдаланудың барысында мұғалім, оны қолданудың әдіснамалық негіздерін түрлендіруіне ерікті. Атап айтқанда:

а) карточкаларды пайдалануына;

ә) бірнеше топтарға бөліп жарыс түрінде;

б) сабақты айтыс түрінде өткізуіне;

в) сабақ түрлерінің өзгеруіне байланысты және оқушылардың сабақты меңгеруіне орай, ойын элементтерін шығармашылықпен пайдалана отырып, оның мазмұнын күрделендіріп, не оңтайлатып, түрлендіріп пайдалануына болады. Бұлай ету әсіресе, тіл сабақтарында математикада, тарих сабақтарында тиімді нәтижелер берді.

г) мұғалім соңынан қорытынды жасап, оқушылардың сабақты меңгергендігін, кімнің қалай әрекет жасағандығы туралы өзінің пікірін білдірудің маңызы зор [6].

Сондықтан біздің пікірімізше, ойын элементтерін сабақтың барысында оқу материалына енгізу түрлері (формасы) төмендегіше іске асуға тиіс:

а) күнделікті сабақта қолданылатын әдіс-тәсілдер оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын, ынтасын туғызбаған жағдайда;

ә) басқа дидактикалық материалдардан ұзақ уақыт ешқандай нәтиже болмаған кезде және оқушылар біржақты әдіс-тәсілдерден қажып, шалдыққан кезде;

б) оқушыларға эмоциялық жағынан әсер ету қажет болғанда, олардың назарын тек оқу материалдарын игеруге жұмылдыру үшін, оқыту сапасын көтеріп ынталандырудың тың құралы қажет болғанда;

в) оқушылардың білімге деген құштарлығын арттырып, көңілін тек оқып отырған материалға аудару үшін;

г) оқу материалын күнбе-күнгі өмірмен ұштастыру қажеттігі туғанда, сонымен бірге басқа әдіс-тәсілдерден еш нәтиже шықпаған кезде немесе олар тиімсіз болған кезде, т.б. жағдайда пайдаланады.

Халық ойындарын сабақтың барысында сол қалпында пайдалану мүмкін болмайтын жағдай туындауы мүмкін. Сондықтан көбінесе оның мазмұнын, мағынасын, сондай-ақ идеясын пайдалануға тура келеді. Халық ойындарын сабақтың барысында сондай, өзгертіп пайдалану үш бағытта жүргізіледі:

1. сабақтың тым күрделілігін жеңілдету, оны оқушылардың ұғымына жақындату немесе оның мазмұнын аша түсу, оны оқушылардың ойлау қабілетін дамыту мақсатын көздегенде;

2. ондай өзгерту сабаққа жаңалық енгізу мақсатын көздеп талапты өзгерткенде, бір үрдістен екіншіге өткенде, ойынға жүктелетін талап пен оқу таза спорттық мақсатқа ауысқан кезде;

3. сабақтың идеялық мазмұнын өзгертуге байланысты ойынға көкейкестілік сипат беру сабақтың мағынасын, мазмұнын, кеңейту тиімділігін арттыру мақсаты қойылады.

Қорытынды:

1. Ұлт ойындары халық педагогикасының құранды бір бөлігі ретінде, бүгінгі оқу-тәрбие жұмысының белсенді, көкейкесті мәселесін құрап, өсіп келе жатқан еркін елдің жас ұрпағын бірлікте, ынтымақта, өз отанын сүйе білетін, патриоттық, интернационалдық рухта тәрбиелеуге қызмет етеді. Сонымен бірге ол жастардың бойына өзінің ана тілінің негіздерін қалап, салт-санасын, әдет-ғұрыпын, дәстүрін сіңіріп, өз ұлтына тән ділін (менталитетін) қалыптастыруға мүмкіншілік жасайды. Сөйтіп елімізді мекендейтін басқа халық өкілдерін де өз маңайына топтастыруға негіз қалайды. Өйткені жастар бір-бірімен ойын үстінде тіл табысып жақындасады ұғынысады.

2. Қазақтың бүгінгі қолда бар жинақталған ұлттық ойындарының алғашқы нұсқаларын қағаз бетіне түсірген, сол үшін көп еңбек жасаған еуропаның үздік ойлы ақыл иелері мен тандаулы ұлт өкілдері болғаны белгілі. Мұның өзі адам баласы жасаған мәдениет туындыларына деген жаттық болмайтынын көрсетеді. Ойын интернационалдық тәрбие құралы, онда шекара деген болмайды және

шекара оны ұстап тұра алмайды. Оның қасиетін түсіне біліп оқу-тәрбие жұмысына ретті пайдаланған жағдайда бүгінгі күні ұлттық ойындар адам баласының барлығына бірдей ортақ қызмет етері сөзсіз.

3. Қазақтың ұлттық ойындарының бір ерекшелігі оның әр жастағы адамдарға лайықты орайластырылып жасалуында. Сонымен бірге ол өмірдің сан алуан саласын қамтып, әрқашанда адамның керегіне жарап, тәлімгерлік қажетін өтей алады.

4. Қазақтың ұлттық ойындарының, тіпті жалпы ойын атаулының, адам өмірінде қамтымайтын, араласпайтын бірде-бір орыны жоқ. Ол бүкіл қоғамды қамтып, керегіне жарап қоғамның әр буынының, әр топ пен әр сатыдағы өкілдеріне лайықты, орынды әсер етіп бүкіл жұртшылықты тұтастай қамтиды, олардың көңіл күйімен талабын, сонымен бірге қажетін қанағаттандыратын, адам баласының өзі жасаған туындысының ішіндегі “сегіз қырлы, бір сырлысы” да осы ойын. Сондықтан ол бірден-бір әлеуметтік-педагогикалық негізі бар, өнерді өз бойына жинақтаған бүкіл адамзаттық құбылыс өнердің бастауы, негізі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Муханбаева А.Х. Национальные обычаи и традиции казахского народа и их влияние на воспитание детей и молодежи: Автореф.дис.....канд.пед.наук. – М., 1974. – 27 с.

2 Тулегенов Ж.М. Внедрение казахских национальных форм и средств физического воспитания в современной педагогический процесс: Автореф.дис.....канд.пед.наук. – Алма-Ата, 1982. – 25 с.

3 Бекбатшаев Т.Ж. Применение традиционных казахских народных игр и упражнений в системе физического воспитания в школе. – Алма-Ата, 1988. – 25 с.

4 Қуанышев Т.Ш. Подготовка будущих учителей физической культуры национальных игр. Автореф.дис...канд.пед.наук. – Алма-Ата, 1992. – 24 с.

5 Қисымова А.Қ. Қазақтың халықтық педагогикасы арқылы оқушыларға адамгершілік тәрбие беру, Пед.ғыл.канд.....дис.автореф. – Алматы, 1994. – 29 б.

6 Абишев К.С. Национальные традиции, обычай, в системе физкультурно-оздоровительной работы среди учащейся молодежи. Автореф. Дис.....канд.пед.наук. – М., 1974.

УДК 377.031

МРНТИ 14.33.07

Г.С. Саудабева¹, М.А. Айтбаева², Ф.А. Абдримова³

¹п.ғ.д., қауымдастырылған профессор

³аға оқытушы

Абай атындағы ҚазҰПУ

²п.ғ.к., қауымдастырылған профессор м.а.

Қорқыт Ата атындағы ҚМУ

**КОЛЛЕДЖ ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ
ТАБЫСТЫ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНІҢ ШАРТЫ РЕТІНДЕ**

Аңдатпа

Мақалада колледж оқушыларының танымдық құндылықтарын дамыту қажеттілігі туралы айтылған. "Құндылық" ұғымына толық талдау жасалады. Құндылықтардың негізгі түрлері мен қасиеттері ерекшеленеді. Құндылықты адамнан тыс қарауға болмайды, сондықтан "құндылық" ұғымы әрқашан объект туралы ұғымды, оны бағалауды қамтиды. Оқушылардың жоғары мәдени және рухани құндылықтарын дамытудың маңыздылығы атап өтіледі. Мәдени құндылықтарға әдебиет, театр, бейнелеу өнері, кинематограф және т.б., яғни өнер жатады. Рухани құндылықтар адамгершілік, таным, қарым-қатынас, сұлулық, әділдік және т.б. құрайды. Педагогикалық құндылықтардың жіктелуі келтіріледі. Маңызды рухани құндылықтар ретінде табысты оқу процесі үшін таным мен қарым-қатынас бөлінеді. Қарым-қатынас рухани, әлеуметтік құндылық болып табылады және тұлғаның дамуына, оның мотивациялық саласының қалыптасуына, танымдық белсенділігіне тікелей

әсер етеді. Оқушылардың танымдық құндылықтар жүйесі табысты оқуға және болашақ кәсіби қызметке деген себеп ретінде қарастырылады. Оқушылардың танымдық құндылықтарының дамуына әсер ететін құндылық бағдарлар ұғымы ашылады.

Түйін сөздер: құндылықтар, мәдени және рухани құндылықтар, танымдық құндылықтар мен қарым-қатынас, құндылықтық бағдарлар.

Saudabayeva G.S.¹, Aitbayeva M.A.², Abdrimova F.A.³

¹д.п.н., ассоциированный профессор КазНПУ им. Абая

³старший преподаватель

КазНПУ им. Абая

²к.п.н., и.о. ассоциированного профессора КГУ им. Коркыт Ата

ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ УЧАЩИХСЯ КОЛЛЕДЖЕЙ КАК УСЛОВИЕ УСПЕШНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Аннотация

В статье говорится о необходимости развития познавательных ценностей учащихся колледжей. Производится подробный анализ понятия «ценность». Выделяются основные виды и свойства ценностей. Нельзя рассматривать ценность вне человека, поэтому понятие «ценность» всегда включает понятие об объекте, его оценку. Подчеркивается важность развития у учащихся высших культурных и духовных ценностей. К культурным ценностям относятся литература, театр, изобразительное искусство, кинематограф и т.п., то есть искусство. Духовные ценности составляют нравственность, познание, общение, красота, справедливость и т.п. Научные ценности – это важные открытия, знания, научный прогресс. Приводится классификация педагогических ценностей. В качестве ведущих по важности духовных ценностей для успешного учебного процесса выделяются познание и общение. Общение представляет собой духовную, социальную ценность и прямо влияет на развитие личности, формирование ее мотивационной сферы, познавательной активности. Система познавательных ценностей учащихся рассматривается как мотив на успешное обучение и будущую профессиональную деятельность. Раскрывается понятие ценностных ориентаций, которые воздействуют на развитие познавательных ценностей учащихся.

Ключевые слова: ценности, культурные и духовные ценности, познавательные ценности и общение, ценностные ориентации.

G.S. Saudabayeva¹, M.A. Aitbayeva², F.A. Abdrimova³

¹doctor of pedagogical sciences, associate professor

³senior lecturer

Kazakh National Pedagogical University named after Abay

²candidate of pedagogical sciences

Kyzylorda State University named after Korqyt Ata

COGNITIVE VALUES OF COLLEGE STUDENTS AS A CONDITION OF SUCCESSFUL EDUCATIONAL PROCESS

Abstract

The article speaks about the need to develop cognitive values of College students. A detailed analysis of the concept of "value" is made. The main types and properties of values are distinguished. It is impossible to consider the value outside the person, so the concept of "value" always includes the concept of the object, its evaluation. The importance of developing students' higher cultural and spiritual values is emphasized.

Cultural values include art that is literature, theater, fine arts, cinema, etc.,. Spiritual values are morality, cognition, communication, beauty, justice, etc. Scientific values are important discoveries, knowledge, scientific progress. The classification of pedagogical values is given. Cognition and communication are singled out as the leading spiritual values for the successful educational process. Communication is an indispensable attribute of human activity, a means of exchange and transmission of information. It is always connected, on the one hand, with the knowledge of the communication partner, on the other - with the exchange of information.

Communication is a spiritual, social value and directly affects the development of the individual, the formation of its motivational sphere, cognitive activity. The system of cognitive values of students is considered as a motive for successful training and future professional activity. The concept of value orientations that affect the development of cognitive values of students is revealed. Value orientations of the student express his attitude to life and its goals, to the means to achieve these goals, to the values of man, his culture.

Keywords: values, cultural and spiritual values, cognitive values and communication, value orientations.

Қазақстанда заманауи күрделі міндеттерді кәсіби деңгейде шешуге қабілетті білікті мамандардың жетіспеушілігі байқалады.

Орта кәсіптік білім беру жоғары кәсіптік біліктілік пен құзіреттілікке ие мамандарды арнайы даярлауға бағдарлануы тиіс. Қазіргі заманғы маманға білім, бастамашылдық, белсенділік, қандай да бір күрделі жағдайда өз бетінше әрекет ете алу мен өзі атқарған жұмысқа сыни көзқараспен қарау қабілеті қажет. Оқушылардың белсенді танымдық іс-әрекетті қалыптастыруға бағытталған іс-әрекет жүйесін айқындау қажеттілігі туындап отыр.

Педагогикалық сөздікте «құндылық – адамның ішкі құқығы, ізгілігі, адамдармен қарым-қатынасы, іс-әрекет кезіндегі көрсетілетін тұрақтылығы, қайырымдылығы, мейірімділік тәрбиесі», – делінген. Сондықтан біз «құндылық» ұғымын адамды тәрбиелеу үшін оның өмір сүруіне ең керекті, маңызды, қажетті, бағалы дүниелердің жиынтығын құрайтын педагогикалық категория ретінде қарастырамыз.

"Ақиқатқа", "ақылға", "адамға", "мәдениетке" ұқсас "құндылық" санаты ешқашан түбегейлі анықталмайды. Н.С. Розов құндылықты "адамдардың санасы мен мінез-құлқы актілерінің шекті нормативтік негізі" деп түсінуді ұсынады, біз бұл позициямен келісеміз [1, 64 б.].

Ғалым "құндылық" ұғымы адамның қажеттілігі мен олардың практикалық өзара іс-қимыл жасау мүмкіндігі бар болуы үшін маңызды нысан болған жағдайда ғана бар деп есептейді. Ол құндылықта белгілі бір қасиеттерге ие нысанның және қажеттіліктерге ие субъектінің бірлік сәтін көреді, және де алғашқылары үшін тек практикалық өзара іс-қимылда ғана құндылыққа ие болады [2, 65 б.].

Ғылыми әдебиетті талдау, құндылықты қарым-қатынас ретінде қарастыру заңды екенін көрсетеді. А.Н. Леонтьевтің тұлғалық мағынасына қатыстыкөзқарастарын басшылыққа ала отырып, мұндай қарым-қатынас субъекті үшін оның қарым-қатынасы ретінде ерекшеленеді және ол ұғынылады, ал мағынасы, субъектінің өмірі мен қызметінде пайда болатын қарым-қатынас болып табылады [3, 105 б.].

Біздің жұмысымызда М.С. Қағанның құндылық мәні болып табылатыны туралы көзқарасымен келісеміз [4, 68 б.]; ол субъект – нысандық қатынастар жүйесін тіркейді [4, 51 б.]; құндылықтық қатынас - арадағы қарым-қатынас емес, бір нысанға деген қарым-қатынас [4, 69 б.].

Құндылықтық қатынастар контекстінде құндылық құбылысын талдай отырып, В.П. Выжлецов құндылықтардың мынадай негізгі қасиеттерін бөліп айтады:

- құндылықтық қарым-қатынас тек тиісті ғана емес, сонымен қатар ерікті, еркін таңдау, ұмтылу арқылы байланысты қалаулы қарым-қатынастарды қамтиды;

- құндылықтар адамдарды айыратын емес, оларды байланыстыратын қарым-қатынастарды білдіреді;

- құнды қатынастар адамдар үшін сыртқы және мәжбүрлі емес, ішкі және зорлықсыз болып табылады;

- шынайы құндылықтарды таңдау мүмкін емес;

- құндылықтар, яғни құндылықтық деңгейдегі қатынастардың болуы немесе болмауы, логикалық немесе ғылыми дәлелдеу мүмкін емес [5, 61 б.].

Осылайша, жоғарыда айтылған барлық тәсілдерді талдай отырып, мынандай нәтиже шығардық: "құндылық" ұғымында, оның қасиеттері объективті, олар адамға тәуелді емес, адамның өзін-өзі танып, бағалау кезінде құндылыққа айналады. Құндылықты адамнан тыс қарауға болмайды, сондықтан "құндылық" ұғымы нысан туралы ұғымды, нысанға қарым-қатынасты, оның бағасын қамтиды, бұл объективті әлемнің субъективті көрінісі болып табылады.

Құндылықтар-бұл іргелі нормалардың ролін іске асыратын, олардың жетістіктерінің жалпыланған мақсаттары мен құралдары. Олар қоғамдарды біріктіруді қамтамасыз етеді, индивидтерге өмірлік маңызды, кәсіби маңызды жағдайларда өз мінез-құлқын әлеуметтік мақұлдайтын таңдауды жүзеге асыруға көмектеседі.

Құндылықтар жүйесі мәдениеттің ішкі өзегін, индивидтердің және әлеуметтік қауымдастықтардың қажеттіліктері мен мүдделерінің рухани квинтэссенциясын құрайды. Ол, өз кезегінде, әлеуметтік іс-әрекеттің, индивидтердің мінез-құлқының маңызды себептерінің бірі ретінде әрекет ете отырып, әлеуметтік мүдделер мен қажеттіліктерге кері әсер етеді.

Аксиологияның маңызды мәселелерінің бірі құндылықтар типологиясы болып табылады. Пән мазмұны бойынша әлеуметтік, мәдени, экономикалық, саяси, рухани және педагогикалық және т.б. құндылықтар болып бөлінеді.

А.В. Кирьякова алты құндылықтарды атап көрсетті: өмір, адам, таным, Сұлулық, еңбек, Отан [6, 20б.]. Бұл классификацияны біз жұмысымызда ұстанатын боламыз.

Құндылықтар мәселесіне философиялық көзқарасты қысқаша талдау педагогика, ең алдымен, мәдени, рухани құндылықтармен, соның ішінде танымдық құндылықтар бар екенін көрсетеді.

Оқу орнында білім беру үдерісін табысты жүзеге асыру үшін құндылықтар ретінде қарастырылатын таным мен қарым-қатынас бірінші дәрежелі мәнге ие. Қарым-қатынас-адам қызметінің міндетті атрибуты, ақпарат алмасу және беру құралы. Ол әрдайым бір жағынан, қарым - қатынас бойынша серіктесті танумен, екінші жағынан-ақпарат алмасумен байланысты.

Қарым-қатынас рухани, әлеуметтік, мәдени құндылық болып табылатыны белгілі. Рухани құндылық ретінде ол жеке тұлғаны тәрбиелеу мен дамытуға, оның танымдық белсенділігіне тікелей әсер ете алады және ғылымда, моральда, өнерде, мәдениетте көрінеді.

Мәдениет құндылықтары білім беру жүйесін дамытуда адамдар арасындағы қарым-қатынас сипатында, дәстүрлерде, әдет-ғұрыптарда, ұлттық рухта көрініс табады, бұл жеке тұлғаны оқытуға, тәрбиелеуге және дамытуға тікелей әсер ете алады. Құндылықтар мәдениеттің ішкі өзегі, адамның рухани қалыптасуының интеграциялаушы элементі болып табылады. Демек, шынайы білім, танымдық іс-әрекет және қарым-қатынас мәдениеті, қарым-қатынас мәдениеті арасындағы органикалық байланыс бар. Осыған орай, педагогика үшін жоғары құндылықтардың бөлінуі аса маңызды:

- адамгершілік қатынастар саласында-жақсылық;
- танымдық іс-әрекет саласында-ақиқат, нақты білім;
- өнер саласында (эстетика) – тамаша;
- құқық және саясат саласында-әділдік [7, 44 б.].

С.Ф. Анисимовтың әділ ескертуі бойынша, материалдық немесе рухани қажеттіліктерді қанағаттандыру тұрғысынан құндылық әрдайым оң бастама көтеретінін ажырату керек. Мәні әртүрлі болуы мүмкін: оң және теріс [7, 42 б.].

Осыған сәйкес педагогикалық құндылықтарға жатқызуға болады:

- болашақ маманның әлеуметтік ортасымен педагогикалық қарым-қатынасының мақсаты мен нәтижесі ретінде оқушының жоғары білімді, кәсіби бағдарлы тұлғасының идеалы;
- өзінің оқу міндеттеріне, адамдарға, олардың істеріне, халықтың мәдени игілігін құрайтын еңбек нәтижелеріне деген қарым-қатынасы;
- кәсіби құзыреттіліктер тұлғаны тәрбиелеу және дамыту құралы ретінде.

Оқушылардың танымдық құндылықтарын дамытудың табысы көбінесе құндылықтар әлемінде қаншалықты тиімді бағытталуымен анықталады. Бұл құндылық бағдарлары туралы.

"Құнды бағдарлар – бұл адамның объективті шындық әлемінде, мәдениет пен мораль әлемінде саналы бағдарының нәтижесі. Құндылықтарды таңдаудың санасы мақсатқа жеткенде қаражатты саналы түрде таңдаудың шарты болып табылады", - деп атап өтті В.П. Бездухов [8, 20 б.]. Біздің көзқарасымызша, оқушының құндылық бағдарлары оның өмірге және оның мақсаттарына, осы мақсаттарға жету құралдарына, адамның құндылықтарына, оның мәдениетіне және өмірлік философиясына деген көзқарасын білдіреді.

Танымдық құндылықтарды дамыту үшін бір жағынан процесс ретінде, ал екінші жағынан – тұлғаның сапасы, оның танымдық құндылықтарға бағдарлану қабілеті, танымдық міндеттерді шешудің дұрыс жолдарын таңдау сияқты оқушы тұлғасының құндылықтық бағдарларын ескеру маңызды.

Осылайша, колледж оқушыларының танымдық құндылықтар жүйесі, олар танымдық статуска ие болған кезде көзқарастардың, нанымдардың, ұстанымдардың және идеалдардың жалпылама жүйесін қалыптастыруға негіз болды және оның ғылыми дүниетанымының негізі болып табылады.

Құндылық бағдарлары білім алушылардың танымдық іс-әрекеті, қарым-қатынасы және басқа адамдармен өзара іс-қимылда оларға қол жеткізу тәсілдері туралы түсініктерін көрсетеді.

Колледж оқытушысына оқушымен жұмыста ең алдымен танымдық және адамгершілік құндылықтармен жұмыс істеуге тура келеді. Біздің зерттеулеріміздің міндеттеріне сүйене отырып, танымдық құндылықтарды дамыту негізінде аксиологиялық тәсілге сәйкес жатқан кейбір аспектілерге қысқаша тоқтау қажет деп санаймыз.

Білім беру қызметінің екі аспектісі бар: танымдық және құндылық. Олардың арасында белгілі айырмашылықтар бар, өйткені теориялық-танымдық іс-әрекет әлемді зерттеумен, тұлғаның мүдделері мен қажеттіліктеріне қарамастан ақиқатты іздестірумен байланысты. Аксиологиялық (құндылық) көзқарас бұл мәндерді жеке адамның қажеттіліктерін қанағаттандыру тұрғысынан қарастырады. Бұл тәсіл әрдайым білім беру үрдісінің бағдарымен, құралдарды таңдаумен, танымдық мәселелерді шешудің кезектілігімен байланысты.

О.В. Тулупова аксиологиялық тәсілге сүйене отырып, танымдық құндылықтарға жатқызады:

- процесті ғылыми негізге қоюға, білім түрлері арасындағы байланысты орнатуға мүмкіндік беретін танымдық іс-әрекет принциптерін, оқылатын мәселелерді шешу кезектілігін;

- оқыту процесін оңтайландыру кезінде танымдық мақсаттарға жетуді қамтамасыз ететін танымдық нәтижелерге қол жеткізу құралдары мен тәсілдерін;

- идеяны, нақты шындықты бейнелеу, тұлғаның танымдық қабілетін дамыту, оқушылардың рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік беретін танымдық талпыныс ретінде [9, 48 б.].

Демек, колледжде оқу кезінде жас жігіттер мен қыздарға берілетін танымдық құндылықтар жүйесі оқытушымен өзара іс-қимылда, одан әрі өмірде олардың кәсіби және жеке даму траекториясын таңдауын алдын ала анықтайды, өйткені бұл жағдайда құндылық мотивдің, яғни іс-әрекетке итермелеушінің ролін атқарады. Тек танымдық құндылықтардың тұрақты жүйесі қалыптасатын адам ғана өзін-өзі жетілдіре алады, сыртқы жағдайлардың әсерінен немесе біреудің нұсқауы бойынша емес, ал өз қажеттілігінің талабы бойынша жасай отырып, өзінің кәсіби біліктілігінің деңгейін арттырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Розов Н.С. *Ценности гуманитарного образования // Высшее образование в России. – 1996. – №1. – С.58-72.*

2 Габитов Т.Қ. *Основы философии: учебное пособие для юрид. вузов / Сост. Т.Х. Габитов, Т.Қ. Алтаев, М.С. Орынбеков и др.; Отв. ред. Габитов Т.Қ. – Алматы: Ғылым, 1998. – 156 с.*

3 Леонтьев А.Н. *Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1987. – 304 с.*

4 Каган М.С. *Философская теория ценности. – Спб.: Петрополис, 1997. – 304 с.*

5 Выжлецов Г.П. *Аксиология культуры. – Спб.: Акме, 1996. – 152 с.*

6 Кирьякова А.В. *Механизмы ориентации личности в мире ценностей // Вестник ОГУ, 2002. – №7. – С.16-20.*

7 Анисимов С.Ф. *Духовные ценности: производство и потребление. – М.: Мысль, 1988. – 255 с.*

8 Бездухов В.П. *Формирование гуманистических взглядов учащихся в деятельности классного руководителя / В.П. Бездухов, В.И. Гусаров. – Самара: СамГПУ, 2000. – 163 с.*

9 Тулупова О.В. *Учебное общение как фактор формирования познавательных ценностей учащихся: дис ... канд. пед. наук. – Челябинск, 1998. – 179 с.*

УДК 378.09
МРНТИ 13.11.25

Жолдасбекова С.А.¹, Аширова Ж.У.²

¹д.п.н., профессор

²докторант

Южно-Казахстанский государственный университет им. М.Ауэзова

РОЛЕВАЯ ИГРА В МЕТОДИКЕ ВОСПИТАНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА

Аннотация

В данной статье рассматривается роль педагогической игры в обучении спецкурсу «Азбука правовой культуры». Представлен сценарий ролевой игры в перспективе введения будущих специалистов легкой промышленности и сервиса в правовую сферу предстоящей профессиональной деятельности.

Особое внимание уделено на суть ролевой игры так как она заключается в реализации полученных правовых знаний и умений студентами колледжа при изучении спецкурса «Азбука правовой культуры», демонстрирующих уровень воспитанности их правовой культуры. Принципиально важным моментом разработки плана-сценария ролевой игры является определение и формирование её целей. А так же особое внимание уделяется умению работать в команде, стилю и культуре делового общения и качеству оформления документации. В ходе игры участники принимают решения, адекватные экономическим и правовым ситуациям, и используют приобретенные навыки делового общения. На определенных этапах работы участники оформляют результаты анализа и отдельные документы.

Ключевые слова: правовая культура, ролевая игра, игровая технология, разработка плана, студенты колледжа.

С.А. Жолдасбекова¹, Ж.У. Аширова²

¹п.г.д., профессор

²докторант

М.Әуезов атындағы ОҚМУ

КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ТӘРБИЕЛЕУ ӘДІСІНІҢ БІРІ – РӨЛДІК ОЙЫН

Аңдатпа

Бұл мақалада «Құқықтық мәдениеттің әліппесі» арнайы курсының оқытудағы педагогикалық ойынның ролі туралы айтылады. Рөлдік ойын сценарийі болашақ кәсіптік қызметтің құқықтық саласына жеңіл өнеркәсіп және қызмет көрсету саласындағы болашақ мамандарды енгізу тұрғысында ұсынылған.

Рөлдік ойынның мәніне ерекше назар аударылады, өйткені ол колледж студенттерінің құқықтық мәдениеті туралы білім деңгейін көрсететін «Құқықтық мәдениеттің әліппесі» арнайы курсының зерделеуде алған құқықтық білімі мен дағдыларын іске асырудан тұрады. Рөлдік ойынның сценарийлік жоспарын жасаудағы түбегейлі маңызды сәт оның мақсаттарын анықтау және қалыптастыру болып табылады.

Сондай-ақ командада жұмыс істей білуге, іскерлік қарым-қатынас стилі мен мәдениетіне және құжаттаманы ресімдеу сапасына ерекше көңіл бөлінеді. Ойын барысында қатысушылар экономикалық және құқықтық жағдайларға барабар шешімдер қабылдайды және іскерлік қарым-қатынас

дағдыларын қолданады. Жұмыстың белгілі бір кезеңдерінде қатысушылар талдау нәтижелерін және жеке құжаттарды ресімдейді.

Түйін сөздер: құқықтық мәдениет, рөлдік ойын, команда, жоспарды әзірлеу, стиль, колледж студенттері.

S.Zholdasbekova¹, Zh.U. Ashirova²

¹d.p.s., professor

²doctoral student

*M.Auezov South Kazakhstan State University,
Shymkent, Kazakhstan*

ROLE GAME IN THE METHOD OF EDUCATION OF COLLEGE STUDENTS' LEGAL CULTURE

Abstract

This article discusses the role of pedagogical game in teaching the special course "The alphabet of legal culture". The scenario of role-playing game in prospect of introduction of future specialists of light industry and service in the legal sphere of the forthcoming professional activity is presented.

Particular attention is paid to the content of the role-playing game, since it consists in the implementation of the acquired legal knowledge and skills by college students in the study of the special course "The alphabet of legal culture", demonstrating the level of education of their legal culture. A fundamentally important point in the development of a plan-scenario of the role-playing game is the definition and formation of its goals. As well as the special attention is paid to the ability to work in a team, the style and culture of business communication and the quality of documentation. During the game, participants make decisions appropriate to economic and legal situations, and use the acquired skills of business communication. At certain stages of the work, the participants draw up the results of the analysis and individual documents.

Keywords: legal culture, role-play, game technology, plan development, college students.

Современная образование развивается, и педагоги отдают большее предпочтение активизации и интенсификации учебно-воспитательного процесса. Наиболее актуальным является применение ролевых игр, как одно из методов воспитательной работы в процессе формирования правовой культуры студентов колледжа.

Игра как одно из удивительных явлений привлекала к себе внимание философов и исследователей всех эпох. По мнению Г.К. Селевко, игра – это вид деятельности в условиях ситуации, направленной на воссоздание и усвоение общественного опыта, в котором складывается и совершенствуется самоуправление поведением. А, игровая *технология* – это последовательная совокупность игровых действий, ведущую к получению запланированных этапов организации этой деятельности.

В процессе обучения студентов колледжа спецкурсу «Азбука правовой культуры» в числе разнообразных форм обучения оправдали себя учебные игры (ролевые, дидактические, имитационные). И это не случайно. Ещё с древнейших времен люди старались направить игры подрастающего поколения в нужное русло перспективно полезных актов (Сократ, V век до н.э., Платон, V-IV век до н.э.).

Теоретические исследования учёных разных лет и различных направлений и практическая педагогика показали высокую эффективность игровой организации учения (В.Л. Бедерханова, Б.А. Джумаев, Ю.А. Дмитриева, К.Бюллер, В.Вунд, К.Гросс, М.В. Кларин, Г.Ксенофонтова, Л.П. Михайлова, Е.В. Семенова, Г.Спенсер, Н.Н. Страздас, З.Фрейд, Ж.С. Хайдарова, Ф.Шиллер и др.).

В исследованиях И.П. Подласого учебные игры рассматриваются как специально созданные ситуации, моделирующие реальность, из которых обучающимся предлагается найти выход, где они выступают активными преобразователями действительности. Учебные игры, как метод, обучения «...эффективно решают проблемы возбуждения и поддержания интереса к учению, добывания знаний за счет собственных усилий» [1, с. 356].

Размышляя о пользе игрового обучения, Б.Т. Лихачев обращает внимание на значимость игровых ситуаций в организации учения: «игровая ситуация порождает в обучаемых разнообразные эмоционально-психические состояния, переживания, углубляющие познание, возбуждение, внутренние стимулы, влечения к учебной работе, снимающие напряжение, усталость, ощущение перегрузок при изучении любых предметов учебного плана» [2, с. 328].

В коллективной монографии В.А. Сластенина, И.Ф. Исаева, А.И. Миценко, Е.Н. Шиянова игровое обучение относится к методам стимулирования деятельности. Потому что игры, по мнению авторов монографии, связаны с ситуациями переживания успеха. Большое значение в создании ситуации успеха имеет общая морально-психологическая атмосфера при выполнении тех или иных видов заданий, поскольку это в значительной мере снимает чувство неуверенности у игроков [3, с. 318].

В работе Мамигоновой Т.А. и Мамигонова Г.В. раскрыто значение педагогических игр в системе формирования навыков самостоятельной работы студентов [4]. Авторы Занько С.Ф., Тюнников Ю.С. и Тюнникова С.М. рассматривают игры как деятельность, в которой осуществляется учение, а содержание игр называют трудом игроков: «Учебная игра – это обучающая игра, для которой характерно, что игровой процесс сопровождается усвоением игроками *содержания* обучения [5, с.22]. Михайлова Л.П. в числе педагогических игр выделяет деловые игры, рассматривая их в качестве тренинга по интерактивным методикам [6].

Мы полагаем, причисляя игровое обучение к коллективным формам учебной деятельности, можно считать его одним из важных условий успешности их профессиональной подготовки [7]. От того, куда игровое обучение направит присущий студенчеству избыток сил, запас энергии, деятельность-творческий потенциал (по Ф.Шиллеру), зависит их участие вначале в игровой, а затем и в общественно полезной и профессиональной деятельности.

Ниже приводится пример ролевой игры, разработанной нами в процессе обучения студентов спецкурсу «Азбука правовой культуры».

Ролевая игра по теме: «Составление и экспертиза хозяйственного договора купли-продажи».

Ролевая игра – это особая форма организации обучения студентов спецкурсу «Азбука правовой культуры», имитация условной деятельности, требующая от её участников нормативного поведения, предписанного правилами игры. В процессе игры создаются модели правового поведения, проигрываются типичные ситуации из жизни представителя той или иной профессии. Игра стимулирует активность студентов, помогает осваивать конкретные социально-правовые роли, выступая в нетипичных для них образах (генеральный директор фирмы, главный бухгалтер, юрист, товаровед и т.д.). Способствует наиболее полному усвоению учебного материала в разумном сочетании с традиционными формами и методами обучения. Преимуществом ролевой игры является её практическая направленность, позволяющая обеспечить введение будущих специалистов легкой промышленности и сервиса в правовую сферу предстоящей профессиональной деятельности.

Суть ролевой игры заключается в реализации студентами колледжа полученных правовых знаний и умений при изучении спецкурса «Азбука правовой культуры», демонстрирующих уровень воспитанности их правовой культуры. Принципиально важным моментом разработки плана-сценария ролевой игры является определение и формирование её целей:

- использование студентами при изучении спецкурса «Азбука правовой культуры» полученных правовых знаний в конкретной деловой обстановке и правовой ситуации;
- формирование у студентов уважения к закону, нормативно-правовым предписаниям и умений работать в коллективе;
- развитие познавательной и правовой активности, логического и правового мышления и умения ориентироваться в информационном пространстве;
- выработка навыков делового общения и хозяйствования в правовом поле, не нарушая законодательных норм РК;
- воспитание у будущего специалиста легкой промышленности и сервиса правовой культуры, привитие интереса к профессии и её правовому обеспечению.

Регламент игры определяется в зависимости от поставленных целей. Особое внимание уделяется умению работать в команде, стилю и культуре делового общения и качеству оформления документации. В ходе игры участники принимают решения, адекватные экономическим и правовым ситуациям, и используют приобретенные навыки делового общения. На определенных этапах работы участники оформляют результаты анализа и отдельные документы. За одну или две недели студенты получают задания на повторение определенных тем спецкурса, например «Хозяйственное право».

План ролевой игры строится логически последовательно по этапам.

I тур игры (правовая ориентация). Преподаватель спецкурса – координатор игры формулирует учебную проблему. Разъясняет цели, условия проведения ролевой игры. Дает характеристику имитации и игровых правил. Предлагает режим работы. Делает обзор общего хода игры. Совместно со студентами определяет ориентацию «фирм» и роли игроков. Знакомит с функциями участников хозяйственного договора (продавец и покупатель). Выдает задания и пакеты материалов.

II тур игры (подготовка к проведению игры). Изучение ситуации, инструкций, установок и других материалов. Координатор излагает сценарий, останавливается на игровых задачах, правилах, ролях задействованных в игре участников, игровых процедурах, правилах подсчета очков (указывает на табло игры). Студенты собирают дополнительную информацию, консультируются с преподавателем, обсуждают между собой содержание и процесс игры.

III тур игры – (проведение игры). Этот этап включает собственно процесс игры. С момента начала игры никто не имеет права вмешиваться и изменять ее ход. Только ведущий или координатор может корректировать действия участников, если они отклоняются от главной цели игры. Координатор, начав игру, не должен, без необходимости принимать в ней участие. Его задача заключается в том, чтобы следить за игровыми действиями, результатами, подсчетом очков, разъяснять неясности и оказывать по просьбе участников помощь в их работе.

Разделение игроков на две группы – «фирмы». Первая группа студентов - представители покупающей торговой фирмы, её генеральный директор, главный бухгалтер, представителя контрагента и юрист. Вторая группа студентов – представители продукции швейной фирмы с теми же действующими персонажами.

По условиям игры каждой группе предложено дать название своей фирме таким образом, чтобы оно соответствовало роду занятий фирмы и говорило о содержании её деятельности. Их оригинальность далее оценивается жюри. Перед заключением договора обе группы проводят совещание.

Обсуждаемые вопросы, на которые должны быть даны ответы в ходе подготовки договора:

- что мы хотим сделать и что получить в результате сделки?
- какие действия, когда и кем должны быть выполнены по договору?
- что необходимо для гарантирования его исполнения после подписания договора?
- каковы правовые последствия и вероятность риска неправильного оформления и неисполнения договора с нашей стороны?
- какие необходимо предусмотреть меры по снижению риска?

Например, о проведении инвентаризации фирме и отражении итогов на счетах, знакомятся с документацией и т.д.

Перед заключением договора обе группы должны обсудить его структуру, согласовать срок начала действия договора, важного для ведения бухгалтерского учета и для налогообложения. А также предусмотреть вероятность возникновения форс-мажорных обстоятельств, ситуаций, которые могут помешать исполнению обязательств по договору. Однако возникновение которых не зависит от воли сторон. И предположить условия их разрешения без ущерба для составителей договора.

Участникам игры необходимо предусмотреть обстоятельство, когда Договор может быть изменен или расторгнут по требованию одной из сторон по решению суда, в случае существенных нарушений условий договора одной из сторон.

IV тур игры (заключительный). Этот этап сопряжен с анализом, обсуждением и оценкой результатов игры. Жюри (правоведы, экономисты, хозяйственники) подводит итоги ролевой игры, оценивая работу каждого участника (или группы). Участники должны продемонстрировать умение составлять хозяйственный договор купли-продажи, предметом которого является продукция одной из участвующих фирм, работать с документацией, оперировать правовыми понятиями, анализировать хозяйственную и правовую стороны договора, обобщать результаты анализа и делать самостоятельные выводы.

Жюри вместе с экспертной группой анализирует соответствие наименования фирм роду их деятельности, поведение участников игры с хозяйственной и правовой точек зрения, правовую активность, соблюдение правил делового общения и служебного этикета.

Экспертная группа с правовой точки зрения доказывает соответствие или несоответствие рассматриваемого договора законодательству РК. Аргументирует правовые последствия каждого условия договора. Проверяет указание санкций на предмет нарушения условий каждой стороной. Обосновывает правильность или неправильность изложения условий решения споров. Проверяет

полномочия представителя контрагента на подписание договора и др. Анализирует ошибки игроков при заключении и оформлении договора, из-за которых сделка может быть признана недействительной. Это: нарушение рабочего языка договора; порядка урегулирования вопросов, не нашедших отражение в договоре; соответствия адресов сторон, полноты реквизитов, правомочности подписей представителей сторон сделки и др. Аргументируют свои выводы и заключения положениями Гражданского кодекса Республики Казахстан.

С хозяйственной точки зрения анализ договора делается с экономических позиций. Договор корректируется, исходя из условий деятельности сторон.

Координатор ролевой игры (преподаватель спецкурса) осуществляет не только контроль за ходом игры, работой игроков, но и оказывает помощь, исправляет ошибки и на заключительном этапе оценивает и подводит итоги ролевой игры.

Опыт игрового обучения в целом, и проведения ролевой игры, в частности, показывает, что студенты относятся к играм с большим интересом, потому что они способствуют наиболее полному усвоению учебного материала по тематике спецкурса. Игровое обучение органично дополняет традиционные формы обучения, такие как лекции, семинары, практические занятия. Сценарий ролевой игры подготовлен по материалам [8, 9, 10].

Таким образом, анализируя возможности ролевой игровой технологии, следует отметить ее потенциал для полноценного развития личности, становления профессиональной позиции и интериоризации разнообразных ценностей в атмосфере свободного, эмоционально привлекательного взаимодействия, одухотворенного творчеством.

Список использованной литературы:

- 1 Подласый И.П. Педагогика. Новый курс; учеб для студ. пед. вузов. - в 2 кн. – М.: ВЛАДОС, 2003, - кн.1: Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.
- 2 Лихачев Б.Т. Педагогика. Курс лекций: Учеб.пособие для студ. пед. учеб. заведений и слушателей ИПК и ФПК. – М.: Прометей, Юрайт, 1998. – 464 с.
- 3 Педагогика / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов: Учеб. пособие для студ. пед. учебн. заведений – 3-е изд. перераб. и дополн. – М.: Школа-Пресс, 2000. – 512 с.
- 4 Мамигонова Т.А., Мамигонов Г.В. Педагогическая игра в системе формирования навыков самостоятельной работы студентов. – Казань, 1988. – 144 с.
- 5 Занько С.Ф., Тюнников Ю.С., Тюнникова С.М. Игра и учение. – М.: Просвещение, 1992. – 144 с.
- 6 Михайлова Л.П. Деловая игра // Материалы тренинга по интерактивным методикам 19-22 марта 2005 г. – М., 2005. – С.58-61.
- 7 Избасарова Ф.Д. Участие студентов в коллективных формах учебной деятельности как условие их профессиональной подготовки // Вестник университета « Семей». №1, 1997. – С.23.
- 8 Певцова Е.А. Правовая культура и правовое воспитание в России на рубеже 20-21 веков / Российский фонд правовых реформ. Проект «Правовое образование в школе». – М.: Изд. дом «Новый учебник», 2003. – С.78-96.
- 9 Чубыкина Н.А. Практические советы по составлению и экспертизе хозяйственного договора // Матер. Всероссийской научно-методич. конф. «Современные формы и методы обучения праву». – Санкт-Петербург, г. Пушкин 1-3 февраля 2008 г. – С.69-75.
- 10 Зыкина Т.А. Мастер класс «Имитационная игра “Коллективный договор” // Матер. Всероссийской научно-методич. конф. «Современные формы и методы обучения праву». – Санкт-Петербург, г. Пушкин 1-3 февраля 2008 г. – С.66-68.

УДК 323.28
МРНТИ 14.25.41

Б.К. Айдарханова¹
¹п.с.з.к., доцент,

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ – ӘЛЕУМЕТІК ОҒАЛТУ ЖҰМЫСЫНЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Аңдатпа

Әлеуметтік оңалту үрдісінің гуманистік бағыттылық қағидасы қоғам мен тұлға мақсаттарының үйлесуін қарастырады. Бұл қағиданы жүзеге асыру құрмет қатынасына бағытталған бала тұлғасын қалыптастыруға бүкіл әлеуметтік оңалту үрдісін бағындыруды талап етеді. Мұндай мәдениетте басты құндылық – адам тұлғасының құндылығы. Қадір-қасиет мәдениеті әлеуметтік келеңсіздіктерден шығуға жақсы жағдайлар құрады, өйткені қадір-қасиет мәдениетінде тәрбиеленген бала, Л.С. Выготскийдің көрсетуінше, «әлеуметтік статистикаға емес, әлеуметтік динамикаға бейімделеді».

Диагностика мен коррекцияның бірлігі қағидасы әлеуметтік оңалту үрдісі жағдайында балаға көмек көрсетудің біртұтастығын көрсетеді. Оның мазмұны, біріншіден, әлеуметтік оңалту әсерлерінің алдында міндетті түрде баланы кешенді диагностикалық зерттеу кезеңі болуы керек, оның негізінде бала дамуының деңгейі туралы бірінші қорытынды құрылады, коррекциялық дамыту жұмысының мақсаттары мен міндеттері қалыптасады. Екіншіден, әлеуметтік оңалту іс-шаралар жоспарын жүзеге асыру тұлға өзгерістерінің эмоционалды жағдайын, сезімін және қобалжуларын бақылауды талап етеді. Мұндай бақылау әлеуметтік оңалту бағдарламасына қажетті түзетулерді енгізуге, әсер ету әдістерін, құралдарын уақтылы өзгертіп, толықтыруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: диагностика, коррекция, әлеуметтік оңалту үрдісі, психодиагностикалық зерттеу, инклюзивті білім беру.

Айдарханова Б.К.¹

¹к.п.н., доцент Казахского Университета международных отношений
и мировых языков имени Абылай хана

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ – НОВАЯ ТЕХНОЛОГИЯ СОЦИАЛЬНОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ

Аннотация

Принцип гуманистической направленности процесса социальной реабилитации предусматривает гармонизацию целей общества и личности. Реализация этого принципа требует, чтобы все процессы социальной реабилитации способствовали формированию у ребенка индивидуальности в отношении уважения. Главной ценностью в такой культуре является ценность человеческой личности. Культура превосходства создает благоприятные условия для преодоления социальных волнений, поскольку, по мнению Л.С. Выготского, ребенок, воспитанный в культуре чести, «приспособлен к социальной динамике, а не социальной статистике». Принцип диагностики и коррекции - единство помощи ребенку в процессе социальной реабилитации. Прежде всего, это должен быть этап комплексного диагностического обследования ребенка до появления эффектов социальной реабилитации, на основе которого формируется первое заключение об уровне развития ребенка, формируются цели и задачи коррекционно-развивающей работы. Во-вторых, реализация плана социальной реабилитации требует мониторинга эмоционального состояния, чувств и беспокойства человека. Такой контроль позволяет вносить необходимые коррективы в программу социальной реабилитации, своевременно модифицировать и пополнять методы действий.

Ключевые слова: диагностика, коррекция, социальная реабилитация, психодиагностика, инклюзивное образование.

B.K. Aidarkhanova¹

*¹c.p.s., docent of Kazakh Ablai Khan University
of International Relations and World Languages*

INCLUSIVE EDUCATION – NEW TECHNOLOGY OF SOCIAL REHABILITATION

Abstract

The principle of the humanistic orientation of the process of social rehabilitation provides for the harmonization of the goals of society and the individual. The implementation of this principle requires that all processes of social rehabilitation contribute to the formation of a child's personality with respect to respect. The main value in such a culture is the value of the human person. The culture of superiority creates favorable conditions for overcoming social unrest, since, according to L.S. Vygotsky, a child brought up in a culture of honor, "adapted to social dynamics, not social statistics." The principle of diagnosis and correction is the unity of helping the child in the process of social rehabilitation. First of all, this should be the stage of a comprehensive diagnostic examination of the child before the effects of social rehabilitation, on the basis of which the first conclusion on the level of development of the child is formed, the goals and objectives of the correctional development work are formed. Secondly, the implementation of a social rehabilitation plan requires monitoring the emotional state, feelings and anxiety of a person. Such control allows you to make the necessary adjustments to the program of social rehabilitation, timely modify and replenish the methods of action.

Keywords: diagnosis, correction, social rehabilitation, psychodiagnostics, inclusive education.

Қазір мүгедектерге жағдай жасаудың жаңа стратегиясының қажеттігі туындап отыр. Олар мыналар: тұлғаның қоғаммен байланысын, өзара қарым-қатынасын қайта құру, қалпына келтіру; оның жүйесіне өмірлік іс-әрекеті арқылы қоғамға тұлғаның кірігуін енгізу. Түсінікті етіп айтқанда, мүгедек балалардың жағдайын реттеуді білдіреді. Екіншіден, қоршаған әлеуметтік орта басқара алатындай жағдайлар құрылады. Әлеуметтік оңалту үрдісінің гуманистік бағыттылық қағидасы қоғам мен тұлға мақсаттарының үйлесуін қарастырады. Бұл қағиданы жүзеге асыру құрмет қатынасына бағытталған бала тұлғасын қалыптастыруға бүкіл әлеуметтік оңалту үрдісін бағындыруды талап етеді [1, б.15]. Мұндай мәдениетте басты құндылық – адам тұлғасының құндылығы. Қадір-қасиет мәдениеті әлеуметтік келеңсіздіктерден шығуға жақсы жағдайлар құрады, өйткені қадір-қасиет мәдениетінде тәрбиеленген бала, Л.С. Выготскийдің көрсетуінше, «әлеуметтік статистикаға емес, әлеуметтік динамикаға бейімделеді».

Диагностика мен коррекцияның бірлігі қағидасы әлеуметтік оңалту үрдісі жағдайында балаға көмек көрсетудің біртұтастығын көрсетеді [6, б.29]. Оның мазмұны, біріншіден, әлеуметтік оңалту әсерлерінің алдында міндетті түрде баланы кешенді диагностикалық зерттеу кезеңі болуы керек, оның негізінде бала дамуының деңгейі туралы бірінші қорытынды құрылады, коррекциялық дамыту жұмысының мақсаттары мен міндеттері қалыптасады. Екіншіден, әлеуметтік оңалту іс-шаралар жоспарын жүзеге асыру тұлға өзгерістерінің эмоционалды жағдайын, сезімін және қобалжуларын бақылауды талап етеді. Мұндай бақылау әлеуметтік оңалту бағдарламасына қажетті түзетулерді енгізуге, әсер ету әдістерін, құралдарын уақтылы өзгертіп, толықтыруға мүмкіндік береді. Бала дамуының нормативтік принципі. Даму нормативтігі онтогенездігі бірін бірі алмастыратын жастық кезеңдердің реттілігі деп түсіндіріледі. Адам өміріндегі әрбір жастық кезең өзінің әлеуметтік жағдайымен, даму динамикасымен, психикалық жаңадан құрылуымен, басты қызметпен айқындалады. Бұл принципті жүзеге асыру бала дамуының жастық ерекшеліктерін және әлеуметтік өзгерістер ерекшелігін міндетті түрде ескеруін талап етеді. Әлеуметтік оңалту тәжірибесінде «жастық норма» ұғымымен қатар «жеке норма» ұғымын кеңінен қолдануда, бұл әлеуметтік оңалту бағдарламасына баланың жеке тұлғалық ерекшеліктерін, кемістік ерекшелігі мен ауырлығы, дамудың өзіндік жолын ескере отырып түзетулер енгізуге мүмкіндік береді [7, б. 8].

Жүргізуші қызметке сүйену принципі. Әлеуметтік оңалту үрдісі баланың түрлі жастық кезеңдерінде әрбір жастық кезеңге (ойын, оқыту, қарым-қатынас) және психикалық мүмкіндіктер мен шектеулерге тән басты қызметке сай келуі керек.

Қызметке оқыту принципі жай пәндік-практикалық әрекеттерден бастап күрделі таным сферасындағы әрекеттерге дейін қызметтің түрлі түрлерін балалардың игеруі мақсатымен балаларды белсендіруімен айқындалады. Балаларда бақылау және өзін бақылау, бағалау және өзін бағалау

дағдылары қалыптасу керек. Бала өз бетінше мақсат қоя білу керек және оған жету үшін өз қызметін ұйымдастыра білу керек [6, б. 11].

Даму принципі басты кемшілікті ғана емес, қосымша кемшіліктерді бөліп алуды, олардың пайда болу себептерін бағалау және нәтижесін жобалауды талап етеді, бала тұлғасының жан-жақты дамуына, әрі қарай өзін-өзі дамытуға дайындыққа бағытталады.

Мәдениетті игеру принципі. Мәдениет – адамның әлемде бағыттала алу қабілеті және мұндай бағыт нәтижелеріне, басқа адамдардың қызығушылықтарына, ниеттеріне сай қызмет ету мүмкіндігі. Әлеуметтік оңалту үрдісінде бұл принципті пайдалану мазмұны бала ұсынылған ықпал ету формалар жүйесіне қосыла отырып, қоршаған ортада және әлеуметтік ортада әрекеттенудің нормативті әдістерін меңгеретіндікте жатыр.

Бала тұлғасының оң және күшті жақтарына арқа сүйеу принципі. Әрбір балада, егер оның дамуында маңызды мәселелер болса да, өзін дамытуға талпыныс бар. Бұл талпынысты сөндіруге де болады, күшейтуге де болады. Егер бала тәртіптің жаңа формалары мен қызметтің жаңа формаларын игере отырып нәтижеге жетсе, ол қуанады, бұл өз күшіне сенімдікті нығайтып, ара қарай өсуге талпынысты күшейтеді.

Психологиялық ыңғайлылық принципі әлеуметтік оңалту үрдісінде ішкі түрткілерге сүйене отырып, баланың белсенділігін күшейтеуге сенімді, ерікті атмосфера құруды қамтиды.

Кез келген педагогикалық жүйенің орталық элементі тәрбие және бала тұлғасының даму мақсаттары болып табылады. Мүмкіндіктері шектеулі адам қатынасындағы әлеуметтік оңалту қызметінің мақсаты, бір жағынан, адам тұлғасын түсіну негізінде, екінші жағынан нақты бір баланың психодиагностикалық және басқа құралдар көмегімен зерттеу нәтижесінде танылған даму ерекшеліктерінің білімімен анықталады. Баланың психикалық және тұлғалық дамуының диагностикасы. Диагностиканың мақсаты – психодиагностикалық құралдар көмегімен тұлғаның жеке тұлғалық-психологиялық ерекшеліктер негізін оның өзекті жағдайын бағалау, ары қарай дамудың жорамалдарын анықтау, іс-әрекет жоспарын жасап шығару мақсатымен анықтау. Психологиялық диагноздың заты бала дамуының ерекшеліктерін анықтау болып табылады. Психодиагностикалық зерттеудің негізгі кезеңдері: мәлімет жинақтау, өңдеу және оны интерпретациялау, шешім қабылдау, психологиялық диагноз қою және соның негізінде даму болжамын анықтау. Психологиялық диагностика әлеуметтік оңалту үрдісінің негізгі құрамдас бөлігі. Оның нәтижелері :

- мүмкіндіктері шектеулі адамдардың әлеуметтік-психологиялық бейнесін құру үшін;
- оның тұлға ретінде дамуының күшті және әлсіз жақтарын анықтау;
- әлеуметтік оңалту жұмысының мазмұны мен формаларын анықтау, психологиялық түзету құралдары мен формаларын және адамдардың тұлғалық даму формаларын таңдау үшін;
- әлеуметтік оңалту үрдісінің түрлі кезеңдерінде тұлғалық және психикалық дамудағы өзгерістер туралы белгі беретін кері байланысты орнату үшін қажет.

Тәжірибелік психодиагностика әлеуметтік оңалту маманын психологиялық бөлімдердің, баланы зерттеудегі нақты дағдылардың, интуицияның, бай клиникалық және өмірлік тәжірибесінің болуын талап етеді [4, б. 19].

Дамыту және түзету қызметі. Бұл бағыт балалар мен жасөспірімдермен әлеуметтік оңалту жұмысында орталық бағыт болып есептеледі. Оның бастапқы мәліметтері психодиагностикалық зерттеу нәтижелері болады. Дамыту мен түзету жұмысының мазмұны, формалары мен әдістері бала немесе жасөспірім тұлғасына тұтастай әсер етуді қамтамасыз ету керек.

Дамыту жұмысы дәстүрлі түрде тұлғаның танымдық, эмоционалды, еріктік және әлеуметтік сфераларда дамытуға бағытталады. Оның мазмұны әлеуметтік оңалтудың мақсат, міндеттерінен келіп шығады және әрбір бала тұлғасын түзету мен дамытудың жеке жоспарымен және жұмыс бағдарламасымен анықталады. Бұл бағдарламаны жүзеге асыру баланың қарым-қатынас пен қызметтің түрлі формаларына ену жолымен жүреді. Осындай әсер ету процесінде балада бірте-бірте тек интеллектуалды сфера дамып қана қоймайды, әлеуметтік қатынас тәжірибесі кеңейіп, нақты рухани және эмоционалды тәжірибе қалыптасады.

Психокоррекциялық жұмыс баланың дамуындағы екінші реттік бұзылулармен байланысты нақты мәселелерді шешуге бағытталған. Оның негізгі құрал-саймандары түзету әдістемелері мен технологиялар болып табылады.

Балаларды, ата-аналарды және мүмкіндіктері шектеулі адамдармен жұмыс істемейтін мамандарды ағарту және кеңес беру.

Психо-педагогикалық ағарту. Оның негізгі міндеті бала мен жасөспірімдердің басқа адамдармен жақсы араласуға, өмір сүру мотивациясын көтеруге, белсенділікті арттыруға көмектесетін нақты білім мен дағдыларды игеруі. Мұндағы ең негізгі шарт балалардың жеке тұлғалық және жас ерекшеліктерін, олардың нақты даму деңгейін, белгілі бір білімдерді меңгеруге дайындығын ескеру болады.

Кеңес беру – әлеуметтік оңалту маманының тәжірибелік жұмысының бір түрі. Кеңес беру үлкен жұмыстың жеке түрі және ол көбіне балалардың қалауымен және психодиагностикалық зерттеу нәтижелеріне сай ұйымдастырылады.

Денсаулық сақтау және қауіпсіз өмір тіршілігі қызметі. Адам денсаулығын қорғау – барлық оңалту іс-шараларының маңызды міндеті. Әлеуметтік оңалту үрдісін дұрыс ұйымдастыру үшін қорғаныс-бейімделуші реакциялардың ерекшеліктерін және сауығу процесіндегі ағзаның даму стереотипінің құрылыс ерекшеліктерін, олардың оңалту үрдісіне ықпалын ескеру керек.

Бала өзінің сауығуы мен дамуы толлыққанды өмір және басқа да факторларға: тамақтану, қоршаған орта жағдайы, жаман әдеттердің болуы, психогигиеналық дағды, ағзаның физикалық жаттығуының болуына байланысты екенін сезінуі керек.

Сауықтыру жұмысы. Оның міндеті баланың физикалық күші мен мүмкіндіктерін дамыту және нығайту.

Әлеуметтік-диспетчерлік жұмыс. Мақсаты – балалар, олардың ата-аналарының және қызмет-тестердің әлеуметтік оңалту маманынан әлеуметтік және психологиялық көмекті алуы. Сондықтан ол балаға нақты көмек көрсете алатын мамандар мен мекемелер туралы мәліметтерді білу керек [8, б. 17].

Әлеуметтік-диспетчерлік бағыт шеңберінде келесі міндеттерді шешу ұйғарылады:

- мәселе мінездemesін және оны шешу мүмкіндіктерін анықтау;
- балаға көмек бере алатын мекемені немесе мамандарды іздестіру;
- қажетті құжаттарды даярлау;
- баланың маманмен өзара байланыс нәтижелерін саралау;
- маманмен байланыс кезінде балаға психологиялық қолдау көрсету;
- білім беру мекемесі жағдайында балаға көмекті ұйымдастыруды бақылау.

Мүгедектердің құқықтарын қорғайтын арнайы конвенцияның жоқтығына қарамастан, әлемдік қауымдастық мемлекеттің мүгедектерге көзқарасы бойынша міндеттеріне қатысты әрі жан-жақты құжаттармен және арнаулы сипаттағы құжаттармен қатар берілген негізгі нормативтік базаны әзірледі [2, б. 12]. Мүгедектердің құқықтарын қорғаудың халықаралық стандарттары адам құқықтарын қорғаудың барлық жүйесінде ортақ адам құқықтарының әмбебаптығы және кемсітуге тыйым салу қағидасына негізделген. Бұл қағиданың маңызы мүгедектер үшін дене немесе ақыл-ойының белгісі бойынша әрқайсысының әлеуетін шектемей дамытуға мүмкіндік беретін «барлығына бірдей қоғам» құру идеясынан тұрады. Халықаралық-құқықтық құжаттарға сәйкес қоғам өміріне пәрменді және толық кірігу процесі бірінші кезекте қоғамдық өмірдің барлық салаларына қол жетімділікті қамтамасыз етуге, шешім қабылдау, процесінде мүгедектердің толыққанды және тиімді қатысуына жәрдемдесуге негізделген. Азаматтық құқықтарды дамыту моделінде, мүгедектерді қоғамның толық мүшесі ретінде ұсынуға негізделген және АҚШ-та ойдағыдай іске асырылған оқшаландырмау тәжірибесі мүгедектерге қатысты әлеуметтік саясаттың ең сәтті, ұлт мойындаған тәжірибесі болып табылады. АҚШ президенттерінің ұсынып отырған инновациялық даму сызбасы қоғамдық бастамалардың арқасында тиімді болды [3, б. 9]. Халықаралық стандарттардың артықшылығына және мүгедектердің қоғам өміріне кірігуі жөніндегі бастамаларды қолдау қажеттігін сезіну, мүгедектердің құқықтарын қорғау, саласындағы дамыған мемлекеттердің тәжірибесін пайдалану Қазақстанда да өтуі тиіс. Мемлекеттік саясаттағы мүгедектердің құқықтарына қазіргі заманғы көзқарас мемлекеттің қоғамды мүгедектердің құқықтары мен мүмкіндіктерінің теңдігі мен қаржылық қолдауды қайта бөлу жағына қарай жаңғыруына әкеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Айшервуд М.М. *Полноценная жизнь инвалида: Перевод с английского.* – М.: Педагогика, 1991. – С.15.

2 Дементьева Н.Ф., Устинова Э.В. *Роль и место социального работника в обслуживании инвалидов и пожилых людей.* – М.: Институт социальной работы Тюменской области, 1995. – С.12.

3 Думбаев А.Е. *Инвалид и СМИ*. – Алматы: «Экспресс», 2006. – С.9.

4 «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 сәуірде №39-ІІІ Заңы. – Б.19.

5 Мухлаева А.И. *Социальные аспекты профессиональной реабилитации инвалидов*. – М., 2002. – С.30.

6 *Социальная работа с инвалидами: Настольная книга специалиста*. Под. Ред. Е.М. Холостовой. – М.: Институт социальной работы, 1996. – С.29.

7 *Социальные проблемы развития личности: Сборник научных трудов*. – Караганда: КарГУ, 1993. – С.8.

8 *Технология социальной работы*. Под общей ред. проф. Е.И. Холостовой. – М., 2001. – С.17.

**МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖӘНЕ
БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ ДОШКОЛЬНОГО И НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

УДК 373.21

МРНТИ 14.23.09

А.М. Жубандыкова¹, Р.З. Шарипиева²

¹п.э.к., профессор м.а.

²6M012400 – Педагогикалық өлшем мамандығының 2 курс магистрі

*Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан*

**МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДЫ БАСҚАРУДЫҢ
ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ**

Аңдатпа

Мақалада мектепке дейінгі ұйымның басқарудың теориялық мәселелері қарастырылып, басқару қызметінің негізгі ұғымдары айқындалған, оның атқарып қызметтері айқындалып, мектепке дейінгі ұйым басшысының басқару қызметін бағалаудың тиімділігін арттырудың жолдары қарастырылған. Тақырыптың өзектілігі Қазақстан Республикасындағы қазіргі заманғы әлеуметтік-экономикалық жағдай қоғамдық өмірдің барлық салаларында, соның ішінде мектепке дейінгі білім жүйесінің мазмұнды өзгерістерді талап ететіндігін дәлелдейді.

Мектепке дейінгі ұйым – тәрбиеленушілердің дене, зияткерлік және жеке тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін оңтайлы жағдайлар жасауда маңызды буын болып табылады. Мектепке дейінгі ұйым басшысының негізгі қызметі тәрбиелеу- оқыту жұмысының тиімді жүзеге асырылуымен нәтижелілігін басқару мен ұйымдастыру болып табылады. Сондықтан мектепке дейінгі ұйым басшысынан білім беру, тәрбиелеу, әдістемелік және әкімшілік-шаруашылық жұмыстарын қамтамасыз етумен қатар, балалардың жан-жақты толыққанды дамуы және олардың денсаулығын нығайту мен қорғау үшін оңтайлы жағдай жасау, практикада озат педагогикалық тәжірибені зерделейді және енгізу, педагогтардың, қызметкерлер мен мамандардың, біліктілігін үздіксіз және уақытында арттыру үшін жағдай жасау, балалардың тәрбиелеу мен оқыту мәселелері бойынша ата-аналардың арасында жұмысты ұйымдастырады, мектепке дейінгі ұйымдардың қызметіне қатысуға ата-аналарды тартады, педагогикалық білімді насихаттауға ықпал ете алу дағдылармен біліктіліктерінің болуын талап етіледі.

Түйін сөздер: басқару, мектепке дейінгі ұйым, білім беру жүйесі, басқару қызметі.

Жубандыкова А.М.¹, Шарипиева Р.З.²

¹к.п.н., и.о. профессора

²магистр 2 курса по специальности 6M012400 – «Педагогические измерения»

*Казахский Национальный женский педагогический университет
г. Алматы, Казахстан*

**НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ
ДОШКОЛЬНЫМ УЧРЕЖДЕНИЕМ**

Аннотация

Данная статья посвящена теоретическим вопросам проблемы управления дошкольными образовательными учреждениями, определены основные понятия управленческой деятельности, предс-

тавланы е е функция, рассмолренены условия повышени эффективности оценки управленческой деятельности руководителя дошкольного учреждения. Актуальность данной темы состоит в том, что современная социально-экономическая ситуация в Республике Казахстан требует содержательных перемен во всех сферах общественной жизни, в том числе и в дошкольном образовании. Дошкольное образовательное учреждение – важное звено в общей системе образования, где решаются задачи создания условий для полноценного развития личности каждого ребенка. В дошкольном образовательном учреждении руководитель является ключевым звеном его эффективного функционирования и результативности воспитательно-образовательной работы. Поэтому управленческая деятельность требует специальных знаний и умений, профессионально важных качеств: осуществляет руководство дошкольной организацией в соответствии с нормативными правовыми документами в области дошкольного образования и Уставом организации, определяет стратегию, цели и задачи деятельности дошкольной организации, обеспечивает образовательную, воспитательную, методическую и административно-хозяйственную работу, создает оптимальные условия для полноценного всестороннего развития детей, охраны и укрепления их здоровья,- изучает и внедряет в практику передовой педагогический опыт, создает условия для непрерывного и своевременного повышения квалификации педагогов, специалистов и работников, организует работу среди родителей по вопросам воспитания и обучения детей, способствуя пропаганде педагогических знаний, привлекает родителей к участию в деятельности дошкольной организации.

Ключевые слова: управление, дошкольные образовательные учреждения, образование, функции управленческой деятельности.

A.Zhubandykova¹, R.Z. Zharapieva²

¹PhD., Associate Professor

²master 2 course in the specialty 6M012400 – Pedagogical measurements

*Kazakh state women's pedagogical University
Almaty, Kazakhstan*

SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL BASES OF PRESCHOOL INSTITUTION MANAGEMENT

Abstract

This article is devoted to theoretical issues in the management of preschool educational institutions, defines key concepts of management, its functions, the conditions of increase of efficiency of evaluation management activities of the head of the preschool. The relevance of this topic is that the current socio-economic situation in the Republic of Kazakhstan requires meaningful changes in all spheres of public life, including preschool education. Preschool educational institution is an important link in the General education system, where the tasks of creating conditions for the full development of the personality of each child are solved. In preschool educational institution the head is a key link of its effective functioning and efficiency of educational and educational work. Therefore, management activity requires special knowledge and skills, professionally important qualities: manages the preschool organization in accordance with the normative legal documents in the field of preschool education and the Charter of the organization, determines the strategy, goals and objectives of the preschool organization, provides educational, educational, methodical and administrative work, creates optimal conditions for full-fledged comprehensive development of children, protection and strengthening of their health,- studies and puts into practice the best pedagogical experience, creates conditions for continuous and timely professional development of teachers, specialists and employees, organizes work among parents on education and training of children, promoting the promotion of pedagogical knowledge, attracts parents to participate in the activities of preschool organizations.

Keywords: management, preschool educational institutions, education, management functions.

Мектепке дейінгі ұйымдардың барлық түрлерінің педагогтары, мамандары мен қызметкерлері өз қызметін «Білім туралы» Қазақстан Республикасы Заңын [1, 4-5 бб.] және мектепке дейінгі білім беру саласының басқа да нормативтік құжаттарын басшылыққа ала отырып жүзеге асырады. Мектепке

дейінгі ұйымдардың барлық қызметкерлері Қазақстан Республикасының заңнамаларына сәйкес балалардың тәрбиелеу мен дамытуда салауатты және қауіпсіз жағдай жасауға жеке жауапкершілікте болады [2. 9 б.]. Сондықтанда мектепке дейінгі ұйымның меңгерушісі ұйым Жарғысы және мектепке дейінгі білім беру саласының нормативтік құқықтық құжаттарына сәйкес мектепке дейінгі ұйымдарға басшылықты жүзеге асырады, мектепке дейінгі ұйым қызметінің мақсаты мен міндеттерін, болашағын анықтайды, білім беру, тәрбиелеу, әдістемелік және әкімшілік-шаруашылық жұмыстарын қамтамасыз етеді, балалардың жан-жақты толыққанды дамуы және олардың денсаулығын нығайту мен қорғау үшін оңтайлы жағдай жасайды, практикада озат педагогикалық тәжірибені зерделейді және енгізеді, педагогтардың, қызметкерлер мен мамандардың, біліктілігін үздіксіз және уақытында арттыру үшін жағдай жасайды, балалардың тәрбиелеу мен оқыту мәселелері бойынша ата-аналардың арасында жұмысты ұйымдастырады, мектепке дейінгі ұйымдардың қызметіне қатысуға ата-аналарды тартады, педагогикалық білімді насихаттауға ықпал етеді.

Осыған орай қазіргі таңда білім беру жүйесінде педагогикалық процесті басқару ғылыми тұрғыдан қарастырылып, оған қатаң ғылыми негізделген сипат беруге деген ұмтылыс күшейе түсуде.

Басқару – өте ежелгі тәжірибе болып табылады. Адамдар топтар мен ұйымдарға бірігіп өмір сүре бастаған кезден басқару қажеттілігі пайда болады. Ерте кездегі Вавилонды, Египет пирамидаларын, Македонияны, Римді еске алатын болсақ, соның барлығы да үлкен үйлестіру, ұйымдастыру қызметтері арқылы жүзеге асырылып келген. Дегенмен, басқару – қызмет пен тәжірибе ретінде өте ежелгі сипатқа ие болғанымен, ғылым және зерттеу саласы түрінде салыстырмалы түрде алғанда жаңа боып табылады. Өйткені көп басқару қызметі орындайтын орта буын басшыларының болмауы, басқару қызметтерінің нақты және деректі түрде бөлінбеуі, басшылықтың мұрагерлік және тәртіп алу арқылы берілу әдісі осыған түрткі болады. Қорыта айтқанда, XX ғасырға дейінгі кезең де жүйелі, жан- жақты түрде басқару ғылымы жайлы ешкім терең ойлана қоймады. Мәселен, XX- ғасырдың басындағы Нью- Ланардегі Робер Оуеннің батыл да тамаша әлеуметтік сипаттағы тәжірибесін ешбір басшы өз тәжірибесінде қолданған емес.

Өндірісті шоғырландыру мен жаратылыстану техникалық білімдері жетістіктері нәтижесінде басқаруға ғылыми жүйе ретінде қызығып көңіл бөлу XX ғасырдың басынан орын алды. 1911 жылы жарияланған У.Тейлордың «Ғылыми басқару қағидалары» атты еңбегі осы үлкен ғылыми бастаманың ұйытқысы еді. Тейлордың пікірінше тиімді ғылыми басқару ұдайы бақылау, тәжірибе жасау және ой-саналық, топшылау арқылы анықталған көрсеткіштер көмегімен бизенсті жандандыратын қызмет саласы болып саналады. Тейлор өз теориясын тұжырымдай келе, мынада тоқтамға келеді: «дәстүрлі» әдістің орнына – ғылым, қарама-қарсылықтың орнына – үйлесімділік, дербес жұмыстың орнына ынтымақтастық, еңбек өнімділігін арттыру, өте қажетті барынша қолайлы жағдай жасау...».

Кең мағынасыда алғанда, басқару дегеніміз- қоғамдық ұдайы өндірісті нысаналы түрде үйлестіріп отыру. Басқару табиғаттың барлық құбылыстарына тән. Бүкіл айналадағы дүниеден оның үш компонентін: өлі табиғаттағы тірі табиғатты және адам қоғамын бөліп көрсетуге болады. Мұның өзі басқару процестерін былайша ірі көлемде саралауға мүмкіндік береді: өлі табиғаттағы басқару процестері техникалық жүйелер (техникалық жүйелерді басқару).

Француз экономисі, «саяси экономия» деген терминнің авторы Антуан Монкретьеннің (шамамен 1575-1621) өзі де елдің шаруашылығын ең алдымен мемлекеттік басқару объектісі деп ойлаған болатын. Басқарудың бұл жағы әлеуметтік ғылымдар зерттейтін тақырып. Басты ерекшелігі басқарудың нысаналылығында, саналы көзқараста болып табылады.

Бұл жүйе саяси, экономикалық, рухани, әлеуметтік (әлеуметтік қатынастар) басқару болып бөлінеді – олар қоғам өмірінің тиісті салаларын көрсетеді.

Қоғам өмірінің осы салаларын негізге алғанда әлеуметтік басқару үш түрге: экономикалық басқару, әлеуметтік басқару, қоғам өмірінің, рухани саласын басқару түрлеріне бөлінеді.

Әлеуметтік экономикалық процестердің өздері тұрақты және үздіксіз болғандықтан, экономиканы басқару үздіксіз сипатталады.

Бұл жүйенің факторлары: еңбек бөлінісі, мамандандыру, кооперация, қоғам өмірінің үздіксіздігі, нысаналылық.

Басқару ол біздің айналамыздағы дүние элементтерінің бірі болып табылады. Бірақ басқару процестерін тарихтан тыс және басқаруды жүзеге асыру саласынан қол үзген деп қарастыруға болмайды.

Басқарудың анықтамалары көп. Олардың кейбіреулері мынандай:

- Басқару дегеніміз жүйенің жаңа сол жүйеге арналған күйге көшуі (академик Берг);

- Басқару – не істеуге тура келетінін және мұны қайткенде, мейлінше жақсы және арзан істеуге болатынын білу өнері (Тейлор).

Педагогика ғылым мен тәжірибеде тұтас педагогикалық процесті басқару ғылыми тұрғыдан қарастырылады. Басқару тек техникалық және өндірістік процестерге ғана емес, сонымен бірге педагогика сияқты күрделі әлеуметтік жүйе үшін де қажет.

Басқару – шешім қабылдауға бағытталған, белгіленген мақсатқа сәйкес басқару нысанын ұйымдастыру, қадағалау, реттеу, алынған шынайы ақпарат негізінде талдау жасап, нәтижесінің қорытындысын шығару әрекеті.

Басқару нысаны биологиялық, техникалық, әлеуметтік жүйелер болуы мүмкін. Әлеуметтік жүйеге ауыл, аудан, облыс, мемлекет көлемін қамтитын білім беру жүйелері жатады. Бұл жердегі білім жүйесі ретінде ҚР білім және ғылым министрлігі, облыстық білім департаменттері, аудандық білім бөлімдерін атаймыз. Ал орта мектеп күрделі қозғалыстағы әлеуметтік жүйе болып саналады, оның нысаны мектепшілік басқару болады. Біз мектепті басқару жайында айтқанда, оның жалпы жүйесінің бөліктерін қарастырамыз. Ол бөліктерге тұтас педагогикалық процесс, сынып сабақ жүйесі, мектеп тәрбие жұмысының жүйесі, оқушыларға эстетикалық тәрбие, кәсіби бағдар беру жүйесі және т.б. жатады.

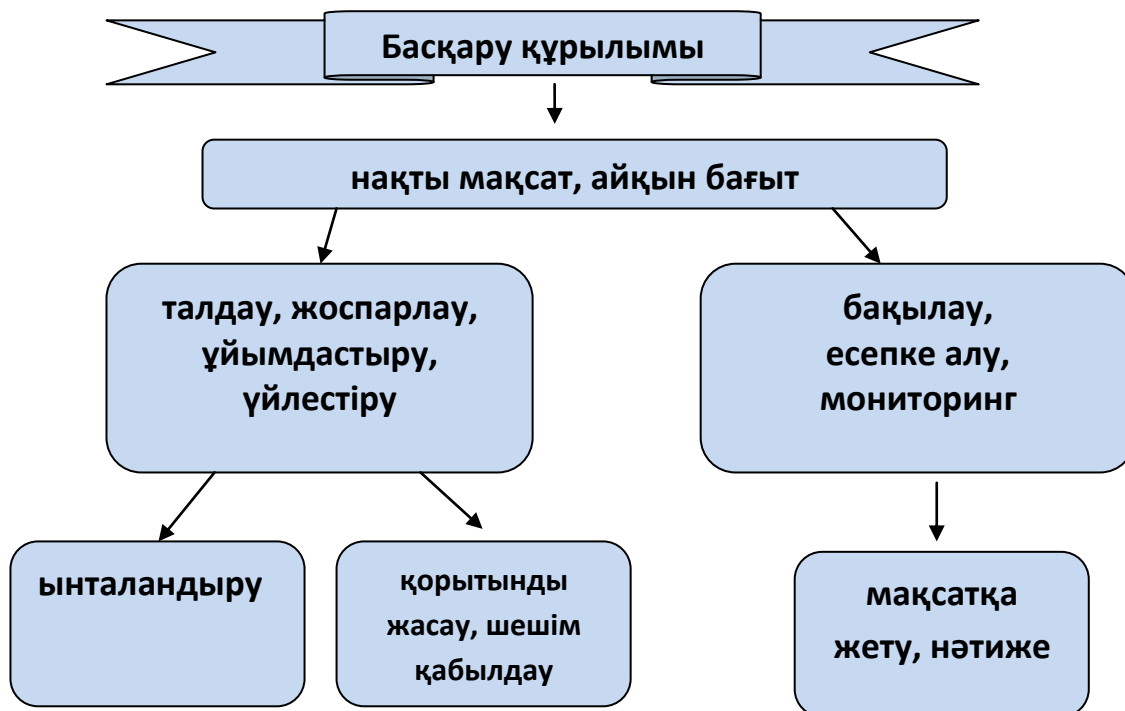
Мектепке дейінгі ұйымды басқару дегеніміз – біртұтас педагогикалық процеске қатыстылардың бәрін жоғары нәтижеге жетуін көздейді және сапалы өзара әрекеттесуі. Мектепке дейінгі ұйымды басқару теориясы басшы қызметінің өзара құрметке, қарамағындағы қызметкерлерге сенім білдіруді, олардың табысты еңбек етуіне қолайлы жағдай туғызуымен ерекшеленеді.

Басқарудың функциясы мен құрылымы – басқарудың мазмұны мен пішіні (формасы) болып табылады болады [3, 12-14 б.].

Қазіргі таңда басқару құрылымының ғылыми негізінде қайта құру, жоспарлау мен бақылауда бұқаралық пен ізгілікті күшейту, өкілеттік және билікті бөліп беру арқылы басқаруда бұқараландыру, басты назарда педагогикалық мәдениетті, іздену белсенділігі мен дербестігі жоғары шығармашыл тұлға қалыптастыру мақсаты қойылып отыр. Мектепке дейінгі ұйымды басқаруда басшыларға және тәрбиешілерге басқару әдебін, педагогикалық менеджмент қағидаларын, қарым-қатынас өнерінің психологиялық негіздерін жетілдіріп, оң шешеім қабылдауға, қызметті ішкі мотивация негізінде ұйымдастыруға баулу мазмұнында жаңа сипаттар керек. Сөйтіп, мектепке дейінгі ұйымды басқару жүйесінде төмендегі құралдарды негізге ала отырып жұмыс жүргізу керек: педагогикалық менеджмент, озат тәжірибелер, маркетинг, рейтинг пен мониторинг, білім беру технологиялары.

Деңгейлі бағдарламаны басшылыққа ала отырып, педагогикалық басқарудың негізгі функцияларын таңдап алуға болады: жобалау-жоспарлау, ұйымдастыру-үйлестіру, бақылау-сараптама жасау.

Басқаруды ұйымдастыру басшы білігіне байланысты екенін ескере отырып, басқарудың барлық буынында менеджмент өнерін меңгеру, қазіргі педагогикалық инновацияның негізгі бағытынан хабардар болу қағидасын ұстану қажет. Жоспарлау барысында негізгі мақсаттар мен міндеттерді нақты белгілей отырып, мақсатқа жеткізетін тиімді әдіс-тәсілдерді дұрыс таңдау, шешімді қызметкерлердің тапсырманы орындау мүмкіндіктерін ескеріп, қабылдау өте маңызды. Мектепке дейінгі ұйым қызметін жаңаша ұйымдастыру, әр мектеп басшысының өз деңгейіндегі басқару рөлін арттыру, балалардың, тәрбиешілердің және мектепке дейінгі ұйым қызметін бағалау тәсілдерін басқаша, тиімді негізде қайта құру, үрдіс пен нәтижеге сай қызметкерлердің кәсіби мәдениетіне, қызмет әдебіне, рухани-әлеуметтік жағдайына көңіл бөлу – мектепке дейінгі ұйымды басқару құрылымының негізгі қағидаларының бірі болып табылады.

Сурет-1. Басқару құрылымы

«Функция» (латынның – «атқару, қызмет» деген сөзі) қызмет түсінігі ретінде анықталады. Бұдан шығатын қорытынды, басқару жүйесінің жұмысы – басқару функциясын атқару негізінде жүзеге асады. Басқару әрекетінің мәнін түсіну үшін, оған тән белгілерді білу қажет [4, 47 б.].

Басқарудың функционалды тәсілінің басты белгісі – басқару функцияларының жиынтығы ретінде түсіндіріледі. Функция басқару қызметінің ерекше түрі ретінде және басқару саласындағы еңбекті бөлу мен мамандандыру процесінің нәтижесі ретінде де қарастырылады.

Басқару жүйесін сипаттай отырып, ең алдымен, жүйенің әр уақытта мақсаты болатындығын ескеру керек. Басқаша айтқанда, белгілі бір уақыт аралығында қол жеткізуге болатын күтілетін нәтиженің нақты бейнесін сипаттайды. Мақсатты қоюдың нақтылығы және оның анықталуы сол жүйені қаншалықты терең біліп меңгергеніне байланысты, яғни білімі терең болса, соғұрлым мақсаттылығы да сапалы болады [5, 5-8 б.].

Басқару мақсаты мазмұнының толықтығымен сипатталуы тиіс, яғни нәтиженің барлық сипаттамаларын анықтау, күтілетін нәтижені бақылау, шынайылығы және түрткі болуы.

Кәсіби білім беру ұйымдарын басқарудың мақсатын анықтау үшін алдыңғы тәжірибе маңызды орын алады, яғни оның алдында білім беру ұйымдары мақсатқа қалай қол жеткізді, мақсатқа қол жеткізудегі жағымды және жағымсыз шарттар туралы мәліметтер, ертеде жіберген қателіктері сияқты берілгендері қажет. Мақсатқа қол жеткізудің деңгейі нәтиженің сандық және сапалық сипаттамаларында көрсетілген нәтижелілігі [6, 47 б.].

Алынған нәтиже мен оның алдыңғы жұмыс жағдайы немесе нормасының арақатынасы тиімділіктің өзі болып табылады, ал тиімділік берілген нәтижеге қол жеткізу үшін жұмсалған шығын көлемімен анықталады. Мақсатқа байланысты басқару құрылысы бақыланады және оның субъекттерінің іс-әрекеті жүзеге асырылады. Біздің жағдайда, басқару тиімділігі үш көрсеткіш бойынша анықталады, олар: білім беру ұйымдарының іс-әрекеті, еңбекті басқаруды ұйымдастыру және басқару субъекттерінің – басшылардың кәсіби-маңызды қасиеттерінің дамуы [7, 58 б.].

Қорытындылай келе, қазіргі заманғы білім беру ұйымдарын басқарудың маңызы мен мәні болып табылатын басқару – педагогикалық құндылықтардың жиынтығын құрайды. Басқарушы басқару қызметінің процесінде жаңа теория мен тұжырымдамаларды игеріп, іскерлік пен дағдыны меңгереді. Ал практикалық қызмет барысында олардың қаншалықты маңызды екеніне баға береді. Қазіргі кезде басқару тиімділігін арттыруда білім, идея, тұжырымдама сияқты басқаруға қатысты педагогикалық құндылықтар үлкен маңызға ие. Қорытындылай келе, мектепке дейінгі ұйым басшысы сыни ойлайтын, АКТ құрадарын пайдалалана алатын, оқытудың жаңа әдістерін игерген, көшбасшы, білімді, іскер, басқарушылық және ұйымдастырушылық қабілеттілігі дамыған болу тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 24 қазандағы №487-IV Заңы.
- 2 Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы, ҚР БҒМ 2016 жылғы 12 тамыздағы №499 бұйрығы.
- 3 Белая К.Ю. 200 ответов на вопросы заведующей детским садом Руководителям детских садов, методистам, воспитателям, студентам, слушателям ИПК, родителям, работникам образования. – М.: АСТ, 1997. – 293 с.
- 4 Тимофеева И.В. Оценка управленческой деятельности руководителя дошкольным образовательным учреждением // Автореферат на соискание ученой степени кандидата педагогических наук, 2014.
- 5 Белая К.Ю. Инновационная деятельность в ДОУ: Методическое пособие. – М.: ТЦ Сфера, 2004.
- 6 Волобуева Л.М. Работа старшего воспитателя ДОУ с педагогами. Серия: Библиотека руководителя ДОУ ТЦ Сфера, 2005 г.
- 7 Езопова С.А. Менеджмент в дошкольном образовании. – М.: Академия, 2003.

УДК 378.147
МРНТИ 14.35.07

Колумбаева Ш.Ж.¹, Ланцева Т.В.²

¹*к.п.н., профессор кафедры педагогики КазНПУ им. Абая, Алматы*

²*м.п.н., старший преподаватель, Карагандинский государственный университет имени академика Е.А. Букетова, Караганда, Республика Казахстан*

ВОЗМОЖНОСТИ ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ НАВЫКОВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

Современная школа стремится к развитию у учеников коммуникативных навыков, поскольку они являются основой других навыков, и в то же время сами зависят от них. В контексте Закона Об образовании способности и навыки общения представляют собой основу всей деятельности обучения и деятельности человека по усвоению культурных и научных ценностей.

Основные изменения в современном образовании обусловили введение новых концепций и подходов в начальном образовании. Интегрированное преподавание знаний представляет собой важный элемент процесса интеграции учебных программ и подлинного направления инновационной деятельности в учебных программах. Он основан на интегрирующем принципе, который выходит за границы между предметами и организует знания в зависимости от новой перспективы. Следовательно, интеграция представляет собой действие, связывающее различные элементы для окончательного построения гармоничного целого высшего уровня.

В статье авторы попытались раскрыть этапы или уровни интеграции учебной программы. Выявлено, что независимо от уровня интеграции, комплексный подход учебной программы является динамичным процессом, который вносит соответствующий вклад в области знаний, и в общий общественный процесс.

Ключевые слова: высшее образование, дистанционное образование, навык, компетенции, младший школьник.

Ш.Ж. Колумбаева¹, Т.В. Ланцева²

¹п.ғ.к., педагогика кафедрасының профессоры, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ.

²п.ғ.м., Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің аға оқытушысы, Қарағанды қ., Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ DAҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ КІРІКТІРІЛГЕН БІЛІМ БЕРУДІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа

Қазіргі мектеп оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға ұмтылады, өйткені олар басқа дағдылардың негізі болып табылады, сонымен қатар өздері оларға тәуелді. Білім туралы Заңның контекстінде қарым-қатынас қабілеті мен дағдысы мәдени және ғылыми құндылықтарды меңгеру бойынша адам іс-әрекетінің және оқытудың барлық іс-әрекетінің негізі болып табылады.

Қазіргі білім берудегі негізгі өзгерістер бастауыш білім беруде жаңа тұжырымдамалар мен тәсілдерді енгізуге негіз болды. Білімді интеграцияланған оқыту оқу бағдарламаларын интеграциялау процесінің маңызды элементі және оқу бағдарламаларында инновациялық қызметтің шынайы бағыты болып табылады. Ол пәндер арасындағы шекарадан тыс шығатын және жаңа перспективаға байланысты білімді ұйымдастыратын интеграциялаушы принципке негізделген. Демек, интеграция-үйлесімді тұтас жоғары деңгейді түпкілікті құру үшін әр түрлі элементтерді байланыстыратын әрекет.

Мақалада авторлар оқу бағдарламасының интеграциясының кезеңдері мен деңгейлерін ашуға тырысты. Интеграция деңгейіне қарамастан, оқу бағдарламасының кешенді тәсілі білім саласында және жалпы қоғамдық процеске тиісті үлес қосатын динамикалық процесс болып табылатыны анықталды.

Түйін сөздер: жоғары білім, қашықтықтан білім беру, дағды, құзыреттілік, кіші оқушы.

Sh.Zh. Kolumbayeva¹, T.V. Lantseva²

¹*c.p.s., professor of the Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty city, Republic of Kazakhstan*

²*m.p.s., senior lecturer of the Karaganda state
University of the name of academician E.A. Buketov,
Karaganda city, Republic of Kazakhstan*

POSSIBILITIES OF INTEGRATED EDUCATION IN THE FORMATION OF SKILLS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract

The modern school strives to develop students' communication skills, since they are the basis of other skills, and at the same time depend on them. In the context of the Law on Education, communication abilities and skills are the basis of all activities for training and obtaining cultural and scientific values.

Integrated teaching of knowledge is an important element in the process of integrating curricula and the true direction of innovation in curricula. It is based on an integrating principle that goes beyond the boundaries between objects and organizes knowledge depending on a new perspective. Therefore, integration is an action connecting the various elements for the final construction of a harmonious whole of a higher level.

In the article, the authors tried to reveal the stages or levels of integration of the curriculum. It is revealed that, regardless of the level of integration, the integrated approach of the curriculum is a dynamic process that makes an appropriate contribution to the field of knowledge, and to the overall social process.

Keywords: higher education, distance education, skill, competence, younger schoolboy.

Сегодня мы живем в динамичном обществе, в котором изменения происходят быстрыми темпами. Программы реформ, осуществляемые на уровне системы образования организовали отношения между обществом и школой так, что придали импульс развитию каждой стороны.

Чтобы легко приспособляться к динамичным и непрерывным изменениям, которые переживает современное общество, ученикам полезно и необходимо испытывать ситуации, в которых они могут развивать свои навыки, отношения, задатки и способности. Обращаясь к общему образованию Ch. Delory [1, с. 23-24] дает следующее определение понятия навык - это интегрированное целое знания, привычки и отношения, которые позволяют субъекту, сталкивающемуся с определенными категориями ситуаций, приспособиться, решать проблемы и делать проекты. Современная школа стремится к развитию у учеников коммуникативных навыков, поскольку они являются основой других навыков, и сами в то же время зависят от них. В контексте Закона Об образовании способности и навыки общения представляют собой основу всей деятельности по обучению и получению культурных и научных ценностей.

Многочисленные быстрые и непрерывные изменения в современном обществе – не что иное, как проблемы в области знаний, которые требуют адаптации. Традиционные знания устанавливают сильные линии, которые теоретическое понимание реальности в русле объяснений формальными классическими дисциплинами. Знания в современной парадигме подчеркивают необходимость адаптации образованных людей к обществу, решения реальных жизненных проблем, стимулирования образованных людей к выработке собственного мышления и решений.

L.Ciolan [2, с.38] утверждает, что интегральная характеристика знания не является результатом простого наложения профессиональных интересов специалистов. Интеграция не является субъективным стремлением или прихотью, но имеет объективную основу, поскольку она обусловлена сложным динамическим характером необходимых навыков для решения проблемы в определенном контексте.

В настоящее время педагогика основана на навыках. Обзор эволюции педагогики с 17-го века в 21 век оправдывает свое дихотомическое разграничение на традиционную и современную педагогику, старую и новую педагогику. Конкретные характеристики, связанные с этой дихотомией, могут быть сжаты следующим образом: – Педагогика прошлого и педагогика будущего; – Педагогика памяти, воспоминаний и педагогика критического мышления и решения проблем; – Педагогика систем и педагогика изменения, развития и прогнозирования; – Педагогика второго тысячелетия и педагогика третьего тысячелетия; – Педагогика знаний и педагогика навыков; – Педагогика поверхностного обучения и глубокого обучения; – Педагогика формального обучения и педагогика когнитивного обучения [3, с.12].

Монодисциплинарное и междисциплинарное образование оказалось слабым в повседневной борьбе современной жизни. Интегрированные перспективы были необходимы, чтобы, например:

- обеспечить гносеологический прогресс, позволяющий устанавливать связи между дисциплинами, в синтезирующей интегрирующей манере;
- содействовать взаимному обмену приобретениями (содержание, методы, приемы, языки);
- подразумевать построение концептуальных и практических моделей, которые являются более крупными, более гибкими и переносимыми, а также разработку парадигм и эпистемологических конструкций;
- позволяют решать новые и сложные проблемы путем интеграции и синтеза подходов;
- обеспечить решение реальных специфических проблем, которые рассматривают явления и процессы в целом, подходить к ним комплексно, чтобы создать предпосылки для развития логического и системного мышления;
- обеспечить единообразные знания в области синтеза, интеграции и объединения, связанных с системно исследуемыми процессами и явлениями;
- предложить объяснительные структуры для крупных областей науки;
- привести к созданию новых дисциплин, пограничных дисциплин, названных трансдисциплинами;
- представлять стратегию стимулирования способностей активного и ответственного участия в подходах к обучению, а также творческих инновационных способностей [4, с.13].

Аргументы в пользу комплексной учебной программы. Интеграция учебных программ стала решением проблем современного мира. L.Ciolan [2, с.38-125] приводит несколько аргументов, разъясняющих цели интеграции, например:

– преодоление границ между дисциплинами. Самодостаточность и закрытый характер дисциплин создали «белые пятна» на карте знаний, сформированной между дисциплинами, или привели к изоляции и отсутствию связей между различными дисциплинами (эпистемологическая и педагогическая цель);

– обеспечение синергизма дисциплинарных областей как на уровне научных исследований, так и на уровне учебных программ, а также дидактических мероприятий, выполняемых на образовательном микроуровне (праксиологическая и педагогическая цель);

– формирование динамических, гибких и отзывчивых структур с помощью образования, способного поддерживать наиболее подходящие решения (психолого-педагогическая цель);

– решение проблем можно рассматривать с одной точки зрения как наиболее важную движущую силу интеграции из-за ее практической важности. Проблемы, с которыми мы сталкиваемся в нашей профессиональной, социальной или личной жизни, приводят к размышлениям и решениям, которые обычно не разделяются на дисциплинарные рамки.

Эти проблемы носят комплексный характер, и их решение подразумевает быстрое установление соответствующих связей, контекстуальную синергию и действие (социально-педагогическая цель).

Основные изменения, которые произошли в современном образовании, приносят новые концепции и подходы в начальное образование, и одним из последствий того факта, что в современном обществе необходимы адаптивные преобразования, является комплексный подход к учебной программе. Интеграция учебной программы – это идея, которая имеет очень прочную историческую основу и является жизнеспособным способом, которым обучение становится реальностью.

Одной из тенденций развития дидактики в последние десятилетия является частью новой сетки концепций и подходов, которая вносит серьезные изменения в современное образование, в том, что касается определения путей достижения знаний, например интереса, уделяемого интеграции учебных программ, и к учебной программе, сосредоточенной на интегрированных действиях. Современная педагогическая литература описывает интеграцию учебного плана как инновационный способ планирования учебного плана, который подразумевает дидактическое обобщение и организацию содержания в различных областях знаний, с тем чтобы с учениками строились систематические унитарные и связные образы о реальном мире [4, с.17].

Что касается определения и использования концепции образовательной программы, были выявлены две тенденции: – ограничительный (традиционный этап учебного плана), – обширный (современный и постмодернистский этап учебного плана) [5, с.14].

Этапы эволюции концепции учебного плана можно определить в следующих терминах:

На традиционном этапе учебная программа организована в институционализированной среде, специализирующейся на образовании, и получает систематизацию учебной программы, основанную на знаниях.

На современном этапе учебная программа приобретает смысл педагогического проекта, организованного посредством соотнесения целей школьных предметов с опытом ученика в прямом и косвенном обучении, который выходит за рамки школьной среды. Это проявляется в систематизации требований к образовательным областям и учебным предметам связанных с требованиями к ожидаемым результатам обучения.

Этот этап представлен теориями Джона Дьюи и Ф.Боббита. По мнению Джона Дьюи [6, с. 123], учебная программа ориентирована на ребенка, так что ребенок становится «солнцем, вокруг которого вращаются педагогические приемы; он – центр, вокруг которого эти устройства организуются».

Дж.Дьюи представляет классификацию «опыта обучения» ученика, организованную школой, путем изучения всех предлагаемых образовательных дисциплин, и предлагает реализовывать сложность, амплитуду и динамичность учебного плана как образовательную реальность. Классификация была затем принята и в значительной степени использовалась для практической реализации концепции учебного плана во многих европейских странах.

Ф.Боббит в своей работе «Учебный план» написанной более 100 лет назад [7] дает новое значение этой концепции и включает в себя как формальные действия, выполняемые в школьной среде, так и те, которые проводятся во внешкольной среде, запланированные и спроектированные в школе, с представлением о достижении глобального интерактивного образования. Концепция, используемая педагогом, является «истинным образованием для жизни».

На постмодернистском этапе учебный план имеет значение педагогического проекта, основанного на некоторых принципах, которые подчеркивают приоритетное значение предполагаемых образовательных целей. Этап постмодерна знаменует собой непрерывную эволюцию концепции учебного плана на фоне новых образовательных парадигм, которые ценят прогресс, достигнутый в области педагогических наук, психологии, а также общий положительный опыт, приобретенный в праксиологии учебного плана [4, с.18].

Понятие учебной программы не является новым. Ж.Ж. Руссо предвосхищает современное значение понятия с начала 18-го века, а затем Ж.Фр. Герbart (1776-1841) подходит к необходимости «соотношения дисциплин».

Два современных педагога внесли свой вклад в определение концепции интегрированной учебной программы, например ряд авторов А.Humphreys, T.Post, A.Ellis [8] утверждают, что «комплексное исследование – это то, в котором учащиеся по всему миру могут исследовать знания, относящиеся к нескольким школьным предметам, но они подчинены некоторым специфическим аспектам жизненной среды»; и, согласно Шумейкеру [9, с.5], интегрированная учебная программа определяется в двух терминах: «... образование организовано таким образом, что оно пересекает основные тематические области нескольких дисциплин, создает целостное интерактивное представление о реальном мире». Таким образом, преподавание и обучение рассматриваются с единой точки зрения, отражая реальный мир, который является интерактивным.

Интеграция содержания предметов, а также учебных программ рассматривается в качестве основной проблемы в области планирования школьных программ [3, с.135].

Интегрированное преподавание знаний представляет собой важный элемент процесса интеграции учебных программ и подлинного направления инновационной деятельности в учебных программах. Он основан на интегрирующем принципе, который выходит за границы между предметами и организует знания в зависимости от новой перспективы. Следовательно, интеграция представляет собой действие, связывающее различные элементы для окончательного построения гармоничного целого высшего уровня. Интеграция частей приводит к продукту, который превосходит сумму частей [2, с.115].

С другой стороны, интеграция означает организацию и соотнесение предметов, цель которых состоит в том, чтобы избежать их традиционной изоляции. Этапы или уровни интеграции учебных программ появляются в виде ответов на такие вопросы, как: «Как мы интегрируемся?» Или «Насколько глубока интеграция?». В интегрированном подходе к учебной программе мы видим несколько шагов или уровней: монодисциплинарность, мультидисциплинарность, междисциплинарность и трансдисциплинарность.

Монодисциплинарность (первый этап интеграции учебных программ) сосредоточена на независимых предметах и подразумевает «действие по приближению к проекту или решению проблемы путем ограничения данными одного предмета» [10, с.88].

Мы можем перечислить следующие преимущества: – повышение внутренней согласованности предмета; – повышение значимости и актуальности обучения путем обогащения учебной деятельности и стимулирования создания связей между содержанием; – повышение эффективности обучения за счет поддержки, оказываемой «внешними» элементами; – изменение восприятия того, кто узнает о школьном предмете [2, с.123].

Мультидисциплинарность относится к ситуации, в которой проблема, относящаяся к определенной области, подвергается анализу с точки зрения нескольких школьных предметов, но без их взаимосвязи. Мы перечислим несколько преимуществ междисциплинарности: – поощряется реализация взаимосвязанного планирования; – позволяет ученикам устанавливать связь между содержанием различных предметов; – помогает лучше понять некоторые предметы или проблемы, которые не могут быть объяснены в строгих рамках предмета [2, с.125].

Междисциплинарность нацелена на сложные подходы, взаимодействие между определенными навыками, сотрудничество между предметами и игнорирование строгих ограничений предметов. На уровне планирования учебной программы каждый концентрируется на навыках или ключевых навыках. На междисциплинарном уровне осуществляются методологические и концептуальные переносы между предметами.

N.Basarab представляет три уровня междисциплинарности [11]:

– аппликативный уровень (аппликативная интеграция): после передачи метода возникают практические применения;

– гносеологический уровень (гносеологическая интеграция): после освоения методов из других областей в рамках определенного предмета возможны анализы внутри предмета относительно их собственной эпистемологии;

– уровень, порождающий новые предметы (гибридная интеграция): передача методов между двумя или более учебными предметами имеет несколько преимуществ;

– центрирует учебный процесс на ученике, стимулирует учебный процесс активной мотивацией в использовании методологий коллективной работы;

– поддерживает учеников в создании долговременного обучения с помощью постоянного взаимодействия между предметами и формирования навыков в соответствии с личными, социальными и профессиональными потребностями;

– центрирует учебный процесс на тематическом или концептуальном обучении, на обучении через сотрудничество, на основе проектов или на решении проблем, работе на центрах интересов и т.д.

Трансдисциплинарность представляет собой наиболее сложную стадию интеграции учебных программ и сосредоточена на важных жизненных проблемах и потребностях в настоящем контексте. Взаимопроникновение нескольких предметов в форме интеграции учебной программы дает возможность возникновения во времени нового предмета или новой области знаний. Поскольку технология делает успехи, наука стимулирует ее развитие, новые рабочие места появляются каждый день, и многие ученики, которые сейчас учатся в школе, будут работать с ними. Чтобы выжить и адаптироваться, необходимы навыки и навыки обработки информации.

Парадигмы традиционного образования приобретают новые интерпретации: обучение – это полный когнитивный процесс, социальная внутриличностная и межличностная деятельность, и оно больше не является результатом подходов учителя. Дифференцированное понимание учебных потребностей и мотивации учеников и комплексный подход к знаниям становятся обязательными.

Мы упоминаем несколько преимуществ трансдисциплинарности:

– она позволяет равновесное отношение обучения между образованным и педагогом;

– она ведет к концептуально продуманному и полезному обучению;

– вовлекает учеников в учебный процесс, решая проблемы, адаптированные к их когнитивному уровню;

– приобретение и применение знаний происходит в новых сложных ситуациях, чтобы стимулировать передачу и генерирование новых знаний;

– она соотносится с непрерывной формирующей оценкой.

В качестве заключения об этапах или уровнях интеграции учебной программы, мы можем констатировать тот факт, что независимо от уровня интеграции, комплексный подход учебной программы является динамичным процессом, который вносит соответствующий вклад не только в области знаний, но и в общий общественный процесс.

Список использованной литературы:

1 Delory Ch. *L'évaluation des compétences chez l'apprenant pratiques, méthodes et fondements* [Электрон.ресурс] <http://www.i6doc.com/resources/1002162.pdf> (дата обращения: 04.10.2019).

2 Ciolan L. *Inva. area integrata. Fundamente pentru un curriculum integrat* Published: 2008 Publisher: Editura Polirom, Bucuresti C.38-125.

3 Chis, Vasile. *Contemporary pedagogy, pedagogy for skills*. House of Science Book, 2005.

4 Mușata Bocoș, Vasile Chiș *Abordarea integrată a conținuturilor curriculare: particularizări pentru învățământul primar* Casa Cărții de Știință, 2012.

5 Cerghit, Ioan, et al. *Prelegeri pedagogice*. Polirom, 2001.

6 Dewey J. *Trei scrieri despre educatie* Pages: 123 Published: 1977 Publisher: Editura Didactica si Pedagogica, Bucuresti C.123.

7 Bobbitt F.J. *The Curriculum* Published: 1972 Publisher: Arno Press, New York [Электрон.ресурс] <https://www.academia.edu/> (дата обращения: 05.10.2019).

8 Humphreys A., Post T., Ellis A. *Interdisciplinary Methods: A Thematic Approach* Pages: 11 Published: 1981 Publisher: Goodyear Publishing Company, Santa Monica, CA.

9 Shoemaker B.J.E. *OSSC B SERIES* Pages: 5 Published: 1989 Publisher: Oregon School Study Council, Eugene, Oregon.

10 Legendre, R. *Dictionnaire actuel de l'education* Pages: 188-732 Published: 1993 Publisher: Guerin, Montreal & ESKA, Paris.

11 Basarab Nicolescu: *Manifeste, Traduction de la langue française par Horia Mihail Vasilescu*, Maison d'édition Junimea, Iasi, 2007, p. 53.

УДК 378.03
МРНТИ 14.07.07

Айтпаева А.К.¹, Асқарбек А.²

¹к.п.н., доцент

²магистрант

КазНПУ имени Абая

ВОСПИТАНИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА КАК СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация

В статье освещается проблема развития лидерских качеств детей старшего дошкольного возраста. Рассматриваются педагогические, социальные и профессиональные аспекты формирования лидерских качеств детей старшего дошкольного возраста в процессе развития личности. Основное содержание анализ теоретико-методологических основ формирования лидерских качеств старших дошкольников и обоснование педагогических условий его осуществления. Современное образование направлено не только на то, чтобы человек получил качественные знания, востребованные в жизни умения и навыки, но и на развитие личности в целом, таких ее качеств и черт, которые позволят каждому успешно адаптироваться в условиях самостоятельной жизнедеятельности. Наиболее актуальной проблемой в данном аспекте является проблема обеспечения условий реализации имеющегося у человека лидерского потенциала.

Выявление и реализация лидерского потенциала традиционно исследуются в контексте детства. Это закономерно, поскольку без знания динамики представлений о детском лидерстве как феномене взаимодействия субъектов совместной групповой деятельности невозможно построение концептуальных моделей сопровождения реализации имеющегося у человека лидерского потенциала.

Ключевые слова: лидерство, лидер, дошкольный возраст, лидерские качества.

А.К. Айтпаева¹, А.Асқарбек²

¹п.ғ.к., доцент

²магистрант

Абай атындағы ҚазҰПУ

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЕРЕСЕК ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ТӘРБИЕЛЕУ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың лидерлік қасиеттерін дамыту мәселесі қарастырылады. Мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастырудың педагогикалық, әлеуметтік және кәсіби аспектілері қарастырылады. Негізгі мазмұны мектепке дейінгі ересек балалардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздерін талдау және оны жүзеге асырудың педагогикалық шарттарын негіздеу. Қазіргі заманғы білім адам өмірде талап етілген білік пен дағды сапалы білім алуына ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаның дамуына, оның әрбір адамның өз бетінше өмір сүру жағдайында табысты бейімделуіне мүмкіндік беретін қасиеттері мен сипаттарына да бағытталған. Бұл аспектіде ең өзекті мәселе адамда бар көшбасшылық әлеуетті іске асыру жағдайларын қамтамасыз ету проблемасы болып табылады.

Көшбасшылық әлеуетті анықтау және іске асыру балалық шақтың контекстінде дәстүрлі түрде зерттеледі. Бұл заңды, өйткені бірлескен топтық қызмет субъектілерінің өзара іс-қимыл феномені

ретінде балалар көшбасшылығы туралы түсініктердің динамикасын білмей-ақ адамда бар көшбасшылық әлеуетті іске асыруды сүйемелдеудің тұжырымдамалық үлгілерін құру мүмкін емес.

Түйін сөздер: көшбасшылық, көшбасшы, мектепке дейінгі жас, көшбасшылық қасиеттер.

A.K. Aitpaeva¹, A.Askarbek²

¹candidate of pedagogical Sciences, associate Professor

²undergraduate

KazNPU named after Abay

EDUCATION OF LEADERSHIP QUALITIES IN CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE AS A SOCIAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

Abstract

The article highlights the problem of development of leadership qualities of children of senior preschool age. Pedagogical, social and professional aspects of formation of leadership qualities of children of senior preschool age in the process of personality development are considered. The main content analysis of theoretical and methodological foundations of the formation of leadership qualities of senior preschoolers and justification of pedagogical conditions of its implementation. Modern education is aimed not only at the fact that a person has received quality knowledge, skills in demand in life, but also at the development of the personality as a whole, such of its qualities and traits that will allow everyone to successfully adapt to the conditions of independent life. The most urgent problem in this aspect is the problem of ensuring the conditions for the realization of human leadership potential.

Identifying and realizing leadership potential is traditionally explored in the context of childhood. This is natural, because without knowledge of the dynamics of ideas about children's leadership as a phenomenon of interaction of subjects of joint group activity, it is impossible to build conceptual models to support the implementation of the existing human leadership potential.

Keywords: leadership, leader, preschool age, leadership qualities.

Глубокие изменения в различных сферах общественной жизни современного Казахстана обуславливают интенсивные поиски путей повышения эффективности деятельности основных социальных институтов общества, среди которых значительное место занимает система образования. Система образования, как и другие сферы общественной жизни, претерпевает существенные изменения как по содержанию, так и по структуре; изменился и основной спектр задач, которые требуют первоочередного решения. Одной из таких задач является создание педагогических условий развития лидерских качеств детей старшего дошкольного возраста. Современное образование направлено не только на то, чтобы человек получил качественные знания, востребованные в жизни умения и навыки, но и на развитие личности в целом, таких ее качеств и черт, которые позволят каждому успешно адаптироваться в условиях самостоятельной жизнедеятельности. Наиболее актуальной проблемой в данном аспекте является проблема обеспечения условий реализации имеющегося у человека лидерского потенциала. Выявление и реализация лидерского потенциала традиционно исследуются в контексте детства. Это закономерно, поскольку без знания динамики представлений о детском лидерстве как феномене взаимодействия субъектов совместной групповой деятельности невозможно построение концептуальных моделей сопровождения реализации имеющегося у человека лидерского потенциала.

Исследовательский интерес к проблеме детского лидерства в зарубежной науке и практике отмечается стабильностью на протяжении всего XX века; что касается отечественной психолого-педагогической науки и практики, то он носит неоднозначный характер. Всплеск интереса к данной проблематике в 30-е годы сменяется его ослаблением вплоть до конца 60-х - начала 70-х годов.

Тема лидерства привлекала внимание представителей различных направлений на протяжении многих веков. В тайну этого явления пытались проникнуть Конфуций, Аристотель, Платон, Н.Макиавелли, Ш.Монтескье, Г.Лебон, Г.Тард, М.Вебер, Г.Лассуэлл, Г.Моска, В.Парето, З.Фрейд, Н.Майкл и многие другие. В современной западной социальной науке и литературе проблема

лидерства представлена очень хорошо, она изучалась такими известными учеными, как Р.Богардус, Ж.Блондель, Б.Бас, Д.Дженнингс, К.Левин, Р.Стогдилл, Р.Такер, С.Хук, А.Герман и другие [1, с. 135]. Лидерству как феномену группового взаимодействия посвящены работы психологов: Р.Л. Кричевского, Л.Н. Божович и др., педагогов: О.С. Газман, Ф.Я. Шапиро и др. Определенный вклад в освещение проблемы лидерства внесли труды Е.В. Андриенко, В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, С.А. Багрецова (типология лидерства), А.И. Донцова (проблемы групповой сплоченности) и Я.Л. Коломинского (психология взаимоотношений в малых группах). Для определения теоретических основ развития лидерских способностей у младших школьников важное значение имели исследования таких психологов, как: А.Н. Леонтьева, С.Л. Рубинштейна, отечественным психологам Ж.И. Намазбаевой, К.Б. Жарикбаева, Х.Т. Шеръяздановой и др.

По вопросам особенностей развития детей младшего школьного возраста, специфике их взаимодействия с окружающим миром, восприятия детьми природных объектов. Сегодня особую значимость приобретают работы, посвященные изучению личности в коллективе. Одним из первых к данной проблеме обратился В.А. Сухомлинский. А.С. Макаренко также считал коллектив важным фактором воспитания. Идеи которого плодотворно повлияли на разработку важнейших концепций воспитания: коллектива и личности, коллективной творческой деятельности. Определенные теоретические предпосылки, создающие условия для анализа исследуемой проблемы, сложились в отечественной педагогической науке. Историко-теоретические вопросы подготовки учителей начальных классов исследованы Р.К. Бекмагамбетовой, Ш.Майгарановой; проблемы подготовки педагогических кадров освещены в работах Н.Д. Хмель, Н.Н. Хан, Л.А. Шкутиной, Б.Т. Кенжебекова, О.Б. Боталовой, А.Д. Сыздыкбаевой и др.

Также, проблему развития лидерских качеств рассматривают Б.М. Баймуханбетов, А.А. Алимбекова, Г.Оспанова, А.Болегенова и др. "Дошкольный возраст-период активного развития ребенка. В это время начинают формироваться основы лидерских качеств. Они включают упорство и настойчивость, проявляющиеся в желании добиться успеха, несмотря на трудности и неудачи; решимости, которая характеризуется отсутствием колебаний и сомнений в конфликт мотивов, быстрое принятие решений и смелое проведение их в жизнь; выдержка, избегая конфликтных ситуаций, умение подавлять эмоции и искушения; самостоятельность, дисциплинированность и ответственность. Только на основе волевых качеств можно добиться успеха" [2, с. 102]. Проблема формирования и развития лидерских качеств, в том числе дошкольников, занимались многие ученые, в том числе: Ю.К. Чернышенко, Е.И. Геллер, И.П. Волков, Л.И. Уманский, Б.Д. Парыгин, А.С. Чернышев и другие. "Человек становится личностью только в процессе социализации, т. е. общения, взаимодействия с другими людьми. Вне человеческого общества духовное, социальное, психическое развитие происходить не может. Кроме наследственности на развитие человека существенно зависит от окружающей среды. Это реальность, в которой это развитие происходит. На формирование личности влияют различные внешние условия, в том числе географические, социальные, школьные и семейные" [3, с.122].

Период дошкольного возраста является очень ответственным и важным в становлении личности ребенка и в целостном развитии. В этот период закладываются основные характерные черты личности ребенка, его мыслительные функции, умения работать с информацией, умение общаться со сверстниками и т.д.

Прежде чем говорить о лидерских качествах, определим, какие же качества относятся к лидерским. Лидерские качества – это совокупность психологических качеств, умений и способностей взаимодействовать с группой, которые способны обеспечить успешное выполнение лидерских задач и функций. Существует также мнение, что лидерские качества – это интегральные системные качества, обеспечивающие в процессе деятельности наиболее быстрое и успешное достижение общей цели в условиях конкретной ситуации. Лидерские качества по-разному влияют на процесс развития и становления личности лидера. Но выделить одно-два качества, оказывающих главное воздействие, невозможно. Влияние наследственности и среды корректируется воспитанием. Образование-это основной путь формирования личности. Эффективность образования-это целенаправленное, систематическое и умелое управление. Слабость воспитания заключается в том, что оно основывается на сознании человека и требует его участия, тогда как наследственность и среда действуют бессознательно и подсознательно. Это определяет роль, место, возможности воспитания в формировании человека. Влияние на развитие наследственности, среды и воспитания дополняется еще одним чрезвычайно важным фактором, которым является активность личности. Это касается всего много-

образа занятий человека, все то, что он делает. Деятельность может быть активной и пассивной. Даже самый маленький ребенок проявляет себя как активное существо. Он предъявляет требования к взрослым, сверстникам, выражает свое отношение к людям, объектам [4, с. 18]. Одним из средств формирования лидерских качеств личности старшего дошкольника является обучение. Познание природы, общества и самого себя делает человека свободным. Кроме того, знание делает человека сильным, уверенным в своих силах, способен изменять внешний мир для удовлетворения Ваших потребностей. Только люди с достаточными знаниями, могут обеспечить развитие общественного производства на основе науки, и, таким образом, чтобы быть лидерами. Таким образом, все факторы развития личности и лидерских качеств находятся в определенной взаимозависимости. Их влияние, иногда противоречивые, внешние и внутренние условия формирования и развития человека. Проблема воспитания лидерских качеств у детей старшего дошкольного возраста актуальна тем, что в этот период происходит формирование личности. Насколько легко ребенок будет уметь общаться с окружающими его людьми, налаживать контакт, как будут сформированы его лидерские качества, зависит его дальнейшая учебная, карьера, его судьба и место в жизни. В дошкольном возрасте усваиваются правила и нормы общения, которым он будет следовать всегда и везде независимо от складывающихся обстоятельств. И характер речи и выразительного общения будет определять меру и степень свободы ребенка среди других людей в течение его жизни [5, с. 68].

Стать лидером - это долгий процесс и очень сложный, так что в начале формирования и развития лидерских качеств, тем быстрее человек способен ответственной деятельности. От учителей, воспитателей, многое зависит в этом плане. Если вы спросите детей: "кто в Вашей группе?", они обычно выбирают ребенка, который интересуется окружающим, стремится участвовать во всем, но не обязательно успешен в учебе. Из-за этого, можно и нужно сделать вывод, что лидерские качества у детей не всегда идут вместе с прилежным поведением и хорошими оценками по предметам.

А.С. Залужный, изучая взаимоотношения детей, отрицал, что некоторые дети «от природы» не способны к лидерству, лидером может быть – и бывает в действительности – при соответствующих условиях практически каждый ребенок сейчас один, в следующий момент другой и т.д. [7, с. 133]. Детские лидеры, задают тон жизни ребят в детских коллективах. Авторитет лидера и сила его воздействия может превосходить влияние взрослых (Г.Т. Журсугунова) [8, с. 62].

Дети-лидеры отличаются высокой инициативностью, богатством и разнообразием инициативных воздействий на партнера, общительностью. Воспитание инициативности – воспитание важного качества в дальнейшей жизни ребенка. Только инициативные люди могут неуклонно стремиться к цели, проявлять решительность, настойчивость, только они могут успешно выйти из затруднительного положения, помочь товарищу.

В шесть-семь лет начинает формироваться самооценка. Уровень самооценки ребенка, в значительной степени зависит от взрослых, которые, по целому ряду причин не всегда объективно реагируют. Главная задача взрослых не делать обобщающего отрицательного вывода о личности ребенка в целом, чтобы не формировать заниженную самооценку ребенка. И не преувеличивать необоснованно успехи ребенка до гениальности. А.С. Макаренко писал: «Каков ребёнок в игре, таким он во многом будет в работе, когда вырастет. Поэтому воспитание будущего деятеля происходит, прежде всего, в игре...» [9, с. 166].

Ситуации, когда ребенок предпочитает заведомо успешную деятельность и отказывается продолжать то или иное занятие, говорят об отсутствии у него опыта неудач, неумении оценить свои сильные и слабые стороны и страхе ребенка оказаться несостоятельным в деятельности. Протест ребенка в ситуации, когда при нем хвалят кого-то другого, тоже не означает лидерской позиции, а говорит о формирующемся стремлении самоутвердиться за чужой счет. Умение перенимать положительные качества от других людей – важная черта любого лидера.

Тихомирова Е.И. характеризует ребенка-лидера с позиции мобильности, которое обеспечивает ребенку стабильное лидерство и лидерские позиции [11 б, с. 65]. Стабильные лидерские позиции ребенка, характеризуется появлением таких наблюдаемых качеств как активность, инициативность, способность принимать решения быстро и самостоятельно. Неустойчивое лидерство зависит от ситуации, в отличие от стабильного руководства. Ребенок в этой позиции проявляется, когда внешнее одобрение (похвала, поощрение), он нуждается в поддержке окружения, он менее способен сопротивляться обстоятельствам. Организация внешнего окружения взрослых немаловажно. К сожалению, в старшей дошкольной группе редкость проявление личной инициативы детей и самостоятельного принятия решений в силу некоторых причин: -во-первых, дети дошкольного

возраста сильно ориентированы на мнение воспитателя, что характерно для психологии детей дошкольного возраста; -во-вторых, приоритет инициативы воспитателя, боязнь отрицательной оценки от других подавляет личную инициативу. Проблема подавления взрослыми инициативы ребенка дошкольного возраста, остро стоит не только в детском саду, но и в начальной школе. Решение определяется двумя взаимосвязанными процессами: повышение профессионализма педагогов и развитие лидерских качеств дошкольников. Исходя из выше обозначенного, дети старшего дошкольного возраста могут реализовать свой лидерский потенциал в различных направлениях и это в первую очередь связано с особенностями личности ребенка, атмосферой в детском коллективе, окружающими, отношения педагогов, семьи, и других внешних обстоятельств.

Список использованной литературы:

- 1 Андреева Г.М. Социальная психология. – М., 2005. – 375 с.
- 2 Блонский П.П. Психология младшего школьника / Под ред. А.И. Липкиной, Т.Д. Марцинковской. – М.-Воронеж: МДОЭК, 1997. – 576 с.
- 3 Возрастная и педагогическая психология. / Под ред. М.В. Гамезо. – М.: Просвещение, 1984. – 256 с.
- 4 Вульффов Б. Ребячий лидер – кто он? Подумаем вместе // Воспитание школьников, 1991. – №1. – 34 с.
- 5 Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта. – М.: Альпина, 2005. – 301 с.
- 6 Залужный А.С. Детский коллектив и методы его изучения. – М., 1931. – 145 с.
- 7 Заслужный А.С. Лидерство. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015. – 411 с.
- 8 Журсунова Г.Т. Создание предметно-развивающей среды для развития лидерских качеств детей старшего дошкольного возраста // Вестник КАСУ, 2013. – С.62-66.
- 9 Макаренко А.С. Педагогика. – М.: Просвещение, 1979. – 547 с.
- 10 Ахметова А.К. Детское сообщество как проблема психологии // Вестник КазГУ. – 2011. – №4. – С.76-79.
- 11 Донцов А.И. Проблемы групповой сплоченности. – М.: МГУ, 1979. – 128 с.

МНРТИ 14.01.11

Суравицкая Ю.Ю.¹, Садыкова А.К.²

¹докторант

²к.п.н., доцент

Кокшетауский университет им. Абая Мырзахметова

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ
КОММУНИКАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ
ШКОЛЬНИКОВ КАК ОСНОВЫ ИХ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ**

Аннотация

В данной статье рассмотрены вопросы о педагогических условиях формирования коммуникативных способностей младших школьников как основы их социальной адаптации.

Уточняются педагогические условия формирования коммуникативных способностей младших школьников как основы их социальной адаптации, от которых напрямую зависит не только результативность обучения, но и процесс социализации и развития личности младшего школьника в целом.

В статье актуализирована проблема создания и поэтапного введения на уровне начального образования педагогических условий формирования коммуникативных способностей как основы их социальной адаптации, который рассматривается авторами как алгоритмический процесс взаимодействия. При отработке алгоритма создания и реализации индивидуальных маршрутов обучения младших школьников авторы статьи берут за начало мнение педагогов и учителей практиков.

Одновременно уточнено, что педагогические условия формирования коммуникативных способностей младших школьников как основы их социальной адаптации имеют тесную взаимосвязь и

напрямую зависят внешних и от внутренних факторов. Кратко представлена Модель формирования коммуникативных способностей младших школьников как основы их социальной адаптации ядром, которой стал комплекс педагогических условий.

Ключевые слова: индивидуальный образовательный маршрут, универсальные учебные действия, коммуникативные универсальные учебные действия, младшие школьники.

Ю.Ю. Суровицкая¹, А.К. Садыкова²

¹*докторант*

²*п.э.к., доцент*

Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ ОЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕЛУІНІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік қабілеттерін қалыптастырудың педагогикалық шарттары олардың әлеуметтік бейімделуінің негізі ретінде анықталады, оларға тікелей оқыту нәтижелілігі ғана емес, сонымен қатар жалпы кіші мектеп оқушысының әлеуметтенуі мен дамуы да байланысты.

Мақалада бастауыш білім беру деңгейінде коммуникативтік қабілеттерін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын жасау және кезең-кезеңмен енгізу мәселесі өзекті болып отыр, оны авторлар өзара әрекеттестіктің алгоритмдік үрдісі ретінде қарастырады. Бастауыш сынып оқушыларын оқытудың жеке бағыттарын құру және іске асыру алгоритмін пысықтау кезінде мақала авторлары педагогтер мен тәжірибелік мұғалімдердің пікірін алады.

Сонымен қатар, бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік қабілеттерін қалыптастырудың педагогикалық шарттары олардың әлеуметтік бейімделуінің негізі ретінде тығыз өзара байланысты, сыртқы және ішкі факторларға тікелей байланысты екені анықталды. Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік қабілеттерін қалыптастыру моделі олардың әлеуметтік бейімделуінің негізі ретінде қысқаша ұсынылған, ол педагогикалық жағдайлар кешені болды.

Түйін сөздер: жеке білім беру бағыты, әмбебап оқу іс-әрекеттері, коммуникативтік әмбебап оқу іс-әрекеттері, кіші оқушылар.

Yu.Yu. Surovitskaya¹, A.K. Sadykova²

¹*master of Education Sciences*

²*candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor*

University named after Abai Myrzakhmetov

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION COMMUNICATIVE ABILITIES OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN AS THE BASIS OF THEIR SOCIAL ADAPTATION

Abstract

This article discusses the issues of pedagogical conditions for the formation of communicative abilities of younger students as the basis of their social adaptation.

The pedagogical conditions for the formation of the communicative abilities of younger schoolchildren are being clarified as the basis of their social adaptation, on which not only the effectiveness of instruction, but also the process of socialization and personality development of the younger schoolchild as a whole depends directly.

The article actualizes the problem of the creation and phased introduction at the level of primary education of pedagogical conditions for the formation of communicative abilities as the basis for their social adaptation, which is considered by the authors as an algorithmic process of interaction. When developing the algorithm for creating and implementing individual learning routes for primary schoolchildren, the authors of the article take as the beginning the opinion of teachers and practitioners.

At the same time, it was clarified that the pedagogical conditions for the formation of the communicative abilities of younger schoolchildren as the basis of their social adaptation have a close relationship and directly depend on external and internal factors. The Model of the formation of the communicative abilities of elementary schoolchildren is briefly presented as the basis of their social adaptation, the core of which is a set of pedagogical conditions.

Keywords: individual educational route, universal educational activities, communicative universal educational activities, primary school students.

Педагогические условия формирования коммуникативных способностей младших школьников как основы их социальной адаптации напрямую зависят от степени сформированности данных умений, которые влияют не только на результативность обучения, но и на процесс социализации и развития личности в целом [1, с. 38].

Рассмотрим коммуникативные УУД вошедшие в две группы умений:

- умение строить продуктивное сотрудничество со сверстниками и взрослыми (в парах, группах, в командах);
- умение работать с информацией (выражать свои мысли с достаточной полнотой и точностью в устной и письменной форме, слушать и читать с пониманием).

Определение, создание, поэтапное введение на уровне начального образования педагогических условий формирования коммуникативных способностей как основы их социальной адаптации нами рассматривается как алгоритмический процесс взаимодействия.

При отработке алгоритма создания и реализации индивидуальных маршрутов обучения младших школьников мы опираемся на мнение Буториной О.В. [2, с. 123] которое представлено следующим образом:

- диагностика начального уровня и индивидуальных особенностей учащихся;
- постановка целей и задач обучения;
- планирование содержания индивидуального образовательного маршрута и определение результатов ее реализации;
- образовательная деятельность в рамках предложенного индивидуального образовательного маршрута;
- диагностика результатов и возможная коррекция индивидуального образовательного маршрута.

Одновременно нами уточнено, что педагогические условия формирования коммуникативных способностей младших школьников как основы их социальной адаптации имеют тесную взаимосвязь и напрямую зависят внешних и от внутренних факторов.

Внутренние факторы и их влияние на коммуникативный потенциал - в результате получаем: коммуникативные качества, коммуникативные навыки, коммуникативную компетентность.

Внешние факторы и их воздействие на коммуникативное поведение - приобретаем: речевой этикет, коммуникативные нормы и традиции.

Уточнено что реализуются внешние и внутренние факторы через три группы педагогических условий: организационно-педагогические, психолого-педагогические и дидактические условия. Определено, что педагогические условия основа социальной адаптации формирования коммуникативных способностей младших школьников в связи, с чем выявленные в процессе работы нами противоречия в программно-методическом обеспечении учебного процесса и в её организации в общеобразовательной школе требуют внесения корректив и уточнений как в обеспечение учебного процесса и её организацию.

Виноградова Н.Ф. [3] пишет о трех группах педагогических условий: организационно-педагогических, психолого-педагогических и дидактических.

При организации экспериментальной работы за основу были взяты организационно-педагогические условия, так как это совокупность специально сконструированных возможностей, методов, форм и средств, которые характеризуются взаимообусловленностью и взаимосвязанностью и направлены на достижение дидактических целей в целостном педагогическом процессе. В ходе

экспериментальной работы непосредственно к психолого-педагогическим условиям отнесена совокупность специально сконструированных возможностей, методов, форм и средств: личностно-ориентированное взаимодействие педагога с детьми, создание условий обучения с учётом индивидуальных особенностей, способствующих эмоционально-ценностному, социально-личностному, познавательному развитию младшего школьника.

Психолого-педагогические условия выбираются, пишут Рябова Н.В., Терлецкая О.В. [4] с учётом психолого-физиологических и индивидуальных особенностей младших школьников, с исходным уровнем сформированности коммуникативных универсальных учебных действий, что способствует их формированию (коммуникация как взаимодействие, коммуникация как условие интериоризации, коммуникация как кооперация), наряду с положительным эмоционально-личностным развитием младшего школьника.

В ходе работы дидактические условия рассматривались как условия, требующие внесения корректив в программно-методическое обеспечение учебного процесса и уточнений ее организации в общеобразовательной школе. Так как дидактические условия - это результат целенаправленного отбора, проектирования и применения компонентов содержания, форм, методов приемов обучения для достижения образовательных задач. Таким образом, нами определен следующий комплекс педагогических условий формирования коммуникативных способностей детей младшего школьного возраста, как основы их социальной адаптации с опорой на работу Валявского А.С. [5, с. 312]:

- включение младших школьников в диалоговую систему обучения, направленную на формирование общеучебных коммуникативных знаний и умений;
- поэтапное включение учащихся в коммуникативно-игровую деятельность, способствующую развитию умений продуктивного общения со сверстниками;
- использование общеучебных коммуникативных знаний и умений продуктивного общения в решении жизненных задач, связанных с социальным поведением учащихся;
- вовлечение учащихся в рефлексивно- оценочную деятельность социально-коммуникативного опыта, которое помогает развивать коммуникативные способности через коммуникативные умения.

Например, при организации экспериментальной работы нами была выбрана методика «Рукавички» Г.А. Цукерман для уточнения вывода, что основой социальной адаптации являются цели и задачи, уровни развития коммуникативных способностей младших школьников (умение выбирать способ взаимодействия во всех группах).

При обработке результатов (данные по каждому параметру фиксируются в протоколе в следующих направлениях) выявлено:

- а) дети сразу договариваются друг с другом – 5 баллов;
- б) долго не могут договориться, ссорятся, но приходят к единому мнению – 3 балла;
- в) рисуют, молча, так и не договорившись друг с другом – 2 балла.

Результаты по выявлению у младших школьников умения выбирать способ взаимодействия:

- количество младших школьников с активными навыками умения договариваться увеличилась на 15% (с 10% до 25%);
- количество учащихся, которые не могут договориться, ссорятся, но приходят к единому мнению увеличилась на 9% (с 20% до 29%);
- количество детей с низким уровнем образовательного сотрудничества с учителями и сверстниками сократилось на 11% (с 14% до 3%).

Для осуществления педагогических условий использовались следующие методы: ролевые игры, игры-упражнения, театрализация, проектирование, проблемные ситуации. Данные методы осуществлялись посредством визуальных и аудиовизуальных средств. Использовались индивидуальные, коллективно-групповые, индивидуально-групповые организационные формы. Применение других методик и обработка результатов позволяет сделать вывод, что проблема формирования коммуникативных способностей младших школьников в учебно-воспитательной деятельности как основы их социальной адаптации является разрешаемой опорой на следующие педагогические условия.

Результатом исследования является разработка структурно-содержательной Модели формирования коммуникативных способностей младших школьников как основы их социальной адаптации ядром, которой стал комплекс педагогических условий.

Первое педагогическое условие полагает включение младших школьников в диалоговую систему обучения, направленную на формирование общеучебных коммуникативных знаний и умений.

Второе педагогическое условие направлено на поэтапное включение учащихся в коммуникативно-игровую деятельность, способствующую развитию умений продуктивного общения со сверстниками.

Третье педагогическое условие позволяет учащимся решать жизненные (проблемные) задачи в учебной и во внеучебной деятельности, связанные с социальным поведением и находить выход из создавшегося положения с опорой на общеучебные коммуникативные знания и умения продуктивного общения. Использован метод разработки проектов как включение младших школьников в анализ жизненных ситуации через ролевые игры.

Четвёртое педагогическое условие направлено на вовлечение учащихся в рефлексивно-оценочную деятельность социально-коммуникативного опыта.

Рефлексивно-оценочная деятельность в Модели формирования коммуникативных способностей младших школьников как основы их социальной адаптации проявляется при обучении умениям контролировать свои эмоции при общении с другими детьми, а также самостоятельно разрешать конфликтные ситуации. Следовательно, все формы социально-коммуникативного опыта заканчиваются рефлексией, потому как младшие школьники умеют отвечать на вопросы: «Что я делал?», «Как я делал?», «Что мне помогало это делать?», «Что мешало?», «Чему я научился?» [6].

Таким образом, нами рассмотрены вопросы о педагогических условиях формирования коммуникативных способностей младших школьников как основы их социальной адаптации, от которых напрямую зависит не только результативность обучения, но и процесс социализации и развития личности младшего школьника в целом. Предложены пути проблемы создания и поэтапного введения на уровне начального образования педагогических условий формирования коммуникативных способностей как основы их социальной адаптации, который рассматривается нами как алгоритмический процесс взаимодействия. Одновременно уточнено, что педагогические условия формирования коммуникативных способностей младших школьников как основы их социальной адаптации имеют тесную взаимосвязь и напрямую зависят внешних и от внутренних факторов, которые реализуются через три группы педагогических условий: организационно-педагогические, психолого-педагогические и дидактические условия. В связи, предлагаем опираться на педагогические условия формирования коммуникативных способностей младших школьников как на основу их социальной адаптации, при внесении корректив в программно-методическое обеспечение учебного процесса и уточнений ее организации в общеобразовательной школе [7].

Работа над внедрением и реализацией кратко представленной Модели формирования коммуникативных способностей младших школьников как основы их социальной адаптации продолжается.

Список использованной литературы:

- 1 Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект Пресс, 2014. – 363 с.
- 2 Буторина О.В. Формирование универсальных учебных действий у детей с ограниченными возможностями здоровья // Научно-методический журнал «Начальная школа» №7. – М.: ООО Издательство «Начальная школа и образование», 2016. – С.74-76. <https://nshkola.ru/storage/archive/1468231165-2073936648.pdf>
- 3 Виноградова Н.Ф. Формирование у младших школьников универсальных учебных действий // ЖУРНАЛ Начальное образование. Т.4, №2. – М.: Издательство: Общество с ограниченной ответственностью «Научно-издательский центр ИНФРА-М», 2016 – С.3-5. <https://elibrary.ru/item.asp?id=26499047>
- 4 Рябова Н.В., Терлецкая О.В. Опыт формирования коммуникативных универсальных учебных действий младших школьников // Вестник Мининского университета. 2018. – Т.6. – №2(23). <https://cyberleninka.ru/article/v/opyt-formirovaniya-kommunikativnyh-universalnyh-uchebnyh-deystviy-mladshih-shkolnikov>
- 5 Валявский А.С. Как понять ребенка. – СПб.: Диля, 2011. – 752 с.
- 6 Куламбаева К.К., Эли Р.Ө., Суровицкая Ю.Ю. Обновление содержания образования – успешное обучение школьников // Монография «Инновационные процессы в науке и образовании» Раздел 18 «Обновление содержания образования - успешное обучение школьников – Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение». – 2018. – 304 с. – С.148-155.
- 7 Суровицкая Ю.Ю., Куламбаева К.К., Садыкова А.К. Формирование универсальных учебных действий у детей младшего школьного возраста как залог успешного школьного обучения // Хабаршы Вестник Bulletin. КАЗНПУ им. Абая Серия «Педагогические науки» №4(60). – Алматы: Изд-во «Ұлағат», 2018. – 354 с. – С.333-338.

С.С. Чункенова¹, Қ.Т. Ыбыраимжанов²

¹«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 3-курс PhD докторанты

²п.ғ.д., профессор

І.Жансүгіров атындағы ЖМУ

БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІН КӘСІБИ ІС-ӘРЕКЕТКЕ ДАЙЫНДАУДА ТҰЛҒАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Білім беруді дамытудың қазіргі кезеңінде педагогтердің кәсіби маңызды тұлғалық қасиеттерін дамыту мәселесі өзекті болып отыр. Бұл мақалада мұғалімнің тұлғалық қасиеттері, мұғалім тұлғасына қойылатын міндеттер және де педагогтың кәсіби өсуі, педагогикалық кадрлардың біліктілік деңгейіне қойылатын талаптары қарастырылады. Жалпы білім беретін мекемелердің іс – әрекетінің сәттілігі, ең алдымен, мұғалімге байланысты. Оның жеке тұлғалық қасиеттері, педагогикалық білігі, адамгершілік және ақыл-ой парасаты, педагогикалық мәселелерді шешуде шығармашылық ізденістерге бой алдыруы, есеюі, өнегелілігі, денсаулығы мен рухани байлығы қоғамның әлеуметтік алғышарты болып табылады. Мұғалім дайындау, ең алдымен, әрбір педагог – маманның бойында жеке тұлғаны қалыптастыруды талап етеді. Бұл ұзақ та күрделі үрдіс. Алайда, оның негізі педагогикалық оқу орнында қаланады. Сонымен қатар мақалада отандық және шетелдік ғалымдар еңбектерінде көрініс тапқан пікірлері айтылып, талданады.

Түйін сөздер: кәсіби дайындық, тұлға, мұғалімнің тұлғалық қасиеттері, кәсіби іс-әрекет.

Чункенова С.¹, Ыбыраимжанов Қ.Т.²

¹докторант 3 курса специальности «Педагогика и методика начального обучения»

²д.п.н., профессор

Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ПРИ ПОДГОТОВКЕ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

На современном этапе развития образования актуальным остается вопрос развития профессионально важных личностных качеств педагогов. В данной статье рассматриваются личностные качества учителя, задачи предъявляемые к личности учителя, а также профессиональный рост педагога, требования к уровню квалификации педагогических кадров. Успех деятельности общеобразовательных учреждений зависит прежде всего от учителя. Социально предпосылкой общества являются его личностные качества, педагогические знания, нравственный и умственный интеллект, творческий поиск в решении педагогических проблем, развитие, нравственность, здоровье и духовное богатство. Подготовка учителя требует, прежде всего, формирования личности у каждого педагога-специалиста. Это долгий и сложный процесс. Однако его основа заложена в педагогическом учебном заведении. В статье освещаются и анализируются мнения отечественных и зарубежных ученых.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, личность, личностные качества учителя, профессиональная деятельность.

S.Chunkunova¹, K.Ybyraimzhanov²

¹PhD student of the 3rd year

²doctor of pedagogical Sciences, Professor

Zhetysu state university named after I.Zhansugurov

FEATURES OF FORMATION OF PERSONAL QUALITIES OF THE TEACHER OF PRIMARY CLASSES AT PREPARATION FOR PROFESSIONAL ACTIVITY

Abstract

At the present stage of development of education the question of development of professionally important personal qualities of teachers remains actual. This article discusses the personal qualities of the teacher, objectives for individual teachers, professional growth of the teacher, the requirements to the level of training of teachers. The success of educational institutions depends primarily on the teacher. The social prerequisite of society is its personal qualities, pedagogical knowledge, moral and mental intelligence, creative search in solving pedagogical problems, development, morality, health and spiritual wealth. Teacher training requires, first of all, the formation of the personality of each teacher-specialist. It's a long and complicated process. However, its Foundation is laid in a pedagogical educational institution. The article highlights and analyzes the opinions of domestic and foreign scientists.

Keywords: professional training, personality, personal qualities of the teacher, professional activity.

Қазіргі білім берудің негізгі мақсаты – тек білім, білік дағдыларды қалыптастыру емес, сонымен қатар жеке тұлғаның әлеуметтік құнды іс-әрекетке қатысуы үшін оның өзіне және қоғамға қажетті қабілеттерін дамыту. Осы тұрғыдан ойды өрбітетін болсақ, білім беруде тек білімді меңгерту, білік пен дағдыларды қалыптастыру жеткіліксіз. Керісінше білім, білік, дағдылар арқылы жеке тұлғаның үйлесімді түрде эмоционалды, ақыл-ой, адамгершілік, рухани-құндылық, еріктік, дене жағынан толыққанды дамуы маңызды. Білім беру барысында адам мәдени құндылықтарды, ғылыми білімдерді меңгереді. Соның нәтижесінде экономиканың, саясаттың, ғылымның, мәдениеттің, өнердің дамуына зор үлесін қоса алады.

Шын мәнісінде еліміздің әлеуметтік, мәдени, саяси, психологиялық жай-күйі халықтың білім жүйесінен, оның деңгейінен, ағартушылық іс-әрекетінен анық аңғарылады. Осы орайда, жазушы Ә.Кекілбаевтың «Уақыттың жалғыз өлшемі бар ол-адам ғұмыры. Адам ғұмырының жалғыз өлшемі бар, ол – арттағы халықтың қамы үшін бітіретін іс» -деген сөзін еске алсақ [1, 25 б.], осындай үлкен іс атқарар бір сала – мектеп және оның мұғалімі. Педагогикалық іс-өте нәзік, қасиетті іс. Ол мұғалімнен сезімталдықты, балаға деген сүйіспеншілікті, бала жанын бірден танитын қырағылықты талап етеді. Бүгінгі мектептің басты міндеті-өзіндік ой, көзқарасын ашық айта алатын, өмірге бейім тұлға қалыптастыру болса, оған мұғалімнің шәкіртіне деген сүйіспеншілігі, оны тұлға ретінде бағалауы баланың адамдық қасиеттерінің дамуына басты кепіл бола алады.

Ал білім жүйесіндегі белгілі бір мақсатқа қол жеткізу үшін білім беру ұйымдарынан мұғалімнің жеке тұлғасын дамыту талап етіледі. Біліктілігі жоғары, белсенді, ынталы, жігерлі шығармашыл тұлға қалыптастыру туралы сөз қозғағанда, мұғалімнің жеке тұлға ретінде қосар үлесін көрсетпей, бұл жағдайды елестету мүмкін емес. Біз тұлғаны тұлға қалыптастырады, мінез мінезбен тәрбиеленеді деген қағидамен толық келісеміз. Бұл орайда А.Дистервегтің... өзінде жоқты ешкім ешкімге бере алмайтыны сияқты, алдымен өзі жан-жақты қалыптасып, тәрбиелі және білімді болмай тұрып басқаларды тәрбиелеп, жетілдіру мүмкін емес» деген пікірін еске түсіру орынды [2, 34 б.].

Сондай-ақ белгілі орыс жазушысы В.А. Титов барлық педагогтарға тән негізгі тұлғалық қасиеттерді бөліп көрсетті. Бірінші - бұл бастауыш мектеп мұғалімінің кәсіпқойлығы. Кәсібилік өзін-өзі оқытуды ғана емес, оқыту бағыттарының қаншалықты екенін, тек тәрбие емес, тәрбиелеу процестерін басқаруды да анықтайды. Педагогикалық шеберліктің өзегі - адам тұлғасының қалыптасуын қамтамасыз ететін барлық процестерді басқару болып табылады.

Екінші қасиеті - эмпатия. Бұл адамдардың жан күйзелісіне сезімдердің көмегімен ену, әсер ету. Нағыз мұғалім осы сапаға ие болуы керек, ол балалардың күйзелісіне ортақ болып, олардың көңіл-күйін сезіне білуі керек, балаларды да осы қасиетке үйретуі тиіс. Бұл адамдарды бір-бірімен

жақындастыратын қасиет және олардың өзара қарым-қатынасы да сенімді бола түседі. Бастауыш сынып мұғалімі бойындағы эмпатия педагогтың қайырымдылығымен, оның сезімталдығы мен мейірімділігімен, сондай-ақ қамқорлығымен көрінеді.

Үшінші қасиет – педагогикалық такт, ол тиісті әдептілік шеңберінде мұғалімнің өзін лайықты түрде ұстауымен көрінеді. Педагог өз бойында мейірімділік қарым-қатынасты, сондай-ақ оқушыларға деген қаттылықты, қатаңдықты, сенім мен бақылауды үйлестіруі тиіс. Егер педагог әдептілікті сақтаса, сол арқылы ол өзінің шеберлігі мен кәсібилігін көрсете алады.

Бесінші қасиеті - педагогтың оптимизмі. Әр педагог өзінің оқушысының әлеуетін көре білуі, оның күш-жігеріне және оқытудың нәтижесіне сенуі тиіс.

Педагог тұлғасының жетінші қасиеті - педагогикалық рефлексия. Бұл өзін-өзі талдау және өзінің жұмысының нәтижелерін бағалау. Әрбір педагог өз жұмысын бағалай білуі, табыстарын, сондай-ақ сәтсіздіктерін саралай алуы керек деп есептейді. Сонымен қатар В.А. Титовтың пікірінше, оқытушының жарамсыз болып табылуына бірнеше себептер бар. Бірінші кезекте бұл тұлғаның жоғарыда келтірілген қасиеттерінің болмауы немесе олардың деформациялануы. Екіншіден, бұл өз жұмысына немқұрайлы және салақ қарау. Осы себептерді ол ең маңыздылары деп санайды.

Қазіргі заманғы білім берудің мақсаты - төмендегідей сипаттамаларға ие болатын мұғалімдердің түрін дамыту болып табылады:

- жоғары әлеуметтік мобильділік және белсенділік;
- жоғары азаматтық және патриоттық жауапкершілік;
- өз жұмысына, оқушыларға деген сүйіспеншілік;
- зиялылық және оқытушының жоғары рухани-адамгершілік мәдениеті;
- оқытушының жоғары кәсібилігі, сондай-ақ оқытудың инновациялық стилі;
- үнемі өзін-өзі дамытуға және өзін жетілдіру бойынша жұмыс істеуге дайындығы [3, 78 б.].

И.П. Подласыйдың пікірінше, мұғалім қарапайымдылықтың, еңбекқорлықтың және өнегеліктің, үнсіздік өнері мен ауызекі сөйлеу өнерінің эталоны болуға, өз оқушыларына үлгі көрсетуге тиіс. Ол педагог тұлғасына қойылатын маңызды талап – оның кәсіби қабілеттері деп санайды. Оларды И.П. Подласый 5 топқа бөледі.

- Рецептивті қабілеттер. Педагогтың оқушылардың ішкі әлеміне ену. Олардың эмоциялық және психикалық жай-күйіне қамқорлық жасай білуінен көрінеді.

- Дидактикалық қабілеттер. Оқушылар үшін қолжетімді, көрнекі және балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес қажетті ақпаратты дұрыс таңдау және іріктеу қабілеті.

- Коммуникативтік қабілеттер. Оқушылармен және олардың ата-аналарымен қарым-қатынас жасай білу.

- Суггестивті қабілеттер. Бұл оқушыларға эмоционалды әсер ету қабілеті.

- Зерттеу және ғылыми-танымдық қабілеттер. Педагогтың жаңа ғылыми білімді меңгеруі, педагогика, психология және әр түрлі әдістемелер саласында зерттеу қызметін жүргізе білуі арқылы көрінеді [4, 49 б.].

Педагогтың жұмысының негізгісі болып табылатын және оның педагогикалық қызметке дайындығын анықтайтын жетекші қасиеттерінің бірі кәсіби-құндылықтық бағдарлану болып табылады. Олар мұғалімнің педагогикалық мамандыққа, өз оқушыларының тұлғасына және өзіне деген таңдамалы қатынастары және тұлғаның рухани қарым-қатынасы негізінде қалыптасатын, оның қызметінің барлық салаларында кәсіби маңызды болып табылатын қатынастары ретінде сипатталады. Мұғалім көрнекі үлгі, мінез-құлық эталоны болып табылады. Ол балалар үшін идеал болып саналады және оның талаптары - "заң". Баланың ата-анасы, достары немесе туыстары не айтатынына қарамастан, ең бастысы мұғалімнің сөзі болып табылады.

Педагог қоғамда белгілі бір функцияларды орындайды. Сонымен қатар, мұғалім оқу процесінің ең басты төрешісі. Демек, қоғам мұғалімге, оның жеке тұлғасына белгілі бір жоғары талаптар қояды. Мұғалім барлық кәсіби және адамдық қасиеттерге ие болған кезде ғана кәсіби дайындалған болып саналады. Бір жағынан - психологиялық және физикалық дайындықты, ал екінші жағынан - педагогтың ғылыми-теориялық және практикалық дайындығын атап өтуге болады. Мұғалімнің кәсіби қасиеттерін талдай отырып, педагогикалық шеберлік пен педагогикалық өнер сияқты маңызды қасиеттерді атап өтпеуге болмайды.

Қазіргі таңда кәсіби-педагогикалық іс-әрекет жеке тұлғаның дамуына жағдай жасайтын және жас ұрпақ бойына адамзат мәдениеті мен тәжірибесін менгеруді, сондай-ақ жеке тұлғаның белгілі бір қоғамда қандай да бір әлеуметтік рөлдерді орындауға дайын болуын қамтамасыз ететін әлеуметтік қызмет түрі ретінде жүзеге асырылады.

Мұғалім мамандығының пайда болуы теория заңы бойынша дами бастаған құнды теориялық білімді ұғынуға игі әсер етті. Олардың екі аспектісін бөліп көрсетуге болады: белгілі бір мақсатқа жете білуге жеке тұлғаны тәрбиелеу, екінші оқытудың заңдылықтарын түсінуге қамтамасыз ететін білім және мұғалімнің лайықты жеке тұлғасын қалай жасау керектігі турлы білім. Мұғалімнің қалай дайындалатыны және қалай жұмыс істейтіні арасындағы сабақтастықтың маңызды мәселесі шығады [5, 20 б.].

Сурет-1. Еңбек қызметінде мұғалімнің жеке тұлғасының қалыптасуы және одан әрі дамуы процесінің байланыстары

Айтылып отырған жүйелердің өзара байланысын, олардың дәреже сатысы мен арасындағы сабақтастық шарттарын табу өте маңызды. Педагогикалық мамандық мынадай негізгі мақсаттарды жүзеге асырады: білім алушылардың жеке тұлғасының қалыптасуы мен қайта өзгеруі және жеке тұлғаның даму процесін басқару.

Жеке тұлғаның ең маңызды белгілері – оның саналылығы, жауапкершілігі, бостандығы қадір – қасиеті, даралығы. Жеке тұлғаның маңыздылығы оның қасиеттері мен іс - рекеттерінде қоғамдық процестің тенденцияларының, әлеуметтік белгілер мен қасиеттердің айқын және спетцификалық көрініс табуы арқылы, оның іс-әрекетіндегі шығармашылық қасиетінің деңгейі арқылы анықталады.

Жаңа қоғам кеңістігінде жас ұрпаққа жаңаша білім беру жолында түбегейлі өзгерістер жүріп жатыр. ХХІ ғасыр ғылым мен білімнің қарыштап дамыған ғасыры деп аталатыны мәлім. Сондықтан қазіргі ұстаз шәкіртіне ғылым негіздерінен мәліметтер беріп қана қоймай, оны дүниежүзілік білім, ақпарат, қатаң бәсеке жағдайында өмір сүріп, жаңа дәуір жаңалықтарымен суарылып отыруға тиісті. Бұл істе нәтижеге қол жеткізу үшін, мұғалім – қоғамдағы болып жатқан тез өзгеріп тұратын әлеуметтік-экономикалық, педагогикалық өзгерістерге тез төселгіш, жаңаша ойлау жүйесін меңгерген, жан-жақты білімдарлығы, тұтас дүниетанымы болуы қажет. Өз пәнінің шеңберінде қалып қойған мұғалім балаға білім, тәрбие берудегі биік мақсаттарға жете алмайтыны анық. Қазақстанның бүгінгі мен ертеңі жас ұрпақтың еншісінде. Ал жас ұрпақты жан-жақты, терең білімді, интеллектуалдық деңгейі жоғары етіп қалыптастырудың бірден-бір жолы – оқушыға білімді терең игертудің тиімді әдіс-тәсілдерін іздестіру, шығармашылыққа жетелеу. Бұл жағдайда мұғалімнің терең біліктілігі қажет.

Түйіндей келе, жеке тұлғаның ерекшелігі дегеніміз – ол оның өзіне тән мінез-құлқындағы, іс-әрекетіндегі, көзқарасындағы ерекшелігімен даралануы. Адамдар тұлға болып, өзіндік жеке бас ерекшелігімен бірден дүниеге келмейді. Әрбір жеке тұлғаны қалыптастыру, тәрбиелеп жетілдіру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қалиев С., Майгаранов Ш., Нысанбаева Г. Оқушылардың тұлғалық қасиеттерін дамытудың педагогикалық негіздері. – Алматы: «Білім» 2001. – 25 б.
- 2 Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. – М., 1992. – С.34.
- 3 Педагогика. Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластенина. – М.: Издательский центр "Академия", 2002. – С.78.
- 4 Подласый И.П. Педагогика: 100 вопросов-100 ответов: учеб. пособие для вузов. – М.: ВЛАДОС-пресс, 2004. – С.49.
- 5 Табылды Ә. Ұстаз тәлімі. – №2. – Алматы: «Білім», 2006. – 20 б.

УДК: 373.29
МРНТИ 14.23.09

А.Е. Тусупова¹

*¹Абай атындағы Қаз ҰПУ, Педагогика және психология институтының докторанты,
Алматы қ., Қазақстан*

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ЖАҒДАЙЫНДА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ІСКЕ АСЫРУ

Аңдатпа

Мақалада білім беру ұйымында ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды оқыту үшін арнайы жағдайлар жасау қажеттілігімен байланысты инклюзивті білім беруді іске асыру қарастырылады. Мақалада сипатталған проблемаларды шешу үшін инклюзивті білім беруді жан-жақты дамыту ұсынылды. Инклюзивті білім беру жүйесі мектепке дейінгі, орта, кәсіптік және жоғары білім беретін оқу орындарын қамтиды. Оның мақсаты мүмкіндігі шектеулі адамдарды оқыту мен кәсіби даярлауда кедергісіз орта құру болып табылады.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, мектепке дейінгі ұйымдар, даму, шарттар, асыру.

Тусупова А.Е.¹

*¹докторант Института Педагогики и психологии КазНПУ им. Абая
г. Алматы, Казахстан*

РЕАЛИЗАЦИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация

Инклюзивное образование является одним из процессов трансформации системы образования, ориентированным на формирование условий доступности качественного образования для всех. В основу инклюзивного образования положена идеология, которая исключает любую дискриминацию детей, которая обеспечивает равное отношение ко всем людям, но создает особые условия для детей, имеющих особые потребности. Система инклюзивного образования включает в себя учебные заведения дошкольного, среднего, профессионального и высшего образования. Ее целью является создание безбарьерной среды в обучении и профессиональной подготовке людей с ограниченными возможностями.

В статье рассматривается реализация инклюзивного образования, связанная с необходимостью создания в образовательной организации специальных условий для обучения детей с особыми образовательными потребностями. Для решения описанных в статье проблем предложено всестороннее развитие инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дошкольные организации, развитие, условия, реализация.

А.Е. Tussupova¹

*¹doctoral student the Institute of Pedagogy and Psychology at Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan*

IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE CONDITIONS OF PRESCHOOL ORGANIZATION

Abstract

Inclusive education is one of the processes of transformation of the education system, focused on the formation of conditions for the availability of quality education for all. Inclusive education is based on an ideology that excludes any discrimination against children, which ensures equal treatment for all people, but creates special conditions for children with special needs. The system of inclusive education includes educational institutions of preschool, secondary, vocational and higher education. Its goal is to create a barrier-free environment in the education and training of people with disabilities.

The article deals with the implementation of inclusive education associated with the need to create special conditions in the educational organization for teaching children with special educational needs. Comprehensive development of inclusive education is proposed to solve the problems described in the article

Keywords: inclusive education, preschool organizations, development, conditions, implementation.

В соответствии с законом «Об образовании» одним из первых принципов государственной политики в области образования является равенство прав всех на получение качественного образования, в том числе и лиц с ограниченными возможностями. Права детей с ограниченными возможностями на получение равных прав к качественному образованию закреплены законодательством Республики Казахстан [1].

На сегодняшний день, дети с ограниченными возможностями в развитии и с особыми образовательными потребностями могут получить образование не только в специальных закрытых интернатах, но и ходить в обычные детские сады и посещать общеобразовательные школы. Такое специальное образование как часть общей системы образования и носит название – инклюзивное образование. В системе образования Республики Казахстан инклюзивное образование детей - инвалидов есть относительно новое явление. Актуальность проблемы на данный период времени требует к себе пристального внимания в связи с тем, что количество детей с врожденными и приобретенными пороками развития с каждым годом неумолимо растет.

Главный импульс инклюзивному образованию был дан в 1994 году на Всемирной конференции по образованию детей с ограниченными возможностями, проходившей в Саламанке. Рекомендации Конференции основывались на принципе инклюзивного образования: «Образовательные организации должны отвечать потребностям всех детей, независимо от их материальных, интеллектуальных, социальных, эмоциональных или иных условий, они должны охватывать как детей – инвалидов, так и одаренных детей, беспризорных и работающих, детей из отдаленных районов и детей кочевников, детей, относящихся к языковым, этническим или культурным меньшинствам, а также детей из других находящихся в неблагоприятном положении или маргинальных групп населения».

Такая перспектива открылась и перед Республикой Казахстан, которая после провозглашения государственной независимости и суверенитета выбрала путь демократизации страны со всеми политическими, экономическими, социальными и культурными изменениями, вызванными процессом реформирования общества.

Современные научные исследования в области работы с детьми, имеющими ограниченные возможности здоровья, способствовали такому нововведению как инклюзивное образование. Инклюзивное образование в Республике Казахстан находится в стадии формирования, поэтому для нашей страны задача налаживания системы инклюзивного образования требует решения на государственном уровне. Именно инклюзивное образование обеспечит детям с ограниченными возможностями, наравне с их здоровыми сверстниками, равные возможности получения развития, необходимого для максимальной адаптации и полноценной интеграции в общество. Для Казахстана инклюзивное образование является педагогической инновацией. Любая инновация проходит несколько этапов и на данный момент это этап внедрения, который, с одной стороны, характеризуется стихийностью, а с другой, попытками с научной точки зрения оценить условия готовности к принятию того нового, что несет любое нововведение. Государство ставит задачи ранней диагностики отклонений в развитии у детей и ранней коррекции этих отклонений за счет компенсаторных функций организма. Система образования, в свою очередь должна по мере возможности включить данную категорию детей в процесс обучения в массовых детских садах, общеобразовательных школах, профессиональных лицеях и высших учебных заведениях.

Инклюзивное образование (фр. *inclusif*-включающий в себя, лат. *include*-закрываю, включаю) – процесс развития общего образования, который подразумевает доступность образования для всех, в плане приспособления к различным нуждам всех детей, что обеспечивает доступ к образованию для детей с особыми потребностями.

«Инклюзивное» образование – это признание ценности различий всех детей и их способности к обучению, которое ведётся тем способом, который наиболее подходит этому ребёнку. Это гибкая система, где учитывают потребности всех детей, не только с проблемами развития, но и разных этнических групп, пола, возраста, принадлежности к той или иной социальной группе [2]. Система обучения подстраивается под ребёнка, а не ребёнок под систему. Преимущества получают все дети, а не какие-то особые группы, часто используются новые подходы к обучению, применяются вариа-

тивные образовательные формы и методы обучения и воспитания, дети с особенностями могут находиться в группе полное время или частично, обучаясь с поддержкой и по индивидуальному учебному плану.

Подготовка кадров для инклюзивного образования является одним из условий реализации самой инклюзии. На настоящий момент решение этого вопроса оказывается наименее обеспеченным как организационно, так и методически.

Можно отметить и практическое отсутствие учебно-методических и дидактических средств, позволяющих реализовать разное уровневое обучение детей инклюзивных групп. Педагог оказывается безоружным, не имеющим в своем арсенале методических и дидактических разработок, педагогических технологий, соответствующих задачам инклюзивного обучения. Трудностью на пути принятия решения о разворачивании инклюзивной практики в дошкольной организации, является психологическая неготовность педагогического состава к принятию человека с ограниченными возможностями здоровья. Речь идет о необходимости воспитания толерантного отношения к детям с особыми образовательными потребностями, а также знакомство с основными ценностями, целями и методиками организации инклюзивной практики и согласие с ними.

В тоже время сам процесс включения детей с ограниченными возможностями в образовании оказывается очень сложным, как в своей организационной составляющей так в содержательной компоненте. Поэтому необходимо создание адекватных моделей и конкретных технологий психолого-педагогического сопровождения инклюзивных процессов в образовании, которые позволят сделать этот процесс максимально адаптивным и пластичным.

При учете разнообразия индивидуальных особенностей детей особенно остро встает проблема общения между детьми, «выстраивание» отношений внутри группы. Организация совместной жизнедеятельности детей в инклюзивной группе учитывает возможности и потребности в развитии всех детей группы и решает задачи социального взаимодействия детей на гуманистической основ.

Основное, что пронизывает всю жизнь инклюзивной группы - это позитивная атмосфера принятия и поддержки. При совместном воспитании с учетом индивидуальных особенностей дети получают опыт согласования своих интересов с интересами других.

Проблема совместного обучения и воспитания детей достаточно сложная и требующая как изучения, так и специальной подготовки педагогических кадров. Интегрированное обучение требует от педагогов иного уровня подготовки к решению вопросов индивидуального и дифференцированного подхода в коррекционно-образовательном процессе, проектированию индивидуальных коррекционных программ, высокого профессионализма, и творчества, опыта и мастерства.

В образовательных учреждениях с инклюзивной системой образования могут учиться дети с задержкой психического развития, с умеренной умственной отсталостью, с легкой умственной отсталостью, с минимальной мозговой дисфункцией, со специфическими расстройствами арифметических навыков, с тяжелыми соматическими нарушениями, с нарушениями опорно-двигательного аппарата, с нарушениями речи. Еще Л.С. Выготский писал о том, что нежелательно замыкать ребенка с недостатком в развитии в среде, где все приспособлено к его дефекту, все фиксирует его внимание на своем недостатке и не вводит его в настоящую жизнь. Взаимодействие детей с разными возможностями здоровья может включать в себя следующие компоненты:

– воздействие окружающих из числа здоровых детей на личность ребенка с отклонениями, в результате чего последний приобретает жизненный опыт, межличностное вербально-невербальное общение, преодолевает замкнутость, расширяет знания об окружающем мире;

– активное участие в данном процессе самого ребенка с ограниченными возможностями, в результате чего у него повышается собственная самооценка, стимулируется мотивационно-эмоциональная сфера;

– преобразование окружения из числа здоровых детей, в результате чего у них формируется опыт толерантности, взаимной поддержки, эмпатии.

Инклюзивное образование в Казахстане важнейшими приоритетами перед собой ставит следующие задачи:

– вовлечь детей с ограниченными возможностями и специальными потребностями в образовательный процесс;

– создать активно-поведенческую установку у детей-инвалидов на уверенное позиционирование себя в современном обществе;

– уметь превращать свои недостатки в достоинства;

– изменить отношение современного общества к людям с ограниченными возможностями [3].

Исследования, которые проводились как в странах ближнего Зарубежья, так и в нашей стране, показали, что родители имеют желание отдать детей в систему общего образования, но с понимаем, относятся к тому, что условия для обучения детей с особыми потребностями созданы только в системе специального образования. Но инклюзивная политика – это правовая политика, проводимая государством, которое создает условия для того, чтобы родители имели право выбора школы для своего ребенка. Инклюзивное образование развивает методологию, которая направлена на детей и признает, что все дети индивидуальны в своем развитии и имеют различные потребности в обучении. Благодаря внедрению инклюзивного образования решаются основные проблемы преподавания и обучения детей с особыми потребностями. Процесс образования станет более гибким как для преподавателя, так и для ребенка, в котором будут учитываться его индивидуальные особенности [4].

По государственной программе с 2011 года более 6 тысяч детей-инвалидов, обучающиеся на дому за счет государственного бюджета были обеспечены компьютерной техникой и оборудованием. Для детей приобретаются специальные клавиатуры и манипуляторы, с нарушением опорно-двигательного аппарата индивидуальные средства передвижения, звукоусиливающая система с микрофоном, для детей с нарушением слуха слуховые аппараты, тифлотехнические средства. Для обеспечения доступа к обучению важны средства информационного обеспечения, в том числе читающие машины и увеличивающие устройства, принтеры и Брайлевские дисплеи, электронные лупы, мобильные устройства увеличения экрана с речью и др. Детям с ограниченными возможностями доступ к образованию обеспечивается системой электронного обучения, а также система дистанционного образования. Уважения прав и свобод каждого отдельного человека, обеспечения необходимых гарантий безопасности, свободы и равноправия есть основная задача современности [5].

Создание условий для непрерывности оказания образовательных услуг для лиц с ограниченными возможностями на протяжении всей жизни.

В завершении хотелось сказать, доказано опытом развитых стран, что организованные полноценные инклюзивные группы могут и должны существовать и главным приоритетным направлением здесь должно стать создание оптимальных условий их существования. Вместе с тем мотивировать взрослых людей, для успешного осуществления этой гуманистической идеи. Целью, которого является формирование у детей нравственных качеств путем внедрения данного аспекта в систему образования [6].

Перед современным обществом стоит важнейшая задача вовлечь своих сограждан, которые имеют ограниченные возможности и особенности физического развития в социальную жизнь, помочь в адаптации и социализации и развитии в общественной жизни.

Список использованной литературы:

- 1 Закон РК «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.07.2018 г.).*
- 2 Митчелл Д. Эффективные педагогические технологии специального и инклюзивного образования. Главы из книги / Ред. Н.Борисова. – М.: РООИ «Перспектива», 2011.*
- 3 Назарова Н.М. Теоретические и методологические основы образовательной интеграции // Инклюзивное образование: методология, практика, технологии.*
- 4 Пугачев А.С. Инклюзивное образование // Молодой ученый, 2012. – №10. – С.374-377.*
- 5 Ямбург Е.А. Управление службой сопровождения детей в условиях образовательной организации. – М.: «Бослен», 2015.*
- 6 Даурамбекова А.А., Айдарқұлова А.Ж. Инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын жалпы білім беру ұйымдарындағы ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқытудың ерекшеліктері // Вестник КазНПУ им. Абая «Специальная педагогика» №4(55), 2018. – С.24.*

УДК 373.21
МРНТИ 14.23.09

А.М. Жубандыкова¹, А.А. Каркулова², Р.Шарапиева³

¹профессор м.а.

^{2,3}БМ012400 – Педагогикалық өлшем мамандығының 2 курс магистрі

*Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан*

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативті дағдыларын қалыптастырудың ерекшеліктері жөнінде қарастырылған. Сонымен қатар мектеп жасына дейінгі кезеңдегі балалардың коммуникативті дағдыларын қалыптастырудың негізгі мәселелері талқыланған. «Қарым-қатынас», «коммуникативті дағды», «коммуникативті біліктілік», «коммуникативті құзыреттілік» ұғымдарына түсініктемелер берілген. Мектеп жасына дейінгі балалардың жас кезеңдеріне байланысты құрдас-тарымен қарым-қатынас жасау мәселелері де сөз болған. Құрдас-тарымен әңгімелесу балалардың жеке тұлғасының дамуына ықпал етеді: өзін көрсете алуы, өзгелерді басқара алуы, түрлі жағдайда қарым-қатынас жасай алуы.

Сонымен қатар коммуникативтік дағдының негізгі құрылымдық компоненттері талданады: 1) қабылдаумен байланысты біліктері; 2) қарым-қатынас барысын бағдарлау білігі; 3) әңгімеге қатысуға байланысты біліктері. Мақаланың қорытынды бөлімінде мектепке дейінгі сәби шақ кезеңінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруға ықпал ететін коммуникативтік біліктерді дамытудың әдістері мен тәсілдері зерттеледі. Бұл материалға мектепке дейінгі ұйым педагогтарына қызығушылық танытуы мүмкін. Талдау негізінде автор балалардың коммуникативтік дағдыларының дамуы бірлескен қызметті қамтитын негізгі білім беру процесін ұйымдастыру барысында жүзеге асырумен қамтамасыз етілетіндігі туралы қорытындыға келеді.

Түйін сөздер: қарым-қатынас, коммуникативтік іс-әрекет, коммуникативті құзыреттілік, коммуникативті дағды, мектеп жасына дейінгі балалар.

Жубандыкова А.М.¹, Каркулова А.А.², Шарапиева Р.³

¹к.п.н., ассоц.профессор

^{2,3}магистр 2 курс по специальности БМ012400 – «Педагогические измерения»

*Казахский государственный женский педагогический университет
г. Алматы, Казахстан*

ОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье раскрываются особенности коммуникативного развития детей дошкольного возраста. Анализируются основные проблемы, связанные с формированием коммуникативной компетентности в период дошкольного детства. Раскрываются основные положения, связанные с такими понятиями как «общение», «коммуникативная деятельность», «коммуникативные умения», «коммуникативная компетентность». Отдельно рассматривается вопрос, характеризующий возрастные этапы становления общения дошкольника со сверстниками. Речь идет о том, что сверстник способствует развитию разных сторон личности ребенка: выражать себя, управлять другими людьми, вступать в разно-

образные отношения. Анализируются основные структурные компоненты коммуникативных умений: 1) умения, связанные с восприятием; 2) умения по ориентации в ситуации общения; 3) умения, связанные с воспроизведением; 4) умения, связанные с участием в разговоре. В заключительной части статьи исследуются методы и приемы развития коммуникативных умений, способствующие формированию коммуникативной компетентности в период дошкольного детства. Данные материалы могут представлять интерес для педагогов дошкольных учреждений. На базе анализа автор приходит к выводу о том, коммуникативное развитие обеспечивается осуществлением образовательного процесса в двух основных организационных моделях, включающих совместную деятельность взрослого и детей, а также самостоятельную деятельность дошкольников.

Ключевые слова: общение, коммуникативная деятельность, коммуникативная компетенция, коммуникативные умения, дети дошкольного возраста.

A.Zhubandykova¹, A.A. Karakulova², R.Sharapieva³

¹PhD., Associate Professor

^{2,3}master 2 course in the specialty 6M012400 – "Pedagogical measurements"

*Kazakh state women's pedagogical University
Almaty, Kazakhstan*

FEATURES OF FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCES OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract

The article describes the main peculiarities of communicative development of preschool children. The author analyses the key problems which are connected with the formation of communicative competence in preschool childhood.

The given paper describes the principal ideas connected with such notions as "communication", "communicative activity", "communicative skills" and "communicative competence". The article also deals with age-related stages of development of communicative activity of a pre-school child with other children of the same age.

The point is that peers interaction fosters different personal traits: it helps to learn to express oneself, lead other people, and enter into various kinds of relationships. The author analyses the basic structural components of communicative skills, such as 1) skills connected with perception; 2) skills of understanding communicative situation; 3) skills connected with reproduction; 4) conversation skills. At the end of the article, the author investigates the methods and techniques of communicative skills development, which can foster communicative competence in the period of preschool childhood. The material can be of interest to teachers of pre-school institutions. The author arrives at the conclusion that communicative development is effected by the education process carried out in two organizational models which include joint activity of an adult and children as well as independent activity of pre-school children.

Keywords: communication, communicative activity, communicative competence, communicative skills, pre-school children.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында (2018 жылғы 5 қазан) «Мектепке дейінгі білім беру сапасын түбегейлі жақсарту керек. Ойлау негіздері, ақыл-ой мен шығармашылық қабілеттер, жаңа дағдылар сонау бала кезден қалыптасады. Білім беру ісінде 4К моделіне: креативтілікті, сыни ойлауды, коммуникативтілікті дамытуға және командада жұмыс істей білуге басты назар аударылуда. Бұл салада біліктілік талаптарын, оқыту әдісін, тәрбиешілердің және балабақшадағы басқа да қызметкерлердің еңбегіне ақы төлеу жүйесін қайта қарау қажет» - деп көрсеткен [1, 4]. Осы тұрғыдан алған, зерттеп отырған тақырыбымыз өзекті болып табылады.

Тіл – адамдар арасындағы қарым-қатынас құралының маңызды құралы, өз ойын, сезімін және ұмтылысын көрсету, ойын қалыптастыру құралы. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы [2, 2] (бұдан әрі – Үлгілік бағдарлама) Стандарт талаптарына сәйкес:

- балалардың дене, зияткерлік, коммуникативтік, адамгершілік, эстетикалық дамуына бағытталған білім беру салаларын кіріктіруге бағытталған.

Бүгінгі таңда мектепке дейінгі білім беруді дамытудың негізгі бағыты бала дамуына қажетті кеңістікті жасауға және баланың жеке дамуы үдерісіне кешенді жетекшілік етуге жағдай туғызумен байланысты болып отыр. Баланың өмір сүріп отырған әлеуметтік ортада өзін-өзі тануына, дамуына, сол ортада мәдени түрде коммуникациялық біліктерін қалыптастыруға бағытталған жүйелі жұмыстың алғашқы көшін мектепке дейінгі кезеңде бастау керектігі белгілі. Баланы жан-жақты тәрбиелі, мәдениетті, ертеңгі қоғам талабына сай азамат етіп тәрбиелеу – мемлекет, білім беру мекемелері және отбасы үшін жауапты міндет.

Мектепке дейінгі кезеңде баланың психикалық және тұлғалық қасиеттері дамиды, іс-әрекеттің түрлі де кең спектрін белсенді түрде игере бастайды. Дәл осы шақта баланың өзіндік санасы мен өзінің іс-әрекетіне баға беру қабілеті қалыптасады, алғашқы әлеуметтену кезеңінің есігі ашылып, бала мәдениет әлеміне, жалпы адами құндылықтарға, адамдар әлемімен, заттармен, табиғатпен және өзінің ішкі әлемімен қарапайым қатынастар орнатады. Белгілі бір іс-әрекетке қатыса отырып, мектеп жасына дейінгі бала жас ерекшелігіне сәйкес білімді, біліктер мен дағдыларды игеріп, өз мінезінің ерекшелігін байқатады, психика мен мінез құлқының жеке жақтарын дамытады.

Мектепке дейінгі шақ дамудың бір-бірінен біршама өзгеше кезеңдерін қамтиды. Мектепке дейінгі балалық шақтың әрбір кезеңі психофизиологиялық дамудың өзіне тән ерекшеліктерімен, ал әрбір бала тек өздеріне ғана тән жеке ерекшеліктерімен сипатталады.

Мектеп жасына дейінгі баланы дамытып, қалыптастырудағы ең алғашқы ұстазы ата-анасы болса, балалар бақшасына келген соң отбасылық тәрбие негізін ары қарай дамытушы тәрбиеші-педагог болады. Өзінің қарамағындағы тәрбиеленушілері үшін қолайлы әлеуметтік ортаны жасай отырып, баланың психикалық дамуына жағымды әсер беретін, қатынас үдерісін басқарып, бақылаушы болатын тек тәрбиеші ғана. Тәрбие үдерісіндегі тәрбиешінің рөлі Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында [3, 47 б.] және бүгінгі күнгі оқыту мен тәрбиелеудің жаңа технологияларында аса ерекше ескертілген. Бұл мәселе төңірегінде В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, П.И. Пидкасистый, В.И. Журавлев, М.Снайдер, Р.Снайдер, С.А. Ажмурат, Қ.М. Нағымжанова және т.б. ғалымдар еңбектенген.

Ұлы педагог А.С. Макаренко «...бала қандай жақсы білім алып, біліктерді игергенімен әлеуметтік және рухани қатынастары дұрыс қалыптаспаған болса, ол тәрбиелілер санатына қосыла алмай қалуы мүмкін» екендігін айтады [4, 124]. Сондықтан ол баланың әлеуметтік мәдениеттілігін басты орынға қоюды аса маңызды деп есептейді.

Адамның әлеуметтік болмысы оның табиғатын мәдени қоршаған ортамен, өзге адамдармен тікелей және жанама байланысқа түсуін қажет етеді. Соған сәйкес ол кез-келген іс-әрекетінде белгілі бір әлеуметтік қатынасқа, қатынастың әйтеуір бір формасына араласатыны белгілі. Қатынастың қоғамдық қатынасты жүзеге асырушы ретіндегі ерекшелігі Л.П. Буюва, М.С. Кветный, Э.В. Соколов зерттеулерінде қарастырылған.

Адамның қоғамдық қатынастарға түсу ерекшелігін коммуникативтік дағдылары мен біліктерінің қалыптасу деңгейі анықтайды. Бұл дағдылар мен біліктердің қоғамдық нормаларға сай жүзеге асуы адам өмірінің белгілі бір кезеңдерінде қалыптасуы тиіс. Ол кезеңнің алғашқы баспалдағы мектепке дейінгі шақ екендігін мектеп жасына дейінгі бала психологиясы мен педагогикасын зерттеуші ғалымдар дәлелдеген.

Тұлға тек іс-әрекеттің әр түрінің жүзеге асуы барысында ғана дамиды. Ол жеке тұлғалық қасиеттердің тәрбие пәні ретінде қалыптасуына тікелей байланысты. Қатынастың қалыптасуы үшін аса қажет, әрі маңызды әрекет тәрбиеші-педагогтың балалардың іс-әрекетін ұйымдастыруда олардың жеке тұлғалық даму қажеттіліктері мен талпынысын ынталандыратындай, санасының (білімін, көзқарасын және сенімін) қалыптасуына ықпал ететін мінез-құлқы мен өзіндік жеке тұлғалық қасиеттерінің алғы шарттарын туғызатын еріктілік сферасын дамытатындай әдіс-тәсілдерді орнымен дұрыс қолдана білуі болып табылады.

Қатынасты біз адамдардың ортақ бір мақсатқа жету барысында әртүрлі ақпараттармен алмасуы негізінде белгілі бір өзара іс-әрекетке түсуі деп түсінеміз. Қатынас – іс-әрекеттің баланың іс-әрекетімен ерекшеленетін жағы. Қатынас өзара іс-әрекетке қатысушылардың бірлескен жұмысының бір аспектісі ғана. Кез-келген іс-әрекеттің белгілі бір құрылымы болады. Оның - элементтері - түрткі беруші қажеттілік, қызығушылық, мақсат, іс-әрекет пәні, іс әрекет пәні мен түрткілердің үйле-сімділігі, өнім немесе нәтиже, іс-әрекеттер мен оны жүзеге асырушы құралдар.

«Қатынас» терминінің дәстүрлі әлеуметтік психологияда нақтылы аналогтарының болмауы және оның «коммуникация» деп аталатын ағылшын терминіне толық пара-пар келе бермейтіндігінде емес, мазмұнының түсіндірме сөздігінде аса маңызды психологиялық іс-әрекет теориясы түрінде берілуі.

Қатынасты зерттеуші ғалымдар оның адамдар арасындағы қоғамдастықты орнатуға, олардың бірлескен іс-әрекетін реттеуге ықпалдық етіп, жеке адамның танымын, сана сезімін оятатын құрал, жеке тұлғаның өзін-өзі анықтау қызметі болып табылатындығын ерекше атап көрсетеді. Қоғамдық және тұлға аралық қатынас адам мен адамның өзара тілдесуі арқылы ашылады. Адамға қатысты жүйені жүзеге асырушы – қатынас. А.Н. Леонтьевтің айтуынша «Қалыпты жағдайдағы адамның қоршаған заттар әлеміне қатынасы қашанда адамдармен, қоғаммен қатынасына негізделеді.

Адамның әлеуметтік болмысы оның табиғатпен, айналасындағы адамдармен мәдени қатынасын қарастыратын тікелей немесе жанама байланысты қажет етеді. Айнала қоршаған әлеммен қатынас жасау адамдар жаратылысындағы аса қажетті шарттардың бірі болып табылады. Өзінің жеке өміріндегі алдыңғы ұрпақтан қалған білім мен тәжірибені игеру үшін адамға өзге адаммен немесе өзге ұрпақ өкілдерімен қатынас жасау қажет. Қатынас кезінде іс-әрекет түрлерімен және нәтижелерімен, сезімдермен, идеялармен алмасу жүзеге асады. Дәл осы қатынас социумды ұйымдастырып, адамның сол арқылы дамуына, өзге адамдардың іс-әрекеті мен мінез-құлқына қарай өзін реттеуіне мүмкіндік туғызады.

Енді қатынас туралы ғалымдардың берген анықтамаларын саралайық.

М.К. Есенғұлова қатынасқа өзіндік анықтамасын бере отырып, «қоғамда мәдениеттің өмір сүруінің қажетті шарты қатынас болып табылады және жеке адамның дамуы үшін басты құралы ретінде жеке қатынастар, өзара қатынастар мен қатынастың коммуникативтік мәдениеті енеді» - дейді [4, 20 б.].

Қазіргі заманғы ғылымда қатынас субъектілердің (әлеуметтік топтың, тұлғалардың) іс-әрекет, хабар, тәжірибе, қабілеттер, біліктер, дағдылар және іс-әрекет нәтижесімен алмасу үдерісінен туындайтын жалпы ортақ өзара байланыс, өзара іс-әрекет ретінде анықталады. Бұл анықтамадан адамның бүкіл өмірлік іс-әрекеті, ең алдымен, қатынас үдерісі арқылы жүзеге асатындығын және оның мәдениет жүйесіндегі орнын айқындамауға болмайтындығын байқауға болады. Сондықтан қатынас мәдениет түрлерін және қоғамдық тәжірибені жеткізу құралы ретінде қызметін атқара отыра, этникааралық және мәдениаралық байланыстарды қамтамасыз етіп, қоғамды ынтымақтастырады және кіріктіреді.

Қатынас мәселесінің осындай әлеуметтік маңыздылығы бүгінгі күнде әртүрлі бағыттағы ғалымдар мен мамандардың назарын аударуда. Қатынасты қоғамдық феномен ретінде зерделеу гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар дайындаған әртүрлі әдіснамалық тәсілдерге сүйенуді қажет етеді. Қатынас үдерісіндегі әлеуметтік әдіс екі аспектіде қаралады: біріншісі - тұлғаның әлеуметтік мәдени құндылықтарды игеруі, екіншісі - әлеуметтік өзара іс-әрекет барысында өзін-өзі танытуы. Осыдан келіп, қатынас адамдар арасындағы қоғамдық тәжірибені, мәдени мұраларды жеткізу және бірлескен іс-әрекетті ұйымдастыру мақсатындағы белгілер жүйесі арқылы берілетін әлеуметтік өзара әрекет екендігі анықталады. Сол себепті де адамның қатынасқа түсуі белгілі бір дайындықты қажет етіп тұрады.

А.А. Леонтьев «Бала дамуының әртүрлі кезеңіндегі қажеттілігі коммуникативтік емес, ең алдымен әлеуметтік-тәжірибелік қажеттіліктерді қанағаттандыруда қолданылатын қатынаспен орайлас келетіндігін айтады. Ондай қажеттіліктер (әлеуметтік-практикалық) бала тұлғасы мен оның айналасындағылармен әлеуметтік өзара қатынастарының арасын жалғастырушы дәнекерлік қызметін атқарады [5, 219 б.].

Біріктіруші құрылымдық компонент - қатынасқа қызығушылық (не үшін?, себебі). Қатынасқа деген қызығушылық үлкен адам мен бала арасындағы туындаған бірлескен іс-әрекетке тәуелді болуы тиіс. Бірлескен іс-әрекеттің барысында ғана үдеріспен шарттас болып келетін адамның қасындағы серіктесімен ой бөлісуге деген қажеттілігі туындайды, яғни іс-әрекет қатынасқа бастапқы ынталандыруды бере отырып, шамалы дәрежеде іс-әрекетке қатысып отырған адамдардың алдағы коммуникативтік қатынастарының мазмұнының анықтайды.

Қатынасқа қызығушылықтың негізгі тобы адамның төмендегідей басты қажеттіліктерімен байланысты болып келеді:

- әсер алу қажеттілігі;
- белсенді іс-әрекет ету қажеттілігі;
- мойындауға, қолдау көрсетуге деген қажеттілік.

Осы қажеттіліктерден келіп, қызығушылықтың негізгі топтары пайда болады:

- танымдық;
- іскерлік;
- тұлғалық.

Балалық шақтың әрбір кезеңінде танымдық, іскерлік және тұлғалық қызығушылықтардың рөлдері өзгеріп отырады: негізгі рөл біресе біреуіне, біресе екіншісіне ауысып өзгереді. Мотивтердің белгілі бір тобының алдыңғы орынға шығуы қатынас мазмұнымен байланысты болып келеді.

Қатынастың құрылымдық бөлімінің бірі ретінде қатынас әрекеті қарастырылады. Қатынас әрекеті – коммуникация бірлігі болып табылады. Қатынас әрекеті аяқталған ойды білдіре отырып екі категорияда байқалады: басқа адаммен белсенді байланысқа түсу немесе басқа адамның сұрағына жауап беру.

Жоғарыда аталған қатынас компоненттерінің ішінде міндет ерекше орынға ие. Қатынас міндеті - қатынас үдерісінде әртүрлі әрекеттерді орындау арқылы жетуге бағытталған мақсат. Қатынас міндеті индивидтің қатынасты сақтап немесе созып, өзгертіп немесе оны тоқтатумен байланысты.

Қатынасқа талдау жасауда оның ең бөлшектенгіштігі - қатынас құралы болып табылады. Ол операциялардың көмегімен әрбір қатынасқа қатысушы адам өзінің іс-әрекетін құрып, өзге адаммен өзара іс-әрекетке түсуге өз үлесін қосады.

Қатынас құралының үш негізгі категорияларын атауға болады:

- экспрессивті-мимикалық (көзқарас, күлімсірей қарау, мимика, дененің мәнерлі қимылы, дауыс мәнерлілігі);
- заттық-әрекеттік (сенсомоторлық және қимыл қозғалыс; қатынас мақсатында қолданылатын; қарсылықты білдіруші қозғалыс, үлкендермен қатынасқа түскісі келмейтіндікті білдіруші қимыл әрекет);
- тілдік (ойды білдіру, сұрақ қою, жауап беру, ілікпе сөздер).

Қатынас құралдарының аталған категориялары өздерінің орналасу ретіне қарай бала дамуында пайда болып, мектепке дейінгі балалық шақтағы қатынас әрекетінің негізгі компоненттерін құрайды.

Қатынастың құрылымдық компоненттерінің соңғысы - қатынас өнімі. Ол өз нәтижесінде қатынасты құрайтын материалдық және рухани сипаттағы білім беру болып табылады. Бұлар қатынастың ортақ деген ең терең қабатын құрайды.

Балалардың негізгі психикалық қызметтерін қалыптастыруда, әртүрлі жас ерекшелік кезеңдерінде олардың эмоционалдық тұрақтылығын, интеллектуалдық және тілдік дамуын қамтамасыз етудегі үлкендермен және құрдастарымен қатынастың шешуші рөл атқаратындығын дәлелдеуші психологиялық, педагогикалық зерттеулер де біз үшін аса қызықты болып табылды (Н.М. Аксарина; М.Г. Елагина; М.И. Лисина; С.Ю. Мищерякова; Л.М. Шипицына).

М.И.Лисинаның жетекшілігімен баланың әлеуметтік байланыс аумағының дамып қалыптасуына зерттеу жүргізілген. Зерттеу барысында баланың құрдастарымен қатынас жасауға деген қажеттілігі балалық шақтың ерте кезеңінде қалыптаса бастайтындығын көрсетті [8, 746]. Мектеп жасына дейінгі шақта бұл қажеттілік негізгі рөлге ие болады. Құрдастарымен өзара іс-әрекет баланың айнала қоршаған ортамен байланыс жасауының екінші бір аумағын құрайды. Аталмыш аумақ балалар үшін өте маңызды болып табылады және балалар оны жақсы қабылдайды. Ойынға серіктес болуды ұсынған анасына баласы «маған үлкен адамның керегі жоқ, менімен бірге ойнайтын бала керек» – деп жауап берген екен.

Балалардың құрдастарына деген өзіндік қажеттіліктері мынадай көрсеткіштер арқылы анықталған:

- басқа балаларға көңіл бөлу;
- олардың әрекеттеріне эмоционалдық сезіммен қарай білу;
- құрдастарының назарын өзіне аударуға талпынысы;
- олардың ашулану, абыржу сияқты әртүрлі қатынастарына сезіммен қарай білу.

Осы аталған көрсеткіштер арқылы бір уақытта балалардың өзін-өзі тануға, басқа балалар арқылы өзін бағалауға деген тілектерін байқауға болады. Аталмыш көрсеткіштер зерттеушілерге балалардың құрдастарымен қатынас жасаудың 4 кезеңін анықтап берді.

Бірінші кезең – баланың құрдастарына деген қажеттілігі өз бетінше байқалмайды. Бұл кезең баланың алғашқы өмір сүру жылын (1жасқа дейін) қамтиды. Балаларда құрдастарымен қатынас жасауға деген қажеттіліктің 2 ғана көрсеткіші байқалады. Олар зейін мен мазасыздықтың (желігу, ашулану, абыржу) үндесуі. Бірінші кезеңдегі балалардың құрдастарымен байланысын қажеттіліктен туған деп айтуға келе бермейді.

Келесі кезең баланың 1 мен 2 жас аралығын қамтиды. Бұл кезеңде бала сәл де болса құрдастарымен қатынасқа түсудің қажеттілігіне тән нышандарды байқата бастайды. Екінші кезеңде құрдастарымен қатынас жасау жалпы қажеттілік иерархиясында үлкен орынға ие.

Үшінші кезең 3-4 жасқа тән. Бұл жастағы балалардың мінез-құлқында бір-бірімен қатынас жасауға қажеттіліктің барлық көрсеткіші де байқалады. Қанша дегенмен балалар үлкендерге қарай бағдарланып, олардың көмегінсіз өзара іс-әрекетке түсіп, өзара келісімге келе алмайды.

Төртінші кезең 4-7 жастағы балалардың жас ерекшелігіне сәйкес келеді. Баланың құрдастарымен қатынасы үлкендермен болатын қатынасына қарағанда белсендірек келеді, бала өзінің тартымдылығымен ұнамды келеді. Құрдастарымен қатынас жасаудың нәтижесінде бала өзінің тәжірибелік біліктерін бағалап, өз білімі туралы алғашқы түсініктерге ие болады. Мектеп жасына дейінгі балалардың құрдастарымен қатынас жасауының үлкендермен қатынасқа түсуіне қарағанда кейбір ерекшеліктерін атауға болады:

- коммуникативтік іс-әрекеттің әртүрлілігі мен кең диапазоны;
- құрдастарымен байланысқа түсудегі ашық, әрі нақты қатынас;
- құрдастарымен өзара қатынасындағы қалыптан тыс, уақыты шектеусіз қатынастар;
- коммуникативтік әрекеттің басымдықтағы қатынастан басымдылығы [94].

Аталған ерекшеліктердің мектепке дейінгі балалардың жасына тән екендігін балалардың қатынасы барысында байқадық, оны жүзеге асыру үшін қажетті педагогикалық жағдаяттар керек.

Мектеп жасына дейінгі балалардың құрдастарымен қатынасын дамытудың үш формасын атауға болады:

- бірінші формасы – құрдастарымен эмоционалды-тәжірибелік қатынас (2-4 жас аралығы). Бұл қатынас туындаған жағдайға сәйкес келеді, ол белгілі бір өзара іс-әрекет жүріп жатқан ортаға және серіктесінің тәжірибелік әрекетіне тәуелді. Қатынастың негізгі құралы – шұғыл – мәнерлі қимыл-қозғалыс;

- екінші формасы – жағдаятты-біліктік (4-6 жас). Бұл кезеңдегі қатынастың басты мазмұны – біліктілікпен бірлескен іс-әрекет (желілі-рөлді ойын). Балалар бұл жерде ортақ іске шоғырланады да, бірлесіп жұмыс істеуге деген қажеттілік туындайды. Бұл осы жастағы балалардың қатынас жасауының ең бастысы болып табылады. Осы кезеңде балалардың құрдастарын бағалап, оларды сыйлауға деген қажеттіліктері анық байқалады. Тілдік қатынас басым, қатынас негізінен жағдаятты болып келеді;

- үшінші форма – жағдайдан тыс біліктілік. Бұл форма көптеген балаларда мектепке дейінгі шақтың аяққы кезеңінде пайда болады (балалардың бәрінде бірдей бола бермейді). Ол екі бағытта дамиды:

- жағдайға тәуелсіз тілдік байланыстың саны артқанда;
- құрдастарының бейнесі неғұрлым тұрақталып, нақтылы бір жағдайға байланысты өзара іс-әрекетке тәуелді болмағанда.

5-6 жастағы бала өзге адамның бейнесін ерекшелеп, олардың өзіне деген қатынасын сезіне бастайды. Мектепке дейінгі ересек жасқа жақындаған баланың өзге балаға деген ерекше қатынасы қалыптаса бастайды. Ол қатынасты тұлғалық деп атауға болады. Баланың құрдасы өзімен салыстырудың пәніне, өзін-өзі бекітудің және өзін тұлға ретінде бағалаудың құралына айналады. Осы салыстыру іштей бағалауға ұласып, неғұрлым терең тұлғааралық қатынастардың жүзеге асу мүмкіндігін туғызады.

Адамгершілік тәрбиесінің құрамдас бөлігінің бірі ретінде балалардың құрдастарымен қатынасы, құрдастарымен бірге ойнауға деген талпыныстары ерте кезден-ақ басталады.

5-6 жастағы балалардың адамгершілік бағытындағы педагогикалық құралдармен қамтамасыз етілген қатынасының белгілі бір формасы ретінде балалардың өзара достық қатынастары қалыптасады. Олардың өзара көмегі және оның тәрбиелік маңызы арнайы педагогикалық жағдайлар арқылы анықталады. Бұдан мектепке дейінгі ұйымдардағы тәрбие және оқыту үдерісі барысында балалардың өзара қатынастарының белгілі нормаларын игертетінін көруге болады. Соған сәйкес балалардың мінез-құлықтары қалыптасып, ол тұлғаның неғұрлым тұрақты қасиеттеріне айналады.

Өзара көмек беру және өзара достық орнату балалардың бір-бірімен қатынасы кезінде пайда болып, байқала бастайды. Ал қатынастың өзі іс-әрекеттің түрі ретінде педагогикалық зерттеулерде қарастырылмаған. Бар зерттеулер қатынастың маңыздылығын, мәнін және ерекшелігін толық ашпайды. Бұдан кейін психологиялық және педагогикалық әдебиеттерге талдау жасай келе, мектеп жасына дейінгі балалардың қатынас мәселесіне психология ғылымында неғұрлым көбірек көңіл бөлінгендігі туралы қорытынды жасауға болады.

Педагогикалық әдебиеттерде педагогтың балалармен өзара қатынасына қойылатын талаптар жеткілікті деңгейде. Педагогикалық ықпалдың нәтижелілігі педагогтың балалармен қатынасының дұрыс жүзеге асуына байланысты болып келетіні белгілі. Бүгінде баламен қатынас жасаудың ізгілік жолдары ұсынылып жатса да, мектепке дейінгі мекемедегі педагог пен балалардың қатынасы шиеленіскен жағдайлардағы мәселелерді шешуге ғана бағыттталып отыр. Егер бала тып-тыныш, өзбетінше бір нәрсемен айналысып отыратын болса, онда оған педагогтардың араласа қоймайтындығы анықталуда. Педагогтың зейіні келіспеушілікті жоюға ғана бағытталады, ал оның не себепті болғандығын анықтауға педагог терең мән бере бермейді. Шиеленіс кезінде педагогтың араласуы тәртіпке шақыру, жазалау (ойыншығын алып қою, ойнауға тыйым салу, басқа топқа ауыстырып жіберумен, қорқыту және т.б.); талап қою («кедергі жасама», «ары тұр», «ұрсықанды қой», «басқа ойыншықты ал»), ескертетін сұрақтар қою («сен неге жаман болып тұрсың», «кім саған рұқсат берді») тәсілдерімен, кейде баланы дөрекі бағалау арқылы («жамансың», сүйкімсіз баласың») жүзеге асып жатады. Талдау барысында педагогикалық үдерістің ізгілік сипатта жүруі сирек кездеседі.

Педагогикалық зерттеулер нәтижесінде педагог пен баланың өзара қатынасының мынадай үлгілері анықталды:

- бала өміріне «араласпаушылық» (көбінесе балаларымен қатынас жасауға уақыты жоқ отбасыларында кездеседі);

- негізгі мақсаттың білім, білік, дағдыларды қалыптастыруға бағыттталуы (педагогтың әрекеті басқарушылардың талаптарын қанағаттандыруға бағытталады);

- баланың психологиялық тұрғыдан қамтамасыз етілгенін сезіну, айналасына сеніммен қарау, жеке дамуына мүмкіндік беретін бағдарлау. Бұл үлгіде педагог баланың қызығушылығын ескере отырып, баланы өзінің серіктесі ретінде қабылдауы тиіс. Бірақ бұл үлгі тәжірибеде сирек кездескенімен, баламен жұмыс істейтін әрбір педагог осы үлгіні қолдануға талпынуы қажет.

Психологиялық және педагогикалық әдебиеттерге талдау мектеп жасына дейінгі ересек балалардың коммуникативтік біліктерін дамытуға қажетті алғы шарттарын топтауға мүмкіндік берді.

Зерттеуші ғалымдар мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік біліктерінің ерекшеліктерін төмендегідей сипаттаған.

Теориялық жағдайды дәлелдейтін коммуникативтік іс-әрекет ерекшеліктері:

1. Баланың үлкендермен және құрдастарымен байланыс құруға деген қызығушылық білігі, оның танымдық және тұлғалық түрлері оянады (М.И. Лисина).

2. Үлкендермен және құрдастарымен қатынас барысында бірізді шұғыл – мимикалық, заттық әрекеттік тілдік құралдар анықталады. Тіл – негізгі құралға айнала бастайды (М.И. Лисина, Т.А. Репина, А.Г. Рузская).

3. Алты жасқа қараған шақта мектеп жасына дейінгі балада жағдайдан тыс байланысқа түсу қабілеті арта түседі (барлық байланыстардың жартысынан көбі – М.И. Лисина, Т.А. Репина, А.Г. Рузская).

4. Бала өзгемен өзін салыстырып қана қарайды. Серіктесіне тіл қатуда сезімталдық танытады. Алты-жеті жасқа қараған шақта қатынастың жағдайдан тыс біліктік түрі қалыптаса бастайды. Балаларды өзара байланысқа түсуге қызықтыратын негізгі бағыт – бірлесіп жұмыс істеуге деген талпыныс (М.И. Лисина, Т.В. Антонова, Т.А. Репина).

Баланың әлеуметтік ортада өз мінез-құлқын еркін басқара білуінің қалыптасу ерекшелігі:

1. Мектепке дейінгі ересек жастағы балаларда айналасындағылармен қатынасқа түсуде қажетті мінез-құлықтың негізі болып табылатын еріктілік үдерісі пайда бола бастайды (Л.И. Божович, А.В. Запорожец, Д.Б. Эльконин).

2. Баланың өзін жалпы бағалауы жоғарылайды, ол еш нәрсеге тәуелділік танытпаушылықпен, тұрақтылыққа қатыстылықпен сипатталады. Дегенмен, мектеп жасына дейінгі ересек балалардың алдын ала болжауы негізінде әділ бағалауға талпынысы байқала бастайды (алдағы орындалатын іс-әрекетті алдын ала бағалау) (Р.Б. Стеркина, В.В. Кучерова, Т.Б. Тагиева).

3. Мектепке дейінгі ересек шақта балалардың қызығушылығында өзін-өзі тексеру қабілеті пайда болып, бала игерген ережелері мен адамгершілік нормалары негізінде өзін-өзі бағалауға ұмтылады (Д.Б. Эльконин, А.Н. Леонтьев, В.А. Горбачева).

4. Мектепке дейінгі ересек шақта бала өзін ұжымдық іс-әрекеттің және ұжымдық өзара қатынастың субъектісі екендігін жетік түсінеді (А.А. Бодалев, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, Т.В. Пуртова).

5. Мектепке дейінгі кезеңнің соңына қарай қатынас емін-еркіндікке ауыса бастайды. Қатынастың мазмұны мен құрылымы саналы түрде қабылданған міндеттерге, ережелерге, талаптарға сай сипаттала бастайды (А.В. Запорожец, Я.З. Неверович, М.Г. Маркова, Е.Е. Кравцова, Т.В. Пуртова, С.Н. Силина).

6. Алты жастағы балалардың тілдік құралдарды саналы қолдануы және оларды таңдау деңгейлерінің жоғарлауы байқалады (В.В. Гербова, Г.М. Лямина).

7. Мектепке дейінгі ересек жаста әлеуметтік эмоциялардың дамуы жүзеге аса бастайды. Баланың маңызды қызығушылыққа бағдарлануының дамуы алдымен еркін қабылданған жоспарлар негізінде жүзеге асса, содан соң қиялда жүзеге асады. Эмоционалдық қиялдың дамуы қиялдан туған іс-әрекеттердің әртүрлі варианттарының айналасындағы адамдар үшін қажетті екенін сезіне отырып, алдын ала жоспарсыз әрекет ету барысында байқалады.

Сонымен, коммуникация дара және қоғамдық жетілген ақпараттар арасындағы делдалдық құрал қызметін атқарады. Оның атқаратын қызметінің басымдықтағы маңыздылығы ақпаратты жеке үдерістен, дараға және көпшілікке әсер ететін әлеуметтік маңызды үдеріске аудару механизмі болып табылады. Бұл механизм адамдардың тілдік әрекетінде қаланған және ол арқылы әлеуметтік шарттас нормалар мен қатынас ережелері жүзеге асады.

Ал «білік» жалпы психология ілімінде «адамның іс-әрекетті орындау тәсілін игеруі» ретінде түсіндіріледі немесе субъектінің алған білімі мен дағдысының қосындысымен қамтамасыз етелетін әрекетті орындау тәсілін игеруі.

Біздер ғылыми-зерттеу жұмысы барысында психологиялық және педагогикалық әдебиеттерге, жүргізілген зерттеу қорытындыларына талдау жасай келе, мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың коммуникативтік біліктерін қалыптастыру жайын былайша түйіндедік:

- біріншіден, қатынас екі немесе одан да көп адамдардың өзара іс-әрекетке түсу үдерісі ретінде қарастырылған;

- екіншіден, мектепке дейінгі ересек жас қатынасты дамытудың, яғни коммуникативтік біліктерді мақсатты түрде қалыптастыруды қамтамасыз етудің тиімді кезеңі болып табылатыны анықталған;

- үшіншіден, мектеп жасына дейінгі ересек жастағы балалар коммуникативтік іс-әрекеттің субъектісі және оның белсенді тасымалдаушысы, сондай-ақ, қатынас барысында мінез-құлқын және тәртібін еркін басқаруға және әділ бағалауға талпынысы балалардың коммуникативтік біліктерін қалыптастыру мүмкіндігін қамтамасыз ететіндігі айқындалған;

- төртіншіден, мектеп жасына дейінгі ересек жастағы балалардың коммуникативтік біліктерін қалыптастыруға ықпал етушілердің үлкендер (тәрбиеші педагогтар мен ата-аналар) және өздерінің құрдастары болатыны тұжырымдалған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы (2018 жылғы 5 қазан) // <http://www.akorda.kz/>

2 Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы. – Астана (ҚР БҒМ 2016 жылғы 22 маусымдағы №391 бұйрығына 1-қосымша).

3 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы // 2011 24 қазан №427-IV Заңы.

4 Есенғұлова М.К. Студенттердің қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруда халықтық педагогика идеяларын пайдаланудың педагогикалық шарттары: Автореферат. – Түркістан, 2007. – 30 б.

5 Атыманова К.Ж. Мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың коммуникативтік біліктерін қалыптастырудың педагогикалық шарттары // Автореферат. – Алматы, 2010. – 30 б.

С.Ж. Еркебаева¹

*¹Абай атындағы Каз ҰПУ, Педагогика және психология институтының докторанты,
Алматы қ., Қазақстан*

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЕРЕСЕК ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың коммуникативтік дағдыларын дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттары туралы мәселелеріне арналған. Онда баланың толыққанды дамуына оның айналасындағылармен қарым - қатынас жасау ерекшеліктері мен жан-жақты дамуына коммуникативті дағдылардың қалыптасуы мен ғалымдардың ой пікірлері сараланған. Мектепке дейінгі ересек жас баланың мектепке даярлаудың өзіндік сатысы болып табылады, бұл коммуникативтік қабілеттілікті дамыту қажеттілігін анықтайды. Коммуникативтік қабілеттер-қарым-қатынас немесе бірлескен қызметті орындау процесінде адамдар арасындағы өзара тиімді өзара іс-қимылды және барабар өзара түсіністікті қамтамасыз ететін жеке психологиялық ерекшеліктері жалы анықталды.

Түйін сөздер: коммуникативтік дағды, мектепке дейінгі ересек жас, қарым-қатынас, психологиялық-педагогикалық шарттар.

Еркебаева С.Ж.¹

*¹докторант Института Педагогика и психологии КазНПУ им. Абая
г. Алматы, Казахстан*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

Эта статья посвящена вопросам психолого-педагогических условий развития коммуникативных навыков у детей старшего дошкольного возраста. В ней были проанализированы особенности общения и формирования коммуникативных навыков для всестороннего развития и полноценного развития ребенка, а также мнения ученых. Взрослый дошкольник является своеобразным этапом подготовки к школе, что определяет необходимость развития коммуникативных способностей. Определены коммуникативные способности-индивидуальные психологические особенности, обеспечивающие эффективное взаимодействие и адекватное взаимопонимание между людьми в процессе общения или выполнения совместной деятельности.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, старший дошкольный возраст, общение, психолого-педагогические условия.

S.Zh. Yerkebaeva¹

*¹doctoral student the Institute of Pedagogy and Psychology at Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan*

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE SKILLS AT CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE

Abstract

This article is devoted to the problems of psychological and pedagogical conditions of development of communicative skills of children of senior preschool age. It analyzed the features of communication and the formation of communication skills for the comprehensive development and full development of the child, as well as the opinions of scientists. Adult preschooler is a kind of stage of preparation for school, which determines the need for the development of communicative abilities. Communicative abilities-individual

psychological features providing effective interaction and adequate mutual understanding between people in the course of communication or performance of joint activity are defined.

Keywords: communication skills, senior preschool age, communication, psychological and pedagogical conditions.

Мектеп жасына дейінгі балалардың мемлекеттік міндетті білім беру стандартының жобасында: «Мектепке дейінгі білім беру – Қазақстан Республикасының жалпы білім беру жүйесінің құрылымдық бөлімі ретінде маңызды роль атқарады, себебі оның шегінде баланың табиғилық сапалары мен ерекшеліктері анықталып, олардың даму жағдайлары қамтамасыз етіледі...» деп көрсетілген [1].

«Қазақстан Республикасының 2005-2010 жылдарға арналған білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында» мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың сапасын арттырудың негізгі бағыты балалардың жеке мәдениетінің негіздерін қалау, мектепте оқытуға қажетті дағдыларды жетілдіру қажеттілігі көрсетілген [2]. Бұл өз кезегінде мектепке дейінгі тәрбие мен бастауыш мектептің сабақтастығын қамтамасыз ету арқылы баланың кез келген әлеуметтік ортаға жетістікпен бейімделуін көздейді.

Адам әлеуметтік тіршілік иесі ретінде өмірінің алғашқы айларынан бастап эмоционалдық байланыс жасау мұқтажынан жеке тұлғалық қатынас жасау мен ынтымақтастыққа қарай дамитын өзге адамдармен байланысқа түсу қажеттігін басынан кешіреді. Қарым- қатынас дағдылары күрделі әрі сан қырлы іс-әрекет бола тұра тұлғаның аға ұрпақтың жинақтаған әлеуметтік тәжірибесін меңгеру процесінде иеленген айырықша білімдері мен біліктіліктері негізінді қалыптасады.

«Ел боламын десең, бесігінді түзе» деген нақыл сөзді ұстанған халқымыз бала тәрбиесіне ерте бастан-ақ ерекше көңіл бөлген, мектепке дейінгі тәрбие мәселесін басты назарда ұстап отырған.

Қазақстанда мектепке дейінгі тәрбиенің қалыптасуы, алғашқы мектепке дейінгі тәрбие ұйымдарының ашылуы, олардың дамуы, аталған мекемелерде тәрбие беру үдерісін ғылыми-педагогикалық тұрғыдан ұйымдастыру, мектеп жасына дейінгі балаларды дамыту, тәрбиелеу мәселелері М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, А.Байтұрсынов, Н.Құлжанова сынды азаматтардың еңбектерінде ұсынылған [3; 4; 5; 6].

Қазақтың ұлы ойшылдары мен ағартушы ғалымдары Ш.Уәлихановтың, Ы.Алтынсариннің, А.Құнанбаевтың және т.б. педагогикалық ой-пікірлерінде жас бала тәрбиесінің маңыздылығы айтылып, еңбектерінде көрініс тапқан [7, 4].

Мектеп жасына дейінгі баланың коммуникативтік дамуы мәселесі бойынша қатынас тренингін ұйымдастырудың психологиялық және педагогикалық негіздері Ж.Әубәкірованың, мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту Б.Баймұратованың, А.Бақраденованың, мектеп жасына дейінгі балалардың өзара бірлесіп атқаратын іс-әрекеттерін гуманистік негізде жүзеге асыру Х.Т.Наубаеваның еңбектерінде қарастырылған [8; 9; 10; 11].

Бұл еңбектердің төркінінде баланың толықанды дамуына оның айналасындағылармен қарым - қатынас жасау ерекше орын алады деп тұжырым жасауға болады.

Адамның қоғамдық қатынастарға түсу ерекшелігін коммуникативтік дағдылары мен біліктерінің қалыптасу деңгейі анықтайды. Бұл дағдылар мен біліктердің қоғамдық нормаларға сай жүзеге асуы адам өмірінің белгілі бір кезеңдерінде қалыптасуы тиіс. Ол кезеңнің алғашқы баспалдағы мектепке дейінгі шақ екендігін мектеп жасына дейінгі бала психологиясы мен педагогикасын зерттеуші ғалымдар дәлелдеген.

Тұлға тек іс-әрекеттің әр түрінің жүзеге асуы барысында ғана дамиды. Ол жеке тұлғалық қасиеттердің тәрбие пәні ретінде қалыптасуына тікелей байланысты. Қатынастың қалыптасуы үшін аса қажет, әрі маңызды әрекет тәрбиеші-педагогтың балалардың іс-әрекетін ұйымдастыруда олардың жеке тұлғалық даму қажеттіліктері мен талпынысын ынталандыратындай, санасының (білімін, көзқарасын және сенімін) қалыптасуына ықпал ететін мінез-құлқы мен өзіндік жеке тұлғалық қасиеттерінің алғы шарттарын туғызатын еріктілік сферасын дамытатындай әдіс-тәсілдерді орнымен дұрыс қолдана білуі болып табылады.

Қатынасты біз адамдардың ортақ бір мақсатқа жету барысында әртүрлі ақпараттармен алмасуы негізінде белгілі бір өзара іс-әрекетке түсуі деп түсінеміз [12, 37 б.].

Қатынас – іс-әрекеттің баланың іс-әрекетімен ерекшеленетін жағы [12, 55 б.]. Қатынас өзара іс-әрекетке қатысушылардың бірлескен жұмысының бір аспектісі ғана. Кез-келген іс-әрекеттің белгілі бір құрылымы болады. Оның элементтері - түрткі беруші қажеттілік, қызығушылық, мақсат, іс-әрекет

пәні, іс әрекет пәні мен түрткілердің үйлесімділігі, өнім немесе нәтиже, іс-әрекеттер мен оны жүзеге асырушы құралдар.

Мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік ортада өзін және өзгелерді бағалау қабілеттерін қалыптастыру баланың қарапайым қатынас жасау дағдысын дамытуда маңызды орын алады. Баланың өзінің іс-әрекетіне баға беруі күрделі үдеріс және ол баланың қоршаған ортамен қатынасы нәтижесінде қалыптасады. Өзін айнала қоршаған адамдардан бала өз іс-әрекетіне, жеткен жетістігіне, жіберген қателігіне баға алады. Бағалау үдерісінде өз пікірін айту, ойлану ой жүгірту бірте-бірте қалыптасып, бала өзін-өзі бағалауды үйрене бастайды.

Н.Құлжанова «...алты-жеті жасқа келгенде өзі сияқты балалармен достасып, көпшіл болады. Көптің қызығына ортақтасып, оған қайшы келетін өзінің кейбір тілектерін тежеуге шамасы бар»-деп сипаттайды [6, 28].

Баланың өзін-өзі тануы және қасындағы балаларды бағалауы қатынас коммуникациясын, қатынас этикасын қалыптастырады.

Яғни бұл тұжырымдардың елегі, баланың қарым-қатынасы өзінің тұла бойын дамытады, өзін-өзі бағалайды және әлеуметтік ортада өзіне тән сенімділік пайда болады.

Н.Бордовская мен А.Реанның айтуынша, өзін-өзі бағалау деген белгілі бір дәрежеде жеке тұлғаның әлеуметтік бейімделуін анықтайды және мінез-құлық пен іс-әрекеттің реттеушісі болып табылады. Өзін-өзі бағалау жеке тұлғаның бойындағы өзінен өзі болатын қасиет емес. Өзін-өзі бағалаудың қалыптасуы іс-әрекет пен жеке тұлғааралық өзара іс-әрекет үдерісінде жүзеге асады. Орта немесе қоғам тұлғаның өз-өзіне баға беру қабілетін қалыптастыруына аса үлкен әсер береді. Сол себепті бағалау әлеуметтік бейімделу үдерісімен тікелей байланысты [13, 283 б.].

Р.С. Немовтың берген анықтамасы бойынша: «Өзін-өзі бағалау – адамның өз мінез-құлқын, психологиялық қасиеттерін, жетістіктері мен кемшіліктерін ажыратып, көре білуі, бағалауы» [14, 567 б.].

Баланың әділ баға беру қабілеті қалыптасқанда өз-өзіне сенімділік, қатынас жасау, алға қойылған мақсаттарға жету, өз бетінше жұмыс істеу, кез-келген ортаға икемділік қасиеттері бірге қалыптасады. Сондықтан мектеп жасына дейінгі ересек балалардың коммуникативтік дағдыларын дамытудағы негізгі міндеттердің бірі бала бойындағы бағалау қабілеттерін қалыптастыру болып табылады.

Ұлы педагог А.С. Макаренко «...бала қандай жақсы білім алып, біліктерді игергенімен әлеуметтік және рухани қатынастары дұрыс қалыптаспаған болса, ол тәрбиелілер санатына қосыла алмай қалуы мүмкін» екендігін айтады. Сондықтан ол баланың әлеуметтік мәдениеттілігін басты орынға қояды аса маңызды деп есептейді.

Адамның әлеуметтік болмысы оның табиғатын мәдени қоршаған ортамен, өзге адамдармен тікелей және жанама байланысқа түсуін қажет етеді. Соған сәйкес ол кез-келген іс-әрекетінде белгілі бір әлеуметтік қатынасқа, қатынастың әйтеуір бір формасына араласатыны белгілі. Қатынастың қоғамдық қатынасты жүзеге асырушы ретіндегі ерекшелігі Л.П. Буева, М.С. Кветный, Э.В. Соколов зерттеулерінде қарастырылған [7,54 б.].

«Қатынас» терминінің дәстүрлі әлеуметтік психологияда нақтылы аналогтарының болмауы және оның «коммуникация» деп аталатын ағылшын терминіне толық пара-пар келе бермейтіндігінде емес, мазмұнының түсіндірме сөздігінде аса маңызды психологиялық іс-әрекет теориясы түрінде берілуі.

Қатынасты зерттеуші ғалымдар оның адамдар арасындағы қоғамдастықты орнатуға, олардың бірлескен іс-әрекетін реттеуге ықпалдық етіп, жеке адамның танымын, сана сезімін оятатын құрал, жеке тұлғаның өзін-өзі анықтау қызметі болып табылатындығын ерекше атап көрсетеді. Қоғамдық және тұлға аралық қатынас адам мен адамның өзара тілдесуі арқылы ашылады. Адамға қатысты жүйені жүзеге асырушы – қатынас.

А.Н. Леонтьевтің айтуынша «Қалыпты жағдайдағы адамның қоршаған заттар әлеміне қатынасы қашанда адамдармен, қоғаммен қатынасына негізделеді [15, 102 б.].

А.А. Леонтьев «Бала дамуының әртүрлі кезеңіндегі қажеттілігі коммуникативтік емес, ең алдымен әлеуметтік-тәжірибелік қажеттіліктерді қанағаттандыруда қолданылатын қатынаспен орайлас келетіндігін айтады. Ондай қажеттіліктер (әлеуметтік-практикалық) бала тұлғасы мен оның айналасындағылармен әлеуметтік өзара қатынастарының арасын жалғастырушы дәнекерлік қызметін атқарады [15, 219 б.].

Аталған ерекшеліктердің мектепке дейінгі балалардың жасына тән екендігін балалардың қатынасы барысында байқадық, оны жүзеге асыру үшін қажетті педагогикалық жағдаяттар керек.

Мектеп жасына дейінгі балалардың құрдастарымен қатынасын дамытудың үш формасын атауға болады:

- бірінші формасы – құрдастарымен эмоционалдық-тәжірибелік қатынас (2-4 жас аралығы). Бұл қатынас туындаған жағдайға сәйкес келеді, ол белгілі бір өзара іс-әрекет жүріп жатқан ортаға және серіктесінің тәжірибелік әрекетіне тәуелді. Қатынастың негізгі құралы – шұғыл – мәнерлі қимыл-қозғалыс;

- екінші формасы – жағдаятты-біліктік (4-6 жас). Бұл кезеңдегі қатынастың басты мазмұны – біліктілікпен бірлескен іс-әрекет (желілі-рөлді ойын). Балалар бұл жерде ортақ іске шоғырланады да, бірлесіп жұмыс істеуге деген қажеттілік туындайды. Бұл осы жастағы балалардың қатынас жасауының ең бастысы болып табылады. Осы кезеңде балалардың құрдастарын бағалап, оларды сыйлауға деген қажеттіліктері анық байқалады.

Тілдік қатынас басым, қатынас негізінен жағдаятты болып келеді;

- үшінші форма – жағдайдан тыс біліктілік. Бұл форма көптеген балаларда мектепке дейінгі шақтың аяққы кезеңінде пайда болады (балалардың бәрінде бірдей бола бермейді). Ол екі бағытта дамиды;

- жағдайға тәуелсіз тілдік байланыстың саны артқанда;

- құрдастарының бейнесі неғұрлым тұрақталып, нақтылы бір жағдайға байланысты өзара іс-әрекетке тәуелді болмағанда.

А.В. Мудрик қатынасқа дайындықтың 5 аспектісін атап көрсетеді [16, 96 б.]:

1. Ойлау ерекшелігін дамыту.

2. Тілді үйрене отырып баланың ойы дамып, танымдық әрекеті жаңа сапалы баспалдаққа көтеріледі.

3. Еркін тілдік қатынасқа түсу дағдыларын қалыптастыру.

4. Белгілі бір жеке ерекшеліктерін (ашық мінезді, қатынасқа бірден түсе білетін, өзін біреудің орнына қоя білетін ерекшеліктерін) дамыту.

5. Қатынас сферасындағы белгілі бір ережені қалыптастыру:

- іс-әрекеттегі серіктесіне көңіл бөлу;

- қатынас үдерісіне қызығушылық тудыру;

- қатынасқа диалог ретінде шыдамдылық таныту.

6. Жаңа коммуникативтік біліктерді дамытып, қалыптастыру.

Қорыта келгенде А.И. Леонтьевтің пікірінше, қатынасты «егер оның өзіндік мақсаты мен ең бастысы өзіндік мотивациясы бар болса, әлеуметтік іс-әрекеттегі қоғамдық қатынастардың жүзеге асуы немесе оны өзекті ету үдерісінің жағдайы» деп түсіну керек. Ол қатынасты іс-әрекеттің бір түрі деп атағанымен, оның барлық жағдайда өз бетінше іс-әрекет болып табыла бермейтіндігін ескертеді. Сондай-ақ оның басқа коммуникативтік емес іс-әрекеттерге компонент, құрамдас бөлік бола алатындығын айтады.

Мектепке дейінгі жас – бұл әлеуметтік мінез-құлыққа, балалар арасындағы қарым-қатынас өнеріне белсенді әрі оқытудың оңтайлы кезеңі, коммуникативтік, сөйлеу іскерліктерін, әлеуметтік жағдайларды ажырату тәсілдерін меңгеру.

Бала әлемді және оның заңдылықтарын қоршаған ересектермен қарым-қатынас арқылы едәуір дәрежеде біледі. Осылайша, ата-анасы мен тәрбиеші педагогтардың жауапкершілігін дамыту, оның ішінде мектепке дейінгі балалардың коммуникативтік қабілеттерін дамыту.

Мектепке дейінгі баланың коммуникативтік қабілеті қоршаған ортамен қарым-қатынас барысында қалыптасады. Баланың сіңіретін және қолданатын тиімді қарым-қатынас құралдары бірінші кезекте оған айналадағы адамдардың қатынасын анықтайды.

Мектепке дейінгі балалардың коммуникативтік қабілеттері деп мектепке дейінгі баланың жеке-психологиялық қасиеттерінің кешені (қарым-қатынас, эмпатичность, тілектестік); коммуникативтік қызметтің білімі, шеберлігі мен дағдылары; әлеуметтік-коммуникативтік қызметке түсу ниеті мен қажеттілігі; әлеуметтік-коммуникативтік жағдайларды талдай білу және барабар бағалай білу және айналасындағылармен іскерлік және жеке қарым-қатынаста өзінің жағдайын бақылау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі ұйымдарында 2019-2020 оқу жылында тәрбиелеу – білім беру процесін ұымдастыру туралы әдістеме.* – Нұр- Сұлтан, 2019. – 24 б.

2 *Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2004 жылғы 11қазанда №1459 жарлығы (2008. 25.06. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) // ИС ПАРАГРАФ. – 14.07.2009.*

- 3 Жұмбабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 160 б.
- 4 Ж.Аймауытов шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989. – 560 б.
- 5 А.Байтұрсынов шығармалары. – Алматы: «Жазушы», 1989. – 320 б.
- 6 Құлжанова Н. Шығармалары: мақалалар, очерктер, педагогикалық ой-пайымдар, аудармалар / Н.Құлжанова. – Алматы: Ана тілі, 2014.
- 7 Аубакирова Ж.К. Мектеп жасына дейінгі балалармен қарым-қатынас тренингін ұйымдастырудың психологиялық, педагогикалық негіздері: психол. ғыл. канд. дисс. – Алматы, 2001. – 158 б.
- 8 Атыманова К.Ж. Бірлескен іс-әрекеттің мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың коммуникативтік іскерліктерін қалыптастырудағы ерекшелігі // «Аманжолов оқулары-2009»: Халықаралық ғылыми-конференция материалдары. 5-бөлім. – Өскемен, 2009.
- 9 Баймұратова Б. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту жөніндегі педагогикалық училищелердің мұғалімдері мен оқушыларына көмекші құрал. – Алматы, 1984. – 63 б.
- 10 Бақраденова А.Б. Мектеп жасына дейінгі балалардың қазақша сөйлеу тілін дамыту. – Алматы, 1993. – 144 б.
- 11 Наубаева Н.Т. Мектеп жасына дейінгі балалардың өзара бірлесіп атқаратын іс-әрекеттерін гумандық негізде жүзеге асыру: пед.ғыл. канд. ...дисс. – Талдықорған, 1999.
- 12 Шерьяданова Х.Т. Психолог в детском саду. – Алматы, 1997. – С.17-129.
- 13 Бородовская Н.В., Реан А.А. Педагогика учебник для вузов. – Издательство, 2000.
- 14 Немов Р.С. Психология: учеб. для студентов высш. пед. учеб. – М.: Просвещение: Владос, 1994. – Кн.1. – 576 с.
- 15 Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
- 16 Мудрик А.В. Общение как фактор воспитания школьников: дис....д-ра пед.наук. – М., 1980. – 414 с.

МРНТИ 14.23.11

М.К. Ибраева¹, Ж.К. Адамханова²

¹PhD, аға оқытушы

²1 курс магистрі

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ ҚҰРАЛДАРЫМЕН ДАМУДЫҢ КОМПОНЕНТТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада ерте жастағы балалардың қазақ халық шығармашылығы құралдарын ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінде үйрену негізінде көптеген түсініктер мен ұғымдарды меңгеретіндігі қарастырылады.

Авторлар тарапынан ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін қазақ халық шығармашылығы құралдарымен дамытуға назар аударған және ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамыту үшін педагогикалық жағдайлар тудыру қажет деп санаған кейбір ғалымдардың ғылыми жұмыстарына талдау жасалған.

Ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін қазақ халық шығармашылығы құралдарымен дамытудың түрлі жолдары ұсынылады және қажетсіну-күштар болу, байқап-білу, үйреніп-жасау компоненттеріне талдау жасалады.

Түйін сөздер: ерте жас, танымдық белсенділік, іс-әрекет, компонент

Ибраева М.К.¹, Адамханова Ж.К.²

¹PhD, старший преподаватель

²магистр 1 курса

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

КОМПОНЕНТЫ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА СРЕДСТВАМИ КАЗАХСКОГО НАРОДНОГО ТВОРЧЕСТВА

Аннотация

В статье рассматривается множество представлений и понятий на основе изучения средств казахского народного творчества детей раннего возраста в организованной учебной деятельности.

Авторы проанализировали научные работы некоторых ученых, обращавших внимание на развитие познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества и считающих необходимым создание педагогических условий для развития познавательной активности детей раннего возраста.

Предложены различные пути развития познавательной активности детей раннего возраста средствами казахского народного творчества и проанализированы компоненты потребность-увлеченность, наблюдение-знание, учение-выполнение.

Ключевые слова: ранний возраст, познавательная активность, деятельность, компонент.

M.K. Ibrayeva¹, J.K. Agazhanova²

¹PhD, senior lecturer

²Master of 1 course

Kazakh national pedagogical University named after Abay

COMPONENTS OF THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY OF YOUNG CHILDREN BY MEANS OF KAZAKH FOLK ART

Abstract

The article deals with a variety of concepts and concepts based on the study of the means of Kazakh folk art of young children in organized educational activities.

The authors analyzed the scientific works of some scientists who paid attention to the development of cognitive activity of young children by means of Kazakh folk art and consider it necessary to create pedagogical conditions for the development of cognitive activity of young children.

Various ways of development of cognitive activity of children of early age by means of the Kazakh national creativity are offered and components need-enthusiasm, supervision-knowledge, the doctrine-performance are analyzed.

Keywords: early life, cognitive activity, activity, component.

Ұлттық мәдениеттің қайта өркендеу жағдайында болашақ ұрпақтың сана-сезімін, ата-бабалар салт-дәстүрімен сабақтастыра отырып, ұлттық дәстүрде тәрбиелеудің қажеттігі қазіргі күннің өзекті мәселесі болып отыр. Қазақстанның әлемдегі озық отыз елдің қатарына ену мен мемлекетте бәсекеге қабілетті, интеллектуалды ұлт қалыптастыру қажеттілігі жағдайында қазіргі үздіксіз білім беру саласына, соның ішінде баланы мектепке дейінгі ұйымдарда оқыту мен тәрбиелеу мәселесіне аса мән беріліп отырғаны мәлім. Ел Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан – 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси амалы атты Қазақстан халқына Жолдауында – «Кішкентай бүлдіршіндердің дамуына ықпал ететін үздіксіз білім берудің алғашқы сатысы ретіндегі мектепке дейінгі білім беруге баса назар аударған жөн. Және бұл сатыны олардың шығармашылық және интеллектуалдық, қабілеттерін дамытуға арналған тиімді бағдарламалармен қамтамасыз ету қажет.

Әрбір балалардың білім алуға, еңбекке және қоршаған ортаға бейімі, қарым-қатынасы нақ осы кезеңде қаланатынын естен шығармауымыз керектігі» - көрсетілген [1].

Қазақ халық шығармашылығы құралдарын үйрену барысында бала өзіне жақын адамдарды ғана емес, айналасындағылармен қарым-қатынас жасайды, оларды түсіне бастайды. Әдеттегідей, құрбыларына қарағанда, талдау бірдей заттық әрекетке негізделсе де, ересектермен болған диалог барынша мазмұнды болады. Баланың жас ерекшелігін ескере отырып, оны бағыттайтын, осы іс-әрекетті ұйымдастыратын, осылайша баланың дамуына ықпал ететін ересектердің рөлін бағалау қиындық тудырады.

Баланың танымдық белсенділігінің пайда болуының қажетті шарты оның ойын, қозғалыс әрекетін, ересектермен қарым-қатынасын, арнайы сабақ ұйымдастыруын, тілін дамытуға ықпал ету болып табылады. Мұндай сабақтарда балаларда ересектермен тілдік қарым-қатынасты дамытудың қажеттілігін қалыптастыру міндеттері шешіледі. Егер оларда осыған қажеттілік, ересектерге бір нәрсе айту тілегі туса, олар сөзді пайдаланады. Балалар өзіне жақын, жеке және тығыз эмоционалдық-іскерлік байланыстағы ересектермен қарым-қатынас жасайды.

Барлық психикалық үдерістерінің ішінде ерте жастағы балалық шақта басты рөл қабылдауға тиесілі. Осы жастағы балалардың мінез-құлқы мен санасы толығымен қабылдауда анықталады. Солайша, ерте жастағы есте сақтау тану формасында болады, яғни таныс заттарды қабылдайды. Үш жасқа дейінгі баланың ойлауы көбінесе тікелей сипатта болады – бала қабылданған заттар арасындағы байланысты орнатады. Ол тек өзінің қабылдау шеңберінде орналасқан заттарға ғана зейінді болуы мүмкін. Психологтар осы жас кезеңіндегі маңызды жетістік – байқаудан білуге өту деп есептейді. Екі жасар бала дидактикалық тапсырманы орындау барысында 2-3 байқаудың көмегімен дұрыс шешімді табады. Міне, бұл іс-әрекеттегі ойлау болып табылады.

Үш жасар бала үшін тек іс-әрекет қана маңызды болып табылмайды, оның нәтижесі (үйрену, жасау) маңызды болады. Бала жетістігі жалпы алынған нәтижеге сәйкес болатын мақсат қояды. Алынған нәтиженің бастапқы мағынамен сәйкестігін өздігінен бағалау қабілеті пайда болады. Осы қабілеттің пайда болуымен баланың дербестік сияқты маңызды жеке қасиеті бекиді. Осы айтылғандардың бәріне де қазақ халық шығармашылығы құралдарын ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамытуда тиімді пайдаланған жөн.

Біз үш жасар баланың оңай қозғалатынын, бірсарынды әрекеттен тез шаршайтынын есте сақтай отырып олардың танымдық белсенділігін дамытуда халықтық ойын шығармашылығын қолданамыз. Онда қарқынды нервтік-психикалық даму жүреді. Баланың психикасындағы ең елеулі өзгерістер ары қарай сөзді дамыту есебінен жүреді. Осы жастағы баланың сөздігі сандық жағынан ғана өзгермейді, сапалық жағынан да алдыңғы кезеңмен салыстырғанда 3-4 есе өседі. Осылайша балалар барлық сөз таптарын қолдана бастайды: сөздің оңай формасы, сондай-ақ сөздерді дұрыс айтпау мүлдем дерлік жоғалады.

Үш жаста сөйлеудің тәрбиелік маңызы айтарлықтай өзгереді. Осы шақта ауыз әдебиетін пайдалану аса маңызды. Алайда осы жас кезеңінде тілді дамытуда үлкен жетістіктер атап өтілсе де, балалар әлі тілдің грамматикалық құрылымын жеткілікті меңгермейді, сондықтан олардың сөзі бірнеше өзіндік ерекшелігін сақтайды. Бірақ айту мен грамматикадағы кемшіліктер балаға басқа балалардың қателігін байқауға және оны түзетуге кедергі жасамайды. Бұл тіл дыбыстарын есту арқылы қабылдау баланың сөйлей білуіне қарағанда әлдеқайда мүмкін болуымен түсіндіріледі. Ересектер балалармен қарым-қатынас жасағанда өз тілдерінде дыбыстар мен сөздерді бұрмалауға жол бермеу керек. Бұл балаларда дұрыс сөйлеуді қалыптастырудың ең маңызды шарты болып табылады.

Ерте жастағы бала қазақ халық шығармашылығы құралдарын ұйымдастырылған іс-әрекеттерде үйрену негізінде сан алуан түсініктер мен ұғымдарды меңгереді. Ол өзінің күнделікті пайдалануы бойынша көптеген заттардың ерекшеліктері мен нақты мақсаттарын біледі: тек бір-бірінен ажыратып қана қоймайды, сонымен бірге түсін, түрін, заттың көлемін атай алады, негізгі кеңістікті және уақытша қарым-қатынасты бағдарлайды. Онда сан туралы алғашқы түсінік (көп, аз, біреу, үлкен, кіші) қалыптасады.

Одан әрі баланың бағдарлық-танымдық іс-әрекетіндегі маңызды өзгеріске шыдамдылық көрсететін сезімталдығын дамыту жүреді. Баланың сезімталдығын және оны жалпы дамытудың маңызды құралы бақылау болып табылады. Бала қазақ халық шығармашылығын үйрену барысында оларды бақылай отырып, заттардың ерекшеліктерімен, олардың түрімен, көлемімен, түсімен танысады. Алайда бала оларды өздігінен анықтай алмайды. Сондықтан баланы қоршаған орта жағдайында ұлттық бұйымдар мен заттардың ерекшелігін бөле білуге үйрету керек. Егер бала бір нәрсені

бақыласса, оны міндетті түрде қолдау керек, ең бастысы бақылау барысында маңызды, елеулі нәрсені көре білуге көмектесу керек, оның осы сәтте қойған көптеген сұрақтарына жауап беру керек. Егер бала сұрақ қоймаса, баланы сол жағдайға жетелеп, соған сәйкес жағдаят тудыру керек.

Үш жастағы баланың іс-әрекеті күрделі және әртүрлі бола бастайды: заттық іс-әрекет (геометриялық фигуралармен, біздің жағдайымызда ол геометриялық ою-өрнектер болуы мүмкін), сюжеттік ойындар (ұлттық ойыншықпен ойнау), бақылау, суреттер, ұлттық бұйымдар, киімдер, көру, еңбек іс-әрекетінің элементтері (ұлттық бұйымдарды ұстап көру, ұлттық қуыршақтарды, ойыншықтарын жинау), бейнелеу іс-әрекетінің басталуы (сурет салу, мүсіндеу). Осы іс-әрекет түрлерінің бәрі баланың ақыл-ойының дамуы үшін маңызды болып саналады.

Барлық іс-әрекет түрлерінің ішінде сюжеттік ойындар ерекше орын алады. Өзінің сипатына қарай олар екі жастағы баланың ойынымен салыстырғанда барынша күрделене түседі. Бала ойнай отырып, айналасындағылардың көптеген қимылын келтіреді (ұлттық дәстүрлерді сахналастыру, мәселен, тұсау кесу, кесе ұсыну, наурыз шәйін ішу және т.б.). Рөлдік ойындар элементі пайда болады. Үш жастағы баланың жаңаша дамуының бір түрі ол іс-әрекетті бастамас бұрын алдын-ала мақсатын анықтап алады: «Мен киіз үй құрамын», «Мен көкпар ойынына қатысамын», «Мен қара жорға биін билеймін» және т.б., яғни бұл жастағы баланың іс-әрекетінде жоспарлаудың элементтері пайда болады.

Бала осы жаста құрылыс материалдарымен айналысқанды ұнатады. Бала іс-әрекеттің жаңа түрін игере бастайды – сурет салу, мүсіндеу. Бала қарындаштың, ермексаздың көмегімен қандай да бір затты бейнелеуге болатынын түсінеді, үш жастың соңына қарай «ирек», «тұмар», «күн», «ай», «жұлдыз» өрнектерінің суретін салады; асатаяқ, сақина, білезік және т.б. жеңіл заттарды мүсіндейді.

Осы жастағы балаға оны дамыту барысында ерекше назар аударуды қажет ететін эстетикалық сезімнің пайда болуы тән. Балалар асқан қызығушылықпен музыка, ән тыңдайды. Олар өздеріне таныс тақпақтарды, ертегілерді бірнеше рет қайталауды сұрайды және оны ынтамен тыңдайды, оның тек сюжетіне ғана емес, музыкасына, ырғағына да көңіл бөледі. Баланың эмоционалдық көңіл күйі өзгеріп тұрады: өзінің жасаған құрылысына қуанады, егер ересектерге көмектесе өте риза болады, ал ойын кезінде оған біреу кедергі жасаса ренжиді. Мұның бәрі эмоционалдық көріністердің байлығы әрі үш жастағы бала қол жеткізетін күрделі психикалық дамуы немесе тек белгілі бір жағдайларда оның өмір сүруі және тәрбиеленуі болуы мүмкін.

Қазақ халық шығармашылығындағы сөзді меңгере отырып, бала ойлаудың дамуы туралы, себеп-салдарлық байланыстың пайда болуы туралы сұрақтар қоя бастайды. Б.Уайт үш жасар баланың дамуын оның ересек адамдармен өзінің құрбылары сияқты әңгіме жүргізу қабілетіне қарай бағалауға болатынын көрсеткен [2].

Осы айтылып өткендер бізге қазақ халық шығармашылығы ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамытудың компоненттерін анықтауға негіз болады. Біз ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін қазақ халық шығармашылығы құралдарымен дамытудың компоненттерін үшке бөліп анықтадық: қажетсіну-құштар болу, байқап-білу, үйреніп-жасау.

Қажетсіну-құштар болу компоненті балалардың танымдық қажеттіліктерін: қызығушылығын, құштар болуын, таңдамалы танымдық іс-әрекетін көрсетеді. Ерте жастағы баланың танымдық қызығушылығына байланысты біз олардың жаңа нәрселерді үйренуді, түсініксіз заттарды анықтауды, шындықтың құбылыстарын, олардың мән-мағынасын тануды, олардың арасындағы байланыстарды және қарым-қатынастарды табуды қалайтынын байқаймыз.

Адамның танымдық іс-әрекетімен тікелей байланыста адам эмоцияларын қазіргі заманғы ең ірі зерттеушілердің бірі Кэрролл Изард былай дейді: «Қызығушылық танытатын сезім басқа эмоциялардан гөрі өзгеше. Адам өмірінің алғашқы күндерінен бастап, оның қызығушылығы бет-әлпетіндегі қимылдар – қасының көтерілуі, заттың бағытына қарай көзінің қозғалысын өзгертуі, аздап ашылған аузы немесе ернін жымқыруы арқылы пайда болады. Бұл қозғалыстардың әрқайсысының өзі де, олардың комбинациясы да қызығушылықтың эмоциясын көрсете алады. Айта кету керек, эмоцияның мимикалық көріністері, әдеттегідей, қысқа мерзімді (0,5 секундтан 4-5 секунд аралығында) болады, эмоциямен және сезіммен байланысты нервтік белсенділік әдетте ұзаққа созылады. Яғни, адам қызығушылықты жалғастыра алады, оны мимикалық түрде анықтай алмайды...» [3].

Танымдық қызығушылық іс-әрекетінің маңызды түрткісі (А.В. Запорожец, В.В. Давыдов, А.Н. Леонтьев), мектеп жасына дейінгі баланың музыкаға қызығушылығының көрсеткіші (Ж.Ақпарова), бастауыш сынып оқушыларының қазақ фольклорына, ақыл-ой дамуының деңгейіне ғана емес, адамгершілік қасиеттердің қалыптасуына да (А.Едігенова) ықпал етеді [4, 5].

Байқап-білу компоненті балалардың бастамашылық танымдық іс-әрекеттерінде білім мен тәжірибе жинақтау және түсіну арқылы жүзеге асырылады.

Үйреніп-жасау компоненті ерікті танымдық қызмет барысында үйрену мен дағдыларды меңгерудегі балалардың тәжірибесін қамтиды, балалардың танымдық қызметке деген саналы қарым-қатынасын қалыптастыруға бағытталған.

Осы тұста айта кететін жайт отандық ғалымдардың ерте жастағы баланың танымдық белсенділігін дамытуға арналған еңбектерінің жетіспеушілігіне байланысты, біз олардың оқушылардың, студенттердің танымдық белсенділік деңгейлерін анықтауына байланысты еңбектерді де талдауды тыс қалдырмадық.

Мәселен, Т.Қоқымбаева өз зерттеуінде оқушыларға арналған «Танымдық әрекет – олардың білімге деген өте белсенді ақыл-ой әрекеті. Танымдық әрекет — танымдық қажеттіліктен, танымдық мақсат, танымдық мотивтен және әрекетті орындаудың тәсіл-амалдарынан тұрады. Танымдық әрекеттің негізінде балада танымдық белсенділік қалыптасатындығын» айтады [6]. Т.Қоқымбаевада танымдық белсенділікті дамытуда қажеттіліктің, яғни түрткінің басты компонент екендігін жоққа шығармайды.

Зерттеу барысында ғалымдардың зерттеулерінде анықтаған білім алушылардың танымдық белсенділігін дамыту көрсеткіштері мен деңгейлеріне де талдау жасадық. Б.Абыканова өзінің «Компьютерлік технологияны пайдалану арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың дидактикалық шарттары» деген диссертациялық зерттеуінде танымдық белсенділіктің көрсеткіштерін төмендегіше белгілейді:

- білімге қызығушылық;
- таным үрдісіндегі белсенділік;
- оқушының танымдық қызметке деген сұранысы;
- білімді өз бетінше алуға дайындығының болуы және оны түрлі нақты жағдайда қолдана білуі;
- жұмыстың мақсаты мен міндеттерін анықтау білігі;
- проблемалық танымдық міндеттерді шеше білуі;
- танымдық әрекеттердің айқын бағыттылығы;
- жаңа білім алуға оқушы тұлғасының қызығушылығы;
- әрекет тәсілдерін білуі;
- өзін-өзі бақылау, бағалау және әрекетке бейімділігі;
- танымдық тапсырмаларды шешу біліктілігі;
- білімді тасымалдау;
- іс-әрекетті қабылдау;
- жұмыс мазмұнын өздігінше таңдау білігі;
- оқу танымдық қызметтегі нәрсені ажырата білу біліктілігі;
- оқудағы қиындықты жеңуге ұмтылуы;
- жұмыстың тиімді тәсілдерін таңдау білігі» [7].

А.Сариева «Физиканы оқытуда шығармашылық есептер арқылы мектеп оқушыларының танымдық белсенділігін дамыту» атты диссертациялық зерттеуінде оқушылардың танымдық белсенділігін дамыту деңгейлерін репродуктивтік, жартылай-ізденушілік, ізденушілік-зерттеулік, шығармашылық деп анықтайды [8].

М.Коккоз студенттердің танымдық белсенділігі дамуының деңгейлерін жоғары деңгей (шығармашылық), орта деңгей (эвристикалық), төменгі деңгей (жаңғырту) деп үшке бөліп, айқындайды [9].

Аталған диссертациялық зерттеулерде мектеп оқушыларының, жоғары сынып оқушыларының, студенттердің танымдық белсенділігінің деңгейлері негізделген.

Ал, біздің зерттеуіміз үшін қызық тудыратыны мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық белсенділігінің деңгейлерінің анықталуы.

Осы тұрғыдан біз Э.В. Коротаеваның зерттеу жұмыстарында жүргізілген танымдық белсенділік деңгейлеріне талдауы қызықтырады (кесте 1) [10].

Кесте-1. Балалардың танымдық белсенділігінің типологиясына көзқарастың сипаттамасы

В.А. Вединапина бойынша «үйрену белсенділігі»	Г.И. Щукина бойынша «ұйымдастыру іс-әрекетіне балалардың танымдық іс-әрекетін белсендіру» (дидактикалық әдіс)	Т.И. Шамова бойынша «үйренуін белсендіру» (технологиялық тәсіл)	Қарқынды танымдық белсенділігінің деңгейлері (деңгейлік тәсіл)
<i>Бағдарлық белсенділік</i> Физиологиялық белсенділіктің пайда болу деңгейі («бұл не?» рефлексі негізінде) (Керек!)			<i>Нәлдік белсенділік</i> Бала белсенді емес, педагогтің талабын баяу қабылдайды, өзіндік жұмысқа ынта білдірмейді, педагог тарапынан қысым көрсетуді ғана күтеді
<i>Бастамашылдық белсенділік</i> Бала өз бастамасы бойынша қоршаған ортаны және өзінің әлеуеттік мүмкіндіктерін тану мақсатымен пәндік-тақырыптық танымдық қатынастарға түседі (Жасағым келеді!)	<i>Репродуктивті имитациялық белсенділік</i> Іс- әрекеттеріндегі тәжірибе үлгілерді игеру арқылы жинақталады; алайда жеке өзін-өзі басқару деңгейі жеткіліксіз	<i>Қабылдау белсенділігі</i> Бала білімді, есте сақтауды және білімді жаңғыртуды, оны үлгі бойынша қолданудың әдістерін меңгеру керек	<i>Салыстырмалы белсенділік</i> Баланың белсенділігі белгілі бір білім жағдайында ғана көрінеді (қызықты мазмұнға, оқытудың ерекше тәсіліне, т.б. байланысты), негізінен эмоционалды қабылдау арқылы анықталады
<i>Ерікті белсенділік</i> Баланың мінез-құлқындағы ерік-жігердің көрінісімен, танымның еркіндігімен және психикалық процестердің дамуымен сипатталады. (Жасай аламын!)	<i>Іздеу және әрекетті орындау белсенділігі</i> Бала тек тапсырманы қабылдап қана қоймайды, сонымен қатар оның орындалуын іздейді (дербестік үлкен дәрежеде орын алады)	<i>Орындаушылық қызметті интерпретациялау белсенділігі</i> Ойын білдіру, құбылыстың мәніне ену, құбылыстар арасындағы байланыстарды білуге деген ұмтылыс, білімді жаңа жағдайларда қолдану әдісін игеру	<i>Дағдылы орындаушылық белсенділік</i> Баланың әрекеті тек эмоциялық дайындыққа ғана байланысты болмайды, оқытудың әдеттегі әдістерге де әзірленеді, бұл оқу тапсырмасының тез арада қабылдануын және оны шешу барысында дербестікті қамтамасыз етеді
<i>Саналы (суб-белсенді) белсенділік</i> Дала мінезінен айырмашылығы адамзаттың жалпылама тәжірибесін пайдалану мүмкіндігі (Міндетті!)	<i>Шығармашылық белсенділік</i> Тапсырманы бала өзі қоюы мүмкін және оны шешу жолдары жаңа, стандартты емес болып табылады	<i>Шығармашылық белсенділік</i> Феномендердің мәнін, олардың өзара қарым-қатынасын ендіру оңай емес, бірақ бұл мақсат үшін жаңа жол табуға тырысыңыз	<i>Шығармашылық белсенділік</i> Баланың позициясы стандартты емес білім беру жағдайымен айналысуға дайындықпен, оны шешудің жаңа құралдарын іздеумен сипатталады
<i>Рефлексиялық белсенділік</i> Үстемдік деңгейі, танымдық іс-әрекетте, жетістікке жетудегі өзін-өзі талдау сипатталады			

Енді балалардың танымдық белсенділігі дамуының өлшемдері мен көрсеткіштеріне тоқталайық.

Педагогикалық жоспардағы танымдық белсенділіктің қалыптасу өлшемдері мен көрсеткіштерін алғаш рет И.Т. Огородников қарастырды және өлшемдердің екі үлкен тобын анықтады: тұлғаның

қажеттілігіне, түрткісіне, қызығушылығына және практикалық бағыттылығына, яғни танымдық белсенділіктің біліміне және дағдысына бағытталған. Бұдан әрі Г.И. Щукина бұл бағыттарды нақтылап, оларға тұрақты танымдық қызығушылық енгізіп және оның көрсеткіштерін анықтады. 80-жылдарда танымдық қызметтің өлшемдері мен көрсеткіштері мәселесін Т.Н. Шамов қарастырып, баланың практикалық дайындығына ерекше көңіл бөледі [11-13].

Біз зерттеу жұмысымызда Е.А. Терехова мен В.А. Вединопинаның еңбектеріне сүйендік және мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық белсенділігін тиімді дамыту үшін келесі өлшемдерді тұжырымдауды жөн деп есептейміз:

1. Қазақ халық шығармашылығына тұрақты танымдық қызығушылық
2. Қазақ халық шығармашылығын танып-білуге эмоционалдық жағымды қатынасы
3. Қазақ халық шығармашылығы түрлерін білуге, үйренуге, жасауға ерік-жігерінің болуы, оны іс-әрекетте көрсету.

Әр өлшемнің белгілі бір көрсеткіштері болады.

Танымдық белсенділікке қатысты тәсілдерді салыстырмалы талдау (В.А.Вединопина, Т.И. Шамова, Г.И. Щукина) таңдалған өлшемдер мен көрсеткіштер балалардың танымдық белсенділік деңгейін анықтауға негіз болды (кесте 2).

Кесте-2. Ерте жастағы балалардың қазақ халық шығармашылығы құралдарымен танымдық белсенділігін дамытудың өлшемдері, көрсеткіштері, деңгейлері

Компоненттер	Өлшемдер	Көрсеткіштер	Деңгейлер
Қажеттілік-құштар болу	Қазақ халық шығармашылығына тұрақты қызығушылық	Қазақ халық шығармашылығы құралдарына қызыға қарауы, ұнатуы, қабылдауы	Құштарлық белсенділік
Байқап-білу	Қазақ халық шығармашылығын танып-білуге эмоционалдық жағымды қатынасы	Қазақ халық шығармашылығы түрлерін білуге ұмтылысы, сөздік қорының кеңеюі, ойындарға қатысуы, әуыз әдебиеті түрлерін, би кимылдарын қайталауға қызығушылығы, музыканы тыңдауға зейін қоюы, туындайтын кедергілерді еңсеруге деген нақты ұмтылысы	Талпынысты Белсенділік
Үйреніп-жасау	Қазақ халық шығармашылығы түрлерін білуге, үйренуге, жасауға ерік-жігерінің болуы, оны іс-әрекетте көрсетуі	Әуыз әдебиеті үлгілерін жатқа айтуы, өздігінен қайталауы, құрақ қию, кесте жапсыру әрекеттерін өздігінен орындауы, білуге деген қажеттілігінің артуы, қиялдау, түсініп-ұғыну, ойлау әрекеттерін көрсете алуы	Саналы белсенділік

Құштарлық белсенділік – бала өз қалауымен айналасындағы әлемді тану және өзінің әлеуеттік мүмкіндіктерін білу мақсатымен пәндік-тақырыптық қарым-қатынасқа түседі (Мен қалаймын!).

Талпынысты белсенділік – баланың мінез-құлқындағы ерік-күшінің басталуымен танымның еріктілігімен және психикалық үдерістердің дамуымен сипатталады (Жасай аламын!).

Саналы белсенділік – түсініп-ұғыну, ойлау әрекеттерінің дамуы, өздігінен жасау мүмкіндігі (Міндетті!).

Осылайша, танымдық белсенділік баланың жеке қасиеттерін толық ашудың және дамыту үшін жағдайлар жасаудың, оның ақыл-ой дамуының мүмкіндіктері ретінде танымдық белсенділікті дамытудың; тұлғаның қалыптасуының барлық кезеңдерінде жеке тұлға қалыптастырудың негізгі нысаны болады.

Сонымен, ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде сәбилік, ерте және мектепке дейінгі жастар адамның психикалық, тұлғалық физикалық тұрғыда қалыптасуы үшін барынша тиімді кезең деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Тәрбиелеудің қолайлы жағдайларында, ересек адам дамып келе жатқан пәндік ортаны ұйымдастырғанда, танымдық белсенділік тез қарқынмен қалыптасады. Ал осы кезеңде мектепке дейінгі ұйымдар жетекші рөл атқаруы керек. Жоғарыда айтылғандардың негізінде біз сананы жаңартуға деген қажеттілік ерте жастағы балаларға жаңаша білім беру болып табылады деп есептейміз.

Танымдық белсенділік – адамның ең маңызды сапалары: қоршаған әлемді тек биологиялық және әлеуметтік бағдар мақсатында ғана емес, адамның әлемге елеулі қатынасы негізінде оның алуан түрлілігіне ену мақсатындағы, санасында маңызды аспектілері, себеп-салдарлық байланысы, заңдылықтары, қарама-қайшылықтары көрініс табатын жалпы белсенділік құбылысының маңызды саласы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан – 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси амалы атты Қазақстан халқына Жолдауы (желтоқсан, 2012 ж.).

2 Уайт Б. *Письмо человеку, который утратил веру в селовечество*. Источник: *Brainpickings, «Letters of Note: Correspondence Deserving of a Wider Audience»*.

3 Кэрролл Изард. *Психология эмоции / пер. с англ.* – СПб., 1999. – 464 с.

4 Акпарова Ж.М. *Формирование интереса к казахскому народному музыкальному творчеству детей старшего дошкольного возраста: дис. ... канд. пед. наук.* – Алматы, 1997.

5 Едігенова А.Ж. *Бастауыш сынып оқушыларының қазақ халық ертегілеріне танымдық қызығушылығын қалыптастыру: пед. ғыл. канд. ... дис.* – Алматы, 2004.

6 Қоқымбаева Т. *Халық педагогикасының құралдары арқылы бастауыш сынып оқушыларының танымдақ белсенділігін дамыту: пед. ғыл. канд. ... дис.* – Алматы, 2000.

7 Абыканова Б. *Компьютерлік технологияны пайдалану арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың дидактикалық шарттары: пед. ғыл. канд. ... дис.* – Алматы, 2005.

8 Сариева А. *Физиканы оқытуда шығармашылық есептер арқылы мектеп оқушыларының танымдық белсенділігін дамыту: пед. ғыл. канд. ... дис.* – Алматы, 2002.

9 Коккоз М. *Формирование познавательной активности студентов дистанционной формы обучения на основе рейтинговой системы обучения: пед. ғыл. канд. ... дис.* – Караганда, 2005.

10 Коротаяева Э.В. *Педагогика взаимодействия в современном образовательном процессе: дис. ... док. пед. наук.* – Екатеринбург, 2000.

11 Огородников И.Т. *Повышение самостоятельности и творческой активности учащихся.* – М., 1967.

12 Щукина Г.И. *Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе.* – М., 1979.

13 Шамов Т.Н. *Проблемность – стимул познавательной активности // Народное образование.* – 1966. – №4. – С.32-37.

УДК 376-056.36
МРНТИ 14.35.01

Қ.Қ. Омирбекова¹, Б.Б. Жаканбаева²

¹п.ғ.к., профессор

²докторант

Абай атындағы ҚазҰПУ

БІРІНШІ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КЕҢІСТІКТІ БАҒДАРЛАУЫ

Аңдатпа

Бастауыш сынып оқушыларында жазу қабілетінің бұзылуы мектепте білім берудің ең өзекті мәселесі болып табылады. Өйткені жазу мен оқу оқушылардың білімін одан әрі арттырудың құралы екені түсінікті. Жазудың бұзылуы баланың білімінің ары қарайғы жетіліп дамуына кедергі жасайды. Бұл кемшілік сыртқы адамның көмегінсіз өздігінен жойылмайды. Мектептің бірінші сынып табалдырығын аттаған балаларымыздың жазу дағдыларының жоғары деңгейде дұрыс қалыптаспай келетіні бәрімізге белгілі. Жазу үрдісінің дұрыс қалыптаспауы оқу үлгерімінің нашарлауына негіз болады. Жазудың функционалдық базисінің құрылымдық компонентінің бірі болып табылатын

кеңістікті бағдарлауын білдіретін сөздерді түсінбеуінен және іс-әрекетте қолдана алмауынан жазу дағдылары нашар дамып дисграфияға бейімділігі басымырақ болады. Сол себепті бірінші сынып оқушыларының кеңістікті бағдарлауына зерттеу жүргізілді. Бұл мақалада бірінші сынып оқушыларының кеңістікті бағдарлауын тексерудің мақсаты, тексерудің нәтижесін анықтау критерийлері, деңгейлері және талдау нәтижесі сипатталған.

Түйін сөздер: деңгей, кеңістік, бағдар, сынып, оқушы, нәтиже, пайыз.

Омирбекова К.К.¹, Жаканбаева Б.Б.²

¹*к.п.н., профессор*

²*докторант*

КазНПУ им. Абая

ПРОСТРАНСТВЕННАЯ ОРИЕНТАЦИЯ ПЕРВОКЛАССНИКОВ

Аннотация

Проблема нарушений письменной речи у школьников-одна из самых актуальных для школьного обучения, поскольку письмо и чтение из цели начального обучения превращается в средство дальнейшего получения знаний учащихся. Нарушение в письменной речи серьёзно препятствуют освоению школьных знаний и не могут быть компенсированы ребёнком самостоятельно без посторонней помощи.

Всем известно, что у детей только переступивших порог первого класса навыки письма не сформированы на высоком уровне. Неправильно сформированные письменные процессы являются основой для ухудшения успеваемости учеников. Причина неправильно сформированных навыков письма, это недоразвитие функциональных базисов письма. В связи с этим было проведено исследование пространственной ориентировки первоклассников. В этой статье описаны цели исследования пространственной ориентировки, критерии определения результатов проверки, описаны уровни и результаты анализа.

Ключевые слова: уровень, пространство, ориентировка, класс, ученик, результат, процент.

К.К. Omirbekova¹, B.B. Zhakabaeva²

¹*k.p.s., professor*

²*doctoral candidate*

Abai KazNPU

SPATIAL ORIENTATION OF THE GRADUATES

Abstract

The problem of violations is one of the most relevant in school education, insofar as reading and writing from the target of the education become learning tool in Studying for students. Writing violation can be a serious damage for mastering school programs and children can't deal with this problem by themselves.

Everyone knows that children who just crossed the threshold of first grade, writing skills are not formed at a high level. Decline of writing processes are the basis for poor student performance. The reason for incorrectly formed writing skills is the deterioration of writing skills. In this regard, were conducted a study of the spatial orientation of first grade children. This article describes the objectives of the study of spatial orientation, the criteria for determining the results of verification, levels and results of the analyses.

Keywords: level, space, orientation, class, student, result, percentage.

Жалпы мектепте білім алатын оқу үлгерімі жақсы оқушылардан оқу үлгерімі нашар оқушылар кеңістікті бағдарлауы жағынан артта екені соңғы жылдардағы зерттеу нәтижелерінде көрініс тапқан [1, 195 б.].

Кейінгі зерттеулердің нәтижесінде оқу үлгерімінің нашарлауы кеңістіктік түсініктерінің қалыптасуындағы қиыншылықтар мен бастауыш мектеп оқушыларының жазу дағдыларының дамымауымен тығыз байланысты екенін көрсеткен [2, 3 б.].

Ананьев Б.Г., Выгодский Л.С., Кузин В.С., Лебедко В.К., Ломов Б.Ф., Шорохов Е.В., Якиманская И.С. мектеп оқушыларының кеңістіктік түсініктері, техникалық және конструкторлық идеяларды түрлі графикалық тәсілдерді меңгеру қабілеті жеткілікті дамымағандығын және аталған функциялардың жазу, оқу дағдыларының қалыптасуына әкеліп соғатынын анықтаған [3, 1 б.].

Балаларда кеңістікте бағдарлау қабілетінің төмендеуі тек жазу дағдыларына ғана емес эмоционалдық бейімделу-мінез-құлықтық реакцияға, коммуникативтік қарым-қатынасқа, танымдық және қимыл-қозғалыс әрекеттерге әсер етеді [4, 3 б.].

О.И. Галкина кеңістікті бағдарлауының дамуының белгілі бір деңгейінде ғана түрлі пәндер бойынша білімдер мен біліктіліктерді ары қарай игеру оларға тиімді болады деген.

Бала мектепке келген кезде білім мен біліктіліктерді игерудің жаңа кезеңі басталады, әсіресе кеңістікті игеру аймағы бойынша. Жазу белгілерін үйрену жазу белгілерінің көлемі, формаларын кеңістіктік ажыратумен тығыз байланысты. Жазудың графикасы әріптердің бірдей биіктігін ғана емес әріптер мен олардың жеке элементтерінің арақашықтығын, сонымен қатар сөздердің арасындағы қашықтықты білдіреді. Әрбір әріптердің тіркесімі әріптердің пішініне, элементтер санына, әріптердің өзара байланысына қарай өзіндік пропорциялары бар [5, 14 б.].

Сондықтан графиканы меңгеруге қойылатын талаптардың ең маңыздысы балада кеңістікті бағдарлауының дамуы болып табылады.

Зерттеуші ғалымдардың көзқарастарын негізге ала отырып қазақ тілді бірінші сынып оқушыларының кеңістікті бағдарлауын анықтау мақсатында арнайы зерттеу ұйымдастырылды. Зерттеуге Нұра ауылының №12 мектебінің 50 оқушысы қатысты. Зерттеу барысында 2 сериядан тратын 20 тапсырма ұсынылды. Анықтаушы эксперимент нәтижесінде алынған мағұлматтар келесідей критерийлер бойынша талданып өңделді:

- өз бетімен тапсырманы дұрыс орындауы;
- көмек түрін қажет етуі;
- орындау жылдамдығы.

Зерттеу барысында алынған деректерді талдап өңдеу негізінде балалар үш деңгейге бөлінеді.

I жоғары деңгей ұсынылған тапсырмаларды педагогтың көмегінсіз бірден, өз бетімен, іркілмей, қатесіз, дұрыс 9-10 тапсырманы орындаған балалар жатқызылды.

II орта деңгейге тапсырманы орындау барысында екі немесе үш рет қайталауды, бағдарлаушы, эмоциялық көмек түріне мұқтаж, ойланып қатесін өздері түзетіп 7-9 тапсырманы дұрыс орындаған балалар жатқызылды.

III төмен деңгейдегі балалар нұсқауларды бірнеше рет қайталауды талап ететін, әр түрлі көмек түрін бірден пайдалана алмай көп ойланып баяу орындайтын, тек төмен деңгейдегі балалар нұсқауларды бірнеше рет қайталауды талап ететін, әр түрлі көмек түрін бірден пайдалана алмай көп ойланып баяу орындайтын, тек 3-6 тапсырманы орындаған оқушылар кірді.

Зерттеу нәтижесі жалпы мектептің 1 сынып оқушыларының кеңістікті бағдарлауға қатысты сөздерді (оң, сол, асты, арасы, үсті, т.б.) түсінуімен қолдануы толық қалыптаспағанын көрсетті. Кеңістікті түсінуге қатысты сөздерді түсіну жағдайы 1 кестеде қарастырылған.

Кесте-1. Бірінші сынып оқушыларының кеңістікті білдіретін сөздерді түсіну деңгейінің пайыздық көрсеткіші, %

№	Түсіну деңгейлері	Пайыздық көрсеткіші
1	Жоғары деңгей	40.0
2	Орта деңгей	35.0
3	Төменгі деңгей	25.0

Кестеде көріп отырғандарыңыздай тапсырмадағы нұсқауларды зерттеу жүргізген балалардың 40% **жоғары деңгейде** орындады.

Жоғары деңгейдегі балалар берілген бірінші тапсырмадағы нұсқауларды өздігінен, бір айтқаннан ойланбай, педагогтың көмегін қажет етпей орындады. Заттың үстін, астын, арасын, алдын, алысты, жақынды, оңды, солды, арақашықтықты түсіне білулері жоғары дәрежеде қалыптасқан.

Кеңістікті білдіретін сөздерді түсінудің **орта деңгейін** балалардың 35% құрады. Бірінші оң қолынды содан кейін сол қолынды көрсет деген кезде осы деңгейдегі балаларда кідіріп ойланып біресе оң қолын, біресе сол қолын бейсаналық түрде шатастырып көтерулер кездесті. Осы жағдайдан кейін нұсқауды екі үш рет немесе одан да көп қайталап айтқаннан соң дұрыс орындалды.

Кейбір балалар қаламды дәптердің арасына қой деген сөзді бірден түсініңкіремей жатты. Өйткені ол балалар сөздерді отбасында қолдану ерекшелігіне байланысты **«дәптердің арасы»** деген сөзді «дәптердің ортасы», **«дәптердің іші»** деп алмастырып айтады екен. **«Арасы»** деген сөздік қорындағы жетекші сөздер қатарында емес екені байқалды. Оны байқаған себебіміз нұсқауды түсінбегеннен кейін басқа затпен мысал ретінде көрсетіп арасына қойып жатқан кезде баланың ол **«ішіне ғой», «ортасы ғой»** деген сөздер айтылды.

Көп жағдайда балалар қаламды дәптердің алдына қой деген нұсқауда қиналып жатты. Тек осы нұсқауда балалардың басым көпшілігі басқа затпен мысал ретінде көрсету көмегін көбірек қажет етті.

Төменгі деңгейді зерттеу жүргізген балалардың 25% құрады. Нұсқауды бірнеше рет қайталағанды және басқа затпен мысал ретінде көмек көрсетуді қажетсінді. Балалар берілген нұсқауларды шын ниетімен зейін қойып тындауға селқостық танытты. Соның салдарынан тапсырманы бірнеше рет қайталап айтуға да тура келеді. Түріне қарап отырсаң тындап отырған сияқты, бірақ сұрақты аяқтағанша зейіні шашырап кететіндері байқалды. Бұл немқұрайлылық та тапсырманың сапалы орындалуына кедергі жасады. Осы деңгейдегі балалар оң мен сол сөздерінің мағыналарын шатастырады. Мысалы: С есімді балаға сол қолыңмен оң құлағыңды көрсет дегенде, шатасып оң құлағын көрсетті.

Жақын, алыс деген сөздерді толық түсінеді. Ортасы, алды деген сөзді түсінбейді. Мысалы: Д.Ж. есімді балаларға қаламды дәптердің ортасына қой деп нұсқағанда дәптердің жоғары жағына қойды. Сөздердің мағыналарын үнемі шатастырып алады. Тапсырманы өз беттерімен орындауға қабілетсіз.

Қорыта келе түйіндегеніміз бірінші сынып оқушылары кеңістікті білдіретін сөздерді түсінуілері нашар. Кеңісті білдіретін сөздер жөнінде түсініктері толық қалыптаспаған. Оқушылар сөздердің мағыналарын толық түсінбейді. Сөздердің мағынасын шатастырады, алмастырады. Арасы ортасы деген сөздердің түсінігін шатастырады. Жаны деген сөзді жақсы түсінеді. Оң мен солды шатастырады.

Кеңістікті білдіретін сөздерді қолдана білу деңгейлерін анықтау мақсатында ұсынылған тапсырмаларды орындаудың нәтижесі төмендегі кестеде көрсетілген.

Кесте-2. Кеңістікті білдіретін сөздерді қолдану деңгейінің пайыздық көрсеткіші, %

№	Қолдану деңгейлері	Пайыздық көрсеткіші
1	Жоғары деңгей	44.0
2	Орта деңгей	33.0
3	Төменгі деңгей	23.0

Кеңістікті білдіретін сөздерді қолданудың **жоғары деңгейін** балалардың 44% құрады. Бұл деңгейдегі балалар кеңістікті білдіретін сөздерді заттың үстін, астын, арасын, алдын, алысты, жақынды, оңды, солды іс-әрекетте қолданылуын біледі. Тапсырмаларды қысқа мерзімде, тез арада белсенді орындауға тырысты. Бірақ тапсырманы екінші рет қайталауды, қосыша жәрдемді қажет етпей арасында сәл кідіріңкіреп, ойланыңқырап барып дұрыс жауап берегендер де кездесті.

Берілген тапсырманы орта деңгейде орындаған балалар 33%-ды құрады. Орта деңгейдегі бірінші сынып оқушылары ұсынылған тапсырманы бір айтқаннан тез арада орындай алмады. Олар 20% тапсырманы екі немесе үш рет қайталаудың негізінде орындаса 9% бірнеше рет қайталағанның өзінде шатастырып орындады. Нұсқауларды орындау барысында шатасулар жиі кездесті. Мысалы: Д есімді бала педагогтың қаламды дәптерден алыс қойғанына қарамастан, жанына қойдыңыз деді, осы дәптердің жаныма дегеннен соң айтылу эмоциясын сезіну нәтижесінде жаны емес екенін түсінгеннен кейін алысқа деп жауап берді. Бұндай жағдай тек бір балада ғана емес 6 балада кездесті.

Тағы бір айта кететін жайт осы деңгейдегі балалардың 4% бір екі іс-әрекеттік сипатты дұрыс айта алмай қалған жағдайда ары қарай біліп тұрғанын айтуға бата алмай жүрексінетіндері байқалды. Мысалы: А есімді оқушы педагог өшіргішті сурет дәптердің үстіне қойғанда ортасы деп қате жауап берген еді. Ол өзінің қате жауап бергенін түсінгеннен кейін келесі тапсырма бойынша өшіргішті дәптердің жанына қойған кезде жа-жа-жа деп қайталап жауапты толық айтуға жүрексінді. Айта ғой қате айтсаңда ештеңе етпейді деп түсіндіргеннен кейін «жанына» деп толық айтты.

Сонымен қатар педагог оң қолымен сол, сол қолымен оң көзін көрсете отырып сұрағанда сол қолды оң деп, оң көзді сол деп шатастырды. Өйткені бірден талдау жасауға қиналып қалды. Екі рет қайталағаннан кейін ұзақ ойланып барып дұрыс айтты. Бұл қайталауды қажет етудің де екі жағы бар. Біріншісі балалар назар аудармаудан дұрыс тындай алмай қалу, екіншісі шынымен де берілген нұсқауға анализ жасай алмай, қай жағы дұрыс еді деп, екі жақтылықтан, өз жауабына сенімсіздік танытқанның салдарынан да дұрыс тапсырманы орындай алмай қалушылықтар мен шатасулар көрніс тапты.

Кеңістікті білдіретін сөздерді қолданудың төменгі деңгейін балалардың 23% құрады. Бұл деңгейдегі балалар орта деңгейдегі балаларға қарағанда педагогтың көмегін жиі қажет етті. Оның өзінде дұрыс орындауға шамалары келмеді. Алыс, жақын оң мен солдың қолданылуын шатастырады. Мысалы: балаларға қаламды дәптердің сол жағына қойып тұрып «мен қаламды дәптердің қай жағына қойдым деп сұрағанда» оң деп жауап берді. Қайтадан ойланып көр деп айтқаннан кейін соң сол деп жауап қайтарды. Ортасы мен арасы деген сөздерінің қолданылуын білмейді. Мысалы: Балалар қаламды дәптердің арасына немесе ортасына қойғанда дәптердің үстіне қойдыңыз деді.

Қорыта келе кеңістікті білдіретін сөздерінің қолданылуы нашар. Жаны деген сөздің қолданылуын ажырата алады. Оң мен солдың іс-әрекетте қолданылуын шатастырады, тегіс заттың үстінде тұрған заттың астын ажырата алмайды. Арасы, ортасы деген сөздердің қолданылуын шатастырады.

Қазақ тілді бірінші сынып оқушыларының кеңістікті білдіретін сөздерді түсіну және оларды қолдану деңгейінің арасына салыстырмалы талдау жасау барысында төмендегідей көрсеткіштерге көз жеткіздік.

Кесте-3. Бірінші сынып оқушыларының кеңістікті білдіретін сөздерді түсіну және оларды қолдану деңгейінің салыстырмалы пайыздық көрсеткіші

№	Деңгейлері	Түсіну деңгейінің пайыздық көрсеткіші	Қолдана білу деңгейінің пайыздық көрсеткіші
1	Жоғары деңгей	40.0	44.0
2	Орта деңгей	35.0	33.0
3	Төменгі деңгей	25.0	23.0

Кестеден көріп отырғанымыздай қазақ тілді бірінші сынып оқушыларының кеңістікті білдіретін сөздерді түсіну және сол сөздерді өз іс-әрекеттерінде қолдана білу деңгейлерінің арасында біршама айырмашылық көрініс табуға.

Қорыта келе бірінші сынып оқушыларының кеңістікті білдіретін сөздерді түсіну және оны қолдана білу деңгейлерінің арасында аса жоғары айырмашылық және алшақтық байқалмады. Бар жоғы 1%-дан 5%-ға дейін айырмашылық. Бірінші сынып оқушыларының кеңістікті білдіретін сөздердің мағнасын толық түсінбейді, түсінбегендіктен ол сөздерді іс-әрекетте де қолдануда да қиындықтар туындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Цветкова Л.С. Актуальные проблемы нейропсихологии детского возраста: Методическое пособие. – Москва, 2006. – 195 с.

2 Курдвановская Н.В. Использование методики точек в работе по формированию плоскостной пространственной ориентировки у детей страшшего дошкольного и младшего школьного возрастов: Оқу құралы. – Мурманск, 2005. – 3 с.

3 Бондарева Н.Д. Развитие пространственных представлений младших школьников в процессе графической деятельности и конструирования: автореф. дис. пед. наук (13.00.02 – теория и методика обучения); рук. работы В.В. Степанова. – Москва, 2005. – 1 с.

4 Перепелкина Н.О. Игровое взаимодействие как средство формирования пространственного образа к детей дошкольного возраста: автореф. дис. пед. наук (13.00.02 – общия педагогика, история педагогика и образования); рук. работы А.Б. Серых. – Калининград, 2008. – 3 с.

5 Моргачеват И.Н. Ребенок в пространстве: Методическое пособие. – Москва, 2009. – 14 с.

УДК 373.24
МРНТИ 14.07.07

Айтпаева А.К.¹, Кабдулова А.²

¹к.п.н., доцент

²магистрант

КазНПУ имени Абая

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В статье освещается проблема развития лидерских качеств детей старшего дошкольного возраста. Рассматриваются педагогические, социальные и профессиональные аспекты формирования лидерских качеств детей старшего дошкольного возраста в процессе развития личности. Основное содержание анализ теоретико-методологических основ формирования лидерских качеств старших дошкольников и обоснование педагогических условий его осуществления.

Проблема человеческих способностей вызвала огромный интерес людей во все времена. Однако в прошлом у общества не возникало особой потребности в изучении творчества людей. В наше время ситуация коренным образом изменилась. Жизнь в эпоху научно-технического прогресса становится все разнообразнее и сложнее. И она требует от человека не шаблонных, привычных действий, а подвижности, гибкости мышления, быстрой ориентации и адаптации к новым условиям, творческого подхода к решению проблем. Поэтому проблема развития творческих способностей чрезвычайно актуальна в современной педагогической науке и практике.

Ключевые слова: лидерство, лидер, дошкольный возраст, лидерские качества.

А.К. Айтпаева¹, А.Кабдулова²

¹п.ғ.к., доцент

²магистрант

Абай атындағы ҚазҰПУ

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЕРЕСЕК ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ОЙЫН ІС-ӘРЕКЕТІНДЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың лидерлік қасиеттерін дамыту мәселесі қарастырылады. Мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастырудың педагогикалық, әлеуметтік және кәсіби аспектілері қарастырылады. Негізгі мазмұны мектепке дейінгі ересек балалардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздерін талдау және оны жүзеге асырудың педагогикалық шарттарын негіздеу.

Адам қабілеттерінің мәселесі барлық уақытта адамдардың үлкен қызығушылығын тудырды. Алайда, бұрын қоғамда адамдардың шығармашылығын зерттеуге ерекше қажеттілік тудырмады. Қазіргі уақытта жағдай түбегейлі өзгерді. Ғылыми-техникалық прогресс дәуіріндегі өмір әртүрлі және күрделі болып келеді. Ол адамнан шаблонды, әдеттегі әрекеттерді емес, ойлаудың қозғалғыштығын, икемділігін, жылдам бағдарлауды және жаңа жағдайларға бейімделуді, проблемаларды шешуге шығармашылық көзқарасты талап етеді. Сондықтан шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселесі қазіргі педагогикалық ғылым мен практикада өте өзекті.

Отандық және шетелдік психологтардың көпшілігі тұлғаның шығармашылық қабілеттерін дамыту бойынша жұмысты мүмкіндігінше ертерек бастау керек деген ойға келеді және мектепке дейінгі

балалық шақ осы кезең үшін ең қолайлы. Қоғамда болып жатқан өзгерістер мектепке дейінгі білім беруде балаларды мектепке дайындауға қойылатын жаңа талаптарды туындатады. Олардың бірі мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту болып табылады.

Түйін сөздер: көшбасшылық, көшбасшы, мектепке дейінгі жас, көшбасшылық қасиеттер.

A.K. Aitpaeva¹, A.Kabdulova²

¹candidate of pedagogical Sciences, associate Professor

²magistrant 2 years of training

EATURES OF DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE IN GAME ACTIVITY

Abstract

The article highlights the problem of development of leadership qualities of children of senior preschool age. Pedagogical, social and professional aspects of formation of leadership qualities of children of senior preschool age in the process of personality development are considered. The main content analysis of theoretical and methodological foundations of the formation of leadership qualities of senior preschoolers and justification of pedagogical conditions of its implementation.

The problem of human abilities has been of great interest to people at all times. However, in the past, society did not have a special need to study the creativity of people. In our time, the situation has changed radically. Life in the era of scientific and technological progress is becoming more diverse and complex. And it requires from the person not standard, habitual actions, and mobility, flexibility of thinking, fast orientation and adaptation to new conditions, creative approach to the solution of problems. Therefore, the problem of development of creative abilities is extremely relevant in modern pedagogical science and practice.

Most domestic and foreign psychologists agree that the work on the development of creative abilities of the individual should be started as early as possible, and preschool childhood is the most suitable period for this. The transformations taking place in society create new requirements for preparing children for school in preschool education. One of them is the development of creative abilities in children of older preschool age.

Keywords: leadership, leader, preschool age, leadership qualities.

Проблема человеческих способностей вызывала огромный интерес людей во все времена. Однако в прошлом у общества не возникало особой потребности в изучении творчества людей. В наше время ситуация коренным образом изменилась. Жизнь в эпоху научно-технического прогресса становится все разнообразнее и сложнее. И она требует от человека не шаблонных, привычных действий, а подвижности, гибкости мышления, быстрой ориентации и адаптации к новым условиям, творческого подхода к решению проблем. Поэтому проблема развития творческих способностей чрезвычайно актуальна в современной педагогической науке и практике.

Большинство отечественных и зарубежных психологов сходятся на мысли, что работу по развитию творческих способностей личности нужно начинать как можно раньше, и дошкольное детство наиболее подходящий для этого период.

Преобразования, происходящие в обществе, порождают в дошкольном образовании новые требования к подготовке детей к школе. Одним из них является развитие творческих способностей у детей старшего дошкольного возраста.

Дошкольное детство – короткий, но важный период становления личности. В эти годы ребенок приобретает первоначальные знания об окружающей жизни, у него начинает формироваться определенное отношение к людям, вырабатываются навыки и привычки поведения, складывается характер. Основной вид деятельности детей дошкольного возраста - игра, в процессе которой развиваются духовные и физические силы ребенка: его внимание, память, воображение, ловкость и т.д. Кроме того, игра – это своеобразный, свойственный дошкольному возрасту способ усвоения общественного опыта.

Основная задача педагогов дошкольной организации – это создание условий для полноценного, всестороннего развития детей.

Развитие творческих способностей ребенка – это не развитие креативного интеллекта, а развитие творческой личности.

Творчество – это деятельность общества, социальных групп, классов, отдельных личностей, в ходе которых создается новое, никогда ранее не существовавшее (философский словарь).

Творчество – человеческая деятельность, порождающая нечто качественно новое, никогда ранее не бывшее, и имеющее общественно-историческую ценность.

Творчество все чаще рассматривается как наиболее содержательная форма психической активности, универсальная способность, обеспечивающая успешное выполнение самых разнообразных видов деятельности.

В дошкольном периоде детства закладываются основы развития личности и формируются творческие способности, если ребенок талантлив, он талантлив во многих сферах. Это говорит о том, что способности, проявляющиеся в одном виде деятельности, качественно влияют на развитие других. Поэтому обеспечение условий для творческой реализации личности дошкольников в разнообразных видах деятельности как проблема, требующая научно-методического осмысления, привлекла наше внимание.

Творческие способности дошкольника – это индивидуальные качества, определяющие успешность выполнения какой-либо творческой деятельности. Творческие способности можно назвать сплавом многих качеств дошкольника, среди которых:

- замечать то, чего не видят другие (например, сначала видеть целое, а уж потом фиксировать детали);
- за малое количество времени выдавать множество разнообразных оригинальных идей;
- без труда ассоциировать отдаленные понятия;
- стремление познавать;
- применять навыки, приобретенные во время решения одной проблемы, к решению абсолютно другой;
- целенаправленно организовывать условия, в которых объект наиболее ярко обнаруживает свою скрытую сущность;
- самостоятельно создавать альтернативное решение задачи вместо поиска необходимого среди предложенных решений;
- образно схватывать некую закономерность развития объекта до знакомства с ним и приобретения четкого понятия об этом объекте.

Основой всех перечисленных качеств являются воображение и креативное мышление, развитие которых приводит к совершенствованию творческих способностей у дошкольников.

Проблема формирования творческих способностей достаточно тщательно изучена в работах современных педагогов и психологов. Среди авторов, занимавшихся данной проблемой можно назвать таких как Л.С. Выготский, М.Воллах, Н.Коган, А.Страунинг, Г.Буш, Дж.Смит, Б.П. Никитин, С.Л. Новоселова, Е.В. Зворыгина, Н.Ф. Комарова, Б.Н. Заика и мн. другие. В трудах перечисленных исследователей разработана также проблема условий развития творческих способностей дошкольников в игре. Наше исследование посвящено обобщению теоретического материала по данной тематике и определению наиболее важных условий развития творческих способностей дошкольников в игровой деятельности [1].

Творческие способности можно представить сплавом многих качеств. Но вопрос какие компоненты входят в понятие творческого потенциала до сих пор открыт, несмотря на то, что на сегодняшний день существует несколько гипотез, которые касаются данной проблемы. Много психологов связывают способности к творческой деятельности, прежде всего с особенностями мышления. Например, знаменитый американский психолог Гилфорд, который занимался проблемами человеческого интеллекта, определил, что творческие личности способны к дивергентному мышлению. Люди, которые обладают данным типом мышления, во время решения какой то проблемы не концентрирует все свои усилия на нахождение единственного решения, а начинает искать всевозможное большинство решений по различным направлениям, чтобы было возможно рассмотреть большее количество вариантов. Такие люди склонны к образованию новых комбинаций из элементов, которые знакомы большинству людей и используются только определенным образом, или к формированию связей между двумя элементами, которые с первого взгляда не имеют ничего общего. Дивергентный способ мышления лежит в основе творческого мышления, характеризующееся следующими основными особенностями:

1. Быстротой – способностью к высказыванию максимального количества идей (в данном случае важно не их качество, а их количество);

2. Гибкостью – способностью к высказыванию широкого многообразия идей; 3. Оригинальностью – способностью к зарождению новых нестандартных идей (это может проявляться в ответах, решениях, несовпадающих с общепринятыми);

4. Законченностью – способностью к совершенствованию своего "продукта" или приданию ему законченного вида [2].

Ученые и педагоги, которые разрабатывают программы и методики творческого воспитания на базе теории решения изобретательских задач и алгоритма решения изобретательских задач считают следующие компоненты творческого потенциала:

1. Способность к риску;

2. Дивергентное мышление;

3. Гибкость в мышлении и действиях;

4. Скорость мышления;

5. Способность к высказыванию оригинальных идей и изобретению новых; 6. Богатое воображение;

7. Восприятие неоднозначности вещей и явлений;

8. Высокие эстетические ценности;

9. Развитая интуиция .

Проанализировав вышеперечисленные точки зрения по вопросу о составляющих творческих способностях, мы можем сделать вывод, что, не беря во внимание различные подходы к их определению, исследователи единогласно выделяют творческое воображение и качество творческого мышления как обязательные компоненты творческих способностей. Исходя из этого, мы можем определить основные направления в развитии творческих способностей детей:

1. Развитие воображения.

2. Развитие качеств мышления, которые формируют креативность. Говоря о формировании способностей, остановимся на вопросе о том, когда, с какого возраста следует начать развитие творческих способностей детей дошкольного возраста. Ведущие педагоги расходятся во мнении, когда нужно начать развитие творческих способностей и называют разные сроки от 1,5 года до пяти лет. Также существует гипотеза, развитие творческих способностей необходимо начинать уже с самого раннего возраста. Эта гипотеза находит подтверждение в физиологии детей.

Дело в том, что мозг ребёнка очень быстро растёт и "дозревает" в первые годы жизни ребенка. Это созревание, т.е. рост количества клеток мозга и анатомических связей между ними зависит как от многообразия и интенсивности работы уже существующих структур, так и от того, насколько стимулируется средой образование новых. Этот период "дозревания" есть время наивысшей чувствительности и пластичности к внешним условиям, время наивысших и самых широчайших возможностей к развитию. Это самый благоприятный период для начала развития всего многообразия 20 человеческих способностей. Но у детей начинают развиваться только те способности, для развития которых имеются стимулы и условия к "моменту" этого созревания. Чем благоприятнее условия, чем ближе они к оптимальным, тем успешнее начинается развитие. Если созревание и начало функционирования (развития) совпадают по времени, идут синхронно, а условия благоприятны, то развитие идет легко – с наивысшим из возможных ускорений. Развитие может достичь наибольшей высоты, и ребенок может стать способным, талантливым и гениальным [3].

С точки зрения психологии дошкольный период является наиболее благоприятным для развития творческих способностей потому, как в этом возрасте дети крайне любознательны, имеют большое желание узнавать окружающий мир. Родители, поощряя любознательность, сообщают детям знания, вовлекают в разные виды деятельности, способствуют расширению детского опыта. Накопление опыта и знаний является необходимой предпосылкой к будущей творческой деятельности. Дошкольный период является сензитивным периодом для формирования и развития творческого воображения, он даёт прекрасные возможности для развития способностей к творчеству. И от того, в какой степени были использованы эти возможности, во многом будет зависеть творческий потенциал взрослого человека [48]. Одним из важных условий творческого развития дошкольников является создание условий, которые способствуют формированию и развитию их творческих способностей. Основываясь на анализе трудов педагога (А.В. Никитина) выделяются 6 ключевых условий, способствующих успешному развитию творческих способностей дошкольников [4].

Первым шагом успешного формирования творческих способностей считается раннее развитие физических способностей детей: раннее плавание, гимнастика, раннее ползание и хождение. Далее раннее чтение, счет, раннее знакомство с различными инструментами и материалами [5].

Другим значимым условием формирования творческих способностей детей является создание обстановки, которая опережает развитие детей. Следует, в какой степени – это вероятно, заблаговременно окружить детей такой средой и такой системой отношений, которые могли бы стимулировать его самую разнообразную творческую деятельность и постепенно развивали бы в нем именно то, что в подходящий период способно наиболее результативно развиваться [5].

Третьим, весьма важным, условием для эффективного развития творческих способностей является сам характер творческого процесса, требующий максимального напряжения сил. Проблема в том, что способности будут развиваться успешнее, если в своей деятельности люди будут чаще добираться "до потолка" своих возможностей и со временем поднимать этот потолок все выше и выше [5].

Четвертым условием успешного развития творческих способностей является предоставление ребенку большой свободы при выборе своей деятельности, в способности чередовать дела, в продолжительности занятий и в выборе способов [5]. Предоставляя ребенку такую свободу, мы не исключаем, а, наоборот, предполагаем ненавязчивую, умную, доброжелательную помощь со стороны взрослых – это еще одно условие, способствующее успешному развитию творческих способностей. Самое главное в этом условии – не превращать свободу во вседозволенность, а помощь в подсказку [5].

Издавна известно, что творчество нуждается в комфортной психологической обстановке и наличии свободного времени, поэтому следующее, шестое условие для успешного развития творческих способностей – это тёплая, уютная, дружелюбная атмосфера в семье и детском коллективе. Взрослые создают безопасную психологическую основу для возвращения ребенка из творческого поиска и собственных открытий. Важным компонентом является постоянная необходимость в стимулировании ребенка к творчеству, проявлении сочувствия к его 22 неудачам, терпеливом отношении даже к самым странным идеям, которые несвойственны в реальной жизни. Необходимо исключение из обихода замечаний и осуждений.

Но создать благоприятные условия недостаточно для воспитания ребенка, который имеет высокий творческий потенциал, однако некоторые западные психологи и сейчас полагают, что творчество изначально свойственно ребенку и, что необходимо лишь только не мешать ему свободно само выражаться. Однако практика показывает, что данного невмешательства недостаточно: не каждый ребенок может самостоятельно открыть дорогу к созиданию, и надолго сохранить творческую активность. Педагогическая практика доказывает, если подбирать соответствующие методы обучения и развития, то даже дети дошкольного возраста, не теряя своеобразия творчества, способны создать произведения более высокого уровня, чем их необученные само выражающиеся ровесники [6].

Мы выделили педагогические задачи по формированию диалектичности мышления в дошкольном возрасте:

1. Развивать умения выявлять противоречия в любом предмете и явлении;
2. Вырабатывать умения четкого формулирования выявленных противоречий;
3. Формировать умения разрешений противоречий. И еще одно качество, которое формирует творческое мышление - это системность. Системность – это способность видеть предмет или явление как целостную систему, воспринимать любой предмет, любую проблему всесторонне, во всём многообразии связей; способность видеть единство взаимосвязей в явлениях и законах развития [6].

В дошкольном возрасте развивать познавательные интересы ребенка необходимо по двум основным направлениям:

1) Постепенно обогащать опыт ребенка, насыщать этот опыт новыми знаниями о различных областях действительности. Это вызывает познавательную активность ребенка. Чем больше перед дошкольниками раскрывается сторон окружающей действительности, тем шире возможности для возникновения и закрепления у них стабильных познавательных интересов.

2) Постепенное расширять и углублять познавательные интересы внутри одной и той же сферы действительности .

Для достижения цели успешного развития познавательных интересов малыша, родителям следует узнать, чем интересуется их ребенок, а затем проявлять воздействие для формирования его интересов. Необходимо отметить, что для возникновения стабильных и устойчивых интересов мало просто познакомить ребенка с новой сферой действительности. У него должно появиться положительное эмоциональное отношение к новому. Этому способствует включение ребенка

дошкольного возраста в совместную со взрослыми деятельность. Взрослые могут попросить ребенка помочь ему что-нибудь совершить или, скажем, послушать вместе с ним любимую пластинку. Чувство причастности к миру взрослых, которое возникает у ребенка в данных ситуациях, создаёт положительную окраску его деятельности и содействует возникновению у него интереса к этой деятельности. Но в таких ситуациях следует разбудить и собственную творческую активность малыша, только в тот момент, когда можно добиться желаемого результата в развитии его познавательных интересов и в усвоении новых знаний. Необходимо задавать ребенку вопросы, которые побуждают к активному размышлению.

Накопление знаний и опыта – является лишь предпосылкой к развитию творческого воображения. Всевозможные знания могут быть бесполезными, если с ними не умеют обращаться, отбирать нужное, что ведет к творческому решению задачи. А для этого необходима практика таких решений, умение пользоваться накопленной информацией в собственной деятельности. Продуктивное творческое воображение характеризуется не только оригинальностью и богатством производимых образов. Одним из самых важных свойств такого воображения является умение направлять представления в нужную сторону, подчинять их определённым целям.

В исследованиях, посвященных проблемам развития детского творчества, отмечается, что в дошкольном возрасте у ребенка появляется ряд черт, характеризующих его как творца. Это проявление активности и инициативы в применении уже освоенных приемов работы по отношению к новому содержанию, нахождение оригинальных способов решения поставленных задач, использование разных видов преобразований и т.п.

Дошкольное детство является благоприятным периодом для развития творческих способностей, потому что в этом возрасте дети чрезвычайно любознательны, у них есть огромное желание познавать окружающий мир. И родители, поощряя любознательность, сообщая детям знания, вовлекая их в различные виды деятельности, способствуют расширению детского опыта и кругозора. Ведь накопление опыта и знаний – это необходимая предпосылка для будущей творческой деятельности [7].

Ведущей деятельностью детей дошкольного возраста является игровая деятельность. Уникальным средством развития творческих способностей детей является игровая деятельность. Д.Б. Эльконин подчеркивал, что игра относится к символическо-моделирующему типу деятельности, в котором операционально-техническая сторона минимальна, сокращены операции, условны предметы. Однако игра дает возможность такой ориентации во внешнем, зримом мире, которую никакая другая деятельность дать не может.

В заключение напомним замечательные слова А.С. Макаренко: «Игровая деятельность имеет важное значение в жизни ребенка, имеет тоже значение, какое у взрослого имеет деятельность, работа, служба. Каков ребенок в игре, таков во многом он будет в работе, когда вырастет. Поэтому воспитание будущего деятеля происходит прежде всего в игровой деятельности. И вся история отдельного человека, как деятеля и работника, может быть представлена в развитии игры и в постепенном переходе ее в работу».

Список использованной литературы:

- 1 Ермолаева-Томина Л.Б. Психология художественного творчества: Учебное пособие для вузов. – Академический Проект, 2010.*
- 2 Гилфорд Дж. Структурная модель интеллекта // Психология мышления. – М.: Прогресс, 1965. – 456 с.*
- 3 Дьяченко О.М. Развитие воображения дошкольников. – М.: РАО, 1996. – 197 с.*
- 4 Никитина А.В. Развитие творческих способностей учащихся // Начальная школа. – 2001. – №10.*
- 5 Лейтес Н.С. Психология одаренности детей и подростков. – Издательский центр «Академия», 2008.*
- 6 Михайленко Н.Я. Взаимодействие взрослых с детьми в игре. // Дошкольное воспитание. – 2011. – №4.*
- 7 Чурилова Э.Г. Методика и организация театрализованной деятельности дошкольников и младших школьников. – Владос, 2011.*

УДК 1174
МРНТИ 14.07.07

Айтпаева А.К.¹, Сахиева Д.С.²

¹*к.п.н., доцент*

²*магистрант*

КазНПУ имени Абая

ИГРА КАК ФОРМА РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье обоснована актуальность и значение экономического воспитания дошкольников как важной составляющей гармоничного развития личности в условиях современного социума. Теоретический контекст экономического развития личности дошкольника свидетельствует о важности рассматриваемой проблемы. В статье раскрыты теоретические аспекты сущности проблемы экономической грамотности детей на этапе дошкольного детства. В процессе проектирования жизнедеятельности особенно значимо экономическое воспитание подрастающего поколения, так как детям предстоит жить в новых условиях, овладевать принципиально новыми профессиями, требующими иных представлений, профессиональных и личностных качеств, поскольку в современном обществе востребована личность, обладающая высоким уровнем экономической культуры, новым экономическим сознанием, экономическим мировоззрением. Ведущие отечественные и зарубежные психологи и педагоги утверждают, что дошкольный возраст является самым благоприятным периодом для формирования начал экономической культуры. Приобщение ребенка к миру экономической действительности – одна из сложных и в то же время важных проблем современной дошкольной педагогики, поэтому в педагогической деятельности дошкольных образовательных учреждений экономическое воспитание должно занять достойное место.

Ключевые слова: экономическое воспитание, экономическая культура, дошкольный возраст, игра, дошкольное образование.

А.К. Айтпаева¹, Д.С. Сахиева²

¹*п.э.к., доцент*

²*магистрант*

Абай атындағы ҚазҰПУ

ОЙЫН – МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЕРЕСЕКТЕР ТОБЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ДАМУЫНЫҢ ФОРМАСЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі қоғам жағдайында тұлғаның үйлесімді дамуының маңызды құрамдас бөлігі ретінде мектепке дейінгі балалардың экономикалық тәрбиесінің өзектілігі мен мәні негізделген. Мектепке дейінгі бала тұлғасының экономикалық дамуының теориялық контексті қарастырылып отырған проблеманың маңыздылығын куәландырады. Мақалада мектепке дейінгі балалар кезеңіндегі балалардың экономикалық сауаттылығы мәселесі мәнінің теориялық аспектілері көрсетілген. Өмір тіршілігін жобалау процесінде өскелең ұрпақты экономикалық тәрбиелеу ерекше маңызды, өйткені балалар жаңа жағдайларда өмір сүруге, өзге ұғымдарды, кәсіби және жеке қасиеттерін талап ететін қағидатты жаңа мамандықтарды меңгеруге тиіс, өйткені қазіргі қоғамда экономикалық мәдениеттің жоғары деңгейіне, жаңа экономикалық санаға, экономикалық дүние танымға ие тұлға сұранысқа ие. Жетекші отандық және шетелдік психологтар мен педагогтер мектепке дейінгі жас экономикалық

мәдениетті қалыптастыру үшін ең қолайлы кезең деп санайды. Баланы экономикалық шындық әлеміне тарту-қазіргі заманғы мектепке дейінгі педагогиканың күрделі және маңызды проблемаларының бірі, сондықтан мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің педагогикалық қызметінде экономикалық тәрбие лайықты орын алуы тиіс.

Түйін сөздер: экономика, экономическая культура, дошкольный возраст, игра, дошкольное образование.

A.K. Aitpaeva¹, D.S. Sakhieva²

¹candidate of pedagogical Sciences, associate Professor

²undergraduate

KazNPU named after Abay

GAME – A FORM OF DEVELOPMENT OF ECONOMIC CULTURE IN AT CHILDREN OF THE SENIOR PRESCHOOL AGE

Abstract

The article substantiates the relevance and importance of economic education of preschoolers as an important component of the harmonious development of personality in modern society. The theoretical context of the economic development of the preschool child's personality testifies to the importance of the problem under consideration. The article reveals the theoretical aspects of the essence of the problem of economic literacy of children at the stage of preschool childhood. In the process of designing life is especially important economic education of the younger generation, as children have to live in new conditions, to master fundamentally new professions that require different ideas, professional and personal qualities, as in modern society in demand a person with a high level of economic culture, a new economic consciousness, economic Outlook. Leading domestic and foreign psychologists and teachers argue that preschool age is the most favorable period for the formation of a new economic culture. Introduction of the child to the world of economic reality is one of the complex and at the same time important problems of modern preschool pedagogy, so in the pedagogical activity of preschool educational institutions, economic education should take its rightful place.

Keywords: economic education, economic culture, preschool age, game, preschool education.

В современном дошкольном образовании приоритетным является нравственное развитие личности ребенка, формирование у него самостоятельности, любознательности, приобщение ребенка к общечеловеческим ценностям. По мнению ученых, именно в дошкольном детстве зарождаются основания для формирования продуктивных видов деятельности, произвольного поведения, создания образа «Я» ребенка и проектирования человеком своей жизнедеятельности: А.Маслоу говорит о «врожденной потребности к самоактуализации», Ш.А. Амоношвили – о «страсти к развитию», М.Монтессори – об «эмоциональном камертоне» и «строительстве самого себя».

В первоначальном экономическом опыте детей старшего дошкольного возраста А. Сазонова выделяет следующие составляющие:

- мотивационная (наличие у ребенка интереса к экономической сфере жизни с имеющимися знаниями и умениями в этой области);
- информационная (наличие экономических представлений, владение элементарными экономическими понятиями, понимание основных экономических процессов и законов);
- операционная (зрелость экономических действий, элементарных умений и навыков экономической деятельности, умение ориентироваться в нестандартных социально-экономических ситуациях).

Средством формирования понятий экономического опыта дошкольников ученые определяет игровую деятельность [2].

Еще до поступления в школу, опираясь на разнообразные знания, которые дети получают преднамеренно, а также и на происходящие в их повседневной жизни ситуации, они непрерывно познают мир экономической реальности. В детском саду через различные виды игр, задачи игрового

характера, анализ доступных социально-экономических ситуаций усваивают основные экономические понятия и категории. На этой основе в последствии осознают зависимость благосостояния человека и общества от качества труда, "учатся распределять работу во времени, измерять время и правильно его расходовать, организовать свое рабочее место. Дети овладевают рациональными способами, которые повышают качество и производительность труда, на основе экономической культуры" [8].

В дошкольный период они получают элементарные представления о различных видах собственности, семейных доходах и расходах, карманных деньгах и их рационального расходования, стоимости общественного имущества (в детском саду) - расходы на ремонт садика, оборудования и пр., личной собственности - учебные тетрадки, учебные пособия и пр. Будет целесообразно, если процесс включит:

- усвоение основных экономических терминов: собственность, собственник, производство, продукция, торговля, инфляция, бюджет, цена, деньги, валюта, товар, стоимость, банк, кредит, процент, убытки, прибыль, бизнес, реклама, фирма, выгода, бартер, конкуренция, ферма;

- знакомство с профессиями в современном мире - менеджер, предприниматель, бизнесмен, финансист, рекламодатель, фермер, брокер, бухгалтер;

- уточнение знаний в области категорий, связанных с трудом /предмет труда, результаты труда, вид труда: индивидуальный - коллективный труд/; с понятиями: дорого - дешево; выгодно - невыгодно; прибыль - убытки; сбережения - траты; знания о человеке, который копит средства и человеке - инвеститоре, хорошем хозяине; обучаются правилам честной, справедливой игры.

Согласно Г.В. Самусевой, позиция ребенка, как субъекта, обусловлена социальной ситуацией, развитием его личности в конкретном возрастном периоде и проявляется в индивидуальных способах познания, связанных с окружающей действительностью [11, с. 50]. Очень важно в процессе обучения соблюдать различные его аспекты – педагогические, психологические, методические, информационно-технологические. Экономическое образование в дошкольном возрасте требует соблюдения определенных принципиальных положений, связанных с:

- принятием утвержденной государственной программы о введении такого вида образования;
- ясно определенными физическими и юридическими лицами, которые отвечают за разработку и введение программы, их функции и обязанности;
- учебным планом, утвержденным на основе принятой программы, разработкой учебного плана, включающего виды деятельности и действия с определенными сроками выполнения;
- периодическим контролем выполнения программы.

Основная цель это развитие экономического мышления. Для ее достижения необходимо решить ряд задач:

- формирование экономического сознания детской личности;
- определение разумных потребностей, отвечающих материальным возможностям;
- воспитание трудовой направленности в поисках более полного удовлетворения личных потребностей;
- формирование умения проводить экономический анализ, навыков экономного отношения и бережливости, воспитание культуры умственного и физического труда;
- воспитание нетерпимости к безответственности, отсутствию организованности, к потребительскому отношению, бесхозяйственности, расточительству, беззаботности и пр.

Решение этих задач предполагает формирование необходимых экономических знаний, умений и навыков, и качеств, отношения и направленности личности, необходимых для жизни и деятельности каждого.

Приоритетное место в образовательном процессе в дошкольном возрасте занимают формы работы в формировании экономической культуры. В основе этого процесса стоит игра. Она есть и должна быть основной формой. Вне ее, ребенок не может быть активным участником и обучающимся. В этом смысле она является единственным самым эффективным средством, методом и формой до поступления в школу. В контексте экономических знаний самыми подходящими видами игр являются деловые, сюжетно-ролевые, имитационные, дидактичные.

Другие формы:

- обучающие ситуации по различным дисциплинам;
- творческие виды деятельности - изобразительная, трудовая, конструктивная и пр.
- различные виды детского труда;

• виды деятельности в свободное время, которыми могут быть - чтение и обсуждение сказок; решение задач, в которых участвуют знакомые литературные герои; организация дискуссий, викторин; праздники; выставки; конкурсы внимательного отношения к собственности и пр.; образовательные экскурсии с такой направленностью.

Формы и методы экономической подготовки в дошкольном возрасте должны быть максимально разнообразными и базироваться на действенном подходе, на активном участии детей в процессе овладения информацией. Й.Аф определяет усвоение экономических знаний, ориентированных на действие, как "концепцию, которая стремится к интегрированию специальной, социальной и методической компетентности на базе антиномных принципов учебного содержания, как предварительную экономическую подготовку, связь с практикой и ориентацию на жизненный опыт личности, через акцент на комплексные, активизирующие обучение, методы..." [1].

Огромные возможности игры в формировании экономической и общей культуры детей определяются ее сущностью и спецификой. Она строится исключительно на добровольной основе, непринужденности, согласно личным интересам и предпочтениям детей. Во время проведения игры ведущими являются свобода и выбор. Важное условие - это творческий подход, формирование умения самостоятельно играть и учиться, осуществлять обмен знаниями с другими детьми, активно участвовать в каждой игре. Независимо от ее вида, самостоятельность и инициативность должны быть основными принципами. Она не должна превращаться в продолжение регламентированных занятий. Отсутствие желания и добровольности со стороны детей превращают образовательный процесс в неинтересный, что не ведет к положительным результатам. Только в условиях игры дети проявляют исключительное любопытство, интерес и желание действовать, испытывают удовольствие и удовлетворенность, приобретают полезные навыки, у них воспитывается творческая инициатива. Имея это в виду, формирование экономического мышления может осуществляться в процессе игры. Вот почему "поиски оптимальных путей решения проблем экономического воспитания детей дошкольного возраста привело к введению и использованию игровых технологий" [9].

Среди различных видов игр с целью формирования экономического мышления и сознания, особенно значимым является развивающее воздействие сюжетных и дидактических игр. Они обеспечивают развитие навыков поведения согласно правилам; умение планировать; умение войти в роль; сотрудничество; оценка ситуации; умение быть терпеливым; активность; целеустремленность.

Игра: "Ввоз и вывоз товаров"

Задачи:

1. Получение знаний о ввозе и вывозе товаров в стране.
2. Осмысление значения совместных действий в процессе достижения общих целей.

Правила: Дети внимательно следят за тем, есть ли товар, который они обменивают, т.е. дают со своего стола "государства", в наличии на другом столе "государстве". В случае, если он есть, выбирают другой продукт (товар).

Инструментарий: разные продовольственные товары - рис, фасоль, чечевица, горох, фрукты, овощи, кофе, чай.

Содержание: Дети располагаются вокруг своих столиков, каждый такой столик представляет отдельное государство. На каждом столике разложены разные продукты, которые не должны повторяться. (Рис есть только на одном столике, на других есть фасоль, чечевица, горох). Тем временем педагог объясняет детям что такое ввоз и вывоз товаров, показывая им картинки продуктов, которые вывозятся и ввозятся, и средства для этого. Он уточняет, что, когда осуществляется ввоз-вывоз, в сущности товары разменивают. Поясняет также, что размениваются товары, которые есть в одной стране, но их нет в другой. Дети понятным им способом знакомятся с понятиями "ввоз" (то, что в одной стране не производится или оно в недостаточном количестве, доставляется из другой страны) и "вывоз" (то, что в одной стране есть в излишке, его экспортируют в другую страну). Педагог просит ребенка от какого-нибудь столика "государства" пойти к детям за другим столиком "государством" и попросить продукт, который им необходим, а взамен дает им какой-нибудь со своего столика "государства". Например, ребенок за столиком "государством" Англия идет к детям за столиком "государством" Индия и уговаривает их дать ему лимоны, а взамен, дает им яблоки.

Игра: "Товары на рынке"

Задачи:

1. Получить представление о: производстве, производителе, потребителе.

2. Ребенок должен понять, что предметы окружающего мира кем-то производятся, с определенным предназначением.

Правила:

1. На заданный педагогом вопрос ребенок должен ответить, используя термин "произвел".

2. После выбора товара, произведенного из определенного материала, ребенок должен аргументироваться относительно своего предпочтения.

Инструментарий: стульчики, сделанные из металла, дерева и пластмассы, другие разнообразные предметы из тех же материалов; картинный материал, демонстрирующий цикл производства отдельных изделий.

Содержание: Дети встают около столиков, на каждом из них есть разные материалы (на одном столике есть материал из дерева, на другом - из металла, на третьем - из пластмассы). Двое детей идут в середину учебной комнаты, где стоят несколько различных стульчиков. Один из них играет роль продавца, а другой - клиента. Ребенок-клиент, идет к ребенку-продавцу, и говорит, что желает купить стул, но сначала хочет посмотреть из чего они сделаны. Ребенок-продавец ведет ребенка-клиента в цех, где производятся стулья (т.е. столы). Педагог участвует в игре и исполняет роль менеджера цеха. Он объясняет ребенку-клиенту, в это же время они вместе обходят отдельные столики. В каждом цехе они останавливаются, и педагог объясняет, что в нем производится. Дает остензивное определение понятия "производится". В конце обхода спрашивает: "Стул из дерева, из пластмассы или из железа ты хочешь, чтобы мы для тебя произвели?". Ребенок отвечает: "Я хочу, чтобы вы произвели для меня стул из ...", называя материал.

"В игре содержится все, что по существу не является игрой - креативность, решение проблем, овладение языком, социальные роли и взаимоотношения. В воображаемой ситуации, созданной детьми, все чувства, замыслы, действия и другие реализации являются "настоящими", вплетенными в сложность этих ситуаций, в ее типаж и осуществляемые взаимоотношения" [3]. В этом смысле игра - это механизм, который создает самые благоприятные условия для максимального творческого развития и проявления детей в период до поступления в школу. Это фундаментальный период, в который, по мнению Е.И. Чернышева и Л.А. Зубарева, [12] стартует и от которого зависит развитие потребностей, способностей, направленности и интересов детей.

Список использованной литературы:

- 1 Аф Й. *Экономическая дидактика (Сборник материалов по экономической дидактике)*. – 1998. – С.18.
- 2 Гатоу Дж. *Вульгаризация. Скрытая цель государственного образования*. – 2010. – С.20.
- 3 Георгиева Е. *Актуальные проблемы дошкольной подготовки, 2003*. – С.130.
- 4 Дженкинсон С. *Гений игры. Праздник, называемый детством, С., 2013*. – С.20.
- 5 Хофстеде Х. *Культуры и организации. Софтуер ума, 2001*.
- 6 Автономов А., Малышев М. *Совершенствование экономического воспитания учащихся // Педагогика, №8, 2007*. – С.53-57.
- 7 Ахметшина Г., Воробьев И. *Экономическое воспитание учащихся: формы и методы, 2007*. – С.146-155.
- 8 Бадмаев С., Березовская Д. *Экономическое воспитание учащихся, 2008*. – С.94.
- 9 Глебова Г. *Экономическое воспитание школьников, 2008*. – С.118.
- 10 Попов В. *Экономическое воспитание школьников // Образование, №1, 2008*. – С.84-89.
- 11 Самусева Г.В. *Модель педагогического сопровождения, становления позиции субъекта учебной деятельности обучающихся // Перспективы науки и образования, 2015*. – №6(18). – С.50.
- 12 Чернышева Е.И., Зубарева Л.А. *Развитие творческого мышления у младших школьников на кружковых занятиях в объединении „Мягкая игрушка" // Перспективы науки и образования, 2014*. – №4(10). – С.96.

УДК 37(094)
МРНТИ 14.35.09

Г.С. Майлыбаева¹, Б.Б. Нұрғожа²

¹қауымдастырылған профессор, PhD докторы

²«Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі»
Мамандығының 2 курс магистранты

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ

Аңдатпа

Жаңартылған білім бағдарламасына сәйкес шетел тілін үйрету барысында жаңа технологиялық әдістерді қолдану арқылы сапалы білім беру, бастауыш сынып оқушыларының танымдық қабілеттерін жетілдірумен қатар коммуникативтік дағдыларын дамыту көзделеді.

Мақалада жаңартылған білім мазмұнының аясында бастауыш оқытуда ойын технологиясын пайдаланудың маңыздылығы, ойынның кіші мектеп оқушысына психологиялық ықпалы, сонымен қатар ойын элементерін шетел тілі сабағында қолдану жолдары қарастырылған. Ойын түрлерінің материалдары сабақтың тақырыбы мен мазмұнына, дидактикалық мақсатына барынша сәйкестілігі, ойындардың мазмұны мен формасына қарай әр түрлі болуы, балаларға түсініктілігі және эмоциялық сипаты арқылы бастауыш сынып оқушыларының белсенділігін, шығармашылығын, тілдік дағдыларын дамытады. Сондай-ақ ойын баланың тәрбие ала отырып, әлеуметтенуіне де тиісті ықпал етеді.

Түйін сөздер: коммуникативтік дағдылар, ойын, тілдік қарым-қатынас, педагог, оқушы, шетел тілі.

Майлыбаева Г.С.¹, Нургожа Б.Б.²

¹ассоциированный профессор, доктор PhD

²магистрант 2 курса специальности «Педагогика и методика начального обучения»

Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

В соответствии с обновленной образовательной программой предусматривается передача качественного образования с использованием новых технологических методов обучения иностранному языку, совершенствование когнитивных способностей наряду с развитием коммуникативных навыков у учащихся начальных классов.

В статье рассматриваются важность использования игровых технологий в начальной школе в контексте обновленного содержания образования, психологическое влияние игры на младшего школьника, а также пути применения игровых элементов на уроках иностранного языка. Соответствие содержания игры дидактической цели урока способствует развитию активности, творчества, языковых навыков учащихся начальных классов. Вместе с тем, богатство содержания и формы игры, её доступность для понимания, задействование в процессе игры эмоций способствует воспитанию и социализации ребенка.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, игра, языковое общение, педагог, ученик, личность, иностранный язык.

G.Mailybayeva¹, B.Nurgozha²

¹ associated professor, PhD

² 2nd year master of the specialty "Pedagogy and methodology of primary education"

Zhetysu State University named after I.Zhansugurov

USING GAMES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract

Updated educational program in Kazakhstan provides quality education by using new technological methods of teaching a foreign language, the development of communication skills of primary school students.

The article discusses the importance of the use of gaming technologies in primary school in the context of the updated content of education, the psychological impact of the game on the younger student, as well as ways of using game elements in foreign language lessons. The correspondence of the game material to the didactic purpose of the lesson develops activity, creativity, language skills of primary school students. The variety of content and form of the game, its clarity and emotional nature also contributes to upbringing and socialization of the child.

Keywords: communication skills, language communication, teacher, student, personality, foreign language.

Елбасы Н.Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Жолдауында «Ойлау негіздері, ақыл-ой мен шығармашылық қабілеттер, жаңа дағдылар сонау бала кезден қалыптасады. Білім беру ісінде 4К моделіне: креативтілік, сыни ойлауды, коммуникативтілікті дамытуға және командада жұмыс істей білуге басты назар аударылуда» дей келе, өскелең ұрпақтың білімі мен тәрбиесінің маңыздылығына ерекше мән берді [1].

Шетел тілін үйрету барысында жаңа технологиялық әдістерді қолдана отырып, сапалы, терең білім беру, оқушылардың танымдық қабілеттерін жетілдірумен қатар коммуникативтік дағдыларын дамыту – заман талабына сай қабылданған жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшеліктерінің бірі. Бастауышта білім беру мақсатына сәйкес кең ауқымды дағдылардың негіздерін меңгерген оқушы тұлғасының үйлесімді дамып, қалыптасуы үшін коммуникативтік қарым-қатынас тәсілдерін меңгерту аса маңызды. Бастауыш сыныптарда шетел тілін оқыту барысында оқылым, жазылым, тыңдалым және айтылым сияқты тілдік дағдыларды тиімді түрде қалыптастыруда қолданылатын түрлі технологиялардың ішінде ойын технологиясының орны – ерекше.

Ойынның оқытудағы маңыздылығы мен тиімділігіне көптеген көрнекті педагогтар мен психологтар ежелден-ақ назар аударғанымен, тек ХІХ ғасыр аяғында ғана ойын арнайы зерттеу пәніне айналды. К.Грос, Э.Клаперед, А.Диваев, Р.Гауп, Н.Виноградов, В.Вахтерев және т.б. іс-әрекеттің маңызды түрі ретінде ойынның теориялық, әдіснамалық негізін ашты. Ойын мәселесін жан-жақты зерттеу, топтастыру, жүйеге келтіру, жинақтау көптеген ғылым саласында, атап айтқанда элеуметтану, этнопедагогика, педагогика, психология, дидактикада кең қарастырылып, жан-жақты зерттелуде. Сондай-ақ қазіргі уақытта тілдік дағдыларды дамытуда ойынды қолдануға қатысты түрлі әдістер отандық және шетелдік әдістемелік әдебиеттерде жиі жарық көруде.

Көрнекті педагог В.А. Сухомлинский «Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз, шығармасыз, ойсыз толық мәндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды» дегенді айтса, Н.К. Крупская «Бала жас болғандықтан ғана ойнамайды, балалықтың өзі оған ойнау үшін, яғни жаттығу арқылы өмірде қажетті дағдыларды игеру үшін берілген» деген болатын. Сондай-ақ Н.К. Крупская өзінің көптеген еңбектерінде ойынның бала өміріндегі маңызына үлкен мән бере келе, «Қандай ойын болмасын, әйтеуір бірнәрсеге үйретеді, ең бастысы баланы – мұқияттылыққа, еңбекке, жолдасымен ынтымақтастықта болуға үйретеді. Ойын – балалар үшін әрі оқу, әрі еңбек. Ойын – айналадағы дүниені танудың тәсілі. Ойын балаларға өмірде кездесетін қиыншылықтарды жеңу жолын үйретіп қана қоймайды, ұйымдастырушылық қабілетін қалыптастырады» дегенді айтады. Қоғамдағы ойын іс-әрекетінің шынайы маңыздылығы білімді, шеберлікті, дағдыны қалыптастыру бағытынан көрінеді. Бұл туралы педагог А.Макаренко: «Оқушы

өмірінде ойының маңызы зор, ересек адам үшін еңбектің, жұмыстың, қызметтің маңызы қандай болса, нақ сондай маңызы бар. Жеке адам ойында қандай болса, өскен соң жұмыста да көп жағынан сондай болады. Сондықтан келешек қайраткерді тәрбиелеу алдымен ойыннан басталады. Ойын – оқушылар үшін айналадағыны танып-білу тәсілі» деп тұжырымдаған. Мектепке дейінгі тәрбие маманы және педагог (Пед.ғ.д.) *Е.А. Аркиннің* пайымдауынша, ойын және ойыншық – балалар өмірін сипаттайтын бірден-бір жалпы ұғым. Ойын баланың жаңа ортаға тезірек үйренуіне мүмкіндік береді. Оқу үдерісіне өту үйреншікті өмір сүру әдістерінің өзгертуді қажет етеді. Ал *Ю.К. Бабанский* ойынды бастауыш сынып оқушыларының барлық әрекеттерін ынталандырудың түрлері мен әдістері ретінде қарастырады [2].

Ойын барысында белгілі бір әрекет жасай отырып, бала қоғамдық өмірге қатысудың алғашқы үлгісін алады, ересектермен арадағы қарым-қатынас құрылымын түсінеді. Бала ойын арқылы өзі өмір сүріп отырған, өсіп-дамып келе жатқан белгілі бір әлеуметтік ортадағы норма мен әрекетті қабылдайды, себебі ойын белгілі бір ұстамдық тәртіптің көрінісі болып табылады. Ойын баланың жасына қарай өзін қоршаған ортаны танып білуге құштарлығын арттыратын құрал ретінде әлеуметтік қызмет атқарады. Ойын – адам іс-әрекетінің негізгі түрінің бірі ретінде адам іс-әрекет жүйесінің, қоғамның, жеке адам дамуының негізгі құрамдық бөлігі болып табылады. Оқу-тәрбие үрдісінде қолданылатын ойынды дұрыс таңдау баланың арқылы қоғамдық нормаларды, әдептер мен тәжірибені меңгеруіне ықпал етеді.

Педагогика ғылымында ойынның ынталандырушылық және тәрбиелік рөлі баланың жеке тұлға ретінде дамуы үшін аса маңызды. Ойын арқылы балалар іскерлік, жауапкершілік, ептілікке тәрбиеленеді; жаңа білімдер, пайдалы әдеттер мен дағдыларды үйренеді, баланың адамгершілік қасиеттерімен қатар өнер-білімге деген құштарлығы қалыптасады. Осылайша, ынтасы аз деген оқушылардың өздері ойын түрлері араласқан сабаққа зер салып, жарыса қатысады.

Ал мұғалім өз кезегінде әр оқушының жеке дара ерекшелігін ескере отырып, сыныппен ортақ жұмыс жүргізеді. Бұл арқылы ойын технологиясы педагогикалық қарым-қатынастың демократиялық стилін, яғни педагог пен балалардың бірдей белсенді позициясын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [3].

Ойын – оқу үдерісіндегі оқыту формасы әрі әдісі ретінде дербес дидактикалық категория. Дидактикалық ойындар арнайы мақсатты көздейді және нақты міндеттерді шешетіндігін 1 кестеде ұсынамыз.

Кесте-1. Ойынның оқу үдерісіндегі орны

Сабақ кезеңдері:	Ойынды қолданудағы мақсаттар:
сабақтың басында	өткен сабақты еске түсіру үшін пайдаланылады
сабақтың ортасында	көңіл-күйді сергітеді, сабаққа деген ынтаны арттырады
сабақтың соңында	тақырыпты бекіту, сабақта алған білімді жинақтау мақсатын көздейді [4].

Ойындар түрлері барлық сыныптарда, соның ішінде бастауыш сыныптардағы оқу-тәрбие үдерісінде кеңінен қолданылады. Солардың ішінде дидактикалық ойындарға, оған берілген анықтамаларға тоқтала кетейік.

Дидактикалық ойын – шындыққа жанасқандай арнайы ұйымдастырылған, шешімі табылуы тиіс таным мәселелерімен байланысты жағдайлар [5].

Дидактикалық ойындар дегеніміз – балаларға белгілі бір білім беріп, әскерлік пен дағдыны қалыптастыру мақсатын көздейтін іс-әрекет. Дидактикалық ойындарды сабақтың әр кезеңінде енгізуге байланысты мынадай түрлері болады:

- Түрткі ретіндегі дидактикалық ойындар
- Материалды игеруге даярлық кезінде қолданылатын дидактикалық ойындар
- Материалды пысықтау кезінде қолданылатын
- Игерілген материалды қайталау кезінде қолданылатын
- Есептік дидактикалық ойындар
- Дидактикалық ойындарды қолдану нәтижесінде
- бастауыш сынып оқушыларының белсенділігі артады;
- Күрделі оқу материалын меңгеруі жеңілдейді;

- Көлемді оқу материалын есте сақтауға мүмкіндік береді [6].
- Дидактикалық ойындардың мазмұны мыналарды қамтуы керек:
- Дидактикалық ойындар нақты, қысқа, қызықты болуы керек;
- Тапсырмалардың біртіндеп күрделенуі және ақыл-ой іс-әрекетінің тәсілдерін меңгеруге ықпал етуі қажет;

- Ойындағы тапсырмалардың әр түрлі тәсілдермен орындалуын қадағалау және оқытудың тәрбиелік ықпалын күшейтуге әсер ету;

- Оқушының жас ерекшелігіне, бағдарламадағы материалдарға, оның ішінде нақты сабақтың мазмұнына сай болып, тапсырманың мәнін ашу

- Дидактикалық ойындарда қолданылатын материалдар мен көрнекіліктер қарапайым болуы шарт [7].

Ойын – күрделі биологиялық, психологиялық, педагогикалық ұғым. Психология тұрғысынан ойынды зерттеуге Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн, Д.Б. Эльконин, Б.Г. Ананьев, А.Н. Леонтьев сияқты ғалымдар ат салысты. С.Л. Рубинштейннің психологиялық көзқарасы бойынша ойын негізінде адамның барлық психикалық қабілеттері қалыптасады, баланы ересек өмірге дайындайды. Ойын арқылы баланың қоршаған ортамен қарым-қатынас жасауына мүмкіндік туады. Ойын – эмоция мен ақыл-ой жұмысын белсендендіретін ерекше ұйымдасқан іс-әрекет ретінде баланың шығармашылығын дамытуға, дарынын ашуға, кез-келген қиындықты жеңіл қабылдауға, өзара қарым-қатынас орнатуға, әр балаға өзіндік «Менін» айқындауға мүмкіндік береді. Осы себептен де қазіргі медицина мен психологияда «ойын терапиясы» деген арнайы сала пайда болды. Ойын арқылы оқушыға диагностика жасауға, танымын арттыруға, кемшілігін түзетуге, жақсы тұлғалық қасиеттерін дамытуға болады. Ойын барысында туындайтын «Не айту керек? Не істеу керек? Қалай жеңу керек?» деген сұрақтарға жауап іздеу оқушының ойлау процесін жеделдетуге, қиялын, есте сақтауын дамытуға, дұрыс шешім қабылдай алуға итермелейді. Әрине, балалар ойын барысында бұл мүмкіндіктер жайлы ойламайды, олар үшін ойын – ең алдымен көңілді іс-әрекет. Ойынға қызығып берілу, әркім өзін тең санау, ұялшақтық пен қорқыныш сезімін жеңу тек психологиялық тұрғыдан ғана емес, оқытудың да нәтижелі болуына ықпал етеді [8]. Бастауыш сынып оқушыларының жан-жақты дамуы үшін ойынның әсері, ойынға деген қажеттілік аса жоғары, сондықтан ойын олардың басты іс-әрекеті болып қала береді. Ойын табиғаты, оның тәрбиелік әлеуеті, ойынға қызығу ойыншының жасына, жынысына, өмір жағдайына байланысты. Бастауыш сынып оқушыларының ойындарының басты ерекшелігі – оның ұжымдық сипатта болуында. 7-8 жасар балалар ұжым болуға жөнді дағдыланбағандықтан, бұлардың ұжымы екі-үш баладан аспайтын, тұрақсыз болып келеді. Ал 3-4 сынып оқушыларының ойындарында ұжымдық сипат басым. Олар топ болып ойнау, ойын ережелерін сақтау, топ алдындағы жауапкершілікті сезіне бастау, өзін-өзі ұстай білу сияқты ұжымдық ойынның белгілерін жақсы түсінеді [6]. Сондай-ақ 1-2 сынып оқушылары үшін ойында қайталаулардың жиі, ережелердің аз болуы және ойын ұзаққа созылмауы тиіс. 3-4 сынып оқушылары ұзағырақ ойнауға және топ болып ойнау кезінде ойын ережесін өздеріне ыңғайластыра алатындығын төмендегі суреттен байқауға болады.

Сурет-1. Шетел тілін үйретудегі ойынның маңыздылығы

Шетел тілін оқытуда ойын элементтері оқушылардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда, жаңа сөздерді меңгеруде, тілге деген қызығушылығын арттыруда, білім деңгейін бақылау мен тексеруде, өзгелермен қарым-қатынас жасауға үйретуде кеңінен пайдаланылатыны келесі кестеде ұсынылған.

Кесте-2. Шетел тілін үйретуде ойынның мынадай түрлері қолданылады

Ойын түрі	Ойынның мақсаты:
фонетикалық-орфографиялық	шетел тілінде сөздердің дұрыс дыбысталуы мен қатесіз жазылуын үйретуге бағытталған, осы арқылы баланы дұрыс оқу мен жазуға тез бейімдеу
лексика-грамматикалық	сөздік қорды арттыру мен тілдік құрылымдарды бекітуге арналған, оқушылардың сөздік қорын молайтып, шетел тілінде тиянақты сөйлеуге дағдыландыру
рөлдік-коммуникативтік	күнделікті өмірдегі жағдайда шетел тілін еркін қолдана білуге үйретеді, бұл ойындарды ойнау барысында үлкендерге еліктей отырып, өз рөлін сомдайды.

Мұғалім ойындардың сабақ кезінде қолдануға ыңғайлы, өткізілуі жағынан қарапайым, оқушылардың жас ерекшелігіне, сөз байлығына, білім деңгейіне сай түрлерін таңдап алуы шарт. Мәселен, 1-2 сынып оқушылары қызықты заттарға еліктегенімен, назары тұрақсыз болып келеді. Олар мұғалімнің сөзін ұзақ тыңдап отыра алмайды, сондықтан 10-15 минут сайын қимыл ойындары, жаттығулар өткізу арқылы жұмыс түрін өзгертіп отыру қажет. Сондай-ақ 6-7 жасар балалар жалпы жасалған нұсқаулықтарды қабылдамайды, сондықтан ойын ережесін түсіндіргенде әр балаға жеке ескерту жасаған жөн. Қажет болса, түсініктемені ана тілінде жүргізуге болады [9].

Ойын – оқыту құралы болғандықтан, сабақты жоспарлау жан-жақты ойластырылып, әдістемелік тұрғыдан алғанда мынадай шарттарға жауап беруі тиіс:

- ойынның өтілетін сабақтың тақырыбы мен мазмұнына сәйкес болуы;
- ойынға бөлінетін уақытты нақты белгілеу;
- ойынның ойналу түрінің нақтылануы (топпен немесе жекелей);
- ойынға қажетті құралдар мен көрнекіліктерді, тілдік материалдарды дайындау;
- ойынды қандай мақсатта қолдану керектігін анықтау: әдетте ойынды фонетика-орфографиялық материалдарды меңгеруде, грамматикалық құрылымдар мен жаңа лексикалық материалдарды бекіту үшін қолданады.

- сондай-ақ тыңдалым, оқылым, жазылым және айтылым сияқты тілдік коммуникативтік дағдыларды дамытудағы маңыздылығын ескере отырып, пысықталатын грамматикалық, лексикалық, фонетикалық материалдарды анықтау;

- ойын тым ұзақ не қысқа немесе тым шулы болмауы үшін ойынның өту барысының жоспарын жасау [10].

Ойын соңынан оқушылардың пікірі, көзқарасы талданады, бағаланады. Осылайша, ойын арқылы оқушылар белсенділікке, өз бетінше жұмыс істеуге, қорытынды жасауға дағдыланады, қоғамдық тәжірибені меңгереді.

Ойын технологиясын қолдану шет тілін оқу дәрежесіне төмендегідей ықпал етеді:

- тіл коммуникациясының шынайылығын нақтылайды;
- шет тілін оқуға деген құштарлықты арттырады;
- ауыз екі сөйлеудің барлық жақсы тараптарын ашып көрсетеді;
- оқушылардың өз назарына алмай білімдерін нығайтуға жағдай жасайды [11].

Бастауыш сыныпта шетел тілін оқытудың басты мақсаты коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру, яғни оқушы бағдарлама көлемде оқыған шетел тілін қатынас құралы ретінде меңгеруге тиіс. Бұл мақсатқа жетуде психологиялық факторларды ескеріп, тиісті шарттарды орындау арқылы сабақты ойын түрінде жүргізу оқушылардың білімге ынта-ықыласын арттырады, танымдық үдерісті белсендендіреді, тілдік дағдыларды дамытады, баланың ережелер бойынша әрекет етіп, әлеуметтенуіне ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 <http://www.akorda.kz/ru> Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы, 2018 ж., 5 қазан.

2 <http://kazorta.org> Ойын технологиясы арқылы оқыту.

3 Капенова А.А., Сыдықова Б.Т. Қарым-қатынас және сөйлеу мәдениеті. – А: Дарын, 2019. – 68-69 б.

- 4 Бөрібекова Ф., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар. – Т: Жетісу университеті, 2013. – 127-128 б.
- 5 Бабаев С.Б. Бастауыш мектеп педагогикасы. – А: Заң әдебиеті, 2007. – 206 б.
- 6 Ыбыраимжанов Қ.Т. Ойын технологиясын бастауыш сыныптардың педагогикалық үдерісінде пайдалану. – А: Эпиграф, 2016. – 27-31 б.
- 7 Дүйсенова Ж.Қ., Нығметова Қ.Н. Балалар психологиясы. – А: Полиграфкомбинат, 2012. – 147-148 б.
- 8 <https://www.cambridgeenglish.org/learning-english/parents-and-children/information-for-parents/tips-and-advice/learn-english-through-games/>
- 9 Амандықова Г.Н., Мұхтарова Ш.Е., Баймұқанова Б.С., Бисенғалиева А.Н. Шетел тілін оқыту әдістемесі. – А: Фолиант, 2017. – 167-172 б.
- 10 Bright C., Barret C. Discover English Teacher's book. – Third impression. Ch: Pearson education 2013. – P.12.
- 11 Тлеугабылова З.А., Ештаева Н.А. Шет тілін оқытудағы бейнематериалдар // Абай атындағы ҚазҰПУ-дың хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы. – 2015. – №3(47). – 33 б.

МРНТИ 14.35.01

С.А. Абильдина¹, Б.Т. Махметова², А.М. Бейсенбаева³

¹п.ғ.д., профессор

³докторант

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

²п.ғ.к., Абай атындағы Ұлттық педагогикалық университетінің профессоры

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік дағдыларын қалыптастыруда оның зерттеушілік қызметін ұйымдастыру мәселесі қазіргі уақытта қызығушылық тудыруда. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік қызметі психологиялық-педагогикалық теориясы тұрғысынан анықталады және оқу-зерттеушілік қызметтің аса маңызды сипаттары (уәжділік, мәнділік, мақсаттылық, саналылық, белсенділік) мен құрылымдары (мақсат, уәждеме, мән, әрекет, өнім, нәтиже) қарастырылады.

Авторлар тарапынан оқушылардың оқу-зерттеушілік қызметін қалыптастыру аспектілерін әзірлеуге назар аударған және оқушылардың зерттеушілік қызметін дамыту үшін педагогикалық жағдайлар тудыру қажет деп санаған ғалымдардың ғылыми жұмыстарына талдау жасалған.

Зерттеушілік қызмет – шығармашылық қызметтің бір түрі болып табылады, сондықтан да «шығармашылық» пен «креативтілік» ұғымдарына және олардың ерекшеліктері: ұқсастықтары мен айырмашылықтарына талдау жасалып, оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамытудың түрлі жолдарын ұсынылады.

Түйін сөздер: бастауыш сынып оқушысы, зерттеушілік дағды, зерттеушілік қызмет, зерттеушілік қызмет сипаттары, зерттеушілік қызметтің құрылымдары, шығармашылық, креативтілік.

Абильдина С.А.¹, Махметова Б.Т.², Бейсенбаева А.М.³

¹д.п.н., профессор

³докторант

Карагандинский государственный университет им. академика Е.А. Букетова

²к.п.н., профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

В настоящее время интерес вызывает вопрос организации исследовательской деятельности учащихся начальных классов в формировании их исследовательских навыков. В статье рассматривается исследовательская деятельность младших школьников с точки зрения психолого-педагогической теории, а так же определяются важнейшие черты (мотивация, значимость, целеустремленность, сознательность, активность) и структуры (мотивация, сущность, действие, продукт, результат) учебно-исследовательской деятельности.

Со стороны авторов проведен анализ научных работ ученых, обращавших внимание на разработку аспектов формирования учебно-исследовательской деятельности учащихся и считающих необходимым создание педагогических условий для ее развития.

Исследовательская деятельность – один из видов творческой деятельности, поэтому анализируются понятия «творчество» и «креативность» и их особенности: сходства и различия, предлагаются различные пути развития исследовательских навыков учащихся.

Ключевые слова: ученик начальных классов, исследовательские навыки, исследовательская деятельность, свойства исследовательской деятельности, структура исследовательской деятельности, характеристики исследовательской деятельности, творчество, креативность.

S.Abildina¹, B.Mahmetova², A.Beisenbayeva³

¹Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

³doctoral

Karaganda State University Named after Ye.A. Buketov

²c.ped.sc., professor of Abai Kazakh National Pedagogical University

PROBLEMS OF FORMATION OF SKILLS OF RESEARCH ACTIVITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENT

Abstract

Currently, the question of the organization of research activities of primary school students in the formation of their research skills is of interest. The article considers the research activities of younger students from the point of view of psychological and pedagogical theory, as well as identifies the most important features (motivation, significance, purposefulness, consciousness, activity) and structure (motivation, essence, action, product, result) of educational and research activities.

The authors analyzed the scientific works of scientists who paid attention to the development of aspects of the formation of educational and research activities of students and consider it necessary to create pedagogical conditions for its development.

Research activity is one of the types of creative activity, so the concepts of «creative work» and «creativity» and their features are analyzed: similarities and differences, different ways of developing students research skills are proposed.

Keywords: primary school student, research skills, research activity, properties of research activity, structure of research activity, characteristics of research activity, creative work, creativity.

Зерттеу қызметі адамзат тарихында адамдардың өмір сүру жағдайларына бейімделуінің құралы ретінде қызмет етті, танымдық және өзгертушілік функцияларды атқарды, себебі адам өзінің алдына белгілі бір мәселелерді қояды да, олардың шешімін – жаңа білімді іздеуге талпынады. Осы жағдайды танымдық қызмет деп атау қалыптасқан. Ол күнделікті өмірде де, ғылыми практикада да, оқу қызметінде де туындауы мүмкін.

Оқу қызметінде осындай жағдайға балалар түседі. Бала қажетті нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік беретін әрекеттер тәсілін білмеу, немесе қандай да бір себептерге байланысты қажетті ақпараттардың болмауы сияқты жағдайлармен әрқашан да кездесіп қалып жатады, сондықтан зерттеушілік қызмет бастауыш сынып оқушыларының қызметінің аса маңызды түрлерінің бірі болып табылады.

Қазіргі уақытта оқушылардың зерттеушілік қызметін ұйымдастыру мәселесіне қызығушылықтың арта түскені байқалады. Оқу-зерттеу қызметін психологиялық теориясы тұрғысынан қарастыру керек, өйткені дағдылардың қалыптасуы оқу үдерісінде қызметтің белгілі бір түрлерін меңгеруге тікелей байланысты. Психолог А.Н. Леонтьев, адам қызметінің нақты құрылысын зерттей отырып, оның компоненттерін, яғни құрамдас бөліктерін анықтады – бұл уәждер, мақсаттар, оған жетудің шарттары мен құралдары, әрекеттер мен операциялар. «Қызмет дегеніміз – бұл адамның қоршаған ортамен белсенді, мақсатты түрде өзара әрекеттесуінің бір түрі, ол оның осы өзара әрекеттесуді туындататын белгілі бір қажеттіліктеріне жауап береді. Қажеттіліктер қызметтің алғышарттары болып табылады. Зерттеушілік рефлексінің оянуына негізделген белсенді танымдық қызметке деген қажеттілік адам үшін табиғи және толыққанды өмір сүруге, дамуға қажетті құбылыс болып табылады» - деп көрсетеді А.Н. Леонтьев [1]. Бұл қажеттілік бала жаста ерекше айқын байқалады.

Оқу-зерттеушілік қызметтің аса маңызды сипаттарын қарастырып көрейік: уәжділік, мәнділік, мақсаттылық, саналылық, белсенділік. Қызметтің сипаттамаларының бірі - уәжділік. Уәж болмаса қызмет те болмайды. Қызметтің теориясында ішкі және сыртқы уәждер ұғымы бөлек қарастырылады. Оқу үдерісіне қосылу үшін ішкі және сыртқы уәждердің біртұтастылығын жасап алу қажет. Қызметтің уәжділігі зерттеушілік қызмет үшін аса маңызды, өйткені уәждеме қызметтің жүзеге асырылуын реттеп, бақылап отырады, зерттеудің бағытын анықтайды. Яғни, зерттеушілік қызметке деген уәждеменің қалыптасу маңыздылығын көрсете аламыз, бұл зерттеушілік дағдыларды қалыптастырудың дау тудырмас, міндетті шарты болып табылады.

Қызмет өзінің бағытын, яғни мәнін анықтайды. Қызметтің мәнділігі оның негізгі сипаттарының бірі болып табылады. Мәні бойынша қызметтің түрін, атауын анықтайды, мысалы, педагогикалық, оқу, зерттеушілік және т.с.с.

Қызметтің басқа да сипаттары – мақсаттылық және саналылық. Мақсаттылық қызметтің саналылығын білдіреді. Кез келген басқа да қызметтер сияқты, зерттеушілік қызметті талдау үшін, ең маңыздысы – субъектінің мақсатты белсенділігінің мәні болып табылатын мазмұнды тану туралы қағида болып табылады. Осылайша, біз зерттеушілік қызмет мақсаттылығының есебін жүргізу қажеттілігін оның сипаты ретінде атап көрсетеміз.

Қызметтің тағы бір маңызды сипаты – белсенділік, өйткені ол танымдық қызметті жүзеге асыруда маңызды рөл атқарады, субъектінің дамуына ықпал етеді. Белсенділікті бірқатар басқа ұғымдармен қатар қарастыруға да болады: психикалық белсенділік – ой белсенділігі – интеллектуалдық белсенділік – танымдық – шығармашылық [2], яғни, белсенділік туралы айтқанда репродуктивтіден – нәтижелілікке дейінгі диапазонды қамтимыз, және оның шығармашылық аспектісіне баса көңіл бөлеміз, бұл зерттеушілік қызметте айрықша анық байқалады. Сондықтан да, біздің ойымызша, іздену және білімдерді меңгеру барысында оқушылардың шығармашылық белсенділігін оятатын жағдайлар туындату қажет деп нық сеніммен айтуға болады.

Қызмет әрекеттерден түзіледі, әрекет – операциялардан түзіледі. Әрекеттер – біршама дербес үдерістер, олар бір мақсатқа бағындырылған. Операциялар әрекеттің техникалық құрамы болып табылады, олар субъектінің әрекеттерін іске асырады. Әрекеттер белгілі бір тәртіппен, реттілікпен жүруі тиіс, оны зерттеушілік қызмет тұрғысынан қарағанда зерттеудің қисыны (логикасы) деп қарастыруға болады: оқушылар материалға талдау жасай отырып, проблеманы құрайды, мақсаттар қояды, осы проблеманы шешу үшін болжамдар жасайды, ақпарат іздейді, іс жүзінде тексере отырып, жасаған болжамын дәлелдеуге талпыныс жасайды. Оқушылар зерттеушілік жұмыстың түпкі мәнін түйсіну үшін, мұғалім белгілі бір жағдайлар туындатуы қажет, яғни білімге қол жеткізу үшін

әлдеқандай бір проблемаларды анықтап, оның шешу жолдарын табу қажет екенін түсіндіруі тиіс. Оқушыларға қиындықтарды еңсеру жолдарын көрсетіп, оларды логикалық әдістерді (салыстыру, талдау, қорыту, жіктеу және т.б.) мақсатты және саналы түрде пайдалана білуге, эмпириялық бақылауларға, апарат жинақтауға, эксперименттер жүргізуге баулу қажет.

Мұндай тәсілдеме бірегей ойлай білетін тұлғаны тәрбиелеп шығаруға, шығармашылық қабілеттерді дамытуға мүмкіндік береді, зерттеушілік дағдыларды қалыптастырады.

Сонымен, зерттеушілік қызметте де, кез келген басқа қызметтер сияқты белгілі бір құрылымдар бар: мақсат, уәждеме, мән, әрекет, өнім, нәтиже. Бірақ, бұл құрамдас бөліктер қызметтің кез келген басқа түрлеріне қарағанда өзгеше, өзіне ғана тән мәндік мазмұнда болады. Сондықтан, оқушылардың зерттеушілік қызметін дамыту үшін айрықша педагогикалық жағдайлар тудыру қажет.

Ғалымдар оқушылардың оқу-зерттеушілік қызметін қалыптастырудың әралуан аспектілерін әзірлеуге назар аударған: оқушылардың шығармашылық белсенділігі (Р.С. Альтшуллер, В.И. Андреев, Б.И. Коротаев, А.М. Матюшкин, Т.И. Шамова және т.б.), оқушылардың танымдық белсенділігі (М.Г. Ахметвалиева, Л.Г. Вяткин, Г.С. Поддубская, Л.А. Ростовецкая, Н.Ф. Талызина, Г.И. Щукина және т.б.); ойлаудың ғылыми мәнерін дамыту (Л.П. Богоявленский, П.Я. Гальперин, С.А. Шапоринский және т.б.), жекелеген пәндерді зерделеудің аясында зерттеушілік қызмет дағдыларын дамыту технологиясын әзірлеу (А.Г. Иодко, Г.А. Дзида), оқушылардың зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру (Л.П. Виноградова, Г.В. Макотрова), оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамытудың психологиялық аспектілері (А.В. Леонтович, А.Н. Подьяков, А.И. Савенков). Бүгінгі таңда проблемалық сипатқа ие болып отырғаны – бұқаралық бастауыш мектепте оқу зерттеушілік қызмет дағдыларын қалыптастыру жөніндегі жұмысты ұйымдастыруға мүмкіндік беретін нақты әзірленген технологиялардың жоқтығы болып табылады.

Әдебиетте оқу-зерттеушілік қызмет мәселесінің қалай көрсетілгенін тереңірек қарастырып көрейік.

- әсіресе кішкентай балаларға қатысты алсақ, «зерттеушілік белсенділік», «зерттеушілік мінез-құлық, тәртіп» ұғымдарының арасында ұқсастық көп. Айырмашылығы – қай бағытқа қарай баса назар аударуымызда: «зерттеушілік белсенділік» ұғымында тұтынушылық-уәждемелік аспект басым, «зерттеушілік мінез-құлық, тәртіп» ұғымында – мақсатқа ұмтылу, мақсат бағыттылығы аспектілері басымдыққа ие;

- зерттеушілік қызмет дегеніміз – ізденушілік белсенділікке негізделген қызмет түрі, ол өз кезегінде адамның қоршаған әлеммен өзара әрекеттесуінің іргелі формаларының бірі болып табылады, ол қоршаған әлемді танып-білуге бағытталған және оның түпкі негізінде жаңа ақпарат, жаңа әсерлер мен білімдер, қызметтің жаңа нәтижелерін алуға деген аса маңызды қажеттілік жатыр [3];

- оқушылардың зерттеушілік қызметі – педагогтың басшылығымен жүргізілетін балалардың қызметі, ол шешімі алдын ала белгілі шығармашылық, зерттеушілік міндеттерді шешумен байланысты, және ол міндеттер ғылыми зерттеуге тән негізгі кезеңдердің қамтылуын қарастырады: проблеманың, мәселенің қойылуы, осы мәселеге арналған теорияны зерделеу, зерттеу әдістемесін меңгеру, материалдар жинақтау, оларды талдау және қорыту, өз қорытындыларын жасау. Зерттеушілік қызмет, келіп түсіп жатқан мәселелерді шешу жолдарын іздестіруді жүзеге асыру – мектеп оқушыларының өзіндік қызметінің көрініс беруіндегі ең жоғарғы форма болып табылады;

- оқу зерттеулері, оқушылардың қызметінің айрықша түрі ретінде теориялық және эксперименттік білімдер нәтижесінің субъективтік жаңалығын ғылыми-зерттеу әдістерінің көмегімен іздестірудегі шығармашылық дербестікті көздейді (яғни жаңа білімдерді «қайтадан ашу»);

- зерттеушілік мінез-құлық, тәртіп аса маңызды функцияны атқарады, ол – дамыту функциясы. Зерттеушілік мінез-құлық бағдарламалары ас ішу және қорғану бағдарламалары сияқты, тіршілік иесі дүние есігін ашқан сәттен бастап-ақ іске қосыла бастайды және кез келген тіршілік иесінің мінез-құлқының, оның өмірлік белсенділігінің ажырамас бөлігі, оның дамуының негізгі шарты болып табылады [4].

Осылайша, авторлар оқу зерттеушілік қызмет – балалардың ізденушілік белсенділігіне негізделген, олардың дамуына бағытталған айрықша қызмет түрі екендігін атап өтеді. Бұл қызмет педагогтың басшылығымен жүзеге асырылады және зерттеушілік мәселені шешуге бағытталады, сонымен қатар балалардың шығармашылық дербестігін көздейді. Зерттеушілік қызметтің құрамдас бөліктері ретінде ғалымдар мыналарды атап көрсетеді: зерттеудің нысандары (заттар, қоршаған табиғаттың құбылыстары); зерттеудің субъектілері (оқушы, оқушылардың бір тобы, ұжым), олардың қажеттіліктері мен уәждемелері, мақсаттары; зерттеудің жетекшісі (мұғалім); зерттеудің әдістері,

пайдаланылатын құралдар, зерттеушілік бастамашылдықтың қанат жаю үдерісі және оның нәтижелері.

Біздің ойымызша, бастауыш сынып оқушыларының оқу зерттеушілік қызметінің құрамдас бөліктеріне мыналар жатады: зерттеудің субъектілері (оқушылар) және олардың мақсаттары мен уәждемелері, зерттеудің нысандары, зерттеудің әдістері мен құралдары, оқу зерттеу үдерісінің өзі, зерттеудің соңында алынған өнімдер және нәтижелер.

Оқу-зерттеушілік қызметінің нәтижесі дегеніміз – ауқымды ұғым, ол материалдық нәтижені де, тұлғаның психикалық өзгерулерін де, оның тәжірибесінің молаюын да қамтиды, сонымен қатар, оқушылардың зерттеушілік қызметті жүзеге асыруының нәтижелері ретінде ғалымдар оқушының бойындағы психологиялық жаңа өзгерістерді де атап көрсетеді. В.В. Давыдов, қызметтің жаңа тәсілдерін тапқандығына назар аударады; Н.Ф. Талызина – қызметтің бағдарлық негізі ретінде көрініс беретін білімдерді; А.М. Матюшкин – танымдық уәждемелердің қалыптасатынын; С.П. Арсенова, О.И. Митрош, Н.М. Яковлев – зерттеушілік дағдылардың қалыптасатынын; И.А. Зимняя Е.А. Шащенко – проблемалық мәселелердің шешілетінін атап өтеді [5].

А.Н. Подьяков оқу зерттеу қызметінің тікелей және жанама нәтижелерін қарастырады: а) зерттеу бағытталған нысандар туралы жаңа ақпараттар (тікелей өнім); б) өзге де нысандар туралы жаңа ақпараттар және зерттеудің нысаны болып табылмайтын, қарастырылып отырған нысанның басқа қасиеттері туралы ақпараттар (зерттеудің жанама өнімдері); в) зерттеу қызметінің өзі және оның практикалық тәжірибесі туралы білім алу; г) танымдық және тұлғалық даму [6].

Аталған ғалымдардың пікірлеріне сүйене отырып, біз бастауыш сынып оқушыларының оқу-зерттеушілік қызметінің нәтижелері ретінде танымдық уәждемелердің қалыптасуын, қызметтің жаңа тәсілдерін, зерттеушілік дағдыларды, сонымен қатар оқушылар үшін жаңа болып табылатын білімдер мен тұлғалық даму көріністерін танимыз.

Көптеген авторлардың пікірі бойынша (О.И. Митрош, Л.А. Казанцева, В.П. Ушачев, В.Д. Шадриков және т.б.), зерттеушілік қызмет – шығармашылық қызметтің бір түрі болып табылады, сондықтан да шығармашылық қызмет пен креативтілік ұғымдарына және олардың ерекшеліктерін талдау да маңызды.

«Шығармашылық» ұғымына психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде көптеген анықтамалар берілген. Педагогикалық сөздіктерде шығармашылық қызмет адамның немесе ұжымның қызметінің бір түрі деп көрсетіледі, яғни сапалы тұрғыдан жаңа, бұдан бұрын ешқашан болмаған құбылыс; оның пайда болуын ынталандыратын – әдеттегі қалыптасқан тәсілдер арқылы шешу мүмкін болмайтын проблемалық жағдай. Қызметтің бірегей өнімі стандартты емес, өзгеше бір гипотезаны құрудың нәтижесінде, проблемалық жағдайдың элементтерінің арасындағы ерекше байланыстарды байқай білудің және т.с.с. нәтижесінде пайда болады. Бұл анықтама зерттеушілік қызмет пен шығармашылық қызметтің арасындағы ортақ сипаттарды көруге мүмкіндік береді, яғни проблеманың, гипотезалардың, нәтиженің – жаңа өнімнің болуы.

«Креативтілік» ұғымын К.Тейлор, М.Ферсон «шығармашылық» ұғымымен біртектес деп қарастырса, Дж.Гилфорд, П.Торренс, Н.Роджерс, С.И. Макшанов сияқты ғалымдар креативтілікті ішкі әлеует және шығармашылық қызметке қабілеттілік деп қарастырады [7]. Шығармашылық оқу-зерттеушілік қызметті құндылықтық негіздер тұрғысынан да қарастыруға болады. Ғалымдар зерттеушілік қызметтің келесі құндылықтарына мән берген: ақиқатқа қол жеткізуге ұмтылудың құндылықтық ұстанымы; зерттеудің өзгермейтін қызметтік сипаты; қызмет құндылығының тәрбиелік аспекті; проблеманы шешудегі шығармашылық тәсілдеменің құндылығы; ұдайы коммуникациялық қажеттілікке байланысты құндылық; зерттеушілік қызметтің нәтижелілігі. Осы белгіленген құндылықтар зерттеудің білім беру саласында қолданылуының алғышарттары болып табылады, өйткені олар бала жастағы және жасөспірім шақтағы қоршаған ортаны тануға, белсенділікке, араласуға деген ішкі қажеттіліктердің талабына жауап береді, сол арқылы қоршаған ортаны меңгеру мүмкін болады, қызметтің нәтижелі болуының қалыптатылық нормасы белгіленеді.

Ал біз, балалардың бойындағы креативтіліктің көрініс беруін олардың шығармашылық қызметке қабілеттілігі деп қарастыра отырып, екінші пікірге сүйенеміз, себебі «дайын» білімдерді қорыту арқылы балаларға шығармашылық қызмет тәжірибесін бере салудың мүмкін емес екені баршаға мәлім. Оқушыларды ізденушілік қызметке тарту қажет, сонда ғана оқушылар берілген тапсырмаларды зерттеушілік элементтерін пайдалана отырып дербес орындайды, гипотезалар құрайды, идеялар айтады, ізденеді, зерттеу жолдарын таңдайды – яғни шығармашылық тұрғыдан ойланады.

Осылайша, зерттеушілік мінез-құлық пен креативтіліктің арасында оң және тығыз байланыс бар екенін, және олардың шынайы танымдық қызметте біртұтастылықты құрайтынын байқаймыз. Біз зерттеушілік қызметті шығармашылық қызметтің бір түрі деп, ал креативтіліктің дамуын – оны ұйымдастырудағы маңызды шарт деп қарастыратын боламыз.

Ғылыми зерттеушілік және оқу зерттеушілік қызметтерінің ерекшеліктерін қарастыра отырып, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын тануға болады. Ұқсастық белгілері келесі аспектілерде байқалады: біріншіден, ғылыми және оқу зерттеулерде ойлаудың бірдей формалары қолданылады. Дж.Брунер, Э.И. Колмыкова А.И. Савенков және басқа да мамандар белгілі бір құбылыстарды түсіну мәселесін шешуге ұмытылған адамның ойлау қызметі ғалымның қызметіндегі ойлау тәртібімен бірдей тәртіпте өрбиді. «Дәуірлік» маңызы бар жаңалық ашқан ғалымның ойлау қызметі мен жас баланың ойлау қабілеті өздерінің ішкі «механикасы» жағынан өте ұқсас. Бірақ, ең маңыздысы – балаға біреулер ашқан жаңалықтарды «дайын түрінде» оқып білуге қарағанда, «ғалымша» әрекет ете отырып, (өзінің «квази-зерттеулерін жүргізе отырып) ғылымды зерделеу өте оңай болмақ. Екіншіден, Е.Н. Мельникова ұқсастық туралы айта келіп, оқу зерттеулерінің де, ғылыми зерттеулердің де түпкі нәтижесі – жаңа білімдер алу (оқушылар үшін субъективті түрде жаңа білімдер) деп атап көрсетеді. Сонымен қатар, қызметтің осы екі түрінде де негізгі төрт кезең бар екенін байқауға болады: мәселенің қойылуы, шешу жолдарын іздеу, шешімнің өрнектелуі, нәтиженің іске асырылуы. Үшіншіден, В.П. Ушачев және басқа да зерттеушілер ғылыми және оқу зерттеулерінің болмысы – олардың бірдей танымдық әдістерді, яғни бақылау, өлшеу, эксперимент жасау, тәжірибелік мәліметтерді талдау, жіктеу және жүйелеу және т.б. қолданатындығында деген негізді қорытынды жасайды [8].

Айырмашылықтарға келетін болсақ, С.А. Шапоринский оқу зерттеулерінің ғылыми зерттеуден айырмашылығы – ғылыми зерттеудің мәнін ғалымның өзі ашады, ал оқу зерттеулерінде – зерттеудің мәні бастапқыда оның мазмұнымен белгіленеді және оны оқушының өзі енгізеді деп жазады, сонымен қатар айырмашылықтар ретінде оқушының объективті емес, субъективті ақиқатты ашатынын; мәселенің қойылуы мен оны шешу жолдарын іздеугі зерттеуші-оқушының дербестілігі әртүрлі дәрежелерде жүзеге асырылатындығын көрсетеді [9].

Осылайша, оқу зерттеулері дегенде біз оқушылардың белсенді түрдегі іздену барысында, дербестіліктің әртүрлі дәрежелерінде жүзеге асырылатын және оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес деңгейдегі ғылыми зерттеудің кезеңдері мен әдістерін қолдануды көздейтін, жаңа білімдерді ашу үдерісі деп түсінетін боламыз.

Оқушыларды зерттеудің тұлғалық мәнін, зерттеушілік белсенділікті, жүйелілікті ескере отырып құрылған оқу-зерттеушілік жұмыстарға жүйелі түрде тарту – оқушылардың зерттеу әдістерін кезең-кезеңмен, тұлғалық маңыздылықпен меңгеруін қамтамасыз етеді, бұл ретте олардың бойында осы қызметте шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі танытуға және өзіндік дамуға деген тұрақты құндылықтық бағдарының болуы өте маңызды деген пікірге келе отырып, бастауыш сынып оқушыларына қатысты біз оларды зерттеу қызметіне жүйелі түрде тартудың қажеттігі, зерттеушілік қызмет уәждемесінің болуы сияқты аспектілерді атап өте аламыз.

Жалпы білім беру практикасында оқу зерттеушілік қызметті ұйымдастыру мәселесінің барынша әзірленгендігіне қарамастан, әлі де шешімін таппаған проблемалар баршылық. Мысалы, мәселені шешуге деген көзқарастардың таптаурындылығы, зерттеушілік қызмет дағдыларының төмен деңгейде қалыптасқандығы, оқушыларды тиісті дайындықсыз зерттеу жұмыстарына тарту және т.б.

Ғалымдар оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамытудың әртүрлі жолдарын ұсынады. Мысалы, О.И. Митрош зерттеушілік қызмет дағдыларын қалыптастыру үдерісінің құрамдық бөліктері ретінде мыналарды көрсетеді: шығармашылық өзіндік қызметке деген құндылықтық көзқарас; оқушыларды топтық және дербес зерттеушілік қызметтің әралуан түрлеріне тарту; логикалық ойлауды мақсатты түрде дамыту; өзінің қызметіне деген рефлексия [10]. Сонымен қатар, ол оқу-зерттеушілік қызметтің ерекше кезеңдерінің болатынын атап көрсетеді: қарастырылып отырған құбылыстардың арасындағы байланыстар мен қатынастарды талдау; зерттеу міндетін құрастыру; шешім гипотезаларын алға тарту; зерттеушілік мәселелерді теориялық негіздеу жолымен шешу; орындалған зерттеушілік мәселенің дұрыстығын топ болып (ұжымдық) талдау.

Осылайша, жоғарыда көрсетілген зерттеулердің мәліметтеріне сүйене отырып, ғалымдардың арнайы тапсырмаларды, зерттеуді жүзеге асырудың белгілі бір кезеңдерін және белгілі бір жағдайлардың болуын қамтитын оқу зерттеулерін арнайы ұйымдастыруға деген қажеттілік бар екендігін атап көрсететінін байқауға болады.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі:

- 1 Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. – М., 1975. – 304 с.
- 2 Макотрова Г.В. Формирование учебно-исследовательской культуры учащихся гимназий: Автореферат дис...канд. пед. наук. – Белгород, 2001. – 23 с.
- 3 Поддьяков А.Н. Развитие исследовательской инициативности в детском возрасте: Дис... д-ра. психол. наук. – М., 2001. – 350 с.
- 4 Савенков А.И. Маленький исследователь: коллективное творчество младших школьников. – Ярославль: Академия развития, 2004. – 128 с.
- 5 Арсенова С.П. Формирование исследовательских умений студентов в системе их профессиональной подготовки: Дис. ...канд. пед. наук. – М., 1990. – 215 с.
- 6 Поддьяков А.Н. Развитие исследовательской инициативности в детском возрасте: Дис... д-ра. психол. н. – М., 2001. – 350 с.
- 7 Львова И.В. Психологические факторы развития креативности личности: Дис. ... канд. психол. наук. – Кемерово, 2005. – 203 с.
- 8 Савенков А.И. Детские исследования в домашнем обучении // Исследовательская работа школьников. – 2002. – №1. – С.34-45.
- 9 Шапоринский С.А. Обучение и научное познание. – М.: Педагогика, 1981. – 208 с.
- 10 Митрош О.И. Формирование исследовательских умений у учащихся педагогических училищ: Дисс. ...канд. пед. наук. – Минск, 1993. – 195 с.

МРНТИ 14.25.09

А.О. Абдықадыров¹

*¹Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы
Абай атындағы ҚазҰПУ*

**ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ
«КӨРКЕМ ЕҢБЕК» ПӘНІН ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Аңдатпа

Жанартылған білім беру аясында дүниеге келген жаңа пәндердің мектептегі оқу үдерісіне енуі оларды оқытуда біршама қиындықтар тудырып отыр. Осыған байланысты қоғам дамуының қазіргі кезеңінде бастауыш мектеп жаңа жағдайда жұмыс істеуге теориялық және практикалық тұрғыдан дайын, туындаған өзгерістерді жүйелі түрде талдауға қабілетті мұғалімдерге мұқтаж. Мақалада «Еңбекке баулу» мен «Бейнелеу өнері» оқу пәндері кіріктіріліп берілген бастауыш сыныптағы жаңа «Көркем еңбек» пәнінің өзіндік мәні мен оны оқытудың ерекшеліктері сөз болады. «Көркем еңбек» пәнінің мазмұнында «Бейнелеу өнері» және «Еңбекке баулу» пәндерінің негізгі қағидалары сақталған және практикалық жұмыстарда құрылымдау, бейнелеу және сәндеу әрекеттері сияқты әртүрлі көркемдік-шығармашылық әрекеттер іске асырылады. Оқулықта әрбір тақырып белгілі бір ретпен беріледі, соған сәйкес көркем еңбек сабақтарында ұйымдастырылатын жұмыс түрлері ұсынылады.

Түйін сөздер: жанартылған білім мазмұны, бастауыш сыныптар, көркем еңбек, бейнелеу өнері, көркемдік-технологиялық білім, көркемдік-шығармашылық әрекеттер.

Абдықадыров А.О.¹

*¹ст. преподаватель кафедры педагогики и методики начального обучения
КазНПУ имени Абая*

**ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ПРЕДМЕТА «ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТРУД»
В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ В РАМКАХ
ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация

Введение новых предметов в учебный процесс школы вызвало определенные трудности в области методики их изучения. В этой связи на современном этапе развития общества в РК начальная школа нуждается в учителе, теоретически и практически подготовленном к работе в новых условиях,

способном к системному анализу новых преобразований. В данной статье рассматриваются особенности изучения нового предмета «Художественный труд», который появился благодаря интеграции предметов «Трудовое обучение» и «Изобразительное искусство». В содержании предмета «Художественный труд» сохраняются основные принципы предметов «Трудовое обучение» и «Изобразительное искусство» и реализуются художественно-творческие виды деятельности: конструирование, изображение и декорация. Изучаемые темы в учебнике даются в определенном порядке, согласно этому предлагаются виды работ по организации уроков художественного труда.

Ключевые слова: содержание обновленного образования, начальные классы, художественный труд, изобразительное искусство, художественно-технологическое знание, художественно-творческая деятельность.

A.O. Abdykadyrov¹

¹Senior Lecturer

Institute of Pedagogy and Psychology at KazNPU named after Abay

FEATURES OF STUDYING THE SUBJECT “ARTISTIC WORK” IN PRIMARY CLASSES WITHIN THE UPDATED EDUCATION CONTENT

Abstract

The introduction of new subjects in the educational process of the school caused certain difficulties in the field of methods of studying them. In this regard, at the present stage of development of society in the Republic of Kazakhstan, a primary school needs a teacher, theoretically and practically prepared for work in new conditions, capable of a systematic analysis of new transformations. This article discusses the features of studying the new subject “Artistic Work”, which appeared due to the integration of the subjects “Handicraft lessons” and “Fine Art”. The content of the subject “Artistic Work” preserves the basic principles of the subjects “Handicraft lessons” and “Fine Art” and implements artistic and creative activities: construction, image and decoration. The topics studied in the textbook are given in a certain order, according to this, types of work on the organization of artwork lessons are proposed.

Keywords: content of updated education, elementary classes, artwork, visual arts, artistic and technological knowledge, artistic and creative activity.

Еліміздегі жаңа білім беру реформасы әлемдік білім беруге кірігуі арқылы шығармашылықпен дамыған жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған жаңа ұлттық үлгіні жасауды және әлемдік білім беру кеңістігіне жедел енді қамтамасыз етуді мақсат етеді. Осы реформаның негізінде қоғам талабына сәйкес білім мазмұны жаңартылды. Білім мазмұны қоғамның даму сатысындағы мақсат, міндеттерді айқындай отырып, оқушылардың сол білімді меңгеруге бағытталған ұжымдық еңбегі және белгіленген мәселені шешуге сәйкес практикалық әрекеттерді қажет ететін пәнаралық біліктер жүйесімен белгіленеді.

Бастауыш мектептегі оқу-тәрбие үдерісіне жаңаша тұрғыда қарап, оны оқушының білім, білік, дағдыны меңгеруі ғана емес танымдық, интеллектуалдық және тәжірибелік әрекетін қалыптастыру қажеттігі туындайды.

Педагог ғалымдар еңбекке баулуды арнайы білім, еңбекке біліктілігі, тәжірибелік әрекет дағдылары мен тәсілдерін қалыптастыруға бағытталған педагогикалық үдеріс ретінде қарастырады. Бастауыш сынып оқушыларын еңбекке баулудың мазмұны, әдістемесі, ұйымдастыру формалары, еңбектүрлері И.Г. Майорова, Н.М. Конышева, И.Я. Рожнев, И.П. Фрейтаг, А.Г. Глуценко, А.К. Бешенков және т.б. еңбектерінде қарастырылған. Оқушыларды еңбекке баулудың теориялық және әдістемелік аспектілері бойынша отандық зерттеушілерден Б.Кенжебеков, Ө.Құтпанбаев, Ө.Мүсілімов, Ш.Оралбекова, С.Е. Қаңтарбаев, М.Қ. Қаламқалиева, О.С. Сатқанов, Е.Райымжанов, С.Н. Жиенбаева және т.б. еңбектерін атап айтуға болады.

Алайда жаңартылған білім беру аясында «Еңбекке баулу» мен «Бейнелеу өнері» оқу пәндері кіріктіріліп берілген «Көркем еңбек» пәнін оқытудың ерекшеліктері – әлі зерттелмеген тың тақырып. Бұл екі пәннің кіріктірілуі қоғам талап етіп отырғандай нәтижеге бағытталған оқытуға, шығармашыл тұлға қалыптастыруға жағдай жасайды. Ол кеңістіктік және көру елестерін, қиялы мен байқағыштығын түрлі шығармашылық қызметте көркем-технологиялық білім, білік және дағдыларды қалыптастыруға бағытталған. «Көркем еңбек» пәнін оқытуда оқушылардың өз бетінше ізденетін,

дербес, ынталы, қызығушылығы жоғары, сенімді, жауапты, зерделі, дамыған шығармашыл тұлға болу қағидасын ұстанады. Қоғам өзгерісіне сәйкес болатын талап-тілектерге, қажеттіліктерге қарай бала тәрбиесі де саралана, жүйелене түскенін аңғарамыз.

1-4 сыныптардың «Көркем еңбек» пәнінің мазмұны үш бөлімде оқыту жүйесімен берілген [1]:

1 – «Идеяны зерттеу және дамыту» бөлімі, мұнда оқушылардың қазақ халқының және басқа халықтардың дәстүрі мен мәдениетін меңгеріп, қоршаған ортада әртүрлі материалдарға зерттеу жасау үдерісінде, зерттеу дағдыларын және шығармашылық елестету қабілеттерін дамыту бағытында өз идеяларын жасау қарастырылған.

2 – «Жасау және дайындау» бөлімі әртүрлі жұмыс техникаларын меңгеріп және өзінің іс-әрекетін жоспарлап, әртүрлі материалдармен жүргізіп, қоршаған ортаның бейнелеу дағдыларының тәжірибелерін дамытуға бағытталған.

3 – «Презентация, талдау және бағалау» бөлімінде коммуникативтік және сөйлеу дағдыларын дамыту бағытында өзінің және басқалардың жұмысын бағалайды, презентациялайды және түсіндіреді.

Жаңартылған білім беру аясында білім беру мазмұны нәтижеге бағытталуымен (мақсаттылығымен) сипатталады. Оқу мақсаттарының құрылуы мен жүйеленуі АҚШ танымал психологы Б.Блумның таксономиясына (білім, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау, бағалау) негізделген. Білім беру бағдарламасындағы оқу мақсаттары жоғарыда айтылған үш бөлім бойынша анықталған: идеяларды зерттеу және дамыту; жасау және дамыту; таныстырылым, талдау және бағалау. Жаңартылған мазмұндағы барлық оқу пәндерінің білім беру бағдарламалары сияқты «Көркем еңбек» бағдарламасының мазмұны да Джером Брунердің спиральді қағидаты бойынша құрылған. Ол Джером Брунердің «Білім беру үдерісі» (1962) атты еңбегінде қарастырылған танымдық теорияға негізделеді [2]. Оның пікірінше, ең күрделі материалдың өзі дұрыс құрылымдалып, дұрыс ұсынылатын болса, оны тіпті кішкентай балалар да түсіне алады. Сонымен қатар, «жұмыстау негізіне баланың бұрынғы өз тәжірибесі перне қоры, мағлұматы салынып, дәл айтқанда, балаға танымал жақын нәрседен басталғаны» [3] (Ж.Аймауытұлы, 1929) абзал.

Джером Брунердің жұмысына негізделген спиральді білім беру бағдарламасының негізгі ерекшеліктері:

- тақырыптар әртүрлі деңгейде қайталанатын, кейде бір тоқсан аясында, кейде әр тоқсан сайын, сонымен қатар әр сыныпта;

- әрбір қайталап берілген сайын тақырыптың немесе пәннің күрделілігі арта түседі, мұнда тақырыптар әрбір келесі деңгейде алдыңғыға қарағанда анағұрлым күрделі әрі тереңдетіліп оқытылады;

- жаңа білім алдыңғы біліммен тығыз байланысты және бұған дейін алынған ақпарат тұрғысынан қарастырылады, мұнда деңгей жоғарылаған сайын, тақырыптың күрделілігі артып отырады.

Осыған мысал ретінде «Шығармашылық идеяны зерттеу және дамыту» бөлімінің 1-бөлім-шесіндегі оқу мақсаттарына көңіл бөлек:

Кесте-1. Оқу мақсаттарының жүйесі

Бөлімшелер	1-сынып	2-сынып	3-сынып	4-сынып
1.1 Қоршаған ортаны білу және түсіну	1.1.1.1 Қоршаған ортаның кейбір ерекшеліктерін, таныс бейнелер мен пішіндерін білу (түс, фактура, пішін және т.б.)	2.1.1.1 Қоршаған ортаның кейбір ерекшеліктерін таныс бейнелер мен пішіндерді зерттеу барысында сипаттау (түс, фактура, пішін және т.б.)	3.1.1.1 Бейнелер мен пішіндерді зерттеу барысында олардың айырмашылығы мен ұқсастықтарын меңгере отырып, қоршаған ортаның ерекшеліктерін түсіндіру (түс, фактура, пішін және т.б.)	4.1.1.1 Қоршаған ортаның ерекшеліктерін, аса күрделі бейнелері мен пішіндерін зерттеу барысында олардың айырмашылығын, ұқсастығын және өзара байланыс себептерін түсіну және түсіндіру (түс, фактура, пішін..)

Кіріктіре білім берудің қағидасына негізделген «Көркем еңбек» білім беру бағдарламасының маңыздылығы – шынайы болмысты эстетикалық қабылдаудың және еңбекқорлыққа тәрбиелеудің, адамның қоршаған әлеммен өзара байланысы жайлы білімді қалыптастырудың бірден-

бір құралы болып табылады. «Көркем еңбек» пәні елестету мен бақылау қабілетін, кеңістікте тану және көзбен көріп қабылдау қабілетін қамтамасыз ететін, әр түрлі шығармашылық әрекет барысында, көркемдік-технологиялық білімдерді, қабілеттер және дағдыларды қалыптастыруға бағытталған. Түрлі материалдармен жұмыс істеу оқушылардың технологиялық ойлауын, көркем-эстетикалық талғамын, шығармашылық, есте сақтау қабілеттерін, кеңістіктік қиялын, фантазиясы мен қол моторикасын дамытуға, көзбен нақты мөлшерлеу қабілетін жетілдіруге ықпал етеді.

«Көркем еңбек» сабақтарында мұғалімнің өзі анықтайтын әртүрлі көркемдік-шығармашылық әрекеттер қарастырылады. Бұл ретте көркемдік-шығармашылық әрекеттің негізгі үш түрі:

- құрылымдау;

- бейнелеу;

- сәндеу әрекеттері міндетті түрде іске асырылуы қажет [4, 85].

«Көркем еңбек» оқулығы «Бейнелеу өнері» және «Еңбекке баулу» пәндерінің негізгі қағидаларын сақтап, шынайы өмірмен тікелей байланысқа бағыттап екеуінің де мазмұнын тереңдете отырып құрылған. Оқулықта бағдарламадағы ортақ тақырыптар бойынша жалпы материалдар тұстану, сурет, композиция, сәндік-қолданбалы өнер, сонымен қатар көркем бұйымдар жасау тәсілдері мен жолдары қарастырылатын білім, білік және дағдыларды қалыптастыруға бағытталған материалдар берілген [5]. Оқулық терең білім алуға негізделген. Оқушылар әрбір тақырып бойынша тек білім алып қана қоймай, жана материалды талдауды үйренеді. Ол үшін материалды мұқият түсіну керек. Мысалы, оқушыларға қандай пішіндер бар екенін айтып қана қоймай, сызық қалай жасалатыны сызықтардан пішін пайда болатыны, қарапайым пішіндерден күрделі пішіндер құралатыны қарапайым пішіндерден аппликация жасалатыны айтылады. «Өзім туралы» ортақ тақырыпта адамдардың бет әлпетіндегі өзгешеліктермен қатар, ұқсастықтары мен ерекшеліктері қандай және пішін мен түс адамның даралығын қалай анықтайтынын талдайды. Тақырып бойынша қойылатын сұрақтар оқушыларды ойланып, сұрақтарға өз бетінше жауап іздеуге ынталандырады. Мұғалім жана материалды түсіндіргенде, оқушылардың жұмыстарын таныстыру барысында, тақырып бойынша қорытынды жасағанда да бұған ерекше мән беруі тиіс. Сонымен қатар оқулықта практикалық білік пен дағдыларға көп көңіл бөлініп, әрбір тақырып қорытынды жұмыс жасауды түсіндірумен аяқталады.

Оқулықтағы әрбір тақырып белгілі бір ретпен берілген, осы ретке сай сабақта төмендегіше жұмыс түрлерін ұйымдастыруға болады.

1. Тақырыпты меңгеру барысында алған білім, білік қорына шолу жасалады.

2. Баланың тақырып бойынша ой-өрісін кеңейтетін материал баяндалады.

3. Қажетті теориялық мәліметтерден тұратын жаңа материал түсіндіріледі.

4. Жаңа ұғымдар және терминдер үш тілде таныстырылып, жаңа терминдермен таныстыру жұмыстары жүргізіледі.

5. Материалды тереңірек түсінуге ықпал ететін иллюстрациялар қаралады, оларға талдау жасалады.

6. Жаңа тақырыпты тереңірек меңгеруге және меңгерілген материал бойынша жеке пікірін білдіруге арналған сұрақтар қойылады.

7. Тақырып бойынша қорытынды жұмыс жасау түсіндіріледі.

8. Жұмысты таныстыру және талдау жүргізіледі [6].

Пәннің оқу-әдістемелік кешеніндегі жұмыс дәптерлерінде берілген тапсырмалар оқулықтың теориялық материалдарына сәйкес практикалық жұмыстарды орындауға бағытталған. Жұмыс дәптерлері оқулықтың практикалық және логикалық жалғасы болып табылады. Оқушылармен бейнелеу өнері бөлімі бойынша практикалық сабақтарды жүргізуге арналған [7]. Ал көркем бұйымдарды түрлі материалдармен орындайтын болғандықтан, олар туралы тапсырмалар жұмыс дәптерінде берілмеген. Бұйым жасау үшін тапсырмалар оқулықта берілген, оларды сабақта нақты материалдармен орындайды. Балалардың қабілетінің деңгейі мен тапсырмаларды орындау жылдамдықтары әртүрлі болатыны тәжірибеден белгілі. Сондықтан бір теориялық тақырыпқа деңгейі әртүрлі бірнеше тапсырмалар беріледі. Мұғалім тапсырмаларды деңгейлері бойынша таңдап алып, оларды топтарға бөліп орындатады немесе үй тапсырмасы ретінде береді. Осылайша, оқушылардың жеке-дара қабілеттері ескеріле отырып, әртүрлі деңгейлі тапсырмалар орындайды.

Қазіргі кезеңде оқушының белсенді іс-әрекетін ұйымдастыру оқу үдерісіне қойылатын негізгі талаптардың бірі болып табылады. Оқытудағы бұл тәсілдеме пәндік білімді, әлеуметтік және коммуникативтік дағдыларды ғана емес, сонымен бірге өзінің жеке мүдделері мен болашағын сезінуге, сындарлы шешімдер қабылдауына мүмкіндік беретін тұлғалық қасиеттерді де меңгеруге

ықпал етеді. Мұғалімнің серіктес, кеңесші ретінде қолдауы кезінде оқушының белсенді танымдық қабілеті тұрақты сипатқа ие болады. Осындай тұлғалық-бағдарлық білім беру оқу үдерісінде барлық қатысушылардың өзара ынтымақтастық қарым-қатынасына алғышарттарды құрайтын оқытудың алуан түрлі интерактивті әдістерін қолдану кезінде іске асырылады. Диалогтік және рефлексивті технологияларды қолдану оқушылардың жоба және зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруымен сабақтасады. Оқу үдерісін ұйымдастырудың барлық инновациялық тәсілдемелері оқытуды білім, идеялар және іс-әрекет тәсілдерімен белсенді түрде алмасуды көздейтін оқушының шынайы шығармашылық үдерісіндегі қарым-қатынас моделіне айналдырады.

Сонымен, жаңартылған білім жүйесі құзыреттілікке және сапаға бағытталған бағдарлама. «Көркем еңбек» пәнінің жаңартылған мазмұны мен педагогикалық әдіс-тәсілдері сындарлы оқыту, деңгейлеп оқыту, дамыта оқыту, саралап оқытудың теорияларына негізделіп құрылған. Пәнді оқыту барысында оқушылардың қызығушылығы мен қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған тиімді әдіс-тәсілдер, кері байланыс пен рефлексия үдерісінде қолданатын тәсілдер оқушылардың «Көркем еңбек» пәні бойынша ойлау мен тілдік дағдыларын дамытуға, көркемдік-технологиялық білімін қалыптастыруға және тұлғалық қасиеттерін дамытуға қуатты құралдардың бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Көркем еңбек. Білім беру мазмұнын жаңарту аясында бастауыш сыныптарға арналған оқу бағдарламасы.* – Астана, «Назарбаев зияткерлік мектептер» ДББҰ, Ы.Алтынсарин ат. Ұлттық білім беру Академиясы, 2017. – 58 б.

2 *Брунер Дж. Процесс обучения (Оқыту үдерісі): Пер. с англ. / Под ред. А.Р. Лурия.* – М.: АПН, РСФСР, 1962. – 82 с.

3 *Аймауытұлы Ж. Алты томдық шығармалар жинағы. Комплексен оқыту жолдары (оқу-әдістеме) мақалалар, хаттар.* – Алматы: «Ел-шежіре», 2013. – Т.6. – 384 б.

4 *2019-2020 оқу жылында Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы: Әдістемелік нұсқау хат.* – Нұр-Сұлтан, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2019. – 440 б.

5 *Раупова Н.А. Көркем еңбек. Жалпы білім беретін мектептің 1-сыныбына арналған оқулық.* – Алматы: «Атамұра», 2016. – 127 б.

6 *Көркем еңбек: Оқыту әдістемесі: Жалпы білім беретін мектептің 1-сынып мұғалімдеріне арналған.* / Н.А. Раупова. – Алматы: Атамұра, 2016. – 72 б. – 51 б.

7 *Раупова Н.А. Көркем еңбек. Жалпы білім беретін мектептің 1-сыныбына арналған жұмыс дәптері, №1, №2.* – Алматы: «Атамұра», 2016. – 31 б.